

PEZENHOFFER ANTAL

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe

TÖRTÉNELMI APOLOGETIKA

XIII. kötet

2006

Pezenhoffer Antal
A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME
XIII. kötet

Volt tanítványaimnak a Vas utcában nagy szeretettel ajánlom

PEZENHOFFER ANTAL

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe

TÖRTÉNELMI APOLOGETIKA

XIII. kötet

2006

Szabó Dénes beleznai plébános kezdeményezése alapján
A kéziratok másolását és megóvását döntő részben Takács I. Vilmos végezte
A kötet Köröndi József anyagi támogatásával jelent meg.

ISBN 963 8283 00 9 Ö
ISBN 963 8283 16 5

Lektorálta: Flandera Mihály

Kiadja: „Béke és Igazság Pilisszentléleki Modell” Alapítvány
Út, Igazság, Élet Kiadója, Pilisszentlélek
2521 Csolnok, Templom tér 3.
Tel./fax: 33/478-373
e-mail: szeifert@printer-net.hu
Felelős kiadó: dr. Szeifert Ferenc,
az Alapítvány kuratóriumának elnöke

Szedés, tördelés: Palásthy Bt., Balatonfüzfő • www.palasthybt.hu
Nyomás: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

MÁGNÁSOK, FÖLDOSZTÁS

A magyar mágnások

A mágnások elleni gyűlölet okai

Láttuk, hogy nincs az a kommunista, aki jobban tudná gyűlölni a „kulákok”, mint a „hazafiak” – mégpedig nemcsak a magyarok, hanem, mint láttuk, még a tiroliak is – a Habsburgot, sőt még azt a nőt is, aki egy Habsburg felesége lett. (Kivétel természetesen Erzsébet királyné, de hát ő nem volt bigott s neki volt bátorsága szembeszállni „a papi uralommal”). De az általános gyűlöletben mindjárt a Habsburgok után következnek a *mágnások*.

Nem is csoda, hiszen ők a Habsburgok dédelgetett kedvencei voltak, sőt egyedül nekik köszönhetik, hogy 400 hosszú éven át szinte övük volt az ország. Árulással, a nemzet érdekeinek elárulásával szereztek rangjukat is, vagyonukat is, mert a Habsburgok alatt becsülettel természetesen se rangot, se vagyont szerezni nem is lehetett.

Egész a legutóbbi időnkig pedig az ő mérhetetlen latifundiumaik [földbirtokaik] akadályozták a magyar nép boldogulását, okozták az egykerendszert, kényszerítettek Amerikába százezreket, ők pedig a magyar föld jövedelmét külföldön dorbézolták el.

Nem is magyarok már ezek a magyar nyelvű mágnások, mert hiszen idegenekkel házastak össze. Dölyfűk tűrhetetlenül sértő minden önérzetes emberre, mert gógós kasztot alkotnak, ivadékaik pedig a naplopás, a terheltség, az esztelen pazarlás, a kicsapongás, no meg az együgyűség és lelki szegénység díszpéldányai. Mutatják az Arisztid-viccek.

Hogy a vádak közül azok, amelyek a múltra vonatkoznak, mennyire nem igazak, azt történelmünk folyamán eléggé láttuk. A mágnások azzal, hogy az uralkodóházzal tartottak, nem elárulták, hanem megmentették a hazát. A destrukció, a bomlasztó szellem, a forradalmi irányzatok, a zabolátlanság, a féktelenség és a fegyelmezetlenség ellen küzdöttek, nem pedig a hazafiság ellen, tehát végeredményben a nemzetfenntartó erőket segítették érvényesülni.

Mágnásaink ugyanaz ellen küzdöttek a múltban, amit ma *bolsevizmusnak* neveznek. Világos, hogy aki ilyen működést fejt ki, az – feltéve, hogy nincs bolsevik uralom – gyarapodik rangban is, vagyonban is, tekintélyben is, de meg is érdemli, hogy gyarapodjék. A magyar mágnások tehát a Krisztus Evangéliuma pártolásával, a tekintély tiszteletével, a veszedelmes romboló eszmékkel való szembeszállással, tehát a legtisztéletreméltóbb és leghazafiasabb viselkedéssel szereztek rangjukat és vagyonukat (sőt ez utóbbit elsősorban nem is királyi kegyvel, hanem szorgalmas munkával s takarékossgal).

A nemzet csak azért bűnhődött, ha bűnhődött, mert nem követte őket. Ha a nemzet, s különösen a nemzet protestáns része is úgy gondolkodott volna és cselekedett volna, mint a főnemesség, ma nem ott lennénk, ahol vagyunk. Erről meggyőződhattünk a magyar nemzet új történelméből.

Mágnásaink között kétségtelenül az Eszterházyak vitték legtöbbre mind rangban, mind vagyonban. Nézzük, hogy ők micsoda „hazaáruló” tevékenységekért kapták ezt a vagyont és rangot.

Eszterházy Pálnak, aki a hercegséget megkapta, egyik testvére, László, a vezekényi csatában a törökök fegyvereitől hősi halállal pusztult el 1652-ben, 22 éves korában. *Az apja egyik testvére*, István, a mezőkeresztesi csatában szintén a török ellen 1596-ban 24 éves korában. *Apja másik testvérének*, Pálnak, Ferenc nevű *fia* szintén a vezekényi csatában pusztult el 35 éves korában. *Apja harmadik testvérének*, Dánielnek, egyenesen *négy fia* esett el a török ellen: Tamás és Gáspár a vezekényi csatában, az első 27, a második 24 éves korában, György – noha pap, esztergomi prépost volt – Párkánynál 1663-ban 33 éves korában, végül Mihály 57 éves korában 1686-ban Budánál. (Tőle származik az Eszterházyak cesznecki ága.) De a török ellen halt hősi halált, mint alezredes, Nándorfehérvárnál 1789-ben 22 éves korában herceg Eszterházy Antal, a hercegi rangot megszerzett Pál *ükunokája* is. De korunkban, az 1914–1918-as világháborúban is egy *fél tucat* Eszterházy halt hősi halált. Pedig nálunk mindenki meg volt és meg van róla győződve, hogy a mágnásokat mind felmentették a háborúban, vagy ha nem, akkor se a frontra küldték.

Vagy ott van a másik hercegi rangra emelkedett mágnáscsalád, a Pálffyak. Pálffy Lőrinc Mohácsnál esett el. Ennek fia, Pál, a kalocsai ütközetben. Ennek fia, Péter, Velicánál. Ennek nagyobbik fia, György a harctéren (Temesvárnál) szerzett sebében. De a kisebbik fiú, János szintén a harctéren, Somoskőnél. A harmadik, a legkisebbik testvér pedig Pálffy Miklós, a győri hős, aki nem a harctéren esett ugyan el, de európai híri törökverő hős volt. Annak a Pálffy Jánosnak a bátyja, Ferenc is, aki Rákóczi kurucai ellen küzdő „aljas” labanc volt, a törökök elleni harcban esett el Eszéknél. Két fia közül az egyik, a nagyobbik, szintén a török harctéren halt hősi halált, a másik, a kisebbik pedig annak a Habsburg-nagy hatalomnak védelmében, mely a mi magyar hazánk határait is védte és megtartotta egész addig, míg csak a királyunk volt, azaz 1918-ig.

Vajon melyik származott dicsőbb ősöktől s melyik adott derekabb ivadékokat a hazának: a dicső Rákóczi Ferenc-e, aki fellázadt királya ellen, vagy az „elfajult” Pálffy János-e, aki vele szemben a királyát védte? Hogy Pálffy Jánosnak a hadvezéri tehetsége is „kissé” nagyobb volt, mint Rákóczi Ferencnek, az is vitán felül álló dolog.

Ami a mágnással állítólag vele születő együgyűségét és tehetségtelenségét illeti, szintén óriási tévedésben van az Arisztid-viceket gyártó közvélemény. Igaz, hogy a terheltség és a lelki rendellenességek gyakoribbak köztük, mint az egyszerű emberekben. Ezek azonban együtt járnak a szellemi foglalkozással. Míg ugyanis a legtöbb embernek, még az értelmiség körében is, a nagyapja, sőt sokszor még az apja is, még testi munkával kereste kenyerét, addig a mágnások ősei már hosszú évszázadok óta mindig az eszükkel. Természetes, hogy az idegzet és az agy túlfoglalkoztatása a testi munka hátrányára – mint a zsidóságban – a mágnások családjában is már évszázadok óta meglévén, gyakran érezteti káros hatását.

Ámde ez az évszázados szellemi foglalkozás, mind a zsidóságban, mind a mágnásokban is nemcsak hátrányokkal, hanem előnyökkel is jár. Világos, hogy az olyan emberek, akiknek ősei már évszázadok óta mindig eszükkel keresték kenyerüket, mindig elsősorban az agyukat foglalkoztatták, rendszerint már ilyen védúsabb, fejlettebb szellemi foglalkozásra alkalmasabb agyat örökítenek át utódaikra. Ez az oka annak a tagadhatatlan jelenségnek, hogy a mágnások közt aránylag több tehetséges és kiváló szellemi képességű ember van, mint a jobbágyok vagy iparosok utódai között.

Ez az oka annak, hogy noha a magyar mágnások szabály szerint az uralkodóházhoz való hűségükről voltak ismeretesek, mégis még az ellenzéki eszméket képviselők vezérei is közülük kerültek ki. Ennek persze nemcsak az ész volt az oka, hanem a vagyon és a befolyás is, mert enélkül – kivált régen – alig lehetett nevezetesebb szerephez jutni, de kétségtelen, hogy hát azért ész is csak kellett ehhez a szerephez, nemcsak vagyon. Bocskai is mágnás volt, mégpedig az egyik leggazdagabb A Rákócziak is mind mágnások voltak, mégpedig ők már határozottan a leggazdagabbak; a Wesselényi-összeesküvés vértanúi is főurak; Thököly szintén dúsgazdag mágnás. Még a Martinovics-féle összeesküvés néhány vértanúja közt is van gróf (Sigray), nem is szólva arról, hogy majdnem mindegyik nemes volt, magát Martinovicsot se véve ki.

A 48-as kormányban is csak úgy nyüzsögnek a mágnások, hercegek is (Eszterházy), grófok is (Széchenyi), bárók is (Eötvös). Magának az egész 48-nak is Bécs egy mágnásban, mégpedig igen gazdag mágnásban, gróf Batthyány Lajosban látta a fő okát és joggal, mert nélküle Kossuth, a „proletárius” (mint az erdélyi Pálffy János mondja) prókátor egymagában sohase tudott volna csinálni ilyen zenebonát. Hiszen láttuk, hogy még követte is csak Batthyány 100.000 (vagy inkább 40.000) forintjával tudott lenni, csak a tehetsége és a szép baritonja még nem lett volna hozzá elég. Aztán nemcsak Rákóczi kuruc-hadát vezetékek mágnások, gróf Bercsényi Miklós, báró Károlyi Sándor (akkor még csak báró), gróf Forgács, gróf Eszterházy (több is), gróf Csáky, egy egész sereg Andrassy stb., hanem még 48-ban is csak úgy nyüzsögnek a Kossuth-párti mágnások, mert hiszen Eszterházy, a hercegen kívül, aki Széchenyivel és Eötvössel együtt még az elején otthagya a mozgalmat, láttuk, hogy egy má-

sik Eszterházy (Mihály) egyenesen a már teljesen forradalmi honvédelmi bizottmány tagja volt s megmaradt egyik legszélsőségesebb 48-asnak végig. De Lajos mellett is ott volt a másik Batthyány, a Kázmér is, talán még a Lajosnál is gazdagabb, de kétségtelenül Lajosnál sokkal radikálisabb, mert míg Lajos hamarosan ellenfele lett Kossuthnak, Kázmér végig kitartott mellette s külügyminisztere volt a már trónfosztás utáni kormánynak. 48-ban még Andrássy Gyula is olyan túlzó 48-as volt, hogy fel is akasztatta Bécs, legalább jelképesen. Aztán báró Jósika Miklós is Kossuth legvakabb hívei közé tartozott s megmaradt ilyenek haláláig. Aztán Károlyi grófok is szenvedtek 48-asságukért, a két említett 48-as honleány pedig két Zichy-grófnő volt. Pedig ezek mind csak a katolikus mágnások.

Mindez azonban talán nem annyira a mágnások tehetségét, mint inkább hazafiságát bizonyítja, természetesen a Habsburg-gyűlölő értelemben.

De azért bizonyítja azt is, hogy mágnásaink a nagy tekintélytisztelő és forradalmi gyűlölet ellenére is érzékkel bírtak azért a nemzeti önérzet és függetlenség követelményei iránt is. Ez sokszor bennük is még jobban megvolt, mint kellett volna. Hisz láttuk, hogy Ferenc Ferdinándot is éppen a Nádasdy-huszárok mágnás tisztikarának túlzott és tapintatlan magyarkodása hangolta a magyarság ellen.

Régen még a költőink is mágnásokból kerültek ki: gróf Zrínyi Miklós, báró Balassa Bálint, gróf Koháry István, báró Orczy Lőrinc, gróf Gvadányi József. De éppen nem jelentéktelen emberekkel szerepelnek a már modern magyar irodalomban se: báró Eötvös József, gróf Széchenyi István, báró Jósika Miklós, báró Kemény Zsigmond, de közbük számíthatjuk Madáchot, Mikes Kelemen és Reviczky Gyulát is. Nemzetünk legnagyobb lángelméi, egy Zrínyi, a költő, egy Széchenyi István, egy báró Eötvös Loránd, egy báró Mednyánszky és Zichy Mihály a festőművész (testvére Antal: történetíró), egy báró Wesselényi Miklós, egy gróf Apponyi Albert, egy Károlyi Sándor, a „Hangya” alapítója, egy Zichy Nándor, a katolikus politika megalapítója, mind főnemesek. Még az a főpapunk is mágnás volt, aki legtöbb marandót alkotott: gróf Eszterházy Károly, egri püspök. De gróf volt Szeged nagy díszítője: Klebelsberg Kunó is, akinek, mint miniszternek, eszét nem egy miniszteri tanácsos bámulta. Deák Ferenc is olyan nemesi családból származott, melynek több ezer holdja volt. (A Deák-vagyon örököse, a Tarányi-család Zala megyében gazdagabb volt, mint akárhány mágnás. Pedig a kehidai birtok nem is volt az övék.)

Óriási tévedés tehát mágnás hülyeségről beszélni. Az a bámulatos emlékezőtehetség is, mely a Habsburgoknak úgyszólván öröklött sajátsága volt s nemcsak Ferenc Józsefnek, hanem Rudolfnak, Ferenc Ferdinándnak és IV. Károlynak is ismertetőjele volt, tulajdonképpen mágnás emlékezőtehetségnek mondható, mert átlag nemcsak a Habsburgoknak, hanem a mágnásoknak is sajátja. Ha ugyanis nemcsak a lángelméket tartjuk számon, hanem a kimagasló tehetségeket is, akkor százzszámra kellene elsorolnunk a mágnás neveket. Ott vannak például Erdélyben a történetíró Bethlenek, a könyvtár- vagy múzeumalapító Telekyek, Mikók, a szorosán vett Magyarországon a Széchenyi Ferencek és Apponyiak (Tolnában), ott van gróf Festetich György, gróf Tisza István, gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, báró Bánffy Dezső, mert bizonyára a miniszterelnökséghez nemcsak a grófság, hanem azért egy kis ész is csak szükséges volt. Bethlen István például tulajdonképpen koldusgróf volt. Ami földje volt, Erdélyben hagyta és el is vették az oláhok, nem is szólva báró Hornig Károly veszprémi püspök, vagy gróf Klebelsberg Kunó földjeiről, amik csak a holdban voltak. Gróf Teleki Pál is vagyontalan gróf volt, egyébként is egyetemi tanár volt azelőtt (Hornig is). A katedrát pedig bizonyára nem a grófságukért kapták. Aztán még Teleki fia is miniszter lett s ráadásul még gróf létére a „népi demokráciában”!

Ami az úgynevezett mágnásdölyföt illeti, kétségtelen, hogy van belőle valami. Ha önérzet s nem dölyf, érthető és megokolt is, mert ki legyen önérzetes, akit a jelene (a vagyon) és a múltja (az ősök) egyaránt önérzetre készítet. De ha a vagyon már hiányzik, tehát jelen már nincs, akkor is lehet büszkélkedni a múlttal is.

Nekem nincs múltam, mert egyetlenegy ősozmról se tudok, még hétszilvafásról sem. De mivel nem irigyelem attól, akinek van, kevés ember van az országban, aki annyira sokra értékelné a történelmi családból való származást, aki úgy élvezne egy szép eredeti nemesi magyar nevet s annyira sajnálná, ha egy ilyen család kihal, mint én. Úgy érzem, hogy a magyarság lesz vele szegényebb. Az ádáz mágnásgyűlölet tehát megint csak azt mutatja, hogy nagyobb az irigység és a gyűlölet egy osztály ellen, mint amekkora a szeretet a faj és a nemzet múltja iránt.

Ha valaki szereti, becsüli és nagyra tartja az őseit, az nem hiba, hanem erény. Viszont nagyra csak az tarthatja őseit, aki ismeri őket, vagyis akinek vannak ősei, tehát a nemes. Nem tapasztaltam azonban, hogy a nemesek olyan túlságosan büszkéek lennének a nemességükre, illetve tapasztaltam, de csak a köznemeseknél, sőt éppen a hétszilvafásoknál, de nem a főnemeseknél, a mágnásoknál. Például Ady Endre rendkívül büszke volt rá, mint már bőven láttuk. Éppen az az Ady Endre, aki olyan szegény volt, hogy diákkorában inkább paraszt, mint nemes gyereknek látszott. Az az Ady, aki annyira fontosnak tartotta, annyit kutatta és annyit hangsúlyozta a nemesi származását, „A csillagok csillaga” címen ilyen verset írt a kommunista vörös csillag dicsőítésére:

Sohse hull le a vörös csillag:
Nap, Hold, Vénusz lehullott régen
S ő dőlyfől a keleti égen.

Sohse vörös a hulló csillag:
Rózsás, lila, zöld, kék vagy sápadt,
Szeszélye az égi világnak.

Hulló csillag hullj, hullj rogyásig,
Ezer eséssel, ezer jajjal:
Egy csillagból is jöhet hajnal.

Vörös csillag, ragyogj és trónolj,
Mióta ember néz az égre,
Vörös csillag volt a reménye.

Látjuk tehát, hogy a mágnásokat éppen azok gyűlölik legjobban, akik legjobban irigylik őket, mert legtöbbször értékeli ezt a nekik osztályrésztul nem jutott rangot és születés adta előnyt. Ha nem számítana ez éppen az ő szemükben olyan sokat, akkor nem irigyelnék s nem gyűlölnék annyira. Ha úgy gondolkodnának, ahogyan beszélnek, azaz, ha a származás, a rang, a nemesi címer és a történelmi név valóban csak limlom lenne a szemükben, akkor nem is írnának vagy beszélnének annyit róla. Hiszen a semmivel csak nem kell olyan sokat foglalkozni?

A zsidóság is, mely sajtójával az egész közvéleményt irányította, elsősorban ezért volt olyan mágnásellenes és ezért teremtette meg ezt a közhangulatot is. Neki megvolt már ugyanis a nagy vagyona, még nagyobb mint a mágnásoké, s a vele járó hatalma és befolyása is, csak egy nem volt meg neki: a rang, s még inkább a múlt és a történelmi név. Ezért járatta le azokat, akiknek megvolt.

De az is kétségtelen, hogy valójában senki szemében se volt akkora tekintély a főnemesi név és rang, mint éppen egy zsidó szemében. Nem is kaptak sohase a mágnások senkitől akkora hódolatot, mint az olyan zsidótól, aki környezetükbe férközhetett.

Ezek földig hajlással és példátlan hízelgéssel, azok pedig, akik nem élhettek belőlük, az ellenük indított féktelen gyűlölet-hadjáratokkal bizonyították be, mennyire imponál nekik a főnemesség. Jelentőség nélküli, ócska limlomok ellen ugyanis értelmetlen volna ekkora felkészültséggel harcolni és oly harsogó jerikói trombitákat fújni.

Aztán az is oka volt még a zsidók mágnásellenes izgatásának, hogy a mágnások vagyona, a föld volt úgyszólván már az egyetlen vagyon, amely még régi magyar kézben volt. Ennek még csak egy töredékét sikerült a zsidóságnak megszereznie, pedig a föld, bár jövedelmet alig hoz,

mégis a legimponálóbb vagyon. Nem lehet ugyanis eldugni, mint a pénzt s a részvényeket, hanem szélesen terpeszkedik el a szemünk láttára s még a gyáraknál is imponálóbb, hisz sokkal nagyobb területeket foglal el. Kenyeret is rengeteg embernek ad s ezek az emberek nincsenek összezúfolva egy helyre, mint a gyárak városi bércszárnyákban lakó munkásai, hanem szétszórva laknak, hogy annál is többnek lássanak. S ami a fő: az ennyivalót termelik, ami előbbre való és fontosabb mindennél, kivált társadalmi válságok, háborúk, forradalmak idején. Ezért egy vagyon ellen se lehet olyan könnyen és eredményesen izgatni, mint a földvagyon ellen.

Ha nem is annyira, mint a zsidókban, de kálvinistáinkban is érthető a mágnásgyűlölet, hiszen – legalábbis a legvagyonosabb mágnások – mind katolikusok s talán jobb katolikusok is, mint a más társadalmi állásúak. Aki protestáns köztük, szegényebb (például az erdélyiek), vagy csak a legutóbbi időben szerezte vagyonát vagy lett mágnás (például a gróf Tiszák, a báró Solymosyok), vagy pedig külföldiek (például a Somogyban óriási birtokot szerzett Hohenlohe). Ez a katolikus, sőt sokszor egyenesen „klerikális” főnemesség nálunk kétségtelesen a „papi uralom” alatt álló, „bigott”, „vakbuzgó”, „klerikális” és „ultramontán” Habsburgok (pedig megmondta a francia követ, hogy az ilyen embert szükségképpen utálja mindenki) működésének eredménye.

A Habsburgok vigyáztak arra nagyon gondosan, hogy a vagyon és a hatalom lehetőleg katolikus kezekbe kerüljön és ott is maradjon. Ők örültek annyira, mikor Báthory Zsófia megtért és áthozta magával katolikus oldalra azt az óriási Rákóczi-vagyont, melyet az öreg Rákóczi György és Lőrántffy Zsuzsanna katolikusgyűlölő fukarsága kuporgatott össze, és ők voltak azok, akik arról is gondoskodtak, hogy a Coburg herceg ne csak katolikus reverzállissal vegye el Koháry Antóniát, hanem ezt a reverzállist meg is tartsa, s így a Koháry-vagyon is katolikus kézen maradjon. Ott is maradt. Hogy a Coburgoknak egy külön katolikus Coburg-Koháry ága keletkezett, egyedül a Habsburgok érdeme.

A középbirtok, a 100-1000 holdas birtoktestek majdnem fele protestáns kézen van, de az ezerholdasok s még inkább a tízezer holdasok már nem. A protestáns is tulajdonképpen felekezetét szolgálja tehát, mikor gyűlöli a mágnást és izgat a vagyona ellen. Hiszen azt se feledte még el, hogy ezeknek a katolikus mágnásoknak az elődei voltak azok is, akik – éppen a hatalmas birtok révén – újra katolikká tették az országot. De hogy egy *katolikus* miért gyűlöli annyira ugyanezeket a mágnásokat, s különösen, hogy egy katolikus pap miért, azt már nehéz megérteni, s ha az okokat kutatjuk, bizony nem valami hízog dolgokat kell megállapítanunk (vagy az önálló ítéletalkotás vagy az egyházas érzület hiányának, vagy a kettőnek együtt a jele). A papok között különösen a fiatalabb nemzedékben vannak ilyenek.

Falun úgyszólván egyetlen támasza volt a katolicizmusnak a katolikus nagybirtokos, mert a jobb kiscgazdák többnyire protestánsok, a katolikus nincstelen pedig nem támaszték. Nemcsak azért, mert nincs befolyása, hanem azért se, mert a betevő falatért való keserves küzdelemben töltvén életét, se eszmei érdeklődése, se vallási műveltsége nincs annyi, hogy a vallásáért is lelkesedhessék. Annál kevésbé, hogy még áldozatot is hozhasson érte.

Hogy a katolikus értelmiség, sőt részben még a papság is épp oly mágnásellenes, mint a zsidóság vagy a protestánsok, akiknek felekezeti okokból is okuk van rá, azt bizony mással, mint a vallási öntudat és a katolikus érdekközösség teljes hiányával nem lehet magyarázni. Nekik nem fontos, hogy azok az annyit támadott mágnások nekik hittestvéreik, tehát jobban kellene őket szeretniük, mint azokat, akik támadják őket. Nekik nem számít, hogy ez a nagybirtok katolikus vagyon, mégpedig olyan, melynek a magyar katolicizmus szinte egész jelenét köszöni. Ők nem tudnak olyan önállóan gondolkodni, hogy a mágnások elleni sajtóhadjáratban észre tudnák, vagy akarnák venni akár az Isten tizedik parancsa (Se házát, se mezejét ne kívánjad...) elleni izgatást, akár a katolikusellenes felekezetek érdekeit.

Erre persze a mi katolikusaink, sőt a papság velük tartó része is azt válaszolják, hogy dehogyan nem tudunk mi önállóan gondolkodni és dehogyan nem törődünk a katolikus érdekekkel. Mi csak az általános nemzeti érdekeket nem akarjuk alárendelni a felekezeti érdekeknek.

Sajátságos – feleljük –, hogy ezt – bár mindenki mondja – a valóságban csak a katolikus veszi komolyan és gyakorolja is, akinek nem volna szabad. Az ő vallása ugyanis nem egy felekezet a sok közül, hanem az igazság, tehát érdeke nem egy felekezet, egy klikk érdeke, hanem az igazságé. Az igazság áldásaiban azonban nemcsak szabad, hanem kötelesség is az egész nemzetet részesíteni. Mikor tehát a katolicizmus érdekeit mozdítom elő és nézem mindenben, akkor az egész nemzetet nézem és szolgálom, nem pedig egy felekezetét.

De – felelik ők – mi mágnás és nagybirtokos ellenességünkkel nemcsak a nemzetet szolgáljuk, hanem egyúttal a katolicizmust is, mert hiszen az a mérhetetlen nagy vagyon, mely eddig a katolikus mágnásoké volt, éppen a katolikus tömegeké nem volt. És ez volt a baj. Hiszen mondtuk, hogy a nincstelenek elsősorban a katolikusok köréből kerülnek ki, a középbirtokosok és jómódú kisgazdák pedig aránylag igen nagy százalékban protestánsok. Mikor tehát mi a katolikus mágnások aránytalanul nagy birtokai ellen vagyunk, akkor ezt a birtokot a katolikus nincstelenek kezébe akarjuk juttatni, s ha ezt elérjük, sokkal többet használunk a katolicizmusnak is, mint amennyit a katolikus mágnás osztály megszüntetésével ártunk neki. Hiszen itt csak legfeljebb néhány száz emberről van szó, ott pedig milliókról és éppen előbb emeltük ki, hogy a katolicizmus e nincstelen százazrei részéről éppen nyomoruk és vele járó műveletlenségük és öntudathiányuk miatt eddig alig részesült valami, akár anyagi, akár erkölcsi támogatásban. Sokkal egészségesebb dolog tehát a katolicizmus erejét a tisztességes emberi élethez juttatott százazrekre, mint néhány dúsgazdag (egyébként is nagyon kétes) támogatásra alapítani.

Hogy a dolog közel se ilyen egyszerű és még kevésbé ilyen rózsás kilátásokkal kecsegtető, majd azt is megtárgyaljuk hamarosan. Azért a kérdés ezen részét egyelőre hagyjuk. Egyelőre csak arra mutatok rá, hogy akinek ilyen nemes és szép szándékai vannak és csupán a katolikus *százazrek* kedvéért van ellene a katolikus százazoknak, akiket egyébként se kell sajnálni, mert úgysis túlon túl jó dolguk van, miért kell e szép terv végrehajtását azzal a gyűlölettel követelni, mely a mágnások ellen annyira általános? Ez az ellenszenv és gyűlölet ugyanis tagadhatatlan. Aki csak a nincstelen százazreken akar segíteni, az nem azért akarja megszüntetni a főnemesi osztályt vagy legalábbis birtokaitól nem azért akarja megfosztani, mert őket gyűlöli, hanem azért, mert a nincstelen százazreket szereti. Miért van az tehát, hogy a nagybirtok felosztását mindenki úgy követeli, hogy csak úgy ordít belőle a mágnások elleni ellenszenv, az izgatás, a gyűlölet és meggyűlöltetésre való törekvés? Ez bizony minden, csak nem kereszténység.

Hiszen ha már az eszem és igazságszeretetem azt mondja, hogy a százazrek érdekeinek áldoztam fel a százaz érdekeit, akkor az igazságérzetem és kereszténységem egyúttal azt is mondja, hogy ha már az ész ezt így kívánja, akkor legalább részvétellel legyek azok iránt, akiknek jogait és érdekeit kénytelen vagyok megsérteni s legalább kíméllettel és bocsánatkérések közt tegyem azt, amit úgy érzem, hogy tennem kell, ne pedig még ráadásul gyűlöljem is és másokban is ádáz gyűlöletet szítsak azok ellen, akiket úgysis kénytelen vagyok kifosztani és tönkretenni. Ez bizony Horthy-kori előfutára volt annak a nemsokára megjelenő bolsevizmusnak, mely nemcsak birtokát, lakását, nyugdíját rabolta el a kuláknak, földbirtokosnak, főispánnak, hanem ráadásul még gyűlölet- és rágalomhadjáratot is szervezett és vezetett ellene s még börtönbe is küldte hálából azért, hogy kirabolhatta a mágnást.

Még az ellenségemet se szabad gyűlölnöm, nem azt, aki sohase bántott, s még kevésbé azt, akitől úgysis azt vagyok kénytelen követelni, hogy a köz érdekeiért áldozza fel a maga érdekeit. Ez legfeljebb arra jogcím, hogy emiatt legalább elméletben jobban szeresem a mágnást, mint másokat. Még a gonoszokat, még a hit ellenségeit és az eretnekeket se szabad egyénileg gyűlölni, hát akkor azokat a mágnásokat, akik hittestvéreink, sőt talán (és nagyon is valószínűleg) mi magunk is nekik s éppen annak a vagyonnak, amelyet most nagy dühvel elszedünk tőlük, köszönjük, hogy katolikusok vagyunk. Ha ugyanis ez a vagyon nem lett volna, mi most nem is ismernénk, sőt valószínűleg egyenesen gyűlölnénk az Anyaszentegyházat.

A „mágnás gőg”

Ami pedig az állítólagos mágnásgőgöt illeti, én nem tapasztaltam. Világos, hogy észrevehető, hiszen köztük is vannak kisebb képességű, tucatemberek, akikben szabadon meg is nyilvánul az, ami természetes. Egyszerűen csak embernek, Ádám ivadékának kell lenni ahhoz, hogy aki gróf, érezze s esetleg éreztesse is, hogy ő az. Hát még akkor, ha ráadásul még fiatal is és elkényeztetett is az a gróf és még nem viselte meg az élet! De azt nagyon is tapasztaltam, hogy a mágnásokkal összekötetésbe kerülő polgári egyének sokszor szinte betegesen érzékenyek ebben a tekintetben s így a kevélységet elsősorban bennük kellett megállapítanom inkább, mint a mágnásokban. Például a legtöbb közülük megbocsáthatatlannak tartja, hogy a grófok például vele nem lépnek olyan könnyen tegező viszonyba, mint mágnástársaikkal, meg hogy társalgásukban, ha nem is nyíltan, mégis bizonyos fölényt éreztetnek a nem mágnásokkal.

Akik e vádat emelik, ők maguk is elismerik, hogy ez nem is egészen bizonyos, de hát ők mégis egyformán érzik. Pedig hát lehet, hogy csak azért érzik, mert képzelődnek és betegesen érzékenyek. Mert azért, hogy valaki mágnás, még nem követelhetjük meg tőle, hogy büszkesége megcáfolására boldog-boldogtalannal tegeződjék. Az az ügyvéd, orvos, tanár vagy író, aki megsértődik, mert mágnás ismerőse még nem kérte meg a tegeződésre s ebben mágnásgőgöt lát, abban nem lát ügyvéd- orvos-, tanár- vagy írógőgöt, hogy ő se tegeződik a segédhivatali tisztviselővel, a végrehajtóval vagy laboránssal, pedig hát a mágnás és közte is van legalább olyan különbség, mint ezek között s öközötte.

Igen sokszor a mágnás gőg szinte meglepően hiányzik. Ezelőtt 20 évvel még rendkívül meglepődtem, mikor megtudtam, hogy az egyik vagyonos Majláth gróf a vonaton mindig másodosztályon szokott utazni, s mikor ezt, mint nagy különlegességet elújságotam egy grófnénak, nagy meglepetésemre ő a legnagyobb természetességgel azt válaszolta, hogy bizony utazom ott én is, sőt gyorsvonaton még harmadikon is, mikor éppen nincs nagyon pénzem. Pedig e grófné szintén ezerholdas volt, sőt az unokatestvére herceg. Azóta már tudom, hogy már a kommunizmus előtt, tehát a Horthy-korszakban is, egyenesen több gróf utazik második, mint első osztályon, sőt ma már azt is tudom, hogy még a jelenlegi Coburg-Koháry herceg is, aki pedig uralkodó herceg és az egész nagy Koháry-hitbizomány élvezője, mindig második osztályon utazott. De ha csak tőle függött volna és környezete nem szörnyülködött volna miatta, akkor egyenesen harmadik osztályon utazott volna.

Tudok olyan paraszt származású és a hierarchiának egyébként is alacsony fokán álló papot, aki egész sereg mágnással, köztük herceggel is van tegező viszonyban, mégis gőgösöknek tartja őket s bizalmas körben kifogásolja, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – nem érintkeznek vele oly fesztelenül, mint egymással. Ugyanez a pap egy 21 éves gróft, akire agglegény nagybátyja már külön is ötezer holdat hagyott s akit nem is ismert gyerekkora óta, csak egyszerűen „Mihály”-nak szólított, az meg őt főtisztelendő urazta és természetesen magázta anélkül, hogy észre lehetett volna rajta venni, hogy kissé méltatlannak tartja magához ezt a viszonyt.

Tudok másik papot, aki egy Zichy grófnál volt a család bizalmasa s aki a család nagydiák fiainál látogatóban levő s kissé tiszteletlenül viselkedő (felült jelenlétében az asztalra) 17-18 éves mágnásfiút így utasított rendre: „Szállj le onnan, mert úgy váglak pofon, hogy leszedülsz!” Az illető ezt is szótlannul zsebre vágta s természetesen azonnal leszállt az asztalról.

Tudok bárót, aki 16 éves kadét [tisztjelölt] fiát mindig felpofozta, valahányszor kézművelés nélkül ült az asztalhoz. Gróf Széchenyi György pedig meghagyta az inasnak, hogy fiait ne grófozza, hanem úgy szólítsa mint ő, a keresztnévükön. Batthyány László herceg fiai mindig maguk tisztították le a sártól a család autóját, a háború alatt pedig (az első világháború alatt) az egész család asztalterítő helyett viaszosvásznon ebédelt, hogy kevesebb szappan

fogyjon. Sőt (ha jól emlékszem) az anyjuk még ahhoz is hozzászoktatta őket, hogy este maguk vessék meg az ágyukat.

Tudok bárót (nem egy van ilyen), akit alkalmazottai (a cselédjei is) nemcsak meg mertek hívni, ha a családban lakodalom volt, hanem a házassági tanújuk, tehát a násznagyuk is mindig ő volt. Tudok bárónőt, aki rendszeresen látogatta lakásukban uradalmi cselédeit, az asszonyokat kézimunkázni tanította, noha az uradalma (több is van neki) Letenye tájékán volt, ahol egész általános betegség (volt legalábbis akkor még) a trachoma, ez a ragályos szembetegség. Ismerek bárót, aki talán még sohase használta bárói címét se szóban, se írásban (névjegyen), noha neve nem olyan, hogy a bárósága magától értetődő volna, mert polgári származásúak is bőven viselik azt a nevet.

Az meg velem fordult elő, hogy mikor egyszer egy vidéki plébánián voltam, megjelent ott látogatásra a két szomszédos földesúr (testvérek, egyenként 10-10.000 holddal). Én nem viszonztam a látogatást, mert gondoltam, a plébános úrnak szól. A következő évben újra eljöttek mikor ott voltam, s most már hangsúlyozták, hogy hozzám jöttek, nem a plébános úrhoz. Én ekkor se viszonztam a látogatást kastélyukban (mind a kettőnek külön kastélya volt), mert sohase szerettem nagyurakhoz dörgölődni. Erre többet nem jöttek, sőt nagyon meg is haragudtak rám. De ez a harag is éppen a büszkeség ellenkezőjét bizonyítja, mert látszik, hogy nem az ő látogatásukat tartották megtisztelőnek rám nézve, hanem az én látogatásomat tartották volna megtisztelőnek magukra nézve. (Pedig csak egy kis hitoktató voltam, aki néha írogatott is.)

Egy Wenckheim grófról is tudom (Pozsony megyében), hogy még a falu tót kispapját is mindig maga előtt bocsátotta be valahova azon a címen, hogy: Ecclesia praecedit.

Egyszer bemutatott egy Dessewffy grófot, de egyébként azt hiszem, egy szót sem szólnak egymáshoz. Attól kezdve ez a Dessewffy előttem, az igénytelen külsejű és rang nélküli pap előtt, valahányszor találkoztam vele a pesti utcán, már messziről földig emelte a kalapját, sőt egy vidéki vasúti állomáson is, mikor véletlenül összetalálkoztam ott vele. De láttam gazdag grófnőt térdre ereszkedve kezét csókolni Kanter Károlynak, az élet szentségéről híres budapesti papnak. A kommunizmus alatt pedig papgazdasszonyi állásra pályázott egy grófnő, de grófi cím nélkül, s ottléte alatt se árulta el grófi mivoltát még az illető papnak se, hanem én állapítottam meg a nevéből s úgy vallotta be aztán.

A Horthy-korban egy pap, aki a hierarchia legalsó fokán állott s egy ájtatosságot tartott egy zárdában, melyen az ifjú József főherceg is megjelent, mikor a sekrestyében tereferálás közben eszébe juttatták, hogy a fenség már megérkezett, azt felelte: Hadd várjon! Ezt persze a fenség nem tudta, de hogy a várakoztatás miatt nem haragudott meg, azt én is tudom. Hogy Zita királyné is mennyire nem haragudott meg azért, mert még őt se várták meg, már említettem.

Ismerek egy több ezer holdas fiatal főnemest, de 20 éven felül, aki a bécsi Teresiánumban nem valami vallásos nevelést kapott, s mivel nagyon sok divatos könyvet olvasott, hitközönyös lett, sőt a darwinizmust is elfogadta, tehát nem nagyon volt tekinthető katolikusnak. Igen művelt és olvasott volt. Egyes kérdésekben nagyobb jártassággal bírt, mint én. A társalgás azonban azért volt vele kissé kellemetlen, mert annyira betegesen szerény volt és annyira alsórendűnek érezte magát mellettem, hogy minduntalan arra magyarázta egyes teljesen ártatlan kifejezéseimet, mintha én őt együgyűségéért lenézném.

Látjuk tehát, hogy a mágnások is olyanok, mint átlag az emberek. Vannak köztük kevésbé, elbizakodottak és nagyzolók is, de viszont vannak köztük olyanok is, akiknek meg viszont éppen az a hibájuk, hogy túlságosan is kevésbé tartják magukat. De még a büszkéek és nagyzolók is majdnem kivétel nélkül *finomabban és kíméletesebben büszkélkednek, mint a nem mágnások.*

A mágnások „elnemzetietlenedése”

Ami mágnásaink idegenvérűségét illeti, akadnak köztük, akiknek az anyjuk, vagy valamelyik nagyanyjuk vagy ükanyjuk idegen származású volt, de éppen nem sűrűn, hiszen még idegen eredetű mágnásaink, a Festetichek, Jankovicsok, Somsichok, Csekonicok, sőt a Wenckheimék és Windischgrätzek is már inkább csak névben, mint vérségben idegenek (a fiatal Windischgrätz herceg Károlyi-lányt vett el, az apja Széchenyi-lányt, a nagyapja, Dessewffy-lányt, a Festetichek magyar voltát is már ismertették stb.), velük összeházasodni tehát nem jelent már a magyarra vérkeveredést. Viszont külföldről ritkán házasodtak mágnásaink, s ha igen, akkor is csak a leggazdagabbak. De akárhány mágnáscsaládunk van, melyben még azt is végrendeletben hagyta meg az ős, hogy utódai ne csak katolikus, hanem magyar családból is nőüljenek, például még Eszterházy nádor is és Marczibányi is. Mágnásaink sokkal magyarabb vérűek, mint például értelmiségünk. Olyan családunk, melybe kimutathatóan nem történt semmi idegen beütés, egyébként is alig van, s ha van, nagyon kétséges, van-e valami előnye.

Mindenesetre nagyon tanulságos, hogy azok, akik mágnásainkban az ősök közt még elvéve egy-egy Festetichek, Wenckheimet, Hoyost vagy Harruckernt is olyan nagy bűnnek tartanak, azok nemcsak a Rákócziak, Báthoryak, Wesselényiek, Telekiek idegen eredetét fel se veszik, hanem még a teljesen idegen vérű Petőfin, Bemen, Damjanichon, Martinovicson, Klapkán, Knézichen, Toldy Ferencen, Liszt Ferencen, Semmelweisen, a majdnem teljesen idegen Kossuthon, Görgeyn se találhatnak semmi megbotráncolni vagy kifogásolnivalót, nem is szólva arról, hogy Rákóczi Ferencben nem kifogásolják a Skerlecz mamát, Tisza Istvánban pedig a Degenfeld anyát és Beck nagyanyát. Wesselényin is elfelejtettek megbotráncolni, hogy idegenből házasodott, pedig láttuk, hogy ezen kívül is még éppen elég megbotráncolni való lett volna az eseten, mert hiszen nemcsak idegen volt, akit elvett, hanem a legalsóbb társadalmi rétegekből származó is, a korkülönbség is botrányos volt, és a gyermeklányt, kit elvett, előbb megrontotta és még arra is kényszerítette, hogy katolikus hitét elhagyja. Ha tehát szégyen az idegenvérűség, sőt még az is, ha csak egy csepp van is belőle bennünk, akkor szabadsághőseink sokkal inkább részesek e szégyenben, mint mágnásaink.

Ami azt a vádat illeti, hogy a magyar föld jövedelmét idegenben pazarolták el, sőt még magyarul is elfelejtettek, ebben is sokkal több a gyűlölet és elfogultság, mint a tárgyilagos igazság. E vád először is csak a mágnások egy részére vonatkozik, mert nagy részük, s köztük sokszor igen gazdagok is (például a Károlyiak, sőt 48-ig a Festetichek is), alig voltak Bécsben, ellenben az a két híres, Petőfitől is megénekelte 48-as érzelmű Zichy-honleány (Károlyi Györgyné és Batthyány Lajosné) 48 után állandóan külföldön csatangoltak gyerekeikkel együtt, noha erre senki se kényszerítette őket.

Mágnásaink (már aki) nem külföldön, hanem Bécsben költötték el pénzüket, Bécs azonban még 48-as szempontból is csak félig számít külföldnek, hiszen pénzügyileg egy ország volt velünk s kereskedelem és vám szempontjából is. Egyébként is ők az udvar miatt tartózkodtak Bécsben, mikor ott-tartózkodtak, s nem ők a bűnösök abban, hogy az udvar ott volt, hanem láttuk, hogy Zápolya János és a török világ.

Egészen száz évvel ezelőttig nem menni külföldre, még Bécsbe se, mágnásainkra nézve nemcsak a rangjukhoz illő kényelemről, hanem még a kultúráról való lemondást is jelentette volna (a Károlyiak történetéből láthatjuk például, hogy ott, a Tiszántúlon még orvoshoz se lehetett jutni betegségükben), no meg azt, hogy a magyarság a befolyásosabb állásoktól még jobban meg lett volna fosztva és a Habsburg-birodalom vezetését teljesen idegeneknek engedte volna át.

Hol tarthatott akkor a magyar főúr lépést a kultúrával és hol élhetett rangjának megfelelő társadalmi életet? Talán Budán vagy Pesten, ezekben a kezdetleges sváb kisvárosokban?

Vagy Pozsonyban? Hiszen az is német, sőt majdhogynem Bécs külvárosa volt. Kolozsvár még volt valami az erdélyieknek s nekik kissé túl messze is volt Bécs és protestantizmusuk miatt egyébként se volt nagyon érdemes odajárniuk (mégis jártak azért oda a vagyonosabb erdélyi kálvinista mágnások is), de a Felvidék és Dunántúl mágnásai máshova nem mehetek, mint Bécsbe, ha be akartak kapcsolódni az akkori művelt világba s nem akartak eltemetkezni.

Igaz, hogy nem ártott volna, ha itthon maradtak volna, mert vagyonuk jobban megmaradt, sőt még gyarapodott is volna. Egyes tagjaik tettek is így és gyarapították is a vagyont, vagy kifizették az eleiktől felhalmozott adósságot (mint gróf Festetich Pál, a herceg Tasziló apja), ámde ilyen visszavonult, aszketikus életmódot kívánni rendszeresen és mindig, csak szerzetesektől lehet, nem mágnásoktól. Azonkívül haszna is volt a bécsi tartózkodásnak, nemcsak kára: műveltebb, szélesebb látókörű lett a család, befolyáshoz, ranghoz, előkelőbb álláshoz s vele sokszor jövedelemhez is jutott. A külföldi tartózkodás tehát nem annyira mágnásaink bűne, hanem a tőlük független viszonyok természetes következménye volt.

Épp ily igazságtalan az elnemzetietlenedés és a nemzeti nyelv elfelejtésének vádja is. Akik hangoztatják, elfelejtik, hogy a nemzeti eszme és a nemzeti nyelvért való lelkesedés a XIX. század terméke, divatja. Előtte nem is gondolt senki arra, hogy ez is fontos, ez is érték s ez is kötelesség. Azt kívánni tehát mágnásainktól, hogy ők mégis már a XVIII. században tudják ezt, képtelenség, vagy legalábbis igazságtalanság. Senki, még nemzeti nagyjaink se gondoltak akkor arra, hogy ha például latinul írják műveiket, az vétek a nemzeti nyelv ellen. Akkor még Zrínyi se azért írta magyarul s nem latinul a Zrínyiászt, mert buzgott a nemzeti nyelvért, hanem mert latinul nem tudott olyan jól, hogy azon is megírhatta volna. Sokan csak azért írtak latinul, mert az nagyobb tudományt jelentett, mint magyarul írni, s ők meg akarták mutatni, hogy megvan ez a nagyobb tudományuk. Balassa szerelmes verseit azonban már természetük miatt is lehetetlen lett volna latinul írni. Ezért írta hát őket magyarul. Ha azonban valami komolyabb, tudományosabb művet írt volna, egészen bizonyos, hogy ő is latinul írt volna.

Mária Terézia német császárné volt, büszke is volt német voltára, mégis úgyszólván minden levele, még a családiak és a gyermekeihez írtak is, francia. Eszébe se jutott akkor még, hogy ezzel vétkezik németsege ellen. Ugyanakkor a német (porosz) nemzeti büszkeség fő hordozója és megteremtője, Nagy Frigyes még Mária Teréziánál is franciább anyanyelvű volt s ő külön még le is szólta, ki is gúnyolta a német nyelvet és az akkor még kezdetleges német kultúrát (pedig akkor már nem is volt olyan kezdetleges).

Kezdetlegességéből nem azt a következtetést vonta le, hogy tehát ki kell művelni ezt a német nyelvet, hogy ne legyen kezdetleges és meg kell teremteni ezt a hiányzó német kultúrát, hanem azt, hogy át kell engedni a föld műveletlen népének, mert a műveltnak nem való. És emiatt senki se vet követ Nagy Frigyesre, hanem tárgyilagosan megállapítja, hogy az a kor, melyben ő élt, még ilyen volt, világos tehát, hogy neki is ilyennek kellett lennie.

Csak a mi főuraink bűne, hogy a XVIII. században még nem éltek a XIX.-ben, mert őket nem tárgyilagosan, hanem gyűlölettel nézzük, nem igazságot akarunk nekik szolgáltatni, hanem mindenáron bűnösnek találni, gyűlölni és gyűlöltetni őket. Mikor aztán a XIX. század elején betört az új idők szele, láttuk, mily lelkesen tanult magyarul a magyarul gyengén beszélő Batthyány Lajos és Kázmér, és mennyire befogadták lelkükbe az új szellemet.

Ha ezzel kapcsolatban arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nem volt akkor se minden mágnás Széchenyi vagy Batthyány, mert sokan, az aulikusok és a klerikálisok még akkor is megmaradtak idegennek, azt feleljük, hogy ennek is csak az az oka, hogy akkor ezek a nemzeti eszmék nem egyedül, hanem más, káros, forradalmi, felforgató és egyházellenes eszmék és nézetek kíséretében és velük kapcsolatban jelentkeztek és a vallással is törődő és vallásilag művelt elemek (melyek elsősorban az udvarban tanulták ezt a más értelmű felvilágosultságot) ezért nem fogadták és nem is fogadhatták belőle azt se rögtön tárt karokkal, ami jó volt benne.

Meg hát ez az új nem is volt teljesen olyan jó, mert hiszen a túlzott nacionalizmus, a sovinizmus, teljesen pogány, rossz és elítélendő dolog. Ez ásta meg napjainkban Németország és Japán sírját és zúdította az emberiségre két világháború vérfürdőjét. Ránk, magyarokra pedig kétszeresen is káros volt, hiszen addig békés és a magyar uralmat természetesnek tartó nemzetiségeink ettől kezdve és emiatt kezdtek mindig több igénnyel fellépni, emiatt gyilkolták le a magyarok ezreit 48-ban a szerb délvidéken és Erdélyben, emiatt fejtettek ki magyarellenes propagandát Romániából, Szerbiából, Oroszországból itthoni nemzetiségeink között, s ekkor indult meg az a folyamat, melynek természetes befejezése Trianon és a csonkaország lett. Nemcsak vallásilag, hanem nemzeti szempontból is káros volt ez a pogány eredetű hazafiság, tehát még itt is csak nyert volna a nemzet és a nemzeti nyelv is, ha az Egyházra hallgatunk volna, nem az új pogány prófétákra.

Egyébként rámutattunk már, hogy a nemzeti nyelvnek ez az elfelejtése mágnás családjainkban közel se volt olyan veszélyes és nagymérvű, mint nálunk hiszik. Láttuk, hogy Széchenyi István gyerekkorában még magyarul írta leveleit, tehát magyar anyanyelvű volt. (Mi is lehetett volna más Magyarországon, a magyar cselédek közt és magyar környezetben?) A szülők a franciát és a németet csak azért szorgalmazták, azért beszéltek így a családban és leveleztek idegen nyelven, hogy fiaik művelődjenek és a németet és a franciát csakugyan el is sajátítsák. Attól nem kellett félni, hogy magyarul elfelejtenek, hiszen a birtok, a család alapja itt volt és itt maradt, ide tehát vissza-vissza kellett térniük, ellenben az a veszély nagyon is megvolt, hogy csak magyarul tud majd a gyerek, a némethez és a franciához pedig legfeljebb csak konyít.

Hogy mágnásainknak a XIX. század legelején (és a XVIII. végén) való és „hazafiainktól” annyira felfűjt „elnemzetietlenedése” közel se volt olyan veszélyes jelenség, mint ők mágnásgyűlöletükben mennydörgik, jól láthatjuk gróf Festetich Györgynek fia nevelőjéhez, Kultsár Istvánhoz, 1799. június 15-én (tehát éppen főuraink elnemzetietlenedésének mélypontján) adott utasításaiból.

„A tudományok megtanulásában különösen azokat kellek az ifjúval megszerettetni, amelyek egy magyarországi birtokos mágnáshoz leginkább illenek: úgy mint hogy a kisebbekről kezdjem: illendő a jó kézi írás akár dictandó [diktált], akár amúgy szabadon, a nyelveknek pallérozása, akár szóbeli kiejtése, főképpen pedig azoknak írásbeli stílusa és conceptusa [vázlata], legfőképpen a deák és német nyelv, azok után jön a francia, olasz, angulus (Festetich mind az ötöt bírta), *a magyart nem emlitem, mert azt úgyis anyja tejével beszopta*. Emellett jószágimra nézve hasznos, ha valamely slavica nyelvet is, úgy mint horvátul vagy tótul megtanul.” (Szabó Dezső: A herceg Festetich-család, 321. o.)

Azonban az a Festetich György, aki így ír, mindig németül levelezett legjobb barátjával, gróf Széchenyi Ferencsel, az István apjával. Mikor egy hazafi, kivált ha ráadásul még kálvinista is, ezt megtudja, kétségbeesik vagy felrobban mágnásaink elfajultságától, s mivel ráadásul még Festetich is az illető, mindjárt azt hiszi, hogy nem is tudott az illető magyarul, sőt minden porcikájában idegen. Hisz egyébként se gondolja másnak, mint horvátnak. De egy nagy műveltségű gimnáziumi igazgató (s ráadásul katolikus) még Széchenyi Ferencről is azt állította előttem, hogy nem tudott magyarul. (Láttuk azonban, hogy magyar írókhoz írt leveleit úgy szokta befejezni: „Készköteles szolgája”). Pedig hát a 200.000 holdas Festetich csemete a magyart még ebben az elnemzetietlenedett korban is már „úgyis az anyja tejével beszopta”, horvátnak pedig annyira nem horvát, hogy a papája csak a jobbágyság kedvéért vagy egzotikumként s akkor, mikor már hat nyelven tud, hetediknek gondol a horvát megtanulására, de még akkor is mindegy neki, hogy horvát lesz-e az a „slavica” vagy tót. S látjuk, hogy micsoda törzsökös, sőt jobbágyok szájába való, ugyancsak nem választékos magyar kifejezéssel él a 200.000 holdas „idegen” mágnás, mikor arra céloz, hogy az ő gyerekei magyarul úgyis szükségképpen tudnak. Ugyancsak láthatjuk belőle, hogy ő se *könyvből* tanult meg magyarul.

Gróf Széchenyi Ferenc még elfajultabbnak látszik, mint Festetich György, mert ő nemcsak Festetichsel, hanem a fiával is németül levelezett, bizalmas feljegyzései is mind németek, sőt egy kéziratban maradt művét is nem magyarul, hanem németül írta. Viszont ő, akiről művelt magyarok ez alapon meg vannak győződve, hogy nem is tudott magyarul, mikor Lajos fia 1801 tavaszán Prágából nősült s egy gróf Clam-Gallas lányt vett el, csak úgy egyezett bele a házasságba, ha a menyasszony előbb a magyar nyelvet elsajátítja s e célból egy Angyalfi Mátyás nevű magyar nyelvtanítót is küldött hozzá Prágába. Ez az „elfajult” magyar mágnás tehát még Bercsényi Miklós apján is túltett, aki a gróf Rechberg-lánytól nem kívánta meg ugyanezt, mikor elvette.

Ha egy „hazafi” valamelyik mágnásunkról e korban azt olvasná, hogy fiának egyenesen megtiltotta a magyar beszédet, egyenesen undor fogná el a mágnások iránt, mert gyűlöletében nem tudná mással magyarázni, mint csak elfajulással. Pedig hát sokkal egyszerűbb lenne arra gondolni, hogy azért tiltotta meg neki, mert a magyart az anyja tejével már úgymé magába szopta, de németül nem tanul meg sohase, ha nem gyakorolja.

Nincs szükségünk arra, hogy szükségképpen „elfajult” mágnásokra gondoljunk, mert megtalálhatjuk ugyanezt a miskolci *református* gimnázium 1731-ből való szabályzatában is, mely így szól: „Mint hogy pedig az anyanyelv használata a tudománnyal foglalkozó ifjú ajkára *éppen nem illő*, aki mégis ennek használatán rajta kaphat, fizet tizennégy dénárt vagy mindannyiszor egy-egy éjszakán át örködni tartozik”. (Rakodczay: Egressy Gábor és Egressy Gábor, a színész kora, I., 10. o.)

Még az 1820-as években, mikor Egressy Gábor járt oda, akkor is büntették Miskolcon a magyar beszédet, pedig akkor már kezdett divatba jönni a nemzeti nyelv imádata. Nem mágnásbűn miatt nem volt tehát szabad magyarul társalogni vagy levelezni 1800 körül, hanem a kor divatja miatt, illetve azért, hogy a művelt magyar fiú ne *csak* magyarul tudjon.

A XIX. század elején nemcsak a tíz és százezer holdas mágnások leveleznek németül vagy franciául gyerekeikkel, hanem a vagyonosabb köznemesi családok, például a Bezerédiék vagy a Szegedyek is. Bizonyára nem nemzetietlenségből, hiszen egy család se volt, mely a reformkorban oly nagy szerepet játszott volna, mint például éppen a Bezerédiéké. Ez a német levelezés tehát éppen nem irtotta ki a család tagjaiból a nemzeti szellemet és hazaszeretetet, sőt mint látható, éppen az ilyen családok tagjai voltak a vezetők a nemzeti eszme és nyelv jogainak felkarolásában. Ez természetes is, mert hiszen az új eszmék is nyugatról jöttek, azok ismerkedtek tehát meg velük először, akik ezzel a nyugattal kezdettől fogva érintkezésben tudtak lenni, mert ismerték nyelvét. Ezért lettek a magyar irodalomban is vezetők és ébresztők éppen azok a Bécsben élő nemesi testőrök, akiket állítólag Mária Terézia azért „csalogattott” oda, hogy elnemzetietlenítse őket.

A mágnások erkölcei

Épp ily rosszakaratúak vagy legalábbis egyoldalúak és túlzók a mágnásaink jelleme, erkölce, életmódja ellen felhozott vádak. Semmiképpen se lehet mondani, hogy főnemeseink – akár csak ifjúkorukban is – léhábbak, pazarlóbbak, könnyelműbbek vagy ledébbek lennének, mint az ő körülményeikhez hasonló helyzetben akárki más. Hogy egy olyan 10.000 holdas, aki korán árvaságra jutván, nagykorúsága elérésével egyszerre kezébe kapja egész nagy vagyonát, éretlen fejvel tombolni kezd s élvezi a fiatalon kezébe került nagy vagyont és függetlenséget, az természetesen előfordul. De legalább olyan gyakran előfordul ez gazdag gyárosok, bankárok, dzsentrik, sőt jómódú parasztok vagy tisztviselők elkényeztetett fiaival is.

Még azt se mondhatjuk, hogy megakadályozására nem követnének el a mágnás rokonok is legalább annyit, mint más családokban. Károlyi Mihályt például, aki anyját igen korán, s 15 éves korában apját is elvesztette, még 20 éves korában is megkutyakorbácsolta a gyámja s Eszterházy Móric is megpofozta nemegyszer még nagy korában is azt a könnyelműsége hajlós Eszterházyt, aki az ő gyámságára volt bízva s aki a gyámi hatalom alól felszabadulva aztán vígan élte világát. Hasonló szigorú még jómódú parasztcsaládok elkényeztetett gyermekeivel szemben se nagyon tapasztalunk.

A gyűlölet és egyoldalúság tehát abban nyilatkozik meg a mágnások ellen, hogy ami miatt az ő esetükben botránkozunk és felháborodunk, ugyanazt a nem gyűlölts és nem rosszakarátulag tekintett társadalmi osztályokban fel se vesszük, vagy legalábbis nem tekintjük az illető egész társadalmi osztály romlottsága jelének. Például egészen vitán felül áll, hogy a városi gyáros fiúk és bankárfiúk, a kapitalisták fiai, sokkal tékozlóbb életet élnek, mint a mágnásfiatalok. Az ő romlottságukat és dekadenciájukat mégse halljuk emlegetni, csak a mágnásokét. Többször előfordult már, hogy a mágnásainkkal elégedetlenkedők (kivált papok) figyelmét felhívtam arra, hogy a zsidó vagy lutheránus (Haggenmacher, Saxlehner, Süthmer, Lingel stb.) gyárosok vagy bankárok sokkal gazdagabbak a katolikus mágnásoknál, de náluk átlag sokkal ledébb, pazarlóbb és erkölcstelenebb életet is élnek, s emellett még az Egyháznak is ellenségei, míg a mágnások pártolói. Miért nem azokat szidják, miért nem azokra haragszanak tehát inkább?

Ilyenkor azt felelik az illetők: Természetesen azokat is beleértem. De hogy ez mennyire csak üres szó, mutatja, hogy addig, míg nem figyelmeztettem rá őket, nem a gazdagok ellen mennydörögtek, hanem csak a mágnások ellen, tehát csak a magyar és katolikus *gazdagok* ellen.

Világosan látható tehát, hogy egyszerűen csak a mágnások elleni és katolikusellenes forrásból származó tudatos propaganda tudatlan és befolyásolható áldozatai az illetők s csak azért mágnásellenesek, mert nem tudnak önállóan gondolkodni és nincs elég katolikus öntudatuk.

Igaz, hogy mágnásaink állandóan szegényednek, sőt egymás után mennek tönkre, amit kapitalista családjainkról egyáltalán nem mondhatunk el. De ez nem azt bizonyítja, hogy jobban pazarolnak, mint ezek, hanem csak azt, hogy sokkal kisebb a jövedelmük.

A földbirtok aránytalanul kevesebb jövedelmet hoz, mint az ugyanakkora vagyont jelentő gyár vagy tőke (természetesen, ha forgatja a gazdája, nem pedig a bankban heverteti) s az összes foglalkozás közt mindig az őstermelőnek volt, van és lesz a legalacsonyabb életszínvonal a összes emberi foglalkozások között. Míg azonban az, aki *maga* műveli a földjét, mégiscsak megél belőle, ha szerényen is és aránytalanul sok és nehéz munka árán is, aki *mással* műveltetni, hacsak munkásait keményen nem fogja, nem tud velük okosan bánni (mert a túl nagy szigorúság is árt, nem is szólva arról, hogy már régóta nem is lehetséges), egyenese ráfizet a dolgra.

Még lutheránus ügyvédet is tudok, aki ugyancsak tudott a vagyonnal bánni és tisztán annak élt, mégis mikor az ügyvédségből szerzett vagyonából Békés megyében birtokot vásárolt, néhány év múlva sürgősen el kellett adnia, mert másképp tökéletes anyagi romlásba

jutott volna. Zsidó kapitalistát is tudok, aki minden évben súlyos tízezreket fizetett rá ezerholdas uradalmára. Igyekezett is tőle szabadulni, de még eladni vagy bérbé adni se tudta.

Tudok értelmes, becsületes, szorgalmas földműves-kisiparost, aki igen nagy kedvvel gazdálkodott és olyan sikerrel, hogy 6-7 holdas birtokából gyümölcsstermesztéssel, baromfitenyéztéssel, méhésztéssel évi 12-13.000 pengő, tehát vagy 200.000 kommunista forint adósága lett csekély két esztendő alatt. Pedig fényűzésről szó se volt, hisz olyan dolgos és egyszerű volt, hogy mikor már 6 konvenció [szerződés] cselédje volt, akkor is szántott maga is. Csak parancsolni nem tudott (mivel szerény volt, nem is akart) s különösen szigorú nem tudott lenni. Dolgozni tudott csak, de másokat megdolgoztatni nem.

Igaz, hogy a mágnásnak gazdatisztje van s az végzi el helyette ezeket a feladatokat, ámde itt meg az a baj, hogy sok mágnás a gazdatisztjének se tud parancsolni, azt sem tudja vagy azt nincs szíve megdolgoztatni. Vagy pedig belelesik a másik végletbe, ami majdnem épp oly káros és nem hagyja szabadon dolgozni, hanem mindenbe maga avatkozik bele s vele elveszi még annak a kedvét is és ezért nincs eredmény. Nem is szólva arról, hogy a gazdatisztokban is csak egyes szerencsés esetekben egyesülnek azok a tulajdonságok, melyek egy nagybirtok szerencsés vezetéséhez szükségesek.

Ámde a legjobb és legokosabb gazdálkodás mellett se jövedelmez a másokkal műveltetett föld többet 4-5%-nál. Ez így is sokra megy tízezer holdak esetében, de nagyon kevés ezer vagy ötszáz holdnál. Az utóbbi időben azonban még a mágnások közt is sokkal több volt már az ezer holdon aluli, mint felüli birtokos. De a tízezer holdasoknál meg az a baj, hogy azoknak Pesten is van palotájuk, meg minden uradalmukban kastélyuk, természetesen a megfelelő szolgaszeméllyel, s ez olyan nagy kiadást jelent, hogy még ilyen nagy birtok jövedelme se bírja.

Festetich Tasziló például nem tízezer, hanem százötvenezer holdat örökölt az apjától, tehát olyan vagyont, amelyből ugyancsak lehet fényt üzni. S mégis, noha hitbizomány volt az egész, tehát el se lehetett adni, se árverezni, mégis már csak vagy 70-80.000-et hagyott a fiára, de még ennek a fele is a Balatonra, meg Rezi, Tátika várára és a környező kopár hegyekre, tehát értéket alig képviselő és jövedelmet alig hozó területekre esik.

Katolikus szempontból is nagy veszteség ez az anyagi tönkremenés, mert bizony az eladott földek tekintélyes része ma már nem katolikus tulajdon, noha nem tudok róla, hogy zsidó kézbe került volna belőle valami. Festetich Tasziló így elszegényedett, pedig sohase volt se lump, se ledér, de kártyás se. Csak a monacói fejedelemtől vette feleségül, egy ország-világra szóló palotája van Keszthelyen s ezenkívül Bécsben is és Budapesten is, meg Berzencén is, ahova királyok szoktak hozzá menni vadászni. Ennek a négy palotának és a vele együtt járó szolgaszemélyzetnek fenntartása maga elnyeli 150.000 hold jövedelmét, kivált mikor legalább abban az évben, mikor én ott nyolcadikos gimnazista voltam, az egész 12.000 holdas keszthelyi uradalom tiszta jövedelme mindössze 560 korona volt.

Egy 30.000 holdas Hunyadi gróf Somogyban, mikor az első világháború után rendkívül lement a termények és állatok ára, azonnal becsukta fényes kéthelyi kastélyát s beköltözött egy földszintes kúriába. Tudta ugyanis, hogy ha nem szállítja le életszínvonalát, elúszik az egész 30.000 hold. De ilyet megtenni igen nehéz, majdnem lehetetlen. Először mert nagy szegényen, a környéken mindenki erről beszél, s azt hiszik, hogy már tönkre is ment. Másodszor mert sok sírást és könnyet is okoz, mert sok ember, az alkalmazottak kenyérének elvesztését jelenti s a grófnak is igen sok derék és kedves emberétől kell miatta megválnia és őket is nyomorba taszítania.

Ezért tartotta meg Festetich Tasziló az összes fényes palotát (a monarchia és a császárság összeomlásával, mint feleslegest, a bécsit ő is eladta), de viszont nyakára hágott a 150.000 holdas vagyonának is úgy, hogy úgyszólván csak a paloták, a víz és a vadregényes várak maradtak meg belőle, míg Hunyadi gróf megtartotta mind a 30.000 holdját.

Hogy a kettő közül Hunyadi gróf volt az okosabb, az vitán felül áll, de hogy melyik volt a jobb és emberszeretőbb, azt már nem olyan könnyű eldönteni. Mert hiszen ennek a Hunya-

di grófnak nemcsak a maga kényelméről kellett lemondania az egyszerűbb életmódra való átéréssel, hanem a szívét is meg kellett keményítenie. Festetich Tasziló ezt nem tudta megtenni. Ugyanolyan volt ő is, mint a Habsburgok. A századok folyamán azok se tettek mást, mint hol ezt, hol azt az országukat veszítették el (volt elég, jutott és maradt is még sokáig belőle), de nagylelkűségükből, bőkezűségükből mégse engedtek.

Igaz, lehetne a földből is nagyobb jövedelmet kihozni, ha gyáratkat létesítenének rajta (nagy gőzmalmok, szesz-, keményítő-, konzervgyár stb.), de ehhez üzleti szellem kell és tőke s a magyarban s még inkább a mágnásokban egyik se található, s különösen a mágnások javában nem. Ezekkel csak annak érdemes kísérleteznie, aki a pénznek, az üzletnek él. Másként csak a vagyon elűzését sietteti. Meg ez egyébként is csak akkor lenne érdemes és kifizetődő, ha kevés földbirtokos csinálja. Ha mindegyiknek, vagy akár csak a felének birtokán ilyen malmok és gyárat állnának, akkor mind megbukna. Tudok ugyanis olyan földbirtokosokról is, akik abba buktak bele, hogy túl modernül gazdálkodtak. Megvették a drága, elsőrendű gépeket az első világháború után s hamarosan megjött a végzetes mezőgazdasági pangás, a 7 pengős búzaár. A gépeket nem volt érdemes üzemben tartani, mert amit termeltek, nem lehetett eladni. Viszont a borsos vételárukat törleszteni kellett. Így elűszott maga a birtok is. Pedig a környéken földi paradicsomnak tartották, olyan szép volt a birtokon minden.

De még 4-5%-ot is csak a jól felszerelt és jól kezelt birtok hoz. Hogy pedig a birtok ilyen lehessen, ahhoz pénz kell. De honnan vegye a mágnás a pénzt akkor is, ha az apja adósságot ugyan nem hagyott rá, de mikor apja halálával kezébe kapja az ősi birtokot, mindjárt kivetik rá az örökösödési illetéket is, ami nálunk már a Horthy-korban is, még rokoni öröklés esetén is 1-45%-ot tett ki a rokonság foka és a vagyon nagysága szerint progresszív növekedéssel. Ha csak öt százalékot számítunk is, akkor is egy egy-kétezer holdas birtok esetében már 50.000 pengő, tehát több mint félmillió kommunista forint ez az illeték. Ezt csak úgy tudná kifizetni az örökös, ha birtoka egy részét eladná. De érthető, ha nincs hozzá szíve, hiszen ősi vagyon. Így aztán ráterhelik a birtokra, s ha a „boldog” örökösnek más bűne nincs is, mint csak az, hogy erről megfélemedezik, tíz-húsz év alatt a késedelmi kamatokkal együtt már el is úszott a birtoka. Látjuk tehát, hogy nincs is szükség különös pazarlásra, kártyaveszteségekre vagy dorbézolásra.

Egy mágnásvagyonnal rendelkező nemesi családnak, mely arról is nevezetes, hogy az ő gazdatisztjük volt Rákosi Jenő és Viktor apja utolsó ivadéka, egy nő, akit 5000 holdjáért egy gróf vett el, de hamar özvegyen hagyta, mindent elkövetett ősi vagyonának gyermekei számára való megmentésére. Alig mozdult ki pusztai kúriájából, autótartásra még gondolni se mert, s mivel túl sok volt így is a kiadás, annyira takarékoskodott, hogy fukarságával mindenkit magára haragított: cselédjeit, gazdatisztjeit, sőt még az uradalmi orvost is. Őtőle mégse tudott elvenni semmit Rákosi Mátyás, mert mire ennek ideje elérkezett, a grófnénak már nem volt birtoka. A szó szoros értelmében eltakarékoskodta, nem pedig elpazarolta.

Somogyban a két Inkey báró-testvérnek, Józsefnek meg Pálnak 20.000 holdjuk volt együtt s csak egy elég szerény kastélya mindegyiknek, Pesten pedig csak lakásuk. Olyan igénytelenek voltak, hogy még autót is csak vagy ötvenéves korukban vettek először. Gondos, pontos, lelkiismeretes gazdák voltak. Az egész környéken mindig ők voltak a legpontosabb adófizetők, mert elvük volt, hogy azt, amit úgyis meg kell fizetni, mindig legelőször kell fizetni s csak aztán jön a többi. Ők meg is őrizték a birtokukat, de csak úgy, hogy idejében bérbe adták. Pál, aki jobban szerette a földet, szeretett gazdálkodni, s nem adta bérbe, hiába nézett utána mindennek maga, már kénytelen volt a felét eladni. József, aki, amit lehetett, bérbe adott és a kapott bért tekintetbe véve csak addig nyújtózott, amíg a takaró ért, lényegében megőrizte a birtokot, de hol ötven, hol száz holdat s mindig éppen a javát, mert természetesen azt kérték tőle, mégis ő is csak eladogatott belőle, mert a pénznek még ő is és még így is mindig nagyon szűkében volt.

Egy sok ezer holdas Szapáry is az Alföldön, Jász-Nagykun-Szolnok megyében nyakig úszott az adósságban a Horthy-korban. Pedig a plébános nem győzte előttem dicsérni, mennyire szerény és igénytelen, mennyire jólelkű, mennyire jóakarátú, mennyire segíti a szegényt és az Egyházat még szegénységében is. Ő meg úgy ment tönkre, hogy jó szíve miatt nem tudta valakitől megtagadni, hogy a váltóját alá ne írja s aztán a váltót neki kellett kifizetni. Ilyen az anyagi helyzetük a mindenkitől irigyelt dúsgazdag mágnásoknak!

De mágnásaink olyan általánosnak gondolt léhaságáról, naplopásáról, erkölcstelenségéről keletkezett közfelfogás is tudatos rosszakaratú propaganda eredménye. Nem több ott a bűn, mint más osztályokban, kivált gazdag osztályokban, de ugyanannyi, sőt talán több az erény és a példaadó dolog, mint más osztályok fiai között.

Milyen szép életeszményt valósított meg például Batthyány László herceg, aki szemorvos lett, mégpedig tehetséges szemorvos és egész életét és vagyonát annak szentelte, hogy a szenvedőkön segítsen! Kórházat tartott fenn a maga költségén s egész életén át ott gyógyította és operálta a szegény betegeket s az ingyen ellátáson és kezelésen kívül kedélyes, tréfás modorával még mulattatta is őket, hogy a betegség keserűségeit elfeledjék.

De örök üdvösségükről is gondoskodott, sőt ez volt a fő. A kápolna a legfontosabb helyiség volt a kórházában, ahol példát adott betegeinek a vallásosságára. Akárhányszor ő orgonált is és ha kellett, ő ministrált. Minden betege távozásakor egy kis tőle szerkesztett apologetikus füzetet kapott, melyben a fontosabb hitigazságok voltak bizonyítva, és intések és tanácsok a vallásos életre. (*Batthyány-Strattmann Lászlót 2003. március 23-án avatta boldoggá II. János Pál pápa – a Kiadó.*)

De az áldozatos keresztény családi életre is példát adott, mert akkora családja volt, hogy a napszámos családok beszámításával is legnépesebb családja volt a faluban. Mikor pedig az elkergetett utolsó Habsburg-király hazajött megkísérelni visszaszerezni a trónját, nem szégyellt nyíltan melléje állni és fogadására és tiszteletére az állomáson felállította sorba a fiait, mint a orgonasípokat, hogy lássa, van még itt magyar ember, aki törvénytisztelő, önzetlen és hűséges.

És hogy a mi Batthyány hercegünk éppen nem egyedülálló a mágnások között, bizonyítja, hogy Erzsébet királyné egyik testvére, Károly Tivadar bajor herceg, szintén mint szemorvos működött és szintén az emberi szenvedés csökkentésére szentelte életét.

Ha főúri családjaink életét olvassuk, mégpedig bármelyikét, az Eszterházyakét, Zichyekét, Festetichekét, Somsichokét, a jóság, a jellem, a becsület és az önfeláldozás gyönyörűbbnél gyönyörűbb példáit találjuk meg körükben. Láttuk, milyen jellem, milyen keresztény, sőt milyen aszkéta életű volt gróf Koháry István, a költő, és hogy milyen jó gazda is volt, milyen tevékeny, milyen szorgalmas, takarékos és vallásos!

Milyen minta-házaspár volt gróf Károlyi Sándor és felesége, gróf Barkóczy Krisztina! Milyen szeretettel és milyen katolikus öntudattal támogatták a derék Kelemen Didák minoritát s általában mindent, ami katolikus, azon a katolicizmussal annyira ellenséges tiszántúli vidéken!

Milyen öntudatos katolikus volt Festetich Pál (az első), akinek kálvinista felesége volt! Mennyire igyekezett megismertetni a katolikus igazsággal! „Kérem, és intem – írja végrendeletében – a szerelmes házastársamat, Bornemissza Ursulát, azt mint életemben is intettem (de – mint látható – hiába) és kértém lölkinék üdvösségiért, az minemű tévelyben vagyon, abbul megtérvén a római anyaszentegyházbéli vallásra lépjen és az én gyermekeimet abban nevelje fel, ha kemény büntető ítéletét az Istennek, ő szent felségének, el akarja kerülni. Minden keresetem után levő akvirált jószágomat hagyom neki és azon gyermekeimnek, melyeknek tutora legyen, de úgy, hogy az pápista hitben nevelje őket.” (Szabó Dezső: A herceg Festetich-család története, 26. o.)

Festetich I. Pál fia volt II. Pál. Ez végrendeletében azt írja, hogy feleségével együtt megfogadták, hogy felépítik a sági, a boldogasszonyfalvai és a vörsi templomot. Ha ő maga nem tudná a fogadalmat teljesíteni, fiait kéri, hogy teljesítsék. Aztán még ezt írja nekik végrendeletében:

„Nevezett két fiam (József és Kristóf), intlek és kérlek benneteket, egymás szeretetében éljétek, Isteneteket igen féljétek (az eretnekségtől most már nem kellett őket félténie), nagy hálaadással és szorgalmatossággal imádjátok, tiszteljétek, hogy ti is ő szent felségének bő áldását vehessétek, királytokhoz hűséggel legyetek, Istennek áldását hogy érhesétek. (56. o.)

Mind „Isten Ő szent felsége” tiszteletében, mind a királyhoz való hűségben példát adott nekik. Az ő idejében volt Rákóczi kuruc-felkelése és a kurucok rendre pusztították jószágait, de ő azért királyához való hűségében meg nem ingott. Azokért a károkért, melyeket ekkor szenvedett, sohase kapott kárpótlást a kurucok leverése után sem. S nálunk még papok is vannak, akik azt hiszik, hogy mágnásaink egyszerűen csak hazaárulásaikkal szereztek vagyont. Képzeltető-e ennél hitványabb és aljasabb rágalom?

Láttuk, hogy Festetich Pál okos volt, mikor Rákóczival szemben megmaradt a király hűségében. Okosság volt ez vallási szempontból is, okosság volt nemzeti szempontból is, és okosság magában véve is, mert hiszen előre tudta, ki lesz a győztes. De hogy nem ez, nem a haszon volt az indító oka, mutatja egész jelleme, mutatják az áldozatok, melyeket a vallásáért hozott, mikor templomokat épített és a királyáért, mikor töretlen lélekkel tűrte birtokai pusztítását.

De mutatja az is, hogy oly nagy volt benne a meggyőzés, de az érvei is olyan alaposak voltak, hogy még a legeszményibb kurucot, Béri Balogh Ádámot is, aki veje (Julianna lányának férje) volt, rá tudta venni, hogy abbahagyva a lázadást, Lipót hűségére térjen, mégpedig regementjével együtt. 1704. április 27-én már meg is írta a levelet Béri Balogh Ádám a labanc Nádasdynak, melyben jelenti, hogy már meg is indult tábora felé s kéri, hogy bízzék hűségében. (48. o.) Gróf Forgách Simon, kuruc tábornok azonban május 31-én vasra verette s utána Balogh Ádám mégiscsak kuruc maradt s az egyetlen kuruc vezér lett, aki halált is szenvedett kurucságáért. Könnyű eldönteni, melyiket tette Balogh Ádám meggyőződésből: azt-e, mikor át akart állni a királyhoz, vagy azt-e, mikor szabadsága visszaszerzésére, sőt élete megmentésére (mert világos, hogy másképp őt is éppúgy kivégezték volna, mint Ocskayt vagy Bezerédit) mégiscsak megmaradt kurucnak.

Érdekes, hogy Festetich Pál felesége is és Balogh Ádám mellett egy másik veje, Krisztina lányának férje is a kurucokkal tartott. Még jobban mutatja ez, milyen erős volt Festetich Pál meggyőződése, jelleme és akarata, hogy ő mégis és még családja tagjai ellenére is kitarított amellett, amit jónak és helyesnek látott. Egyébként haszna is volt családtagja kurucságából, mert felesége több jószágukat mentette meg így a felperzseléstől. Persze a hazafias olvasó most arra gondol, hogy a felesége s veje bizonyára magyar emberek lehettek, nem úgy, mint Festetich, s azért húzta őket szívük a kurucokhoz.

Kijózanítjuk hát őket s közöljük, hogy felesége neve Fitter Erzsébet, s vejéé pedig Peczovics Ferenc. Amint tehát 48-ban nem kellett magyarnak lenni ahhoz, hogy valaki 48-as legyen, éppúgy még a kuruc korban se, hogy kuruc legyen. Persze azért ezek is magyarok voltak (nem úgy mint a 48-asok), mert Fitter Erzsébet anyja Bucsányi lány volt, első férje pedig ákosházi Sárkány István, de hát Festetich Pál is volt olyan magyar, mint a felesége. (Az ő első felesége Toldy Anna volt s lányai tőle származtak.)

Festetich II. Pál két fia közül József Mária Terézia híres tábornoka lett, aki a grófságot szerezte a Festeticheknek, a másik, Kristóf, akiről apja végrendeletében azt írja, hogy „velem tűr vénségemben, ő lévén pálcám, kihez támaszkodhatom”, a vagyont gyarapította. Az ő felesége mezőszegedi Szegedi Judit volt, akitől 7 gyermeke volt, de noha ily nagy családról kellett gondoskodnia, mégis azt írja egyik levelében testvérének, Béri Balogh Ádám özvegyének, hogy kérjen csak tőle, ha valamire szüksége van s rendelkezék mindenével úgy, mintha az övé volna.

Emellett oly szerény, igénytelen és minden rangkórságtól mentes volt, hogy mikor József bátyjának gyermekei 1766-ban gróffá lettek, örömmel üdvözölte ugyan őket ez alkalomból, de noha ő sokkal gazdagabb volt már, mint azok, mégse tett semmi lépést, hogy az ő gyerme-

kei is gróffá lehessenek. Ellenben a róla tartott emlékbeszéd kiemeli, hogy „a szerzeteseket segítette, árvákat nemcsak soproni házánál, hanem minden egyéb házaiban (neki tehát még nem palotája s nem is kastélya, hanem csak háza volt) és majorjaiban szám nélkül tartott felnevelt és a közjónak hasznára vagy deákságra vagy nevezetes mesterségekre taníttatott”.

Nagy vagyonszerző volt (az ő szorgalma révén lettek olyan gazdagok a Festetichék, nem pedig hazaárulásukért), de nem a vagyon volt az istene. Az emlékbeszéd azt is kiemeli, hogy alig lehet birtokain olyan templomot találni, melyet „meg nem gazdagított vagy meg nem igazíttatott vagy újonnan fel nem épített volna”. Különösen sokat áldozott a soproni, a két sági, a két kemendi, a rezi, a szántói, keresztúri, böhönyei, csurgói, szentmiklósi, toronyi és szentmihályhegyi templomokra, s neki köszönheti a keszthelyi templom is három harangját, azonkívül a Szent Etelkáról elnevezett oltárt. Jobbágyainak nem kizsákmányolója, hanem atyja volt, mert gondoskodott róla, hogy vallásosan nevelkedjenek. 1764-ben szerződést kötött a nagykanizsai ferencesekkel, mely azzal kezdődik, hogy miután „Isten kegyelméből a szentmiklósi kápolna elkészült, földesúri kötelesség hozza magával, hogy a népség keresztényi tudományra oktassék és isteni félelemben tartassék”. Ezért a rendház egy barátot rendeljen ki Szentmiklósról, aki „ünnap és vasárnap, de legalábbis az uraság otlétekor ott legyen, nemcsak prédikációra, hanem katekizációra is és leginkább a gyermekeket nemcsak oktatni, hanem egzaminálni [vizsgáztatni] is tartozzék, hogy a valóságos keresztényi tudomány a népség közé beoltassék”.

Jedlicska Pálnak „Kiskárpáti emlékek” című, régi oklevelek alapján megírt művében a vidék főúri családjairól (az Erdődyekről, Brunszvikokról, Majtényiakról) ugyanilyen dicséretes dolgokat találunk.

Madarat tolláról, embert barátjáról, urat szolgájáról lehet megismerni. Akinek 30-40 éven át megmaradó szolgálói és alkalmazottai vannak, az csak jó ember lehet. A mi mágnásaink pedig úgy megbecsülték embereiket s viszonzásul azok is úgy megbecsülték őket, hogy többnyire ilyen alkalmazottaik voltak. Mikor az öreg Fehérváry Celesztin a békés megyei Mezöberényben, mint családja utolsó sarja meghalt, végrendeletében minden egyes alkalmazottjára annyiszor ezer pengőt hagyott, ahány éve szolgálatában állt az illető, s bizony a végeredmény az lett, hogy mágnás rokonának az ezer holdakból alig maradt valami, mert minden szobalányra, inasra, komornára, kertészre, kapusra fejenként 30-50 ezer pengő jutott.

A Wenckheimék Békés megyében szerződésileg olyan összeget kötöttek le jószágkormányzójuknak fizetésül, elbocsátás esetén végkielégítésül vagy nyugdíjúl, hogy a nagylelkűség valóságos örültségének látszik s tönkremenésükkor csak ez a tehertétel egymaga megemésztett néhány ezer holdat a csődbe jutott vagyonból.

Széchenyi Ferenc, a nagy Széchenyi apja, nem került csődbe, mert az anyagiakhoz is igen jól értett, de végrendeletét olvasva szintén elcsodálkozunk emberi nagyságán és igazi főnemesi nagylelkűségén. Micsoda szeretet és megbecsülés árad végrendeletéből alkalmazottai iránt, mégpedig nemcsak pénzben, hanem szeretetben és megtisztelésben is! Nem csoda, hogy anyagiakban is gyarapodott az, aki így tenyerén hordozta alkalmazottait. (Sajátságos, hogy a nemes gróf állítólag nem is tudott magyarul és mégis még a végrendeletét is magyarul írta.)

„Harminc esztendőket felüő szüntelen való hív és hasznos szolgálatját Pap Ferenc plenipotenciáriusomnak [teljhatalmú megbízottamnak] egyébkint meg nem hálálhatom, hanem hogy feleségemet és halála után fiaimat arra kötelezem ezen utolsó akaratommal, hogy ezen nálam megöregedett szíves barátomat holtig tiszteljük és meghagyván neki míg él, mindazon pénzbeli és egyéb beneficiumit [javadalmakat], melyekkel most bír, maguknál is megtartsák. Ha mindazonáltal említett Pap úr nagyobb nyugodalma kedvéért náluk lakni és magát szolgáltatni nem akarná, tehát azon esetben tartozzanak feleségem vagy fiaim őt öregségéhez és nagy érdemeihez illendő kvártállal, szolgálattal és élete könnyebb s kellemesebb folytatására inkább bővebb, mint szűk deputátummal [járandósággal] a pénzbeli

fizetésen kívül provideálni [gondoskodni], hogy bennük oly szíves akaróit utolsó napjáig tapasztalhasssa, mint én hozzája szüntelen voltam.”

„Nem kevesebb hálaadással tartozom Tibolth Mihály úrhoz, aki minekutána Lajos fiamat istenesen és a familiámnak becsületére, magamnak pedig teljes örömére nevelte volna (félretévén egyéb magának és gyermekeinek jóval hasznosabb és dicsőségesebb hivatalokat, melyekre közönségesen megesmért emberségére és ritka tudományára nézve többektől is hivatott), nekem kívánt inkább öreg napjaimban és személyének egész feláldozásával szolgálni, hogy sem akkor elhagyni és gyermekeimnek utóbbi hasznára célzó igyekezetemet idegenek közbenjárásával eszközöltetni, midőn magamnak és Pap Ferenc barátomnak és plenipoteneciáriusomnak ereje már hanyatlani kezdte és a hasznosnak előmozdítására tehetetlenebbek valánk. Ezen ritka, mind magamhoz, mind pedig általam gyermekeimhez is kimutatott érdemnek méltó megjutalmazására activa capitálisaimból mindjárt halálom után huszonezer forintokból álló capitális (legalább kétmillió kommunista forint) szabad dispositiójára [rendelkezésére] cedáltasson [átengedjen] már az azelőtt neki kezébe adatott különös irománynak értelme szerint óhajtván, hogy ezen kedves barátom e csekély köszönetet hálaadásomnak jelölül elfogadjja. Ha pedig halálom előtt múlna ki e világból, rendezem, hogy feleségének és gyermekeinek tízezer forintot fizetessenek ki váltó cédulában.”

Aztán még egész sor hasonló okmány következik a többi alkalmazottaknak. Csak ezt idézzük még közülük: „Öreg Kőműves Évát, gyermekeimnek hív és szorgalmatos dajkáját fiam mindazon haszonvételekben meghagyják, melyekben most vagyon, azon különös írásomnak foglalatja szerint, melyet néki hosszú hív, jámbor és jó szolgálatja miatt adtam.”

Végül: „Amely pénz vagy természetbeli kölcsönzésekkel majorátusbéli jószágaimban szegény jobbágyaim halálom napjáig még tartoznának, azok hitelesen conscribáltassanak [összeírassanak], a szegényeknek adósságaik elengedtesse, a tehetősebbeken pedig vetessenek meg ugyan tehetségük szerint, hanem az azokból bevett pénzek az ügyefogyott jobbágyaim között osztassanak el.” (Érdekes, hogy mint III. Károly, Széchenyi Ferenc is egyenesen meghagyta, hogy holttestét boncolják fel.)

„Mari bácsival – írja Péchy Blankának (Péchy Blanka. Jászai Mari 366. o.) 1960. május 16-án a dél-afrikai Johannesburgból, ahol egyetemi tanár, Winkle Sándor – az első világháború alatt ismerkedtünk össze Hévízen, a nagyszállodában, ahol több nyarat töltöttünk. Őcsém – most már ő is közel jár a hatvanhoz – és én akkor 14-17 évesek, lovagjaivá szegődtünk... Kúrája befejeztével nekünk jutott a kitüntetés, hogy őt lovashintón bekísérjük a keszthelyi vasútállomásra s feltegyük számtalan poggyászával a pesti vonatra.”

Ennek az útnak elmaradhatatlan fénypontja (?) volt, hogy amikor a keszthelyi Festetich-kastély kertje félkörű köfalának közepére értünk, Mari bácsi megállította a kocsit, felállt és két karját kitarva Macbeth átkát eldörögte a „talpnyaló bécsi hazaáruló” ellen, aki még személyzete között sem tűrt meg magyart! Az átok, úgy látszik megfogant és ma már talán szabad másnak is használni a hatalmas birtok szerteágazó fákkal borított útjait, amelyek akkor kizárólag a „herceg” és vendégei számára voltak fenntartva.”

Láthatjuk, hogy a dél-afrikai magyar, egyetemi tanár létére is és még ma, öreg korában is „fénypontnak” tekinti Jászai Mari átkozódását a Festetich-herceg ellen. Pedig hát amit mondott, nem volt más, mint a leggyalázatosabb rágalmozás és a legfelháborítóbb hazugság.

Én is keszthelyi diák voltam 1903-tól 1911-ig. Emlékszem, hogy egyszer Eitner Zsiga, sümegi bőrgyáros és 48-as képviselő (amilyen nagy 48-as volt ő az akkori idők szellemének megfelelően, olyan nagy nyilasok voltak a későbbi Eitnerek az *akkori* idők szellemének megfelelően) egyik keszthelyi kortes beszédében azt mondta, hogy azelőtt csak egy egyszerű kis kastély volt itt Keszthelyen, de ebben a kis kastélyban egy igen-igen nagy ember lakott (Festetich György), most pedig van egy igen nagy és fényes palota, de aki ebben a nagy-nagy palotában lakik, az egy icipici emberke. A beszéd rendkívül tetszett a keszthelyieknek, mert

ez az Eitner – mondták – meg merté mondani az igazat. Jól esett nekik, hogy akit vagyona és vele járó nagy hatalma miatt irigyeltek, kigúnyolni hallották.

Pedig hát az igazság mindössze csak az volt, hogy gróf Festetich György valóban tehetségesebb és tevékenyebb ember volt, mint utóda, Tasziló, a herceg. Ámde a tehetséget Isten (vagy ha tetszik: a természet) adja és adta Festetich Györgynek is és ő volt az, aki nem adta Festetich Taszilónak. Ellenben a becsület, az erkölcs, az önuralom már nemcsak adódik, hanem az embernek magának kell megszerezni és gyakorolni s ebben bizony a Tasziló nagyobb volt, mint a György. Festetich György felesége, Sallér Judit ugyanis kénytelen volt férjétől elválni, míg Festetich Tasziló végig háborítatlan boldogságban élt nejével Hamilton Mária Viktória hercegnővel, pedig ez utóbbival nehezebb volt összeférni, mint Sallér Judittal.

Festetich Taszilónak csak egy bűne volt, az, hogy 200.000 holdat örökölt az apjától, azaz hogy gazdag volt és nagy úr. Egész birodalom volt az övé s ezt a tucatemberek, köztük Jászai Mari és a johannesburgi egyetemi tanár (aki egyébként szintén kapitalista, egy Budapest belvárosi műkereskedőnek a fia volt) irigyelte tőle, mert Winkléék kisebb kapitalisták voltak és mert mint a proletárok, ők is azt hitték, hogy ha valaki gazdag (vagy dehogy gazdag, hiszen Jászai Mari is és a műkereskedő fia is gazdag volt: aki még gazdagabb mint ők), azt már szabad gyűlölni, sőt ez még szociális kötelesség is.

Festetich Taszilóban azonban nem voltak meg a nagyurak és a dúsgazdagok rossz tulajdonságai, sőt e tekintetben Jászai Marinál és Winkle Nándornál is sokkal különb volt. Én nyolc éven át laktam Keszthelyen s a herceg ellen való rosszindulatot állandóan tapasztaltam. Láttam, milyen szívesen hallgatták az Eitner Zsiga-féle demagóg beszédeket, de azt mégse hallottam sohase tőlük a hercegről, hogy színészno ismerősei vagy vendégei lettek volna, hogy szeretői vagy akár csak szeretője lett volna, vagy hogy valaha mulatott, tivornyázott, ivott vagy kártyázott volna.

Ellenben látjuk, hogy Winkle Nándor és az öccse már 14-17 éves korukban is színésznoeket kocsikáztattak. Jászai Mari pedig még Péchy Blanka szerint is maga megvallja, hogy még 60 éves korában is 30 éves szeretője volt s csak erre az egyre több mint ötvenezer aranykoronát elköltött (249 o.). Mit költött volna hát rá akkor, ha a Festetich Tasziló 200.000 holdja lett volna az övé, s ha nem nő, hanem férfi lett volna? Jellemző azonban – gyakran fordul elő ilyesmi az életben –, hogy mégis nem Festetich Tasziló bírálta a nyilvánosság előtt Jászai Marit, hanem Jászai Mari őt, sőt nagy szerénységében egyenesen lehazaárulózza csak azért, mert nagyúr volt.

Aztán Festetich Tasziló minden vasárnap misét hallgatott, pénteken pedig sohase ette meg a húst. S Jászai Mari vagy Winkle Nándor? S mégis mennyivel jobbnak és szerényebb igényűnek tartották nála magukat! S mindennek egyedül csak az volt az oka, hogy ha nekik lett volna 200.000 holdjuk és palotáik, ők tékozló hazaárulók lettek volna, azt pedig magától értetődőnek tartották, hogy egy herceg nem különb, mint ők.

Mikor herceg Festetich Tasziló, mint „talpnyaló hazaáruló” ellen dörögte Jászai Mari a „hazafias” átkait, Bécs a magyar királyi udvar tartózkodási helyét jelentette. Miért lett volna tehát a Festetich-herceg részéről hazaárulás, az, hogy mivel nagy udvari tisztségeket töltött be, ő is sokszor tartózkodott Bécsben. De kivált mikor az udvar se mindig Bécsben volt, hanem tartózkodott Budán és Gödöllőn is, az utolsó király pedig ünnepélyes ígéretet tett, hogy mihelyt vége lesz a háborúnak mindig az év felét tölti nálunk.

A koronás királyt tisztelni s neki szolgálni mióta lett talpnyalás és hazaárulás? Hiszen ez hazafias kötelesség volt, az egész magyar alkotmány alapja és a törvényes rend záloga. Hogy Festetich Tasziló nem az osztrákok vagy a bécsiek, hanem az udvar kedvéért tartózkodott Bécsben, mikor ott tartózkodott, ugyancsak bebizonyította azzal, hogy mihelyt nem volt király és nem volt udvar, nemcsak Pesten lakott Bécs helyett, hanem még bécsi palotáját is eladta.

De a „hazaáruló” címet és a hazafias átkokat elsősorban azért kapta Festetich Tasziló, mert „még személyzete között se túrt meg magyart”. Ez már tényleg hazaárulás. Csak hát az

a baj, hogy ez egyszerűen Jászai Mari aljas rágalma. Hogy tisztán rágalom, azt rögtön látjuk. De aljasnak is kell mondanunk, mert Jászai Marinak nem lett volna szabad annyira késpénznek vennie mindazt, amit az irigység, az ellenszenv és a gyűlölet Festetich Taszilóra ráfogott.

Erre az egyenesen nevetséges rágalomra csak az adhatott okot, hogy Festetich Tasziló felesége, Hamilton hercegnő, idegen volt (de ő se osztrák, hanem angol), első férje pedig a monacói fejedelem volt. Ez a Hamilton hercegnő sokkal gögösebb is volt, mint férje s ezért nem is igen akart magyarrá lenni. De még ha akart volna is magyarrá válni, az csak természetes, hogy nem *magyar* szobalányokkal és lakájokkal vette magát körül.

De mint ember és mint nő, még ez a gögös Hamilton hercegnő is toronymagasan állt a mi magyar népünkre nem éppen nagy dicsőséget hozó Jászai Mari felett. Ő ugyanis minden kényessége ellenére alázatosan alávetette magát Isten és a természet törvényeinek és négy gyermeknek (egy fiúnak és három lánynak) adott életet és mind a négyet fel is nevelte. Mivel már 30 éves volt, mikor férjhez ment, egész bizonyos, hogy minden gyermeket elfogadott, amit Isten adott neki. Jászai Mari ellenben utód nélkül tűnt el a világról, pedig ő fiatalon ment férjhez, elválása után pedig annyi volt szeretőinek száma, mint a tenger fővénye. „Tudjuk, hogy a színház valamennyi fiatal színésze a szeretője volt” – mondja róla kartársra, Gál Gyula. (Péchy Blanka, Jászai Mari, 364. o.)

De azért ennek a gögös angol hercegnőnek is minden gyereke magyar anyanyelvű volt és tökéletesen tudott magyarul. Lehetséges lett volna-e ez, ha az apjuk „még személyzete között se túrt meg magyart”?

A Festetich herceg környezetében a legnagyobb úr a főtitkár volt: a herceg alteregója [hasonmása], nagy hatalom, nagy jövedelem. Az én diákkoromban ezt a tisztséget dr. Dezsényi töltötte be. Egyetlen fia a gimnáziumban osztálytársam volt 8 éven át. De Dezsényiéék nemcsak magyar emberek voltak, hanem azt hiszem, hogy németül talán nem is tudtak. 63-an voltunk az első gimnáziumban, ebből 23 zsidó, de németül senki se tudott közülünk. A zsidók se, de a Dezsényi se. Még arról se tudok, hogy lett volna német nevelője. (Pónilova és külön kis fogatja volt). Dr. Dezsényi halála után Dr. Lénárd lett a főtitkár. Szintén magyar és keszthelyi ember, aki nemcsak idegen nem volt, hanem valószínűleg szintén nem tudott még németül se.

Az összes hercegi erdők legfőbb ura volt az erdőmester. Ennek a neve Barna volt. Ez valószínűleg magyarosított név volt, de így még jobban bizonyítja, hogy a herceg nemcsak megtúrta a magyar embereket a környezetében, hanem még az idegen is magyarrá vált ott. Utóda egy tomkaházi Tomka lett. Mind a kettőnek a fia szintén osztálytársam volt 8 éven át, tehát egyikük se tudott németül. Szüleik tehát erre nem is törekedtek. Még Jászai Marinál is nagyobb magyarok voltak, illetve magyarabb környezetben éltek a Festetich herceg oldalán, mert Jászai megtanult németül.

A hercegnek az időben legkedvesebb parádés kocsisa (lovásza) Pöhl nevű volt, tehát aligha magyar. Angolos lovásruhában járt. Mikor meghalt, a herceg gyalog kísérté ki a messzi temetőbe. Utána a családja éppen a velünk szemben levő villát vette meg a Sajka utcában. Így aztán alkalmam volt meggyőződni, hogy a lánya épp úgy tudott s beszélt magyarul, mint mi. Hogy németül tudott-e, az már nem bizonyos. Ha már Keszthelyen született, akkor nem is valószínű.

Ennyi igaz tehát abból, hogy Festetich Tasziló herceg „még személyzete között se túrt meg magyart” s ezért meg is kapta a „hazaárulásért” megérdemelt átkokat.

Az igaz, hogy a keszthelyi Festetich-uradalom nagy gabonatábláit széles, különféle díszfákkal szabályos távolságokra beültetett, gyönyörű nyílegyenes, fényűzően széles kocsiutak szeltek át s én is hallottam, hogy idegeneknek ezeken tilos volt járni. Tény azonban, hogy mint diák, én is számtalanszor jártam rajtuk, meg a társaim is, és hogy emiatt soha senki kérdőre nem vont bennünket. A kisebbik öcsém diáktársaival ottsetálásuk alkalmával magával a herceggel is találkozott ezen az állítólag annyira tilos úton. De ekkor is csak annyi történt, hogy az akkor már elég öreg nagyúr szelíd szemrehányással odaszólt nekik: Ha már idejár-

nak sétálni, akkor legalább annyit elvárhatnék, hogy legalább köszöntsenek, ha engem is meglátnak. Ebből tehát még azt is megtudhatjuk, hogy a keszthelyi diákok az ottani papi gimnáziumban olyan szolgálai és talpnyaló szellemben nevelkedtek s a „mindenható” hercegtől annyira rettegetek, hogy még csak köszönni se szoktak neki. Még akkor sem, mikor tilosban jártak.

Az igaz, hogy a Festetich-herceg rengeteg birodalmában nem volt egyetlenegy gyár vagy ipari vállalat (de a Kis-Balaton környékén levő sok tőzeget később már ő is kitermelte). Az ő patriarchális gazdálkodása azonban csak neki volt kár (mert nem volt jövedelme). Aki birtokain vagy a környékükön laktak, azoknak ez csak nyereség volt. Senki se érezte a magántulajdon, a tilos nyomasztó terhét. Ott mindenkinek minden szabad volt. A Balaton partján kilométereken át szabadon csatangolhattunk, fűrődhattunk. Valóban minden a mienk volt. Ugyanígy az erdőkben is (Rezi, Tátika).

Egész másképpen volt a szülőházamban, Zalaszentgróton. Ez hajdan Batthyány-birtok volt, de azon tönkrementek (bizonyára nem jobbágyaik túlságosan lelketlen kiszípolozásától), az uradalmat zsidó, majd gróf Károlyi Imre vette meg. Ez épp ellentéte volt Festetich Taszilónak. De bizonyára nem függetlenül attól, hogy az anyja Degenfeld-lány volt (kálvinista), annak az anyja pedig Beck (Izrael nemzetségéből származott). Egyébként unokatestvére volt Tisza Istvánnak, mert annak az anyja is Degenfeld-lány volt, tehát az ő nagyanyja is zsidó vérű volt.

Ez a Károlyi aztán ugyancsak „tehetséges” gróf volt. Mire a kommunisták elvették tőle, már az egész uradalom almafákkal volt beültetve s a fák akkor már termőre is fordultak. Érdi uradalmát pedig nyaralóknak parcelláztatta ki s így négy-ötször annyit kapott a földjéért, mint ha egyben adta volna el, noha milliókat költött el a parcellázás reklámjára és azokra az ingyen autóbuszokra, melyek a fővárosból éveken át ingyen szállították az érdeklődőket a helyszínre.

Szentgróton azonban – Keszthellyel ellentétben s éppen a gróf nagy gazdasági tehetsége miatt – minden tilos volt, sehova se lehetett egyszerű halandónak mennie. Itt nyomasztóan feküdt rá a közönséges emberre a magántulajdon.

Károlyi Imre halastavakat is létesített s egyszer a jószágkormányzóék elvittek megmutatni. A császár azonban, annak ellenére, hogy mint pap, reverendában voltam ott, s a jószágkormányzóék társaságában, mégis rámszólt, hogy erre járni nem szabad. A legjellemzőbb azonban, hogy a jószágkormányzóék mosolyogtak hozzá és azt mondták neki, hogy én most velük vagyok. Nem azt mondták tehát neki, hogy tisztelendő urak nem szoktak halat lopni s legalább annyi megbecsüléssel tartozunk irántuk, hogy ők még a halastavak környékén is sétálhassanak, ha éppen ahhoz van kedvük.

Egyébként pedig a Károlyi Imre gazdasági tehetségének, szorgalmának és zsidó életrevalóságának még nagyobb kára lett, mint a Festetich herceg szellemi lustaságának és gazdasági antitalentumának. Mert igaz ugyan, hogy ebből a Károlyiból egy időben Magyarország leggazdagabb embere lett s noha sok fia volt, mégis mindegyik „udvartartására” évente 60.000 pengőt utalványozott, s a végén szerencsétlen tőzsdei spekulációk miatt teljesen elszegényedett s fiaira egyébként még egy ezer holdat is csak úgy tudott hagyni, hogy több volt rajta az adósság, mint amennyit ért.

És Károlyi Imre a zsidó őseitől – sajnos az életrevalóságon és nagy gazdasági érzéken kívül – a bujaságot is örökölte. Neki is szeretője volt a felesége mellett, a göggye pedig még sokkal nagyobb volt mint a Festetich Taszilóé, mert a Festetich herceg nem is volt göggyös olyan értelemben, hogy hetvenkedett volna s másokat vele megsértett volna. De hogy a mágnás még akkor is különb a Jászai Mariknál, ha egy gróf Károlyi Imre képviseli őket (Degenfeld és Beck vérséggel), mutatja, hogy ő Jászai Mari terméketlen fajtalanságaival szemben még így is sok gyermeket nevelt, néha még ő is eljárt templomba (amit Jászai Mari, rendkívül valóságos apja nevelése ellenére se tett meg, öregségére és elszegényedve pedig mind egyháziasabb érzületű is lett. Annyi becsület is volt benne, hogy mikor egyetlen lányát a Horthy fia vette el s az esküvő a Kálvin téren volt, ez ellen dohogott és sértőnek találta a Károlyi-ősökre.

Ugyanilyen jókat hozhatnánk fel minden főúri család őseiről, de mivel most elsősorban a jelenkor mágnásairól van szó, ezért csak egy esetet hozok még fel, s nem is olyan régi időből, a hazafiaktól szintén „idegennek” gondolt gróf Somssich-családról. Gróf Somssich Pongrác 1849-ben halt meg. Kálvinistáink egész bizonyosan idegennek, horvátnak gondolják, pedig a felesége Zichy Julianna volt, az anyja Ürményi Mária, a nagyanyja Niczky Borbála, tehát alig volt már benne más, mint magyar vér. Nem is szólva arról, hogy az egyik Somssich (Lázár) már 1585-ben Balassa Bálint bajtársa volt a törökök elleni harcokban s a költőnek olyan kedves s megbecsült barátja volt, hogy végrendeletében ráhagyta az egri káptalannál levő ezer rénus forintját.

Az „idegen” gróf Somssich Pongrácék Mikén laktak, Somogyban. Ez sváb telepes község, s mikor Pongrác átvette a birtokot, egy szót se tudott ott magyarul senki. Ő építtette a miki templomot s házi káplánja végezte a sváb jobbágyok lelki vezetését, de a prédikáció csak egy hónapban egyszer volt németül, máskor mindig magyarul, később pedig mindig csak magyarul. Így folytatta ezt 1849 után fia, Imre is, az ő halála után pedig özvegye még egy magyar óvodát is alapított Mikén. Somssich Imre egy nagy magyar népiskolai alapítványt is létesített végrendeletében, özvegye pedig egy másik alapítványt horvát községek *magyarosítására*. Mikén ma már senki se tud németül, de már félszáz évvel ezelőtt is magyar anyanyelvűnek szerepel a statisztikai kimutatásban az egész falu.

De nem is annyira ezért hoztam elő a szárdi Somssichokat, hanem ennek a Pongrácnak a halála miatt.

1849 augusztusa közepén egy bujdosó érkezett Mikére legyengülve, betegen. Somssichék befogadták, pedig egyszerre négy erény is kellett hozzá: *először* irgalom és felebaráti szeretet, *másodszor* hazaszeretet, ha Somssichék hazafiságnak tartották a 48-asságot, ellenszerezetet és megbocsátás, ha forradalomellenesek voltak, *harmadszor* bátorság, hiszen 1849 augusztusában volt legveszélyesebb 48-asnak lenni és felségárulókat, pártütöket rejtegetni, önzetlenség is volt ez akkor egész az önfeláldozásig, mert ez a bűn nagy büntetéssel járt és akkor mindenki menekült a 48-asság látszatától, hisz ugyanakkor még Damjanich is azt mondta, hogy ő igazán csak véletlenül lett honvéddé. *Negyedszer* az életveszély vállalásával járt együtt ennek a menekülőnek a befogadása, mert beteg volt már, mikor érkezett, s akkor tudvalevőleg kolerajárvány volt. Az oroszok hurcolták be.

És Somssich grófék a legyengült, beteg menekültöt mégis befogadták s nem is egyik cselédházukba, hanem magába a kastélyba. Pedig nem lehetett magasabb rangú az illető, mert akkor feljegyezték volna, ki volt, ez pedig nem történt meg. És a befogadás után nem az egyik cselédasszonyt bízták meg, hogy gondját viselje, hanem ők maguk ápolták és viselték gondját. Gróf Somssich Pongrácné gróf Zichy Julianna és otthon tartózkodó leánya gróf Wimpfenné. A menekülő csakugyan kolerás volt s néhány nap múlva ott a kastélyban meghalt. De elkapta tőle a kolerát először Somssichné s augusztus 23-án már ő is meghalt, aztán a lánya is, s végül (29-én) meghalt kolerában maga gróf Somssich Pongrác is. (Vésseyné Somssich Agatha: Somssich Pál élete és működése, 46. o.). Kissé nagyobb és igazabb vértanúság – a hazafiságé, a felebaráti szereteté és az önzetlen önfeláldozásé egyaránt – mint az aradi tizenháromé, s mégis nemcsak nem magasztalja őket ezért ebben az országban senki, hanem nem is tud róla még a kutya se.

Micsoda hírverése lenne ennek, ha nem mágnások s különösen mekkora, ha 48-asok vagy pláne kálvinisták csinálták volna! Azok azonban, akik úgy tesznek, mintha meg lennének győződve, hogy a magyar mágnásoknál léhább, hitványabb, elvtelenebb és haszontalanabb teremtménye nem is lenne az Istennek, valójában – úgy látszik – annyira kiválóknak tartják őket, hogy effajta kis tömeges hőstetteknek részükről még oda se néznek. Azon nem csodálkozik és arról nem beszél ugyanis az ember, amit megszokottnak, közönségesnek tart. Úgy látszik, mágnásainknál olyan közönséges a hőstett, hogy még csak észre se vesszük: szabadságharcos berkekben pedig olyan ritkaság, hogy századok múlván is a szánkat tátjuk miatta, ha ilyet is találunk náluk.

Művem e fejezetének írása közben összekerültem egy 63 éves tanárral. Mivel beszéd közben említette, hogy több főúri családnál volt nevelő, ezt az alkalmat felhasználtam a kérdés még alaposabb tisztázására. Négy (köztük három a leggazdagabbak közé tartozó) főúri családnál volt nevelő az illető s egy megkeresztelkedett dúsgazdag zsidó családnál is. Mivel a kérdés eldöntésére a legfontosabb az, hogy az átlagot vegyük, ne pedig mesterségesen válogassuk össze a kivételesen jókat, kikérdeztem az illető tanárt mind az öt családra vonatkozólag.

Volt gróf Wimpfenéknél Ercsiben. Osztrákok voltak, nem is tudtak magyarul, se az asszony, se az ember. Gyerekeik azonban már magyarok lettek, hiszen olyan nevelőt tartottak mellettük, aki csak náluk tanult meg úgy-ahogy németül. Igen gazdagok voltak. Ercsiben 15.000 holdjuk volt, melyet úgy szereztek, hogy a dúsgazdag görög bankár, báró Sina egyik lányától származtak (pedig minden „igaz” magyar előre megesküdné, hogy hazaárulásukért a Habsburgoktól ingyen kapták, azok pedig jó magyaroktól kobozták el büntetésül), de Ausztriában is nagy birtokaik voltak. Hét autójuk volt, köztük az egyik a legelső Rolls-Royce Magyarországon. Itt találta a házitanár az öt család közül a legnagyobb vallásosságot. *Hét gyerekiük volt.* Október hónap folyamán az egész család minden este összegyűlt a grófné szobájában, ahol térden térdelve részt vett az ájtatosságon. A grófné rendszeresen látogatta Ercsi nyomornegyedét, ahol „cigánymódra éltek az emberek, bár nem voltak cigányok”. A tolmács szerepében a nevelő is elkísérte útjaira úrnőjét.

Az pedig egyenesen elképesztő s mutatja, milyen igazi vallásosság ez a mágnás vallásosság, hogy mikor „a lovászyerek” tifuszban megbetegedett, maga a grófné volt éjjel-nappali ápolója, de úgy, hogy mivel a betegség ragályos, a hétgyermekes családanyag erre az időre teljesen otthagya családját és gyermekeit, a beteg szobájába bezárkózott s míg a beteg meg nem gyógyult, addig férjével és gyermekeivel nem is érintkezett. (Még csodálatosabb, hogy Somogyban a Somssichoknál is egy gróf Wimpfen volt a hősiesség kolera-beteg ápoló s utána vértanú. S mi hogy tudjuk gyűlölni éppen az ilyen Wimpfen-féle idegeneket!)

A tanár ezután báró Perényihez került Szatmár megyébe, Pusztadobosra. Ennek „csak” vagy 2000 holdja volt, mely azonban már 700 év óta volt családjá birtokában. Ennek csak egy lánya volt. Felesége polgári származású, s mivel igen szép asszony volt, valószínűleg ezért vette el. Ezek nem voltak olyan vallásosak, mint Wimpfenék, de azért ők is mindig ott voltak a misén, valahányszor mise volt a faluban (mert nem volt mindig). A helybeli görög katolikus templomba nem jártak. (Ez mutatja, hogy vallásilag nem voltak műveltek.)

Egyébként báró Perényiben a feltűnően nagy hazafiság tetszett a nevelőnek. Talán emiatt is nem járt „a román templomba”, bár Pusztadoboson a görög katolikusok is magyarok, sőt a misét is magyarul mondja a pap. A bárókisasszonyban pedig az egyszerűség tetszett legjobban a nevelőnek. Ha a kerékpárja elromlott, mindig maga csinálta meg, de még a nevelőét is. Hangsúlyozta, hogy ahhoz fog férjhez menni, aki megtetszik neki, bárki lesz is az illető. Az is tetszett benne, hogy a falu leányságával is foglalkozott s bár egy kissé túl katonásan kezelte őket, a szeretet és a demokratikus érzék nagyon meglátszott rajta.

Aztán gróf Hadik-Barkóczy Endréékhez került a tanár. Igen gazdagok: 100.000 holdasok voltak. Vallásosak, de közel se annyira, mint Wimpfenék. Nagy társadalmi életet éltek, egyik összejövetel a másik után volt náluk, ami Wimpfenéknél teljesen hiányzott. Tetszett ebben a grófban, hogy akkor nyolcadikos gimnazista fiát lehető egyszerűségben igyekezett nevelni s ezt a nevelőnek is a lelkére kötötte. Aránylag kevés zsebpénzt adott neki. Dohányozni engedte, de hogy a mértékét ellenőrizze, maga nem vehetett, hanem az apjától kellett kérnie (szívt kapott). A fiú nem játszotta ki apja rendelkezését, titokban nem vett.

A később nyilassá lett, dúsgazdag dégi Festetichnél is volt nevelő ez a tanár. Itt szeretet legkevésbé lenni. A gróf nem volt olyan bőkezű, mint átlag a grófok szoktak, de arra a kérdéssemre, hogy volt-e olyan fukarnak is mondható, a leghatározottabb nemmel felelt. A felesége gróf Károlyi Mihálynak volt a testvére, aki külön gazdálkodott nagyszénási birtokán s külön

autója is volt. Itt a két fiú igen rakoncátlan és szófogadatlan volt, de még csak kisgimnazisták voltak ekkor. A grófné (és látogatóban időnként megjelent anyja) itt is vallásos volt, a család is minden vasárnap járt misére, noha a templom messze volt a kastélytól. A vasárnapi misére maga a gróf is rendszeresen eljárt, de előfordult, hogy hazamenet a kocsin tiszteletlen megjegyzéseket tett a miséző papra.

Végül egy Récsei nevű gazdag megkeresztelkedett zsidó családnál is volt a nevelő Bácskában, jugoszláv megszállt területen. A család gróf Tisza Istvánnal volt igen jóban még Trianon előtt. Az úr már nem élt, csak özvegye és két fia, akik közül a nagyobbik „kissé könnyelmű” volt, a kisebbik azonban komoly. (Talán azért, mert azelőtt sokat szenvedett, mert asztmás volt, de természetes gyógymóddal kigyógyították.) Hogy ezek vasárnap misére jártak volna, arról nem tud, de szabadkán lakó anyjuk íróasztalán látott katolikus szentírást kinyitva. Hogy ő járt-e misére, azt se tudja, mert a tanár a fiúkkal vidéki birtokukon tartózkodott.

Arra a kérdésemre, hol szeretett legjobban lenni, azt mondta: Wimpfenéknél. Hol becsülték meg legjobban? Szintén Wimpfenéknél, de rögtön hozzátette, hogy *mind az öt helyen megbecsülték*. Tékozlást, léhaságot, túlzott élvezetvágyat, hányavetiséget, sértő gőgöt, erkölcsstelenséget, züllött családi életet egyik családnál se tapasztalt (a zsidóknál se).

A jelenkor mágnásai között ott van gróf Apponyi Albert, az államférfi, európai híru szónok és bámulatnyelvtelenség, aki mikor Szombathely mellett nemzeti ajándéku birtokot kapott, mivel helyben nem volt templom, még 80 éves aggastyán korában is *minden reggel* elgyalogolt a három kilométerre levő másik faluba, a misére.

Apponyival kapcsolatban jut eszünkbe gróf György Teréz, nemzetségének utolsó sarja, a perkátai uradalom tulajdonosa, aki a 80-as éveit élő Apponyit is mindig csak „kedves öcsém”-nek szólította (ő ugyanis nála is idősebb volt). Épp oly friss és eleven szellemi képességű volt egész életében, mint Apponyi, csak nála is nagyobb katolikus. Jelentős része volt a budapesti jezsuita rendház megalapításában és a Jézus Szíve templom felépítésében.

Ott van aztán a nők között herceg Hohenlohéné Majláth grófnő, a püspök testvére, gróf Zichy Rafaelné örgróf Pallavicini Edina (buzgósága és igaz katolicizmusa és tevékenysége mellett rendkívül okos is), Jankovics grófné, született Bornemissza báróné Erdélyből, aki sajnos korán meghalt, báró Apor Gabriella, egyik okosabb és buzgóbb katolikus, mint a másik. És hányan lettek jelenkori főnemesi hölgyeink közül apácák!

A főnemesekből lett püspökök protekciósak voltak s a főkegyúri jognak köszönhették emelkedésüket, a magyar püspöki karnak mégis úgyszólván a java közülük kerül ki. Ott van gróf Eszterházy Károly, egri püspök, a talán legnagyobb magyar építő, aki azonban amellet, mint láttuk, még mintapap is volt, buzgó, csak Istennek élő, aki püspök és dúsgazdag gróf léteére még falusi jobbágy híveit is szokta gyóntatni. Aztán Károly Ambrus primás, az egész fiatalon elhunyt főherceg főpap, ki azonban szent életéről volt ismert s még korai halálát is a pestises betegek látogatása okozta. Ott van Batthyány, a II. József idejebeli primás: egyházas, művelt, tevékeny. Olyan rendezett kéziratgyűjteményt hagyott hátra, hogy ma is valóságos kincsesbánya. (Egy másik Batthyány-püspök pedig a híres gyulafehérvári könyvtárat alapította.)

De hagyjuk itt is a régieket. Vitán felül áll, hogy korunk püspökei közt a legjámborabb és legaszoktább életű gróf Zichy Gyula pécsi püspök, majd kalocsai érsek volt.

Bizonyára az se válik éppen szégyenére az Arisztidek lemosolygott és elfajultnak tartott osztályának, hogy a magyar püspöki karból, melynek 1945-ben már csak egy főnemesi származású tagja volt, éppen ez az egy, a győri báró Apor Vilmos volt olyan bátor és nemes lelkű, hogy a női tisztesség védelmében még az életét is feláldozta.

Aztán ott van báró Vécsey Aurél, aki talán az egyetlen főnemesi származású jelenleg is élő papunk. (Ma már természetesen ő se él). A 4000 holdja ellenére nemcsak autója nem volt, hanem még villamoson se járt, csak gyalog. Volt olyan tél – magam láttam –, hogy elfagytak a kezei a hidegtől. De birtokának a felét már ő is eljótékonykodta arra, mire a bolse-

visták elvették. Emellett egyik legfeddhetetlenebb életű papunk, de egyik legnagyobb tudományú is, bámulatos emlékezőtehetséggel, az Apponyiéval vetekedő tökéletes tömeges nyelvtudással, s emellett emberbecsülő, barátságos modorral.

Nagy dicséréseket hallottam a gróf Ambrózyakról a Vas megyei Tanáról (már vagy 40 évvel ezelőtt), még nagyobbakat az Erdődyekről, még nagyobbakat a nagyvázsonyi Zichy gróf rendkívüli emberi jóságáról, szerénységéről, igénytelenségéről, becsületességéről az ostrom előtti időkből. Aztán az említett két báró Inkey apjáról, akiről a fiai azt mondták, hogy ők az apjuktól nem is örököltek mást, mint csak a sok konvencióst (kiöregedett kegydíjasokat). Ennél dicséretesebbet nem is mondhattak volna róla.

Aztán ott van herceg Eszterházy Miklós, a jelenleg élő Pálnak az apja, aki nem kimagasló tehetségű (vagy talán csak szerény) volt ugyan, de maga a megtestesült jóság és szerénység s akihez nem lehetett katolikus ügyben pénzért fordulni úgy, hogy ne adott volna. Korán elhalt felesége Cziráky Margit, a halálos ágyán azt mondta, aminél szebbet, jobbat nem mondhat feleség a férjének búcsúzóul: „Köszönöm, Miklós, igen boldog voltam”. Aztán ott van Zichy Nándor, a néppárt megalapítója, a katolikus közélet vezére, aki nemcsak katolikus vezér volt, hanem katolikus példaadó is. Ott van gróf Eszterházy Miklós Móric, Zichy Nándor jobbkeze, a katolikus politika másik vezérharcosa s ennek nagy tehetségű fia, Eszterházy Móric, az egyszerű és feddhetetlen életet élő, takarékos és az élet örömeitől talán túlzottan is visszavonuló dúsgazdag mágnás. Ott van a főtí templomra milliókat áldozó és a Szent István társulatot is erősen felkaroló gróf Károlyi István és a művelt és nagykatolikus gróf Károlyi József, az elfajult Mihály mostohatestvére, aki mint fehérvári képviselő, sohase vette fel a képviselői tiszteletdíjat, hanem mindig kerülete szegényeinek ajándékozta s akinek őszinte katolicizmusa mellett azért arra is gondja volt végrendeletében, hogy fiát családja ősmagyar gyökereire figyelmeztesse.

Ott van a hazának a hat fiút nevelő, korán elpusztult, tehetséges, önzetlen, modern, a mág-nási gögnek még az árnyékától is mentes, ízig-vérig katolikus és katolicizmusából a logikus következtetéseket is mindig levonó gróf Széchenyi György, a más viszonylatban már említett Szolnok megyei gróf Szapáry. Ott van a polgári házassággal kacérkodó kultuszminiszternek, gróf Csáky Albinnak a leánya, báró Benzné, aki még okosabb, műveltebb, képzetebb volt mint apja s ezért apja hitközönye ellenére is az ország egyik legműveltebb és legöntudatosabb katolikusa tudott lenni s akit a budai utcán gázolt halálra egy buta villamos.

Ott van Károlyi Gyula, a Tibor fia, aki ugyan protestáns anyja (Degenfeld) miatt nem tudott buzgó és vallásáért lelkesedő katolikus lenni, de emberi kiválóságáért, szerénységéért, emberségességéért, talpig becsületes voltaért mindenki becsülését bírta, aki csak ismerte. Akkor vállalta a miniszterelnökséget, mikor Bethlen István félrevonult, mert csődbe vitte az országot s aki talán az egyetlen volt, aki az akkor kiküszöbölni akart állami autókat a maga személyére csakugyan kiküszöbölte s villamoson járt miniszterelnök korában is.

Ott van a nagyok nagyja, az 1884-ben meghalt gróf Cziráky János, pedig ma már senki se ismeri, még katolikus körökben se. Ez is csak azt bizonyítja, amit már fentebb megállapítottunk, hogy a derék mágnás nem szenzáció, nem kelt feltűnést. Mutatja ezt az is, hogy Apponyi Albert is hangsúlyozza emlékirataiban, hogy apja sokkal, de sokkal különb ember volt, mint ő, s anyja is és az egész családi kör, melyben nevelkedett. Hogy a szülői házban soha senkitől rosszat nem látott, rossz papot se ismert. Így volt Cziráky János is.

A család jelmondata: Inglorius, dummodo utilis: Ha dicsőség nem is jut osztályrészemül, a fő, hogy hasznos legyek. Mennyivel szebb, keresztényibb jelszó, mint a Wesselényié: Nunquam retro: Csak sohase hátra! Vagy a Zrínyieké: Sors bona, nihil aliud: Csak szerencse legyen, másra nincs szükség! Cziráky Jánosnak az apja, gróf Cziráky Antal is olyan volt, hogy fiai elé őt, a nagyapjukat állította példaképül az apa, nagyanyjukat, gróf Batthyány Máriát pedig leányai elé. Hiszen az utóbbit mindenki „testbe öltött angyalnak” tekintette. Egyébként maga XVI. Gergely pápa is így gondolkodott, mert mikor fiatal korában Jánost

kihallgatáson fogadta, ezt mondta neki: Dilecte fili! Sequere vestigia patris tui: Kedves fiam! Kövesd apád nyomdokait! Akkor még nem volt divat dúsgazdag mágnásgyerekeknek nyilvános iskolába járni, de mutatja atyjának mind okosságát, mind demokratizmusát, hogy ő már akkor mint nyilvános tanuló tanult a piaristáknál Pesten. (A gyerekek nyilvános iskolába járatása a gróf Károlyi családban is régi hagyomány.) Mindig tiszta egyes tanuló volt és úgy tanult, mintha neki is éppúgy az eretségi je adta volna a megélhetését, mint a többieknek. Pénzét soha nem pazarolta már diákkorában sem s frivol tartalmú könyvet vagy újságot soha nem vett kezébe. Felnővén a politikában konzervatív volt és erősen „klerikális”, bármily népszerűtlen volt is akkor még annak lenni (hisz még most se népszerű), 48-ban pedig visszavonult a közéletől.

Hangulatán egész életében szent komolyság ömlött el, de mégis mindig vidám volt és derűs kedélyű. Amellett, hogy lelki ember volt, a földi dolgokkal is törődött és gyakorlati tehetsége is volt. Mintagazda volt és vagyonszerző. Lovasberényi birtoka olyan volt, mint egy jól ápolt kert. Községe ügyeivel is törődött, részt vett a falusi képviselőtestület gyűlésein. Pénzspekulációkba azonban sohase bocsátkozott s váltót se írt alá soha. Nem ivott, nem dohányzott és nem kártyázott. „A szegények prókátorának” nevezték Pesten, mert meghallgatta az egyszerű emberek ügyes-bajos dolgait s még ügyvédjével is intéztette dolgaikat.

Vállásossága az eszén alapult, nagyon kiképezte magát vallási kérdésekben. Naponta hallgatott szentmisét, s ha látta, hogy nincs ministráns, maga ment oda ministrálni. A körmeneteket úgy megbecsülte, hogy legszebb díszmagyarjában vett részt rajtuk. A Szent István társulatban ő indítványozta, hogy bizonyos összeg páterfillér adományozását is minden évben vegyék be a költségvetésbe. E célra a pesti templomokban is gyűjtést szervezett mágnás hölgyekkel s a Ferenciek terén a miséről kijövet – ahova ekkor szintén díszmagyarban Hatvani (Kossuth Lajos) utcai palotájából ment – barátjával, gróf Győri Lászlóval együtt ezer-ezer forintot tettek a gyűjtő tálcájába. Mikor tanulmányait elvégezte, ő is külföldi útra indult, de nem a Riviérára, annál kevésbé Monte-Carlóba, hanem védőszentje, Nepomuki Szent János sírházhoz, Prágába. Falujában Úrnapra mindig az ő kertje szolgáltatta a virágot s a körmeneten felesége is mindig napernyő és kalap nélkül jelent meg. Mindenszentekre mindig szépen feldíszította elhunyt gazdatisztjeinek és cselédeinek sírját és a legrosszabb időben se mulasztotta el, hogy sírjukat ekkor fel ne keresse és ott lelki üdvükért ne imádkozzék. Mivel bírói hivatalt is töltött be, gondja volt rá, hogy a tagosításkor ne jobbágyai, hanem inkább ő károsodjék, nekik jussanak a jobb földek.

Halálát is az okozta, hogy tél idején (február elsején) a kastélya parkjában levő egyik szép fenyőfán levő Mária-kép előtt a pusztá földön térdelve túl sokáig imádkozott s meghült (60 éves volt).

Végrendeletében meghagyta, hogy eltemetése „a legegyszerűbben és minden pompa nélkül történjék a Vas megyei Kenyeriben, elfelejthetetlen drága emlékü, hamvaikban is áldott szüleim mellé”. Azt rendelte, hogy ha meghal, ki se harangozzák, de minden szegénynek, aki a temetésen jelen lesz, adjanak két-két pengő forintot.

„Szeretett hitvesemtől pedig megkívánom, hogy sem temetésemen, sem az érettem tartandó Exequiakon (halotti miséken) jelen ne legyen, hogy kímélvén eszerint fájdalomérzéseit, gyermekeitől környeztetve magányosan és így annyival ájtatosabban imádkozhassék érettem.”

„Emlékeztetem mindkét nembeli magzataimat – folytatja – az istenfélelemre, ha felserdülnek, valamint a felséges uralkodóház iránti tántoríthatatlan hűségre, melyet elődeink minden századokon által minden körülmények között tisztán és szeplőtlen megőriztek, drága magyar hazánk valódi szeretetére és mindezekben családunk polgári és keresztényi erényekben tündöklő csillagára, halhatatlan emlékü nagyatyjuk, szeretve tisztelt édesatyám, gróf Cziráky Antal példájára, hogy dicsó nyomdokait ama nagy hazafinak követve, méltó utódjai lehessenek és az általa a fénybe helyezett családi név szégyenére soha ne váljanak. Szeretett leányaimat pedig édesanyjuk és nagyanyjuk, Cziráky (Batthyány) Mária erkölcsös és férjeiket boldogító, derék háziasszonyoknak példáira utalom.”

Micsoda másnak képzele a magyar közvélemény a magyar mágnásokat!

Hogy ezek a vagyonos és katolikus családi hagyományaikhoz ragaszkodó magyar főnemesi családok képviselői mennyire nem voltak sem méltatlanok, sem elfajultak magyar szempontból se, azt azokból a nagy dicséretekből láthatjuk, melyet minden komoly magyar történetíró, például a kálvinista Károlyi Árpád, sőt még a Szilágyi-történelem is megad jellemüknek és egyéni feddhetetlenségüknek még annak ellenére is, hogy egészen más politikai irányt követtek, mint amilyent ezek a történelmek elfogadnak.

Tudvalevő, hogy még a katolikusnak is katolikus Zichy Nándor is olyan cikket írt az elnyomás idején Jókai lapjába, a „Hon”-ba, hogy noha Jókai csak egyes kifejezéseit megszelídítve merete közölni, mégis börtönbe kerültek miatta mind a ketten s Jókait ezer forint pénzbírságra, Zichyt pedig még nemessége elvesztésére is ítélték. Ekkor mondta Zichy Nándor Deák Ferenc, hogy sebj, legalább ő lesz a *leggazdagabb paraszt* Magyarországon.

Láttuk, hogy nem volt nagyon veszélyes a dolog, mert a „börtön”, melybe zárták őket, alig volt nevezhető börtönnek, s Zichy természetesen a nemességét is visszakarta. De mikor még csak „Magyarország leggazdagabb parasztja” volt, már akkor is lefizette Jókai helyett az ezer forint pénzbírságot, sőt ennél többet is. Az eset ugyanis Jókai csak nemrég alapított lapjának is nagy anyagi kárt okozott s már éppen meg akarta szüntetni a lapot, „este azonban váratlan távirat érkezett Zichy Nándortól: „Holnap nálad leszek (az előkelő gróf tehát tegező viszonyban volt a magyar íróval), lapodat meg ne szüntesd.” Reggel nyolc órakor csakugyan ott toppant a ruganyos, délceg Zichy Nándor a „Hon” szerkesztőségében. Jókai már várt rá. Zichy Nándor röviden végzett. „Ámbár nem helyeslem a lapod politikáját – szólt – és nem tartozom a pártodhoz, mégis érzem, hogy a lapodat bajba én hoztam. Milyen összegre volna szükséged, hogy talpra álljon?” Jókai megmondta az összeget ötezer forintban, de szabadkozott, röstelkedett azt elfogadni. Zichy azonban otthagya erővel az asztalon. Tudom én, mi a kötelességem, ismételte szerényen és eltávozott. (Csak mégse lehetett a nemességétől megfosztani.)”

Mindezt Mikszáth „Jókai Mór élete és kora” c. művéből idéztük (II. 45. o.), tehát abból a Mikszáthból, aki ugyancsak nem szokott dicsérni mágnásokat, kivált ha ráadásul még olyan nagy katolikusok is voltak, mint Zichy Nándor volt. De itt még belőle is kitört az elismerés. (Hogy azonban az olvasó magyar nyelvérzékét a Mikszáthból vett idézettel ne rontsuk, megjegyezzük, hogy olyasmit, hogy „ott toppant”, törzsökös magyar ember nem mond, úgyszintén, hogy az ilyen magyar ember nem írta volna, hogy „röstelkedett azt elfogadni”, hanem hogy „röstellte elfogadni”.)

Még csak egy esetet említünk meg a legújabb nemzedékét illetően. Tudok egy fiatal főnemeset, akire, mint elsőszülöttre, egy 2700 holdas hitbizomány várt s aki csöndben, úgy, hogy senki nem tudja, elhatározta, hogy mihelyt a kezébe kerül, az egészet ingyen felosztja a környék parasztsága között. Megházasodni – mondta – bizonyos okból úgyse szándékozom. Majd állást válllok s annyit csak megkeresek, amelyből egymagam megélek. Igényeim nincsenek, csak egy szenvedélyem van: a Wagner-zene, s azt, mint tisztviselő is megengedhetem magamnak, hogy néha az Operába elmenjek.

A másik gróf Károlyi Imre legifjabb fia, György, akinek az apja egy időben Magyarország egyik leggazdagabb embere volt. A felesége (gróf Nádasdy Katinka) szintén egyik legvagyonosabb mágnáscsaládból származik, mégis kettőjüknek is csak gyöngye ezer holdjuk volt, de az is tele adóssággal (már így örökölték). Legvallásosabb fia apjának, de azért így se mondható határozottan vallásosnak, bár ő bizonyára azt hiszi magáról, hogy az. Tele van azonban jóakarattal. Megházasodásakor elhatározta, hogy minden karácsonyra minden cselédje gyereket megajándékozza és felruházza. Sajnos a „nincs” nagyon útjában áll szép tervei megvalósításának. De azért mégis – és éppen ez benne a tisztelgetreméltó – mihelyt a maga ura lett, mindjárt felemelte a cselédei tejjárandóságát és karácsonyra azért szorgalmasan ajándékozta a gyermekeiket, amennyire bírta, sőt még azon felül is.

A kifogásolható mágnások

De még azok a mágnásaink is tele vannak jó tulajdonságokkal, akik egyébként kifogásolhatók. Festetich Tasziló például nem tartozik bizonyára a legkiválóbbak közé, hiszen semmit se csinált, semmit se alkotott, csak elköltött egy élet alatt vagy 60.000 holdat. Hibája sincs azonban semmi. Sohase mondhatta róla senki, hogy tékozló, azt se, hogy kártyás vagy iszákos, annál kevésbé, hogy könnyelmű vagy erkölcstelen. Mintaférj volt, mintaur, szolid, finom, előkelő. Nem volt nagyon vallásos, de mint katolikus is becsületes volt. Ha például pesti palotájában tartózkodott, minden vasárnap misét hallgatott. Nem ő ment a templomba, hanem egy barát ment a palotájába s kijárt neki minden alkalommal száz korona, azaz kommunista pénzben vagy kétezer forint.

Még a lump, a tékozló mágnásokról is csak jót hallottam azoktól, akik összeköttetésbe kerültek velük. Sőt csak ezeket dicsérték még igazán. Ezek ugyanis mind arról ismeretesek, hogy igen gavallérok, könnyen kiadják a pénzt, mindenből tréfát csinálnak, nagyon kedélyesek, közvetlenek és a szegény emberrel még szívesebben elbeszélgetnek, mint osztályuk értékes tagjai. Két ilyen színésznő életű s tízezer holdjai ellenére is csődbe jutott fiatal mágnás palotája portásának a fiát is tanítottam. Mind a kettő igen jó embernek mondta a gazdáját, aki barátságosan elbeszélget velük, ha találkoznak.

Windischgrätz herceget (a frankhamisítót és a sajtóban állandóan a legtöbbet támadott mágnást) személyesen is volt alkalmam megismerni. Hitközönyös, könnyű fajsúlyú ember, de szerény, jó modorú, rokonszenves, éppen nem gőgös. Ha ambicionáltam volna, tegező viszonyba is kerülhettem volna vele.

Herceg Eszterházy Pál rangon aluli, szerelmi házasságot kötött s természetesen nem vezet az egyháziasságban, mint apja vezetett, ámde azért így is vallásosabb és az Egyházhoz is ragaszkodóbb, mint a művelt emberek átlaga. Sok szép tulajdonsága van s az is rokonszenves vonás benne, hogy ifjúkori nevelője maradt egész életére a bizalmasa. A kommunisták börtönében való viselkedését is nagyon magasztalták előttem fogolytársai, sőt azt mondták róla, hogy úgy viselkedett ott, mint egy szerzetes novícius (az idősebbeket s a betegeteket kiszolgált).

Személyesen ismerem azonban egy 5000 holdas főnemest, aki szintén nem tartozott osztálya ékességei közé. Nem csinált semmi említhetőt egész életében s agglegény maradt, mert azt, akit szeretett, nem akarta elvenni, viszont elválni se akart tőle. Így rontotta el az életét.

De okos, művelt, jellemes, jóérlmű, nem kevély úr volt ő is, akinek nemeslelkűségét még bűneiben is mutatja az, hogy mikor bűnös élettársa meghalt, heteken át keservesen siratta, bár egyébként éppen nem effeminált [elpuhult] jellem.

Vagy ott van Károlyi Imre, a „zsidó” gróf, aki pénzügyi és gazdasági tehetségével (bizonyára protestáns anyjától és zsidó nagyanyjától örökölte) mérhetetlen vagyont szerzett (s aztán elvesztett). Ő tényleg rendkívül gőgös volt nemcsak származására (de arra elsősorban), hanem az észére is. Ő valóban tartott szeretőket is a felesége mellett és valóban mérhetetlen pénzt elköltött. Ámde neki se volt olyan szenvedélye, ami a közvélemény szemében is aljassá vagy megvetetté teszi az embert. Még őt is bántotta, mikor leánya a Horthy-fiúval kálvinista imaházban kelt egybe (talán nem is annyira katolicizmusát, mint a Károlyi-önérzetét bántotta), ő is nagycsaládú volt és sok gyereket nevelt fel. Ha magában nem is, de a papokban igen elítélte és megvetette az erkölcstelenséget, öreg korában pedig még ő is egészen alázatos és bűnbánó, hívő katolikussá vált. Bűneiben pedig nagy mentsége, hogy kálvinista anyja (Tisza István anyjának testvére, Degenfeld Emma), aki a nagyszerű parti kedvéért adott ugyan katolikus reverzálist, de felekezeti fanatizmusa azért vagy talán éppen ezért még jobban működött benne, katolikus gyermekeit nem küldte templomba, s mikor a hitoktató, akinél hittanból

vizsgáltak, igazolványt követelt vallási kötelességeik teljesítéséről, inkább elvitte őket más iskolába vizsgáztatni.

Olyan fiatal mágnást is találtam, akit magát is megméltózott a mágnások ellen izgató sajtó és közvélemény s úgy nyilatkozott előttem, hogy szégyelli, hogy ebből a társadalmi osztályból származik, mert ő is lépten-nyomon tapasztalja, milyen léha, milyen értéktelen és mennyire kifogásolható jellemű és életű a mi főnemességünk. Mondtam neki, hogy szó sincs róla. Nincs igaza s kár szégyenkeznie miattuk. Felszólítottam, mondja el, mi rosszat tapasztalt náluk. Hát például – felelte – itt vannak mindjárt itteni rokonaim, akiknek vendége vagyok. Igaz, hogy hozzám nagyon jók és szívesek, s bár maguk is rossz anyagi helyzetben vannak, mégis a legönzetlenebb szívességgel tartanak engem itt nyáron, mivel tudják, hogy nincs otthonom. Ezért nem is illenék őket bírálnom, ámde ha az igazat kell mondanom, akkor el kell őket ítélnem.

No és mi a bűnük, kérdem. Hát az a léha, tétlen élet, a csúnya szájuk, mellyel mindenkit leszólnak, aztán az a szemtelen hazudozás, amit csinálnak, meg hogy pénzt nem lehet belőlük kivasalni stb.

Báró úr itteni rokonai – feleltem neki – vagyonukat veszített, tehát lecsúszott arisztokraták, természetesen tehát, ha az erkölcsük is lecsúszottak. Őket tehát nem lehet a *mágnások* bűnei bizonyítására felhozni. Emellett hitközönyösek és szabad királyválasztók is. Mind olyan tulajdonságok, melyek nem a mágnások ismertetőjelei. Báró úr is jól tudja, hogy hajdan, amikor még megvolt a kastély mellé az 5000 hold is, sőt még báró úr nagyszüleinél is, akik a birtokot elvesztették, nem így volt még. De tekintsünk el mindettől s vegyük őket úgy, mintha még most is igazi mágnások volnának. Ez esetben vádjaira ezt felelem:

Nem a mágnások rosszak, hanem az emberek. Az emberek azok, akik könnyelműek, önzők, hazugok, megszólók, ócskaságra hajlamosak és – sajnos – azt kell mondanunk, hogy minél műveletlenebbek, azaz minél szegényebbek, annál inkább, mert annál kevesebb alkalmuk van arra, hogy magukban legyőzzék az ösztönös állapotot. A mágnás családokban azonban ezt megkönnyíti a vagyonnal együtt járó gondosabb nevelés s – legalább a mi katolikus mágnásainkban – a vallásos családi hagyományok: az ősök példája és hogy többnyire papnevelőik voltak és vannak. Világos, hogy elszegényedett főnemesi családokban minderre már nincs mód, a műveltség megszerzésére is kevésbé s bizonyára ez az oka, hogy minden mágnás családban, melyet megismertem, sokkal nagyobb műveltséget találtam, mint az Ön itteni rokonaiban.

Azonban mégis még náluk is legfeljebb arról lehet szó, hogy nem különbek vagy nem sokkal különbek, mint az egyszerű emberek, de nem arról, hogy miattuk szégyellenie kelljen valakinek, hogy ő is főnemes. Tessék csak megnézni az érem másik oldalát is, azt, amelyben ők is különbek a többi embernél. Először például nézzük testi kiválóságaikat: milyen szép emberpéldány mindegyikük, a férfiak és nők egyaránt. Aztán milyen aranyos kedélyűek, milyen jól érzi magát az ember közöttük, mert mindent a derűs oldaláról fognak fel.

Aztán egyikük se iszákos, nem is erkölcstelen. Sohase hallotta se a bárónéról, se a báróról, hogy megcsálnák egymást. Aztán milyen szép, megértő a családi életük. Pénzt nem lehet belőlük kivasalni, igaz, különösen adót nem, de hát tönkre is mentek, tehát bűnhődnek is miatta. Ez tehát az ő bajuk. De a cselédek, napszámosaik azért, ha nehezen is és ha nem is mindjárt, de azért mégiscsak megkapták tőlük mindig ami járt.

Aztán hallottam azt is, hogy a báróné jól ápolt, fiatal hölgy létere, ha nem is rendszeresen ugyan, de időnként annyit dolgozik, hogy más ki se bírná. Például előfordul, hogy két-három napon át egyfolytában éjjel-nappal takarít. Aztán nem vallásosak ugyan, de azért mégiscsak katolikusnak tartják és érzik magukat, s a falu plébánosa egyházi ügyben mindig megkapja tőlük azt a támogatást, melyet adni módjukban áll. Házuknak is igen szívesen látott vendége mindig, ha felkeresi őket.

Hát arról nem tudom, tud-e, hogy valahányszor valami nagyobb egyházi ünnepség, bér-málás, templomszentelés, papi jubileum, püspöklátogatás, búcsú van, akkor mindig leveszik

a gondot és az anyagi terheket a plébános válláról azáltal, hogy az ünnepi ebéd a kastélyban van s természetesen az ő költségekre is. Ez másképp is szép lenne, mert áldozatkészség. Hát még az ő esetükben, mikor maguk is mennyire szűkében vannak a pénznek!

Aztán nem tudom, hallotta-e, hogy a báróné, ez a szép, jól ápolat asszony, valósággal szenvedélyes betegápoló s ha nagybeteg van a faluban, akkor képes egész éjjeleken át a beteg szobájában virrasztani, s ez nemcsak a maga fáradságát, éjjelezését és önfeláldozását jelenti, hanem orvosság és ételek alakjában anyagi áldozatokat is! E legutóbbi például olyan nagy és szép erény, hogy még a nála sokkal kiválóbbakban és vallásosabbakban is ritkán található meg.

Világos, hogy vannak hibái a főnemességnek is és vannak olyan tagjai is, akikben több a hiba, mint a jótulajdonság s bizonyára vannak ilyenek még azon mágnások között is, akiknek még megvan a vagyona. Nem igaz azonban, hogy rosszabbak, mint az alsóbb társadalmi osztályok. A vagyon ugyan alkalom a bűnre, de a műveltség, a gondosabb nevelés, főképp pedig a vallásos családi szellem viszont épp az ellenkezőt eredményezi.

Be is látta az illető hamarosan, hogy tévedett s többet nem szégyellte, hogy ő is főnemesség született. Jellemző azonban, hogy a nagy propaganda még őt is megtévesztette.

Akik mágnásainkat olyan nagyon züllötteknek tartják, elsősorban a színésznőkkel való eseteikre gondolnak, melyekből oly gyakran szokott keletkezni rangon aluli házasság is. Könnyű adatokat szereznünk ezekről a mágnásokról is, hiszen híres színésznőink bőven írtak önéletrajzokat. Lássuk tehát, milyen képet kapunk színésznős mágnásainkról leghíresebb színészeink: Kassai Vidor, Déryné, Jászai Mari, Fedák Sári, Pálmay Ilka önéletrajzai alapján. (Mivel az első nem színésznő, hanem színész, világos, hogy a vele kapcsolatban idézendők nem szükségképpen a mágnások alájára vonatkoznak.)

Kassai Vidor gyerekkori emlékei Kiszomborhoz fűződnek. Itt a földesúrról így emlékezik meg:

„Kiszombor a kiterjedt Rónay-család birtoka, úrlakai ott vannak ma is. Itt a legemlékezetesebb reám nézve kiszombori Rónay János udvarháza, nagy családja és jóságos neje, Ivándai Karácsony Emília. Egyik fiuk, Jenő, most (1895) Torontál megye főispánja. (Látjuk tehát, hogy nem köznemes, hanem mágnás számba mentek.) Másik fiuk János, országgyűlési képviselő.”

„Rónay János fekete, sűrű, torzonborz szakállú és bajuszú férfiú volt. Kiszomboron nagy birtoka, *maga nagy magyar*, nyílt házat tartott, alig volt az vendégek nélkül, ezek igen fesztelesen érezhették és érezték is ott magukat. Gyakran szólt ott cigányzene, amely a közelfekvő Makóról szokott átrándulni Puka Jancsi primás vezetése alatt. Az úr neje, ivándai Karácsony Emília, szikár, de szívós természetű, barnás arcszínű, *igen egyszerű, természetes modorú és jólelkű hölgy volt*. Már akkor volt vagy 6-7 gyermekük, két fiú, a többi leány (Jenő, a főispán később született). Ezek éppen úgy, mint szüleik, igen leereszkedő, szíves és nyájas teremtesek voltak s engem is nagyon szerettek.” (13. o.)

Aztán: „Igen kedves és jellemző szokás volt Kiszomboron, hogy esküvők után a násznép zenével sorra járta az úri lakokat s az udvaron táncoltak. Ilyenkor az úri nép közéjük vegyült és János úr leányai, Mari és Lenke kisasszonyok úgy járták a csárdást a parasztleányokkal, hogy csak úgy ropogott. Táncolt ott akkor, aki csak akart, urak, parasztok, gazdatisztek, cselédség mind együtt.” (19. o.)

Látjuk tehát, hogy egészen más a kép, mint amilyen a mi közönségünk lelkében van a falusi mágnásokról (mert Rónayék mágnások voltak, nem dzsentrik, hisz látjuk, hogy gazdatisztek voltak), s ha még hozzávesszük azt is, hogy mindez 1848 előtt, tehát még a nemesesség és a jobbágyság korában volt, a dolog egyúttal újabb bizonyíték arra, hogy sokkal kisebb különbség volt akkor nemes és jobbágyság között, mint ma a törvény előtt állítólag egyenlő polgárok között. Akkor nem emlegették, hanem gyakorolták és éltek a demokráciát s így a francia forradalom állítólagos korszakalkotóan üdvös hatásai inkább abban állanak, hogy a

törvénycikkbe is bevitték az egyenlőséget, ami addig nem volt ott, de viszont megszüntették a gyakorlatban, ahol viszont addig megvolt.

Akkor a nemes nem olyan ember volt, mint a jobbágy, de azért ha a jobbágnak öröme volt, például esküvőjét tartotta, bátran bemehetett az urasági kastélyba és annak parkja is rögtön átváltozott akkor vigassággá, s a jobbágylegények éppúgy táncolathatták a grófkisasszonyokat, mint a parasztlányokat. És hogy ez akkor nemcsak a kiszombori Rónayakkal volt így, hanem szabály volt, arra még ennél feltűnőbb bizonyítékokat is hoztam már fel. Hiszen láttuk, hogy nemcsak Schönbrunnban vagy Pozsonyban volt teljesen szabad bemenet a császári vagy nádori palota parkjába, hanem Keszthelyen is, meg Pápán is a grófiban. Most, mikor már állítólag egyenlők vagyunk, melyikbe lehet bemenni? (Zalaapátiban a bencések parkjába be lehetett. Ezt a kommunizmus zárta el a nagyközönség elől. Talán hihetetlen, de úgy van, hogy mihelyt a nép tulajdonává lett a park, már ide se volt szabad bejárata a népnek.)

Azóta arra is találtam adatot, hogy a kiszombori Rónay az országgyűlésen a főpapok pártján volt, azaz reakciós volt. A közöltek után ez nem meglepő már részünkre, hanem természetes.

De hát persze nemcsak a kiszombori Rónayak voltak akkor olyan jólelkűek, leereszkedők és igazi demokraták. A 81. oldal azt bizonyítja, hogy az, aki nemcsak gazdag földesúr, hanem csakugyan gróf is volt, még jobban az volt:

„János testvérem mesélte – folytatja Kassai Vidor önéletrajzát –, hogy Pétervásáron írnozkodott, összejött Keglevich Gyula gróffal. Ez a gróf atlétatermetű, igen leereszkedő és népszerű magyar ember volt. Csodálatosképpen maga megjövendölte, hogy mégis sorvadásban fog meghalni; senki se hitte ezt el neki, olyan erős és izmos volt és mégis beteljesedett, úgy pusztult el a derék férfiú, és pedig gyorsan.

János szavalgatni is szokott. Egy multság alkalmával, amikor a gróf előtt is szavalt, leittatták, mégpedig annyira, hogy a gróf segített neki levetkőzni.

Éppen csizmáját akarta lehúzni, de már ezt János nagyon sokallta és ebben az állapotban is tiltakozott.

Pszt! – nono, grófom, pszt!

Ej, barátocskám, nem tesz az semmit, most.

Hm! – *most*, hangsúlyozta János. Máskor se feledkezzék meg rólam méltóságod!

Máskor is, mindenkor! – szölt a gróf és meg is tartotta szavát. János lábbelijét nem húzta le ugyan többször (hiszen arra nem is volt többször alkalom), de nemsokára kinevezte szilvási vasgyárába (Miskolc és Eger között) írnoznak.”

A 173. oldalon pedig leírja, hogy mint színészek (Blaháné is velük), olyan nyomorban voltak Komáromban, hogy átmentek a szomszédos Öszönybe kántálni. „Hosszú, derékszögben épült, földszintes úrilak volt, tágas udvarral. Nyitva volt a kapuajtó. (Előbb már egy másik úriházhhoz mentek, később a plébániára, de mindkettőbe eredménytelenül, mert a lakók úgy tettek, mintha nem hallották volna az éneket. Nem adtak életjelt magukról.)

Bementünk és az épület belső szögletében kört formálva rázendítettünk ismét, hogy: „Szárnyat ölt fel szívem gondolatja”. Egymás után jöttek ki a folyosóra. A kövér szakácsnő, a karcsú szobalány, a hetyke inasok és a többi, nem tudom még kicsodák. Végighallgatták. Azután egy úr jött ki (talán a gazdatiszt). Ez így szólt: A gróf úr hallotta Önöket, itt küldi e csekélységet (10 forint), azonkívül itt van a folyosón az asztalon sajt, kenyér meg bor, akinek tetszik, tessék hozzálátni.”

Megjegyzi Kassai, hogy teljesen ki voltak éhezve mindnyájan. Mi meg azt jegyezzük meg, hogy „a gróf úr” 10 forintja megért legalább 3000 kommunista forintot, s még azt, hogy nem tartozhatott a leggazdagabb mágnások közé, hiszen láttuk, hogy földszintes házban lakott.

Majd a 275. oldalon Kassai végül egy bűnös mágnásról is tesz említést. „Liber Bárány K. Simon”-ról, „aki igen nagyon mulatós ember volt” s családja egy Ürmössy nevű családhoz adta gondozásba, ahol fizetett érte.

Hát ez bizony szomorú sors és eltékozolt élet, mert a közöltekből az is látható, hogy a báró agglégény is maradt. Ha nem, akkor elvált volt, gyerekei pedig nem voltak. Ámde érdekes, hogy ez a rossz, amit végre mágnásról is hallunk, Kolozsvárott történt, tehát ez a züllött mágnás éppen ahhoz az erdélyi arisztokráciához tartozott, melyet a magyarországival szemben annyira szokás dicsérni, s mivel, mint erdélyi, csak báró Kemény lehetett, azok pedig mind kálvinisták, nem a Habsburgoktól kitenyészett, tehát „hazaáruló” mágnások közül való volt, akikre nálunk haragudni szokás, hanem a „hazafiasak” közül.

Aztán egy másik olyanforma mágnásról is ír „Emlékezései”-ben Kassai, mint amilyenek a Habsburg- és mágnásgyűlölők képzelik mágnásainkat, de csodálatos, hogy ez is erdélyi, ez is kálvinista és ez is Habsburg-gyűlölő volt, sőt az összes mágnások között éppen ez a mágnás Petőfi tegező barátja volt s ezért a magyar közvélemény előtt mágnás létére is rokonszenves.

Lássuk csak hát, milyen volt az a magyar mágnás, aki nem olyan volt, mint a többi s ezért még a mágnások fő ellenségének, Petőfinek rokonszenvét is meg tudta nyerni. Nagyon tanulságos az eset, mert láthatjuk belőle, hogy közvéleményünk is, meg Petőfink is csak gondolták és gondolják, hogy ők még mágnásainkban a könnyelműséget, a szeszélyt, a gögőt és a züllöttséget ítélik el. Az igazság az, hogy az ellenszenv igazi oka az, hogy a gyűlölt mágnások nem olyanok, és mondjuk meg magyarul: különbek, mint ők. Amelyik mágnás olyan, mint ők, azaz nem különb, az tetszik nekik, sőt azért egyenesen rajongnak. Bizonyítja gróf Teleki Sándor személye.

Persze Kassai Vidor se akarja leszólni gróf Teleki Sándort, hiszen ő is csak olyan volt, mint Teleki. Nem a züllésben, mert Kassai a legszolidabb életű színészek közé tartozott, nem is a pazarlásban, hiszen a felesége, Jászai Mari egyenesen felháborítóan fukarnak írja, hanem katolikus létére is egyház- és papellenességben és vallástalanságban. No meg hát az a Petőfi-barátság is rendkívül imponált neki Telekiben.

„Gazdag volt Kolozsvár – írja Kassai (324. o.) –, érdekes és eredeti egyének tekintetében mindenkor, de ez időben is. Egyik legérdekesebb és *legrokonszenvesebb* volt ezek között Teleki Sándor gróf ezredes – Petőfi *eleven* grófja.

„Teleki ezredes nem lakott állandóan Kolozsváron (egész életén keresztül szerette a változatosságot), de volt itt is háza és igen gyakran láttuk őt. Nagyon szerette a bohém népet, maga is nagymértékben az volt.

Sándor gróf a híres Teleki Mihály (igen, Teleki Mihály *híres volt jellemtelenségéről*) erdélyi kancellár-féle családból származott, kifogyhatatlan volt vidám ötletekben és tréfákban. (Éppen ez az ellenszenves mágnástípus, mely mást se tesz egész életében, csak viccel.) Sokat utazott, sokat látott. 1848 után emigrált és in effigie [jelképesen] föl is akasztották. Mint sokat utazott ember, kiváló emberekkel jött össze. Maga tapasztalt, igen szellemes, könnyűvérű volt. Ha személyétől távol voltam, mintha egy kissé haragudtam volna reá e korához képest könnyű vérmérséklete miatt (bizony lehetett is volna rá haragudni!), de amint összejöttem vele, rögtön vége volt annak, újra meg újra meg kellett őt szeretnem, olyan kedves, bursikózus [fiatalos, legénykedő] modora volt. Nevelője Táncsics Mihály volt s ez nem keveset jelent.” (Ez tényleg nagy mentőkörülmény, bár Kassai bizonyára nem így érti a dolgot.)

Jellemző Teleki Sándor egyéniségére a következő párbeszéd:

„Kassai! 45 éves korában minden férfit és 35 éves korában minden nőt le kellene bunkóznia. Nem érdemli már meg, hogy túl éljen.

Az mégis kevés. Toldja meg a gróf.

No jó, hát adok a nőnek 40-et, a férfinak 50-et, de többet egy makulányit sem. Hm. Engem már hat éve kellett volna lebunkóznia.

Pedig a gróf fogai – jegyzi meg Kassai – ekkor még mind a 32-en teljesen épek voltak. Írogatott is, mégpedig szintén rokonszenves, eredeti, kellemes, könnyed modorban. Hogy többet nem ír (azt mondta), az attól van, mert nincs Sitzfleisch [nincs türelme].”

Teleki Sándor e szorgalomhiánya miatt ugyan nem sokat vesztett a magyar irodalom, de ha Habsburg-párti és egyházvédő katolikus főúr lett volna, akkor Kassai, illetve a magyar közvélemény már egyszerűen naplopónak tartotta volna miatta. Az a lebunkózásra vonatkozó elve pedig életfelfogása „komolyságát” és erkölcsi elvei „magasztosságát” mutatja, de mint láthatjuk, Kassai, mivel nem egy Eszterházyról, Zichyról vagy Festetichről, hanem egy Telekiről van szó, egyáltalán nem botránkozik meg rajta, sőt rokonszenves neki. Rokonszenves volt Petőfinek is, hiszen éppen ő volt az a mágnás, akivel megértették egymást, s akinek még azt is megbocsátotta, hogy gróf, pedig az ugyancsak nagy bűn volt Petőfi előtt.

Azt mondja Kassai, hogy Krasznai Miskával, az ő színészcollégájával Teleki gyakran volt együtt és vele délután öt órától tízig mindig tegeződni szokott. (Tudjuk, hogy Petőfi hiúságát is a tegeződése hatotta meg. Petőfivel *mindig* tegeződött ez a Teleki Sándor, Krasznai Miksával már csak öttől tízig.)

Meg kell állapítanom, hogy ebben az öttől tízig való tegeződésben sokkal nagyobb mágnásgóg van és sokkal nagyobb demokráciaellenesség, mint ha mindig magázta volna. Hogy Kassait csak úgy szólította: „Kassai”, szintén van legalább akkora mágnásgóg, mint a legbüszkébb Eszterházyé.

Hogy milyen impulzív, tisztán a hangulatok szerint cselekvő, következetlen ember volt ez a „rokonszenves” Teleki, mutatja, hogy mikor egyszer Kassai vele volt, vett két narancsot. „Anyám nagyon szereti, annak viszem haza” – felelte Kassai kérdésére. Ilyen jó fiú volt tehát (legalábbis ő maga ilyen jó fiúnak tartotta magát) ez a Teleki Sándor annak a „hires” Teleki Mihálynak a családjából. De pár perc múlva már az egyik narancsot odaadta egy „csinos fruskának”, majd a másikat a fruska kis fivérének. „Folytattuk sétánkat, a mama pedig nem kapott narancsot” – jegyzi meg találóan Kassai.

Azt is elbeszélte Kassainak, de „rokonszenves, eredeti, könnyed modorban” írt műveiben maga is megírta, de én e kettőn kívül már egy harmadik helyen is olvastam (a magyar irodalom munkásai, úgy látszik, nagyon irodalminak találták az esetet), hogy mikor emigráns korában a Rómát bevevő Garibaldival a pápa székhelyén járt, egy öreg bíborost, aki őt nagyon megszerette, hogyan tréfált meg. Azt mondta neki, hogy van egy nagyon vallásos rokona, aki agyonböjtöli magát. Szerezzen neki a pápától egy felmentést minden böjt alól örök időre és odaadta neki gróf Bethlen Ferenc címét. A tréfa abban áll, hogy „Bethlen Ferenc gróf először is protestáns, református, másodsor nemcsak nem böjtölt, de világeletemben mindig rendkívül vig, mulatozó ember”, Teleki méltó kompániája [társasága] volt.

Persze Bethlen rendkívül élvezte a viccet, annyira, hogy mikor végre Teleki hazakerült s meglátogatta Bethlent, megvolt a pápai felmentés nála még akkor is, mégpedig bekeretezve a falra akasztva. Hogy aztán ez annak a katolikus vallásnak pimasz és cinikus kigúnyolása, mely ezer éven át volt vallása a magyarnak és kétharmad részének ma is, az se Telekinek, se Bethlennek, se Kassainak, se az egész magyar irodalomnak még csak eszébe se jutott, sőt Petőfinek, Kassainak és a magyar irodalomnak éppen az a mágnástípus tetszik, amely így üz gúnyt a vallásból. Miatta még azt is megbocsátják neki, hogy gróf. Pedig az másképp megbocsáthatatlanul nagy bűn volna.

És hogy ez az eset a jónak, a nemesnek, a tiszteletreméltónak a kigúnyolását jelenti az emberi alantasság, vagy legalábbis a léhaság részéről, az még Teleki elbeszéléséből is kitűnik. Azt mondja ugyanis, hogy az öreg bíboros olyan jó volt, hogy vele úgy bánt, mint a fiával, és sírva fakadt, mikor elbúcsúzott tőle. Annyira hívő is volt ez a bíboros, hogy mikor utoljára elbúcsúzni ment hozzá, akkor is imádság közben térdelve találta, pedig olyan gyöngye és öreg volt már, hogy térdeléséből nem is tudott magától felkelni.

A bíboros csakugyan Krisztus igazi tanítványa volt, mert intelmének: „Legyetek együgyűek, mint a galambok” (Mt 10,16), valóban szóról szóra való megvalósítása kellett ahhoz, hogy egy ilyen minden hájjal megkent svihákot, mint gróf Teleki Sándor volt, annyira megszerethessen. De viszont milyen színész lehetett ez a svihák, hogy az öreg bíborosnál, akit

vallásával együtt kiröhögött, így be tudta magát hízelegni?! A bíboros csakugyan olyan volt, mint amilyenek az Evangélium az Isten fiait leírja, de Teleki – meg kell hagyni – szintén szakasztottan olyan, mint amilyenek ugyanez az Evangélium a világ fiait, sőt magát a sátánt ábrázolja, aki „hazug és a hazugság apja” (Jn 8,44). S lám, ha egy magyar mágnás ilyen, akkor még mágnás voltát is megbocsátja neki Kassai is, Petőfi is, a magyar irodalom és a közvélemény is.

Megtudjuk aztán Kassaitól azt is, hogy ez a „hazaszeretetéért” legalább in effigie akasztófára ítélt, tehát tulajdonképpen dicső nemzeti vértanú mágnás, aki gróf létére is kegyet talált nemcsak a magyar irodalom és közvélemény, hanem még a mágnások fő ostorozója, Petőfi előtt is, nagy pénzköltő, sőt tékozló volt, s ráadásul még a pénzét is idegenben költötte el, tehát „fekély” volt „a nemzet testén” (Petőfi). Azt a bűnt követte el, amit éppen Petőfi nevezett a mágnások legnagyobb és legmegbocsáthatatlanabb bűnének. (Sajátságos és furcsa fényt vet Petőfi őszinteségére, emberismeretére, elvei meghazudtolására, vagy hiúságára (mert tegezésével kenyerezte le), hogy az összes mágnások közül éppen ez lett a barátja, éppen ennek lelkét találta a magáéval rokonnak.)

Kassai azt írja (pedig személyes ismerőse volt, sőt a dolgot valószínűleg tőle magától hallotta), hogy Teleki az emigrációban olyan nagy lábon élt és olyan pazarló életmódot folytatott, hogy nappolyi tartózkodása alatt csak a szivarkontója 50.000 lírára (!) rúgott. (Kassai Vidor Emlékezései, 329. o.) Pedig akkor még a líra nem volt olyan értéktelen, mint ma már. Bűnét tehát még azzal is tetézte, hogy a magyar föld jövedelmét külföldön költötte el.

Mindezt látva mennyire tarthatjuk őszintének s komolynak Petőfi hazafiságát és lelki nagyságát, aki „a hazának testén fekély”-nek mindent megbocsát, sőt jóbarátja lesz, mert a hiúságát kielégítette, no meg kölcsönadott és – mint annak idején láttuk – éjszakára cigánylányokat is szállított neki. No de már úgymint megállapítottuk, hogy Petőfi nagy költő volt, de nem nagy hazafi és nem nagy ember. Pedig ő maga meg volt róla győződve, hogy benne a hazafi és az ember még a költőnél is nagyobb volt.

Persze Telekinek akkora birtoka nem volt, hogy 50.000 lírás szivarszámlák kiteltek volna belőle (még ha a valóság ennek csak egy negyed része volt is) s ezért tele volt adóssággal. Külföldről aztán úgy bánt el a pénzüket kérő hazai hitelezőivel, hogy – jól tudva azt, hogy a külföldről érkező levelet a rendőrség az emigráció korában felbontotta – fizetést sürgető levelekre ilyesmiket írt nekik: „Az Ön terve igen jó. Közöltem az öregúrral (a rendőrség persze ezen Kossuthot értette), s ő is helyesli.”

Az ilyen levelet persze az illető hitelező nem kapta meg, hanem kapott helyette idézést a rendőrségre és zaklató kihallgatásokat, melyek elvették a kedvét örökre attól, hogy gróf Teleki Sándortól még egyszer a pénzét kérje. Így aztán Teleki békében csinálhatta továbbra is 50.000 lírás szivarszámláit, sőt itthon még gyalázás helyett népszerű is lett miatta. Nem ugyan azért, mert ez a közönség olyan galamb együgyűségű lett volna, mint az öreg római bíboros, hanem mert a léhaságot, a pazarlást, a cinizmust, a pénz hazafiatlanul külföldön való eltékozlását a Habsburg-ellenes magyar közvélemény csak akkor kísérte gyűlölettel és „őszinte” hazafias felháborodással, ha főpapokkal barátkozó s Habsburg-párti mágnásokról állapíthatta meg. Ha kálvinisták, in effigie felakasztottak, sőt Petőfi barátai vagy Batthyány Lajosnak özvegye csinálták, akkor csak a szellemességet vették észre, a bűnt nem, s mivel a szellemességnek már ez jár, megbotránkozás helyett egyenesen élvezték.

Pedig hogy nem kivételképpen és nem véletlenül került Teleki Sándor személyében *éppen ilyen hazafias mágnás* a nemzet testén való fekélyek közé, azt Kassai Vidor egy még nála is híresebb kolléganője, Pálmay Ilka emlékiratainak olvasása közben (80. o.) is megerősítve látjuk. Pálmay azt írja ugyanis, hogy báró Orczy, aki ideiglenesen vőlegénye is volt, *neve napjára egy kötelezvényvel ajándékozta meg, mely szerint édesanyja halála után vagy az Orczy-házat adja neki, vagy helyette százhatvanezer koronát* (vagy ötvenszerese a kommunista forintnak). A kötelezvény annyira komoly volt, hogy még két kezes is aláírta. Ezek természetesen báró Orczy barátai voltak, s az egyik „véletlenül” éppen Batthyány Lajos, a dicső

49-es vértanú fia, gróf Batthyány Elemér volt. (A másik báró Üchritz Zsigmond, „az ismert sportsmann” [sportember], tehát nem magyar s talán nem is igazi mágnás volt.)

Ez a Batthyány Elemér a 48-as értelemben vett hazafiságban egyébként annyira méltó fia volt apjának, illetve annyira túltett az apján (mert hiszen az apja ugyancsak kiábrándult Kosuthból s így 48-ból is), hogy még német és angol művekben is olvastam róla (magyar művekben Ferenc József idejében nem is olvashattam), mint köztudomású tény, hogy apja kivégzése miatt *soha szóba nem állt (!) Ferenc Józseffel*, pedig az udvarban ugyancsak sűrűn forgolódott.

Hogy Ferenc József ezt észrevette-e vagy egyáltalán tudott-e róla, nem tudom, de azt tudom, hogy csakis ő lehetett az, aki annyira szóba se állt a kis Elemérrel, hogy észre se vette s így még azt is feleslegesnek tartotta, hogy udvarából kitiltsa. Aki pedig Ferenc József tekintélyét és alattvalóihoz való viszonyát ismeri, jól tudja, hogy ha Ferenc József csakugyan megszólította volna s így csakugyan lett volna alkalma a királlyal „szóba se állni”, ezt legfeljebb olyan alakban merete volna megtenni, hogy földig hajolva némaságát hódolata mélységével leplezte volna.

Tudjuk, hogy halálos ítéletében Batthyányt, mint hazaárulót és felségsértőt vagyonekbezárásra is ítélték s történetírásunk nem győzi sajnálni a vagyonukat vesztett *szegény árvákat*. Pedig hát felesleges a nagy sajnálat, mert azt a vagyont, ami a szintén gazdag Zichy-családból való anyjuké volt, nem kobozták el (az ilyen vagyonokat csak Rákóczi György szokta elkobozni...), s ez még mindig olyan nagy volt, hogy belőle ugyancsak fejedelmi módon élhetett – többnyire szintén külföldön – gyermekeivel az özvegy. A 67-es kiegyezés után pedig még az elkobzott apai vagyont is visszakapták. (De ezt történetkönyveink – nehogy még csökkentsék a magyarokban a hazaszeretet hevét – nem szokták közölni. Legalábbis akkor nem, mikor az elkobzást közlik s miatta siránkoznak.)

Hogy aztán mennyire érdemes volt visszaadni azt az elkobzott vagyont és hogy milyenek voltak ezek a Habsburg-gyűlöletben tomboló, hazafias és hazafiságuk címén a köteles népszerűséget élvező mágnásaink, azt láttuk már gróf Teleki Sándorban és látjuk most a báró Orczy kötelezvényéből. Batthyány Elemér ugyanis éppen olyan volt mint báró Orczy, mert hiszen ha madarat tolláról, embert barátjáról lehet megismerni, s látjuk, hogy részint nagyzo-lásból, részint a rosszban való cimboraságból ő is képes lett volna 160.000 aranykoronát a hazafias érdemei címén visszakapott Batthyány-vagyonból Pálmay Ilkának kifizetni, ha az Orczy nem tartotta volna meg a szavát.

Ilyesmiket tudtunk meg a mágnásokról Kassai Vidor „Emlékezései”-ből.

Jászai Mari emlékirataiban nem nagyon szerepelnek grófok. A Nemzeti Színházat igazgató grófot, akit egyébként meg se nevez, nagyon szidja ugyan, de mivel azért szidja, mert őt nem szerepeltette eléggé, ebben nem tekinthetjük szenttelen tanúnak. Jászai egyébként mindenben igen szeszélyes és mindent a maga szempontjából megítélő egyén volt. Jellemző, hogy Batthyány Lajos vértanú lánya se tetszett neki, mert megbocsátást emlegetett. (Bizonyára mert éppen akkor olyan hangulatban volt, mert egyébként éppen nem volt megbocsátó.)

Jászai Mari (nem hiába alulról jött s műveltségét csak felnőtt korban és az egyházellenes irodalomból szerezte) nagy Habsburg-gyűlölő volt és éppen nem hívő. Jellemző azonban, hogy azért még az ő bálványa is egy gróf volt: Széchenyi István (no meg Petőfi).

Annál többet szerepelnek a mágnások *Déryné* önéletrajzában. Ő illetékes is a kérdésben, mert nagyon sokat érintkezett velük. Asszonyaik és családtagjaik kedvességét, természetességét, közvetlenségét, fesztelenségét, testi és lelki jótulajdonságait és viselkedésükben a kevélység teljes hiányát úgyszólván kivétel nélkül minden esetben égis magasztalja Erdélyben is és a szorosán vett Magyarországon is. Különösen sok jót mond az aulikusnak is aulikus báró Eötvös feleségéről és Erdélyben gróf Bethlen Györgynéről. A férfiak között természetesen találunk nem dicsérhetőket is, hiszen kivált színésznő, nem a mágnások javával szokott összekerülni, hanem csak olyanokkal, akik udvarolnak neki. Azonban a nem-mágnások között még rosszabb emberekre talált.

Udvarlójáról, sőt kilenc éven át szeretőjéről, gróf Csáky Tivadarról ezt írja (II., 465. o.): „A gróf egy nemes jellem volt, kinek érzelme és becsülése nemhogy csökkent volna, sőt napról napra végperccig növekedett és végperccig megtartotta minden tett ígéreteit.”

Majd (III., 83. o.): „Gróf Theodor a legkedvesebb ember volt a világon.” Még szakításuk után is ezt írja (III., 204. o.): „Szegény Theodor, lelkem mélyéből kívánok ezer boldogságot számodra. Nem, te nem voltál élvhajhászó és ezért tudtalak becsülni. Te egy résztvevő lelket kerestél és egy fölvidítő, barátságos menhelyet, hogy üdülhess.”

Lám, milyen volt még a mágnások salakja is! Pedig az alatt a kilenc év alatt, míg Dérynének udvarolt s mindennapos volt nála, mennyit botránkozhattak rajta a Kassaiak!

Báró Leizendorfról is, aki osztrák katonatiszt volt, a legszebbeket írja Déryné. Vele nem volt testi kapcsolata, csak nemeslelkűségét és lovagiasságát élvezte. Egy béna Andrassy grófot igen rokonszenvesen fest, annál rosszabbat mond azonban egy székesfehérvári gróf Pejacevicről. Sárospatakon megbotránkozik a kálvinista kollégium (de ő nem említi, hogy kálvinista) „igen szilaj ifjúságán”. Miattuk egy olyan éjjelt élt keresztül, „mit nem gondolt volna túlélhetni”. A „derék” diákok azon vendéglős „két csinos szőke lányának” udvaroltak, ahol Déryné szállva volt és a zajos éjszakát annak örömére rendezték, hogy letették vizsgáikat.

„Egy gróf is volt köztük – írja – s azt mondta tanulóársainak: Fiúk! Legyetek az éjjel az én vendégeim. Mulassunk, én fizetek!” (I., 396. o.) Sárospataki diákról lévén szó, a gróf csak kálvinista lehetett. Látjuk tehát, hogy a dorbézőlő mágnások között ugyancsak szép arányban szerepelnek a szegényebb és természetesen magukat Bécsnek el nem adó protestáns grófok, de ezek se voltak rosszabbak (legalábbis ez a sárospataki nem), mint egyszerűbb származású cimboráik.

Gondolhatjuk, hogy *Fedák Sárinak* is sok gróffal lehetett dolga, de a legtöbb dolga – érdekes – neki is egy kálvinista gróffal volt: Degenfeld Imrével. Hosszú éveken át halálosan szerelmesek voltak egymásba. A gróf mindenáron el is akarta venni, de szintén kálvinista anyja, gróf karacsai Karacsay Melanie, az utolsó Karacsay, nem engedte meg. Kijelentette, hogy ha megteszi, ő azonnal felakasztja magát. (Milyen nagy keresztény hölgy lehetett!) Sőt meg is mutatta a falon a szeget, hogy melyikre. (Fedák Sári: Útközben, II., 131-132. o.) Mivel a vagyon az ő kezében volt, szegény Imre semmit se tehetett. Igaz, hogy Fedák Sári keresett annyit, hogy úri módon megélhettek volna belőle, de ha grófné lett volna, nem maradhatott volna tovább színésznő. Ehhez a grófi vőlegény ragaszkodott. Ezért nem lett házasság a dologból.

De még ez a színésznős kálvinista grófi vőlegény se hoz szégyent a magyar mágnásokra. Kis igénytelen ember volt, idegbeteg és morfinista. A külsején nemigen volt mit szeretni. Fedák Sári a lelkébe szeretett bele, azért, mert sajnálta. A lelkét azonban olyan szépnak találta, hogy íranta való szerelme lassacskán a legönzetlenebbé vált.

„Az a kedves lélek – írja (II., 139. o.) – nem volt se szép, se különösebb megjelenés, se egy úgynevezett zsonglór a társalgásban, se eget verően okos. Semmi olyan tulajdonsága nem volt, amitől az asszonyok elszedülnek. Csendes, halk szavú kis ember volt. És jó... Hát ez az. Jó volt. A jóság a legértékesebb adománya Istennek. Degenfeld Imre megkapta ezt az értékes ajándékot a Gondviseléstől. Apámon kívül az egyetlen hibátlanul jó ember volt, akivel életemben találkoztam. Apám nagyon szerette. Mindig azt mondta róla: nóbel [finom, előkelő] szív... Kevés emberre alkalmazható. A kis nóbel ember is nagyon szerette apámat.”

„Kedves kis Imre, milyen meghatóan szerette a nővérét. Milyen rendkívül jó embernek kell annak lenni, aki a lánytestvéréhez annyira gyöngéd és finom tud lenni. Valósággal imádtá. Nem volt az az áldozat, amire ne lett volna képes nővééréért. Egy inkább csúnya, sápadt, roppant sovány lány volt”, bár ezt Fedák csak fénykép után állapítja meg, mert a Karacsay-gőg nem engedte meg, hogy a valóságban is láthassa akár csak messziről is. De még ez a hiba is inkább kálvinista, mint mágnás számlára írandó, mert mindjárt látjuk majd, mennyire hiányzott a mágnásból még a gőg is, ha igazi katolikus volt. De persze csak akkor, ha igazi katolikus és aulikus is volt az a mágnás.

Sajnos egy Cziráky is udvarolt Fedáknak, mégpedig a már dicsért nagykatolikus Jánosnak az – nagyapjától már úgy látszik, messze csúszott – unokája. De a Cziráky-vér és a Czirákyak katolicizmusa azért még rajta is meglátszott: még Degenfeld Imrénél is sokkal különb volt, mert ő nem jutott el a vőlegénységig. Pedig Fedák Sári apjának nemigen tetszett Degenfeld. Azt mondta, hogy ha már gróf, jobb szeretném, ha inkább valami Andrássy vagy Széchenyi lenne. (De valószínűleg a Cziráky is megfelelt volna neki.) Hiszen ősi eredetben egy Andrássy vagy Széchenyi semmi egy Czirákyhoz képest.

Czirákynak Fedák Sári még pályája legelején, ártatlan lány korában tetszett meg. László volt ez a Cziráky, s egyik fellépése után Pozsonyban, hol huszártiszt volt, virágot küldött neki. Fedák még önéletrajza írása közben – évtizedek múlva – is meg van hatva, mikor rá gondol. Nem a bűnre, mert az nem volt, hanem a vonzó egyéniségre és az ártatlanságra. Az első (és utolsó) találkozás után ezt írta Fedák a naplójába: „Elment. Azt mondtam, mikor elment, hogy sohasem találkozom ilyen széplelkű emberrel.”

Önéletrajza írásakor, évtizedek múlva pedig ezt fűzi hozzá: „Széplelkű... Ilyen szavakat mostanában már nem is igen használunk.”

Íme még néhány idézet Fedákból annak bizonyítására, milyenek voltak még a rossz, a mulatós, a színésznőkkel barátkozó mágnások is:

„Aki Sennyey Pistát nem látta mulatni, az valami rendkívülit nem látott életében. Az nem is tudja, mi fán terem a hamisítatlan, elegáns, igazi uraságok által produkált és nem uraságoktól levetett cigányozás. Én próbáltam az Antóniában utánozni, de bizony, megvallom, hogy az én cigányozásom is csak olyan, majdnem uraságoktól levetett maradt, ha összehasonlítom azzal, amit Pista báró tudott. Be remek ember volt! Be remek egy úriember volt! A rengeteg eredeti történet között, amelyet beszéltek róla, azt szerettem a legjobban hallgatni, amit Szabolcsban beszéltek, hogy egyszer a Tisza-parton hajtott, még fiatalabb korában, huszáratillában, egy könnyű kis sandläuferen [homokfutón] és a mellette ülő szép hölgynek a kezéből kirepült a virág és berepült a Tiszába. Abban a pillanatban, úgy ahogy volt, huszáratillában, gondolkodás nélkül utána ugrott. Kihozta a virágot a vízből. Pedig arra fent Szabolcsban még nagyon gyors és nagyon hideg a Tisza. A mai gyerekek, azt hiszem, egyre ritkábban ugranának már be egy kis virágért a vízbe. Az igaz, hogy a mai nők sem nagyon érdemelnék meg, hogy olyan deli legény, mint Pista báró volt, náthát kapjon miattuk.” (II., 58-59. o.)

Mindehhez csak azt jegyzem meg, hogy a Sennyeyek nemcsak katolikusok (részint grófok, részint bárók), hanem annak ellenére, hogy a ma is kálvinista Felső-Tisza mellékének szülőttei, mindig egyenesen egyet jelentettek a katolicizmussal és persze az aulikussággal is. Láttuk, hogy a kuruc világ idején nem is gyilkolták őket a kálvinista magyar „hazafiak”. Természetesen nem azért, mert pápisták voltak, mert hiszen kálvinistáink mindig a vallásszabadság előharcosai voltak, hanem mert hazaárulók. S lám, milyen kuruc természetű volt e hazaáruló ivadék!

„Boldogságos, szép idők – buzdul fel Sennyey Pista emléken Fedák –, úri gyerekek, be napszerűek voltatok!”

„Mikor a mi arisztokratáink – írja másutt (II., 98. o.) – egyszer-egyszer úgy kivonultak, azt nehezen lehetett volna legalopozni. Nem is láttam én olyan testtartást, ragyogást, amit azok tudtak kifejtetni, bizony, nemigen lehet még egyszer feltalálni. Sajnos, most már nálunk sem.”

„A londoni Colosseum első sorában gyakran lehetett négy feltűnően elegáns ifjút látni. Magyarok voltak. Jöttek nótákat hallgatni. Egyik este, kis gyöngyvirágcsokrok kíséretében, mind a négyen jelentkeztek az öltözőmben: Gróf Csekonics Iván, báró Than Albin, gróf Pejacevics Elemér, báró Szentkereszty Béla. Remek négy fiú volt. Akárki megnézhetné őket. Mindig hallottam rajongani az angol arisztokratákért. Biztosan joggal. Sőt később én is úgy tapasztaltam, hogy teljesen joggal, de ehhez a négy magyar legényhez nemigen lehetett őket hasonlítani. Ha volt valaha négy úrigyerek ezen a világon, akkor ez a négy az volt.” (II., 197-198. o.)

„Imre gróffal sokat voltam együtt, ami nagyon jó hatással volt rám, mert én tőle csak szépet, jót és nemeset tanultam. Mint ahogy sok nagyszerűt láttam és tanultam mágnás-asszony protektoraimtól [pártfogóimtól] is. Alig tudnám megmondani, hogy ki volt a legkülönb közöttük. Milyen kevés embernek adatott meg, hogy ezeket a nagyszerű asszonyokat egy baráti csokorba köthesse. A múltkoriban megtaláltam a sok-sok nemes érzéstől sugárzó leveleiket, amelyeket a Vidor-tragédia után írtak nekem. Batthyány Olga grófnő, Cebrián Mária grófnő, Wimpfen-Széchenyi Lili grófnő, Cebrián István grófné, Szapáry Iván grófné, Sennyey Géza grófné, Gherliczy Elsie bárónő, Almásy Zenke grófnő, Zichy István grófné, Forgách István grófné, Zichy Elza grófnő... Valamennyi a legkitünőbb ember.”

„A nagy háború hogy szétkergetett minket. Ki gondolta volna annak idején, hogy világháború is lehet és hogy a Cebrián Istvánné füleki kastélyára ha fel akarnák húzni a zászlót, a színei csak cseh színek lehetnének. Ki gondolta volna, hogy a kedves csörgői Sennyey-ház cseh területen fog szomorkodni, hogy a Batthyány-kastély Lajtaújfalun Burgenlandban lesz, Eszterházy Dundy Cseklészen Csehországban lesz otthon... Ki gondolta volna, hogy Almásy Zenke, aki egyike volt a legokosabb és legnagyobbasszonyoknak, már csak az égből nézhet le a garanyi tündérkastélyára, amikor estenden a cseh nap elbúcsúzik tőle... Be jól esik a boldog békeidőkben kóborolni. Megállani a Cebrián Magdolna véghetetlen nemes lényre elótt, mikor a norderneyi tengerparton órákig hallgattam szolid hangját, okos szavait, melyek sok szépnak és nemesnek alapkövei voltak életemben. Wimpfen Lily, fő-fő sírópajtás a rózsaszálnál... Sennyey Minike... Máriácska, kedves, jó Cebrián Máriácska... Gherliczyék... Mikor még ötösfogaton vittek Szegedről Deszkre!” (II., 141-143. o.)

Látjuk tehát, hogy nem sok szégyellnivalója van mágnásainknak akkor se, még ha színházi szemüvegen át nézzük is őket. Sőt! A Fedák elsorolta mágnásasszonyok közül egyeseket én is közelről ismertem s én, a pap, épp úgy dicsérem őket, mint a primadonna. Milyen műveltek voltak, milyen okosak és milyen nemesek! Pletykát például egyszer se hallottam társaságukban, de még csak távollevő személyek bírálatát sem.

Hogy milyen különbség van rossz mágnások és rossz nem mágnás gazdag ember között, azt sejtethetjük abból a kevés, de annál jelentősebb szóból, amit Fedák Sári a világhírű íróról, a zsidó Molnár Ferencről, a férjéről ír..., ellentétben azzal a sok jóval és széppel, amit mágnásismerőseiről és udvarlóiról tud írni.

Pálmay Ilka a férfiakat illetően vezérelvül azt a figyelmeztetést kapta apjától: *Drei Schritt von Leib!* [Három lépés távolság! Ne bizalmaskodj!] De báró Bánffy György – írja (Emlékirataim, 59. o.) –, aki összes adósságát kifizette, olyan „szeretetreméltó, ritka egyéniség volt”, hogy miatta meg bírt feledkezni apja mondásáról, de „csak a legnagyobb rajongással emlékezhetem meg róla haló porában is”.

A nevéből látjuk egyúttal, hogy Pálmay Ilka grófjai között is elsősorban a protestánsok játszanak nagy szerepet, tehát a nem aulikusok. Ez ismét csak becsületükre válik az aulikusoknak (bár a protestánsokra se hoz szégyent).

Sajnos, neki is udvarolt egy Cziráky is, János. El is akarta venni, de ő közel se jutott el annyira, mint a kálvinista Degenfeld Fedákhoz. Őt nem az anyjának kellett visszatartani öngyilkossággal való fenyegetőzéssel. Abban azonban lejjebb volt Degenfeldnél, hogy elvált ember volt, mikor Pálmaynak udvarolt és tele volt adóssággal.

Pálmay Ilka nagyobb hódítást tett, mint Fedák, vagy szerencsésebb volt nála, mert ő egy katolikus és aulikus, de viszont nem magyar mágnásnak tetszett meg s annak, mint katolikusnak, nem volt olyan gögös az anyja, mint az utolsó kálvinista Karacsay: nem akarta magát felakasztani azért, mert egy színésznő tolakodott be a családjukba. Pálmay Ilka gróf Kinszkyné lett. Pedig a Kinszky-családban még hercegek is vannak. Elváltak később, mégpedig azért, mert a gróf nem volt megelégedve a színésznő-feleség szolidaritásával s Pálmay minden kísérlete és önmegalázkodása ellenére sem volt hajlandó többet szóba állni vele.

Ez a gróf Kinsky se volt utolsó, mint ember. „Impozáns, arisztokratikus megjelenés” volt, írja róla Pálmay s „magas műveltségével fölötté állt addigi összes ismerőseimnek”. (Eszerint tehát még báró Bánffyknak is.) Mikor önéletrajza végén Pálmay – éppen családjá és testvérei önző viselkedése miatt is – kiábrándul az emberekből, akkor is azt írja: „Olyan egyformák mind. Még a férjem is, *aki legkülönb volt mindnyájuk között*, mikor felül kellett volna emelkednie az átlagon, közéjük süllyedt, nem tudta megbocsátani a hiúságán ejtett csorbát.”

Látjuk tehát, hogy még a színésznőt elvevő mágnás is „a legkülönb” volt a színésznő összes ismerőse között, legfőképp pedig különb volt a saját testvéreivel. (Kishivatalnoki családból származott Pálmay. Kassai szintén, Déryné gyógyszerész, Fedák főorvos leánya volt.)

Azonban ha maga gróf Kinsky „legkülönb” létére nem is, de a családjá még Pálmay szerint is felül tudott emelkedni az átlagon. Lássuk csak:

„Férjem kedvence volt anyósomnak. Egy ízben, otthon ebédnél az öreg grófné így szólt hozzám: Olvastad az újságban, hogy mit írnak rólad? Nekem beküldték a lapot.

Nem olvastam. Mi különöset írhatnak rólam?

Azt a bolondot írják, hogy titokban elvetted volna a Pálmayt.

Úgy? Azt írták? Furcsa...

Ezt a párbeszédet férjem még ugyanaznap elmondta nekem.

Gróf Resguierné, férjem legidősebb nővére, aki átutazóban volt Bécsben, szintén kérdőre vonta férjemet.

Igaz, hogy Pálmayt feleségül vetted? Ha ezt megtetted, mondd meg őszintén. Jobban szeretem, mintha vadházasságban élnétek. Ismerlek téged, tudom, hogy nem vennél el olyan nőt, aki nem méltó hozzánk” – fejezte be szavait a vallásos és igen finom érzésű úriasszony.

„Miután így beszélsz és ebből látom, hogyan gondolkozol – válaszolt a férje –, bevaló, hogy feleségül vettem őt.

Akkor vezess hozzá, meg akarom ismerni.

És eljöttek hozzám váratlanul. Nem tudom, azért szeretett-e meg rögtön sógornőm, mert a hálószobában az éjjeli szekrényemen meglátta a keresztet, az olvasót, de legnagyobb örömmre ismeretségünk első percétől kezdve megszeretett és ő volt az, aki férjem többi rokoni szívéhez az utat megnyitotta számomra.

Addig, míg a mamával nem tudattátok a házasságtokat, nem tehetem, de mihelyt megtették ezt, eljöttek hozzám Galíciába a birtokunkra.

A sógornémnak ez a látogatása olyan leírhatatlan kellemes hatást tett rám, mintha megszentelték volna a lakásomat. Mert tudni kell, hogy Resguierné grófnő méltán megérdemelte a szent nevet. Nagy pénzáldozatok árán egy kórházat és egy templomot építtetett a galíciai birtokán, Niskón, s jótékony angyala volt az egész környéknek. A nép felsorolhatatlan jótéteményeiért úgy imádtá, mint felsőbb lényt. Az én szívemben is azonnal a leggyöngédebb szeretetet és tiszteletet ébresztette föl. Ma is, ha elfog a szomorúság, csak erre a páratlan asszonyra kell gondolnom, akit mindig a glóriával a homloka körül látok magam előtt, felvidulok és vigasz, béke száll a lelkembe. Ünnepnapi, mikor levelet kapok tőle és örömmel és elégtétellel dicsekedhetem, hogy többször van ilyen ünnepnapiom.”

Ez a mágnáshölgy tehát annyira igazán keresztény, hogy nemcsak elfogadta rokonnak és egyenrangúnak a családjába került színésznőt, hanem tartja vele a barátságot még akkor is, mikor gróf férjétől már rég elvált s így régen kikerült családjukból.

De lássuk csak a folytatást, mert meggyőződhetünk belőle, hogy a katolikus mágnás családokban ez a keresztény szeretet és az igazi demokrácia mennyire nem kivétel:

„Meg volt tehát téve az első lépés a családhoz való közeledésre. A látogatást követő napon férjem megmondta anyósomnak a ténnyt.

Anyósom nagyon meglepődött.

Az égből pottyantam alá – mondta szelíd megadással. – Mindig azt hittem, valami nagy partit fogsz csinálni és most elvettél egy színésznőt. Félek, édes fiam, nem jó vége lesz en-

nek. Nem lehetek *mindjárt* jó hozzátok.” (Ebben a mondatban is mennyire benne van a grófi önrzlet és okosság is és a keresztény szeretet, megbocsátás és a demokrácia is.)

„A férjem kezét csókolt neki és kérlette.

Mama, nézd meg! Ma játszik a Nitouche-ben.

Nem akarom látni!

De mint később kiderült, megnézett és körülbelül az ötödik napon azt mondta a férjem nagy elámulására:

Hozd ide Pálmayt, hadd lássam.

Mielőtt hazulról elindultunk, megkérdeztem a férjemet:

Hogy beszéljek vele, mit mondjak neki? Hogy szólítsam meg?

Te csak légy olyan természetes, amilyen mindig vagy.

Szó nem fejezheti ki azt az érzést, ami elfogott, mikor másnap déjeunerre [villásreggeli-re] bekopogtattunk nála.

Beléptem, kezét csókoltam neki és ő könnyekkel a szemében megölelt. Nemsokára úgy beszéltek, mintha már rég ismertük volna egymást.

Már hallomás után is tiszteltem és becsültem a férjem édesanyját, mikor azonban személyesen ismertem meg azt a melegszívű, közvetlen, egyszerű úriasszonyt, mikor szelíd, jószágos arcába néztem és puha ajkait a homlokomon éreztem, úgy megszerettem, mintha édes szülőanyám lett volna.

Kinsky grófnét a társaságban „Belle Mere”-nek [merő szépségnek] becézték és joggal.”

Micsoda különbség egy Kinskyné vagy Resguierné és egy Degenfeldné, az utolsó Karacsay között! Milyen kár (Bocskai, Bethlen, Thököly s a Rákócziak bűne), hogy azt nem tudták elérni a Habsburgok, hogy a Karacsayak és társaik (például a Beleznyak) is „papi uralom” alá kerüljenek, mert noha együgyűségnek tartanánk azt gondolni, hogy minden katolikus mágnásasszony szükségképpen olyan, mint gróf Kinskyné és gróf Resguierné, vagy hogy minden kálvinista mágnásasszony is épp olyan gögös és öngyilkossággal fenyegetőző, mint az utolsó Karacsay, és azt is jól tudjuk, hogy nem minden kálvinista gróft akasztanak fel gyilkosságért, mint egy gróf Beleznyat felakasztottak érte, de az is kétségtelen, hogy mindazok lelki nemességével, mind ezek gyarlóságával a katolicizmus és a hitújítás közti alapvető különbség is okozati összefüggésben van. Hisz láttuk, hogy a Wesselényiek is kálvinisták voltak s azok is milyenek voltak. Az apa és a fiú is, egyaránt. Ők se voltak nagyon messze néha még a gyilkosságtól se.

A földosztás

Izgatás, rágalmazás és gyűlöletkeltés

Évtizedek óta jelszó a magyar közéletben: „A föld legyen azé, aki megműveli!” Mondhatom tetszetős, helyes és szép maga a jelszó, csak az a kérdés, *hogyan* lehet a föld azé, aki megműveli. Úgy-e, hogy egyszerűen elveszik a földbirtokostól és odaadják a nincstelennek? Ha igen, akkor rablást jelent s csak akkor valósítható meg, ha előbb eltöröljük a Tízparancsból a hetediket és a tizediket és a büntetőtörvénykönyv megfelelő paragrafusait, vagy úgy módosítjuk őket, hogy a nagyon gazdagokra nem vonatkoznak (ami nem is olyan nagy újság, mert hiszen attól lopni, akinek nem volt, eddig se lehetett), vagy pedig hogy a tilalom csak a magánemberre vonatkozik, az államra nem (de hát akkor az állam a kisembert is kifosztja, amint a bolsevik állam meg is tette).

Ha így értjük a dolgot, akkor csak a kommunizmusban köthetünk ki, mert ha a földbirtokostól el lehet venni a földjét, csak azért, mert sok van neki, akkor a gyárostól, bankártól, tőkéstől is el kell venni, ha sok pénze van neki, mert ha ezt az elvet csak a földbirtokosra vonatkoztatjuk, a legelemibb igazságtalanságot követjük el. De a folyamatot minden 20-30 évben meg is kell ismételnünk, mert arra már mások is szereznek annyit, ami már sok, s így azt is el lehet, s hogy kivételezés ne legyen, el is kell venni. Sokkal egyszerűbb és logikusabb tehát, hogy egyszerűen és véglegesen mindent államosítsunk, vagyis ha kommunisták leszünk. A szép jelszónak tehát ez a logikus következménye és végkifejlete.

Ha azonban úgy értjük a dolgot, hogy a földbirtokosokat kártalanítsák az elvett földekért, akkor már nem olyan egyszerű az eset, illetve túlságosan is egyszerű. Hiszen ha pénze volt, eddig is szerezhetett bárki olyan földet, melyet nemcsak ő művelt, hanem az övé is lett. Világos, hogy eddig is jobb lett volna, ha mindenki a maga földjét művelhette volna, nem pedig a másét. Amde épp azért nem művelte igen sok ember a sajátját, mert nem tudott szerezni, sőt talán ami volt neki, azt is elvesztette.

Tehát lelkiismeretesen legfeljebb azzal a jelszóval lehetne biztatni a földnélkülieket, hogy az állam kötelessége legyen segíteni őket, hogy földet szerezhessenek s így a magukét művelhessék. Így azonban nem olyan csábító az ajánlat, sőt egész ártatlanul szerény. Viszont azt kívánni és azt ígérni, hogy minden földnélkülinek az állam vegyen földet, hogy ne a másét kelljen művelnie, már kissé sok is a jóból s mindenki tudja, hogy könnyebb mondani és ígérni, mint megtenni.

A közérdek, százezrek érdeke – mondják – előbbre való, mint néhány földbirtokos érdeke. A magántulajdon nem szentség, ami miatt százezreket szabad pusztulni engedni, világos tehát, hogy állami kártalanítás ellenében szabad, sőt kell is megszüntetni a nagybirtokokat.

Valóban – feleljük – a magántulajdon nem szentség, mert a kereszténység csak hét szentséget ismer s azok között hiába keressük a magántulajdont. Az is igaz, hogy a közérdek előbbre való a magánérdeknél. Elméletben tehát helytálló az érvelés. Hogy mennyit ér gyakorlatilag, azt majd bővebben megvizsgáljuk. Most csak arra mutatunk rá, hogy a gyakorlat már a hírverésben is meghazudtolja az elméletet. Ha ugyanis a földosztással csakugyan csak a közérdeknek áldoznánk fel a magánérdeket, akkor ezt a nagybirtokosok iránti őszinte sajnálkozással és részvétellel tennénk. Akkor hangsúlyoznánk, hogy ez a magántulajdont és a földbirtokosok jogát és érdekeit sérti ugyan, de mivel a földbirtokosok joga és érdeke százezrek boldogulását akadályozza, a földbirtokosok iránt *nagy sajnálattal* bár, de mégis kénytelenek vagyunk a százezrek érdekeinek megfelelően járnunk el.

Ezzel szemben mit látunk? Azt, hogy a földosztással kapcsolatban valóságos gyűlölet-hadjárat folyt a földbirtokosok ellen. Nem azt mondták azoknak, akiknek földet ígértek, hogy ezzel méltánytalanság történik ugyan a földbirtokosokkal és ők jogaikban sérelmet szenvednek, de reméljük, hogy szívesen hozzák meg ezt az áldozatot a magyar százezrekért, hanem

úgy állították be őket, mint bűnösöket, akik eddig vétkeztek ezen százezrek ellen s most csak e bűnüket kell helyrehozniuk.

A földosztással – a köz érdekében – nem a földbirtokosokkal történik igazságtalanság, hanem ők követtek el igazságtalanságot eddig a százezrek ellen. Az egész földkérdés évtizedeken át nem állt másból, mint izgatásból és a földbirtokosok meggyűlltetéséből. Lényegében ugyanaz történt, ami a bolsevizmus alatt a kulákok ellen: őket a társadalom egy olyan csoportjának tekintették, amelynek vérében van a gonoszság s ezért a tisztességesek társadalma nem védekezhet ellenük mással, mint kiirtással.

„A föld legyen azé, aki megműveli” jelszavát nem úgy értették és hirdették, hogy törekedjünk rá, segítse az állam a *nincsteleneket*, hogy az övék lehessen az a föld, melyet művelnek, hanem mint erkölcsi szabályt, amelynek meg nem tartása megbocsáthatatlan bűn a tömegek ellen s az volt az elmúlt évszázadok folyamán is. Nagy vagyont szerezni tehát bűn és erkölcstelenség.

Pedig a nagy vagyon, ha van is a szabály alól kivétel, kétségtelenül nagy erények: munka, szorgalom, ügyesség, takarékoság, vállalkozó szellem, újítások, új módszerek alkalmazása által jött létre, tehát tulajdonképpen a köznek is hasznára volt a vagyon megszerzője. De az izgatók érvelése egyébként is homlokegyenest ellenkezik a Tízparanccsal, a magántulajdon elvével és a büntető törvénykönyvvel. A földosztást tehát nem azon a címen lehet végrehajtani, hogy egy régi bűnt bosszulunk meg és a jogukhoz juttatjuk a tömegeket, hanem hogy az állam méltányosságot gyakorol irányukban, jobban felkarolja ügyüket, mint eddig, s kedvükért még mások szerzett jogainak tiszteletben tartásától is eltekint.

Nálunk (és mindenütt) a földbirtokreformot már kezdettől fogva teljesen bolsevista módon fogták fel és kezelték azok, akik követelték, s ezért azok, akikben csak egy csepp keresztény szellem is volt, semmiképpen se helyeselhettek s nem csatlakozhattak hírverésükhöz. Az Egyház és a papság különösen nem tehette ezt, hiszen ellenkezésbe került volna vele a kereszténység alaptörvényével, a szeretettel, az alázatossággal és a türelemmel.

Egészen kezdetleges érv, ha erre azt felelik, hogy a földosztók a *nincsteleneket* szerették. Nemcsak a *nincsteleneket*, hanem mindenkit szeretni kell ugyanis, tehát a földbirtokosokat is. Viszont a *nincsteleneket* se szabad úgy szeretni, hogy őket a földbirtokosok elleni gyűlöletre izgatom, jogokról beszélek nekik méltányosság helyett, felmentem őket a keresztény alázatosság és engedelmség törvénye alól, sőt mindennek további gyakorlását egyenesen együgyűségnek állítom be előttük, hogy a tömegeket nem kérésre biztatom, hanem követelésre, sőt fenyegetésre izgatom. Mind olyan dolog, ami szöges ellentétben áll az Evangélium szellemével, sőt tökéletesen sátáni vonás.

Ha azt gondolom, hogy földosztást csinálni kötelesség a *nincstelen* tömegek iránt s ezért az irántuk való keresztény szeretet kívánja megvalósítását, akkor mivel nemcsak a *nincsteleneket*, hanem a földbirtokosokat is szeretnem kell ugyanezen keresztény parancs alapján, s mivel a *nincstelenek* iránti, a földbirtokosokénál előbbre való szeretet alapján úgyis kénytelen vagyok ellenük eljárni s így nekik kárt és szomorúságot okozni, akkor e mellé az úgy is elkerülhetetlen kár mellé nem zúdítom rájuk a még *nincstelen* milliók gyűlöletáradatát is, hanem éppen ellenkezőleg, arra figyelmeztetem a tömegeket, hogy az ő javuk szolgálata milyen nagy áldozatokat jelent a földbirtokosokra s ezért legyenek irántuk hálával és tisztelettel.

Ez a hang azonban akkor, mikor földosztásról van szó, annyira új, hogy hallatára sokan bizonyosan hangos hahotára fakadnak. Azonban éppen ez a hahota mutatja legjobban, hogy a mi földosztásunknak mennyire a lényegéhez tartozott a kereszténytelen gyűlölet s mennyire bolsevista szellemben történt az egész. Miért tulajdonítjuk hát akkor a főpapság hibájának, sőt bűnének, hogy nem rokonszenvezett ezzel a módszerrel? Hiszen csak úgy rokonszenvezhetett volna vele, ha ő is átvette volna ezt a bolsevista szellemet, azaz homlokegyenest ellentétbe került volna az Evangélium szellemével, a keresztény szeretettel és alázatossággal.

Lehet az Egyház a proletárok és *nincstelenek* oldalán a tőkés és földbirtokosok ellen, sőt kötelessége is inkább az ő oldalukon lenni, mint ezeken, de semmiképpen se izgathatja

őket gyűlöletre irántuk, nem mondhatjuk nekik, hogy a földbirtokos földjéhez nekik joguk van és hogy égbekiáltó igazságtalanság volt az, hogy ezt a földet csak most kapják meg, nem pedig századokkal előbb s hogy a földbirtokos volt a föld jogtalan tulajdonosa, nem pedig azok, akik most elveszik tőlük.

Az igazi keresztények, sőt általában a komoly, építő munkát végző elemek nem a föld tulajdonba vételére uszítják azokat, akiknek nincs se földjük se pénzük, hanem uszítás helyett arra fordítják figyelmüket és azon munkálkodnak, hogy az állam előteremthesse a földreform anyagi és gazdasági feltételeit. Ezt az izgatás nem előmozdítja, hanem akadályozza.

Hogy ebben a kérdésben nem látják tisztán, mit követel az Evangélium szelleme sokszor még papok se, annak az az oka, hogy csak azt nézik, mit tesznek: földhöz juttatják a nincsteleneket, megszüntetik százezrek nyomorát (kétségtelenül evangéliumi cselekedet, illetve törekvés), teljesen elfelejtik azonban, hogy cselekedeteink erkölcsi értéke nemcsak attól függ, hogy mit csinálunk, hanem attól is, hogy miért csináljuk és hogyan. Ezt a jót ugyanis végre lehet hajtani evangéliumi szellemben vagy sátáni módra.

Meg lehet valószínűsíteni úgy, hogy a közjó érdekében rákényszerítem ugyan a gazdagokat az áldozatokra, de a méltányosság és a keresztény szeretet alapján arra is gondolom van, hogy ezt a kellemetlen és a keresztény szeretettel, sőt a joggal ellenkező folyamatot lehető kímélettel és úgy hajtsam végre, hogy a jogot, a méltányosságot és a keresztény szeretetet a földbirtokosok iránt se szegjem meg jobban, mint amennyire feltétlenül szükséges.

Azt a kellemetlenséget tehát, hogy úgyis elveszem a földjüket, nem tetézem még egy vésszes gyűlölethullám rájuk zúdításával, megvetéssel és fenyegetéssel is: Viszont végre lehet hajtani a földosztást úgy is, mint a sátáni emberek szokták, akik azokat, akik ellen vétkeznek, még gyűlölik és rágalmaznak is, mert így akarják törvényesíteni bűnös cselekedetüket s egyúttal önmagukkal és másokkal is elhítenni, hogy tulajdonképpen nem is ők a bűnösök, hanem az a másik. Nálunk és mindenütt ilyen módon és szellemben készítették elő és hajtották végre a földreformot, azaz sátáni módra s világos, hogy nem állhattak közéljük uszítóknak még a főpapok is. Nem bizony még az igazi keresztények se. Aztán nemcsak az előkészítés és a végrehajtás módja volt gonosz, sőt sátáni, hanem a cél is, amit vele el akartak érni: A tömegeknek való hízelgéssel, sőt szenvedélyeik felkorbácsolásával, a valóságot meghamisító, teljesen egyoldalú és túl derűlátó beállításban, népszerűség-hajhászásból, lelkiismeretlen, önző emberek izgatták a tömegeket, hogy az bennük egyedüli jötevőit és felszabadítóit lássa, s ezáltal őket politikai vezéreikül is elfogadja. Csirkefogókat, lelkiismeretlen politikai kalandorokat vagy a legjobb esetben jóhiszemű, de naiv, tudatlan és álmodozó akarnokokat azonban nem támogathat komoly és lelkiismeretes ember még akkor se, ha az, amit hirdetnek, alapjában véve jó. A jóból is csak rossz lehet ugyanis, ha rossz, vagy tudatlan emberek rosszul, megengedhetetlen és veszélyes módon és eszközökkel akarják elérni. Ezzel ugyanis olyan vihart és zavarokat kelthetnek, amelyek a célzott jót teljesen megghiúsíthatják, sőt a legátkosabb rosszá változtathatják. Bizonyítja minden forradalmi földosztás végeredménye.

A földosztók érvei és állításai is teljesen hamisak és rágalmazók voltak. Izgatók és rágalmazók táborában azonban nem lehet főpap, de alsópap sőt egyáltalán keresztény se. Még akkor se, ha ezek a rágalmak népszerűek, sőt ekkor még jobban nem, mert hiszen ez esetben önző érdekért, a népszerűségért árulnánk el az igazságot és szegnének meg a felebaráti szeretetet. A főpap és a pap nem azért van, hogy együtt rohanjon a tömeggel s így tessék neki, hanem hogy vezesse, nemesítse és a helytelen úttól visszatartsa még akkor is, ha ez a tömegnek nem tetszik s így gyűlölté válik előtte, sőt vértanúvá lesz miatta. Éppen ez a Krisztus és a kereszténység útja és sorsa.

Láttuk, mennyire nem igaz (pedig mennyire meg van nálunk róla győződve mindenki), hogy főuraink uradalmainkat hazaáruló szerepükkel szereztek: mert az elnyomó hatalommal tartottak akkor, mikor a tisztességes hazafiak az ország „jogait és függetlenségét” védtek. Nem igaz, hogy ők emiatt meggazdagodtak, míg a „hazafiak” sorsa a szegénység, száműzetés és vérpad lett.

Mivel a kereszténység még akkor is az uralkodó iránti engedelmességet írja elő, ha az uralkodó valóban vétkezik és rossz, ezek a főurak feltétlenül az Evangélium parancsa szerint jártak el, míg „a tisztességes hazafiak” voltak a kereszténytelenül cselekvők. De láttuk, hogy a főurak viselkedése nemcsak keresztény volt, hanem ez volt az igazi hazafias eljárás is és nemzeti és hazafias szempontból is sokkal, de sokkal előbbre lennénk, ha rájuk, nem pedig a szájas hazafiaskodókra hallgattunk volna.

Láttuk, hogy az Egyház is mindig abban a táborban volt, melyben a főurak többsége, s ez nem azért volt, mert az Egyház is feudális volt, hanem azért, mert ezt kívánta tőle a kereszténység szelleme. Láttuk bőven azt is, hogy azok az állítólagos tisztességes hazafiak valójában nem hazafiak, hanem a bolsevizmus előfutárai voltak. Szándékuk sohase önzetlen volt, hanem bűnös, a legjobb esetben gyarló. (Még köztük a legtisztességesebb, Rákóczi Ferenc se a jótulajdonságai miatt lett szabadsághős, hanem a gyarlóságai, a hiúsága és fejedelmi származására való büszkesége miatt.)

Főuraink tehát nem a hazaárulásuk, hanem a törvényes felsőbbiség iránti, az Evangélium parancsának megfelelő hűségük, önfegyelmzésük, kintartásuk és a lázadás szellemének való ellenszegülésük miatt kapták volna birtokaikat akkor is, ha igaz lenne, hogy ilyen szolgálatokért kapták. Ámde ez se igaz, mert láttuk, hogy azoknak a „tisztességes hazafiaknak” a felkelései alatt a királyhoz hű főuraink sokkal több anyagi kárt szenvedtek, mint amennyi jutalomban később hűségükért részesültek, ha ugyan részesültek. Láttuk, hogy azok a Károlyiak, akikről legjobban gondolják, hogy ősük, Károlyi Sándor, Rákóczi elárulásával szerzé mérhetetlen vagyonát, úgyszólván semmit se kaptak ezen a címen (pedig ezt se a nemzet elárulása, hanem megmentése miatt kapták volna, abból a teljes tönkremenésből, melybe a „tisztességes hazafiak” juttatták).

Károlyi Sándor pénzért vette minden uradalmát s ezt a pénzt szorgalmával, takarékosságával, életrevalóságával, nagyszerű gazdálkodásával szerezte. (No meg abból a pénzből is, melyet akkor szerzett, mikor még kuruc generális, tehát még ő is „tisztességes hazafi” volt. Ezzel tele vannak a kuruc korból származó levelek.)

A Károlyi-vagyon egy másik tekintélyes része pedig úgy került a család birtokába, hogy Károlyi Sándor unokája elvette az egyik Harruckern-lányt. De a Harruckern-vagyon se hazaárulásból keletkezett, hanem éppen az ellenkezőből: a török elleni küzdelemben szerzett nagy érdemekből, de még inkább Harruckern gazdasági tehetségéből, mellyel az adományul kapott, akkor értéktelen területet értékében megszázsorozta. A Wenckheim-vagyon szintén Harruckern-vagyon (s a gróf Bolza vagyon is), a Festetich, Somssich, gróf Hunyadi stb. vagyon is nagyrészt szorgalom és takarékosság, kisebb részben jó házasodás gyümölcse.

De láttuk azt is, hogy még az a birtok, melyet főuraink a királytól kaptak jutalmul adományban, az se volt ingyen, mert ez se ajándék, ez se ingyen volt. A királyi adomány ugyanis az utóbbi évszázadokban már csak a birtoklás jogát jelentette, de nem azt, hogy ingyen kapta, aki kapta. A királytól adományozott birtokot is meg kellett venni, sőt ha valaki pénzen vett birtokot, akkor külön kellett még fizetnie a királyi donációért [adományért]. Sőt akinek a király adta, akkor is a hosszú szolgálat jutalmául, ma azt mondanánk, végkielégítés, nyugdíj fejében adta, igen sokszor az elmaradt, már évek óta fel nem vett fizetésletörlesztéseként. Főuraink tehát semmit se kaptak ingyen (ingyen, mint ma, akkor se osztogattak semmit), annál kevésbé hazaárulásért.

A nagybirtok ellen és a földosztás mellett azzal a tömeges kivándorlással is szoktak érvelni, mely a nagybirtokosok háborítatlan uralma idején ebből az országból oly nagy tömegekben folyt.

Valóban 1899-től 1913-ig, tehát az első világháborút megelőző másfél évtizedben nem kevesebb, mint 1.390.525 ember hagyta el új otthon alapítása céljából a magyar birodalom területét. Noha egyenesen ijesztő szám ez, közel se bizonyítja a szociális nyomort annyira, mint látszik. Azóta – sajnos – már oda jutottunk, hogy a kivándorlás is jó jel, mert legalább az emberi jogok meglétét jelenti, szabadság jele. A „népi demokrácia” például nem tűrte meg

a kivándorlást. Még az osztályellenségét se, sőt azét talán legkevésbé. Félt ugyanis, hogy elmondja külföldön mindazt, ami itthon van. A kommunista „szabadság” idején kénytelen volt mindenki itt élni és halni nyomorban s rabszolgaságban, s alig volt nagyobb és súlyosabban büntetett bűn, mint az ország elhagyására törekedni. A Monarchia és Habsburg-uralom utolsó éveiben az ország urai először is nem féltek, hogy a kivándorlók majd beszélnek külföldön, mert nem volt semmi titkolnivalójuk, másodsor ha itthon nem volt minden egészen jól, legalább nem tiltották meg senkinek se, hogy itthagya a rosszat és próbálhassa másutt a jobbat. Igazi szabadság volt tehát akkor.

De hogy a régivel szemben a Horthy-korban is minimális volt a kivándorlás, ez se érdeke a kornak, hanem éppen alsóbbrendűségét mutatja.

Horthy alatt először is azért nem lehetett kivándorlás, mert Észak-Amerika zárkózott el előle. Az nem engedte meg a bevándorlást. Másodsor – nemzeti érdekből – hazulról is megnehezítették. Harmadsor, ha a lehetőség egyébként meg lett volna hozzá, akkor se lett volna értelme százezrek kimenésének. Az a nagy gazdasági fellendülés ugyanis, mely az első világháború előtt Amerikába vonzotta az embermilliókat s az ő boldogulásukról jövő jó hírek, sőt még jobban a küldött dollármilliók csábító hatása ekkor már rég megszűnt. Az Egyesült Államokban is milliók voltak már ekkor munka nélkül, józan eszű ember tehát nem mehetett oda ezek számának szaporítására még akkor se, ha maga Amerika beeresztette volna őket. Nem azért nem volt tehát ekkor már kivándorlás, mert nálunk jobbak lettek az állapotok (mindenki tudja, hogy sokkal rosszabbak lettek), hanem azért mert ekkor már az Egyesült Államokban is rossz volt a helyzet.

De a legfőbb szempont, amit itt ki kell emelnünk az, hogy a Ferenc József-i kor kivándorlása nem a nyomor bizonyítéka. Fő oka nem annyira az volt, mert ez a haza nem tudott kenyeret adni fiainak, hanem az, mert az emberek az itthoninál szebb, jobb, kényelmesebb életre vágytak, magasabb életszínvonal után törekedtek. Annak a bizonyítéka ez, hogy annak a kornak az emberei törekvők, vállalkozók voltak, nem pedig az életből kiábrándult, már semmit sem váró hajótöröttek. A gyerekkorom esik erre az időre s jól emlékszem, kik mentek ki. Éppen nem a nyomorgók. Az illetők „eladták mindenüket” és ez a minden bizony legtöbbször több ezer akkori forintba rügött.

A Horthy-kornak a földosztás utáni munkanélküli, nyomorgó mezőgazdasági proletárjai és munka, sőt munkanélküli segély nélkül lézengő, vagy egy héten csak egy vagy két napot dolgozó proletárjai a legjobb akarattal se mehettek volna Amerikába még akkor se, ha ott akkor is konjunktúra lett volna. Hiszen csak a hajójegy – kivált egy öt-hat tagú család részére – százakba (tehát mai pénzben tízezrekbe) került, az új hazába pedig csak azokat engedték be, akik bizonyos meghatározott pénzösszeget tudtak magukkal vinni, mellyel az első hónapok nehézségeit átvészelhették. De a mai és a Horthy korbéli nincstelenség miből fizették volna a drága hajójegyét s honnan vették volna melléje még azt a meghatározott pénzösszeget, melyet új hazájukba magukkal kellett vinni. A nyomorult Horthy-állam s még nyomorultabb „népi demokráciánk” a kivándorlók pénzét dollárra átváltani még akkor se tudta volna, ha a jóakarát egyébként meg lett volna hozzá benne s a kivándorlónak is meg lett volna a megfelelő számú pengője vagy kommunista forintja.

A Ferenc József-i kor kivándorlóin milliókat kerestek a hajóstársaságok, sőt még a magyar állam is, mert a busás haszonból még az állam is kapott bizonyos részesedést (ha jól emlékszem 10 koronát fejenként).

A Horthy-kor nyomorgóit azonban csak úgy lehetett volna kivándoroltatni, ha maga az állam fizette volna a hajójegyét is és ő adta volna nekik az Amerikában megkívánt minimális pénzösszeget is. A Ferenc József-i kor kivándorló vállalkozó, a jobb élet után vágyó, törekvő, életrevaló és bizonyos vagyonnal rendelkező polgárok voltak, a mai kivándorlójelöltek elfásult nyomorgók, akikben nemcsak a kivándorláshoz szükséges anyagiak, hanem még a kedv és bizalom is hiányoznak.

Hogy az állam akkor teljesen szabad folyást engedett a tömeges kivándorlásnak, sőt még az érte kapott júdáspénzt is elfogadta, ezen most megbotránkozunk, de akkor eleinte nem táltak benne semmi furcsát. A liberalizmus kora volt akkor, mely a rosszban is teljes szabadságot engedett a szabad állam szabad polgárainak, és ha szabad volt részegeskedni, házasságtörést elkövetni, elválni és felekezett nélkülivé lenni, miért ne lett volna szabad kivándorolni is, kivált mikor a legtöbbjük igen jól járt vele és nem győzte hazaküldözgetni a sok dollárt. Sajnos, eleinte nemcsak kényszert nem alkalmaztak a kivándorlás ellen, hanem még propagandát se csináltak mellette s ezt már nem lehet menteni. A magyarázat az, hogy újdonság volt a dolog s az elején még nem voltak tisztában a jelentőségével. Mikor aztán veszedelmessé kezdett válni, úgyis küzdöttek ellene.

Ki kell emelnem, mert nem sokan tudják, hogy ez a kivándorlás magyar szempontból nem volt annyira veszedelmes, mint az ijesztően nagy számok alapján ez látszik, mert első sorban *nemzetiségek* költöztek el. Ez is újabb bizonyíték arra, hogy nem a nyomor volt az ok, annál kevésbé a sok nagybirtok, mert hiszen alig mondhatnánk, hogy nálunk a nemzetiségek jobban nyomorogtak, mint mi. Mivel a *mezőgazdasági* proletariátus első sorban egyenesen magyarokból áll, a nagybirtok első sorban a magyarságot „sújtja”, nem a nemzetiségeket. A nagybirtokon dolgozó cselédek még nemzetiségi vidéken is többnyire magyarok. Mivel azonban akkor nem azért vándoroltak ki az emberek, mert kénytelenek voltak, hanem azért, mert jobbat kerestek a meglévőnél, vagyis csak vállalkozó kedvből, érthető, hogy a szülőföldhöz való ragaszkodást a nemzetiségek körében sokkal jobban le tudta győzni a vállalkozási kedv, mint a magyarok körében: a magyarokat több kötötte ehhez a földhöz, mint a nem magyarokat.

Az említett időszak 1.390.525 kivándorlójából 989.402, tehát majdnem egy millió (71,1%) a nemzetiségekre esett és csak 401.123 (28,9%) a magyarokra. A nemzetiségekből 300.432 volt tót, 232.591 német (ez is alaposan cáfolja azt a vádat, hogy a Habsburgok alatt a németnek jobb dolga volt itt, mint nekünk s hogy ők voltak a kizsákmányolók), de a németeknél sokkal nagyobb számú oláhokból már csak 184.512 (elmaradott nép körében sokkal kisebb a vállalkozó szellem; de viszont ez is újabb bizonyíték, hogy nem a nyomor volt a fő oka a kivándorlásnak, mert hiszen a gazdag svábok csak nem nyomorogtak jobban, mint az oláhok?), 137.266 horvát, 64.180 szerb, 54.980 rutén és 15.441 egyéb.

Legtöbb volt a kivándorló Zemplén, Sáros, Szepes, Kis- és Nagykovács, Szeben, Zágoráb, Modrus-Rijeka és Szabolcs megyében és ezek között csak Zemplén és Szabolcs a nagybirtok hazája. A nagybirtok legnevezetesebb megyéjében, Fejérben, feltűnően kevés volt a kivándorló, úgyszintén a hasonló jellegű Zalában is. Akkoriban különösen magyar földművesek köréből Horvátországba is igen sokan vándoroltak s ezek el is veszték vagy el fognak veszni a magyarságra nézve. De ennek se a vándormozgalomban részt vevők nyomora, hanem vállalkozó kedve volt az oka. Akkoriban Horvátországban igen olcsó volt a föld s földet venni mentek oda (ittthoni földjük eladása után). Nem nyomorgókról van tehát szó itt se.

De teljesen rosszakaratúak és rágalmazó jellegűek azok a tömegekben nagy felháborodást okozó kijelentések is, melyeket a nagybirtokosok iránti igazságtalan állami kedvezések bizonyítására hoztak fel a földosztók. Hogy valami nagy kedvezményekben nem részesülhettek nagybirtokosaink az állam részéről, láthatjuk onnan, hogy anyagilag köztudomásúlag rosszul álltak. Egész sereg ment teljesen tönkre közöttük, s akik birtokaikat még megtarthatták, azok is többnyire adósságban voltak s az ő birtokállományuk is állandóan morzsolódott. Például a második világháborút megelőzően *évente* talán 50.000 hold is kicsúszott földreform nélkül is főuraink kezéből. A magyar közvélemény is tudta ezt, hiszen látta, de ezt is a mágnások ellen fordította. Azt mondta, olyan elfajultak, olyan örült pazarlást, kártyázást, mulatozásokat csapnak, hogy azért úszik el a vagyonuk. Láttuk, hogy ez mennyire nem igaz s láttuk, hogy még a legszolidabb, sőt az egyenesen polgári egyszerűséggel élő nagybirtokosok közül is milyen sokan mentek tönkre.

Hogy milyen nehéz helyzetben volt a nagybirtok, legjobban az egyházi uradalmakból láthatjuk, melyek haszonélvezői bizonyára nem dorbézoltak. Az az egri főkáptalan, melynek százezernél több holdja volt, a Horthy-korban milliós adósságokban nyögött. A dúsgazdag nagyváradi káptalan szintén. A bencések jól álltak, mégis 60.000 hold mellett se tudták megkezdeni egész az ostromig budapesti gimnáziumuk építését, pedig közben herceg Lónyay Elemér is nekik adta át birtokait. A ciszterciták híresek voltak jó gazdálkodásukról, mégis még a kommunista kirakatper révén nyilvánosságra jutott adatok szerint is birtokaik jövedelmezősége csak a benne fekvő tőke 4%-át tette ki.

Csernoch János érseksége elején még bírta az esztergomi érsekség egész százezer holdas birtok tömkelegét. Olyan takarékos volt, hogy mikor Bécsbe ment, magával vitte az ennivalót, hogy ne kelljen vendéglőben étkeznie, palotájában a folyosón személyesen oltogatta el este a villanyt, hogy ne fogyjon az áram. Magam láttam, hogy mikor gazdaságát ment megtekinteni, csak egy kocsiba fogatott be, pedig annyian voltak, hogy még a visszaúléson is ültek ketten. (Hogy a kocsiba nem négy ló volt fogva, azt ezek után talán nem is kell külön mondanom.) Úgy ellenőrzött mindent, hogy állítólag „még a disznóólakba is bebújt”. Közben jótékony célra is alig adott valamit. Mindenki azt beszélte, hogy rengeteg pénze lehet s valami igen nagy alkotásra gyűjti. S végrendeletét olvasva láttam, hogy mégse maradt utána más vagyon, mint csak a birtoka felszerelése.

Azt beszélték és írták aztán az izgatók, hogy adót a nagybirtokosok alig fizettek és vérlázító, de pontos, tehát hiteles adatokat olvashattunk és hallhattunk (s ezért már a köztudatba is rég átment), hogy X községben is, meg Y-ban is két-háromszor annyi adót fizet ugyanolyan minőségű föld után a kisgazda, mint ottani uradalmában X. Y. földbirtokos, tehát az állam terhét nem a gazdagok (nem azok, akiken lenne mit megvenni) viselik, hanem a szegény, magát agyondolgozó kisgazda.

E számoknak – mondom – vérlázító hatásuk volt, annak is kellett lennie. Arra azonban nem mutattak rá az izgatók, s így senkinek se jutott eszébe, hogy a kisgazdáknak nem is két-háromszor, hanem tíz-hússzor annyi jövedelme is volt abból a földből, melyért kétszer annyi adót fizetett, mint a földbirtokos. De a kisbirtokos földjének értéke is három-négyszer annyi volt, mint a földbirtokosé, mert míg a kisbirtok holdjáért 800-1500 pengőt is megadtak, ha nagybirtokot adott el a gazdája, nem tudott elérni jobb árat holdanként 3-400 pengőnél.

Azért nem adtak érte többet, mert nagyüzemben ekkora tőkének megfelelő jövedelemnél többet nem is tudtak kihozni belőle. No meg aztán azért is – és erről az izgatók megint teljesen megfeledkeztek –, mert a kisgazda földek többnyire a falu közelében voltak és vannak, míg a nagybirtokoséi sokszor 6-10, sőt 20 kilométer távolságra van tőle. Világos, hogy ilyen földet sokkal nehezebb eladni, s ha megveszik, negyedannyi árat se adnak érte, mint a falu közelében levő, tehát könnyebben megművelhető és terményeit könnyebben és jobb áron értékesíthető földért.

A nagybirtokosok legtöbb földjét csak úgy lehetne kisgazda módra, tehát nagyobb jövedelmet hozóan megművelni, ha egy külön falut telepítenének és építenének oda. Világos, hogy ez nagy költség, és világos, hogy míg ez meg nem történt, addig ezeknek a földeknek sokkal kisebb az értékük. Az egyszeregy s a legelemibb méltányosság kívánja tehát, hogy az ilyen földeknek az adójuk is kisebb legyen.

Mikor Harruckern vagy más nagybirtokosaink uradalmait megszerelték s adományban kapták, még majorok és gazdasági épületek se voltak rajtuk, tehát nem is lehetett a birtokot másra használni, mint állattenyésztésre, pásztorkodásra. Ezért nem is volt értékük. Világos, hogy a majorokkal és gazdasági épületekkel megrakott birtok ennek később a százszeresét érte, de nem a birtokos érdeme, gondja, fáradsága és anyagi befektetései nélkül. A vagyona mai értékének tehát csak egy tized- vagy századrészt kapta volna a mai földbirtokos őse a királytól „hazaárulásáért” még akkor is, ha csakugyan ingyen és a hazaárulásért kapta volna.

De van itt ennél sokkal nagyobb igazságtalanság és a közvéleménynek még felháborítóbb félrevezetése is és ez az, hogy a közönség figyelmét nem hívták fel arra, hogy *jövedelemadó* is van a világon s ezt a kisember nem fizet (legalábbis akkor, mikor ez az izgatás folyt, még nem fizetett), de a nagybirtokos igen. Azt csak melleleg említjük meg, hogy vagyoadót is és aránylag is sokkal többet fizetett a nagybirtokos, mint a kisember (és örökösödési illetéket is) és az izgatók természetesen erről is hallgattak. Rögtön az első világháború után minden nagybirtok 20%-át külön ingyen elvette az állam vagyondézsma fejében, ami a kisgazdát szintén nem sújtotta. De a Horthy-kor vége felé újabb vagyondézsma (beruházási illetéket) vetettek ki, szintén csak a gazdagokra, mégpedig a vagyonnal növekedő arányban s a kisemberek ettől is mentesek voltak. (Míg tehát előbb földben, most újra pénzben dézsmálta meg az állam a földbirtokosok vagyonát.)

A jövedelemadóját mindenki ott fizeti, ahol lakik, nem pedig ott, ahol a birtoka van. A nagybirtokos tehát többnyire a fővárosban, mert ott van a fő lakása. Mikor tehát a földosztás mellett izgatók megnézték a gróf adóját a községben, s kevésnek találták, nem gondoltak arra, vagy készakarva, rosszhiszeműen elhallgatták, hogy a gróf nemcsak itt fizet adót, mint a kisgazdák, hanem Pesten is és ott sokszor iszonyú összegben. Ő a vagyoadóját is Pesten fizette, nemcsak a jövedelemadóját. Tudvalevő azonban, hogy a jövedelemadó, kivált nagyobb jövedelmeknél, óriási volt. S míg a vállalkozók, bankárok, sőt a gyárosok is jövedelmük legnagyobb részét el tudták titkolni, a földbirtokos nem tagadhatta le a földjét s nem vallhatta be holdjai számát például felében. Akinek pedig megvolt a földje, annak megfelelő jövedelmének is kellett lenni az adóhivatalok számítása szerint s ott minden hold szántóföldre egy métermázsa búza tiszta jövedelmet akkor is felszámítottak, ha a földbirtokos kimutatta, hogy ráfizet a gazdálkodásra. 40 pengős búzaárat számítva tehát, már 2500 hold szántóföld után kijött 100.000 pengő tiszta jövedelem. Márpedig már 1942-ben 102.500 pengős jövedelem után így festett a jövedelemadó:

Rendes adótétel	17.616,00 P
60%-os rendkívüli pótlék	10.569,00 P
20%-os nép- és családvédelmi pótdadó	3.523,20 P
10%-os rokkantellátási adó	1.761,60 P
50%-os beruházási pótlék	8.808,00 P
10%-os hadfelszerelési adó	4.127,78 P
Összesen:	46.405,58 P

Ennyit kellett tehát adóban befizetni 102.500 pengős tiszta jövedelem után. Mivel azonban ezt nem abban a községben, ahol az uradalom volt, hanem Pesten vetették ki a földbirtokosra és ott hajtották be rajta, ennek az illető község adóívén nyoma se volt s arról ott a faluban semmit se tudtak. Pedig „csak” ennyi jövedelemadót csak az a földbirtokos fizetett, akinek felesége és legalább két gyermeke is volt. Aki elmúlt már 30 éves és mégis nőtlen volt még, annak a százezer pengő jövedelmű földbirtokosnak jövedelemadója így festett:

Rendes adótétel (17.616) + 25% felemelés	22.020,00 P
60%-os rendkívüli pótlék	13.212,00 P
20%-os nép- és családvédelmi pótlék	4.404,00 P
10%-os rokkantellátási adó	2.202,00 P
50%-os beruházási pótlék	8.808,00 P
10%-os hadfelszerelési adó	5.064,60 P
Összesen:	55.710,60 P

Az előbbi tiszta jövedelmének tehát majdnem fele, ez utóbbinak *több* mint fele ment el csupán *jövedelemadó*ra és a vele járó pótlékokra.

500.000 pengős évi jövedelem esetén, tehát 12.500 hold terjedelmű szántóföld vagyonnal, ilyen volt a jövedelmi adó:

Rendes adótétel (itt már a jövedelem 28,5%-a)	142.500 P
60%-os rendkívüli pótlék	85.500 P
20%-os nép- és családvédelmi pótlék	28.500 P
10%-os rokkantellátási adó	14.250 P
50%-os beruházási pótlék	71.251 P
10%-os hadfelszerelési adó	34.200 P
Összesen:	376.200 P

Egymillió pengős évi tiszta jövedelem esetén, tehát 25.000 hold szántóföld jövedelem után a fenti számítások alapján egyenesen 1.106.400 pengő jövedelemadó jött ki. Az állam azonban ilyen esetekben annyira „méltányos” volt, hogy mégse kívánta meg a földosztóktól annyira irigyelt, sőt kiváltságos helyzetük miatt annyira gyűlölt halandóktól, hogy többet fizessenek be adóra, mint amennyi a jövedelmük, hanem megengedte, hogy ha az adó a jövedelemnek még 75%-ánál is több, akkor az adózó olyan arányú törleszt igényelhet adójából, hogy az jövedelmének 75%-ánál több ne legyen, tehát ebben az esetben egymillió évi jövedelméből *csak* 775.000 pengőt kellett jövedelmi adóba befizetnie, sőt még az 500.000 pengős jövedelmének 376.200 pengős adójából is kérhette az illető 1.200 pengőnek az elengedését, mert a 75%-nál ez is ennyivel több már.

Tessék most elképzelni, hogy érezhette magát az a földbirtokos, aki ilyen adót fizetett (pedig a földadó, községi pótladó stb. ebben nincs benne, mert ezt azokban a községekben fizette, melyek határában a birtokai voltak és mert itt csak a tiszta jövedelemről van szó) s jövedelmének ilyen hallatlanul nagy részét áldozta a közre s mégis mindenki ellene izgatott, az ő vagyonát és helyzetét irigyelte, ellene izgatta nemcsak a saját munkásait, hanem még a városi értelmiséget és a proletárságot is, sőt még azt is ráfogta, hogy az állam mindenben neki kedvez, adót pedig alig fizet, mindenesetre aránylag sokkal kevesebbet, mint a szegény ember!

Milyen lelkiismeretlenség kellett ehhez az izgatáshoz! Milyen felháborító lábbal tiprása volt az igazságnak és a keresztény felebaráti szeretetnek és milyen félrevezetése a tömegeknek! Hogy lehetett hát azt kívánni, hogy a katolikus Egyház és a papság is vegyen részt ebben a hazudozásban, rágalomhadjárásban és néplélek-mérgezésben! Pedig még egyes megtévesztett fiatal papok is ilyen értelemben szónokoltak s még a keresztény Barankovics-párt feje is megállapította beszédeiben, hogy az Egyház, s különösen a főpapság milyen nagyot vétkezett azzal, hogy a nincstelenség mellé nem állott oda a földért való harcukban s nem szidta ő is velük együtt a feudális nagybirtokot, tulajdonosaira nem terítette rá a vizeslepedőt s nem találta túrheterlennek az állam részéről való nagy kedvezésüket. (Ezért nem kellett a Barankovics-párt Mindszentynek, de nem tetszhetett a vallásilag művelt katolikusnak se.)

De azok a vádak is, hogy a nagybirtok állati sorsban tartja a cselédeit, hogy filléres nap-számokat fizet munkásainak, hogy kegyetlen, durva bánásmódban részesíti őket s fiatal botosispánjai még a 60 éves öregeket is letegezik stb. is mind (természetesen egyes maguktól értetődő kivételektől eltekintve) teljesen rosszhiszeműek és valótlanok. Amennyiben pedig igazak, nem a földbirtokosok, sőt még nem is botosispánjaik gonoszságának következményei, hanem a dolog természetében bírják eredetüket.

Igaz például, hogy a mezőgazdasági munkásoknak és cselédeknek keresetükből ruhára nem nagyon télt, de nem télt erre olyan kisiparos és kifizetésű értelmiségi családban se, amelyben éppúgy 6-8 gyerek volt, mint a nagybirtokon dolgozó cselédek családjában. A rongyosságnak tehát itt ez a fő oka.

De az is kétségtelen s ennek is bizonyára nem a földbirtokos az oka, hogy a földművelés a legalsóbbrendű foglalkozás és sohase tudott vagy tud olyan életszínvonalat biztosítani, mint

az ipar vagy kereskedelem. Láttuk, hogy a nagybirtok még munkásai ilyen fizetésével is csak néhány százalékos jövedelmet tudott adni, néha még ennyit se. Hogy adhatott volna hát cselédjeinek magasabb életszínvonalat? A gazdasági cselédnek a hajléka, a tüzelője, ennivalója és orvosi ellátása biztosítva volt, de a városi proletárnak ez se volt meg mindig. Ez időnként még éhezett, fázott is és a lakbérét se tudta fizetni, ami a gazdasági cseléddel nem fordulhatott elő.

Aztán a gazdasági cselédek nagy elmaradottságának, analfabetizmusának másik oka a tanya-nyáknak és a majoroknak a várostól, sőt sokszor a falutól való nagy távolsága is volt, s bizonyára ennek se a gróf volt az oka. De az a törvény – s ezt is kevesen tudják – már évtizedek óta érvényben volt, hogy ha az iskola a tanyától 3 kilométer távolságra volt, akkor a földesúr köteles volt cselédei gyerekeit minden nap kocsin szállítani be a legközelebbi iskolába és onnan haza, s ez a törvény nemcsak megvolt, hanem végre is hajtották, még a kormánnyal jóban levő grófokon is. (Hát még az ellenzékiekén és a tanfelügyelőségekkel és szolgabíróságokkal nem barátkozó földbirtokosokon!) Ha nem történt meg, mindjárt jelentette a tanító a tanfelügyelőnek, az a főszolgabírónak, s ment a büntetőparancs és a pénzbüntetés.

Mesebeszéd és a viszonyok abszolút nem ismerését mutatja, ha valaki azt gondolja – pedig mindenki azt gondolja –, hogy nálunk a XX. században gazdasági cselédeket elnyomni vagy kiuzsorázni lehetett, annál kevésbé, hogy kegyetlenkedni lehetett velük. Láttuk, hogy nem lehetett ezt már a XVIII. században se. Még Ferenc József idejéből származik a cseléd-törvény, melynek ismeretében egyenesen azt kell mondanunk, hogy a cselédnek volt kiszolgáltatva a földesúr, nem pedig megfordítva.

Testi fenyíték teljesen tilos volt, akármilyen fiatal volt az a cseléd és akármilyen nagy bünt követett is el vagy bármekkora kárt okozott is, és ha a kárt készakarva (például bosszúból) csinálta is.

Világos, hogy ütés mégis előfordult, tudom ezt nemcsak gazdatisztek, hanem kálvinista parasztból lett ezerholdas részéről is, de az utóbbi esetben azt is tudom, hogy a cseléd mindjárt vissza is ütött és a „földesúr” ezt szépen zsebre is tette. (A cselédek felfogása szerint azért, mert az illető igen jó munkás volt egyébként, s az uraságra lett volna kár, ha elbocsátotta volna. Én azonban azt hiszem, hogy elsősorban azért is, mert a cselédet szerződési éve letelte előtt elbocsátani a cseléd-törvény szerint még ilyen esetben is csak főszolgabírói ítélettel lehetett volna s a földesúr kitétte volna magát annak, hogy tekintettel arra, hogy ő ütötte meg először, a szolgabíró nem engedi meg a szolgálatból való elbocsátás büntetését s így a földbirtokos tekintélye tönkre van téve cselédei előtt, ami után szinte lehetetlen a munkafegyelmet fenntartani. Vagy pedig elbocsáthatta volna, de őt is megbüntették volna a cseléd megütéséért, ami megint csak anyagi kár is, meg erkölcsi is és szintén tekintélyromboló.)

A cseléd fizetéséből a földbirtokos vagy gazdatisztje soha és semmiféle körülmények között le nem vonhatott, akármilyen vétket követett el és akármekkora kárt okozott s *még ha a kárt rosszakarattal tette is*. Rákosi Mátyás uralma alatt és a munkásosztály felszabadulása után, sőt diktatúrája idejében lehetett pénzbüntetésre ítélni ugyanezeket a munkásokat késéért vagy más mulasztásért. De a gyári munkásokat a kapitalista uralomban is *lehetett*, csak a gazdasági cselédeket nem, tehát e tekintetben szabadabbak és elkényeztetettebbek voltak, mint bármely más munkás.

Minden egyes gazdasági cselédnek éves szerződéssel kellett bírnia s az év letelte előtt nem volt szabad elbocsátani, csak abban az esetben, ha közönséges bűncselekményért (például lopásért) már törvényesen elítélték az illetőt, vagy ha kenyéradóját testileg bántalmazta. De ez esetekben is a főszolgabíró mondta ki az elbocsátást, nem a földbirtokos.

Könnyen érthető, hogy ha főszolgabíróhoz fordult volna, aztán a kitűzött napra a tárgyalásra a járás székhelyére tanúival bevonult volna, tehát egy napra (sokszor a legnagyobb dolgozóidőben) az egész gazdasági munkát szüneteltette volna s tanúit kellőleg megdugta volna. (Mert a tanyai cseléd ingyen nem mondja az igazat se, ha az uraságnak javára van, hanem

magától értetődőnek tartja, hogy ezért neki valamit adjon. Ha nem, sőt még a kedveskedés is elmarad, mérget vehetünk rá, hogy ellene vall. Legfeljebb talán az érdek tartja vissza, de ez se igen szerepel, hiszen felmondani nem lehet neki, míg annak évi ideje el nem érkezik, meg hát legtöbbször, kivált háborúban nem a cselédekre büntetés, ha elbocsátják, hanem a gazdára, mert nem tud helyette újat kapni.)

Tehát még ha kezet emel rá a cselédje, az is az uraság baja, mert még ez is csak neki költség, gond, utánajárás és egyébként is várni kell, míg eljön a főbírói tárgyalás napja, s addig az őt megütő cseléd minden tekintély és fegyelem tönkretételével ott van a birtokán s adni kell neki a járandóságát, sőt mivel azt mindig előre kell adni, megint csak az ő vesztesége az elbocsátás is, mert a már kiadott negyedévi konvenciót már nem lehet tőle visszavenni.

Igazán csodálkozva kell kérdeznie az embernek: Milyen fegyelmezési eszköz volt hát akkor a földbirtokos kezében cselédjével szemben ilyen cselédtörvény mellett? Meg nem üthette, pénzbüntetésre nem ítélhette, járandóságából nem vonhatott le, el nem bocsáthatta, csak április elsején, s mire az elkövetkezett, arra már egyáltalán nem volt büntető hatása, mert senki nem is emlékezett már az elkövetett bűnre. S hátha az elbocsátás is csak neki volt büntetés, mert a cselédet tíz helyen is várták, ő pedig nem tudott helyette másikat kapni?

Más fegyelmi eszköze tehát nem volt, mint a dorgálás! És ha a cseléd visszafeleselt, sőt rágalmozó és becsületsértő kifejezésekkel halmozta el a földesurát s ráadásul cselédtársai előtt, mit csinált akkor a földesúr? Mást nem tehetett, mint hogy ő is visszagyalyázta, de szájjal, és durva kifejezésekben aligha tudott versenyezni a béresével s így mindenképpen csak ő maradt alul. Nem is szólva arról, hogy ha cselédje becsületsértéseire a földesúr is hasonlóval felel, ezzel még nincs helyreállítva (kivált analfabéta emberek előtt) a földesúri tekintély.

Aztán hogyan büntette a földbirtokos a részeg cselédet, aki például emiatt törte össze a szekeret vagy pusztította el vagy tette beteggé a drága igásállatot? Ekkor se vonhatott le a fizetéséből, se le nem csukathatta, s ha igen, akkor is csak neki kár, mert addig *ingyen* kellett tartania a börtönbüntetését töltő bűnös családját.

A gazdaságok ily körülmények közt való továbbvitelére a lehetőséget egyedül az adta meg, hogy a cselédek, kivált a legveszedelmesebb félállat-műveltséggel bírók, nem ismerték a cselédtörvényt, alig tudták, milyen jogaik vannak nekik és milyen kevés az uraságnak vagy gazdatisztnek s mert a főszolgabíróságok és csendőrsők is, ismerve a viszonyokat, tisztában voltak vele, milyen végrehajthatatlan a törvény s jóakaratóan többnyire megtartották őket tudatlanságukban s úgy beszéltek nekik, mintha csakugyan még mindig uraságuk kezében lennének. Azonban a cselédek ez örvendetes tudatlansága az utóbbi időben már nagyon megcsökkent, mindig jobban tudták a törvényt és éltek is abban kapott jogaikkal. Nem is hiszi az avatatlan, mennyire kevés joga volt a földesúrnak a földjén és azokkal szemben, akiknek kenyeret adott. Ha csak nem volt akkora erdőbirtoka, hogy okleveles erdőmérnököt tudott rajta tartani, úgyszólván még egy fa kivágásában is a hatóságoktól függött, még arra is tőlük kellett engedélyt kérnie, s láttuk, hogy még egy béres elbocsátásának a lehetőségét is a főbírótól kellett kieszközölnie még akkor is, ha az a béres őt megütötte, mert ha ez nem történt meg, akkor ezt még kérni se lehetett.

Olyan földbirtokosnak (vagy mágnásról lévén szó: olyan jószágigazgatónak), aki nem volt jóban a hatóságokkal, például zárkózott, nem barátkozó természetű volt, legjobb volt el se kezdeni a gazdálkodást, de legtöbbször a társaságbéli jóban levés mellett még arra is szükség volt, hogy egy-egy hold kukoricaföldet a falu jegyzőjének és a csendőrszolgabírójának is adjon minden évben. Egy somogyi falusi jegyzőné beszélte, hogy ezt mindig minden uraságtól kapnak. Az egyik „fösvény” új nagybérelő az első évben nem adta, de a második évben már ez is csak úgy tett mint a többi, mert látta, hogy ez a módja a gazdálkodásnak sokkal olcsóbb.

Nem kell éppen korrupcióra vagy panamákra gondolni. A kukoricaföld kedvéért azért se a jegyző, se a csendőrség nem szegte meg a törvényeket, s nem játszott össze a földbirtokos-

sal az állam meg a nincstelenek ellen. A földbirtokos vagy bérlő mindössze annyit ért el vele, hogy az így lekenyerezettek nem voltak iránta rosszindulattal, vagyis – legalább ott, ahol nem volt muszáj – nem magyarázták ellene a törvényt s az urasággal szemben nem fogták mindig a cseléd pártját.

Összejátszásról szó se lehetett, hisz a jegyzőnek is, a csendőrsnek is a főbíró parancsolt, az pedig nem kapott kukoricaföldet, ő ahhoz nagy úr volt s egyébként se lakott annak a kukoricaföldnek a közelében. (Ő helyette a vadászatokra kapott meghívást. Ez azonban nem volt akkora szolgálat, hogy miatta a főbíró lekenyerezéséről lehetett volna szó. A XX. században már a főbíróra sokkal nagyobb érték volt a nép, mint a földesúr barátsága, nem is szólva az újságoktól való félelemről, mely ugyancsak jelentős tényező volt a közéleti szereplők életében.)

Pária volt-e a gazdasági cseléd?

Ma már évtizedek óta nem olyan világ volt, hogy azt lehetett tenni a szegény emberrel, amit akartak. Hisz már régen pártjuk volt az országházban s többnyire már az ő pártjuk a legnagyobb párt, de a többi pártok is mind becsületbeli kötelességüknek tekintik, hogy ők is szociálisak legyenek, nem is szólva a sajtóról, mely ha élni akar, nem is lehetne más, mint munkás- és parasztpárti a gazdagokkal és földesurakkal szemben (hiszen láttuk, milyen híreket terjesztett el a mágnásokról és milyen sikerrel).

Aztán választásokkor ezek a kisemberek adják a szavazatokat, tehát ők döntenek el az állam s vele a főbíró, a jegyző és a csendőr sorsát is. Aztán ha visszaélésekre mernének vetemedni, bőven vannak demagóg lapok s járt is közülük nem egy a faluba is. Csak oda kell írni. Mindjárt kijön annak a munkatársa és csinál belőle olyan szenzációt, hogy országos esemény s országközi interpellációk lesznek belőle. Jól tudja mindenki, hogy a kiserkesztésnél nagyobb büntetés nem is érhetne főszolgabíró, sőt még minisztert se. Még akkor se, ha tulajdonképpen nem is követett el semmi törvénytelen, csak nem volt elég jóindulatú a szegényember iránt. Vagy ha még ez is megvolt benne, mi haszna, ha a lapok és az interpelláció másképp adja elő az esetet? Nem az dönt, mi történt, hanem az, hogy a közvélemény milyen beállítással értesül róla és hogyan fogja fel a dolgot.

Tudok esetet, hogy a törpebirtokosok panasza mentek a főbíróhoz, hogy a nagybirtok határmezsgyéjét jelző akácfasor beárnyékolja a mellette haladó dűlőutat s ezért (esős idő volt akkor) nem tud kiszáradni. Rendelje hát el a kivágását. A főbíró azonnal elrendelte, felvilágosítást se kért előbb a földbirtokostól. Pedig rendelet volt, mely egyenesen ajánlotta a határmezsgyék befásítását, részint a határ jelzése céljából, részint az ország fátlanságának csökkentésére. Egyébként pedig köztudomású, hogy az akác minden fa közt a legkevésbé csinál árnyékot. A földbirtokos azonban engedelmeskedett, mert a haszon nem érte volna meg az utánjárást, még kevésbé a törpebirtokosok magára haragítását, hiszen az egész falu belőlük állt.

Igazságszolgáltatásunkban már régóta iratlan, de majdnem mindig követett szabály, hogy a bírónak, ha kisember folytat pert az állam, gyáros vagy földbirtokos ellen, mindig a kisember pártján kell lennie. Hisz a gazdag fizethet, van neki miből.

Az a fentebb említett derék kisiparosból lett földbérlő, aki száz holdas bérletén szorgalmas munkája, szakértelme és legszolidabb életmódja ellenére két év alatt százezer pengőt elgazdálkodott, csak egyszer volt panaszra a szolgabírónál cselédjei ellen. Az azonban nem ismervén a helyzetet, s nem tudván, hogy ha valaki, akkor ez az ember csakugyan erkölcsi támogatásra szorul a hatóság részéről, a legdurvábban ráförmedt, hogy fizesse őket rendesen és bánjon velük úgy, ahogy illik, s akkor majd engedelmeskednek s aztán egyenesen kiutasította. Mivel minden becsületes ember érzékeny, többet nem ment az illető a szolgabíróhoz s az eredmény két év alatt százezer pengő ráfizetés lett. Ennek a bérlőnek ugyanis már kezdetben is nem az volt a fogyatéka, mint a szolgabíró gondolta, hogy túl önző vagy túl kegyetlen volt, hanem éppen az, hogy túl jó és ezzel alkalmazottai a fejére nőttek. Az azonban, hogy még ez is lehetséges, a büntetőbíró-szolgabírónak eszébe se jutott.

Egy másik, már úri földbirtokosnak, vasvillával ment neki a bérese, de társai lefoglák. (Mellesleg megjegyzem, hogy a földbirtokos soha még egy mérges szót se szokott kiejteni s nagy szeretetnek örvendett cselédjei részéről is.) Világos, hogy ezt nem lehetett büntetlenül hagyni, ha csak úgy nem akart jární, mint a most említett bérlő, s ezért kegyetlen volt rászánni magát, hogy azonnal felmondjon neki, s ami ezzel egyértelmű, a főszolgabíróhoz folyamodjék ennek jóváhagyására. Bemennek tanúikkal a tárgyalásra s a főbíró – noha vadászpajtása volt a földbirtokosnak – azt állapította meg, hogy a fölmondás érvénytelen, mert csak tényleges testi bántalmazás esetén van ehhez joga a földbirtokosnak, erre pedig a jelen eset-

ben csak kísérlet történt. A földbirtokos tehát minden földbirtokosi tekintély megcsúfolására kénytelen volt április elsejéig birtokán tartani az illető bérest.

El lehet képzelni, milyen lehet ilyen esetek után a munkafegyelem az ilyen birtokon s milyen az irigylet földbirtokos tekintélye „kiuzsorázott” alkalmazottai előtt. A főbíró is érezte ezt s azért, hogy a földbirtokosnak is elégtételt adjon, a rá nézve kedvező ítélet kihirdetése után iszonyúan leszidta az illető bérest és megfenyegette, hogy ezzel legalább valami büntetést mégis kapjon fegyelmezetlenségéért és a földbirtokos megsértett tekintélyét úgy-ahogy helyrehozza. A leszidott béres azonban vérben forgó szemekkel mérte végig a főszolgabíró s távozása közben odaszólt neki: „Ezt majd megjegyzem magamnak!” Az utolsó szó tehát mégiscsak az övé lett és ezt az utolsó szót úgy mondta ki, mint aki erőt és hatalmat érez maga mögött.

Egy százholdas bérlőnek Pesten nevelkedett felesége tetűt talált egyetlen kislánya fejében. Ezért aztán azt mondta az egyik cselédasszonynak, hogy többet nem engedi a kislányát a cselédgyerekekkel játszani. Úgy látszik, beszéd közben arról is említést tettek, hogy melyik cselédasszony gyermekeitől származhatott a féreg, mert utána hamarosan az illető asszony elkezdett torkaszakadtából átkozódni s egész estig, míg csak be nem rekedt tőle, nem fogyott az átok ki belőle. Szerepelt benne úrnőjének saját személye, apja, anyja, férje, tehát az uraság, a kislány, az asszony erkölce, minden képzelhető, meglevő vagy elképzelt testi vagy lelki fogyatékosága stb. S tartott ez egész nap s olyan hangon, hogy a majorban mindenkinek, felnőtteknek, gyerekeknek meg kellett értenie. Szerencsére a férj és a férfiak kint voltak a földeken, de délben két órára ők is hazajöttek s így ők is elég sokáig élvezhették. De nemcsak felesége, hanem maga a bérlő is szóltalanul tűrt mindent. Nem is lett volna értelme, hiszen se hangban, se durvaságban nem versenyezhettek gyalázójukkal, legfeljebb még erősebbeket kaptak volna.

Emiatt felmondani még akkor se lehetett volna az asszony férjének, ha maga a cseléd lett volna az átkozódó, nem a felesége. De ez egyébként is a bérlőre lett volna büntetés, nem a cselédre, mert a második világháború alatt történt a dolog s nagyon nehéz volt cselédet kapni, kivált rendkívüli időben, nem pedig a szokásos április elsejére.

Becsületsértésért s rágalmazásért el lehetett volna ítéltetni az asszonyt, de akkor tárgyalásra kellett volna menni a messze fekvő járási székhelyre, tanúkat vinni, tehát az ügy az egész gazdaságnak egy napi munkavesztést okozott volna. S a bűnös elítélése is csak a bérlő kára lett volna, mert az elítélt fizetni természetesen nem tudott volna s így le kellett volna ülnie a büntetést. Ez megint csak egy munkaerő elvesztését jelentette volna a gazdaság részére, de viszont a családját addig is tartania kellett volna, mert feleségét s apró gyermekeit a konvenciótól, tüzelőtől, tejjárandóságtól megfosztani olyan lelketlenség lett volna, hogy még ha a földbirtokos akarta volna, akkor se tehette volna. Valóban legokosabb volt tehát tűrni és hallgatni. De ahol az uraság ilyeneket kénytelen tűrni és hallgatni, lehet-e ott munkafegyelem s tekintély? Ha pedig ez nincs, lehet-e eredmény és jövedelem? Csoda-e hát, ha ez a bérlő két év alatt százezer aranykoronát gazdálkodott el?

Egy helyen pedig odahallatszott a szobámba a cséplőgép zaja s itt meg egyszerre csak a Farkas, a legelső kocsis, aki becsületességéért és jó munkájáért két mázsa búzával több konvenciót kapott mint a többiek, s a bérlő távollétében a felügyelettel is meg volt bízva, kezdett el torkaszakadtából ordítani, hogy: „Az én gyerekemhez ne merjen hozzányúlni senki! Aki az én gyerekemet megüti, az olyat kap tőlem, hogy összecsinálja magát!” (Csak persze ezt a megbízható és dolgozó Farkas kissé magyarabban fejezte ki.) És így tartott ez óraszám.

Este kértem a bérlőt, ki ütötte meg a Farkas gyereket? A tízéves lánya – válaszolta – tréfából azt beszélte, hogy az aratóknak döglött állat húsát adtuk s a feleségem felháborodásában egy kicsit meglegyintette. Inkább legyintés volt, mint ütés, de a lány megsértődöttségében nagy óbégatva odaszaladt az apjához s ennek eredménye lett aztán a Farkas nagy kiabálása. Tehát a fenyegetés itt is az uraság feleségének szólt és a férje hallatára, aki még azt

se merte mondani a Farkasnak, hogy fogja be a száját vagy hogy elég volt már! Ilyen úr volt a Farkas és ilyen senki az uraság! És ez a Farkas volt még a majorban a legderekből cseléd!

Hát még hogy bántak a cselédei – ezt is hallottam – az olyan urasággal vagy bérlővel, aki már tönkremenően volt és a konvenciót se tudta rendesen fizetni, mert nem volt miből! Képzhetjük, mert hiszen a most említett két eset olyan birtokon történt, ahol az uraság a legpontosabban fizetett, sőt mint láttuk, éppen a Farkas még többet is kapott annál, mint ami járt volna neki.

Világos, hogy a már csőd szélén álló földbirtokostól vagy bérlőtől is megkapták a cselédek a járandóságukat, mert megint csak törvény, hogy minden más hitelező és követelés előtt első a cselédek követelése. De hát erre várni kellett és addig mit egyék és mivel fűtsön a szegény cseléd? Azonban éppen a cseléd, a nincstelen az, akinek csak a vagyon, a jólét imponál. Csak a fényűzően élő uraságnak van előtte tekintélye, a szerény igényűnek s kivált a nyomorgónak semmiképpen se. Hát még ha az ő nyomorgása miatt neki is nyomorognia kell! Nem sajnálja az ilyent s nem úgy nézi, mint a szegénységben osztályosát, hanem végtelenül gyűlöli, lenézi és kicsúfolja.

Tudok egy móri sváb családot. A leggazdagabbak közé tartoztak Móron, s mivel az egyik családtag még Amerikából is sok dollárt hozott haza, eladták Móron mindenüket s Zala megyében egy több száz holdas pusztát béreltek: uraságok lettek. A gazdaság azonban annyit se hozott, hogy az egyébként mérsékelt földbér kitelt volna belőle, viszont nem szabadulhattak addig, míg a bérlet szerződéses ideje le nem járt. Igazán a világ legszánandóbb teremtményei voltak: a földeket már alig tudták művelni, mert nem volt takarmány az igásállatok részére. Állataik egymás után pusztultak éhen vagy olyan gyöngék voltak már, hogy lábra állni se tudtak, nem igát húzni. Ezért aztán cselédek is ott ültek naphosszat dolog nélkül, de viszont ők se kapták meg idejében a konvenciójukat.

Az asszony beteges is volt s egész nap azon sírt és sopánkodott, hogy miért is hagyták ők ott Mórt, miért is fogtak bele ebbe a vállalkozásba. Férje a bérlő, egy gyönyörű szép szál férfi, hogy ne hallja felesége kesergését, igyekezett minél kevesebbet otthon lenni. Éhező, nem fizetett cselédek a svábos beszédüket csúfolták és a legdurvább megjegyzéseket tették még rájuk egyéb bajaik mellé. Ez uraság? Ez uraságné? Hiszen... S mivel az éhes gyomor állattá tesz, a gyűlölet és elkeseredés a legdurvább kifejezésekben tört ki. Pedig asszony, ember, mindketten áldott jó emberek voltak. Hiszen ha nem lettek volna olyan jók és emberségesek, ha lett volna bennük egy kis kizsákmányolási, kapitalista hajlam vagy tehetség, nem jutottak volna ide.

De gazdasági cselédeink az utóbbi évtizedekben tudatában is voltak már annak, hogy ők az urak, nem az uraság, s ezért olyan is volt már a viselkedésük, mint akit favoritoknak, primadonnáknak érzik magukat. Egy cséplés alkalmával például, miközben a búzát hordták fel az istálló padlására, mely magtárul szolgált, a padlás korhadóban levő gerendázata kissé leszakadt a zsákoló arató egyik lába alatt. Baj nem lett, mert a másik lába alatt még nem volt korhadás és így könnyen vissza tudta húzni a másikat, kissé lesüppedt lábát is. Én, aki vagy 100 méter távolságra tartózkodtam a cséplés helyétől, csak onnan tudtam meg az esetet, hogy egyszer csak, elsősorban lányoktól származó kiáltásokat hallok, sokszor ismételve: „De szerencsés az ispán úr! Jaj de szerencsés az ispán úr!”

Tehát nem a legényt tartották szerencsésnek, hogy a beszakadt mennyezeten át nem zuhant le az istállóba s nem törte magát nyomorékká, hanem a dolgot egyedül az ispán úr részére tartották szerencsésnek. Mert csak történt volna meg a dolog, majd elbántak volna azzal az ispánnal, illetve a gazdájával a hatóságok, s fizethetett volna! Annyira tudatában voltak annak, hogy aki ellenük vétkezik, még ha csak hanyagsággal is és nem gondoskodik mindenben az ő jó életükről és testi épségükről, annak jaj. Ilyenkor nem ők a szánandók, hanem a munkaadójuk. Nem azon lepődtem meg, hogy védik az életüket és testi épségüket, hanem azon, hogy ha nekik bajuk esik, azt nagyobb kárnak tartják a gazdatisztre, mint önmagukra nézve.

„Népi demokráciánk” idején mindenkinek életrajzot kellett beadni, aki valami állást vagy előnyt akart kapni „a nép államától”. Egyik lapjukban olvastam azokat az önletrajzokat, melyeket a Ferenciek terén berendezett mezőgazdasági kollégiumba felvett falusi proletár ifjak írtak.

Felvételt természetesen azok kaptak, akik „demokratikus” érzelműnek mutatkoztak önletrajzukban és minél rémesebb színekkel ecsetelték azt a kizsákmányolást és embertelen bánásmódot, melyben ők vagy szüleik az „úri Magyarországon” részesültek. Mégse találtam még ezen írásokban se semmi bizonyítékot a földesúri vagy gazdatiszti kegyetlenségre. De az ellenkezőre akárhányszor. Pedig abban is bizonyosak lehetünk, hogy a lap nem azokat válogatta ki közlésre, melyek a földbirtokosok mellett szóltak.

Egyik például eldicsekszik, hogy az iskolában véresre verte a mérnök fiát s az eset az uraságnak (ezerholdasnak) is tudomására jutott. Mégse lett érte semmi baja, csak mikor véletlenül összetalálkozott utána ezzel a több ezer holdas nagyúrral, az fenyegetően szólt hozzá. Ő azonban – saját állítása szerint – zsebre tett kezekkel dacosan nézett vissza. „De mégse mert megütni” – dicsekedett el a gyerek. Sőt még csak arról sincs szó, hogy az uraság rászólt volna, hogy tisztességesen álljon, ha vele áll szemben s vegye ki a zsebéből a kezét.

Jellemző, hogy nem azt mondja, hogy az uraság nem ütötte meg, hanem hogy nem merete megütni. Tehát szeretete volna megütni az ezerholdas cselédje 10-12 éves, a mérnökgyereket véresre verő fiát, csak nem volt hozzá bátorsága. Ilyen senkik voltak tehát az úri Magyarországon is az ezerholdas földesurak és ilyen urak nemcsak a felnőtt s dolgozó nincstelének, hanem még azok 10-12 éves gyereke is, még saját előadásukban is.

De – mint a jobbagysággal kapcsolatban már beszéltünk róla – ha a törvény nem is védte volna olyan nagyon a gazdasági cselédséget, akkor se bánhatott volna vele kíméletlenül a földesúr tisztán a saját jól felfogott érdekében. Rosszkezdű, elkeseredett cselédséggel ugyanis nem lehet eredményt elérni. Az uraság érdeke, hogy munkásai meg legyenek elégedve, hogy ne legyen semmi panaszkodás. Elkeseríteni pedig semmiképpen se szabad őket, mert az ő kezükben vannak drága állatai s bosszújukban tönkreteszik őket. Ha megteszik, a szándékosságot rájuk bizonyítani alig lehet, mert azt állítják, hogy véletlen szerencsétlenség történt, vagy hogy nem tudják, mi baja az állatnak.

De hát ha rájuk bizonyítja is az uraság a szándékosságot, mit nyer vele? Azon a nincstelen cseléden a kárát úgyse tudja megvenni. Nincs is tehát semmi értelme, hogy igazát a törvényen keresse, mert ez csak újabb hiábavaló költséget jelent számára. Ezért aztán a legokosabb s így is tesz mindenki, hogy igyekszik jó képet vágni a dologhoz. Így legalább reménye lehet, hogy talán több kár nem lesz, míg ha leszidja, megszegyeníti az illető cselédet, az ösztönös félállati életet élő embernek még a bosszúját is szenvednie kell. A műveletlen ember ugyanis átlag képtelen arra, hogy önkritikát tudjon gyakorolni s annyira fölemelkedni képtelen, hogy magát tartsa valamiben bűnösnek s így a büntetést is bűnbánó lélekkel tudja fogadni. Ő csak akkor tűr, ha fél, de titokban akkor is bosszút forral.

Egy újdonsült pesti földbirtokosnak, aki a tanyai életet, gazdálkodást és a gazdasági cselédek sorsát csak az újságokból ismerte, látva az erdőben elszórt sok gallyat, az jutott eszébe, hogy a cselédek gyerekei – már csak játékból is – ezeket összeszedhetnék, hazavihetnék s meglenne belőle a szükséges tüzelőjük. Nemzetgazdasági szempontból is hasznos lenne a dolog, mert sok fát megtakarítana s ezenkívül rovar is kevesebb lenne az erdőben, mert az ott rothadó sok gally ezeknek is jó tenyészhely.

Azonban csakhamar megtudta, hogy az a szegény, kiuzsorázott cseléd, akiről eddig csak az újságokban olvasott s akit szívből sajnált, közel se olyan földhözragadt pária, mint ő az újságok riportjai alapján gondolta. Megtudta, hogy ő neki a cselédek *gyermekével* már nincs joga rendelkezni (a feleségével se), legfeljebb napszámfizetés ellenében foglalkoztathatja őket, de akkor is csak akkor, ha ők, illetve szüleik is akarják. Cselédjeinek pedig a tüzelőt ő köteles *a házukhoz* fuvaroztatni, neki tehát azt ingyen semmiképpen se szedik össze és

viszik haza. De olyan vékony és félig rothadt ágakkal, amik az erdőben összeszedhetők, meg se elégszenek. A cselédek ugyanis tudják, mik a joguk, s természetesen egy betűnyit se engednek belőle.

Ha tehát akár nemzetgazdasági okokból, akár a kártevők elleni védekezésből, akár egyéni takarékoságból az erdőben elszórt gallyakat is fel akarja az uraság használni, akkor először is meg kell fizetnie azokat, akik összeszedik és hazahozzák, másodsor pedig legfeljebb maga fűthet vele, de a cselédei bizony nem fognak vele bajlódni. Nekik az ilyen gallyaknál vastagabb, tehát kevesebb vesződéssel járó és nagyobb kalóriával bíró gallyak járnak. Ők ugyanis csak ilyen páriák.

Éppen ma hallottam a kommunista rádióban, hogy a földesúr kastélya, melynek erkélyéről azelőtt azt „leste”, hogy munkásai kellő ütemben dolgoznak-e, most üttörőotthon. Érdekes, hogy még ez az izgatás céljából szerkesztett előadás se azt mondja, hogy a földesúr nézte vagy figyelte a cselédjeit, hanem hogy „leste”, tehát alattomosan, lapulva nézte, mert nyíltan nem merte őket ellenőrizni. Még az is titkolni kellett neki, ha tudni akarta, hogy nem ingyen fizeti-e őket. Csakugyan ilyenformán volt.

Az előbb említett újdonsült pesti földesúr is tudta ezt, hisz birtoka csak nem akart jövedelmezni semmit, sőt még egyéb forrásból származó jövedelmeit is felemészítette, a télen pedig 8 lova közül 3 pusztult el egy hónap alatt, mert cselédjei szántás közben egy-két órára is otthagyták őket kimelegedve a nagy szélben pokróc nélkül s tüdőgyulladást kaptak.

Ezért aztán a következő nyáron, mikor birtokán volt, kitért belőle a felgyűlt keserűség s újra beszerzett nyolc lovának kocsisait figyelmeztette arra, hogy neki ők még egy fillért se dolgoztak, mert hiszen csak ráfizet a gazdaságra. Nem kiabált, nem káromkodott, nem volt goromba se, sőt együtt dorgálta meg mind a négyet, hogy ne legyen különösebben megszegyenítve egyik se. Mivel ez a figyelmeztetés azonban olyankor történt, mikor szántás közben mind a négyen megint heverésztek s így meglepésük megszegyenítő volt, különösen bántotta az önérzetüket az a megállapítás, hogy ők még a gazdájuknak eddig semmi hasznot se hajtottak.

Elég az hozzá, hogy az volt az eredmény, hogy egyszer csak néhány napra rá a birtokos legjobb lova kidőlt a munkából, mert megbénult, ferdén állt a nyaka a túlzott hajszolástól. Egész bizonyos, hogy készakarva csinálta az illető kocsis, hogy megmutassa, hogy mégis csak neki volt igaza. Nem lusta volt ő, hanem csak kímélte az állatot. De ha az uraság úgy akarja, hát megteszi a kedvéért azt is, hogy nem kíméli, de aztán akkor a kárért ne őt okolja.

Az uraság ezzel észre tért, nem szólt semmit, mert tudta, hogy újabb szidása csak újabb baj lesz számára, hanem úgy tett, mintha csakugyan a kocsisnak lenne igaza, a birtokán pedig sietett minél előbb túladni. Úgy, mint a már említett Békés megyei protestáns ügyvéd.

Hogy az ilyen állapotok nem kivételek, mutatja földbirtokosaink tömeges tönkremenése s még a legtakarékosabbak birtokainak is lemorzsolódása. Bizonyítja az, hogy még az a minden hájjal megkent előbb említett furfangos ügyvéd se érzett magába elegendő erőt arra, hogy a nagygazdálkodás nehézségeivel szembeszállhasson. Bizonyítja Illyés Gyula (aki pedig a földbirtokosok ellen izgatott írásában) megállapítása, hogy a gazdasági munkások munkaüteme annyira lassú, sőt naplopó, hogy egyenesen idegessé teszi az embert, ha nézi. Pedig szegény földbirtokosnak, akinek végeredményben az egész a bőrre megy és ősi öröksége добра verését eredményezi, egész életében reggeltől estig ezt kell néznie és mégse szabad tőle idegesnek lennie. Ha mer mégis az lenni, az megint csak az ő még nagyobb baja lesz.

A robotolás idejében keletkezett ez a munkatempó, mert hiszen akkor a munka *járt* a földesúrnak, nem kellett érte fizetnie s a jobbágy a kötelességének éppúgy eleget tett, ha kényelmesen dolgozott is, mintha rendesen. Ezért érveltek nemzetgazdászok a jobbágyság és a robot eltörlésével azzal, hogy a földesúr se vesz vele, sőt csak nyer, mert fizetett munkásokkal egész más munkát kap s legalább idejében el tudja végezni azokat a mezőgazdasági munkákat, melyekben való késedelmeskedés oly pótolhatatlan kárral jár. Az eredmény aztán az lett, hogy a robot megszűnt, munkásainak már fizetnie kell, de viszont munkát ma is csak

olyat kap tőlük (legalábbis Illyés Gyula azt állítja), mint hajdan az ingyenrobotban. S ezen senki emberfia nem tud segíteni. (Csak a kommunisták, akik *versenyben* dolgoztatnak velük.)

Csak az aratás az, ami szaporán megy, a mezőgazdasági munkásaink csak ekkor dolgoznak lelkesen. Ekkor ugyanis maguknak dolgoznak, mert a termés egy részét kapják, s ezt akkor is ugyanolyan mértékben kapják, ha három nap alatt végeznek vele, mintha egy hétig tart. Mivel pedig ha egy hétig tart, akkor már egy része kipereg, s az övék is éppúgy kipereg, mint az uraságé, világos, hogy most rajta vannak, hogy ne peregjen ki. De – s ez megint mutatja, mennyire nincsenek kiuzsorázva a gazdasági cselédek – ha a konvenciók cselédeket osztja be az uraság aratásra, akkor mindig még külön fizetést is ad neki, pedig hát a törvény szerint nem járna. Legalábbis azon a vidéken, ahol én vagyok ismerős, fizetni szokás és a szokástól eltérni egyenesen lehetetlenség, mert olyan sérelem, amelyet a gazdának nem tanácsos elkövetnie.

A konvenciók földeket is mindig a birtok legtermékenyebb részén kapják a cselédek (pedig az igazság azt kívánná, hogy felváltva legyen hol a jobból, hol a rosszabból) és mindig frissen trágyázott földet. Az ettől való eltérés olyan elkeseredést keltene a cselédség soraiban, hogy a földesúrra sokkal nagyobb kárral járna, mint amit azzal vesz, hogy földjei *javát* adja cselédeknek.

Egyszer egy földbirtokossal (zsidó volt az illető) együtt mentem kocsin, mikor találkozunk egy szembejövő igásszekerével, melyen cselédei búzát vittek a malomba. Az egyik zsák, vagy talán több is, olyan lyukas volt, hogy az úton végig mutatta a földön kihullott búza, merre haladt a szekér. Az uraság megállította és figyelmeztette őket. Azt hozták fel mentségükre, hogy egy nyúl futott át az úton, a lovak megugrottak tőle s a gyors rántástól szakadhatott ki a zsák, mert mikor ők felrakták, még rendben volt minden.

A hangon, ahogyan mondták, látható volt, hogy maguk se hiszik, amit mondanak. Ezért csodálkoztam, hogy az uraság mégis mindjárt elhitte. Mikor aztán elhagytuk őket, akkor nekem kezdte magyarázni, hogy micsoda ostoba mesével álltak ezek elő. Látszik tehát, hogy ő is tisztában volt a dologgal, de hanyagságukért nemcsak megdorgálni nem merte cselédeit, hanem még azt se merte tudtukra adni, hogy tisztában van a helyzettel s nem hiszi el mentségüket.

Egy másik uraság (nem bérlő és nem paraszti sorú) hordás és asztagrakás közben megjegyezte, hogy ez meg ez a bérese a legkényesebb a hordók között, de természetesen megjegyzésére azt az időt választotta ki, mikor az illető már eltávozott szekerével az asztagtól s így a bírálatot nem hallotta, pedig még csak 16 éves gyereklegény volt az illető. Közben az uraság eltávozott s mikor a legényke visszajött, megmondták neki társai, mit mondott az uraság. Erre a legény elkáromkodta az uraság Istenét, az anyját is trágár kifejezés bekapcsolásával emlegette s ő nem lévén olyan félték, mint az uraság, olyan hangosan, hogy a már messzebb levő uraság is meghallotta. Úgy tett azonban, mintha nem hallotta volna, mert mit tehetett volna mást.

Fel nem pofozhatta, mert akkor a főbíróhoz megy, s az *neki* ad igazat, mert a törvény tiltja a testi fenyítést, pénzbüntetésre nem ítéltette, mert a törvény ezt is tiltja. El nem bocsáthatta, mert a törvény ezt is tiltja s egyébként is csak magát büntethette volna vele, mert betakarítás idején több munkás kell, nem kevesebb. Törvényre menni ilyesmért nem nagyon lehet, s különösen nem éri meg a költséges és nagy munkakiesést okozó tárgyalásra járást, aztán meg a tárgyaláson a tanúk – a vádlott munkástársai – azt is mondhatták volna, hogy ők nem hallottak semmit. De egyébként is, ilyen sértés csak akkor van megtorolva, ha a büntetés *azonnal* történik.

Az olyan uraság, akinek a bérese az anyját szidhatja s utána még hetekig háborítatlanul dolgozhat a birtokán, legjobb, ha azonnal nyugdíjba megy, mert úgyis árverésre gazdálkodik. Ilyen sértésen eredményesen segíteni csak úgy lehetne, ha az uraság a csendőrökért küld, azok azonnal jönnek s a legényt ott a tett színhelyén és a tanúk szeme láttára jól összeverik. Minden vérbeli uraság így is tesz, s mivel tudják, hogy így tesz, mert már ismerik, annak az anyját nem is meri szidni egy béres se.

Ámde így tenni törvénytelenység, mert a csendőrnek sincs joga verni és a csendőröket se lehet ok nélkül és ingyen annyira kézben tartani, hogy még törvényellenességre is kaphatók legyenek, vagyis komoly, tisztességes uraság ilyen módon nem szerezhethet magának elégtételt. Az ország nyugati, kulturáltabb vidékein pedig ezt nem is merték megcsinálni még olyan csendőrök se, akiknek a lelkiismerete egyébként megengedné a dolgot. A sajtóban és ellenzéki interpellációban a csendőröktől „ok nélkül” vagy akár okkal is „véresre” vert legény ugyancsak veszélyes és izgató téma.

Okos és lelkiismeretes földesúrra nézve tehát ilyen esetben nincs más megtorlás, mint a legény megdorgálása. Mivel pedig ez az adott helyzetben nem büntetés és nem elégtétel, sőt még az is lehetséges, hogy a legény visszafejesel vagy újabb sértéssel válaszol, azért valóban a legokosabb magatartás úgy tenni, mintha nem hallotta volna. A földesúr tehát ma már olyan senki a saját birtokán, hogy még akkor őrzi meg legjobban a tekintélyét, ha szól nélkül túri, hogy a parasztlegegy az anyját szidja. És mégis mindenki a parasztlegegyek felé fordul részvételével, a földesúr feudális zsarnoksága ellen érez, s azt hiszi, hogy hatalma még mindig тұrhetetlenül nagy s megnyirbálásra szorul.

Maga Illyés Gyula is hangsúlyozza, hogy a tanyák népe, a nagybirtokosok sok cselédsége körében a magántulajdon tisztelete csak egymás irányában van kifejlődve, az uraság vagyona iránt nem. Az uraságtól lopni, azt megkárosítani szerintük egyáltalán nem űtközik a tizparancsolatba. Az uraság egy egészen felettük álló hatalom, melyet kár nem is érhet, akit tehát sajnálni sohase kell. Vele szemben csak egy kötelessége van „a szegény embernek”, az, hogy minél jobban gondoskodjék magáról.

Tudvalevő, hogy az uradalmak rétjeiket rendszerint a környék kizsákdáival kaszáltatják s a bér a lekaszált szénának bizonyos hányada. (Ebből láthatjuk, hogy nemcsak kára, hanem haszna is van abból a népnek, ha uradalom van a környéken, nem is szólva arról, hogy az egész környék munkaalkalmat is talál, kivált ha az uradalom gazdálkodása belterjesebb.)

Hetey Zoltán „Ady Bandi – Ady Endre” című művében írja: „Nagykároly városát fejlődésében jelentős mérvben akadályozta az, hogy a várost északi, déli és nyugati oldalán a gróf Károlyi uradalom vasgyűrűként vette körül. (Már vagy ötven éve ilyesmi egyáltalán nem akadály a város fejlődésének, mert az ilyen földeket gyerekjáték „kisajátítani” akkor is, ha a gróf nem akarja.) Viszont azonban a Károlyi grófoknak volt köszönhető, hogy igen sok ember ehette az elég nagy karéj grófi kenyeret s hogy a vármegye székhelye nem a sokkal nagyobb és életképesebb Szatmárnémetiben, hanem a jóval jelentéktelenebb Nagykarolyban volt... A Károlyi grófok a várost jó levegővel is ellátták. Az ő tulajdonuk volt a „Postaré” és a „város tüdejének” nevezett „Somoserdő”, a kis Ady Bandi legkedvesebb játszótéri.” (12-13. o.)

Gróf Károlyi Imrét láttam családjával végigmenni gyalog (a kastélyból a postára) abban a kisvárosban, mely uradalmuk székhelye volt. Bizony nekik se köszönt az utcán senki, s mivel hirtelen óriási zivatar is tört ki, ernyő meg nem volt velük s a legközelebbi házban se akartak menedéket keresni, mint más közönséges halandó, de viszont szaladni is röstelltek, sokkal szánandóbb helyzetbe kerültek, mint a közönséges halandók, mert olyan behúzott nyakkal, kiöntött ürge módra viselkedtek s olyan szánalmas külsejük volt, mint egy vándor köszörős-családnak. Mindjárt meg is jegyeztem: Nézzétek a feudális Magyarországot! Jó lenne, ha látná a Times tudósítója.

Hogy a járókelők nem köszöntek nekik s nem udvariaskodtak velük, egyébként csak a Timesnek lenne meglepő, nekünk nem. Hiszen láttuk, hogy még a stájer parasztok se köszöntek már majdnem száz évvel ezelőtt se és még Károly Lajos főhercegnek (a császár testvérének) se, ha nem volt hajlandó nekik az erdeiben szabad lopást engedélyezni.

Ezzel az erdei szabad lopással kapcsolatban jut eszembe, hogy egyik ismerősöm beszélt, aki a Komárom megyei Vértestolnán volt tanító, hogy kérvényt adott be Csernoch hercegprímáshoz, akinek akkor tulajdonában voltak az ottani erdők, hogy a télre adjon neki öt kocsi fát. Csodálkoztam, hogy bár a tanítónak megvolt a tisztességes fizetése, melyből vehetett vol-

na magának fát, s ráadásul még nőtlen is volt, aki tehát könnyen megélhetett, s noha Csernoch hercegprímás igen fukar ember hírében volt (kisült, hogy milyen rágalom), mégis hamarosan megkapta az értesítést, hogy Őminenciája méltányolta kérését, s hogy a fát ebből meg ebből az erdőrészből elvitetheti.

A mi tanítónk erre megkérte a vértestolnai svábokat, hogy fuvarozzák neki haza a fáját, hogy ez se kerüljön pénzébe. A svábok is voltak olyan jók, mint a hercegprímás, s tanítójuk fáját ingyen hazafuvarozták. Azaz mégse voltak egészen olyan jók, mert – mondta a tanító – miközben az ő öt kocsi fáját meghozták, maguknak tíz kocsival is elhoztak. Így aztán nem csoda, hogy szegény Csernoch János olyan szükségesnek tartotta az *önmagán* való takarékoskodást, de az se csoda, hogy pénz még így se maradt utána.

De nem köszöntek a feudálisoknak azok se, akik az ő kenyerüket ették. Ha például csépléskor megjelent a cséplőgépnél akár a feudális (az nemigen szokott megjelenni) nagyúr, akár csak a néhány száz holdas birtokos vagy bérlő, az ott dolgozó munkások bizony oda se néztek, illetve nagyon is odanéztek, mert hiszen kíváncsiak, csak tiszteletüket kifejezni előtte nem tartották szükségesnek akkor se, ha például reggel először látták. Nézték, de úgy tettek, mintha nem látnák. Köszönni csak az ellenőr, a majorgazda, a gépész meg a magtáros szokott, azaz a vezetők, az intelligensebbek. Maguk a munkások nem voltak hajlandók tudomást venni róluk. Nemcsak azért nem, mert parasztok, s így nem volt gyerekzobájuk, hanem azért sem, mert büszkéek, s nem szeretnek megalázkodni. Nekik nem is kell annyira megalázkodniuk, mint az értelmiségi szolgának. Ők megengedhetik maguknak ezt a fényűzést, az értelmiségi, az úri szolgák nem.

Egy volt tanítványom beszélte, aki az egri főkáptalan tiszapolgári 60.000 holdas birodalmában gazdasági gyakornok volt, hogy aratáskor egyszer megjelent ott a gazdasági ügyeket intéző kanonok. A nagy tömeg arató (eddig Tiszapolgár – ma már hivatalosan csak „Polgár” – tiszta katolikus, tízezer lakosú nagy magyar falu) nemcsak oda se nézett, tehát nem is köszönt neki, hanem vad, dacos pillantásokat vetett rá. A „feudális” kanonok megalázza magát s odamegy közéjük, hogy beszélgetést kezdve megenyhítse a hangulatot. Nehéz feladat, mert ehhez a másik oldalról is hasonló jóakarattal kellett volna, az pedig nem volt. A kanonok barátságosa kérdezte: Hogy vannak? Mit is kérdezhetett volna mást? Erre aztán megindultak a gyűlöletes hangon előadott panaszok, hogy a lehető legrosszabbul. A kanonok – mit tehetett mást – egy darabig hallgatta a hangos panaszokat, aztán búcsúzóul azt mondta, hogy „lesz még majd, emberek, jobban is!”, s továbbment. Mikor aztán távol volt már, akkor éktelen káromkodások és szitkok zúdultak utána, hogy könnyű ennek beszélni stb.

E volt tanítványomnak gazdatisztársai beszéltek, hogy Tiszapolgár lakosságának háromnegyede nincstelen, de mikor az uradalom megbízottai aratási szerződést kötni megjelennek közöttük, szóba se állnak velük, illetve olyan feltételeket szabnak, melyeket nem lehet elfogadni. Kolomposok, izgatók vannak ugyanis közöttük, akik fellovalják őket, hogy ha nem engednek, az uradalom végül mégiscsak kénytelen lesz elfogadni feltételeiket. A józanabbakat és mérsékelttebbeket is megfélemlítik a csahosok s kénytelenek ők is a többivel tartani, mert másképp még életükkel is lakolnának. Végül aztán az uradalom kénytelen más falvakból vagy a rutének között toborozni aratókat, a tiszapolgáriak pedig egész télen át kenyér nélkül maradnak. Ekkor aztán szidnak papot, urat, mindenkit, csak magukat nem. (Igaz, hogy erre az értelmiségi izgatók azt mondják, hogy miért nem osztott ki köztük földet a főkáptalan, hiszen jutott s maradt is volna a 60.000 holdból, ámde ha minden polgári nincstelennek jutott volna, akkor bizony a főkáptalannak nem maradt volna. Aztán ahol 60.000 hold van, ott 20-30 kilométeres távolságok is vannak, tehát ott lakóházakat is kell építeni a földosztással egy időben. Továbbá a föld műveléséhez nemcsak föld, hanem felszerelés, állatok, egy évi vetőmag és takarmány is kell, s a földet, házat, felszerelést mind meg kell fizetni. De a föld se a kanonoké, hanem az Egyházé, tehát azt ők se ajándékozhatják el. De ha ingyen adnának is mindent, hány tudna boldogulni ilyen földhözragadt, nyomorhoz és munkátlanság-

hoz szokott, inkább beszélni mint dolgozni szerető népségből, aki sohase volt a maga ura? De ezt a kérdést alább úgyis bővebben megtárgyaljuk.)

Ugyanitt történt, hogy az uradalomnak a kisgazdától lekaszált szénájából a részletetést ez a volt tanítványom végezte. Az a szokás, hogy a részes kaszások petrencébe rakják a megszáradt és összegyűjtött szénát, igen vigyázva arra, hogy a petrencék egyenlő nagyságúak legyenek, mert a gazdatiszt mondja meg, melyik lesz az övék, s így ha nem egyformák, ők járnak rosszul. Itt azonban – nevetnie kellett, mikor meglátta – egyes petrencék kétszer akkorrák voltak, mint a másiak. A gazdatiszt a részelésnél természetesen a kis petrencékre mondta, hogy ez az övék. Erre azonban olyan dühbe jöttek, hogy talán meg is ölték volna, ha véletlenül egy csendőrőrsjárat nem jár éppen arra.

Az esetet nem is lehet másképp megmagyarázni, mint csak azzal, hogy itt ez volt a szokás. A gazdatisztek összejátszottak velük, hogy kedvükben járjanak, illetve, hogy orgyilkosság áldozataivá ne legyenek. Valójában tehát nem annyi részt kaptak a lekaszált szénából, amennyi járt volna nekik, hanem kétszer annyit. Így aztán – mert ha ebben így ment a dolog, akkor nem valószínű, hogy más téren másképp ment volna – nem csoda, hogy az egri főkap-talan éppen ebben az időben milliós adósságok súlya alatt nyögött a százezer holdja ellenére. S ráadásul még a munkásság is kiuzsorázottnak és becsapottnak érezte magát mellette.

Nemegyszer fordult már elő, sőt a legtöbbször ez volt az eset, hogy mikor egyeseknek a fentebb felhozott esetek elbeszélésével cáfoltam azt az állítást, mintha a gazdasági cselédség még ma is annyira pária sorban élne és olyan megalázó bánásmódban részesülne, papok és nem papok cáfolták érveimet s azt mondták, hogy nekik éppen ellenkező tapasztalataik vannak. Volt, aki azt mondta, hogy saját fülével hallotta, hogy a 20 év körüli botosispán 50-60 éves öszülő embereket letegezett s erősítették, hogy a cselédeket verik és agyondolgoztatják.

A magam és az ő tapasztalataik közötti ellentétet nem tudom mással magyarázni, mint azzal, hogy én csak a nyugat-magyarországi (dunántúli) viszonyokat ismerem, akik más véleményen voltak, azok tapasztalatai pedig többnyire az ország keleti részére vonatkoztak. Köztudomású azonban, hogy az ország nyugati felében, s különösen a Dunántúlon, sokkal fejlettebbek a viszonyok gazdaságilag is, a nép s a gazdasági cselédek kulturális színvonala szempontjából is, mint a kulturálatlan ruténekkal és oláhokkal szomszédos tiszántúli vidékeken.

Lehet, sőt valószínű, hogy ott rosszabbak, kezdetlegesebbek még a viszonyok, mint a Dunán túl. Félállatsorban élő analfabétákat nem is lehet olyan bánásmódban és jogokban részesíteni, mint amilyeneket a cselédtörvény már fél század óta biztosít a gazdasági cselédségnek s mely a Dunán túl már régen nemcsak törvényben van meg, hanem a valóságban is.

Lehet tehát, hogy vannak az országnak olyan elmaradott vidékei, ahol a csendőrség és a közigazgatási hatóság hallgatólagos jóváhagyásával szigorúbban tartják a puszták és majorok népét, mint a törvény előírja és mint a Dunán túl ez már a valóságban is megvan. Alacsony kulturális színvonalon álló és szolgáshoz szokott tömegnél nem is lehetne a törvényt mindjárt és teljesen végrehajtani, mert a munkafegyelem teljes megszűnésére vezetne s minden gazdálkodást lehetetlenné tenné, aminek végeredményben megint csak ezek a tömegek innák meg a levét.

Ennek mindenki tudatában van, aki a puszták és majorok népét és viszonyait ismeri. A Dunán túl is észrevehető, hogy mind az uraság, mind a közigazgatás tanácsosnak tartja, hogy a gazdasági cselédség ne túlságosan jusson tudatára törvényben biztosított jogainak, mert akkor lehetetlen helyzet áll elő. Például még elképzelni is lehetetlen, hogy eldurvult, egészen műveletlen tömegeket az egyetlen dorgálással, mint fegyelmi eszközzel lehessen féken tartani és engedelmességhez szoktatni.

Ezért régen a legtöbb helyen a cseléd panaszával nem is mert elmenni a főbíróhoz, s ha ment, az leszidta és elkergette, mint akinek nincs igaza s inkább négy szemközt intette meg a földbirtokost, hogy így nem lehet csinálni, s ha még egyszer előfordul, kénytelen lesz ellene eljárni. Ez azonban csak régen volt. Most már a főbírónak nemcsak az az érdeke, hogy

visszaélések ne legyenek, hanem az is, hogy a cseléd is lássa és tudja, hogy ő nem a földbirtokos mellett áll. Pedig ha egy cseléd a főbírónál pártfogásra talál, sőt a földbirtokos még büntetést is kap miatta, akkor ezt már azon a héten tudja a környező összes major cselédsége s ettől kezdve minden második cseléd a főszolgabíróságra megy, sokszor olyan panaszokkal is, melyekről művelt ember rögtön látja, hogy nem olyan természetű, hogy segíteni lehetne rajta.

A majorok gazdasági cselédsége a legkezdetlegesebb, igényekben, bánásmódban, kultúrában a legkisebb igényekhez szokott népréteg az országban s csak félelemmel és kényszerrel lehet féken tartani és kötelességteljesítésre szorítani, néha még ezzel se. Ki emberismerettel bír és élettapasztalata van, tudja, hogy kedveskedni neki, kényeztetni semmiképpen se szabad, mert akkor követelő lesz, s annál rosszabb. Az ilyen, gazdasági munkásaival kesztyűs kézzel bánó gazdaságban van legtöbb baj s ennek a cselédsége megy a legtöbbet panaszra. A másikaké türelmesen húzza az ígát. A falusi szegény parasztember nem ismeri az udvarias szerénységet. Óraszám türelmesen vár kint a hideg szélben, míg kinyílik előtte a jegyző vagy gazdatiszt irodájának ajtaja, de ha „az úr” jó hozzá, behívja, sőt leülteti, a következő alkalommal már nem is lehet kint tartani és kínálás nélkül is első dolga helyet foglalni. Természetesen tartja, hogy „az úr” nem fog vele kezecskézni, de ha valamelyik megbecsüli és kezét nyújtja neki, utána mindig ő kezdi a kéznújtással, rákönyököl az íróasztalodra s olyan közel hajol hozzád, hogy beszédje közben a szemmedbe-szádba fröcsög a nyála.

A Dunántúlon magam voltam tanúja annak, hogy az uradalmi orvoshoz *reggel hét óra*kor vasárnap beállító tanyai cseléd csizmás lábaival és önérzetes járásával kopogás nélkül egész az orvos legbelsőbb hálószobájába hatolt be a vetetlen ágyak közé anélkül, hogy tudatában lett volna annak, hogy nem illőt cselekszik. A Dunántúlon akárhány tanyai cseléd-asszony már rég aszpirint vesz be, ha a feje fáj, s a népi demokrácia „felszabadulását” megelőzően is láttam már kocsist vagy bérest karórával a karján hányni a trágyát a szekérre, s találtam olyan majort, ahol a hét konvenció cseléd közül csak egynek volt bajusza, egy idősebbnek, a többi mind simára borotvált már az arcát éppúgy, mint a pesti urak.

Mikor pedig egy másik majorból az uraság egyik fiatal béresét beküldte hozzám üzenettel, sárga félcipőjében, elegáns színes harisnyájában és hófehér apacsingében és egyébként is úri vonásaival, azt hittem, hogy az uraság egyik vendégségben nála levő rokonával, nem pedig béresével van dolgom. De ha még a Dunántúlon is nevetlen a béreslegény, gondolhatjuk, hogyan élnének vissza az uraság demokratikus viselkedésével az ország keleti részeiben.

Világos, hogy a dunántúli cselédemberekkel nem kell, de nem is lehet úgy bánni, mint az olyan emberekkel, akik közül az egyik a katonaságnál maga beszélte társainak, hogy őt az apja már gyerekkorában csak úgy tudta féken tartani, hogy fejével lefelé felakasztotta a ház előtt álló körtefára s csak akkor vette le onnan, mikor már az eszméletét elvesztette. Magam is tapasztaltam visszaéléseket és nem megfelelő bánásmódot még dunántúli uradalmakban is.

Például kisdíák koromban egy egész fiatal, ficsúrosan öltözött, láthatólag nem is az értelmiséghez tartozó botosispánféle olyan durván, sőt állandó trágár megjegyzések közepette kommandózta [vezényelte, parancsolgatta] a keszthelyi Hévíz meleg kifolyásában gyapjúnyírás előtt az uradalmi juhokat mosó napszámos-lányokat, hogy még ma se tudtam elfelejteni. De itt nyilvánvalóan egy egyenesen perverz hajalmú kivétellel van dolgunk, melyek sajnos, mindig voltak és lesznek is, de melyekből nem lehet szabályt levonni. A gonoszság mindig visszaél és visszaél a jók türelmével és jámbor tehetetlenségével, s ha azok a lányok nem lettek volna jók és gyámoltalanok, nem túrték volna a visszaélést. Lehet, hogy panaszt is tettek miatta. De viszont – ellenkező irányban – épp így élt vissza a cseléd és a munkás, ha ő volt a gonosz és munkaadója a jó és gyámoltalan.

Az idős embert letegező fiatal botosispán is ilyen lehetett, de az is lehet, hogy nem is elbizakodott volt, csak buta és tapasztalatlan, aki azt hitte, hogy így kell tennie és ez a helyes bánásmód. Bizonyára maga is hamarosan rájött, hogy nem úgy van. S ezzel szemben ott van

az említett uradalmi orvos, aki a kora reggel hálósobájába engedély nélkül berontó bérest még magázva se merte rendre utasítani.

Én is tudok olyan uradalmat Somogyban, tehát éppen a Dunán túl, ahol az uraság (keresztény nagybérlő) csak rossz időben fuvaroztatta kocsin az iskolába a majori gyerekeket, jó időben nem, s ezt a hatóságok elnézték neki. Viszont tudok arra is esetet, hogy Zalában még olyan földbirtokost is köteleztek még jó időben is a fuvarozásra, akinek a gazdaságában mindössze csak négy igáaszeker volt, az iskolától való távolság talán még három kilométer se volt, az összes iskolás gyerekek száma pedig mindössze öt volt (a törvény legalább 20 gyereket ír elő), s mikor megfellebbezte a dolgot, a minisztériumban is elutasították, s mikor igaza tudatában mégse engedelmeskedett, azonnal pénzbüntetésre ítélték.

Ugyancsak hallottam cselédek panaszait szintén Somogyban, hogy konvenciók földeként mindig az uradalom legrosszabb földjeit kapják (aki ismeri a cselédeket, tudja, hogy egyáltalán nem biztos, hogy igaz volt a panasz). Ha igaz volt, a bérlő buta takarékoságát bizonyítja, amelynek ő issza meg a levét. De viszont például ugyanez az uraság a kocsisának mindig két-két pengőt adott, mikor vasárnap is vitette magát valahová s ugyanitt az igáskocsisok is pótlékot kaptak, mikor egész napot igénybe vevő nagyobb távolságra fuvaroztak.

Ezelőtt egy fél évszázaddal még az is szokás volt az összes somogyi uradalmakban, hogy a cselédek családtagjai idegen helyre csak akkor mehettek napszámba, ha az uradalomban nem volt munka. De viszont otthon meg sokkal kisebb volt a napszám, mint egyébként. Ez a csakugyan nagyon igazságtalan visszaélés azonban csakhamar megszűnt, mert egyébként is csak az tette lehetővé, hogy a földreform és a mezőgazdasági válság miatt néhány évig igen sok mezőgazdasági munkanélküli volt, cselédnek bejutni is már nagy szerencse volt, melyet az uradalmak ezzel a teherrel fizettettek meg a „szerencsésekkel”.

Az is menti az illető bérlőket, hogy akkor különösen ráfizetéssel járt a gazdálkodás. Mihelyt javult a helyzet, csökkent a nagy munkanélküliség, azonnal megszűnt a visszaélés is, de az idő haladásával együtt járó szociális haladás akkor is megszüntette volna, ha a munkanélküliség nem csökkent volna hamarosan.

Majoriak, falusiak panaszainak se hisz mindjárt az, aki ismeri őket. Párkányi káplán koromban történt, hogy a szomszéd Nánáról bejött ember gyermeke eltemetését kérve arra is megkért egyúttal, hogy nem tenném-e meg neki azt a szívességet, hogy gyalog megyek ki, mert ő igen szegény ember, s kocsit nem tud küldeni. Megsajnáltam szegénységében s kiementem gyalog. Később megtudtam, hogy a falu egyik leggazdagabb parasztja volt.

Az öreg, már hatvanas éveiben levő, nemes megjelenésű szolgasorsban élő Szabó bácsit és feleségét is nagyon megsajnáltam Zala megyében (gyerektelenek voltak), mikor elpanaszolták, hogy milyen szép birtokuk volt önekik, de az X zsidó, mert az adósságot nem tudták rendesen fizetni, nem várt semmit, hanem mindjárt elárvereztette egész birtokukat. Meghatott a sorsuk és még a zsidókra is nagyon megharagudtam miatta.

Mikor azonban mások, ismerőseik előtt is előhoztam – természetesen felháborodva – az esetet, azt mondták, hogy nem egészen úgy van a dolog. Az igazság az, hogy az öreg Szabó bácsi, aki most öreg korára napszámmal keresi keserves kenyerét, kedves élete párjával egyetemben bizony nem nagyon erőltette meg magát soha a munkában. Feleségével egyetemben szerettek mindig kényelmesen és jól élni, aztán az itókat is szerették mindig mindketten, sőt szeretik ma is. Pazarlók voltak s még ma is azok s még édességekre is sok pénzt költöttek (falusi parasztemberben ritka gyarlóság). Tehát itt se csak a zsidó hitelező volt a bűnös.

De viszont, hogy az elmaradott Tiszántúl se különbözött azért mindenben csak a szegénység kárára a Dunántúltól, mutatja a tiszapolgári eset a kanonokkal és az annyira nem egyforma szénapetrencékkel. Mert Tiszapolgár is a Tiszántúlon van. Meg a Tiszazug is ott van és a mérnök fiát véresre verő és az urasággal zsebre tett kézzel beszélő napszámos fiú esete is ott történt (Szolnok megyében). Azt is tudom továbbá, hogy a század elején Zala me-

gyében a konvenciók cselédeknek nem volt tehéntartásuk, míg az elmaradott tiszántúli Szabolcs megyében volt, pedig ez nagy dolog.

Régen ebben a tekintetben is úgy volt, hogy volt ugyan tehéntartási jog, de mivel a legtöbb cseléd olyan szegény volt, hogy nem tudott tehenet venni, vagy ha volt tehene, de elpusztult s újat nem tudott helyette venni, a cselédek tulajdonképpen rosszabbul jártak, mint azok, ahol nem volt tehéntartás, mert ilyen helyen többnyire volt helyette tejjárandóság. Az igazi szegény tehát se tejet nem kapott, se tehenet nem tartott, mert hiszen nem az uradalom volt az oka, hogy nem tartott.

Ma már ezen a visszaélésen régen túl vagyunk. Amelyik cselédnek nincs saját tehene, az ma már társul a zsidóval, vagy valamelyik környékbeli paraszttal: az adja a tehenet, ő pedig (illetve az urasága) a tartást, a haszon (tej és borjú) feles.

Ma tehát már nem károsulhat a cseléd s nem nyerhet az ő kárára az uradalom. Az azonban kétségtelen, hogy azért ma mégiscsak sokkal rosszabb dolga van a cselédnek, mint régen, mert régen nem ellenőriztek mindent annyira, mint most, sokkal patriarchálisabbak és demokratikusabbak voltak a viszonyok s az uraság is sokkal úribb, azaz megértőbb, gavallérabb volt, mint ma, mert akkor ő is még nagyobb úr volt, mint a mai uraságok.

Az igazság tehát az, hogy a gazdasági cselédség koránt sem olyan jogtalan pária, mint a közvélemény hiszi. Közel sincs úgy kiszolgáltatva az uraságok és gazdatisztek kénye-kedvének, kapzsiságának és elbizakodottságának, mint a városiak gondolják. Sőt ahol végrehajtják a törvényt, mely papíron már jóval több, mint fél százada érvényben van, pedig a szovjet felszabadítást megelőzően már majdnem mindenütt végre is hajtották, már inkább az uraságnak a cselédétől, mint a cselédnek az uraságtól való kiszolgáltatottságáról lehetett szó. Különösen a jólelkű földbirtokos volt lehetetlen helyzetben a rosszlelkű gazdasági cselédekkel szemben. Visszaélés azonban már csak akkor volt lehetséges, ha a gonoszlelkű földbirtokosnak volt dolga jámbor, tehetetlen cseléddel, de ilyen esetben bármily jó törvény mellett is mindig megmarad az égbekiáltó bűn: a szolgák és munkások bérének igazságtalan elvonása.

A városi ember ma is elszörnyülködik a gazdasági cseléd lakásának, életmódjának és igénytelenségének láttára, de ez a kezdetlegesség a földműveléssel és a tanyai és falusi étellel jár, mely a legalacsonyabb foglalkozási ág s a vele járó baromi munkát, alacsony életszínvonalat és sokszor még a cselédekénél is kezdetlegesebb lakást, a törpebirtokosoknál épp úgy megtaláljuk, mint az uradalmi cselédségnél. Ennek tehát nem a nagybirtok, mint ilyen az oka. Ezzel szemben azonban említsük meg a nagybirtoknak azt az érdemét is, hogy egy társadalmi rétegen se olyan nagy a népszaporulat, mint éppen a gazdasági cselédek körében. Egy plébános (aki egyébként kálvinistából lett katolikus) azt szokta mondani, mikor az újság parasztvédő cikket közölt, hogy íróját csak azzal büntetném, hogy tíz évig körükben éljen. Majd akkor megtudná, milyenek a parasztok!

Mikor a földesurak bajaira mutatunk, földosztóink azt felelik, hogy ha egyszer úgyis annyira pokol szegény földesurak helyzete, akkor kétszeres okuk van arra, hogy e pokolból kiszabadítsák őket, azaz a nagybirtokot felosszák s gondoskodjanak róla, hogy a földet azok kezébe juttassák, akik megművelik. Még akkor is jogos lenne ez, sőt kötelesség, ha a földesurak helyzete is paradicsomi volna. Hát így? Ha százezrek nyomorát okozza egyesek paradicsoma, akkor pusztulniuk kell az egyéni paradicsomoknak, mennyivel nyugodtabban elpusztíthatjuk őket hát akkor, ha úgyis pokol az, amit elpusztítunk, nem pedig paradicsom, vagyis ha néhány pokolból csinálhatunk százezernyi paradicsomot. Erre azt feleljük, hogy ha nagybirtokosnak lenni mégiscsak jó, annak az az oka, hogy az ilyen ember milliókat örökölt apjától, s míg e milliós vagyon el nem fogy, addig irigylésre méltóan lehet belőle élni. Hogy azonban ezek a jól élő nagybirtokosok nem birtokuk jövedelméből, hanem vagyonukból élnek jól, mutatja a nagybirtok rohamos fogyása.

Hogy a nagybirtokosok mindezek ellenére mégis ragaszkodnak foglalkozásukhoz s elle- ne vannak uradalmiak szétosztásának, annak az az oka, hogy évszázadok óta kapcsolatos a

családjukkal, sőt vannak köztük olyanok is, akiknek ezer év óta. Ehhez nem ragaszkodni, még akkor is, ha tövises is, egyenesen elfajultságot jelentene.

Aztán szép is a föld, a rajta levő növényzet, állat, a rajta élő nép, és élvezetes, örömdetes a vele való foglalkozás is. Ha az emberrel nem, a földdel, növényvel, állattal feltétlenül élvezet foglalkozni, de az emberrel is az, sőt azzal még leginkább, csak sok türelem kell hozzá. Aztán meg ne feledjük, hogy egy vagyon se olyan biztos, mint a föld. Sok a baj vele, sok a vesződség, kevés a haszon, de viszont megmarad. Ezt még az atombomba se pusztíthatja el. No meg ha jövedelmet nem is, de hatalmat jelent, s ki nem ragaszkodnék a hatalomhoz? Hiszen éppen ezt a hatalmat irigyelték meg az Egyháztól és a többnyire hívei közé tartozó főnemességtől a zsidók és a protestánsok.

Szükséges-e a földbirtokrendezés?

Elismerjük, hogy még ha csakugyan olyan paradicsom lenne is minden földbirtok s csakugyan paradicsomi öröm a vele való foglalkozás, akkor is jogos lenne a földosztás akkor, ha a nagybirtok százezrek érdekét sérti és boldogságát akadályozza. Ez esetben csakugyan közérdek a felosztása és az egyesek érdekeinek engedniük kell a köz, a százezrek érdekei előtt. Ez esetben tehát, nem ugyan gyűlöletszítással megelőzve és közepette, hanem éppen ellenkezőleg, sajnálkozást kifejezve azok iránt, akiknek jogait a köz érdekében megsérteni vagyunk kénytelenek, s ha ez nem is ingyen, hanem kellő kártérítés ellenében történik, mi is elismerjük a földosztás jogosultságát és a nagybirtok megszüntetésének szükségességét.

A mai módot azonban, mely azoknak, akiket kifosztani akarunk, még a kellő megrágalmazásáról és meggyűlöltetéséről is gondoskodik, tehát a földbirtokosokat a kifosztás mellett még bűnbankokká is teszi, mely nem a földjük elvételeit nyilvánítja egy alapjában véve törvénytelen s így sajnálatos, de a nagyobb jó elnyerésére mégis szükséges operációnak, hanem azt nevezi galád merényletnek, hogy a nagybirtok egyáltalán létezni merészel és tulajdonosai már nem osztották ki régen ingyen a szegényeknek, feltétlenül el kell ítélnünk. Hiszen az önkéntes szegénységet még az Evangélium is csak ajánlja, nem pedig parancsolja, s az Egyház még a papoktól se követeli meg, hanem csak a szerzetesektől, s azoktól se ő követeli meg, hanem ők maguk vállalkoztak rá önként. Furcsa dolog, ha nem azokat ítéljük el, akik másnak mezejét kívánják, hanem azokat, akiknek mezeje merészel lenni. Az ilyen földosztás követelését el kell tehát ítélnünk még akkor is, ha maga a földosztás jó és helyes. Ez esetben nem a tény, hanem a módot és a bűnös és teljesen türhetetlen eszközöket ítéljük el, melyeket a jó cél elérésére használnak.

Sajnos azonban még ha keresztény módon, gyűlölet nélkül, kímélettel, a magántulajdon tiszteletben tartásával, izgatás nélkül és kellő kártérítéssel csináljuk a dolgot, akkor is azt kell megállapítanunk, hogy közel se olyan tiszta a dolog, mint nálunk az évtizedes propaganda elterjesztette és a közvéleménybe belecsempészte. Egyáltalán nem biztos, hogy érünk-e el a földosztással annyit, hogy érdemes miatta megsérteni mások tulajdonát, beleavatkozni mások évszázadok óta bírt jogaiba és eltörölni a jelent csak azért, hogy olyan jövőt hozzunk létre, melynek jobb volta túlságosan is kétséges, sőt igen könnyen lehetséges, hogy a meglévőnél még sokkal rosszabb jön ki belőle.

Volt már ugyanis egy földosztás az első világháború után, a Nagyatádi-féle. De hogy ez elhibázott volt, hogy nemcsak jót nem hozott, hanem éppen ellenkezőleg, csak rosszat, hogy tönkretette a nagybirtokosokat, de ugyanakkor tönkretette a náluk még nagyobb fokban a gazdasági cselédeket és törpebirtokosokat is, azt már mindenki nyíltan elismerte, még azok is, s talán éppen ezek a legjobban, akik a legnagyobb földosztók voltak s azok ma is.

Több millió hold földet osztottak ki ekkor s mégis annyira nem használtak vele semmit, sőt annyira tönkretették vele a föld népét, hogy a földosztók egyenesen azt állítják, hogy ezt az urak készakarva és azért csinálták ennyire rosszul, hogy elvegyék a nép kedvét a földosztástól s bebizonyítsák neki, hogy ebből neki csak kára van. (Azelőtt azonban még álmunkban se jutott eszükbe az izgatóknak, hogy földet osztani még rosszul is lehet. Nekik csak a nemosztás volt a rossz.)

Pedig minden vitán felül áll, hogy akik ezt a Nagyatádi-féle földosztást megcsinálták, jót akartak és jól is akarták csinálni s a népen akartak segíteni vele. Akik megérték, tudják, mennyire fáj a nagybirtokosoknak, milyen végzetes csapásnak tartották magukra s mennyire nem látszott rajtuk, hogy tulajdonképpen minden az ő kedvükért történik, hiszen éppen a nincsteleneket akarják a földosztásból kijózanítani vele. Ha a földbirtokosok tudták volna, hogy csak ezért történik, akkor titkon örültek volna neki, nem pedig elkeseredtek volna miatta.

Az igaz, hogy a föld megváltási ára túl nagy lett, de ez nem készakarva történt. Nem akkor volt nagy, mikor megállapították, hanem később lett nagygyá. A földreformot közvetlenül a háború után végezték el ugyanis, akkor, mikor kapós volt a termés, s ezért nagy volt az ára, s így a földek ára is nagy volt. De hamarosan jött a mezőgazdasági válság, mikor 50 pengő volt egy tehén és bolettával [ártámogatással] kellett államilag emelni a búza nevettségessé válóan kicsiny árát. Így lett aztán értéktelenné a föld és túl nagy a törvényben megállapított, néhány évvel előbb még méltányos megváltási ár. (A földbirtokosoknak is azért fájt annyira földjeik elvétele, mert éppen akkor vették el tőlük, mikor a legtöbbet ért s legtöbbet jövedelmezett, tehát legérdemesebb volt vele foglalkozni.)

De hogy a nagy ár mennyire nem a kisemberek tönkretévését szolgálta, mutatja, hogy mivel a gazdasági helyzet a földigénylők kárára megváltozott, hamarosan új törvényt hoztak s a megváltási árat leszállították, tehát még törvénytelenséget, vagy legalábbis méltánytalan dolgot is elkövettek a kisemberek érdekében és a földbirtokosok kárára azok, akik állítólag az egész földreformmal csak a földosztásból akarták kiábrándítani a szegénységet. Egyébként maga ez a híresztelés annyira ostoba, cinikus, lelkiismeretlen, sőt örült, hogy még ha a bolszevizmus találta volna ki, akkor is sok volna.

Az urak (Bethlenék), akik ezt a földosztást olyan kétségbeejtően rosszul csinálták, azt hozták fel mentségükre, hogy ők látták ugyan, hogy ez így nem lesz jó s nemcsak a kisembereken nem segít, hanem még azoknak is egyenesen kárukra lesz, de nem tehetek másképp, mert az állandó izgatás és a vad propaganda a földnélkülieket már úgy felizgatta és lázba hozta s a földosztást olyan sokszor ígérték meg már nekik a kormányok, hogy most már lehetetlenség volt semmit se csinálni s ezért kellett beterjeszteni, megszavaztatni és végrehajtani olyan törvényt, melyről maguk is tudták, hogy nem orvosol semmit, sőt újabb bajokat fog okozni.

Jellemző kis helyzet. Ha nem is lehet menteni olyan kormányt, mely cselekedeteit és törvényeit csak így tudja védeni, mégis kétségtelen, hogy a bűnösebb mégiscsak az a földosztó izgatás volt, mely azt a lázas hangulatot keltette, melynek aztán nem lehetett ellenállni, hanem ki kellett elégíteni akkor is, ha káros volt az ország gazdasági életére, sőt azok életszínvonalára is, akik kedvéért történt, mert nélküle még nagyobb baj, forradalom és általános felfordulás lett volna.

Most tehát megtanultuk s földosztóink is megtanulták, hogy a földosztást is lehet rosszul csinálni, hogy *nem minden* földosztás szükségképpen jó, hanem van jó és van rossz földosztás. A közvélemény ugyanis eddig erre még csak nem is gondolt, hanem meg volt győződve róla, hogy földet mágnásoktól elvenni és kisemberek kezébe adni csakis jó lehet.

Sőt többet mondok, eddig még csak az bizonyosodott be, hogy rossz földosztás van, mert mi még csak illet tudtunk csinálni. A kommunizmus is ezt bizonyította be, mert a földosztás után ő is rögtön megállapította, hogy kisbirtokon nem lehet eredményesen gazdálkodni s nemcsak a kiosztott földeket vette vissza, hanem elvette még azt is, amit nem ő adott. Azt, hogy jó és hasznos földosztás is lehet, még csak ezután kell majd tehát valamelyik kormánynak bebizonyítania, ha ugyan tudja.

Hisz azóta már megértünk egy újabb, mégpedig teljesebb földosztást, melyet Joszip Visszarionovics Sztálin hajtott itt végre, de erről is maguk, akik végrehajtották, állapították meg, hogy rossz volt, mert – mondták – a földet csak géppel lehet jól művelni, gépet pedig csak nagybirtokon lehet igazában alkalmazni s a nagybirtoknak egyébként is számtalan előnye van a kisbirtok felett.

E második földosztáskor már azt is elismerték a földosztók, azaz a kommunisták, hogy ők csakugyan készakarva csinálták a dolgot rosszul, mert ők már akkor is, mikor kiosztották a földeket, *sőt újra telekkönyvezték is* (hogy jobb kedvük legyen hozzá az embereknek), tudták, hogy néhány év múlva vissza fogják tőlük venni, s először kolhozok alapítására kényszerítik őket, végül pedig teljesen kommunizálják, mert a szocialista társadalomnál is magasabb foka a fejlődésnek a kommunista társalom. A földet először csak azért kellett kiosztani, mert a parasztság még nem volt elég érett az új társadalmi rendre.

Tehát a második földosztást csakugyan készakarva csinálták rosszul. Olyan emberek hajtották végre, akik maguk is tudták, hogy ez nem helyes, de hát mivel az embereket már évtizedek óta csábították azzal, amiről maguk is tudták, hogy nem helyes, ezért egyelőre meg kellett tenni a kedvükért s csak utána csinálni vissza mindent.

Egy tanulságot tehát már szereztünk, amire a közvélemény nem is gondolt, ti. hogy a földosztást rosszul is lehet csinálni s így nemcsak földosztásra van szükség (ha ugyan van), hanem *jó* földosztásra. De aki akarta, megtanulhatta még azt is, hogy rossz földosztást sokkal könnyebb csinálni, mint jót, sőt a valóságban, a gyakorlatban még nem is láttunk mást, mint csak ilyen rosszat.

Igaz, hogy a messze távoli múltban láttunk jó földosztást is, például a hajdúk letelepítését és földhöz juttatását Bocskai által, sőt talán még a csehek felvidéki vagy a románok erdélyi földosztását – tótokkal illetve románokkal a magyar földbirtokosok földjeire – Trianon után se mondhatjuk – természetesen román vagy szláv szempontból – rossznak. Ámde az egyik, a Bocskaié, igen régen volt, tehát nem nevezhető szoros értelemben vett modern földosztásnak, hiszen csak a foglalkozás nélkülivé vált katonaságnak lakatlan területen való letelepítése volt. (Ezt a jászok Bocskai vagy bármely más jötevő vagy irányító nélkül is megtették a Kis- és Nagykurságban Kiskunfélegyházán, Kiskundorozsmán, Kiskunmajsán, Jászkarajenőn, Lajosmizsén, Ladánybenén, Jászszentlászlón, Kunszentmártonban, Mesterszálláson stb.) Bocskai nem mástól elvett, hanem gazdátlan földet osztott. De ez se rögtön mutatkozott eredményesnek, hiszen utána még századok múlva is nemegyszer majdnem lakatlannak találjuk egyik-másik hajdú telepet, hanem csak hosszú századok múlva a viszonyok megváltoztával és a föld és terményei értékének megsokszorozódásával.

Azonkívül se a hajdan, se a tót vagy román sikeresnek látszó telepítés *nem általános* volt – pedig a mai propagandisztikus földosztásnak ez a leglényegesebb követelménye –, hanem helyi jellegű részletakciókból állt csupán: Bocskai kedves, illetve féktelenségükkel már terhesekké vált hajdúit, a csehek a légionáriusaikat akarták vele megjutalmazni, Erdélyben pedig a magyar földet akarták vele román kézbe juttatni. Ezért – mert különleges jutalomban részesültek, tehát kevés számú kiváltságosak voltak a juttatottak – részesülhettek olyan kedvezményekben és juthattak olyan előnyös feltételek közé, hogy vállalkozásuk sikerrel járt és a vele járó nehézségeket le tudták küzdeni. Ebből azonban nem következik, hogy ugyanezt százezres és milliós tömegekkel is meg lehet csinálni, sőt éppen ebből következik, hogy ekkora tömegekkel egyszerre ugyanezt *nem* lehet megcsinálni.

Ha tehát általános földosztást akarunk, a sikernek elengedhetetlen feltétele, hogy ne egyszerre, hanem fokozatosan, részletekben hajtsuk végre. Csupa olyan követelmény, mely a földosztó demagógiával a legélesebben ellenkezik, mert hiszen az mindent *egyszerre és rögtön* akar, az *egyszerre* akar minden földet annak kezébe adni, aki megműveli, részleges és fokozatos földreformot pedig egyszerűen „nesze semmi, fogd meg jól”-nak, a tömegek becsapásának bélyegez. Hiszen egyébként is mindent nem azért tesz, hogy a tömegeken segítsen, hanem elsősorban azért, hogy a „Bécsot szolgáló, gyűlölt, földjét hazaárulással szerzett, elfajult, degenerált és naplopó”, irigyelt főnemességünket büntesse meg és fossa meg hatalmától.

Pedig hát az általános és gyors lejárátú, egy-két év alatt teljes egészében lebonyolítandó földosztás csakis rosszul sikerülhet és csak káros lehet.

Lehetetlenné teszi a sikerét először is az, hogy nincs annyi föld, hogy minden földművelőt ki lehessen elégíteni úgy, hogy pontosan tudjuk, mennyi a nagybirtok és mennyi a gazdasági cseléd, gazdasági munkás és törpebirtokos az országban s mennyi jut egyre, ha minden ötszáz holdnál terjedelmesebb birtokot felosztunk vagy ha akár felosztjuk még a száz holdnál nagyobbakat is. Pedig minden hozzáértő tudja, hogy ez megint nagyon helytelen lépés volna, mert nagyobb birtokokra is szükség van többféle okból is.

Fel kell aztán hívnunk arra is a figyelmet, hogy nem minden földet lehet megművelni. Például a Balatont bizonyosan nem, pedig az is nagybirtok, s annak hatalmas területe is növeli a nagybirtok nagyságát. Ezt nem is sejtik azok, akik a nagybirtokosok tízezer holdjain szörnyülködnek. De nem lehet megművelni s így kiosztani a Buda, Esztergom, Veszprém, Keszthely körüli végeláthatatlan kopár és félkopár hegyeket se. De nem lehet még azokat az erdőket se, melyek földje alkalmas lenne földművelésre, de a törvény tiltja, mert fontos közérdek kívánja, hogy meglevő erdőinket ki ne irtsuk. De nem lehet kiosztani még a 60.000 holdas Hortobágyot vagy Kunmadaras község 10.00 holdas legelőjét se, mert nagy része vadszik, mely megművelésre alkalmatlan. De ha egy részét alkalmassá is lehetne rá tenni, sok millió befektetés és idő kell hozzá, mire az eredmény meg is mutatkozik.

Osztani tehát csak szántóföldet, rétet és részben legelőt lehet, nem pedig csak egyszerűen *a földet*. A földosztó demagógia fő hibája abban áll, hogy a kettő közt nem tesz különbséget, s mikor a nagybirtok ellen izgat, nem azt csillogtatja meg a mesterségesen fellovalt nincstelen és a propagandáját látható örömmel kísérő városi értelmiség előtt, ami valóban fel is osztható: a szántóföld mennyiségét, hanem az összes földterületet szikláival, hegytetőivel, Balatonjával, erdeivel, vad-szikes, értéktelen legelőivel együtt. Világos ugyanis, hogy a terméketlen, nem művelhető területek mind a nagybirtokosok, nem pedig a kisgazdák kezén vannak.

A bolsevik propaganda is állandóan azt harsogta, hogy Mindszenty azért „esküdtött össze”, mert szerette volna visszaszerezni a 30.000 holdját, melyet a nagylelkű „demokrácia” elvett tőle és a kisemberek kezére juttatta. Az igazság pedig az, hogy ez a „demokrácia” nemcsak az Egyház ezer holdjait vette el, hanem a hívők gyermekeinek vallásos nevelését, kolostorainkat, vallásos intézményeinket, sajtónkat s általában egész népünk keresztény hitét is, amit egy tisztességes főpap semmiképpen se nézhet ölbe tett kezekkel.

De az esztergomi érsekség 30.000 holdját se a nincstelenek kedvéért vették el, mert hiszen csak mindössze 6000 hold volt belőle a szántóföld, amit a nincsteleneknek oda lehetett adni (legalább ideiglenesen). Mivel azonban nemcsak ezt a 6000 holdat vették el, hanem mind a 30.000-et, világos, hogy a művelés célja elsősorban nem a földnélkülieken való segítség, hanem az Egyház tönkretétele volt, hogy anyagi eszközeitől meg legyen fosztva.

Az egri érsekségtől egyenesen 60.000 holdat vettek el, pedig ebből is csak 6000 hold volt a szántóföld. De a propaganda itt is azt mondta, hogy nem 6, hanem 60 ezer holdat adott a kisembereknek. Pedig még a 6000 hold szántóföldnek is csak egy részét adták oda kisembereknek, a többiből állami nagybirtokot csináltak.

Az első világháború utáni, Nagyatádi-féle földosztás azért járt olyan végzetes következményekkel, mert azt akarta adni, amit ígért, azaz általános földosztást akart csinálni. Akkor úgyszólván mindenki kapott földet, aki „igényelt” és nincstelen volt, noha földművelő volt. De kaptak azok is, akiknek volt már földjük, de kevés – különösen ha nagycsaládúak voltak (ezek jól is jártak vele), sőt házhely céljaira „igényelhetek” nem földművelők is (ezek is jól jártak vele). Mivel azonban ilyen általános igénylés mellett túl sok volt az eszkimó a fókához, egy-egy földnélküli nem kaphatott többet, mint 1-2 holdat, vagy a házhelyesek félholdat. Ez utóbbiak elérték a céljukat, mert házat építhettek s szép kertjük s gyümölcsösük is lett még melléje. Azok is jól jártak az egy-két holddal, akiknek volt már 5-6, de a többség, a földnélküliek, akiknek kedvéért állítólag az egész földosztás történt, egyenesen tönkrementek tőle.

Aki látta a földbirtokrendező bíróságok munkáját, láthatta, hogy igazságosság és jóakarattal vezette őket és *sokkal inkább nézték a nincstelenek, mint a földbirtokosok érdekeit, sőt azt mondhatjuk, tisztán csak a nincstelenek érdekeit nézték*: a földbirtokosok földjének a javát és értékesebbjét vették el és elsősorban a falu közelében levő földeket. (Házhelyekre mást nem is lehetett.) Természetes, hogy – ha csak a sok házhelyigénylés miatt nem voltak kénytelenek – nem tisztán csak ezeket osztották fel, hanem jelöltek ki felosztásra messze fekvő s így kevésbé értékes földeket is, de aránylag jóval kevesebb volt az ilyen kiosztott föld, mint az olyan. Voltak tehát – százezrekről lévén szó, természetesen szép számmal – olyan nincstele-

nek, akik a két hold földjüket a faluban levő lakásuktól 10, esetleg 15 kilométerre kapták meg. Ezek igazán elmondhatták: Fogtam törököt, de nem ereszt el. Kaptam földet, de bár ne kaptam volna. Mit csináljak vele?

De majdnem ugyanígy kellett beszélnie azoknak is, akiknek a földje közel, sőt a falu szélén volt. Mivel ugyanis földnélküliek voltak addig, világos, hogy nem volt se lovuk, se szekerük, se ekéjük, se takarmányuk, se vetőmagjuk. Márpedig a föld megműveléséhez ez is kell s a demagóg jelszó, hogy a föld azé legyen, aki megműveli, erre nem gondolt. Nem tudta, hogy a földet a körmével senki se művelheti meg, s hogy vetőmag nélkül a föld nem terem. Ezek nem tehettek tehát mást, mint hogy kölcsönkérték azt, ami nekik nem volt. De ha valaki kölcsönkér, az nem jelenti még azt, hogy kap is. De mondjuk, hogy kapott. De ezzel még édeskeveset nyert.

Földje felszántására, megművelésére, gabonája hazahordására – mivel állatai nem voltak – mindig valamely kispasztort kellett megkérnie, természetesen busás áron vagy bőséges ellenszolgáltatás (ingyen napszám) ellenében. Világos azonban az is, hogy a gazda másnak csak akkor megy szántani vagy hordani, mikor a maga földjén a munkát már elvégezte. De viszont azt is mindenki tudja, hogy a gazdálkodásban milyen végtelenül fontos az, hogy a gazda a mezőgazdasági munkákat idejében végezze: jókor szántson, idejében vessen, keresztjei ne ázzanak, ne rothadjanak heteken át kint a határban. Világos tehát, hogy ennek a „boldog” úrgazdának, akit az a tragédia ért, hogy övé lett a föld, de mégse lehetett ő az, aki megműveli, hanem mással kellett szántatnia, hengereltetnie, boronáltatnia, hordatnia, ugyancsak keserves dolga lett. Fele annyi volt a termése, de viszont ez a fél is kétszer annyiba került, mint másnak. Sokkal jobban járt volna, ha azon a pénzen vagy munkán, melyet földje művelésére és az igásmunkát helyette végző kispasztort megfizetésére fordított, inkább egyenesen élelmiszert vett volna.

Ehhez járult aztán még az is, hogy hamarosan a földosztás után, betegesen alacsonyra szállott minden mezőgazdasági termék ára, tehát különösen nem volt érdemes termelésével vesződni. Hát még annyi gond, utánjárás s kiadás árán, mint ahogyan a szegény földhöz juttatott termelte. Az, hogy emellett a kapott föld árát is még törlesztenie kellett, már nem is említjük, mert e nélkül is olyan keserves volt a helyzete, hogy rosszabb már alig lehetett. Aki pedig messze kapta a földjét, az még pénzért se kapott embert arra, aki felszántsa neki s termését hazahordja. Még úgy se segíthetett magán, hogy bérbe adja vagy felében kiadja, mert hol volt az a bolond, aki bérbe vegye? Aztán hogyan és mivel trágyázta a földjét ez az állatok nélküli, nyomorult úrgazda?

De ezzel még nem mutattunk rá minden bajra. A Nagyatádi-féle földreform a nagybirtok átlag vagy 30%-át felosztotta. Világos, hogy ezáltal a gazdasági cselédek közül is, akiknek addig konvenciójuk biztos megélhetést adott, körülbelül 30% elvesztette az állását: kenyér, hajlék, tüzelő és ingyen orvosi kezelés nélkül maradt. Igaz, hogy a földosztás által egyes majorépületek és istállók is gazdátlanok maradtak s ezekben meghúzhatta magát egy részük, de nem mindenki, és képzeljük el a sorsukat a téli hidegben, kivált a fátlan Alföldön, ahol tüzelőt még lopni se lehet, s képzeljük el azt az életet, melyet – esetleg 8-10 gyerekes családdal – annak a két holdnak a „jövedelméből” kellett tengetni, melyet a fent jelzett módon „művelt”. Elérkezett ugyanis már az a paradicsomi állapot, hogy a föld azé lett, aki megműveli.

De a mezőgazdasági munkások, azok, akiket eddig se az uradalom tartott el, hanem maguk gondoskodtak magukról munkájukkal, épp ily rosszul jártak. Ők is megkapták ugyan az egy-két hold földjüket s kaptak házhelyet is. De miből építsenek a házhelyükre és miből és mivel munkálják meg a kapott földet? Ők talán még a cselédeknél is pénztelenebbek voltak. Az ő keresetük is megcsappant, mert a 30%-kal megfogyott terjedelmű uradalmakban természetesen épp ily arányban megcsappant a napszamos hívás, tehát az ő munkaalkalmuk is. Mindehhez járult még külön szerencsétlenségként a hamarosan bekövetkező gazdasági válság, a termés- és állatarak lehetetlenül alacsony volta és az értékesítés majdnem lehetetlen-

sége. Emiatt nem lévén érdemes belterjesen gazdálkodni s így sok napszámot foglalkoztatni, az amúgy is kisebbekké vált uradalmakban a munkaalkalom még az aránylagosan megokolt-nál is sokkal kisebbé s a napszám is alacsonyabbá vált.

Ezért kellett akkoriban azt írni, hogy Magyarország 3 millió koldus hazája, ezért rendült meg mindenki, aki a falvak és tanyák nyomorult népének életét és viszonyait megismerte. De jellemző, hogy az irodalom mindezt nem a földreformnak, hanem ismét csak a nagybirtoknak tulajdonította. Igaz, hogy most már hallatszottak hangok amellett is, hogy nemcsak földreformot kell csinálni, hanem azt jól is kell csinálni, tehát oda már eljutottak, hogy tudomásul vették, hogy rosszul is lehet, de a baj orvoslásául most is a földosztást nevezték meg, sőt mint láttuk, még azt is ráfógták „az urakra”, hogy készakarva csinálták a földreformot így, hogy a tömegeket kiábrándítsák belőle s így ezzel legalább még megmaradt földjeiket megmentsék.

Azt tehát ezek a javíthatatlanok egyáltalán nem voltak hajlandók belátni, hogy maga a földreform – akár a legjobban és legokosabban végrehajtott földreform – se oldja meg s nem is oldhatja meg a falu szociális problémáit és nagy bajait, legfeljebb enyhíti. Igaz, hogy enyhíteni is érdemes, sőt kötelesség, de nem érdem, nem kötelesség, sőt egyenesen bűn úgy izgatni mellette, hogy ez *minden* baj orvossága s különösen bűn és lelkiismeretlenség föltétlenül általános és azonnali végrehajtható földosztás mellett izgatni akkor, mikor a siker elengedhetetlen feltétele éppen az, hogy ez a földreform ne legyen mindjárt általános és ne legyen gyors lejárátú.

Így aztán szükségképpen megint csak oda kell jutnunk, amivel a rossz földreformot végrehajtó Bethlen-kormány mentegette magát, ti. hogy tudta, hogy nem jól tesz, de mégis kénytelen volt megvalósítani, mert a nép úgy bele volt már lovalva, hogy másképp forradalom lett volna. Tehát a nagyobb rossz elkerülése miatt kellett megvalósítani a kisebb rosszat.

Nézzük meg hát nyugodt tárgyilagossággal, szükség van-e földosztásra? Van-e üdvös és helyesen végrehajtható földosztás is, és ha igen, miért elengedhetetlen feltétele ennek, hogy csak fokozatosan, lassú ütemben történjék.

A földreformot a nemzeti élet legfontosabb kérdésévé a marxisták azért tették, mert elvük és fő céljuk, a kommunizmus felé egy nagy lépést jelentett és az osztályharc, a földbirtokosok lejárátásának egyik legeredményesebb eszköze volt. Az első, de jelentős lépés a magántulajdon megszüntetése felé. A magyar nemzeti (különösen kálvinista) elemek azonban nemcsak azért lettek ebben a marxizmus fegyvertársai, mert ők is gyűlölik a katolikus és a múltban felekezetiüknek annyit ártó főnemesi osztályt, hanem azért is, mert a falusi földművelő nép, a nemzet gerince, alapja, kiapadhatatlan tartaléka és a törzsökös magyarság legtisztább képviselője a falusi, földjében biztos anyagi alappal bíró kiscgazda társadalom.

A fajszeretet és nemzeti szempont kívánja tehát, mondták, hogy a kiscgazdatársadalmat erősítsük, minél számosabbá tegyük, földjében az országhoz kössük. Csakugyan, nincs rokonszenvesebb és megbízhatóbb része a magyar társadalomnak, mint a falusiak, de természetesen nem a nyomorgó zsellérek, hanem a független, öntudatos kiscgazdák. Valóban faj- és nemzetszeretet tehát ezek erősítésére és minél számosabbá tételére törekedni.

Szép és ideális törekvés ez és ezért ebből a szempontból teljesen helyes is. Gyakorlati szempontból azonban már kevésbé. Az iparban például éppen az ellenkező irányzatot látjuk. Ott a kisipar mindig hátrább szorul a nagyiparral szemben s egyes ágakban (takácsok, tímárok, gombkötő, fésűsök, kötelesek stb.) már teljesen meg is semmisítette a nagyipar a kisipart.

Világos, hogy ez is épp oly sajnálatos dolog, mint a kiscgazdák pusztulása, mert sokkal kívánatosabb és állami szempontból is megbízhatóbb egy kisiparos, mint egy gyári munkás. Az független öntudatos egzisztencia, biztosabb alapja az államnak s erkölcsileg is mindig megbízhatóbb lesz, mint a proletárok. Épp oly viszonyban vannak tehát egymással, mint a önálló kiscgazdák a földnélküli földművelőkkel. A kisiparosságot – érdekes – mégis alig akarja valaki menteni a kipusztulástól, nem is szólva arról, mintha olyan irányzat lehetne, hogy egyenesen szaporítsuk a számukat és a gyári munkásokból is önálló kisiparosokat csináljunk.

Azt hiszem, hogy az érthetetlennek látszó jelenség oka az, hogy az ipari proletárok munkaadói nem annyira szinte kizárólag katolikusok, mint a nagybirtokosok, nincsenek olyan érdemeik a katolicizmus körül, sőt majdnem kizárólag zsidók és protestánsok. A sajtó s általában a közvélemény irányítása pedig az ő hitsorsosaik kezében van, a zsidóknak és protestánsoknak tehát nincs okuk úgy haragudni rájuk s vagyoniukat s vele járó hatalmukat annyira irigyelni, mint a katolikus nagybirtokosokét. Pedig mennyivel több irigyelni való lenne egyébként rajtuk! Mennyivel több náluk a vagyon s különösen a jövedelem, mint a földbirtokosoknál! Mennyivel jobban tudnak az adó alól is kibújni és letagadni a valóságos jövedelmet ők, mint a földbirtokosok, s életmódban is mennyivel nagyobb a pazarlás, a fényűzés, az erkölcsstelenség a körükben!

De hogy a föld mellett maradjunk, csakugyan nemzeti és magyar szempontból is örvendetes lenne a minél több jómódú kisgazda. Örvendetes lenne még vallási szempontból is. Százszor könnyebb dolga van ugyanis az olyan lelkipásztornak, akinek jómódú kisgazdákat kell az üdvösség útjára vezetnie s az erkölcs útján megőriznie, mint annak, akinek nincstelenek vagy gyári proletárok a hívei!

Azonban a kisgazdanövelő célzat ennek ellenére mégis idejét múlt dolog, ellenkezik az idők és a haladás szemelével s ezért lényegében eredménytelenségre van kárthatatva. Az uniformizálás és gépesítés korában ugyanis, akár akarjuk, akár nem, mégiscsak a nagyüzemű gazdálkodásé a jövő. Igaz, hogy ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a jövő egyúttal a kisembereké és a szociális gondoskodásé is, ámde a kisgazda társadalomnak a mesterséges gondolkodás se használ. Aki ugyanis ismeri a kisgazda életet, tudja, hogy ennél nehezebb élet és keservesebb foglalkozás nincs. Mivel pedig az emberek a kényelemesebb életre törekednek, a kisgazdák számának állandó csökkenése ellen végeredményben úgy se lehet eredményesen védekezni.

Más foglalkozásban – még a napszámosoknál, sőt az uradalmi cselédek körében is – csak a férfi egymagában keres, a gyerekeknek nincs dolguk, sőt a háztartás ellátásán és a gyerekek gondozásán kívül az asszonynak se. De a kisgazda családban? Nemcsak a férfi dolgozik kétféleképpen, mint az uradalmi cseléd, mert hiszen ő magának dolgozik s ezért önmagát hajszolja, hanem már a tízéves gyermek is. A feleség pedig olyan hajszolt állat, hogy ha nem élne a természet ölén és nem lenne annyira egészséges és edzett, nem is bírná.

A gyermeknevelésen – pedig kivált régen ezekből is volt 6-8 – férje kiszolgálásán, a takarításán, főzésén, mosáson kívül (mely egymagában is háromszor annyi munka, mint a városi asszonyoké, mert nincs a konyhában a vízvezeték csapja, mint ott, hanem a sokszor messze fekvő kútra kell járnia s a mélyből neki magának kell felhúznia a vizet) a lisztet, zöldséget, főzeléket, gyümölcsöt nem készen hozza a vásárcsarnokból vagy a piacról, hanem magának kell őrletnie, megtermelnie, hazahoznia, vagy legalább a szintén messze fekvő konyhakertből összeszednie, ezenkívül – ha csakugyan kisgazda, nem pedig törpegazda – még a férficselédet is neki kell ellátnia, annak is főznie, arra is mosnia kell. De az aratóknak is ő főz csépléskor, szüreteléskor szintén, télen kukoricát morzsolni, aztán egész éven át a disznókat, baromfikat ellátni, tehenet fejni stb. A nagy gazdasági udvarban pedig minden messze van, úgy hogy ha összeadnánk azt a távolságot, amit udvarban, konyhakertben, férje után ebédet vivésben, terményei piacra vivésében, földekre, hegyre való kijárársban életében megtesz, alighanem kijönne a százezer kilométer. De ha soha életében nem tenné ki a lábát a portájukról, akkor is gyalogolna minden évben 3000 kilométert.

A gyermekének is már tízéves korában egész nap munkát kell végeznie: libát őrizni, tehenet legeltetni, ebben, abban segíteni, apjának az ebédet a földre vagy a hegyre kivinni. A proletárgyerekek ugyanakkor játszanak vagy az utcán ácsorognak. S mi a haszna az egész család e baromi munkájának? Aránytalanul kevesebb, mint a városi ember munkájának, aki csak egymaga keres s akkor is csak napi nyolc órán át dolgozik. S a kisgazdának még vasárnapja sincs, mert ekkor intézi az ügyeit, ekkor megy a napszámosok után, ekkor végzi levele-

zését, számadásait, tehát az „irodai” munkát. Az állatokat is vasárnap épp úgy el kell látni, mint „dologtevő nap”. Amit ilyen megfeszített munkával termel, annak az ára is minimális. Ha nincs háború, sokszor eladni se lehet, a háborúban meg mindig a búza az, aminek az árát először maximálják s a pénz állandóan romolván, a végén már úgyszólván ingyen veszik el tőle.

Ha az asszony bevisz valamit a piacra, azért a kosár gyümölcserért vagy „tejhaszonért”, amit a fején vagy a hátán 8-10 kilométerre elvisz, még annyit se kap összesen, amibe az autóbusz került volna, ha megengedte volna magának azt a fényűzést, hogy ne gyalog menjen. Igaz, hogy nagy kerek kosarával nem is engedték volna felszállni, még ha fizetett volna se. De neki a piacra menés mellett még egyéb munkáját is el kell végeznie, a szomszédok jóindulatára szorulna, hogy addig a kisgyerekekre vigyázzanak, aztán már hajnali négykor vagy még előbb felkelnie, aztán a nagy terhet „ingyen” kilométerekre cipelnie, sokszor bőrig megáznia s halálfáradtan, esetlen rekkenő hőségben hazaérve, még gyorsabban dolgoznia, mert a piacon eltöltött órákat is pótolni kell. Más ugyanis akkor se végzi el helyette.

Aztán mikor jégeső van, mikor aszály van, mikor áradás van, mikor kolorádóbogár, mikor filoxéra, mikor baromfivész (majdnem minden évben), disznóvész (szintén minden évben), mikor száj- és körömfájás van, mikor felfújódik az ökör, elpusztul a tehén, kölikát kap a ló stb., mikor leég a háza (régén szinte mindennapos dolog volt). Nála tehát az is szinte természetes dolog, hogy dolgozik, dolgozik, de ellenszolgáltatást semmit se kap. Városiaknál ilyesmi teljesen lehetetlen.

Tudok olyan tanyán lakó kiscgazdát Somogyban, aki marhákat hizlalt eladásra, tehát a haladóbb, igyekvőbb kiscgazdák közé tartozott az illető, s természetesen jobb módú is volt. Hét kilométerre laktak a malomtól, ahol darálatniuk kellett s olyan kemény tél volt s olyan hófúvás, hogy életveszély volt a hóval befűvott dűlőúton olyan messze elindulni s nem tudhatták, hogy hazaérkeznek-e valaha. De muszáj volt, mert elfogyott a dara, s ha vár a jobb időre, arra a göbölők leromlanak s teljesen kárba vész mindaz, amit beléjük etetett addig.

Elementek tehát s iszonyú, emberfeletti hóhányások, utcacsinálások, fázások, a maguk és állataik agyongyötrése után mégiscsak szerencsésen megérkeztek a darával s a hizlalást is befejezték. De mire a göbölők „készen voltak” s így el lehetett, de el is kellett őket adni, annyira lement az állat ára, hogy annyit se kaptak értük, mintha pár hónappal előbb soványan adták volna el őket.

Ilyesmi a gazda életében mindennapos dolog, s az is, hogy eladja a borát vagy mert kell a pénz, vagy mert azt hiszi, hogy ennél jobb ára úgy se lesz s már egy hónap múlva kisül, hogy ha most adná el, már kétszer annyit kaphatna érte. Pedig neki még egy-két pengőért is mennyit kell dolgoznia, míg megkeresi. S nemcsak neki, hanem vele egész családjának. Mindezek miatt az uradalmi cselédnek nem fáj a feje. Neki a konvenciója s tejjárandósága elemi csapások idején is épp úgy megvan, mint ha jó termés lett volna s az uraságnak, ha semmi se termett, akkor meg kell vennie a cselédnek járó konvenciót, de mégis meg kell adnia. A városi proletárnál neki is rosszabb dolga van, mert a baromfi- és sertésvész őt is sújtja s ha aszály van, az ő konvenciók földje se terem, de azért olyan sok gondja azért neki sincs, mint a kiscgazdának.

Aztán milyen teher a kiscgazdának az adó! A vele járó gondokat és keserűséget se a városi proletár, se a gazdasági cseléd nem ismeri. Aztán neki mindenhol fizetnie kell. Ha kárt csinál, akkor is, ha valamely előírást nem ismer, vagy nem tart meg, akkor is; ha beteg, akkor is, ha kórházban van, akkor is. Vagyona van ugyanis és míg az el nem fogyott, addig be lehetett rajta hajtani. A gazdasági cseléd vagy felesége, ha feje fáj, már orvoshoz megy s orvosságot szed, de kiscgazdacsaládban nem ritkaság, amit egy somogyi protestáns (nem is kálvinista, hanem a még náluk is intelligensebb lutheránus) kiscgazdacsaládban tapasztaltam, ahol a 13 éves értelmes fiúra éjszaka vakbélgyulladás okozta görcsök jöttek s mivel majdnem megőrül a fájdalomtól, egész éjjel könyörgött az apjának – közbe-közbe még térden állva is –, hogy

hívasson orvost, mire az apa, de csak úgy reggel felé, nagy nehezen rászánta magát. Szívtelesség volt tőle, de mentsége, hogy másra kell a pénz s – jaj! – igen nehéz megkeresni.

Egy zalai paraszt pedig, akivel földje szántása közben ereszkedtem beszédbe, rögtön a tehenek előtt menő 10-11 éves, természetesen meztlábás fiára mutatott, hogy milyen sok pénzében van neki ez a gyerek. A többi gyereke összesen se került annyiba, mint ez az egy. Vakbélgyulladásra volt ugyanis és az orvos elrendelte kórházba szállítását. (Az apja el nem vitette volna semmiképpen se, de az orvos nem kérdezte, ő meg nem mert szólni hiába is szólta volna. Talán azért is volt annyira ellene az orvos elhívásának az a somogyi is!) Aztán ott megoperálták, aztán utána „76 pengőt, uram, 76 pengőt fizettettek velem!” (Én meg magamban nem győztem csodálkozni, hogy csak ennyi volt az egész kórházköltség. Látszik, hogy azért készakarva nem nyúzzák a szegény kiscgazdákat.) A városi proletár meg a gazdasági cseléd pedig örül, ha kórházba kerülhet, mert ott ingyen kinyugodhatja magát és meghízik. A szegény kiscgazdáknak még az ilyen nyugvásért is fizetni kell, nincs is nyugodalma még ott se, mert éjjelét és nappalát előre elrontja a fizetendő számla.

Tudok egy jobb módú és szép törzsökös magyar nevű intelligensebb és büszke kiscgazdát, akinek egyetlen, elkényeztetett és nagyon gazdagnak tartott lánya megőrült. Elmeógyógyintézetbe kellett volna szállítani, de a szülők nem tudták magukat rászánni, mert hamarosan egész vagyonuk elment volna a költségekre. S mit csináljanak akkor ők öreg korukra? Az elmebeteg ezért évekig otthon volt, elkésérítve az öregedő szülők életét és pokollá és halálfélelemmé téve még éjszakáikat is. Még a községnek is teher volt az időnként veszélyes elmebeteg, de különösen a szomszédoknak. Végül a szülők idegei se bírták már tovább s mégiscsak elmeógyógyintézetbe küldték a lányt, de úgy, hogy előbb örökbe fogadtak valakit, ráíratnak mindent, szőlőt, házat azzal a kötelezettséggel, hogy viszontszolgáltatul köteles őket halálukig eltartani. Így aztán, mint vagyontalan, végül közköltségen mehetett a lányuk elmeógyógyintézetbe. (Talán még ma is él ott.) Az örökbefogadott fiú pedig hamarosan kidobta a házból a szerencsétlen öreg szülőket (vagy talán önként mentek ki onnan a túrheteretlen bánásmód miatt) és olyan piszokba, nyomorba és elhagyatottságba kerültek, hogy közmondásként beszéltek sorsukat a környéken még évtizedek múlva is.

A nincstelen *másnak* dolgozik s ezért úgy dolgozik, hogy Illyés Gyula ideges lesz még a nézésétől is (pedig nem az ő kára). (Lám, lám, mégiscsak van haszna is annak, ha az ember gyereke nem a maga földjét munkálja!) A nincstelének kényelmes, lassú ütemben munkálják a *más* földjét, de a kiscgazda hajszolja magát is, feleségét is, gyerekeit is, mert ők *maguknak* dolgoznak. A nincstelének csak akkor kezdik el, mikor már világos van s addig folytatják, míg be nem sötétedik s az ebédi egy órás és az uzsonnai fél órás pihenőt is ugyancsak megtartják. A kiscgazda már akkor is dolgozik, mikor *még* sötét van s még akkor is, mikor *már* az van, s evés után se pihen. S neki az esze is ott van a munkáján, a lelkét is beleadja. S mégis mi a látszata, mi az eredménye? Csak az, hogy legalább nem a más keze-lába. De sajnós, míg a nincstelen csak keze-lába másnak, addig ő rabszolgája *önmagának*, az örökös munka rabja. S még sincs melegebb szobája, nagyobb és jobb falatja, tisztességesebb ruhája, mint a nincstelének. Hiszen ennyi és ilyen ütemű munkával is csak annyit tud elérni, hogy meg tudja tartani azt a földet, melyet apjától kapott s mely így is csak fele vagy negyede annak, amit gyerekeire hagy, mert abból nem egy van, hanem kettő vagy négy. Megér ennyit az a föld s olyan nagy haszon az, ha valaki a maga földjét munkálhatja, nem pedig a másét?!

A nemzettel és a magyarsággal, sőt még az Egyházzal is jót teszünk tehát, ha minél több egészséges kiscgazdacsaládot létesítünk, de már azokkal, akiket e jótéteményben részesítünk, már kevésbé teszünk olyan nagy jót, mert sajnós, nem kényelmesebbé vagy szebbé tesszük vele az életüket. Mivel pedig ez a kiscgazdaélet szép ugyan, de éppannyira terhes, kényelmetlen és keserves is, hiába minden igyekezet, úgy se sikerül a kiscgazdák számát tartósan megnöveszteni. Akiket ugyanis mi teszünk kiscgazdákká, azoknak az imént felsorolt bajok és gondok mellé még azt a 20-30 éven át minden évben fizetendő amortizációs részletet is hoz-

zácsapjuk, amivel megszerzett földjüket, házukat, gazdasági felszerelésüket és állataikat fizetniük kell. De ha ingyen adhatnánk nekik mindent, még akkor is kevés maradna meg köztük végleg kiszagdának.

A modern nyugati államokban már egész mellékes társadalmi réteg a kiszagda társadalom. A falusi lakosság tömegesen hagyja ott azt a földet, mely után a földosztó propaganda nálunk olyan nagy vágyat ültet el azokban, akiknek nincs és seregestül özönlik a sokkal kényelmesebb életet, magasabb életszínvonalat, jobb keresetet, kultúrát, élvezetet biztosító városba. Nyugaton ma már elnéptelenednek a falvak, s világos, hogy ha néhány évtizeddel később is, de nálunk is csak ez lesz a falvak sorsa. A vagyonos kiszagdacsaládok gyermekei már nálunk is mind tanulnak, s aki tanul, bizony nem megy vissza kiszagdának még akkor se, ha 60 hold a földje. Így a maga ura lenne és független. Ennyi föld mellett a feleségének se kellene gyalog járni a piacra kosárral a fején, mégis inkább lesz függő ember, tisztviselő, mint 60 holdas független gazda. Az ilyen gazdaságok mind feloszlanak: a városba került örökös hamarosan értékesíti, eladja őket.

A törpebirtokhoz közel álló kisbirtokosok lányai is, igen sokszor egész életükre megmaradnak a városban, ahova fiatal korukban szolgálni mentek, mert onnan mennek férjhez postáshoz, vasutashoz, altiszthez, rendőrhöz, gyári munkáshoz, s mikor hazamennek a falujukban látogatóba, kalaposan, úriasan öltöztetett gyermekeikkel, szép játékaikkal, babáikkal, bizony eszük ágában sincs visszakiváncozni az elhagyott otthonba. De ők az otthon maradtakban ugyancsak felkeltik a vágyat a hasonlóan jó sors után. Ma már városba kerülnek sokkal több, mint fele részben a gazdasági cselédek gyermekei is, férfiak és nők egyaránt, s bizony a legtöbbször jobb dolga van ott, többet keres és szebben jár, mint a falu kiszagdáinak kilenctized része.

Tudok a Dunántúlon olyan városias (járási székhelyen lakó) kiszagdat, aki a legtöbb földdel bírók közé tartozik a községben, mégis állandóan a rendőr vejével dicsekszik. Ha beszélni kezd, már a második szavával nála lyukad ki, akinek ilyen, meg ilyen jó dolga van, s aki nyugdíjba majd haza is jön lakni. A szép házat már meg is vette hozzá, sőt még egyik hold földet is a másik után veszi az apósa abból a pénzből, amit erre a célra hazaküld.

Azok a földosztóink tehát, akik nemcsak földbirtokos gyűlöletből, hanem a romlatlan, becsületes magyar nép iránti szeretetből is és elsősorban ezért akarnak földet osztani és minél több kiszagda egzisztenciát teremteni, tulajdonképpen olyan jóval kínálják a nincsteleneket, ami már idejét múlta, lassacskán senkinek se kell – a föld ára kellene, de a föld nem – s ami végeredményben alacsonyabb életszínvonalat és keservebb életet jelent számukra, mint amilyen az ország elkerülhetetlen eliparosodásával földosztás nélkül lesz osztályrésze városban a földnélküliek fiainak és lányainak.

Hazudunk tehát, ha azzal áltatjuk nyomorral küzdő falusi nincstelenjeinket, ha azt súgjuk, sőt azt ordítjuk fülükbe ország-világ hallatára, hogy nyomoruknak a nagybirtok az oka, s még jobban hazudunk akkor, mikor azt állítjuk és azzal biztatjuk, hogy a nagybirtokok felosztásával mindjárt paradicsom lesz az életük, vagy legalábbis sokkal jobb, mint eddig volt.

A Nagyatádi-féle földosztás megmutatta, hogy először is szó se lehet arról – ha csak tönkre nem akarjuk tenni a nagybirtokos mellett a nincstelent is –, hogy *minden* földnélkülinek földet adjunk.

Igaz, hogy ha mindent felosztanánk, akkor nem egy-két hold jutna egy családra, de viszont akkor se jutna több négy-öttnél. Négy-öt holdból pedig egy családnak még szegényesen is csak akkor lehet megélni, ha közel a város, ahol mindent jól lehet értékesíteni, vagy ha mellette még van uradalom is, ahová napszámba lehet járni. De az uradalom akkor már nem lesz ott.

Igaz, hogy lehet és lesz is helyette gyár, de nem lesz mindenhol és nem lesz mindjárt. De gyári munkássá földosztás nélkül is tehetjük a mezőgazdasági proletárt. Ha földet is adunk neki, rosszabb helyen lesz nála a föld, mint a nagybirtokosnál, mert így neki a föld már csak mellékfoglalkozás, teher lesz, s okszerű megműveléséről szó se lehet. A föld nagyüzemben többet jövedelmez mint kisüzemben, mellékfoglalkozásként, saját iga és trágyatermelés nél-

kül pedig éppen a legkevesebbet. Így ráfizet a tulajdonosa is, legjobban pedig a közösség. Pedig az iparosodás haladtával s a lakosság mind sűrűbbé válásával mindig elsőbbrangú kérdés lesz a földek minél jobb kiaknázása, a minél több termelés.

A második, a bolsevista magyar földosztásban már száz holdig mindent elvettek, a nagybirtokosoknak pedig még száz holdat se hagytak. Igen sok esetben – ha a tulajdonos nem lakott helyben, majdnem mindig – még a száz holdon aluli birtokokat is felosztották. Mégis még így se jutott egy nincstelenre 4-5 holdnál több föld és így is maradt kerek számban 1 millió lélek (családtagjaikat is beleszámítva természetesen), aki semmit se kapott, noha falusi földműves volt. Tehát még ekkor se lett valósággá a tetszetős és annyira igazságosnak látszó mondás, hogy a föld legyen azé, aki megműveli.

De nemcsak ez az 1 millió falusi nincstelen maradt hoppon s volt kénytelen továbbra is a más földjét művelni, hanem rosszul járt az a többség is, amely kapott földet, mert 4-5 hold megművelése – kivéve a kertészkedést, de ez csak város közelében és csak abban az esetben lehetséges, ha a föld is kiváló minőségű – nem foglalkoztat egy családot egész éven át, de természetesen megélhetést se ad neki. Nemcsak ruhára nem jut belőle, hanem még ennivalóra se elég.

Az okszerű gazdálkodás és az előírt vetésforgó szerint ugyanis évente csak a művelés alatt álló birtoktest egy negyed részén lehet vetni gabonát (őszi kalászos, azaz búzát vagy rozsot), tehát 4 holdas gazdának csak egy holdon, annak termése pedig nálunk átlagban 6 mázsnál több nem szokott lenni, s ha a tulajdonos minden munkát maga végez, akkor is le kell ebből vonni még 1 mázsa vetőmagot és a cséplőrészt, tehát a gazdának nem sokkal több marad 4 mázsnál, egy falusi családnak pedig évente legalább 14 mázsára van szüksége és a gazdasági cselédek – ezek az annyira szánt nyomorgók – ennyit is kaptak és kapnak évente konvencióban (sőt 16 mázstát).

Ha azonban nagy a család, ez se elég s nekik is még venniük kell hozzá. (De az ilyen család tud is venni, mert ezt csak egy férfi unokája után kapják, de nagy családban nem egy keres. Ha a többiek, például a felnőtt fiúk szintén gazdasági cselédnek szegődtek el ugyanabban az uradalomban, akkor egy család két-három konvenciót is kap s így viszont bőségben tudnak még eladni is.)

Az általános földreform tehát egész bizonyosan rossz földreform (pedig az izgatás mindig ezt követeli s *minden* nincstelennek földet ígér). *Jó és áldásos földosztást csak úgy lehet csinálni, ha eleve tudomásul vesszük, hogy mindenki nem kap földet, sőt mindenkinek nem is szabad kapnia.* Nyolc-tíz holdnál kevesebbet egy családnak nem szabad adni, ha csakugyan segíteni akarunk rajta, nem pedig koldustarisznyát akarunk akasztani a nyakába.

Viszont az meg igazságtalanság, hogy az egyik 10 holdat is kap, a másik meg semmit. Tehát szintén becsapása a közvéleménynek és az érdekelteknek az a propaganda, mintha a földreform levezethetné a falusi elégedetlenséget, megszüntethetné a szociális igazságtalanságokat és orvosolni tudná a falu baját.

Tudomásul kell vennünk – s ezért nem szabad a népet lázítanunk és kielégíthetetlen igényeket kelteni benne –, hogy a föld csak úgy lehet azé, aki megműveli, ha viszont azoknak fele, akik eddig a másét művelték, ezután nemcsak a maga földjét nem művelheti, hanem még a másét se. Ez nem baj, mert elmehetnek gyárba s ott jobb dolguk is lesz, mint volt eddig, ámde a gyárba a nagybirtok megszüntetése előtt és nélkül is elmehettek, viszont a nagybirtok rögtöni megszüntetésével gyárba se mehetnek el, mert egyszerre nem lehet annyi gyárat felállítani, hogy százezreket befogadhasson. Ezért nemcsak nem kell, hanem nem is szabad gyors, gyökeres és az *egész* nagybirtokra egyszerre kiterjedő földosztást csinálni. Pedig „apostolai” éppen ebből nem engednek.

A sors iróniája bár, de mégis azt kell mondanunk, hogy a földreform áldásaiban elsősorban csak azokat kell és lehet részesíteni, akik nem nincstelenek, hanem eddig is a maguk földjét művelték, akiknek tehát már úgy is van földjük, az 5-6 holdasokat. Ezek földjét kell

kiegészíteni 10 holdra, annyira, hogy megadja egy család megélhetését. Ezeknek az embereknek ugyanis már van házuk, vannak állataik, van gazdasági felszerelésük, ők tehát valóban nyernek az újabb földekkel. Az árát is ki tudják izzadni, mert eddig is a maguk gazdái lévén, hozzászoktak az önállósághoz, a takarékosághoz, s mint szegény kisgazdák, az igénytelenséghez és a baromi munkához is.

Eddig – ha napszám nem volt s bizony sokszor és sok helyen nem volt – munkaerejüket birtokuk kicsinsége miatt nem tudták kihasználni, úgyszintén igásállataikét se. Most ez megszűnik s a nagyobb, a 10 holdas birtok egész éven át foglalkoztat majd embert és állatot egyaránt. Igaz, hogy ha nagyobb a család, már egy nemzedék múlva megint csak 5, sőt 2 holdasok lesznek az utódok, tehát nem végleg, hanem csak 20 évre segítünk rajtuk, de hát végleg nem segíthetünk s a példa megint csak azt bizonyítja, mennyire hamis reményekkel izgatják a földosztók a falusi lakosságot. A bajon csak úgy lehet segíteni, ha törvényt hozunk a kisbirtok fel nem oszthatóságáról, az apai örökséget osztatlanul egy fiú kezén hagyjuk. A többinek az örökségét ez az egy pénzben adja ki s azok az iparban vagy altiszti pályán helyezkednek el, mert ezzel rákényszerítjük őket.

Nincstelenekek se szabad 10 holdnál kevesebbet adni (természetes, hogy ez lehet 5 hold, sőt kevesebb is, elsőrendű és kertészkedésre alkalmas földön, viszont esetleg 20 holdnak is kell lennie futóhomokon, de ez már részletkérdés). Világos azonban, hogy közülük csak a kiváltságosak kaphatnak, mert mindnek nem jut.

A kiváltságosakat elég könnyű összeválogatni, mert sokkal kisebb lesz a tülekedés, mint az avatatlan gondolná. A tömeg ugyanis – és ebben a hitvány demagógok is nagyban bűnösök – tulajdonképpen nem földet akar, hanem jobb módot, kényelmesebb életet, fölemelkedést. A föld azonban munkát, gondot, felelősséget, bajt jelent, kivált a volt cselédnek, aki önállóan gondolkodni és cselekedni sohase szokott, mert megszokta, hogy mindent parancsra tegyen és más gondolkodjék helyette. Pedig éppen ezek azok, akik a legszegényebbek, legelsettebbek és legjobban nyomorgók a nincstelének között. Ha egy ilyen egészen alacsony értelmi színvonalú, tehetetlen, élheterlen, minden ambíció nélküli ember kezébe 10 holdat adok, hiába építék neki mellé még házat is, adok felszerelést, állatokat, vetőmagot, takarmányt, gabona-előleget, nem tudna boldogulni, ha a földnek, a háznak, a felszerelésnek, az állatnak az árát – ha mindjárt igen előnyösen is, de – mégiscsak vissza kellene fizetnie. Igen sokan még akkor se, ha mindent *ingyen* kapnának.

Tapasztaltam (de akinek élettapasztalata és emberismerete van, az nem is lepődik meg rajta), hogy ilyen feltételekkel való földosztást a legtöbb uradalmi cseléd nem is áhít, hanem még rátukmálni is csak legfeljebb akkor lehet, ha nem meri mondani, hogy nem. De ezek még az értékesebbek, mert a többség elfogadna ugyan mindent, vagy annyira lehetetlen lenne már a helyzete, hogy úgy kellene tőle elvenni. Amit ő ugyanis a földbirtokrendezéskor kapott (föld, ház, állatok, szekér, gépek, vetőmag, egy évre szóló takarmány stb.), annak értéke olyan nagy, hogy még ha évente az árának csak 5%-át kellene is törlesztenie s ebben már benne lenne nemcsak a kamat, hanem a tőketörlesztés is, akkor is olyan összeg jönne ki, amit a mindig pénztelen falusi kisgazda csak akkor tud fizetni, ha se gazdasági, se családi csapások (betegség, mely neki most már pénzbe kerülne, nem úgy mint nincstelen korában) nem érik s emellett igen szorgalmas és igen takarékos és legalább tűrhetően értelmes és életrevaló is. Ez a sok jó tulajdonság azonban, kivált együttesen, nincsteleneknél éppen nem terem minden borkorban. Pedig ezeknek csak akkor érdemes földet osztani, ha ezekkel a tulajdonságokkal rendelkeznek.

Láttam ilyen földosztást Somogyban a Horthy-korban, mikor a felosztott uradalomból még 20-30 holdat is kaphatott az ott szolgált s ezért egzisztenciájától megfosztott cseléd. De bizony alig akadt egy-kettő, aki elfogadta. Akik megpróbálták, nagyobb részben hamarosan otthagyták. Akadt azonban köztük olyan is, aki megmaradt s ma már 40 holdas és egész gulyája van. Ezek részére *kell* földreform, de viszont ugyanezekről mondhatjuk épp oly joggal

azt is, hogy nem kell, mert ezek földreform nélkül is már a múltban tudtak önálló gazdák lenni, sőt említettem, hogy a Dunántúlon éppen nem kivételes jelenség, hogy a falu legnagyobb gazdája, vagy legalább az apja még nincstelen gazdasági cseléd volt. De az ilyen ügyes, szorgalmas és tehetséges emberek természetesen azt is megérdemlik, hogy érvényesülésüket elő is segítsük.

Mivel tehát földet adni – egyes gyér számú kivételektől eltekintve – csak azoknak érdemes, akiknek már van, csak kevés, világos, hogy a földosztás miatt munka és megélhetés nélkül maradnak azok a gazdasági cselédek, akik a földosztott birtokon eddig alkalmazva voltak. A földosztással tehát együtt jár a róluk való gondoskodás kötelezettsége is, mert másképp több kárt okozunk vele, mint hasznot.

Azzal ugyanis, hogy egyeseknek jobb életet biztosítottunk, másokat a teljes megélhetésüktől fosztunk meg. Ezért nem lehet egyszerre, tömegesen osztani földet, annál kevésbé egyszerre vagy rövid évek alatt minden nagybirtokot megszüntetni, hanem a siker elengedhetetlen feltétele, hogy minden lassú ütemben, fokozatosan történjék.

De így tulajdonképpen nem is volna szükség a magántulajdon megsértésére, mert hiszen a nagybirtokosok irigylet jómódjukban egymás után mentek tönkre, s akik nem mentek mindjárt tönkre, azok is napról napra szegényedtek s így minden évben átlag 50.000 holdnyi nagybirtok volt eladó. Csak ezeket kellett volna összevásárolnia az államnak és a környék törpegazdái birtokainak 10 holdra való kiegészítésére kiosztani, közbük véve a felosztott birtok kenyerüket vesztett cselédei közül is azt a néhányat, aki akar önálló lenni s vállalni meri a rá nehezedő terheket. A többiek el tudnak helyezkedni a környékbeli még meglévő nagybirtokokon, hiszen az ország állandó iparosodásával s a hol itt, hol ott keletkező új gyárakkal és a falusi lakosság állandó városba özönlésével úgyszólván állandóan csökken a mezőgazdasági munkavállalók száma.

Csak az a baj – sajnos –, hogy nem mindig ott van eladó nagybirtok, ahol legtöbb a földhöz jutni nem tudó törpegazda, s ezért, ha az állam csak annyit tesz, hogy az önként eladásra kerülő nagybirtokokat juttatja a környék törpegazdáinak földkiegészítésére, akkor még csak igen kis részben orvosolta a bajt, mert hiszen akárhány olyan község van, melynek lakossága úgyszólván teljesen törpebirtokosokból áll s határában egyáltalán nincs is nagybirtok, vagy ha van, a gazdája önként semmit se hajlandó eladni belőle.

Ezért szükség van erőszakos beavatkozásra is, de a sérelem enyhítésére ezt is meg lehetne oldani úgy, hogy az ilyen nagybirtokosokat az állam nem a földjeiktől fosztaná meg, hanem csak arra kényszerítené őket, hogy az ilyen szociális szempontból szükséges birtokokat más nagyhatárú falvakban fekvő birtokokra elcseréljék. Ez is nagy áldozatot jelentene a földbirtokosokra, mert a vérbeli gazda szereti is a földjét, mégpedig nem átlagban a földet, hanem az ő földjét szereti s a legtöbb földbirtokost még évszázados családi tradíció is köti éppen ahhoz a vidékhez és ahhoz a földhöz, de hát ennyi áldozatot ezek kedvéért mindenkinek meg kell hoznia. A közérdek előbbre való a magánérdeknél, ha még oly tiszteletreméltó is ez a magánérdek.

Az után a vad és féktelen nagybirtok elleni lázítás után, ami nálunk már évtizedek óta állandóan folyt, az után a sok irigység és rágalom után, mellyel egész Európa közvéleményével elhitették, hogy Magyarország a grófok feudális országa, melyben nekik minden szabad s ahol ők egész hihetetlen kivételezésekben részesülnek, alig hinné e hitben levő külföldi, de még az itthoni avatatlan se, hogy nagybirtokosaink már hosszú évtizedek óta a legmegszegyenítőbb korlátok közé voltak szorítva s birtokaikkal már régóta egyáltalán nem rendelkezhetek szabadon. Új hitbizományt például már rég nem lehet létesíteni. Az Egyházra se hagyhatja valaki szabadon a birtokát, ha ez nagybirtok, hanem külön állami jóváhagyásra van szüksége, melyet csak nagy kilincselések után lehet megszerezni, de akkor is csak a birtok egy részére. Például így történt Lónyay Elemér herceg birtokaival is, mikor – természetesen megfelelő ellenszolgáltatások fejében – a Szent Benedek rendnek akarta őket hagyományozni.

Az is már a Horthy-korban is rég törvény volt, hogy ha nagyobb birtoktestet (nem is kell ezer holdnak lennie, hanem már az 50 holdnál nagyobbat is) a tulajdonosa elad, az állam jelentkezhet vevőként s ez esetben az eladó ugyanazon az áron és feltételekkel, mint vevőjével megállapodott, az államnak köteles átengedni a birtokot. Az irigyelt nagybirtokos tehát olyan senki volt, hogy még el se adhatta a birtokát annak, akinek akarta. De ha az állam nem lép fel vevőként (természetesen felosztás céljából), akkor is be kell előbb mutatni az adásvételi szerződést az illetékes megyének, az leküldi az illetékes községnek, s ha a község lakói is vállalkoznak a birtok megvételére, akkor nekik *kell* adni ugyanazon az áron és feltételekkel, mint a bemutatott szerződésben volt.

Igaz, hogy e szándéknak legtöbbször útjában áll, hogy fizetni nem tudnak, de ha szövetkezetet alkotnak s vagyonukkal kezeseznek, mindig találnak ügyvédet, aki jól keres azon, hogy kölcsönt szerez nekik és a birtokot kikapcellázza köztük. Az eladó nagybirtokos ekkor is egyszerű szenvedő fél, akinek nincs semmi beleszólása abba, hogy a birtok azé lehessen, akinek ő eladni akarta.

De nemcsak a nagyobb birtoktestek eladásakor, hanem még bérbeadásakor is ugyanezen korlátozásokat kellett már régóta túrnia a földbirtokosnak. Még bérbe se adhatta a birtokát annak, akinek akarta, hanem ha a bérlet tárgya 50 holdnál nagyobb volt, a bérleti szerződést is be kellett terjesztenie a megyéhez, az leküldte az illetékes községhez, ott a képviselő-testület elé terjesztették, s ha ottani kisemberek is akarták a bérletet, akkor ugyanazon feltételekkel átvehették s a birtok bérlete is az övék lett, nem pedig azé, akinek a tulajdonos akarta juttatni.

Pedig itt az a veszély is fenyegette a tulajdonost, hogy ezek a kényszerbérletlők, jól tudva, hogy ők az állam, a közvélemény és a sajtó dédelgetettjei s akiket egyébként is állandóan a dúsgazdag, adót alig fizető, birtokát hazaárulással szerzett, idejétmúlt s egyébként is dologtalan s pazarló nagybirtokos ellen izgatnak, bért egyszerűen nem fizetnek vagy alig fizetnek s azt is rendetlenül. Világos, hogy vannak lelkiismeretes és kötelességtudó kisbérletlők is, de az is bizonyos, hogy se kiscgazda, se senki más nem fizet akkor, ha tudja, hogy nem muszáj, azokat pedig, akik fizetnének, terrortal akadályozza meg benne a többi. Magától Serédi Jusztinián hercegprímástól hallottam, hogy abban az évben, mikor ezt nekem mondta, a vallásalap kisbérletlőtől *egy fillér bér se folyt be a vallásalap pénztárába.*

Tessék most elképzelní egy nagybirtokos lelkivilágát! Mikor birtokának ennyire nem volt ura, ennyire nem rendelkezhetett vele sem akkor, mikor bérbe adta, sem akkor, mikor eladni vagy elajándékozni akarta, mikor nagybirtokos voltának úgyszólván csak a hátrányait „élvezte”, ugyanakkor az egész ország vad gyűlöletének tárgya volt annyira, hogy még egyes, a közhangulat alól magukat kivonni nem tudó fiatal papok is részt vettek az általános gyűlöletben s mindenki azt hitte róluk, hogy nekik egyenesen minden szabad s hogy a nagybirtokosság az egész ország felett uralkodó kivételes osztály.

Látjuk tehát, hogy az a földosztás, melyet nálunk már évtizedek óta az egész sajtó és az egész magyar közvélemény a legtüremlenesebbül követelt, az annyira gyűlölt nagybirtokos osztály tönkrevetésére ugyan alkalmas volt, de nem a nincstelenség helyzetének megjavítására. Gyorsan és a legszélesebb néprétegekre kiterjedően végrehajtva egyenesen ezek tönkrevetésével is egyértelmű, részletekben és lassú ütemben megvalósítva egyeseknek, különösen a törpebirtokosoknak hasznára lett volna ugyan, de ezeken is csak egy nemzedéken segített volna, maguknak a földnélkülieknek százezreit azonban alig érinthette volna.

Még a törpebirtokosok kérdését is legtöbbször csak telepítéssel lehetne megoldani, mert hiszen a kiosztható föld legtöbbször nem ott van, ahol az ő törpebirtokuk. A kishatárú és törpebirtokosokból álló falvak népén tehát csak úgy lehetne, csupán egy nemzedék tartamára is segíteni, hogy a falu lakosságának felét átköltöztetnénk valamely mammutbirtokon telepítendő új faluba. Az áttelepedők eladnák 4-5 hold földjüket a faluban visszamaradóknak, ezáltal azok birtoka 10 holdra emelkednék, ők is kapnának ennyit új lakóhelyükön, az ár nagyobb

részét mindjárt ki tudnák fizetni az eladott 4-5 holdból, a többit pedig kényelmes amortizációval, melynek összegét azonban mégis nagyban felemelné az újonnan épített lakóház ára.

Nem volna tehát a dolog számukra valami nagy nyereség, mert hiszen nekik is nagy áldozat lenne otthagyni őseik faluját és vidékét (sokan nem is vállalkoznának rá, mert inkább maradnának 5 holddal a megszokott környezetben, mint 10 holddal, melynek árát azonkívül még ezután kell kifizetni, új környezetben). Azt is nehéz lenne eldönteni, ki maradjon és ki menjen az új hazába. Igazán elmondhatnánk tehát, hogy parturiunt montes, nascetur ridiculus mus [nagy erőfeszítés csekély eredménnyel jár]: Ennyire semmi lett az oly nagy garral beharangozott földreformból, melytől az ország minden bajának orvoslását várták. A végeredmény ugyanis az, hogy sokszor még azok is kedvetlenek lennének és vesztesnek éreznék magukat, akik azok közé tartoznának, akik „áldásait” élvezhetnék.

Persze a demagógok ingyen akarták és akarnák adni a földet. Azok az elvetemedett grófok ugyanis szerintük nem érdemlik meg, hogy még fizessenek is nekik, hiszen ők is becstelen úton szereztek uradalmaikat. Demagógék mindig szívesen szoktak ingyen adni a máséból. Hogy ez rablás, mely kultúrállamban nem lehetséges, azzal ők nem törődnek s egyébként se szeretik a kultúrállamot. Ők forradalmat akarnak, vagyis magyarul azt, hogy a kultúrállam is változzék át néhány évre nem kultúrállammá. Legalább csak addig, míg a földosztás elvégződik s vele az igaztók nyeregbe kerülnek.

A történelem azonban ma már olyan tanulságokkal szolgál, hogy még az ingyen adott földosztás révén se várhatunk semmi jót vagy eredményt. „Népi demokráciánk” ugyanis ilyen ingyenes, kártérítés nélküli földreformot csinált. A grófok nem kaptak semmit a földért s ráadásul nemcsak a földet rabolták el tőlük, hanem még a fölszerelését, állatállományát, gépeiket, sőt a kastélyt s bútorzatát is. S mit nyertek vele a nincstelenek? Épp úgy fizetettek velük kártérítést, mintha a grófokat az állam nem úgy rabolta volna ki. A helyzetük pedig olyan lett, hogy már „felszabadulásuk” első éveiben is mindegyik hangoztatta, hogy jobb dolga volt, mikor cseléd volt és azonnal visszamenne cselédnek, ha lehetne.

Később pedig, 1952-ben már, annak a földnek terményét is, mely azé lett, aki megművelte, úgy elszedték tőlük beszolgáltatás címén, hogy még vetőmagjuk és mindennapi kenyereük se maradt. A földosztók előbb tehát a grófokat rabolták ki, aztán azokat, akiknek a gróf földjeit ők adták. De ezek a juttatottak még a grófnál is rosszabbul jártak, mert a grófok csak a valójában nem kaptak semmit a földjeikért, de elméletben részükre is megállapította a kárpótlást a „törvény”. Igaz, hogy csak a törvényből nem lehetett megélni, kivált az olyan törvényekből, amilyenek a kommunisták „törvényei” voltak, de eszményi kártérítést mégiscsak kaptak (kártérítés nélkül tehát – legalább elméletben – még a kommunisták se tartották megengedhetőnek a föld elvevését, igaz, hogy csak a nyugat előtti hírnevük miatt), de elvett terményeikért a tényleges ár megfizetését a kisembereknek még elméletben se ígérték. De a tsz-be bekényszerített parasztoknak se elvett földjeik árát.

A HABSBURGOK

A Habsburg-gyűlölet

Az utolsó Habsburg- király halála után megokoltak látunk egy külön fejezetet beiktatni e nevezetes uralkodóházról.

A magyar közvélemény óriási többsége azt tartja, hogy a Habsburgok fajunk rossz szelemei voltak s ezért nem lehet jó magyar, aki őket szereti. Nemzeti szempontból az Egyháznak is megbocsáthatatlan bűne, hogy a nemzet és az idegen dinasztia harcában mindig a dinasztia pártján állt. A Habsburgok azok, akiket a hazafias magyar gyomor nem és semmiképpen nem tud és nem hajlandó bevenni, ők azok, akiknek „német” voltát megbocsátani nem tudjuk és akik ellen évszázadok folyamán annyi gyűlölet gyülemltet fel nálunk, hogy sokak szemében ez a szó: Habsburg, szükségképpen s már természeténél fogva a *rosszat* jelenti, mert már vérében van a magyargyűlölet, úgyszólván az anyatejjel szívja magába s így olyan uralkodótól, aki ehhez a gyűlölt családhoz tartozik, a magyar nemzet nem is várhat mást, mint csak átkot és rosszat.

E hiedelem teljesen alaptalan voltát, sőt ostoba korlátoltságát már bőségesen kimutattuk, nem lesz azonban felesleges a család azon tagjairól is egyet-mást elmondunk, akik nem Magyarország történelmében játszottak szerepet, vagy ha igen, már a mohácsi vést megelőzően, és rámutatunk annak a már komikumszámba menő gyűlöletnek ostoba voltára, sőt sátáni jellegére, mellyel kuruckodó magyar részről ezt a családot elárasztották és elárasztják, s arra, hogy ennek az örült gyűlöletnek mennyire nincs semmi köze az igazi hazafisághoz vagy fajszeretethez, hanem igazi oka mennyire egyedül csak a lázadás forradalmi szelleme és a hazafiság köntösébe bujtatott egyházellenesség.

E fejezet megírására elsősorban az a két pamflet készített, mely a Habsburgok bukása óta magyar nyelven megjelent s melyeknek tudományos értéke s tekintélye semmi sincs ugyan, de a magyar közvéleményre mégis rendkívül nagy hatást gyakorolt. Az egyik már 1919-ben megjelent, Gelsei Bíró Zoltán írta. A szerző természetesen kálvinista és pamfletjének *A Habsburg-ház bűnei* címet és *Magyarország négyszázéves szenvedésének története* alcímet adta. A másikat, melyet más vonatkozásban már tárgyaltam, „írta és közreadja” Baráthosi Balogh Benedek, aki természetesen szintén kálvinista. Az ő műve 1937-ben jelent meg, a „Bethánia” protestáns felekezeti nyomda nyomta és „a szerző kiadása és tulajdona mindennemű jog fenntartásával”. Tulajdonképpen „A magyar nemzet igazi története” című mű harmadik részeként jelent meg, alcíme pedig: „*A magyarság kigyilkolása a Habsburgok alatt*”.

Jellemző, hogy a szerző „A magyar nemzet igazi történetének” legelőször ezt a *harmadik* részét írta meg, mert a szerzőt nemzete történetéből más nem is érdekelte, mint csak ez a Habsburgok részéről történt „kigyilkolás”. Mániákus gyűlölete nem tudott várni ennek megírásával addig, míg az első két rész is elkészül, sőt ezt a *harmadik* részt megírva az elmaradt első és második rész megírásával aztán többet nem is törődött.

A mű – egyébként mindössze 173 oldal – „Baráthosi-Turáni könyvei” sorozatban jelent meg s a szerzőnek természetesen eszébe se jutott, hogy a Habsburg-gyűlölet nem is annyira „turáni” dolog, mint ő gondolja, s a *német* irodalomban legalább oly sűrűn találkozunk vele, mint a magyarban s mindkettőben egyedüli forrása a katolikusgyűlölet akár protestáns, akár forradalmi okból. Érdekes, hogy a magyar protestáns vonalon az a Habsburgok fő bűne, hogy *németek*, viszont német protestáns vonalon meg az, hogy nem németek, hanem spanyolok, a jobboldali forradalmár, a német Hitler pedig azt írja róluk „Mein Kampf”-jában, hogy a német nép és faj legveszedelmesebb ellenségei éppen ők voltak, mert német létükre se voltak németek. Hogy végül a kommunisták, akik bizonyára nem álltak magyar faji vagy nemzeti alapon, hogy gyűlölték őket, s milyen féktelen propagandát folytattak ellenük, azt a mai magyar nemzedéknek nem kell magyarázunk.

Az említett két pamflet hangja és tudományos színvonala annyira alacsony ugyan, hogy tulajdonképpen nem is volna szabad annyira megbecsülnünk, hogy foglalkozunk velük, de – sajnos – Habsburg-gyűlölő magyarjaink tudományos színvonala is annyira alacsony, hogy – mint már kiemeltük – nemcsak minden gimnazista, akinek kezébe került, hitte el minden bűtűjét, sőt esküdött rá, még egyébként jólelkű és katolikus gimnazisták, sőt papnövendékek is, hanem még szakmájukban képzett igazgató-főorvosok is. Tudok középiskolai történetnarrát, aki ennek alapján tartotta iskolai történelmi óráit, vérben forgó szemekkel fanatizálva tanítványait.

Jellemző, hogy Baráthosi Balogh nemcsak gondolatokat vesz át Gelsei Bírónak az övé-nél előbb megjelent pamfletjéből, hanem még kifejezéseket és szóról szóra egész mondatokat is. Úgy látszik, annyira tetszettek neki. De viszont idézőjelbe nem teszi, amit átvesz s egyáltalán nem jelzi, hogy ezek nem az ő, hanem Gelsei Bíró gondolatai, sőt kifejezése. Nemcsak szellemileg szegény tehát, hanem hiú és lelkiismeretlen is egyúttal. Pedig mindjárt látni fogjuk, hogy Gelsei Bíró állításait *egyszer* leírni is merénylet volt az igazság, a történelem, a tárgyilagosság és a józan ész ellen, nem pedig – mintha becses szellemi kincs lenne – ellopni s újra olvasók elé bocsátani.

Gelsei Bíró könyve címlapján két jeligét közöl. Az egyik Napóleonnak abból a kiáltványából való, melyben felszólítja a magyarokat, rázzák le a Habsburgok igáját, a másik Grégoire, „katolikus püspök” indítványa a királyságot eltörlő francia konvent 1792. szeptember 20-i ülésén: „A királyok olyanok az erkölcsi világban, mint a szörnyek a természetben. Az udvarok a bűnök műhelyei és a zsarnokság barlangjai. A királyok története nem egyéb, mint a nép szenvedésének története.”

A szerző tehát elárulja, hogy ő *minden* királyt gyűlöl, nemcsak a Habsburgot, vagyis hogy tulajdonképpen nem magyar hazafi, hanem felforgató forradalmár, vagy legalább a hazafi mellett forradalmár és felforgató is. Azt azonban elfelejti, hogy az a konvent, melyben ez az indítvány elhangzott, a világtörténelem egyik legnagyobb vérfürdőjét rendezte s szenvedésének történetei ekkor a forradalmak, a királyokat elűző mozgalmak története, korunk bolsevizmusáról nem is szólva. Ezekhez képest a királyok története valóban a nép boldogságának és aranykorának története.

Hozzáértő előtt az se érv, hogy *püspök* volt az, aki ezt az indítványt tette, hiszen Franciaországban 1792-ben már csak olyan „püspökök” voltak, akik még katolikusok se voltak, nem püspökök, mert hiszen rég ki voltak már az Egyházból közösítve. Nem igaz tehát, hogy Grégoire „katolikus püspök” volt. A katolikus püspökök akkor már rég elvéreztek a vérpadon vagy ott sínylődtek a börtönök mélyén.

Gelsei Bíró így kezdi a könyvét „Véres könyv” című fejezetével: „A föld Urai voltak...! (már tí. a Habsburgok). A római pápa hatalma tetőpontján maga a megszemélyesített földi Isten, aki nélkül nincs üdvözülése a lelkeknek és nincs koronája a királyoknak. A világ látható urának nevezték. A Habsburg császár azt vitatta, hogy még annál is nagyobb úr.”

Minderre csak azt feleljük, hogy a pápát soha nem nevezte senki „a világ látható urának”. Ha G. Bíró Zoltán előbb a jeligéjével elárulta, hogy nemzetközi forradalmár, most ádáz pápagyűlöletével azt adja tudtunkra, hogy milyen katolikusgyűlölő kálvinista. Pedig azt hiszi, hogy egyszerűen csak lánglelkű magyarnak mutatkozik. Állításával ellentétben azt is ki kell emelnünk, hogy soha uralkodók nem ismerték el olyan alázattal a pápa lelki felsőbbiségét s olyan tiszteletet nem mutattak iránta, mint éppen a G. Bírótól oly gögösnek feltüntetett Habsburgok.

„Földi halandónak nem voltak felelősek (egy király se volt felelős földi halandónak, tehát az Árpádok se, miért bűne hát még ez is a Habsburgoknak?), Isten kegyelméből küldettek a földre (szintén minden uralkodó ezt mondta és tartotta magáról, nemcsak a Habsburgok), hogy mint szent, felsőbb lények (minden uralkodó személye szent volt és sérthetetlen, nemcsak a Habsburgoké), uralkodjanak mindenek felett. És mintha Isten is igazolni látszott volna

öket, a jogarral, melyet nevében a világ fölé emeltek, örök időre berendezett, megingathatatlan hatalmat szereztek.”

„A világ népének a neve: „alattvaló” (mintha csak a Habsburgok alattvalóit hívták volna így). Az övék: Ő szent felsége, a legfelsőbb úr. (A német-római császárok akkor is „szentségesek” voltak s már akkor is így szólították őket, mikor még nem a Habsburgok kezében volt ez a méltóság, tehát nem ők találták ki a maguk számára ezt a címet, s nem is az ő hízelgőik.) Isten kegyelmes, ők legkegyelmesebbek.” (Nemcsak a Habsburgot, minden királyt „legkegyelmesebb uramnak” szólítottak s szólítanak ma is, mikor már a Habsburgok nem császárok.)

„Az ég villámai is az ő kezükben. Ah, ennél félelmeesebb és világpusztítóbb hatalom. Hadigépek, melyek túlharsogják a menydörgést, túlszárnyalják a szörnyű természeti erők összes tombolásait, elhalványítják az istenítéletet. Egyetlen parancsszavuk vérbe, lángba borította a világot, rabszolgaságba döntött nemzeteket, ha homlokukkal az ég felé mertek nézni és nem a porba, ahová térdre parancsolta őket ő szent felségeik mindenható rendelkezése.”

Itt meg már nem is azt kell mondanunk, hogy ez minden uralkodóra illik, hanem azt, hogy egyikre se illik kevésbé, mint éppen a Habsburgokra. Hiszen köztudomású, hogy ők minden országot házassággal szereztek, nem öldöklő és rémes pusztulást hozó fegyverekkel. Köztudomású, hogy soha támadó háborút nem indítottak, egész történelmük nem más, mint a vértelenül megszerzett országok sorban egymás után való elvesztése. Háborút is csak azért viseltek állandóan, mert annyira nem voltak harciasak, elég seregük annyira nem volt soha s különösen annyira nem volt modern fegyverzete a seregüknek, hogy a remélt biztos győzelem csábítólag hatott minden szomszédjukra s ezek állandó támadásai miatt kellett állandóan háborúskodniuk védekezésül.

A 30 éves háború például azért tört ki, mert cseh protestáns alattvalóik nemcsak a porba nem voltak hajlandók nézni, ahová Bíró Zoltán szerint parancsolták, hogy nézzenek, hanem mert ezek az alattvalók egyszerűen kiszórták az ő tanácsosaikat az ablakon. De láttuk, hogy a Habsburg-türelem, illetve gyagyaság akkora volt, hogy még így se lett volna háború, mert ők, csak hogy háború ne legyen, még ezt is lenyelték volna, hanem azért, mert protestáns és tanácsosaikat az ablakon kiszóró alattvalóik nem voltak hajlandók még ezek után se egyezkedni.

A spanyol örökösödési háborúban spanyol örökségüket akarták elvenni (sőt el is vették), az osztrák örökösödésiben az osztrákot, tehát ők mindig csak védekeztek, sőt még Mária Terézia héteves háborúja is, mely támadónak akart indulni, úgy tört ki, hogy Nagy Frigyes támadott előbb, tehát ebből is csak védekezés lett.

Az első világháború is azért tört ki, mert a kis szomszéd, Szerbia is meg merte gyilkoltatni trónjuk örökösét, s mikor a bűnösök megbüntetését követelték tőle (ha nem követelték volna, gyávaságukért az egész világ szembe köpte volna őket), merte a követelést vissza is utasítani. Ezzel szemben G. Bíró annak a Napóleonnak a szavát, akinek csakugyan rémes hadigépezete volt, s keselyűként csapott le ellenfeleire, jellegként, mint tiszteletreméltó dolgot, idézi. „Világhatalmuk jelképéül egy mitológiai kétféjű szárnyas szörnyeteg vésvé címerükbe: nagy, fekete testű, misztikus, túlvilági ragadozó, mely két vijjogó keselyűfejjel, éles karmai-ban görcsösen a világhatalom jogarát markolva, ott libeg valamely túlvilági űrben, mintha a népek felett keringő fekete végzet lenne: szimbólumául annak, hogy ez a félelmes ragadozó minden pillanatban kész lecsapni a világ mind a négy tájára, pusztulást, megsemmisülést vinni annak, aki térdre nem hull előtte, mint szent bálvány előtt.”

(A valóság ezzel szemben éppen az, hogy e rémes címerű, szent bálvány, egyenesen félszegül szerény és alázatos volt mindig és sokkal könnyebb volt bárkinek bejutni a színe elé, mint Rákosi Mátyás elvtárs, sőt Ratkó Anna népjóléti miniszter-elvtársnő elé. Megjelenhetett ott és vigasztalást (sőt pénzt is) kapott az Eperjest kivégzett s eretnek Ketzer özvegye (I. Lipót előtt), a forradalmár és versében az urakat a francia forradalom rémével fenyegető költő, Batsányi felesége (I. Ferenc előtt s ő is nemcsak megértést, hanem még pénzt is kapott), sőt Bécsben vendégszereplő és nyomorba jutott s ezért a hazautazáshoz szükséges pénzzel se

rendelkező magyar színtársulat igazgatója, Béneyei is (I. Ferenc József előtt s ők is kaptak még pénzt is) 300 forintot (lásd Kassai Vidor Emlékezései, 191. és 192. o.).

Ezek a rémes nagyurak olyan „gögösek” voltak, hogy gögjükben a földet is csókolgatni szokták ők maguk (II. Ferdinánd), óraszám térdepeltek a templom kövén öregasszonyok között (I. Lipót), szalmazsákon háltak és pokróccal takaróztak (II. József), a lányukat pedig egyszerűségéért, igénytelenségéért és egyszerű fehérműjéért még a jöttment Napóleon is lenézte (Mária Lujzát), sőt gögjükben a gyilkosaikért könyörögtek, mint a nyugalomba vonult V. Ferdinánd a merénylőjéért, vagy imádkoztak érte, mint a nálunk szörnyetegnek tartott Zsófia, Ferenc József anyja, fia magyar merénylőjéért, Libényiért.

Idézi aztán Gelsei Bíró Hormayrt, hogy „a Habsburg-ház hatalma, amióta csak neve a történelemben előfordul, minden alkotmánynak, minden törvényes és történelmi közjognak örökös és halálos ellensége volt”, s hozzáteszi – és éppen ez a legnagyobb érve –, hogy ez a Hormayr „a bécsi császári udvar volt titkos levéltárnoka, az osztrák császári ház legbenfentesebb udvari embere” volt.

Az igazság pedig az, hogy Metternich ezt a Hormayrt a munkácsi várba záratta (bár nem sokáig s a Pallas-lexikon szerint igen finoman is bántak ott vele). Később pedig, mint osztrák, hazaáruló lett, mert a bajor király szolgálatába állt s mint ilyen, szidta volt urait és dicsérte azokat a bajorokat, akiket osztrák korában ő szidott legjobban. Amit tehát ez a Hormayr a Habsburgok ellen mond, igazán édeskeveset számít, hiszen tollát egyedül a bosszú és az elfogultság vezeti.

Idézi aztán Kossuthot, hogy „sohasem volt uralkodóház a világon, melynek a korlátlan uralmi vágy annyira a vérében lett volna, mint az osztrák háznak”. Az igazság azonban az, hogy amint a legtermészetesebb dolog, hogy a cseléd minél több fizetést, a diák minél kevesebb leckét, a háziúr minél több, a lakó minél kevesebb lakbért szeretne, úgy egy uralkodó is minél korlátlanabb hatalmat kíván.

Magától értetődő ez tehát, nem pedig különleges gonoszság jele. De olyan uralkodóház még nem volt a világon, mely *kevesebb* törvénytelen eszközt használt volna fel hatalma növelésére és alázatosabban viselte hatalmának a nép részéről történő megnyirbálását, mint éppen a Habsburg. Egy uralkodónak se volt annyira korlátolt, sőt úgyszólván semmi hatalma, mint nekik, mint német-római császároknak és ők ezt évszázadokon át túrték. De hogy még örökös tartományaikban is mennyire korlátozott volt a hatalmuk és ők ezt mennyire békén túrték, csodálkozva láthatja mindenki, aki például Huber „Ausztia története” című háromkötetes művét elolvassa.

Hogy pedig az a Ferenc József, aki ellen éppen Kossuth folytatott fegyveres harcot, a világ legalkotmányosabb uralkodója volt és hogy attól kezdve (1867), hogy elfogadta az alkotmányt, senki se tartotta meg azt annyira, mint éppen ő, azt mindenki, még ellenségei is elismerik, sőt hangsúlyozzák. Ellenben hogy Kossuth, mint Magyarország kormányzója, mennyire nem tartotta meg a törvényt és a magyar alkotmányt, melyre pedig felesküdt, arra a bizonyítékok tömkelegét hoztuk már fel.

Láttuk például, Szemere és kormánya is azon a címen adta be lemondását, mert ötödik keréknek érzi magát, hiszen Kossuth kormányoz, nem ők, de viszont a törvény szerint mégis ők felelősek mindenért, mintha csakugyan ők kormányoznának. A minisztertanácsban Csányi is többször felszólalt Kossuth törvénytelen intézkedései ellen, bár ezt még ő is csak akkor merte megtenni, mikor már Kossuth hatalma hanyatlott. (Szemere is csak ekkor merte ezzel megokolni a kormány lemondását.) A miniszterek tehát félték is Kossuthtól, mint zsarnoktól szokás.

„Ötvennégy éven át (1790-1844) – idézi tovább Kossuthot G. Bíró – kellett küzdenünk csak a magyar nyelv birtokáért a Habsburgok ellen.”

Mindjárt látjuk, milyen rosszakaratú és valótlan beállítás ez is, Gelsei Bíró azonban a maga részéről (de az egyszerűbb olvasó azt hiheti, hogy ezt is Kossuth maga írja) ilyen örült fana-

tizmusú megjegyzést tesz hozzá: „Ezért túrtuk az üldöztetést, sanyargatást, küldték ránk az osztrák ház hóhérait, az inkvizíció (?) mindenfajta eszközeit, hogy itt magyarul ne beszéljünk.”

Szóval az aradi vértanúkat azért végezték ki, mert „itt magyarul beszéltek” (!). Az igazság az, hogy azért végezték őket ki, mert fegyverrel harcoltak az ellen a király ellen, akinek, mint katonatisztjei, hűséget esküdtek. Ha csak a magyar beszédjük lett volna a bűnük, akkor az aradi vértanúkkal igazán meg lehetett volna elégedve Bécs, mert hiszen *majdnem a felük magyarul már csak azért se beszélhetett, mert magyarul nem is tudott.*

De aki tudott közülük, még az is sokszor németül adta ki katonai parancsait, sőt néha még maga Kossuth is németül írt Görgeynek. Leiningen, aki nemcsak német volt, hanem magyar nem is akart lenni, így ír naplójában a honvéd fővezérről, Görgeyről: „Ha lehetett, mindig németül beszélt, mert folyékonyabban bírt ezen beszélni, mint anyanyelvén... Különösen szereti a németeket és irodalmukat s gyakran mondta, hogy amit tud, német nevelésének köszöni.” (Marczali Henrik: Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója)

Láttuk, hogy az eperjesi „vértörvényszék” áldozatai is több mint fele részben nem is voltak magyarok, sőt talán magyarul se tudtak, bajosan végeztethették tehát ki őket azért, mert itt magyarul akartak beszélni. Ellenben – igenis – kivégezték őket azért, mert törvényes királyokkal szemben *még akkor is a török szultán pártján voltak, mikor ez a törvényes király már az ország felszabadításán fáradozott, mégpedig sikeresen.*

Cobb vagy Spork tábornok se azért húzatta karóba Thököly kurucait – ez volt a legtömegesebb kivégzés, amit a Habsburgok nevében nálunk elkövettek –, mert itt magyarul akartak beszélni, hanem mert szintén a szultántól fogadtak el Thököly személyében magyar királyt akkor, mikor volt törvényesen megkoronázott magyar király, s mindezt akkor tették, mikor ez a törvényes király hazánkat mérhetetlen költségével a török alól végleg felszabadította. De még így se csinált volna a Habsburg-sereg vezére ilyen vérengzést, ha Thököly már előzőleg nem végeztette volna ki tömegesen a királyhoz ragaszkodókat. Biztosíthatjuk azonban a Habsburg-gyűlölőket arról, hogy ha nem tábornokai, hanem maga a Habsburg-király parancsnokolt volna, ilyen tömeges kivégzések viszonzásképpen se történtek volna.

De azért olyan vérengzést, mint Rákóczi csinált, aki egy nap 250-300 németet gyilkoltatott le, Lipótnak még a tábornokai se csináltak soha. S akiket Lipót tábornokai gyilkoltattak le, azoknak legalább megvolt a büntetéssel arányban álló bűnük: a lázadás, felségsértés és az ellenséggel való cimborálás, s így hazaárulás, de akiket Rákóczi gyilkoltatott le, azoknak igazán nem volt más bűnük, mint csak az, hogy németek voltak. Még külön teherként Rákóczi számláján, hogy ezek a németek ráadásul szabad elvonulás feltétele alatt adták meg magukat, Rákóczi tehát még szőszegést is követett el velük szemben. (Mit csinálnánk mi, ha egy Habsburg csinált volna hasonló vérengzést miköztünk, hasonlóan felháborító körülmények között?!)

Az pedig külön „pech”-je szegény Gelsei Birónak, hogy a kurucok ellen kegyetlenkedő Habsburg-tábornokok legnagyobb vérengzése is éppen Árvaváralján történt, Árva megyei lutheránus tótok ellen irányult, tehát ismét csak olyanok ellen, *akik egy szót se tudtak s még ma sem tudnak magyarul.* Nem valószínű tehát, hogy csak azért mészárolták volna le őket, mert itt magyarul akartak beszélni.

Aztán a Wesselényi-összeesküvés mindössze hat kivégzettje (Zrínyi Péter, Frangepán, Nádasdy, Tattenbach, Drabik és Bónis) közül ismét csak kettő volt magyar (Nádasdy és Bónis), három egyáltalán nem is tudott magyarul (Frangepán, Tattenbach és Drabik), kettő nem is született itt és nem is volt még magyar állampolgár se, hanem stájer (Tattenbach), illetve morva (Drabik) s Zrínyi Péter is horvátnak, nem pedig magyarnak vallotta magát (a Zrínyiászt is ő fordította horvátra), felesége pedig, *noha ő vitte férjét a „hazafias” összeesküvésbe,* magyarul se tudott, sőt egyenesen magyargyűlölő volt. (A bizonyítékot már láttuk rá.) Egyébként testvére volt a kivégzett s magyarul szintén nem tudó Frangepánnak.

A Habsburgok itt 400 év alatt soha senkit nemcsak ki nem végeztettek, hanem nem is büntettek azért, mert magyarul beszélt. Nem is büntethettek, hiszen soha nem is tudott itt németül senki, egész a XVIII. század második feléig, még a főurak se. Nem is németesítettek soha, még II. József alatt sem, mert ekkor is csak azt akarták, hogy akik tisztviselők lesznek, tudjanak németül. Ha azonban egy magyar ember megtanul németül is, az még nem jelenti azt, hogy megtagadja magyar anyanyelvét, de azt se, hogy ezután már nem beszéli. De még ez a törekvés is csak pár évig tartott, hiszen II. József mindössze 10 évig uralkodott.

Még a Bach-kor se németesített, csak igyekezett németül is megtanítani a magyar értelmiséget. Érdekes azonban, hogy noha a német a második legnagyobb nemzetiségünk volt, mégis minden nemzetiségnek volt a Bach-korban gimnáziuma (de nekik is kevesebb, mint arányszámuk kívánta volna!), *csak a németek számára nem állított fel* a kormány egyet se. A tisztviselői karból se zárták ki a magyart, ellenkezőleg, örültek, ha állást vállalt.

Ami pedig a Kossuth emlegette 54 éves illeti (1790-1844), ekkor a magyarság *nem a német, hanem a latin ellen küzdött*, tehát a küzdelemnek a legkisebb köze se volt a németesítéshez. Hogy az uralkodóház a latin nyelv elleni ezen küzdelmet külön nem támogatta, csak azért volt, mert a mozgalom tulajdonképpen forradalmi mozgalom volt. Abban a korban nem nemzetközies voltak ugyanis a forradalmak, mint ma a kommunizmus, hanem nemzetiek.

A magyar nyelvért folyó küzdelem akkor nemcsak nemzeti küzdelem volt, hanem – mint annak idején bőven láttuk – egyúttal az Egyház elleni küzdelmet is jelentette. De a forradalmi elveket is, többek között például a királyellenességet, s mindezt a féktelen gyűlölet forradalmi alapján, melyet éppen ez a gyűlölet és féktelenség tett károsá és veszedelmessé.

Hogy ebben a küzdelemben is nem hazafiainknak, hanem Habsburgjainknak volt igazuk *még magyar nemzeti szempontból is*, bizonyítja az, hogy éppen a XIX. századnak ezek a nemzeti jellegű és bálványul az anyanyelvet választó forradalmi voltak azok, melyek nemzetiségeinkben is felébresztették az öntudatot és a nyelvükhöz való ragaszkodást, mert hiszen a semleges latin helyett a magyar nyelv hivatalossá tévése éppen akkor történt, mikor bennük is legjobban tombolt a saját nyelvükhöz való ragaszkodás és a nemzetiségi önérzet.

Tulajdonképpen tehát a mi hazafiainknak forradalmi hevessége indította el azt a folyamatot, mely néhány évtized múlva a trianoni Csonka-Magyarországot eredményezte. Nem magyargyűlölet volt tehát a Habsburgok részéről, mikor ezt a folyamatot mérsékeltek s hevességétől megfosztani akarták, hanem előrelátó okosság, a velük emiatt való szembeszegülés pedig nem hazafiság volt a mi részünkről, hanem forradalmiság, ostobaság és szűk látókör.

Hogy pedig Kossuth azon állítása is, hogy a Habsburgok 54 éven át akadályozták a magyar nyelv jogos érvényesülését, szintén mennyire nem igaz, arra éppen elegendő bizonyíték az, hogy *a Habsburg király már jóval 48 előtt szentesítette a magyar országgyűlésnek azt a túlzó és kétségbeesetten buta törvényét, hogy minden iskolában magyarul kell tanítani*, melynek haszna és értelme semmi se volt, mert hiszen az ország több mint fele nem is tudott magyarul s így mivel képtelenség volt a gyerekeket az iskolában magyarul tanítani, természetes, hogy a valóságban nem tanították őket magyarul, de viszont Trianon után a nemzetiségi utódállamok e magyar törvényre hivatkozva nyomták el magyar kisebbségüket, azzal érvelve, hogy csak a kölcsönt adják vissza.

Lehet, hogy erre meg azt válaszolja a cinikus és logikátlan magyar Habsburg-gyűlölő, hogy hát akkor miért szentesítették mégis ezt a törvényt azok az annyira okos és jó Habsburgok? Azért – feleljük –, mert ellenségeik, a magyar „hazafiak” annyira ostobák voltak és olyan féktelenül lázító propagandát folytattak ellenük s annyira kikiáltották őket a magyar nép és nyelv ellenségeinek, hogy már nem engedhették meg maguknak azt a fényűzést, hogy a magyarságot még jobban maguk ellen ingereljék s ellenségeiknek még több anyagot szolgáltatassanak a jogosnak látszó propagandára. Azért írták alá, mert már nem volt elég erejük ahhoz, hogy tovább is ellenálljanak. Hiszen látjuk, hogy Kossuth izgatása még így se hajlan-

dó tudomásul venni, hogy a Habsburgok nemcsak engedtek itt magyarul beszélni, hanem ezt még el is rendelték. Kossuth is elismeri, hogy 1844-ben ez megtörtént, de nem tulajdonítja érdemükül, hanem csak a kényszerhelyzetnek.

Még eddigi teljesítményein is túltesz Gelsei Bíró, mikor ezt írja: „A *gőgös* első Lipót – akit „vastagajkú”-nak neveztek (mi köze annak ide, hogy vékony vagy vastag volt-e az ajka?) – vallotta uralkodása jelszavával: *Fáciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam*”. (Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végül katolikussá teszem.)

Hát *először* is még az is inkább igaz, hogy Gelsei Bíró Zoltán Habsburg-párti volt, mint az, hogy I. Lipót *gőgös*. I. Lipót annyira alázatos volt, hogy már sok is volt a jóból.

Másodszor még a verebek is csiripelik, csak – úgy látszik – Gelsei Bíró nem hallotta mégse, hogy ezt az idézett mondást nem I. Lipót, tehát nem Habsburg, hanem Kollonits Lipót mondta.

Harmadszor, ha a verebek talán még nem is (kivált ha ezek a verebek kálvinisták), de a történetírók már azt is rég csiripelik, hogy *ezt a mondást Kollonits se mondta soha*, hanem csak a protestáns propaganda, de az annál többször. Mert, mint a kommunista és minden forradalmi propaganda, ez a protestáns propaganda is hazug volt mindig.

Ma azonban még ez se meri már használni, mert már ő is tudja, hogy hazugság. Most már csak azt meri írni, hogy „állítólag” mondta ezt Kollonits. Jellemző azonban rá, hogy azért még ilyen állítólagos alakban is érdemesnek tartja hangoztatni. Gelsei Bíró Zoltán azonban – mint láthatjuk – nem „állítólag” mondatja, hanem egész bizonyosan, s ráadásul magával I. Lipóttal. Bizonyíték: mert vastag volt az ajka.

Carafa (ő Karaffának írja) pedig azt vallotta elvül: „Ereimet nyitattám föl, ha tudnám, hogy abban egyetlen csöpp vér van, mely a magyaroknak kedvező.” Itt tehát „Karaffa” állítólagos mondását nem fogja rá Lipótra, mint előbb Kollonitsét őrá fogta, mivel azonban a Habsburgokat akarja meggyűlöltetni, úgy segít magán, hogy megállapítja, hogy Carafa azért választotta elvül az idézett mondást, hogy „a császárnak kedvezzen”.

Ezzel aztán el is árulja, hogy nem is sejti, ki volt az az I. Lipót, az a „vastagajkú”. Ha ugyanis sejtene, akkor tudná, hogy neki mindennel inkább lehetett volna kedvében járni, csak ezzel nem. Azt is elárulja, hogy soha nem is hallott Carafának Lipóthoz intézett jelentéseiről, melyekben éppen ellenkezőleg, azzal próbál a császárnak kedvezni, hogy nem győzi neki bizonyítani, hogy ő mennyire nem „bruttale”, azaz mennyire nem gyűlöli a magyarokat, illetve a protestánsokat, mert hiszen a magyarokhoz, mint láttuk, édeskevés köze volt az eperjesi „vértörvényszéknek”.

Ilyen „elve” tehát Carafának még akkor se lehetett volna, ha bensejében valóban gyűlölte volna a magyarokat. Hisz akkor nem a magyarországi *német* protestánsokat végeztette volna ki. Például Erdélyben a magyar protestánsok, akik az ellene vezetett gyűlöletheadjárat hatása alatt eleinte rettegtek tőle, kellemesen csalódtak benne. Többek között Teleki Mihály is. Őket nem bántotta Carafa.

Ha tehát Carafa valóban mondott volna ilyesmit, akkor azt semmiképpen se a magyarokra átlag, hanem csakis a felszabadító keresztény sereggel szemben a törökhöz húzó elvetemült magyar- és keresztényárulókra érthette. Ezek éppen nem voltak azonosak a magyarokkal, mert hiszen Eszterházy Pál, Báthory Zsófia, Koháry István, Bársony püspök és a protestánsoktól meggyilkolt testvére vagy nagy Bercsényi Miklós apja se nevezhető talán svábnak, pedig Carafával együtt küzdöttek királyuk oldalán a török ellen (az egyik karddal, a másik lélekben), viszont ugyancsak szép számmal voltak a törökpártiak között olyanok, akiket a legjobb akarattal se nevezhetünk magyaroknak, például éppen Carafa fő áldozatait, az eperjesieket. Amit tehát Carafa mondott (ha ugyan mondott), semmiképpen se érthető átlag a magyarokra. Ha Carafa csakugyan mondott valaha ilyesmit, csak elkeseredésében, a gyalázatos árulások láttára mondhatta, hiszen nem egy protestánsról még a Lipótnak újra letett eskü s ennek folytán az amnesztia megkapása után is kisült, hogy titokban mégis még azután is a törökkel cimborált.

Végül pedig megjegyezzük, hogy maga Carafa állítólagos véres mondásából se igaz egy szó se.

Gelsei Bíró Zoltán tehát ilyen állításokkal kezdi a Habsburgok történetét. Baráthosi Balogh Benedek is ugyanígy kezdi: „Annak a pár századnak története, melyet itt adok, túlszaz az emberi képzelet legmerészebb alkotásain. Annyi fenségesen szépet (ezt persze a kálvinista magyarok produkálták), annyi aljasan gyalázatost (természetesen a „vastagajkiak”, jezsuiták, főpapok és áruló magyarok részéről), ami ezen idő alatt lepergett valóság volt, emberi agyvelő képtelen kieszelni.” (!)

„A Habsburg ősellenséges faj, mely gyűlöli a magyart. Az ők (így!) fojtogató zsarnokságuk ellen kellett négy száz évén át egymást érő szabadságharcokban védelmezni nemzetünk életét, mialatt legjobbainkat hurcolták vérpadra, gyilkolták le orozva. (Láttuk már, hogy II. Lajost is ők fojtották bele a Csele patakba, ők gyilkoltatták meg Bocskait, Bethlen Gábort, Thurzó Imrét, Zrínyi Miklóst, Kendeffy Ádámot, Széchenyi Istvánt, Teleki Lászlót, Kossuth is úgy féltette tőlük az életét, hogy testőrséget tartott maga körül és idegenből jövő ételt nem evett meg. Ez természetesen nem Balogh közbevetése, hanem az enyém.)

„Mindre kiterjedő, céltudatos munkát végeztek népünk elpusztítására (sajátságos, mert hiszen köztudomású, hogy híresek voltak passzivitásukról, kényelmükről és nemtörődömségükről) és eszközeikben sohasem voltak válogatósak.” (Az igazság az, hogy eszközeiben soha senki nem volt olyan válogatós, mint éppen ők.)

„Magyarellenes telepítésekkel nemzetfánk gyökerét támadták meg.” (2 millió németünkkel szemben 3 millió oláhunk volt, pedig belőlük egyet se telepítettek ide a Habsburgok. Trianonban pedig egyedül csak a tőlük betelepített németek nem jelentettek tehertételt számunkra. Még Burgenlandba (melyet kivételesen német létére is elvesztettünk) se ők telepítették a németeket, s érdekes, hogy addig míg ők voltak itt az urak, e német Burgenland tőlünk való elszakítása se jutott soha eszükbe.) „S a magyarság tervszerű irtása (a magyarokat legfeljebb Bocskai, Bethlen, Thököly, Rákóczi és Kossuth fegyveres felkelései irtották) nem nevezhető nemzethérolásnál egyébnek, hiszen az életben maradottaknak még a vérét is mesterségesen akarták megfertőzni. (!) Ezeket a tényeket és lefolyásukat alig ismeri a nemzet. Meg kell hát ismerni.”

E nagyhangú ígéret után annál meglepőbb, hogy mikor aztán Baráthosi Balogh kis könyvét elolvassuk, erre vonatkozólag semmi adatot se találunk benne. Ezeket a tényeket és lefolyásukat tehát mégse ismerhettük meg még tőle se.

Úgy látszik, arra akar célozni, hogy a telepítések idején Ausztriából prostituáltakat is toloncoltak magyarországi területekre, s Baráthosi mindjárt kész is a váddal, hogy minket akartak velük szifilisszel megfertőzni. Közben azonban elfelejti, hogy ezeket a bécsi prostituáltakat, ha csakugyan ide toloncolták, nem magyar vidékekre, tehát nem magyarok, hanem az ide telepített, a nekik állítólag annyira kedves németjeik közé toloncolták. Hogy lehet tehát, hogy mégis a gyűlölt *magyarok* vérét akarták velük megfertőzni?

De a betelepített svábokra se lehet egyszerűen ráfogni, hogy prostituáltak ivadékai, hiszen a prostituáltak természete a naplopás, a mi svábaink pedig éppen a szorgalmukról, sőt a becsületességükről híresek. Szaporaságukkal is kitűntek, pedig a szifilisznek éppen a terméketlenség a következménye. De – sajátságos – hogy még magyar érzelmeikkel is kitűntek ezek a Habsburg-gonoszságból a magyarság tönkretévére és vére megrontására ide telepített sváb prostituáltak.

A nálunk járt francia René Gonnard például ezt írja „La Hongrie” (Paris, 1908) című művében: „Les Souabes du Bas-Danubesont considérés comme particulièrement loyalistes envers la couronne de saint Étienne. Ils votent comme les Magyars et parlent souvent magyar: Az Alduna-vidéki (bánsági és bácskai) svábok (tehát azok a magyarországi németek, akiket a Habsburgok telepítettek ide) arról ismertek, hogy különösen hűségesek Szent István koronája (tehát a magyar nemzet) iránt. A választásokon arra a pártra szavaznak, melyre a

magyarok (negyvennyolcasok) és gyakran társalgási nyelvül is a magyart használják.” Láttuk, hogy 48-ban is éppen ez a „megrontásunkra” ide telepített németek (például Pest-Buda akkor még német lakossága) lelkes 48-asok voltak. A horvátok, szerbek vagy oláhok, akiket nem a Habsburgok hoztak ide, igen, de a tőlük betelepített németek nem lettek magyarellenesek.

Ellenben Hitler, a Habsburgok ellensége és megvetője, már fel tudta ezeket a svábokat is paprikázni s ugyancsak felébresztette bennük a német önérzetet, sőt gőgöt. De ez is csak azt bizonyítja, hogy már *a Habsburgok is mennyire felkelthették volna bennük ezt a magyargyűlöletet*, ha akarták volna. Lám az erdélyi szászokban még 48 előtt is fel tudta ugyanezt keltetni a protestantizmus.

Bevezető soraiban, melyek 1937. május havában keltek, Baráthosi Balogh is megemlíti már, hogy „a német” „Wanderburschok” (vándorlegények) nemcsak a Dunántúl, hanem az egész Csonkaország területén – ivadékokra is visszamenőleg – kikutatták a német és németgyanús települések és családok őseit. Baráthosi azonban még ezt is a Habsburgok rovására írja (!).

Nem veszi észre, hogy e vándorbursok idejében már egész más világ volt. Ekkor már a német hatalom nem az igaz Istent imádtá és szolgálta, mint a Habsburgok alatt, hanem a német nép, faj és nyelv lett a bálványa.

Éppen a Habsburgok óriási érdeme magyar szempontból is, meg másképp is, hogy az ő uralmuk alatt még nem történelmet meg ilyesmí s 48 is csak a szabadelvűséget, hitközönyös-séget s vele a Kossuth ügyével való rokonszenvet keltette fel a magyarországi németiségben, de nem a német nemzetiségi érzést.

Ezért haragudott a Habsburgokra annyira Hitler s ezért tekintette őket a német nép legveszedelmesebb ellenségeinek. A jó Baráthosi Balogh elfogult fanatizmusa és felekezetiése azonban mindezt nem veszi észre s ő még Hitler Wanderburschai működését és a sváb önérzet felébredését is a Habsburgok nyakába varrja. (Bukásuk után egy negyedszázad múlva!)

Pedig mi lett volna belőlünk, ha ez a pogány-német gőg 400 évvel előbb kezdett volna már el működni ellenünk? Kivált mikor ez akkor még magyar reakcióra is alig talált volna. Hiszen a vallástalan katolikus Hitler is alig talált ilyesmire s például a protestáns Nagy Frigyesért is annyira lelkesedtek az állítólag annyira németgyűlölő kálvinisták, hogy Mária Terézia hadseregéből seregestől szöktek át hozzá.

A magyar pogány meg a német pogány akkor is, meg Hitler idejében is, egész jól megértette egymást. (Bethlen Gábor is milyen nagy barátságban volt a protestáns osztrákokkal, sőt csehekkel!) De ezek a magyar pogányok jóban voltak, sőt szövetségtek még a török pogánnyal is. A bolsevik pogánynak is mennyivel jobb talaja volt a kálvinista Tiszántúl (meg Erdély), mint a Habsburgoktól nevelt katolikus Dunántúl!

Gelsei Bíró a Habsburgok történetét stílszerű bevezetésképpen Habsburg várával kezdi:

„A regényes szép svájci földön – írja –, ahol a Reuss és az Aar vize kanyarog, Aargau kanton festői kies vidékén, Brugg városka közelében, poétikus tájon áll még ma is egy fekete kőomladék.”

„Mikor e romok közül elősuhan egy denevér, földhugó a zsákmányra éhes bagoly vagy elkuvikolja rémes jóslatát a halálmadár, a régi boszorkánymesék e kísérteties éjjeli madara, méltán borzonghat végig nemcsak a babonás pásztor, de a kései kor historikusa is (csak nem tartja magát még Gelsei Bíró is historikusnak?), mert az ördögi gonoszságok konyhájának e szárnyas jelképei sehoh stílszerűbb fészket nem verhettek, mint éppen itt. Sőt innen repült ki közülük majd ezer év előtt a legrémesebb éjjeli szárnyas, a gonoszságnak ama kétfejű vámpírja, mely emberhússal táplálkozott, nemzetekbe csimpaszkodott, fél Európa vérért szívta.”

„Mindenkí menjen el e romokhoz és mutasson rá a világ előtt: Íme, ez volt a magyar nemzet Pandora szelencéje! Innen áradt a magyar nemzetre, sőt az egész világra minden átok!”

Az 1937-ben, tehát már Hitler korában író s természetesen vele rokonszenvező s hatása alatt álló Baráthosi Balogh már egész másképpen, a kor eszméinek megfelelően kezdi a Habsburgok történetét:

„Származásuk, mint minden családe, mondákba vész. Ezek közül a valószínűség hatásával bír a „Szémigotha” azon adata, hogy a Habsburgok őseinek sírköve ma is ott látható a régi római zsidó temetőben. Ez a nyilvántartó könyv pedig a leggondosabban számon tart minden felszínre került családot, melybe zsidó vér került. Szerintük hát zsidó származásúak lennének. A német források alleman eredetűeknek mondják.”

Hitlerék tehát még a Habsburgokra is ráfógták a zsidó eredetet. Mutatja, mennyire ellenségnek tartották őket. Mivel azonban épp ily ellenségnek tartották őket kálvinistáink és kurrucodó magyarjaink is, mérget vehetünk rá, hogy ezt a zsidó származást ők egytől egyig el is hitték. Pedig látjuk, hogy még Baráthosi se meri mondani, hogy ő is elhiszi. Pedig hát ez ugyancsak nagy szó!

Azonban a mi naivságig hiszékeny ádáz gyűlölőink kedvéért mégis megkérdezzük, hogy kerül-e svájci vagy elzászi család őse Rómába vagy hogy került Rómából Svájcba? Továbbá figyelmeztetünk arra, hogy a Habsburgok minden egyes őseit egyenként és név szerint ismerjük egész a magyar vezérek koráig, sőt még anyai őseiket is egész a XII. századig, ezek között pedig egy se zsidó, zsidó tehát csak azon őseik között lehet, akiket nem ismerünk. Ez magyarul azt jelenti, hogy az ő zsidó őseikről vagy ősükről beszélni egészen ostoba fecsegés. Ha ugyanis nem ismerjük őket, honnan tudjuk, hogy zsidók voltak?

De egyébként is, mivel a Habsburgok apai és anyai őseit majdnem ezer évre visszamenően mind ismerjük s így tudjuk, hogy köztük nem volt zsidó, ha mégis volt zsidó ősük, csak ezer évvel előbb lehetett. Azonban akinek 1000 évvel ezelőtt volt egy zsidó őse, annak a vérében legfeljebb 0,01% a zsidó vér, ezzel pedig még a legádázabb ellenség se kezdhet semmit. De még ha erre is csak az a római zsidó temetőben még „ma is látható” sírkő az egyetlen bizonyíték, akkor ugyancsak furcsa az a bizonyíték.

Ki látta ugyanis ezt a sírkövet, ki közölte a fényképét, ki betűzte ki a felirását és ki fejtette meg értelmét? Temetőnkben még 300 éves sírköveket is alig lehet találni, nem 1000 éveseket s kivált olyanokat, melyeknek még a feliratát is el lehet olvasni s belőle a gazdájának személyazonosságát megállapítani. Aki még ilyet is elhisz, az nem is sejti, mi az a történelem és mi az az archeológia.

Az egész dolog komoly ember részére csak lélektanilag tanulságos, mert szemléltetően mutatja, mire nem képes az emberi gonoszság és naivság, főként pedig az esztelen gyűlölet. Igaz, hogy a Habsburg-gyűlölők ezen érvét még Baráthosi se hitte el. De hát akkor miért hozta mégis elő? Csak nem azért, mert tudta, hogy azok között, akik a pamfletjét olvassák, még olyanok is lesznek, akik még ezt is elhiszik? El is hitte még az az okleveles kálvinista tanár is, aki e pamflet alapján adta elő a jobb sorsa érdemes magyar ifjúságnak a magyar történelmet.

Mindkét pamfletünk úgy ír Habsburg váráról, mintha rablólovag lett volna. Baráthosi már ezt se meri nyíltan mondani, csak így fejezi ki magát: „Homályos utakon – több adat szerint rablólovagsággal – szerzik nagy vagyonukat Svájcban és Elzászban.” Pedig hát erre az egyetlen bizonyíték az, hogy akkor elég gyakori dolog volt az ilyesmi. Az ugyanis komoly történetíró előtt semmiképpen se bizonyíték, hogy mikor Habsburg Rudolf, mint császár, nagy sikerrel irtotta ki a rablólovagokat, halálos és irigy ellenfele, a cseh Ottokár cinikusan azt felelte: „Hogy rablóból lesz a legjobb pandúr!” A tárgyilagos történetírás nem az ellensége cinikus megjegyzése alapján szokta megítélni valaki jellemét, de rablókat egyébként se szoktak császárrá választani. De hogy Habsburgi Rudolf éppen ellenkezőleg, már jóval császárrá választása előtt is híres volt becsületességéről és igazságosságáról, arra majd hozunk fel ugyancsak meggyőző adatot.

Magát Habsburg várát a család 1028-ban meghalt Werner nevű tagja építette, aki strassburgi püspök volt s így bajosan építhette a várat rabló kalandjai előmozdítására. De ha a gyűlölet erre azt mondja, hogy akkoriban püspökök között is fordult elő ilyesmi, azt feleljük neki, hogy ez a Habsburgi Werner nemcsak püspök, hanem II. Henrik császár bizalmi embere

is egyúttal, aki *sose volt otthon*, hanem a császárt szolgálta s mint birodalmi követet, még a halál is Konstantinápolyban ért. Mikor rabolhatott volna hát ő Habsburg várára támaszkodva s onnan ki-kitörve?

„Már akkor megvolt bennük – írja Gelsei Bíró – mindaz a jellemvonás, melyet az atavizmus [távoli ősök tulajdonságainak újabb megjelenése] törvényeinek ideális pontosságával örökölték ivadékról ivadékra. Az átöröklés törvénye, ködbevesző ősök jellemének átütődése kései utódokra sehol szabadosabb (talán szabatosabbat akart mondani) tökéletességgel nem jelentkezik, mint náluk. És épp ezért, mint uralkodók, minden időkre csak veszedelmesek lehetnek a népekre.”

Furcsa. Hát ha egyszer már a Habsburgok az atavizmus törvényeinek oly ideális pontosságával örökölték át őseik tulajdonságait, mint senki más emberfia, ebből milyen logikával következik, hogy csak veszedelmesek lehettek a népekre? Hát talán csak a rossz tulajdonságokat lehet átörökölni, a jókat nem? És annak a családnak, mely nagyobbra jutott minden másnál, nem több jótulajdonságának kellett lennie, mint rossznak?

„A korukbeli feljegyzések megírják a családról, hogy amikor még nem jutottak históriai szerephez, igen szorgalmas gazdák voltak, legfőbb vágyuk a gazdagodás. Kapzsiak, alkalmazkodó képességük kiváló, a pártvillongásokban mindig zseniálisan megérezték, melyik az a párt, ahol a család megtalálja a maga hasznát. Szenteskedők s főleg igen szaporák.”

Mіндеz annyira megtetszett Gelsei Bíróban Baráthosi Balognak, hogy szolgálalkúen, szóról szóra átvette tőle, de mivel nem idéz semmit, sőt soha még említést se tesz arról, hogy tudna róla, hogy Gelsei Bíró élt is valaha, valójában plagizált [idegen mű saját névvel való közlése], azaz irodalmi lopást követett el. De legalább érne annyit Gelsei Bíró, hogy érdemes lett volna tőle lopni! De minden szava éppen az igazság egyenes ellentéte.

Aki csak *szorgalommal* gazdagodik, pedig róluk még Gelsei szerint is csak ennyit mondanak az egykorú feljegyzések, arról nem szoktuk azt mondani, hogy minden vágya a gazdagodás, azok nem szorgalom által igyekeznek gazdagodni. Kapzsiságról se lehet szó. A szorgalmas gazda nem szokott kapzsi lenni. De a Habsburgok jellemvonása – éppen ellenkezőleg – a nagylelkű adakozás. Az ősökben is már, s még inkább a világ első méltóságát viselő utódokban feltűnő ez a tulajdonság. A saját ellenkező állítását maga Baráthosi is megcáfolja, mikor első, okmánnyal bizonyítható ősükről, Guntrámról azt írja, hogy „a muri klastrom hagyományai említik elsőnek, mert *gazdagon megajándékozta őket*”.

Négy unokája közül szintén kettőnek a felesége is alapított híres kolostort, tehát a bőkezűség volt az ismertetőjelük, nem a fukarság. Hogy pedig császár korukban milyen örültül bőkezűek és adakozók voltak, azt láttuk már számtalanszor.

I. Ferdinánd mindent elajándékozott vagy a törökre költött s emiatt olyan adósságokat hagyott utódaira, hogy hetedíziglen is nyögték. II., III. Ferdinándnak, I. Lipótnak egyetlen hibája az örült bőkezűség volt. Nem a költekezés, hanem a bőkezűség, mert nem magára költött. Láttuk, hogy Lipót még akkor se akarta megbüntetni hűtlen miniszterét, mikor már milliók elsikkasztását rábizonyították. Láttuk, hogy fia, III. Károly alatt már az az örült szokás fejlődött ki az udvarnál, hogy jutalmuk szolgálataért a császár halálakor a főlovászmesteré lett az összes udvari fogat, a főudvarmesteré az egész udvari felszerelés és az új császárnak úgy kellett aztán tőlük mindent óriási összegeken visszavásárolnia. S ezt ők mind túrték és helyeselték, mert úgy gondolkodtak, hogy az uralkodó köteles nagylelkű lenni. Ez az ő leg-szebb erénye.

Láttuk, hogy V. Ferdinándot valósággal kifosztották a koldusok, mikor már „nyugdíjban” sétálni ment, Ferenc József kabinetirodája pedig a császár magánvagyonából évente egymillió forintot (akkori értékben) osztott ki a kérvényezők között, mert mindenki kapott, aki kért. A mi kálvinistáink pedig azt állítják, hogy a pénzvágyat és a kapzsiságot az anyatej-jel szívja magába minden Habsburg. Most már csak arra vagyok kíváncsi, mit írnának akkor, ha valóban fukarok lettek volna, mint a kálvinista skótok, Rákóczi György, Nagy Frigyes és apja, vagy Gelsei Bíró és Baráthosi Balogh ősei?

Aztán képzelhető-e nagyobb ellentét, mint Habsburg és alkalmazkodás?! Hisz éppen az volt a másik hibájuk az örült bőkezűség mellett, hogy túlságosan is nem alkalmazkodtak, túlságosan is egyenesek, becsületesek voltak. Ezért sértődött meg Bécsben Sobieski János Lipót viselkedése miatt, ezért tudta oly rútul becsapni V. Károlyt a ravasz protestáns Szász Móric, ezért lett ellensége fiának, II. Fülöpnek az angol Erzsébet és ezért lehetett még a titkára is a holland protestánsok megfizetett kéme. A katolicizmus kárára a Habsburgok soha nem alkalmazkodtak s a bűn és a hitványság előtt sohase alázkodtak meg még akkor se, ha országokat menthettek volna meg vele.

Egyedül Mária Teréziában volt alkalmazkodó képesség, de ő is protestáns anyjától örökölte. De ahol elvekről volt szó, ő se alkalmazkodott soha. Például Nagy Frigyeshez is mennyire nem alkalmazkodott!

De a *szenteskedésnek* is éppen az ellenkezője voltak a Habsburgok, mert az ő vallásosságuk és katolicizmusuk még ellenségeik szerint is őszinte volt, nem pedig szenteskedő külsőség. Ők mindig abban voltak legjobban vallásosak, ami a legnehezebb. Egy sincs köztük, aki feleségét elkergette volna például s aztán az Evangélium ellenére új házasságot követelt volna az Egyháztól. Pedig bőven voltak náluk boldogtalan házasságok (I. József, II. József, Ferenc József). Láttuk, hogy még nemi kihágások is ritkák voltak köztük. (Előfordultak a család alsórendű tagjai között, de nem a trónon levőknél.)

Egy dinasztia se mondhatta el magáról, amit ők például Magyarországon, hogy az egyházi vagyron határai egész a bolsevista garázdálkodás idejéig ott voltak, ahol Szent István megszabta őket. Ők még a pápától eltörölt jezsuiták vagyonából se költöttek el egy fillért se, hanem ma is megvan Tanulmányi alap alakjában s még II. Józsefnek se kellett a tőle eltörölt szerzetesek vagyona, hanem az is megvan ma is Vallásalap alakjában. (Ha azóta a kommunizmus nem lett volna.)

Pedig a hitújítás nálunk is rátette a kezét az egyházi vagyronra, de Pázmány szorgalmazására a jóságos, a földet csókolgató II. Ferdinánd, bár mindig pénzzavarban volt, mégis egytől egyig azt is visszaszerezte az Egyháznak, ami már elveszett. Ez igazán nem szenteskedő, hanem egész a velőkéig hatoló és tettekben nyilatkozó vallásosság.

Hogy aztán az Egyház nem tudta felhasználni ezt a vagyont a lelkek üdvére úgy, mint kellett volna, az már nem az ő bűnük, de ők megtették uralkodói kötelességüket s megfékeztek mind magukban, mind alattvalóikban azt a szentségtörő kapzsiságot, mely még az Istennek adott vagyon elrablásától se riad vissza, sőt éppen az után nyújtja ki legelőször a kezét, mert tudja, hogy mindig azt a legkönnyebb elrabolni.

Végül minden elterjedt közhit ellenére, még az se igaz, hogy annyira *szaporák* voltak a Habsburgok. A család két ága közül az ifjabb (a Laufenburgi) *már a középkorban kihalt*. De az idősebb ágban is Habsburgi Rudolf az első, akinek nagy családja volt (hat leány és három fiú), de mire meghalt, már neki is *csak egy fia élt*, Albrecht, aki fenntartotta a családot. Albrechtnek – igaz – megint volt vagy 16 gyereke, ámde akkor majdnem minden családban így volt s ez a sok gyerek úgy kipusztult megint, hogy a középkor végére I. Miksa császárnak már megint csak egy fia, Szép Fülöp tartotta fenn a családot s ennek is csak két fia volt: V. Károly és I. Ferdinánd, az első a spanyol, a második az osztrák ág alapítója.

Ha a Habsburgok annyira szaporák lettek volna, akkor nem gazdagodhattak volna meg annyira, mert a sok gyerek között szétforgácsolódtak volna országaik. Régebben ugyanis még osztozkodtak a testvérek a családi birtokokon, mert még nem hozták meg azt a családi törvényt, hogy *mindent az elsőszülött örököl*.

A középkorban még a család más tagja uralkodott Ausztriában, másik Stájerben és Karintiában és másik Tirolban és a nyugati (svájci és elzászi) birtokon. Ha szaporák lettek volna, nem történhetett volna meg az a sokat emlegetett, a történelemben egyedülálló eset, hogy I. Albert egy év alatt három hatalmas koronát örökölt: a német királyit, a magyar királyit és a cseh királyit. De utána hamarosan ő is meghalt. Csak halála után született meg egyetlen fia,

de az se érte meg a 20 esztendőt s kihalt a család ezen ága és mindenük a stájer Habsburgé lett, aki III. Frigyes néven lett német császár. (Ettől foglalta el Mátyás Bécs várát.) Később a tiroli Habsburgok is kihaltak s így lett Tirol is ezé az osztrákká lett stájer ágé. Mivel I. Ferdinándnak megint több fia volt, ismét keletkezett külön stájer ág, de az osztrák ág megint már az első nemzedékben kihalt s megint csak az újabb stájer ág tartotta fenn a családot.

A spanyol Habsburgok úgyszólván eleitől kezdve haldokoltak, alig egy-két férfitag képviselte századokon át az egész családot. Később már mindig csak egyetlenegy, s végül – bár mindenki sokkal korábbra várta a dolgot – 1700-ban végleg kihaltak. Mikor 1705-ben az osztrák ág feje, I. Lipót is meghalt, ő is csak két fiút hagyott hátra: egyikre Spanyolország várt, a másikra a császárság, Ausztria, Csehország és hazánk. Ámde ezek közül is az idősebb fiú, már nyolc év múlva meghalt s szintén utód nélkül, a kisebbik kénytelen volt hát hazajönni s ezzel a család elvesztette Spanyolországot. Végül még e kisebbik fiúnak is csak lánya maradt s így 1740-ben, III. Károlyal, Mária Terézia apjával, az osztrák ág is kihalt.

Nem tudom, hol van itt az a nevetve emlegetett nagy szaporaság. Igaz, hogy I. Ferdinándnak is és fiának, Miksának is volt 15-16 gyereke, de akkor még ilyen sok gyermekük volt a protestáns dinasztiaéknak is. Miksa sok gyereke és sok fia között azonban már egy se hagyott utódot s még I. Ferdinánd gyermekei közül is hamarosan már csak egynek, Károlynak, a legkisebbiknek az utódai tartották fenn a családot s kerültek a trónra II. Ferdinánd személyében s ettől kezdve a családot már állandóan fenyegette a kihalás veszélye, mely aztán egy évszázad múlva be is következett.

A Lothringenek lettek utána szaporák, nem a Habsburgok, de, noha ők már Lothringenek, se II. József, se V. Ferdinánd, se Ferenc József után mégse maradt férfi utód.

„A sors különösen kedvezett nekik – folytatja Gelsei Bíró – a szerencsés házasságokban. Kossuth Lajos az angoloknak elmondott beszédeiben rá is mutat, hogy a történelemben csupán ez az egy „érdemük” van. Ami, ha nem is érdem, legalább nem bűn. Azonban minden egyéb, amit tettek, bűn, állapítja meg Kossuth.”

Pedig hát ez bizony érdem, mégpedig sokkal nagyobb érdem, mint a gyűlölködők gondolják. Azt jelenti ugyanis, hogy a Habsburgok egy országukat se szerezték erőszakkal, véres, öldöklő háborúkkal, alattvalóik könnyével-vérével, hanem békés, büntelen eszközökkel, nagyobb érdemet még elképzelni sem lehet egy uralkodóházban. Hiszen úgyszólván az egész világtörténelem a dinasztiaéknak országok szerzése miatt indított véres háborúiból áll.

De azért azt se mondhatjuk, hogy csak a „sors kedvezett nekik” ezekben a szerencsés házasságokban, mert Burgundiai Máriát például, akivel a család a gazdag Németalföldet kapta, előkelőnél előkelőbb kéri között azért kapta meg éppen Habsburgi Miksa, mert a menyasszonynak testi és lelki tulajdonságai kiválóságával ő tetszett meg legjobban.

Johanna kezét pedig, aki egész Spanyolországot, fél Olaszországot s egész Amerikát hozta magával, szintén Szép Fülöpnek, Miksa fiának szépsége hódította meg, hiszen egész életén át olyan szerelmes volt bele, hogy korai halála megőrjítette. Tehát ezt a házasságot se a sors kegye hozta a Habsburgoknak, hanem a kiválóságuk, bár ebben az esetben csak testi volt ez a kiválóság, nem lelki is egyúttal. Már Nagy Lajos szépségesen szép leányának, Hedvignek is Habsburg volt a vőlegénye s úgy szerette a menyasszonya, hogy majd a szíve szakadt meg, mikor helyette mégis a Jagelló Ulászlóhoz kellett mennie állami érdekből.

Pálmay Ilka „Emlékirataim” c. írásában azt írja (122. o.) „az óriási termetű” „daliásan szép” Ottó főhercegről, utolsó Habsburg királyunk apjáról, hogy „megjelenésében hasonlatos volt a mesebeli herceghez, akiről a fiatal leányok álmodoznak”. „Minek tagadjam – mondja –, nagyon tetszett nekem”. (Mi azonban csak annyit tudunk, hogy a Habsburgok „vastagajkúak”, tehát nagyon csúnyák voltak.)

A szép Vecsera Máriába is nem annyira Rudolf trónörökös volt szerelmes, hanem az öbeléje. Nem a trónörökös járt őutána, hanem ő a trónörökös után.

S még csak azt se mondhatjuk, hogy a Habsburgok közmondásosan előnyös házasságait anyagi okokból, érdekből kötötték. Ellenkezőleg. Aligha van még egy uralkodócsalád, mely annira megvetette volna az anyagiakat, mint éppen a Habsburg. II. Ferdinánd egy nála jóval idősebb bajor hercegnőt vesz el csak azért, mert még fiatal korában megtetszett neki. Boldogok is voltak. I. Lipót Eleonórárt vette el a Wittelsbachok egy szegény mellékágából. Ez szép volt, de viszont annyira jó, hogy készakarva tette tönkre szépségét, hogy legyőzze magában a hiúságot.

Boldogok is voltak ők is. Ugyanez a Lipót elsőszülött fiával, I. Józseffel egy szegény braunschweigi hercegnőt vetetett el, aki még ráadásul idősebb is volt, mint vőlegénye. Ezek nem is lettek boldogok.

Másik fia, III. Károly, akire családja spanyol és osztrák ágának öröksége együttesen várt, szintén egy koldusszegény, de igen szép braunschweigi hercegnőt vett el, aki ráadásul még azelőtt protestáns is volt. Boldogok is lettek. Leányuk, Mária Terézia (szintén az egész Habsburg-örökséggel) Nagy Frigyeszel szemben a tizedrangú kis lotaringiai hercegség urát, Ferencet választja, akinek akkor már ez a kis hercegsége is elveszőfélben volt. Boldogok is voltak ők is. I. Ferenc negyediknek azt a bajor Karolinát veszi el, aki nemcsak szegény volt, hanem még a württembergi trónörökösnek se kellett és bánatában és szegényében annyit sírt, hogy tönkretette vele a szemeit. Természetesen ők is boldogok lettek.

Erzsébet királyné is úgyszólván koldusszegény volt és a Wittelsbachok nem is a királyi, hanem a hercegi mellékágából származott. Ferenc József mégis őt választotta, sőt még anyja, az okos Zsófia is. Igaz, hogy Zsófia nem őt akarta, hanem idősebb testvérét, de hát az se volt gazdagabb, se előkelőbb, mint a húga. Ők nem lettek boldogok, de ha Ferenc József, aki mindenben mindig szót fogadott az anyjának, csak ebben nem, ebben is szót fogadott volna, akkor az anyjától kiszemelt nagyobb lánnyal boldog is lett volna.

Az utolsó Habsburg-király, IV. Károly, szintén azt a Zitát vette el, aki ugyan a francia királytól származott, de közelebbi ősei az ötödrangú pármái hercegségnek voltak csak urai, azt is akkor már régen elvesztették. S ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy Zitáék tízen fölül voltak testvérek, akkor gondolhatjuk, milyen gazdag lehetett. Ha tehát valakiről, akkor a Habsburgokról elmondhatjuk, hogy nem voltak hozományvadászok. Bocskait, Bethlen Gábor, sőt Napóleont se a Habsburgok szemelték ki „partinak”, hanem azok őket. A két elsőt el is utasították, a harmadikat is csak önfeláldozásból vállalta Mária Lujza, aki aztán el is romlott, de csak azért, mert idegen környezetbe került.

Habsburgi Rudolf

Tudvalevő, hogy a Habsburg-családot az 1291-ben elhunyt Rudolf emelte fel, akit német királlyá választottak. Rá is kigyót-békát kiált Gelsei Bíró is, Baráthosi Balogh is, illetve csak az első, mert hiszen a második mindent az elsőből lop és ráadásul szóról szóra. Jellemző, hogy Baráthosi Balogh Rudolfot csak úgy hívja: „a kis Rudi”, a kis Habsburgi Rudi”.

Nem tudom, mi címen, mert hiszen ami a jellemet, tehetséget, tehát a lelkieket illeti, elismerten a német-római császárok egyik legnagyobbika volt. A legidősebbek közé is tartozott mikor megválasztották, mert már 56 éves volt. Testileg se volt éppen kicsi, mert köztudomású, hogy hét láb hosszú, tehát még két méternél is magasabb volt. Testileg, lelkileg mindenképpen nagy volt tehát. Azt is hangsúlyozzák ma már a történetírók, hogy mikor királlyá választották, már vagyonban és befolyásban se volt kicsi: már akkor a leggazdagabb német főnemeselek közé tartozott.

„A bécsi műtörténeti múzeumban őrzött egykori arckép szerint – írja Baráthosi Balogh, de persze Gelsei Bírótól lopva még a kifejezéseket is (pedig azt hinné az ember, hogy még a bécsi műtörténeti múzeumban is járt forrástanulmányai közben) – lefedt ajkaival, lehajló szájszögletével, igen hosszú és duzzadt sasorrával s keskeny arcában ravasz, apró és érzékies

szemeivel határozottan ellenszenves arcú ember lehetett.” Gelsei Bíró még azt hozzáteszi: „Szinte csoda, hogy ezzel az ábrázattal hogyan tetszhetett meg X. Gergelynek.”

Tudjuk, mennyit lehet adni a XIII. századból származó arcképekre s mennyire szoktak azok hasonlítani ahhoz, akit ábrázolnak. Hát ha még valaki az ádáz gyűlölet okozta színvaksággal és torzító szemüvegen át is nézi őket! Az egykori krónikás, aki nemcsak az ércképét, hanem magát Habsburgi Rudolfot is látta, egész más benyomást nyert róla:

„Karcú növésű volt – írja a comari krónika –, hét láb magas, vonzó külsejű (!), feje kicsiny volt, arca halvány és orra hosszú, mértékletes volt az evésben és ivásban és minden más dologban, bölcs és okos és mindig szerény maradt, noha a legnagyobb gazdagságok fölött rendelkezett.”

S a jó Gelsei Bíró csodálkozik, hogy mint tetszhetett meg annyira a pápának, hiszen nagy volt az orra és lefedte az ajka! Úgy látszik, szerinte nem való császárnak az ilyen.

Azt mondja Baráthosi Balogh, hogy Habsburg Rudolf „a zavarosban halászva szerzi meg a német császári trónt” s természetesen ezt is Gelsei Bíróból plagizálja. Pedig hát ha volt német császár, aki tiszta úton lett azzá, akkor Habsburgi Rudolf volt az.

Mikor koronázása után kezébe kellett volna vennie a kormánypalcát, hogy ezzel a kezében eskesse fel hűségre a választófejedelmeket, kisült, hogy elfelejtették odakészíteni. Mindenki zavarba jött, hogy most mi lesz, csak az új király nem. Felvette helyette a feszületet, megcsókolta és azt mondta, *ez az ő jogara*.

Az az éles ész, találékonyosság és mély vallásosság, ami ebben megnyilvánult, természetesen mindenkinek nagyon tetszett, csak a mi pamfletistáink nem tudják mással magyarázni, mint ravasz képmutatással.

„Volt-e uralkodóház a világon – kérdi Gelsei Bíró –, mely annyi bűnt követett volna el a szent kereszt ellen?”

Azt feleljük a kérdésére, hogy az igazság, éppen ellenkezőleg az, hogy valóban nem volt még uralkodóház, mely félezer éves uralkodása alatt mindig oly önzetlenül szolgálta volna ezt a szent keresztet, mint ők.

„A tiszta szép katolikus vallás ellen – folytatja a ravasz kálvinista Gelsei Bíró, aki ugyanezen pamfletben a nagybátyját azért magasztalja az égig, mert „királygyűlölő pogány magyar volt” s ezzel tudunkra is adja, miért gyűlöli annyira a keresztet szolgáló Habsburgokat – ők követték el a legnagyobb bűnöket, ők fertőzték be történelmi borzalmakkal emelkedett idealizmusát, ők alacsonyították le hatalmi érdekeik erkölcsstelen eszközévé, ők kompromittálták a keresztet és vétkeztek ellene legnagyobbat az egész világon.”

Szóval a keresztet (valójában a feszületet, mert Habsburgi Rudolf azt vette jogar helyett a kezébe) az a kálvinista akarja megvédeni a Habsburgok ellen (de ez már igazán a bolsevistákéval vetekedő hazudozás és méregkeverés!), aki nyíltan elárulja, hogy tulajdonképpen a pogányság az ideálja, de aki még ha *hívő* kálvinista lett volna, akkor is elvből ellene lett volna a feszületnek, sőt még a Krisztus teste nélküli keresztnek is.

„Ők (a Habsburgok) gyűjtogatták az inkvizíció máglyáit legvadabb dühvel: spanyol, német, olasz, osztrák földön, csak a nemes magyar nemzet földjét nem tudták meggyalázni e sötét borzalmakkal, mert a nemzet szerencséjére akkor még nem Habsburgok uralkodtak. Az osztrák ház e szörnyűsége idegen maradt számukra.”

Az igazság ezzel szemben az, hogy az inkvizíció se szörnyűség, se borzalom nem volt, csak az Egyház ellenségeinek – (igazi bolsevista lelkiülettel) – sikerült annak elhíresztelni. A kínpadot nem az inkvizíció találta fel, hanem a kor kemény igazságszolgáltatásával járt, de egy törvényszék se használta olyan kíméletesen és tette úgyszólván csak elméletivé, mint éppen az inkvizíció. Ez (mivel a papok kezében volt) egyébként természetes is. Azt, hogy az a törvényszék, mely az Egyház kezében volt, kegyetlenebb lett volna, mint az, melyet nem papok irányítottak, csak az hiszi el, akinek a fanatikus gyűlölet elvette már az esztét.

De akár borzalmas volt az inkvizíció, akár nem, annyi tény, hogy a Habsburgoknak semmi közük nem volt hozzá. Sem nem ők találták ki, sem nem ők gyakorolták. Mikor a Habsburgok Spanyolországba kerültek, már ott találták az inkvizíciót, a Habsburgok osztrák ágának országaiban pedig, melyhez nekünk egyedül van közünk, egyáltalán nem is volt sohasé inkvizíció. Ahogyan a pogány magyar kálvinista azzal dicsekszik ugyanis, hogy Magyarországon sohasé volt inkvizíció, épp úgy dicsekednek a német protestánsok is azzal, hogy Németországban se volt (az angol protestánsok pedig, hogy Angliában se volt).

Gelsei Bíró abból a megjegyzéséből pedig, hogy „az osztrák háznak ez a szörnyűsége” azért „maradt idegen számunkra”, „mert a nemzet szerencséjére akkor még nem Habsburgok uralkodtak”, hanem az Árpádok, arra vall, hogy ő hihetetlenül nagy történelmi tudatlanságával azt hiszi, hogy Németországban (sőt talán még Spanyolországban is?) már Habsburgi Rudolf, tehát 1291 óta uralkodtak Habsburgok. Az igazság az, hogy Habsburg Rudolf után még 150 évig Németországban se uralkodtak Habsburgok s Rudolf után (fiát, Albrechtet kivéve, aki szintén csak rövid időre s nem is rögtön apja halála után lett német király) az első német császárrá választott Habsburg csak az az I. Albert volt, aki egyúttal magyar király is lett.

Ha tehát Habsburg honosította volna meg legelőször az inkvizíciót Németországban, akkor nálunk is éppúgy meghonosíthatta volna. Spanyolország élére pedig csak akkor kerültek a Habsburgok, mikor a magyar trónt is végleg megszerezték, tehát nálunk éppúgy meghonosíthatták volna az inkvizíciót, mint ott, de mindenki tudja, hogy erre soha kísérletet se tettek, még Ausztriában se. Láttuk, hogy I. Ferdinánd a protestantizmus feltartóztatásán nem az inkvizíció, hanem a papi házasság és a két szín alatti áldozás bevezetésével akart kísérletezni.

„A Habsburgok sohasé tudtak nemzeti királyok lenni – háborog Gelsei Bíró. – A német trónon nem voltak németek, ahogy a cseh trónon nem voltak csehek és a magyar trónon legkevésbé magyarok.” Nem veszi észre, hogy ezzel milyen nagy dicséretet mondott rájuk. Miért szidtuk hát mi 400 éven át azért őket, mert németek voltak, ha még Gelsei Bíró is hangsúlyozni kénytelen, hogy *nem* voltak *németek*. De az, hogy *nem* voltak németek, miért fáj éppen őneki, mikor a vaknak is látnia kell, hogy egy olyan uralkodóban, aki német császár is, magyar és cseh király is, az az ideális és igazságos állapot, ha se nem német, se nem magyar, se nem cseh, csak uralkodó. Vajon jobb lett volna nekünk, ha csak németek lettek volna? Úgy látszik, mert Hitler például ugyancsak német volt s csakugyan tetszett is a Gelsei Bíró-féle kuruc magyaroknak. Neki még „Wanderbursch”-ainak Magyarországon való állandó mázskáltatását, Magyarország német megszállását, Horthynak a német főhadiszállásra való állandó idézgetését, sőt még Nyugat-Magyarország és Dévény Németországba való bekebelezését is megbocsátották a mi nagy kurucaink.

Az az ember, aki olyan nagy bajnak, sőt becstelenségnek tartja, ha valaki se nem német, se nem cseh, se nem magyar, elfelejti, hogy ez nem elfajulás jele, hanem megneemesülésé. Ha mindenki utánozta volna őket, a sovinizmustól való e fennkölt mentességben, mennyi háború, mennyi vérontás, mennyi szenvedés, mennyi gyűlölet elmaradt volna mind hazánk, mind a világ történelméből!

Minden háborúnak a túlzott nacionalizmus az oka. Igaz, hogy erre – s nem jog és ok nélkül – azt lehet felelni, hogy ha mi szakítunk a nacionalizmusunkkal, de ugyanakkor a német, a cseh, az oláh, a szerb nem szakít vele, akkor ez saját nemzetünk elárulását jelenti. Ámde látva, hogy a Habsburgok még Gelsei Bíró szerint is – pedig ez ugyancsak nagy szó! – nemcsak magyarok nem voltak, hanem csehek se és németek se, el kell ismernünk, hogy ők valóban *igazságosan* csinálták s csakugyan megvalósították – legalábbis amennyire rajtuk állt – a kereszt és a krisztusi Evangélium uralmát, ezt az ideális állapotot a földön.

Nem szégyen tehát – kivált az ő különös helyzetükben –, hanem tökéletesség, sőt ideális állapot, hogy ők se németek, se csehek, se magyarok nem voltak, hanem csak uralkodók és csak keresztények. Hiszen az igazság, a jó, a becsület se német, se cseh, s ha azzá akar válni, már el is árulta igazság vagy becsület jellegét, tehát nem tökéletesedett, hanem lesüllyedt, elfajult.

S vajon az elektromosság törvényei, a rádióhullámok, az inzulin, a penicillin vagy a sztreptomycin magyar, cseh vagy német s szabad neki annak lennie, s ha a felfedezője angol vagy olasz volt, akkor ezen a címen szabad lett volna neki megfosztani tőle más nemzeteket csak azért, mert ő csak angol vagy csak olasz akart lenni és maradni?

Szabad tehát angolnak, németnek, magyarnak is lennünk, de embernek, kereszténynek és igazságtisztelőnek mégiscsak jobban kell lennünk. A Habsburgok helyzetében tőlük is ez követelte meg azt, hogy ők se németek, se magyarok, se csehek ne legyenek, csak emberek, keresztények és csak uralkodók.

Az igazság, a jó s így a szent kereszt is univerzális, nemzetek feletti. Szabad magyarnak is lenni mellette, de nem ellene, nem az igazság rovására.

Miért ne lehetett volna jó, igazságos és üdvös uralkodója egyszerre a német, a magyar és a cseh népnek is az a Habsburg, akinek a szemében mellékes volt a nemzetiség, akinek a szívében nem lakott faji gyűlölet, akinek alattvalói azonban együtt tettek egy nagy gazdasági egészet, így nagyobb erővel tudták megvédeni érdekeiket más népek irigysége és igazságtalansága ellen, de viszont akiket egyformán a kereszt és az Evangélium szellemében kormányoztak s igyekeztek testi és lelki, földi és örök jólétre vezetni?

A szerencsétlen Gelsei Bíró aztán újra idézi legszerencsétlenebb állítását, hogy „a vas-tagjukú Habsburg jelszava” az volt, hogy Magyarországot előbb rabbá, aztán koldussá, végül katolikussá teszem, s azt mondja, hogy valóban Magyarországot rabbá tették, azután zsoldosaikkal olyan koldussá nyomorították, hogy a szegény magyar nép kutya- és macskahúst evett e gazdag országban. A kereszttel tehát elkezdték Magyarországot „katolizálni”.

Szóval a magyarok a Habsburgok alatt kutya- meg macskahúst ettek. (S ennek egyenesen a kereszt és a katolizálás volt az oka!) Mi és velünk a magyar közmondás éppen a Habsburgok alatt mondta azt, hogy: extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita (Magyarországon kívül nincs élet...).

„Ezt I. Ferenc József is, még 60 év előtt, az abszolutizmus alatt is, kormányával úgy akarta keresztülvinni (magyarul: megvalósítani), hogy a hazafias magyar piaristáktól elvették az iskolákat, behozták az osztrák jezsuitákat és a magyar katolikus papság közt valóságos inkvizíciót tartottak, mely abból állt, hogy a magyar papságnak a Habsburgok jezsuita konventjében (még ilyen is volt?) kellett jelentkezniük, ahol megvizsgálták őket, hogy „egészséges vallásúak”-e, ami az osztrák ház szempontjából való politikai megbízhatóságot jelentette.”

Nehéz eldönteni, hogy e zavaros mondatokban mire akar a fanatikus szerző célozni. Valószínű, a szabadságharc bukása után a magyar papság forradalmi magatartásának igazolására, mert ilyen igazolás természetesen volt. Amde ezzel kapcsolatban is csak dicsérni lehet a Habsburgokat, mert a papság 48-as forradalmi viselkedésének ellenőrzését még ez időben is, mikor állítólag ádáz bosszút lihegtek minden ellen, ami magyar, és vértől csepegték, az *Egyházra bízta* s így a kompromittáltak is úgyszólván kivétel nélkül igen könnyen megúszták a dolgot, mint Meszlényi Antalnak „A magyar katolikus Egyház és állam 1848/49-ben” című művéből láthatjuk. Hogy ebben az igazolásban a jezsuitáknak semmi szerepük se volt, természetes. Hogy lehetett volna ebben szerepük, mikor *nem is voltak ekkor Magyarországon jezsuiták*, 1773-as eltörlésük után ugyanis csak 1853-ban telepedtek le újra Nagyszombatban, de természetesen nem a Habsburgok hívták őket ide, hanem Scitovszky hercegprímás.

Hogy a „hazafias magyar piaristáktól” nemcsak a Habsburgok, hanem más se vett el gimnáziumot, mutatja, hogy egészen az ország trianoni feldarabolásáig „a hazafias magyar piaristák” több gimnáziumban tanítottak, mint nem a jezsuiták, hanem az összes többi szerzetesrendek együttvéve, és hogy mennyire nem adták állítólag elvett gimnáziumaikat éppen a jezsuitáknak, mutatja, hogy még akkor is csak egyetlenegy gimnázium volt egész Magyarország területén jezsuita kézben, mikor innen az utolsó Habsburgot elkergették. (Horthy alatt már kettő.) De ezt az egyet se Habsburg adta a kezükbe, hanem a kalocsai érsek. Ha azonban 48-ban nem a Habsburgok, hanem Kossuthék csakugyan előbb egy „jezsuita konventtel” bí-

ráltatták volna meg, melyik pap alkalmas magasabb állásra s melyik nem, akkor nem érte volna őket az a szégyen, hogy a tőlük püspökké és miniszterré tett Horváth Mihály „keserű” hazafias bujdosása idejében nemzett utódai még ma is élnek Magyarországon, a 48-as honvédség tábori főpapja pedig előbb hitehagyott, majd pedig öngyilkos lett, mégpedig *szerelmi bánatában*. (Mednyánszky Cézár, a festőművész nagybátyja.)

„Érdekes – írja Baráthosi Balogh –, hogy X. Gergely pápa eleinte nemigen szerette Rudolfot, de ez gyors hódolatnyilvánításával, alázatos modorával és ígéreteivel gyorsan megnyerte támogatását. Lausanne-ban történt. Rudolf „alázatosan” könyörögte a császári koronát, esküt tett, hogy hű szolgája lesz, parancsainak engedelmeskedni fog, keresztes hadat visel, ellenségeit leveri s mindent megad a pápának, amit eddig császári elődei megtagadtak. Ezekkel érte el, hogy a pápa ellenfeleit elintézte. Alfonzot rávette, hogy mondjon le császári igényeiről Rudolf javára, a cseh királyt pedig elutasította panaszával.”

Baráthosi Balogh itt is Gelsei Bírót plagizálja, szolgálilag még ostoba kifejezéseit is átveszi, de persze idézőjelet most se alkalmaz s egy szóval se jelzi, hogy ez a gyűlöletet és rosszakaratot oly ékesen kifejező stílus egy más valaki elmeszüleménye, nem az övé. Ami pedig magát a tartalmat illeti, jól láthatjuk belőle, hogy ezek az emberek, akik nagy ravaszul „a tiszta szép katolikus vallás” emlegetik, milyen megvetéssel vannak az iránt, aki a pápának engedelmeskedik s vele alázatosan viselkedik. Még elképzelné se tudják ezt más indítóokból, mint önzésből és rókaságból.

Az igaz, hogy Habsburg Rudolf azelőtt a császárok (Hohenstaufok) és a pápák harcában nem a pápa, hanem a császár pártján állt, tehát gibellin volt, nem welf, s ezért a gibellineket sújtó exkommunikáció [kiközösítés] őt is sújtotta, de ebből még nem következik, hogy később meggyőződése ellenére s csak érdekből lett olyan szokatlan jóindulatú az Egyház iránt. Hogy élete végéig megmaradt ilyennek, továbbá mindenkitől elismert és tisztelt jelleme és lovasgiassága s például az Oltáriszentség iránt tanúsított megható tisztelete is éppen az ellenkezőjét bizonyítja.

A két pamfletista azonban így próbálja bizonyítani ennek éppen az ellenkezőjét: „Rudolf egyetlen ígéretét sem tartotta meg. Sem keresztes hadjáratot nem vezetett, sem Rómába nem ment el a császári koronáért. Feljegyezték gúnyos szavait: „Róma olyan oroszlanbarlang, melybe minden út elvezet, de vissza egy se!” A pápa esküszegőnek nyilvánította, de mielőtt számadásra vonhatta volna, meghalt, utódja pedig nem tett ellene semmit. Így úszták meg ezt a veszélyt.”

Itt még Baráthosi is észreveszi, hogy Gelsei Bíró elveti a sulykot s ezért noha ő is azt írja ugyan, hogy „Rudolf a pápát is becsapta”, többi vádja pedig szóról szóra egyezik itt is Gelseivel, ámde ő csak annyit mond, hogy „Gergely pápa az első Habsburgnak e rút hálátlanságát nem érte meg. Szerencséjére meghalt, mielőtt „esküszegéséért” felelősségre vonhatta volna”. Ő tehát egy szóval se állítja, hogy a pápa mielőtt meghalt, „esküszegőnek” nyilvánította volna Rudolfot.

Mert természetesen nem nyilvánította annak, nem is követett el Rudolf semmiféle esküszegést. Igaz, hogy nem vezetett sohase keresztes hadat s Rómába se ment el soha megkoronáztatni magát s így valójában nem is lett soha császár, hanem csak német király maradt, ámde ebben komoly történetíró nem lát s nem is láthat se jellemtelenséget, se esküszegést.

A keresztes háború egyszerűen azért maradt el, mert csak az ideális lelkiületű X. Gergely pápa lelkesedett érte, csak az ő szívügye volt (de neki annyira, hogy maga is menni akart a sereggel s ott szeretett volna a Szentföldön meghalni annak védelmében). Gergely pápa azonban már Rudolf fogadalma után néhány hónap múlva elhunyt (1275 októberében tette Rudolf az ígéreteit, mert ekkor volt a Lausanne-i találkozás és a pápa már 1276. január 10-én meghalt). Hogy nyilváníthatta volna hát X. Gergely már ily rövid idő alatt „esküszegőnek” Rudolfot?!

Gergely halála után azonban Rómában se lelkesedtek már a keresztes hadjáratért, X. Gergelytől lelkiületben különböző pápák következtek, sőt egy év alatt már Gergely másik két

utódja is meghalt, s ilyen körülmények közt világos, hogy se keresztes háborúról, se a római császári koronázásról szó se lehetett. Mivel Rudolf azt ígérte, hogy 1276. pünkösd ünnepén koronáztatja meg magát Rómában, a mondottakból egész világos, hogy ez ígérete meg nem tartásának nem lehetett ő az oka.

Ismerve Rudolf lovagias jellemét és igaz vallásosságát, bizonyosra vehetjük, hogy később ígéret nélkül is megtette volna szívesen mind a kettőt, ha tőle függött volna. De később se tőle függött se a koronázás, se a keresztes háború. Később Ottokárral kellett élet-halál harcot vívnia, józan ésszel tehát nem gondolhatott arra, hogy ehelyett Rómába megy majd parádézni csak azért, hogy fején a császári koronával hazajöve mindjárt nyugdíjba is mehessen szegyzenszemre. Annak a császári koronának a sorsa akkor otthon dőlt el, nem Rómában s csak természetes, hogy a valóság fontosabb volt Rudolfnak, mint a külsőség. Hogy Rómába menése *végleg* elmaradt, annak fő oka pedig az volt, hogy később a franciabarát IV. Miklós lett a pápa, akinek nem volt fontos a német Habsburgi Rudolf császárrá koronázása.

Weisz Világtörténelme (VI., 31. o.) határozottan kétségbe vonja, hogy Rudolf azt a római barlangra vonatkozó szellemes mondását valaha is mondta volna. Nemcsak vallásos lelkületével ellenkezik ez, hanem politikai felfogásával is. Sokkal fontosabbnak tartotta a német befolyás megőrzését Itáliában, semhogy elhanyagolta volna akkor, ha más, ennél még fontosabb dolgok nem akadályozták volna megvédésében. Keresztes háborúba pedig hogyan ment volna szívesen az, akinek apja, III. Albrecht is azzal adta biznyságát a közmondásos Habsburg-önzésnek, hogy a Szentföldön halt meg 1239-ben. Habsburgi Rudolf ilyen apától származott.

Pamfletistáink azt is a visszataszító Habsburg-önzés felháborító bizonyítékának tekintik, hogy mikor Ausztriát Ottokártól elfoglalta, fiainak adta. „Rudolf a legnagyobb mohósággal veti magát az osztrák tartományokra s azokat családi birtoknak jelenti ki. Így bizonyosodott be, hogy Rudolfban a pápa is, a választófejedelmek is csalódtak.”

Hát az igaz, hogy a választófejedelmek irigyelték Rudolf fiaitól Ausztriát, de ez még nem bizonyítja, hogy Rudolf törvénytelenül vagy önzően járt el, mikor legidősebb fiának, Albrechtnek adta hűbérbe.

Az ugyanis a német király törvényes és állandóan gyakorlott joga volt, hogy a német birodalom egyes részeit, ha a régi urai akár kihaltak, akár hűtlenség miatt veszítették el országukat, annak adja újra hűbérbe, akinek akarja. Ausztriában ekkor halt ki a Babenberg-dinasztia s így a német királynak joga lett hozzá, hogy a hercegséget annak adja újra hűbérbe, akinek akarja. Hogy Rudolf a fiának adományozta, német hazafias szempontból is jól cselekedett, mert Ottokár cseh volt, nem német, s ha Ausztria a kezében maradt volna, ő, a hatalmas cseh király nagyon könnyen el is szakíthatta volna a birodalomtól. Hiszen Rudolf éppen azért került vele háborúba, mert a cseh Ottokár nem volt hajlandó neki, mint új német királynak, a hűbéri esküt letenni s így elismerni, hogy Ausztria a német birodalom része. Világos, hogy Albrecht, mikor ő kapta meg, ezt megtette, tehát a csere a német birodalomra előnyös volt.

A Habsburgok német dicsérői joggal hivatkozhatnak arra, hogy a német birodalom kelet, tehát Ausztria felől, egész a Habsburgok bukásáig egy falut se veszített el, ellenben nyugat felől, Franciaországgal szemben, ugyancsak sokat veszített. A Habsburgok tehát mint uralkodók, nem voltak se németek, se csehek, se magyarok, de azért mint németek is ugyancsak megtették uralkodói kötelességüket. De viszont tudjuk azt is, hogy azért a német birodalom nyugati határai megvédéséért is, noha azok közvetlenül nem az ő kezükben voltak, mégis szinte állandóan háborút viseltek, rengeteg pénzt áldoztak s éppen az emiatt állandóan folyó francia háborúk miatt késett a mi felszabadításunk is a török alól. Ezek tették lehetővé a sok magyar felkelést is. *De viszont azt is el kell ismerni, hogy mint magyar királyok is, ugyancsak megtették kötelességüket, ha nem is voltak magyarok, mert a mi régi határainkat is mind visszaszerezték Erdéllyel és a Kárpátokkal, meg a tengerrel együtt s meg is tartották egész addig, míg csak magyar királyok voltak.* Alattuk Magyarország se veszített régi területéből

semmit se kelet, se észak, se dél felé, de még nyugat felé sem. Burgenlandot mi csak az ő elűzésük után veszítettük el az osztrák szociáldemokraták „jövöltábol”.

De az se megrovandó önzés, hogy az Ottokártól elvett Ausztriát Rudolf éppen a fiának adta hűbérbe, nem pedig idegennek. *Hiszen ő hódította meg s elsősorban a maga pénzén és a maga erejével.* Ami segínyt a birodalom adott neki, ugyancsak csekély volt. Világos tehát, hogy ha az ő pénze volt benne, nemcsak a birodalomnak kellett hasznot húzni a győzelemből, hanem neki és családjának is. Ilyesmikor minden uralkodóházban magától értetődő volt és sohase jutott eszébe senkinek, hogy családi önzést emlegessen és erkölcsbíráskodást gyakoroljon miatta. Hát talán a francia királyok nem a maguk gyerekeinek – másod- és harmadszülötteknek – adták például Burgundiát, Lotaringiát, a spanyol királyok pedig Nápolyt, Sziciliát, Pármát? S ki nevezte ezt valaha felháborító önzésnek?

A mi kuruckodóink még azon is felháborodnak, hogy Rudolf a maga hat lányát Európa legelőkelőbb uralkodócsaládjába házásította be. Mintha bizony nem lenne nemcsak joga, hanem kötelessége is minden apának, hogy leányait a legelőnyösebben adja férjhez. S ha ez másoknak nem szokott annyira fényesen sikerülni, mint Habsburg Rudolfnak sikerült, az bizonyára nem Habsburgi Rudolfnak vagy leányainak szégyene s bizonyára nem a közmondásos Habsburg rütság, tehetetlenség és tehetségtelenség bizonyítéka.

Hogy 1284-ben, 66 éves korában, hogy Burgundia más kezére ne kerülhessen, Rudolf maga veszi el a 14 éves örökösét, Erzsébet hercegnőt, már kissé furcsább dolog, Gelsei Bíró – hogy annál hatásosabb legyen – „a gyönyörű, szép, fiatal Erzsébet”-ről beszél és frivol szarkazmussal hozzát teszi: „A nász eredményéről a krónika nem beszél. De hisz náluk ez nem volt fontos. Ott volt az udvar és annak az életében a férjet mindig pótolta helyettes.”

Ez a cinikus megjegyzés aztán igazán szép fényt vet nem a Habsburgok, hanem a kálvinista kurucok erkölcsére. De keresztény erkölcsű egyének nem is szoktak olyan tiszteletreméltó keresztény család mindenre elszánt ellenségei lenni, mint a Habsburgok.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy Habsburg Rudolf e furcsa házassága nemcsak családi, hanem német érdek is volt, mert Burgundia lakosságának legalább fele német, illetve germán volt s így a németeknek részint joguk is volt hozzá, részint érdekükben állott, hogy ez az ország ne kerüljön esetleg egyenesen németellenes (francia) uralom alá. Rudolf tehát az örökösnek feleségül vételével hazafias német érdekeket is szolgált.

Aki a nagy korkülönbség miatt mégis megbotráncozik a házasságon, azt figyelmeztetjük a mi Mátyás királyunk példájára (pedig ő csak dicső volt), aki III. Frigyes császárnak, tehát éppen egy Habsburgnak akkor még egyenesen csecsemőkorban levő lányát, Kunigundát akarta mindenáron elvenni, s nem tudok róla, hogy ezt valaha a magyar történelem Mátyás jellembeli hibájának tekintette volna s megbotráncozott volna rajta. Pedig ez esetben a házasság végrehajtásával legalább 15 évig várni kellett volna, Mátyásnak pedig nem volt utóda. Ő tehát nemcsak felháborító különbséggel akart házasodni, hanem a Hunyadi család érdekeit, sőt a magyar nemzeti királyságot is, melyet pedig éppen a mi kurucaink tartanak olyan nagy kincsnek és annyira fontosnak, komoly veszélynek tette ki általa, mert akkor általában nem élvén sokáig az emberek (Mátyás maga is élete delén hunyt el), egészen kicsinyre csökkentette a valószínűségét annak, hogy valaha utóda lesz s így a nemzeti királyság megmarad.

Vagy ott van a mi Báthory Istvánunk, akinek jellemét és nagyságát senki se vonja nálunk kétségbe s aki a lengyel trónért sokkal szégyenletesebb házasságra határozta el magát, mint Habsburgi Rudolf Burgundia kedvéért. Ha ugyanis valaki 66 éves korában 14 éves menyasszonyt kap s hozományul még egy országot, az igazán nem szégyen a férfira, de ha valaki 50 éven felüli, tehát már szükségképpen gyermektelen nő feleségül vételére is hajlandó egy trón kedvéért s – mert Báthory István is gyermektelen volt – még utódokról, tehát a dinasztia-alapításról is eleve lemond, az már csakugyan férfiúi szégyen s kissé jobban bizonyítja a nagy Báthory Istvánban az önzést és a hatalomvágyat, mint Habsburg Rudolfban ez a burgundi házasság.

Egyébként csak az imént láttuk, hogy Rodostóban „Nagy Bercsényi Miklós” is körülbelül olyan korkülönbséggel kötött házasságot, mint Habsburgi Rudolf s ő ráadásul a hontalansága miatti bú közepette. Hát még Jókai Mór!

Hát ahhoz meg mit szóljunk, hogy VII. Henrik angol király (a VIII.-nak, a sokfeleségűnek és feleségeit vérpadra küldőnek az apja) rögtön Szép Fülöp halála után megkérte özvegyének, örült Johannának, a Habsburgok ősanjájának a kezét és külön hangsúlyozta, hogy elmebetegsége nem akadály, viszont utódokra bizonyos kilátás volt. Szerencse, hogy az örültnek több esze volt, különösen pedig nagyobb szeretete, s azt válaszolta, hogy addig, míg férjét el nem temeti, nem válaszolhat, meg aztán hátha feltámad meghalt férje. (Pfandl: Júana la loca, VI. Edicion, 65. o.)

A nagy botránkozás tehát itt is csak az elfogultságnak és a gyűlöletnek a jele. Mivel Rudolf egyik lánya apáca lett, mindkét pamfletíró még ezzel kapcsolatban is gúnyolódik. Gelsei Bíró ezt így adja az olvasó tudtára: „Éppen egyetlen leánya, Eufémia, a hetedik, volt az, aki ettől a családi princípiumtól annyira megundorodott, hogy apáca lett. De Eufémia akkor már nem számított.” Világos, hogy ez a szellemesség Baráthosi Balognak is annyira megtetszett, hogy ő is ugyanezen „szellemes” alakban adja tudunkra, de természetesen esze ágában sincs jelezni, hogy ez a szellemesség nem az ő agyából pattant ki.

Ezek a kálvinisták mindig a Bibliát olvassák, még akkor is, ha olyan pogányok, mint Gelsei Bíró, Baráthosi Balogh, Ady Endre, Szabó Dezső vagy Marat, a vérszopó francia forradalmár. Felírják, hányszor olvasták már el, s aztán eldicsekszenek vele. Érdekes azonban, hogy azt mégse olvasta benne egyikük se, hogy „jobb szeretném, ha mindnyájan úgy maradtátok, mint én vagyok” (nőtlenül). Meg hogy „aki férjhez adja szűz leányát, jól teszi, de aki nem adja férjhez, még jobban teszi” (1Kor 7,38). Aztán, hogy „akinek felesége legyen, azzal törődik, hogyan tessék feleségének, akinek azonban nincsen, azzal törődik, hogyan tessék Istennek” (1Kor 7,32-33) stb. Ők az apácának menést minden bibliaolvasásuk ellenére se tudják másképp elképzelni, mint csak elkeseredésből vagy „undorból”. Ők a Krisztus iránti szeretetet – úgy látszik – még hírből se ismerik. Legalábbis ekkora szeretetet nem gyakorolni, hanem még elképzelni se tudnak.

De lássuk a tárgyilagos történetírás világánál, ki volt ez a Habsburg Rudolf, hogy annál jobban láthassuk, mire képes a „hazafias” gyűlölet és elfogultság és az a „pártosság”, melyet a bolsevista és a „hazafias” szellem egyaránt megkíván minden történetírástól.

Habsburgi Rudolf a német nép körében épp oly népszerű volt s épp annyi mondás és érdekes történet forgott róla közszájon, mint nálunk Mátyás királyról. Míg Mátyást úgy hívták: „az igazságos”, addig Habsburg Rudolfot az „eleven törvény: lex animata”-nak nevezték.

Ensimingeni Gottfried így ír róla: „Rudolf életében és uralkodása alatt Németország minden részében béke volt, mégpedig míg az élet egy szikrája volt benne, oly béke, melyhez hasonló soha a földön nem volt, minőt soha nem láttak. Színe előtt nyugodott egész Németország és mindenki félt és csakhamar, miután meghalt, a békét az egész német birodalomban megtörték és úgy szétdúlták, mintha sohasem létezett volna.”

Nemcsak akkor volt gyors észjárású és szellemes, mikor jogaként a keresztet vette kezébe, hanem mindig. Pedig a németek egyébként nem a gyors észjárásukról ismeretesek. Feltűnő volt köztük ez és ezért maradt fenn annyi szellemes mondása a német nép körében. A becsülete pedig akkora volt, hogy akit kifogásoltak, úgy kifogásolták: *Nincs meg benne Rudolf becsületessége!* A günsi gróf pedig, aki azelőtt ellensége volt, mikor megismerte, olyan nagyra tartotta, hogy egyszer ismeretlenül asztalához lopózott – akkor még bárki odamehetett a király asztalához –, hogy eldicsekedhessék vele, hogy ő „a világ legderekebb emberével” ivott együtt. Azt beszélték róla, hogy a táborban maga foltozhatta kiszakadt öltönyét, s mikor a sereg nélkülözött, emberei szeme láttára szedte ki a földből maga is a répát és fogyasztotta el előttük nyersen.

Weisz Világtörténelme (VI., 35. o.) így jellemzi:

„Az utókor igazságosabb volt Rudolf iránt, mint a kortársak. A későbbi idők szüksége megmutatta, mit veszített a birodalom az első Habsburgban. Világos fő, bátor harcos volt, államférfiú és emellett hadvezér volt, tevékeny volt mind kicsinyben, mind nagyban. Az események vihara közt sohasem veszítette el az egész fölött való áttekintést. Szigorú volt a bűn iránt, de szelíd személyes ellenfeleivel szemben. Az, hogy Rudolf a hatalom magaslatán sem fuvalkodott fel, hogy oly egyszerű férfi maradt, mint azelőtt, éppen az véste be képét oly mélyen a német nép szívébe. Szívesen ismételték szavait, hogy ő senkit sem tart nemesnek, aki a szegényeket megrabolja és az igazságosságot nem ismeri.”

Rudolf jelleme és nagysága annyira általánosan elismert, hogy még a Habsburg-ellenes protestáns német és erősen egyházellenes Mayer-lexikon is ezt a jellemzést adja róla:

„Igazi lovag volt, jámbor, emellett gyakorlati okosságú és fáradhatatlan tetteire. Hosszú, ösztövé alakja, merész sasorra könnyen felismerhetővé tette, külseje azonban többnyire egyszerű és igénytelen volt.

Fáradhatatlanul tevékeny, erkölcsiben és beszédmodorában egyszerű, leereszkedő mindenki iránt, nagylelkű és igazságos, a derékség (Tapferkeit) példaképe.”

Ugyancsak e katolikusellenes lexikonból tudhatjuk meg azt is, hogy 1257-ben, tehát már évtizedekkel császárrá választása előtt, 39 éves korában, deréksége és igazságossága arra bírta Uriban a föld népét, tehát azt az okos, bátor és öntudatos parasztságot, mely nem sokkal később a mai Svájcot alkotta, hogy egymás közti viszályaik elintézésére őt kérjék fel békebírónak. Kell-e csattanósabb cáfolat arra, hogy Habsburg Rudolf nemcsak nem rablólovagból lett császárrá, hanem csakugyan olyan ember volt, aki párját ritkította s akinek olyan becsülete volt azok előtt, akik ismerték, mint keveseknek?

A Babenbergeek „elvetemültsége”

Tudvalevő, hogy mielőtt Ausztria a Habsburgok kezére került, 270 éven át a Babenbergeek voltak a hercegei s hogy utolsó sarjuk, Harcias (II.) Frigyes milyen csúnyán visszaélt a tatárok elől hozzá menekült IV. Béla királyunk szorult helyzetével.

Gelsei Bíró ezt is előadja, mégpedig szokása szerint túlozva és mesterségesen kiszínezve, de úgy, hogy 100 olvasó közül legalább 99 azt hiszi, hogy ez is a Habsburgok gonoszságának és aljasságának bizonyítéka, mert csak a gonosz osztrák hercegről beszél, de azt, hogy ez nem Habsburg volt, hanem Babenberg, akikhez a Habsburgoknak semmi közük, a világ minden kincséért se mondja. Pedig Babenberg Frigyes rosszlelkűsége csak azt mutatja, hogy mennyivel jobbaktak a Habsburgok, mint mások, például a Babenbergeek, ha helyükben lettek volna. De természetesen azért a Babenbergeek se voltak olyan sátániak, mint amilyeneknek – vagy mert ő maga is összecseréli őket a Habsburgokkal, vagy abban a reményben, hogy az olvasó cseréli őket össze – Gelsei Bíró festi őket.

Az erről szóló fejezetnek „Az osztrák szomszédtság” címet adja s ezzel kezdi: „Büszkén mondhatjuk, hogy nincs nemzet, amelynek oly ritka, szép regénytárgyat kínáló történelme volna, mint a mienk, akik soha senkit meg nem csaltunk, eskünket senkivel szemben meg nem szegtük, szövetségesünket soha cserben nem hagytuk.”

Hát ez szép s rendkívül alkalmas a hazafiság és a nemzeti öntudat felkeltésére, de a legfontosabb mégiscsak az, hogy igaz is legyen, ha még úgy hirdették is nemcsak a kommuniszták, hanem a nyilasok is, hogy a történelmet nem igazságosan, hanem *pártosan* kell megírni. Mit ér ugyanis, ha a magyar diák ezt mind elhiszi, lelkesül is érte, büszke is lesz rá, de ha külföldön jár vagy külföldiekkel levelez, s azok, mint naiv sötétencet kinevetik érte, sőt ha kezébe kerül például Huber „Ausztria története” című háromkötetes műve, s abban ennek éppen az ellenkezőjét találja? Pedig ez a mű magyarul is megjelent, mégpedig a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában (amit már Gelsei Bíró vagy Baráthosi Balogh „hazafias” történelmi műveiről igazán nem mondhatunk el), aztán olyan magyar történelmi tekintély „dolgozta át”, mint Baróti Lajos, és ezenkívül még olyan tudományos nagyságunk „átnézte”, mint Pauler Gyula s – mondom – itt mégis éppen az ellenkezőjét találja annak, amit Gelsei Bíró Zoltánnak már elhitt.

Először is, hogy olyan nemzet, mely maga sohase vétkezett, sőt nem is vétkezhetett, de viszont a szomszédja meg szükségképpen mindig vétkezik, mely soha senkit meg nem csalt, esküjét senkivel szemben soha meg nem szegte, szövetségesét soha cserben nem hagyta, de viszont a szomszédja – akár Babenberg volt, akár Habsburg – őt mindig megcsalta, neki adott esküjét mindig megszegte, őt, mint szövetségese mindig cserben hagyta, mert az ő családjában az önzés, a gőg, a rosszasság, az álnokság, a gonosz, az atavizmus törvényének soha még nem tapasztalt élességével jelentkezett és jelentkezik szükségszerűen a jövőben is, de ott természetesen csak a rossz öröklődik, a jó soha, csak mesében, vagy túlfűtött lázas agyakban létezik, de nem a valóságban, nem a történelemben, azt minden józan, értelmes ember Huber Ausztria történetének elolvasása nélkül is előre tudja.

Az ilyen „hazafias” nevelés csak gyerekeket elégít ki, nem nagykorúakat, de mivel az emberek többsége valójában sohase lesz olyan nagykorú, hogy önállóan tudjon gondolkodni, ez a „hazafias” nevelés mégis elég eredményes, de józan, értelmes emberek helyett gyűlölködő, korlátolt fanatikusokat nevel s oka annak, hogy a háborút nem lehet megszüntetni a földön.

Világos ugyanis, hogy ennek a mindig ártatlan és vétkezni nem is tudó nemzetnek a fia szükségképpen s azonnal fegyverrel megy az elvetemült, gonosz szomszéd ellen, hogy még az írmagját is kiirtsa. Hiszen másképp az az átkozott, ördögi atavizmus az örökkévalóságig üldöz majd bennünket s az a félelmes éji madár, a kétfejű sas, még álmában se hagyja nyug-

ton a magyart. Mivel pedig ez a szörnyeteg sas szinte földöntúli hatalom, nekünk is szövetkezni lehet és kell ellene még a pokollal is.

Nem szabad tehát azon csodálkoznunk, hogy nekünk is lehetnek történelmi bűneink, nemcsak a gonosz szomszédnak. De amit Huberban találunk, mégis meglep bennünket. Az ő művéből ugyanis bizony az látszik, mintha mi még a szomszédainknál is kevésbé szótartók lettünk volna s még náluk is kevésbé megbízható szövetséges. Pedig Huber történelmet írt, nem pamfletet s annak a Magyar Tudományos Akadémiának a nevében, mely magyarra fordította, ezt írjuk róla, mi magyarok:

„Tévedne, ha valaki azt hinné, hogy Huber osztrák szellemű író. A tárgyilagosság egyik fő erénye: hidegen, menten minden pártszenvédélytől, mérlegeli a kútfők adatait és célja csak az, hogy az igazságot kiderítse. Írói tehetségének eme dicséretes tulajdonsága velünk szemben (magyarul: irántunk) is megnyilvánul. Ez bírta rá nyelvünk megtanulására (!), mert közvetlenül akart meríteni történelmünk forrásaiból, ennek tulajdonítható, hogy teljes elfogulatlansággal ítélt rólunk. E tekintetben az osztrák történetírók közül talán csak Kronest hasonlíthatjuk hozzá.”

II. Frigyes, ez az utolsó Babenberg, valóban rideg önzéssel viselkedett a mi hozzá menekült IV. Bélánkkal, s a tárgyilagosságot Huber azt is elismeri, hogy eljárása a vendégjog megsértése volt. Nagy jellembeli hibáiban is szenvedett. Saját alattvalói is bepanaszolták a császárnál, hogy a szegényeket lábbal tiporja és sem maga, sem társai előtt egy asszony vagy leány erénye sincs biztonságban. A cseh király, a morva őrgróf, a bajor herceg, a salzburgi érsek, a bambergi, passauai, regensburgi és freisingi püspök egyaránt panaszolta, hogy jogaiktól és jövedelmeiktől fosztotta meg őket, sőt volt úgy, hogy ahány kolostor csak volt országaiban, egy és ugyanazon a napon valamennyit feltörette s az ott található pénzt, a kolostorokét épp úgy, mint az idegenekét elvettette.

Nagy tehetségű, de csakugyan gonosz ember volt tehát ez az osztrák herceg, akihez IV. Béla a tatárok elől menekült. Csak hát osztrák volt bár, de nem Habsburg. Azonban még a Babenberg Frigyessele való viszonylatban se voltak azért a magyarok annyira ártatlan báránnyok, mint a mi iskolai történettanításunk, de különösen Gelsei Bíró előadja. Ugyanis ugyanezek a magyarok előbb, mikor Harcias Frigyes volt bajban, majdnem hasonló önző módon viselkedtek övele, ő tehát csak a kölcsönt adta nekik vissza.

Hubertól megtudhatjuk, hogy már 1233-ban „Frigyesnek másutt viselt háborúi a magyarokat is felbátorították, hogy Stájerországba pusztító betörést intézzenek. A stájerok összeszedelőzködtek s üldözőbe vették az ellenséget anélkül, hogy vezérük lett volna, de törbe estek. Alig ötvenen menekültek meg a mészárlásból. A többiek vitéz ellenállás után vagy elhullottak, vagy fogságba estek. Mindszent táján (II.) Endre király a fiával, Bélával (a későbbi IV. Béla) maga támadta meg Ausztriát, s a Lajtán átkelve Höfleinig nyomult elő. Ámde Frigyes herceg, aki időközben ismét meggyógyult (tehát a magyarok a betegségét használták ki a támadásra s így nem sokkal voltak lovagiasabbak, mint Frigyes a tatárok elől menekülő IV. Bélával), erélyesen ellenállt. Miután sok magyart megöltek és néhányat az előkelőbbek közül elfogtak, továbbá miután Dévény városát a Morva torkolatánál az osztrákok kifosztották és felgyújtották, a magyar király fegyverszünetet, majd Németújhelyen békét kötött”.

Ezt a békét Frigyes szegte meg, de viszont a királyukkal elégedetlen, hazaáruló magyar főnemesek bujtották fel rá, akik hozzá fordultak, sőt állítólag a magyar koronát is felajánlották a német császárnak. Ekkor II. Endre két fiával, Bélával és Kálmánnal jól elbánt Frigyessele és óriási hadisarccal kellett neki megvásárolnia a békét.

Miután Endre halála után IV. Béla lett a király s jöttek a tatárok, Frigyeshez fordult segítségért. Ő – nemhiába „harcias” volt a neve – sereg nélkül bár, de be is jött az országba, s egyéni bátorságával úgy kitént a tatárok ellen, hogy a magyarok saját királyukkal szemben az ő vitézségét magasztalták. A muhi ütközetet azonban már nélküle vívták meg a magyarok. Mikor aztán az országát veszített IV. Béla hozzá menekült, annak a nagy hadisarcnak a címén fosztotta meg minden kincsétől, melyet a magyarok nemrég fizettek vele.

Az előzmények tehát meglehetősen enyhítik Babenberg Frigyes galádságát. De az utána történtek is.

Mihelyt ugyanis a tatárvész megszűnte után Frigyes háborúba került a cseh királlyal, IV. Béla rögtön vissza akarta adni a kölcsönt s 1246 nyarán nagy sereggel betört Ausztriába. Ekkor az osztrákok győztek ugyan s nagy kárt tettek a magyar seregben, azonban Frigyes ottmaradt a csatátéren. Nem lehet tudni, hogy magyar fegyver okozta-e halálát, vagy valamelyik hívéé, mert hiszen erkölcsi gátlástalansága miatt otthon is sok ellensége volt.

Igaz, hogy a magyarok e támadásának ad némi erkölcsi jogcímet Frigyesnek a tatárok elől hozzá menekülő magyar királlyal való kegyetlen viselkedése, de láttuk, hogy a magyarok megtették ezt már Frigyesel nemtelen viselkedése előtt is. Kölcsönösen ismerve tehát egymás önzését és kíméletlenségét, tulajdonképpen nemigen tehettek egymásnak erkölcsi szemrehányásokat, hiszen mindketten egyedül hasznossági, nem pedig erkölcsi szempontokból vezették magukat. Ha tehát egyik is kihasználta a kedvező alkalmat, miért ne használta volna ki a másik is?

Jellemző, hogy Gelsei Bíró így adja tudunkra Frigyes halálát: IV. Béla „felkereste a talpra állított magyar sereggel s úgy megverte a Lajta mellett, hogy a rabló herceg maga is ott veszett a csatában”.

Mikor aztán Harcias Frigyesel kihaltak a Babenberg s Ausztria gazdátlan maradt, „az első, aki az osztrák tartományokat elfoglalni akarta, IV. Béla volt, Magyarország királya, noha elég dolga lett volna saját országában”. (Huber, I., 415. o.)

Tudvalevő, hogy az Árpád-ház kihalása felé közeledvén, Habsburg Rudolf Magyarországot is birodalmi hűbérek nyilvánította s fiának adta s ezen a „szemtelenségen” nem győz nemcsak Gelsei Bíró, hanem a magyar közvélemény is eléggé botránkozni. Nem hinném, hogy Ausztriában ugyanennyire botránkoznának azon, hogy a Babenbergek kihaltával a magyar királyok is meg akarták maguknak szerezni Ausztriát. És miért ne? Akkor még a faji és nyelvi különbség közel se számított olyan fontos tényezőnek, mint ma, s mivel aki mer, az nyer, a magyar királynak országa és hatalma határainak kiterjesztését legalább megpróbálni bizonyára nemcsak joga, de talán még kötelessége is volt.

De hát akkor miért nem volt meg ugyanez a joga, sőt kötelessége a német császárnak Magyarországot illetően is, kivált mikor ez a Habsburgi Rudolf fiatal korában jelen volt, mikor IV. Béla, a magyarok királya, felajánlotta a német császárnak hűbérrül Magyarországot, ha megsegíti. Igaz, hogy nem segítette meg, tehát a felajánlás érvénytelen volt, ámde nem a német császár volt az, akinek ezt is tudomásul kellett vennie. Hiszen Babenbergi Frigyes után is maradt két nőtőd is és akkor Ausztriában törvényben is ki volt már mondva a leányágon való öröklés is és IV. Béla se vette ezt tudomásul, mikor Ausztriát gazdátlannak tekintette.

Habsburg Rudolfnak Magyarországra való igénye tehát egy cseppet se volt „szemtelebb”, mint a tőlünk oly nemes lelkűnek tartott IV. Bélának Ausztriára való igénye. És Habsburg Rudolf „szemtelenségét” annál könnyebben megbocsáthatjuk, mert míg IV. Béla a Babenbergek kihaltával fegyveresen is küzdött Ausztria vagy legalább egy része megszerzéséért (csak hiába), addig Rudolf nem nyúlt fegyverhez, hanem megmaradt az elméleti igénynél. Ezzel aztán eléggé ki is mutatta, hogy csak kötelességszerűen próbálkozott, de hamar tudomásul vette, hogy itt nem neki van igaza.

A morvamezei ütközet

Tudvalevő, hogy Ausztria a Babenbergeknél Otakár, a híres cseh király kezébe került. Elsősorban fegyver és a hatalmi viszonyok alakulása folytán ugyan, de azért az egyik leányági Babenberg-örökös (Margit) feleségül vevését is szükségesnek tartotta, noha a nőörökös legalább kétszer annyi idős volt már, mint ő. Ez is egy kis illusztráció arra, hogy talán mégse olyan borzasztóan undorító anyagiasság, hogy Habsburg Rudolf 66 éves korában vette el Burgundia kedvéért a 14 éves Erzsébetet. Otakár házassága ennél sokkal hozományvadászóbb, azaz undorítóbb, pedig Gelsei Bíró, csak azért, mert a Habsburgok ellenfele volt, ugyancsak magasztalja bátorságát és jellemét. Még Otakár magyarellenessége se csökkenti benne az iránta való rokonszenvet.

Kell-e ennél világosabb bizonyíték arra, hogy ezekben a kálvinista kurucokban százszor akkora a Habsburg-gyűlölet, mint a magyarszeretet? Ha Otakár győz, a magyarok is vesztenek, nemcsak a Habsburgok, de Gelsei Bíró láthatólag mégis azt szerette volna, ha ő győzött volna. Igaz, hogy az egész Felvidék valószínűleg már akkor elveszett volna részünkre emiatt, de neki – úgy látszik – még ez se fájna annyira, hogy el tudná venni a kedvét a Habsburgok esetleges porul járása miatti kárörömtől.

A morvamezei csatát a cseh Otakárral Gelsei Bíró így adja elő:

„A lovagias magyar barátság első Habsburg-mentő világhistóriai ténye. Az itt megállapítandó világhistóriai ténynek kénytelen vagyok e külön címet adni. A világtörténelemben nincsen párja annak az önzetlen, becsületes, baráti szolgálatnak, amellyel a vitéz lovagias magyar nemzet minden érdek nélkül, sőt érdekei ellenére, csupán szomszédi becsületből, vére hullásával sietett a megsemmisülés előtt álló osztrák szomszéd segítségére, hogy az első Habsburgot a mindörökre való elpusztulástól megmentse. Ha ezt nem tesszük, a történelem ma nem beszél már Habsburgokról és mi nem sírunk véres könnyeket a zsarnoki uralkodásuk alatt elszenvedett négy évszázados szenvedéseink fölött. Ma talán nem osztanának bennünket darabokra és mi volnánk az urak Bécsben vagy Prágában, ahová Hunyadi Mátyás elvitte a magyar kard erejét, hatalmát és becsületét. De ki lát a jövőbe? És ha mi nem látunk, csak ideálisan lovagias szomszédok voltunk, akkor legalább fizessünk örök megvetéssel, amikor már tehetjük, a föld legundokabb hálátlanságáért”.

„Ez egy történelmi fejezet életünkben, melyet sohasem használtunk föl úgy, ahogy az legelemibb hazafias feladatunk lett volna. (Dehogy nem használtunk. Én szerzetes gimnáziumba jártam, mégse hallottam mást, mint mindig csak ezt. Mennyit halhatták hát akkor ezt a kálvinista kollégiumokban!) Elég szomorú, hogy sem az iskolakönyvek, sem a történelmi munkák és a nemzeti népevelés szolgálatába állított összes sajtótermék – a ponyvairodalomtól a legfinomabb igényekig (amikben állandóan könnyelműek, lusták és hanyagok voltunk) – nem kiáltotta lépten-nyomon, rikítóan minden magyar embernek a fülébe, agyába, szívébe és lelkébe úgy, hogy egyben Ausztriában és a világ minden részében is meghallják azt, amit mi 1278-ban az első Habsburgért tettünk.”

„Száz magyar ember közül talán csak egynek vibrál homályosan az agyában, egy festmény maradt meg mindössze... Az a jelenet, mikor a Morva mezején, királyi vértzetben két prüszkölő harci ménen ülve Habsburgi Rudolf kezét szorít Kun László magyar királlyal. Ez a kézzszorítás volt az, amelyet a magyar nemzet a Habsburgoktól egyetlenegyszer kapott. (Hát Mária Terézia nem hálálkodott még a halálos ágyán is? Vagy talán I. Lipót, aki évtizedeken át állított ki százezres seregeket, hogy minket a török igából felszabadítson s fel is szabadított akkor, mikor Gelsei Bíró kálvinista ősei a török oldalán harcoltak vagy semmit se tettek, nem sokkal többet adott-e nekünk egy kézzszorításnál?)

„Micsoda rettenetes ára lett! Akkor még kegyesek voltak lóhátról beszélni velünk. Azóta csak páholyból. Azóta soha kezét velünk nem szorítottak. Ferenc József is és az ifjú Károly

is, két lépés távolságban, isteni göggel, csak állva beszéltek a nemzet legmagasabb méltóságával. Sőt, mint a lakájoknak, egy hanyag gesztussal egyszerűen ajtót mutattak minisztereknek, így jelezve, hogy a legfelsőbb „kegy” megunta a diskurzust. Az eleven húsunkba vágó legélethevágóbb nemzeti érdekeinket egy Habsburg-gesztussal intézték el.”

Micsoda tudatlanság, micsoda gyűlölet! Hogy szuverén előtt állni kell s hogy három lépésre, az nem Habsburg-bűn, hanem szuverén bűn. Ismét csak látszik tehát, hogy Gelsei Bíró és elvbarátai lényegében kommunisták, kik nemcsak a Habsburgokat, hanem minden uralkodót gyűlölnék. De hogy még a minden királyi udvarban kötelező etikettet is egyedül csak Habsburg bűnnek gondolják, ahhoz már igazán példátlan elfogultság és gyűlölet kell. Az pedig, hogy nem mi állapítjuk meg a kihallgatás tartamát, hanem az, aki a kihallgatást adja, még királyoknál sokkal kisebb urak részéről is természetes. (Vajon aki Rákosi Mátyásnál volt kihallgatáson – bár ilyen szerencsés emberről még nem hallottam –, akkor hagyta faképnél, mikor ő akarta?)

De hogy korunk uralkodói, tehát Ferenc József és annál inkább IV. Károly, közel se voltak olyan nagy urak miniszterek szemében, mint Gelsei Bíró gondolja és feltünteti, azt láthatjuk a gögös Vilmos császár emlékiratainak abból a szinte hihetetlen állításából, hogy nemegyszer megtörtént vele, hogy tábornokai átküldték a főhadiszálláson a másik szobába, mert nem akarták, hogy telefonbeszédjüket ő is hallja! És ha így bántak a miniszterei Vilmos császárral, vajon a jó Habsburgokkal hogyan bánhattak?

Azt már vagy öt forrásból is tudom, hogy Ferenc József például Thaly Kálmán, e Habsburg-gyűlölő kálvinista fejtegetéseit az önálló magyar hadseregről szinte egy órán át türelmesen és jóindulattal hallgatta s belépésekor első dolga volt maga mellett székkal megkínálni. Láttuk, hogy ugyanez a Ferenc József Visegrádon egy kérvényt kezében tartó vak ember kedvéért megállította kocsiját s vagy száz lépést gyalog visszament, hogy a kérvényét a kezéből átvegye. De azt is természetesnek tartotta, hogy egy szegény magyar napszámosasszony kedvéért, aki rablógyilkos fia már egyszer elutasított megkegyelmezéséért újra folyamodott, éjjel keltsék fel álmából s ráadásul 84 éves aggastyán korában! Aki mindezt tudja, az Gelsei Bíró fent idézett kitéréseit nem tudja felmenteni a sátániség vádjá alól.

Gelsei Bíró valósággal lelkesedett Otakárért. „El kell ismerni – írja –, hogy a csehek legvitézesebb és legnagyobb stílű uralkodója volt. Felhasználva a hazánkban dülő pártviszályokat, vitéz kardja erejét Pozsony, Győr, Nyitra és Sopron érezték.”

Tehát szinte örül neki, hogy hazánk egy részét is elfoglalta. Pedig hát bár igaz, hogy halála hősi volt (bár elkeseredésében halt meg készakarva, ez pedig nem igazi hősiesség), de látni fogjuk, hogy bukását éppen tehetségtelensége okozta. Megijedt, bizonytalan volt, tétovázott s ezért vesztette el nagyobb serege ellenére is a csatát, tehát éppen nem volt nagy tehetség.

Kun László és vele a magyarok nem érdekeik ellenére, nem szomszédi nagylelkűségből – hiszen Otakár volt a szomszéd, nem Habsburg Rudolf (akkor még Rudolf nem is volt „osztrák”) – álltak Rudolf, nem pedig Otakár mellé, hanem azért, mert Magyarország érdeke is Otakár bukását kívánta, tehát mert Habsburg Rudolf és a magyarság érdeke, mint a történelem folyamán majdnem mindig, ez esetben is azonos volt. Amilyen jót tettek tehát a magyarok Rudolfal, épp oly jót tett az is velük, sőt talán még nagyobbat. Hiszen Otakár már egész Észak-Magyarországot kezében tartotta. Ha Rudolf meg nem törí a csehek túl nagy hatalmát, a Felvidék elvesztése igen könnyen megtörténhetett volna már Trianon előtt 600 évvel s hogy ez a már akkor megcsönkített Magyarország hogyan tudott volna aztán ellenállni ellenségeinek, különösen a török világnak, könnyű elképzelni.

Ha Otakár győz Habsburg Rudolf felett, a német császárok s egyúttal magyar királyok – hiszen hamarosan, az Árpádok kihaltával még így is a cseh Vencelt tettük királyunkká – a Habsburgok helyett a Przemislek lettek volna s bajosan mondhatja valaki, hogy ez nekünk *jobb* lett volna. A Habsburgok ugyanis csak a Magyarország 10 százalékát tevő hazai német-ségre támaszkodhattak, de ezek 80%-a is csak a török világ utáni betelepítésekkel keletkezett

s ezekre se támaszkodhattak, mert hiszen láttuk, hogy érzelmileg mindig velünk tartottak, mert a Habsburgok uralma nem német nemzetiségi, hanem nemzetek fölötti katolikus uralom volt, a Przemislek uralma azonban kimondottan szláv uralom lett volna és itt az országban is Magyarország 25%-át kitevő szláv tömbre támaszkodhatott volna.

Ezzel szemben Kun László idejében a Habsburgokkal nem volt és nem is lehetett ellentétünk, hiszen összeköttetésünk se volt, mert messze voltak tőlünk (akkor még Ausztria nem volt az övék), ellenben Ottokárral állandó ellentétben voltunk, hisz láttuk, hogy Ausztriát, a Babenberg-örökségét mi is meg akartuk szerezni s ebben akkor még Otakár volt a vetélytársunk, nem a Habsburgok, sőt el is ragadta tőlünk, nem is szólva arról, hogy már Észak-Magyarország is birtokában volt. S most, mikor végre alkalmunk nyílt leszámolni vele s legalább hazánkból kiűzni, hogy lehet arra még csak gondolni is, hogy mi Rudolf-fal szemben Otakár mellé is állhattunk volna és hogy bámulatos nagylelkűség és önzetlenség részünkről, hogy mi mégis Rudolf mellé álltunk?

Tudvalevő, hogy Otakár is német császár akart lenni, s noha egy szavazatot se kapott, Rudolfot mégsem ismerte el császárnak. Csehország, melyet Otakár már akkorra megszerzett, szintén. Ezért Otakárnak, Rudolf, az új német király előtt le kellett volna tennie a hűbéri esküt. Mivel pedig megtagadta, Rudolf kénytelen volt engedelmességre szorítani. (A mi annyit dicsért Báthory Istvánunk is fegyverrel verte le a neki meghódolni nem akaró, mert szintén fejedelemségre pályázó Bekes Gáspárt, s láttuk milyen véres bosszút is állt utána a hívein!)

Rudolf már a morvamezei ütközet előtt, tehát a magyarok segítségével nélkül is elbánt Otakárral, annyira, hogy meg se merte várni a csatát, hanem előtte és helyette – se hősiességre nem vall, se vezéri tehetségre – meghódolt. Lemondott a már birtokába kerített Ausztriáról, s mint cseh király, letette Rudolf kezébe a hűbéri esküt.

Gelsei Bíró itt megint botránkozik Rudolf mérhetetlen Habsburg-dölyfén, hogy Otakárt úgy megalázta, hogy azt követelte tőle, hogy térdre boruljon előtte és úgy tegye le az esküt. Pedig hát ebben se dölyf, se semmiféle újság vagy különlegesség nem volt, mert ezt az esküt előtte is, utána is és más választófejedelmek is mindig térdelve tették le (nem a császárnak térdeltek, hanem Istennek) s így tették le – világos, hogy szintén nem mondtuk – a későbbi Habsburgok is, mikor Rudolf halála után, mint mondtuk, 150 éven át olyan szerencsétlenek voltak, hogy a nekik mindig biztos császári korona mégis mindig más fejére került. Rudolf tehát semmi különleges megalázkodást nem kívánt Otakártól.

Még azt a mesét is kitalálták és sok régi történelemkönyvben meg is találjuk, hogy Otakár ezt a megalázást csak úgy volt hajlandó eltűrni, hogy egy fedett sátorban történjék. Rudolf el is fogadta a feltételt, de úgy csináltatta meg a sátort, hogy mikor az esküre került a sor, a sátor falai egyszerre lehullottak s így az eskü s Otakárnak Rudolf előtt való térdre hullása mégis a legnagyobb nyilvánosság előtt történt. Otakár aztán e becstelen megalázás miatt esküdött volna bosszút Rudolf ellen, s ezért került volna sor az újabb küzdelem folyamán a morvamezei ütközetre.

Ebből a meséből egy szó se igaz. Rudolf nem ilyen ember volt. Semmiféle lepellehullás nem történt, hanem az újabb háború oka csak az volt, hogy Otakár nem önként aláta meg magát s csak az alkalmat várta a felülkerekedésre, s mivel, mert kemény ember volt s rendet akart csinálni, a német nagyurak nagy része is Rudolf ellen fordult, Otakár – esküjét s a békét megszegve – megpróbálta kiaknázni az újabb lehetőséget s ezért lett újabb háború.

Érdekes azt is röviden ismertetni, miért került már előbb a Babenberg-örökség a szintén utána törő magyarok helyett Otakár birtokába:

„IV. Béla – írja Huber (I., 424-425. o.) – már 1250. július havában, felingerelve badeni Hermann némely párhívének rabló betörésétől, magyarokból és kunokból álló nagy sereggel, bosszút lihegve a hegyek mentén betört az osztrák tartományokba, több várat elfoglalt és borzasztó kegyetlenségeket követett el. Számptalan helységet és templomot, többek között július 25-én a kismáriaizelli kolostort is felgyújtották, a férfiakat kegyetlenül megölték, az asszo-

nyokat megbecstelenítették és iszonyúan megcsonkították. Egyetlenegy templomban állítólag 4000 ember lelte halálát, akik oda menekültek volt. Az ellenséges indulat, melyet ezek az események Ausztriában a magyarok és a bajorok ellen keltettek, könnyítették meg Otakár, morva ögrófnak (akkor még élt az apja s így még nem ő volt a cseh király) az ország megszerzését.”

„Mikor Otakár Ausztriát birtokába vette, Béla úgy vélekedik, hogy ezt tovább nem nézheti nyugodtan, ha nem akart végképp lemondani terveiről. 1252 nyarán magyarokból és kunokból álló nagy sereggel maga támadta meg Ausztriát. Június dereka körül Bécs előtt táborozott. Szokott vadsággal a tartományt feldúlva, Tulnig rabolva, öldökölve és gyújtogatva pusztítottak. A mödlingi templomban, Bécs közelében állítólag 1500 ember lelte halálát. Számptalan férfit, nőt és gyermeket fogságba hurcoltak. Ugyanakkor egy kun csapat Morvaországot pusztította hasonló módon. Ezek a barbárok oly rémületet keltettek, hogy Prágát tornyokkal kezdték megerősíteni.” (I., 429-430. o.)

1253-ban Béla király még nagyobb hévvel folytatta a háborút. „A kunok egyik csapata már június 25-én portyázás közben Olmütz mellett több ezer embert megölt, míg sok más előlük menekülve vízbe fúlt. A Béla király vezetése alatt álló derékhad, mely valószínűleg szeptember havában lépte át a határt, a sík vidéken s a megerősített helyeken, melyek kezükbe estek, majdnem a mongolok módjára dühöngött. A helységeket elpusztították, még a templomokat se kímélték meg, mindent, amit el lehetett mozdítani a helyéből, még a templomi harangokat is elvitték, a lakosokat megölték vagy fogságba hurcolták.” (432-433. o.)

1254-ben (Otakár 1253-ban apja, Vencel halálával cseh király) Otakár és Béla megosztották Ausztriát. Otakáré lett a szorosabban vett Ausztria, a magyar királyé Stájerország. Otakár azonban IV. Bélával is úgy tett, mint később Habsburgi Rudolffal. Csak az első alkalmat várta, hogy megszeghesse azt a békét, amelyet 1254. május elején személyesen is aláírt Pozsonyban, ahol a két király találkozott. De magyarok se voltak egészen hibátlanok, mert ők is és már előbb megszegették a békét azzal, hogy megtámadták a karantán hercegeket, akik pedig nyíltan bele voltak foglalva a békébe. Igaz azonban, hogy erre a karantánok adtak okot s ezért mégiscsak Otakár volt az igazi békeszegő. 1260. július 12-én volt Otakár és I. Béla fia, István között az ütközet. Otakár azzal vádolja a magyarokat, hogy csak délben járt volna le a fegyverszünet s ők mégis már reggel megtámadták, mikor serege még nem várhatta az ütközetet s így nem volt rendbe szedve. Az eredmény azonban mégis a magyarok megsemmisítő veresége lett.

„Állítólag 18.000 emberrnyi veszteséggel kellett visszavonulniuk, miközben számosan a Morva hullámaiban lelték halálukat. István király oly sietve menekült, hogy atyja csak némi idő múlva kapott hírt megmeneküléséről. Otakár nyomban a magyarok után átkelt a Morván, elfoglalta táborukat s őket egy darabig üldözte.” (441-442. o.)

Az utána következő békében Magyarország lemondott Stájerországról, Otakár pedig, aki elvált Margittól, *a nála kétszer idősebb* Babenberg ivadéktól, elvette IV. Béla unokáját, Kuni-gundát.

IV. Béla hitvány fia, V. István azonban pártot ütött öregedő apja ellen, úgyhogy IV. Béla halálakor leánya és felesége (az, aki Otakár anyósa lett) és az öreg király mellett kitaró főurak az új király bosszúja elől Otakárhoz menekültek. Ha V. István rögtön támad, valószínűleg győz, mert hiszen Otakár nem volt elkészülve a háborúra, V. István azonban még nem feledte el csúfos vereségét, s így nem mert azonnal támadni. Egyelőre fegyverszünetet kötöttek. Otakár ebben bízva, seregével Karintia és Krajna meghódítására indult, mégpedig sikerrel.

„Ekkor hírül vette, hogy a magyarok megszegették a fegyverszünetet s állítólag 50.000 főnyi sereggel betörték Ausztriába, ahol a vidéket Németújhely és Bécs közt elpusztították és sok ezer embert minden korból és nemből megölték vagy fogságba hurcoltak.”

Otakár miattuk csak kerülővel tudott hazajutni, de aztán 90.000 emberrel lépte át a Morvánál a magyar határt. Elfoglalta Dévényt, Pozsonyt, Stomfát, Nagyszombatot, Nyitrát, sőt a

Felvidék legnagyobb részét is, aztán lekanyarodva a Dunántúlra Magyaróvárt és Mosont. Itt V. István megütöközött vele, s bár Otakár azt állítja, hogy ő győzött, a jelek vereségre mutatnak, mert utána rögtön elhagyta az országot s a rá következő békében annak ellenében, hogy a magyarok elismerték az újonnan meghódított Karintia és Krajna urának, minden magyarországi hódításáról lemondott.

Itthon, nálunk azonban most meg V. István ellen kelt fel a fia, Kun László, s a mozgalom leverése után a felkelők ismét csak Otakárhoz menekültek s ő, bár kötelezettséget vállalt a békében, hogy nem fogadja be őket, mégis befogadta. Erre újabb ellenségeskedések következtek s Otakár újra elfoglalta Nyugat-Magyarország jelentékeny részét. Végül Kun László és Otakár 1275-ben fegyverszünetet kötött s ebben Kun László még arra is kötelezettséget vállalt, hogy Habsburg Rudolfot nem támogatja, sőt Otakárt megvédi ellenségei ellen. „Azonban Magyarországon akkoriban – írja Huber (I., 501. o.) – semmi sem volt állandó, csak a fejtelenség, úgy-hogy lehetetlennek látszott, hogy ezzel az országgal állandó viszonyba léphessenek.”

Mikor aztán Otakár Rudolf előtt meghódolt s a Babenberg-örökségről lemondott, Rudolf annak ellenére, hogy Kun László az előtte való évben már Otakárral lépett szövetségre, az Otakárral kötött békében mégis róla is gondoskodott, mert *Otakárt kötelezte arra, hogy Magyarország megszállt részeit visszaadja.* (Huber: Ausztria története, I., 508. o.)

Otakár nem tartotta meg az egyezséget s a magyar területeket sem adta vissza. Már majdnem újra kitört a háború, mikor 1277. május 6-án Bécsben Rudolf és Otakár újra megegyeztek s a magyar területek visszaadását ebben újra kikötötték. (Huber, I., 511. o.). Erre Kun László újra Rudolfhoz közeledett és Rudolf egyik leányát, Klementinát eljegyezték Kun László öccsével, Endre herceggel. (Mivel azonban Endre hamarosan meghalt, a tervezett házasság megghiúsult. Klementina aztán Endre helyett Martel Károly felesége lett s így utódai mégis ép úgy a magyar trónra kerültek, mintha Endre felesége lett volna, mert Klementina fia volt Róbert Károly és unokája Nagy Lajos.) Mire a morvamezei ütközetre került sor, arra a magyarok is felbontották már az Otakárral kötött fegyverszünetet.

Ezek voltak a nálunk egyáltalán nem ismert előzményei a morvamezei ütközetnek. Egy-ügyiségében minden eddigi teljesítményét felülmúlja a naivság, ahogyan Gelsei Bíró ezt a morvamezei győzelmet leírja:

„Rudolf minden ékesszólását elővette, hogy Kun Lászlót veszett ügyének megnyerje. A lovagias király megsajnálta Rudolfot és döntött. 1278. augusztus 26-án a regényes Morvamezőn, Dürnkruit és Stillfried városok környékén szemben állott a két sereg...

Rudolf pár ezernyi, rosszul fegyverzett zsoldos hadával (valóban kevesen voltak, de igen jól felfegyverezettek s nem voltak zsoldosok) pár órára sem vehette volna fel a küzdelmet. De Kun László, magyar király, ott állt 20.000 válogatott magyar vitézzel, szemben Otakár összes szövetséges seregeivel. A magyarok támadtak. Először megfutamították a morvákat, majd a cseheket, végül a lengyeleket. (Lám, az összes északi szláv ott volt együtt ellenünk!) Otakár látta, hogy a történelmi fontosságú ütközet el van vesztve számára. A magyarok legyőzték. Végső elkeseredésében egy kétségbeesett hősies tette szánta magát. Ha a csata elveszett, vesszen ő is! Maroknyi csapatával beugratott a magyarok közé és addig vagdalkozott, míg egy magyar vitéz leszúrta. Halva maradt a csatatéren. Serege megfutamodott... Ekkor ellovagolt a csendes háttérből (!) Rudolf, felkereste a győztes magyar királyt és hálásan kezét szorította vele. Kun László király magyar vitézeivel megmentette a Habsburg-házat.

Egy kézszorítás volt a köszönet.”

Hát először is erre az annyit emlegetett kézfogásra, mely egyedül lett volna a köszönet s melyre Gelsei Bíró minden érvét alapítja, meg kell jegyeznünk, hogy ez Than Mórnak a Magyar Nemzeti Múzeumban levő festményén van, de nem a történelemben. A magyarok részére készült festményen a művész így képzelte el a dolgot, de ebből még egyáltalán nem következik, hogy így is történt. Az azonban bizonyos, hogy Kun László és a magyarok a segítségért nemcsak kézfogást kaptak.

„A magyarok és a kunok – írja Huber (I., 524. o.) – egyébiránt érdemeik ellenére csakhamar terhére voltak Rudolf királynak, mert mindenütt, ahova csak jöttek, kifosztották a helységeket és elhurcolták a lakosokat. Zsákmánnyal megrakodva és tömérdek foglyot magukkal hajtva három nap múlva a morva határtól hazaküldték őket.”

A Szilágyi-történelem (II., 595. o.) – bár a magyar önértet kémelésére finom csomagolásban, de – ugyanezt írja: „Egyik első kívánsága (Rudolfnak) az volt, hogy a magyar sereg térjen haza. További terveinél csak útját állhatja a magyar bajtárs. Különben is nagyon félt az osztrák és a morva nép a magyar és különösen a kun portyázóktól, kik nemigen tettek különbséget barát és ellenség között. Lászlónak meg kellett elégednie a dicsőséggel és szövetségese hálájával, seregének a zsákmánnyal és a foglyok sarcával. (Tehát „a kézfogáson” kívül még ez is volt.) Magyarország közvetlen nem nyert mást, mint Ottokártól annyiszor megsértett határaink biztonságát.” (Ez tehát a kézfogáson kívül már a harmadik nyereség, s bizonyára ez se semmi.)

Az újabb Hóman-Szegfű történelem (II., 223. o.) már egy negyedik nyereséget is megemlít, azt, hogy Ottokár bukásával megszűnt ránk nézve az a veszély, amely csak napjainkban, Trianonnal kapcsolatban merült fel újra, ti. hogy rajtunk keresztül kesse össze egy folyosó (korridor) az északi és déli szlávokat. Ez pedig ugyancsak nagy nyereség, hiszen, mint már utaltam rá, Magyarország felbomlásának 600 évvel való elhalasztását jelenti. Érdekes, hogy ahogyan akkor egy Habsburg segített elhárítani ezt a veszélyt, jelenkori ránk szakadását is csak a Habsburgok bukása tette lehetővé. Ha a Habsburg akkor bukott volna meg, mi is már akkor buktunk volna vele együtt.

Hogy Rudolf halála sem csak egy kézfogás volt, a Szilágyi-történelem arra is hoz fel bizonyítékot. Rudolf a győzelmet követő napon ezt írta Lászlónak: „Minő végtelen és határtalan lelkesedést öntött szívünkbe, hogy a rajtunk és terajtda elkövetett sérelmek megbosszulására a római birodalomnak és a magyar királyságnak közös ellensége ellen oly hatalmasan és nagylelkűen állítottad talpra hadi erődöt, azt kifejezni elégtelen a nyelv és az író tolla nem képes kellően magasztalni.”

Az igaz, hogy a magyar sereg hamarosan hazament és így a győzelemből további haszna már nem volt, ámde maga a Szilágyi-történelem is elismeri, hogy „az akkori viszonyok közt, midőn hol az ország egyik, hol meg a másik része volt nyílt lázadásban, midőn a pápa (hogy valamiképpen rendet teremtsen) éppen legátust [pápai követet] készült az országba küldeni, erős és céltudatos külügyi politika követésére hazánk úgysem volt képes”.

Ez volt tehát az igazi oka, hogy nagyobb hasznunk nem volt a morvamezei győzelemből, nem pedig Habsburg Rudolf hálátlansága.

Ránk nézve bár szomorúan, de helyesen mutat rá a Weisz-féle világtörténelem, hogy milyen különbség volt a két szövetséges király: Habsburg Rudolf és Kun László között. Kun László már 28 éves korában elpusztult utód nélkül, mert úgy gyilkolták meg a bujaságban vetélytársai. Egész életét féktelenségben és kicsapongásokban töltötte el. Rudolf ellenben az „eleven törvény” volt egész életében, hat lánya férjhez adásával szinte Európa minden dinasztiaját rokonává tette, egy 600 éven át virágzó dinasztia alapított, s mikor 73 éves korában érezte, hogy halála közeledik, Germersheim várából ellovagolt Speyerbe, ahol a császári sírbolt volt, hogy a holttestét ne kelljen másoknak odavinni. Mikor megérkezett, mindjárt ott meg is halt. Ez is mutatja, ki volt Habsburg Rudolf.

De ha Kun László különb ember lett volna, mint amilyen volt s otthon rend lett volna, akkor se igen lehetett volna szó arról, hogy seregével a morvamezei győzelem után is részt vegyen a viszonyok rendezésében. Nálunk ugyanis akkor még olyan kezdetleges viszonyok uralkodtak, hogy például mikor még Otakárral a Babenberg-örökség megszerzéséért háborúskodtunk, egyik évben (1260-ban) az Otakár ellen felvonult magyar seregnek azért kellett eredmény nélkül hazavonulnia, mert abban az évben későn tavaszodott s a lovak még nem tálltak elég zöld takarmányt. (Huber, I., 440. o.) Hogy tehát a sereg el lett volna látva eleség-

gel, szénával, abrakkal, arról szó se volt. Világos, hogy ilyen sereggel csak pár hétig lehetett operálni, hosszabb időn át pedig átka volt a vidéknek, melyen működött s több kárt csinált, mint hasznot. Mi pedig a *Habsburgok* hálátlanságáról beszélünk azért, mert Kun Lászlónak seregével hamarosan haza kellett térnie!

Másodszor: egy egész sereg, mindenfajta irányzatú német lexikonban néztem után, hogy ők hogy írják le a morvamezei ütközetet, de egyet se találtam közülük, mely még csak meg is említené akár csak azt is, hogy a csatában Kun László vagy a magyarok egyáltalán részt vettek. A németek tehát, még a Habsburg-ellenesek is (mert hiszen a lexikonok nagy része Habsburg-ellenes), nem is tudnak arról, hogy a győzelemben a magyaroknak is része volt. Ők csak arról tudnak, hogy Habsburgi Rudolf megverte a cseh Otakárt. Ez mindenesetre német „hazafias” elfogultság, „mely természetesen épp úgy megvan, mint a magyar), de amit e téren Gelsei Bíró produkál, azt csak vicclapban lehetne közölni.

A morvamezei győzelem fő oka Rudolf hadvezéri tehetsége, vakmerősége és rendkívüli gyorsasága, mellyel ellenfelét zavarba hozta, sőt megrémítette és Otakár tehetségtelensége, féltékenysége, önbizalomhiánya és tétovázása, nem pedig a magyarok segítsége. Hiszen Otakár serege még így is nagyobb volt a magyarokkal egyesült Rudolfénál.

Rudolfnak ekkor kevés híve volt s azok is igen lassan gyülekeztek, hiszen tudjuk, hogy birtokai akkor még csak a messze Elzászban és Svájcban voltak, tehát nem érkezhettek meg idejében. Otakár mégis elvesztegette a drága időt. Ahelyett, hogy betört volna az ekkor még védtelen Ausztriába s megszállta volna a Dunát, hogy az ellenség át ne kelhessen rajta, az osztrák határvárak ostromával bibelődött s ezzel időt adott Rudolfnak seregei összegyűjtésére. Mikor azonban Rudolf látta, hogy Otakár milyen gyámoltalan, még seregei megérkezését se várta meg, hanem látva, hogy a közelebb eső magyarok már megjöttek, villámgyorsan előretört s támadólag lépett fel. Otakár ekkor is tétlenül várta, mikor támadják meg. Látszik, hogy nem volt semmi önbizalma. Az ilyen vezér nem szokott győzni.

Az kétségtelennek látszik, hogy a magyar sereg igen nagy számú volt: lehetett annyi, mint Rudolf egész ereje együttvéve, lehet, hogy több is. De legelőször is az bizonyos, hogy a vezér, az irányító egyedül Rudolf volt. A győzelem egyedül az ő hadvezéri tehetségének, gyorsaságának, vakmerőségének és vezéri leleményességének gyümölcse. A csata folyamán a két király közötti viszonyra jellemző, hogy Rudolf Kun Lászlót a győzelem után hozzá intézett s idézett köszönő iratában tegezi és fiának nevezi. Hisz Rudolf egyébként is 61 éves volt már akkor, László pedig még 20 éves se volt s így már csak kora miatt se játszhatott vezető szerepet.

„Ekkor előlovagolt a *csendes háttérből* Rudolf, *felkereste* a győztes magyar királyt és hálsán kezet szorított vele” – írja naívvul Gelsei Bíró. Ezen állítás gyerekességét csak az érti meg igazán, aki tudja, hogy Rudolf annyira részt vett az ütközetben, hogy a lovát le is szúrták alatta, az összerogyott lóval együtt a patakba bukott s addig, míg segítségére nem mentek emberei, a felette elszáguldó lovak patkói ellen a pajzsával védte magát. (Huber, I., 522. o.)

Ellenben Kun László csakugyan a szó szoros értelmében „a *csendes háttérből*” lovagolt elő a győzelem után:

„Augusztus 26-án, körülbelül kilenc óra tájban – írja Huber (521. o.) – Rudolf megkezdte a támadást. Ő maga részt akart venni a harcban; az ifjú László király azonban *kívánságára* a Morvamezőtől balra elhúzódo halmok egyikéről *nézte* a csatát.”

Igazán szép Hubertől, hogy úgy ír, mintha László „ifjúságára” való tekintettel ez természetes volna. Pedig hát éppen a fiatal szokott bátor lenni s az bírja legjobban a harc fáradalmait. Későbbi királyunk, I. Ulászló is ilyen ifjú volt, mégis ment s elpusztult a várnai csatában. Kun László a Morvamezön nem így csinált. Ő – *mégpedig saját kívánságára* – csak messziről nézte az ütközetet.

Annyira tagadhatatlan történeti tény ez, hogy még a mi Szilágyi-történelmünk se hallgatja el:

„A két király (persze a cseh meg a német) – írja – mint a vezér, maga is harcolt, a magyar királyt a csata előtt felvezették egy hegyre, hogy onnét megnézhesse, mi történik.”

Aztán, hogy az olvasó meg ne botránkozzék s a magyar nemzeti önérzet túlságosan meg ne csorbuljon, történelmünk idézi a jóakarátú német krónikást, hogy „a magyaroknak az a szokása, hogy sokkal jobban tisztelik királyukat, semhogy bebocsátanak az ütközetbe”. Csak az a baj, hogy Huber azt is megírja, hogy ez László „kívánságára” történt, nem pedig a magyaroknak királyuk iránti rendkívüli tiszteletéből. Hogy ez a tisztelet egyébként mekkora lehetett a magyarokban királyuk iránt, megmutatták azzal, hogy 12 évvel később ugyanezt a királyt ők maguk ölték meg.

A magyar sereg nagy száma ellenére se játszhatott döntő szerepet az ütközetben.

„Ezeket – írja Huber –, miután nagyobb részt ijjal voltak fölfegyverkezve, a németek nem is becsülték sokra és alig számították. Valóban nem is voltak alkalmasok kézi viadalban nehéz lovas hadak ellen való harcban, mégis ügyes felhasználás és jó vezetés mellett mindenestre veszélyes ellenfélnek voltak tekinthetők, miután nagy számban körülrajongták az ellenséget s a lovast és lovát nyilzárporral árasztották el.”

A magyaroknak tehát az ellenség kikémlelésében, nyugtalanításában s a győzelem után az ellenség üldözésében lehetett hasznát venni, de nem a tulajdonképpeni ütközetben. Ez azonban inkább a magyaroknak volt haszon, mint Habsburg Rudolfnak, mert üldözés közben lehetett sok zsákmányt szerezni s így gondoskodni arról, hogy ne csak a kézfogas legyen a jutalom. Láttuk, hogy őseink erről derekasan gondoskodtak is. Mivel a magyar sereg elsősorban mindig lovasokból állott s így csak felderítésre, az ellenség nyugtalanítására és üldözésére, de nem a deréksereg leverésére volt alkalmas, azért vesztett el még évszázadokkal később, még akkor is, mikor hadai sokszoros túlsúlyban voltak az ellenség felett, minden csatát, hogy később már szinte babonásan rettegett minden, a német sereggel való összecsapástól. (A 48-as honvédtábornokok is csak akkor mertek elfogadni csatát a némettel, ha erőbeli fölényben voltak.)

Említettem, hogy a német lexikonokban, melyekben az ütközet röviden van leírva, még arról sincs egy szó se, hogy magyarok is részt vettek benne. Weisz világtörténelme, mely bővebben tárgyalja, a magyarokat is megemlíti, de ez is csak annyit mond, hogy Rudolf a seregét négy részre tagolta s hogy az első és a második csapatrészt magyarokból állott. Ebből következtetni lehet, hogy a sereg felét magyarok tették ki. A harmadikban voltak a birodalmiak, kiket Rudolf személyesen vezetett, a negyedik pedig osztrákokból állt és a 100 éves (!) Haselauer vezette. Otakár hat részre tagolta seregét (látszik, hogy nagyobb volt Rudolfénál), tartalékról azonban mégse gondoskodott, míg Rudolfnak erre is gondja volt s éppen e tartalék végső beavatkozása döntötte el végleg az ő javára az ütközetet.

Rudolf serege a „Krisztus”, Otakáré a „Prága” jelszóval ment az ütközetbe. Rudolf katonái meggyóntak s megáldoztak az ütközet előtt, Otakár és hívei pedig exkommunikálva voltak s így nem is gyónhattak s áldozhattak. (Úgy látszik, ezért fáj annyira a Gelseieknek és Baráthosiaknak, hogy a magyarok miért Rudolf táborában voltak.) Weisz egy szót se szól a magyarok vitézségéről. A krónikás adatai alapján a stájerok vitézségét emeli ki (Rudolf csak akkor hitt igazán a győzelemben, mikor az ő vitézségüket meglátta) és egy Schorlin nevű baseli lovagét (tehát a Habsburgok akkori, ősi birtokairól valót), aki legelőször rúgtatott lovával az ellenség közé.

Huber a magyarokat is dicséri: „Egy részét a messze dél felé előnyomult cseheknek a tartalék s talán a magyarok is, akik ezen a napon legnagyobb vitézséggel harcoltak, oldalt támadták s a Morvába szorították, ahol számtalan lovag sirját lelte.”

A mi Szilágyi-történelmünk osztrák krónikára hivatkozik, mely a magyarok rendkívüli vitézségét magasztalja, Hóman-Szegfű pedig azt mondja, hogy osztrák történetírókat idéz, mikor azt írja, hogy „a morvamezei diadalban a magyaroknak igen nagy, mondhatjuk: orosz-lánrésze volt”, vele „nagy dicsőséget szereztek maguknak és rendkívüli szolgálatot tettek a Habsburg-háznak”.

„Ezután – háborodik fel Gelsei Bíró – jön egy nagyon rút epizód, amely jellemző az első Habsburgi királyra és mintha uralkodói erényül hagyta volna hátra összes utódaira.”

„A „győztes” Rudolf már úgyszólván kielégített bosszújának még nagyobb kielégítésére egy nagyon csúf dolgot művelt a harctéren halva marad hős ellenféllel. El lehet mondani, hogy igazi Habsburg-vonás volt s nem lehet a középkori hadviselés lelki durvaságainak számlájára írni, mikor a győztes uralkodók előtt már az ókorból ott állt Nagy Sándor felemelő példája, aki megsiratja legyőzött ellenfelét és díszes temetést rendez neki, a hitvány gyilkost pedig, aki „urára becstelen módon a veszélyben gyilkot emelt, jutalom helyett kivégezteti”.

„Rudolf király magának követelte az elesett Ottokár holttestét. A magyarok nem tudták, miért. (Ha tudják, talán el is viszik a „győztes” Habsburg elől.) Átadták a csatateret Rudolfnak. És Habsburgi Rudolf lábába tetette az elesett cseh király megcsönkített holttestét, nagy diadallal Bécsbe vitette, ott teljesen meztelenül felravataloztatta a franciskánusok kolostorában és a meztelen holttestet napokig dicsekedve mutogatta: Hadd lássa személyesen az egész világ, hogy a hatalmas cseh király ilyen sorsra jutott. Így jár az, aki egy Habsburg ellen fegyvert emel! Ezt tette a legvitézebb ellenfelével.”

„És a magyarok, akik ehhez a győzelmet kivívták? A magyarok a Morvamezőről csendesen elvonultak. Otthagytak egy halom nemes magyar vitézt, akiknek piros vére azért csorgott a cseh mezőkőn, hogy megmentsék vele a Habsburg uralkodóházat.”

Hát először is nem hagytak ott „egy halom nemes magyar vitézt”, mert bár Otakár óriási veszteséget szenvedett (csak halottai számát 10-14.000-re becsülték), „Rudolf részén állítólag nagyon csekély volt a veszteség, ami különben könnyen magyarázható abból, hogy az akkori lovas seregekre nézve többnyire nem a harc, hanem a futás vált végzetessé”. (Huber, I., 523. o.)

Másodszor Otakár nem a magyarok közé ugrott be (ha csakugyan ők játszották volna a csatában a vezető szerepet, akkor valószínűleg közibük ugrott volna) s nem „egy magyar vitéz” szúrta le. Ezt még véletlenül se mondja se idegen, se magyar történetíró.

Hóman-Szegfű azt írja, hogy „*az osztrákok* levették lováról, összekaszabolták s aztán teljesen kifosztották. Az ütközet után meztelenül találták meg holttestét Rudolf emberei”. (II., 222. o.)

A Szilágyi-történelem (II., 594. o.) szerint „úgy mondták, hogy karintiai lovagok ölték meg, kik kegyetlenül megtorolták azt a sérelmet, melyet régebben rajtuk ejtett”.

Weisz szerint (VI., 24. o.) „egy osztrák nemes, ki felismerte és örömet megmentette volna, fölemelte, felültette, sisakját levette, hogy szabadabban vegyen lélegzetet. Stájer országnagyok azonban sok dőfessel megölték a királyt. Ezek Mahrenberger rokonai voltak, kik vérbosszút állottak”.

Huber pedig ezt írja: „Mikor a csata kedvezőtlen fordulatot vett és már minden veszve volt, néhány vitéztől körülvéve, hősi bátorsággal csak Otakár harcolt még, míg végül teljesen kimerülten elfogták és személyes ellenségei, köztük Emerberg Bertold étékfogómeister, a lovagi szokás megsértésével megölték.”

Látjuk tehát, hogy az az egy egészen bizonyos, hogy nem „a vitéz magyarok” ölték meg (ami egyébként lovagiatlanul történt s így úgyse vált volna dicsőségre) és Habsburg Rudolfnak nem a magyaroktól kellett elkövetelnie hős ellenfele holttestét, hogy megbecsteleníthesse.

Ami pedig ezt a megbecstelenítést illeti, annyira nem igaz, hogy Weisz Világtörténelem c. műve ezt írja (VI. o.):

„Rudolf szemei könnybe lábadtak, mikor hatalmas ellenfelének meztelen, vérmocskolta hulláját meglátta. Megparancsolta, hogy mossák meg és gyorsan és bíborba takarják (!).” Weisz Rudolf jellemzésekor is külön kiemeli, hogy „nemesen érző szívet tanúsított és halálos ellensége hullája fölött forró könnyeket ejtett”.

Ezzel aztán Gelsei Bíró rágalmát és hozzá fűzött finom reflexióit, melyeket természetesen Baráthosi Balogh is átvett tőle, el is intéztük.

Az Árpád-vérű Habsburgok

Úgy látszik, se Gelsei Bíró, se Baráthosi Balogh nem tudták, hogy az a Habsburg Rudolf, akit ők olyan ádáz gyűlölettel árasztanak el, hogy vele kapcsolatban még a napot is letagadják az égről s még a hófeherre is hidegvérrel fogják rá, hogy fekete, akit annak ellenére, hogy az egész világtörténelem egyik legáltalánosabban tisztelt alakja, megtesznek egy visszataszító erkölcsi szörnynek, a *mi Árpád apánk egyenes leszármazottja volt, mégpedig többszörösen is*, tehát éppen olyan jogon hívhatnánk Árpád-Rudolfnak is, mint ahogyan Ferenc Józsefet vagy a mai Ottót Habsburgnak mondjuk és tartjuk. Mert igaz ugyan, hogy Habsburg Rudolf Árpádtól csak leányágon származik, de hiszen Ferenc József és Ottó is csak leányágon származik a Habsburgoktól, fiúágon Lothringen mindkettő.

A Habsburg-Lothringeneket csak azért hívjuk Habsburgoknak, nem Lothringeneknek, mert a Habsburg nevet sokkal fontosabbnak tartjuk a Lothringen névénél. Viszont Habsburg Rudolf azért lett Habsburg Rudolf, nem pedig Árpád-Rudolf, mert a világtörténelem fontosabbnak tartotta benne a Habsburg leszármazást, mint az Árpádot. Mi magyarok azonban természetesen az ellenkező véleményen vagyunk, nekünk az Árpád sokkal fontosabb, mint a Habsburg, s így épp olyan címen nevezhetnénk Árpád-Rudolfnak, mint amilyen jogcímen Mária Terézia után is még mindig Habsburgokról beszélünk, nem pedig Lothringenekről.

A jó Gelsei Bíró és Baráthosi Balogh-féle kálvinista kurucok tehát rövidlátásukban valójában Árpád ivadékát borították el a gyűlölet és rágalom szennyes hullámaival. Íme a bizonyíték! (Egymás alá írom a nemzedékeket. Az alul levő mindig gyermekét jelenti a felette levőnek. Ha az utódlás leányági, a leány után (mellette, nem alatta) közlöm a férjét is és aztán alattuk mindkettőjük utódját):

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla
7. Árpád-házi Zsófia (†1095) második férje Billung Magnusz szász herceg
8. Billung Vulfhild (†1126), férje Welf Fekete Henrik, bajor herceg
9. Welf Vulfhild, bajor hercegnő, férje Pfullendorf II. Rudolf
10. Pfullendorf Ida, férje Habsburg III. Albrecht (†1199)
11. Habsburg II. Rudolf (†1232)
12. Habsburg IV. Albrecht (†1240)
13. Habsburg I. Rudolf, német király (†1291).

Erre persze a Gelsei Bírók és Baráthosi Baloghok olthatatlan gyűlölete azt mondja, hogy Habsburg Rudolfot Árpádtól 13 nemzedék választja el, s azóta annyi undok Billung, Welf, Pfullendorf és Habsburg vér került beléje, hogy az Árpád vér semmi szerepet se játszott az egyéniségében.

Nem egészen így van, feleljük. I. Bélát ugyanis 6 nemzedék választja el Árpádtól, de viszont őt még tiszta magyarnak tartjuk. Magyarság szempontjából tehát Rudolfot I. Bélától kell számítani, nem pedig Árpádtól, ez pedig csak hét nemzedék. Azonban – sajnos – ez is éppen elég a magyar vér elhomályosítására. Nézzük csak:

Mivel I. Béla felesége is idegen volt (Rixa, lengyel hercegnő), lánya, Zsófia, már csak 50%-ban, ennek lánya már Billung, csak 2,5%-ban; ennek lánya a Welf, már csak 12,5%-ban, ennek lánya, a Pfullendorf már csak 6,25%-ban, ennek fia, a Habsburg, már csak 3,125%-ban, ennek fia a második Habsburg, csak 1,56%-ban, végül Rudolf, a harmadik Habsburg már csak 0,78%-ban volt magyar vérű, tehát még 1%-ban sem.

Ne felejtjük el azonban, hogy a Mendel-féle fajtakeveredési és átöröklési törvények szerint vannak átütő fajták és vannak nem átütők, s az átütők egészen elnyomják és háttérbe szorítják a nem átütőket. Márpedig – mondom különösen az ez iránt fogékony Gelsei Bíróknak és Baráthosi Baloghoknak – talán azon csak nem lehet vitatkozni, hogy ha a dicső Árpád vér kerül össze holmi idétlen Billung, sőt – urambocsá! – Pfullendorf és a különösen nyomorult és idétlen Habsburg-vérrel, akkor közülük melyik az átütő!?

Örök szégyen is volna ránk, ha dicső Árpád apánk csírasejtjei, ha útjukba kerülnek, nem tudnának azonnal megölni vagy legalábbis közömbösíteni holmi hitvány sváb géneket és kromoszómákat. Világos tehát, hogy az eredmény nem lehet csak 0,78% Árpád javára. Igaz, hogy – mint láttuk – Árpád ez ősmagyar és kuruc tisztelői – legalább a gonoszságot illetően – a Habsburg csírasejteknek is egészen rendkívüli erőt tulajdonítanak, mert hiszen szerintük ebben a családban az átöröklésnek és atavizmusnak egész különleges és a történelemben példátlanul álló, megdöbbentő esetével van dolgunk. Azonban, feleljük, ha a mi dicső Árpád apánk csírasejtjeivel kerülnek össze, akkor mégiscsak vitán felül áll, hogy az Árpádéi lesznek a győztesek, azaz az átütők.

Ámde nemcsak Árpád apánk tisztelői számára van ilyen meggyőző érvünk. Meg tudjuk védeni igazukat azok előtt is, akik egész normálisak, s így se a Habsburg, se az Árpád vérnek nem tulajdonítanak semmi babonás erőt, s így egyiket se részesítik különleges elbánásban. Rá kell ugyanis mutatnunk, hogy Kun Lászlót, az Árpád-házi magyar királyt épp oly hosszú nemzedékek választják el Árpádtól, mint Habsburg Rudolfot, főképpen pedig, hogy benne az Árpád vért éppúgy elnyomták már az idegen beütések, mint Habsburg Rudolfban. I. Béla óta ugyanis egy Árpád-házi király se volt, *aki ne idegen anyától született volna*. Lássuk csak:

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla (†1063), neje Rixa, lengyel hercegnő
7. I. Géza (†1077), neje Szynadenosz Theodul görög úr leánya, magyar vére 50%
8. Álmos herceg (†1129), neje, Predszlava, orosz hercegnő, magyar vérű 25%-ban
9. Vak (II.) Béla (†1141), neje Ilona, szerb hercegnő, magyar vérű 12,5%-ban
10. II. Géza (†1162), neje Fruzsina, orosz hercegnő, magyar vérű 6,25%-ban
11. III. Béla (†1196), neje Chatillon Ágnes Anna, magyar vérű 3,125%-ban
12. II. Endre (†1235), neje a németsege miatt meggyilkolt meráni Gertrúd – 1,56%
13. IV. Béla (†1270), neje Laszkarisz Mária, nikaiai császárlány – 0,78%
14. V. István (†1272), neje egy Erzsébet nevű kun lány – 0,39%
15. IV. (Kun) László (†1290), neje Izabella Erzsébet nápolyi királylány.
16. Utód nincs.

Látjuk tehát, hogy Kun László még két nemzedékkel messzebb esett Árpádtól, mint Habsburg Rudolf, s ami a fő, egy cseppet se maradt benne az Árpád vérnek több nyoma, mint Habsburg Rudolfban. De a magyar vérnek se. Kun Lászlóban már az apjában is csak fele annyi magyar vér volt, mint Habsburg Rudolfban. A „német” Habsburg Rudolf „német” apjában még négyszer annyi magyar vér volt, mint a „magyar” Kun László „magyar” apjában, s ha anyját, a kun leányt is idegennek vesszük (pedig az, mert az akkori kunokon nem lehet a mostani, rég megmagyarosodott és a magyarságban elvegyült kunokat érteni), akkor Kun László már csak 0,19%-ban volt magyar Habsburg Rudolf 0,78%-ban magyar vérségével szemben.

Mihály Géának volt az öccse, tehát Szent István nagybátyja volt. Neki két fia volt: Vászoly és Szár László. Mihálynak a felesége valószínűleg Piast Adél volt, tehát szintén idegen

(szláv). Régebben azt tartották, hogy Endre, Béla és Levente nem Vászoly, hanem Szár László gyerekei voltak s még Vászolynak felesége, illetve ágyasa (Szilágyi, I., 304. o.) egy Tatun nemzetségbeli, tehát magyar lány volt, addig Szár László felesége Rurik Premiszlava, kievi hercegnő, tehát szintén idegen volt. Mi fenti számításunkban Bélát nem Szár Lászlótól, hanem Vászolytól, tehát magyar anyától származtattuk, s nagyapjának, Mihálynak a feleségét is magyarnak vettük. Így jött ki az utolsó Árpád, III. Endre részére (akiben kun vér nincs, mert nem V. István leszármazottja, hanem II. Endréé, de annak nem első feleségétől, meráni Gert-rúdtól, hanem a harmadiktól, Beatrix, estei örgrófnőtől, tehát szintén idegenektől (de ezeknek nem fia, hanem unokája volt) 0,39% magyar vér. Ha Mihály feleségét is idegennek vesszük és I. Bélát nem Vászolytól, hanem Szár Lászlótól származtatjuk, akkor az utolsó Árpád részére csak 0,09%, tehát még egy ezrelék Árpád vér se jut. Eszerint tehát Habsburgi Rudolfban mind Árpád vér, mint általában magyar vér *tízszer* annyi volt, mint III. Endrében, az utolsó Árpád házi királyban, de *a legrosszabb esetben is kétszer annyi!*

Mindezekhez joggal hozzátehetjük még azt is, hogy a női ágon való leszármazás (tehát Habsburgi Rudolf Árpádtól származása is) sokkal biztosabb, mint a fiágon való (tehát a mi Árpád-házi királyaink, például III. Endréét nem is hitték el sokan). De ha egyforma bizonyos volna is, az anyjától akkor is sokkal többet örököl az ember, mint az apjától, hiszen a teste lényegében az anyjától való, nem is szólva a közmondásos „anyatejről”, mit magába szív, az „altatódalról” melyet szintén nem apjától hall s a legmaradandóbb nyomokat hagyó gyerekkori nevelésről, melyet szintén nem az apa ad. A mi Árpád-házi királyainkban ez mind-mind idegen volt.

Gelsei Bíró Zoltánék tehát végzetesen tévednek, mikor Kun Lászlót annyira magyarnak s vele szemben Habsburg Rudolfot annyira idegennek gondolják. Azt a hitványságot, mely oly korán sírba vitte, s azt a gyávaságot, mely a morvamezei diadalt is csak távolról nézette vele, bizonyára nem Árpádtól, hanem a sok szláv meg görög ősanjától örökölte, viszont Habsburg Rudolfot meg hátha Árpád apánk benne lüktető vére ültette még 72 éves korában is még utolsó napjaiban is lóra s tartatta vele magára szégyennek még azt is, hogy örök nyugvóhelyére mások vigyék oda, ne pedig lóháton vágtaessen oda ő maga!

Még jobban elámulnak azonban Gelsei Bíróék akkor, ha közöljük velük, hogy az a hölgy, Zollern (Hohenzollern-Hohenberg Gertrúd (†1281), aki Habsburgi Rudolf első felesége volt s akitől összes gyermeke született, szintén Árpád egyenes ivadéka volt s így Habsburgi Rudolf gyermekei még nála is jobban, apai és anyai ágon egyaránt Árpád ivadékai voltak.

Lássuk hát Habsburg Rudolf feleségének, a Habsburgok ősanjájának a származását:

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla
7. Árpád-házi Zsófia, második férje Billung Magnusz szász herceg
8. Billung Vulfhild, férje Pfullendorf II. Rudolf
9. Pfullendorf Erzsébet, férje Tübingeni I. Hugó
10. Tübingeni I. Rudolf (†1219), palotagróf (Pfalzgraf)
11. Tübingeni II. Rudolf (†1274)
12. Tübingeni Horb Matild palotagrófnő, férje Zollern-Hohenberg II. Richárd
13. Zollern-Hohenberg Gertrúd, férje Habsburg I. Rudolf (†1291)

Az összes ma élő Habsburg nemcsak Habsburg Rudolf dédanyjától, Pfullendorfi Idától, hanem feleségétől, Hohenberg Gertrúdtól is származik. Mindkét nő Árpád-ivadék.

Rudolf utódai

A sokgyermekes Habsburgi Rudolfnak csak elsőszülött fia, I. Albrecht, aki e néven német király is lett, plántálta tovább a családot. A régi, a magyar trónra még nem került Habsburgok még nem voltak olyan szelídek és békeszeretők, sem oly passzívak, hogy ne mondjam: gyámoltalanok, mint a későbbiek, akik már a magyar trónon ültek. Az a lelki alkat és temperamentum, melyet mi ismerünk, mint Habsburgot, nem is Habsburg, hanem talán inkább Örült Johannától, az aragóniai Ferdinánd és kasztíliai Izabella leányától örökölt tulajdonság. Hisz látni fogjuk, hogy már a mi I. Ferdinándunkban, Örült Johanna fiában is nemcsak Habsburg, de még német vér is alig volt már.

A mi Habsburgjaink, I. Ferdinánd, I. Lipót, I. Ferenc, csendes, békeszerető emberek voltak, akiknek eszükbe se jutott, hogy még az is lehetséges lenne, hogy ők maguk álljanak hadaik élére és szerezzenek hadi dicsőséget. Nem is volt dicsőségre vágyó egyik se. Láttuk, maga Habsburgi Rudolf még egész másfajta ember volt. De a fia, I. Albrecht is.

Tevékeny, örökké munkálkodó, tette kész, öntudatos, az eszközökben nem nagyon válogató, nagyra törő ember volt ez az Albrecht, tehát olyan ember, amilyent a mi Habsburg-gyűlölőink szeretnek. De ahogyan Isten a későbbi szerény, csendes Habsburgoknak csóstól ontotta a nyakába az újabb meg újabb koronákat és a hadi dicsőséget (ez utóbbit például éppen a legbékésebb I. Lipót nyakába), ennek a nagyra törő, energikus, tevékeny és vitéz I. Albrechtnek semmi se sikerült.

Apja halála után se hatalomban, se erőben, se tehetségben senki se volt Németországban hozzá fogható, s a választófejedelmek mégse őt választották meg. (Valójában éppen ezért nem, mert nekik hatalmas király nem kellett, mert urat nem akartak maguk felett ismerni.) Mikor aztán ellenfelét, Nassaui Adolfot a föllheimi csatában 1298-ban legyőzte, mégiscsak ő lett a császár egész 1308-ban bekövetkezett haláláig, melyet testvérenek, Rudolfnak a fia, János okozott, ki aztán, mint bűnbánó, kolostorban fejezte be életét, miután a büntetés elől sokáig bujdosott.

Albrechtet, mint embert s mint uralkodót Huber így jellemzi (II., 10-11. o.):

„Ha valaki tudott a nehézségeken uralkodni, I. Albrecht volt az, kinek csak a legújabb időben szolgáltattak igazságot, miután a szerep miatt, melyet a svájci waldsstättek felszabadításáról szóló legenda a XVI. század óta neki tulajdonított, sokáig szívtelen zsarnoknak rajzolták. Albrecht kormánya kezdetén alig lépte át 30. évét, tehát férfikora virágjában volt s a legtöbb tulajdonsággal bírt, amelyek fejedelmek díszül szolgálnak. Mintaképe volt a családapának s feleségével, Erzsébettel, Meinhard, tiroli gróf leányával, aki legalább tizenhárom gyermekkel ajándékozta meg, a legboldogabb házasságban élt. Katonának mintha született volna. Személyesen bátor és vitéz, egyszersmind kitűnő hadvezér volt, sohasem jutott zavarba, még a legnehezebb helyzetben sem; kifogyhatatlan volt új eszközök feltalálásában és különösen ügyes ostromok vezetésében, sok várát, amelyet bevehetetlennek tartottak, megadásra kényszerített. Mindenekelőtt pedig rendelkezett azokkal az államférfiúi tulajdonságokkal, amelyeket kora és állása megkívánt. Az államhatalom eszméjétől és viselője kötelességeinek tudatától oly teljes mértékben volt áthatva, mint kevesen kortársai közül. Egyszersmind felfogta korának szükségleteit és rendelkezett az eszközökkel azok kielégítésére, valamint a szükséges erővel terveinek kivitelére anélkül, hogy azokhoz makacsul ragaszkodott volna, ha kivihetetleneknek mutatkoztak. Jellemének ezen oldalaitól az sem tagadhatja meg az elismerést, ki a tőle alkalmazott eszközöket és erőszakos eljárását nem is helyeselheti mindenkor.”

Látjuk tehát, Albrecht mennyire más, mint a későbbi Habsburg királyok. Azok igénytelenségével és szerénységével szemben nagyra törő, azok passzivitásával szemben maga a megtettesült erő és aktivitás, azok békeszeretetével szemben a harc embere és kiváló hadvezér ő maga, azok féltékenységével szemben olyan vitéz, hogy az ellenfelével való végső leszá-

moláskor, a göllheimi csatában személyesen vív meg vitéz és tehetséges ellenfelével és párviadalban győzi le. De e kiválóságokkal együtt járnak olyan hibák is, melyek a későbbi Habsburgokban hiányoztak, az ő szelidségükkel, korrektségükkel és túlságos lelkiismeretességükkel szemben ő erőszakos, kíméletlen s nem válogatja az eszközöket célja elérésére. Viszont hitvesi hűségben, a családiasságban, gyermekszeretben egyeznek.

Mivel a későbbi Habsburgok csendes békeszeretete, tanácsosaikra való túlságos hallgatása, szigorú lelkiismeretessége, sőt passzivitása elsősorban a nagy lelkiatyi behatás következménye, önként következik, hogy ezek az egész más természetű régi Habsburgok közel se voltak olyan vallásosak és annyira igazi katolikusok, mint a későbbiek: az ő életükben nem játszott olyan nagy szerepet a lelkiatya, ők tehát nem álltak „papi uralom” alatt.

Láttuk, hogy fiatalabb korában maga Habsburgi Rudolf is a pápa és a császár harcában nem a pápa mellett volt s exkommunikáció alá is esett, tehát ő is csak megletebb korában kezdett jobban vallásos lenni. Albrechtben se találunk valami nagyobb vallásosság nyomaira. Hiába, a kereszténység nem a harcosok s nem a vitéz párviadatok kedvelőinek vallása. De természetesen a passzivitásé se.

A későbbi (mind spanyol, mind osztrák) Habsburgok e hátrányos tulajdonsága nem katolicizmusukból folyt, hanem Örült Johanna beteg idegzetének öröksége volt. Ez a beteg idegzet vallástalanokban (például a Habsburgok közt is Don Carlosban, II. Fülöp fiában) s többé-kevésbé Rudolfban, a magyar királyban is beteges makacsságban, féltelenségben, kicsapongásokban nyilvánul és teljes erkölcsi züllést s a végén sokszor örültséget s öngyilkosságot eredményez (mint Rudolf trónörökösben, ami azonban öbenne már anyai, Wittelsbach-örökség volt).

A nagy és igazi vallásosság mindezt meg tudja akadályozni s már csak félnétségben és az idegbaj már csak passzivitásban nyilvánul. Egész a szentség fokáig emelkedő vallásosság még azt is meg tudja akadályozni, hogy legalább ennyiben megnyilvánuljon, mint félig-meddig látjuk is I. Lipótban, aki félnétsége és passzivitás ellenére mégis a világtörténelem egyik legnagyobb teljesítményét tette: a mi török alóli felszabadításunkat. Ne gondoljuk ugyanis, hogy ezt nem ő, hanem Lotaringiai Károly meg Savoyai Jenő tették, mert a pénz és a céljuk elérésére szükséges eszközök állandó előteremtése, a diplomáciai feltételek megszerzése, a kockázat vállalása, az állandó gond és lelki feszültség elsősorban mégiscsak Lipót dolga és terhe volt, s mindezt ő vállalkozott önként.

A régi, a még középkori Habsburgok között nemcsak az akkor szokásosnál nagyobb vallásosságot találunk ritkán (de megtaláljuk azért Albrecht lányában, Ágnesben, a mi utolsó Árpádunk, III. Endre második feleségében, továbbá IV. Albrechtben és III. Frigyes császárban, a mi Mátyás királyunk ellenfelében), de a mellékágból származó tiroli Zsigmondban egyenesen a szabadelvűségnek és az egyházellenességnek a középkorban egyik leghírhedtebb képviselőjét kell megállapítanunk. Albrecht családi erőnyeit azonban annál inkább kell méltányolnunk, mert – ki gondolná? – még a mi utolsó Árpádunknak, az annyira szelidnek és jámbornak gondolt III. Endrének is tudunk két törvénytelen fiáról is (akik azonban épp úgy utód nélkül pusztultak el, mint apjuk). Pedig hát III. Endrének két felesége is volt.

A Huberből közölt idézetből láhattuk, hogy I. Albrecht, a Habsburg volt az a hírhedt „zsarnok”, aki ellen Tell Vilmos felkelt, mert nem akart a Gessler-kalap előtt megalázkodni. Tehát nemcsak a mi szabadságharcunkban, hanem a híres svájciiban is a Habsburgok játszották a zsarnok szerepét, ami egyébként érthető is, hiszen láttuk, hogy eredeti birtokaik Svájcban voltak.

Huberből azonban megtudhatjuk (II., 118. o.) hogy a Habsburgok ezen zsarnoksága épp oly mese, mint a magyarországi, vagy még ennél is jobban. Az egész kalap-történelem csak 150 évvel Albrecht kora után keletkezett monda, és ugyanezre a kaptafára szabott regényes történeteket Dániában, Norvégiában és Izlandban is találunk.

Tell Vilmos nem élt soha. A közönséges bűnöző Zách Feliciánból és Kont és társaiból – Petőfi vezérletével – nálunk is tragikus hőst csináltak, de ezek legalább éltek, csak nem vol-

tak hősök, Tell Vilmos azonban még csak nem is élt. I. Albrecht közel se volt olyan békés és jámbor ember, mint a későbbi, zsarnoknak megtett Habsburgok, azonban olyan gonosz azért ő se volt, mint amilyené a monda tette. (De még a monda is nem annyira ő, mint képviselője, Gessler zsarnokságáról beszél.)

A svájciak esete egyébként tanulságosan bizonyítja, hogy az állítólagos zsarnokok és az elnyomottak közti vitában nem mindig és nem szükségképpen az elnyomottaknak van igazuk és hogy az „iga” elleni lázadás, azaz a szociális mozgalmak nem mindig annak a jelei, hogy túl erős az elnyomás, hanem sokszor éppen annak, hogy túlságosan is kicsiny s ezért az alattvaló túlságosan is önértézetessé válik.

Alárendeltségre szükség van. Enélkül nem lehet el a társadalom, sőt ez minden haladásnak, rendnek és kultúrának az alapja. De mivel az emberi természet gyarló és önzésében szélsőségre hajló, nehezen tud mértéket tartani és a szélsőségektől óvakodni. Az azonban nemcsak az „urakra” vonatkozik (mint a történelemben s általában az irodalomban a dolgot felfogni szokás, sőt egyenesen kötelező), hanem az alattvalókra is. Az úr hajlamos arra, hogy zsarnokká legyen s urat egyáltalán ne tűrjön, ha elkényeztetik s túlságosan jó dolga van.

Így voltak a svájci parasztnak is. Sokkal kevesebb terhük volt, mint más parasztnak, jó dolguk volt, gazdagok, műveltek, önértézetesek voltak s ezért teljes szabadságra törekedtek s ki is vívták, mert a Habsburgokkal szemben, akik természetesen megpróbálták ragaszkodni földesúri jogaikhoz, majdnem mindig ők győztek. Részint, mert szerencsések voltak, részint hegyes hazájuk, továbbá vagyonságuk és intelligenciájuk könnyítette meg ezt részükre.

De hangsúlyozom, hogy ezek a harcok a földesurakkal nem azért voltak, mert túlságosan elnyomták őket, hanem éppen ellenkezőleg azért, mert szabadabbak voltak, mint más jobbágyok. Ez már a dolog természetéből is nyilvánvaló, mert hiszen éhező, földhöz ragadt páriák nem tudtak volna olyan seregeket felállítani s főként felszerelni, mely még hatalmas uraikkal szemben is győzni tudott.

Igaz, hogy a svájci parasztnak ez az urat nem ismerni akarása társadalmilag nemcsak bomlasztó hatással nem volt, hanem éppen ellenkezőleg, a modern civilizáció egyik legirigyeltebb államát, Svájcot hozta létre, azonban ez az előnyös hatás csak századokkal utána alakult ki s ezért nagyon kétséges, hogy ezeknek a középkori szabadságharcoknak okozati következménye-e.

Ezek a győzelmes szabadságharcok a közvetlen utánuk következő századokban egyenesen ártalmasak voltak a svájci néplélekre. Oly elbizakodottá tette ugyanis őket a sok győzelem s annak a tudata, hogy ők legyőzhetetlenek, hogy elbizakodottságukban okkal, ok nélkül háborúskodtak. Aztán úgy megszokták az állandó harcot, hogy a férfiaknak ez vált kenyérkeresetévé és állandó foglalkozásává. Zsoldosok lettek, akik pénzért szolgáltak. És szolgáltak akárkit, aki megfizette őket, például a franciákat is, és saját fajrokonait, a németek ellen is, és később már olyan jellemtelenné váltak, hogy adott szavuk se számított semmit, s ha a másik többet fizetett nekik, mindjárt hajlandók voltak otthagyni azt az ügyet, melyet előbb szolgáltak akkor is, ha már felesküdtek rá.

Svájc felvirágzásának inkább abban kell keresnünk az igazi okát, hogy később nemcsak abbahagyták a militarizmust, hanem helyes irányban lettek nemzetek felettiek s németekből, franciákból és olaszokból alakítottak egy olyan államot, melyben lényegileg sohase voltak nemzetiségi viszályok. Sikerük titka tehát az, hogy se nemzetiségükből, se anyanyelvükből sohase csináltak bálványt, mint mi, és általában a modern pogányok, tehát a fanatizmus, a gyűlölködés és az ebből folyó állandó háborúk és zsörtölődések nem bénították meg erejüket s nem vonták el figyelmüket a gazdasági és kulturális kérdésektől.

Hogy a viszonyok és a történelem a mi helyünket szláv szomszédainkkal szemben mennyire a németiség, tehát a Habsburgok oldalán jelölte ki, s hogy Otakarral szemben Rudolfhoz való csatlakozásunk mennyire nem ok nélküli nagylelkűség, hanem józan realitás volt, mutatja, hogy később is, például I. Albrecht, Rudolf fia alatt is a magyarok mindig a

Habsburgok oldalán álltak, az ő szövetségeseik voltak, de – sajnos – *nem valami értékes szövetségesei.*

Az a Huber, akinek az igazságszeretetét és tárgyilagosságát, mint láttuk, a Magyar Tudományos Akadémia is kiemeli, az 1304. év eseményeit tárgyalva így ír rólunk:

„A magyarok segítségét ugyan drágán kellett megvásárolnia. Különösen a szilaj kunok, akik részben még mindig pogányok voltak, Ausztriában borzasztó kegyetlenségeket követtek el: gyilkoltak és raboltak és számtalan lakost fogolyként magukkal hurcoltak, mintha ellenséges földön volnának. Mikor Albrecht a foglyok szabadon bocsátását kívánta, a magyarok egy része az alatt az ürügy alatt, hogy szeptember végével szolgálatuk ideje lejárt, elhagyta a tábor és hazafelé indult, hogy zsákmányukat biztonságba helyezték.” (Huber, II., 80. o.)

Láttuk, hogy Habsburg Rudolf egyik lánya, Klementina, már egy Árpád felesége lett volna, ha Endre, a vőlegény meg nem hal. Ugyanez a lánya aztán a magyar Anjouk özanyja lett, aki Károly Róbertet és Nagy Lajost adta nekünk, családjuk azonban nálunk hamarosan kihalt. Habsburgi Rudolf unokája, I. Albrecht lánya, Ágnes, már a valóságban is felesége lett az utolsó Árpád-házi királynak, III. Endrének. Utód azonban, sajnos, e házasságból se született, még leány se.

Az avatatlan azt gondolná, hogy e házassággal a színmagyar elvette az idegent. A valóság az, hogy éppen ellenkezőleg: ez a Habsburg Ágnes hozott volna magyar vért az Árpádok családjába, ha utódaik lettek volna: *Habsburgi Ágnesben sokkal több magyar vér volt és jóval több köze volt Árpádhoz, mint férjének, Árpád-házi III. Endrének.* Láttuk, hogy már Habsburgi Rudolfban is kétszer annyi volt az Árpád vér, mint III. Endrében, Rudolf gyermekeiben pedig már kétszer annyi, mint apjukban, mert láttuk, hogy Rudolf felesége is épp úgy Árpádtól származott, s vérsége épp oly arányban volt Árpád vér, mint férjéé.

Fiuk, Albrecht azonban ismét olyan nőt vett el, Görz-Tiroli Erzsébetet, aki szintén Árpádtól származott, *mégpedig egyszerre három ágon is*, tehát még több Árpád-vérrel rendelkezett, mint férje, Albrecht. Az ő lányuk, Ágnes, tehát egyszerre öt ágon származott Árpádtól, míg nagyapja, Rudolf, csak egyszeresen. Mivel pedig már Rudolfban is kétannyi volt az Árpád-vér, mint III. Endrében, Habsburg Ágnes tízszer annyi Árpád-vérrel rendelkezett, mint férje, az utolsó Árpád.

Görz-Tiroli Erzsébet, Albrecht neje, Habsburgi Rudolf menyé, először is szintén annak az Árpád-házi Zsófiának egyenes leszármazottja, akitől férje, így ipa és napa egyaránt származott, a következőképpen:

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla
7. Árpád-házi Zsófia, második férje Billung Magnusz szász herceg
8. Billung Vulfhild, férje Welf Fekete Henrik, bajor herceg
9. Büszke Henrik, bajor és szász herceg, felesége Gertrúd német királyleány
10. Oroszlán Henrik, bajor és szász herceg, felesége Matild, angol királyleány
11. Welf Henrik (második felesége Hohenstaufen Ágnes)
12. Welf Ágnes, férje Wittelsbach II. Ottó, bajor herceg
13. Wittelsbach Erzsébet, férje IV. Meinhard, Görz és Tirol grófja, Karintia hercege
14. Görz-Tiroli Erzsébet, férje Habsburg I. Albrecht, német király
15. Habsburg Ágnes, férje III. Endre, magyar király.

Árpád-házi Zsófia, I. Béla leánya kétszer ment férjhez. Billung Magnusz, mint jeleztük, második férje volt. Görz-Tiroli Erzsébet azonban nemcsak e második férjétől való utódainak leszármazottja, hanem az első férjétől valókének is. Íme:

6. I. Béla
7. Árpád-házi Zsófia, első férje Weimari I. Ulrich
8. Weimari Richardisz, férje Scheiern Ekkehard
9. Wittelsbach V. Ottó
10. I. Ottó bajor herceg
11. I. Lajos bajor herceg
12. II. Ottó bajor herceg
13. Wittelsbach Erzsébet, férje IV. Meinhard, Görz és Tirol grófja, Karintia hercege
14. Görz-Tiroli Erzsébet, férje Habsburg I. Albrecht, német király

Görz-Tiroli Erzsébet, a Habsburgok e harmadik ősanja, akitől minden ma élő Habsburg származik, ezenkívül még II. Géza magyar király Erzsébet nevű leányának is egyenes leszármazója a következő módon:

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla
7. I. Géza
8. Álmos herceg
9. II. Béla
10. II. Géza
11. Erzsébet, férje Przemisl Frigyes
12. Przemisl Ludmilla, férje Wittelsbach I. Lajos
13. II. Ottó bajor herceg
14. Wittelsbach Erzsébet, férje IV. Meinhard, Görz-Tirol grófja és Karintia hercege
15. Görz-Tirol Erzsébet, férje Habsburg I. Albrecht, német király
16. Habsburg Ágnes, férje III. Endre magyar király.

I. Albrecht minden gyermeke, tehát a családot tovább plántáló II. Albrecht is Árpád ivadéka, mégpedig ötszörösen, tehát sokkal jobban, mint amennyire az Árpádok lettek volna, ha III. Endrében ki nem haltak volna.

Albrechtnek (az elsőnek) hat fia is volt s egyáltalán nem bizonyítja a Habsburg szaporaságot, hogy mégiscsak a fiatalabbak közül az egyiknek, II. Albrechtnek az ága maradt fenn. Az ő fiai is igen tehetségesek, vitézek és harciasak voltak. III. Rudolf, a legidősebb, cseh király lett. Huber így dicséri (II., 88. o.):

„Rudolf király kitűnő tehetségű férfiú volt, aki komolyan fáradozott azon, hogy meggyógyítsa a sebeket, amelyeket korábbi háborúk és elődjének pazarlása a cseh birodalmon ütöttek. Háztartásában a legnagyobb takarékoságot hozta be, a maga, valamint udvara számára még bort, bűzát és más dolgokat is Ausztriából hozatott (látszik, mennyire „östulajdonsága” a Habsburgoknak, hogy „kizsákmányolják” a megszerzett országokat) s mennyire vitte, hogy a királyi jövedelmekből hetenként ezer márkát az államadóságok törlesztésére lehetett fordítani. Azonban épp ez a takarékosága több csehnek nem volt inyére, akik őt gúnyosan kalmárnak nevezték.”

A lázadó alattvalói elleni harc közben halt meg vérhasban, mindössze élete 26. évében.

Öccse, Szép Frigyes (az állítólag oly csúnya Habsburgok közül ez már a második, aki a „szép” jelzőt viselte) még többre vitte. Ő német király lett, de vetélytársa, az exkommunikált Bajor Lajos, fölébe kerekedett s a mühlendorfi csatát, melyben a magyarok megint a Habsburgok oldalán vettek részt, csakhogy nem nagy sikerrel, elvesztette.

„Először a magyarok s a kunok futottak meg – írja Huber (II., 130. o.) –, pedig csak tartalékol voltak oldalt egy magaslaton felállítva, azután mások is többen.” De természetesen a

magyarok sokkal kisebb szerepet játszottak a dologban, semhogy miattuk veszett volna el az ütközet. A fő ok az volt, hogy Szép frigyes nemcsak testben volt szép férfi, hanem lélekben is ideális férfi volt. Inkább lovag volt, mint vezér, mint Huber mondja.

Míg Bajor Lajos, ki „lágyszívű ember volt” s személyesen nem akart részt venni a harcban s olyan öltözetet is viselt, hogy ne lehessen megismerni, Szép Frigyes úgy viselkedett, hogy miatta a mülhdorfi csata lett a történelem „legutolsó nagy lovagi csatája”. Ő királyi díszben vett részt a csatában s vezérszerepet játszott benne, úgyszintén öccse, Henrik is. Természetesen öltözetével s viselkedésével magára vonta az ellenség egész erejét, s hiába küzdött úgy, mint az oroszán s vágott le ötven embert egymaga, úgy rárohantak, hogy végül mégis fogságba esett, mégpedig öccsével, Henrikkel együtt. Később természetesen kiszabadultak, de hogy a szíve is milyen jó lehetett e nagy hősnek, mutatja, hogy mikor öccse, Henrik 1328-ban kegyetlen fogsága következményeként meghalt, bánatában már három év múlva ő is követte a halálba.

Másik testvérük, Lipót, szintén híres volt a vitézségéről (Huber egyenesen „rettegettnek” mondja, oly erős ellenfél volt), úgyhogy aligha tévedek, ha a derék testvérek magyaros lelkületét abból az ötszörös árpádi leszármazásból eredeztetem, melyet az imént mutattam ki.

I. Albrecht gyermekei közül minket mégiscsak elsősorban az a II. Albrecht érdekel, akitől a későbbi és ma is élő Habsburgok származtak. *Ő bátyjaitól elütően békeszerető volt.* Lehet, hogy csak azért, mert 1330-ban megmérgezték. Vele együtt étkező sógornője meg is halt, s keze-lába neki is megbénult egész életére, de lehet, hogy már természeténél fogva is békés természetű volt. Jellemző azonban, hogy az elbizakodott svájciakkal még ő se tudta megőrizni a békét. Ő is tehetséges ember volt s a senkit se könnyen dicsérő Huber róla is csak jót tud mondani. „Bénasága ellenére is fáradhatatlan volt – írja – uralkodói kötelességeinek teljesítésében. Ismételve beutazta országait, mindenkit – a legközönségesebb embert éppúgy, mint a legelőkelőbbet – egyenlő készséggel meghallgatott, igazságot szolgáltatott, megerősítette a régi szabadalmakat s újakkal szaporította, az elavult intézményeket pedig célszerűen megváltoztatta. Törvényei között különösen ki kell emelnünk a törvényszéki párbajok megszüntetését Karintiában 1338-ban; akit valami tisztességtelen dologgal vádolnak, tanúval és esküvel tisztázhatja magát.”

Mikor 1358-ban, 59 éves korában meghalt, az egykorú krónikás „az Istentől kedvelt férfinak” nevezte s azt írta róla, hogy „sok ország lakosai tisztelték”, s hogy „kegyes és jó volt, a béke barátja és sok királynak és fejedelemnek jötevő atyja”. A történelemben a mellékeve „a bölcs”. Ő nem császár volt, csak osztrák herceg. A császári és német királyi méltóságot ekkor egy időre a Luxemburgok kerítették hatalmukba. E francia eredetű család akkor a cseh királyságnak is birtokosa volt.

Mikor II. (Bölcs) Albert 1358-ban meghalt, négy fia közül a legidősebb, IV. Rudolf is alig volt még 19 éves, de azért, mint nagykorú (az osztrák Habsburg-hercegek akkor 14 éves korukban lettek nagykorúak), mégis ő vette át öccsei országának kormányzását is. Csak 7 évig uralkodott, mert még 26 éves se volt, mikor meghalt, Huber mégis azt írja róla, hogy Rudolf, a család felemelője, I. Albrecht mellett ő volt a legkiválóbb Habsburg, s hogy Ausztria és Németország legkiválóbb emberei sorában foglal helyet.

„Übersmann” volt testileg-lelkileg egyaránt. Hatalmas, daliás alak. Még a csontvázát is hat láb, tehát majdnem két méter hosszúnak találták, mikor koporsóját 1739-ben felbontották. Rendkívül büszke volt családjára, tagjai számára ő hozta be a „főherceg” nevet, önálló, vitéz és bátor, örökké tevékeny. A halál is azért érte olyan fiatalon, mert a helyzet kikémlésére apródnak öltözve személyesen ment át Olaszországba télvíz idején s a behavazott Alpeseken való átkelés viszontagságai közben meghült.

Mint látjuk, egészen más típus volt, mint a későbbi Habsburgok (nem is tőle származnak ezek, mert utód nem maradt utána), akik éppen nem voltak ilyen tevékenyek és vállalkozók. De persze a mi Habsburgjaink jó tulajdonságai is hiányoztak belőle. Nem volt vallásos, de

velük ellentétben dicsőségvágyó, hiú és pompakedvelő, ellenben olyan tehetséges, hogy rövid uralma és fiatal kora ellenére is nem kisebb alkotások fűződnek nevéhez, mint Tirol megszerzése a család számára, a híres bécsi egyetem alapítása és a bécsi Szent István templom építése. Ő volt az, aki a mi Nagy Lajosunkkal a két család közti örökösödési szerződéseket kötötte s így családjának már ekkor előkészítette a magyar és a cseh trónt. Utána a Luxemburgokkal is kötött ugyanilyen szerződést. Felesége IV. Károly császár leánya volt.

Halálakor öccsei: III. Albrecht és III. Lipót még csak 16, illetve 14 évesek voltak.

III. Albrecht „békeszerető, erőszakos rendszabályoktól idegenkedő ember volt”, mint apja. Egész életében csak egy nagyobb hadjáratot vezetett, azt is vallásosságból a pogány litvánok ellen. Mint az Albrechtek általában, ő is nagyon vallásos volt és a későbbi Habsburgokkal egyező típus.

„A szombatról vasárnapra virradó éjszakát sohasem töltötte ágyban, hanem imádsággal és ájtatos elmélkedéssel Isten anyja tiszteletére. A tudományok, különösen a csillagászat és a teológia iránt nemcsak érzéke volt, hanem értett is hozzájuk. A bécsi egyetemnek ő a második alapítója. Vallásos elmélkedései és tanulmányai közepette nem feledkezett meg egyéb uralkodói kötelességeiről sem. Reggel, mise végeztével bármely alattvalója, a legalsóbbrendű éppúgy, mint a legelőkelőbb, a herceg elé járulhatott és előadhatta kérését és panaszát. Valamennyi testvére között e tekintetben bizonyára Albrecht ütött leginkább az atyjára s azért a nép legjobban is szerette.”

III. Albrechtben a vallásosság nem párosult féltékenységgel és passzivitással. Ez is bizonyítja előbbi állításunkat, hogy ez a későbbi Habsburgokban nem a vallásosság és a lelkiatyákra való hallgatás, hanem Őrült Johanna idegbajának és a sok rokonházasságnak az öröksége, mely éppen ebben az idegbeteg nőtől származott családban nem maradhatott következmények nélkül. III. Albrecht még annyira a maga útját járta, hogy nagy vallásossága ellenére 1390-ben, mert a papságot önkényesen megadóztatta, még exkommunikáció alá is került.

III. Albrecht 1395-ben, fia, IV. Albrecht 1404-ben halt meg. Ez utóbbi már teljesen olyan volt, mint átlagban a mi Habsburgjaink, jóságos, jámbor, igénytelen, nyárspolgáris, de éppúgy, mint azok, nem együgyűségből, hanem keresztény tökéletességből „visszavonulva élt még inkább, mint apja, s a szerzetesek társaságát kereste. A mauerbachi karthauziakkal később gyakran végezte a kari imákat s úgy viselkedett, mintha közéjük tartoznék, mert „Frater Albert”-nak nevezte magát. Azonkívül szeretett asztalosmunkával foglalkozni s a bútorok, valamint hangszerek készítésében nagy ügyességre tett szert”. Noha ez időben még a családban gyakori volt a Habsburg testvérek között a hatalomért való viszálykodás, ő a rendezkedést, hatalmat és befolyást a család többi tagjának engedte át.

I. Albert, első Habsburg királyunk (1437-1439)

IV. Albrechtnek Wittelsbach Erzsébettől született fia, V. Albrecht, mint magyar király: I. Albert volt. Ő volt az, akinek nyakába egy év alatt három korona is szakadt: német, magyar és cseh király is lett egy esztendő alatt. Magyar szempontból azért nevezetes, mert ő volt az első Habsburg, aki császárok évszázados láncolatát megindította. Mint látni fogjuk, épp oly áldott és jó volt, mint az eddigi Albrechtek, de apja és a későbbi Habsburgok passzivitása nélkül. Mivel azonban magyar királlyá merészelt lenni, noha, mint látni fogjuk, ez a képzelhető legtörvényesebben és legalkotmányosabban történt, ma is kénytelen szenvedni kurucaink ellenszenvét s Gelsei Bíró és Baráthosi Balogh gyűlöletét és rágalomhadjáratát:

„Rudolf fiának – írja Gelsei Bíró –, az unokaöccse által meggyilkolt I. Albrechtnek hasonnevű szép unokája, a hűbérül nyert osztrák örökös tartományok egyik hercege, addig szötte szerelmes szíve hálóját, addig hízelt, ígért, vesztegetett, törte magát Zsigmond magyar-cseh-német-római császár- király kegyéért, míg elnyerte tőle Erzsébet nevű leánya kezét. Ezzel az első Habsburgnak sikerült belesimpaszkodnia a magyar királyi trónba.”

Ezt a trónba való erőszakos „belesimpaszkodást” a világon mindenkiről jobban el lehetett volna mondani, mint éppen Albertről. Látni fogjuk, hogy még a német császári trónért se tett egy lépést se, és mikor tudta nélkül mégis megválasztották, alig lehetett rábeszélni, hogy elfogadja. Zsigmondnak pedig nem hízelt, hanem tetteivel és becsületességével legkedvesebb embere lett, akire úgyszólván egyedül számíthatott mindig. A husziták, Zsigmond és az Anyaszentegyház ellenségei ellen úgyszólván egy európai uralkodó se harcolt következetesen és önzetlenül, csak egyedül Albert.

Nem a holdvilágra sóhajtozó trubadúr szerelme vonzotta Erzsébethez. (Ez lehet, mert csakugyan nem a női test állt élete középpontjában, hanem ennél kissé magasabb eszmények.) A magyar trón kellett neki. (Hát persze, hogy kellett. Hiszen a diáknak is kell a jobb jegy és minden felnőttnek kell a jobb állás. Csak egy Habsburgban bűn, sőt undorító még ez is?)

„A menyasszony egyébként sem bírt akkor a legkiválóbb ajánlólevéllel ahhoz, hogy szerelmes szívű koronás férjjelöltek nagyon epekedjenek érte (a Habsburgokon kívül), mert Erzsébet a hitvesi hűség, a királynői erkölcsök és erények példáit édesanyjától, Borbála királynétól tanulta szorgalmasan, aki a budai várban olyan undorítóan feslett életet élt, hogy Zsigmondnak utoljára el kellett záratnia, mert a végsőkig nyíltan űzött erkölcstelen szerelmi kalandjait még egy király sem nézhette el (?)... A budai udvar tivornyáiról Európa-szerte beszélték. Ebben a légkörben élt Erzsébet, és mint látni fogjuk, az alma nem esett messze a fájától. Ilyen vonásokat találunk nála is. De Albrechtnek pompás, jó feleségül és Habsburgoknak nagyszerű ösanyjukul vált be.”

Hát először is meg kell állapítanunk, hogy Zsigmond király lánya, Luxemburgi Erzsébet *nem lett a Habsburgok ösanyja*, mert hiszen fia, V. László fiatalon s így nőtlenül halt el s benne a Habsburgok ez az Albert-ága kihalt. A mai Habsburgok tehát nem származhatnak a ledér Cillei Borbálától. Ha azonban Erzsébet ösanyjuk lett volna, s valóban olyan ledér is lett volna, mint Gelsei Bíró állítja, akkor se lenne olyan nagy szégyen. Hiszen magának Krisztus urunknak is, akinek az anya létére is szűznek maradt Mária volt az anyja, ősei között még házasságtörésből (Betsabee) (2Sám 11,2-17; 12,24), sőt még prostituálttól (Tamar) (Ter 38,6-30) származót is találunk.

Annál kevésbé lenne ez szégyen a Habsburgokra, mert hiszen láttuk, hogy egyébként a feleségük, tehát gyermekeik anyja, úgyszólván kivétel nélkül mindig példaképe volt a női hűségnek. (Örült Johanna, I. Ferdinánd anyja, Jagelló Anna, I. Ferdinánd felesége (*pedig ő csakugyan ettől az állítólag olyan ledér Luxemburgi Erzsébettől származott*), Mária, I. Miksa

felesége, Eleonóra, I. Lipót felesége, Mária Terézia, Mária Lujza, az egyébként ledér II. Lipót felesége, Karolina, I. Ferenc negyedik felesége, Mária Anna, V. Ferdinánd felesége, Zsófia, Ferenc József anyja, Mária Jozefa, a ledér Ottó főherceg szent életű felesége, IV. Károly anyja, s végül Zita királyné, a jelenlegi Ottó anyja.)

Pedig éppen ezek a példás nők a Habsburgok ősanái (kivéve Máriát, Miksa nejét, Karolinát és Mária Annát), de kiváló női erényekkel ékeskedett II. Mátyás felesége is (Rudolf agglegény volt), aztán II. Ferdinándé, III. Károlyé, I. és II. Józsefé, aztán Ferenc Károly mindkét felesége, akik egyikétől Ferenc Ferdinánd és Ottó származott, aztán Stefánia, Rudolf felesége. A legkisebb nyoma sincs annak se, hogy III. Ferdinánd három és I. Lipót első két felesége is akár csak a legkisebb kifogás alá is eshetett volna női szempontból. Tehát – bámulatos módon – még csak kivétel sincs a szabály alól, legfeljebb a tőlünk valamennyi közt legjobban szeretett Erzsébet királynénk, Ferenc József felesége, de ellene is legfeljebb gyanú lehet, nem pedig bizonyíték, s mi úgyis éppen vele voltunk legjobban megelégedve.

Ami most Luxemburgi Erzsébet erkölcsseit illeti, ő – szegény – igazán tisztán csak azért részesült Gelsei Bíró és az őt ebben is megint szóról szóra majmoló Baráthosi Balogh becstelenségein, mert olyan nagy bünt követett el, hogy Habsburghoz merészelt férjhez menni. Mert igaz ugyan, hogy az anyja, Cillei Borbála csakugyan ledér volt (de az volt az őt ledérséggé elzárató férje, Zsigmond is), de ebből még egyáltalán nem következik, hogy csak azért, mert az anyja ilyen volt, ilyen a lánya is. Sőt akárhányszor látjuk, éppen az ellenkezőjét még egyszerű családokban is, melyekben pedig a leány sokkal jobban áll anyja hatása alatt és közelebről látja esetleges rossz életét, mint királyi családban. A bűn ugyanis nemcsak vonzó hatással van, hanem visszataszítóval is, és ha valaki éppen az anyjában kénytelen látni, talán inkább ilyen a hatása. (Ledér anyától származott az a tanítványom is, aki pesti fiú létére még akkor se tudta, hogy születik az ember, mikor már bevonult katonának s még azokból a terjedelmes nemi felvilágosításokból se értett meg egy szót se, amit én az iskolában tartani szoktam. Pedig fejlett fiú volt s a katonaságból már nemi betegségen szerelt le.)

Zsigmond lányának, Luxemburgi Erzsébetnek nem ledérségére, hanem éppen ellenkezőleg, erkölcsösségére vannak bizonyítékaink. Az anyja, Cillei Borbála, vén létére már az új királyjelölttel, a 16-17 éves daliás I. Ulászlóval is szerette volna magát elvetetni, noha nem ő, hanem még a lánya is idősebb volt a „völegénynél” (igaz, hogy evvel nemcsak érzékiségét, hanem uralomvágyát is ki akarta elégíteni, mert újra királyné szeretett volna lenni), ellenben lányát, Erzsébetet a magyar főurak minden rábeszélése se tudta rávenni arra, hogy az érzékileg kívánatos és a nála sokkal fiatalabb Ulászlóhoz hozzáménjen, mert fia érdeke előbbrevaló volt neki, mint az, hogy ő kapjon szép, fiatal férjet s lehessen újra királyné. (Jellemző, hogy a trón kedvéért az ifjú Ulászló is igen szívesen elvette volna a nála jóval idősebb hölgyet. De hát a Gelsei Bírók ezt észre se veszik. Nekik csak Albert, a Habsburg, a jellemtelen hozományvadász, akihez pedig korban is teljesen hozzá illett Erzsébet.)

Megjegyezzük, hogy arról, hogy Erzsébet nem akart Ulászlóhoz feleségül menni, Gelsei Bíró is tud, de ő azt írja, hogy később beleegyezett. Ez nem igaz. Később se egyezett bele, sőt mikor fiút szült – mert férje áldott állapotban hagyta hátra (két lánya már volt tőle) –, még kevésbé.

Gelsei Bíró azt mondja, hogy Erzsébet III. Friggyessel akarta magát elvetetni. Mikor azonban látta, hogy ebből semmi se lesz, „gondolt egy legeslegújabbat, kibékült, találgát rendezett Ulászlóval Győrben, ott annyira megtetszett neki a pelyhedző állú dalia, hogy most már mindenáron bírni akarta. Harmincöt éves volt. Türelmetlen, ideges vágyakozással sürgette a házasságot az ifjúval. Ingerlékenyen kergette a követeket, hogy tűzessék ki már a menyegző napját. Most meg már Ulászló kezdte játszani a flegmatikust. Közelgett 1443 szentestéje. Erzsébet újévre már a budai nászágyban szeretett volna hálni. Ekkor a sors előállt az asszonyi szeszélynél egy még nagyobb valamivel: Erzsébet váratlanul, december 19-én meghalt...”

Meg kell hagyni, hogy Gelsei Bíró, a pogánysáért lelkesedő kuruc, ugyancsak tud pogányul, pornográful írni is. Önkéntelenül is az jut eszünkbe, hogy talán nem is annyira Luxemburgi Erzsébet, hanem ő volt nagy élvezője az érzeki gyönyörnek. E rafináltan kiszínezett, pornográf leírásból ugyanis egy szó se igaz. Ellenkezőleg: Erzsébet az ifjú Ulászlóval való viszonyában egyenesen ideális nőnek és mintaanyának mutatkozik. Az igazság ugyanis az, hogy Erzsébet végül is hajlandó volt ugyan elfogadni Ulászlót, de nem a maga részére, mint Gelsei Bíró állítja, hanem Anna nevű, akkor 7 éves, tehát Ulászló részére éppen megfelelő korú leánya részére – természetesen majd tíz év múlva. (Szilágyi: A magyar nemzet története, IV., 29. o.)

Ulászló tehát, ez a 16-17 éves, ideális ifjú, hajlandó lett volna elvenni a kétszer oly idős asszonyt, Erzsébet azonban nem volt hajlandó a fiatal fiúhoz feleségül menni, hanem maga helyett, mert korához úgy illett, a leányát adja neki. Ebből se lett ugyan semmi, mert Ulászló csakhamar elesett a várnai csatában. Az is igaz, hogy Erzsébet is hamarosan meghalt, de természetesen nem Budára, a nászra indultában. A gyűlölettel szinte nem is nőnek, hanem nősténynek festett Erzsébet tehát ez ügyben női szempontból is kiállja a legszigorúbb bírálatot is és Gelsei Bíró írása csak azt bizonyítja, mire képes a történelemben a gyűlölet és az elfogultság. S Baráthosi Balogh még ebben is plagizálja Gelsei Bírót.

Azt azonban aligha tudta Gelsei Bíró (s annál kevésbé Baráthosi Balogh), hogy ez az oly ellenszenvesnek festett Luxemburgi Erzsébet is Árpád ivadéka volt, mégpedig egyenesen *harmincnyolcszorosan* (!).

Nem hiszem ugyanis, hogy ennek tudatában is így gyalázta volna. Bizom ugyanis benne, hogy annyira azért talán még a pogány kálvinisták se gyűlölnék minden Habsburgot, hogy az, hogy valakinek a férje Habsburg, még harmincnyolcszoros árpádi leszármazást is teljesen feledtetni tud velük, vagyis hogy ők szeretni egyáltalán nem is tudnak, még Árpád ivadékait se, csakis gyűlölni. Még Árpád apánkra is sértő ugyanis, ha egy 38-szoros ivadéka olyan alantas nő, mint amilyennek Gelsei Bíró Luxemburgi Erzsébetet festi.

A két Habsburg-gyűlölő pamfletíró még azt is Albert, a magyar trónra került első Habsburg bűnűl rója fel (mégpedig milyen szenvedélyes kifejezések között!), hogy éppen akkor, mikor őt megválasztották, az akkori budai németek a magyarok ellen zendülésben törtek ki és Eötvös János magyar bírót meg is gyilkolták. Még ha az igaz is lenne, hogy a budai „svábok” önérzete e nagy megduzzadásához az is hozzájárult, hogy német ember lett a magyar király, még akkor is példátlan elfogultság kell e vádhoz. Hiszen maguk a pamfletírók is megemlítik, hogy Garay László aztán a magyar király német volta ellenére is ugyancsak elbánt ezekkel a fellázadt budai „svábokkal”.

Viszont azt még ők se merik mondani, hogy Albertnek ebben a német lázadásban csak valami része is lett volna. Az eset tehát egyenesen a Habsburgok javára szól magyar szempontból. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy országunk fővárosában már a legelső Habsburg megjelenése előtt is legalább annyi volt a német, mint a magyar, nem igaz tehát, hogy városaink miattuk lettek németekké. (Budán már addig is felváltva volt német és magyar bíró, s most a németek – bizonyára mert a magyaroknál sokkal többen voltak –, azt kívánták, hogy mindig *német* legyen.) Látjuk azonban azt is, hogy nagyon csalódtak ezek a budai németek: az új német király nem fogta pártul őket s épp oly pórul jártak, mintha nem német lett volna az új magyar király.

A két kálvinista pamfletíró további vádja Albert ellen, hogy megszegte a magyar országgyűlésnek tett ünnepélyes ígéretét s ezzel megkezdte a sorozatos Habsburg-hitszegések folyamatát a magyar történelemben. Ebből annyi igaz, hogy őseink csak azzal a feltétellel választották és koronázták meg Albertet magyar királynak, hogy itthon fog székelni s hogy a magyar országgyűlés beleegyezése nélkül más ország koronáját nem fogadja el. Igaz az is, hogy utána Albert elfogadta a cseh koronát is, meg a német császárit is. Azonban ez egyáltalán nem volt hitszegés részéről.

Albert a legnagyobb jóhiszemőséggel ígérte meg azt, amit ígért (Szilágyi, III., 612. o.). Magyarország a régi, híres, nagy Magyarország volt akkor még. Több, mint akár Csehország (noha akkor még annak is tekintélyes társországai voltak) vagy Ausztria. Világos tehát, hogy mint német császárnak is Magyarország lett volna a hatalmi alapja. Úgy, mint apósának, Zsigmond császárnak is az volt. Minden nehézség nélkül lehetett volna tehát az állandó székhelye is Magyarországon épp úgy, mint Zsigmondnak. Bizonyára anyanyelve is magyarrá lett volna (mint Zsigmond császáré az lett), ha ez az állapot megmarad. Mikor német császárrá választották, csak akkor fogadta el, mikor már ebbe a magyar rendek is beleegyeztek, sőt egyenesen ők ösztökélték elfogadására. Szószegésről tehát szó se lehetett. Nem is mondja ezt még Gelsei Bíró se (csak Baráthosi Balogh).

Ígérete azt a részét pedig, hogy itt fog lakni, meg se szeghette, hiszen megválasztása után már másfél évre meghalt, ezt a másfél évet pedig cseh királlyá és német császárrá való választása, főképp pedig a török elleni készülődése töltötte ki.

Török hadjárata eredménytelen maradt, mégpedig „a magyarok részvétlensége miatt” (Huber, II., 480. o.). A derék és fáradhatatlan ember a sikertelenség és a magyarok részvétlensége miatt nem csüggedve, a következő tavasszal újabb hadjáratot tervezett, de neszmeilyi táborában, 1439. október 27-én 42 éves korában a katonák akkori betegsége, a vérhas elragadta. Látjuk tehát, hogy még a halál is hazánk területén érte, nem úgy, mint Mátyás királyt, aki Bécsben halt meg s aki azóta, hogy Bécszet elfoglalta, Bécsben is maradt, pedig utána még jó pár évig élt.

Első Habsburg királyunk tehát tulajdonképpen Magyarország integritásának vértanúja, mert annak védelme közben és miatt érte a halál. Annyira nem szegte meg szavát az első magyar Habsburg az országban való székelésre vonatkozólag, hogy végrendeletében még fia székhelyül is Pozsonyt jelölte ki, pedig erre nem tett ígéretet. (Huber, II., 485. o. és Szilágyi is közli.)

Hogy Albert, az első Habsburg a magyar trónon nem szegte meg a nemzetnek adott szavát, még Gelsei Bíró pamfletjéből is láthatjuk, mert még ő is ezt írja: „Albrecht is sietett „feloldatni” magát a magyaroknak tett fogadalma alól, mert német és cseh királlyá is megválasztották.”

Legfeljebb annyiban ravasz ő is, hogy az ő fogalmazása alapján az Albert ellen amúgy is elfogult olvasó azt hiszi (kivált mikor még a „feloldatni” szót is idézőjelbe teszi), hogy bizonyára nem a magyar országgyűléssel, melynek a fogadalmat tette, hanem a magyar nemzet ellen mindig minden rosszra kapható pápával „oldatta” fel magát.

Ellenben – sajnos – a magyar nemzet hivatalos és törvényes képviselőtéről, az országgyűlésről már nem mondhatjuk el ugyanilyen bizonyosan, hogy nem szegte meg a szavát. A magyar országgyűlés ugyanis annak idején még Zsigmondnak megígérte, sőt *törvénybe is iktatta*, hogy halála után lánya férjét, Albertet választják meg utódának. Ha az országgyűlés ezt valami feltételhez akarta volna kötni (pedig, mivel magyar királysága mellett Zsigmond is német császár és cseh király is volt, már akkor is tudhatták, hogy egyetlen lányának férje is valószínűleg német császár és cseh király is lesz magyar királysága mellé), akkor ezt az ígéretet is már ahhoz a feltételhez kellett volna kötnie, hogy ha az országban székel és más országok koronáját nem fogadja el. A magyar országgyűlés azonban ekkor feltétel nélkül tette ezt az ígéretet királyának, Zsigmondnak, s így iktatta törvénybe ígéretét. Ezt még Gelsei Bíró is elismeri, sőt ő egyenesen esküt emleget, nem is ígéretet.

„Híveit pedig megeskette (Zsigmond), hogy Albrechtet választják meg utódául” – írja. A magyar országgyűlés tehát ezt az esküt megszegte akkor, mikor feltétel nélküli ígérete és erre tett esküje ellenére Albertet mégiscsak bizonyos feltételek teljesítése esetén választotta és koronázta meg királyává. A magyar országgyűlés tehát nem tartotta meg esküjét, de Albert ennek ellenére is megtartotta az országgyűlésnek esküje megszegésével elébe terjesztett feltételeit.

Albert egyébként I. is volt (mint magyar király), II. is (mint német császár) és V. is (mint osztrák herceg). Annyira derék, tiszteletreméltó és kiváló ember volt ez az első Habsburg a magyar trónon, hogy még Gelsei Bíró is (pedig ez ugyancsak nagy szó) ezt írja róla (de ezt már Baráthosi Balogh nem tartotta érdemesnek kiplagizálni belőle):

„A történetírók előzékenyen jegyzik fel róla (az igazság megírása miatt lenne előzékenység?), hogy belőle nagystílű, kiváló uralkodói erényekkel ékeskedő magyar király bontakozhatott volna ki. Lehet, hogy igazuk van. Pechünk volt. Akkor szerintünk ez az egy lett volna a „jó” király a hosszú Habsburg-sorozatban s ezt is elszólította közülünk az Úr, hogy hosszú és áldásos uralkodása helyett csupán egy történeti emléket hagyjon ránk: az özvegyét és magzatát.”

Példátlan cinizmus! Annak a Habsburgnak tehát, kiről még neki is el kell ismernie, hogy jó is volt és tehetséges is, mivel mást nem tud, azt hányja szemére, hogy miért halt meg oly hamar! Miért nem volt hosszú életű! Pedig éppen miattunk, a mi ügyeink szolgálata miatt lett olyan rövid életű!

Albert is hatalmas, nagytestű ember volt. (Úgy látszik, ezek a régi Habsburgok mind óriások voltak, de hiszen láttuk, hogy ősük, Rudolf is az volt.) Ő nem volt szép ember. „Kerek feje általában arányos formájú, de duzzadt ajkai és kiálló fogai eltorzították. Barna arcából nagy, félelmet gerjesztő szemek villogtak” – írja róla Huber. Aenes Sylvius azt írja róla, hogy inkább a tett embere volt, mint a szóé. Komolyan vallásos volt, mint a husziták elleni igyekezete is mutatja, de vallásossága nem párosult passzivitással. Nem volt még benne Őrült Johanna vére. Mint osztrák herceg – hiszen német császár s magyar és cseh király csak élete végén lett –, már egész fiatal korában kitűnt erélyességével. Azáltal, hogy a hatalmaskodó oligarchákkal kíméletlenül elbánt, „még egynémely hozzá személyesen közelállóval is”, Ausztriának oly biztonságot szerzett, hogy egy egykorú történetíró azt mondja, hogy „kézben bátran aranyat lehetett volna vinni Ausztrián keresztül” anélkül, hogy ellopták volna. (Huber, II., 352. o.)

A huszita ügyben s apósa megbízásából már királlyá választása előtt is sokat járt Csehországban s noha a csehek közt akkor legjobban tombolt a németgyűlölet, az egykorú cseh krónikás mégis azt írja róla: „Jó ember volt, ámbár német. Bátor volt és könyörületes”, s hogy lelki kiválósága és jelleme még a nemzeti gyűlöleten is diadalmaskodni tudott, legjobban mutatja nagyságát.

V. László (1452-1457)

Gelsei Bíró V. László történetét ezen a vérlázító címen közli: „Hunyadi László gyilkosa”. Jelígenek pedig ezt írja a fejezet elé:

„Az első Habsburg eskü:

»...Esküszöm az égre,

Egek Istenére:

Bántani nem foglak...«”

(Arany: V. László, magyar király)

„Ez is valami, amire sohase mutattunk rá” – kezdi. El kell képednünk még a kezdettől is, mert hiszen nincs még egy fejezete nemzetünk történetének, melyre oly sokszor rámutattak volna, mint éppen Hunyadi Lászlónak V. László okozta halálára.

Ostoba állítása cáfolataként hat lappal később maga Gelsei Bíró ír így:

„A kis Habsburg csemete történetét *mindenki ismeri*. Láta színműben, szavalta költeményben, hallotta operai zenében. Nincs magyar gyerek, aki ne dúdolná Erkel népszerű áriáját: „Meghalt a cselszövő, nem dül a rút viszály...” és nincs gyerek, aki ne szavalta volna iskolai vizsgán azt az esküt, amelyet fejezetem címe alá biggyesztettem. A magyar történeti festőket, költőket, írókat egyetlen történeti kor sem ihlette meg annyira az alkotásra, mint amit V. László rövid uralkodása nyújtott végül Hunyadi László tragédiájának örökké gyászos emlékével a magyar történelemben.”

Ámde Gelsei Bírónak mindez kevés, sőt nem kevés: semmi. Ő mégis úgy látja, hogy a szóban forgó borzalmas Habsburg-bűnre és Habsburg-elfajultságra még „sohase” mutatott itt rá senki. Rámutat tehát most ő, de annál gyökeresebben. Kezdi már a „gyilkos” V. László apjával, Alberttel:

„Hosszú történeti szünet után – kezdi – a hagyományos Habsburg-fegyver: a „szerencsés házasság”, ismét egyszerre három trónhoz is hozzájuttat egy Habsburg-ivadékot és ebben, legnagyobb szerencseként, elsőnek épp a magyar királyi trónt szerzi meg, amelybe ennél fogva beleül az első Habsburg-házi uralkodó. (Baráthosi Balogh ugyanezt így önti ékes szavakba: „A „világszépének” kikiáltott magyar királylányunk könnyen lendülő szoknyájára alapították későbbi trónigényüket, nem lévén más semmiféle törvényes vagy éppen erkölcsösebb alapjuk”.)

Megjegyzésünk: Nem igaz, mert egész sereg más jogcímük is volt, de viszont bizonyára a törvényes házasság se erkölcstelen alap, hiszen *majdnem kivétel nélkül minden európai dinasztia* e révén szerezte trónját (a Hannoveri, majd Coburg Angliában, a Habsburg, majd Bourbon Spanyolországban, az Anjou, Luxemburgi, Jagelló és Habsburg Magyarországon stb., de a Plantagenet, Tudor és Stuart is Angliában stb.).

„Az első nász, mely a magyar nemzet óriási lelkesedése, koronázási ünnepek, zúgó örömharsónák, ágyúdörgés, harangzúgás, tömjénfüst, aranypalástos főpásztorok szent áldása, ünnepélyes eskük, égre harsogó templomi zsolozsmák közt megy végbe (csak nem a „tömjénfüstöt”, „főpásztorok szent áldását” és a „buzgó hálaadó imákat” akarja ezzel a „hazafias” író örökre megutáltatni velünk?) ez az örömteli királyi nász, melyet a magyar nemzet rajongó lelkesedéssel ünnepel, mgszüli az első Habsburg gyümölcsöt, aki azután – hálából és cserébe – mindjárt első uralkodási tényül nemzeti tragédiánk legszivetrázóbb és leggyásztelibb lapját írja bele a magyar nemzet történetébe, véres hóhérkezével.”

Mielőtt az első „Habsburg-csemete” „borzalmas” bűneinek és elvetemültségének tárgyalásába kezdenénk, először fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy nemcsak Habsburg-, hanem Árpád-csemete is volt ez az annyira gyűlölt csemete, mégpedig ugyancsak derekasan. Ha tehát elfajult volt és gonosz, nemcsak a Habsburgoknak, hanem bizony Árpád apánknak is szégyene.

Abban a Hunyadi Lászlóban, akit kivégeztetett, s akit később Gelsei Bíró a magyar nemzet első Habsburg vértanújának nevez, bizony nemcsak Árpád vér nem volt, hanem magyar is alig. Hiszen még anyja, Szilágyi Erzsébet is boszniai származású (nemesi előneve mecseniai), apja pedig még oláhnak született.

Ellenben láttuk, hogy V. László anyja 38-szorosan leszármazottja Árpádnak. Ezt a 38 árpádi származást épp oly pontos adatokkal tudnám bizonyítani, mint amilyeneket az első Habsburgok ötszörös árpádi leszármazásának bizonyítására már közöltem. Csak azért hagyom el, mert a sok leszármazás pontos közlése untatná már az olvasót.

De míg V. László anyja, Zsigmond császár lánya, Luxemburgi Erzsébet, „csak” 38-szoros utóda Árpádnak, az apja, a Habsburg, a mi I. Albert királyunk, negyvennyolcszorosan (!). Itt is mind a 88-at egyenként és minden egyes nemzedék pontos megnevezésével tudnám közölni, akit mind a 88 egyenként érdekelne, azért mellőzöm, s csak annyit említek meg, hogy minden embernek két szülője, négy nagyszülője, nyolc dédszüllője, 16 ükszüllője és 32 szép-szüllője van.

I. Albertnek, V. László atyjának, az első Habsburgnak, aki magyar királlyá lett, 32 szép-szüllője közül egynek, egy nőnek a nevét nem ismerjük. A 31 ismert közül csak 8 olyan van, akiben nincsen Árpád vér, illetve nem tudjuk bizonyítani, hogy van. A többi 23 közül azonban csak 5 olyan van, aki csak egyszeresen származik Árpádtól, ellenben 3 van, aki kétszeresen, 5, aki háromszorosan, 3, aki négyszeresen, 3, aki ötszörösen, 1, aki hatszorosan, 1, aki hétszeresen, 1, aki kilencszeresen és végül 1, aki tizenháromszorosan.

A 88 leszármazás közül

I. Béla Zsófia lányára (vagy az első, vagy a második férjétől) esik	42 leszármazás
I. Endre Adél (Adelhaid) lányára	15 leszármazás
Szent István testvérére, Géza fejedelem Ilona (Helena) leányára	10 leszármazás
II. Béla Gertrúd lányára	6 leszármazás
III. Béla Konstancia lányára	5 leszármazás
II. Géza Erzsébet lányára	4 leszármazás
II. Géza Ilona (Heléna) lányára	1 leszármazás
IV. Béla Ilona (Heléna) lányára	1 leszármazás
IV. Béla Anna lányára	1 leszármazás
V. István Mária lányára	1 leszármazás
II. Endre Jolánta lányára	1 leszármazás
II. Endre Szent Erzsébet nevű lányára	1 leszármazás
Összesen	88-szoros leszármazás.

Ha most apja 88-szoros és anyja 38-szoros leszármazását összeadjuk, eredményül azt kapjuk, hogy V. László, ez a gyűlöletes „Habsburg-csemete” nem kevesebb, mint százhuszonhatszoros ágon származik a honfoglaló Árpádtól.

Kifogásolni szokták Ferenc Józsefben, hogy olyan szigorú elutasító álláspontot foglalt el családjaja tagjainak szerelmi ügyeiben, s hogy amelyik főherceg nem fejedelmi családból akart házasodni, annak előbb le kellett mondania rangjáról, tehát a Habsburg-családból ki kellett lépnie. Még Ferenc Ferdinánd gyerekei se lehettek tagjai a Habsburg-családnak, pedig ő egy ezeréves grófi család sarját vette el.

Mindennek van jó és van rossz oldala s így mindent fel lehet fogni így is, úgy is. Ezt a Habsburg családi törvényt helytelenítenünk kell akkor, ha úgy fogjuk fel, mint a „közönséges” emberek lenézését, gőgöt és elbizakodottságot. De nem foghatjuk fel így, mert láttuk, hogy Ferenc Józsefben, sőt úgyszólván kivétel nélkül minden Habsburgban ez az egyszerű emberre sértő gőg mennyire nem volt meg.

Helyeselnünk kell azonban Ferenc József e tekintetbeli szigorúságát akkor, ha meggondoljuk, hogy a Habsburgok úgyszólván egyesítik vérségükben mindazokat, akik csak másfél

ezer év óta a keresztény társadalomban történelmet csináltak. Rokonai és leszármazottai az Árpádoknak, a Karolingoknak, Kapetlingeneknek, Welfeneknek, Hohenstaufeneknek, Hohenzollerneknek, Wittelsbachoknak, Wettineknek, Hessenieknek, Braunschweigieknek, Anjouknak, Valoisoknak, Bourbonoknak, Luxemburgiakknak, Savoyaiakknak, Lothringeneknek és Burgundiakknak, Aragoniaiakknak és Kasztíliaiaknak, Braganzának, Plantageneteknek, Tudoroknak és Stuartoknak, Biastoknak és Przemisleknek, Nassauaknak, Askaniaiaknak stb.

Noblesse oblige [a rang kötelez]: az olyan származás, mint a Habsburgoké, kötelez. Ha nemes lelkű és nagyobb stílű embert még az országnak és a vidéknek, melyről származik, múltja és történelme se hagyja hidegen, akkor nem fogyatékoság, de nem is gőg vagy elbizakodottság, ha valaki az őseit, kiktől származik, számon tartja és büszke rájuk. Ellenkezőleg: feltétlenül abnormitás vagy elfajultság jele lenne, ha nem így tenne s nem törődne velük. Ha már vannak olyan családok, mint a Habsburgok, akkor illik, hogy tagjaik meg is becsüljék ezt a tagságot és önérettel töltsék el őket, hogy hozzá tartozhatnak.

Hogy nem szerethetnek és nem vehetnek el feleségül akárkit, ez *hátránya* ennek a történelmi származásnak. Ámde az csak illő és igazságos, hogy ha valaki e származás előnyeit, a hatalmat, vagy legalább a megtiszteltetést élvezzi, akkor a terheit is viselje és vállalja. Illő, hogy ösztönei kielégítésében se legyen köznap, ha abban, ami nem az ő érdeme, büszke arra, hogy nem köznap.

Aki nem tartja magát köznapnak, az ne is éljen úgy, mintha az lenne, és ha valaki egy szép női test kedvéért olyan könnyűszerrel leszáll arról a magaslatról, ahol áll s kedvéért oly könnyen dob el ezeréves történelmet, azt okos és tartalmas ember nem dicséri, hanem sajnálja. Csak az dicséri érte, aki irigyelte.

Tudjuk, hogy V. László csak apja halála után született. Gyámja, III. Frigyes, a Habsburgok stájer ágának feje volt (V. László a Habsburgok osztrák ágának, a főágnak egyetlen még élő férfi sarja volt). Luxemburgi Erzsébet a magyar koronát is fia birtokába juttatta. Tudjuk, milyen nehezen sikerült utána Magyarországnak a koronát és a gyermek királyt III. Frigyes-től visszakapni. Mikor aztán végre átvette az uralkodást, akkor pedig anyai rokona, Cillei Ulrik, „erkölcstelen tobzódásokba dobta a fejletlen gyereket”, hogy ne kívánczozék az uralkodás gondjai után, s így a hatalom az ő kezében maradjon. Híres festményünk is van, mely a lelkiismeretlen gyám effajta tevékenységét ábrázolja.

Az ilyen festményeket azonban Gelsei Bíró s persze az őt mindenben majmoló Baráthosi Balogh szerint is csak a még akkor trónon levő Habsburgok iránti gyáva „szervilizmus” [szolgalelkűség] festette, hogy a „Habsburg-csemete” bűnét a gyámjára kenhesse.

„Mikor Cilleit Hunyadi László barátai afőlötti dühükben, hogy a dölyfös, vakmerő főúr ott a nándorfehérvári várban saját kardjával akarta megölni, összekaszabolták, és a cselszövő meghalt” – írja –, már nem volt és nem is lehetett Cillei Ulrik hatása alatt. Még kevésbé, mikor utána Budán Hunyadi László kihallgatás és törvényes ítélet mellőzésével való lefejeztetésével „a legirtózatossabb királyi szörnytetet írta be egy nemzet történetébe”, annak ellenére, hogy Cillei Ulrik megöletése után Temesvárott az Oltáriszentség előtt ünnepléses esküt tett, hogy a Hunyadiakat „Cillei Ulrik haláláért számadásra vonni nem fogja”.

„V. László ekkor már – érvel Gelsei Bíró, meg persze Baráthosi Balogh is – 17 éves ifjú volt. Minden tudományra nevelt, gondolkozó, sőt korarérett fiatalember. Tudnia kellett már tehát, mit csinál, tehát tettét nem lehet egyszerűen a már nem is élő Cillei nyakába varrni.”

„A kenetes ifjú Habsburg-király, aki oly buzgón látogatta a templomokat (ej, de nem tesszik ez Gelsei Bírónak!), aki olyan gondos egyházi nevelésben részesült (ezt valóban tárgyilagossá források is kiemelik), akit következképp papi nevelői mindenestire megtanították arra, hogy a feszületre tett eskü megszegése a legszörnyűbb bűn, hisz e feszületnek volt aláztatos szolgája a világ leghatalmasabb ura, a római pápa (persze ezt csak a kálvinista gyűlölet mondatja Gelsei Bíróval, mert római pápa sohase volt a világ leghatalmasabb ura, legfeljebb legnagyobb erkölcsi tekintélye, abban a korban pedig, melyet most tárgyalunk, már a tekinté-

lye is oly csekély volt, mint talán soha máskor), a feszület adta az egész világnak az idvezülést (így!), a pápa fejére a tiarát, a királyok fejére a koronát, a feszület volt az az Isten (a feszület sohase volt Isten, de V. László nem is a feszületre, hanem ami ennél is több: az Oltáriszentségre esküdt s az már valóban az Isten, mégpedig nemcsak volt, hanem ma is az), akinek kegyelméből egy 14 éves gyermek, mint milliók feje és királya uralkodhatott, ezzel a gyermek László tisztában volt, mégis a legborzalmasabb esküszegést követte el.”

Aztán – folytatja Gelsei Bíró s persze ebben is újra csak majmolja Baráthosi Balogh is – miért nem tudták Mátyást elnevelni Podjebrád udvarában? (Nagyon gyöngye kis hasonlat, hiszen annyira V. Lászlót se tudta elnevelni Cillei, hogy kedvéért még a trónról is lemondott volna. V. László azért végeztette ki Hunyadi Lászlót, mert féltette tőle a trónját, s a trónját Mátyás király is féltette, hiszen nagybátyja, Szilágyi Mihály el se akarta venni tőle, csak dacoskodott, mégis lecsukatta miatta nem is egyszer (pedig neki köszönhette azt a trónt). Ugyanígy tette Vitéz Jánossal is, aki nevelője volt és aki Szilágyi Mihály után legtöbbit tett, hogy Mátyás király lehessen.) II. Rákóczi Ferencet nem tudta elnevelni Kollonits – folytatja Gelsei Bíró – összes osztrák jezsuitáival együtt, hiába adták gyermekkorában ajkára anyanyelvül a német szót. (Csak az a baj, hogy Rákóczi maga írja önéletrajzában, hogy annyira nem adták az ajkára „anyanyelvül” a német szót, hogy egy egész sereg nyelven tudott bár, *éppen csak németül nem tudott megtanulni fiatal korában* s így a németet felnőtt korában volt kénytelen magánszorgalomból elsajátítani. Ő ugyanis ekkor már látta, hogy ez is szükséges, de – sajátságos – Kollonits „összes jezsuitáival” ezt nem látta.)

„Hiába titkolták el még azt is, hogy magyar szó van a világon (no, ezen már csak nevetni lehet), hiába tanították neki hazájáról olyan hazug történelmet, aminőt Lipót zsarnok uralma alatt az osztrákházi jezsuita nevelők csöpögő hiperlojalitása csak kieszelhetett, mégis ő húzta ki elsőnek kardját a letiport magyar szabadságért az osztrák ház zsarnoksága ellen, s lett legnagyobb vezére nemzetének.” (Csak az a baj, hogy egyúttal „vezérő *fejedelme*” is lett, tehát nemzete állítólagos szabadsága mellett a maga érvényesülését is szolgálta. A maga érvényesülését V. László is szolgálta, hiszen éppen azért volt útjában Hunyadi László. Egyébként látuk már bőven, mi az igazság Rákóczi és szabadságharca tekintetében.)

Gelsei Bíró aztán azt írja, hogy Hunyadi László fejének lerepülése után „az ifjú Habsburg- király lakomához ül, jönnek táncolni a bajadérok, gitár peng, pohár cseng (ej, de költői tehetség ez a Gelsei Bíró!) és részeg orgiákba fül a véres éjszaka”. (Nem csoda, ha Baráthosinak is úgy megtetszett, hogy ezt is szóról szóra kiírta, de persze idézőjel nélkül!)

„Az ifjú király mulat...!”

„Ugyanezt jegyezte föl a történelem I. Ferenc Józsefről 1849. október 6-án, az aradi vértanúk éjszakáján.” (Természetesen nem jegyezte ezt föl a történelem se az aradi vértanúk, se Hunyadi László kivégzését követő éjszakán. Aki csak egy cseppet is konyít ahhoz, hogy ki és milyen ember volt Ferenc József (már éppen elég bizonyítékot hoztunk fel rá), az tisztában van vele, hogy mindez a legaljasabb, de egyúttal a legbutább rágalom.

„A borzalmas történelmi szörnyettség, melyet a budai Szent György téren követett el, ez V. László személyes bűne volt.”

„Habsburg-jellem, Habsburg-vér, Habsburg faji vonás volt a temesvári esküszegés és Hunyadi László legyilkoltatása. Ne kenjük a Cilleiekre!”

„Esküszegésben a második, magyargyilkolásban az első Habsburg” – írja Baráthosi Balogh V. Lászlóról.

Lássuk most, mi mindebből az igazság.

Azt már láttuk, hogy V. László apja, az első Habsburg (Albert), *nem* követte el az *első esküszegést*, de öllene a magyar országgyűlés ezt az esküszegést többé-kevésbé elkövette akkor, mikor annak ellenére, hogy megesküdt Zsigmondnak, hogy vejét, Albertet királlyá fogja választani, utána mégiscsak feltételekkel választotta meg.

I. Albert életében a magyar országgyűlés *újra megígérte* s ilyen irányú *törvényt is hozott*, hogy Albert halála esetére fiát királynak, feleségét királynőnek ismeri el. Még egy év se telt el e határozat törvénybe iktatása után s Albert már meghalt és a magyar országgyűlés *már megszegte szavát*. De most már nem többé-kevésbé, mint előbb, hanem a képzelhető legnyíltabban és legvilágosabban.

Hiszen V. László és anyja, Erzsébet, törvényben gyökerező, világos joga ellenére nem V. László lett a király, hanem I. Ulászló. S ez a példátlan és szégyenteljes szöszegés nem is kénytelenségből, erőszak hatására történt, úgy, hogy Ulászló talán nagy sereggel jött az országba, s mi nem tudtunk neki ellenállni vagy nem akartunk véres háborúba bonyolódni csak azért, hogy törvényünket, melyet egy éve hoztunk, megtartsuk (bár ez is kötelességünk lett volna, mert egy nemzet szava nem semmi s becsülete kötelezi, hogy ha kell, harcoljon is érte), hanem *mi magunk küldtünk hozzá követeket* s kértük meg, hogy jöjjön és legyen királyunk. Ilyen keveset adtunk akkor a saját szavunkra és törvényünkre. (De bezzeg, mikor ezt a törvényt állítólag a Habsburg szegte meg, akkor tudtunk botránkozni!)

Ezt – sajnos – mi nagyon hamar és nagyon könnyen elfeledtük és ezt csakugyan nem tanítják és sohasé tanították a magyar történelemben. Ennek elhallgatása is „szervilizmusból” [szolgalelkűségből] történik, de nem a trón, hanem a nemzet iránti szolgalelkűségből, a közvélemény iránti hízelgésből. Azt hiszik ugyanis, hogy ez nem szolgalelkűség, nem hízelgés, hanem hazaszeretet, sőt a haza iránti kötelesség. Pedig dehogy! Közönséges hízelgés ez, melyet nem azért követnek el oly sokan napról napra, mert szeretik a hazájukat és a fajtájukat, hanem csak azért, mert az emberek a hízelgést szeretik hallgatni s hálából nemzeti hősök lesznek ezekből a hízelgőkből. Ha nem, akkor miniszterek vagy legalábbis főispánok. Az igazság ellenére nemzetet se szabad dicsérni, s aki mégis megteszi, a nemzet ellensége és kártevője, mert álmvilágba ringat, melyből előbb-utóbb fel kell ébredni s ez keserves!

Minden azon fordul meg, igazat mondunk-e vagy hazudunk, vagy legalábbis elhallgatjuk az igazságot. Aki azért hazudik, hogy valakinek kedvében járjon – még ha ez a valaki a nemzet is –, az hízeleg, s egy nemzetnek hazudni nemcsak nem hazaszeretet vagy erény, hanem egyenesen meggyalázása a nemzetnek. Mert micsoda nemzet az, amelynek érdekében hazudni kell s melynek történelmét nem lehet az igazságnak megfelelően előadni? Ez csak amiatt történhet, mert ez a történelem szégyenletes. De egy nemzet történetét szégyenletesnek tartani csakugyan nemzetgyalázás. Tehát a nemzetnek hazudni, hízelegni is nemzetgyalázás.

Az igazságot még a nemzetnek is a szemébe kell mondani, s aki jó hazafi, ezt megmondja akkor is, ha elveszti miatta a nemzet kegyét, mert éppen ezzel bizonyítja, hogy nem maga akar érvényesülni, hanem hazája javát akarja, nem magát szereti, hanem a hazáját s ezért érte áldozatokra is hajlandó, sőt ha kell, még a gyalázat és a hazaárulás bélyegének a vállalására is kész.

De a hazaárulás bélyegét e címen csak a nemzet hízelgői süthetik rá, mert az önzetleneknek és józanoknak tudniuk kell, hogy az, hogy egy nemzetnek is lehetnek és vannak bűnei, nemcsak nem szégyen, hanem magától értetődő. Hiszen ha az egyes ember gyarló és bűnös, akkor világos, hogy az emberi közösségek is azok, sőt még jobban, mint az egyének, mert hiszen az egyének között lehetnek és vannak kiválóak is, de a tömegek az átlag bélyegét viselik magukon, azaz a gyarlóságot és a közönségességet.

Arról tehát szó se lehet, hogy nemzetek, országgyűlések mindig a legjobbat tegyék s mindig a legjobbak legyenek. Csak arról lehet szó, hogy az emberek közt elkerülhetetlen tévutakat, bűnt, gyarlóságot a minimumra csökkentjük és csak ilyen értelemben lehet szó dicsőbb és alantasabb közösségekről és nemzetekről. Se angyali, se ördögi nemzet nincs.

Ha azonban politikai vagy „hazafias” elvem az, hogy nemzetemet csak dicsérni lehet és magasztalni s hibát és bűnt csak ellenségeiben szabad észrevennem, de azokban még akkor is meg kell állapítanom, ha nem felel meg a tárgyilagos igazságnak, akkor nemcsak örökös há-

borúk csíráját vetem el s ezzel nemzetem sírját is előbb-utóbb megásom, hanem lehetlenné teszem egyúttal azt is, hogy nemzetem valaha felemelkedjék.

Hogy emelkedhetne ugyanis az, aki nem is tud arról, hogy hibázott valaha, tehát nem is sejti, hogy alul van? Hogy okuljon a történelemből az olyan nemzet, melynek a történelme csak fény és dicsőség, s mely a baját vagy süllyedését sohase maga okozta, hanem mindig a mások „ármánya”? Ezzel népem árnyoldalai, fogyatékoságai csak még jobban elburjánznak, hiszen emelkedés, tökéletesedés önkritika nélkül még csak nem is képzelhető el.

Hazugsággal csak veszett ügyet lehet és szabad védeni, illetve még ezt is csak lehet, de nem szabad. Hazugsággal, hízélgéssel, hibái elleplezésével, sőt ravasz fondorlattal az ellenségére való tolásával csak az élhet, aki a becsület útját már végleg elhagyta s azt gondolja, hogy már végleg veszett ügyet védelmez.

Pedig nemcsak az eszmék és az erkölcsi rend világában, hanem gyakorlati haszon szempontjából is érdemes mindig szigorúan ragaszkodni az igazsághoz. Így ugyanis kudarc és szegény sohase érhet bennünket, se az ügyet, melyet képviselünk, míg az ellenkező utat követve igen. Hiába vagyunk ugyanis mi elfogultak a nemzet javára, lesznek mindig olyanok is, akik tárgyilagosak, sőt még olyanok is, akik nemzetünk kárára elfogultak s ezek rá fognak mutatni a nekünk kellemetlen igazságra, s azok, akiket mi elhallgatással, sőt az igazság elcsavarásával akartunk a hazafiságban erősíteni, csak annál jobban meginognak benne.

Az a Huber például, akinek igazságszeretetét és tárgyilagosságát a *Magyar Tudományos Akadémia* állapítja meg, egészen nyíltan rámutat a magyar szegényre. Képzeltetjük hát, mit gondol, ha olvassa az olyan magyar, akit úgy neveltek, hogy a magyar nemzet se nem tévedhet, se vétket el nem követhet.

Szerencsére, ha nem is olyan nyíltan, de rámutat erre az esetre a Szilágyi-történelem is, de félek, hogy csak azért, mert ezt a részt véletlenül pap írta (Fraknoi). Így aztán ennek a papnak köszönjük, hogy sokkal kevésbé van kiábrándító hatással a magyarra, ha Huber „Ausztia története” c. művét is elolvassa. Fraknoi még azt is megírja, hogy a magyar országgyűlésnek az a küldöttsége, mely Ulászlónak ajánlotta fel a trónt, annak ellenére, hogy már törvényt hozott, hogy ez a trón Albert halála után feleségét és fiát illeti, még hivatalosan hazudott is, mert azt írta jelentésében, hogy ezt Erzsébet királyné „beleegyezésével” tette meg. Mikor Ulászlót valóban királlyá is választották, akkor is hangsúlyozták, hogy ezt Erzsébet „beleegyezésével” teszik (Szilágyi, V., 16. o.), mikor az igazság ennek éppen az ellenkezője volt, mert Erzsébet kézzel-lábbal kapálózott ellene.

Annyira letagadhatatlan itt az országgyűlés szöszegése és törvénytársítása, hogy még Gelsei Bíró is megírja, hogy „Albrecht még halála előtt összehívta a budai országgyűlést és ott kimesterkedte (!), hogy halála esetére feleségét és születendő gyermekeit ismerik el utódainak”.

Mivel pedig látjuk, hogy már a következő évben – mert szegény Albert ilyen hamar meghalt – felesége és már megszületett fia helyett (pedig az országgyűlés nem is fiúról, hanem „gyermekéről” beszél, tehát fiú híján még a lányt is elismerték utódjaul magyarjai), csak azért is mást választottak meg, mégpedig idegent, Ulászlót.

Gelsei Bíró, sőt még a komoly történetírók is megmagyarázták aztán, hogy miért volt erre a lépésre szükség: nagy veszély, a török fenyegette az országot s ilyen válságos helyzetben nem lehetett az országot egy asszony és egy csecsemő „kormányzására” bízni, hanem erős férfikézre és idegen segítségre is szükség volt. Mindkettőt biztosítva látták Ulászló személyében. A számítás nem vált be, mert az az „erős férfikéz” (mely egyúttal idegen segítséget is hozott) se tudta megvédeni az országot, még annak ellenére se, hogy mellette volt Hunyadi János, a nagy hadvezér. A csata így is elveszett, sőt maga Ulászló is ottmaradt.

A lényeg azonban nem ez, hanem az, hogy a törvényt és adott szavunkat akkor is meg kell tartani, ha ki tudjuk magyarázni, hogy miért szegtük meg. Ha nagy ok volt rá, az legfeljebb enyhítheti a szöszegés és törvénytársítás bűnét, de a szöszegés akkor is szöszegés, és a

törvénytelenység akkor is törvénytelenység marad. Ilyet pedig senkinek, de egy nemzet hivatalos képviselőjének legkevésbé szabad elkövetnie.

Pedig hát a kimagyarázás is igen gyöngé, mert hiszen hangsúlyoztuk, hogy a szó adása és megszegése és a törvény hozása és meg nem tartása között mindössze egy esztendő telt el (még annyi se), a helyzet ez idő alatt semmit se változott. Az országgyűlés, mikor Erzsébet és gyermeke utódlását törvénybe iktatta, épp oly jól tudta, hogy a török fenyegeti az országot s erős kézre van szükség, mint akkor, mikor a saját törvényét sutba dobta.

Egyébként pedig Erzsébet és csecsemője kormánya alatt is lehetett volna gondoskodni erős kézzel, hiszen nem a csecsemő kormányoz, hanem azok, akiket a nemzet e tiszttel a csecsemő kiskorúsága idejére megbíz, s volt akkor nekünk éppen elég tekintélyes és erős kezűnk, ott volt Hunyadi János. Ahogyan őt meg tudták választani az ország kormányzójának Ulászló halála után, épp úgy kezébe adhatta volna a hatalmat az országgyűlés V. László kiskorúsága idejére is.

Ami pedig az idegen segítséget illeti, a mohácsi vész után még jobban rászorult volna a nemzetre az idegen segítségre, s ekkor mégis a Zápolya-párt, tehát a Habsburg-ellenesek hangsúlyozták legjobban, hogy idegen segítségre nincs szükség: nem kell „idegen király”.

Tehát még szépíteni se nagyon lehet azt a sajnálatos tényt, hogy a magyar országgyűlés megszegte adott szavát és megszegte azt a törvényt, melyet maga hozott s melyen akkor még a tinta is alig száradt meg. Gelsei Bíró azonban minderről semmit se tud. Ő csak azt tudja, hogy az első Habsburg megszegte a nemzetnek adott szavát, a második pedig már nemcsak esküszegő volt, hanem magyargyilkos is. (Arra már rámutattunk, hogy ez „a második Habsburg” magyarabb véru volt, mint Hunyadi László, akit lefejeztetett.)

V. László *tehetségéről és jelleméről* alig beszéltünk, hiszen 17 éves volt, mikor meghalt. Mivel azonban gyerek létére is már volt a környezetétől elütő önálló véleménye, az átlagosnál sokkal tehetségesebbnek kell mondanunk, s mivel ez az önálló vélemény éppen a katolikus hit védelmében nyilvánult meg, jólelkűnek és nemes gondolkodásúnak is kell mondanunk. Láttuk, hogy még Gelsei és Baráthosi is kiemelik, hogy igen jó és vallásos nevelésben részesült.

Huber (II., 551. o.) ezt írja róla:

„László a császártól igen jó nevelést kapott és érett ésszel s főleg királyi méltóságának határozott tudatával bírt.”

Adatok vannak arra is, hogy mikor Csehország huszitái megválasztása és megkoronázása feltételül vallásuk részére engedményeket követeltek tőle, ő „ifjú tűzzel” azt felelte nekik, hogy ha őt akarják királyuknak, akkor legyenek keresztények s vallják azt a hitet, melyet ő. Igaz, hogy később, mikor látta, hogy milyen tehetetlen velük szemben, engedett, de tekintve, hogy 12 éves gyerek volt, mikor ezt mondta, így is bámulnunk kell önállóságát és öntudatoságát.

Egy nagy hibáját azonban meg kell állapítanunk: színlelni mesterien tudott. Mivel pedig a színlelés jellemtelenség, ezt is meg kellene állapítanunk róla. Ha azonban meggondoljuk, hogy Machiavelli korában élt, mikor azt tanították, hogy az államférfiúnak egyenesen kötelessége a színlelés s a közügy érdekében minden eszköz használata meg van engedve, sőt ez a közösség iránt egyenesen kötelesség, ha nem feledjük el, hogy abban a korban élt, melynek reakciójaként a hitújítás keletkezett, a ledér erkölcsök, cinizmus és kételkedés korában, akkor mindjárt nem leszünk olyan szigorúak hozzá e tulajdonsága miatt se.

Ne felejtjük, hogy kortársa, a mi Mátyás királyunk is „a színlelés mestere” volt, cseh kortársa (Podjebrád) pedig e tekintetben még Mátyás királyon is túltett.

Mi lett volna szegény V. Lászlóból, ha ő éppen az ellentétük lett volna?

A közhittel szemben ledérnek se kell gondolnunk V. Lászlót. Hogy is lehetett volna az, hiszen 17 éves korában meghalt. Hogy e tekintetben Cillei Ulrik annyira el akarta volna rontani, ezt is túlzó állításnak tartom. A kor ledér volt, Cillei Ulrik is az volt, de III. Frigyes csá-

szár éppen ellenkezőleg. Tehát legfeljebb arról lehet szó, hogy a serdülő László már sokat engedett gyerekkori vallásosságából és jámborságából, de nem azt, hogy már romlott is volt.

Cillei Ulrikot Aeneas Sylvius nem tudja elég sötét színekkel rajzolni, mégse valószínű azonban, hogy annyira sátán lett volna, mint amilyenként a mi történetírásunkban szerepel.

Huber így ír róla (II., 552. o.):

„Ulrik jellem dolgában mindenesetre messze mögötte maradt a császárnak (a Habsburg III. Frigyesnek), kicsapongó volt, mint atyja, mint politikus pedig, mint korának legtöbb nagyja, lelkiismeretlen, de erélyes és okos ember volt és buzgón törekedett arra, hogy az ifjú király érdekeit megóvja és tekintélyének érvényt szerezzen.” (II., 552. o.)

Cillei Ulrik tehát se jobb, se rosszabb nem lehetett, mint a legtöbb akkori államférfi s voltak jó tulajdonságai is. Hogy sok ellensége volt nálunk is, Ausztriában is, még nem bizonyítja gonosz voltát, hisz hatalmon levőknek mindig vannak irigyei és ellenségei, hát még a machiavellizmus korában! Látni fogjuk, hogy ellenségei kedvéért László el is mozdította a hatalomtól. De hogy utána megint bizalmasa lett, s annál jobban megbecsülte, szintén Cillei mellett szól.

V. László kora a királyi hatalmat nem becsülő oligarchák kora. Hisz uralkodása első felében még Mátyás ellen is egymást érték az összeesküvések, mert a hatalmasok nem akarták túrni igáját. Ez a szellem okozta országgyűlésünk most említett szó- és törvényszegését is, mert hiszen az országgyűlést is ezek a hatalmasok irányították. Az a hosszú idő pedig, míg V. László felszabadult a gyámság alól, ugyancsak alkalmas volt arra, hogy az ország hatalmasai szabadon garázdálkodhassanak. Így volt ez V. László mind a három országában: nálunk is, Csehországban is, Ausztriában is. Nálunk a Hunyadi család bírt a király erejét felülmúló hatalommal, Csehországban Podjebrád volt az úr, Ausztriában pedig Einzinger (ez is Ulrik volt).

Az ifjú király senki volt, s ha mégis akart valami lenni, minden jogát, sőt még jövedelmeit is késhegyig menő harccal kellett e kiskirályoktól kiharcolnia. De csak lépésről lépésre engedtek s így is csak akkor, ha muszáj volt. Ezt a szerepet az oligarchákkal szemben a gyermek király nevében Cillei Ulriknak kellett betöltenie, s képzelhetjük, milyen keserves szerep lehetett. Pedig jogos szerep volt, sőt kötelességszerű is, mert világos, hogy nemcsak a király, hanem a köz érdeke is kívánta a királyi hatalom és tekintély visszaállítását. Nélküle a jog és a törvény uralmát nem lehetett helyreállítani. Nálunk ezt a nagy török veszély még külön is feltétlenül szükségessé tette. Mivel mind a Hunyadiaknak, mind Podjebrádnak, mind Einzingernek számtalan irigye és ellensége volt (még a hatalom törvényes birtokosait is ellenszenvvel nézik az emberek, hát még a bitorlókat!), világos, hogy Cilleinek irigyeiket kellett felhasználnia, ha el akart velük bánni.

A mi történetírásunk e küzdelemben teljesen Cillei ellen van. Neki csak hibáiról tud, a Hunyadiaknak csak erényeiről, s úgy állítja be a dolgot, mintha a kettejük közti küzdelemben a jog, az igazság és a törvény egyedül a Hunyadiak mellett állt volna. Pedig hogy mennyire tartahatatlank voltak az állapotok s mennyire nem lehetett a dolgokat úgy hagyni, ahogy voltak, azt nemcsak Huber, hanem Fraknoi adataiból, tehát még a Szilágyi-történelemből is láthatjuk.

Nemcsak tiszteletet nem adtak az akkori elbizakodott főurak a királynak, hanem bevételt se hagytak neki. Mindent a maguk kezébe kaparintottak. Mikor 1445. augusztus 17-én Dénes esztergomi érsek, Garay Miklós bán és más főurak Frigyes császárhoz Bécse küldöttségbe mentek a nemzet nevében, Újlaky Miklóst, az erdélyi vajdát külön kellett meghívni, s mikor 400 lovas élén Bécsben megjelent, még csak le se szállt lováról az előtt a német császár előtt, aki egész a város kapujáig vonult ki az ő tiszteletére. (Huber, II., 527. o.)

Igaz, hogy ez éppen a Hunyadiak mellett látszik szólni, mert hiszen Újlaky az ő leghatalmasabb ellenfelük volt, azonban Újlaky is oligarcha volt és a Hunyadiak is azok voltak, s bár Hunyadi János maga nagy ember volt s a közért harcolt, de Hunyadi Lászlónak se tehetségéről, se önzetlenségéről nem tudunk. De azt tudjuk, hogy hatalma még Újlakyénál is nagyobb volt. Hogy önzés a Hunyadiakban is volt éppen elég, azt majd mindjárt látjuk.

De nemcsak a tekintélye hiányzott a királynak, hanem ami még ennél is fontosabb: a jövedelme, sőt még az egyszerű megélhetése is. Az 1454 januárjában Budán tartott országgyűlés határozatai közül László csak a török elleni védekezésre vonatkozókat erősítette meg, a többi nem, s Garay László nádorhoz intézett levelében keservesen panaszkodik, hogy az egybegyűltek a királyi jövedelmeket maguk között osztották fel, az ő szükségleteiről teljesen megfeledkeztek, s hogy Magyarország, mely az ő legnagyobb és legelső országa, legkevésbé sem gondoskodik róla, továbbá, hogy a királyi címen és némi adójövedelmen kívül úgyszólván semmije sem marad. (Huber, II., 560. o.)

S mindez akkor történt, mikor László – hogy alattvalói kedvében járjon – már Cillei Ulrikot elejtette és eltávolította környezetéből. Azt kellett hát látnia, hogy nemcsak nem nyert, hanem veszett vele. László, a magyar nemzet királya, Budán „a legnélkülözhetetlenebb dolgokban is szükségét szenvedett s olykor még főzéshez való fával sem rendelkezett”. (Huber, II., 570. o.) De persze a csehek se sokkal jobban becsülték meg, mint mi, mert azt ugyan keresztülvitték, hogy lakodalma előkelő menyasszonyával, VII. Károly francia király Magdolna leányával ne Bécsben, hanem Prágában legyen, de viszont annak a követségnek a költségeit, melyet menyasszonyáért Párizsba akart küldeni, tőlük se tudta előteremteni.

Róla írt balladájában Arany János is úgy tünteti fel V. Lászlót, mintha velünk szemben a csehekhez húzott volna („hűs cseppet, hű csehem”). Ennek semmi történeti alapja nincs. Szegegy V. Lászlónak semmi oka se volt rá, hogy a csehek jobban szeresse, mint minket. Hiszen a csehek még eretnekek is voltak, míg mi akkor még nem.

Láttuk, hogy „legnagyobb és legelső országának” Magyarországot tartotta s Aeneas Sylvius alapján Huber (II., 559. o.) azt írja, hogy „nyomban azután, hogy gyámja kezéből megszabadult, magát tüntető módon magyarnak vallotta”. (Ez azt is bizonyítja, mennyire nem igaz, hogy Habsburg gyámja németté akarta nevelni.)

Huber egyébként azt bizonyítja, hogy Frigyes császár az alatt az idő alatt is, míg az ő nevelése alatt volt, hajlandó lett volna a gyereket Magyarország területén, Pozsonyban tartani, ha Pozsonyt addig az ő kezében hagyják. (Huber, II., 528. o.) Huber még abban is teljesen igazat ad Frigyesnek, hogy a gyermeket nem volt hajlandó kiadni kezéből. Ehhez joga volt részint azért, mert ő volt a család legidősebb tagja, tehát a gyámság őt illette, részint mert a gyermekre három ország trónja várt s így igazságtalanság lett volna a többi ellen, ha csak az egyiknek szellemében nevelték volna. Egyébként Frigyes a gyermeket úgyszólván elég serdületlenül már kiadta kezéből.

A Hunyadiakat a mi történetírásunk túlságosan eszményíti és a tárgyilagos igazságon túlmenően magasztalja. Hunyadi János, az apa, kétségtelenül jellem és nagy tehetség volt, aki megérdemli minden magyar és keresztény ember becsülését. Aki azonban tudja, hogy az államférfiak nem szentek voltak, s különösen aki meggondolja, hogy milyen erkölcstelen, machiavellista kor fia volt ez a Hunyadi János, annak egyenesen lehetetlennek kell tartania, hogy ő maga hiba nélkül lett volna. Hiszen akkor még hetekig se tudta volna magát tartani az akkori sok machiavellista között! Magyar történetíró számára azonban eddig szinte lehetetlen volt erre csak célozni is, bár az eddigiak között is találtam már olyan tárgyilagosakat, akik csak általánosságban bár, de Hunyadi János hibáit is emlegették. A külföldön író, de a Magyar Tudományos Akadémiától is igazságossága és tárgyilagossága miatt dicsért Huber azonban, bár ő is kíméletesen, de már nyíltabban céloz ezekre. Ilyeneket találunk például benne:

„Újlaky Miklós, erdélyi vajda, aki már Bécsből való elutazása alkalmával, nyíltan kijelenté, hogy nem tudja, vajon László lesz-e a király (minő gög!), mindenekelőtt új királyválasztást igyekezett kierőszoakolni. Mikor látta, hogy az ország jelenlegi hangulata mellett László mellőzésére gondolni sem lehet, megegyezett Hunyadival a fő hatalom megosztásán. Mindketten azután titokban Frigyesnek azt az ajánlatot tették, hogy gyámfiának jogait megvédik, ha párthíveinél közbenjár, hogy őket kormányzókul elismerjék és hogy a tisztségek osztogatását rájuk ruházzák.” (II., 529. o.)

Ezután volt az 1446. pütkösdtáji rákosi országgyűlés, mely Hunyadit választotta meg László kiadatásáig kormányzónak. Így és ezért lett Újlaky a Hunyadiak ellensége, de világos, hogy ha Újlaky lett volna a győztes fél, akkor Hunyadi lett volna az ellenség. Újlaky nem volt az a tehetség, mint Hunyadi, de jellemében nem látszik köztük nagy különbség. Mikor még Hunyadi nem biztos a dolgában, megegyezik, szövetkezik vele, hogy csak kettejüké legyen a hatalom, de azért már akkor egymást is kijátsszák, mert mindkettő kormányzó szeretne lenni. Mindketten írnak a császárnak, s mindkettő titokban, még egymásnak is tudta nélkül, s mindketten felajánlják neki szolgálataikat, de csak azon ellenszolgáltatás fejében, ha nem a másik lesz a kormányzó.

Azután ezt írja Huber (II., 530. o.):

„Hunyadi, miután általában bizonyára kevésbé törődött a kiskorú király kiadásával, mint saját uralmának biztosításával, ezentúl Frigyes ellen többé nem tett ellenséges lépéseket.” (Ha ugyanis Frigyes hamarabb szorítják rá a gyermek-király kiadására, Hunyadi kormányzói hatalma hamarabb szűnik meg. Nem volt tehát érdeke, hogy hamarabb kiadják a gyermeket.)

Aztán (II., 531. o.):

„Hunyadi János fő célja a török ellen való harc volt, azonban ezt nem folytathatta oly nyomatékosan, mint szeretne volna, mert magában Magyarországon számos ellensége volt. A főurak közül sokan irigykedtek rá, Brandeisi Giskra pedig határozottan ellensége volt. Mint „László király főkapitánya” (így nevezi magát Hunyadi János 1450-es és 1451-es oklevelekben), még mindig tulajdonképpen ura volt Felső-Magyarországnak, melyet a városok és várak megszállásával és megerősített táborokkal féken tartott. *Az ottani városok polgárainak különböző címeiken jelentékeny összegeket kellett neki fizetniük, a parasztokat ő és alvezérei súlyos adókkal terheltek.*”

Vagy (II., 544. o.):

„Hunyadi János a III. Frigyesel való *szerződése ellenére* az általános áramlattal nem mert nyíltan szembeállani. Szilárdabb állást foglalt el Csehországban Podjebrad György, aki hű maradt a Frigyes királlyal való egyezséghez.”

Aztán katonai kudarc is éppen elég érte Hunyadi Jánost. A török ellen két nagy háborút is elvesztett (a kenyérmezeit és a várnaít) és igen sokan az országban mindkettő elvesztését egyenesen az ő hibájának tulajdonították. Kapisztrán János külföldi életrajzírója a nándorfehérvári diadalt is tisztán Kapisztrán kereszteseinek javára írja, sőt, ha finoman is, de Hunyadiról egész szégyenletes dolgokat ír. (Vigilia, 1956. évf.) Giskrával se boldogult a Felvidéken, s hogy milyen sok volt őbenne is a machiavellizmusból, mutatja, hogy mikor nem boldogult, akkor fegyverszünetet kötött vele, mely szerint kezében hagyja egész Felső-Magyarországot, melléje még nagy összeget is fizet neki (melynek utolsó részletét, 10.000 aranyat, a magyar rendeknek kellett megfizetniük) s ezen kívül még – a nővérét – feleségül kapja.

Jellemző, hogy Giskráék Hunyadit olyan gonosznak tartották, hogy a legkomolyabban vették a hírt, hogy Hunyadinak csak ürügy a tervezett esküvő, mert a lakodalmon Giskrát és híveit akarja legyilkoltatni. Ezért újra kitört köztük a háború, s a tervezett esküvő helyett Giskra 1451. szeptember 7-én – noha Hunyadi serege az övénél sokkal nagyobb volt – teljesen tönkrevverte a híres hadvezért. Annyira feltűnő volt e vereség, hogy Hunyadi katonái részéről árulást emlegettek. Nem tudni, igaz-e, de ha igaz, akkor is furcsa, mert szeretett hadvezért nem szoktak a katonái elárulni.

Érdekes, hogy Giskrát egyébként is dicséri Huber, pedig Huber nem cseh volt, hanem osztrák s mint osztrák is tárgyilagos. Az akkori hatalmasok között egyedül őt mondja önzetlennek. Ezt írja (II., 553. o.):

„Giskra János megmutatta, hogy az ifjú László jogainak védelme nem szolgált neki pusztán ürügyül önző törekvésekre, hanem valóban szeretetből tette ura iránt. A le nem győzött vitéz a király kívánságára az általa Felső-Magyarországon megszállott városokat és vára-

kat bizonyos összegű pénzért önként kiadta. Ugyanakkor a Hunyadi testvérek a kezükben levő királyi várak, például Nándorfehérvár és Temesvár kiadását húzták-halasztották.”

Giskra miatt ettől kezdve béke lett volna a Felvidéken, s hogy mégsem lett, annak most már saját szakállukra működő alvezérei: Axamit és Talafuz garázdálkodásai voltak az oka. Axamit ellen az ifjú Hunyadi Lászlót küldte az ország, de nem boldogult vele. Eszerint tehát Hunyadi László aligha lehetett valami nagy tehetség.

A derék Hunyadi János ellen a fenti dolgokat nem azért idéztük, mintha a török elleni nagy érdemeit kisebbiteni akarnánk, hanem a tárgyilagos igazság kedvéért s annak bizonyítására, hogy a nagyoknak is vannak hibáik. Ennek szem előtt tartása pedig fontos, mert nélküle nem lehet helyesen s igazságosan felfogni a történelmet.

De ha még magát a nagy Hunyadi se lehet bizonyos önzés és machiavellizmus alól felmenteni, mennyivel inkább meg kell ezt állapítanunk feleségéről, Szilágyi Erzsébetről, sógoráról, Szilágyi Mihályról és mindkét fiáról: Lászlóról és Mátyásról, vagyis azokról, akikkel V. Lászlónak volt dolga. Láttuk már, milyen terrorral lépett fel Szilágyi Mihály Mátyás királlyá választásakor s milyen büszkén és féktelenül Mátyás ellen is királlyá választása után.

Láttuk, hogy a Mátyás királysága alatt tartott országgyűlések nemegyszer határozatot hoznak, hogy a törvények Szilágyi Erzsébetre és embereire is vonatkoznak és hogy a megszavazott adókat az ő birtokain és jobbágyain is behajtsák. Ha nem történt volna addig ezzel ellenkezőleg, azaz törvénytelenül, akkor bizonyára nem kellett volna ilyen értelmű végzést hozni. Ez is csak azért történt meg, hogy a rendek a mindig nagyobb összegben követelt adók megszavazásáért legalább bizonyos kis ellenszolgáltatást kapjanak. De hogy a gyakorlatban is lett a dolognak foganatja, ebből még nem következik. Hogy a nyers anyagi önzésen kívül pompázni és dicsőséget élvezni is szeretett Szilágyi Erzsébet, bizonyítja, hogy Mátyás még az elfoglalt Bécsbe való bevonulásra is elvitte. Az akkor már idős asszonynak ehhez még akkor is volt kedve: élvezni akarta fia dicsőségét.

Az egész család önzését, machiavellizmusát, eszközökben való nem válogatását, sőt esküszegését ijesztő fokban bizonyítja az a már említett eset is, hogy Szilágyi Mihály és Erzsébet Mátyás megválasztása előtt úgy nyerték meg Mátyás királyjelöltsége számára addigi ellenségüket, Garay nádort, hogy nemcsak megígérték, hanem – mert úgy látszik, Garay nádor jól ismerte őket s ígéretükre semmit se adott – meg is esküdtek a feszületre, s az Oltáriszentségre épp úgy, mint később nekik az ifjú László király, hogy Mátyás, mint már király, el fogja venni Garay nádor lányát. Mivel azonban Podjebrad, cseh kormányzó támogatására is szükség volt ugyane célból s a gyermek Mátyás is volt olyan okos, mint anyja és nagybátyja, s ő már Podjebrad Katalin feleségül vevésének ígéretével szerezte meg magának Podjebrad támogatását s a neki tett ígéretet veszedelmesebb volt megszegni, mint a Garay nádornak tettet, mind Szilágyi Erzsébet, mind Szilágyi Mihály szó nélkül túrték Garay László rút becsapását s a neki tett ünnepélyes esküjük megszegését. Hiszen céljukat már elérték s Mátyás már király volt. Hogy magát Mátyást mint királyt, egyenesen a színlelés mesterének nevezték, azt is láttuk már. Vajon kitől örökölhette ezt a tehetségét, ha apja és anyja egyaránt a becsület megtestesülései voltak?!

Ezek után már sejthetjük, hogy maga Hunyadi László se igen lehetett más, mint öccse, anyja vagy nagybátyja. De vannak rá külön bizonyítékaink is.

Láttuk, hogy mikor V. László átvette a kormányt, mind a három országában olyan lehetetlen állapotok uralkodtak, melyeket nemcsak mint uralkodó nem tűrhetett, hanem amelyek alattvalói jólétét, a jogállapotot s országainak az ellenség elleni megvédését is lehetetlenné tették. Az uralkodótól független kiskirályokat, akik szinte bevehetetlen váraik birtokában államot képeztek az államban és az uralkodóval éveken át is nyíltan tudtak dacolni, ha kellett, s olyan országban, ahol a király minden anyagi forrás nélküli tehetetlen koldus volt, mert a kiskirályok az állam jövedelmeire is rátették kezüket, jogállamban s olyan uralkodónak, aki csak egy cseppet is adott a tekintélyére s törődött alattvalói érdekeivel, nem lehetett túrni. A

mohácsi vésznek is az volt az oka, hogy a tehetetlen Jagellók ezen állapotokat évtizedeken át túrték. Egészen kétségtelen tehát, hogy V. László (vagy ha tetszik: Cillei) és a Hunyadiak viszályában feltétlenül az előbbieknél volt igazuk, a törvényt és a nép érdekeit ők képviselték, nem a Hunyadiak.

Akár önként és jóakarattal, akár csak azért történt, mert féltek a Hunyadiaktól (ha egy uralkodónak félnie kell valamelyik alattvalójától, akkor már baj van s akkor a törvény természetesen már nem az alattvaló mellett szól), de mindenképpen V. László és Cillei mellett szól az, hogy mikor 1452-ben László az uralkodást átvette és Hunyadi János a kormányzóságról lemondott, noha Cillei azelőtt ellenséges viszonyban volt Hunyadival, a király mégis azzal kezdte (természetesen nem Cillei tudta és beleegyezése nélkül), hogy Hunyadi kinevezte Beszterce örökös grófjává és számos más kitüntetéssel is elhalmozta. De hogy Hunyadi János még így se volt hajlandó lemondani az alattvalót meg nem illető hatalomról, mutatja, hogy V. László egyúttal az ország főkapitányává és *a királyi jövedelmek kezelőjévé (!) is kinevezte*. Még arra is van adat, hogy megegyezésük szerint évente csak 24.000 aranyat volt köteles átadni a királynak, a többiből pedig ő maga gondoskodik majd az ország szükségleteiről. (Huber, II., 553. o.)

Ez magyarul azt jelenti, hogy továbbra is Hunyadi rendelkezett az ország jövedelmeivel, továbbra is az ő kezében maradt a hatalom, továbbra is ő kormányzott, a király pedig csak a címet viselte. Teljesen lehetetlen állapot ez, s természetes, hogy ebbe Cillei és az ifjú király, aki, mint láttuk, sokkal önállóbb és önérzetesebb volt, mint gondolnánk, csak azért egyezett bele, mert kénytelen volt, s világos, hogy joga, sőt kötelessége volt arra törekedni, hogy szégyenletes, sőt lehetetlen helyzetéből szabadulni igyekezzék.

Ha a Hunyadiaknak semmi más bűnük nem lett volna, mint csak ez a túl nagy hatalmuk, melyről azonban önként lemondani nem voltak hajlandók, V. Lászlónak akkor is törvényes joga lett volna halállal büntetni őket. Akik ezen az állításon megbotránkoznak, azok helyes ítélőképességét Hunyadi János nagysága téveszti meg.

Pedig igaz ugyan, hogy Hunyadi a nemzetnek tett nagy szolgálataiért nem ezt érdemelte, de az is igaz, hogy a törvény képviselője a király, az ő csorbíthatatlan tekintélye nélkül a törvényes rendről nem lehet szó, s ha évtizedeken át eltűri azt, hogy országában olyan urak is legyenek, akik még neki is urai (ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a törvénynek is urai), annak a következményei az országra sokkal károsabbak, mint amily hasznosak voltak Hunyadi fáradozásai és hadvezéri sikerei.

Hát mikor V. Lászlónak nem is magával a nagy Hunyadival, hanem a fiaival volt ellentéte, akiknek akkor még egyéb érdemük nem volt, mint csak az, hogy a kereszténység legendás hőségének nevét viselték!

Hogy mennyire igazam van, annak megértésére elég csak Richelieu-re hivatkoznom. Ő is a halálba küldte a legelőkelőbb és legtekintélyesebb francia főurakat, akiknek más bűnük nem volt, mint csak az, hogy hatalmasabbak voltak annál, mint ami az országra kívánatos lett volna. S a történelem ezért Richelieu-t nemcsak gyilkosnak nem nevezi, hanem érvelését elfogadja, őt magát pedig, mint a világtörténelem egyik legnagyobb és legkövetkezesebb államférfiát bámulja.

Pedig közte és Cillei Ulrik, illetve V. László közt csak az a különbség, hogy ő se jobbra, se balra nem nézve, soha meg nem inogva, teljes kíméletlenséggel járt el. Ezért akarata végrehajtására meg is volt az ereje, ellenségei felett teljes diadalt aratott, sőt még azt is lehetlenné tette, hogy tettét nem elítélni, de még csak bírálni is merészelje valaki.

Ezzel szemben V. Lászlóék félrendszabályokat hajtottak végre: amit tettek, azt is félve, habozva tették, hatalom alig volt a kezükben, s ezért tehetetlenül, rettegetve hallgattak nemcsak bírálatot, hanem az ellenségeiktől szított elítélést és felháborodást is. Ezért Richelieu imponál, V. Lászlót lekicsinylés kíséri.

Hogy is imponálhatna, mikor Hunyadi László lefejeztetése után a király valósággal menekül az országból s utána még Prágából is egymás után teszi az ajánlatokat a Hunyadi családnak a kiegyezésre. Ezzel csakugyan azt a látszatot keltette, mintha ő vétkezett volna, nem azok.

Pedig ha csakugyan bünt jelentettek ezek a kivégzések, akkor Richelieu és V. László között csak az a különbség, hogy Richelieu totális és nagystilű gonosztevő volt, míg V. László csak részleges, akiben nem volt teljesen eloltva a lelkiismeret szava. Ha pedig államférfiúi jog, sőt kötelesség volt mindaz, ami történt, akkor Richelieu machiavellista, gátlástalan, az eszközökben nem válogató államférfi volt, V. László azonban olyan, aki teljesíteni akarta ugyan ezt az államférfiúi kötelességét is, mert az esze ezt diktálta, de ugyanakkor a szíve akadályozta, habozóvá tette és következtelenségekbe és félrendszabályokba sodorta, ami aztán célja elérésében teljesen megakadályozta.

Ez nem szégyen V. Lászlóra, az emberre, de szégyen államférfiúi képességeire, mert következtelenség. Viszont sem eljárás módja, sem sikere nem éppen válik dicsőségére Richelieu-nak, az embernek, de az államférfiúnak igen. Richelieu azért érte el célját, mert kíméletlen és lelketlen volt. V. László azért nem érte el, mert nem tudott olyan lelketlen és kíméletlen lenni, mint kellett volna. Mivel azonban a történelem csak a sikert nézi, azért lett neki nagy Richelieu s kicsi V. László, s azért bámulja azt s kicsinyli le, sőt ítéli el ezt. Pedig barátnak – azt hiszem – mindenki jobban szeretne egy V. Lászlót, mint egy Richelieu-t.

Ha valaki érvelésünkre azt hozza fel, hogy Hunyadi olyan nagy, önzetlen és nemes egyéniség volt, hogy ha ilyen ember jut túl nagy hatalomhoz és csökkenti az államfői hatalmat és tekintélyt, annak nincs és nem is lehet az országra rossz, annál kevésbé végzetes hatása. Ellenkezőleg: csak hasznos lehet. Tehát ez esetben nincs joga az államfőnek eltiporni az illetőt.

Válaszunk: Olyan tökéletes államférfi, mint amilyenek ez az ellenvetés Hunyadit mondja, csak elméletben van, de nem a valóságban, s különösen nem a machiavellizmus korában. Kiskirályt maga mellett (tehát maga ellen) akkor se tűrhet az uralkodó, ha az a kiskirály az értékesebb jellemek közé tartozik. Egyébként pedig adatokkal bizonyítottuk, hogy Hunyadi János sem volt ennyire tökéletes ember.

Felhívjuk továbbá a figyelmet arra, hogy V. László nem Hunyadi Jánost végeztette ki, hanem a fiát, aki más érdemmel még nem dicsekedhetett, mint csak az apjával, s még inkább a tőle örökölt vagyonával. Maga Hunyadi János személye és érdemei iránt tehát V. László is tisztelettel viseltetett s az ő kiskirálykodását még el is tűrte. Sőt látni fogjuk, hogy még a fiát se végeztette ki csak azért, mert kiskirály volt, hanem azért és csak akkor, mikor már Cillei Ulrik gyilkosa lett. Méltán megnyugtathatta hát lelkiismeretét azzal, hogy bünt semmiképpen se követ el, hiszen egy gyilkost végeztet ki. Csak az volt a baja, hogy ő még ettől is félt, még ezt is tétovázva és bizonytalankodva merte megtenni. Richelieu ezzel szemben csak olyan nagyurakat végeztetett ki, akiknek semmi más bűnük nem volt, mint csak a nagy hatalmuk, s őt mégse bántotta érte a lelkiismeret. Ezért olyan erőt mutatott, mely ellenségei végleges eltiprására, sőt a bíráló kritika elfojtására is vezetett.

V. László kezdeti jóakarátát a Hunyadiak iránt még azzal is tetézte, hogy Lászlót, a nagyobbik fiút is kinevezte Horvátország bánjává, Vitéz Jánost pedig, a család nagy barátját, királyi kancellárrá. Mindez nemcsak László, hanem Cillei jóakarátát is jelenti a Hunyadiak iránt, mert hiszen amit a gyermek V. László tett, azt valójában Cillei Ulrik tette.

A horvát bánság rangban az ország harmadik méltósága, s erre egy alig 20 éves fiatalembert emelni határozottan igazságtalanság és sértő volt más, tekintélyes, férfikorban levő főurakra. Látszik belőle, hogy a király Hunyadi László kinevezésével kényszerhelyzetben volt, de az is látszik, hogy Hunyadi János se volt az a nagy jellem, aminek a közvélemény gondolja. Egy nagy jellem ugyanis ezt a kinevezést el se fogadta volna fia részére, mert szükségképpen felkeltette más tekintélyes és korosabb főurak ellenszenvét, sőt – mivel igazságtalanság volt – elkeseredését s így szükségképpen hozzájárult az országban dülő pártviszályok elmér-

gesedéséhez s ahhoz, hogy a viszályban a Hunyadiak képviselték a jót, az érdemet és a hazaszeretetet, ellenségeik pedig csak az irigységet, a tehetetlenséget és a gyűlöletet.

A Hunyadiaknak szóló e sok engedményen, sőt kedveskedésen kívül még az is bizonyítja V. Lászlónak a magyarok iránt való jóindulatát, hogy – mint láttuk – uralkodása elején tünnetőleg magyarnak vallotta magát. Hogy anyja is magyarnak szánta, mutatja a László név, melyre kereszteltette. Lászlót még cseh királlyá is az *esztergomi érsek* koronázta meg (Huber, II., 556. o.), noha a koronázás – természetesen – Prágában volt.

Világos, hogy a Hunyadiak hatalmának ez a túltengése nem tetszhetett a királynak, ha még annyira magyar akart is lenni. Gyengesége tudatában azonban tűrte, sőt mint láttuk, nagyobb bajok elkerülésére még igyekezett kedvükben is járni. Csakhamar látnia kellett azonban azt az ellenszenvet és elkeseredést, melyet ez másokban keltett. Már 1453. szeptember 13-án az ország legelső méltóságainak viselői: Garay László nádor, Dénes esztergomi érsek, Pálóczi László országbíró (a nádor után az első méltóság), Újlaky Miklós erdélyi vajda és András pécsi püspök szövetséget kötöttek, hogy a királynak és Cillei Ulriknak bármely ellensége ellen (természetesen a Hunyadiakra gondoltak) segítségére lesznek.

A királynak ebből meg kellett értenie, hogy a Hunyadiaknak való túlságos kedvezés igazságtalanságot is jelent egyúttal, sőt alkotmányellenességet is, mert hiszen mikor van nádor és országbíró, kik alkotmány szerinti törvényes méltóságok, akkor mi címen kezeli az ország jövedelmeit Hunyadi János? És ha ezt a nádor és az országbíró sérelmezi, akkor nem irigy s nem is nagyravágyó, hanem csak az alkotmányt, a törvényt és a maga törvényes jogait védi.

De viszont megértette belőle azt is, hogy nemcsak neki, hanem másoknak is sérelmes a Hunyadiak hatalma, s ha fellép ellenük, lesznek elegen, akik támogatják. Sőt e fellépésre már egyenesen kényszerítve volt, mikor hamarosan azt kellett tapasztalnia, hogy az említettek szövetségének ellensúlyozásául Hunyadi János is hat évre szóló szövetséget kötött barátaival, mégpedig ők – felhasználva azt az alkalmat, hogy László király koronázására a magyar nemzet képviselőiben Prágában jártak – még a Podjebrádót és az osztrák Einzinger Ulrikot (azaz azokat, akik Csehországban, illetve Ausztriában voltak a fejedelmi hatalom bitorlói) is bevetették szövetségükbe. Ezzel egyenesen rákényszerítették Cilleit és V. Lászlót, hogy fellépjen ellenük, mert sejtették, mi vár rájuk, ha ölbe tett kezekkel nézik a viszonyok elfajulását. (Külföldi szövetségeseikből láthatjuk azt is, hogy a Hunyadiak nem éppen a magyar *nemzeti* irányt képviselték.)

Sajnos Hunyadiék lépését bűnösebbnek kell tartanunk, mint magyar ellenfeleikét, mert Hunyadi idegenekkel szövetkezett magyar ellenfelei és királya ellen: csehekkel és osztrákokkal, mintha csak már akkor is „összmonarchia” lettünk volna. A zsák nagyszerűen megtalálta a foltját s ezzel a Hunyadi-család nyíltan elismerte, hogy épp oly ellensége ő Magyarországon az uralkodói hatalomnak, mint amilyen Podjebrád Csehországban és Einzinger Ausztriában.

Ellenfelei ezt nem tették, ők legalább *nem* külföldiekkel szövetkeztek önző érdekeikért. Pedig mi mégis őket tartjuk rossz magyaroknak és csak önzésből cselekvőknek. De Hunyadi János – legalább ebben az esetben – még nagyobb színlelőnek és nagyobb machiavellistának is mutatta magát náluk, mert míg ők csak annyiban színeskedtek [hízelegtek], hogy nem neveztek meg nyíltan, kit értenek azon az ellenségen, mely ellen a királyt meg akarják védeni (ami még egyáltalán nem színeskedés). Hunyadi, Podjebrád és Einzinger annyira mentek az álnokságban, hogy ők külsőleg (a szerződés szövege szerint) a király javára (!) kötötték a szövetséget.

Mikor mindez történt, Cillei Ulrik már nem volt a király oldalán, mert arra Ausztriában már győztek Einzingerék.

„Ezek mégis nagyon természetellenes állapotok voltak! – kiált föl a tárgyilagossága miatt dicsért Huber. (II., 561. o.) – Két királyságnak és egy hercegségnek birtokosa, akiben nem hiányzott a személyes ambíció és a tettvágy, egyetlenegy országban sem bírt igazi hatalommal. Csehországban és Magyarországon egy-egy főúr, Ausztriában rendi választmány ural-

kodott s a jövedelmekből is csak annyit szolgáltatnak be a királynak, amennyit jónak láttak. Egyébiránt az alattvalók épp oly kevésbé voltak megelégedve a helyzettel, mint a király. (Ez is bizonyítja azt a fenti állításunkat, hogy az ilyesmi mindenképpen káros állapot s hogy a bitortló alatt mindig rosszabb dolga van az alattvalónak, mint törvényes ura alatt.) Csoda-e, ha az ifjú király ennek az állapotnak a megváltoztatására törekedett, ha sóvárogva tekintett vissza azokra a napokra, mikor még Cillei Ulrik vezette, aki legalább a legjobban gondoskodott szükségleteiről?”

Ezért Cilleit hamarosan visszahívta maga mellé. Láttuk, hogy rosszul tett, mikor Podjebrád, a Hunyadiak és Einzingerék kedvéért elbocsátotta. Most tehát megint Cillei Ulrik kerekedett felül, tehát nálunk is Hunyadi-ellenes lett az udvar. Az a híresztelés azonban komoly történetíró részére egyáltalán nincs bizonyítva, hogy Cillei Hunyadi Bécsbe akarta csalni s meggyilkoltatni. (Láttuk, hogy Giskra hasonló gyilkos tervvel gyanúsította Hunyadi Jánost.) Utána még újra ki is békültek, sőt 1455. augusztus 1-jén még szövetséget is kötöttek egymással „bármely ellenség ellen” s megállapodtak Hunyadi László és Cillei Erzsébet összeházásításában. Furcsa, hogy Hunyadi János annak a lányát választotta elsőszülött fia menyasszonyává, aki őt állítólag meg akarta gyilkoltatni. Világos, hogy a híresztelést Hunyadi se vette komolyan. Ha igen, mit gondoljunk akkor arról a Hunyadi Jánosról, aki sógorságba akart jutni a gyilkosával?

Magával a királlyal Hunyadi János csak 1456 tavaszán „békült meg”. (Lehet tűrhetőnek tartani azt az állapotot, melyben egy alattvaló haragban lehet a saját királyával?) Míg ez meg nem történt, Hunyadi csak úgy volt hajlandó megjelenni a királyi udvarban, ha külön menedéklevelet kapott tőle, de még így is főrangú híveivel kísértette magát oda. (Huber, II., 56. o.) Lehetett ezt túrni, s nem bizonyítja, hogy állam volt az államban? Hunyadi János a megbékélés után egy negyed évre, 1456. augusztus 11-én halt meg pestisben.

Mivel közben a török nagyon mozgolódott s nyugaton miatta kereszties hadakat gyűjtöttek, a király is Dél-Magyarországba vonult. Oda követte vagy hatezer már összegyűlt külföldi kereszties és oda (Futakra) hívta a magyar urakat is, hogy velük a hadi teendőkről határozzon. Hunyadi László, aki atyja halálával a család feje lett, hatalma és gazdagsága bizonyítékaként több ezer fegyveressel jelent meg, *de csak akkor, mikor már a királyt egy olyan irás kiállítására kényszerítette, amely szerint a király elismeri, hogy atyja, mint az ország kormányzója, majd főkapitánya, az állami jövedelmeket híven kezelte s ezért ezzel kapcsolatban örököseit felelősségre nem vonják.* (Huber, II., 565-566. o.)

Ebből világosan láthatjuk, hogy Hunyadi János az ország jövedelmeiről sohase számolt el s nem is tudott volna elszámolni. Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy közönséges sikkasztó volt. Ezt csak akkor mondhatnánk, ha olyan történetírók lennénk, mint Gelsei Bíró vagy Baráthosi Balogh. Ők ha ilyen kellemetlen adatokat tudnának felhozni Habsburgok vagy pápák vagy főpapok ellen, ugyancsak dobálnák a becstelen jelzőket.

Mi azonban rámutatunk arra, hogy Hunyadi, s általában az akkori hivatalvezetők, nem *fi-zetett* állami tisztviselők voltak, hanem nagyurak, akiket nem volt szokás úgy felelősségre vonni, mint a mai fizetett tisztviselőket. Náluk egyáltalán nem volt ritkaság, sem nagyon feltűnő, ha nem tudtak mindenről okmánnal elszámolni. Nemcsak azért, mert a középkori államban még nem volt akkora rend, mint a modern államban s így az egyéni önzésnek sokkal tágabb tere volt mint ma, hanem azért is, mert ezek a nagyurak hanyagok voltak, méltóságukon alulinak tartották, hogy minden kiadásukról nyugtával gondoskodjanak és kényelmesek voltak ahhoz is, hogy az elszámolással járó nagy szellemi munkát magukra vegyék.

Hogy Hunyadi se számolt el soha és nem is tudott volna elszámolni, nem kell tehát a legrosszabb értelemben megítélni. De azért biztos, hogy neki se válik becsületére, mert a szabály és a törvény akkor is csak az volt, hogy a közpénzek kezelőjének el kell számolnia. Másrésztől az is tagadhatatlan, hogy az a Hunyadi, aki egyszerű oláh kenéz fia volt s halálakor mégis mérhetetlenül nagy, minden más, még a leghatalmasabb főúrnál is nagyobb va-

gyont hagyott fiaira, *nem ingyen szolgálta a hazáját*. Nem jelent ez feltétlenül becstelenséget, de azt feltétlenül bizonyítja, hogy Hunyadi János se volt más fából faragva, mint kora többi hatalmasa.

Hunyadi László tehát nem arra kért biztosítékot a királytól, hogy addig, míg az elszámolásra s így apjuk igazolására alkalmat nem adnak nekik, nem ítélik el őket, hanem egyszerűen arra, hogy egyszer s mindenkorra felmentik őket az elszámolás kötelezettsége alól. Mikor aztán erre a biztosítékot megkapta, több ezer fegyverese kíséretében megjelent a királynál s megesküdt, hogy Nándorfehérvárat és más kezében lévő királyi várakat (melyeket már apjának kellett volna azonnal visszaadnia, mihelyt a kormányzóságról lemondott, s mivel még mindig nem adta vissza őket, vele bizonyos önzéséről és törvénytelenységéről tett bizonyoságot) bizonyos határidő alatt átadja. Ugyanekkor Cilleivel is megújította azt a házassági szerződést, melyet az tavaly apjával kötött s erre most *mindketten meg is esküdtek*.

Futakról mindnyájan a törvénytelenül még mindig Hunyadi-kezén levő Nándorfehérvárra indultak. „Hunyadi László – írja Huber (II., 566. o.) – előrement az alatt az ürügy alatt, hogy a király illő szállásáról gondoskodik. Nem tudjuk határozottan: vajon már akkor határozta-e el, hogy Cilleit, akitől félt, hogy egészen háttérbe szorítja (Futakon őt nevezte ki ugyanis a király az összes keresztény had kapitányává), elteszi láb alól, vagy hogy csak Nándorfehérváron, barátaival való tanácskozás után jutott erre az elhatározásra. Az első inkább valószínű, legalábbis Cilleit a *kalocsai érsek, továbbá Rozgonyi Renold és más magyarok figyelmzették, hogy ne menjen Nándorfehérvárra.*”

Tudjuk, hogy Cillei nem hallgatott rájuk s mégis elment a Hunyadiak kezében levő Nándorfehérvárra, s tudjuk azt is, hogy a Hunyadiak aztán ott csakugyan meg is ölték. Látjuk tehát, hogy a Habsburg nem gyilkolt, mikor Hunyadi Lászlót kivégeztette, hanem csak Cillei gyilkosát végeztette ki, ami a királynak, mint az igazság örének, kötelessége volt, ellenben a Hunyadi-fíú csakugyan gyilkolt. Hogy a Habsburg király megszegte-e esküjét, majd ezután látjuk, de hogy a Hunyadi-fíú megszegte az esküjét, azt már most is látjuk. Hiszen csak pár nappal előbb esküdt meg Cilleinek, hogy elveszi a lányát s a lánya elvevése helyett aztán meggyilkolta.

Nem lehetett valami nagy jellem és feddhetetlen lovag az a Hunyadi László, akiről előkelő urak, még a kalocsai érsek is elhitték, hogy gyilkolni készül, s nem is valószínű, hogy ezt a feltevésüket csak az ujjukból szopták. Hogy az, amit megmondtak, be is következett, ismét csak Hunyadi László ellen szól. Viszont az meg Cillei mellett szól, hogy ő viszont annyira megbízott a Hunyadiakban s annyira nem tett fel róluk ekkora gonoszszágot, hogy jóakarói figyelmeztetése ellenére is be mert menni abba a várba, mely a Hunyadiak hatalmában volt.

Nem lehetett annyira gonosz az a Cillei, aki ellenfeléről nem tételezte fel a gyilkosságot. Tapasztalat szerint ugyanis az szokta másról elhinni, sőt természetesnek tartani a rosszat, aki hasonló helyzetben maga is megtenné. Lám, nem is Hunyadi László, hanem még Hunyadi János is elhitte Cilleiről, hogy azért hívja Bécsbe, hogy meggyilkoltathassa, de viszont Giskra is elhitte Hunyadi Jánosról, hogy a tervezett lakodalom szintén csak az ő meggyilkolására ürügy.

Hunyadi László Cillei meggyilkolása után azzal mentette magát a király előtt, hogy a dolog önvédelemből történt, mert Cillei támadt órá. Valóban Hunyadi meg is sebesült (a fején és a kezén) Cillei kardjától, sőt még Szilágyi Mihály (a karján) és még mások is. Azonban mind e tények ellenére annyi bizonyíték van Hunyadiék bűnössége *mellett*, hogy egyenesen naiv gyerekek kell neveznünk azt, aki Hunyadiék mentségét elhiszi. Hogy a magyar közvélemény mégis elhiszi, sőt a legszilárdabban meg is van győződve az igazukról, azért van, mert ezeket a bizonyítékokat senki se tárta fel előtte, csak Hunyadiék mentségét, melyet viszont el nem hinni vagy csak bírálni is nemzetgyalázásszámba ment, mert történetírásunk és irodalmunk Hunyadiék ügyét a nemzeti üggyel azonosította.

Kár volt, mert veszett ügy az, a nemzet ügye pedig csakis az igazság ügye lehet. A magyar nemzet becsülete nem azonos Hunyadi László becsületével. Még apját is el kell ítélnünk, ha az igazság úgy kívánja, hát még akkor azt a fiút, akinek egyedüli érdeme csak az, hogy Hunyadi János volt az apja!

Nekünk magunknak semmi okunk sincs, hogy a vitában Cillei, ne pedig Hunyadi László mellett legyünk, hiszen katolikusok voltak mindketten s Cillei se volt jobb katolikus, mint Hunyadi László, Hunyadi Jánosnál pedig bizonyára rosszabb. Láttuk azt is, hogy Cillei se volt se büntelen, se jellem, semmi okunk se lehet tehát arra, hogy mentegessük. Itt említjük meg azt is – ami a magyar közvéleménynek bizonyára nagy újság –, hogy Cillei is Árpád-ivadék (V. István királyunk Katalin nevű lányától származik). Emiatt természetesen lehetett volna céges gazember is, de arra azért bizonyára ok, hogy olyan ádáz, elfogult gyűlölettel mégse kezeljük, mint a magyar irodalom és közvélemény eddig tette.

Hunyadiék bűnössége mellett szól *először*, hogy – mint láttuk – Cilleinek többen előre megmondták, hogy ne menjen Hunyadiékhoz Nándorfehérvárra, mert ott meg fogják ölni s ezt komoly s tekintélyes emberek mondták Cilleinek. Ezek a komoly és tekintélyes emberek tehát komoly forrásból kellett hallaniuk a dolgot, ha elhítték. A következmény be is bizonyította, hogy igazuk volt.

A *második* nagy bizonyíték, hogy mikor Cillei néhány szolgálójával áthaladt a nándorfehérvári felvonóhídon, azonnal bezárták utánuk a kaput s nagyobb fegyveres kíséretét már kikeresztették. Ezek után egészen bizonyos, hogy Cillei ekkor már azonnal vissza is fordult volna, ha lehetett volna.

Harmadszor: Említettük, hogy a király környezetében vagy 6.000 külföldi kereszties volt, akik hazánkba jöttek „a pogány” ellen harcolni. Ezek természetesen a királyt Futakról Nándorfehérvárra is követték, a Hunyadiak azonban a várba (*a keresztény kézen levő s egyébként is a király, nem pedig a Hunyadi-család tulajdonát képező várba*) ezeket se eresztették be.

Mint látni fogjuk, a keresztiesek ezt sértésnek is vették magukra. Az is volt. A Hunyadiak ezzel önző, a közös keresztény ügytől magukat elszigetelő magatartást tanúsítottak. Nyíltan kimutatták, hogy nem barátaiknak, hanem félig ellenségnek tekintik a keresztieseket, vagy legalábbis nem bíznak eléggé bennük, családi hatalmuk pedig előbbre való nekik, mint a köz: a haza és a kereszténység érdeke.

Negyedszer: Azt a jelenetet, mely az összetűzést s Cillei halálát okozta, nem Cillei, hanem Hunyadi László idézte elő. Már másnap, hogy megérkezett, november 9-én kora reggel Hunyadi a templomból hívatta ki Cilleit (vajon Hunyadi miért nem volt a templomban, mint Cillei?), hogy fontos dolgokban akar vele tanácskozni. Ez a vendéglátó gazda kötelező udvariasságával oly élesen ellenkező nagy sietség szintén amellel bizonyít, hogy Hunyadi László nemcsak tanácskozni akart és szándékai nem voltak békések. A „tanácskozásból” felelősségre vonás és szidalmazás lett, s bizonyára nem véletlen, hogy nemcsak Hunyadi, hanem Szilágyi Mihály, Kanizsai László és Hunyadi más hívei is jelen voltak. Cillei nem volt ugyan fegyvertelen, volt kardja. Azonban Hunyadi mentsége, hogy Cillei volt a támadó, mégis annyira kezdetleges, hogy még egy 12 éves gyerek lélektani és emberismeretét se bírja ki.

Ki hiszi el, hogy – ha még oly vitéznek, bátornak és büszkének gondoljuk is Cilleit, pedig a nálunk divatos beállítás szerint nem nagyon gondolhatjuk annak – mikor fegyveresitől álnokul elszakasztva ott van bezárva egy ellenséges várba, kiszolgáltatva ellenségei bosszújának s önkényének, még ő mer támadni (egy vagy öt, ezer vagy ötezer ellen!), ő megy neki ilyen helyzetben ellenségeinek s egyenesen ő kényszeríti rá őket, hogy önvédelemből megölik? Ez nem bátorság, hanem örültség lett volna, s mással, mint elmezavarral nem is lehetne magyarázni. Ilyen bátor ember nincsen (csak az örültek, de azok nem „bátrak”, Cillei pedig nem volt örült), de ilyen önértetes se. Az életöztön, a haláltól való rettegetés ugyanis sokkal erősebb, mint az önértet.

Annyi bizonyos, hogy Cillei védekezett. Páncélban volt ugyanis és az sokáig megvédte a kardcsapásoktól. A kíséretében levő Kepler nevű 16 éves fiú is segített neki s védelmében a kezén meg is sebesült (bátor és derék gyerek lehetett, s ha azt látjuk, hogy hívei ennyire szerették, ismét csak azt kell mondanunk, hogy nem lehetett annyira rossz és elvetemült ember az a Cillei Ulrik). A helyzetébe képzelve magunkat, lélektani lehetetlenségnek kell tartanunk, hogy a kardját először ő, nem pedig ellenségei rántották ki. Hiszen ez közönséges öngyilkosság lett volna!

Ha csakugyan ő rántott kardot először, csak úgy képzelhető el, hogy az egész tanácskozás abból állt, hogy tudtára adták: Gazember! Most a kezünkben vagy, meglakolsz! Készülj a halálra! Így, mikor már csak a gyáva és diestelen vagy a vitéz és katonás halál között választatható, lehetséges, sőt valószínű, hogy az utóbbit választotta és életét drágán akarta eladni.

Így, miután már meghallotta halálos ítéletét, lehetséges, hogy ő rántotta ki a kardját legelőször, de világos, hogy nem Hunyadiék részéről volt önvédelem, hogy aztán lekaszabolták. Ha csak önvédelem lett volna a céljuk, megölése nélkül is könnyen ártalmatlanná teheték volna. Sőt az még könnyebb is lett volna megölésénél, hiszen a páncélja miatt alig tudták neki megadni a kegyelemdöfést. Gyilkosaiban azonban olyan nagy volt a düh és a gyűlölet, hogy bármily nehéz volt megölni páncélja miatt, mégse nyugodtak addig, míg ki nem lehelte lelkét, sőt még a fejét is leszelték akkor, mikor már halott volt. Igazi gyilkosokra vall az is, hogy utána nemcsak az ő pár, beeresztett kísérvőjének, hanem még a szintén a várban tartózkodó király kísérete nem-magyar tagjainak is elvették nemcsak a fegyverét, hanem minden holmiját is, azaz kirabolták őket. (Huber)

Mivel még egy 12 éves gyermek ítélőképességét se bírta ki Hunyadi László mentsege az állítólagos önvédelemmel, a tetteseken kívül nem is beszélt arról senki. A várból sértően kizárt keresztések, akiknek, mint említettük, Cillei volt a vezérük, mindjárt meg is akarták ostromolni a várat, hogy vezérük halálát megbosszulják. A király Rosenberg és Sternberg urakat küldte hozzájuk, hogy lecsillapítsák őket, ami végre sikerült is. E meghasonlás miatt azonban most már nem sok sikere lehetett a háborúnak s ezért a király azzal a megokolással, hogy már úgylis itt a tél, Lichtenstein Vilmos vezetésével hazaküldte őket. Giskrának is, aki csak ezután érkezett volna, üzent, hogy az idén már ne jöjjön.

„A király legbefolyásosabb tanácsadójának eltávolításával Hunyadi László tényleg Magyarország tulajdonképpeni kormányzójának tekinthette magát” – írja Huber. (II., 568-569. o.) Nem ok nélkül használta fel tehát az alkalmat ellenfelének az útból való eltávolítására. A király kényszerhelyzetében mindjárt az ország főkapitányának is kinevezte, hiszen az apja is az volt.

Persze ha nem Hunyadi lett volna a kitüntetett, akkor történetírásunk emiatt V. Lászlót koronázási esküje és az alkotmány megszegésével vádolná, mert hiszen volt nádor (Garay László), mikor a kinevezés történt s a magyar törvények értelmében a király után a nádor a hadsereg vezére. Külön főkapitány kinevezése tehát törvényellenes volt és túrheterlenül sértő a nádorra, mert törvényes jogait sértette.

Látjuk belőle, hogy Garay nádor nem illetéktelen nagyravágyásból lett Hunyadi ellensége, hanem alkotmányban biztosított jogainak megsértése miatt, viszont Hunyadi (már az öreg is) alkotmányellenesen, a nádor jogai megsértésével harcolta ki magának ezt a méltóságot. Olyan történelmet azonban még nem láttam, amely Hunyadi Jánost valaha az alkotmány megszegésével vádolta volna. De micsoda felháborodás tölt el bennünket, ha későbbi Habsburg királyaink sértik meg a nádori hatáskört, illetve ha nem választatnak nádort, hogy hatáskörét ne kelljen megsérteniük! (Mert ha volt nádor, ők nem sértették a hatáskörét.)

Hogy V. László a történetek után nem önként nevezte ki Hunyadi Lászlót e méltóságra, annak belátására szintén még egy 12 éves gyerek ítélőképessége is elég. A nagybátyjuk meggyilkolását ugyanis nem szokták az emberek megjutalmazni, s különösen nem olyan kinevezésekkel, melyek magát a királyi hatalmat is csak üres címmé teszik, s különösen nem szoktak királyok kitüntetni olyan alattvalókat, akik éppen előtte fegyverezték le, sőt rabolták ki a királyuk kíséretét is.

Mindez egyedül csak azért történt, mert V. László a machiavellizmus korában élt, melyben „a közjó” érdekében való színlelést egyenesen a királyok kötelességének nyilvánították s a trónörökösöket egyenesen erre tanították azon a címen, hogy színlelést színleléssel kell viszonzni s visszaverni, s a gonosszal csak gonosz módon lehet sikerrel megküzdeni.

Láttuk, hogy ezt az okos V. László is nagyszerűen megtanulta. Például már akkor, mikor Cilleit, noha nagybátyja volt, Einzingerék nyomására elejtette, Cillei egész az utolsó pillanataig nem is sejtett semmit. Neveltje oly ügyesen tudott színlelni s mikor már elejtette, külsőleg továbbra is épp oly kedves tudott lenni hozzá, mint azelőtt volt. Az államérdek kívánta ugyanis ezt, mert ha Cillei idejében értesül a veszélyről, mely fenyegeti, közte és ellenfelei közt esetleg hosszú ideig is eltartó és az országot tönkretevő polgárháború keletkezhetett volna. Így azonban Cillei csak akkor tudta meg, hogy megbukott, mikor már kénytelen volt tudomásul venni.

Ugyanígy csinált most László király a Hunyadiakkal is. Mivel az ő kezükben volt s egyelőre okosabbat nem tehetett, jó képet vágott a dologhoz, mind nagybátyja meggyilkolásához, mind kísérete lefegyverzéséhez, sőt a maga tisztas fogva tartásához is, mert legolcsóbban és legkönnyebben csak e módon remélhette, hogy megszabadulhat belőle. Ezért nevezte ki fogvatartóját főkapitánynak, ezért ment vele Nándorfehérvárról a Hunyadi-család kezében levő másik várba, Temesvárra, ahol ellenfele anyjával, Szilágyi Erzsébettel és a kisebb fiúval, Mátyással találkozott. Kedveskedett, udvariaskodott velük, Szilágyi Erzsébetet még arra is felszólította, hogy vesse le a gyászruháját.

Így aztán Hunyadiék annyira felbátorodtak, hogy még azt az ígéretet is kérték tőle, hogy Cillei haláláért sohase fog bosszút állni rajtuk. Mikor ezt is megkapták tőle, már egyenesen olyan szemtelenek lettek, hogy még azt is kérték, hogy a király esküdjék is meg reá, mégpedig a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt. S a színlelő király ezt is megtette. De megint csak éretlen gyerekek kell lennie annak, aki nem látja, hogy ilyen megalázásoknak király nem vetheti alá magát *önként*. Mindez csak machiavellista színlelés lehetett azért, mert az a király, aki ily rendületlenül esküözött mindenre, a Hunyadi-család hatalmában volt s szeretett volna onnan minél előbb szabadulni.

Meggyőződése volt, hogy ezek az eskük úgyse érnek semmit. Igaza is volt, de mégis büns volt ő is, ha nem is hamis esküvel (s később esküszegéssel), hanem az eskü szentségének lealacsonyításával. Egy kissé nagyobb jellemmel ugyanis ezeket a becstelen esküket elkerülhette volna. Lássuk azonban, hogy még ebben se volt rosszabb a Hunyadiaknál.

Az a Szilágyi Mihály és Erzsébet, aki ugyancsak az Oltáriszentségre esküdött meg később Garay nádornak, hogy Mátyás, ha király lesz, az ő lányát veszi el, csak hogy megválasztásához támogatását megszerezze, s aki aztán szó nélkül türte el, hogy a királlyá lett Mátyás a Podjebrád lányát vegye el, s az a Hunyadi László, aki akkor esküdött meg Cilleinek, hogy csakugyan el fogja venni a lányát, mikor már elhatározta meggyilkolását, s az a Hunyadi Mátyás, akit életrajzírói a színlelés mesterének neveznek, nagyon jól tudta egyébként, hogy mennyit számít az ilyen eskü. Hiszen mikor már a király Temesvárról felment Budára, a Hunyadiak még Buda várát is a maguk csapataival szállták meg, tehát a királyt még ott is fogságukban tartották. Ennyire tudták, hogy maga a király esküje mennyire keveset ér!

Hogy pedig Hunyadi László nagyravágyása, hatalmi éhsége, önzése és telhetetlensége mekkora volt, azt következtethetjük még onnan is, hogy a főkapitányi méltóság mellé a hatalmában levő s nyájas királlyal hamarosan még kincstartóvá is kinevezte magát. Legalábbis Katona egy olyan oklevelet közöl, melyben Hunyadi László már novemberben, tehát már ugyanabban a hónapban, melyben Cilleit meggyilkolta, kincstartójának írja magát alá. (Huber, II., 559. o.)

Így aztán érthető, hogy László király, mihelyt Garay nádor, Újlaki erdélyi vajda, Pálóczi országbíró, Bánffy Pál főajtónálló mester, sőt Giskra – a Hunyadiak mindmegannyi ellenfelei – is megjelentek nála Budán s mindnyájan hatalmas fegyveres kísérettel s így megszűnt a Hunyadiaktól rákényszerített fogsága, de viszont éppen itt és ekkor történt meg vele, hogy

még fát se tudott venni a konyhájára, annyira nem az övé voltak az ország jövedelmei, abba hagyta a további színlelést, elfogatta a két Hunyadi-fiút s mindazokat, akik a gyilkosságban részt vettek.

Mutatja azonban mérsékletét és megfontoltságát, hogy egyedül csak Hunyadi Lászlót, Cillei meggyilkolásának fő tettesét végeztette ki, de – ellentétben Gelsei Bíró állításával – azt is „*bírói ítélet alapján*”. (Huber, II., 570. o.) Mindez 1457 márciusában történt.

László még a Rosenbergekekhez intézett március 15-i levelében is *egyedül csak a gyilkosságot mondja az elfogás okának*. Pedig előttük nem kellett volna elhallgatnia, ha okai politikaiak lettek volna. Láttuk egyébként, hogy ha Hunyadi László nem gyilkolt volna, a fontos államérdek, a Hunyadiak túl nagy hatalma miatt akkor se lehetne kifogást tenni a kivégzés ellen. Hiszen Szilágyi Erzsébet és bátyja, Szilágyi Mihály azokon a kincseken, melyek Hunyadi János után maradtak (tehát nemcsak várakat és mérhetetlen uradalmakat szerzett Hunyadi János az ország és a kereszténység szolgálatában), azonnal zsoldosokat fogadott, mégpedig nemcsak itthon, *még külföldön is* és megindították a nyílt háborút a király ellen s Erdély már rövid idő alatt Szilágyi hatalmában volt (később az egész ország, s ezért *kellett* Mátyást királlyá választani). Hogy mennyire machiavellisták voltak Hunyadiék, mutatja, hogy még Szentmiklósi Pongrácot és testvéreit (akik ez időben az ország leghírhedtebb rablólovagjai, gonosztevők voltak) is megnyerték maguknak, mégpedig azzal az erkölcstelen ígérettel, hogy az ország nyugati részében levő, büntetésből már elvett váraikat visszaadják nekik.

A közvélemény persze nem tudhatta Cillei meggyilkolásának igazi körülményeit, s mivel tapasztalat szerint mindig annak szokott igaza lenni, akinek a kezében a hatalom van, országszerte elhitték a Hunyadiak hírverését az önvédelemlről. Propagandájuk sikerét megkönnyítette az is, hogy Hunyadi László kivégzése után egyelőre ők voltak a pórul járt fél.

Mindenki részvéte természetesen a szörnyű véget ért fiatalember felé fordult s ezt még csak fokozta az a véletlen körülmény, hogy szegény László király szerencsétlenségére a bakó csakugyan olyan ügyetlen volt, hogy az áldozat feje csak a negyedik csapásra hullott a porba, s ez még csak növelte az országos felháborodást. Ehhez járult aztán a nagy Hunyadi János dicsősége, mely halála után, emberi gyarlóságainak természetesen elhomályosulásával, mindig nagyobb lett, aztán a gyászba borult anya, Szilágyi Erzsébet, látása, végül, hogy közvetlen utána hosszú évtizedekre maga a királyi hatalom is a Hunyadi család kezébe került. Érthető tehát, hogy a nemzetben meggyökeresedett a hit, hogy csakugyan a Hunyadiak oldalán volt az igazság, hiszen ki merte volna az ellenkezőt állítani, vagy akárcsak ügyüktől együttérzést is megtagadni? Hogy aztán Mátyás királyból ráadásul még történelmünk egyik legnagyobb képességű királya is lett, hogy adhattunk volna mi a dicső Hunyadiakkal szemben az idegen és gyermek V. Lászlónak igazat?

A Hunyadiak ügye egyszerre olyan népszerű lett, hogy hamarosan királyi rendelet jelent meg, mely fej- és jószágvesztés terhe mellett tiltotta meg, hogy Hunyadi kivégzését tárgyalják. Világos, hogy annál jobban tárgyalták, s az emberek a rendeletet se tudták mással magyarázni, minthogy a királyt bántja a lelkiismeret, mert nincs igaza. Mátyást kivéve, akit Csehországba szállítottak, a foglyok is hamarosan megszöktek, érthető tehát, hogy a királynak égett a föld a talpa alatt és sietett Prágába, ahol egyébként is esküvéje közeledett.

Még abban az évben, még esküvéje előtt, ott Prágában, 1457. november 23-án meg is halt. Halála hirtelen jött. November 20-án este kezdett csak fájni a feje. Érthető, hogy a még alig 18 éves király hirtelen halála miatt mérgezésről suttoztak. A tünetek után azonban majdnem bizonyos, hogy kiütéses tifuszból halt meg, mely a keresztiesek között is pusztított, s így V. László tulajdonképpen a kereszténység és Magyarország területi épségének vértanúja lett, mint apja is az volt és mint a két utolsó Habsburg: Ferenc Ferdinánd és IV. Károly is (ez utóbbiak csak integritásunké, bár láttuk, hogy Ferenc Ferdinánd halálában a szabadkőművéség is nagy szerepet játszott).

Gyilkos tehát nem volt V. László, hanem rendcsináló, illetve rendet csinálni próbáló, az oligarchák hatalmi túlkapásait megfékezni és az őt megillető királyi hatalmat visszaszerezni törekvő, a bűnt (gyilkosságot) kötelességének megfelelően megtorló. Igaz, hogy ezt nem egyenesen s így nem valami rokonszenves módon tette, de olyan árnyékkirály, mint amilyen – saját hibája nélkül – ő volt, nem is bírt másképp igazságot szolgáltatni.

Esküszegő se volt? Az se, noha megesküdt, hogy Hunyadi Lászlót nem bántja. Egy királynak nincs joga arra, hogy bűnt, sőt gyilkosságot megtorlatlanul hagyjon, mert nemcsak szabad a bűnt megtorolnia, hanem kötelessége is. Akkor vétkezett tehát, mikor megesküdt, hogy nem fogja megtorolni, mert helytelenségre esküdt, de nem akkor, mikor ezt a bűnös és egyébként is kikényszerített esküjét megszegte.

Aki arra esküszik meg, hogy rosszat tesz vagy a jót elhagyja, tehát a gyilkosságot nem bünteti meg, annak nemcsak nem kell, hanem nem is szabad az esküjét megtartania. Hiszen nem is eskü volt az, hanem káromkodás. De nem is szabad akaratból esküdt, hanem kényszer hatása alatt.

E téren nem menthetjük fel minden bűn alól, mert a kényszer nem volt olyan nagy, hogy a hamis esküt megokoltta, illetve büntelenné tette volna, az pedig, hogy V. László a rosszhiszemű esküdözést épp úgy, mint a Hunyadiak (és kora) szinte üzletszerűen csinálta, egyenesen ellenszenves az egyéniségében. A mentsége csak az, hogy ellenfelei, sőt az egész kor ugyanígy bánt az esküvel. Ez azonban csak enyhítő, de nem felmentő körülmény. Ha maga a tett rossz, akkor felmentő körülmény a kereszténység erkölcsstana szerint nem is lehetséges.

Igazán csodálkozunk kell azonban, hogy a magyar történetírás és közvélemény annyira egyhangúlag és annyira határozottan Hunyadi László mellett döntött. Hiszen az vitán felül áll, hogy Cillei nem gyilkolt, legalábbis Hunyadiat nem, a Hunyadiak azonban meggyilkolták Cilleit. Az is sajtóságos, hogy nálunk mindenki mennyire elhiszi, hogy Cillei támadott Hunyadi Lászlóra s így ő csak jogos önvédelemből cselekedett.

Láttuk, hogy ez a feltevés az adott helyzetben egyenesen lélektani lehetetlenség. Arról pedig, hogy V. László Hunyadiban tulajdonképpen nagybátyja gyilkosát végeztette ki, azzal terelik el a figyelmet, hogy a király megesküdt a Hunyadiaknak, hogy nem fogja megtorolni a gyilkosságot. Pedig nem az itt a lényeg, hogy megesküdt-e a király vagy nem, hanem az, hogy Hunyadi László gyilkosa volt-e Cillei Ulriknak, vagy nem. Nem is szólva arról, hogy a vaknak is látnia kellene, hogy ha egy király alattvalói kedvéért ilyen esküt tesz, az már maga összeférhetetlen a királyi méltósággal, tehát csakis kényszerhelyzet lehet az oka. Azonban ha egy alattvaló a királyát ilyen kényszerhelyzetbe hozza s így magát teszi királya urává, már ezzel is elkövette a felségsértés bűnét, ami akkor halállal járt.

Az esküt illetően is elsősorban azt kell elítélnünk, aki az egyébként is túl fiatal királyt az esküre rákényszerítette, mint azt, aki ezt a kényszeresküt megszegte.

Befejezésül megjegyezzük még, hogy a kérdésre vonatkozó minden történeti adatunkat Huber „Ausztria története” c. művének II. kötetéből vettük, melyet a Magyar Tudományos Akadémia adott ki magyarul. *Itt a fordító vagy kiadó egy szóval se jelzi, hogy Hubernek nincs igaza, sőt a bevezetésben, mint ismételten hangsúlyoztuk, külön kiemeli Huber tárgyilagosságát és igazságszeretetét.* Az 568. oldal jegyzete pedig külön megjegyzi, hogy Cillei halálát (a kálvinista) Salamon Ferenc is Huberrel egyezően adta elő 1877/78-ban tartott egyetemi előadásában. (Kinyomtatni azonban, úgy látszik, már nem merte.)

Az V. László utáni osztrák Habsburgok 1526-ig

V. László gyermektelen halálával a Habsburgok fő ága, az ausztriai ág, kihalt. Vissza kell már mennünk az 1358-ban meghalt II. Albrecht legkisebbik fiára, III. Lipótra, mert az összes ma élő Habsburgok tőle származnak. Ez a III. Lipót, a mai Habsburgok ősapja (†1386), homlokegyenest ellenkező természet volt mai utódainál. Olyan volt, amilyen a tömegnek átlag rokonszenves és a magyar természetnek is inkább megfelel. Nagyravágyó és nyugtalan, pompaszerető és pazarló, de emellett lovagias, vitéz és harcias. Sohase tudott nyugton maradni. Neki mindig volt valami vállalkozása. Ez abban a korban természetesen azt jelenti, hogy mindig harcolt. Minden vállalkozását maga vezette s a csatában is mindig részt vett, mégpedig az első sorban. Olyan forma ember volt tehát, mint az Árpádok.

Mivel azonban egyszerre sokba is belekapott, s mivel magyar szalmaláng-természet volt, csak a kezdet volt mindig sikeres, a vég sohase. Csatában is esett el, a híres sempachiban, melyet a svájciak ellen vívott és elvesztett. Fényes serege volt, fényes fegyverzetű, tetőtől talpig páncélba öltözött, nehézsavas lovagokból állt és ezek valósággal megehették volna a szegény svájci parasztokat. Éppen ez a jogosnak látszó elbizakodottságuk okozta vesztüket, no meg a hegyi terep, melyen a nehézlövesség nem érvényesülhetett.

A svájciak becsalták őket egy szűk, meredek, hegyektől körülvett völgykatlanba s ott a rekkenő júliusi hőségben nehéz vaspáncéljaikban valósággal úgy fulladtak meg. A svájciak örömmel kezdték kiabálni: Futnak az urak! Pedig még futni se tudtak. Ott verték agyon szinte valamennyit. Lipót, a herceg, persze elmenekülhetett volna, mert hiszen neki minden szolgálatára állt, s hívei idejében figyelmeztették is a menekülésre, de a bátor, büszke férfiú szégyennek tartotta a parasztok előli menekülést és serege otthagytását a bajban. Maradt, és az lett a sorsa, ami a többinek.

Csak 35 éves volt még s négy fia maradt, akik közül a legidősebb is 16, a legkisebb pedig csak 4 éves volt. Ettől a 4 évestől (IV. Frigyesről – melléknéve: üres zsebű) származik a Habsburgok tiroli ága, mely 1496-ban szintén kihalt, a harmadiktól, Vas Ernőtől (†1424) a stájer ág s egyben minden azóta szereplő Habsburg. A felesége Masoviaai Cimburga, litván hercegnő volt s állítólag ettől örökölték a Habsburgok jellegzetesen duzzadt s előre álló alsó ajkukat.

Vas Ernő elsőszülött fia lett a család feje, a későbbi III. Frigyes császár (†1493), V. László gyámja, a mi Mátyás királyunk kortársa, aki eleinte csak Stájerország ura volt s csak V. László halálával örökölte Ausztriát is, de viszont se Magyar-, se Csehországot nem tudta megtartani családjának. Az ő lányát, Kunigundát akarta elvenni Mátyás király mindenáron, de mégis sikertelenül, s tőle foglalta el aztán Bécsset is. Sokkal kisebb dicsőség, mint gondolnánk, mert hiszen III. Frigyesről bárki bármit elfoglalhatott, s később már saját országában is földönfutó lett.

Egészen eredeti, tanulságos egyéniség ez a III. Frigyes: tipikus Habsburg. Tőle elkezdve majdnem minden Habsburg uralkodó olyan volt, mint ő: okosak, műveltek, intelligensek, de csak elméletben. Nem az uralkodás volt kedvtelésük, hanem olyan tudományokkal foglalkoztak szívesen, melyből semmi gyakorlati hasznuk nem volt. Vallásosak őszintén és meggyőződéssel s ennek megfelelően jó férjek és jó apák és kifogástalan erkölcsűek és jelleműek. Egyszerűek és takarékosak, lelkiismeretesek. Erősen békeszeretők, passzívak, kezdeményezéstől félők, nagyravágyástól teljesen mentesek, sőt igénytelenek.

De viszont a bajban türelmesek, kitartók és állhatatosak a végletekig. Sohase kívánták meg a másét és sohase akartak nagyobb területek ura lenni, mint amekkorát apáiktól örökölték, de viszont a magukéból se engedtek, s jogaikhoz ragaszkodtak, igazuk mellett kitartottak a végletekig még akkor is, mikor már senki se remélt. Fifika, színlelés, csalárdság, diplomá-

ciai fogások távolt álltak lelküktől, s ezektől nemcsak vallásosságból, hanem önértetből is tartózkodtak. Ilyen eszközökhöz folyamodni önértetükön alulinak tartották.

Huber így jellemzi III. Frigyeset:

„Nem volt ismeretek híjával, sőt műveltebb volt, mint korának legtöbb fejedelme. Vallásossága őszinte volt, erkölcsi mintaszerűek valának (s mindez a romlott reneszánsz korban!): lelke mélyéből utált minden mértéktelenséget ételben s italban, s minden kétértelmű beszédet. Egyúttal majdnem a fősvénységig takarékos volt és józan gondolkozású közel eső viszonyok megítélésében. Mindezeknél fogva példás családapa és derék gazda válhatott volna belőle, de egy nagyobb birodalom kormányára képtelen volt. Jobban érdekelte a drágakövek és egyéb csecsebecsék gyűjtése és rendezése, melyeknek alapos ismerője volt, továbbá a kertészet, a szőlő-, alma-, és körteművelés, mintsem a komoly kormányügyek.”

Szóval intelligens és nemes lelkű ember volt s nem bűnös szórakozások hajszolásában vagy szerelmi kalandok után való járásban, nem tivornyákban, kártyában vagy naplopással töltötte idejét, hanem szellemi munkában és szellemi élvezetekben, de viszont az uralkodás gondjait nem szerette. Ez nagy baj és fogyatékoság egy uralkodóban, mégis kisebb baj, mintha az ellenkező véletl lett volna a hibája. Aki ugyanis szereti az uralkodást, az mindig háborúskodik, ez pedig bűn a tízparancsolat és alattvalói szeretete ellen. Bűn akkor is, ha véletlenül, vagy akár a saját tehetsége és ügyessége folytán sikerrel jár is a sok háború, s ezért a történelem megbocsátja, sőt magasztalja. Viszont ha egy nagyúr úgy él, mint egy nyárspolgár, ha egyáltalán nem leli örömeig hatalma gyakorlásában s nincs benne semmi nagyravágás, az, ha gyakorlati szempontból sokszor káros hatású is, erkölcsileg és jellemileg feltétlenül jót jelent, rokonszenves s így a tömegekre való hatásában hasznos.

A jó III. Frigyes például nem pompakifejtésben, annál kevésbé véres hódító vagy bosszuló háborúkban élte ki származására való büszkeségét és hatalmi öntudatát, hanem például abban, hogy jeligéül az „aeiou” szót választotta, mert üres óráiban kisütötte, hogy azt jelenti: Austriae est imperare orbi universo. Sőt, kisütötte, hogy még németül is ezt jelenti: Alles Erdreich ist Österreich untertan. (Ausztria azért van, hogy ura legyen az egész világnak, vagy: Minden ország Ausztriának van alárendelve.) Viszont egész életében a kisujját se mozdította meg, hogy ez meg is történjék, sőt bizony miatta szegény Ausztria még azt is egészen nyugodtan elveszthette volna, ami már az övé volt, hiszen Magyarországot és Csehországot el is vesztette a családja őmiatta.

Egyenesen nevetségbe illő, mennyire nem volt III. Frigyes császárnak serege, és ha volt, milyen hamar elbocsátotta, hogy ne kelljen tovább fizetnie a drága zsoldot. Valóságos istencsodája, hogy nem tette teljesen tönkre a Habsburg-házat s öregségére nem kellett hontalanul bolyongania.

De azért nemcsak csoda és véletlen ez, hanem az ő bámulatos szívósságának, egykedvűségének és flegmájának eredménye is. Még olyan helyzetekben is, melyekben más kétségbe esett volna, ő egész nyugodtan várt, még ekkor se csinált semmit, aztán a végén magától is jobbra fordult helyzete. Esze azonban volt, mert még a mi Mátyás királyunk se tudott rajta kifogni, de nála valamit elérni se. Hiába volt a színlelés mestere. Frigyes nem színlelt, de teljesen tisztában volt azokkal, akik színlelők voltak. Ő méltóságon alulinak tartotta, hogy színleljen, de mikor például Mátyás eleinte azt hitte, hogy hízélgéssel ér nála célt, Frigyesrel fiává fogadtatta magát s aztán mint fiú, elkezdte csókolgatni annyira, hogy a szemtanúk azt írják, hogy ízléstelen volt nézni; Frigyes, mint apa, buzgón visszacsókolgatta „fiát”, de viszont semmit nem adott s nem is ígért neki. Még Kunigunda lánya kezét sem.

Hogy Frigyes feltétlenül becsületos ember volt s ez a bámulatos flegmája és érdektelensége nemcsak természetes adottság volt nála, hanem becsületos jelleméből és igazi kereszténységéből is folyt, mutatja, hogy például mindig mindenben a pápa oldalán állt s a pápa, ha senkire se, de őrá minden ügyében mindig számíthatott. Igaz, hogy a pápa és az Egyház édeskeveset nyert az ő segítségével. Becsületére válik azonban, hogy mikor például a csehek még

V. László életében neki ajánlották fel a cseh koronát, hiába ismételték ezt meg többször is, mindig azt válaszolta, hogy a cseheknek már van királyuk; ő gyámfia jogait nem akarja megsérteni. (Huber, II., 497. o.)

Jellemző rá az is, hogy mikor megválasztották német királlyá, két évig várt utána, mire elszánta magát arra, hogy meg is koronáztassa magát, noha mások, még francia királyok is, éveken át egész szellemi tevékenységüket, diplomáciát, ármányt, hitegetést, színlelést használtak fel és mérhetetlen összegeket fordítottak részint lekenyerezésre, részint vesztegetésekre, hogy a kereszténységnek ezt a legnagyobb méltóságát megszerezzék. Az is érdekes, hogy mikor koronázása végül megtörtént, utána aztán egész 1471-ig, tehát 27 évig be se tette a lábát a német birodalom területére. Láthatjuk belőle, hogy utódai se azért nem jöttek hozzánk, mert nem szerettek s annál kevésbé, mert „utáltak” bennünket, hanem csak azért, mert otthoniak voltak, túlságosan is nem fészkelődtek.

Persze az olyan visszavonuló és a hatalmi eszközöket annyira elhanyagoló uralkodónak, mint III. Frigyes volt, még saját alattvalóival is sok baja van, mert az emberek engedelmeskedni csak akkor tudnak, ha erőt éreznek a hátuk mögött. Frigyes „békülékenységében és szelídségében – írja Huber – csak gyöngeségének kifolyását látták”. Csak a bécsiek tartottak ki mellette, de később már azok se, és Bécs várában nemcsak a mi Mátyásunk ostromolta, hanem VI. Albrecht nevű öccse s maguk a bécsiek is.

Ekkor megmutatta, mit tud, mert a védelmi munkálatokban maga is ismételten személyesen segédkezett, s bár semmi reménye se volt a sikerre, mégis azt felelte az elébe terjesztett megadási feltételekre, hogy inkább ott hal meg, de ezeket el nem fogadja. Ki is tartott, pedig már minden kutyát és macskát megettek a várban s az utolsó pillanatban csakugyan fel is mentette Podjebrád. III. Frigyesben tehát volt sok lelki nagyság is, mert tucatemberek ilyenmire nem képesek. (Mikor Mátyás vette be Bécs várát, akkor Frigyes nem tartózkodott ott.)

Aránylag milyen fiatalon s milyen hirtelen halt meg a mi Mátyás királyunk. Nem is csoda, hiszen az indulat embere volt s a dicsőségszomj, az állandó lázas tevékenység, a hatalom és a dicsőség utáni hajszával járó sok izgalom, bosszúság és keserűség felőrli az életerőt.

Aztán Mátyás indulatainak is szabad folyást engedett és azt írják róla, hogy haragja rettenetes volt. Úgy ordított ilyenkor, mint egy oroszlán. Halálát is az okozta, hogy a füge, melyet elébe tettek s melybe beleharapott, rothadt volt s ez mondhatatlanul feldühösítette. Gutaütést kapott miatta a vérmes ember.

A nyugodt, flegmatikus, mindenben mértéket tartó s nagyravágyástól nem bántott III. Frigyes ezzel szemben nagy kort ért el. A német császári trónon 53 évig ült, örökös tartományában pedig 58-ig. Abban a korban egészen ritka kort, 78 évet ért meg. Halálát azonban még neki is a mértéktelenség okozta: sokat evett egyszerre *a maga természeté* dinnyéből.

Isten megáldotta igazhitűségéért, az Egyház iránti tántoríthatatlan ragaszkodásáért, békeszeretetéért, egyszerűségéért és becsületességéért, mert noha nemtörődömségéért úgy megbűnhődött, hogy volt idő, hogy szinte hajléktalanul s még a szükségeseket is nélkülözve bolyongott saját országában, mégis megérte fia császárrá választását és irigyelt házasságát Burgundia örökösnejével, mely aztán később családja világhatalmának megalapítója lett, sőt még azt is, hogy már Magyarország és Csehország visszaszerzése is valószínűvé vált.

A mi nagytehetségű Mátyásunk pedig utód nélkül halt meg, halálával együtt minden hódítása is elveszett s utódjának megválasztásában az lett a nemzet jelszava, hogy csak olyan ne legyen, mint amilyen ő volt. Ezért lett aztán királyunkká a „dobzse” Ulászló, Mátyás merő ellentéte.

III. Frigyesnek csak egy fia volt, Miksa (†1519), akinek egyébként a nevét is ő találta ki. Miksa – érdekes – homlokegyenest ellentéte volt apjának: maga a megtettesült tevékenység, agilitás, mozgékonyság, sőt könnyelműség, eleven észjárás, állandóan derült kedély, barátságosság és szeretetreméltóság, mérsékelt vallásosság, elég tág lelkiismeret, könnyű erkölcsök, erős szerelmi élet, egy sereg törvénytelen gyerek, kalandosság, eredetiség, személyes bátor-

ság és vitézség, vagyis mindenben ellentéte atyjának és a későbbi Habsburg-uralkodóknak. Talán senki se volt még kivüle, akit a nép annyira szívébe zárt volna, mint őt, akiről annyi érdekes történetet, hőstettet, szellemes mondást és derűs eseteket beszélt volna a német nép még évszázadok múlva is. Kalandjaiba még csodás elemeket is vegyítettek.

Miksában ugyancsak volt dicsőségvágy. Tevékeny, fáradhatatlan agya mindig működött, mindig tervekkel foglalkozott, mégse tett semmi nagyot vagy maradandót, mert kitartás, következetesség, alapos megfontolás nem volt benne. Hogy mennyire nem volt reális ember, mutatja, hogy élete vége felé még azzal is komolyan foglalkozott, s még az is tervei közé tartozott, hogy maga legyen a római pápa.

Miksát Huber így jellemzi:

„I. Miksa, aki 34 éves korában kezdett uralkodni, egyike volt kora legfényesebb jelenségeinek és a Habsburg-házak, ha nem is a legjelentékenyebb, de mindenesetre a legnépszerűbb tagja. Kiváló testi és lelki tulajdonságok ékesítették, noha mint gyermek, csak igen lassan fejlődött. Sasorrú arca nem volt éppen szép, de kellemes: teste erős, jól megtermett és alkalmas minden munka és fáradalom elviselésére. Legnagyobb élvezete volt a zerge-, vadkecske-, vaddisznó- és medvevadászat, noha a lőfegyverek akkori tökéletlensége mellett az állatokat biztos helyről nem lehetett leteríteni, hanem lándzsavetésnyire kellett közeledni hozzájuk, vagy karddal küzdeni ellenük. Élete ilyenkor legtöbbször veszélyben forgott. Miksa egyébként utódainak a vadászatot azért is ajánlja, mert a fejedelemnek alkalmat ad, hogy alattvalóival érintkezzen, kívánságait megismerhesse és panaszait orvosolhassa.

Mert hiszen az tette annyira népszerűvé, hogy szívesen elvegyült a nép közé, részt vett ünnepélyein és multságain, táncaiban és lövőgyakorlataiban, hogy a paraszttal és a mesteremberekkel épp úgy el tudott beszélgetni, mint a fejedelmekkel és az előkelő hölgyekkel. A vadászaton kívül főleg a tornajátékot szerette, melyben a legerősebb lovagokat is legyőzte. De nemcsak az összes lovagi gyakorlatban volt mester, komoly küzdelemben is megállta helyét. Csatában a legelső sorban küzdött, a legsűrűbb gomolyba rohant és egyszerre több ellenséggel is fölvette a harcot. Már ez is mutatja, hogy inkább lovag volt, mind hadvezér. Mindamellett kitűnő hadügyminiszter lehetett volna. A katonai viszonyokat illetően kiváló szervezőtehetséggel bírt s ezekben a nagy dolgok iránt épp annyi érzéket és szakértelmet tanúsított, mint a legapróbbak iránt. A Landsknecht [zsoldos], ki a német harci ügyességnek ismét jó nevet szerzett, részben az ő alkotása, az ostromló és csataágyuk többféle fajtája az ő találmánya... Irodalmilag is maga is különböző téren működött. Kitűnő emlékezőtehetséggel támogatva nyolc nyelvet értett, ti. a német és a latin nyelven kívül még a franciát, olaszt, spanyolt, flamandot, angolt és vendet, sőt a négy elsőn ügyesen és választékosan tudta magát kifejezni. Az államügyek iránt is érdeklődött, úgyhogy egyik bizalmas tanácsosa egyszer amiatt panaszkodik, hogy öfelsége mindent maga akar intézni, átnézni s korrigálni. Egész élete általában alkotásban, munkálkodásban telt el. Soha dolog nélkül nem lehetett. Még vadászaton és evés közben is rendeleteket adott tanácsosainak vagy tollba mondott iródeákjainak.”

Ilyen ember volt a mi I. Ferdinándunk nagyapja. Hogy e nagystílúsége ellenére mégse fűződik semmi nagy siker a nevéhez, annak három oka van. Először teljesen hiányzott életéből a szerencse, már ti. a hadi vállalataiban és diplomáciai tevékenységében. (Annál szerencsésebb volt a maga, fia és kisebbik unokája, I. Ferdinánd házasságában!) Másodsor, mert minden országában olyan nagy volt a rendi hatalom, hogy a tulajdonképpeni úr nem ő volt, hanem a nemesek, s így minden vállalkozását megbénították, mert nem adták meg neki a hozzá szükséges anyagiakat. Nem zsarnok volt tehát, hanem – éppen ellenkezőleg – árnyék hatalom. Viszont a harmadik hiba benne volt: izgékony művészlélek volt, eszes, művelt, bátor és igen nagy szellemi munkabírásu, de nem volt következetes, reális, sem józan logikájú, ítélőképessége se volt. Nagy hadvezérnek és nagy államférfiúnak azonban elsősorban erre van szüksége.

Mátyás halálával azért veszett el azonnal Bécs és minden osztrák hódítása, mert Frigyes fia, Miksa, aki akkor már mind többet szerepelt, nagyon népszerű volt, a magyarokat pedig

ott senki se szerette. Még a bécsi egyetem hallgatóinak száma is szégyenletesen lepadt a magyar uralom alatt.

Hibája volt azonban Miksának, hogy a pénzt igen könnyen kiadta (de viszont éppen ezért szerették azok, akik érintkezésben voltak vele). Nem neki voltak ugyanis költséges igényei – kivéve, hogy a művészetekre aránylag sokat áldozott –, hanem azoknak szórta a pénzt tele marokkal, akik környezetében voltak. Ezt elvből csinálta. Láttuk, hogy utódainak is és úgyszólván minden Habsburgnak elve volt, hogy a császárhoz nem illik a fukarság: neki bőkezűnek illik lenni. De ettől eltekintve is azt írja Huber, hogy Miksa „mind szóban, mind írásban mesterileg tudott hatni a népre”.

Magyar szempontból említésre méltó, hogy híres első felesége, Burgundi Mária, aki a gazdag Németalföldet hozta a Habsburgoknak (s akiknek egyedül köszönhattük aztán, hogy Belgium tiszta katolikus maradt) halála után (mert néhány évi házasság után lovaglás közben halálos szerencsétlenség érte) azt a gazdag Sforza Blankát vette el, akit apja a mi Corvin Jánosunknak szánt feleségül (akkor, mikor még magyar királynak készült). Miksát nem elégítette ki ez a második feleség s mindig jobban elhidegültek egymástól.

Miksa leánya, Margit, híres volt okosságáról, egyetlen fia, Szép Fülöp pedig szépségéről. Ő kötötte még a híres Habsburg-házasságok között is a leghíresebbet, mikor elvette Örült Johannát (de persze akkor még nem volt örült), akinek később a nyakába szakadt a két országból nemrég eggyé lett egész Spanyolország s vele Amerika, sőt majdnem a világ. A Habsburgok nagy hatalmának létrejövéséhez ekkor az is hozzájárult, hogy Szép Fülöp volt akkor a család *egyetlen* férfitagja, tehát *minden* az övé lett, illetve nem az övé, mert ő is fiatalon, még apja előtt halt meg, hanem két fiáé, Károlyé és Ferdinándé. Így szakadt a család éppen az újkor kezdetén két ágra: az idősebb spanyol ágra, melynek alapítója V. Károly, és az ifjabb osztrák ágra, melynek alapítója I. Ferdinánd. Apjuk, Szép Fülöp, nem Habsburg-jellem volt, hanem olyanforma, mint apja, Miksa (vagy IV. Károly apja, Ottó főherceg). Szép, könnyelmű, mulatós.

A spanyol Habsburgok

V. Károly (meghalt 1558-ban, de már két évvel előbb lemondott) német-római császár és spanyol király volt s a legnagyobb, leghatalmasabb és legtehetségesebb minden Habsburg között. Ő nem nyárspolgár volt, mind dédapja, III. Frigyes, nem is lovag, mint nagyapja, Miksa, hanem hadvezér és államférfi, azaz igazi uralkodó. Ő volt az a híres császár- király, akiről az maradt írva, hogy országában sohase nyugodott le a nap, s ő volt az, aki olyan tökéletes ember is volt egyúttal, hogy nem várta meg, hogy a halál vegye ki kezéből országát és a hatalmat, hanem volt olyan nagy, hogy két évvel előbb maga mondott le róla és adta át fiának, élte hátralevő részét pedig arra szentelte, hogy azt a másik, örökké tartó országot biztosítsa magának, amelyben időben se nyugszik le soha a nap, mint az ő földi országában térben nem nyugodott le.

V. Károly uralkodói nagyságával nagy szenvedélyek is jártak. Neki is voltak *törvénytelen* gyerekei is: János és Margit (és még egy gyerekkorában elhunyt lány). Érdekes, hogy egyik tehetségesebb volt, mint a másik, Margit fia, Farnese Sándor, a világ egyik legnagyobb hadvezére volt. A sors nem adott ugyan neki teret, hogy világraszóló, nemzetek sorsát eldöntő győzelmeikkel írja be nevét a világtörténelembe, de ha az ember elolvassa a németalföldi szabadságharc Schiller írta történetét, akkor ez a Farnese Sándor valóságos Übermenschként jelenik meg előtte. Az ő hadvezéri tehetségének és bámulatos energiájának köszönhető egyébként, hogy Belgium ma katolikus és hogy Hollandiának is több mint egyharmada az maradt. Az is becsületére válik V. Károlynak, hogy egyik törvénytelen gyereke se született házasságtörésből, hanem még nőtlen, illetve özvegy korában születtek.

V. Károly törvénytelen fia, János, azonos a híres Don Juan d'Austriával, szintén a világtörténelem egyik legnagyobb hadvezérével és egyik legtiszteletreméltóbb jellemével, a lepantói győzővel. Apja titkon neveltette spanyol vidéken egy nemesnél s a fiú maga se tudta származását. Csak végrendeletében fedte fel titkát császári apja s ajánlotta törvényes fia és utóda, a szintén nagyon tehetséges II. Fülöp testvéri szeretetébe, aki azonnal herceggé is tette.

Tanulságos, hogyan jellemzi V. Károlyt, a legnagyobb Habsburgot és a leghatalmasabb uralkodók egyikét, akik valaha a világtörténelemben szerepeltek, a Habsburgok barátjának nem tekinthető velencei követ, Mocenigo. Azért nagyon tanulságos, mert láthatjuk belőle, hogy V. Károly császár nem egyszerűen csak vérével örökölte uralkodói és hadvezéri tehetségeit, hanem részben maga szerezte nagy akaraterejével.

Nemcsak tehetséget örökölt ugyanis őseitől, hanem anyja, Örült Johanna gyöngye idegzetét is, mely miatt természeténél fogva félnék volt s csak nagy akaraterejével tette magát bátorrá. Ez a követjelentés az 1458. évből származik és Bucholtz „Geschichte der Regierung Ferdinand, es ersten” [I. Ferdinánd uralkodásának története] című művében található a VI. kötet 498. oldaltól kezdve:

„A császár átlagmagasságú, inkább testes, mint sovány, de azért nem annyira, hogy kövérnek lehetne mondani, jó alakú, finom és fehér, de szintelen bőrű, haja gesztenyebarna, noha a császár jelenleg már inkább ősz. Arca nem nevezhető szépnek, mert nagy szája és erősen előreugró állkapcsa eltorzítja, orra elég nagy és sasorr, s arcának ez a része eléggé előtérbe lép, homloka széles, szemei fehérek (ide Bucholtz kérdőjelet tesz), azonban oly sok báj, szerénység és komolyság van bennük, hogy az egész arcot megszépítik. A császár mindig meleget kíván, nyáron szívesen lovagol a déli napon, télen szereti a fűtött szobát, sokszor hurutos és asztmában szenved, úgyhogy éjszaka gyakran álom nélkül kénytelen fent lenni az asztal mellett ülve. Ha a köszvénye előveszi, akkor ezek az asztmatikus bántalmak csökkennek.” (A világ e hatalmas urának tehát nem sok öröme lehetett az életben.)

Azt is írja aztán a követ, hogy a császár, igaz, hogy este nem szokott már enni, de délben olyan sokat eszik, hogy elámulnak tőle, akik látják. Megrágni nem tudja az ételt, mert kevés fogva s az is rossz. Testmozgást keveset végez.

Lelkileg a következőképpen jellemzi:

„A császár minden olyan viszonylatban, mely nem államügy, nagyon igazságos fejedelemnek mutatkozik. Azt akarja, hogy mindenki bírhatta a magáét, hogy senki se vehesse el, ami a másé és hogy mindenki megtartsa, amit ígért. Azt akarja, hogy igazságtalanság senkivel se történjék, azért udvari emberei, akik akaratát ismerik, olyan szerények és erkölcsösek, hogy ritkán lehet részükről kevésbé illő cselekedetet látni. (Ennél jobbat alig lehet egy uralkodóról mondani.) A császár nagyon vallásos is, naponta két misét hallgat: egyet a császárné, egyet a maga lelkéért, évente legalább hatszor gyónik és áldozik (ez abban a korban igen gyakori gyónás volt) és mindezt olyan ájtatossággal végzi, hogy alig lehet kimondani. Mikor egyszer az Elba folyón való átkelésekor egy összetört feszületet meglátott, csendesen magába vonulva ezt mondta: Ó, Krisztusom, add meg nekem azt, hogy megbosszulhassam ezt a Rajtad elkövetett gyalázatot!” (Igazán gyönyörű vonás a föld leghatalmasabb urában! Hogy nem haraggal, hanem „csendesen magába vonulva” s imádság közben Isten segítségét kérve emlegette a bosszút, vallásossága magasrendűségének bizonyítéka. A feszület meggyalázása természetesen az akkor kezdődő protestantizmus fanatizmusának következménye volt.)

„A császár (amit talán alig lehet elhinni) háztartása tagjainak kijelentése szerint természeténél fogva félték. Így például gyakran nagy félelem fogja el, ha egy pók közeledik feléje, sőt reszket. Mint például azon a napon történt vele, mikor a protestánsok hadserege Ingolstadt mellett felsorakozott. Mindazonáltal azt tapasztaljuk, hogy ezt a természetes ösztönét észével legyőzve sok fontos és veszélyes helyzetben olyan vitéz és rettenthetetlen fejedelemnek bizonyult, amilyen talán csak valaha is található. Nevezetesen azon a napon ott, Ingolstadt-nál azt lehetett látni, hogy azután az első megindultság után, melyben még az eszes ember se tudja a természetet legyőzni: felkelt, fegyvert öltött, lóra kapott és noha az ellenség nehéz ágyúiból ugyancsak ontotta ránk lövéseit, odament a hadrendben álló katonák közé és a futóárkok között ide-oda lovagolva minden lehetőt megtett a védelemre. Felkeresett minden állást, bátorította és intette az ott levőket, hogy tartsanak ki soraikban és odakiáltotta nekik, hogy a tüzéség ne rémítse meg őket, mert bár borzalmasnak látszik és nagy lármát csap, de aránylag mégse csinál nagy kárt.”

„Mikor aztán az egész sereget csatarendbe állította, öfelsége ottmaradt a helyén egész végig nagy rendületlenül és a három utána következő nap is hasonló rendelkezéseket tett a félelem legkisebb jele nélkül, és noha sokan figyelmeztették, hogy tartózkodjék a tábor biztonságosabb részén, nem tette, úgyhogy Granvella úr (aki helytelenül a városban maradt) öfelségének gyóntatója által megüzentette, hogy vonuljon hátra és hogy figyelmeztesse arra, mily fontos érdeke a dinasztíának, sőt az egész kereszténységnek, hogy személye életben maradjon és tudtára adatta (hiszen a legnagyobb szabadsággal beszélt vele mindig), hogy „olyan császárra lenne szükségünk, aki kevésbé bátor, de viszont okosabb”. Azonban ez se használt semmit, mert öfelsége azt válaszolta, hogy soha még egy király vagy császár se halt meg ágyúlövéstől (milyen józan és okos válasz!), de ha ő mégis olyan szerencsétlen gyermeke lenne a sorsnak, hogy éppen vele kezdődne meg ez az eset, akkor is jobb lenne számára, ha meghalna, mint ha életben maradna.”

„Mindezekben a napokban azt akarta, hogy ő épp úgy ki legyen téve minden veszélynek, mint a legutolsó közkatona, és mikor nemsokára látta, hogy a lövegek a szeme láttára vitték el az egyiknek a karját, a másiknak a lábát, azt mondta a közelében lévőknek: Nézzétek, milyen kevés kárt tudnak tenni ezek az ágyúlövések! (Úgy látszik, arra célzott vele, hogy nem az egész embert szaggatják szét.) Öfelsége kitarzott és rettenthetetlen maradt mindvégig s ez mindenki másba is bátorságot öntött. Pedig az igazat megvallva, nem kis lelkiere volt szüksége, mert ha a legkisebb félelmet észrevették volna a császárnak, az egész sereg (mely az igazat megvallva, nagy rémületben volt) felbomolva meneküléshez kezdett volna, és mihelyt ezt az ellenség látta volna, megtámadták volna s akkor ügyünk számára aligha lett volna menekvés.”

„Ez az egyetlen példa eléggé megmutathatja, hogy a császár valóban vitéz uralkodó, pedig más alkalmakkor is, például Tuniszban és Algírban, szintén a legnagyobb bátorságról tett tanúságot. Ekkor azonban, mivel be volt zárva az ingolstadti táborba, nagyobb veszélyben forgott, mint bármely más uralkodó évszázadok óta. Mert akkor az ellenséges sereg mind lovasságban, mind gyalogságát illetően legalább kétszerese volt a császárnak és igen sok ágyúja volt, a mi lövészárkaink pedig kicsinyek voltak és a tábor nagy részében még el se készültek. És a császár a német csapataiban nem is bízhatott (annyira meg voltak mételyezve a protestantizmussal) és tudta, hogy maga az ingolstadti nép is, ha csak egy cseppet is remélhette volna az ellenség győzelmét, szintén a császár ellen ragadott volna fegyvert. De bátorságával és meg nem rendülésével legyőzött mégis minden nehézséget.” (Ma Ingolstadt és egész vidéke Németország legkatolikusabb része s azóta mindig a német katolicizmus bástyájának mutatkozott. Kinek érdeme ez?)

„A császár – folytatja jelentését a követ – béke idején mindig jóságos és megértő. Senki se tud arról, hogy valaha valaki ellen kegyetlenül járt volna el. Háborúban azonban, mint sokan mondják, nemegyszer így viselkedett.” (Itt az ellenséges hatalom képviselője nyilatkozik meg a velencei követben, aki Ingolstadttal kapcsolatban csak azért emlegette a császár seregét „a mi seregünk”-ként, mert ott a katolicizmus küzdött a protestantizmussal. Egyébként ez a rossz, amit megemlíti a császárról, nem számít, mert nem saját tapasztalata alapján mondja.)

„A császár első éveiben épp oly kedves, előre köszönő és bizalmas volt mindenkihez, mint a római király (öccse, I. Ferdinánd), azonban Covos figyelmeztette, hogy ezen a viselkedésmódon változtasson, mert a spanyolok felé, ha féken akarja tartani őket, szigorú és keménységet kell mutatni, mert igen büszke természetűek. Ezt a tanácsot aztán öfelsege meg is fogadta. Azonban ha a császár viselkedésében nagyon komoly is, mégis olyan mérsékelt, szelíd és emberszerető, amilyent csak kívánni lehet. Egyáltalán nem mérges természetű s ezért senki se tud róla, hogy övéi közül valakinek nem illőt mondott volna.

Türelmes azok meghallgatásában, akikkel beszél, és noha a határozott tárgyhoz szólást szereti és a hosszadalmas beszéd mindig kellemetlen számára, mégis nagy jósággal és türelemmel hallgat meg mindenkit még akkor is, ha bőbeszédűek. Ő maga válaszaiban kevés szót használ, de a tárgy minden egyes pontjára válaszol anélkül, hogy csak egyet is kifelejtene közülük. Egy szó se hagyja el a száját soha, melyet okosan és alaposan meg ne fontolt volna, úgyhogy kimondott szavát aligha kell valaha is megbánnia.”

„Ez a fejedelem sohase kerül dühös heveskedésbe, soha nem indulatoskodik tanácskozássok alkalmával, hanem mindig lassan határoz azért, mert mindent jól és alaposan akar megfontolni. És noha bölcs emberei vannak, akik tanácsokkal látják el, mégis mindenki azt tartja, hogy minden más között a legjobb és legokosabb döntés az, amit a császár hoz. Ha aztán a tanácskozás után meghozta döntését, nagyon gondos és alapos a kivitelében, és mert lassan határoz, ha már határozott, oly nehéz tőle eltéríteni, hogy ezt mindenki szinte lehetetlennek tartja. Ilyenkor fontosabbnak tartja akarata megvalósítását, mint akár az élete vagy országai megőrzését.”

„A császár természeténél fogva érzékiségre hajló volt és hajlik ma is (mint orvosai és azok, akik közelebb állnak hozzá, mondják), még sincs senki, aki azt mondaná, hogy (noha sok szerelme volt) emiatt valaha nem eléggé becsületesen járt volna el, vagy akár csak a legkisebb erőszakot alkalmazta volna, hanem effajta ügyeiben mindig olyan önmérséklő és önmegtartóztató volt, hogy mindenki bámult rajta. Ez a nagy önmérséklés annál nagyobb díszére válik öfelsegének, minél ritkább a hatalmas fejedelmekben, úgyhogy az igazságnak megfelelően lehet mondani, hogy ő ma a világ számára a becsület tükre.”

Ha azonban valaki nem ezt, hanem csak az érem másik oldalát hajlandó nézni s megbotránkozva kérdi, hogy lehet V. Károly „sok szerelmét” nagy katolicizmusával, sok misére járásával, gyónásával és a feszület iránti említett nagy tiszteletével összeegyeztetni, azt feleljük, hogy elméletben nehezen, de a gyakorlatban nagyon is könnyen. Olyan könnyen, hogy még magát a kérdést is kénytelen vagyok hitvány képmutatásnak bélyegezni.

Az emberi gyarlóság az, ami mindent megmagyaráz. Hiszen már kétezer éve meg van írva s nem is keresztény, hanem pogány állapította meg, hogy „video meliora, proboque, deteriora sequor: látom a jót, tetszik is, mégis a rosszat teszem” (Róm 7,19). Majdnem mindenkinek nagyon nehéz erkölcsösnek lenni, V. Károly pedig még a rendesnél is nagyobb érzelmi ingerlékenységet örökölt.

Mind a két nagyapja, a Habsburgi Miksa és az aragóniai Ferdinánd, egyformán rendkívül erkölcsstelen ember volt, tele törvénytelen gyermekekkel. Apja, Szép Fülöp, szintén élvágyó, kikapós ember volt, anyja, Őrült Johanna erkölcsös életű volt ugyan, de férjébe annyira szerelmes, hogy szinte állandóan gyermekágyban feküdt s féltékenysége beleőrült. Nagybátyja, Őrült Johanna testvére, Juan, a spanyol trónörökös, akinek nagynénje, Miksa császár leánya, Margit volt a felesége, már félévi házasság után, 19 éves korában meghalt, egy idővel utószülöttet hagyva maga után. A családi hagyomány azt tartja, hogy az ő halálát is a féltelen érzékiség, a házasságjogokkal való örült visszaélés okozta, V. Károly később még fiát, II. Fülöpöt is az ő szomorú példájától óvta. Valóban még II. Fülöpnek is volt törvénytelen gyermeke, pedig ő egyébként mintakatolikus volt.

Láthatjuk tehát, milyen túlságosan buja, érzékies vérből származtak a mi Habsburgjaink. Annál nagyobb érdemük, hogy mégis – legalábbis azóta, hogy magyar királyok lettek – úgyszólván kivétel nélkül hű férjek és tiszta életűek voltak. Feltűnő azonban, hogyha meghalt a feleségük, I. Ferdinándot kivéve mindnyájan újraházasodtak, még a szent életű II. Ferdinánd is, az ugyanilyen jámbor I. Lipót pedig egyenesen háromszor, sőt I. Ferenc, aki szintén rendkívül szolid életű volt, egyenesen ötször (de mind az ötször egészen boldog házasságban). El egyszer se vált.

Aztán V. Károly korában szinte egész életüket utazással töltötték a császárok, tehát gyakorlatilag úgy voltak, mintha nem is lett volna feleségük. V. Károly állandó háborúiról nem is szólva, ami ismét csak elválasztotta feleségétől. Aztán egy nagyúrnak minden rendelkezésére is áll vágyai kielégítésére. S milyen romlott volt az a kor, melyben V. Károly élt s milyenek voltak kora többi fejedelmei öhozza képest!

V. Károly öccse, a mi I. Ferdinándunk (s mint látni fogjuk nemcsak ő, hanem utána majdnem mindegyik Habsburg-királyunk) erkölcsi tekintetben még V. Károlynál is jobb volt. I. Ferdinánd soha nem érintett más nőt feleségén kívül sem esküvője előtt, sem felesége halála után. De neki (és nekik) talán könnyebb is volt, mint V. Károlynak, mert tapasztalat szerint a nagyobb tehetség nagyobb szenvedélyekkel is jár. V. Károly nagyobb stílusú ember volt, mint öccse, s – úgy látszik – az érzékiség is nagyobb volt benne.

V. Károly ballépéseit természetesen nem úgy kell érteni, hogy össze lehetett és ő is össze tudta egyeztetni katolicizmusával, misére járásával és még inkább: gyónásaival. Botlásai bizonyára az egyes gyónásai közt eltelt időre estek, miattuk bizonyára nemegyszer ezek a gyónások ki is maradtak s akkor gyónt meg újra, mikor már a bűnből sikerült kievickélnie. Ilyenkor bizonyára a misét is szégyennel és bűnbánattal hallgatta, s hogy sokkal komorabb, kevesebb beszédű volt, illetve nem volt, hanem lett, mint öccse, az is bizonyára ezzel függ össze.

Nem volt boldog a bűnben, bántotta érte a lelkiismeret, s bizonyára akkor és csak addig volt ő is olyan kedélyes és barátságos, mint öccse, mikor még ő is olyan büntelen volt, mint az.

Ferdinánd mindig megmaradt ilyennek (büntelennek is, meg jókedvűnek is), nála bűnösebb bátyja nem. Viszont bátyja nagy szenvedélyei mellett nagyokat teljesített is, míg Ferdinánd nem. Bizonyára V. Károly nagystílusával függött össze az is, hogy ő nagyobb katolikus és a protestantizmussal szemben is sokkal elutasítóbb volt, mint ártatlan, de kisebb tehetségű öccse.

Akik gátlástalanul bonyolítják le bűnös szerelmeiket, azok a katolicizmusnak is ellenségei szoktak lenni. Hogy V. Károly bűnös volta ellenére is élt-halt az Egyházért, szintén annak bizonyítéka, hogy nem jókedvében s nem lelki szenvedések nélkül vétkezett, ha vétkezett. S

kell-e ezen állításunkra nagyobb bizonyíték, mint az, hogy még császári trónját is otthagyta, hogy büneiért vezekelhessen? Ha aztán a nagy tehetségével együtt járó nagy szenvedélyein kívül még azt is megemlítjük, hogy örült anyának volt a gyermeke, csodálkozhatunk-e nagyon rajta, hogy nagy vallásossága és igazi vallásossága ellenére is erőt vett rajta időnként a szenvedély s még az ő nagy eszét s még nagyobb akarátát is legyűrte?

Ha maga a vallásosság már egyszeriben és egyszerűen el is tüntetné a bűnt az ember életéből, akkor miért rendelte Krisztus urunk a bűnbánat szentségét, a gyónást? Ebből is láthatjuk, milyen igazságtalan elfogultságot eredményez a gyűlölet, mely egy Habsburgban még azon is botránkozik, hogy nagy vallásossága ellenére azért néha neki is szüksége volt a bűnbánatra, a gyónásra. Ugyanígy vannak az emberek ugyanezen okból a papokkal is. Azt meg semmiképpen se tudják megérteni, hogy még egy pápa is vétkezhet, s ha megtudják, hogy igen, azt hiszik, hogy ez csak azért lehet, mert nem is hiszi a katolikus vallást, tehát nekik is joguk van hozzá, hogy vétkezzenek, sőt hogy ők se higgyék.

„A császár (hatalmához viszonyítva) kis udvart tart, úgyhogy személyének és asztalának költségei nem rúgnak többre 120.000 scudónál. (Persze ezen a követ az egész udvartartás költségeit érti.) Ma már (régbben az ellenkező volt a szokás) az apródjainak is ritkán adat új ruhát, úgyhogy ruhájukon majdnem mindig szakadások vannak, de a maga ruházatára se költ a császár annyit, mint egy tekintélyesebb nemes. Néha még javíttatja is a ruháit. Azt beszélük, hogy a császár nem azért tesz így, hogy a kiadása kevesebb legyen, hanem inkább azért, hogy udvari emberei, akik utánozni szeretik, ne verjék magukat nagy költségbe. És ezt a példát csakugyan észre lehetett venni a német háborúban, amikor, mivel a császár ruhája barhentből [egyik oldalán bolyhos, sűrűn szőtt pamutból, flanelből] volt, úgyhogy egész öltözete nem ért többet egy scudónál, a kalapja meg gyapjúból, mely egy Marcellót ért, az összes nagyurak és udvarának emberei is így öltözködtek.” (Láttuk, hogy épp ilyen volt a mai Habsburgok őse, Lotaringiai Károly, Magyarország török alóli felszabadítója is.)

Ezután azt emeli ki a követ, hogy a császár milyen nagy tiszteletben részesül még öccse, Ferdinánd részéről is.

„Ha az ember látja – írja – azt a rendkívüli tiszteletadást, melyet ez a király ő császári felsége iránt tanúsít, azt hinné, hogy a fia vagy a vazallusa, mert nem is beszél vele másként, mint levett kalappal és számtalan tiszteletadással. (Mutatja Károly nagyságát, de Ferdinánd alázatosságát és a családban uralkodó nagy fegyelmet is.) De amennyire ő tiszteli a császárt, épp úgy szereti az is őt annyira, hogy jobban már nem is lehetne. Én csak annyit mondok, hogy egyszer a császár testvérenek, aki ezt a megjegyzést tette, hogy őfelsége megöszült, azt felelte, hogy attól a sok gondtól és fáradságtól öszült meg, melyet iránta és fiai iránti szeretetből vállalt magára. Bizonyára nagy és csodálatos dolog, hogy két fejedelem között, akik természetben és szokásokban annyira különböznek egymástól, ily rendkívüli szeretet és nagy egyetértés uralkodjék. Mert a császár mindig komoly mindenkihez, akármilyen nagy úr legyen az illető, a király ellenben mindig szíves és bizalmas mindenkihez, ha még oly alacsony származású is.

A császár nagyon kevés szavú, és akivel tárgyal, úgyszólván sohasem beszél másról, mint arról, ami a tanácskozás tárgya. A király ellenben olyan bőbeszédű, mintha sohase akarna elhallgatni, úgyhogy ha valaki tárgyal vele, ezerféle beszédbe elegyedik, aminek semmi köze a tárgyhoz, mint ez Contarenóval s velem is akárhányszor megtörtént, úgyhogy miután már elbocsátásunkat akartuk kérni, őfelsége három-négyyszer is visszatartott bennünket jelentőség nélküli újabb beszédbe való beleereszkedésével. A császár rövid és tartózkodó a beszédében és sok mindent keblébe zár. A király szabadabban beszél és ritkán hallgatja el azt, ami a szívéen fekszik.”

Négy királyi család: a Habsburg, a Capet (burgundi), az aragóniai és a kasztíliai és velük négy nemzet vére csörgedezett V. Károly (s vele a mi I. Ferdinándunk) ereiben s mind a négy országnak uralkodója volt. De hogy a Habsburgok nemzetkefelettsége mennyire nem elfaju-

lást vagy természetellenességet jelentett, meghatóan mutatja, hogy az az V. Károly, akinek birodalmában sohase nyugodott le a nap, összes országai között a legkisebbet, a Németalföldet szerette a legjobban: azt, ahol bölcsője ringott s melyből nagyanyja, akit egyébként nem is ismert, származott. Ennek nyelve maradt az anyanyelve is és a németet német császár korában is hollandos kiejtéssel beszélte. Mikor még életében búcsút mondott a hatalomnak, akkor is a legünnepélyesebben Németalföldtől búcsúzott el. Gyászruhában, köszvénye miatt botra támaszkodva, fia és utóda, II. Fülöp és két nővére: Eleonóra, özvegy portugál királyné és Mária, özvegy magyar királyné kíséretében jelent meg utoljára 1555. október 25-én Bruxelles-ben a németalföldi rendek gyűlésén, hogy elbúcsúzzék tőlük. Az egész országgyűlés zokogott.

Megható volt, mikor elmondta nekik, mennyire nem kényelmet jelentett az ő számára a trón s hogy mennyire a szó szoros értelmében *vándorlás* volt az ő élete. Uralkodása folyamán kilencszer járt Németországban, hatszor Spanyolországban, hétszer Olaszországban, tízszer a Németalföldön, négyszer Franciaországban, kétszer Angliában és kétszer Afrikában. Mindig uralkodói kötelességből. Nyolcszor járt a Földközi-tengeren és háromszor az Atlanti-óceánon.

Pedig akkor még császároknak se lehetett kényelmes Pullmann- vagy hálókocsiban, annál kevésbé repülőgépen utazni, hanem csak lovon vagy kocsin, heteken át rendetlen étkezéssel és kényelmetlen éjjeli szállásokkal.

„Elismerem – mondta búcsúbeszédében –, hogy sokszor hibáztam. Ifjúságomban tapasztalatlanságban, férfikoromban dicsvágyból vagy az emberi gyarlóság egyéb gyöngeségei miatt. Azt azonban ki merem mondani, hogy tudva és akarva egy alattvalómat se sértettem meg. De ha valakivel mégis jogtalanság történt volna, szívemből fájdalom és kérem mind az ittlevőket, mind a távollevőket, bocsássanak meg nekem.”

Eleinte még San Juste-ban is, ahova lemondása után visszavonult, megtartott egyet-mást a régi fényből. Lakosztálya Tizianónak, kedvelt festőjének képeivel volt tele, négy híres, drága órájának kezelésére pedig még ott is két külön órást tartott, lelke azonban mindig jobban elvált a földtől, mind jobban áttért a szerzetesi egyszerűsége, végső betegségében pedig majdnem minden nap áldozott, amit másnak talán meg se engedtek volna, mert akkor még ez annyira szokatlan volt. Teljes öntudatánál volt utolsó percéig, tudta, mikor fog meghalni, feszületet és égő gyertyát kért s a gyertyát kezében tartva s a feszületet szívéhez szorítva e szavakkal halt meg: „Ya voy, Señor! Megyek már, Uram!”

Ilyen volt és így halt meg nem a legjobb (mert öccse, I. Ferdinánd, aztán II. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, V. Ferdinánd mind még nála is jobbak voltak), de a legnagyobb stílusú, legtehetségesebb és leghatalmasabb Habsburg.

V. Károly öccsének engedte át Ausztriát, melyhez a hamarosan megszerzett Csehország és Magyarország is járult, úgyszintén a német-római császárságot is és fiának, II. Fülöpnek, csak Spanyolországot, Németalföldet és a gyarmatokat tartotta meg. Ő lett a Habsburg ház idősebb ágának, a spanyolnak a megalapítója. II. Fülöpnek is csak egy fia volt, mint V. Károlynak, aztán II. Fülöp fiának is, úgyhogy ez a spanyol ág – ékes cáfolatául a közmondásosnak tartott Habsburg-szaporaságnak – szinte állandóan a kihalás veszélyében forgott, míg végre 150 év múlva, 1700-ban ez be is következett.

II. Fülöp (†1598), a leggyűlöltebb Habsburg valamennyi között, pedig a többinek is jutott a gyűlöletből éppen elég, s ezért e szerencsétlenségben, vagy inkább ebben a Krisztusban való hasonlóságban még a mi I. Lipótunkat is felülmúlja. Ez a féktelen gyűlölet vele szemben nem annyira nevelésesen igazságtalan, mint a mi I. Lipótunkkal szemben, mert I. Lipót egyenesen éppen a legjobb Habsburg volt (csak II. Ferdinánd vetekedhetik vele s jellemző, hogy Lipót után éppen őt is gyűlölik legjobban), míg II. Fülöpnek voltak hibái és bűnei is. II. Fülöpöt minden történelemkönyv – a határozottan katolikus szelleműeket kivéve – mint szívtelen, rideg zsarnokot és a képzelhető legellenszenvesebb embert tünteti fel. Pedig II. Fülöp nem volt zsarnok, ő még önkényesen se uralkodott, pedig ez utána nemsokára dítatba jött. A spanyol alkotmány egy pontját se szegte meg soha. Kegyetlen és szívtelen se volt,

csak szerencsétlen ember, aki életében igen sokat szenvedett. 72 éves volt már és mégse volt unokája. Csupa koporsó vette körül. Már 18 éves korában özvegy lett, pedig feleségét rendkívül szerette. 32 éves korában újra özvegy. 41 éves korában megint. 10 év múlva újra özvegy lesz, most már negyedszer. Emellett csupa áruló, csupa jellemtelen gazember vette körül. Pfandl (Juana la Loca, 105. o.) egyszerűen ennek nevezi Orániai Vilmost és Montigny, a protestáns holland „szabadsághősöket”. Mikor II. Fülöp éjjel aludt, még a ruhája zsebeit és szekrényeit is átkutatták a hivatalos államiratok után.

II. Fülöp egész rendkívüli tehetségű ember volt. Nem hadvezér (mert a Habsburg-hiba, hogy mindig otthon ült s nem szeretett hazulról kimozdulni, nagyobb fokban megvolt benne, mint családja bármely tagjában), hanem államférfi és diplomata. Bámulatos szellemi munkabírása volt és túlságosan is csak a kötelességének élt (bizonyára nem gyűlöletre méltó tulajdonság), s aligha volt vagy lesz valaha olyan uralkodó, aki annyit dolgozott életében, mint ő. Ez a jó tulajdonsága volt egyetlen hibája, mert gögje, melankóliája, savanyúsága és ridegsége mind a túlfeszített munkából és az élet örömeitől való tartózkodásból, a szórakozásokról való lemondásból folyt.

Annak ellenére, hogy nagy uralkodói tehetség volt s talán még a tehetségénél is szorgalmasabb és lelkiismeretesebb, s az ő korában nem rendelkezett uralkodó olyan nagy anyagi segélyforrásokkal, mint ő, mégis úgyszólván minden vállalkozása kudarcban végződött, annyira üldözte a balszerencse.

Négyszer házasodott: először a portugál, másodszer az angol, harmadszor a francia királyi és végül a Habsburg-családból s mégis mind a négy feleségét ő temette el. E sok feleség ellenére csak két fia volt s ezek közül is az elsőszülött, a híres Don Carlos, abnormis volt s 23 éves korában már meg is halt.

Régen mindenki azt hitte, hogy Fülöp tette tönkre a fiát, mert eretnekségre hajlott s mert apja negyedik feleségét, a szép Habsburg Annát szerette. Se az egyik, se a másik állítás nem igaz. Don Carlos terhelt, idegbeteg egyén volt (bizonyára dédanyjának, Őrült Johannának terhes örökségeképp). Mint ilyen, kicsapongásra hajlamos, nyugtalan, összeférhetetlen, szadista hajlamú, urat és törvényt ismerni nem akaró, dacos, semmiképpen se nevelhető egyén volt, akivel apja minden elképzelhetőt megkísérelt, de hasztalanul. Mivel végül már meg is akart szökni hazulról, apja, hogy pártütésének elejét vegye, kénytelen volt végül őrizetbe venni.

Képzhetjük, hogy tönkretette az ilyen fiú apjának már öröklésileg is gyenge s a túlzott szellemi munkától még jobban tönkrement idegzetét. Hiszen akkor még Don Carlos helyett nem is volt más trónörökös, mert a másik fiú, a későbbi III. Fülöp, csak a negyedik házasságából született, míg Don Carlos az elsőből. Lehet-e így csodálni, hogy az egyébként se egészséges idegzetű született II. Fülöp rideg, magába vonult, barátságatlan, pesszimista ember lett s gyűlölet helyett nem sokkal inkább sajnálni kellene-e érte?

Az se igaz, hogy kegyetlen volt az eretnekekhez. Fő gondja – nagyon helyesen – alattvalóinak az igaz hitben való megőrzése volt ugyan, a tévelyt tehát távol tartotta országától s az eretnekségek ellen nagylelkűen még idegen országokat is segített, ezért az a nagy gyűlölet ellene! Azonban tömeges kivégzésekről szó sincs nála, annál kevésbé az ilyesmiben való gyönyörködésről (amit ráfognak).

Ez olyan egyházas és mindenben tudós lelkiatyák véleménye után induló, nagystílusú uralkodóban, mint II. Fülöp volt, egyébként is lehetetlen. Legyenek nyugodtak az Egyház ellenségei, hogy az olyan papoknak, kik egyházasak (márpedig II. Fülöp ilyenek után indult), nemcsak az igazsághoz való ragaszkodást, hanem a megbocsátást, a kíméletet és a felebaráti szeretetet (még a bűnösök és eretnekek iránt is) sem kell az Egyház ellenségeitől tanulniuk. Ők azt nagyon jól tudják s állandóan szemük előtt is van, hogy a kereszténység lényege a szeretet. Tudta ezt tehát II. Fülöp is. Csak neki hite is volt, ellenségeinek pedig az nincs és ezért nem tudják megérteni eretneküldözését.

II. Fülöp nemegyszer szigorú is volt (de nem annyira az eretnekekhez, hanem inkább politikai ellenfeleihez) s tett olyasmit is, amit maga is megbánt. Ő se volt mindig feddhetetlen még erkölcsileg se, például törvénytelen gyereke neki is volt, tehát nem tartozik az I. Ferdinánd, az I. Lipót vagy a Mária Terézia-feddhetetlenségű Habsburgok sorába, azonban csak kivételesen, emberi gyarlóságából vétkezett. Látva ideges terheltségét, búskomorságát, élete örömtelenségét, ezt neki még jobban meg lehet bocsátani, vagy benne még jobban meg lehet érteni, mint másban. Azonban ami bűnös volt életében, azt senki se tudta és senki se szégyellte jobban, mint ő.

II. Fülöp rideg, barátságtalan, tekintélyére féltékeny és megbocsátani nehezen tudó ember volt, de hogy nem volt egyszerű idegbeteg, akinek a baja az idővel mindig jobban elhatalmasodik, s így mindig tűrhetetlenebbé válik, hanem egy lelkiéletet élő és szenvedélyein, sőt idegbaján hősiesen uralkodni próbáló s részben uralkodni is tudó keresztény, mutatja az a bámulatos türelem és önuralom, mellyel kínos betegségét viselte, mely még egy egészséges idegzetű és a megalázásokhoz és szenvedésekhez hozzászokott szegény ember türelmét is ugyancsak próbára tette volna.

Idegbaján kívül ugyanis még a köszvény is igen sokat kínozza s ehhez járult még élete végén a vérhas, mely teljesen legyengítette. Mai orvosi ismereteink mellett azt kell mondanunk, hogy cukorbeteg is volt, mert élete végén egész testét még gennyes fekélyek is ellepték s ezt minden valószínűség szerint az okozta, mert akkor még nem volt inzulin.

Rossz kedélye is a cukorbetegségre vall. Élete utolsó 53 napjában már ágyában mozdulni se tudott s így kellett töltenie idejét szinte állandóan álmatlanul. Mégis egy türelmetlen vagy zokszó nem jött ajkára, hanem csak azokat sajnálta és igyekezett kímélni, akik ápolták. Az ilyen ember lelkiileg is nagy ember s ugyancsak bizonyítja, hogy vallásossága éppen nem volt álvallásosság.

Mikor az utolsó kenetet felvette, így szólt mellette levő 20 éves fiának, III. Fülöpnek, trónja örökösének: „Nagyon szeretem, hogy jelen vagy e szent cselekménynél. Legalább láthatod és megtanulhatod belőle, mi a vége minden földi dicsőségnek.”

Hetvenes éveiben halt meg.

II. Fülöp ridegsége tulajdonképpen egy tiszteletreméltó, bámulatosan kifejtett tulajdonságából, a végtetekig vitt önuralomból származott. Azt tartotta, hogy az uralkodónak fölébe kell emelkednie a kicsinyes emberi megnyilvánulásoknak, azoknak, melyek az embert közönségesé teszik, s így rontják a tekintélyét. Ezért minden érzelmet elfojtott magában, legalábbis külsőleg nem engedte megnyilvánulni. Ha nagy győzelmet jelentettek neki, szenttelenül, minden legkisebb öröm nélkül fogadta, de ha csapások érték, akkor is azon volt, hogy senki ijedséget, se szomorúságot, annál kevésbé kétségbeesést ne vegyen rajta észre.

Emberi életét és érzelmeit elrejtette a nyilvánosság elől s ott csak mint király mutatkozott. De hogy mindez mennyire nem azért volt, mintha nem is lett volna szíve s nem tudott volna nagyon is szeretni, mutatja, hogy kevés gyereket szeretett apa annyira, mint ő a leányát, Klára Eugéniát, s noha házasságai, mint feleségei királyi származása mutatja, politikai házasságok voltak s egyiket se ismerte s nem is ismerhette alaposan az egybekelés előtt, mégis *mindegyiknek* példás férje volt.

Például Valois Erzsébet, a harmadik asszony, mikor a halálos ágyán feküdt, legjobban az ő „jó Fülöpjét” sajnálta itthagyni, a negyedik felesége, Habsburg Anna pedig (a mi Miksánk leánya), noha tündérszép volt és aránytalanul fiatalabb nála, mégis mikor férje portugáliai háborúja alkalmával megbetegedett, arra kérte Istent, hogy helyette inkább az ő fiatal életét vegye el. Igaz, hogy ez elsősorban az osztrák Habsburg-lány lelki nagyságának bizonyítéka, de bizonyára a férjnek is becsületére válik, akit szép és fiatal felesége ennyire szeret.

Olyan érző szíve volt a „rideg”, se örömet se bánatot soha nem mutató II. Fülöpnek, hogy akárhányszor előfordult mégis, hogy még idegenek előtt is a könnyei potyogtak, mikor szerencsétlen fiáról, Don Carlosról beszélt. Pedig rágalmozói azt állítják, hogy gyűlölte s tulajdonképpen ő tette tönkre.

II. Fülöp a közepesnél kissé alacsonyabb termetű, de jó alakú s fiatalabb korában szépnak mondható ember volt szőke hajjal és kék szemekkel. Neki is sasorra volt és Habsburg-ajka.

Fia, III. Fülöp (1598–1621) a negyedik feleségétől származott s így apja-anyja egyaránt Habsburg volt. Sajátságos, hogy mégis nem ő volt a terhelt, hanem bátyja, Don Carlos, aki az első asszonytól, a portugál király lányától származott. III. Fülöpben Örült Johanna csak annyiban nyilvánult meg (noha apja, anyja egyaránt tőle származott), hogy tetterő, energia egyáltalán nem volt benne s olyan félnék volt, hogy a saját miniszterétől is rettegett, ha ellent akart neki mondani. Mint uralkodása éveiből láthatjuk, már negyvenes évei elején meg is halt. Egyébként jóakarátú, vallásos, nagyobb szenvedélyektől és bűnöktől ment ember volt.

Sajátságos, hogy mint apja, ő is ismét csak Habsburgot vett el: a mi II. Ferdinándunk testvérét és anyjának első unokatestvérét, s talán még sajátságosabb, hogy ennek az ismételt közeli rokonházasságnak ismét csak nem jelentkeztet érezhetőbb hátránya. III. Fülöpnek ugyanis eléggé népes családja lett. Fia is kettő volt. A kisebbik pap lett, a nagyobbik, IV. Fülöp, a trónon utódja. Lányai közül a nagyobbik tündéri szépségű volt a történelemben, s mint „Ausztriai Anna” szerepel. XIII. Lajos francia király felesége lett és a leghetesebb franciá királynak, XIV. Lajosnak, a „napkirálynak” az anyja. A másik ismét csak Habsburghoz ment férjhez s a mi III. Ferdinándunk felesége lett.

IV. Fülöp (1621–1665) az apjához hasonlóan jóindulatú uralkodó volt s nála nagyobb életerővel és tehetséggel is rendelkezett. Olyan tehetséges azonban – sajnos – nem volt, hogy Spanyolország hanyatlását meg tudta volna állítani. Ennek fő oka ugyanis az volt, hogy Amerika felfedezése túlságosan is nagy jólétet és kényelmet hozott az anyaország számára, a lakosság pedig túlságosan is nagymértékben vándorolt ki az újvilágba, maga Spanyolország pedig nagyon kevés természeti kincssel rendelkezik. Az irodalom és a művészet azonban virágzott alatta. Ekkor éltek a nagy spanyol írók: Cervantes, a „Don Quijote” világhírű szerzője, aztán Lope de Vega és Calderon de la Barca és a világhírű festőművészek, Velazquez és Murillo. Mindebben IV. Fülöpnek is volt érdeme, mert nagy művészetpártoló volt.

IV. Fülöpnek „csak” a második felesége volt ismét Habsburg, mégpedig egész közeli rokon, a mi III. Ferdinándunk leánya. Mindkét feleségétől született egy-egy fiú, de ezek közül is megint az lett az életképesebb, aki a rokonházasságból született. A másik még apja életében meghalt. Két lánya is volt. Az idősebbik XIV. Lajos francia királynak, tehát megint közeli rokonnak, a másik ismét csak Habsburgnak, a mi I. Lipótunknak lett a felesége (de a mi Habsburgjaink nem ebből a házasságból származnak).

A kisebbik fiú, aki csak négyéves volt, mikor apja meghalt, volt az utolsó spanyol Habsburg. Áldott jó ember volt, de születésétől kezdve csak hálni járt belé a lélek, míg végül 39 éves korában meghalt. Ő volt II. Károly a spanyol trónon s 1665–1700-ig uralkodott. Kétszer is megházasították (neki már egyik felesége se volt Habsburg), utódja azonban mégse maradt. Nem is született.

Kevés ember élt a világtörténelemben, akinek élete, egészségi állapota, úgyszólván minden sóhaja annyira a világerdeklődés középpontjában lett volna, mint ezé a II. Károlyé. Már a születése is meglepetés volt, mert mindenki azt hitte, hogy apja halálával már megürül a spanyol trón s megkezdheti érte a marakodást a két vetélytárs: a Habsburg és a Bourbon. Ekkor váratlanul, apja halála előtt 4 évvel megszületett a trónörökös, a kis Károly. De viszont úgy született, hogy azt hitték, hogy mindjárt meg is hal, s így tartott ez majdnem 4 éven át, mire valóban meghalt.

A magyar vér Habsburgjainkban

Mint tudjuk, I. Ferdinánd Szép Fülöp és Őrült Johanna kisebbik fia volt, akinek Ausztria, aztán felesége révén a magyar és cseh királyság, végül bátyja után a német-római császárság jutott örökségül s így a Habsburgok osztrák ágának alapítója és a Habsburg-házból származó sorozatos magyar királyoknak elseje és őse lett. Nálunk azzal korteskedtek ellene, hogy német. Pedig minden inkább volt, mint német.

Említettük, hogy a mi V. Lászlónkban a Habsburgok fő ága, az Albert-ág kihalt s Ausztriát az ifjabb stájer-ág örökölte s így az 1424-ben meghalt Vas Ernő lett a ma élő Habsburgok ősapja, ősanja pedig felesége, Masoviai Cimburga. Mivel Vas Ernő felesége lengyel-litván származású volt, fia, III. Frigyes császár már csak 50%-ban volt német vérű, még akkor is, ha apját 100%-ban németnek vesszük. Az ő felesége portugáliai Eleonóra volt, tehát ismét csaknem német s így az unoka, I. Miksa császár, már csak 25%-ban volt német vérű. Az ő felesége, Burgundi Mária Capeting volt, azaz francia, s így a dédunoka, Szép Fülöp véreben már csak 12,5% volt a német. Szép Fülöp Őrült Johanna személyében spanyol nőt vett el, fia, I. Ferdinánd, az ükunoka így már csak 6,25%-ban volt már német. Végül mivel az ő felesége, Jagelló Anna, ismét csak lengyel-litván, tehát nem német származású (az anyja pedig francia) volt, fia, a második magyar Habsburg-király véreben már csak 3% volt a német vér.

De nemcsak német vérségről, hanem német érzelemről se lehet szó I. Ferdinándban. Se nem született, se nem nevelkedett Németországban s anyanyelve se volt német. Mint bátyja, ő is Németalföldön született, de fiatalabb korban kerülve onnan Spanyolországba, mint bátyja, ő teljesen spanyollá vált. Ez lett az anyanyelve, ehhez fűzték boldog gyermekkori emlékei. Közlékeny, barátságos természete miatt ott rendkívül szerették is és nagyapjának, Aragóniai Ferdinándnak is kedvence volt.

Mikor felserdülve Ausztriába került, csak törve beszélt németül. Ide is magával hozta kedves spanyoljait s annyira rájuk hallgatott, hogy a spanyol uralom ellen még lázadás is tört ki akkor Ausztriában, melyet Ferdinánd kivégzésekkel volt kénytelen elfojtani. A viszonyok kényszerítő hatása folytán azonban Ausztriában az idő múltával mindig jobban németté vált, de joggal mondhatjuk, hogy ahogyan spanyolból németté tudott lenni, épp úgy tudott volna magyarrá lenni is, ha a viszonyok ezt kívánták volna, azaz ha hatalma alapja Magyarországon lett volna, azaz ha egész Magyarországnak ura lehetett volna. Ezt tulajdonképpen a Zápolya-párt, tehát a magukat jó magyaroknak hirdető akadályozták meg.

Érzelmét azonban Ferdinánd annyira nem változtatta meg s szívében annyira megmaradt mindig spanyolnak, hogy leányai öreg korában is azzal tudtak neki legnagyobb örömet szerezni, ha spanyolul beszéltek vele s az e nyelvben való jártasságukról tettek előtte tanúságot. Mivel azonban azoknak, akik magukat kuruc-magyaroknak tartják, mindezt tudtukra adjuk, kisül, hogy kár volt a fáradságért, Ferdinánd emiatt nem lett előttük rokonszenvesebb, mert ők a spanyolt még jobban utálják, mint a németet. Hiszen Nagy Frigyesért, Hitlerért német létükre is rajongtak, de aki spanyol, az mindenképpen ellenszenves nekik. Valójában nem a németet gyűlölik ugyanis (ezt csak mondják), hanem a katolikust.

De nemcsak nem német volt Ferdinánd s általában a trónunkra kerülő Habsburgok, hanem néminemű közülük még Árpád apánkkal is van. Láttuk, hogy V. László az utolsó a két Habsburg közül, aki Ferdinánd előtt már magyar király volt, apja révén 88-szorosan, anyja révén pedig 38-szorosan, ő maga tehát 126-szorosan volt Árpád leszármazottja még akkor is, ha nem megyünk vissza messzebbre, mint csak a 32 szépszüljőjére. Ha még egy nemzedékkel tovább mennénk vissza, 64 ősszüljőjét vizsgálnánk meg, még több Árpád-ős jönne ki.

Igaz, hogy I. Ferdinánd a Habsburgoknak nem abból az ágából származott, melyből V. László, s így az ő Árpád-utódlását kutatva nemcsak V. László anyjának 38-szoros árpádi leszármazása marad el, hanem még I. Albert 88-szoros árpádi leszármazása is elmarad, hanem

még I. Albert 88-szoros leszármazásából is elmarad az a 49, mely I. Albert Wittelsbach-anyjára esik. Az a stájer-ág, melyből I. Ferdinánd és a mai Habsburgok származnak, „csak” 39-szeres árpádi leszármazással dicsekedhet, nem pedig 126-szorossal. Azonban bennük a hiányzó Wittelsbach- és Luxemburgi ősanák sokszoros árpádi leszármazását pótolják, más, nem kevésbé erős árpádi leszármazással dicsekvő későbbi ősanák.

Például I. Ferdinánd nagyapja, I. Miksa császár anyai ágon Portugáli Eleonórától származik, aki szintén többszörös árpádi származás. Többek közt II. Endre Árpád-házi király Jolán nevű lányának, aki I. Jakab aragón királyhoz ment férjhez, egyik unokája, Izabella, Dénes, portugál királyhoz ment férjhez s utódai a portugál királyok, ezenkívül más aragón és kasztíliai rokonság révén is többszörösen származnak az Árpádoktól. Viszont I. Miksa felesége, I. Ferdinánd nagyanyja, Burgundiai Mária, aki a Capet-Valois házból származik, családja II. János francia király, Merész Fülöp nevű fiától származván, szintén igen sokszorosán (Géza fejedelem Ilona lánya, I. Endre király Adél lánya, II. Endre Jolánta lánya, I. Béla Zsófia lánya stb. révén) származik Árpádtól.

De ez Burgundiai Máriának csak apai, Valois-leszármazása. Az anyja, Dampierre III. Margit, szintén I. Béla Zsófia lányának leszármazottja (második férje, Billung Magnusz, szász herceg révén), anyai nagyanyja, Brabanti Margit pedig Géza fejedelem Ilona lányától, I. Endre Adél lányától, II. Endre Jolánta lányától és I. Béla Zsófia lányától egyaránt származik, tehát csak magától a Burgundiai Máriától való származás kitesz Ferdinánd vérségében vagy 30-40-szeres árpádi leszármazást. De Ferdinánd anyja, Örült Johanna is, mind apai (aragóniai), mind anyai (kasztíliai) révén Árpád leszármazottja többszörösen is. Említettük, hogy II. Endre Jolán lánya I. Jakab aragóniai királyhoz ment feleségül. Tőle származnak az aragón királyok, viszont szintén Jolán nevű unokájától, aki X. Alfonz kasztíliai király felesége lett, a kasztíliai királyok. De mindkét uralkodóházba az asszonyok is újabb meg újabb Árpád-vért vittek, például Árpád-házi Jolán unokája, II. Jakab aragón király felesége, Anjou Blanka stb.

Így aztán elmondhatjuk, hogy I. Ferdinánd is vagy százötvenszeresen származik Árpádtól. De viszont az ő felesége, II. Lajos királyunk testvére, Jagelló Anna, akitől az összes azóta élő Habsburgok származnak, a meglevő vagy százötven mellé még hozzátette, mert visszahozta azt az újabb 126-szoros ágon való árpádi leszármazást, mellyel V. László bírt, mert hiszen V. László édestestvére, Erzsébet, IV. Kázmér lengyel király felesége volt annak a Jagelló Annának a nagyanyja, aki I. Ferdinánd felesége s a Habsburgok ősanja lett.

I. Ferdinánd utódai tehát vagy 250-330-szoros ágon származnak már Árpádtól.

Aztán I. Ferdinánd unokájának, II. Ferdinándnak és az ő unokájának, I. Lipótnak a felesége egyaránt Wittelsbach volt s mindkettő Habsburg ősanja. Azt pedig említettük már, hogy a Wittelsbachok származása milyen sokszorosán árpádi. Mindkét ősanja tehát körülbelül újabb 50-50 árpádi leszármazást tesz hozzá a már meglevő 300-szoroshoz.

Aztán Mária Terézia férjével, Ferencel jöttek a Lothringenek. Ferenc anyja Orleans-i (Bourbon) hercegnő volt, szintén sokszoros árpádi leszármazással, apai nagyanyja pedig Habsburg volt (I. Lipót testvére) a maga 200-szoros árpádi leszármazásával. De a szorosan vett Lothringen hercegek férfiágon is többszörösen leszármazottjai Árpádnak.

Lássunk a sok közül legalább egyet:

1. Árpád
2. Zoltán
3. Taksony
4. Mihály
5. Vászoly
6. I. Béla
7. I. Géza
8. Álmos herceg
9. II. Béla

10. II. Géza
11. III. Béla
12. Árpád-házi Konstancia, férje II. Ottokár cseh király
13. II. Vencel cseh király
14. Erzsébet, férje János, cseh király
15. Bóna, férje II. (Jó) János, francia király
16. I. Anjou Lajos, nápolyi király
17. II. Lajos nápolyi király
18. I. René, Lotaringiai herceg
19. Jolánta, férje Vaudemont
20. II. René, Lotaringiai herceg
21. Antal, Lotaringiai herceg
22. I. Ferenc, Lotaringiai herceg
23. III. Károly, Lotaringiai herceg
24. Ferenc, Lotaringiai herceg
25. Miklós Ferenc, Lotaringiai herceg
26. Lipót Károly, Lotaringiai herceg, Budavár bevezetője
27. Lipót József, Lotaringiai herceg
28. I. Ferenc császár, Mária Terézia férje
29. II. Lipót német császár, magyar király
30. I. Ferenc császár és király (mint császár II.)
31. Ferenc Károly főherceg
32. Károly Lajos főherceg
33. Ottó főherceg
34. IV. Károly osztrák császár és magyar király
35. Ottó

Ezen (III. Béla Konstancia nevű lányán) kívül még IV. Béla Anna lányának és II. Endre Jolán lányának is egyenes leszármazói a lotaringiai hercegek fiúágon és ezenkívül még sokféleképpen leányágon.

Mária Terézia óta majdnem minden Habsburgnak, aki a trónra került és a Habsburgok továbbplántálója lett, Bourbon volt a felesége: I. Lipótnak is, I. Ferencnek is az a felesége, akitől gyermekei származtak és Károly Lajos főhercegnek is, akitől Ferenc Ferdinánd és IV. Károly és fia, Ottó származott.

A Bourbonok azonban szintén több ágon származnak Árpádtól, már csak XIII. és XIV. Lajos Habsburg-felesége révén is, akik mindegyikének százsoros is van az árpádi származása. Ferenc József anyja, Zsófia, az igen sokszoros árpádi leszármazással bíró Wittelsbach-családból való s tőle származik Ferenc Ferdinánd, IV. Károly s a család mai feje, Ottó is. Végül Ottó főhercegnek, IV. Károly apjának a felesége, a szász király lánya, a Wittelsbachokkal majdnem egyformán árpádi leszármazású Wettin-családból származik. De Zita királyné mind apai (Bourbon), mind anyai (Braganza) leszármazása szintén többszörösen árpádi.

Látjuk tehát, hogy a magyar trónra jogosult mai Habsburgok Árpádtól való leszármazását vagy 4-500-szorosra tehetjük.

Eöttevényi Olivér „Ferenc Ferdinánd” című műve azt mondja, hogy Ferenc Ferdinánd 2047 ősenek tudta a nevét. Ez az adat nyilvánvalóan téves. Láttuk ugyanis, hogy a Habsburg-ház mai fejét 35 nemzedék választja el Árpádtól, 35 nemzedék alatt pedig mindenkinek 34 milliárd őse van (34.359.738.368). Igaz, hogy Árpádtól kezdve öt nemzedéket el kell hagynunk, mert ezek idejéből csak az apát ismerjük, az anyát nem és a végén is kettőt, mert hiszen most nem Ottóról, hanem Ferenc Ferdinándról van szó, ámde a megmaradó 28 nemzedék is 268 millió (268.435.456) őst jelent. Ezek legnagyobb részének nevét tudni is lehet, mert hi-

szen a Habsburgok mindig fejedelmi családból nősültek s így vagy 1200-ig visszamenőleg női őseik is mind ismeretesek.

Láttuk I. Alberttel kapcsolatban, aki pedig a XV. század első felében élt, tehát ezelőtt több mint félezer évvel, hogy 32 ükszüljője közül csak egy nő ismeretlen. Világos tehát, hogy a Habsburgoknak az azóta eltelt félezer év alatti ősei még jobban ismeretesek. Ha tehát azt olvassuk, hogy Ferenc Ferdinánd 2047 ősenek tudta a nevét, valószínűleg csak a férfiosóket kell értenünk, s azonkívül nem úgy kell a dolgot venni, mintha nem tudhatta volna ennél sokkalta több ősenek is a nevét, ha jobban érdekelte volna ez a dolog. Világos tehát, hogy nem úgy kell értenünk a dolgot, mintha Ferenc Ferdinánd 2047 őse közül 400-500 lett volna árpádi, mert hiszen így vérségének több mint 20%-a lett volna Árpád-házi, amitől a valóság igen messze állt. Épp oly vagy még tévesebb nézet lenne azonban az is, ha azt hinnénk, hogy a 34 milliárd vagy a 268 millió őse közül is csak 8 volt, akiben nem volt biztosan kimutatható az árpádi származás. A mai Habsburgokban pedig érthetően még ennél is sokkal kevesebb olyan őst találhatunk, akinek vérében nem található meg Árpád vére, mert minél jobban távolodunk időben Árpádtól, tehát minél jobban szaporodnak az ősök, annál valószínűtlenebbé válik, hogy köztük legalább egy ne legyen árpádi. A Habsburgoknak ma már évszázadokra visszamenően talán minden egyes ősiük vagy ilyen vagy olyan ős révén Árpád véréből származik.

Ez azonban – tekintve az óriási távolságot, mely minket ma már Árpádtól elválaszt, s ezért az ősök végtelenül nagy számát – aránylag igen keveset jelent. Láttuk azonban, hogy azok a Habsburgok, akik az Árpád-házi királyok kortársai voltak s így időben aránylag még közel álltak ezen ősapjukhoz, a bennük levő Árpád-vér arányát tekintve is versenyezni tudtak Árpád-házi királyainkkal.

Fel kell azonban hívnunk a figyelmet arra, hogy a mai Habsburgok, illetve a mai Habsburgok közül éppen azok, akiket a magyar trón az örökösödési törvények szerint illet, nemcsak Árpád révén részesei a magyar vérnek, hanem egy sokkal újabb magyar beütés révén is: *IV. Károly és utódai az 1862-ben meghalt császári és szitnyai herceg Koháry Antónia leszármazottjai, tehát egy egész közeli ősiük is magyar.* Ez a leszármazás a következőképpen történt:

1. Herceg császári és szitnyai Koháry Ferenc Antal
2. Koháry Antónia, férje Coburg Ferdinánd György herceg
3. Coburg-Koháry Ferdinánd herceg
4. Coburg-Koháry Mária Anna, férje György szász király
5. Mária Jozefa, férje Ottó főherceg
6. IV. Károly, az utolsó osztrák császár és magyar király
7. Ottó

De a Koháryak révén egész sereg magyar főúri, sőt köznemesi családból is származnak mai Habsburgjaink. Például a *Balassáktól* háromszorosan is:

- Balassa Zsuzsanna, férje Pethe György
- Pethe Rózsa, férje báró Jakusich Imre
- Báró orbovai Jakusich Imre
- Jakusich Polixéna, férje báró Thavonat Lajos
- Báró Thavonat Margit, férje gróf Koháry András
- Gróf Koháry Ignác
- Herceg Koháry Ferenc
- Herceg Koháry Antónia, férje herceg Coburg stb. (lásd az előbbi leszármazást).

De ebből a leszármazásból azt is látjuk, hogy nemcsak a Balassáktól, hanem a Pethéktől is származik utolsó Habsburg-királyunk és trónigénylő fia.

A második Balassa-leszármazás:

Balassa Judit, férje gróf Koháry István
Gróf Koháry Farkas
Gróf Koháry András
Gróf Koháry Ignác
Gróf Koháry Ferenc Antal
Herceg Koháry Antónia, férje herceg Coburg stb.

A *Zrínyiektől*, mégpedig magától a szigetvári hőstől kétféleképpen is:

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős
Zrínyi Katalin, férje gróf Thurzó Ferenc
Gróf Thurzó György
Gróf Thurzó Judit, férje báró orbovai Jakusich András
Báró Jakusich Imre
Báró Jakusich Imre
Báró Jakusich Polixéna, férje báró Thavonat Lajos
Báró Thavonat Margit, férje gróf Koháry András
Gróf Koháry Ignác
Herceg Koháry Ferenc Antal
Herceg Koháry Antónia, férje herceg Coburg stb.

A másik leszármazás, szintén Zrínyi Miklóstól:

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős
Zrínyi Ilona, férje Balassa István
Balassa II. Menyhért
Balassa Zsuzsanna, férje Pethe György
Pethe Rózsa, férje báró Jakusich Imre stb.

Ki gondolta volna, hogy Habsburgjaink Zrínyi Miklós ivadékai? De az első Zrínyi leszármazási táblán azt is látjuk, hogy jelenlegi királyi családunk a *Thurzóknak* is egyenes leszármazottja.

Koháry révén a már kihalt törzsökös magyar *devecseri Csorom-családnak* is leszármazottjai Habsburgjaink:

Devecseri Csorom János
Devecseri Csorom Anna, férje Balassa István
Balassa Borbála, férje Koháry Péter
Koháry István, felesége Balassa Judit
Koháry Farkas
Koháry András
Herceg Koháry Ferenc Antal
Koháry Antónia, férje Coburg stb.

E leszármazási táblából látjuk, hogy Habsburgjaink az ismertetett kettőn kívül egy harmadik ágon is Balassa ivadékok.

Koháry révén még magyar köznemes vér is sokszorosán kering mai Habsburgjainkban. Például: *Kazy*:

Kazy Bora, férje Koháry Péter
Koháry István
Koháry Farkas
Koháry András

Koháry Ignác
Koháry Ferenc
Herceg Koháry Antónia, férje Coburg

Jákóffy:

Jákóffy György
Jákóffy Kata, férje Koháry Imre
Koháry Péter
Koháry István
Koháry Farkas
Koháry András
Koháry Ignác
Koháry Ferenc
Koháry Antónia, férje Coburg stb.

Szügyi Orbonás:

Szügyi Orbonás Ferenc
Szügyi Orbonás Anna, férje Jákóffy György
Jákóffy Kata, férje Koháry Imre
Koháry Péter stb.

Palásthy:

Palásthy Orsolya, férje Szügyi Orbonás Ferenc
Szügyi Orbonás Anna, férje Jákóffy György
Jákóffy Kata, férje Koháry Imre stb.

De nemcsak a Coburg-Koháry leszármazás révén, mellyel a mai Habsburg Ottó az apja révén dicsekedhet, hanem a Löwenstein-Wertheim hercegi leszármazása révén is, melyből anyja, Zita királyné révén származik, sok magyar főúri család leszármazottja a Habsburg-ház mai feje. Például e révén is, tehát most már harmadszor, leszármazottja a szigetvári hősnek. Láttuk már, hogy Zrínyi Miklósnak volt egy Katalin és volt egy Ilona nevű lánya és IV. Károly király a Koháryak révén mind a kettőtől külön-külön származik. Most megtudjuk, hogy a szigetvári hősnek volt még egy Dóra nevű lánya is és ettől viszont Zita királyné származik. Fiuk, Ottó tehát már Zrínyi Miklós mind a három lányának, Katalinnak is, Ilonának és Dórának is külön-külön ivadéka. Lássuk ezt a Dórától való Zitai leszármazást:

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős
Zrínyi Dóra, férje, Batthyány Boldizsár
Batthyány II. Ferenc
Batthyány Erzsébet, férje gróf Erdődy György
Erdődy Sándor
Erdődy II. Sándor
Erdődy László
Erdődy V. Miklós
Gróf Erdődy Jozefa, férje gróf Windischgrätz Miklós
Gróf Windischgrätz Zsófia, férje herceg Löwenstein-Wertheim Károly
Herceg Löwenstein-Wertheim-Rosenfeld Konstantin
Adél, férje Don Miguel, portugál herceg
Mária Antónia, férje Róbert, Bourbon-pármái herceg
Zita, férje IV. Károly császár és király
Ottó

A leszármazási tábla a Zrínyieken kívül még Zita királyné, tehát Ottó leszármazását az *Erdődy* és *Batthyány*-nemzetségből is bizonyítja. Megjegyezzük még, hogy az a Löwenstein-Wertheim-Rosenfeld Konstantin herceg, aki ezt a Zrínyi-Batthyány, Erdődy leszármazást hozta, ezenkívül még Árpád leszármazottja is, mégpedig II. Endre leánya, Szent Erzsébet révén. *Zita királyné tehát Szent Erzsébet leszármazottja is.* Tehát fia, Ottó is.

Eddig már láttuk, hogy a híres Zrínyi Ilonán, Rákóczi Ferenc anyján kívül volt egy másik Zrínyi Ilona is, a szigetvári hős lánya. Volt azonban egy harmadik Zrínyi Ilona is, a szigetvári hős testvére. Zita királyné s így vele a gyermekei is, ettől a harmadik Zrínyi Ilonától is származnak s ez a mai Habsburgok immár negyedik Zrínyi-leszármazása:

Zrínyi III. Miklós (a szigetvári hős a IV., a költő a VII. Miklós)
Zrínyi Ilona, férje Tahy Ferenc
Tahy Margit, férje Erdődy Péter
Dédunokája Erdődy György
Erdődy Sándor stb.

Mint e leszármazási táblázatból látjuk, Zita királyné azonkívül még *a tahvári és tarkeői Tahy* magyar nemesi családnak is leszármazottja. Ottó a Balassáktól nemcsak apja révén származik (mint láttuk, háromszor is), hanem anyja révén is:

Balassa Örzse, férje gróf Erdődy László
Erdődy V. Miklós
Erdődy Jozefa, férje Windischgrätz Miklós
Windischgrätz Zsófia, férje, Löwenstein Károly stb.

A Löwenstein-féle leszármazási táblán szereplő gróf Erdődy Sándor felesége gróf *Csáky* Krisztina volt. E révén tehát Zita királyné a gróf Csákyaknak is leszármazottja. Az ugyanitt szereplő gróf Erdődy Lászlónak pedig *Illésházy* Mária lévén a felesége, leszármazottja Zita királyné az *Illésházy*aknak is. Mivel azonban Csáky Krisztina ősanyái között *Báthoryak*, *Lónyayak*, *Wesselényiek*, *Sárkányok*, *Bebekek*, *Héderváryak* és *Telegdyek* is vannak, Zita és fia, Ottó, e híres és színmagyar családok mindegyikének is leszármazottja.

A RENESZÁNSZ PÁPÁK

A közvélemény rosszakaratú elfogultsága az Egyház képviselői iránt

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház megvédése volt a célunk e műben a rágalom és a rosszakarat ellen. Láttuk, milyen nagy volt ez mind a kettő ellenében. Bár csak hazánk történelmével foglalkoztunk, megokoltunk tartjuk, hogy ha már függelékképpen foglalkoztunk azon Habsburgok történetével is, akik nem Magyarország történetében játszottak szerepet, most – másik függelékképpen – tanulmányként azzal a rosszakarattal is foglalkozunk, mely a történelemben az Egyház ellenében hazánktól függetlenül is megnyilvánul.

Bámulatosan nagy és rendkívül tanulságos ez a rosszakarat. Szinte kézzelfoghatóan mutatja Krisztus Evangéliuma előremondásának igazságát:

„Nem nagyobb a szolga uránál: ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn 15,20) „Gyűlöletesek lesztok minden népnél az én nevéért.” (Mt 24,9) „Kezet vetnek rátok és üldözni fognak, átadván a zsinagógáknak és börtönöknek a királyokhoz és helytartókhoz hurcolván titeket az én nevéért.” (Lk 21,12) „Gyűlöletesek lesztok mindenki előtt az én nevéért.” (Lk 21,17) „Azt tudjuk erről a felekezetről, hogy mindenütt ellenzésre talál.” (ApCsel 28,22) A zsidók mondják ezt Szent Pálnak a kereszténységről.

Sajátságos, hogy papokról, pápákról mi mindent el nem hisznek az emberek s milyen könnyen s milyen szívesen elhiszik. S nemcsak a más vallásúak, hanem a katolikusok is. Az Egyházat és képviselőit akaratlanul is úgy tekintik, mint ellenségeiket. Nem tudnak irántuk tárgyilagosak lenni, hogy jóindulatról, szeretetről ne is beszéljünk irányukban, pedig talán erre is számot tarthatnánk, legalábbis az Egyház tagjai részéről. Mással nem lehet magyarázni ezt az ellenszenvet, mint csak azzal, hogy az emberek a bűneikért a maguk megmentését akarják megkönnyíteni azzal, hogy oly könnyen s oly szívesen megállapítják, hogy azok is bűnösök, akik nekik az erkölcsöt hirdetik, sőt úgy tesznek, mintha ők még bűnösebbek volnának, mint ők.

Carlyle például (History of Friedrich II. of Prussia called Frederick the Great, [II. Frigyes története, akit Nagy Frigyesnek hívnak Poroszországban] I. kötet, 171-173. o.) először égis magasztalja az 1308-ban német császárrá választott VII. Henriket és sejtelmesen újra meg újra hangsúlyozza, milyen sokat tehetett volna a német népért, ha hosszabb ideig élhetett volna, aztán megállapítja, hogy legáldásosabb tevékenysége közepette, miközben Itáliában járt császárrá koronáztatása céljából és felvonulóban volt a lázadó nápolyi király ellen, akinek a pápa nagyon pártját fogta, 1313. szeptember 24-én „hirtelen meghalt, a németek azt mondják, hogy „a szentségi borban neki adott méregtől” Buonconventóban, Siena mellett”.

„Henrik császár – folytatja – élvezni akarta a szentáldozás örömét és egy domonkos szerzetes, akinek sötét patkányszemeire azóta is sokat gondolnak az emberek, szolgáltatta ki neki mindkét szín alatt (a tridenti zsinat – jegyzi meg tudálékosan – akkor még nem tiltotta el az ital színeit), ennyi bizonyos és az is, hogy Henrik másnap halott volt. A domonkosok utána tagadni próbálták a dolgot, az emberi természet becsülete kedvéért szeretnék is, ha ezt sikerrel tudták volna tenni. (És itt Carlyle csillag alatt megjegyzi, hogy a luccai Ptolomaeus, noha maga is domonkos volt, azok közé tartozik, akik a dolog megtörtént volta mellett kardoskodnak.) De hát törvényszéki vizsgálat nem volt: a cáfolatot eredménytelennek tartották és a német történetírás ma is megborzong, mikor ezt a kérdést tárgyalja és azt állítja, hogy igaz volt. Megmérgezni valakit azzal a borral, mely az Oltáriszentséggel azonos! Azt mondják, a firenzeiek voltak a dolog mögött és ők bérelték fel a patkányszemű domonkost. Ó Itália! Ó Firenze!”

Péter, az akkori mainzi érsek, azt mondja, hogy évszázadok óta nem fordult elő, hogy a Német Birodalmat ilyen haláleset sújtotta volna. Egyetért vele Köhler is, az újabb történetírók legokosabbja: „Nem lehet eléggé sajnálni – mondja – egy ennyire éber császárt, élete vi-

rágjában ennyire ördögi módon lehetett leszakítani az élet fájáról, aki ha tovább élhetett volna, Németország kiszámíthatatlan jótéteményére lehetett volna.”

Látjuk tehát, hogy ezek a protestáns történetírók, a Köhlerek és Carlyle-ok, szentül meg vannak róla győződve, hogy ők jobbak, mint a domonkos szerzetesek, sőt azok annyira feneketlenül gonoszok és romlottak, hogy még az emberiségnek is szégyenére vannak. Valóban: méregpoharat nyújtani s ilyen kiváló, nagy embernek nyújtani, s ráadásul úgy nyújtani, mint a mi Urunk Jézus Krisztus szent véré, a hitetlenség, cinizmus és ördögi elvetemültség olyan foka, amelyen tisztességes ember csak elborzadhat és valóban szégyellenie kell, hogy ő is ember. Milyen lelkük lehetett ezeknek a domonkosoknak, akik még erre is képesek voltak? Hogyan hitettek ezek a mi Urunk Jézus Krisztus értünk ontott szent vérében? Mekkora hitük és mekkora becsületük lehetett, hogy sötét céljaik elérésére és az emberiség legjobbainak megbüntetésére még ilyen istentelen és ilyen ördögi módon is képesek voltak!

Csak hát az a baj, hogy nem a domonkosok, még csak nem is ez az egy patkányszemű domonkos volt ilyen ördögi, hanem azok, akik az Egyház és a domonkosok iránti gyűlöletből ilyen megborzasztóan ördögi rágalmat tudtak kitalálni és azok „a legokosabbak” közé tartozó Köhlerek s Carlyle-ok, akik a rágalmat ilyen gonosz cinizmussal terjesztették még akkor is, mikor maguk is jól tudták, hogy a dolog egyáltalán nincs bizonyítva.

Hiszen éppen most láttuk, hogy maga Carlyle is hangsúlyozza, hogy bizonyító eljárást nem folytattak le (there was never an trial had). Igaz, azt is mondja, hogy a domonkosoknak se sikerült bebizonyítaniuk, hogy nem ők voltak a gyilkosok, de hát hogy bizonyítsák be, ha nem is volt az ügyben nyomozás vagy tárgyalás.

Ha valakit olyan bünténnel vádolnak, mely még az egész emberi nemre is szégyen, annak, aki ezt a vádat emeli, annak kell bizonyítania, hogy valóban elkövette, nem pedig a vádlottnak azt, hogy nem követte el, s ha az állító – a jelen esetben a történetírást – nem tud bizonyítani, akkor hallgatni köteles, és ha ennek ellenére is állít, beszél, sőt felháborodik az emberi elvetemültségen, akkor rágalmaz, és ha ilyen borzalmas módon rágalmaz, ő maga tesz tanúságot elvetemültségéről.

Ha valaki férfikora teljében egyszerre csak hirtelen meghal, annak még egyáltalán nem kell mérgezésben meghalnia, s különösen nem a sötét középkorban, mikor – hogy más ne is említsünk – még a vakbélgyulladás se tudtak segíteni. Az ilyen mérgezésekről való sutto-gások többnyire a kortársak természettudományi tudatlanságából származtak.

Mivel a halál okát az orvostudomány akkori fejletlensége miatt még nem ismerték, vakbélgyulladás, fehérvérűség, nagy vérnyomás, cukorbetegség okozta kóma stb. helyett mérgek tulajdonították. Mit szóljunk azonban Carlyle tudományához, aki nemcsak méregről beszél, hanem egyenesen az áldoztató kehelyben adott méregről, s még azt is tudja, hogy annak a szerzetesnek, aki az áldoztatnak nyújtotta, milyen volt a szeme. Világos, hogy rémes és ellen-szenves, olyanforma, mint a patkányé. De az illető szerzetes nevét természetesen nem tudja. Hogy is tudhatná, mikor soha senki nem is nyomozott az ügyben. Mérget vehetünk azonban rá, hogy Hitler és Mikszáth, akiknek Carlyle a legkedvesebb olvasmányuk volt, minden szót elhittek belőle. De Arany János is, hát még Petőfi! Ezért gondolta magát mindegyikük jobbnak, mint a szerzeteseket.

Pedig hát legalábbis a rágalom legrémesebb oldalát, azt, ami elborzaszt bennünket benne, egész kétségtelenül meg is tudjuk cáfolni. Az ugyanis egészen bizonyos, hogy ha VII. Henriket megmérgezték, ha valóban egy domonkos mérgezte meg s valóban a kehelyben nyújtotta neki a mérget a templomban, s valóban patkányszeme is volt annak, aki a mérget nyújtotta neki, nem Krisztus Urunk szent vérében nyújtotta. Carlyle magyarázata ugyanis, hogy csak az 1545-ben megkezdett tridenti zsinat tiltotta el a két szín alatti áldozást s ezért VII. Henrik 1313-ban még két szín alatt áldozott, amilyen nagyképű, olyan együgyű. Hiszen Luther is a tridenti zsinat előtt élt, hogy lehet hát, hogy mégis mennydörögni kellett amiatt, hogy az Egyház a hívektől megvonja a kelyhet?

Mindenki tudja (csak Carlyle nem), hogy a két szín alatti áldozást nem a tridenti zsinat szüntette meg, hanem az már 1313-ban, tehát akkor, mikor a patkányszemű domonkos kehelyben nyújtotta a császárnak a mérget, réges-régen nem volt már szokásban. Ha VII. Henrik az áldozáskor (illetve az áldozás után) bort is kapott, az csak ablúció [kehelymosás], azaz olyan bor lehetett, mellyel azt a kelyhet öblítették ki, melyből a miséző pap Krisztus szent vérének már magához vette. Ez – ilyen ablúciónak kehelyben való nyújtása – ma is szokásban van még királyok és királynék koronázásakor és papszenteléskor.

Ha VII. Henrik valóban mérget kapott volna és a kehelyben kapta volna a mérget, csak ilyen kehelyben, tehát ablúcióban kaphatta volna, de semmiképpen se a szent áldozásban és Krisztus szent vérének színe alatt. Tehát az, ami ebben az aljas rágalomban a legborzalmasabb és legvisszataszítóbb, mindenképpen valótlan.

De hát milyen bizonyíték van akár csak arra is, hogy VII. Henrik valóban méregtől halt meg, nem is szólva arról, hogy ezt egy szerzetes adta neki, mégpedig az ablúciós kehelyben és ha igen, hogy patkányszemei voltak és a mérget valóban ő keverte bele, nem pedig titokban más valaki, Ezek közül egyik lehetőségre sincs a legkisebb bizonyíték se.

Ezért már a Pallas-lexikon is, pedig még a múlt század végén jelent meg és ugyancsak tele van még egyházellenes tévedésekkel, sőt rosszakarattal is, VII. Henrik halálával kapcsolatban csak annyit mond, hogy „nem bizonyos, hogy megmérgezték” és hogy ez „mérgezett ostyával” történt. (Látjuk tehát, hogy ő már egyenesen azt hiszi, hogy a mérgezés nem is a borban, hanem az ostyával történt. Felületesség jele, de jellemző, hogy a dolog lényegét ő is mennyire abban látja, hogy az áldozás volt az, amit a gyilkosságra felhasználtak, amiről pedig egész bizonyosan lehet tudni, hogy semmiképpen se történt meg.)

A Révai-lexikon, mely 20 évvel későbbi a Pallasnál, már még messzebb áll Carlyle aljaságától. Röviden és hidegen csak annyit ír, hogy VII. Henrik „betegségbe esett és meghalt, állítólagos mérgezés következtében”. Itt tehát már szó sincs kehelyről, annál kevésbé áldozásról. Még szerzetesekről se, annál kevésbé egy patkányszemű domonkosról. Valóan ezek a patkányszemű szerzetesek ma már sokkal jobban szégyenére válnak a Carlyle-oknak és Köhlereknek és a protestantizmusnak, mint a domonkosoknak. Ami pedig Carlyle azon megjegyzését illeti, hogy még az is domonkos volt, aki a vád igazságát állította s ami bizonyára nagy hatással lehetett olvasóira, csak annyit jegyzünk meg, hogy Ptolomaeus Lucensis, aki állítólag domonkos létére is elhítte ezt a gatzettet, VII. Henrik fiának, János cseh királynak volt a bizalmi embere s az püspököt is csinált belőle.

VII. Henrik halálakor már az avignoni pápák kora volt. Ekkor már megkezdődött az a folyamat, mely 200 év múlva a hitújításban végződött. Európa elvallástalanodásával mind nagyobb lett a papság és a szerzetesek iránti ellenszenv és a germán népek (és csehek) ellenszenv a katolikusnak megmaradt déli népek, elsősorban az olaszok ellen. A VII. Henrik borzalmas haláláról szóló mese keletkezésének igazi oka ez, s ez az oka annak is, hogy Németországban ezt a rágalmat akkor annyira elhitték. A német és cseh gyűlölte az olaszt s ezért minden rosszat elhitt róla. A középkor végi, mindjobban elvallástalanadó és elerkölcstelenedő katolikus pedig mind jobban gyűlölte az Egyház és a hit képviselőit, elsősorban a szerzeteseket, mert mint koruk gyerekei, természetesen rajtuk is meglátszott a kor dekadenciája, bár természetesen közel se annyira, mint azokon, akik róluk pletykákat terjesztettek és elhitték.

*

A hitújítást közvetlenül megelőző kor még nagyobb hitetlensége és erkölcstelensége leginkább a VI. Sándor pápa ellen terjesztett és hitt pletykákban csúcsosodott ki. Ezekről „VI. Sándor meg Luther” címen külön könyvet írtam s ezért ennek elolvasására utaljuk az olvasót. Meggyőződhet belőle, hogy még VI. Sándor se volt az a szörnnyeteg, akinek elhíresz-

telték, s akinek a közvélemény még ma is gondolja. VI. Sándor bűnös ember volt, de sok rokonszenves tulajdonsággal, s hogy mégis szörnyeteg lett belőle, nagyszerűen mutatja, milyen elfogultan és rosszakarattal nézik az emberek és nézi még a történetírás is azokat, akik az Egyház képviselői. Most itt ugyanezen szempontból szemügyre vesszük az összes reneszánsz pápát, s látni fogjuk, hogy az ő annyira veszett hírük is mennyire alaptalan s mennyire nem a történelem, hanem a rágalmozó gyűlölet birodalmába tartozik.

A reneszánsz pápák jellemének és erkölcsének ismertetése

V. Márton (1417–1431)

V. Márton még bajosan nevezhető reneszánsz pápának. Hiszen utána még csak vagy fél századdal kezdődik a tulajdonképpeni reneszánsz kor. Mi azonban itt ezt a kort a lehető legtágabban értelmezzük, hogy egy bűnös pápa se maradjon ki a sorból. Ezért a reneszánsz pápák sorát már rögtön a nagy nyugati egyházszakadás megszüntetése után, már a XV. század elején, V. Mártonnal kezdjük, sőt a végén majd röviden még az egyházszakadást megelőző avignoni pápákat és az egyházszakadás idejének pápáit is ismertetjük.

Azt azonban már előre hangsúlyoznunk kell, hogy az ellenpápák nem pápák, tehát velük nem foglalkozunk. Az ellenpápa bitorló, lázadó az Egyház ellen. Ha ezek a lázadók bűnösök, jellemtelenek, erkölcstelenek, az csak természetes. Ez nem az Egyház ellen, hanem az Egyház mellett szól. Apologetikai szempontból – éppen ellenkezőleg – az lenne zavaró, ha az ellenpápa feddhetetlen volna.

V. Márton volt az a pápa, akit a bázeli zsinat az akkor már évtizedek óta tartó nyugati egyházszakadás, a törvényes és ellenpápák okozta zavarok megszüntetésével, a kereszténység egységének helyreállításával az Egyház élére helyezett.

Olasz, sőt római származású volt V. Márton és Colonna, azaz az egyik legrégebb és legelőkelőbb római nemzetségből származó. Inkább kormányzó és uralkodói tehetségéről nevezetes, mint jámborságáról, bár ez utóbbi tekintetben se tudunk róla elítélendőt. Egy évszázados távollét után visszatette a pápaság székhelyét Rómába, pedig az örök város erre már annyira lezüllött, hogy inkább nagy falunak, mint városnak lehetett volna nevezni. Banditák uralkodtak benne és környékén, lakói pedig példátlanul szegények lettek. Arra már a pápaság anyagi és világi hatalma is semmivé vált az egyházi államban, mert oligarchák parancsoltak benne. Rómában sok templomnak teteje se volt már s lóistállóknak használták őket. A régi Róma építészeti emlékeit pedig építőanyagának. A közbiztonság annyira leromlott, hogy még a zarándokokat is kirabolták.

V. Márton nagy energiával és kitartással látott munkának, de az emberek iránti előzékenységkel és okos mérséklettel. Kivált eleinte. A követek már a konstanzi zsinaton úgyszólván mind hangsúlyozták, hogy Colonna bíboros milyen szíves és megértő mindenkihez. Uralkodása vége felé azonban már olyan szigorú volt, hogy a bíborosok mukkanni se mertek előtte. Puhább ember nem is tudott volna az akkori Augiász istállóban [züllött, nagyon romlott állapotokban] rendet teremteni. Ő azonban nemcsak a kiskirályokkal bánt el és az Egyház régi várait és városait szerezte vissza, nemcsak a banditákat irtotta ki, közbiztonságot és jólétet teremtett, épített és Rómából újra világvárost csinált, hanem még arra is gondja volt, hogy az antik romokhoz senki ne nyúljon. Annyira kultürember volt, hogy a roskadozó Kapitólium támogatására még gyámfalakat is húzatott. Magának is emelt palotát, de csak uralma negyedik évében s akkor is szerényet. Jellemző azonban, hogy csupa firenzei művészekkel és mesteremberekkel dolgoztatott, mert Rómában akkor még (vagy akkor már) ilyenek nem voltak. A maga és udvara fényére és pompájára is adott, bár előkelő származása ellenére mint magánember, olyan szerényen élt, hogy egyesek zsugorisággal vádolták.

Eredményeit erényein és okosságán kívül szerencsésének is köszönhette. Tény azonban, hogy uralma végén egyhangú volt kortársainak véleménye az országban található nagy nyu-

galomról, rendről és békéről. „V. Márton idejében – írja az egyik egykorú római krónika – az aranyat nyílt tenyerünkön tartva vonulhattunk végig az országon akár nappal, akár éjjel, még Rómától sok mérföld távolságra is.”

Olyan egyszerű és mértékletes volt V. Márton élete, hogy egyedüli szórakozása az volt, hogy a rekkenően meleg nyári hónapokban vagy a pestisjárványok idején elragadóan szép fekvésű vidéki családi várainak hol egyikébe, hol másikába vonult.

Csak egy hibája volt V. Mártonnak, a túlzott nepotizmus. Rokonait túlságosan szerette, pártolta, kitüntette, gazdagította. Két fiútestvére volt, de mindkettő hitelen halt meg és korán. Az egyik pestisben s gyermektelenül, a másik szerencsétlenségben: egyik vára tornyában tűzhalál áldozata lett. Ez utóbbinak három fia maradt: Antonio lett a család feje, Prosperóból pedig bíboros lett. V. Márton annyira büszke volt nemzetségére, hogy eleinte még pápa korában is családja címerét: a koronás oszlopfőt használta.

Nepotizmusa egyébként még nem volna nagyobb hiba. A Colonnák olyan hatalmas római nemzetség voltak, hogy éppen nem volt feltűnő és különös kivételezés jele, ha egyikükből bíboros lett. Megtörtént ez máskor is és olyankor is, mikor nem Colonna volt a pápa. V. Márton azonban családjának már amúgy is túl gazdag tagjait elhalmozta nemcsak grófi, sőt hercegi címeikkel, hanem az e címeket jelentő várakkal és tartományokkal is, ilyesmiket családja nőtagjainak hozományul is adott s természetesen az Egyház vagyonából.

V. Márton nem tartozik a szent életű pápák közé. Ő csak korrekt volt. Rokonpártolása ezzel nem ellenkezik. Már régen feltűnt nekem, hogy még a szent életű pápák életében is gyakori a nepotizmus. Eleinte nem tudtam megmagyarázni, hogyan lehetséges ez. Ma azonban már meg tudom magyarázni, és éppen V. Márton életével kapcsolatban jöttem rá a magyarázatra.

A pápák régen szinte rá voltak kényszerítve, hogy rokonaikat dédelgessék és az Egyház várait, városait és tartományait hűbérül adják nekik. Ez nem volt az Egyház tulajdonának egyszerű elvesztegetése, mert hiszen sok vár, város vagy tartomány már addig is hűbér volt, elidegenítése feudális alapon történt s így végeredményben továbbra is az Egyház tulajdona maradt. A pápa halála után úgyszólván kivétel nélkül mindig és feltűnően rövid idő alatt vissza is került megint minden az Egyház tulajdonába.

Hűbéri adományozásokat nemcsak a pápák neposzai kaptak. A Colonnák és társaik (az Orsiniek, Savelliek, Contiak, Malatesták stb.) mind pápai alattvalók voltak, váraikat, birtokaikat mind hűbérben bírták, pedig a pápáknak nem rokonai, hanem többnyire ellenségei voltak.

A középkorban, a feudalizmus korában, minden állam feudális hűbérurakból, mint mennyi kiskirályokból állt s az egyházi államban ez még jobban így volt, mint más államban, mert az egyéni függetlenséget az Egyház mindig jobban tisztelte, mint a világi uralkodók, s mert a pápák a világi uralmat, mint nekik idegent és terheset, a világiaknak azonban annyira kedveset és irigyeltet, szerették átengedni azoknak, akik annyira irigyelték tőlük. Így próbálták ellenségeikből barátaikká tenni őket.

Ezek a hűbérurak azonban, kivált közülük a hatalmasabbak, szinte függetlenek voltak hűbéruraiktól még akkor is, ha azok világi uralkodók voltak. Képzeltük hát, mennyire függetlenek voltak a pápától, aki a földi uralkodáshoz legtöbbször kevésbé értett, mint ők és akit, kivált ha többen összefogtak közülük, egyenesen rákényszerítettek arra, hogy akaratauk végrehajtója és érdekeik szolgája legyen.

Hát még – képzeljük csak el – milyen helyzete lehetett volna a pápák 100 éves távolléte után végre újra Rómába visszatérő V. Mártonnak a hatalmuk korlátlanságához már teljesen hozzászokott római és Róma környéki oligarchák közepette! Milyen kelleetlenül fogadhatták ezek a kiskirályok a székhelyére végre visszatérő pápát s mennyire elkövettek mindent, hogy hatalmuk korlátlansága és a szabad rablás továbbra is megmaradjon!

Isten különös kegyelme, hogy V. Márton képében egy Colonnát választottak pápává, aki nek Rómában és az egyházi államban nagy és hatalmas rokonsága volt (többek közt a majd-

nem mindig pápaellenes Malatesták is rokonai voltak), mely várakkal s nagy fegyveres erővel rendelkezett s akikre ellenségeivel szemben támaszkodhatott. Ha – mint pápához illő – fölébe kerekedik a vérségi köteléknek s egyedül csak az Egyház érdekeit, a hitet, a jogot és az igazságot nézi, még rokonait is ellenségei közé hajtotta volna s így magát rendcsináló tevékenységében egészen lehetetlen helyzetbe hozta volna.

V. Márton számára tehát (s ha nem is annyira nagy fokban, de általában minden pápa számára) egyenesen életkérdés volt, hogy megbízható hűbéreseket szerezzen magának s ezek hatalmára támaszkodva magának országában biztos alapról gondoskodjék, magának olyan segítőtársakat szerezzen, akikben megbízhat és akikre mindig támaszkodhat, de egyúttal gondoskodjék arról is, hogy ezeknek a megbízható alattvalóinak kezükben legyen az a kellő anyagi hatalom is, mellyel őt bajaiban ellenségeivel szemben támogatni tudják.

Világos, hogy ennek a nepotizmusnak hátrányai is voltak, mert az igazságtalanság érzetét keltették az alattvalókban, akik nem a pápa kényszerhelyzetét, hanem kivételezését, tárgyilagosságának hiányát, protekciórendszerét látták benne. Akinek jó dolga van, annak mindig vannak irigyei. Hát még azoknak a pápai rokonoknak, akik a semmiből kapaszkodtak fel hirtelen! (Ezt egyébként V. Márton rokonaira, a Colonnákra nem mondhatjuk.) Ez az ellenszenv és a belőle következő zavarok többnyire csak a pápa halála után keletkeztek, de akkor annál inkább.

Így volt ez V. Márton halála után is és tönkretették utódának egész uralkodását. A Colonnák uralma ugyanis felkeltette régi vetélytársaik, az Orsiniek gyűlöletét és féltékenységét, noha az okos V. Márton ennek is igyekezett elejét venni, mert egy Colonna-lányt az egyik Orsinivel házasított össze, s természetesen őt is ellátta megfelelő hozománnyal.

Bíborosokat V. Márton nagyon nehezen nevezett ki. Kevesen voltak, akiket e méltósággal kitüntetett. Nagy érdeme, hogy mind méltó férfiak voltak. A leghíresebb volt köztük a törököktől vértanúhalált halt, s mivel később nálunk lett pápai követ, a magyar történelemben is ismert (bár nem éppen rokonszenvesen): Cesarini Julián (1398–1444).

Cesarini származása a legalacsonyabb volt. Diákkorában az eldobott gyertyamaradékokat gyűjtötte össze, hogy éjjel is tanulhasson. Feltűnően szép ember volt s olyan jó modorú és szeretetreméltó, hogy mindenkit elbűvölt, aki környezetébe került. Nagylelkűsége határtalan volt. Mindent odaadott, amije volt. Különösen a tanulni vágyó ifjakat támogatta. Grosseto püspöke volt s ezen kívül semmiféle más javadalmat nem volt hajlandó elfogadni. Egy tál ételnél több sohase került asztalára. A bor is, amit ivott, inkább víz, mint bor volt. Mindig szőrből készült vezeklő ingben hált, pénteken mindig kenyéren és vízen bőjtölt, minden éjszaka felkelt és házikáplánjával bement a templomba imádkozni. Minden reggel meggyónt.

Emellett magával ragadó nagy szónok is volt és nagy humanista, akinek a stílusa olyan elegáns és kifejezései is olyan választékosak voltak, mint külső megjelenése. Olyan nagy jellem volt tehát, hogy a két nagy ellentétet: a testileg és társadalmilag kiváló tulajdonságokat egyesíteni tudta a legnagyobb életszentséggel, a világi műveltséget az aszkézissel. Szenvedélyes könyvgyűjtő is volt, de azért Vespasiano Bisticci azt írja, hogy nemegyszer látta, hogy könyvtára másodpéldányait is eladta, hogy a rászorulókön segíthessen. Ugyanez a szerző ezt mondja róla: „Nagyon sok szent életű embert ismertem, de köztük egy olyat se, akit Cesarini bíboroshoz lehetne hasonlítani. Ötszáz év óta nem látott az Egyház ilyen embert.”

Pedig Capranica, aki még Cesarini Juliánnál is két évvel fiatalabb korában lett bíboros, szintén hozzá hasonló tudományú és életszentségű ember volt. Pápa is lett volna belőle, ha meg nem hal épp akkor, mikor megválasztása már egészen bizonyos volt.

Niccolo d'Albergati bíboros (1375–1443) szintén össze tudta egyeztetni az életszentséget a humanisták nagy pártolásával és becsülésével. Bolognai származású volt s már fiatal korában a legszigorúbb szerzetesrendbe lépett, karthauzi lett. Az erények példaképe maradt mindvégig. Alázatosságból bíborosi címerébe se tett semmit Krisztus keresztyén kívül s ekkor is úgy élt, mint karthauzi korában, szalmazsákon hált, húst nem evett, a fehérneműje szőrből

volt és éjfélkor mindig felkelt imádkozni. S ez az ember egyúttal kora egyik legügyesebb és legeredményesebb diplomatája is volt, aki azonban – természetesen – a becsület és az igazság útjáról a politikában se tért le soha.

Hozzá hasonló egyéniség volt negyediknek Antonio Correr bíboros (1249–1445), aki XII. Gergely pápa neposza volt s aki ugyancsak bizonyította, hogy ha valaki azért lesz bíboros, mert a pápa unokaöccse, abból még nem következik, hogy méltatlan, protekciós alak. Már fiatal korában szerzetes lett s szentül élt kolostorában, mikor nagybátyja 1406-ban pápa lett. Ez (bizonyára mert tudta, mennyire megérdemli) bíborossá akarta tenni, de ő ezt a kitüntetést semmiképpen se akarta elfogadni. Nagybátyja kénytelen volt az engedelmesség nevében megparancsolni neki, hogy elfogadja. Ekkor azt a feltételt szabta (illetve kérte), hogy szerzetestársa, Gabriel Condulmaro is vele együtt bíboros legyen. XII. Gergely pápa teljesítette ezt a kérését.

A két barát mint bíboros is példás életet élt. Condulmaro Gáborból IV. Jenő néven már V. Márton halála után pápa is lett s mint ilyennek, rögtön ismertetjük jellemét. Correr pedig több mint 80 évet élt jámborul. Meg is várta, hogy a földi javakat a halál vegye el tőle, hanem már halála előtt négy hónappal odaadott mindent szerzetestársainak, akiknek körében élt.

Ki kell emelnünk szociális érzékét, mely teljesen a mai korba illett. Ő a szolgálait havonként fizette, ruhát évente kétszer kaptak. Halála utánra is gondoskodott róluk. Cesarini Julián azonban még nála is tovább ment. Ő, mikor egyszer úgyszólván egész szolgaszemélyzete betegen feküdt, minden este és minden reggel felkereste őket, hogy meggyőződjék, nem hiányzik-e nekik valami. Ezt a naponkénti szeretetlátogatást még a legutolsó istállógyerek is megkapta tőle.

De a reneszánsz, a pogányos humanizmus átkos vallástalan, ledér szelleme mindezek ellenére is meglátszott már V. Márton udvarán. „Aucitis enim gazis ac potentia honesti virtutisque interiit auctoritas, luxus sumptusque aducti sunt, omnium vitorium genere excrevere” (megnövekedvén a kincsek és a hatalom, a becsület és az erény tekintélye megsemmisült, mindennemű bűn elburjánzott) – írja Viterboi Edigio V. Márton koráról.

Látjuk azonban, hogy a jelentkező és később mind jobban elburjánzó rossz nem V. Márton, nem a pápa, még csak nem is átlag a bíborosok, hanem a viszonyok, az új kor, az új szellemi áramlatok következménye s bűne volt. Magát V. Márton pápát még az Egyház ellenségei se vádolják bűnnel.

IV. Jenő (1431–1447)

V. Mártonnal merőben ellenkező egyéniség volt. V. Márton csak korrekt, csak feddhetetlen volt, IV. Jenő azonban egyenesen szent életű. Az előbbi mégis virágzást teremtett a romokból és a zürzavarból, míg IV. Jenő uralma újra pusztulást hozott és zürzavart okozott, mert a pápa csak szent életű és buzgó volt, de nem volt kormányzó tehetség és nem volt politikailag okos. Benne nem volt meg V. Márton előkelősége, előzékenysége és az emberekkel való bánni tudása.

Ő is nemesi családból származott (velencei volt s mint már említettük, Condulmaro Gábor volt a neve), magas termetű volt és megnyerő a külseje. Aránylag fiatalon – 48 éves korában – lett belőle pápa. Benne nem volt meg az a tapintat, ami előkelő származású elődjében. Ő ahelyett, hogy mindenkit megnyert volna magának, mint V. Márton, majdhogynem mindenkit ellenségévé tett. Nem erkölcsi, hanem csak politikai hiba volt ez benne, mert hiszen e fogyatéksága egyeneslelkűségéből, túlságos becsületességéből, a színlelőképesség túlságos hiányából folyt, tehát tulajdonképpen erény volt benne.

Az ő becsületes, igazságszerető, egyedül csak Istennek élő szerzeteslelkét felháborította elődjének túlságos rokonpártolása. Ezért uralmát azzal kezdte, hogy a Colonnákat ellenségekként kezelte s megfosztotta őket mindazon javaktól, melyeket V. Mártontól kaptak. Mind ezt vele született természetének megfelelően azonnal és kiméretlenül csinálta. De éppen IV. Jenő sorsa mutatja, hogy V. Mártonban nem bűn volt a rokonpártolás, hanem politikai okosság, sőt szükségszerűség. IV. Jenő ugyanis életszentségével és túlságos igazságszeretetével hamarosan oda jutott, hogy még Rómából is menekülnie kellett s bizony sokáig tartózkodott Firenzében, mire székvárosába visszatérhetett.

IV. Jenő életmódja annyira igénytelen volt, hogy ő még vizes bort se ivott. Húsétel se került egyfélénel több az asztalára, sőt rendes, megszabott étkezési ideje se volt, hanem ételt csak akkor kellett neki vinni, mikor kért. Két bencés, két Ágoston-rendű remete (ő maga is ez utóbbi volt) és egy világi pap – mindnyájan szent életű egyének – tették ki állandó környezetét. Velük együtt végezte a breviáriumot éjjel-nappal, szerzetes módra. Szent élete annyira köztudomású volt, hogy mindenki a legnagyobb tiszteletben részesítette. (Mégis menekülnie kellett Rómából.)

Ez az életszentség külsején is annyira meglátszott, annyira arcára volt írva, s akik látták, azokra olyan mély benyomást tett, hogy az emberek alig mertek ránézni. Az emberek között egyébként ritkán mutatta magát, de ha például Firenze utcáin néha látni lehetett, az emberek arcáról potyogtak a könnyek a tiszteletből és meghatottságtól, melyet bennük keltett.

„Emlékszem – írja Vespasiano da Bisticci –, hogy Jenő pápa egyszer Florenzben számkivetése alatt a S. Maria-Novella kolostor bejárata melletti emelvényen állt, mialatt a nép, mely megtöltötte a teret és a szomszédos utcákat, tekintetét hangtalanul ráirányította. Mikor a pápa az „Adjutorium nostrum in nomine Domini” intonálásába kezdett, az egész téren nem lehetett mást hallani, mint csak hangos zokogást, olyan eleven erővel hatott Krisztus helytartójának fensége és jámborsága, aki ekkor valóban annak is látszott, akit jelentett.”

Ahhoz a IV. Jenőhöz, aki a nyilvánosság előtt nemigen mutatkozott, bejutni viszont nagyon könnyű volt. Mikor azonban egyesek rokonai közül is jelentkeztek nála, az Egyház vagyonaiból nem kaptak tőle semmit. Tudtukra adta, hogy nem adhat semmit abból, ami nem az övé. Az is kiváló jellemét bizonyítja, hogy a hízélgést nem tűrte és a világ tiszteletét megvetette.

Abból az egyházi vagyomból, melyből felfogása szerint rokonainak nem adhatott, ugyancsak bőven adott a szegényeknek. Azt tartotta (és a hivatalos egyházi felfogás is azt tartja), hogy ez a vagyon tulajdonképpen a szegényeké. Ezért akkora alamizsnákat adott és annyira

mindig adott, hogy miatta mindig tele volt adóssággal. A pénzt ugyanis semmire se becsülte és magának semmit se tartott meg belőle.

Egyszer egy szegény firenzei polgár, Felice Braccacci, támogatást kért tőle. Jókor ment, mert a pápa éppen nemrég kapott pénzt. Behozatott hát egy aranyakkal telt zacskót és azt mondta neki, vegyen belőle annyit, amennyit akar. Mikor az illető szerénységében csak keveset vett ki belőle, a pápa mosolyogva azt mondta neki: „Nyúlj csak bele jól, szívesen adom.” Így tűnt el nála mindig az a pénz, ami pénztárába befutott.

Mivel így államot kormányozni nem lehet, csodálkozhatunk-e, ha az ilyen pápának ellenségei elől Firenzébe kellett menekülnie s ezért ez az eset nem is Rómában hanem Firenzében történt?

A pápának egyenesen áruhában kellett Rómából menekülnie, sőt – mivel közben felismerték – közáport zúdítottak utána. De viszont azon se csodálkozhatunk, hogy abba a Rómába, mely akkor egyelőre kikiáltotta a köztársaságot, IV. Jenő helytartója hamarosan újra visszamehetett, s mikor az a pápa nevében 1434 októberében az örök városba újra bevonult, a tömeg ezzel az üdvkiáltással fogadta: „Egyház, Egyház!” A bőrükön tapasztalhatták ugyanis, mi a különbség a pápa és a felforgatók uralma között, még ha az a pápa olyan lehetetlen uralkodó is, mint amilyen IV. Jenő volt.

Vitelleschi volt ez a Rómába bevonult pápai helytartó. Az ő személyének megválasztásában IV. Jenő rendkívül szerencsés volt, mert igen jó hadvezér volt ez a Vitelleschi. De kegyetlen is volt (másfajta ember nem is tudott volna ott akkor boldogulni) és – ami még ennél is nagyobb baj volt – pap és püspök is volt ez a jó hadvezér, akiből a szent életű IV. Jenő hamarosan bíborost is csinált. A vége aztán az lett, hogy az Angyalvár kapitánya agyonkasztoltatta azon a címen, hogy elárulta a pápa ügyét. Ilyen piszkos ügybe keveredett a szent életű pápa és ilyen méltatlan embert tett bíborossá! V. Márton nem érte ilyen szégyen, mert ő nem volt szent életű, hanem csak korrekt, főképpen pedig okos és ismerte az embereket. Meg kell állapítanunk, utóda se került volna ilyen helyzetbe, ha nem csak szent életű lett volna, hanem egy kissé politikus is.

De nemcsak Vitelleschi, hanem Scarampo bíboros is hadvezér volt és paphoz méltatlan, világius életű és őt is a szent életű IV. Jenő pápa tette bíborossá. Milyen kegyetlen iróniája a sorsnak, hogy V. Márton, aki nem volt különösebben szent életű, az előbb dicsért kiváló jellemű és erkölcsű embereket tette bíborosokká s így emelte a pápai udvar erkölcsi tekintélyét, míg az egyedül csak Istennek élő IV. Jenő, akinek láttára az emberek a meghatottságtól zokogni kezdtek, méltatlan embereket nevezett ki bíborosokká. (Úgy látszik, nem is olyan ritkaság, hogy az emberek zokognak a meghatottságtól, ha a pápát látják, mert láttuk már, hogy a II. József látogatására Bécsbe érkező pápa látása is szinte megbűvölte az embereket, köztük még magas rangú vagy a szellemi arisztokráciába tartozó protestánsokat és Fesslert, a történetírót is, aki pedig csak olyan szerzetes volt, hogy hitehagyott lett.)

IV. Jenő esetéből láthatjuk, mennyire lehetséges, hogy még szent életű pápa is nevezhesen ki méltatlan papokat bíborosokká és hogy ehhez mennyire nem szükséges rosszakarát, sőt a pápa részéről még vértanúszerűen tökéletes jellem mellett is lehetséges. Ennek – látjuk – még az se volt akadálya, hogy IV. Jenőnek egyik fő jellemvonása volt, hogy hízelgőket nem tűrt meg maga körül. Hogy mint lehetséges mindez, sejtetni engedi, az, hogy Scarampo például eredetileg orvos volt, aki IV. Jenőt betegségéből meggyógyította s a pápa hálaérzete – tehát megint csak egy erény – volt az alapvető oka érvényesülésének. Azt pedig – azt hiszem – nem kell hosszan bizonyítgatnom, mert a közöltek után most már talán még a rosszakaratók is elhiszik, hogy a pápa – legalábbis eleinte – se Vitelleschi, se Scarampo bűneiről nem tudott.

Talán égi jutalmul erényeiért, IV. Jenőt a nagy kudarcok mellett nagy sikerek is érték. Nemcsak abban, hogy újra Róma és az egyházi állam ura lett, hanem az egyházzsuzakadási törekvések ellenében is, főként pedig, hogy alatta történt meg a keleti egyháznak – sajnos, nem sokáig tartó – egyesülése a nyugattal. Igazi keresztény lelkiületéből folyt, de korát meghaladó

felvilágosultságának jele is egyúttal, hogy behozta, illetve felelevenítette (mert az Egyház mindig ilyen volt) azt a régi szokást, hogy az igazságügyi hatóságoknak és a szegénygondozóknak minden hónapban kétszer (tehát ugyancsak sűrűn) végig kellett járniuk az összes börtönt, azokban minden egyes rabot külön-külön ki kellett kérdezniük, nincs-e panaszuk, nem történik-e velük igazságtalanság, mi a kívánságuk vagy panaszuk s ezeket a lehetőségekhez képest orvosolniuk kellett. Büszke lehet rá a római Egyház és a pápaság!

De arra is büszkék lehetünk, hogy még ennek az egyedül csak Istennek és a másvilágnak élő, „túlzott” életszentségű és mindig pénzzavarban szenvedő s így pénzzel sohase rendelkező pápának is nagy érdemei vannak még a művészetek terén is. Még ő is mecénás volt. Nem is lehetett volna ez másképp, mikor majdnem egy évtizedet töltött Firenzében, a művészetek hazájában. Itt megismerte Fra Angelicót, szolgálatába fogadta s megbízatásokat adott neki. Ennek a minden pénzt a szegényeknek kiosztó pápának is maradt mégis még arra is pénze, hogy az antik pogány világ egyik művészileg legértékesebb emlékéét, a Panteont restauráltassa s így a megsemmisüléstől megóvja.

Ez az alázatos, szent ember a halálos ágyán így sóhajtott fel: „Ó Gábor, mennyivel jobb lett volna lelked üdve szempontjából, ha nem lett volna belőled pápa, sőt még csak bíboros se, hanem ott haltál volna meg kolostorodban!”

Jellemző azonban, hogy ezt sok történetíró a pápa „lelkiismeret furdalásaira” magyarázza. Vajon miért kellett volna – kérдем – éppen IV. Jenőt furdalnia a lelkiismeretnek? Vajon mit vétkezett s különösen mit vétkezett tudatosan? Még csak azt se jelenthette e felkiáltás, hogy hiába volt pápa, mert uralma semmi hasznot se hajtott az Egyháznak. Hiszen óriási sikerekre tekinthetett vissza.

Felkiáltása egyedül csak annak bizonyítéka, mennyire igaz keresztény volt, mennyire csak a másvilágért élt, mennyire önzetlenül tökéletes volt mindenben, sikereit mennyire nem vette észre nagy alázatosságában, s ha igen, mennyire nem magának, hanem Isten kegyelmének tulajdonította. Láthatjuk belőle, mennyire mellékes volt ennek a pápának a maga dicsősége vagy előnye! Mennyire evangéliumi lelkületű volt s Szent Pál levelének (Fil 3,8) megfelelően igazán mennyire szemétnek (stercora) tekintette a pénzt, a hatalmat és a földi dicsőséget! Mindez azonban az Egyház ellenségeinek annyira magas, hogy meg se értik. Ők a maguk lelkiismereti aggályai helyett a pápákban fedeznek fel ilyesmit még akkor is, mikor az a pápa egy IV. Jenő!

Az igaz, hogy ezek a IV. Jenőhöz hasonló jámbor „Gáborok”, azaz Krisztus igazi követői nemigen valók pápának, azaz egyúttal Krisztus földi helytartójának is, de ebből nem az következik, hogy a pápáknak le kellett volna és le kellene mondani minden hatalomról, pénzről és földi befolyásról, mert hiszen az azzal a követeléssel lenne egyértelmű, hogy az Egyház a hatalmat adja át a földön a gonoszoknak, hanem annak tudomásul vétele, hogy a lelki és anyagi hatalom egymással való ellenkezése természetes dolog s így nem szabad rajta csodálkoznunk.

Aki jól tud a hatalommal bánni, az többnyire maga is a világ fia. Hiszen éppen azért ért olyan jól azok mesterségéhez. Mivel azonban pénz és hatalom nélkül a földön még az Evangélium se érvényesülhet, legalábbis nem terjedhet ki a befolyása a tömegre, annál kevésbé a társadalom egészére, az Egyháznak, akármennyire nem ért hozzá, mégis foglalkoznia kell a pénzzel is, ragaszkodnia kell a földi hatalomhoz, tehát az egyházi állam birtokához is és Krisztus minden jó követőjének támogatnia kell az Egyházat e törekvésében, rendelkezésére kell bocsátania a föld javait is, ezek helyes kormányzásában segítségére is kell lennie. Ennek nem lehet akadálya, hogy nem ért hozzá, mert ez természetes, és az egyháziaknak csak becsületükre válik, mert annak bizonyítéka, hogy valóban nem a test, az anyag, hanem a lélek emberei.

V. Miklós (1447–1455)

Nem IV. Jenőhöz hasonlított, hanem inkább V. Márton-féle ember volt. Nem a jámborságával tűnt ki, hanem inkább okosságával. De azért erkölcsileg is kifogástalan volt, talán még feddhetetlenebb, mint V. Márton, bár elsősorban nem egyházi, hanem kulturális, művészeti szempontból híres, mint az első igazi nagy reneszánsz pápa. Mindenesetre jellemző, hogy ő, az első nagy reneszánsz pápa, erkölcsileg is feddhetetlen. V. Miklós még a nepotizmus bűnéből is ment volt, noha az – mint láttuk – közel se volt olyan nagy bűn a középkori pápák részéről, mint látszik és mint amennyire elítélni szokás.

Egyszerű származású volt Genua környékéről, neve Tomaso Parentucelli. Pápává választása bizonyítja, hogy az Egyház már a középkorban is nemcsak szóban volt demokratikus. V. Miklós ifjúkora egyenesen nélkülözésekben telt el. Orvos fia volt, de apja korán meghalt, anyjának második férjétől is több gyermeke született s ezért nagytehetségű fiáról annyira nem tudott gondoskodni, hogy az tanulmányait abbahagyva kénytelen volt házitanítóságot vállalni Firenzében. Így lett firenzei és nagy tudomány- és művészetpártolóvá, itt lett barátja kora legnagyobb humanistáinak, a könyveknek és a műtárgyak gyűjtésének.

Ebben az időben Firenze püspöke a szent életű, tiszteletreméltó Niccolo d'Albergati volt, akinek életszentségéről és tiszteletreméltó jelleméről már beszéltünk, s aki karthauziból, az Egyház legszigorúbb szerzetének tagjából lett főpap, majd bíboros, és aki e magas méltóságában is végig karthauzi módjára élt. Sokat jelent, hogy Tomaso Parentucelli nemcsak a firenzei humanistáknak, akik csak tudósok és művészek voltak, de nem jó keresztények, hanem a város szent életű püspökének is annyira megtetszett, hogy szolgálatába vette. Ebből sejthetjük, milyenek lehettek Tomaso Parentucelli erkölcsi és életmódja. Annyira megszerették ugyanis egymást és annyira összeillettek ezzel a szent életű emberrel, hogy a püspök összes ügyeinek intézőjévé tette és semmit se csinált az ő megkérdése nélkül. Húsz éven át tartott ez a benső barátság, mert Parentucelli jelleme minden próbát kiállt. Gazdájához olyan önzetlen szeretettel ragaszkodott, hogy élete utolsó éveiben kínos betegségében gyermeki odaadással személyesen szentelte magát ápolásának.

Bíboros pártfogóját már 1443-ban már elvesztette ugyan, de arra már volt helyette másik, még nagyobb pártfogója, maga IV. Jenő pápa. Így aztán a pápai udvarral együtt ő is visszaköltözött Firenzébe, ott megismerkedett és barátságot kötött kora nagy humanistáival. Olyan szerelmese lett a könyveknek, hogy minden szabadidejét a könyvesboltokban töltötte és minden pénzét könyvekre (kódexekre) költötte. De a tudomány annyira nem ártott vallásosságának és jámborságának, hogy a szigorú erkölcsű és volt remete IV. Jenő pápának is épp oly bizalmasa lett, mint előtte d'Albergatinak, a karthauzi szerzetesnek. Az akkori sienai követ egyik hazaküldött jelentésében egyenesen azt írja róla, hogy valóságos második pápa. Sok egykorú krónikában azt is megtaláljuk, hogy IV. Jenő (ez a szent életű pápa) meg is jövendölte róla, hogy belőle is pápa lesz.

Egyhangúlag választották meg, noha bíborostársai közt rangban az utolsó volt: a pápaválasztás előtt csak jó két hónappal lett belőle bíboros. De még püspök is csak három éve volt. Mindössze három év alatt lett tehát belőle püspök, bíboros és pápa. Pedig igénytelen külsejű, kicsi, sovány, nem szép ember volt. Ennek a nem szép embernek azonban bámulatos szépérezése volt, s mint pápa, a művészet, a szép mecénása lett híres.

Ő a vatikáni könyvtár megalapítója. Már ifjú korában szegénységében is állandóan könyvet vett. Már akkor azt szokta mondogatni, hogy ha ő valaha gazdag ember lenne, csak két dologra adná a pénzét: könyvekre és építkezésekre. Mint pápa, így is tett, s noha még egy évtizedig se uralkodott, mégis ugyancsak megörökítette a nevét Rómában mind a kettő terén.

Egészen különlegesen nagy emlékezőtehetség, gyors felfogóképesség s nem közönséges szónoki erő tartozott kiválóságai közé. Hibája volt, hogy hamar felfortyant, heves volt s tettei sokszor elhamarkodottak voltak. Tehetségeit kortársai még nagyobbra tartották, mint a valószínűségben voltak. Aeneas Silvio Piccolomini, kora legnagyobb humanistája, ezt írja róla: „Ifjú kora óta járatos az összes szabad művészetekben, ismer minden bölcselőt, történetírót, költőt, földleírót és hittudóst, az egyházjog és a polgári jog, sőt maga az orvostudomány se ismeretlen előtte.”

A modern embernek az is rokonszenves benne, hogy viselkedése éppen nem volt méltóságteljes. Elődjének, IV. Jenőnek nyugodt méltóságát és hallgatag komolyságát hiába keressük benne. Sokat beszélt és gyorsan és a szertartásosságra semmit se adott. A kihallgatásra megjelenteket helytel kínálta maga mellett, s ha szabadkozta, megfogta őket karjuknál fogva és maga ültette le őket.

Mivel szabadságszerető, egyenes lelkű, nyíltszívű és nagyon beszédes természetű volt, nem szenvedhette az álnokságot és a hízalgést. A társalgásban oly barátságos, lekötelező és vidám volt mindenkéhez, aki előtte megjelent, hogy mindenki rajongva távozott tőle. Az eretnekeket és a zsidókat is szerette. Békeszeretete akkora volt, hogy Pastor szerint korának aligha volt még egy olyan uralkodója, aki minden háború ellen olyan ellenszenvet táplált, mint ő. A szegények iránti szeretete akkora volt, hogy olyan alamizsnás házat alapított Rómában, hogy minden pénteken 900 inséges kapott benne kenyeret és bort.

Volaterranus V. Miklós pápa egyetlen hibájaként azt említi, hogy „nimio bibendi studio teneretur perquisitis undique vinorum generibus”. (Szerfölött szerette a bort és különböző fajtáit mindenünnen összevásárolta.)

Egész sereg más forrásból megtudhatjuk azonban, hogy az igazság ebben is csak az, hogy a mindenféle különleges borokat nem a maga számára, hanem azoknak a németeknek, franciáknak és angoloknak a megvendéglésére szerezte be, akiket külföldi utazásai alatt megismert, s akik sűrűn keresték fel hajdani barátjukat Rómában, mint pápát. Ő maga pápa korában is egyszerűen, sőt nagy önmegtartóztatásban élt, bort pedig csak vízzel erősen keverve ivott. Láthatjuk belőle, milyen kritikával kell fogadnunk a pápák állítólagos gyarlóságait. Hiszen, aki borinyenc, az nem is keverheti vízzel a bort.

Olyan önálló egyéniség volt, hogy említhetőbb befolyással sohase volt rá senki. Annál szebb, hogy jötevőjét, a szent életű D'Albergati mégis olyan nagyra becsülte, hogy mint pápa, még a Miklós nevet is azért választotta, mert D'Albergati is „Niccolo” volt.

Mivel madarat tolláról, embert barátjáról lehet megismerni, az, hogy V. Miklós pápa a karthauzi szerzetes módjára élő D'Albergatival olyan benső viszonyban tudott lenni, de még inkább, hogy D'Albergati őt annyira meg tudta szeretni, egészen kétségtelemé teszi, hogy neki magának is D'Albergatihoz hasonló erkölcsűnek kellett lennie. Ez pedig olyan víg kedélyű, közvetlen, társaságkedvelő és könnyen megközelíthető emberben, mint V. Miklós volt, különösen sokat jelent, mert az ilyen természetű embereknek nehezebb magukat megóvniuk környezetük szabadabb felfogásától s életmódjától és a vele együtt járó erkölcsi lazulástól. Hát még ha valaki a reneszánsz korban s még ott is éppen Firenzében élt! Például az is sokat jelent, hogy a barátságos és traccsolni nagyon szerető V. Miklós éppen nem hanyagolta el kötelességeit (ami az ilyen természetű emberekben természetes és gyakori), hanem a hivatalos ügyeket is „ritka fáradhatatlansággal” (Pastor) intézte. Könyvei is tele vannak tőle írt széljegyzetekkel.

Vespasiano da Bisticci, a firenzei könyvkereskedő, régi barátja volt V. Miklós pápának. Megírta életrajzát is. A pápa rendkívüli jóságát, nemeslelkűségét és fennkölt lelkületét jól láthatjuk a következő feljegyzéséből:

„Nem sokkal V. Miklós pápává választása után egy, a nyilvános kihallgatásokra szánt napon estefelé a pápai palotába mentem. Alighogy beléptem a kihallgatási terembe, a pápa észrevett, hangos szóval üdvözölt és kért, hogy várjam meg, mert egyedül akar velem lenni.

Nemsokára jelentették, hogy közeledhetek őszentségéhez. Mikor hozzá értem, szokás szerint megcsókoltam a lábát. Miután felszólított, hogy álljak fel, ő is felállt, s azzal a megjegyzéssel, hogy ma nem folytatódnak a kihallgatások, elbocsátotta a jelenlevőket. A pápa ekkor az egyik ajtó melletti terembe vonult, amely egy kerti teraszra nyílt.

Mikor egyedül voltunk, nevetve ezt mondta: Vespasiano, nem furcsállották egyes büszke urak, sőt maga a firenzei nép is, hogy egy olyan pap, aki azelőtt maga harangozott, pápa lett? Azt feleltem neki, hogy a nép bizonyára azt gondolja, hogy ez Szentséged erényei miatt történt, és hogy Itália újra visszaszerezhesse békéjét. Erre a pápa így szólt: Kérem Istent, adja meg nekem a kegyelmet, hogy pápaságom alatt semmi más fegyvert ne használjak, mint amelyet Krisztus adott védelmemre: az ő szent keresztjét.”

1477. május 28-án a cseh követnek ezt mondta: „Csak három lépés választ el a sírtól és alacsonyabb sorsból emelkedtem a legmagasabb méltóságra. Ezért ezen a világon nem lehet fenségesebb nagyravagyásom s más törekvésem, mint hogy Isten dicsőségét és az emberek javát előmozdítsam.”

Valóban az az ember, aki akkor is meg tudta nyerni a szent életű D’Albergati becsülését és bizalmát, még fiatal volt, lehetett-e gyarlóbb akkor, mikor már pápa volt s már öreg is volt?

A konklávéban Tagliacozzo bíboros úgy ajánlotta Parentucellit, a bolognai bíborost, megválasztásra, mint békeszeretete, tudományos képzettsége, pártatlansága és *erkölcsének tisztasága* miatt a kereszténység legfőbb méltóságára alkalmas személyiséget. Igaz lehetett, amit mondott, mert a bolognai bíboros erre rögtön megkapta a szavazatok többségét. Ezt látva azok is csatlakoztak a többséghez, akik addig még nem őt szánták pápának. Így lett választása egyhangú.

Az is nagy érdeme V. Miklósnak, hogy amennyiben az uralkodók erőszakoskodásai, sőt sokszor egyenesen fenyegető fellépése miatt tehetete, nagy gondja volt arra, hogy bíborosokká lehetőleg érdemes embereket tegyen. Ő tette bíborossá azt a Cusa Miklóst, aki annyira tudós ember volt, hogy Kopernikusz is megelőzte a heliocentrikus felfogásban, de emellett kora egyik erkölcsileg legszigorúbb főpapja is volt.

V. Miklósnak művész pápa létére olyan gondja volt az egyházi erkölcsöknek a reneszánsz kor pogányos szelleme és hitközönyössége okozta megromlásának kiküszöbölésére, hogy pápai követként Cusa Miklóst küldte Németországba a kolostorok megreformálására. Cusa olyan szigorúan lépett fel, hogy a fegyvelemtől akkor már meglehetősen elszokott kolostorok, sőt püspökök részéről igen heves ellenállással találkozott. Épp ily gondja volt e nagy művészetpártoló pápának az ekkor már veszedelmesen terjeszkedő törökök visszaszorítására is, de – sajnos – azok, akiknek kezében a fegyveres hatalom volt, közel se voltak olyan önzetlenek és eszményi lelkűek, mint ő.

Nagy pestisjárványok voltak Rómában (sőt egész Európában) V. Miklós uralma idejében. 1450-ben csak magában Milánóban 60.000 ember halt meg benne. Gyarlóság volt V. Miklósban, hogy a pestistől, tehát a haláltól szinte betegesen félt. Nemcsak Rómát hagyta el miatta, hanem szinte állandóan költözött az egyik elhagyott fekvésű várból a másikba.

Hiába volt V. Miklós olyan nagy pártolója és értékelője a tudományoknak és a művészeteknek és oly nagy barátja és személyes ismerőse a tudósoknak és a művészeknek, kora valástalan és cinikus humanistái, akik kárörömmel gúnyolták ki a papok emberi gyarlóságait, emiatt még őt se kímélték. Köztük az egyik leghíresebb, Poggio, azt írja például, hogy Miklós úgy kóborol, mintha schitha volna. Ők ezt az élethez való nagy ragaszkodást a pápa túlságos életörömeire magyarázták, meg arra, hogy a másvilági boldogságban nem hitt olyan komolyan és logikusan, mint kellett volna. Pedig hát ez a halálfélelem V. Miklós pápa veleszületett, egészséges idegalkatának volt velejárója, mely – mint rámutattunk már – éppen elentéte volt elődje, az aszketikus IV. Jenő természetének.

V. Miklós életvidám, optimista és ezért mindenkire nyájas volt, de mint természetes ember, a haláltól félt, IV. Jenő ezzel szemben tartózkodó, visszavonult, komoly, de az emberi

gyarlóságoknak felette álló egyéniség volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy V. Miklós a köszvénytől különösen sokat szenvedett s már születésétől fogva gyenge testalkatú volt, akinek úgyszólván egész pápasága betegeskedésben telt el, még ezt az emberi gyarlóságát se találjuk olyan nagy gyarlóságnak.

Azt mindenesetre láthatjuk belőle, hogy igen tökéletesek lehettek az Egyház pápai – még a reneszánsz kor állítólag bűneikről híres pápai is! –, ha kortársaik még ilyen természetes kis gyarlóságokat is annyira zokon vettek tőlük. Lehettek-e ott bűnök, ahol még az is szégyennek látszott, ha egy pápa féltette az életét? Sajátságos, hogy protestánsaink és kommunistáink mégis holmi keleti szabású kényuraknak gondolják őket.

Mivel 1450-ben szentév volt s még a pestis ellenére is tízezerrel özönlöttek a zarándokok Rómába, mikor a pápa Fabriano várába vonult a pestis elől, még olyan rendeletet is kiadott, hogy aki e tartózkodási helyéhez hét mérföldnél közelebbre megy, elveszti a pápa kegyét, sőt javadalmaikat is (látjuk tehát, hogy a tilalom egyházi személyekre vonatkozik). Csak bíborosok tartózkodhattak a pápa közelében, de velük se lehetett négy szolgánál több.

Ha a pápa bírálói tárgyilagosak lennének, e tilalommal kapcsolatban csak a pápa felvilágosultságát dicsérnék. Járványok idején ugyanis az orvosok még ma se tartanak semmit se olyan veszélyesnek s így semmit se tiltanak jobban, mint a zsúfoltságot, a tömegek összecsendülését. V. Miklós ellen azonban ebből is vád lett, sőt nem egy történetíró azt írja, hogy a pápa „halálbüntetés” terhe alatt adta ki a tilalmat. Erről természetesen szó sem volt. De ha a pápa ellenségei még a jóságos V. Miklós azon törekvéséből is büntényt csináltak, hogy szeretett volna tovább élni (s azt éppen az Egyház ellenségei bocsáthatnák meg neki legjobban, mert hiszen ha nemcsak nyolc évig uralkodhatott volna, nagyszerű művészeti terveiből, álmaiból sokkal többet meg tudott volna valósítani, mint a valóságban megvalósított), akkor igazán nem csodálkozhatunk, ha VI. Sándort már egyenesen vérfertőzőnek, gyilkosnak és méregkeverőnek tették meg. Pedig hát ő is csak annyira volt rossz, mint kortársai.

V. Miklósnak a halála is igazán keresztényi volt. Félt a haláltól, de nem úgy, mint az Egyház ellenségei, a hozzátartozóknak, ápolóknak kivétel nélkül mindig hazudni kötelességük (s még ezek csinálnak viccet V. Miklós halálfélelméből!), nehogy a betegnek még valahogy eszébe jusson, hogy halál is van a világon.

A milánói követek már március 7-én azt jelentik haza, hogy a pápa arról a helyről beszél, ahova magát temettetni akarja, és hogy már komoly előkészületeket tesz halálára. Nemcsak meggyónt, hanem már március 15-én az utolsó kenetet is felvette, pedig a nála félelmebb keresztények ettől rettegnék legjobban, mert hiszen ez már az „utolsó”, ők pedig még élni szeretnének. V. Márton nem félt tőle. Az egyházi állam fontosabb várai parancsnokaihoz pedig már előtte való nap elküldte a pápai brévéket, melyekben felszólítja őket, hogy egész addig, míg Isten újabb főt nem ad Egyházának, a bíborosoknak mindenképpen engedelmességedjenek.

Annyira nem rettegett V. Miklós pápa a halál gondolatától, hogy még idejében úgy rendelkezett, hogy az Egyház legszigorúbb és tőle legtöbbször becsült szerzetesrendjének, a karthauzinak két olyan tagja, aki a szentség hírében áll s nagy tudományáról is ismeretes, Cortonai Miklós és Mantuai Lőrinc, állandóan közelében legyen, hogy halála órájában mellette álljon. Az örök haláltól félt tehát ő, nem pedig a haláltól. (Hogy rajta volt, hogy ez is minél később érje, az csak természetes és összhangban van a keresztény gondolkodással.)

Vespasiano de Bisticci így írja le V. Miklós pápa utolsó óráit:

„Heves testi fájdalmak miatt panaszkodni senki se hallotta. Jajgatás helyett a zsoldárokat imádkozta és arra kérte Istent, adjon neki türelmet és bocsássa meg a bűneit. Általában ritka nyugalmat és megadást tanúsított. Nem kellett vigasztalni, hanem éppen ellenkezőleg: ő vigasztalta barátait haldoklása közben. Mikor ágya lábánál meglátta Jean Joufroy francia püspököt sírni, ezt mondta neki: Édes Jánosom, könnyeidet a mindenható Isten felé fordítsd, akinek szolgálunk és kérd őt ájtatosan és alázattal, hogy bocsássa meg bűneimet, de azért azt se feledd el, hogy te ma Miklós pápában hű és jó barátodat látod meghalni.”

De nemcsak a hősiesség, hanem az emberi gyöngeség jelei is mutatkoztak nála, mikor a borzalmas testi fájdalmak és az Egyház sorsa miatti aggodás ellenállhatatlan hatalommal gyötörte lelkét.

Mikor utolsó óráját közeledni érezte, ágyához hívatta a bíborosokat és ott nagy beszédet mondott nekik. E beszédét végrendeletének nevezte. Először hálát adott benne Istennek azért a jótéteményekért, melyekkel elhalmozta. Aztán megmagyarázta, hogy nagy építkezéseit azért végeztette, hogy Isten dicsőségét és a pápaság tekintélyét emelje. Hozzáfüzte kérését, hogy ezen építészeti és művészi alkotásait ne hagyják félbe, hanem folytassák és fejezzék be. Kiemelte azokat a lépéseit is, melyeket Konstantinápoly megmentésére tett, mert „ezek ellen sok felületes és a viszonyokat nem ismerő ember kifogásokat tett”.

Életére és pápasága fontosabb eseményeire vonatkozólag ezt mondta: „Én a római Anyaszentegyházat, melyet háborúktól feldúlva és adósságoktól terhelten találtam, helyrehoztam, megerősítettem, kiirtottam belőle az egyházzsakadást, várait és városait visszaszereztem. Nemcsak adósságaitól szabadítottam meg, hanem védelmére nagyszerű erősségeket létesítettem Gualdóban, Assisiben, Fabrianóban, Civitá Castellában, Narniban, Orvietóban, Spoletoóban és Viterbóban. Pompás építményekkel, a gyöngyöktől és drágakövektől csillogó művészet legszebb formáival díszítettem, könyvekkel, szőnyegekkel, arany és ezüst edényekkel, a drága egyházi ruhákkal gazdagon felszereltem. De mindezeket a kincseket nem kapzsísággal, szimóniával, ajándékokból és fősვნყსég útján gyűjtöttem, hanem a nagylelkű bőkezűség minden módját gyakoroltam akkor, mikor építkeztem, sok könyvet vásároltam, állandóan latin és görög kéziratokat másoltattam és a tudomány képzett embereit tartottam szolgálatomban. A teremtő Isten kegyelméből és az Egyház állandó békéje miatt volt mindez lehetséges pápaságom alatt.” Aztán hozzátette az intelmet, hogy mindezt fáradhatatlanul folytatni kell az Egyház és Péter hajója javára.

Aztán az égre emelte összekulcsolt kezeit és ezt mondta: „Mindenható Isten! Adj a Szentegyháznak olyan pásztort, aki mindezt megtartja és megnöveli! Titeket pedig kérlek és intelek oly hathatósan, mint csak lehetséges, hogy imátokban a Mindenható előtt megemlékezzetek rólam.” Aztán méltósággal felemelte jobbját és jól érthető hangon ezt mondta: Áldjon meg benneteket az Atya, Fiú és Szentlélek! Kevéssel utána 1455. március 24-éről 25-ére virradó éjszaka szeméit végig a feszületre szegezve visszaadta nemes lelkét annak, akinek a földön képviselője volt.

Csodálatos volt – írja Bisticci –, hogy V. Miklós egész végig eszmélete birtokában maradt. „Miklós pápát, akit évtizedek óta barátilag ismert”, „Isten egyháza és évszázada világhosszágának és díszének” nevezi. „V. Miklós – írja Pastor is – kétségtelenül a reneszánsz kor legjobb és egyik legnagyobb pápája. Még az Egyház ellenségei is a legnemesebbek egyikének nevezik, akik valaha a hármaskoronát viselték.”

III. Callixtus (1455–1458)

Immár egymásután három XV. századbeli pápát elsoroltunk, de a borzalmas feslettségnek nyomát se leltük. Nemcsak tehetségben, hanem jellemében és erkölcsiségben is egyenesen az emberi átlagon felülieknek találtuk őket. Semmi kompromittálót nem fedeztünk fel egyikük életében sem, a három közül az egyik, IV. Jenő, egyenesen a szentség határait súrolta. V. Miklós is messze felette állt az emberi, sőt a pápi erkölcsi átlagnak. Meglepő, hogy ugyanezt kell mondanunk a sorban negyediknek következő III. Callixtusról is. Ő egyébként – legalábbis már pápa korában – még ha akart volna, se lehetett volna feslett erkölcsű, mert hiszen 80 éves aggastyán volt már, mikor pápa lett. (77 éves volt, de úgy látszik, még ennél is többnek látszott, mert van olyan forrás is, mely egyenesen 86 évesnek mondja.) De III. Callixtus fiatalori életében se található semmi folt, s ez annál meglepőbb, mert hiszen Borgia-pápa volt s a későbbi VI. Sándor, a pápaság szégyenfoltja az ő neposza volt.

III. Callixtus egész meglepetésszerűen úgy lett pápa, hogy megválasztásakor volt egy Colonna és volt egy Orsini bíboros. Colonna pártja volt a hatalmasabb, de Orsini is volt olyan erős, hogy miatta Colonna a kétharmad többséget nem tudta megszerezni. Mivel így nem volt értelme a további vetélkedésnek, a választók megállapodtak egy harmadikban, akire addig senki se gondolt s így ellenfelei se lehettek, egy olyan emberben, akinek megválasztása egyik pártra se volt sértő, s aki, mivel nyolcvanadik éve felé járt már, sokáig úgy se lehetett a hatalom birtokosa. Egyébként a pápaválasztáson a vetélkedést nem kell éppen a legrosszabb értelemben érteni (mint ez a történetírók részéről általában szokás), mert ekkor például a chiusi püspöknek, aki Sienába küldött jelentést, egyenesen feltűnt, hogy a bíborosok a „Veni, creator Spiritus” akkordjai közepette az előttük hordozott pápai kereszt után vonulva milyen „békésen és milyen nagy tisztelettel és jámborsággal” vonultak be a konklávába.

Alonzo (Alfonso) Borja (vagy olaszosan Borgia), a szerencsés megválasztott, kora egyik leghírnevesebb jogásza és spanyol (közelebbről: katalán) nemzetiségű volt. Ősi nemesi családból származott (címerében bikával), amely család tagjai közül sokat kítűntek vagy testi szépségükkel, vagy erős akarattal és rendkívüli tetterejükkel, vagy egyszerre mind a kettővel. Egyébként Alonzo Borgia anyjáról még azt se tudjuk, mi volt a neve.

III. Callixtusnak megvolt az a gyöngesége (más hibája nem is volt), hogy rokonait rendkívül szerette és egész a botrányig mindennel elhalmozta őket. Azt is megengedte nekik, hogy mindnyájan a Borgia nevet viseljék. Nem gonoszság volt benne ez a nagy szeretet, még csak nem is bűn, de kétségtelenül hiba, melyet növel még, hogy rokonai éppen nem voltak mind feddhetetlenek. Hogy tehetségesek, erőszakosak, gőgösek és fennhéjázók voltak, csak növelte a bajt, mert növelte, sőt a gyűlöletig fokozta ellenük az ellenszenvet.

Igen sok rokona volt s ezek mind Rómába özönlöttek már akkor, mikor Alonzo még csak bíboros volt. Nem kevesebb, mint négy nőtestvére volt: Johanna, Franciska, Isabella és Caterina. Isabellának a fia volt többek közt Don Rodrigo de Borgia y Borgia, a későbbi VI. Sándor pápa, Caterina fia pedig Luys Juan Mila (vagy Milan).

III. Callixtus mindkettőt már pápasága második évében egyenesen bíborossá tette, noha Rodrigo akkor még csak 26 éves volt, a valamivel idősebb Mila pedig ráadásul még tehetségtelen is. Rodrigóról még ellenségei is elismerik ugyan a tehetséget (Guicciardini azt írja róla, hogy „ritka okosság és éberség, érett megfontoltság és még a legnehezebb ügyek intézésére is csodálatos rábeszélőképesség, ügyesség és rátermettség egyesült benne”), de viszont ő meg feslett életű volt. (Bár arra semmi bizonyíték nincs, hogy ez már III. Callixtus életében is így volt.)

III. Callixtusról egyébként olyan sok jót tudunk, kifogásolnivalót pedig annyira nem halunk róla, hogy rokonai tekintetében szinte megmagyarázhatatlan ez a vaksága. Hacsak a dolgot meg nem magyarázza aggastyán volta, betegsége és vele járó gyámoltalansága. Fialat és tetterős rokonai nélkül mit is csinálhatott volna ő a banditáktól és kiskirályoktól, a Colonnáktól, Orsiniektől, Savelliektől, Malatestáktól és belső felforgatóktól állandóan veszélyeztetett egyházi államban, ahol őt, a spanyol „barbárt” mindenki gyűlölte, s melynek hol erre, hol arra a városára és várára hol a nápolyi király, hol Velence, hol Firenze, hol Milano agyarkodott.

Ő másban nem bízhatott, mint csak rokonaiban. Hogy hibáikat nem vette észre, azon se csodálkozhatnánk még akkor se, ha nem beteg aggastyánnal lenne dolgunk. Hiszen a Borgiák családi kiválósága volt a megnyerő külső, a rendkívül jó modor, az alkalmazkodó tehetség és a nagy rábeszélőképesség. Egyébként vannak rá bizonyítékok, hogy az agg pápa később már tudatára jutott a helyzetnek. Tudunk rokonait elítélő kijelentéseiről s arról is, hogy később már talán nem annyira szerette őket, mint inkább félt tőlük, de nem tudott már tőlük szabadulni. Mindez tehát nem erkölcsi fogyatékosága volt III. Callixtusnak, hanem szerencsétlensége.

III. Callixtus nemcsak világhírű egyházjogász, azaz nagy szobatudós volt, aki még pápa korában is és 80 éves létére is tovább képezte magát szakmájában, ha idejéből futotta, hanem – legalábbis fiatalabb korában – okos diplomata és gyakorlati államférfi is. Elsősorban az ő érdeme volt, hogy VIII. Kelemen ellenpápát sikerült rávenni arra, hogy bitorolt méltóságáról lemondjon. V. Márton pápa jutalmul ezért nevezte ki Valencia püspökévé.

Alfonzo, Aragónia királya rábízta törvénytelen fia, Ferrante (Ferdinánd) nevelését, akit maga után Nápoly királyának szánt, de az újonnan meghódított tartomány zilált igazságügyének rendezését is, melyet szintén teljes sikerrel hajtott végre. Az meg viszont III. Callixtus jellemét bizonyítja s azt, hogy nem az érdek, hanem az elvek embere volt, hogy mikor Alfonzo király, akinek pedig érvényesülését köszönhette, a bázeli zsinatra akarta küldeni, hogy a király szándékának megfelelően ott a pápa ellen működjék, a megbízást visszautasította. Később még magát a királyt is sikerült a pápával kibékítenie. IV. Jenő pápa ezért nevezte ki 1444-ben bíborossá. Az is jellemét és önállóságát bizonyítja, hogy mint pápa, az Egyház jogai védelmében ő is épp úgy szembekerült a nápolyi királlyal (aki ekkor már Ferrante, tehát az ő hajdani tanítványa volt), mint annak idején IV. Jenő pápa Alfonzo királlyal. Sőt így volt ez már Alfonzo idejében is.

Hogy előélete is mennyire feddhetetlen és mint fiatal pap is mennyire jámbor és buzgó lehetett, bizonyítja a következő érdekes és feltűnő eset, melyet a későbbi III. Callixtus soha el nem felejtett és barátainak többször elbeszél:

Rendkívül híres volt akkor életszentségéről Spanyolországban Ferrer Szent Vince, Domonkos-rendű szerzetes, akit III. Callixtus avatott szentté, mégpedig mindjárt pápasága első évében. Alonzo Borgia mint fiatal pap, sokszor jelen volt a tömegben, mely a szent életű domonkos prédikációját hallgatta és utána sokakkal egyetemben ő is megkérte, hogy imádkozzék érte. A szent ekkor így szólt hozzá: „Fiam, gratulálok. Ne feledd, hogy arra vagy hivatta, hogy egy nap hazád és családod büszkesége légy. Olyan magas méltósággal ruháznak majd fel, amilyen egy halandónak csak osztályrészülni juthat. Én magam halálom után különös tiszteletet tárgya leszek. Legyen rá gondod, hogy erényes életmódodban kitarts.”

Pastor azt írja, hogy Alonzo Borgiáról bíboros korában is köztudomású volt, hogy „hízelgéstől és pártoskodástól mentes egyházfejedelem” és hogy „akkoriban Rómában egyhangú volt a vélemény a valenciai bíboros – ahogy Alonzót akkor nevezni szokták – egyszerű erkölcséről, becsületességéről, méltányosságáról, okosságáról, az ügyek vitelében való jártasságáról és a kánonjogban való szakavatottságáról”.

Még csak azt se mondhatjuk, hogy a már aggastyán III. Callixtus kényelmes, passzív ember volt s legalább az a hibája megvolt, hogy semmit se csinált. Törődött ő az Egyházzal s mindennel, ami vele összefüggött, öreg kora ellenére is. Védte az Egyház szabadságát és függet-

lenségét és az egyházi állam területi sérthetlenségét. Ezért különbözött össze még Alfonzóval és Ferrantéval is, pedig ezzel lemondott legnagyobb erősségéről, az ő támogatásukról.

Hogy a reneszánsz művészi céljai iránt nem volt nagy érzéke, egyházi szempontból nem fogyatéksága, hanem érdeme. Hiszen a reneszánsz pápák ellen éppen az a panasz, hogy csak az iránt volt érzékük, vagy legalábbis jobban voltak műértők és mecénások, mint a pápák. Az elődje, V. Miklós alatt túlságosan is pártolt és pénzelt humanisták és művészek emiatt haragudtak meg rá és túlzott és valótlan meséket terjesztettek róla, mint akinek a művészet, a kultúra és a műkincsek iránt semmi érzéke se volt. Ez természetesen nem igaz. Építtetett ő is. Valla, kora egyik legnagyobb humanista tudósa nemcsak alkalmaztatást kapott tőle, hanem egyenesen kegyében állt. A római Campagna víztelenítését is folytatta, melyet IV. Jenő kezdett el. Nem igaz az se, hogy elajándékozgatta, sőt elherdálta az elődje, V. Miklós alapította vatikáni könyvtár kódexeit.

Egyenesen kevés pápa volt, aki annyi gondot és pénzt fordított a török veszedelem elhárítására, mint III. Callixtus, s így különösen nekünk, magyaroknak nagy hálánkra érdemes. Hunyadi és Kapisztrán híres nándorfehérvári győzelme az ő pápasága alatt volt, s természetesen nem anyagi és erkölcsi támogatása nélkül. Elmondhatjuk, hogy nélküle ez a győzelem meg se történhetett volna.

A török elleni kereszties háborút ő hirdette meg, az ezt hirdető szerzeteseket, köztük Kapisztránt is ő küldte ki. Hajóhadat is állított ki a török ellen. Különösen bámulnunk kell ezt a 80 éves aggastyánt e tekintetben akkor, ha az ő buzgalmával szemben a fiatal keresztény uralkodók közönyét és önzését látjuk.

„A szent Evangélium és az igaz hit védelmében, mely miatt még éjszakákat is álmatlanul töltve fáradozunk – írja egyik brevéjében, melyben a kereszties háborúban való részvételre buzdít –, nem bánjuk, ha csak egy vászonmitra marad is meg nekünk.” Majd: „Mi aranyunkat, ezüstünket, felszerelésünket egész a püspöksüvegekig felajánlottuk már eddig is és elhatarozzuk, hogy ezután is felajánljuk.”

Megválasztásakor a német lovagrend prokurátora [meghatalmazottja] ezt írta haza a nagymesternek: „Az új pápa egy tiszteletreméltó, erényes és teljesen jóhírű öregúr.” Mint bíboros, annyira önzetlen volt, hogy a valenciai püspökségen kívül más javadalmat nem fogadott el. „Jólelkű és szelíd volt mások iránt” – írja róla Pastor. A szegények és nélkülözők mindig vigaszt és segítséget találtak nála. Végrendeletében bíborosi palotáját kórházzul hagyta és fenntartására 5000 dukátot hagyott.

A sienai követ, Michele Bartolomeo is ezt írta haza III. Callixtus megválasztásakor: „Nagy életszentségű és tudományú ember. Katalán, Alfonz király barátja és híve, akinek szolgálatában volt. Városunk iránt mindig jóindulattal volt. Természete békeszerető és jóságos.”

„III. Callixtus életmódja és egész fellépése nagyon egyszerű volt. Minden fény és pompa nagyon gyűlölt volt előtte” – írja Pastor. Aeneas Silvio Piccolomini azt mondja róla, hogy a követek és kérvényezők nyugodt meghallgatásában messze felülmúlta elődeit. A királyoknak és a barátainak szóló leveleket (a 80 éves beteges aggastyán) maga diktálta, a kérelmek teljesítésének aláírása valósággal gyönyörűség volt számára (csoda hát, ha rokonai kéréseit se tudta elutasítani?), az egyházi törvények és rendelkezések oly élénken éltek emlékezetében, mintha csak tegnap hagyta volna el az egyetemet.

A valóságban tehát ilyen volt egy rossz hírű reneszánsz pápa. (Mert III. Callixtus még a reneszánsz pápák között is a legrosszabb hírűek közé tartozik.) Igazán büszke lehet rá az Egyház, kivált mikor ő már a negyedik, akit ilyen tiszteletreméltónak találunk. Látjuk, hogy nemcsak rossz ember nem volt III. Callixtus, hanem jelleme tele van kiválóságokkal. Még a hibája is jóságából folyt. Nem vethetünk rá követ, hacsak azt az igazságtalanságot el nem követjük, hogy rokonai bűnéért büntetjük. Igaz, hogy felelős volt értük, mert ő juttatta őket hatalomhoz, de kétségtelen, hogy a kárt nem tudatosan csinálta s még a hibája is túlságos jóságából folyt.

Sajátságos, hogy míg átlag a történetírás azt tartja (s a látszat igazat is ad neki), hogy III. Callixtus pápa csak a rokonai naggyá tevésének élt s emiatt még a jó katolikusok is az Egyház leggyengébb pápai közé sorolják (VI. Sándor meg Luther című művemben még magam is lekicsinylően nyilatkoztam róla), addig Pastor, mikor őt tárgyalja, ezt írja: „Egyedül csak a pápaság fogta fel a pillanat jelentőségét (a török elleni fellépésre). Míg körülötte mindenkit az egyéni érdek vezetett (ennek bizonyítására is felháborító adatokat hozhatnánk fel akár Németország, akár Franciaország, akár az Ibériai félsziget, akár Anglia, akár a nápolyi király, akár az olasz városokat illetően), a pápaság újra a világ legátfogóbb és legnemzetfenntartóbb hatalmának mutatta magát.” „III. Callixtus személyében – folytatja – olyan igazi ember került az élre, aki a keresztesvállalatnak új, hatalmas lendületet adott.”

„Az új pápa azon a véleményen volt, hogy az Egyház kormányzását nem kezdheti meg méltóbban, mint hogy rögtön megválasztása után ünnepélyes fogadalommal kötelezi magát, hogy mindent, az Egyház kincseit, sőt ha szükséges, még saját életét is feláldozza, hogy a győzelmesen előnyomuló félholdat visszavesse és Konstantinápolyt visszahódítsa. Ez a fogadalom, melyet akkoriban Európa majdnem minden országában írásban terjesztettek és a jobb érzelműek szívében a jövőt illetően vidám reményeket ébresztett, ma is megvan. Így szól:

„Én, III. Callixtus pápa, ígérem és fogadom a Szentháromság: Atya, Fiú és Szentléleknek, Isten mindenkor szeplőtelen anyjának, Szent Péter és Pál apostoloknak és az összes mennyei seregeknek, hogy ha szükség lesz rá, még saját vérem feláldozásával is, erőmhez képest mindent megteszek, hogy tisztelendő testvéreim (a bíborosok) tanácsaira támaszkodva ismét visszafoglaljam azt a Konstantinápolyt, melyet a bűnös emberi nem büntetéséül a megfeszített Üdvözítő ellensége, az ördög fia, Mohamed török fejedelem meghódított és feldúlt. Továbbá, hogy a rabságban sínylődő keresztényeket megszabadítsam, az igaz hitet felemljem és az elvetemült és hitszegő Mohamed ördögi felekezetét keleten kiirtsam. Mert ott a hit fénye majdnem egészen kialudt már. Ha megfeledkezem rólad, Jeruzsálem, legyen a feledékenység martalékává jobбом. Némuljon meg számban a nyelvem, hogyha megfeledkezem rólad, Jeruzsálem és nem téged teszek örömöm kezdetévé. Isten engem úgy segítjen és az ő szent Evangéliuma. Amen.”

Hogy pedig a pápa nemcsak beszélt, hanem meg is tette, ami tőle függött, azt bizonyítja Pastor ezen kijelentése: „Akinek alkalmá volt rá, hogy III. Callixtus rövid pápaságának 48 vastag kötetben szétszórt aktáit a pápai titkos levéltárban végigtanulmányozza, el kell bámulnia azon a nagyszabású tevékenységen, melyet ez az öreg, beteges pápa ebben a tekintetben kifejtett.”

Látjuk tehát, mennyire nem csak rokonai érvényesülésével törődött III. Callixtus, sőt még azt is, mennyire nem elsősorban azzal.

*

Mivel a reneszánsz korban nemcsak a pápák ellen vannak panaszok, hanem a bíborosok ellen is, sőt talán elsősorban ez utóbbiak ellen, érdemes itt kitérni Capranica bíborosra, aki majdnem egy időben halt meg III. Callixtus pápával. Cusa Miklóssal egyetemben Cesarini Julián tanítványa és rajongója volt, de még e híres tanárát is annyira túlszárnyalta, hogy mire Cesariniból bíboros lett, arra már belőle is az lett, noha Capranica ekkor még csak 23 éves volt. Láthatjuk belőle, hogy még a reneszánsz korban se csak protekciós alakokból lettek már „gyerekkorukban” bíborosok.

Egyházjogász volt Capranica, de a humanista, tehát a világi tudományok és a művészetek is épp úgy érdekelték. 21 éves korában már doktorrá avatták, mégis annyira szerény maradt, hogyha nála idősebb ember megszólította, mindig elpirult. Már diákkorában se vett részt

soha mulatságon. Mikor Peruggia kormányzójává tette a pápa, az ottani nép úgy tisztelte, mint atyját.

Roszzakarató rágalmak hatása alatt IV. Jenő, ez a szent életű pápa, Capranicát annyira félreismerte, hogy nemcsak méltóságáról tette le, hanem még családi vagyonát is elkoboztatta. Capranica ekkor a maga igazságát természetesen nem hagyta, de soha egy kemény szót ki nem ejtett nemcsak IV. Jenő pápa, hanem még a római kúria ellen se. Mikor aztán később a pápának alkalmá nyílt arra, hogy közelebről megismerje, egyenesen bizalmasává lett. Jenő halálakor Capranica még csak 47 éves volt, de mindenki azt beszélte, hogy ő lesz a pápa. A történetírás előtt nem ismertek az okok, miért nem történt ez meg. Az új pápa, V. Miklós, szintén annyira szerette, hogy utazásai alatt mindig maga körül akarta látni.

Capranica éjszakánként csak négy óra nyugalmat engedélyezett magának, mindennap meggyónt és termeibe női személy soha be nem léphetett, még nővére, sógornője vagy apáca se, asztalára mindig csak egy tál étel került, ellensége volt minden ceremóniának s mindig egyszerű, rövid és határozott volt. Legközelebbi környezetében csak derék embereket tűrt, de ezek lehettek bármilyen nemzetiségűek. Ebben a környezetben azonban nem úr volt, hanem atya. Hitvány emberekkel és naplopókkal szemben azonban rendkívül kíméletlen tudott lenni. Akkor is, ha az illetők papi emberek voltak, sőt akkor a legjobban. (Így aztán megértjük, miért rágalmazták meg annyira és miért tudták annyira lejáratni eleinte még IV. Jenő pápa előtt is.)

A lesgzigorúbb azonban önmagához volt. Mikor halála után felöltöztették, akkor látták, hogy utolsó percéig rajta volt a vegeklőv. Emberszeretete akkora volt, hogy nemegyszer anyagi zavarokba került túlságos jótékonyága miatt és asztali ezüstjét is nemegyszer el kellett zálogosítania. Végrendeletében mindenét az Egyházra hagyta. „Az Egyház – szokta már régebben is mondogatni – adta nekem, annak adom hát vissza. Nem úr voltam benne, hanem csak sáfár. Hiába tanulmányoztam volna az Egyház előírásait oly sok éjszakán át, ha az Egyház vagyonát, mely a szegényeket illeti, rokonaimnak hagynám.”

Egyébként Rómában időrendben az első kollégiumot is ő alapította.

V. Miklós halála után a közvélemény megint bizonyosra vette pápaságát, de mint Colonna-párti, az Orsinieknek nem kellett. Mikor III. Callixtus alatt Rómában a pestis dühöngött és az aggastyán Callixtus e tekintetben erősebb lelkű volt, mint V. Miklós szokott lenni s nem menekült, csak Capranica tartott ki mellette. Ő ekkor vidéken, Fermóban volt, de mikor szükség volt rá, egyenesen beutazott a dögletes levegőjű városba és az utcán temetetlenül fekvő holttestek között ment tanácskozára a pápához. III. Callixtussal fogyatékosága, a túlságos rokonszeretet miatt nem volt jó viszonyban. Igazságszeretetében az se befolyásolta, hogy ezzel magára vonta a pápa rokonságának, a bosszúálló Borgiák gyűlöletét. Inkább visszavonult a közélettől és az imádságnak és jámbor ájtatossági gyakorlatoknak szentelte életét, mintha csak megérezte volna, hogy vége közeleg.

Mikor 1458-ban meghalt III. Callixtus is, az akkor még mindig csak 58 éves Capranica bíborosnak most már igazán biztos volt a hármaskorona. Most már mindenki őt akarta, még az Orsiniék is, mert most már még ők is szerették. Őt akarták a rómaiak, őt a többi olasz, de őt a nem olasz bíborosok is. Igen akarta pápának a nagyhatalmú milánói herceg, de ő volt a jelöltje a nápolyi királynak is.

1458 júliusában azonban, mikor a pápaválasztásra készülődtek, könnyű rosszullet fogta el. Erre első dolga volt, hogy végtelen áhítattal felvegye a végső szentségeket, bíborostársait pedig arra kérje, hogy bocsássanak meg neki, ha megbántotta őket. Nem érdekelte már más, mint csak az örökkévalóság. Barátait, akik keserűen vették körül betegségét, arra utalva vigasztalta, hogy csak azok halála miatt kell keseregni, akik nem gondolnak a halálra előbb, mint csak akkor, mikor már látják, hogy tovább nem élhetnek. Augusztus 14-én halt meg. Röviddel halála előtt újra felvette a szentségeket, de olyan áhítattal, hogy egyik szemtanú azt írja, hogy a jelenlevők azt hitték, hogy egy paradicsomból leszállt angyalt látnak. Két nappal

később megkezdődött a konklávé s Capranica helyett megválasztották volt titkárát, Aeneas Silvio Piccolominit, II. Piust.

Ha az egész reneszánsz korban csak egy olyan bíboros lett volna, mint Domenico Capranica volt, még az se lenne szégyene az Egyháznak, mert olyan önzetlen és annyira tökéletes embert, mint amilyen ő volt, nem a feslett reneszánsz korban, hanem még erkölcsi aranykorokban is lámpával kell keresni. Azonban láttuk már, hogy a reneszánsz kori pápai udvarban nemcsak egy Capranica volt. Ugyanakkor kivüle még három tagja is volt a bíborosi kollégiumnak, aki vele erkölcsileg teljesen egyenrangú volt: Albergati, Cesarini és Carvajal. Pedig hát még Cusa Miklós, Bessarion és Correr is kortársai voltak s életszentségben és önmegtadadásban ezek is csak egy hajszállal maradtak mögötte. Correr talán még egy hajszállal se.

II. Pius (1458–1464)

Egész különleges alak a pápaság történetében, mert azonos Aeneas Silvio Piccolomini-vel, a reneszánsz kor Erasmus Rotterdamus után leghíresebb humanistájával. Vele tehát egyenesen maga a reneszánsz került a pápai trónra. Mivel pedig a reneszánsz a léha erkölcsöket, vallási téren pedig a cinizmust jelenti, el lehetünk készülve a legrosszabbra. Igen nagy jelentőségű dolog tehát, hogy még II. Pius pápasága is nemcsak nem szégyene, hanem egyenesen dicsősége az Egyháznak és a pápaságnak, tehát nemcsak kulturális vagy művészi, politikai vagy diplomáciai tekintetben lehetünk rá büszkék, hanem még vallásilag és erkölcsi téren is.

Aeneas Silvio Piccolomini nemes, sőt ősi, de szegény családból származott Siena környékéről. A sienai egyetemen jogot tanult, de jobban érdekelték a klasszikusok, kivált Cicero, Livius és Vergilius. Mivel szegény volt, kölcsönkérte és magának lemásolta őket. Még éjszakánként is ezeket olvasta. Aztán Firenzébe ment és ott Filelfónak, a híres humanistának lett a tanítványa.

Baselban a rendkívül tehetséges és tevékeny, de élvágyó, Boccaccio-módra erkölcsstelenségével dicsekvő és törvénytelen gyerekekkel is bíró ember természetesen az egyházellenes körökkel tartott fenn összeköttetést, sőt mikor újra kitört a kereszténységben a szakadás, V. Félix, az utolsó ellenpápa híve, sőt alkalmazottja lett. Mikor megismerkedik a Baselen átutazó III. Frigyes Habsburg császárral, az ő kancelláriájának tisztviselője lesz, s mivel itt vallásosabb környezetbe kerül, megkezdődik az addig frivolul író, cinikus ember lassú jobbrafordulása.

Először csak hitben, elméletben tér meg (mert az sokkal könnyebb) és a törvényes pápa, IV. Jenő híve lesz. Ha egyszer gazdája, a császár annak a híve volt, maradhatott-e ő az ellenpápa követője? Pálfordulását nem tulajdoníthatjuk azonban tisztán csak érdeknek, mert hiszen V. Félix mellett tekintélyesebb állása volt, mint eleinte a császári kancelláriában (s azt is tudjuk, hogy egy császár se volt, aki kisebb hatalmat jelentett volna, s akinek alkalmazottja így kevésbé számíthatott volna érvényesülésre, mint III. Frigyesé.)

Valószínű, hogy az éles eszű Piccolomini tisztában volt azzal, hogy V. Félix ügye elvesztett ügy, s így érdeke volt, hogy vele szakítson, de ne feledjük, hogy V. Félix még bukásakor is bírt akkora hatalommal, hogy azt a három papot, aki az ő „bíborosa” volt, IV. Jenő is kinevezte bíborosnak. (Kénytelen volt, mert V. Félix csak akkor volt hajlandó lemondani, ha tisztelességgel távozzhat.) Piccolomini is érvényesülhetett volna tehát, sőt akár még bíboros, utána pedig akár még pápa is lehetett volna belőle még a már bukott, V. Félix révén is. A törvényes pápa mellé való visszatérést tehát semmiképpen se tarthatjuk Piccolomini részéről csak egyszerű érdeknek.

Hogy bizonyos becsületérvzés volt benne már ekkor is, azt bizonyítja egy 1444-ből származó levele, melyben egyik barátjának azt írja, hogy nem akar pap lenni. „Timeo enim continentiam” (félek ugyanis a nemi önmegtartóztatástól), okolja meg. Piccolomini tehát még 39 éves korában (mert 1405-ben született) se volt még pap. Még subdiakonussá is csak 1446-ban, tehát 41 éves korában szenteltette magát. Hogy végül mégis pap lett, az nem érdekből történt, hanem mert megváltozott és mert Istennek kezdte szentelni életét. Bizonyítja ezt egyik levele, mely 1446 márciusából való, és amelyben barátjának ezt írja: „Nyomorult ember az és Isten kegyelmében nem lehet részes, aki magába nem száll, életmódját meg nem változtatja, aki nem gondolja meg, hogy ez után az élet után egy másik is lesz. Jánosom, én eleget és túlságosan is eleget hibáztam. Most már magamba szálllok. Ó, bárcsak ne lenne késő!”

Nem igaz tehát, hogy II. Pius pápának törvénytelen gyermekei voltak és hogy ledér, frivol, erotikus verseket írt, melyekben erkölcsstelenségével dicsekedett. Ezeket a verseket

Aeneas Silvio Piccolomini írta, törvénytelen gyermekei neki voltak, mégpedig akkor, mikor még nemcsak pápa nem volt, hanem még csak pap se, és amikor még pap nem is akart lenni. Még csak nem is a ledér életű és tollú Piccolomini lépett papi pályára, hanem a már megtért és életét megváltoztató Piccolomini.

Így aztán a két törvénytelen gyermek, akiről tudunk (az egyik korán meghalt) és a ledér versek, melyeket ismerünk, épp úgy nem szégyenei a későbbi bíborosnak és pápának, mint ahogyan Szent Ágoston életszentségét se csökkenti, sőt növeli bűnös előélete és ez időben született Adeodatus nevű törvénytelen gyermeke. Szent Pál se lett kisebb szent azáltal, hogy régebben a keresztények üldözője volt, hanem csak nagyobb.

Aeneas Silvio Piccolomini nem a villámcsapás hirtelenségével lett bűnösből jámbor, mint Saulból Pál, hanem lassan, de látjuk majd, hogy ő is irányt változtatott, sőt a végén ő is egyenesen a hősiesség magaslatára emelkedett. Ha még mint bíborosban is találunk benne gyarlóságokat, nem lephet meg bennünket.

Tény, hogy mint diplomata, még ekkor is megenged magának csalfaságokat (hiszen csupa rókával, sőt farkassal kellett tárgyalnia) és már mint bíboros, örült annak, hogy pápa lett belőle, sőt törekedett is rá, hogy az legyen. Emiatt nem csodálkozhatunk. Hiszen ő nem csodával tért meg, mint Saul (ApCsel 9,1-22), őt nem villámcsapás kényszerítette térdre és a bűnök elhagyására. Ha valaki tehetségei érvényesítésére – kivált jó cél érdekében – lehetőséget keres, az még nem bűn, legfeljebb gyarlóság, sőt még az se. Lehet ez még kötelesség is. Aeneas Silvio Piccolomininél nagyobb tehetség pedig kiben volt a reneszánsz korban?

Láttuk, hogy III. Callixtus halálakor 1458-ban Capranica bíboros pápává választása egész bizonyos volt, ő azonban közvetlenül a pápaválasztás megkezdése előtt aránylag fiatalon váratlanul meghalt. Aeneas Silvio Piccolomini került helyette Szent Péter székére. Vagyontalan családból származott és bíboros is csak húsz hónapja volt, mikor pápa lett belőle. Hogy ekkor már mennyire nem a hajdani frivol és fölényeskedő humanista volt már ő, mutatja, hogy a hír hallatára zokogásban tört ki s utána egy ideig azt se tudta, mit csináljon. Mikor végre magához tért, őt bátorító barátainak ezt felelte: Ilyen magas uralkodói méltóságnak csak azok örülhetnek, akik a vele járó veszélyekre és fáradságokra nem gondolnak.

II. Pius megválasztásakor csak 53 éves volt, mégis már megtört aggastyánnak látszott s az is volt, mert hiszen mindössze csak hat évig élt még. Magatartása már a koronázási ünnepségek alatt is komoly, kimért, majdnem melankolikus volt. Nemcsak megtört testi ereje, hanem a rá váró nehéz feladatok miatt is. Köszvényes volt, de oly fokban, hogy időnként mozdulni se tudott, állandóan köhögött is és kövek okozta kínjai is voltak. Akaratereje azonban akkora volt, hogy alig lehetett észrevenni, hogy ajkába harap időnként és a szája vonaglik a kínoktól. Csak ősz feje, fakó arca és kimerültségre valló arcvonásai árulták el, hogy beteg.

Olyan híres költő, szónok, történetíró, humanista és államférfi volt egy személyben, hogy megválasztása általános örömet okozott. Hogy mennyire más egyéniség volt, mint az Egyház ellenségei gondolják, s hogy lélektanilag mennyire lehetetlenség, hogy egyszerűen csak érvényesülése kedvéért, tehát csak külsőleg változott át egyházas érzületűvé, azt bizonyítja az, hogy még a köszvényét is vallásossága miatt szerezte.

Skóciában járt követségben. Oda utaztában a tengeren nagy viharba került és ő ekkor halálfélelmében fogadalmat tett, hogy ha a Szent Szűz megsegíti s elkerüli a halált, a keményre fagyott úton mezítláb fog egy ottani Mária-kegyhelyre zarándokolni. Fogadalmát teljesítette, pedig ekkor még nem volt pap, se jó keresztény, hiszen ez időben írta disznó verseit s egyik törvénytelen gyermeke is egy skóciai bűntársától született. (Nemcsak Piccolomini, hanem általában a többi humanista is csak így volt „hitetlen”. Cinikusok és ledérek voltak ők, de nem igazi hitetlenek. A középkor vallásos szelleme és nevelése, ha eltemetve is, de ott élt lelkükben és a veszélyekben és halálos ágyukon őszinte bűnbánat alakjában jelentkezett. Piccolomini megtérése tehát csak abban állt, hogy 40 éves korától kezdve már nemcsak időnként, s csak

akkor tartott bűnbánatot, ha bajban volt, hanem mindig, és lassacskán szenvedélyeit is esze és hite alá sikerült igaznia.

II. Pius történetírója Platina, egy másik híres és tehetséges humanista volt. Ez IV. Jenőre haragudott, mert szent szerzetesből lett pápa s ezért nem becsülte a feslett életű humanistákat. Ezért IV. Jenő minden tettet rosszra magyarázza. Amilyen rosszakarattal ír azonban róla, oly rokonszenvvel II. Piusról. Ezért a tárgyilagos történetíró nem vehet minden jót, amit Platina II. Piusról ír, kézpénznek. De írnak II. Piusról más kortársai is és így könnyű megállapítani róla az igazat. Nemcsak univerzális műveltségét és szellemi kiválóságát emeli ki minden forrás, hanem elbűvölő szeretetreméltóságát, szelídségét és egyszerűségét is, pedig e legutóbbi egyébként egyenesen ellenkezik egy humanista lényével. Az egyszerűség nem alkalmas a művészetek pártolására és műélvezetre. II. Pius egyszerű életmódjának erkölcsi értékét nagyban növeli, hogy környezetében olyan pompakedvelő reneszánsz bíborosok is voltak, mint a francia Estouteville és Rodriguez Borgia, a későbbi VI. Sándor.

Talán az Egyház egy pápája se változtatta annyit tartózkodása helyét és időzött oly keveset székvárosában, mint éppen a köszvényes, beteg II. Pius. Ennek oka mindig új benyomások után vágyódó írői természetén kívül a természet végtelen szeretete volt. Rendkívül élvezte a szép tájakat. Élményeit, benyomásait meg is írta. Az erdőket rendkívül élvezte.

Utazgatásai alatt a pápai udvar sokszor egészen eldugott helyeken, magányos kolostorokban volt kénytelen megszállni, ahol nemcsak a legkisebb kényelem nem volt, hanem sokszor még a szükséges élelmiszer is hiányzott. II. Pius ilyenkor akármivel megelégedett, szívesen evett-ivott a legegyszerűbb edényekből s megelégedett, ha lakása legalább a széltől és esőtől megóvta. Asztalára egyébként is csak egyszerű ételek kerültek, bor feltűnően kevés. Különlegesebb ételt, még ha kedvenc eledele is volt, csak kivételesen rendelt.

Egy kutató, aki tanulmányozta a pápák ma is meglévő számadáskönyveinek köteteit, arra az eredményre jutott, hogy II. Pius háztartási kiadásai voltak a legkisebbek. Nem rúgnak többre, mint 6-7 dukátra. Egy dukát értéke ugyan abban az időben igen nagy volt, de tekintettel arra, hogy itt nem a pápának magának, hanem egész udvarának – 260-280 személynek – napi eltartásáról van szó, a kiadás szinte hihetetlenül kevés. Nemcsak magának II. Piusnak, hanem az egész pápaságnak becsületére válik, hogy ezt éppen egy reneszánsz kori pápáról állapíthatjuk meg, s éppen a humanista és hajdan „ledér” II. Piusról. Pedig a protestáns Gregorovius volt ez a számadáskönyvet átvizsgáló. Ezt írja: „Egészben véve bámulatba ejt a pápai udvartartás egyszerűsége és takarékosága. Azt mondhatjuk, hogy úgy fest, mint egy kolostori ebédlő szabályzatának követése.”

II. Pius ismert volt arról, hogy idejét igen jól be tudta osztani. Olyan napokon, mikor köszvénye ellenére is fel tudott kelni, ezt már napfelkeltekor megtette. Először elvégezte a breviáriumot, misét mondott vagy hallgatott (ekkor nem volt szokás minden nap misézni), aztán rögtön munkához látott. Ebéd előtt a kertben egy kis séta volt egyetlen felüdülése. Ebéd után környezetével társalgott és egy kis sziesztát tartott. Utána leveleket diktált, irodalommal foglalkozott és folytatta a délelőtti kihallgatásokat egész a vacsora idejéig. Utána még titkáraival elintézte a folyó ügyeket, legvégül következtek – jellemző – a pénzügyek.

Sokat mond, hogy akiket kedvelt, mind környezete legfeddhetetlenebb tagjai voltak. A bíborosok közül is a legpapibb életűeket: Calandrinit, Cusát, Carvajalt, Bessariont és Castiglionét szerette a legjobban. Naponta 5-6 órai alvás elég volt neki. Közvetlen lefekvése előtt imádkozta el a breviárium befejező részét, de gyakran még utána az ágyban is olvasott és diktált.

Platina szerint kis, igénytelen termetű ember volt. Feje korán őszült és már javakorában is aggastyán külsőt adott neki. Arckifejezése egyaránt fejezett ki szelídséget és szigort. Öltözetében se gondos nem volt, se hanyag. A fáradsalmakhoz hozzá volt szokva, éhséget, szomjúságot egyaránt könnyen tűrt. Teste természetes adottságainál fogva erős volt, de a sok

utazás, munka és éjszakázások legyengítették. Kőszvénye, a kövek okozta görcsei és köhögése ellenére is mindenki számára megközelíthető volt. Egy kérést se utasított el könnyen.

Campano beszéli, hogy mikor egyszer egy túl sokat fecsegő öregre a pápa egyik kamarása rászólt, hogy rövidebben adja elő mondókáját, II. Pius azt mondta neki, hogy csak folytasd nyugodtan, a kamarásnak pedig ingerülten ezt mondta: „Nem tudod, hogy nekem, mint pápának, nem magamnak kell élnem, hanem másoknak?”

A hazugokat és hízelgőket gyűlölte. Hamar méregbe jött, de épp oly gyorsan újra le is higgadt. A személye ellen irányuló bántalmakat igen hamar elfeledte, de a szentszék elleni támadásokat nagy határozottsággal utasította vissza. Környezetéhez nyájas volt. Beszélgetésébe szeretett szellemes mondásokat szőni.

Hogy az emberek mit beszélnek róla, nem érdekelte. Például nem törődött vele, hogy sok utazgatását kifogásolták. A félelmet és változékonyságot nem ismerte. Sohase lehetett rajta észrevenni, hogy a szerencséjében elbizakodott vagy a sorscsapások súlya alatt elkedvetlenedett volna. Még szabadidejét is az írásnak és a tudományos bűvárkodásnak szentelte. Őszintén vallásos volt. A szentségekhez gyakran járult.

Külön ki kell emelnünk róla, hogy megbecsülte ugyan a pénzt, de nem volt pénzvágyó. Amit bevett, azt ki is adta. A pénzszámoláskor sohase volt jelen. Mikor állandóan háborút volt kénytelen viselni, pénztára állandóan üres volt, gyakran adósság nyomta.

Vallásossága komolyságának bizonyítéka, hogy a bűjtök megtartásától még akkor se lehetett visszatartani, mikor kínok gyötörték.

Nagy tisztelője volt a Boldogságos Szűznek. Úgy látta, hogy különös oltalma alatt áll. Utazásai folyamán szívesen kereste fel a Mária-kegyhelyeket. Ő, a hajdani ledér költő, most már az ő tiszteletére írt himnuszokat.

Nemcsak pénztelenségének, hanem gyökeres erkölcsi megváltozásának is kétségtelen bizonyítéka, hogy benne, a humanistából lett pápában csalódtak a humanisták. Sokkal kevesebb pénzt kaptak tőle és sokkal kevésbé bőkezű mecénást találtak benne, mint várták. Magánkönyvtára elsősorban keresztény művekből állt s még az ifjúkorban annyira kedvelt klasszikusok művei is alig találhatók benne. Amit ő maga pápa korában írt, abban gondosan vigyázott, hogy minden humanista ízű, pogány szellemű utalást elkerüljön benne.

Idealizmusát és nagy keresztény meggyőződését bizonyítja, hogy a hajdani kereszténygúnyoló cinikus most mint pápa, még magát a török szultánt is megpróbálja megtéríteni s hozzá intézett hosszú iratban bizonyítja neki a kereszténység igazát.

Mivel II. Pius az Egyház jogainak s még inkább egységének rettenthetetlen védelmezője volt, ellenfelei nemcsak hajdani frivolságát és feslett erkölceit, hanem a baseli zsinaton kifejtett szakadár tevékenységét is sokszor szemére hányták. Erre II. Pius külön bullát adott ki, melyben nyilvánosan megtagadta régebbi életét és tévedéseit, elismerte benne hajdani bűneit és ünnepélyesen bocsánatot kért értük. Ez a bullája 1463. április 26-án kelt s a kölni egyetemhez van címezve, azért, mert hajdan egy Dialog című művét, melyet a törvényes pápa ellen írt, ugyancsak a kölni egyetemhez intézte.

Bullája bevezetésében hivatkozik erre s kiemeli, hogy ő akkor még nem volt pap. „Lehet – folytatja –, hogy ezzel közületek egyeseket téves útra vezettem. Ha most Isten ezt a vért tőlünk kérné számon, mi erre csak bűnös voltunk elismerésével felelhetnénk. Nem elég azonban csak Isten irgalmasságát kérni, hanem ballépésünk jóvátételére is kötelességünk törekedni. Félrevezetve, mint Pál, sok kárhozottost mondtunk, írtunk és tettünk és tudatlanságból az Isten Egyházát és a római szentszékét üldöztük. Ezért sóhajunk most: Uram, bocsásd meg ifjúságunk bűnét!

Közben mivel írásműveink nincsenek már a mi hatalmunkban és ha gonosz emberek visszaélnék velük, nagy kárt okozhatnak, ezért kényszerítve vagyunk arra, hogy Szent Ágostont utánozzuk és tévedéseinket visszavonjuk. Ezért intünk benneteket, hogy azoknak a régebbi iratoknak, melyek a római szentszék felsőbbségét támadják vagy olyasmit tartalmaznak,

amit a római Egyház nem fogad el, hitelt ne adjatok. Ajánljátok és tanácsoljátok mindenkinek, hogy azt a trónt, melyre az Úr helytartóját ültette, különösen tiszteljék, és ne higgyék, hogy az isteni Gondviselés, mely mindent kormányoz és amely egy teremtményét se hanyagolja el, egyedül csak a küzdő Egyházat hagyta volna rendtartás nélkül.

Az Egyháznak Istentől megszabott rendje azt követeli, hogy a kisebbet a nagyobb vezesse és végül mindenki egy fölénk rendelt legfőbb vezető alatt legyen. Egyedül Péternek adta az Üdvözítő a legfőbb hatalmat. Ő és törvényes utódai az egyedüli birtokosai a főhatalomnak. Ha a Dialógokban, leveleinkben vagy más műveinkben – mert ifjúságunkban sokat írtunk – ez ellen a tan ellen szóló dolgokat találtok, utasítsátok vissza és vessétek el. Azt kövessétek, amit *most* mondunk, inkább az *öregnek* higgyetek, mint a fiatalnak, ne tartsátok többre a laikust, mint a *papot*. Vessétek el Aeneast (Silvio Piccolominit) és tartsatok ki a *pápa* mellett.”

Még arra a vádra is kitér, hogy ő elveit csak azért változtatta meg, hogy pápa lehessen. Hivatkozik arra, hogy az igazság ismeretére ő pápává választása előtt már régen eljutott. Például a kölni egyetemhez intézett Dialógjait ő az egyetem rektorához intézett levelében már 1447 augusztusában visszavonta. (Pedig álmodhatott-e ő akkor még arról, hogy belőle valaha pápa lesz?!) Aeneas Silvio Piccolomini elveiben és erkölceiben nemcsak teljesen megváltozott arra, mire II. Pius pápa lett belőle, hanem az idő haladtával annyira mind magasabbra emelkedett az erényekben és jellemben, hogy mire meghalt (pedig megválasztása után hamar meghalt), egyenesen erényhős, bámulatos példakép lett belőle.

A hit tisztaságának és az Egyház jogainak védelmén kívül ő is a törökök hatalmának visszaszorítását tekintette fő céljának, s elmondhatjuk, hogy céljának hősiiesen megfelelt egész a lelki vértanúságig. Toronymagasan állt azok fölött, akik kezében az ő idejében az anyagi s vele a fegyveres hatalom volt, akár abszolút hatalmú született uralkodók voltak ezek, akár alulról felemelkedett diktátorok, akár szabad köztársaságok (Velence, Genua, Firenze, Milánó) vezetői. Elképesztő az az önzés, melyet terveivel szemben mindnyájuknál tapasztalt. Az ő idealizmusa, nagy hite és tettereje kellett hozzá, hogy mégse csüggedt el s törekvéseit mindhalálig folytatta.

Végül elhatározta, hogy pap létére, betegen és öregén ő maga is hadba vonul és személyesen áll a keresztes sereg élére. Nemcsak komoly, hanem nagyon okos és gyakorlati elhatározás is volt ez. A tömegekre elsősorban példaadással lehetett hatni, a kényelmes, cinikus és önző fiatal uralkodókat is csak ezzel lehetett úgyszólván rákényszeríteni, hogy példáját ők is kövessék.

Az aggyastán pápa természetesen nem fegyvert akart ragadni (ezt soha semmiféle pápa, még a harcias II. Gyula se tette meg), hanem táborba szállni, a sereggel a harctérre együtt indulni, ott végig jelen lenni, a fáradalmakat, veszélyeket, nélkülözéseket, járványokat, esetleg a fogságba esést vállalni, azaz csakugyan példát adni.

Nem a ma szokásos reklám volt ez, sőt a pápa eleinte egyenesen titokban tartotta tervét. Még 1462-ben is csak hat bíborosát avatta bele. Voltak ugyan hozzá hasonló hősi és ideális bíborosok, de természetes, hogy a többség nem helyeselte és nem is helyeselhette a tervet, mert hiszen az emberek többsége nem lehet hős és ezért soha nem is volt az. Ha ugyanis a pápa hadba szállt, a bíborosok, akik a pápa környezetét teszik, szintén kénytelenek voltak vele együtt hadba szállni, tehát elhagyni a biztos és nyugodt otthont, ráhagyni magukat a bizonytalanra, nélkülözni, s esetleg elpusztulni. Eleinte azonban, mikor a terv még csak távoli volt és joggal lehetett gondolni, hogy sohase lesz belőle valóság, mindnyájan helyeselték és Krisztus helytartójához méltónak találták.

Mivel Velence ekkor már háborúban volt a törökkel (természetesen nem a kereszténység kedvéért, hanem üzleti érdekből), a pápa később a dózséval is közölte tervét. Itt is helyeslésre talált, de mivel ha a pápa a harctérre ment volna, akkor a dózse se tehetne volna meg, hogy

nem megy, ez a helyeslés olyan hűvös volt, az ígéret pedig olyan általánosságokban mozgott, hogy építeni nem nagyon lehetett rá.

Végül a pápa, Velence és a nagy anyagi erőforrásokkal rendelkező Fülöp, burgundi herceg 1463. október 19-én szövetséget kötöttek, hogy három éven át teljes erejükkel a török ellen harcolnak és egymás nélkül békét nem kötnek. A burgundi herceg kötelezte magát, hogy legkésőbb a következő év május elsejéig egész hatalmával hadba száll, a pápa pedig megígérte, hogy mihelyt a herceg Itáliába érkezik hadával, ő is személyesen csatlakozik hozzá. A pápa ez ügyben újra kérelmet intézett a vele ekkor jóban levő milánói hercegehez és a kasztíliai és portugál királyhoz is.

Utána megint kitört Rómában a pestis, a bíborosok menekültek, de az egyébként utazni annyira szerető pápa most a veszélyes Rómában maradt, hogy a török ügyben gyorsabban és sikeresebben tárgyalhasson. Hajóhad kiállítására is kötelezte magát, a bíborosok közül is hét vállalta egy-egy hajó kiállítását. Most már minden képzelhető helyre elküldte a pápa a személyes hadba vonulását bejelentő bulláját, mely a köznépre mély benyomást tett s hatására sok ezren vették fel a keresztet. Cristoforo Moro, a velencei dózsze is nagy kelletlenül bár, de elhatározta magát a személyes hadba vonulásra. A háború ugyanis elsősorban Velence háborúja volt, s ha még a pápa is hadba vonult, Velence vezetője szégyen nélkül nem maradhatott otthon.

Először Fülöp, burgundi herceg szegte meg a keresztes hadjáratban való részvételre tett fogadalmát. Állandó kicsapongásai miatt ugyanis teljesen elvesztette már tetterejét és így örömmel fogadta hűbérurának, a francia királynak a tilalmát, aki a hadba vonulásra nem adta meg neki az engedélyt azon a címen, hogy a török hadjárat úgyszólván csak az eretnek görögöknek és a kalmár Velencének lenne hasznára. Fülöp természetesen nem azt jelentette be a pápának, hogy fogadalmát megszegi, hanem hogy teljesítését kénytelenségből egy évre elhalasztja. Törvénytelen fiát, Antalt 3000 emberrel addig is hadba küldi azonban. (Persze a valóságban ebből se lett semmi.) A pápa, aki oly beteg volt, hogy még a konzisztóriumot se tudta megtartani, ugyanekkor azt a hírt is hallja, hogy René, Anjou-király még azt is megtiltotta országában, hogy legalább a papság felajánlja a pápától elrendelt tizedet. Ő a pápától egy általános zsinathoz fellebbezett.

Több bíboros (különösen a franciák) erre kijelentették, hogy ilyen körülmények között, de különösen a burgundi herceg viselkedése miatt a pápa sincs kötelezve, hogy megtartsa ígéretét és hadba szálljon. II. Pius azonban kijelentette, hogy arra, hogy azt, amit kijelentett, meg ne tartsa, még gondolni se lehet, sőt ez időben a mantuai követ azt jelenti haza, hogy a pápa úgy várja az indulás idejét, hogy minden nap olyan hosszúnak tűnik fel neki, mint egy esztendő.

A pápa közben újabb köszvényrohamot kapott s tervének ekkor már a bíborosok is annyira ellene voltak, hogy csak Carvajal, Cusa és Bessarion tartottak ki mellette. Aztán az a hír okozott újabb bajokat, hogy a francia király kijelentette, hogy a következő évben nagy sereggel ő maga is részt vesz a keresztes hadjáratban, de csak akkor, ha a pápa is egy évvel elhalasztja hadba szállását. A tapasztalt pápa azonban kijelentette, hogy nem kételkedik, hogy a király a tizedeket be fogja hajtani, de aztán majd magának tartja meg.

Ez alatt tömegesen érkeztek a keresztesek Rómába is, Velencébe is, Anconába is. Azt mondták, hogy ha az uralkodók is úgy viselkednének ma is, mint hajdan viselkedtek, az egész nyugat megmozdulna. A pápa, akármit mondtak orvosai és környezete, visszavonhatatlanul elhatározta, hogy június 18-án (1464) indul Asconába, ahol tengerre száll. E napon ünnepélyesen feltűzte a keresztet. „Isten veled, Róma – búcsúzott –, többet engem élve nem fogsz látni!” Úgy is lett. Ekkor még meg volt róla győződve, hogy Asconában a dózsén kívül a nápolyi herceg két fia (megfelelő nagy sereggel) és Siena, Mantua, Modena, Lucca, Bologna, Rhodus és Ragusa seregei várják.

Utazás közben azonban látják, hogy a keresztesek közül sokan, akik pénz és élelem nélkül jöttek, inségük miatt kezdtek visszatérni. Hogy a beteg pápát a számára kétségbeejtő látványtól megkímélik, lefüggönyözték ablakait. A pápa az Anconába már megérkezett és ott türelmetlenkedő keresztesek lecsillapítására az öreg Carvajal bíborost küldte. „Szentatya – mondta ez a kiváló ember –, ha én vagyok az az ember, akit ilyen nagy feladatra alkalmasnak tartasz, engedelmeskedem parancsodnak és még inkább példádnak. Hiszen gyöngye egészségi állapotod ellenére nem vetted-e kockára életedet értem és juhaidért? Azt írtad: Jöjjetek, s én itt vagyok, ha azt parancsolod: Menjtek, megyek. Életem még hátralevő részét nem vonom el Krisztustól.”

A hőség elviselhetetlenül nagy, a pápa rendkívül gyenge volt. Útközben azonban csatlakozott hozzá még három bíboros, köztük a későbbi VI. Sándor pápa is. A környéken, melyen áthaladtak, mindenütt a pestis uralkodott, melyben Ammanati bíboros meg is betegedett. A pápa Loretóban arany kelyhet ajánlott fel a Szűzanyának, melyre ez van írva: „Istennek szent anyja, hatalmadnak nincs határa. Én, nyomorult bűnös, lelkeimmel és szívemmel hozzád fordulok és alázattal kérlek, hogy ezt a sorvasztó lázat és keserves köhögést távolítsd el tőlem, és beteg tagjaimnak add vissza az egészséget, mert úgy reméljük, hogy ebből a kereszténységnek haszna lesz. Addig is fogadd el ezt az ajándékot, szolgálatomnak jelül. II. Pius, az Üdv[özítő] 1464. esztendejében.”

Július 19-én a pápa hálálos betegen megérkezett Asconába. A város lakói gyanakvással fogadták, mert régebben nézeteltérések voltak köztük s a pápa között, s azt hitték, azért jött, hogy most elbánjon velük. Itt természetesen nem várta senki, se a dózse, se a velencei hercegek vagy más csapatok, csak a szegény, nyomorgó és pestises keresztesek, akik inkább teher, mint segítség voltak. De egyébként se találtak hajókat, mely a harctérre szállítsa őket.

Ekkor újabb kétségbeesett kísérletek történtek a pápa visszatartására. Orvosai kijelentették, hogy két nappal hajóra szállása után meg fog halni. A bíborosok közölték vele, hogy megválasztása előtt kötelezte magát, hogy székhelyét az ő beleegyezésük nélkül nem változtatja meg, tehát beleegyezésük nélkül a harctérre se mehet. A külföldi követek felhívták a figyelmét, milyen veszélyek fenyegetik az Egyházat Cseh- és Franciaországban, s hogy ezek a veszélyek itthon maradását szükségessé teszik. A pápa erre is kijelentette, hogy elhatározása visszavonhatatlan.

Pedig a nehézségek csak növekedtek. Az ígért csapatok egyike se érkezett meg. A nagy hőség miatt a pestis veszedelmesen terjedt még a vele levő bíborosok udvartartása körében is. A kis Anconában az elszállásolás nehézségei is igen nagyok voltak. A dózse és vele azok a velencei hajók, melyeknek továbbszállítaniuk kellett volna őket, nem érkeztek meg. A velenceiek féltékenyek voltak. A török ellen a tengeren egyedül ők akarták viselni a hadjáratot. Közölték a pápával, hogy a neki ígért hajók számát leszállítják, sőt a legjobban azt szeretnék, ha maga a pápa is otthon maradna.

Július végére a sok várakozást megunva még azok a keresztesek is visszafordultak, akik fel voltak szerelve. Ammanati bíboros azt írja, hogy a pápának az adta meg a kegyelemdőfést, mikor látta, hogy Anconából is eltávoznak. Cristoforo Moro, a dózse még el se indult hazulról. Csak augusztus 2-án szállt hajóra, de ekkor is csak ismételt felszólításra. Ekkor se Anconába indult a pápához, hanem előbb Istriába, hogy ott előbb kiegészítse a hadak felszerelését. Végül augusztus 12-én jelentették a velencei flotta közeledését. A pápa ekkor odavitette magát hálószobája ablakához (mely „sok bajjal” sikerült csak), s mikor meglátta a befutó hajókat, felsóhajtott: „Mostanáig a hajóhad hiányzott útra kelésemhez, most pedig már én fogok hiányozni a flottáról!”

Augusztus 13-án reggel felvette a haldoklók szentségeit és megáldozott, közben olyan megjegyzéseket téve, melyek igazán méltók voltak Krisztus helytartójához. Másnap a bíborosok összejöttek betegágyához, ő pedig összeszedte utolsó erejét, hogy „újra szívükre kösse azt a nagy vállalkozást, melynek ő életét szentelte”.

„Forrón szeretett testvéreim – mondta nekik –, az én óráim közeledik. Isten hív. A katolikus hitben akarok meghalni, amelyben éltem. Egész a mai napig gondom volt a rám bízott juhokra és nem félttem semmi munkától vagy veszélytől. Hogy tovább folytassam azt, amit elkezdtem, már lehetetlen. Ez most már a ti feladatotok. Ezért dolgozzatok tovább Isten dögain, és ne hagyjátok el a keresztény hit ügyét. Hiszen ez a hivatástok az Egyházban. Legyen eszetekben kötelességtök, gondolatok az Üdvözítőre, aki mindent lát, és aki minden érdemet megjutalmaz. Legyen gondotok az egyházi államra is, hogy kárt ne szenvedjen.

Szeretett Testvéreim! A veletek való érintkezésben gyakran vétkeztem mint bíboros és mint pápa egyaránt. Megbántottam Istent, megsértetem a keresztény szeretetet. E megbántásokért legyen nekem irgalmas a Mindenható. Azt pedig, amiben ellenetek vétkeztem, bocsásátok meg ti, szeretett testvéreim, most a halál színe előtt. Engedjétek meg végül, hogy figyelmetekbe ajánlhassam családom tagjait és azokat, akik nekem szolgáltak, ha méltók rá. Isten veletek, testvéreim. Isten békéje és mennyei kegyelme legyen veletek.”

Másnap lett volna Nagyboldogasszony napja, s a pápa, mint nagy Mária tisztelő, ekkor újra meg szeretett volna áldozni. Kedves emberének, Ammanati bíborosnak kellett volna neki az Úr szent testét kiszolgáltatnia. Ezt azonban II. Pius már nem érte meg, mert a szent kelet felvétele után az éjszaka folyamán csendesen elszenderült. Utolsó szavai a mellette levő Ammanati bíboroshoz abban álltak, hogy kérte, hogy imádkozzék érte. Holttestét természetesen visszazállították Rómába. Mivel az egész török elleni keresztes hadjárat tulajdonképpen azonos volt vele, halálával meg is szűnt. A tanácskozásra össze gyűlt bíborosok mindjárt el is határozták, hogy azt a 40.000 dukátot, mely a keresztes hadjáratra befolyt s még rendelkezésre állt, velencei közvetítéssel átutalják a magyar királynak. II. Piusszal egy időben meghalt Cusa Miklós, a tudományban és hitbuzgalomban egyaránt kiváló bíboros is.

Érdekes, hogy a nepotizmus fogyatékoságát II. Piusban is megtaláljuk. Környezetében úgyszólván mind Piccolominik voltak és több rokonát nevezte ki bíborosnak is. Mint láttuk, rokonait még utolsó beszédében is a bíborosok jóindulatába ajánlotta. Bizonyára II. Pius, ez az egyébként hősi leg szent ember is azért tette mindezt, mert kénytelen volt. Elhagyatottnak, egyedülállóknak érezte magát a pápai széken és a sok ellenség közepette csak rokonaiban bízhatott meg. Hogy ez volt a fő indító oka, bizonyítja az is, hogy nemcsak rokonait, a Piccolominieket kegyelte, hanem általában földijeit, a sienaikat is. Emiatt ezek Rómában egyenesen gyűlöltek lettek.

II. Piusnak azonban – III. Callixtusszal szemben – nem kellett szégyenkeznie rokonai miatt, mert ezek tisztességes emberek voltak. A tőle kinevezett többi bíboros ellen se emelhetünk kifogást. Különösen kiváló volt köztük Oliva, aki azelőtt az Ágoston-rendiek generálisa [előjárója] volt. A pápa így mutatta be a bíborosoknak: „Minden tekintetben tökéletes és Istentől hívott, mint Aron.” Valóban. Mikor már bíboros lett, akkor is olyan szegény volt, hogy ajándékokból kellett berendeznie háztartását. Olaszországban „a béke angyalának” nevezték. Országos hírv szónok is volt. Mint bíboros is ugyanaz maradt, aki volt. Naponta hat órát imádkozott. Csak magához volt szigorú, más hoz mindenkihez jó. A bíborruha alatt állandóan vezeklővet hordott. Húst csak akkor evett, bort csak akkor ivott, ha orvosa megparancsolta neki. Egyszerű lakását csak hivatalos kötelességből és csak akkor hagyta el, mikor templomba ment. De már 1463-ban, 55 éves korában meghalt. Mindenki meggyőződése az volt, hogy ha tovább él, pápa lett volna belőle.

De természetesen II. Pius is kénytelen volt kevésbé méltó embereket is bíborosokká tenni, mert a fejedelmi kívánságokat nem mellőzhette teljesen, ha a hatalom birtokosait nem akarta az Egyházra haragítani. Így lett már 17 éves korában bíboros Gonzaga Ferenc, akinek érdemei csak művészi téren voltak. Apja, Gonzaga Lajos, Mantua ura, kora legműveltebb fejedelme volt, pedig ebben az időben ugyancsak nehéz volt e tekintetben elsőnek lenni, mert átlag minden fejedelem nagyműveltségű volt. Tudományosságá és művészetpártolása címén

régi barátság fűzte a humanistából lett pápához. Ettől kezdve a Gonzaga-család szinte jogot formált ahhoz, hogy legalább egy tagja mindig bíboros legyen.

A Gonzagák iránti gyengeségével szemben azonban nagyon becsületére válik II. Piusnak, hogy Rodrigo Borgia bíborost 1460-ban megintette azért, mert egy Sienában, De Bichis János kertjében rendezett frivol táncmulatságon részt vett. Nemcsak a megintés, hanem az a mód is, ahogyan ezt teszi, bizonyítja, hogy II. Pius valóban Jézus szíve szerinti pápa volt.

Borgia bíboros egyébként e paphoz nem illő viselkedése idején nem is volt még pap. Legalábbis arra, hogy akkor már pappá lett volna szentelve, semmiféle bizonyíték sincs. „A visszatetszés, mely elfog – írja neki –, megnevezhetetlen, mert viselkedésed a papi állás és hivatal gyalázatára szolgál. (Borgia pap nem volt még, de igenis: bíboros, akit mindenki papnak gondol.) Az emberek azt fogják mondani, hogy azért halmoznak el bennünket gazdagsággal és ruháznak fel bennünket hatalommal, hogy feddhetetlen életet éljünk, nem pedig hogy nekünk ezzel az élvezetekre lehetőséget adjanak. Ezért vetnek meg bennünket a fejedelmek és a hatalmak és ezért gúnyolnak bennünket naponta a laikusok. Ezért hányják szemünkre a *magunk* életmódját, mikor mi a *másokét* kifogásoljuk. Még magát Krisztus helytartóját is megvetésükkel sújtják, mert úgy látszik, mintha ezt túrné.

Szeretett fiam, te a valenciai püspökség élén állsz, mely az első egész Spanyolországban. Te ezenkívül az Anyaszentegyház kancellárja is vagy és – ami viselkedésedet még tűrhetetlenebbé teszi – te ott ülsz a bíborosok között a pápával az Egyház tanácsában. Megítélésedre bízom, hogy összeillik-e méltóságoddal, hogy lánynak hízelegj és bort és gyümölcsöt küldj annak a nőnek, akit szeretsz s egész nap máson se legyen az eszed, mint mindenfajta kéjelgésen.

Ócsároljanak bennünket miattad, ócsárolják boldogult nagybátyádat, Callixtust, aki sokak véleménye szerint helytelenül tette, hogy téged annyi kitüntetéssel halmozott el. Ha koroddal mentegeted magadat, nem vagy már annyira fiatal, hogy be ne láthasd, hogy méltóságod milyen kötelességeket ró rád. Egy bíborosnak feddhetetlennek kell lennie és az erkölcsös életmód példáját kell mutatnia mindenki számára. De így aztán haragudhatunk-e érte, ha a világi fejedelmek nem valami tiszteletreméltó címekkel illetnek bennünket, vagy ha kétségbe vonják javaink birtoklásának jogosságát és kényszerítenek bennünket, hogy előírásainknak engedelmessédjünk?

Valóban mi magunk ejtjük magunkon ezeket a sebeket és magunk szerezzük magunknak ezeket a bajokat, mert viselkedésünkkel naponta csökkentjük az Egyház tekintélyét. Ezért bűnhődünk érte ebben a világban szégyennel, a másokban pedig a megfelelő kínokkal. Ezért okosságod állítson eléd korlátokat. Tartsd szemed előtt méltóságodat és ne törekedj arra, hogy nők és fiatalok között a gáláns jelzővel illessenek. Ha ugyanis hasonló esetek megismétlődnének, kényszerítve látnánk magunkat arra, hogy kimutassuk, hogy mindez akarattunk ellenére és fájdalmunkra esett meg és megrovásunk nem történhetne a te pirulásod nélkül.

Mi téged mindig szerettünk és pártfogásunkra méltónak tartottunk, mint olyan embert, aki komoly és szerény mivoltáról tett tanúságot. Viselkedjél tehát úgy, hogy rólad való véleményünket fenntarthatassuk és ezt semmi se mozdíthatja úgy elő, mint egy rendezett élet megkezdése. Éveid, melyek még javulást ígérnek, megengedik, hogy atyailag intsünk. Petriolo, 1460. június 11.”

Borgia bíboros erre sietve küldte meg mentegető iratát a pápának, melyben azt bizonygatta, hogy az ő életmódja közel se olyan világiás, mint özsentsége gondolja. II. Pius erre is komolyan és állásához méltóan válaszolt. Azt felelte neki, hogy életmódját nem lehet a vádak elől mentesíteni, bár az lehetséges, hogy talán nem annyira kifogásolható, mint a kapott információk után ő gondolta. („Factum tuum, Dilecte Fili, non potest non culpabile esse, licet minus fortase sit, quam fuerit nobis relatum. Hortamur, ut a talibus deinceps abstineas, honorique tuo prudentius consulas. Ignoscimus tibi veniam a nobis petenti, nec si te non dilexissimus, ut nostrum peculiarem filium, non ita amanter monuissimus. Scriptum est

enim: Ego quos amo, arguo et castigo. Quod si bene feceris et modeste vixeris, non deerit pater protectorque bonus tibi ac tuis vitamque avunculi tui, praedecessoris nostri Pio vivo non multum desiderare habebis.”)

Milyen tiszteletreméltó és emellett melegszívű intelem.

II. Pius élete megint világosan bizonyítja, hogy valójában a sátán az, aki a reneszánsz pápák életén botránkozik és rájuk hivatkozva iparkodik a hitet csökkenteni a keresztény emberekben, nem pedig a történelmi igazság.

Mivel II. Pius pápa ellen semmit se szólhat, sőt bámulnia kellene hősi erényeit, ezekről nem tud, hanem azokat a disznóságokat idézi kéjelegve, melyeket akkor írt, mikor még ő is épp oly cinikus ellensége volt az Egyháznak, mint a mai sátánok. Pedig hogy Aeneas Silvio Piccolominiből ennyire szent pápa lett s azért lett belőle pápa, mert ennyire megváltozott, az nem szégyene, hanem dicsősége a pápaságnak.

Ha egy sportvilágbajnok gyerekkorában még vézna és beteges volt, ez csak dicsőségét növeli. Ha egy züllött humanistából egy II. Pius lesz, amiatt a pápaságnak nem pirulnia kell, hanem rá büszkének lennie. A rosszat ugyanis attól a reneszánsztól tanulta, mely az Egyház ellenségeinek rokonszenves, ugyanezt a rosszat azonban ugyanaz az Egyház, ugyanaz a pápaság irtotta ki belőle, sőt változtatta át hősiek erényekké, amely ugyanezeknek ellenszenves, sőt megbotránkoztató.

Milyen sátáni képmutatás ezek után azon botránkozni, hogy egy pápa írt ledér verseket s milyen cinizmus ráfogni, hogy az ellenpápa hívéből is csak azért lett a törvényes pápa hívévé, hogy belőle is római pápa lehessen. Ha így lett volna, akkor legalább az önzése pápa korában is megmaradt, sőt a réginél még nagyobbá lett volna, pedig ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk.

II. Pál (1464–1471)

A kevésbé feddhetetlen reneszánsz pápák egyike. Neki nem olyan bűnös a múltja, mint II. Piusnak, sőt ifjúkoráról se tudunk semmi szégyenleteset, de viszont nála pápa korában se tudunk rámutatni olyan buzgalomra, vallásosságra, sőt hősiességre, mint ezt Aeneas Silvio Piccolomininél, a már pápánál láttuk. De természetesen II. Pál is volt annyira jó és volt annyira mentes a bűnöktől, mint romlott korának uralkodói közt akár a legtisztességesebbek. S ez az eddig tapasztaltak után csak természetes.

II. Pál *való volt* uralkodónak. Tudott parancsolni és kormányozni. Ő uralkodói, politikai és diplomáciai tehetség volt. Ő tudott bánni az emberekkel, nem úgy, mint a nála jellemileg és aszketikailag sokkal magasabban álló IV. Jenő vagy III. Callixtus, vagy mint a majd utána következő IV. Sixtus.

Pietro Barbo volt a neve s megválasztásakor még csak 48 éves volt. De már 24 éve bíboros. Velencei volt és gazdag kereskedőcsaládból származott. Az anyja IV. Jenő pápa testvére volt és nagyon jámbor. Fiát is igen vallásosan nevelte, de – úgy látszik – nemigen volt rá hajlama, mert ennek ellenére ő is kereskedő akart lenni. Csak mikor nagybátyja pápa lett, tért át az egyházi pályára, de se a tudomány, se a jámborság nem érdekelte túlságosan. Még latinul se tanult meg jól soha s egész életén át pompakedvelő nagyúr maradt, aki (mivel a reneszánsz kor fia volt, de éppen nem tucatember) érmek, drágakövek és mindenféle régiségek gyűjtésében találta örömét. Senkinek se volt Rómában olyan fényes palotája, mint neki, de olyan gazdag se volt egy bíboros se, mint ő. Emellett olyan szép külsejű, hatalmas termetű és méltóságos tartású férfiú volt, hogy egyik krónikás kiemeli, hogy olyan szép férfi, mint ő volt, fél százada nem volt a bíborosi kollégiumban.

Híú is volt és tekintélyére féltékeny, mint egy velencei patricius, melynek született. Először például arra gondolt, hogy mint pápa, a Formózus nevet veszi fel. Igaz, hogy volt már Formosus nevű pápa, de mivel ez a név annyit tesz, mint „szép”, ő pedig feltűnően az volt, figyelmeztették, hogy tőle e név felvétele mégis furcsa lenne. Ekkor megtagadta magát s lemondott arról a névről, mely külseje kiválóságára emlékeztetett. Ekkor a Márk nevet akarta felvenni, azaz velencei patriciuságát akarta kihangsúlyozni. Mikor felhívták a figyelmét arra, hogy egy pápában az se fontos, hogy honnan származik, ebben is engedett s így lett belőle végül II. Pál.

Mint mondtam, nem volt rossz ember. Mutatja ezt nemcsak ez az engedékenysége, mely azt mutatja, hogy nem volt elbizakodott és makacs, ellenőrizte magát és nyesegette hibáit, hanem az is, hogy annak ellenére, hogy nem volt jó tanuló, volt tanítóit mégis megbecsülte s még pápa korában is kimutatta irántuk háláját.

A pénzzel, mint afféle velencei kalmár, igen jól tudott bánni. Nagy fényűzése és műgyűjtése ellenére azért volt neki belőle olyan sok. Rá is fogták, hogy pénzvágó. Természetesen hajlamainál fogva bizonyára az is lett volna, de e tekintetben is annyira ellenőrizte és nevelte magát, hogy tárgyilagosan senki se illethette ezzel az egy papra különösen nem kívánatos jelzővel. Például mint leggazdagabb bíboros, rendszeresen támogatta szegényebb bíborostársait, mint például Cusa Miklóst és Piccolominit. Nemcsak fényes palota építtetésére volt gondja, hanem restauráltatta római titulás templomát is.

Úgy tudott viselkedni, hogy mindenki szerette. Emberszerető volt, szelíd, jóságos és békeszerető. Akit pártfogolt, boldognak mondhatta magát, mert megvédte mindenkitől és a bajban se hagyta el. De különösen szép benne, hogy e tekintetben nemcsak jellemes és nagy-lelkű úr volt, hanem pap is, azaz evangéliumi lelkületű. A betegek különösen kedvencei vol-

tak. Ha valaki környezetében, udvarában beteg volt, azt mindig meglátogatta s tele volt iránta szeretettel. Külön házi gyógyszerára volt, melyből nemcsak környezetét látta el gyógyszerrel, hanem bárkit, s természetesen ingyen.

Talán még ennél is híresebb volt példátlan vendégszeretetről. Bíboros korában asztalánál mindig kedélyesség, tréfa és jókedv honolt. Azt szokta mondogatni, hogy ha ő valaha pápa lenne, minden bíborosnak egy-egy szép várat ajándékozna, ahova a nyári római meleg elől kimenekülhetnének. A Rómában járó idegeneket különösen felkarolta. A kérvényezőknek szíves és rendkívül hathatós pártfogója volt. Koronázáskor olyan ünnepeket rendezett Róma népének, amilyent ott még nem láttak. Ezt minden farsangkor és mikor csak alkalom volt rá, pápasága alatt is folytatta, s azt mondta, hogy ezeket a nép elégedetlenségének levezetésére, a forradalmak és a lázadások megelőzésére csinálja. El is érte célját, mert rendkívül szerették és alatta az egyházi államban béke és megalégedés volt.

A bíborosok és udvara már kevésbé szerették. Kissé túl öntudatosan lépett fel. A kihallgatásokat nem nappal, hanem éjjel adta s akkor is igen nehéz volt hozzá bejutni. Ezzel szemben azonban – ismét csak önkritikája és önellenőrzése bizonyítékául – a bíborosokat olyan külső kitüntetéssel látta el, mellyel addig nem bírtak és a kisebb jövedelmű bíborosok anyagi támogatását pápa korában is rendszeresen folytatta. Mindegyikük, akinek évi jövedelme nem érte el a 4000 aranyat, havi 100 arany kiegészítést kapott tőle. De ugyanezt sok püspökkel is megtette. Elszegényedett nemeseket, özvegyeket, árvákat, öregeket, betegeket bőkezűen támogatott. Fejedelmileg ellátta egész életükben azokat a keleti keresztény fejedelmeket és családjukat is, akiket ez időben a török elég sűrűn űzött el hazájukból.

II. Pál ma is meglevő számadáskönyveiben alig található nap, melyen bizonyítékot ne találánánk nagyszabású jótékonyágáról. Alamizsna alamizsnát ér itt özvegyeknek, férjhez adandó lányoknak, nemeseknek, rokkantaknak, menekülteknek (többek közt magyar menekülteknek is). Róma szegényvédelmét rendszeresen megszervezte. Elrendelte, hogy az apostoli kamara („amore Dei”) minden hónapban száz aranyat juttasson a szegényeknek. Templookra, kolostorokra, kórházakra is sokat áldozott. A pestis elleni védekezésül gondja volt Róma utcái rendszeres tisztítására és a csatornák kitakarítására. Fellépett a rablók garázdálkodása ellen s gondoskodott kellő élelmiszernek a városba való szállításáról. Intézkedéseket tett a vérbosszú szokásának kiirtására. Fő gondja a béke megőrzése volt, mert a háború a legnagyobb ellensége a népjólétnek.

Igen szerencsésen tudta egyesíteni a szigorúságot a szelídséggel. Szigorú volt például, de megelőzte korát s egészen modern volt abban, hogy nagy ellensége volt a halálbüntetésnek. Halálos ítéletet úgyszólván sohase hajtatott végre, annyira jószívű volt. Akit mindenképpen ki kellett volna végeztetnie, azt a gályákra küldte, de az embertelen bánásmódot itt is szigorúan megtiltotta. Annyira érzékeny szívé volt, hogy még ha meglátta, hogy vágóállatokat szállítanak a mészárszékre, még ezek árát is inkább kifizette a mészárosoknak, csak hogy leölésüket megakadályozza.

Azt is feljegyezték róla, hogy ha látta, hogy a kérvényező méltatlan, elutasítása még akkor is megviselte. A kalmárok ivadékának természetesen az egyházi állam pénzügyeinek rendezésére is gondja volt s alattvalóival ezzel is nagy jót tett. Szigorúan megtiltotta, hogy a római kúria hivatalnokai a felektől ajándékot fogadjanak el és tilalma megtartását a leggondosabban ellenőrizte. Mindezek hatására Peruggia lakói már 1466 novemberében a pápa óriási aranyozott bronzszobrának felállítását határozták el városukban s határozatukat már a következő évben meg is valósították a Dóm téren.

Az a II. Pál, akit Platina barbárnak mond, számadáskönyveinek tanúsága szerint még többet költött a római klasszikus kor építészeti maradványainak konzerválására, mint II. Pius, a tőle agyondicsért humanista pápa. 1457-ből, tehát még bíboros korából származó műgyűjteményének katalógusa megvan. Megtudhatjuk belőle, hogy több műtárgya volt, mint Európa múzeumaiban jelenleg van.

Gyakran hívta meg fényes lakomákra a város tisztviselőit, s mint láttuk már, a népnek is rendezett ilyen lakomákat. Népünnepeken pénzt szórattott a tömeg közé. Versenyfutásokat is rendeztetett megfelelő jutalomdíjakkal külön a serdülők, külön a felnőtt ifjak, külön az öregek, sőt külön még a zsidók számára is. Hogy ezek a népünnepek mennyire elérték azt a célt, amelyet II. Pál elérni akart, mutatja, hogy az egykorú krónikák hosszú lére eresztve közlik lefolyásukat és olyan lelkesedve írnak róluk, mint nagy fontosságú eseményekről szokás.

Nagyon tévedne azonban, aki II. Pál pápát csak jó uralkodónak vagy elsősorban annak tartaná. Törődött ő az Egyház ügyeivel is. Nagy gondja volt neki is a török elleni védelemre és erre is sok pénzt fordított. Kísérletet tett még az oroszoknak az Egyházzal való újraegyesítésére is, az Egyház keretei között pedig gondja volt a hit tisztaságára és a szükséges reformokra. Az Egyház szabadságát is védte az állami túlkapások ellen s emiatt még kedves szülővárosával, Velencével is szembeszállt.

Arra is gondja volt, hogy méltatlan emberek ne kapjanak bíort. Jouffroys, XI. Lajos francia király emberének kinevezésének sokáig ellenszegült, végül csak azért egyezett bele, hogy ezzel a király jóindulatát az Egyház számára megnyerje. „Ismerem ennek a papnak a hibáit – mondta Jouffroysról –, de rá voltam kényszerítve, hogy azokat ezzel a kalappal (a bíborosi-val) takarjam el.” Canensis külön kiemeli róla, hogy az egyházi méltóságokat csak érett és szabad megfontolás után és az illető személyek érdemei szerint adományozta. Kiváló embereket sokszor távollétükben s anélkül, hogy ők maguk tudták volna, nevezett ki püspökké.

Az ajándékok visszautasítása terén maga járt elől jó példával. Akkoriban minden új pápa trónra lépte után minden állam úgynevezett „engedelmességi követséget” küldött Rómába s szokás volt, hogy ezek ajándékokat is vigyenek magukkal. II. Pál az ajándékokat mindig visszautasította. Akkor is, ha rendkívül értékesek voltak. Ő megelégszik – mondta ilyenkor magának – a Szentszék iránti engedelmességgel, ha az őszinte. E szokása mellett egész pápasága végéig kitarzott.

Külön érdeme, hogy magát csupa feddhetetlen emberekkel vette körül. III. Callixtussal, II. Piusszal, akik pedig a tökéletességnek nála magasabb fokán álltak, éles és örvendetes ellentétben, ő, aki annyira velenceinek érezte magát és annyira ragaszkodott hazájához és földijeit, szolgálói, testőrei közé egyetlen velenceit se vett be.

Nagy pompaszeretete mentségére azt hozta fel II. Pál, hogy ezt ő az Egyház tekintélye emelésére és a vallásnak a néppel való megszerettetésére teszi. Hogy ez nemcsak üres beszéd volt, bizonyítja, hogy ez a dúsgazdag, pompakedvelő és a tömegek közé pénzt szóró ember magánéletében rendkívül egyszerű volt. Egyszerű étkeket evett és a bort is csak vízzel keverve itta. A fényt és pompát azonban elsősorban az egyházi ünnepeken, tehát azon hitigazságok tiszteletére és jelentőségének kiemelésére fejtette ki, melyeket az illető ünnepek kifejeztek. A karácsony, a nagyhét, különösen pedig a húsvét, a feltámadási körmenet olyan fényes volt alatta és olyan látványosságokkal járt, hogy már akkor is az idegenek ezrei özönlöttek rájuk Rómába, a város lakóinak életét pedig változatossá és örömtelivé tették. Ezáltal életük nem volt egyhangú robot. Az ünnep egész más volt, mint a hétköznap.

A bíborosi kinevezésekben is egyházasnak mutatta magát. Carafát például minden kortársa dicséri az emberekhez való kedvességéért, Paulus Cortesius pedig nagy megfontoltságáért. Nagy vagyonát jótékony és kulturális célokra adta. Egyébként nápolyi érsek volt s nagy teológus, jogász, régiségismerő, sőt katonai tehetsége is volt.

Marco Barbo trevisói püspök II. Pál testvérének fia, tehát neposza volt. Őt is bíborossá tette, de ez igazán nem volt káros nepotizmus, mert ő még pápai nagybátyjánál is sokkal különb volt. Igen nagy tudományú és járatos ember volt, emellett rendkívül jámbor és szelíd. Maga volt a megtestesült önzetlenség. Egész jövedelmét a szegényeknek áldozta, s ami vagyona még megmaradt, végrendeletében azt is a szegényeknek hagyta. „Mert ez az Egyház vagyona – mondta –, és az az egyházatyák tanítása szerint Krisztus szegényeinek öröksége.” Jó jel II. Pálra nézve, hogy ő volt legkedvesebb embere.

II. Pál két nővérének is volt egy-egy fia, akik szintén bíborosok lettek. Ezek is feddhetetlen jellemű emberek voltak, de se különösebb vagyont, se nagyobb befolyást nem juttatott nekik.

Mikor a rendkívül gazdag és világias életű Scarampo bíboros 200.000, sőt egyesek szerint 600.000 arany értékű hagyatékát tisztán rokonainak hagyta, II. Pál megsemmisítette a végrendeletet és a hagyatékot a szegények, a templomok és a török elől menekülők között osztotta ki, de azért volt olyan méltányos, hogy a rokonoknak is meghagyott belőle annyit, amennyi illett.

II. Pál idejében a legtekintélyesebb bíboros Carvajal volt. Ő volt a szigorúan egyházas érületűek feje. Jelszava volt: „Mindent túrni Krisztusért és Egyházáért.” De tett is, nemcsak beszélt, mert életében 22 terhes külföldi követséget vállalt és „külföldi útjairól nem hozott haza mást, mint szűzi papságának hírnevét”. Emellett annyira önzetlenül szerény volt és a propagandát annyira elhanyagolta, hogy a kutatók alig tudnak adatokat találni róla.

Egyszerű lakásában nagy igénytelenség és szigorú rend volt. Maga a bíboros vezeklő-övet viselt bíborruhája alatt. Igénytelen életmódja miatt sok jutott tőle az Egyháznak és a szegényeknek. Beszédei a szóvirágokkal teli reneszánsz korban rövidek, egyszerűek, könnyen érthetők, szigorúan logikusak voltak s a retorikának még nyomai se voltak találhatóak bennük. Ugyanilyen józanok és hidegen tárgyilagosak voltak követségeiről adott jelentései is.

Olyan tekintélye volt, hogy bizonyos félelem fogott el mindenkit, aki a közelében volt. Nem volt Rómában senki, aki „e szokatlan fenségű és mélységű jellem” előtt meg ne hajolt volna. Még a cinikus és ledér humanisták se voltak kivételek. Vahlen azt írja róla, hogy „példaképe volt a magát az Egyház feladatainak szentelő papnak”. Még a cseh husziták történetírója is – pedig gondolhatjuk, hogy a husziták nem szerethették – ezt írja róla: „Nemcsak hitbuzgalomban, az erkölcsök tisztaságában és jellemzilárdságban nem előzte meg senki, hanem senki se volt hasonlítható hozzá széles világismeretében és az egyházi ügyekben való jártasságban se.” (S követsége a cseheknek mégse használt.) Még maga a pápa is félt tőle s mindenben alkalmazkodott hozzá.

Ebben az időben (szinte az egész XV. században, tehát az egész reneszánsz korban) az volt a szokás, hogy a bíborosok a pápaválasztás megkezdése előtt feltételeket írtak elő a megválasztandó pápának. Ezeket minden bíboros aláírta, tehát az is, akiből utána pápa lett. Ezek a pápa hatalmi köreinek megszorítását és a bíborosokénak a kiterjesztését célozták. Az Egyház megreformálására vonatkozó inkább csak ürügyek voltak, hiszen éppen a legvilágiasabb életű bíborosok voltak azok, akik ezeket a feltételeket legjobban szorgalmazták.

E feltételek sohase voltak annyira kemények és igazságosoknak látszók, mint éppen II. Pál megválasztása alkalmával. Kikötötték, hogy a pápa 24 bíborosnál többet semmiképpen se nevezhet ki, de ezek közül is legfeljebb egy lehet a pápa rokona. Megfelelő képzettség nélküli és 30 évnél fiatalabb embert nem lehet bíborossá kinevezni. A pápa csak azt nevezheti ki bíborossá és a már bíborosnak újabb javadalmakat csak akkor adhat, ha ebbe a bíborosi kollégium is beleegyezik. A pápa háborút csak a bíborosok beleegyezésével üzenhet s szövetséget is csak így köthet. Hűbéreket csak papoknak adományozhat, de ezek a papok se lehetnek rokonai. Rokonaira csapatai parancsnokságát nem bízhatja. A hivatalos iratokban az a kifejezés, hogy „testvéreinkkel való megbeszélés után”, csak akkor szerepelhet, ha a bíborosokkal ez a megbeszélés valóban megtörtént. A bíborosokkal tartandó megbeszélésekben (consistorium) ezeket a választási feltételeket minden hónapban újra fel kell olvasni, évenként kétszer pedig meg kell vizsgálniuk a bíborosoknak, hogy a pápa ezeket a választási feltételeket megtartja-e és ha nem, „olyan szeretettel, mint amilyennel fiúk szoktak atyjukkal beszélni”, háromszor emlékeztetniük kell a pápát ígéretére.

A választási ígéreteket egy pápa se tartotta meg. II. Pál se. Ez nagy foltnak látszik a reneszánsz pápák jellemén. Kétségtelen ugyan, hogy a feltételek olyanok voltak, hogy olyan pápa, aki adott valamit a tekintélyére, nem is tarthatta meg őket. Igen ám, de ezt nem úgy kellett volna elintézni, hogy nem tartom meg, hanem úgy, hogy nem írom alá, hogy megtartom.

II. Pál e hibáját azonban nagyban csökkenti, hogy éppen nem ő volt az első, aki ilyen választási feltételeket aláírt s nemcsak ő nem tartotta meg őket, hanem egyik elődje se, pedig láttuk, hogy milyen kiváló, szent életű emberek voltak közöttük. Sajátságos, hogy még ők is aláírták őket. Világos, hogy aki nem írta volna alá, azt semmiképpen se választották volna meg pápának. Még világosabb azonban, hogy így se lett volna szabad aláírni. Érthetetlen, hogy mégis aláírta még a most említett Carvajal is, akire mindenki csak tisztelettel tudott felnézni, s akire senki se foghatta rá, hogy pápa szeretne lenni.

A dolgot csak úgy lehetett megmagyarázni, hogy az aláírás megtagadása a bíborosokkal szemben a testületi szellem megtagadása lett volna, sőt azt a látszatot keltette volna, hogy éppen az illető szándékszik pápa lenni s ezért védi már előre annyira a pápa jogait. Úgy látszik, akkor még általános divat volt jó papok körében is, hogy a pápai hatalom csökkentésére törekedjenek, és sokan azt hitték, hogy az egyetemes zsinat a pápával is rendelkezhet. Mivel ez a hit a bíborosokra egyénileg is kedvező volt, érthető, ha nem tekintették bűnösnek választási feltételek felállítását, kivált mikor – mint láttuk – volt a választási feltételek közt sok jó és helyes is, sőt mindig az Egyház megreformálása volt a fő feltétel. Melyik jó pap nem írhatna ilyesmit alá?

Hogy a pápák viszont sohase tartották meg azt, amit mint bíborosok aláírtak, az is érthető. Ma már teljesen eldöntött és minden katolikustól kivétel nélkül elfogadott dogma az Egyházban, hogy a pápa hatalma az Egyházban abszolút, hogy senki nem szabhat elébe feltételeket, nem írhat elő neki semmit, nem csökkentheti hatalmát. Krisztus a Szentírásban ad hatalmat Péternek az Egyházban (Mt 16,18) s ez a hatalom ott semmiben nincs korlátozva. Az Evangéliumban a pápánál van a kulcsok hatalma, mégpedig abszolút, minden megkötés nélkül. Ő köt, ő old, és amit ő megköt vagy felold, az a mennyben is meg van kötve vagy fel van oldva, ő legelteti Krisztus juhait és bérányait (Jn 21,15-17). Ellenben a bíborosok létezéséről még a Szentírás se tud. Világos tehát, hogy ha emberek, bíborosok, másként intézkednek, az jogtalanság, helytelenség s így érvénytelen. A pápák joggal tekinthették ezeket a feltételeket a bíborosok túlkapásainak.

Ismét hangsúlyozom, hogy mindezt nem úgy kellett volna elintézni, hogy a feltételeket aláírják s aztán nem tartják meg. De úgy se, hogy ha már aláírták, akkor megtartják, mert ha helytelenre köteleztük magunkat, azt akkor se szabad megtartani, ha aláírtuk, mert akkor vétkezünk, mikor aláírtuk, nem pedig akkor, mikor nem tartjuk meg. A derekabb bíborosok azonban akkor, úgy látszik, azt gondolták, hogy úgyse őket választják meg, tehát nem kell majd megszegniük aláírásukat, viszont bíborostársaiktól nem akarták a kartársiasságot megtagadni és alá nem írásukkal feltűnést kelteni vagy strébernek feltűnni. Mint említettem, akkor még nem is volt annyira nyilvánvaló, hogy rosszat, sőt az Egyház sorsára egyenesen veszedelmes dolgot írtak alá, mint ma már ez nyilvánvaló.

Aki azonban pápa lett, rögtön látta e választási feltételek túrheteren és veszedelmes voltát. Nemcsak azért, mert most az Egyház érdeke nem ellenkezett, hanem egybeesett egyéni érdekével, hanem azért is, mert ma már mindenki elismeri, hogy neki volt igaza. A választási feltételek visszaélések voltak, bűnös dolgokat tartalmaztak, s így nemcsak nem kellett, hanem nem is volt szabad őket megtartani. Ezzel hallgatólagosan tehát azt is elismerte a pápa, hogy hibázott akkor, mikor ezeket a választási feltételeket még bíborosként aláírta.

Mivel a pápák a választási feltételeket sohase tartották meg, II. Pál megválasztása előtt az aláírt feltételekben most már az is benne volt, hogy az új pápa már megkoronázása után harmadnapra bullát köteles kiadni, melyben a választási feltételeket mint pápa is megerősíti. Ez a bulla nem jelent meg. II. Pál jogtudósoktól kért írásbeli véleményt, hogy köteles-e az aláírt feltételeket megtartani. Ezek válasza azon érvelés alapján, melyet most ismertettem, tagadó volt. Erre ő egy egész más nyilatkozatot fogalmaztatott s ezt terjesztette aláírásra a bíborosok elé. Mindnyájan aláírták, csak Carvajal nem, még akkor se, mikor a többiek mind beadták már a derekukat.

Ez (hogy megválasztása előtt aláírta a választási feltételeket) az egyetlen említhető hibája II. Pálnak s majdnem minden reneszánsz pápának. Hiba ez benne, de kétségtelen, hogy a mi büszkeségünk, dicső és „igazságos” Mátyás királyunk (de nemcsak ő, hanem utóda, a jószágos „dobzse” László is) ennél százszor nagyobb csalásokat és jellemtelenségeket is elkövetett (például Ulászló úgy vette feleségül Mátyás özvegyét, hogy az esküvő előtt titokban írásba fektette, hogy ez csak formáság és Beatrice becsapására történik, azaz, hogy a valóságban esze ágában sincs elvenni).

Hogy se ez, se Mátyás sorozatos szószegései nekünk meg se kottyannak, ellenben ha a pápák csinálnak hasonlót (bár sokkal kisebbet), nemcsak megbotránkozunk, hanem még csak azt se tudjuk megérteni, hogyan lehetséges, s felháborodunk rajta még akkor is, ha ezek a pápák a „züllöttségükről” egyébként hírhedt reneszánsz pápák voltak, az csak annak a bizonyítéka, milyen dicső és szent az Egyház, milyen fennkölt testület a bíborosok testülete és hogy még legdicsőbb nemzeti hőseink becsületbeli igénye is mennyire csekély azok becsülete mellett, melyet számukra mindenki igényel.

II. Pál egyébként úgy halt meg, mint kortársa, a mi Mátyásunk: szintén dinnyeévessel kapcsolatban. Rosszul lett tőle este. Késő eset volt már ugyan, de említettem, hogy a pápa a szokásos kihallgatásokat éjszaka szokta tartani. Ezért kamarása kisietett, hogy a várakozóknak tudtul adja a kihallgatások elmaradását. Mire visszament, urát már halva találta.

Platina ellenségesen ír II. Pálról, de amit felhoz ellene, azt nem bizonyítja semmivel, csak – nyilvánvalóan ellenszenvből – állítja. „Milyen kifogástalannak kellett lennie a pápának – írja a protestáns Gottlob –, hogy még egy oly leleményes és rosszindulatú ellenfele is, mint ez a humanista, oly keveset tud felhozni ellene!”

„Pál pápa – írja a viterbói krónikás – igaz, szent, békeszerető ember volt. Országában minden részében élvezni lehetett a jó kormányzás előnyeit.” Egy újabb történetíró így jellemzi: „II. Pál kétségtelenül uralkodó természet volt, akit a legnemesebb szándékok vezettek.” A nepotizmustól ő se volt teljesen ment, de hogy ebből az Egyháznak csak bármi kára is lett volna, azt még ellenségei se merik állítani.

IV. Sixtus (1471–1484)

Egyik legrosszabb hírű pápa, akit szimóniával, kegyetlenséggel, természetellenes fajtalansággal (neposzaival) vádolnak s vádoltak különösen régebben. Mindezek rágalmak. Az egészből csak annyi igaz, hogy IV. Sixtus nem uralkodónak való volt, mert nem tudott parancsolni, nem volt emberismerete, naiv volt és igen lehetett befolyásolni. Mindezek azonban nem bűnök, hanem csak fogyatékoságok, s IV. Sixtus abból a tulajdonképpen erénynek számító s így rokonszenves tulajdonságából származtak, hogy túlságosan jó szíve miatt kérést alig tudott megtagadni.

IV. Sixtus ferences szerzetes volt, szinte a kolostorból került a pápai székre. Francesco della Rovere volt a családi neve és Genua környékéről, Liguriából származott. Családja nemes volt, de szegény, s így hazulról se hozhatott tapasztalatot arra vonatkozólag, hogyan kell kormányozni, hogyan kell nagyúrnak lenni. Tapasztalatlanságában, járatlanságában és egyedül voltában rokonaival vette magát körül, hogy legyenek körülötte emberek, akikben megbízhat, akikhez őszinte lehet és akikre támaszkodhat.

Roknai özönnel voltak és siettek is Rómába előkelő atyjafiúk mellé, akiről tudták, hogy még idegeneknek se tud semmit megtagadni, ha nagyon kéri, a pénz értékét pedig alig ismeri. Tagadhatatlan, hogy a della Roverék, akiknek nemesi címere egy arany gyümölcsseit (makkjait) hullató tölgyfa volt (a nevük is tölgyfát jelent), nem voltak mindennapi emberek se testben, se lélekben. Hiszen, hogy többet ne mondjuk, neposza, testvérének a fia volt a későbbi II. Gyula pápa, ez a valóságos Übermensch, akinek alkotásaival ma is tele van Róma. Úgyszólván mindennek, ami ott világhírű, ő volt az ihletője és mecénása.

Eszerint tehát még IV. Sixtus legnagyobb „bűne”, mely kétségtelenül egész visszataszító fokban megvolt benne, a rokonpártolás, ez is haszonnal járt, legalábbis kulturális szempontból. Ha IV. Sixtusban nem lett volna nepotizmus, ma a művészet legvilággraszolóbb alkotásai hiányoznának, a világ legnagyobb építészeinek, szobrászainak, festőművészeinek legnagyobb alkotásai elmaradtak volna, sohase jöttek volna létre. De nemcsak rokonainak, akiket ő juttatott szerephez és anyagi lehetőségekhez, hanem magának IV. Sixtusnak is örökre fennmarad a neve a Sixtusi kápolnában, mert hiszen ami ma Rómában művészi látnivaló, annak a Sixtusi kápolna a középpontja.

Sajátságos, hogy a hálás emberiség mégse hálával vagy legalább megbocsátó szemmel nézett erre a IV. Sixtusra. Neki nem bocsátotta meg azokat a bűnöket, melyeket Mirabeaunak, Lord Byronnak, Verlainnak, Ady Endrének, József Attilának tehetségük s ebből folyó nagy művészi alkotásaik címén megbocsátott. Neki nem megbocsátotta, jóindulatúan eltakarta azokat a bűnöket, melyeket soha el se követett, hanem mivel tényleges bűnei nem voltak, kitalált olyanokat, melyek sohase voltak, kéjes kárörömmel terjesztette, elhitte és részben még ma is hiszi róla őket. Az emberek a Sixtusi kápolnát bámulják, magát Sixtust azonban gyűlölik, rágalmazzák.

Sixtus homoszexualitására például semmi más bizonyíték nincs, mint csak az, hogy unokaöccseit annyira szerette, hogy hibáikat nem volt képes észrevenni. Bizonyára sokáig nem is tudott róluk, mert természetes, hogy neki senki se beszélt róluk. De egyébként maga az emberi természet is olyan, hogy arról, akit szeret, nem hiszi el a rosszat, s mikor már kénytelen elhinni, mert látja, akkor is jóra magyarázza.

IV. Sixtus férfitestvéréről kettőről tudunk. Az egyik volt Bartolomeo della Rovere. Ennek a fia, Lionardo, Róma városának prefektusa lett. A másiknak, Raffaellónak, három fia volt. Giulianóból lett a későbbi II. Gyula pápa. Ő, úgyszintén öccse, Bartolomeo is, Ferenc-

rendi szerzetesek lettek, míg Giovanni katona. Ez utóbbi szintén nagy szerepet játszott Sixtus uralkodása alatt.

A pápának négy nővéréről tudunk. Ezek közül egyiknek férje Riario, a másiknak Basso, a harmadiknak Giuppo volt. Riariónak két fia volt. Az egyikből, Pietróból bíboros lett, Girolamóból herceg. Egy lánya is volt: Violante, akinek a fiából szintén bíboros lett: ő volt Raffaello Riario Sansoni. Bassónak öt fia volt és egy lánya. A fiúk egyike (aki egyébként jellemileg is kiváló ember volt) a nápolyi király egyik rokonát vette el, tehát a mi Mátyás királyunkkal került rokonságba Beatrice révén.

IV. Sixtus – szinte megmagyarázhatatlan emberi gyöngeséggel – már megválasztása után néhány hónapra bíborossá nevezte ki egyszerre két unokaöccsét is: Giuliano della Roverét és Pietro Riariót. A kinevezés csak „in petto” (tehát titokban) történt, a két neposz azonban olyan ostoba és hiú volt, hogy már másnap bíborosi díszben jelent meg a nyilvánosság előtt s ezzel nagy botrányt és pápai nagybátyjuk tekintélyének nagy kárt okoztak. Pedig hát az első közülük ferences szerzetes volt (az volt egyébként a második is) és olyan nagy tehetség, hogy II. Gyula pápa lett később belőle. De hát megértünk mindent, ha meggondoljuk, hogy Pietro Riario csak 25, Giuliano della Rovere pedig csak 28 éves volt. Annál nagyobb volt azonban miatta a felháborodás, úgyhogy Ammanati bíboros kinevezésüket egyenesen „örültségnek” nevezte.

Úgy látszik, IV. Sixtusnak fejébe szállt a pápaság. Vagy talán inkább az volt a baj, hogy ő, a kolostorból jött szerzetes olyan felhők felett állónak gondolt egy pápát, aki mindent megtehet. De hogy mennyire igazságtalanok azok, aki IV. Sixtus e rokonszeretetét rosszakaratukban nem is tudják mással magyarázni, mint hogy homoszexuális viszonyban volt velük, mindjárt be kell látnunk, ha azt is megemlítjük, hogy a 25 éves korában bíborossá lett Pietro Riario apja nemcsak sógora volt IV. Sixtusnak, hanem igen nagy jótevője is.

Diák korában ez a Riario támogatta anyagilag a később pápává lett Francisco della Roverét. Nélküle nem is tudta volna tanulmányait elvégezni. A hálás és még hibáiba is rendkívül jó szíve miatt esett későbbi pápa, mikor már híres egyetemi tanár lett, ezt mondta Paolo Riariónak: „Elismerem, hogy Isten után egyedül neked köszönhetem, hogy azzá lettem, aki vagyok. Hálás akarok lenni irántad. Ezért add nekem oda Péter fiadat úgy, mintha az én fiam volna. A legalaposabban fogom kitaníttatni és derék embert fogok belőle csinálni.” A jótevő ekkor még csak híres ferences volt. Ezért jótevője és sógora fiából is csak ferences szerzetest csinált, mikor azonban pápa lett belőle, azt hitte, azt kívánja tőle a hála, hogy most meg legalábbis bíborost csináljon belőle.

Ő, a jámbor és szobatudós ember, nem is sejtette, hogy Pietro Riarióból a reneszánsz kori kolostorban mennyire nem lett derék ember. Nemcsak ő, hanem a másik bíborossá lett neposz is fiatal korában erkölcstelen volt, s míg a Rovere-unokaöccs legalább nemcsak testileg volt impozáns megjelenésű, hanem tehetségben és energiában is szinte emberfeletti ember volt és nemcsak pápa, hanem már bíboros kora óta (noha – mint láttuk – már húszas éveinek végén az lett) nem tudunk róla erkölcstelenséget, addig Pietro Riario talán az Anyaszentegyház egész történelmének bíborosai között a legbotrányosabb életű volt.

A jóságos és hálás nagybácsi az egyházi javadalmak egész seregével árasztotta el. A nagy hála elfelejtette vele, hogy az egyházi javadalmak nem azért vannak, hogy a pápa háláját fejezze ki adományozásukkal, hanem azért, hogy velük a híveknek jó pásztorokat adjon, akik ezt a vele járó nagy jövedelmet a szegények, árvák és betegek istápolására és az Evangélium előmozdítására használják. Riario bíboros is okos volt és képzett, szíves, bőkezű és vidám, és a tudósok, művészek, sőt a szegények iránt is bőkezű volt, de évi 60.000 arany (mai értékben sokmillió) jövedelmét elsősorban nagy szolgaszemélyzetre, lovakra, fényűző bútorkra, szőnyegekre, arany és ezüst felszerelésre fordította.

Olyan lakomákat adott, hogy még az asztalra rakott ételek is arannyal és ezüsttel voltak bevonva. (Világos, hogy ezek nem a gyomor, hanem csak a szem gyönyörködtetésére voltak

szánva.) Így bosszulta meg magát az az ostobaság, hogy a kolostori önmegtadadás és szigor után átmenet nélkül emeltek valakit hálából egyszerre évi sokmilliós jövedelembe 25 éves korában, s ráadásul a reneszánsz korában, mikor a fényűzés volt a dicsőség, a léhaság és a cinizmus a közszellem. Riario bíboros – mint az akkori többi fejedelem – természetesen szeretőt is tartott s nagystíluságát azzal bizonyította, hogy ékszerekkel árasztotta el még szeretője lábát is. Arra nem gondolt, hogy ezt abból a vagyomból teszi, melyet egy komolyabb korból származó emberek az Evangélium terjesztésére és az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlására adtak az Egyháznak.

Természetesen lehet, hogy Riario bíboros fényűzése a valóságban nem is volt olyan nagy, mint amekkora a híre volt, mert hiszen köztudomású, hogy az emberek túlozni szeretnek. Nemcsak a papok bűneit szokták túlozni, hanem még a szentek önmegtadadásait is. Így ugyanis érdekesebb és hallatára az emberek jobban csodálkoznak.

Nemcsak azt beszélték, hogy asztalára arany- és ezüstételeket tálnak, és hogy a szeretőjének még a papucsán is igazgyöngyök csillognak, hanem még azt is, hogy ez a fényűző bíboros a pápának nem is unokaöccse, hanem fia. De hogyha ezt gondolták, akkor miért kellett még azt is ráfogni, hogy homoszexuális büntársa is, azt nem tudom, mikor a két vád közül az egyik is utig elég lett volna, sőt a kettőt együtt még elképzelni is bajos.

Az igazi okot nem találhatjuk másban, mint csak abban, hogy a pletykázók és a botránkozók voltak azok, akik nagyon romlottak és perverzek voltak. Ők nem hittek már abban, hogy tisztességes nagyurak is vannak még a világon. A reneszánsz kor gazdagjai között például igen el volt terjedve a homoszexualizmus, azért tették fel a pápáról is, akit közelebről nem ismertek. Hiszen azok között a rómaiak és görögök között is el volt terjedve ez a bűn, akikért ők e korban annyira lelkesedtek.

Mindez IV. Sixtusszal kapcsolatban csak rosszindulatú ráfogás volt, de az tény, hogy a reneszánsz kori Egyház és a pápák egyik legnagyobb ellensége, Sigismondo Malatesta még a saját fiával is vétkezett (de ez is csak egyszer történt s akkor se kéjből, hanem bizonyos babonás célzattal).

A jámbor, a világ rossz oldalát nem ismerő, kolostorból jött és lélekben szerzetesnek mindig megmaradt IV. Sixtus nem is sejtette unokaöccsei bűneit, mikor pedig már hallotta, nem hitte el őket. Ha szólt nekik érte, kibeszélték előtte magukat. Ha pedig – józanabb pillanataiban – elhitte, akkor se segíthetett már a bajon, mert hiszen unokaöccsei nélkül ekkor már lehetetlen volt léteznie. Ha elkergeti őket, még rosszabbakat kap helyettük. Ezek legalább ragaszkodtak hozzá és ügyük egy volt a pápáéval. Idegenekről azonban ezt se mondhatta volna el. Ne feledjük, mit mondott a halálos ágyán a szintén szerzetesből lett s még nála is jámborabb, mert még a nepotizmustól is mentes pápa, IV. Jenő.

A mi Mátyás királyunk bizonyára nem volt ügyefogyott, mint IX. Sixtus. Neki volt magához való esze. Ő ugyancsak ismerte az embereket s túl tudott jární eszükön és gonoszságukon. Mégis ő is mennyire nepotista volt! Ő is még IV. Sixtus unokaöccseinél is méltatlanabb kegyeltjét (s aki ráadásul még idegen is volt) tette esztergomi érsekké (Beckensloer Jánost), s mikor az „hálából” elárulta, sőt idegenbe szökött, még csak azt se várta meg, hogy az egyházi törvényszék bűnös voltát megállapítsa, már kinevezte helyette felesége, Beatrice fiatal unokaöccsét, Aragóniai Jánost, aki már úgymint bíboros volt, s akinek apja, a nápolyi király, erőszakossága miatt már úgymint volt éppen elég egyházi javadalma és így jövedelme, s aki természetesen esztergomi hívei kedvéért nem hagyta volna el Rómát, annál kevésbé tanult volna meg magyarul.

A magyar király tehát, ha csak tőle függött volna, idegen felesége kedvéért vagy fél századra egyszerűen pástor nélküliekké tette volna magyar alattvalóit. Mert hiszen az „érsek”, mivel fiatal volt, emberi számítás szerint még vagy 50 évig elélt volna. Ennyi ideig költötte volna az esztergomi érsekség jövedelmét külföldön munka nélkül. Ezt IV. Sixtus pápa szerencsére még meg tudta akadályozni.

1480-ban pedig, mikor a modrusi püspök Rómában meghalt, utódjának kinevezési jogát Mátyás egyszerűen a feleségére ruházta (így akarta kimutatni iránta való nagy szerelmét). Beatrice – anélkül, hogy a pápát akár csak értesítette volna róla – ki is nevezte modrusi püspökké a gyóntatóatyját. Mivel azonban az egyházjog szerint azon főpapok utódát, akik Rómában halnak meg, a pápa nevezi ki (így van ez még most is). IV. Sixtus is kinevezett Modrusba püspököt, csak természetesen mást.

Mátyást most nemcsak a királyi gög, hanem a szerelem is tüzelte, mert mindenképpen meg akarta mutatni szép feleségének, milyen nagy úrhoz ment ő férjhez, s ezért egészen fenyegető hangon írt a pápának: „Szentséged tudja – írta neki –, hogy a magyar lelkületűeknek és a szokásnak (!) megfelelően inkább hajlandók a katolikus Egyháztól akár harmadszor is elszakadni (tehát nem Mátyás, hanem a magyarok ilyen gonoszok) és átmenni a hitetlenek táborába, mint megengedni, hogy az országban levő egyházi javadalmak a királyi kinevezési és prezentálási [felterjesztési] jog megsértésével a Szentszék által adományoztassanak.

Mátyás ekkor is sokáig dacolt, de végül ebben az eseten is a pápa győzött, mert mikor háromévi makacszkodás után apósa, a nápolyi király is a pápa mellé állt, Mátyás is kénytelen volt engedni.

Tudjuk azonban, hogy felesége 9 éves unokaöccsének, Estei Hippolitnak az esetében, bár a pápa ekkor is ellenállt, Mátyás győzött, s ezzel olyan nepotizmust gyakorolt, amilyent IV. Sixtus soha, mert az ő unokaöccsei legalább nem gyerkőcök voltak. (Egyébként mikor megnőtt, Estei Hippolit is lett olyan hitvány, mint amilyenek IV. Sixtus neoszai közül a legrosszabbak voltak. Azok között ugyanis voltak derekak és igen nagy tehetségűek is, de Mátyás feleségének rokonai közt egy se.) És IV. Sixtus unokaöccsei személyében legalább nem idegeneket erőszakolt Róma nyakára, Mátyás azonban magyarul nem tudó idegeneket tett magyar püspökké és érsekké.

Talán IV. Sixtusnak is jobban megbocsátunk, ha arra figyelmeztetünk, hogy tudunkkal még egy magyar történetíró se ítélte el Mátyást nepotizmusa miatt s a nagytehetségű király ezen gyarlósága (pedig ugyancsak felháborító fokban volt meg benne) egy cseppet se csökkentette nálunk s nem is csökkenti még ma se bámulatos népszerűségét.

Láthatnánk belőle, hogy ha abból a szeretetből, mely Mátyás király iránt megvan bennünk, csak egy cseppnyi is jutna Krisztus földi helytartójának, aki egyébként olyan nagyszabású ember volt, hogy az emberi kultúra a Sixtusi kápolnát köszöni neki, s akinek bűnei nem is voltak, csak gyarlóságai. (Mátyásnak azonban bőven voltak bűnei is mind magánéletében (a törvénytelen gyermek), mind alkotmányilag (egész sereg nemes és főpap, köztük Szilágyi Mihály törvénytelen bebörtönzése), akkor IV. Sixtus nepotizmusán se botránkoznánk, sőt akár még nagyon szerethetnénk is miatta, mint Mátyást szeretjük.)

Wagner Károly, a budai királyi egyetem könyvtára órének „Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, qae jam interciderunt” című, a budai egyetem betűivel 1778-ban megjelent műve a már kihalt híres magyar családok történetében a legelső helyen közli az alsóindvai Bánfi családot. Ennek keretében alsóindvai Bánfi V. Miklósról, aki körülbelül 1501-ben, II. Ulászló uralkodása alatt mint a királyi ajtonállók magisztere halt meg, azt írja, hogy felesége, Margit, nemcsak erényességéről, hanem szépségéről is nevezetes volt. Ezért, mikor Pozsonyban volt, neje női erényeit féltette s az oda készülő Mátyás királytól ezért az asszonyt a király elől Alsóindvára költöztette.

E tettével annyira magára haragította Mátyást, hogy az a hadigéphez (melyet szekér vont) láncolva hurcoltatta fogságba. Két év múlva visszaadta ugyan szabadságát és pozsonyi grófi méltóságát, de két várat: Lippát és Solymost se ő maga, se utódai többé soha nem kapták vissza.

Mi ehhez képest IV. Sixtus nepotizmusa vagy egyes Habsburgok túlkapása vagy törvénytörése! Hiszen az a nemesi kiváltság, hogy a törvényes elítélés előtt nem szabad letartóztatni, még a legegyszerűbb köznemest is megilleti, nem pedig egy olyan oligarchát, mint egy alsóindvai Bánfi és olyan országos előkelőséget, mint egy pozsonyi gróf!

Aztán a nemest ítélet előtt akkor se volt szabad letartóztatni, ha tényleg bűnös volt, sőt akár ha a saját apját gyilkolta is meg, Mátyás pedig itt ártatlant sújtott. Mert az, ha valaki a felesége erényét félti, még bizonyára nem büntény. Harmadszor Mátyás király törvényes eljárást utólag se indított még e Bánfi ellen, sőt hamarosan – ezzel hallgatólagosan elismerve büntelen voltát – maga is szabadlábra helyezte.

Mi címen rabolta el tehát tőle Lippa és Solymos várát? Olyan hatalmas és jelentős várak voltak ezek, hogy mikor később a török kezébe kerültek – bizonyára azért, mert ebül szerzett jószág ebül vész –, egész országrészek elvesztését jelentették. Vajon szerzett-e hasonló módon valaha várát, jószágot pápa vagy akár Habsburg király? Nem a kegyes Lipót, hanem akár csak egy erkölcsileg is alantasabb Habsburg is?

A legtanulságosabb azonban az, hogy nemcsak a Habsburgok általában, hanem még a kegyes Lipót is úgy él a magyarok emlékezetében még ma is, mint törvénytípró és zsarnok, Mátyás király azonban úgy, mint akinek halálával egyúttal az igazságnak is befellegzett.

Pedig hát látjuk, hogy nemcsak olyan ember volt, akitől a tisztességes embereknek féltetniük kellett a feleségüket, ha szép volt, hanem ha félteni merték, harci szekérhez kötötték s börtönbe hurcolták őket még akkor is, ha pozsonyi grófok voltak és olyan várak voltak birtokukban, mint Lippa és Solymos, és mindezt minden törvényes eljárás és ítélet nélkül tették velük. Hej, ha mindezt egy pápa, vagy akár csak egy Habsburg csinálta volna!

Mátyás király igazán botrányos nepotizmusát nem is tekintette bűnének, hanem kötelességének, erényének, vagy legalábbis magától értetődő dolognak tartotta. A 9 éves Estei Hippolit esztergomi érseki kinevezése például így szól:

„Mí, mivel fejedelmi nagylelkűségünkben és bőkezűségünkben mindazokat részesítjük, akik személyünk körül érdemeket szereznek: azokat, akik a természet erejénél fogva szeretni köteleztetünk és hozzánk a sógorság kapcsai csatolnak, nem mellőzhetjük. Emiatt, azon sógorsági viszonynál fogva, melyben méltóságos Hercules, ferrarai herceghez állunk, és tekintettel a felséges királyné kérésére, méltóságos Hippolit herceget... esztergomi érsekké megválasztjuk és kinevezük.” (Szilágyi: A magyar nemzet története, IV., 299. o.)

Ekkor már VIII. Ince, IV. Sixtus utóda volt a pápa. Ő se tartozik éppen a pápaság büszkeségei közé, de a mi dicső Mátyás királyunknak mégis annyira fölötte állt, hogy azt válaszolta neki, mikor Mátyás intézkedése megerősítését kérte tőle, hogy előterjesztését nem is terjesztette a bíborosi kollégium elé, mert a kívánság a királyhoz annyira méltatlan, hogy becsületére árnyékot vet és egyúttal teljesíthetetlen. Kéri a királyt, hogy figyelmét fordítsa érdemes férfiakra, akikben országa annyira bővelkedik. Annak az Egyháznak kormányát gyermeke, úgyszólván csecsemőre bízni, képtelen és igazolhatatlan eljárás volna.

Mátyás azonban ekkor már hatalmasabb és gögösebb volt, mint még IV. Sixtus idejében, s nem engedett. Nem a dolog erkölcsi oldalát nézte, hanem virtust látott benne. „Majd megmutatja – olvashatjuk Beatrice 1487. április 17-én kelt levelében –, hogy ő a magyar király, nem pedig a pápa vagy Ascanio bíboros.” *És Estei Hippolit csak azért is esztergomi érsek lett.*

A legfelháborítóbb (vagy talán inkább a legnevetetőbb) azonban az, hogy ebben nálunk mindenki az Egyház bűnét és szégyenét látta és látja még ma is, nem pedig az „igazságos” Mátyásét.

Mikszáth még művet is írt róla, melyben a protestáns kárörömével és az Egyház ellenségének cinizmusával élvezi és figurázza ki a gyermek érseket. Pedig hát az a gyermek nem érsek lett (mert hiszen még pap se volt s nem is lehetett), hanem csak az érseki címet viselte és az esztergomi érsekség akkor még több százezer holdjának élvezője volt. Sőt mivel a 9 éves gyermek még a vagyon élvezője se lehetett, tulajdonképpen semmi más nem történt, mint hogy az „igazságos” Mátyás azt a vagyont, melyet magyar őseink az Evangélium céljaira adtak, elrabolta az Egyháztól és felesége rokonainak élvezetére utalta ki.

Ellenben IV. Sixtust az emberek valósággal emberi bőrbe bűjt szörnyetegnek gondolják (Mátyást pedig „igazságosnak”), mert unokaöccsének, Pietro Riariónak bíborossá tevését

(noha ő már 25 éves volt), fényűzését és kicsapongásait el se tudják képzelni másképpen, mint hogy a pápa és unokaöccse viszonyában még a homoszexualizmust is bizonyosra vegyék.

Ugyanez Mátyással és Estei Hippolittal kapcsolatban senkinek se jutott még eszébe. Pedig annyi bizonyíték, mint IV. Sixtus fajtalankodásaira, itt is van, sőt annál több is. Írva vagy onnan ugyanis, hogy Mátyás király a magyar főurak tanácsában még Estei Hippolit arképét is bemutatta, közben a képet meg is csókolgatta, s utána, hogy királyuknak kedvében járjanak, a főurak is csókolgatni kezdtek. (Lásd a Szilágyi történelem fent idézett helyén.) Azok a magyarok csinálták ezt, akiknek meg nem alkuvó kemény természetével Mátyás király IV. Sixtus pápát ijesztgette.

Mit csinálnának a történetírók és mit csinálnánk mi is, ha IV. Sixtus vagy más reneszánsz pápák is neposzaik fényképeit csókolgatták és bíborosaikkal csókolgatták volna! Nem vennék-e bizonyítottan homoszexualizmusukat? Hiszen IV. Sixtusét még bizonyítékok nélkül is biztosra vesszük!

Közönséges szentségárulónak, szimóniásnak is mondják az Egyház ellenségei IV. Sixtus. Azt állítják róla, hogy a pápaságot egyszerűen úgy vette meg az elfajult bíborosoktól. Mindebből csak annyi igaz, hogy IV. Sixtus nem volt annyira tökéletes evangéliumi ember, hogy ne örült volna annak, ha pápa lesz belőle. Ez azonban csak gyarlóság, nem pedig bűn, s ha nem keveredik bele az öntudatos vagy öntudatlan ellenszenv a papság iránt, ennyi kis emberi gyarlóságot természetesen is tartunk mindenkiben.

Ha nem pápaválasztásról, hanem királyválasztásról, köztársasági vagy miniszterelnökről vagy párttitkáról van szó, egyenesen meg se tudjuk érteni, hogy valaki ne a megválasztása mellett, hanem ellene dolgozzék. Ekkor nem is jellemnagyságot, hanem bizonyos lelki abnormalitást látnánk az illetőben. Sajátságos, hogy ha pápáról van szó, ugyanezt csak egészen aljas jellemmel és tökéletes erkölcsi elfajulással tudjuk magyarázni.

Igaz, hogy IV. Sixtus megválasztása után egyházi javadalmakkal halmozta el azokat a bíborosokat, akik megválasztását előmozdították. Ezt azonban teljesen megmagyarázza IV. Sixtus említett alaptermészete, a túlságos jóság és hálaérzet. Jobb adni, mint elfogadni, mondja a Szentírás is (ApCsel 20,35) és IV. Sixtus se akart senkinek adósa maradni. Ez azonban még nem bizonyítja azt, hogy az illető bíborosokkal már megválasztása előtt lepaktált, annál kevésbé, hogy úgy vette meg szavazatukat.

Annak az állításunknak, hogy IV. Sixtus minden fogyatékosága túl nagy jóságából, hálaességéből, a pénz értékének nem ismeréséből, illetve nem értékeléséből, emberismeret hiányából s a világi élet nem ismeréséből fakad, ellentmondani látszik az a tagadhatatlan tény, hogy ez a pápa kétségtelenül nagytehetségű volt. Ha együgyű ember lett volna, nem lehetett volna a világtörténelem legnagyobb művészetpártolójává. Hogy ugyanis olyan művészi alkotások fűződhessenek valaki nevéhez, mint IV. Sixtuséhoz, ahhoz kétségtelenül nemcsak pénz és bőkezűség, hanem műértelem, intelligencia is kell. De IV. Sixtus már mint egyetemi tanár is olyan híres volt, hogy korában úgyszólván mindenki, aki a teológiához értett, az ő tanítványa volt. Egész Olaszországból özönlöttek hozzá a hallgatók. Mint pápa is sok sikerre tekinthetett vissza.

IV. Sixtus tehetetlensége, befolyásolhatósága, sőt együgyűsége azonban még nincs elmentmondásban nagyvonalúságával és ezzel járó sikereivel. Vannak ugyanis olyan természetek (nem is ritkák), akik időnként nagy szellemi teljesítményekre képesek, de ezeket – a fáradt idegzet reakciójaként – ellanyhulások, akaratnélküli korszakok követik. Ilyenkor másoknak kell cselekedni helyettük, s ha olyan állást töltenek be (pápa, uralkodó), melyben állandóan nagyfokú szellemi tevékenységre van szükség, ilyenkor ezt tanácsadóik, környezetük fejti ki helyettük. Ezért volt szüksége IV. Sixtusnak unokaöccseire s ezért volt ezeknek úgyszólván korlátlan befolyásuk mellette.

Ilyen ember volt V. Károly császár is. Ő is rossz idegzetű volt s ezért természeténél fogva félénk (hiszen az anyja Örült Johanna volt), viszont ha kellett (például a sorsát eldöntő csatá-

ban), egészen rendkívüli bátorságról és elzántságról tett tanúságot. (Utána azután jött a lelki ernyedtség korszaka, végül a trónról való lemondása s teljes visszavonulása.) Ő is majdnem mindig tanácsadóira hallgatott, azok után igazodott, néha pedig túlságosan is önálló és macacs volt és senki ellenvéleményével se törődött.

XVI. Lajos is félének természetű volt király létére, a vérpadon azonban annál nagyobb hidegvérről és bátorságról tett tanúságot. De nemcsak a vérpadon, hanem akkor is, mikor a párizsi csőcselék berontott a palotájába és órákon át ki volt téve inzultusaiknak, sőt az életveszélynek. De akkor is, mikor a forradalom egyházellenes törvényei ellen vétót emelt s ellenállása mellett egészen a gillotinig kitarított.

Igen hatásosnak látszik IV. Sixtus és általában a reneszánsz kori pápák ellen az a kifogás, hogy túlságosan is világi uralkodók voltak és megengedettnél jobban merültek a politikába. IV. Sixtus idejében például egyik nap még a firenzeiek voltak átok alatt, a velenceiek pedig a pápa szövetségesei és „szeretett gyermekei”, néhány nap múlva viszont a velenceiek voltak sújtva a legszigorúbb egyházi büntetésektől, a pápa barátja és szövetségese pedig ugyanaz a Medici Lorenzo volt, aki kevéssel előbb még úgy volt odaállítva a kereszténység elé, mint a romlás fia és a gonoszság gyermeke. Tarthatták-e ezek után szentnek a hitet a hívek s elhíheték-e, hogy a pápa és bíborosai is épp oly szentül hisznek a másvilági életben és az Egyház isteni alapításában, mint ahogyan hirdetik?

Pedig hát közel se volt az a pápai politizálás annyira megbotránkoztató, mint az érvelés alapján (melyet pedig Pastor is minden cáfolat vagy észrevétel nélkül közöl, tehát ő is elhisz), gondolnánk.

Abban a korban a pápa világi fejedelem is volt. Ha az volt, politizálnia, diplomatizálnia, sőt időnként háborúskodnia is kellett, még akkor is, ha nem akarta. Már eddig is láttuk, de külön is rámutatunk majd, hogy a pápai állam szomszédai: a nápolyi királyság, Velence, Firenze, Milánó, Ferrara stb. állandóan hol ezt, hol azt a várat vagy várost akarták maguknak megszerezni a pápai államból. A pápai állam egyes városai, illetve hűbéresei is állandóan önállósítani akarták magukat és ezáltal akarták megcsonkítani az Egyház örökségét. De Franciaország, Spanyolország, a német császár is állandóan arra törekedett, hogy Olaszország egyes részeit (Milánót és Nápolyt) meghódítsák és így az Egyház fejének függetlenségét ők is állandóan veszélyeztették. Ezenkívül nemcsak ők, hanem Anglia, Magyarország, Lengyelország, az északi államok, sőt még a kis Savoya és Burgundia is hol az egyházszakadást pártolták, hol püspököket neveztek ki a pápa tudta nélkül, sőt ellenére.

A pápa – hacsak nem akart hűtlen sáfára lenni Krisztus földi javainak – mindennek kénytelen volt ellenszegülni, de az Egyház egysége és tanai tisztasága miatt se lehetett tétlen. De mivel országa kicsi, katonailag pedig még annál is sokkal gyöngébb volt, mint országának nagysága után ítélve kellett volna lennie (éppen azért volt gyengébb, mert a pápák még a reneszánsz korban se tekintették magukat világi uralkodóknak, rendszeres hadsereg tartásra gondot ők se fordítottak és elsősorban ők is mindig a béke őrei voltak), világos, hogy az Egyház fejének az egyházi államot és annak területi épségét a fegyver helyett és mellett sokkal inkább diplomáciával kellett megőriznie, mint a világi uralkodóknak. A pápának szinte állandóan baja volt hol ezzel, hol azzal az uralkodóval és az olasz városok, köztársaságok és fejedelmek egész seregével. Ha nem akart elpusztulni, szövetségesek után kellett néznie. Természetesen ilyenekre mindig akadt is, de természetesen (kivált a reneszánsz korban) szövetségeseit ritkán vezette vallásos meggyőződés, hanem többnyire tisztán csak politikai érdek. Ezért a politikai helyzet és az uralkodó irányzatok változásával sokszor egész rövid idő alatt lett a szövetségesből ellenfél és megfordítva.

Hogy tehát valaki a pápa politikai szövetségese volt, az még nem jelentette azt, hogy erkölcsileg és jellemileg is kifogástalan volt. Ha a pápának ilyen igényei lettek volna, szövetségesre sohase talált volna. Ha élni akart, kénytelen volt elfogadni az olyan szövetségest is, aki tisztán önzésből, tisztán a pillanatnyi politikai helyzet miatt került az ő táborába.

Világos azonban, hogy azoknak, akik az Egyházzal éreztek és akiknek az Evangélium érdekei voltak az elsők, mindig a pápa táborában kellett lenniük. Ezért az Egyház feje joggal sújtotta exkommunikációval azokat, akik ellenségei táborában voltak, és dicsérte azokat, akik szövetségre léptek vele. De természetesen csak akkor és csak addig tehette ezt, amikor és ameddig az Egyház ügyét szolgálták. Hogy miért szolgálták, érdekből-e vagy az Evangéliumra való tekintettel, azt csak Isten tudhatta. Ennek megítélése, mint a lélek belső dolga, nem is eshetett a pápa mint ember, és még kevésbé mint világi uralkodó hatáskörébe.

Semmi ellentmondás sincs tehát abban, hogy a pápa ugyanazt az állami közösséget ma dicsérje, holnap exkommunikálja. Nem a pápa, annál kevésbé a kereszténység, a hit vagy az igazság megváltozása volt ez, hanem az illető emberi közösségeké. Mindennapos dolog, hogy az emberek ma a jót szolgálják, holnap a rosszat és megfordítva. Amikor és amíg a jót szolgálják, az Egyház feje dicséri, mikor a rosszat, bünteti őket. A jó keresztény pedig világos, hogy éppen ezért, mert mindig egyformán az igazság szolgálatában marad, *mindig* az Egyház fejének engedelmeskedik. Az emberek és uralkodók változékonysága miatt pedig a legtermészetesebb dolognak kénytelen tartani, hogy ugyanazt az uralkodót vagy országot a pápa ma barátának tekinti és áldja, holnap átkozottnak tartja. Tárgyilagosan nézve ennyire egyszerű dolog tehát az, amit az emberi rosszakarat olyan megbotránkoztatónak talál a reneszánsz kori Egyház történetében.

Ma már nem így van. Ma már a pápák csak szigorúan egyházi dolgokkal foglalkoznak s ennek megfelelően dicsérnek vagy exkommunikálnak. Egyáltalán nem mondhatjuk azonban azt, hogy jobb ma, mint régen volt. Ma ugyanis azért van ez így, mert az Egyház a közéletben már nem számít. Az Evangélium nem irányítja már a politikát, a közösségek életét. Ezért éri egyik forradalom a másikat és egyik világháború a másikat.

Régen azonban a közéletet is az Egyház irányította. Teljesen természetesen akkor se, mert az embereket ennyire vallásossá tenni még sohase sikerült. A hatalom egyébként is döntőfőssé tesz s így már természeténél fogva hajlamos az Egyházzal való szembeszegülésre, s többnyire ereje, lehetősége is van hozzá, hogy az Egyházzal dacoljon s az Egyház képviselőit megalázza.

A reneszánsz korban már különösen így volt ez. Ezért kellett oly sokszor alkalmazni az exkommunikációt. Lényegében véve azonban már a reneszánsz korban is az Egyház irányította a közéletet és sokszor végre tudta hajtani akaratát a gyakorlatban is. Például mikor a törökök már Itáliában is megvetették lábukat és Otrantót elfoglalták, kereszties háború hirdetésével IV. Sixtus is el tudta érni, hogy Otrantót hamarosan visszafoglalták és a törököt Itália közeléből végleg elűzték.

A pápák nagy befolyásának a keresztény államok közéletére az emberi gyarlóság miatt (s itt elsősorban *nem* az egyházi emberek gyarlóságaira gondolunk) sok hátránya is volt ugyan, de sokkal több volt az előnye. Ma ezek a hátrányok már elmaradtak, de elmaradnak – sajnos – a sokkal nagyobb előnyök is. Egyébként ezzel a kérdéssel alább majd részletesen foglalkozunk.

A Pazziak összeesküvése 1478-ban, mely a Mediciek ellen irányult, s amelyben Girolamo Riario, a pápa unokaöccse is benne volt, szintén okot adott a IV. Sixtus elleni támadásokra. Tény, hogy a pápa tudott az összeesküvésről, sőt helyeselte is. Meg is volt rá az oka, mert a Mediciek ekkor is igen sokat vétettek az Egyház ellen. Az orgyilkosságot azonban, melyet az összeesküvők terveztek s részben végre is hajtottak, a pápa a leghatározottabban ellenezte és megtiltotta.

Mikor azt felelték neki, hogy a dolog e nélkül bajosan lehet sikeres, a pápa ezt válaszolta: „Semmiféle feltétel alatt se akarom valaki halálát. Hiszen a mi tisztünk nem az, hogy valaki halálához beleegyezésünket adjuk, és ha Lorenzo (Medici) gazember (villano) és velünk szemben gonoszul is viselkedik, a halálát mégse óhajtom semmiképpen se, de igen is a kormányváltozást.”

Unokaöccse erre azt felelte: „Mindent meg kell tenni, ami csak lehetséges, hogy ez az eset be ne következzen. De ha bekövetkezik, Szentséged bizonyára meg fog bocsátani a tettesnek.” A pápa válasza még ekkor is ez volt: „Vadállat (bestia) vagy. Mondom, hogy nem akarom egy ember halálát se, hanem csak a politikai irányzat megváltozását.”

Mikor erre megint csak azt mondták neki, hogy ugye meg lesz elégedve Szentséged, ha a cél elérésére *mindent* elkövetünk, a pápa megint csak ezt válaszolta: „Mondom, nem akarom. Menjetek és tegyétek azt, amit jónak láttok, de az életét senkinek se szabad elvennetek.” A pápa még később is elküldött hozzájuk egy püspököt, hogy a szentszék becsületének szemük előtt tartását újra szívükre kösse.

Látjuk tehát, hogy a pápa ebben is mennyire pápához illően viselkedett s erkölcsileg mennyire toronymagasan állt rokonai felett. Pedig itt nemcsak egy reneszánsz pápáról van szó, hanem egy olyan reneszánsz pápáról, aki állítólag a pápaság egyik legnagyobb szégyene.

Lázadó alattvalóját, Lorenzo Oddonét, miután fegyveresen leverte, igaz, lefejeztette, de hát ez nemcsak joga, hanem uralkodói kötelessége is volt. Effajta kötelességüket IV. Sixtus és általában a pápák úgylát is lehető legritkábban gyakorolták és még olyanoknak is megbocsátottak, akiknek esetében ez igazán meglepő, mint majd látni fogjuk. Az is kitalálás, hogy a kivégzés annak ellenére történt, hogy a pápa megígérte, hogy megkegyelmez neki. Allegretti azt írja, hogy a kivégzett Colonna anyja fia holtteste láttára így kiáltott fel: „Questa é la testa del mio figlio e la fede del papa Sisto! (Ez a fiam feje és Sixtus pápa szava csak ennyit ér!)

Ráfogták tehát a pápára, hogy hite megszegésével végeztette ki ezt a fiatal Colonnát. Ezeket a pápára annyira vádoló szavakat Gregorovius és Ranke is közli művében (mindketten protestánsok). Pedig hát semmi bizonyíték, sőt még csak valószínűség sincs arra, hogy az anya valóban ezt a vádat emelte volna a pápa ellen (pedig tekintettel az ilyen anya elkeseredésére, és mert egyébként is a pápaellenes párthoz tartozott, még ha mondta volna is, akkor se lenne ez bizonyíték arra, hogy amit mondott, a valóságnak is megfelelt).

Notajo di Nanatiporto például csak azt mondja az anyáról, hogy fia holtteste láttára „fece gran lamento”, nagy jajveszékést csapott. (Még a Colonna-párti és Sixtus-gyűlölő Infessura se tud az anya vádjáról semmit. De nem említi Burchardi Diariuma, a Cron. Rom. és a Diario del Corona sem. Ezért a protestáns angol Creighton is kimondja: „There is no evidence, that the Pope made any promise to release Lorenzo: Semmi bizonyíték sincs arra, hogy a pápa ígéretet tett Lorenzo megkegyelmezésére.”)

Nem említi a mantuai követ jelentése se. Egy másik jelentésében ő azt írja, hogy az anya meghalt fájdalomban, de hogy a kivégzés a pápa ígérete ellenére történt, vagy akár csak hogy a kétségbeesett anya ezt mondta volna, arról nem tud. A sienai követ jelentése se tud semmit a dologról. Ha azok, akik akkor Rómában voltak, nem tudnak róla, hanem csak egy olyan ember említi, aki távol lakott az eseményektől, ellenkezik a tárgyilagossággal elhinni a dolgot. Szégyen, hogy mégis még egy Ranke is a rágalom terjesztőjévé vált. Gregorovius legalább azt is közli, hogy más forrásokban nem található. De mindjárt látni fogjuk, hogy a pápa jelleme s lelkülete is egyenesen lehetetlenné teszi ezt a rágalmat.

Még inkább tisztán rágalmazó jellegűek a Sixtus homoszexuális bűneire vonatkozó állítások, melyek tisztán Infessura rosszakarátán alapulnak. Infessura írásán egész jól látható a pártember rosszakarata és gyűlölete. Creighton ezt írja: „Infessura has blackend his memory wit accusations of the foulest crimes. These charges, made by a partisan who writes with undisguised animosity must be dismissed as unproved.” (Infessura a legszennyesebb bűnök vádjaival szennyezte be a pápa emlékét. Ezeket a vádakokat, melyeket egy olyan pártember tesz, aki leplezetlen elfogultsággal ír, mellőzni kell, mint amelyek bizonyítva nincsenek.) Egyébként még maga Infessura is így közli őket: „ut dicunt – ut dicitur – ut fertur”, tehát maga is jelzi, hogy nem történelmileg bizonyítható tényekről, hanem pletykákról van szó.

A második világháború végén a szombathelyi tisztí kórházban is mint köztudomású dolgot emlegették az ott fekvő sebesült Horthy-tisztek, hogy XI. Pius pápa és Serédi Jusztinián

is egymással homoszexuális viszonyban voltak. A pletykára úgy látszik, az adott okot, hogy Serédi primási kinevezésekor a pápa egyik beszédében azt mondta, hogy „a szívünkéből küldtük” Serédit hozzátok, magyarokhoz.

Látszik, milyen képzeitek voltak ezeknek a tiszteknek a pápai udvarról. Az eszükbe se jutott, hogy effajta pletykák nem a pápára vagy Serédi Jusztiniánra, hanem ezekre a magyar tisztekre voltak egyenesen kétségbeejtő szegénységi bizonyítvány. Mindenki ugyanis a maga erkölcsi alapján szokta megítélni a mások erkölceit is. Becsületes embereknek ilyen botrányos dolgoknak másokról való feltételezése még csak eszébe se jut. Még akkor se, ha nem az Egyház és a magyar Egyház fejéről, hanem akárkiről van szó. Hogy éppen a pápáról és a magyar hercegprimásról ilyeneket gondoljon és elhiggyen, arra csak annak van szüksége, aki maga elfajult erkölcsileg (persze nem gondolunk arra, hogy éppen a homoszexualizmus ez az elfajulás) és miatta a lelkiismeret-furdalást próbálja úgy elintézni, hogy a legfőbb egyházi méltóságokról még a legmegbecstelenítőbb dolgokat is, mint maguktól értetődőket, készpénznek vesz.

II. Pius pápa ellen is, mégpedig még a pápa életében, megjelent (valószínűleg Trilelfőnek, a híres humanistának a tollából, aki ezt a pápa korában már egyenesen szent életű volt humanistát egyéni okokból gyűlölte) egy gyalázkodó irat, melyben többek közt ő is vádolva van még homoszexualizmussal is. Ebből láthatjuk, mennyi hitelt adhattunk a IV. Sixtus ellen emelt vádra, illetve pletykára.

IV. Sixtusra nem lehet bűnököt rábizonyítani. Amit bizonyítani lehet, az csak erény és kiválóság. IV. Sixtusnak csak emberi gyarlóságai voltak, hibája pedig csak az volt, hogy nem pápának való volt, nem uralkodásra termett. Bár a Sixtusi kápolna még így is mindent feledtet.

Lássunk most néhány olyan bizonyítékot, mely erényeit, jóságát mutatja. Nikodemus de Pontremoli 1471. augusztus 9-én Rómából azt jelenti Milánóba Galeazzo Maria Sforza hercegnek, hogy éppen ebben az órában választották pápává Francesco della Rovere bíborost. Egész Róma örül neki, „mert úgy ismerik, mint aki jámbor, sőt szent („sanctissimo”) ember volt, míg alacsonyabb rangú volt, és ezért mindenki azt tartja, hogy a Szentegyház és az egész keresztény hit legjobb pásztorává kell válnia”.

IV. Sixtus – írja Pastor – épp úgy, mint V. Miklós, nagy teológiai képzettségének és feddhetetlen életmódjának híre miatt emelkedett a bíborosi méltóságra.

Nem egyenesen lélektani képtelenség-e, hogy az az ember, aki addig, míg fiatal volt, tehát még ki volt téve a kísértéseknek, szent életű volt, éppen akkor romoljon el és váljék erkölcsstenné, mikor a pápai méltóságra emelkedik s így élete szinte közszemlére van kitéve s mikor már egyébként is öreg és beteges? A dolgok természetes rendje szerint éppen az ellenkezőnek kellett volna történnie. II. Piusszal, mint láttuk, így is volt.

A későbbi IV. Sixtust jámbor anyja már 9 éves korában a minoritákhoz adta, mert erre fogadalmat tett. A fiú már 20 éves korában magára vonta előljárói figyelmét tehetségével. Páduában, Bolognában, Páviában, Sienában, Florenzben és Peruggiában működött, mint egyetemi tanár, s a hallgatók úgy özönlöttek hozzá, hogy két kortársánál is megtaláljuk azt az állítást, hogy egész Olaszországban nem lehetett találni olyan tudóst, aki ne az ő tanítványa lett volna. 1464-ben megválasztották rendje generális főnökévé. Mint ilyen eltökélte, hogy rendjét megreformálja. Ez arra vall, hogy nemcsak tudós, hanem szigorú erkölcsű szerzetes is volt.

Mikor bíboros lett, még akkor is olyan szegény volt, hogy bíborosi palotáját, mely szinte lakhatatlan volt (ez meg viszont elődei igénytelenségét is bizonyítja), csak bíborostársai adományából tudta helyrehozatni. Mint bíboros se változtatott életmódján és érdeklődési körén. Ekkor se kellett neki a közéleti tevékenység s továbbra is annyira tudós, sőt szobatudós maradt, hogy az alatt a rövid négy év alatt, míg bíboros volt, egész sereg tudományos művet adott ki. Ebből is látható, hogy ha pápa korában voltak hibái, azok csak járatlanságából és erényeiből (visszavonultság, egyszerűség, igénytelenség, a rossz értelemben vett politika, közélet és az emberi rosszaság nem ismerése) folyhattak.

Ha IV. Sixtus bűnbe merült ember lett volna, akkor egész pápasága alatt nem szentelte volna magát oly odaadóan a török veszély leküzdésére, akkor nem zálogosította volna el erre a célra még asztali ezüstjét is (Pastor, II., 567. o.) és IV. Jenő példájára nem ajánlotta volna fel még püspöksége zálogba tevését is. Akkor nem lett volna éppen ő az, aki Szent Józsefnek először szentelt általános ünnepet. Akkor nem lett volna oly nagy terjesztője a szentolvasó-ájtatosságnak (pedig ő Ferenc-rendi volt, a szentolvasó pedig Domonkos-rendi eredetű). Akkor nem írhatná róla Sigismondo de Conti, hogy Szűz Mária képe előtt oly összeszedettséggel szokott imádkozni, hogy sokszor egy álló óráig se fordította el tekintetét róla.

Egy reformbullát is tervezett IV. Sixtus, melyben a bíborosok életét akarta egyházasabbá tenni. (Láttuk már, hogy nem az egész bíborosi testület szorult rá erre a reformra, hanem csak egyes tagjai, köztük IV. Sixtus unokaöccsei, különösen Pietro Riario.) A bulla azonban sohasem jelent meg az öregező és betegeskedő pápa erélytelensége miatt. Hogy az a sok rossz, melyet Infessura, de ő is csak úgy hoz fel, hogy „fertur” vagy „uti dicunt”, mennyire nem lehetett igaz és mennyire csak a pártember gyűlölete vehette komolyan, bizonyítja Tummullis és Andrea Bernardi krónikája. Mindkettő csak IV. Sixtus feddhetetlen életmódjáról tud. Pedig az előbbi a pápa unokaöccse, Pietro Riario bíboros feslett erkölceiről nemcsak beszél, hanem ugyancsak élesen ki is kel ellene.

Tudvalevő, hogy bűnös életű emberek, ha akár meggyőződésük, akár körülményeik miatt kénytelenek tényleg vagy látszólag vallásos életet élni, enyhe, megértő, többé-kevésbé hozzájuk hasonló gyóntatót szoktak keresni. Különösen áll ez a világias életet élő papokra. IV. Sixtus pápa korában éppen ellenkezőleg járt el. Ő kora legszigorúbb gyóntatóját, a portugáliai boldog Amadeust választotta gyóntatójává.

„Megható kitartással zárandokol még a törekeny öreg – írja IV. Sixtusról Jacobus Volaterranus – a Santa Maria del Popolo és della Pace templomokba, melyeket ő építtetett a Boldogságos Szűz tiszteletére.”

Számadáskönyvei bizonyítják, hogy a szegények karácsonyra és húsvétra rendszeres megajándékozásban részesültek. 1471. november 5-én 3850 dukátot láthatunk bejegyezve, amit alamizsnára fordított.

Érdekes és tanulságos, hogy a történetírás, mely egyébként a tudományt és a művészetet a vallásnál sokkal többre becsüli, IV. Sixtust, akinek a Sixtusi kápolnát köszönhetjük, és aki mint pápa élt annyi ideig, hogy nemcsak tervezni tudott, mint a legtöbb reneszánsz pápa, hanem tervei megvalósítására is volt ideje, csak gyűlölni és befeketíteni tudta. IV. Sixtusnak még művészi érdemei se tudták megszerezni azt a kegyet, hogy legalább tárgyilagosan ítéljenek róla, ami pedig érdemek nélkül is járna minden történelmi szereplőnek.

Pedig a kolostorokban nevelkedett és életében a világgal alig érintkező IV. Sixtus annyira korát meghaladóan felvilágosult volt, hogy már ekkor gondja volt a városépítésre is. Noha a rómaiak ugyancsak morogtak miatta, eltávolította azokat az épületeket és bódékat, melyek az utcák szépségét elrontották vagy a forgalmat akadályozták. Ebben megelőzte a leghíresebb városokat, mert még Londonban is csak ekkor és egy századdal később kezdték kövezni a fontosabb utcákat, Berlinben pedig csak a XVIII. században történt ez meg. Az utcákat seperni pedig itt csak 1600-ban kezdték.

De a tudomány haladása természetesen ezért a pápák és IV. Sixtus mind tárgyilagosabb megítélésében is meglátszik, s természetesen akkor is, ha protestánsok az ítélnők. Az Encyclopaedia Britannica például már ott tart, hogy a IV. Sixtus ellen felhozott homoszexuális rágalmakat *még csak megemlítésre se méltatja*. Aki csak eme óriási tekintélyű műből ismeri meg IV. Sixtus történetét, az nem is sejti, hogy még effajta rágalmakat is szórtak rá. Azt se említi meg, hogy a pápától kivégeztetett lázadó fiatal Colonna anyja azzal vádolta volna IV. Sixtust, hogy adott szava ellenére végeztette ki.

Azt az Encyclopaedia Britannica is felhossa, hogy IV. Sixtust egyesek azzal vádolják, hogy egyes bíborosok megvesztegetésével jutott a pápai székre, de viszont azt is megmondja,

hogy megválasztása utáni bőkezűségének egyesek szerint az volt az oka, hogy mint a világtól mindig elvonulva élő és a pénzzel báni nem tudó szerzetest a hála és jószág ragadta az esztele-nül nagy adományozásokra. Itt legfeljebb azt kifogásolhatjuk, hogy a mű maga nem nyilatko-zik, s azt nem közli, hogy ő a két vélemény közül melyiket tartja igaznak. IV. Sixtus szent előéletéből és pápakeri viselkedése alapján a lélektan és logika csak ezt a második magyará-zatot engedi meg. Hisszük is, hogy későbbi kiadásaiban s tárgyilagosságnak még erre a ma-gaslatára is eljut majd ez a tekintélyes mű.

IV. Sixtus érdemeit felsorolja és dicséri az Encyclopaedia Britannica mind egyházi, mind világi s művészi téren. Elismeri egyéni feddhetetlenségét is.

„Bár ő maga jámbor és feddhetetlen erkölcsű (pious, of blameless morality), vendégsze-rető egész a helytelenségig és így mentes volt a kapzsiságtól (mert ezzel is megrágalmazták), hiszen titkára, Conti azt mondja, hogy a pénzre rá se szeretett nézni. Sixtus szerencsétlensége az volt, hogy természetes szeretetét csak méltatlan rokonaira tudta irányítani és nagy hibái voltak: a nepotizmus, az ambíció és a különcködés (extravagance).”

Az utolsó kifejezések nem éppen sikerültek. A nepotizmus és az egyházi javak könnyel-mű ajándékozása valóban Sixtus pápa nagy hibái voltak, de láttuk, hogy még ez a protestáns mű is elismeri, hogy lehetséges, hogy még ezek is a jó tulajdonságaiból folytak.

Aztán IV. Sixtusnak nemcsak méltatlan rokonai voltak. Még kevésbé mondhatjuk azt, hogy csak a méltatlanokat szerette közülük. Antonio Basso például, akit a nápolyi király ro-konával házasított össze, „war ein reiner und fleckenloser Charakter” [tisztá és makulátlan jellem volt]. (Pastor, II., 477.)

A leghíresebb rokon, a későbbi II. Gyula pápa nem volt ugyan „fleckenlos” [makulát-lan], de viszont nem volt erkölcsileg hitvány se, hogy nagy tehetségéről ne is beszéljünk. Ha IV. Sixtusnak ez a „méltatlan” rokona nem lett volna, ma a művészet legnagyobb remekmű-vei hiányoznának.

Hogy az ambíciót is kifogásolja benne, meglep. Hiszen ha nem pápáról van szó, akkor a történelem mindig erénynek tartja az ambíciót (például Gusztáv Adolfban, Nagy Frigyesben) és lenézi az ambíció hiányát (például a kivégzett francia királyban, XVI. Lajosban vagy a Habsburg I. Lipótban). Egyébként pedig én hiába keresem, sehoh se találom az ambíciót IV. Sixtusban.

Az extravagancia vádját épp úgy nem értem. Valószínű jóakaratot jelez (amelyet IV. Six-tus a történetírótól igazán meg is érdemel) s a cikk szerzője csak azért használja ezt a kifeje-zést, mert IV. Sixtusnak valóban voltak nagy hibái, de mivel ezek nála nem voltak bűnök, azért nevezi őket inkább extravaganciáknak.

Mivel VI. Sándor után körülbelül V. Sixtust tartják a „legbotrányosabb” pápának, igazán büszke lehet az Egyház és a pápaság, hogy ma már még a protestáns tudomány is elismeri, hogy még az Egyháznak ez az állítólagos szégyene is nemcsak rossz ember nem volt, hanem egyenesen „pious” [jámbor] és „of blameless morality” [feddhetetlen erkölcsű] volt.

VIII. Ince (1484–1492)

Uralma további süllyedést jelent a pápaság történetében, de lassú süllyedést. Az ő megválasztása előtt a bíborosok megint feltételeket szabtak a megválasztandó pápának s ezt augusztus 28-án mindnyájan aláírták. Eszerint az új pápa köteles minden olyan bíborosnak, akinek évi jövedelme a 4000 dukátot nem éri el, havi 100 dukátot folyósítani jövedelme kiegészítésére. A feltételek most is szólnak a török elleni védelemről, reformokról, egyetemes zsinatról és a nepotizmus [állások betöltésében a rokonok és családtagok protekciós támogatása] megszüntetéséről.

A bíborosok között természetesen most is volt egy Colonna is, meg egy Orsini is. Ezek egyikéből se lehetett pápa, mert az egyiket ellensúlyozta a másik. Rodrigo Borgia, a későbbi VI. Sándor, szintén már ekkor pápa akart lenni. El is követett a maga érdekében mindent, még „vesztegetett” is. De őt meg ellensúlyozta Giuliano della Rovere, a későbbi II. Gyula pápa, aki ekkor még szintén nem érezte magát elég erősnek arra, hogy a maga megválasztatásáért küzdjön.

Ezért helyette Giovanni Battista Cibo bíboros megválasztása mellett korteskedett, aki tehetségben szürke ember volt, de neki bizalmas barátja. Az ő pápasága tehát tulajdonképpen a maga hatalomra jutását jelentette. Ő is elkövetett mindent célja elérésére. Ő is még „vesztegetett” is. Mivel Cibo bíboros olyan ember volt, akit mindenki szeretett s így ellensége nem volt, sikerült is Giuliano della Rovere célja és Cibo lett a pápa.

Ne botránkozzunk meg nagyon ezen a „vesztegetésen”. Ha a bíborosok erkölcsi színvonalát nem találjuk elég magasnak, ne feledjük, hogy kinevezésükben a pápa sose volt független, mert az uralkodók kéréseit, sőt revolverező követeléseit még a legfeddhetetlenebb pápa se utasíthatta el teljesen, ha az akkori machiavellista uralkodókat nem akarta az Egyház ádáz ellenségeivé tenni.

Ne feledjük el azt se, hogy a reneszánsz korban vagyunk, mikor a fényűzést egyenesen megkövetelte a közvélemény a nagyuraktól. Szinte lehetetlen lett volna tehát, ha a bíborosok között, akiknek tekintélyes része a bíbort uralkodójától vagy más pártfogójától kapta, nem pedig az egyháztól, nem akadtak volna olyanok, akik ha pénzt kínáltak nekik, el ne fogadták volna, kivált mikor nem is pénzt, hanem főpapi javadalmakat ígértek nekik, s mikor ők maguk természetesen nem is gondoltak arra, hogy mikor ők ezeket elfogadják, tulajdonképpen megvesztegetik őket. Akik szavazatukért a jutalmat elfogadták és még inkább azok, akik nekik ezt kínálták, meg voltak győződve róla, hogy ők az Egyház, a köz érdekében cselekednek, nem pedig az anyagi ellenzolgáltatásért.

Valóban, Cibo bíboros nem volt rossz ember, nem volt rossz pap se. Az pedig valóban a kereszténység érdeke volt, hogy a pártok ne harcoljanak egymással a végletekig, hanem minél előbb megválasszák az új pápát. Ha pedig a cél helyes és jó, miért ne fogadhatnának el – gondolták – a már meglevők mellé még néhány jó javadalmat a hálás megválasztottól? A reneszánsz pápák gáncsolói között száz közül egy, vagy legfeljebb tíz lett volna, aki ezt a jutalmat az adott helyzetben elutasította volna. Ehhez nemcsak hősi lelkület és teljes anyagi önzetlenség, hanem még egy kis modortalanság, ridegség is kellett volna. Sértő ugyanis, ha valakinek a szívességét és háláját „megvesztegetésre” magyarázzuk és visszautasítjuk.

Cibo bíboros génuai származású volt. Előkelő és gazdag nemesi családból származott és rokona volt az ottani dúsgazdag Doriáknak is. Eleinte nem gondolt arra, hogy pap legyen, s mivel az erkölcstelenségéről még abban a korban is hírhedt aragóniai udvarban élt, érthető, hogy ez akkor rajta is meglátszott. Két törvénytelen gyermeke is született ekkor. Egy leány (Teodorina) és egy fiú (Franceschetto).

Ez az Evangélium ellenségeinek természetesen olyan kellemes csemege volt, hogy évszázadokon át rágódtak rajta a legnagyobb élvezettel. Először – mert így még érdekesebb volt – azt állították, hogy a pápának hajdan törvényes felesége volt. A történelmi források azonban a legvilágosabban megmondják, hogy mikor születtek, Cibo még nem volt pap, akkor még nem is készült annak. De azért gyermekei törvénytelen származásúak voltak. Tehát Cibónak nem volt felesége. Infessura azonban nem két, hanem hét gyermekről beszél, Marullus, a humanista költő pedig már egyenesen 16-ról. S természetesen disztichont is írt róluk:

„Octo nocens pueros genuit, totidemque puellas;
Hunc merito potuit dicere Roma: *patrem.*”

De még az Infessuránál tárgyilagosabb és Marullusnál, a költőnél, komolyabb írók is VIII. Ince pápa gyermekeit emlegetik, s hangsúlyozzák, hogy ez tény, hogy gyermekei voltak neki. Nekünk is el kell ismernünk, hogy ez tény, ámde akkor, mikor a pápa törvénytelen gyermekeit emlegeti, mindenki a legrosszabbra gondol, mert mindenki természetesen azt hiszi, hogy ez a pápa erkölcstelen életet élt, botrányokat okozott és gyermekei – a közérkölc megsúfolására és buta hívők csúffá tevésére – pápa korában születtek. A pápa gyermekeit emlegetve ki gondolna ugyanis arra, hogy ezek nem a pápa, hanem egy az aragóniai királyi udvarban élő reneszánsz kori Cibo nevű úr törvénytelen gyermekei voltak, amely úrból később pap, sőt pápa lett, de természetesen csak utána hosszú évtizedek múlva. Hogy azonban az aragóniai királyi udvarban élő uraknak törvénytelen gyermekeik is voltak, az igazán nem meglepő. Hiszen még maga Ferrante, a nápolyi király is törvénytelen gyermek volt és a mi Mátyás királyunk is ennek a törvénytelen származású Ferrantének a leányát, Beatricét vette el, mégpedig azért, mert *előkelően* akart házasodni. De még ennek a mi Mátyás királyunknak a fia se ettől a Beatricétől származott, hanem az is törvénytelen volt, tehát ő is egész jól beillett az aragóniai brancsba. De láttuk már, hogy Fülöp burgundi herceg is végül maga helyett a *törvénytelen* fiát küldte abba a keresztes hadjáratba, melyben való részvételre fogadalmat tett.

Túlásagosan is fenségesnek, még önmaguknál is fenségesebbnek tartják tehát a pápák ellenségei azt a pápaságot, melyben szerintük még az is világraszóló botrány és évszázadokon át tartó gúnyos röhögésre készítő eset, hogy ugyanebben az időben – de csak azért, mert a bíborosok vagy felét tulajdonképpen nem a pápa, hanem ezek az épületes erkölcsi életet élő királyok nevezték ki – még a pápai székre is felkerülhetett olyan ember, akinek fiatal korában, de csak azért, mert akkor még nem volt pap és mert akkor még ő is az aragóniai királyi udvarban élt, szintén volt két törvénytelen gyermeke.

Az igaz, hogy az ilyen embert nem lett volna szabad pápává választani még évtizedek múlva se, de ha ebben a romlott korban kivételesen mégis még ez is megtörtént, tekintettel arra, hogy a pápává választott ember akkor már régen búcsút mondott erkölcstelenségének, tulajdonképpen csak szépséghiba, illemhiba. Egyébként az abbahagyott és megbánt bűnt elfelejteni csak a társadalmi illemmel ellenkezik, de nem az Evangéliummal. Az Evangélium szellemének az egyenesen megfelel. Ott a vámos Lévíből Szent Máté apostol, a prostituált Magdolnából Szent Magdolna, a Krisztust gyáván és becstelenül megtagadó Simon Péterből az Egyház és az apostolok feje lett.

„Amióta Giovanni Battista az egyházi rendbe lépett, életmódjáról nem találhatók már kedvezőtlen tanúbizonyságok” – írja Pastor (III., 183. o.). Az pedig egyenesen pozitív bizonyíték a már pap Cibo tiszta erkölcsi mellett, hogy a példás papi életű Calandrini bíboros udvarában élt már ekkor. Világius, sőt megbotránkoztató életű papot Calandrini nem fogadott volna szolgálatába, de ilyen pap nem is bírta volna ki ott.

Cibo jellegzetessége a jóságos, szelíd, finom lelkület. IV. Sixtus pápa is ezért szerette s tette püspökké, majd bíborossá. Fiatal korában bizonyára ez a szép tulajdonsága is hozzájárult ahhoz, hogy könnyen a női szív vagy szívek hatása alá került. Az ilyen embernek nehezebb kivonni magát a női befolyás alól, mint egy ridegebb természetű embernek.

Kortársa, Sigismondo de' Conti, azt írja róla, hogy „senki se ment el tőle vigasztalás nélkül, mindenkit igazi atyai jósággal és szelídséggel fogadott. Jó barátságban volt előkelővel és alacsonyrangúval, szegénnyel és gazdaggal egyaránt”.

Cibo bíboros pápává választásakor Arlotti 1484. szeptember 1-jén azt írja haza, hogy ő a pápát jól ismerte, mint bíborost, de hát „honores mutant mores”. Annyi azonban kétségtelen, hogy a jóság és a közlékenység annyira veleszületett és megszokott tulajdonsága, hogy mindenkinek biztos a reménye, hogy „abbiamo un bus papa”, hogy jó pápánk van. Egidio di Viterbónak az a véleménye róla, hogy „omnium mortalium humanissimus”, azaz, hogy nincs a világon még egy olyan emberséges (és „urbanus”, tehát udvarias) ember, mint ő.

De amilyen jónak tartotta mindenki, épp oly engedékenynek, önállótlanak és gyöngének is. A firenzei követ 1484. augusztus 9-én ezt jelenti haza: „Körülbelül olyan ember benyomását teszi, aki inkább mások tanácsára hallgat, mint maga vezeti magát.” 1484. szeptember 13-án a firenzei követ Medici Lőrincnek azt írja, hogy „ha ki akar valamit vinni, akkor Giuliano della Rovere bíborosnak írjon egy jó levelet”, mert „ő a pápa, sőt még több mint a pápa”. Mindez nem éppen örvendetes dolog, annál kevésbé szerencse. De az bizonyára nem szégyen, hanem dicsőség az Egyházra, hogy még egyik leggyarlóbb pápája is egyébként „omnium mortalium humanissimus” volt.

A jóságos VIII. Ince rögtön megválasztása után megígérte a tőle ezt kérő rómaiaknak, hogy minden városi tisztséget és a városban levő egyházi javadalmat római polgárnak fog adományozni. Nem volt valami méltányos kívánság és valami okos ígélet, de hát VIII. Ince igen jóságos ember volt. Ezért ígérte meg most is, amit kértek tőle. Sokkal könnyebb volt azonban ígérni, mint meg is tartani azt, amit jóságában megígért. Ehhez már nem jóság, hanem keménység, határozottság és erős akarat kellett volna, amivel a jóságos VIII. Ince éppen nem rendelkezett. Így aztán nem tartotta meg, amit ígért. Infessura például, aki római tisztviselő volt, ezért haragszik rá annyira és rágalmazza meg mindennel. Ellenben milyen jóakarát és lelki finomság volt, hogy mikor megválasztása után szokás szerint a római zsidók hódolatát is fogadta, ez kívánságára a szokástól eltérően most az Angyalvár egy zárt termében történt, hogy a hódoló zsidók a római csócselék durva gúnyolódásaitól meg legyenek kímélve. Az Egyháznak még azok a pápai is ilyen szép tulajdonságokkal bírtak, akik miatt egyébként nem győzünk szégyenkezni.

VIII. Ince pápa, mint már pápa, erkölcstelen vagy rossz már csak azért se lehetett, mert úgyszólván egész pápasága betegeskedésben telt el. Csak 52 éves volt, mikor megválasztották és ez augusztus 29-én történt és már októberben megbetegedett. A következő év március 12-én újra három hónapon át feküdt. 1490 szeptemberében már egyenesen az a hír terjedt el Rómában, hogy már meg is halt. Orvosai tényleg lemondtak róla. Éppen gyenge egészségi állapota volt elsősorban az oka annak is, hogy székhelyét, Rómát, alig hagyta el.

Ez az állandó betegeskedés még érthetőbbé teszi a túlságosan jószívű pápa bűnös gyengeségét. Hogy a választási feltételeket ő se tartotta meg, azt még nem vennénk tőle zokon, hiszen ezek visszaélést jelentettek.

Miért írta azonban akkor alá őket?

Aztán a mindenkihez jó VIII. Ince természetesen a maga gyermekeihez is jó volt. Franceschetto nagy svihák volt, aki a Dárius kincsét is elköltötte volna s hitványságával és pazarlásával sok botrányt okozott Rómában. Feleségül mégis nem kisebb lányt, mint Medici Magdolnát kapta. Egidio di Viterbo rendkívül megbotránkoszik rajta, hogy az esküvő magában a vatikáni palotában volt.

De hogy a pápa még ebben, tehát gyarlóságaiban is különb volt az átlagembernél, mutatja, hogy pápasága elején Franceschettónak még azt se engedte meg, hogy Rómában tartózkodjék. Később a jóság és az öregség (meg a betegség) ebben is erőt vett rajta és engedett. De hogy tudatában volt hibáinak és küzdött ellenük, bizonyítja, hogy Franceschetto esküvőjekor apjától éppen nem kapott annyit, mint amennyire apósa, Medici Lőrinc számított. Vilá-

gos ugyanis, hogy ő sokkal gyarlóbb volt a pápánál s ezért azt várta, hogy veje apjától majd a püspöki javadalmak egész seregét kapja meg. (Ha a mi Mátyás királyunk odaadhatta az egész esztergomi érseki javadalmat felesége családjának – a 9 éves Estei Hippolit címén – és mégis „igazságos” maradhatott, miért ne adhatott volna akkor a pápa is – akit senki se nevez igazságosnak – javadalmakat Franceschettónak?)

De még ebből is csak az Egyháznak lett kára, mert Medici Lőrinc így még erőteljesebben követelhetette a pápától 20 éven aluli fiának bíborosi kinevezését. És vajon melyik a nagyobb baj? Az-e, ha a pápa hozzátartozója kap néhány javadalmat, vagy ha a Medici Lőrinc fiából lesz bíboros már kamaszkorában?

A következő év novemberében viszont a pápa unokája (leányának, Teodorinának a leánya, Peretta) ment férjhez. Az ő esküvője is a Vatikánban volt. Egidio di Viterbo rendkívül megbotránkoszik rajta, hogy a lakodalmon a pápa maga is részt vett. Azt mondja, egész Rómában ezt beszélték, mert a pápai udvar szertartási szabályai világosan megtiltják, hogy nők a pápával egy asztalnál üljenek. VIII. Incéig ezt még egy pápa se szegte meg, írja elkeseredve a krónikás.

Természetesen nekünk se tetszik a dolog, de arra azért fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a krónikás is és mi is csak olyasmin botránkoszunk itt a pápában, amit egymásban egyáltalán nem kifogásolunk, sőt gáncs helyett dicsérünk. Szó sincs itt ugyanis arról, hogy a pápa abban a lakodalomban nem illően viselkedett volna, például, hogy jókedvében ő is táncolt volna, vagy hogy például a borivástól spicces lett volna. Pedig még ezek is csak emberi gyarlóságok. Nem. Az ő „bűne” csak az volt, hogy leült egy olyan társaságban, melyben nők is voltak. Mivel – annak ellenére, hogy a reneszánsz kor romlott erkölceinek kellős közepén vagyunk és olyan városban és olyan társadalmi körben, ahol és amelyben ez a romlottság a legnagyobb volt – csak most láthatjuk igazán, hogy a pápaság ettől a romlottságtól milyen sokáig megőrizte magát, s mikor már ő is részt vett benne, akkor is csak milyen kis fokban. Akik az e kori papság romlottságáról, sőt elfajultságáról beszélnek, bizonyára nem csak ekkora „romlottságra” gondolnak.

De azt is mondtam, hogy a pápa viselkedését nemcsak nem gáncsolhatjuk, hanem akár még egyenesen meg is dicsérhetjük. Az igaz, hogy a mai társadalmi illem azt kívánja, hogy egy olyan embert, akinek fiatal korában törvénytelen gyermekei születtek, ne válasszunk meg pápának még akkor se, ha akkor, mikor ezek a gyerekek születtek, még nem volt pap, s azóta, mióta pap lett, semmi rosszat nem tudunk róla. Azt is elismerem, hogy VIII. Ince pápától úgy illett volna, hogy ha ennek ellenére mégis pápává választották, gyerekeit rejtse el s azon legyen, hogy az emberek róluk lehetőleg ne tudjanak.

Ámde van az éremnek másik oldala is és ez már a pápa mellett szól. Aki ezt a másik oldalt nézi, az nem is csak a társadalmi illemre hivatkozhat, hanem egyenesen a természettörvényre. Ez azt mondja, hogy valakinek a gyermekeit – mellékes, hogy törvényesen vagy bűnös módon születtek-e – szeretnie nemcsak szabad, hanem kell is; velük törődnie, irántuk érdeklődnie, érvényesülésüket, az életben való boldogulásukat előmozdítania kötelessége. Ez az érdeklődés és szeretet, ha törvénytelen gyermekekről van szó, még dicsérendőbb, mert bizonyos alázatosságot is kíván.

Hiszen kétségtelen, hogy ezeknek a gyermekeknek már a léte is kompromittáló, tehát kellemetlen az apjukra (vagy anyjukra), tehát valahányszor gondoskodik róluk, valahányszor közelében vannak, apjuk vagy anyjuk mindig a bűnét ismeri el s azt a bűnös előéletet juttatja az emberek eszébe, melynek feledtetése volna érdeke.

Ha egy pápa esetéről van szó, kétségtelen, hogy ez a szeretetnek, tehát tulajdonképpen az igazi erkölcsiségnek hozott áldozat még sokkal nagyobb, mint egyébként. Itt tehát az, ami társadalmilag illetlenség, és amin éppen ezért az Egyház ellenségei már évszázadok óta a legjóízűbben röhögnek, valójában erkölcsösség volt, mert kötelességgyakorlás és a szeretet megnyilvánulása volt annak kárára, aki gyakorolta.

Én is megbotránkoztam egy nagykatolikus közéleti férfiu, mikor megtudtam róla, hogy neki is volt egy törvénytelen leánya. De sokkal könnyebben megbocsátottam neki ezt a bűnét, mikor megtudtam, hogy megházasodása alkalmával előkelő és egyébként mindenben megfelelő mennyasszonya előtt e fogyatékoságát nemcsak feltárta, hanem azt is megkívánta tőle, hogy ezt a törvénytelen gyermeket majd magához vegye és a családban éppúgy nevelje, mint majd az ő születendő gyermekeit, sőt mikor mennyasszonya erre nem volt hajlandó, inkább lemondott róla.

Hogy VIII. Ince pápa se moral insanityból tette azt, hogy gyermekeit magához engedte, foglalkozott velük és jövőjükéről gondoskodott, annak fényes bizonyítéka az, hogy mint említettem, adat van rá, hogy fiának eleinte még azt se akarta megengedni, hogy Rómába költözhessék. Az Egyház ellenségei azzal, hogy a pápában az apai szeretetet nem is tudták s tudják mással magyarázni, mint csak tökéletes erkölcsi elfajulással, csak azt bizonyították be, hogy ők a gonoszok, nem pedig a „bűnös” pápa. Ez ugyanis vagy csak nagy elfogultságukat bizonyítja, melynek oka nem lehet más, mint az Egyház elleni ördögi gyűlölet, vagy pedig csak a saját romlottságukat. Mindenki azt teszi fel ugyanis másról, amit maga tenne, ha hasonló helyzetben volna. Megbotránkozásuk tehát arról tesz tanúságot, hogy ők törvénytelen gyermekeik kedvéért nem tennék úgy tönkre hírnevüket, mint VIII. Ince pápa tönkretette a magáét.

Az az ellenvetés, hogy ha a pápa megtartja a természettörvényt, szereti a fiát és gondolkodik róla, abból még nem következik, hogy egyenesen a Medici-családba kell beházasítania, jogos. Ámde a pápának ez se bűne, hanem emberi gyarlósága (melyben az após természetesen még jobban benne leledzett, mint a pápa).

Az embernek talán legáltalánosabb hibája, hogy az arany középúton ritkán tud megmaradni. Például törvénytelen gyermekeit vagy teljesen elhanyagolja, s hogy a maga tekintélyét se rontsák, egyáltalán nem akar róluk tudni, tehát a szülői szeretetet lábbal tapossa, vagy pedig olyan túlságosan szereti őket, hogy ezzel rontja a tekintélyét.

Kétségtelen, hogy a kettő közül az utóbbi a jobb ember, bűnében ő a kevésbé ellenszenves. Hogy VIII. Ince pápa ebben is csak gyarló volt, de nem bűnös, ismét csak becsületére válik az Egyháznak, s ugyancsak megcáfolja azt a protestáns állítást, hogy az Egyház és az egyháziak reneszánsz kori elfajulásának fő oka az volt, hogy a formalizmus, a külsőségek, azaz a társadalmi illem sokkal fontosabb volt nekik, mint a tényleges lelki nemesség, az igazi krisztusi erkölcsiség, a szeretet. VIII. Ince esete ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja.

Hogy VIII. Ince pápa mennyire más volt, mint a hajdani fiatal Cibo, azt láthatjuk abból, ahogyan 1490-ben való betegsége alatt viselkedett. Giovanni Lucido Cataneo 1490. szeptember 24-i jelentése a pápa állapotának javulását tartalmazza, mégis azt írja, hogy „se communico con multa devtione tanto quanto dir possa”: olyan áhitattal áldozott meg, amilyent csak elképzelni lehet.

Július 25-én halt meg, de már 15-én meggyónt és megáldozott. Halála is rendkívül épületes volt. Hogy a gyermekei iránti szeretetet mennyire nem tekintette bűnének, mutatja, hogy rájuk még halálos ágyán is gondja volt. Pedig ekkor már csak a másvilágnak élt. Halála előtt való nap még magához hívatta a bíborosokat, s bár a beszéd már rendkívül neheze éret, mégis hosszú felhívást intézett hozzájuk. Alázatosan elismerte előttük, sőt bocsánatot is kért tőlük, hogy ő nem való volt pápának; nem volt hozzá tehetsége. Aztán egyetértésre intette őket és arra, hogy válasszanak majd nála jobb utódot. A bíborosok távozása után, mint utolsó útravalót, könnyek között ismét magához vette az Oltáriszentséget.

Sokat szidják VIII. Incét úgynevezett „boszorkánybullájáért”. Azt hiszik, hogy ez a bulla volt az oka az utána következő századok nagy boszorkányégetéseinek. Pedig hát azok nem VIII. Ince bullája miatt, hanem csak utána századokkal jöttek tömegesen divatba és a protestánsok inkább jobban, mint kevésbé üzték a katolikusoknál. Például még a kommunistáktól egyházellenes propagandacélokra kiadott Kulcsár Zsuzsa: Az inkvizíció és a boszorkánypercek” című 1961-ben megjelent mű is azt írja (131. o.), hogy „a legutolsó európai boszorkány-

pörök egyike a svájci Glarusban folyt” 1781/82-ben. Glarus kanton protestáns, de a mű világosan is megmondja, hogy „az evangélikus bíróság vette kezébe az ügyet”, tehát az ő lelkén szárad. De csak nem a pápai bullának engedelmeskedett?

VIII. Ince bullája csak arra szorítkozik, hogy milyen sok ördöggel cimboráló esetet jelentettek a római Szentszéknek. Világos, hogy a pápa nem helyezkedhetett arra az álláspont-ra, hogy ezek mind tévesek, mikor abban az időben minden állam törvényei halállal sújtották az ördöggel való cimborálást, azaz a boszorkányokat. De ha az állam már szakított volna ezzel a szokással, az Egyház akkor se mondhatta volna, hogy ördögök nincsenek s azokkal cimborálni nem lehet, mert hogy ördögök vannak és azokkal cimborálni is lehet, az világosan benne van az Evangéliumokban, ezért az Egyház tanai közé tartozott, tartozik és fog is tartozni. Hogy ezek a tanok mennyire igazak is, azt éppen a korunkban és éppen művelt nagyvárosainkban divatos spiritizmus jelenségei a legkétségtelenebbül bizonyítják.

Ostobasága miatt azonban ennél még érdekesebb, cinizmusa miatt pedig erkölcsileg még romlóbb az a VIII. Ince ellen emelt vád, mely szintén Infessurától származik, hogy Rómában a papoknak engedélyt adott az ágyasságra, azaz nekik is megengedte azt, amit – legalábbis fiatal korában – magának is megengedett. Láttuk azonban, hogy VIII. Ince nem pap korában engedett meg magának ilyesmiket, s ha igen, akkor a papoknak a nősülést, nem pedig az ágyasságot kellett volna megengednie. Ehhez joga is lett volna, mert megházasodni az Evangélium szerint se bűn. Azt azonban, hogy ehelyett ágyasságot engedett volna meg, de azt is csak a római papoknak, már egyenesen kétségbeejtő vallási tudatlanságra és erkölcsi elfajulásra vallana VIII. Ince részéről. Az ilyen pápa nemcsak moral insanityben, hanem még hitetlenségben is szenvedett volna. Képzeltethetjük, milyen rombolást okozhatott e vád azok lelkében, akik ezt az állítást évszázadokon át olvasták s természetesen el is hitték!

VIII. Ince idejében, Rómában sok hamisított pápai bulla is keringett, mert az akkori léha, vallástalan és erkölcsileg elfajult humanisták nemcsak olyan disztichonokat gyártottak, mint amilyent VIII. Incére vonatkozólag egyet az imént közöltünk, hanem még hamis pápai bullákat is, amelyekben a szerzők perverz erkölcsüket kiélték. *Eddig azonban még hamisított bullát se talált olyat a történetírás, melyben VIII. Ince a római papoknak az ágyasságot megengedné.* Ellenben olyan intézkedéseiről bőven tudunk, melyekben például a francia, spanyol, portugál és magyar papokat ugyanezért szigorú büntetésekkel sújtja.

Például a roueni érseknek 1488. június 10-én a papok ágyasságáról azt írja, hogy „nos igitur tales et tantos abusus equo animo tolerare nequeunt” (az „equo” szó „aequo” helyett nem sajtóhiba, hanem régies írásmód, illetve a kódexíró sajtóhibája).

VIII. Incével kapcsolatban az Encyclopaedia Britannica sincs még annyira a kor színvonalán, mint IV. Sixtusszal kapcsolatban már van (mint láttuk). Őhöz a valamivel szigorúbb e mű, mint VI. Sixtushoz. Ezt írja például: „Ifjúsága, melyet a nápolyi udvarban töltött, éppen nem volt feddhetetlen. Nem bizonyos, hogy *nagyszámú* családjának anyja felesége volt. Kétségtelenül pappá szenteltette magát.” Stb.

Az Encyclopaedia Britannica tehát szintén tud már arról, hogy VIII. Ince pápa gyermekei nem pap korában születtek. Még mindig kitar az azonban amellet a rágalom mellett, hogy *sok* gyermeke volt. Úgy látszik, hogy a cikk szerzője csak nagyjában, hanyagul tanulmányozta át Pastort, mert ott világosan benne van, hogy azon az egy fián és lányán kívül, akiket megneveztünk, más gyermekéről nem található sehol semmi adat, továbbá az is, hogy e két gyermeke nem törvényes házasságból született.

Egyenesen szégyene azonban az Encyclopaedia Britannicának, hogy még azt a gúnyverset is közli, amely szerint a pápának egyenesen nyolc fia és nyolc lánya volt s így joggal nevezhette magát egész Róma „atyjának” (azaz, hogy atya bőségesen volt, csak nem éppen „szentséges”), de egy szóval se mondja, hogy ez a vers csakugyan csak költészetet tartalmaz (mégpedig pimaszt és rágalmazót), nem pedig történelmet.

A nyilvánvaló rosszakaratot abból is láthatjuk, hogy a cikk egész nyíltan, határozottan, sőt éles kifejezéssel azt írja, hogy a pápa ifjúsága „éppen nem volt feddhetetlen”, noha maga is megmondja, hogy gyermekei születésekor még nem volt pap, az pedig szerinte egyáltalán nem bizonyos, hogy az a nő, akitől gyermekei születtek, nem volt felesége. Ha valaki nem pap és azt se tudjuk róla, hogy az a nő, akitől gyermekei születtek, nem volt a felesége, lehet-e akkor tisztán csak azon a címen, hogy gyermekei voltak, azt fogni rá, hogy életének ez a kora „éppen nem volt feddhetetlen”?

Mi, akik tudjuk, hogy az a nő nem volt felesége, mondhatjuk, hogy VIII. Ince fiatal korában nem volt feddhetetlen (mondtuk is). De az Encyclopaedia Britannica, amely erről nem tud, nem mondhatja ezt róla. Vele ezt csak a gyűlölet elfogultsága mondhatja, melyet kritika nélkül még mindig átvesz a múltból s közben észre se veszi, hogy állítása még a tőle felhozott adatokkal is ellenkezik és csak gyűlölettel magyarázható, amely ellen pedig, mint a tudományos tárgyilagossággal összeférhetetlennel, teljes erejéből védekezni akar.

„Udvara – írja – közismerten romlott volt és ő maga gyermekeit illetően nyíltan gyakorolta a nepotizmust.” Ez az állítás igaz, de csak akkor, ha a „romlott” (corrupt) szón a megvesztegethetőséget értjük. Mivel utána rögtön a pápa nepotizmusát emlegeti, látható, hogy ezt a szót a szerző is ilyen értelemben veszi. VIII. Incének tényleges hibája volt (de ez túlságos jószágának következménye volt), hogy az Egyház vagyonát nemcsak gyermekeinek, hanem mindenkinek könnyelműen osztogatta. Ugyanebből a túlságos jószágból folyt hivatalnokainak megvesztegethetősége (korruptsága) is, mert ott, ahol a főnöktől nem kell félni, mert mindent elnéz és mindent megbocsát, ott a hivatalban korrupció szokott lábra kapni. Fogyatékosága azonban az Encyclopaedia Britannicának, hogy egy szóval se említi azt, hogy VIII. Ince pápa erkölcstelenségére pápa, sőt pap korából már semmi adat sincs, bár ez többé-kevésbé abból már következik, hogy csak ifjúságának „éppen nem feddhetetlen voltát” emlegeti.

Meg kellett volna azonban említenie az Encyclopaedia Britannicának azokat az adatokat is, melyek VIII. Ince pápa korából egyenesen jámborságára bizonyítékok. De úgy látszik, hogy a szerző ennek éppen az ellenkezőjére gondol, mert még azt is, ami VIII. Incében jó és mindig is jó volt, mert hiszen természetéből következett, például a jószágos engedékenységet, a mindenkire való nyájasságot és a könnyen megközelíthetőséget is ilyen gyűlöletes módon közli: „Ince jókedvű (!) ember volt, járatos a hízelgésben (?) és népszerű a rómaiak körében, de tehetsége nem volt.”

Az utolsó állítás igaz. VIII. Ince nem volt tehetséges ember. Nem is tehetsége címén lett pápa, hanem azért, mert ellensége nem volt, mindenki szerette. Ezt azonban úgy tüntetni fel, mint a pápa részéről egyszerű „hízelgést”, már határozott rosszakarat jele.

Csak ádáz ellensége foghatja rá VIII. Incére (de viszont aki ádáz ellensége, az nem lehet történetírója), hogy ő még a halálos ágyán is csak a népnek hízelgett, neki még a halálos ágyán is volt ehhez kedve és akaratereje (neki, akinek egyik fő jellemvonása az akaratatlanság volt), hogy ő még akkor is csak önzésből, csak álnokságból áldozott meg úgy, hogy a krónikáiról olyan szépnek, épületesnek, megindítóan találta viselkedését, amilyent csak elképzelni lehetséges.

Ellenségei azonban inkább ezt hiszik el, mintsem azt megengedjék, hogy jó azért öbenne is volt és hogy jósága, közvetlensége, szeretete, melyet mindenki dicsér, csakugyan őszinte volt, nem pedig csak politikai önzés. De mint láthatjuk, azt még ezek az elvakult ellenségei is elismerik már, hogy csak ifjúkora nem volt feddhetetlen. Mind pápára, sőt mint papra se foghatunk már rá semmi rosszat, mint csak azt, hogy gyenge akaratú volt és mindent odaadott, mindent elnézett, mindent megbocsátott.

VI. Sándor (1492–1503)

Vele elérkeztünk a pápaság történetének mélypontjára. Láttuk, hogy eddig, ha – többnyire az uralkodók befolyása, sőt erőszakoskodása miatt – szép számmal voltak is világias életet élő bíborosok, pápává mindig csak egész jámborokat választottak meg még ebben az elvilágiasodott reneszánsz korban is (IV. Jenő, III. Callixtus, IV. Sixtus), vagy ha a megválasztottak nem is voltak egészen különlegesen jámbor életűek, mint V. Márton, V. Miklós, II. Pius, II. Pál, életük legalábbis kifogástalan volt (II. Piusé nem volt az, de viszont ő meg pápa korában már egyenesen szent életű volt) és náluk az erkölcs hősi fokát pótolta az uralkodói, a kormányzói tehetség.

VI. Sándor esetében – de csak ebben az egy esetben – megtörtént az is, hogy éppen a legrosszabb hírű és legvilágiasabb életű bíborost választották meg pápává. Ez csak azért történhetett meg, mert Rodrigo Borgia bíboros akkor már hosszú évtizedek óta volt bíboros és azonkívül még az is tekintélyt adott neki, hogy ő volt köztük a leggazdagabb, tehát a legbefolyásosabb, végül mert olyan kiválóságai voltak, melyek a földi érvényesülést igen megkönnyítik. „Benne – írja Guiccardini – ritka okosság és éberség, érett megfontoltság, csodálatos rábeszélőképeség, ügyesség és a legnehezebb ügyek vezetésére való képesség egyesült.” (Pastor, I., 737. o.)

Mivel nagybátyja, III. Callixtus, már 1456-ban 26 éves korában bíborossá tette, mivel továbbá mindenkinél gazdagabb volt és kápráztató fényben élt (ami a reneszánsz korban a legfontosabb tényező volt az érvényesülésben, gondoljunk csak a mi Bakócz Tamásunkra), egyenesen megelégedéssel nézhetjük, hogy ez az ember mégis minden igyekezete ellenére is csak 36 évi bíborosság után tudott a pápai székre felvergődni. Mivel ezt ekkor is csak *egy* szavazattöbbséggel érte el, oda jutását valóban „felvergődésnek” kell mondanunk.

Bíborosi kinevezési okmányának eredetijét eddig még nem sikerült a történetírásnak megtalálnia. Nagybátyjának, III. Callixtusnak az idejéből szintén nem lehet még életmódjára vonatkozólag semmi terhelő adatot találni. II. Pius idejéből már igen, de láttuk, hogy ekkor is elég sikerrel védte magát s még az őt megfeddő pápa is elismerte, hogy lehetséges, hogy a vádak, melyeket ellene emeltek, túlzottak voltak.

Ő se volt még pap, mikor Vanozza di Cataneissal való viszonyát megkezdte és tőle gyermekei kezdtek születni. Nem is szenteltette volna fel magát soha pappá, ha a tőle bírt sok egyházi javadalom miatt erre végül nem lett volna kénytelen. Ő azonban erkölcstelen életmódját pap, sőt még pápa korában is folytatta. E legutóbbi azonban talán még nála se egészen bizonyos. A szép Farnese Júliával való viszonya gyanús ugyan, de éppen nem bizonyos. Aki nem felejtí el, hogy VI. Sándor ekkor már 70 éves ember volt, Júlia pedig a legelőkelőbb római nemesség sarja és egyébként is sógornője volt a pápának, az bizonyára nem erősködik e feltevés mellett annyira.

Van komoly és nem is katolikus történetíró, aki még annak a kis, 1500 körül született, Juan nevű fiúnak a pápától való származását se fogadja el, akire vonatkozólag pedig okmány van, melyben VI. Sándor elismeri, hogy nem fiának, Borgia Cesarének, hanem neki magának a fia. (Van ugyanis okmány arról is, melyben Cesare ismeri el, hogy a gyermek az ő fia.) Ez a történetíró azt tartja, hogy ennek az okmánynak a kiállítására Cesare vehette rá apját, hogy örökségéből a gyermeket nehezebben lehessen majd kisémmizni. Tekintve, hogy a pápa elismerése csak titkos, és tekintve, hogy a pápa már 70 éves volt, ennek a véleménynek is megvan a maga valószínűsége, noha „VI. Sándor meg Luther” című művemben még én is kétségtelenül VI. Sándor pápának tartottam ezt a gyermeket.

VI. Sándor életével és bűneivel – hogy ne ismétljek – itt hosszabban nem foglalkozom, hanem idézett művemre utalom az olvasót. Nemi bűneit illetően csak arra hívom fel a figyelt-

met, hogy ezek olyan dolgok, melyeket olyan uralkodókban, akik nem pápák is egyúttal, fel se veszünk. Ne feledjük, hogy még a protestantizmus hőségnek, Gusztáv Adolfnak, is volt törvénytelen gyermeke, sőt volt még a jámbor és rokonszenves utolsó Árpádnak, III. Endrének is. Az elsőtől a protestánsok, a másodiktól a magyarok annyira nem veszik rossz néven a dolgot, hogy mint teljesen mellékes dologról, egyáltalán nem is tudnak róla.

Ellenben az, hogy ha pápa valaki, akkor még olyan törvénytelen gyermekekről is mindenki tud, sőt még verset is tud róluk, akik sose születtek meg, sőt az illető pápa egyenesen különleges erkölcsi magaslaton állt, csak az bizonyítja, milyen fenséges méltóság az a pápai méltóság, hogy az Anyaszentegyház szentsége mennyire bántja a bűnös emberek lelkiismeretét (katolikusokét és nem katolikusokét egyaránt), és hogy a tényleges, sőt még a csak állítólagos pápai bűnök is mennyire megnyugtatók azokat a háborgó lelkiismereteket, melyekről a gazdájuk azt gondolja, hogy nem is háborognak, mert hiszen nincs rá ok, hogy miért.

Mátyás királynak is hogy megbocsátjuk Corvin Jánost és mennyire nem akadályozza ez annak, hogy nemzeti büszkeségünk lehessen. Pedig hát Mátyás király kétszer is megházasodott, a papoknak pedig egyszer se szabad és Corvin János megszületésén kívül még más cifra dolgokat is fel tudunk hozni róla. Mégis hogy felháborodunk a törvénytelen gyermekkel bíró papon, és mily dühvel nevezzük „aljas gazembernek”! Lehet-e ezt mással magyarázni, mint csak azzal, hogy itt tulajdonképpen a magunk bűneiről van szó, melyet azonban sokkal könnyelműbben a papban venni észre, mint magunkban és őt szidni miatta. Hogyisne, mikor így mi egyenesen az erkölcs bajnokai lehetünk (és éppen a papokkal szemben), míg másképp „mea culpázunk” [mentegetőznünk] kellene és megszégyenülnünk.

Hogy mennyire nem kell semmiféle különös gonoszság, hanem egyszerűen csak emberi gyarlóság ahhoz, hogy valakinek (tehát akár egy papnak is, mert hiszen ő is épp olyan ember, mint a többi) törvénytelen gyermeke, tehát nemi bűne lehessen, mutatja V. Károly császár esete, aki annyira hívő és vallásos katolikus volt, hogy otthagyta a föld legrangosabb trónját és kolostorba vonult, előtte kétszer is megházasodott és mégis még neki is volt törvénytelen gyermeke, mégpedig három is.

Sajnos VI. Sándornak is volt, mégpedig sokkal több, mint V. Károlynak, de viszont neki egy felesége se volt. Ha lehetett volna neki is felesége, lehet, hogy neki akkor nem is lett volna törvénytelen gyermeke, kivált, ha nem is egyszer, hanem még kétszer is megházasodhatott volna.

VI. Sándor e gyöngeségével szemben (hangsúlyozom, hogy ez csak gyengeség, nem pedig gonoszság vagy elvetemültség) hivatkozom jó tulajdonságaira: II. Alfonso, nápolyi király melletti hősiessen becsületes kitartására, mikor VIII. Károly diadalmas sereggel jött, s mivel a pápa nem állt melléje, ellene is jött.

Aztán arra, hogy homlokegyenest ellentéte volt a zsarnoknak. Nem tudott haragudni, nem tudott bosszút állni. Halálbüntetést alig alkalmazott valaki ellen. Személyes ellenségei ellen legkevésbé. Alatta a legteljesebb szólás- és sajtószabadság volt. Még az ellene írt pamfleteket és leggyalázatosabb rágalmakat is egészen szabadon lehetett terjeszteni. Sose lépett fel a szerzőkkel szemben, sőt még csak nem is nyomoztatott utánuk. Pedig olvasta ezeket a rágalmazó és lázító iratokat. Mikor fellépésre serkentették, azt válaszolta: Róma szabad város. Itt mindenki azt mond, és azt ír, amit akar. Bátor volt és könnyen megközelíthető és mindenkihez jó. Gyermekei pártolása is e jóságból folyt, de még e bűnös jósága ellen is küzdött, mert például történelmileg bizonyítható, mert kútfők maradtak róla, hogy mikor pápa lett, gyermekeit el akarta távolítani maga körül, sőt hazájukba, a messzi Spanyolországba akarta küldeni őket. Az a nagy fájdalom pedig, mely egyik fiának meggyilkolása után elfogta, egyenesen megható.

Az emberek a pápák és papok bűnein azért botránkoznak annyira és bűnöknek, illetve a róluk való híreszteléseknek azért van annyira romboló hatása az emberek hitére, mert mindig *a legrosszabbat* teszik fel róluk. Nemcsak az nem jut eszükbe, hogy egész életen át szüzes-

ségben élni szinte emberfeletti dolog, s így ha *minden* papnak nem sikerült, az tulajdonképpen természetes dolog s így nem kell és nem is lehet annyira csodálkozni, annál kevésbé megbotránkozni rajta, hanem ilyenkor még az se jut eszükbe, hogy az ilyen papnak mentségére csak valamit is fel lehessen hozni. Az például sose jut eszükbe, hogy az ilyen pap azt, amit tett, utána igen sokszor meg is bánja, és hogy ő haragszik a legjobban magára miatta. Nem is jut eszükbe, hogy vannak olyan érzékies természetű emberek (és természetesen a papok közt is vannak), akiknek időnként szinte muszáj vétkezniük, s bár azt, hogy nemcsak „szinte”, hanem egészen, tehát tényleg muszáj, keresztény alapon állva ez esetben se fogadhatjuk el, tehát az illetőt a bűn alól ilyenkor is bajosan menthetjük fel, de viszont ilyenkor olyan nagy mentőkörülmények vannak, hogy miatta inkább sajnálnunk, mint gyűlölnünk kell az illetőt még akkor is, ha pap. Ezt mindenki, vagy legalábbis a legtöbb ember tapasztalatból tudja. A legtöbb ember lelki beállítottsága azonban annyira egyoldalú és sajtóságos, hogy ha papról van szó, akkor ez sohase jut eszébe. Akkor csak felháborodni tud. Ott mentőkörülményt nem talál.

Mikor a maga bűneiről van szó, a legtöbb ember egyenesen azt hangoztatja, hogy a nemi bűnököt teljesen lehetetlenség elkerülni, hiszen azokat az ember természete, a vére kívánja meg. Mikor azonban egy pap effajta bűnéről van szó, akkor abból, ami eddig természetes, a vér kívánalma volt, sőt meggyőződése szerint a tökéletes megtartóztatás még elmezavart, megőrülést is eredményezhet, egyszerre a legaljasabb gonosztett, piszkos jellemtelenség, papi tömegbutítás, üzletszerűen üzött csalás és hazudozás, képmutatás lett.

A pap vizet prédikál és bort iszik. Az erkölcsöt azért hirdeti, hogy jól megéljen belőle. Szerinte a pap röhög azon, hogy az emberek még mindig elhiszik azt, amit nekik hirdet. Ez a meggyőződés például a kommunizmus egyik vezérelvévé vált, melyen a párt egész valláspolitikája alapszik. A pap csak csaló lehet, vagy ha nem az, akkor fanatikus sötétenc, aki szembezegül az emberi természettel s ezért talán még a felvilágosult s ezért képmutató papnál is veszedelmesebb.

A Horthy-tisztek csak nem voltak kommunisták, mégis láttuk, hogy nekik ugyanez volt a lelkiviláguk. Ők is egészen természetesnek vették, hogy XI. Pius pápa azért tette Serédi Jusztiniánt Magyarország hercegprímásává, mert homoszexuális viszonyban volt vele. A pápa ugyanis öreg, ezért nőekkel nem tud vétkezni már. Mivel pedig mint mindenkinek, neki is egyedüli életcélja az élvezet, most már így éli ki ösztöneit, úgy keres és szerez magának kéjt, ahogy tud. Ezért híresztelték ugyanez IV. Sixtusról is. A neposzok kedvelését ők másként nem tudták elképzelni. Ezért vádolták a francia forradalom idején Marie Antoinette-et is egész komolyan még a törvényszék előtt is azzal, hogy saját kisfiát is megrontotta s még azzal is vétkezett, mert hiszen a kéjt még a párizsi proletárasszony vére is megkívánja, egy királyné pedig szükségképpen romlottabb, mint egy proletárasszony. Királyok, királynék és papok ellen pedig egyébként is izgatni kell, mert másképp a nép szereti őket, az pedig igen nagy baj, mert akkor megszokja a jármot és akkor az isteni „liberté”, ma pedig a munkásosztály, sose jut hatalomra.

Mivel VI. Sándornak gyermekei voltak, tehát tényleg élt nemi életet, ennek tudomásulvételére természetesen nem elégedtek meg. Őrá azt fogták rá ráadásnak, hogy még a lányával, Lukréciaival, sőt még lovakkal is vétkezik. Arra a hitre, Evangéliumra, vallásosságra pedig, melynek képviselője és helytartója volt a földön, szerintük csak annyit adott, hogy Máriának, akinek képe előtt térdel, a szeretőjét, Farnese Júliát festette meg. Ezt még Vasari, az ismert művészettörténész is elhiszi és közli. Persze egy szó sem igaz a dologból, mert az előtt a Madonna előtt, akit VI. Sándor festetett meg lakosztálya számára, senki se térdel és nem is térdelt soha. VI. Sándor a feltámadt Krisztus előtt térdel, de az természetesen férfi, sőt szakállas, s így semmiképpen se ábrázolhatta soha Farnese Júliát.

Milyen romboló hatása van azonban az effajta híreszteléseknek! Mert hiszen ha igazak, abból nem kisebb dolog következik, mint az, hogy a katolikus vallásban még az a pápa se

hitt, aki a feje és irányítója volt. Hiszen még az is gúnyt űzött belőle s röhögött azokon, akik komolyan vették, amit nekik hirdetett.

Az igazság azonban az, hogy az Egyháznak eddig még egyetlenegy olyan pápája se volt, aki cinikus lett volna; aki maga se hitt volna abban, amit hirdetett. Nem volt ilyen még a reneszánsz pápák között se. Nem ilyen ember volt még VI. Sándor se. (A IX., illetve a X. században is voltak méltatlan pápák, ámde ekkor a pápai szék az akkori római korrupció martaléka volt. Akkor a pápaválasztás még nem volt rendezve, a bíborosi intézményt még nem állították fel, a pápát a római nép választotta, s előfordult még azt is, hogy húszéves kamaszokat választottak meg pápává. De mégse uralkodtak néhány évnél tovább, mert meggyilkolták őket. De a pápaság dekadenciájának kora olyan régen volt – még a magyarok bejövetele előtt, amely korban nemzetünk történetéről még alig tudunk valami biztosat –, hogy nem lehet tisztán látni, s egyáltalán nem lehet bizonyosan tudni, mi a mese a híresztelésekből és mi a történelem; mi a tárgyilagos igazság és mi a pártszenvédelek rágalma.)

Még VI. Sándor is hívő ember volt, aki épp oly őszintén hitte, amit az Egyház tanít, mint a legegyszerűbb középkori hívő, kora humanistáinál azonban sokkal jobban. Pedig még róluk se mondhatjuk, hogy nem hittek, mert a bajban még ők is magukba szálltak és a halálos ágyukon többnyire meggyóntak. IV. Sándor pápa éppúgy hitt és pokolban és sok bűne lévén éppúgy rettegett tőle, mint az az egyszerű nép, melynek hirdette. Azok az állítások, melyek az ellenkezőre vallanak (például, hogy ő Szűz Mária képében tulajdonképpen Farnese Júlia előtt térdel), a mesék, a rágalmak és ellenségei cinizmusa körébe tartoznak, nem pedig történelmi igazságok.

A történeti kútfők VI. Sándor őszinte hitét bizonyítják. VI. Sándor nem hitetlensége miatt, nem cinizmusból vétkezett, hanem emberi gyöngeségből. Mikor például a pápai szék elnyerésére irányuló törekvései végre sikerrel jártak és pápa lett, úgy elfogta a jóakarát, hogy elhatározta, hogy hálából Isten iránt, ezután megváltozik és legyűri szenvedélyeit. Láttuk, hogy emiatt még gyermekeit is el akarta távolítani maga mellől, sőt még Olaszországból is.

Mikor egyik fiát meggyilkolják, még jobban magába száll és újra (de most már még erősebben) elhatározza, hogy megjavul. Nagy bűnbánatában annyira alázatos, hogy nemcsak gondolja, hanem még a külföldi udvaroknak is megírja, hogy fiát ő, az apa bűnei miatt bűntette meg az Isten.

Mikor 1500-ban Péter-Pál napján, tehát éppen az apostolfejedelmek ünnepén, leszakad felette a mennyezet és rádől a trón, de komolyabb baja mégse lesz, megint csak nagy hálával köszöni meg Istennek és a Boldogságos Szűznek, hogy még mindig megbocsátott neki és nem küldte meg a pokolba.

De majdnem bizonyos, hogy Isten véglegesen se küldte oda, mert halála előtt is meggyónt és nagy töredelemmel tartott bűnbánatot. Hogy Isten nem hirtelen s nem így, készület nélkül szólította ítélőszéke elé, az is amellettszól, hogy Isten közel se haragudott rá annyira, mint földi ellenségei, hanem alkalmat adott neki a végleges megtérésre. Nem gonoszságból halogatta ugyanis a megtérést, hanem emberi gyöngeségből.

Azon pedig, hogy még a pápák között is akadtak erkölcsileg gyöngé emberek, nincs semmi elkeseredni, annál kevésbé megbotránkozni való. Ez a mai társadalom bűnös embereire inkább örvendetes és vigasztaló, mert láthatják belőle, hogy ha ők se gonoszabbak VI. Sándornál, ha az ő bűneik is csak emberi gyarlóságból folynak, még nekik is lehet reményük Isten irgalmára.

Ha azonban a Szentlélek ellen, azaz ha még a hit, a remény ellen is vétkeznek, az Isten iránti szeretetet pedig nemcsak emberi gyarlóságból, hanem cinizmusból és ördögi gonoszságból tapodják lábbal, ha felebarátaikat nemcsak emberi gyarlóságból és meggondolatlan-ságból botránkoztatják, hanem tudatos gonoszságból; ha a hitet még mesterségesen is rombolják az emberekben és az Evangélium képviselőit rágalmazzák, ahelyett – mint VI. Sándor csinálta –, hogy a saját maguk bűneit vennék észre, ítélnék el és utálnák, akkor bi-

zony ők bajosan kapják meg Istentől azt a kegyelmet, melyet VI. Sándor, a „leggazemberebb pápa” megkapott.

Arra vigyázzanak csak tehát, hogy a nagy gazemberezés közepette a maguk gazemberségéről túlságosan el ne feledkezzenek s az örök Bíró őket ne találja majd még VI. Sándornál is nagyobb gazembernek. VI. Sándorra ugyanis Isten annyira haragudott, hogy még a Vatikán is rádőlt, de annyira nem, hogy a pokolba küldte volna. Azok közül azonban, akik őt, mint pápát, gazemberezik, igen sokan kerülnek majd a pokolba.

Természetesen nem igaz az se, hogy VI. Sándor orgyilkosokkal és méreggel is dolgozott ellenségeivel szemben. Ez legfeljebb fia, Cesare bűne volt, melyről apja természetesen nem is tudott, de nem VI. Sándornak. Rámutattunk, hogy maga VI. Sándor még azokat az ellenségeit se büntette halállal, akik megérdemelték volna. A kegyetlenségnek ugyanis éppen az ellentéte tartozott VI. Sándor veleszületett tulajdonságai közé.

Az egyébként ma is mindennapos dolog, hogy az emberek tudatos vagy öntudatlan ellenszenvükben még a papok hozzátartozóinak emberi gyarlóságai miatt is a papra haragszanak.

Mikor például egy úr a papokat szidta előttem s én velük szemben hivatkoztam egy közismerten szent életű pesti plébánosra, lemondóan legyintett. Mikor kérdeztem, mi rosszat tud még róla is, azt hozta fel, hogy mikor a múltkor a plébános nővérét bizonyos ügyben felkereste, az kiüzent neki, hogy üljön le és várjon egy kicsit, mert éppen angolórája van. Ő egy óráig várt és a plébános nővére mégse mutatkozott. Hazudott tehát. Úgy látszik, ezzel szerinte bizonyítva volt a *pap* méltatlan volta, mert hiszen testvére volt ennek a „hazudozó” nőnek.

Lehet, hogy Borgia Cesare gyilkolt vagy mérgezett, de az egész bizonyos, hogy még ő se annyit, mint ráfogják. Például azt is ráfogták és elhitték, hogy testvérét, a pápa másik fiát, is ő gyilkoltatta meg. A pápának, aki pedig ugyancsak nyomoztatott a gyilkos után, ez még csak eszébe se jutott. De ma már a történetírásnak se.

Egyik legnagyobb botrány VI. Sándor életében az volt, hogy pénzért minden szíre-szóra felbontotta a nagyurak, az uralkodók házasságát, sőt a saját lányáét, Lukréciaét is (ezt természetesen ingyen). Említett művemben egyenként felsorolom ezeket a „botrányosan” felbontott házasságokat, s kimutatom, hogy valamennyi tényleg érvénytelen volt, a pápa érvénytelenné nyilvánításukkal semmi törvényteleniséget nem követett el, teljesen szabályszerűen járt el s még az előírt jogi formaságokat is mind megtartotta.

Annyira alázatos szolgálja volt a törvénynek még ez a legrosszabb pápa is, hogy mikor fiát (még bíboros korában) papnak szánta (noha a valóságban sose lett belőle pap), mivel törvénytelen gyerek nem lehet pap, alázattal kérvényt adott be, hogy felmentsék a törvénytelen születés akadályától. (Hogy a felmentést megkapta, természetes, hisz az Egyház magát a törvénytelen származású embert nem veti s nem is vetheti meg. Csak a bűnnek van ellene, nem pedig a bűnből született embernek.)

Említett művemben megemlítettem már, hogy VI. Sándor bátor ember is volt. Egy esetet ennek bizonyítására fel is hoztam ott már. Most megemlítek egy másikat, ami nemcsak bátorságát, hanem egyúttal nemeslelkűségét is bizonyítja.

Említettem már, hogy III. Callixtus pápa VI. Sándor nagybátyja volt és túlságosan szerette a rokonait. Róma alatta nemcsak Borgiákkal volt tele, hanem általában spanyolokkal is. Részint az irigység, részint a faji gyűlölet, részint a Borgiák elbizakodottsága miatt a spanyolok akkor Rómában olyan féktelen és általános gyűlöletnek „örvendtek”, hogy mikor III. Callixtus halálos beteg lett s így félni már nem kellett tőle, valóságos hajtóvadászatot rendeztek rájuk.

A hatalmas Orsiniek különösen VI. Sándor egyik testvére, Pedro Borgiára haragudtak, s egész hatalmukat felhasználták, hogy kezükbe kerítsék s ezért menekülését mind a szárazföldön, mind a tengeren lehetetlenné tegyék. Mivel Don Pedro még saját csapataiban se igen bizakodhatott, mert természetesen azok is többnyire olaszokból álltak, még pápa nagybátyja halálát se merete megvárni, hanem már augusztus 6-án hajnali 3 órakor (a pápa is 6-án halt meg, Urunk színeváltozásának ünnepén, amely ünnepet éppen ő hozta be) lóra szállt és álru-

hába öltözött testvére, a későbbi VI. Sándor és Pietro Barbo bíboros, a későbbi II. Pál pápa kíséretében, 300 lovas és 200 gyalogos fedezete alatt (előtte céltalanul keringve ide-oda a város elhagyott negyedein keresztül) érkezett meg a tengerpartra.

Innen az előre odarendelt csapatoknak kellett volna Ostiába kísériük, ahol várt már rá az előre felszerelt hajó. A gyűlölet azonban a Borgiák ellen olyan nagy volt, hogy a katonák, noha a parancsot az egész bíborosi testület nevében kapták, nem voltak hajlandók útját fedezni. Még lovász szolgálai se akartak tovább vele maradni. Ostiából is eltűnt az odarendelt hajó, úgyhogy egy kis bárkában volt kénytelen pénz és élelmiszerek nélkül menekülni.

VI. Sándor még a féktelen gyűlölet és életveszély közepette se ijedt meg. Mivel abban az időben a nagy meleg miatt már június óta Tivoliban lakott, mihelyt meghallotta, hogy nagybátyja, a pápa, akinek emelkedését köszönhette, nagybeteg, menekülés helyett egyenesen odament a veszély színhelyére és már a július 25-ről 26-ra virradó éjjelen visszatért Rómába. Szolgazemélyzete őt is elhagyta, úgyhogy fényes palotáját háborítatlanul kirabolhatta a csőcselék. Neki mégis volt kedve és voltak idegei ahhoz, hogy menekülő testvérét áluhában a tengerpartra kísérje, utána pedig újra visszamenjen Rómába haldokló nagybátyja ágyához. Mire visszatért, nagybátyja már kiszenvedett, s miközben az egész városban spanyolokat hajszoltak és raboltak, ő a legnagyobb életveszély közepette a Szent Péter-templomba ment, hogy boldogult nagybátyjáért, akit utolsó napjaiban környezete gyalázatosan elhagyott, imádkozzék. Később megint csak ő volt az, aki III. Callixtusnak ragyogó síremléket állíttatott.

Lehetett-e ez az ember gonosz és elvetemült jellem? Hogy a nemeslelkűségén kívül milyen hősiesség is kellett VI. Sándor akkori viselkedéséhez, bizonyítja, hogy még spanyol származású várparancsnok is volt kettő is, akit akkor meggyilkoltak s még az olasz származású Barbo bíborosnak is bűnhődnie kellett amiatt, hogy Don Pedrót szökni segítette.

VI. Sándor ugyancsak bebizonyította, hogy nem volt egyszerű érdekember s tetteiben nemcsak az érvényesülés volt az irányadó, hanem nemes érzelmek is vezették.

Az Encyclopaedia Britannica természetesen orgyilkosságokról, mérgezésekről, vérfertőzésről és lovakról nem beszél VI. Sándorral kapcsolatban, mert tudományos színvonalon áll s így tudja, hogy ezek a rágalmak már nem tarthatók. Kifogásolnunk kell azonban, hogy határozott ellenszennvel ír róla és sokkal erősebb kifejezéseket használ vele szemben, mint amilyeneket az igazság követelne.

Hiszen VI. Sándor tényleges bűnei mind csak olyanok voltak, melyeket csak egy pap vagy egy igazi katolikus ítélhet el, de nem azok, akik nem állnak szigorúan katolikus alapon. A nemi élet ugyanis az ő szemükben nem bűn (s ha nekik nem az, akkor egy papnak se az), az pedig, hogy gyermekeit szerette s az Egyház javait nekik ajándékozta, az ő elveik alapján állva még kevésbé kifogásolható. Az ő szemükben egyenesen rokonszenves az, aki nem prúd és nem képmutató.

Ennek az igazságosnál és megokoltnál nagyobb gyűlöletnek VI. Sándor ellen elsősorban a rómaiaknak a faji gyűlöletből és irigységből származó akkori nagy spanyolgyűlölete volt az oka. Hiszen ez az irigységből folyó gyűlölet II. Pius halála után, aki viszont sienai volt és a sienaiakat pártolta, még a sienaiakat is sújtotta. IV. Sixtus és II. Gyula alatt és halála után pedig a liguriaiakat érte, mert e két utóbbi pápa meg Liguriából származott s földjeit kedvelte. Világos, hogy a Borgiák, akik ráadásul nemcsak rómaiak nem voltak, hanem még olaszok se, még ádázabb gyűlöletben részesültek.

Elsősorban ez az oka a római krónikások VI. Sándor elleni féktelen gyűlöletének és ebből folyó lehetetlennél lehetetlenebb rágalmainak, melynek hatása alól még most, évszázadok múlva se tudja magát kivonni az olvasó. E rágalmak hatása még azokon is mindig érezhető, akik már tudják, hogy rágalmakról van szó. „Audacter calumniare, semper aliquid haeret” (Rágalmaz merészen, valami mindig megmarad belőle!) – mondja a közmondás, és VI. Sándoron láthatjuk legjobban, hogy ez mennyire igaz.

Olyan emberrel kapcsolatban, mint VI. Sándor volt, akinek tényleges hibái, sőt bűnei is voltak, ez kétszeresen igaz. Még azok is, akik tudják, hogy megrágalmazták, azt mondják: megérdemelte. Még az egyik szerzetes krónikás is így közli halálát: „et sepultus est in inferno” (és eltemettetett a pokolban). Pedig láttuk, hogy emberileg bizonyos, hogy nem került a pokolba. De vele kapcsolatban még a jámbor szerzetes is gyűlölt, mert azt hitte, hogy mikor gyűlöl, a bűnt gyűlöli és gyűlöletével erkölcsi érzékét bizonyítja. Pedig gyűlölni senkit és sose szabad, mert miatta még akkor is igazságtalanok lehetünk, mikor azt hisszük, hogy igazságot képviselünk és kötelességet gyakorlunk.

III. Pius (1503)

VI. Sándor halála után a legtöbb szavazatot, 15-öt, Giuliano della Rovere bíboros, IV. Sixtus unokaöccse, a későbbi II. Gyula pápa kapta, de majdnem annyit (14-et) kapott Caraffa is, a francia Amboise 13-at és Carvajal is 12-t. Tekintettel arra, hogy a pápaság süllyedésének mélypontján, közvetlenül VI. Sándor halála után vagyunk, túrhető állapot, mert láttuk már, hogy Caraffa is és Carvajal is egyenesen erkölcsileg kiváló és fennkölt jellemek voltak. A választóknak azonban e szavazatarányból látniuk kellett, hogy a kétharmad többséget e jelöltek egyike se tudja megszerezni, ezért olyan valakit kell megválasztaniuk, akire eddig senki se gondolt s így nincs semmi akadálya annak, hogy a már kialakult pártok bármelyike is hozzá csatlakozzék. A megegyezés annál könnyebb volt, mert a választás nemcsak olyan emberre esett, akit mindenki szeretett, hanem egy olyan öregre is, akibe már csak hálni járt a lélek s így bizonyos volt, hogy hamarosan újra pápaválasztás lesz. Az új pápa, III. Pius, valóban még abban az évben, sőt megválasztása után már egy hónapra meghalt. Szeptember 22-én választották meg s már október 18-án újra megürült a pápai szék.

Az új pápa Francesco Piccolomini volt, II. Pius rokona. Mint az, ő is sienai volt, de ő nem volt méltatlan rokon. II. Pius tette bíborossá. A Pius nevet is az ő tiszteletére vette fel. Mint nagybátyja, ő is köszvényben szenvedett. Bíboros korában igen nagy pártolója volt a művészeknek. De az egykorú krónikák jámborságát is nagyon magasztalják.

„Hogy milyen nagy az egész római nép öröme Piccolomini megválasztásán – írja haza szeptember 22-én a mantuai követ, azt szavakkal nem lehet kifejezni.” A velencei követ pedig azt jelenti, hogy a jósággal és békeszeretettel teli új pápa előélete – úgy látszik – kezeség arra, hogy uralkodása éppen ellentéte lesz VI. Sándorénak. Ezért örül annyira a római nép.

Az új pápa már 1460 óta bíboros volt. Még németül is tudott. Híres volt rendszeretéről. „Egy pillanatot se engedett haszontalanul elmúlni. Már napkelte előtt íróasztalánál ült, reggel imádkozni kezdett, délben kihallgatásokat adott, melyekre még a legegyszerűbb ember is könnyen bejuthatott.”

„Étel és ital tekintetében oly egyszerű volt, hogy vacsorát csak minden második nap szokott enni” – írja róla Sigismondo de' Conti.

Petrus Delphinus szerzetesfőnök így áradozik: „Új fény támadt számunkra, szívünk örömtől áradozik, szemünk könnyet ont, mert Isten végre megkönyörült keresztény népén és neki egy szent, ártatlan és feddhetetlen főpásztort adott.”

„Hálát kell adnunk Istennek, hogy az Egyház kormányzása olyan emberre bízott, aki kétségtelenül minden erény kincsesháza és a Szentlélek lakása. Alatta az Úr szőlőskertje nem tüskét és bojtorjánt fog teremni, hanem virágozva fog terjeszkedni tengertől tengerig” – írja egy másik forrás.

Jellemző az akkori állapotokra, hogy ez a jámbor és öreg Piccolomini, aki ekkor már 43 éve bíboros volt, pápává választásakor még mindig csak diakónus volt, s csak megválasztása után szentelték pappá, majd püspökké. S ha még ő, a jámborságáról ismert ember is, ennyire nem sietett magát pappá szenteltetni, mennyire sokan lehettek nem papok azok közül, akik botrányaikról híresek! Ki gondolna rá, hogy tulajdonképpen nem is voltak papok azok, akik a *papság* hírnevét legjobban rontották.

Még ennél is érdekesebb azonban, hogy a protestáns és egyébként komoly Gregorovius még erre a jámbor III. Piusra is ráfogta, hogy „nem kevesebb, mint 12 fiú- és leánygyermeknek volt boldog apja”. Még érdekesebb, hogy Gregorovius e szenzációs állítására bizonyítékot még csak nem is próbál felhozni. Azt azonban megjegyzi, hogy ezt a gyereksereget ő is

éppúgy gazdagságra és hatalomra segítette volna, mint elődei, ha neki is lett volna hozzá ideje és nem halt volna meg már megválasztása után hetek múlva.

Pedig hát III. Pius, illetve Francesco Piccolomini bíboros e fajta gyöngeségére nemcsak semmi bizonyítékot nem tud felhozni senki, hanem láttuk, hogy az ellenkező bizonyítékok egész seregével rendelkezünk. Guiccardini is azt írja róla, hogy „vecchio uomo e di buoni costumi e qualita” (öreg és jó erkölcsű, és jellemes ember). Egidio de Viterbo, aki máskor oly szigorú bírálója az akkori pápai erkölcsöknek, ezt írja róla: „Sacri senatus lux et glória diu habitus” (hosszú időn át a bíborosi kollégium szeme fényének és dicsőségének tartották).

Pastor (III. 558. o. 1. jegyzet) ez ügyben külön kérdést intézett Sienába, hogy találhatók-e az ottani levéltárakban Gregorovius állítására valami bizonyítékok. Azt a választ kapta, hogy semmi, de Francesco Piccolomini erényeit dicsérő kútfő akárhány van ott is. (Csak azt nem értem, hogy ha a reneszánsz kor pápai és bíborosai úgyis maga a megtestesült romlottság és erkölcstelenség voltak, mi szükség volt akkor arra, hogy mégis még a légből is kapjanak és még olyan jó emberekre is fogjanak ilyesmiket, mint amilyen az öreg Piccolomini volt, sőt még azt is előre meg tudják róluk mondani, mit csináltak volna egész sereg gyerekükkel, ha nem haltak volna meg mindjárt megválasztásuk után?)

II. Gyula (1503–1513)

Családi neve Giuliano della Rovere, IV. Sixtus unokaöccse. Mint az, ő is liguriai származású. Igen nagy tehetség, valóságos Übermensch, az übermenschenk jó és rossz tulajdonságai-
val egyaránt. Éppen ellentéte volt elődjének, II. Piusnak, vagy nagybátyjának, IV. Sixtusnak. Ő nem volt jóságos, őt nem szerette senki, mert erre nem is törekedett. Ő tetteivel akarta beírni nevét az emberek szívébe és a történelembe. Nem szerette senki, de viszont nem is gyűlölte. Csak félték tőle. Olyanforma egyéniség volt, mint Michelangelo. Nagyvonalúságával nyűgözött le. Félni kellett tőle. Olyan vad egyéniség volt ő is, mint a világ e legnagyobb művésze. Haragja rettenetes volt. De viszont mikor 1509 májusában nővérét, Lucchinát temette, megrendülni, sőt könnyeket ontani is látták.

Nem volt tökéletes ember, sőt keresztény szempontból egyenesen tele volt gyarlóságokkal. Botrányokat azonban nem tudunk róla, mert mint nagy egyéniség, tudott méltóságteljesen viselkedni és tartózkodni mindattól, ami tekintélyét rontotta s érvényesülését akadályozta volna. Pastor csak annyit tud róla mondani, hogy „életmódja eleinte bizonyára nem volt ment a folttól, a külső illemt és méltóságot azonban mindig megővta”. Külseje is olyan volt, mint a lelke, erős, nagyszabású. Lenyűgöző.

De hogy nemcsak erő volt benne, hanem kereszténység és nemeslelkűség is, azt többször megmutatta. Mikor például még bíboros korában nagybátyja, IV. Sixtus uralkodása alatt, a pápa pártján álló Orsiniek és velük a pápa méltatlan unokaöccse, Girolamo Riario harcban voltak a pápaellenes Colonnákkal és Savelliakkal, ő, a harciasságáról híres ember, akiről I. Ferenc, az ugyancsak harcias francia király azt mondta, hogy „non cognovimus nostro saeculo terribiliorem hostem in bellis, quam papam Julium”, nemcsak pápa nagybátyja mellé állt, mikor az békésen akarta elintézni a viszályt, hanem felajánlotta, hogy mint tús, egész addig a Colonnák házába marad, míg a lázadás vezére, a fiatal Colonna, a béke feltételeinek megbeszélésére a pápánál fog tartózkodni.

Mindenki elismeri, hogy ezzel életét tette kockára s így békeszereteten kívül nagy önzetlenségéről is tanúságot tett. Később is – mert a Colonnák bizalmatlansága miatt semmi se lett a békéből – menedéket adott palotájában több Colonna-párti embernek, úgyhogy rokona, Girolamo Riario, egyenesen azzal vádolta, hogy az Egyház ellenségeit pártolja.

II. Gyula pápa IV. Sixtus és VI. Sándor korában, tehát a pápai udvar legnagyobb elvilágiasodása idejében volt bíboros. Olyan kor volt ez, melyben, mint láttuk, igen szép számmal voltak ugyan egyenesen szent életű bíborosok is, de a közvélemény *egyházfejedelmeknek* tartotta őket s azt várta tőlük, hogy ennek megfelelően is viselkedjenek: emeljenek nagyszabású épületeket: Istennek is (templomok alakjában), de maguknak is fényes palotákat; adjanak munkát és megélhetést az íróknak, a tudósoknak és a művészeknek, a katonák és szolgák százainak, ünnepek és nevezetes események alkalmával pedig mulatságot és szórakozást a népnek.

Annyira természetessé vált már ez a felfogás, hogy az 1484-es pápaválasztáskor felállított feltételekben az is benne volt, hogy a bíborosok legszegényebbjének jövedelme is el kell érje a 4000 dukátot, ez azonban 200.000 aranykoronának felel meg. „Majdnem mindegyiküket, éppúgy, mint magát a pápát – írja Gregorovius – udvar és neposzok vettek körül. Harci öltözetben, nagybecsű karddal az oldalukon lovagoltak. Majdnem minden bíboros udvarában több száz főnyi szolgaszemélyzet élt és ezt még brávókkal [bérgyilkosokkal] is meg lehetett növelni.”

Világos, hogy ilyen életmód közepette bajosan lehetett örökös szüzességben élni. Azok a bíborosok, akik abban éltek – láttuk –, egész más életmódot folytattak. II. Gyula bíboros korában még nem tartozott e jámborak közé s így nem nagyon lephet meg bennünket, ha azt kell hallanunk, hogy neki is volt három lánya. VI. Sándor után tehát II. Gyula a legméltatlan-

nabb pápa (nem hiába közvetlen utána következett, III. Pius pár hetes uralkodását nem számíthatjuk ugyanis), de kétségtelen, hogy VI. Sándorhoz viszonyítva az ő pápasága mégis már nagy emelkedést jelent. Részint, mert emberi gyöngeségével ő botrányokat nem csinált, mert ő a rosszat diszkréten csinálta s rendkívüli egyéniségével és tehetségével ellensúlyozta; részint mert bűnei nem a pápa, hanem a bíboros bűnei voltak. Úgy látszik, szifilisz is volt, de az ő korában ez elterjedt betegség volt a főrangúak körében is és még csak annak bizonyítéka se volt, hogy az illető erkölcstelenséget követett el (még Luther szifiliszére is van komoly történelmi adat), ámbar II. Gyulánál nem kell feltennünk az ártatlan eredetet, mert hiszen törvénytelen gyermekei is bizonyítják, hogy voltak nemi bűnei.

Nincs azonban semmi bizonyíték se arra, hogy Giuliano della Rovere bizonyos erkölcsi botlásai még pápa korában is előfordultak volna, még kevésbé – noha megvádolták vele –, hogy homoszexuális is lett volna. A homoszexualizmus effemináltsággal [elpuhultsággal] szokott párosulni. Ki volt azonban férfias természet, ha még II. Gyula se volt az? Hogy nemileg normális volt, mutatják törvénytelen gyermekei is. Öregkori gyöngeségből pedig ez az elfajulás nem származhatott nála, mert hiszen ő ugyancsak erős és férfias öreg volt s nem is volt túl öreg. Annak az elfajult kornak a gyanúsítása, mely még a jámbor III. Pius nyakába is 12 gyermeket varrt, igazán nem lehet érv II. Gyula ellen.

II. Gyula pápává választása egyébként olyan könnyen és gyorsan ment, hogy nincs párja a pápaság történetében. A közszellem ekkor már teljesen világias volt, törvénytelen gyermekeiről pedig bizonyára nem is nagyon tudtak. Tekintélyes ember volt és botrányok nem kísérték személyét. Ezért nem volt ellenfele. Ekkor is voltak választási feltételek, II. Gyula is aláírta, s természetesen ő se tartotta meg őket. Akkor már mindkettő annyira természetes volt, hogy nem is nagyon csodálkozhatunk rajta. II. Gyula nem az az ember volt, aki holmi aláírástól zavartatta volna magát.

Legfeljebb azon csodálkozhatunk, hogy ő ezeket a feltételeket még megválasztása után is külön megerősítette. Ez nem válik ugyan becsületére, de azok után, amiket mondtunk róla, már nincs benne semmi újság. Mindenesetre sokkal kisebb dolog volt, mint a mi Bethlen Gáborunk politikai fogásai kétszínűsködései, pedig ő a mi nemzeti hőszünk. Ha az ország Bethlent ennek ellenére is tisztelettel övezheti, akkor mi se túlságosan szégyenkezhetünk második leggyaralóbb pápánkban Bethlen kétszínűségének a századrészén. II Gyulára ugyanis senki se mondhatja, hogy a kétszínűség jellegzetes tulajdonsága volt, mint Bethlené kétségtelenül az volt.

Pastor történeti ténynek fogadja el azt is, hogy II. Gyula vesztegetéssel jutott a pápai székre. Ezen való nagy botránkozásunk azonban azonnal elmúlik, mihelyt eszünkbe juttatjuk, hogy olyan gyarló pápa, mint II. Gyula, csak egy volt még. Ellenben Mátyás, a mi legdicsebb királyunk így jutott a magyar trónra. (A II. Gyula megválasztása előtti üzemek egy cseppet se voltak jobban „megvesztegetések”, mint a Mátyás megválasztása előttiek.)

Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet és nagybátyja, Szilágyi Mihály is ígért füt-fát; még azt is, hogy Mátyás el fogja venni majd Gara nádor leányát, akit aztán természetesen nem vett el. De ugyanezen időkben V. Károly és I. Ferenc francia király is százezer forintokat költöttek a császárválasztásra, azaz olyan összegeket, amekkora akkor egy tekintélyes állam egész évi bevétele volt, s ráadásul még adósságot is csináltak miatta, mert pénzük egyébként nem volt (I. Ferencnek különösen nem). Mégis ki tartja miatta becstelennek akár V. Károlyt, akár I. Ferencet?!

A papoktól megkívánhatjuk ugyan, hogy a császároknál és a királyoknál különbek legyenek, de azt, hogy *abszolút* tökéletesek legyenek, még a pápáktól se kívánhatjuk, mert hiszen az abszolút tökéletesség Isten tulajdonsága, nem embereké. Csak Jézusnak volt joga fölénnel azt kérdezni ellenségeitől: „Ki feddhet meg engem közületek a bűnről?” (Jn 8,46) Ilyen fölüeny kijelentést sose tett egy pap, egy pápa se. Ha tett volna, evangéliumellenesen viselkedett volna s megbotránkoztatta volna vele az embereket. A pápáktól tehát sose kíván-

hatjuk, hogy abszolút büntelének, tökéletesek legyenek, hanem csak azt, hogy jobbak legyenek, mint azok, akiknek az Evangéliumot hirdetik és akik előtt Krisztust képviselik.

Ki mondhatja, hogy a pápák ennek a kívánalomnak nem feleltek meg, mikor annak ellenére, hogy régen alig volt pápaválasztás, melyben az Egyház szabad lett volna, azaz mikor a pápaválasztáson csak az Egyház döntött volna és egyedül csak az Egyház érdekei számítottak volna; mikor a bíborosok tekintélyes része az uralkodók embere volt, s mikor egyes uralkodók azt hitték, hogy még ahhoz is joguk van, hogy egyes, nekik nem tetsző bíborosok megválasztása ellen vétót emelhessenek, s mikor ennek ellenére mégis még a legnagyobb elfajulás korában is csak két pápára: VI. Sándorra és II. Gyulára foghatjuk rá, hogy szimóniában [lelki dolgokkal, egyházi tisztségekkel való kereskedésben] bűnösök, noha ugyanakkor királyi kortársaik között még a legkiválóbbak is bűnösök voltak, ugyanebben: Mátyás magyar király, V. Károly spanyol király és német császár és I. Ferenc francia király. Általában a magyar királyválasztásokkor volt-e egyáltalán olyan trónjelölt, aki ne ígért volna fűt-fát azoknak, akik rá szavaznak?

Ismétlem: Azt logikusan még csak nem is kívánhatjuk, hogy minden pápaválasztás mindig tökéletes és minden emberi gyarlóságtól teljesen mentes legyen. Egyedül csak azt, hogy a pápaválasztás ne legyen olyan gyarló, mint más emberi választások. Ki mondhatja, hogy ennek a kívánságnak az Egyház és a pápaság nem felel meg akár százszorosan is? Hiszen a pápaválasztások legnagyobb szégyene, mely az Egyház kétezer éves történetében csak kétszer fordult elő, a világi trónok betöltésében egyenesen mindennapos dolog.

De még ez a két szimóniás választás se volt közel se olyan botránysos, mint elképzeljük. VI. Sándor „megvesztegetései” csak abban álltak, hogy pápává választásával az az egész sereg egyházi javadalom, melyet bírt, természetesen megürült s jó embereinek, az őt támogatóknak, ígérte. Hogy ő hálás volt és jutalmazott, az egyenesen szép volt tőle. Hogy választói azt, amit ígért nekik, elfogadták tőle, örültek neki, s így szívesebben szavaztak rá, mint egyébként, az emberi gyarlóság volt ugyan tőlük, de olyan emberi gyarlóság, amely ellen azok, akik nem papok, még csak küzdeni se próbálnak, mert eszükbe se jut, hogy „becstelenséget” követnek el vele.

Nem is becstelenség volt az, amit elkövettek, hanem csak általános emberi tulajdonság, gyarlóság, bár ezt a gyarlóságot a jelen esetben az Egyház exkommunikációval sújtja. Majdnem bizonyos az is, hogy azok a bíborosok, akik ezen emberi gyarlóságnak engedtek, akkor nem is gondoltak arra, hogy ezzel helytelen dolgot cselekszenek. De viszont akkor bűnük se volt, mert mindig a szándék dönti el a tett erkölcsi értékét.

Könnyű elképzelni, hogy azok a bíborosok, akik e gyarlóság áldozatai voltak, a rendkívül megnyerő egyéniségű VI. Sándorról és a rendes emberi méreteket messze felülmúló tehetségű II. Gyuláról el is hitték, hogy ők valók legjobban pápának, s hogy meg voltak róla győződve, hogy ők szavazatukat elsősorban nem az ígéretések miatt adták, annál kevésbé pénzért „adták el”, hanem mert tehetséges, nagystílű pápát akartak.

De egyébként is, amit Mátyás király megválasztásáról vagy V. Károly és I. Ferenc vesztegetéseiről mondtunk, az történelmileg egészen bizonyos dolog, ellenben hogy II. Gyula megválasztását szimóniás üzelmek előzték meg, azt például Sägmüller csak „valószínűleg” mondja. Valóban ilyesmit nem is lehet bizonyosan tudni. Mert bizonyára se a megválasztott, se a választók ezzel nem dicsekedtek el, annál kevésbé hagytak hátra róla írásos bizonyítékot.

Pastor azért veszi a dolgot biztosra, mert a külföldi követek hazaküldött jelentéseiben is benne van. De hát effajta értesüléseiket még a követek se meríthették másból, mint mendemondából. Hogy pedig a mendemondák, különösen a reneszánsz kor papok és pápák elleni mendemondái mennyire nem megbízhatók, azt már sokszorosán láttuk. Van ugyan olyan követjelentés is, mely még azt is elsorolja, ki mennyit kapott, illetve kinek mennyit ígértek, de hát ez épp oly kevésbé bizonyítja a valóságot, mert hiszen az effajta jegyzék szintén csak mendemondán alapulhatott.

A fő forrás például Machiavelli, aki ekkor szintén követ volt Rómában. De hát ő vallás-talan és papgyűlölő volt, tehát értesülései biztos és tárgyilagos voltában joggal kételkedhe-tünk, sőt kötelességünk is kételkedni, ha tárgyilagosságra törekszünk. Pastor Costabilinak, a ferrarai követnek jelentését látja a legbizonyítóbb erejűnek, de hát még ebben is csak az van (1503. november 8-i jelentés), hogy neki az egyik bíboros (Rohano) azt mondta, hogy egész határozottan hiszi (tehát nem tudja), hogy Őszentsége megválasztásakor annyi ígéretet tett (nem pedig pénzt adott, tehát vesztegetett), hogy ugyancsak nehéz lenne neki teljesíteni is őket.

Ha I. Ferenc és V. Károly is csak ígérgettek volna a császárválasztáson a választófejedel-meknek, akkor nem kellett volna magukat miatta adóságba verniük. Az is érdekes, hogy az a bíboros, aki mindezt a követnek mondta, maga – mint látható – nem kapott a pápától semmi-féle ígéretet. Hogy mások kaptak tőle, azt is csak „határozottan hiszi”, tehát csak felteszi, nem pedig tudja.

Ég és föld különbség van tehát V. Károly vagy I. Ferenc vesztegetései és II. Gyula pápáé között. Ami pedig II. Gyula erkölcstelenségét illeti, említettük, hogy még V. Károlynak is volt három törvénytelen gyermeke, I. Ferenc francia király pedig egyenesen kicsapongó, bot-rányos erkölcsi életű ember volt. Pastor (III, 570. o.) ezt írja: „Még II. Gyula egyházpolitikai célűzéseinek legélesebb ellenfelei, mint Guiccardini is, kénytelenek bevallani, hogy ez a pápa semmiféle magán vagy önző szenvedélyeknek nem volt rabja. Mint bíboros, erkölcsi maga-tartásában nem volt ugyan sokkal jobb, mint a főpapok legtöbbje, de mint pápa, már máskép-pen élt és századát tekintve egész csodálatos odaadással és bátorsággal törekedett az Egyház nagyra és hatalmassá tevésére. Jellemében, céljaiban valamint felhasznált eszközeiben töké-letes ellentéte volt VI. Sándornak. Noha hozzátartozóit éppen nem hanyagolta ő se el, ő sose helyezte a család magánérdekeit az állam vagy az egyház java fölé.”

Méltatlan elődjének családja iránti ellenszenvé olyan messze ment, hogy 1507. novem-ber 26-án kijelentette, hogy a Borgia-lakosztályt nem akarja lakni, hogy VI. Sándor ottani freskóképe emlékeztesse „ennek a marannak (így csúfolták akkor Rómában a spanyolokat) rossz és boldogtalan emlékére”.

II. Gyula „határozottan szakított a nepotizmus rendszerével. Habár hébe-hóba ős se volt ment hasonló hajlamoktól és unokaöccse, Francesco Maria irányában nem tanúsított elég szigort, de hozzátartozói javára aránylag feltűnő keveset tett. Még a halálos ágyán is állhata-tosan vonakodott attól, hogy egyik közeli hozzátartozóját, akit erre az állásra nem tartott méltónak, a bíborosi kollégiumba felvegye”. Mikor ez a Francesco Maria egy Gonzaga-lányt feleségül vett, noha a menyegző a Vatikánban volt, a pápa nem vett rajta részt.

II. Gyula 27 bíborost nevezett ki, de ezek között alig volt néhány, aki rokona volt. Sose állt egy rokonának hatása alatt se, noha például Galeotti della Roverét, előbb említett Lucchina nevű kedves nővérének a fiát rendkívül szerette és bíborossá is tette. Ez a rokona nem volt kiváló, mint pap, de nagy műkedvelő és mecénás, a későbbi X. Leó pápának igen nagy barátja, emellett rendkívül szelídlelkű, aki nagybátyjának nyers természetére igen jó ha-tással volt.

II. Gyula olyan jó tulajdonságokkal is bírt, melyet a pápákban ritkán találunk meg: a pénzzel is igen jól tudott bánni. Neki mindig volt pénze, noha adóssággal kezdte s még előd-jének gyógyszerzámláit is neki kellett kifizetnie. Pénzét azonban nem magára költötte. Asz-tali ezüstfelszerelése szerény volt s háztartására havonta csak 2-3000 dukátot költött, míg utóda, X. Leó, 8000-et. Igaz, hogy X. Leó, a medici, előkelőbb származású is volt, mint ő.

Mikor 1506. május 24-én férjhez adta egyik törvénytelen lányát, Madonna Felicét, ennek esküvője nem volt a Vatikánban, egész csöndben is folyt le, mert a pápa megtiltott minden nyilvános ünnepséget. Hozományt is elég szerényet kapott apjától.

Luther 1511-ben járt Rómában, tehát II. Gyula uralkodása alatt. Ő is ezt írja róla: „Min-den nap már reggel két órakor felkelt és egész ötig, hatig az ügyek intézésének szentelte ma-

gát, aztán jöttek a világi ügyek: háborúk, építkezések, pénz stb.” A bíborosi konzisztóriumban és a Rota Romanában is olyan gyorsan intézték az ügyeket, hogy Luther még jóval később is a legnagyobb elismeréssel írt róla.

Ismeretesek II. Gyulának a rendkívüli nagy művészi alkotások terén való érdemei. Véletlenül látszik, hogy ugyanakkor élt, mikor Raffaello és Michelangelo, de talán mégse véletlenül, hogy ugyanakkor éltek ilyen világraszóló és azóta is egyedülálló művészek, mikor a pápa, a mecénásuk, is egy Übermensch volt. A művésznek megbecsülés, értékelés, megértés, biztatás és jutalmazás kell, hogy termékeny legyen, s nemcsak a pápa volt az az ember, akitől a művészek mindezt megkapták, hanem udvara is, különösen utóda, X. Leó, a Medici-bíboros, és unokaöccse, Galeotti della Rovere bíboros. II. Gyula a Vatikáni Múzeum megalapítója is.

Hogy nemcsak a sok pénz volt érdeme, melyet a művészeknek adott, hanem az érdeklődés, a biztatás és az erkölcsi támogatás is, azt láthatjuk Michelangelo és Raffaello leveleiből. „A pápa minden nap hívat bennünket – írja az utóbbi – és egy ideig az építkezésről tárgyal velünk.”

De szellemóriásoknak szellemóriással együtt lenni nemcsak előny, hanem hátrány is. Mindnyájan túlságosan öntudatosak és érzékenyek ugyanis és két vulkán együtt nem alkalmas arra, hogy alkosson. Inkább rombol. Michelangelo szakasztottan olyan egyéniség volt, mint II. Gyula. Tőle is féltek azok, akik érintkeztek vele, mert mindenben különleges, nagy szabású, de ő is túl érzékeny és robbanékony is volt. Nemcsak II. Gyula, ő se tűrt ellentmondást, mellőzést. Mikor egyszer nem tudott a pápa színe elé jutni, dühében nemcsak a vatikáni előszobát, hanem még Rómát, sőt az egyházi államot is elhagyta. De viszont II. Gyulával így nem lehetett bánni. Haragja rettenetes volt s természetesen nem neki kellett megalázkodnia.

A lángelmével azonban kivételt tett – bár Michelangelo lángelméje akkor még csak a kiváltságos lelkek előtt volt köztudomású – és sokára és nehezen bár, de mégis újra fogadta. Michelangelo a pápa elé térdelt és hangosan kért bocsánatot. Mivel a pápán még mindig látzott a nagy harag, a szenvedély, mellyel küzdött (lehajtotta a fejét és egy ideig semmit se szólt), a pápa környezetének egyik tagja, akit Soderini bíboros kért fel erre, úgy próbált a dolgon segíteni, hogy azzal kezdte mentegetni a művészt, hogy nevelésben nem részesült ember és hogy a művésznépség, ha művészetről van szó, nem tudja, hogy kell viselkedni.

Erre a pápa haragja, melynek ki kellett törnie, a művész helyett a pap ellen fordult: Te merészelsz – kiáltott rá – ennek az embernek olyasmiket odamondogatni, amiket még én sem mertem volna neki megmondani?! Te vagy neveletlen, nyomorult fickó, nem ő. Takarodjál innen az ügyetlenséggel! Aztán kegyesen a művészhez fordult s mindjárt meg is bízta egy nagy ércszobrának megöntésével. „Menj – mondta neki –, dolgozzál és öntsd meg a szobrot annyiszor, míg csak nem sikerül és kapsz majd érte annyit, hogy meg leszel vele elégedve.”

A pápa utána a művészt még látogatásával is kitüntette. „A legutóbbi pénteken estefelé – írja Michelangelo – Őzsentsége egy félórát töltött műtermemben.” Az előbb leírt jelenet 1506. november 29-én történt, tehát még II. Gyula uralkodásának elején, s így volt még idő arra, hogy utána Michelangelo alkotasson.

II. Gyula nevéhez nemcsak az építészet, a szobrászat és a festészet terén fűződnek örökre szóló érdemek, hanem még zenei téren is. A Sixtusi kápolna énekkarát is ő alapította s ezért ennek is „Capella Julia” lett a neve.

Azt az Egyház ellenségei nem dicsérik, hanem kifogásolják, sőt megbotráncozva emlegetik II. Gyulában, hogy háborúkat viselt, sőt úgyszólván egész pápaságát háborúk töltötték ki. Azért kifogásolják mindezt, mert csak azt nézik, hogy háborút viselt, de azt nem, hogy miért és milyen körülmények között.

Először Velencével szállt szembe az Egyház jogainak és az egyházi állam területi épségének védelmében és győzött. Azután XII. Lajos francia királlyal, aki szintén ellensége volt az Egyház szabadságának is és Olaszországnak is, hiszen hadsereggel ment Milánó meghódítására. „II. Gyula nemes lelke – írja a protestáns Ranke – tele volt magasztos és egész Itália sorsát szívén viselő tervekkel.”

XII. Lajossal szemben is győzött, de természetesen nem könnyen.

„Ezek a franciák – mondta 1510. június 19-én a velencei követnek – engem a királyuk káplánjává akarnak tenni. De akármennyire nem tetszik nekik, én pápa akarok maradni és ezt nekik tettekkkel is meg fogom mutatni.” Nemsokára egyszerűen ajtót mutatott a francia követnek. A francia király még egyházzsakadásra is képes lett volna (s ebben természetesen követék a francia bíborosok is), csakhogy a pápát megalázhassa. Az egyházgyűlölő Machiavelli szította a király haragját, de az egyházi állam kiskirályait is a pápa ellen bujtogatta, hogy azok otthon is adjanak neki annyi dolgot, hogy a franciák ellen már ne maradjon ereje.

II. Gyulát a sok gond és keserűség ekkor ágyba döntötte. Lázálmában azt emlegette már, hogy inkább kell neki a halál, mint a francia fogság. Nagy lelke azonban nem tört meg, hanem mindezek ellenére 1510. december 29-én környezetének kijelentette, hogy személyesen megy a harctérre, hogy megtudja, miért haladnak csapatai előre olyan lassan. 1511. január 2-án aztán nagy téli hidegben útnak is indult a 67 éves beteg pápa.

„II. Gyula – írja január 6-án Girolamo Lippomano velencei követ – mindenki várakozása ellenére megjelent (a harctéren). A franciáknak nagyobb ellensége, mint valaha. Minden látogatás szerint újra tökéletesen meggyógyult, ide-oda jár, az erkélyről nézi a hóesést, a hóvihart, nem fél sem a szélről, sem az esőtől, a természete olyan, mint egy óriásé. Tegnap és ma szüntelenül havazik, a hó a lovak hasát éri, de a pápa mégis ott van a táborban.” És másnapi jelentésben: „Ma a pápa a hóval fedett mezőkön csapatszemplét tartott. Szíve és bátorsága rendkívüli. De övéi nem támogatják.”

A harctéren egy parasztházat választott lakásául. Mikor az ágyuk működni kezdtek, távolabbra vonult, de türelmetlensége oly nagy volt, hogy már néhány nap múlva visszatért és a S. Giustina kolostorba vonult, mely a harctérhez még közelebb volt, mint az előbb említett parasztház. Környezete odavolt a csodálkozástól a hallatlan dolog miatt. „Őszentsége a kolostor konyhájában lakik – jelenti január 13-án a velencei Paolo Capello –, én magam egy nyílt istállóban, amely máskor a szolgaszemélyzet számára is túl rossz volna, most azonban oly becsesnek látszik, hogy Cornaro és Aragona bíborosok is kértek, hogy engedjem át nekik. Az időjárás borzalmas. Ma egész nap heves hófúvás volt. A pápa ennek ellenére kivonult. Majdnem emberfeletti az egészsége és a testalkata. Úgy látszik, semmi se árt neki.”

Egy január 17-i jelentés azt közli, hogy e napon egy ágyúgolyó a pápa alvása közben szobájába csapódott és szolgálai közül kettőt megsebesített. Így aztán természetesen meg is volt a haszna a pápa jelenlétének s már január 20-án elfoglalták a várat. Türelmetlensége, hogy az elfoglalt erősséget megtekintse, oly nagy volt, hogy nem győzte megvárni, míg a romoktól eltorlaszolt kaput szabaddá teszik, hanem egy falajtórján ment be a várba egy résen át.

Olyan egyetértés uralkodik a történetírásban II. Gyula túlságos „harciaságának” elítélésében, hogy még Pastor is részt vesz az egyetértésben. Pedig hát nincs semmi, amit II. Gyula háborúskodásában elítélhetünk. Nem támadó, még csak nem is megelőző háborúkat viselt, hanem mindig csak védekező háborút. „Bűne” az volt, hogy nem tűrte az Egyház megbénítását, megalázását, kirablását s a fegyveres gonoszokkal szemben ő is fegyverrel védekezett. De ha az egyének és nemzetek vagyonát szabad fegyverrel védeni, és ha a nemzeti ügyet még kötelesség is, és ha még az Egyház legádázabb ellenségei is dicsőségnek tartják eszméikért (természetesen az ő eszméikért) harcolni, akkor miért ne volna kötelesség s dicsőség a legszentebb eszméért, az Evangéliumért, az Egyház szabadságáért védekező háborút folytatni s érte akár meg is halni?

Igaz, nem illik a fegyver, a vérontás a Krisztus Evangéliumához és így Krisztus követőikhez vagy helytartójához se, de ha már nem segíthetünk azon, hogy az emberek gyűlölnek, gyűlöletükben fegyvert ragadnak, és még az Evangélium ellen is fegyvert ragadnak, és ha kapzsiságuk és önzésük még arra a vagyonra is kiterjed, melyet mások, náluk jobbak, az Egyháznak adtak, akkor csak nem tarthatjuk helyesnek azt, ha Krisztus követői ezt az állandó rablást és szentségtörést ölbe tett kezekkel nézik?

Ki hiszi el ilyenkor nekik, hogy nem közönyből, nem hidegségből, nem kényelemszeretből tétlenkedtek, hanem mert „békeszeretők” és iszonyodnak a vértől? Ha ugyanis ők iszonyodnak tőle, az Evangélium ellenségei annál jobban *nem* iszonyodnak. Vérontás tehát akkor is lesz, csak akkor mindig a jók vérét fogják ontani, sose a gonoszokét.

A kereszténység úgyis mindig rosszabb helyzetben van, mint ellenségei, mert ő sose támadhat fegyverrel, még akkor se, ha bizonyosan tudja, hogy az ellenség támadása be fog következni. A kereszténység csak védekezhet. Megelőző háborút se kezdhet. Rágalmakkal se dolgozhat, bűnös eszközöket se használhat fel célja elérésére, ha célja még oly jó is vele. De azt kívánni tőle, hogy még kirablását és hívei legyilkolását is tétlenül nézze s az ellene már kirántott fegyver ellenében se védekezzék, már nem evangéliumi szellem jele lenne, hanem az együgyűségé, illetve az árulásé.

Az az evangéliumi elv, hogy ha megütnek jobb arcodon, tartsd oda a balt is (Mt 5,39; Lk 6,29), csak a magánsérelmek elviselésére, sőt örömmel viselésére vonatkozik, de nem magának az Egyháznak, magának Krisztusnak a sérelmére. Ennek megelőzésére se szabad fegyverrel támadnunk, mert Krisztus nem a vér és nem a fegyver embere, de hogy Krisztus, az Evangélium ügyét még védeni se volna szabad fegyverrel, ha a gonoszok fegyverrel támadják, az azt jelentené, hogy a földet engedjük át teljesen a gonoszoknak.

A földön mindennek Isten szolgálatában kell állnia, tehát a pénznek, a hatalomnak, a fegyvernek is. Hiszen ha a jó nem ragadna fegyvert még a jó védelmére se, mikor a gonoszok már fegyvert ragadtak, hogy kiirtsák, akkor a jó lenne az oka, ha a föld Isten országa helyett a sátán birodalmává változnék.

Amit Isten teremtett, az nem lehet rossz. Nem lehet tehát abszolút rossz a fegyver se. Csak a fegyvernek a rossz szolgálatába állítása a rossz. Mivel pedig a fegyver a legnagyobb hatalom a földön s az dönti el az emberiség sorsát (ha csak jó emberek volnának, akkor természetesen nem az döntené el, de hát vannak rossz emberek is, s ha méregebe jön, majdnem minden ember ilyen rossz, mert akkor majdnem mindegyik fegyverhez kap, tulajdonképpen a jámborkodó s a fegyvert bojkottáló jó ember lenne az, aki a földet a gonosz birodalmává tené. Az, hogy az Evangéliummal, a szeretettel okolja meg eljárását, nem undok képmutatás lenne-e részéről?

A nagy botránkozás és hűhó miatt régebben még én is azt hittem, hogy II. Gyula pápa fegyveresen vett részt háborúiban. Pedig dehogy. Ilyesmi még álmában se jutott eszébe neki se. Ő csak az életveszélyt és az időjárás viszontagságait osztotta meg katonáival, de nem magát a vérontást. Ő csak jelen volt a hadműveletekben, hogy ellenőrzése alatt sikeresebben folyjanak, de még ezt is csak egy alkalommal (a fent jelzett esetben, télvíz idején) tette meg. Fegyvert azonban ő maga sose fogott.

De még ha fegyvert is fogott volna, a harcoló II. Gyula pápán botránkozni akkor is épp olyan fonák, de egyúttal képmutató dolog lenne, mintha valaki egy félszeg, tehetetlen, addig társai minden tettegességét és a gúnyját eltűrő fiút kezdene el szidni azért, mert egyszer végre ő is visszaütötte egyik őt állandóan ütlegető társát, nem pedig azok ellen a kamaszok ellen lépne fel, akik az ő félszégével és jámborságával már oly sokszor és oly régóta visszaéltek.

A pápai állam meg a kolostorok és általában az Egyház vagyona a világ történelme folyamán úgyszólván mindig szabad rablás tárgya volt (éppen azért, mert az emberek tudták, hogy a rablást az Egyházzal szemben lehet maguknak leginkább büntetlenül megengedniük). Mit szólunk tehát ahhoz, mikor azt kell látnunk, hogy az emberek nem ezeken a többnyire büntetlenül maradó erőszakoskodásokon botránkoznak, hanem azon, ha néha azért az Egyház is megpróbálja megvédeni és megtartani, illetve visszaszerezni azt, ami az övé (mert voltak, vannak és lesznek is mindig jó emberek is, akik nem az Egyháztól rabolnak, hanem neki ajándékoznak). Még ezek az időnkénti védekezések s az Egyház jogainak védelmére háború indítása is többnyire csak akkor történt meg, mikor a pápának fiatal, tetterős neposzai voltak.

Milyen képmutatás ilyenkor a pápán botránkozni, hogy háborút visel, nem pedig azokon, akik őt erre rákényszerítik. Milyen fogalomzavar, nem venni észre, hogy védekező s támadó háború között néminemű kis különbség van. Hogy az utóbbi bűn, gonoszság s tömeggyilkosság, az előbbi pedig emberi jog. Ha pedig nem a magunkét, hanem az Egyházét védjük vagy a jogtalanságot, a visszaélést toroljuk meg, akkor nemeslelkűség, önfeláldozás, sőt kötelesség. Igen, vannak esetek, mikor fegyvert ragadni, tehát gyilkolni egyenesen kötelesség. Ilyen sokat számít az, hogy miért harcolunk, miért gyilkolunk, miért és milyen körülmények között harcolunk. Azaz, hogy ki kezdte a harcot. Mi-e vagy ellenfelünk.

Ugyanilyen logikátlanul és visszataszító képmutatással járt el a történetírás a világtörténelem folyamán az Egyház szavára mindig legjobban hallgató uralkodóházzal, a Habsburgokkal is. Mint igazi keresztények, ők se viseltek soha támadóháborút, legalábbis azóta nem, mióta német-római császárok (és magyar királyok) voltak. A történetírás azonban ezt a rendkívül fontos dolgot és a Habsburgok ezt a nagy dicsőségét eddig még nem vette észre. A történetírás csak azt vette észre (s azt kifogásolja), hogy ők állandóan háborút viseltek. A franciákkal úgyszólván állandóan, aztán a törökkel 200 éven át, aztán a harmincéves és a hétéves háborúban, aztán az osztrák majd a spanyol örökösödési háborúban, aztán Napóleonnal állandóan, aztán a magyar felkelőkkel: Bocskaival, Bethlennel (egymás után háromszor), Rákóczi Györggyel, Thökölyvel, II. Rákóczi Ferencel, Kossuthal, aztán az olaszokkal, aztán a poroszokkal, franciákkal, angolokkal, az Egyesült Államokkal.

A gonosz Habsburg tehát mindig vért ontott, mindig háborút viselt. Csak ennyit jegyzett meg és jegyzett fel róla a történetírás. Azt nem nézték, hogy nem a Habsburg, hanem Bocskai, Bethlen, Rákóczi György, Rákóczi Ferenc, Thököly és Kossuth ragadott fegyvert, nem pedig a Habsburgok, s mindig olyankor támadták meg őket, mikor a Habsburgok bajban voltak s erejük le volt kötve és ezért mindig sikerrel támadtak ellenük, mert Bocskai is szerzett, Bethlen is, Rákóczi György is és legalább eleinte Thököly, Rákóczi Ferenc és Kossuth is és a Habsburgok annyira nem voltak felkészülve egyik háborúra se, hogy Bocskai is, Bethlen is, Rákóczi György is, Thököly is, Rákóczi Ferenc is, negyvennyolc is szinte hetek alatt el tudta tőlük foglalni szinte az egész az országot, mert a Habsburgoknak katonájuk eleinte alig volt, s ami volt, az is fizetetlen volt (a porosz-osztrák háborúban pedig a Habsburg ósdi, elavult fegyverekkel állt ki a modernül felszerelt poroszok ellen).

Az V. Károly és I. Ferenc francia király közti háborút is mindig I. Ferenc kezdte. A török háborúban is mindig az volt a panaszunk, hogy Bécsben békét kötöttek, mikor mi háborút szerettünk volna (de természetesen a Habsburgok pénzén és seregeivel). A harmincéves háborút is annyira nem a Habsburgok kezdték, hogy mikor már a cseh protestánsok az ő bizalmi embereiket egyenesen az ablakon dobták ki, még akkor is egyezkedni szerettek volna a protestánsokkal s csak azért lett a dologból mégis háború, mert a protestánsok erre úgy elbízta magukat, hogy szóba se álltak velük.

Mindenki tudja, hogy az osztrák örökösödési háborúban se hódítani akart Mária Terézia, hanem csak a magát akarta megtartani s azt védte. Utána a hétéves háborút ő tervezte ugyan, de csak azért, mert ő tehetségesebb és büszkébb volt, mint átlag a Habsburgok szoktak lenni. De viszont még ez is védekező háború volt még az ő részéről is, mert hiszen a háborúval csak azt akarta visszaszerezni, amit néhány évvel előbb raboltak el tőle, de – sajtáságos gúnyja a sorsnak – mégis még a hétéves háborúban is Nagy Frigyes, nem pedig Mária Terézia kezdte meg a támadást.

Hogy a spanyol örökösödési háborút is öröksége megvédésére folytatta a Habsburg-ház, még a háború neve is bizonyítja. Hogy a napóleoni háborúban a Habsburgok voltak a támadók, azt Napóleon egyéniségének ismeretében még feltenni is nevetséges (rokonszenvünk mégis mennyire Napóleon oldalán áll). Hogy a Habsburg-ház Olaszországban is csak a magát védte (Lombardia), szintén kétségtelen. Hogy Poroszországgal szemben is csak azt védte, ami már évszázadok óta az övé volt (a német-római császárságot), szintén tagadhatat-

lan. Végül hogy az első világháborúban, mely aztán bukását is okozta, szintén védekező fél volt a Habsburg, mert nem ő akarta bekebelezni Szerbiát, hanem Szerbia akarta elhódítani tőle délszláv területeit, szintén tagadhatatlan.

Ha erre és lombardiai háborúira azt mondják, hogy az olaszoknak és a Monarchia délszlávjainak joguk volt felszabadulásra törekedniük, arra először azt feleljük, hogy igen, de nem Ferenc Ferdinándot meggyilkolni, másodszer pedig azt, hogy a Habsburgok itt is csak a magukét védték; hogy nem támadók, hanem védekezők voltak s mindenki egyenesen megvetette volna őket gyávaságukért, ha a magukét védekezés nélkül engedték volna át az ellenségnek. Őket a becsület kényszerítette rá a védekezésre. Egyébként ne feledjük, hogy most arról van szó, hogy a Habsburgok támadó háborút sose indítottak, hogy rájuk mindig úgy kényszerítették rá a háborút, hogy ők mindig csak védekező fél voltak. Ez kétségtelen.

Hogy ezek a támadó háborúk majdnem mindig készületlenül érték őket, megint csak az ő dicsőségük, mert csak azt bizonyítja, mennyire nem volt soha háborús, támadó szellemű a lelkiületük és hogy alattvalóik adóját mennyire nem fegyverre költötték. Tudvalevő, hogy a jól felszerelt hadsereg a legnagyobb csábító a háborúra.

Igaz, hogy a kis és rosszul felszerelt hadsereg viszont az ellenséget csábítja ugyanerre, s ez volt az egyik fő oka, hogy a Habsburgoknak olyan sok háborújuk volt. De hiszen minden békeszerető, tárgyilagos ember szemében éppen ez a Habsburgok fő dicsősége. Hiszen ebben az esetben valakinek nem azért van háborúja, mert szereti a háborút, hanem azért, mert ő nem szereti ugyan, de mások szeretik. Ha valakinek azért van mindig háborúja, mert nem törődött a seregével, sose készült háborúra, éppen ez az, amit békeszerető lelkiületnek nevezünk s így dicsérmünk kell.

Sajnos így is lett háború, sőt sok tekintetben éppen ezért lett, de hogy ki volt az oka, hogy lett, kinek a lelkén szárad, abban a tekintetben nem lehet kétséges a válasz. Ha mindenki úgy viselkedett volna, mint a Habsburgok, akkor nem lett volna sose háború, s az emberiség állandóan a béke áldásait élvezte volna. Ha azonban a Habsburgok is olyan háborúskodó hajlamúak lettek volna, mint ellenségeik; ha nekik is olyan nagy gondjuk lett volna a seregekre, mint másoknak, akkor még több háború lett volna. Nem lehet tehát kétség afelől, hogy kit kell dicsérmünk s kit elítélnünk.

Teljesen hamis állítás Guiccardinié, aki azt írja, hogy II. Gyulában semmi más nem volt meg a papból, mint csak a név és a ruha. Még kevésbé van igaza a protestáns Gregoroviusnak, aki szerint II. Gyula „egyike volt a legpofátlanabb és legkevésbé papos alakoknak Szent Péter székén” és hogy „a keresztény jámborságnak még nyomát se” lehet rajta észrevenni. Az se igaz, hogy ő az ő háborús, világias felfogásában egyházi kötelességeivel és az egyházi ügyekkel egyáltalán nem is törődött.

Még Pastornak sincs igaza, aki szerint II. Gyula előbb ismertetett mirandolai táborozásakor legalábbis a „decorum clericale”-t durván megsértette és hogy ekkori viselkedése miatt éppoly jogos ellene az éles kritika, mint azok miatt a hirtelen haragkitörések miatt, melyeknek magát át szokta engedni (de természetesen nem annyira, mint az igazságos Mátyás vagy Jászai Mari).

A haragkitörések valóban ellenkeznek nemcsak a papi dekórummal [méltósággal], hanem még az Evangélium szellemével is. Ez tehát hibája volt II. Gyulának. Tekintve azonban alaptermészetét, egyenesen szentnek kellett volna lennie, ha sose lett volna haragos, mert hiszen ez veleszületett természetének tökéletes megváltoztatását jelentette volna.

De az, hogy nem nézte a távolból és a kényelmet adó Rómából a harcok folyását, melyek az Egyház szabadságáért folytak, hanem maga is kitette magát a hadiélet szenvedéseinek, nélkülözéseinek és veszélyeinek, az egyenesen erénye. II. Gyula oldalán Mirandolánál nem volt kard, még kevésbé volt puszka a kezében. Ő maga ott vért nem ontott, sőt még csak vérontó katonái élére se állt, s nem vezényelt nekik személyesen rohamot. Ő csak utánanézett az

Egyház ügyének s azon kellemetlenségeknek legalább egy részét maga is vállalta, melyek vállalását katonáitól elvárta. Ez nem megbotránkoztató, hanem rokonszenves II. Gyulában.

II. Gyula nem volt kedves, nyájas, szeretetreméltó ember (VIII. Ince az volt). Nem is törekedett rá. De hogy viselkedése (ez a férfias viselkedés) mennyire imponált és mennyire megnyerte vele alattvalói tiszteletét és rokonszenvét, mutatja, hogy mikor holttestét a Szent Péter-templomban kitétték, a rómaiak olyan tömegben és olyan tiszteletnyilvánítások közepette jelentek meg ott, mintha – egy szemtanú írja – Szent Péter holtteste lett volna.

„Negyven éve élek már ebben a városban – írja naplójában Paris de Grassis –, de ilyen iszonyú embertömeget még nem láttam pápa ravatalánál. Mindenki, nagy és kicsi, öreg és fiatal meg akarta csókolni a halott lábait, hiába próbálták akadályozni az örök.”

Nem igaz, hogy II. Gyula csak katona és államférfi volt, de pap nem. Törődött az egyházi ügyekkel is, sőt ő maga hangsúlyozta, hogy államférfi és katona egyedül csak az Egyház érdekében volt. Igaza volt, hogy ha a pápai széken csak pap lett volna, akkor a francia király káplánjává süllyedt volna és akkor befolyása a sekrestye határain túl nem terjedt volna. Krisztus urunk az egész világ lelki meghódítására küldte az apostolokat (Mt 28,19-20), ez azonban olyan papokkal, akik csak a sekrestyékben rendelkeznek, nem lehetséges.

Hogy mennyire elsősorban a lelkiekkel törődött még II. Gyula is, bizonyítja az a szigorú bullája, melyet a pápaválasztások tisztasága érdekében adott ki (1505. január 14.). Ebben egyenesen érvénytelennek nyilvánítja azt a pápaválasztást, melyben szimónia [lelki dolgokkal való kereskedés] történt, az ebben részes bíborosokat (és természetesen másokat is) a legszigorúbb egyházi büntetésekkel sújtja. Még a külföldi követeket is, ha részt vettek benne. Még azt is megparancsolta minden püspöknek, hogy ezt a bullát legalább egyszer minden évben hirdessék ki.

Az a pápa tette ezt, akit magát is ilyen üzemekkel vádolnak megválasztásával kapcsolatban. Vagy nem igaz tehát a vád, vagy a feltettnél sokkal kisebb fokban igaz, vagy nem tudatosan történt. Mindenképpen a bűnbánat és a rossz helyrehozására való törekvés megható jele azonban.

Annyira pap volt ez a harcos pápa is, hogy még azt az ágyúgolyót is, mely Mirandolánál hálósobájába csapódott, utána Lorettóba küldte. Az akkoriban felfedezett amerikai indiánok megtérítésére is volt gondja s alapított Haitiben mindjárt egy érsekséget és két püspökséget is. Erre egyébként még VI. Sándornak is és már 1501-ben gondja volt.

II. Gyula küzdött az eretnekek ellen Csehországban és Picardiában is, Spanyolországban pedig az inkvizíció ellen hozzá panasszal fordult eretnekek érdekében járt közbe. Még az Egyház reformálására is volt gondja. Fellépett az egyházi célra meghatalmazás nélkül pénzt gyűjtők ellen, intézkedett a klingenthalai Ágoston-rendű szerzetesek laza erkölcsi ellen, ugyancsak erkölcsi célokból megtiltotta, hogy az egyetemekre járó ferencrendiek ez idő alatt kolostorukon kívül lakhassanak stb.

Ha a pápa politikai ügyekkel sose foglalkozott volna és sose háborúskodott volna, élete a pápai állam oligarchái, belső zavarái és a szabadon garázdálkodó brigantik [útonállók, rablók] miatt még Rómában se lett volna biztonságban. Gondolhatjuk tehát, hogy ilyen körülmények között milyen tiszta erkölcsök uralkodtak volna a kolostorokban és a papság körében. Egy ilyen hatalom nélküli pápa legfeljebb önmagát reformálhatta volna meg, de nem az Egyházat, nem a papokat és a szerzeteseket, annál kevésbé a népet nyúzó kiskirályokat, hogy a gőgös és elbizakodott nagykirályokról ne is beszéljünk.

Különösen II. Gyula idejében olyan viszonyok voltak, hogy aki nem tudott vagy nem akart kalapács lenni, annak szükségképpen az üllő szerepét kellett betöltenie. II. Gyula ennek tudatában, tehát az Egyház szabadsága és tiszta erkölcsi érdekében háborúskodott és politizált, kötött szövetségeket és volt közéleti, politikai tényező.

II. Gyula nem volt jámbor, túlságosan ájtatoskodó, érzelmileg nagyobb vallásosságra hajlamos, de ha – mint láttuk – hite még VI. Sándornak is volt, mégpedig őszinte és nagy hi-

te, akkor nyugodtan elhihetjük, hogy ugyanez II. Gyulában is megvolt. Nem is kell ezt *hinnünk*, mert hiszen a történelmi dokumentumokból egész bizonyosan *tudjuk*. Hiszen Paris de Grassis, aki állandóan mellette tartózkodott, naplót írt, mégpedig nem is egyoldalú naplót, mert éppen nem hallgatja el II. Gyula hibáit se.

A pápa már 1511-es nagy betegsége alkalmával felvette a haldoklók szentségét (augusztus 24.) és Bolognát és Ferrarát, sőt akkor az ő és az Egyház akkori legnagyobb ellenségét, az urbinói herceget is feloldotta az exkommunikáció alól. Nem azért természetesen, mert igazságtalanul sújtotta vele őket, hanem az Isten ítélőszéke elé lépő ember alázatosságával. Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétettek. Mi igazi, nemes vallásosság jele, ha még ez sem, kivált egy haragudni annyira tudó emberben? Ekkor még meggyógyult. 1512 pünkösdjén azonban főszertartásmesterének, Paris de Grassisnak ezt mondta: „Azzal hízelegnek, hogy jó színben vagyok. Én azonban jobban ismerem állapotomat s érzem, hogy erőim óráról órára csökkennek, és hogy sokáig már nem élhetek. Ezért kérem, hogy a vecsernyére és a misére többet már ne várjanak.”

Ennek ellenére hetek múlva mégis részt vett még a fárasztó úrnap körmeneten is, Keresztelő Szent János ünnepének előestéjén pedig ez a beteg aggastyán még a S. Pietro in Vincoli templomba is elzarándokolt. Meg is ártott neki a megerőltetés annyira, hogy lázas lett utána. Karácsonytól kezdve már betegágyát se tudta elhagyni. Február 4-én hívatta Paris de Grassist és nagy bensőséggel és megadással azt mondta neki, hogy közeleg felbomlása. Istenre bizza magát, gyógyulásra többet már nem gondolhat. Köszöni az Úristennek, hogy őt nem hirtelen halállal veszi el, mint elődei közül sokat, hanem keresztény halált ad neki és elegendő összeszedettséget és időt arra, hogy az örökkévalóságra gondja lehessen. (A vallástalan emberek a hirtelen halált kívánják maguknak, hogy meg legyenek mentve a kínoktól és az elválás és megsemmisülés megsemmisítő érzésétől. Mennyire más volt II. Gyula!)

Ami a temetését illeti, azt kívánja, hogy se túl szegényes ne legyen, se túlzottan fényűző. Ez utóbbit nem érdemli meg, mert hiszen nagy bűnös volt, de azért azt se szeretné, hogy ő is úgy járjon, mint nem egy elődje, akinek holttestét egészen nem illő módon elhanyagolták. Aztán lelke üdvére bizonyos összegű pénzt, mint alamizna kiosztását rendelte el szegény papok részére.

A portugál követ jelentésében az van ugyan, hogy II. Gyula a végső útavalót először még nem akarta magához venni (bizonyára az élethez való ragaszkodás gyarlósága volt ez benne, ha ugyan igaz a jelentés), de aztán mégis megáldozott. Paris de Grassis azonban világosan megírja naplójában, hogy a pápát ő figyelmeztette az Oltáriszentségnek, mint végső útavalónak magához vételére, mire a pápa, aki gyónását már előbb elvégezte, február 20-án a legnagyobb áhítattal megáldozott. Cornelius de Fine naplójában is ez van: „*pluries devote confessus atque devotissime sumpto eucharistiae sacramento*” (többször és jámborul meggyónva és az Oltáriszentség legájtatosabban való magához vétele után) halt meg II. Gyula.

Áldozása után betegágyához hívatta a bíborosokat. Kérte őket, hogy buzgón imádkozzanak érte, mert nagy bűnös volt, és mert az egyházat nem úgy kormányozta, mint kellett volna. (Ez a nagy alázatosság – kivált a természeténél fogva büszke II. Gyulában – a legbiztosabb jele a keresztény lelkületnek.) Istenfélelemre és az Egyház parancsainak megtartására intette őket. Felszólította őket, hogy legutóbb kiadott bullája értelmében szabályszerűen tartsák meg majd a pápaválasztást. A választás a bíborosok joga, nem a zsinaté. A konklávéra hívják meg a távollévő bíborosokat is, de a szakadárokat ne. Ez utóbbiaknak ő a maga személyét illetően teljes szívéből megbocsát, de mint pápa, köteles magát a kánonokhoz tartani és a szakadárokat a választásból kizárni. Mindezt latinul mondta és ünnepélyes hangon, mintha a konzisztóriumban beszélne. Utána olaszul azt a kívánságát fejezte ki, hogy az urbinói hercegnek adják meg örökre a pesarói helytartóságot. Aztán könnyes szemmel áldását adta a szintén könnyező bíborosoknak. Bátor lélekkel nézett a halál elé és 1513. február 20-ról 21-re virradó éjszaka kilehelte lelkét.

Láthatjuk, hogy II. Gyula pápa halála nemcsak annak bizonyítéka, hogy hívő keresztény volt és vallásos, hanem annak is, hogy legalábbis élete utolsó napjaiban egyenesen a keresztény tökéletesség, az életszentség magaslatára emelkedett. Nemcsak az ellenségeinek való megbocsátás, sőt egyenesen ellenségszeretete bizonyítja ezt, hanem talán még ennél is jobban *alázatosága*. Az olyan uralkodásra termett lelkek, amilyen II. Gyula is volt, mind túl önrzetestek, kevélyek. II. Gyulának is ez volt a fő jellemvonása s ebből eredtek földi sikerei. A másvilág szempontjából azonban mindez hiba.

II. Gyula éppúgy, mint a legalázatosabb szerzetes, élete utolsó napjaiban már csak bűneit látja. Nem büszke a tetteire. Nem a világ tőle származó legnagyobb épületére, a Szent Péter-templomra gondol utolsó óráiban, se a Sixtusi kápolna utolsó ítéletére, mely a világ legnagyobb művészi alkotása, se Raffaello loggiáira és stanzáira [a pápai lakosztály falfestményeire], még csak arra se, hogy az Egyházat függetlenné tette és a mindig üres pápai kincstárt tele hagyta utódára, hanem csak azt hangsúlyozta, milyen nagy bűnös volt ő és hogy az Egyházat milyen rosszul kormányozta.

Azt is jól láthatjuk, hogy mindez tőle nem műalázatoság, hanem szívből átérzett, őszinte beszéd. Pedig kinek volt nehezebb alázatosnak lennie, mint II. Gyulának, ennek az igazi Übermenschnek. Ha II. Gyula nem is élt úgy, mint egy pápának kellett volna, de az kétségtelen, hogy úgy halt meg. Nem is csak pápa módra, hanem mint ahogyan egy igazi keresztény csak meghalhat. Pedig még a haláláról is jelent meg egy gonosz gúnyirat, mely alá a szerző természetesen nem merte odaírni a nevét s melyet egyesek Hutten Ulriknak, mások Erasmus Rotterdamusnak tulajdonítanak, ez utóbbi azonban tiltakozott e feltevés ellen.

De ha II. Gyula élete nem is volt olyan szent, mint a halála, kétségtelen, hogy nemcsak a halálakor lett hívő s nemcsak ekkor vált kereszténnyé. Paris de Grassis naplója világosan bizonyítja, hogy keresztény kötelességeit már régebben is híven teljesítette. Ha csak egészségi állapota megengedte, rendszeresen részt vett az istentiszteleten. Majdnem naponként, még akkor is, ha úton volt, és ha napfelkelte előtt indultak is, szentmisét hallgatott. A misét gyakran maga mondta. (Láttuk már, hogy ebben az időben nem volt szokás, hogy a pápa maga mondja a misét, hanem többnyire csak részt vett rajta.) Még az 1510-es őszi nagy betegsége után, mikor már hosszabb ideig állni sem tudott, akkor se hagyta abba a szentmisemondást. Ebben az évben például karácsonykor már ülve mondta a misét magánkápolnájában, de mégis elmondta. Ha a politikai és hadügyek még úgy le is foglalták, az egyházi ünnepeket akkor is mindig megtartatta, s arra is gondja volt, hogy a jelenlevők megfelelően viselkedjenek.

Gregorovius (de nemcsak ő) II. Gyulát „II. Ince óta a legnagyobb pápának” mondja.

X. Leó (1513–1521)

A közvélemény a reneszánsz egyik legbotrányosabb pápájának gondolja. Az ő „dözsölése” és fényűzése alatt tört ki a hitújítás. Giovanni de’ Medici volt a neve s Medici Lőrincnek, a híres család leghíresebb, legtehetségesebb tagjának volt a kisebbik fia. 38 éves korában lett pápa (mégse uralkodott tovább, mint az öreg korokban megválasztottak szoktak), de mivel a lábán fisztulája volt, már ekkor is úgy kellett bevinni a konklávéba. Bíborossá már 14 (sőt inkább 13) éves korában lett, mert hatalmas (és nagyműveltségű) apja a kinevezését erőszakosan szorgalmazta.

A gyöngye VIII. Ince nevezte ki bíborossá, de csak kényszeredetten és azzal a feltétellel, hogy méltósága külső jelvényeit csak három év múlva kezdheti viselni és a bíborosok testületében is csak az idő elteltével jelenhet meg és bírhat szavazattal, vagy hogy méltósága külső jelvényeit csak három év múlva kezdheti viselni és a bíborosok testületében is csak az idő elteltével jelenhet meg és bírhat szavazattal.

Ebből is láthatjuk, hogy apja mennyire erőszakosan sietett. Az egyébként vallástalan életű (de keresztényül meghaló) és erkölcstelen életű nagyúr erőszakos kérésének teljesítését megkönnyítette az, hogy fiából nemcsak papot, hanem jó papot akart csinálni. A fiú tehetséges is volt és apja elsőrangú nevelésben részesítette. A hajkoronát már hét éves korában felvettette vele s erkölcsi oktatásokban ő maga részesítette, mégpedig nemcsak szóban, hanem írásban is. Medici Lőrinc és a Mediciek követői állandóan ostromolták mind a pápát, mind a bíborosokat a fiú kinevezéséért. Hogy a dolog könnyebben menjen, még a fiú születési évét is meghamisították s két évvel idősebbnek adták ki, mint amilyen volt. Mikor a kinevezés végre sikerült, akkor meg a háromévi haladék bántotta az apát s ezt akarta minden áron meg rövidíteni. Ebben azonban még az egyébként gyöngye VIII. Ince is hajthatatlan maradt.

A pápának arra is gondja volt, hogy a gyermek alapos hittudományi kiképzésben részesüljön. Ez irányú igyekezete azonban felesleges volt, mert erre az apának is éppen elég gondja volt. Az apa nem is hiába volt ennyire türelmetlen, mert mire a három év letelt, ő már annyira beteg volt, hogy részt sem vehetett fia beiktatási ünnepélyén.

Delfino, camuldi szerzetes rendfőnök azt írja, hogy a fiatal bíboros beiktatásakor mindenkire előnyös benyomást tett viselkedésével és sokkal érettebbnek találták, mint kora után várták. Megtérőben levő apja ekkor írta hozzá rendkívül okos és szép oktatásait, melyekben „becsületes, példás, erényes életre” buzdítja, melyre kétszeresen is szüksége van neki, aki ilyen fiatalon lép egy olyan városba, mely „minden rossznak gyülekezőhelye”.

Nem hiányoznak majd – írja neki – „a rossz tanácsadók, félrevezetők és irigyek”, akik megpróbálják, hogy magukkal együtt őt is majd lehúzzák abba a verembe, melybe ők maguk már beleestek. Abban bíznak, hogy az ő fiatalsága ezt megkönnyíti majd nekik. Annál inkább rajta kell tehát lennie, hogy reményük megsemmisüljön, minél szegényebb jó tulajdonságokban a bíborosi kollégium jelenleg. (Látjuk tehát, milyen szigorú bírója a bíborosoknak az a Lorenzo de’ Medici, aki egyébként kora egyik legzüllöttebb embere volt.)

„Emlékszem még – írja –, mikor ezt a kollégiumot még tudós és erényes férfiakkal tele láttam, és kívánatos, hogy ezek legyenek azok, akiknek példáját kövessük. Annál biztosabb lehetsz abban, hogy szeretni és becsülni fognak, minél jobban különböznek majd erkölcsöd másokéitól. De mint Schyllát és Carybdist, a hízélgés szemrehányását is éppúgy kerülnöd kell majd, mint a gonosz rágalmozását.”

„Nem lesz nehéz felismerned – folytatja –, milyen fontos egy bíboros személye és példája. Ha a bíborosok olyanok lennének, mint kellene lenniük, akkor sokkal jobban állna a világ (és ezt az mondja, aki fiát 13 éves korában erőszakolja az Egyház nyakára bíborosnak). Ak-

kor ugyanis mindig jó pápát választának és akkor a kereszténység nyugalma biztosítva lenne.” (Igen, ha a Lorenzo de’ Medici-féle emberek ezt meg nem akadályoznák.) Láttuk, hogy VI. Sándort kivéve így is mindig jót választottak, sőt ha nem keresztény szemmel nézzük, még VI. Sándort is jó embernek kell mondanunk. Nemi életet ugyanis azért élt, mert az az emberi természettel jár, hogy pedig gyermekeit nem szégyellte és nagyon szerette, az egyenesen jó tulajdonság egy emberben.

„Ma én téged teljesen átadlak Istennek és az Anyaszentegyháznak. Ezért jó *pappá kell lenned* és mindenki azt a meggyőződést kell keltened, hogy *neked az Egyház és az apostoli Szentszék java és becsülete a világon minden másnál, érdeknél vagy haszonnál előbbre való*. Ha ezt szem előtt tartod, alkalmas lesz hozzá, hogy ennek a városnak (Firenze urai voltak a Mediciek) és Házunknak hasznára légy.” (Ezt a kívánságot bizony bajos összeegyeztetni az Egyház *elsőrendű* érdekével és egy pápától megkívánható igazságossággal.)

„Te vagy a legfiatalabb a bíborosok között. Nemcsak a jelenlegiek között, hanem mindazok között, akik valaha is bíborosok lettek...”

„Ezért viseld magad köztük szerényen – mondja neki. – Azokkal, akik rendetlen életmódot folytatnak, kerüld a bizalmas viszonyt, nemcsak maga a dolog, hanem a közvélemény miatt is... Selyem és ékszer csak ritka esetben illenek állásodhoz... Élj egyszerű ételekkel és mozogj sokat... Egy ételszabályt mindenekelőtt ajánlok: Kelj fel korán. Eltekintve attól, hogy egészséges, időt ad arra, hogy napi kötelességeidet elvégezhess, mert hiszen breviáriumoznod kell, a tudományokkal foglalkoznod, kihallgatásokat adnod és egyéb dolgokkal foglalkoznod. Ami a konzisztóriumban való szereplésedet illeti, azon a nézeten vagyok, hogy tekintettel fiatalságodra és tapasztalatlanságodra, a leghelyesebb és a körülményeknek legmegfelelőbb az lesz, ha minden esetben a Szentatyához és az ő bölcs ítéletéhez csatlakozol.”

Ezen apai tanácsokból világosan láthatjuk nemcsak Lorenzo de’ Medici okosságát, hanem azt is, hogy fia bíborosi kinevezésének szinte már a szemtelenségig menő erőszakolásával mennyire nem akart ő rosszat és mennyire bízott benne, hogy vele még az Egyháznak is jót tesz.

Nem is mondhatjuk, hogy szándékának éppen a homlokegyenest ellenkezője következett be. X. Leó egész életén látszik, hogy apja tanácsainak szem előtt tartásával élt. Ha nem így lett volna, sose lehetett volna belőle pápa. Láttuk, hogy azt a szerénységet, melyet apja annyira figyelmébe ajánlott, már 16-17 éves korában, mikor a konzisztóriumban először megjelent, gyakorolta s szerény fellépésével sokkal jobb benyomást tett mindenkire, mint várták.

A lényegét, a feddhetetlen életmódot is megtartotta és egész életén át gyakorolta. Feltűnő ez, mert hiszen a reneszánsz korban vagyunk s annak is a legmélyén, mert a bíborosi kollégiumban valóban sose volt annyi méltatlan tag, mint akkor, mikor ő is köztük volt; aztán elkényeztetett, körülhízelgett nagyúri csemete volt, s mivel már gyerekfejjel lett nemcsak a maga ura, hanem egyik legnagyobb méltóság hordozója, még sincs egész életéből egyetlen komoly adat se arra, hogy botrányt okozott volna, sőt akár csak hogy pletykára adott volna okot. Pápává választásakor a jelentések hangsúlyozzák erkölcsi feddhetetlenségét, békeszeretetét és bőkezűségét hozzák fel.

Hogy az akkori romlott környezetben is meg tudott maradni erkölcsileg kifogástalan papnak, annak fő oka bizonyára alaptermészete, a becsületesség volt, melyet aztán körülbástyázott a gondos nevelés, apjának bölcs intelmei és gondoskodása arról, hogy fia környezetéből minden károsat távol tartson.

De nemcsak a becsületesség, hanem az optimizmus, az állandó derűs kedély is X. Leó alaptermészetéhez tartozik, ez pedig az egészséges idegzet jele. Az ilyen emberekben nem szokott természetellenesen nagy lenni a nemi ösztön, sőt az alkalmak sikeres távol tartása esetén sokszor egyenesen háttérbe szorul, kivált azoknál, akik kárpoztalás az asztal örömeiben részesítik magukat (X. Leó nagyon szerette a bőséges lakomákat s azok alatt a vidám hangulatot). X. Leó vidáman élt, de kicsapongások nélkül, s ez talán éppen azért sikerült neki

aránylag könnyen, mert jó gyomra és jó idegzete miatt a nemi élet örömei nélkül is volt elég földi öröme. Emiatt nem ítélték el, mert hiszen örömei nem tilos örömök voltak.

De volt X. Leó feddhetetlenségének még egy más oka is. „Genießen macht gemein” (az élvezet elaljasít), míg a szenvedés nemesít. X. Leónak rangja, gazdagsága és egészséges idegzetével járó vidám lelkülete elég földi örömet adott, de sorsa arról is gondoskodott, hogy a sok vigasság közepette azért el ne laposodjék. Szünetéről is gondoskodott számára. Nemcsak a szemei voltak rosszak, hanem a lábával is állandóan baj volt, hisz láttuk, hogy 38 éves létére még a konklávéba se tudott a maga lábán menni, úgy kellett oda magát bevitetnie.

Tehetséges apja is már fia 17 éves korában, 1492 áprilisában meghalt, s ő nemcsak apját veszítette el benne, hanem híres családja dízét és hatalmának zálogát is. Ugyanakkor meghalt a pápa is és VI. Sándort választották meg, ez pedig azt jelentette, hogy neki egyelőre befellegzett. Emiatt nem is maradt Rómában, hanem visszatért szülővárosába, Firenzébe. De családja már 1494-ben ott is elvesztette hatalmát, a város átalakult köztársasággá és neki barátságában kellett menekülnie, hogy életét megmenthesse.

Ettől kezdve hazátlan volt, bejárta Németországot, Franciaországot, a Németalföldet, közben családja háromszor próbálta meg, hogy Firenzében visszaszerezze hatalmát, de mind a háromszor sikertelenül.

Mikor 1500 májusában hazatér, Rómában telepszik meg és műkincsekkel és könyvekkel teli palotájában él, mert abban is szót fogad apjának, hogy nemcsak evett-ivott, kedélyeskedett, hanem a tudományokkal is foglalkozott és állandóan képezte magát. Ez a kiválósága még apjának is megvolt, pedig az vallástalan és erkölcstelen volt. Hogyne lett volna meg hát ez a jó tulajdonság feddhetetlen életű pap fiában, aki azóta már a szenvedések iskoláját is végigjárta? Pedig apja, mikor intelmeit írta számára, ennek lehetőségére még csak nem is gondolt.

1503-ban VI. Sándort II. Gyula váltotta fel a pápai székben, de ugyanakkor meghalt Pietro de Medici, a Medici-bíboros elsőszülött bátyja is és így a bíboros lett a család feje. Optimizmus és állandó jókedve a bajokban se hagyta el, de éppen ez és jólelkűsége volt az oka, hogy állandóan anyagi zavarokkal küzdött.

Jellemző, hogy az a Medici-bíboros, akinek apja annyira sietett a hajkorona feladatásával, hogy már 7 éves korában részesítette benne, még 38 éves korában, tehát több mint 20 éves bíboroskodás után is még mindig csak a diakonátusságnál tartott. Pappá és utána püspökké csak pápává választása után kellett felszentelni, pedig ő cölibátusban élt és erkölcsére sose volt panasz. Ebből joggal következtethetjük – kivált mikor nemrégén láttunk egy másik hasonló esetet is –, hogy ezek a világiak, sőt néha egyenesen erkölcstelen életű bíborosok közül is nem egy nem is volt pap.

De míg ez X. Leó emberi gyarlóságát mutatja, az viszont nagylelkűségére és apja alázatosságát ajánló tanácsának követésére vall, hogy a húsvéti szertartásokat, melyek mindjárt megválasztása után voltak esedékesek, a rituálé előírta pontossággal és nagy vallásos buzgósággal végezte. A nagycsütörtöki lábmosáskor különösen magára vont a római nép megbecsülését azzal, hogy míg elődei nem szokták szájukkal fizikailag érinteni annak a 12 koldusnak lábát, melyet megmostak s utána megcsókoltak, azaz a megcsókolás csak jelképes volt, az előkelő és elkényeztetett X. Leó a szó szoros értelmében megcsókolta ezeket a kolduslábakat.

Lássuk most X. Leó hibáit (bűnei nem voltak) és jó tulajdonságait!

Megválasztása teljesen szimóniamentes volt. Március 11-én választották meg. Előtte való nap, március 10-én, ünnepélyesen felolvasták II. Gyula pápának a szimónia minden, még legenyhébb és legburkoltabb fájának is szigorú tilalmát és az elkövetésével járó büntetéseket. Nemcsak semmiféle ígéretés nem volt, hanem más tekintetben is – például a külvilágtól való teljes elzártságot illetően is – szigorúan megtartották az előírásokat.

Választási feltételek azonban most is voltak, sőt a bíborosok, köztük Medici, a későbbi pápa is, meg is esküdtek megtartásukra. Ezek a feltételek többnyire a bíborosok jogait bizto-

sították a pápával szemben s ezek között egyesek annyira túlzottak voltak, hogy megtartásuk szinte lehetetlen volt. Jellemző, hogy még Carpi, a császári követ is kijelentette, hogy az új pápa csak félépapa lesz, ha ezeket a feltételeket megtartja. Nem is kényszerítheti rá senki, mondta ugyanő, mert a pápa Istentől korlátlan hatalmat kapott az Egyházban. Nem is tartotta meg őket X. Leó se. De hát akkor miért esküdött meg rájuk?

Hibája azonban közel se olyan nyílt „esküszegés”, mint a pápák ellenségei gondolják, mert X. Leó a bíborosok beleegyezésével szegte meg őket. Annyira ellenkeztek ugyanis részint a kánonokkal, részint az Evangéliummal magával, hogy a bíborosok nem tarthattak ki mellettük. De hát a bíborosoknak ezt nemcsak a pápaválasztás után kellett volna belátniuk, kivált mikor ugyanez az eset már régen minden pápaválasztás előtt és minden pápaválasztás után ugyanígy megtörtént. De erre a kánon- és Evangélium-ellenességre a pápának se most, hanem már akkor kellett volna rámutatnia, mikor még nem választották meg, tehát mielőtt az esküt letette rájuk. Teljesen nem lehet tehát a dolgot menteni, de hogy nem cinizmus volt ez, annál kevésbé tudatos esküszegés, azt már fentebb igyekeztünk kimutatni, most pedig láttuk, hogy X. Leót maguk a bíborosok is feloldották nekik adott esküje alól.

De azt természetesen így se mondhatjuk, hogy X. Leó eljárása helyes volt. Csak azt állítjuk, hogy ez e kor pápáinak nem büne, hanem hibája, emberi gyarlósága volt. Ezen viszont nem botránkozhatunk, mert az emberi természettel vele jár és vele járt mindig az emberi gyarlóság. Hát még a reneszánsz kori emberek természetével, akiket – ha bíborosokká lettek – egyébként is tekintélyes részben idegen hatalom és erőszak kényszerített az Egyház nyakára, például a jelen esetben még magát X. Leó pápát is! Pápává szabadon választották és az Egyház választotta, de sose lett volna bíboros, tehát sose kerülhetett volna abba a helyzetbe, hogy pápává választhassák, ha apja tiszteletben tartotta volna az Egyház szabadságát. De akik megválasztották, azok tekintélyes része is csak úgy lett bíboros, mint ő.

X. Leó további hibája a nepotizmus. Ő nem volt olyan ügyefogyott s tehetetlen, mint IV. Jenő, III. Callixtus vagy VIII. Ince, s így nem azért volt helytelen pártolni rokonait, hogy legyenek körülötte olyanok, akikre sok ellensége közepette támaszkodhassék. Ő az olaszokban különösen nagy családi érzés és nemzetségére való büszkesége miatt pártolta a Medicieket. Azt gondolta, kötelessége arra törekedni, hogy családját felvirágoztassa, ha Isten őt olyan magasra emelte, hogy ehhez módja van.

Volt egy nagybátyja, Giulio, aki a Pacci-összeesküvésben meggyilkolt apjának halála után született és fiatalabb volt unokaöccsénél, a pápánál. Őt már 1513-ban, pápasága első évében, 35 éves korában, bíborossá tette. Később VII. Kelemen néven pápa lett belőle. Nem volt hitvány ember, de uralkodó tehetség éppen nem volt. Az Egyház egyik leggyöngébb pápája lett belőle.

Ugyanekkor Magdolna nevű nővérének a fiát, Innocenzo Cibót, már 22 éves korában tüntette ki a bíborosi kalappal. Ez tehetségtelenségén kívül még erkölcstelen életű is volt, bár bizonyára akkor még nem, mikor nagybátyja bíborossá tette. Ezt már csak fiatal kora miatt is elhíhetjük. Ha nem így volt, egész bizonyos, hogy a pápa akkor még erről nem tudott.

Ez a Cibo VIII. Ince pápa unokája volt s kinevezését X. Leó állítólag azzal indokolta meg, hogy „amit én egy Incétől kaptam, most visszaadom egy másik Incének”. Ez a kinevezés tehát hálából történt, mert emlékszünk, hogy X. Leó bíborosi kinevezését VIII. Ince pápától erőszakolta ki az apja. X. Leó – úgy látszik – nem gondolt arra, hogy ha még olyan szép dolog is a hála, az Egyház érdekei még ennél is előbbre valóbbak. Kétségtelen azonban, hogy a pápa azt hitte, hogy e kinevezéssel helyesen cselekszik. Bizonyára eszébe se jutott, hogy az Egyháznak árt vele.

Lorenzo Pucci, a harmadik kinevezett, már tehetséges volt, de nem egyházi dolgokban, s a fő érdeme neki is az volt, hogy családjá már régóta nagy szolgálatokat tett a Medicieknek. Ennek a Pucci bíborosnak igen nagy érdemei vannak a művészettörténelemben: Raffaellót is foglalkoztatta, Michelangelóról pedig azt mondta, hogy számára „olyan drága, mint egy test-

vér". Nagy hibája volt azonban, hogy azt a pénzt, melyet a művészetek pártolására fordított, sokszor piszkos módon szerezte.

Végül Bernardo Bibbiena, a negyedik kinevezett, nagytehetségű volt ugyan, de erkölcs-telen életű. Ő a pápa nevelője volt, később magántitkára lett, a pápa részéről tehát szintén ne-mes indítóokból, a pápa egyéni hálájából kapta kitüntetését, csak az volt a baj, hogy ez az ok magánjellegű volt.

A történetírás régen egyszerűen azt állította, hogy X. Leó pápa politikáját egyedül csa-ládja érdekei irányították. Ez a felfogás ma már tarthatatlan, írja Pastor (IV. kötet, I. rész, 60. o.). Tehát megint csak rosszakarató rágalommal volt dolgunk, mely évszázadok közvélemé-nyét rontotta meg és hangolta igazságtalanul az Egyház ellen.

X. Leó nézte családi érdekeit is, de semmiképpen se jobban, mint az egyházéit. Nem pap hozzátartozói családi politikáját is ő irányította, s ez a családi politika legalább annyira szol-gálta az Egyházat, mint az Egyház a családot. Piero, a pápa elsőszülött testvére, ekkor már nem élt. Volt azonban egy X. Leónál fiatalabb fiú a családban, Giuliano. Ez éppen olyan volt, mint a pápa: jólelkű, szelíd, szellemes és művelt, de ő, aki nem lépett papi pályára, egyenesen akkora kéjenc volt, hogy később testi kimerültsége miatt még a kihallgatások megtartása is terhére volt.

Látjuk tehát, hogy noha X. Leó az Egyház leggyengébb pápai közé tartozik, erkölcsileg mégis mennyivel magasabban állt, mint fiútestvére, aki nem volt pap. X. Leó nemcsak kéjenc nem volt, hanem még arra sincs bizonyíték vagy komoly hír, hogy a szüzesség ellen csak va-laha is vétkezett volna.

Volt aztán a már meghalt Piero Medicinek is egy fia, Lorenzo. Erkölcsileg ez se volt sok-kal különb Giulianónál, de nála sokkal tehetségesebb. Testileg gyönyörű férfi, bátor lovas, fáradhatatlan vadász, a pénzzel is bánni tudó és mégis nagylelkű, diplomáciailag pedig annyira tehetséges, hogy kortársai azt hitték róla, hogy minden adottsága meg van hozzá, hogy mint a pápa unokaöccse, elsőrangú szerepet játszhatson Európa színpadán.

A nápolyi király valóban attól félt, hogy koronájára tör és nagybátyja is ezt szánja neki. Ilyen nagyra törő vágyai azonban nem annyira Lorenzónak, mint anyjának (aki Orsini-lány volt) voltak, mert hiszen a legfontosabb, a haditehetség, hiányzott belőle. A pápa sietett is megnyugtanni a nápolyi királyt, hogy a hír teljesen alaptalan. E két rokon közül az egyiket a pápai, a másikat a firenzei haderők parancsnokává tette ugyan a pápa, de ugyanakkor bizal-masának azt mondta, hogy két olyan kapitányt neveztem ki, akiknek egyáltalán semmi ta-pasztalatuk nincs. H a nagyobb feladat elé kerülnek, nem tudom, hogyan felelnek meg majd neki. A pápa tehát csak vélt rokon kötelességét tette meg a Mediciek iránt, de egyáltalán nem volt elfogult irányukban.

Említettük, hogy X. Leó a pénzzel egyáltalán nem tudott bánni, s tekintettel nagy bőke-zűségére, úgy látszik, nem is igen akart. II. Gyulától tele kincstárt örökölt (ritka pápának ju-tott osztályrészül ez a szerencse), s ezért azt hitte, hogy az a kincstár most már nem is ürül kis soha. De már két év alatt kiürült. Hogyne tudta volna még Dárius kincsét is elkölteni az az ember, aki maga is pompakedvelő volt, a művészetekre is igen sokat áldozott, a rokonait is nagyon szerette, s ezek a rokonok, mivel Olaszország leghíresebb és leggazdagabb családjá-ból származtak, éppen nem kis igényekkel bírtak? De ezenkívül X. Leó még a szegényeknek is két kézzel szórta a pénzt. Így aztán már 1515 tavaszán üres lett a pápai kincstár s ettől kezdve X. Leó már nem is tudott többet soha megszabadulni az anyagi zavarokból, sőt min-dig mélyebbre süllyedt az adósságokba.

Ezért aztán, mikor 1517. július elsején egyszerre 31 bíborost nevezett ki, ebben az a cél is vezetett, hogy pénzt szerezzen általa, mert voltak köztük olyanok is, akik állítólag még 30.000 dukátot is megfizettek kinevezésükért. Világos, hogy ez éppen nem a kinevezettek többségére, hanem csak egyesekre vonatkozik közülük, de így is hozzájárult a bíborosi kollé-gium elvilágiasodásához.

A X. Leó e borzalmas bűnén szörnyülködőket azonban figyelmeztetjük arra, hogy ez részéről szintén csak emberi gyarlóság volt, nem pedig égbekiáltó bűn. A modern állam pénzhígitással, háborúban a pénz teljes tönkretetésével segít magán és szerez pénzt, régen az arany hígitásával. De mindig fel szokták erre használni a kinevezéseket is, bár ez az előbbiekhöz képest ugyancsak szerény jövedelmet hozott.

Kitüntetések alkalmával mindig szokás volt fizettetni azzal, aki részesült benne. Az illetőknek eszük ágába se jutott, hogy ők ezzel tulajdonképpen pénzért adják el az állásokat és kitüntetések, hanem csak arra gondoltak, hogy akik sokat, nagyot kapnak az államtól, szívesen fizetnek valamit az állam szükségleteire. Kár volna tehát ezt a lehetőséget az állam számára fel nem használni.

X. Leó alatt inkább úgy történt ez a pénzért való kinevezés, hogy egyes pénzes embereknek nagy összegekkel tartozott, le volt már nekik kötelezve, nem volt független miatta irányukban, s az illetők, a kinevezés miatti örömeikben még jobban megnyitották erszényüket s nagylelkűen pénzt adtak annak az Egyháznak a szükségeire, mely ilyen nagy kitüntetésben részesíti őket. Így jövedelemben is tízszeresen visszakapták aztán az Egyháztól, amit adtak neki.

A 31 új bíboros közül azonban csak három volt ilyen: Ponzetti, Armellini és Passerini. Az első mint VIII. Ince orvosa kezdte pályáját, később pénzügyi tehetsége miatt X. Leó kincstartója lett és nyolcvanas éveiben volt már, mikor megkapta a bíbort. Nemcsak mint orvos volt híres, hanem mint hittudós és mint humanista író és művészetpártoló is. Valójában azonban egész életében a pénznek élt.

Még nála is rosszabb híru volt Armellini, aki egy szegény kereskedő fia volt. Szintén X. Leó pénzügyi szakembere, ki foglalkozásánál fogva általános gyűlöletnek „örvendett”. Passerini, a harmadik, hűséges régi szolgája volt a Medicieknek, de egyébként kora legnagyobb álláshalmozója.

Négyen azért lettek bíborosok, mert külföldi fejedelmi házak sarjai vagy pártfogoltjai voltak. Ezt nem róhatjuk fel X. Leó bűnéül, mert hiszen ezek kinevezését egy pápa se akadályozta volna meg, s ha megtette volna, az Egyháznak nagyobb kára lett volna belőle, mint az engedékenységgel.

Hetet azért nevezett ki, mert Rómában vezető befolyással bíró családokból származtak. Ezek közül három világius életű volt, négy azonban kifogástalan.

Kinevezett azonban X. Leó ugyanekkor egy egész sereg derekabnál derekabb embert is, és éppen ez bizonyítja, hogy a méltatlanok kinevezése se származhatott nála rosszakaratból, az erkölcsi érzék hiányából vagy az Egyház iránti kötelességeiről való megfélemezésből. Ekkor nevezte ki bíborossá későbbi utódát, VI. Adorjánt is, akiről látjuk majd, mennyire tökéletes ember volt.

Bíborosokká tette aztán X. Leó ugyanekkor a Ferenc-rend, a Domonkos-rend és az Ágoston-rend generálisát is. Egyik szentebb életű volt, mint a másik. A kiváló Domonkos-rendi Vio Tamás (Kajetan) volt. Ismert, tiszteletreméltó egyén a hitújítás történetében. Cristoforo Numai, a ferences generális annyira visszavonult, szerény ember volt (a ferencesek generálisukká is csak néhány nappal előbb választották meg), hogy a kinevezés egészen zavarba hozta. Egyik követet a másik után kellett utána küldeni, mire elő lehetett keríteni, s mikor végre kopott ferences csuhájában megjelent a Vatikánban, ott annyira nem ismerte a szokásokat, hogy nem győztek rajta csodálkozni. „Végül a pápához vezettem – írja Paris de Grassis, a szertartásmester – aki aztán magához ölelte, de arra már vége is volt a konzisztóriumnak.” Az Ágoston-rendűek bíborossá tett főnöke Egidio de Viterbo volt. Pastor azt írja, hogy ha volt valaki, aki megérdemelte, hogy bíboros legyen, akkor ő volt az. Nagy képzettségű is volt, használható, ügyes, talpraesett is és szentéletű is.

Láthatjuk tehát, hogy X. Leó nemcsak cinikus nem volt az egyházi méltóságok ajándékozásában – mert ellenségei még ezt is ráfogták –, hanem még csak könnyelmű se. Engedett a viszonyoknak és a kényszerűségnek, de viszont arra is gondja volt, hogy amennyiben sza-

bad keze volt, méltó embereknek adja a vezető szerepeket, s ezeket a méltókat még az ismeretlenségből is kiemelte. Nemcsak azokat nevezte ki, akik minden áron érvényesülni akartak és protektorokat sorakoztattak fel maguk mellett, hanem olyanokat is, akik egyenesen kerültek az érvényesülést, annyira evangéliumi lelkületűek voltak.

Hogy a pápa mennyire különb volt még akkor is, ha egy X. Leó képviselte, mint ugyanakkor a világi uralkodók, mutatja, hogy mikor nálunk a gyermek II. Lajos lépett trónra, a törökök ellen való megsegítésére X. Leó a legkisebb eredmény nélkül szólította fel akár Zsigmond lengyel királyt, akár I. Ferenc francia királyt, akár Portugáliát. X. Leó, az adósságokban nyakig úszó és 50%-os kamatokat fizető pápa azonban mégis küldött 15.000 dukátot Beriszló bánnak. Ugyanakkor a gazdag Velence egyenesen a törökkel cimborált, nemhogy pénzt adott volna ellene.

Láttuk, hogy nemi erkölcs tekintetében is milyen magasan állt X. Leó családja tagjai fölött. Míg róla e tekintetben semmi rosszat se tudunk, testvére és már meghalt testvérének fiatal fia, Lorenzo, nemcsak kicsapongó életűek voltak, hanem ez utóbbi még vérbajos is volt s már három héttel lányának, Medici Katalinnak a születése után maga is meghalt, míg feleségének a lány születése került az életébe.

A családsterető X. Leót igen megtörte ez a csapás, azonban annyira keresztény volt, hogy kevéssel utána már azt mondta: „Eddig a Medici-házhoz tartoztunk, ezután azonban már csak az Isten Házához.” (Két forrás is közli e kijelentését; az egyik a mantuai követ jelentése.)

X. Leó külső megjelenésében nem volt rendkívüli ember, mint például II. Gyula vagy II. Pál. A közepesnél ő is magasabb volt és széles vállú, de a kívánatosnál testesebb. A lábai is rövidebbek voltak, mint az arányosság követelte volna. Igen szép, fehér jól ápolt kezei voltak, ujjain gyűrűkkel. Medici családi vonás volt benne a túlságos rövidlátóság. Arcvonásai nem voltak finomak. Mindezek a fogyatékségei a világhírű Raffaellótól származó arcképén is észrevehetőek.

Külsejének hiányai azonban rögtön eltűntek, ha beszélni kezdett. Hangja rendkívül kellemes és megnyerő volt, kifejezésmódja szellemesen ügyes. Viselkedésmódjában csodálatosan egyesíteni tudta a méltóságteljest a lekötelő, sőt szinte megbűvölő nyájjassággal.

Rendkívül értett ahhoz is, hogyan kell kellemesen élni és előkelően. A tudományok és művészetek iránt rendkívül érdeklődött, ezért társalgása magas színvonalú volt. Zeneértő volt annyira, hogy maga is komponált s a zenét annyira tudta élvezni, hogy szinte elragadtatásba esett tőle. Halk hangon még kísérni is szokta. Mindig vidám, jókedvű volt, még betegségében is, uralkodói gondjai és válságai közepette is. Hibája volt a kényelmesség, mely testességével járt. Felkelni is későn szokott. Ebben nem követte apja tanácsát. Az akkor divatos kockázást bűnös szórakozásnak tartotta s ezért tartózkodott tőle. Kártyázni azonban szokott, különösen pedig sakkozni. Híres, szép, drága, művészi sakkasztalja volt aranyozott ezüst figurákkal.

A zsidókat eléggé szerette. Egyik híres orvosa az volt. De már bíboros korában is állt egy zsidó a szolgálatában. A ferrarai hercegnek is ajánlotta egy zsidó letelepedési engedélyét.

Az akkoriban felfedezett Amerikáról való tudósítások annyira érdekelték, hogy esténként a nővérének „usque ad nauseam” [émelyégig, unalomig] olvasgatta őket.

Valóságos életművész volt, aki gondosan került mindent, ami kellemetlen volt vagy szomorúságot okozott. Igen kedvelte étkezések után az udvari bolondokat s élvezte azok mókáit. Szeretett jól enni-inni és vadászatokon részt venni. Rendkívül éllezte a színházi előadásokat. Világos azonban, hogy nem ő járt színházba, hanem palotájában rendeztette az őt és vendégeit szórakoztató előadásokat, melyek között – ez abban a korban szinte elkerülhetetlen volt – voltak többé-kevésbé frivolak, sőt papokat, szerzeteseket gúnyolók is. Az étkezések utáni kellemes zene hangjai is sokszor kihallatszottak még az éjszakai órákban is a Vatikán ablakain át.

Világos, hogy akik mindezt látták vagy hallották, megbotránkoztak, de az is világos, hogy inkább a pápának volt igaza, mint a megbotránkozóknak. Különösen nem kifogásolhat-

ják X. Leó életmódját a mai modern emberek (de nem kifogásolhatták volna, ha igazságosak lettek volna, a reneszánsz kor emberei se, mert hiszen ők is olyanok voltak e tekintetben, mint a mai emberek). Hiszen mai kultúránk úgyszólván egyetlen célja az élet kellemessé tévése. X. Leó pedig a maga és környezete életét *nemes* élvezetekkel, *művelt* emberekhez méltóan tette kellemessé. Nem dorbézolásokkal (nincs olyan komoly forrás, mely például arról tenne említést, hogy a pápán meglátszott volna csak egyszer is, hogy ivott) vagy kicsapongásokkal, hanem szellemi, művészi élvezetekkel. Hiszen X. Leó életéhez a művészettörténelem legvilággraszolóbb alkotásai kapcsolódnak. Azt pedig egyenesen bámulnunk kell benne, mennyire ki tudott kapcsolni élvezeteiből minden bűnt és a kellemesen élni tudás milyen nagy hittel és vallásossággal volt nála kapcsolatos.

Ennek bizonyítására az adatok tömegét tudjuk felhozni. Most rögtön csak azt említem meg, hogy leghíresebb és legkedvesebb bohóca elment szerzetesnek, mégpedig a Savonarola, a Medicek legnagyobb ellenségének, szigorított szabályai szerint élő domonkosnak. Még jellemzőbb és még érdekesebb, hogy mint szerzetes is folytatta a pápa asztalánál bohóci mesterségét.

Nem annak van-e legtöbb oka és joga ahhoz, hogy vig legyen, aki büntelen? És felebarátaink mulattatása, gondokkal terhelt emberek közé derű vitele, nem a felebaráti szeretet egyik legszebb fajtája-e? Az pedig, hogy X. Leónak még a bohóca is szerzetes lett, mégpedig szigorú szerzetben lett az, de addigi foglalkozását utána is megtartotta és megtarthatta, nem bizonyosága-e annak, hogy mókáiban nem volt se trágárság, se szeretetlenség, se mások durva megsértése vagy megszegyenyítése?

De természetesen azok, akik hallották az éjszakai órákban a Vatikánból kiszűrődő, kellemes, andalító zene hangjait, vagy akik hallották, hogy a pápa milyen jóízűeket eszik-iszik és nevet, mindebben csak a rosszat látták és látják ma is, sőt még azt is bizonyosra vették és veszik, hogy lehetetlen, hogy az így élő pápa komolyan hitt volna abban a hitben, melynek képviselője volt a földön.

Természetesnek veszik róla, hogy magas állását csak e rafinált nagyúri kényelem és élvezetek megszerzésére használta. Felfogásuk támogatására bizonyítékokat is találtak a pápa egyes kijelentéseiben. Marino Giorgi például azt írja, hogy a pápa öccsének, Giulianónak, az egyik ilyen kellemes lakoma után azt mondta: „Hadd élvezzük azt a pápaságot, melyet Isten nekünk adott.”

Hát először is igen kétséges, hogy X. Leó ezt a kijelentést valóban megtette-e? Giorgi ugyanis Velence követe volt, Velence pedig mindig ellensége volt X. Leónak. Aztán azt írja, hogy a pápa ezt a kijelentést mindjárt pápává választása után tette. Mivel azonban Giorgi csak utána két évre került Rómába, a pápa megjegyzésének semmiképpen se lehetett föltanúja, hanem legfeljebb csak mint pletykát hallhatta, mégpedig évekkel később. A pletykák sose megbízhatók, évekkel később pedig különösen nem. Aztán az is a dolog történelmi hitele ellen szól, hogy mások egészen más alakban találják fel ugyanezt a pletykát.

De még ha el is fogadjuk, hogy a pápa effajta értelmű megjegyzése valóban elhangzott, akkor se bizonyít semmi mást, mint X. Leó kedélyességét és józan életfilozófiáját. A katolicizmus sose mondta azt, hogy életszentségre csak szomorú emberek juthatnak, hanem ennek éppen az ellenkezőjét hirdeti. „A jókedvű adakozót szereti az Úr” – mondja a Szentírás (2Kor 9,7). De nemcsak a pénzünket kell jókedvvel, azaz szívesen áldozni Istennek, hanem életünket is. A jókedvhez egyébként is csak annak van joga, akit nem bánthat a lelkiismeret, mert büntelen.

Miért lenne tehát szükségképpen bűnös az a pápa, aki mindig jókedvű volt és aki fő örömet abban lelte, hogy környezete is jól érezze magát; aki azt akarta, hogy mások is élvezzék az élet olyan örömeit, melyeket büntelenül lehet élvezni (tudás, művészet, zene, irodalom, étel-ital, tréfa, vicc, bohózat)?

Hogy a pápa jelenlétében és szórakoztatására előadott színművek se voltak erkölcsileg mindig teljesen kifogástalanok, sőt néha még vallásosság szempontjából se, azt is igen könnyű

megérteni a pápa hibája nélkül is, mégpedig még akkor is, ha nem lennénk a ledér és félig hitetlen reneszánsz korban.

Én például nem a reneszánsz korban jártam a keszthelyi premontrei gimnáziumban, mégis 1907-ben negyedikes gimnazista koromban ott a hivatalos énekórákon ilyen nótákat tanultam:

Szép mennyország, tündérország az én rózsám szobája, szobája,
Csingilingi, csingilingi, csingilingi, csingilingi,
Minden este becsöngetek hozzája, hozzája.
Viszek neki piros szegfűt is a keblére,
Csingilingi, csingilingi,
Úgy járok a kedvére, kedvére.

A második szakasz pedig:

Kis menyecske az én rózsám, vigyáz is rá az ura, az ura,
Csingilingi, csingilingi, csingilingi, csingilingi,
Nem csöngetek, mert ott vár a kapuba, kapuba.
Eldobom a piros szegfűt az út porába,
Csingilingi, csingilingi,
Haragszom az urára, urára.

Nem furcsa, hogy még a szegfűvel is este csengetek be hozzá s még akkor is rajta járatom az eszem, mikor már férjhez ment a rózsám és mindezt a premontrei szerzetesektől tanulom?

Aztán:

Csók, csók, csók, csók,
Jaj de édes csók;
Csók, csók, csók, csók,
Jaj de édes csók a csók.

Édes, hogyha lopva kapom,
Édes, hogyha visszaadom;
Édes, hogyha lopom is,
Hogyha lopom is.

Édes annak a neve is,
Édes, hogyha csak hallom is
stb.

Érdekes, hogy én magam akkor – igaz, hogy csak 13 éves voltam – nem találtam furcsának a dolgot, de a nővérem megjegyezte: Hogy lehet, hogy egy papi gimnáziumban ilyen énekeket tanulnak a diákok? A magyarázat az (de akkor még természetesen én nem tudtam magyarázatot adni), hogy ezeket a dalokat a minden farsangban megrendezett „koncertre” tanultuk, az énektanár választotta ki és tanította őket, az pedig nem volt premontrei, se pap.

Paptanároink nem is tudták, mit tanulunk az énekórán, legfeljebb csak magán a koncerten hallották meg. Lehet, hogy a szöveget akkor se értették, mert hiszen aki egy karban előadott éneket hallgat, ritkán ért meg belőle tisztán minden szót. Aztán meg mindenki, de a zenészek különösen, nagyon érzékenyek, s a karnagy egészen bizonyosan rossz néven vette volna, hogy a papok mindenbe beleütik az orrukát, mindenben hibát találnak s még azt is ők akarják megszabni, hogy melyik népdalt tanítsa.

X. Leó „hibája” is csak az lehetett, ami az én premontrei tanárainm és igazgatóm. Se ő, se ezek nem voltak uralomvágyó emberek, tisztelték a művészi szabadságot, nem akartak másokat bosszantani és a bakafántoskodást, hacsak lehetett, elkerülték. Megértők, liberálisak voltak. Legalábbis a diákoknak, akik énekelték őket, láttuk, nem is ártottak ezek a nóták. Ők nem vették észre, hogy frivolak. Miért vették volna akkor észre a paptanárokat?

A reneszánsz kor művelt társadalmának egy szellemesség többet ért, mint az Evangélium erkölcsi buzdításai. X. Leónak és társasága nagyobb részének természetesen nem ért többet, de annyiban ők is koruk gyermekei voltak, hogy nem voltak prűdek s a művészi szabadságot kissé talán még nagyobb tiszteletben is tartották, mint kellett volna.

Kortársai X. Leó azon kijelentésén is megbotránkoztak, hogy mikor szövetségesei Milánót elfoglalták, azt mondta, hogy e hírnek jobban örül, mint annak, hogy pápává választották. Azért botránkoztak meg ezen annyira, mert – mondták – a pápák vérontással szerzett sikereknek csak akkor szoktak örülni, ha az a vér a hitetlenek (például a törökök) vére volt, de nem akkor, mikor egyik keresztény ontotta a másik keresztény vérére. Paris de Grassis szertartásmester ugyanezt magának a pápának is megmondta, mikor ugyane miatt hálaadó ünnepet is akart ülni.

Mindez azonban csak azt bizonyítja, milyen magas erkölcsi színvonalon áll az Egyház és milyen igazi keresztény volt a pápai udvar még a reneszánsz kor évszázados és VI. Sándor legromlottabb korának évtizedes rombolása után is. Ki gondolná a sok szörnyűlködés és megbotránkozás után? Sokkal jobb erkölcsök lehettek (mint feltesszük) abban a pápai udvarban, melyben még akkor is ilyen csekélysegeken botránkoztak, mikor még frissen éltek az emlékezetben VI. Sándor és állítólagos erkölcsi borzalmai. Ezek a borzalmak tehát bajosan lehettek valóságosak.

A Milánó elfoglalása miatt érzett öröm egyébként keresztény öröm is volt, mert ha ott nem a pápa szövetségesei győznek, vége az Egyház szabadságának és a machiavellista és ledér francia király lesz az Egyház feltétlen ura. Kissé nagyobb baj keresztény szempontból, mint ha a török egy országrészt elfoglal egy keresztény országból. Mégis mennyire kifogásolták a pápa részéről ezt az örömet!

Az azonban valóban szégyene az Egyháznak X. Leóban, hogy diplomáciai téren ő is tág lelkiismeretű volt, ő se volt őszinte tárgyalófeleivel és szövetségeseivel, s megtette például azt is, hogy ugyanazon időben éppen ellenkező értelemben kötött egyezséget I. Ferenc francia királlyal és V. Károly német császárral.

Mentsége, hogy a machiavellizmus korában élt, a kortársai, a világi fejedelmek, ugyan ezen a téren még hallatlanabb kétszínűséget űztek s ezt nemcsak szégyenüknek nem tartották, hanem – mint éles eszük bizonyítékával – dicsekedtek vele. Ők még hamisan esküdöztek is ilyenkor. Láttuk, hogy V. László már gyerekkorában ilyen volt, ilyen volt a mi Izabella királynénk, ilyen volt Mátyás király, ilyen Podjebrád, ilyen I. Ferenc, ilyen Katolikus Ferdinánd, hogy Bocskairól, Bethlen Gáborról s Thökölyről ne is szóljunk. V. Károly és I. Ferdinánd ekkor még igen fiatal volt s az ügyeket miniszterei intézték helyettük, természetesen szintén koruk szellemében.

Ilyen tárgyalófelekkel lévén dolga, a pápa egyenesen rá volt kényszerítve a hasonló eljárásra, bár természetesen még ilyen körülmények közt se mondhatjuk, hogy helyesen cselekedett. Még ha minden tárgyalófél szélhámos, a kereszténynek akkor se szabad hasonló szélhámosággal felelnie. Hát még a pápának!

De ebben se volt nagyobb bűne, mint csak az, hogy néha ő se volt külön, mint uralkodótársai.

Nem lehetett azonban rossz ember az a X. Leó, akiről még a velencei követ (Marino Giorgi) is ezt a jellemzést adja 1517. márciusi összefoglaló jelentésében: „A pápa jólelkű és nagyon bőkezű ember, aki minden megerőltetéstől fél és a békét akarja. Háborúba nem bocsátkoznék (értsd: még védekező háborúba se), ha övéi bele nem bonyolítanak. Szereti a tudományokat. Az irodalomban és az egyházbizottságban szép ismeretei vannak, elsősorban azonban kiváló zeneértő.” „Művelt és szereti az írókat – írja három évvel később Marco Minio –, vallási kötelezettségeit lelkiismeretesen teljesíti, de élni és az életet élvezni akarja. Különösen örömeit leli a vadászatban.”

E legutóbbi megjegyzésből is láthatjuk, hogy X. Leóban az, hogy „élvezni akarja az életet”, nem a bűnös életet jelenti, hanem csak az élet olyan örömeit, melyeknek bűn nélkül lehet hódolni.

Mikor 1518-ban a török veszedelem elhárítására háromnapos könyörgő körmeneteket tartottak, az „élvvágyó” pápa nemcsak részt vett rajtuk, hanem a harmadik, befejező körmeneten, mely vasárnapra esett (március 14.), az összes püspök, bíboros és külföldi követ élén vezeklésül egyenesen mezítláb tette meg az egész hosszú utat (Pastor, IV. kötet, I. rész, 160. o.). Ugyancsak nagy dolog egy káprázatos pompa közepette élő, „élvvágyó” és rosszlábú, testes embertől.

Már említett kiválóságai, például a minden szép iránti fogékonysága mellé, meg kell még említenünk kiváló szónoki tehetségét, a latin vagy olasz nyelvű iratok megfogalmazásában való könnyedségét és eleganciáját, a kiváló emlékezőtehetséget, a jó ítélőképességet és azt a méltóságot és jámborságot, mellyel a vallási ténykedéseket mindig végezte.

A mindig jókedvű, mindig víg pápa vallási kötelességeit mindig pontosan teljesítette. Pedig ehhez részéről nagy akaraterő kellett, mert hiszen egyébként kényelemszerető volt, nehézkés, testes, rosszlábú és erősen rövidlátó.

Még az iránta rosszakaratú és gyarlóságait nagyon is kiélező velencei követek is elismerik kétségbevonhatatlanul észinte vallásosságát. Túlságosan elfoglalt ember létére minden nap misét hallgatott és rossz szemre ellenére a breviáriumot napról napra mindig lelkiismeretesen elvégezte, noha a *napi* misehallgatás nem kötelező (és éppen nem vallásos korban élt), a breviáriumoszás alól pedig még akkor is felmentést adhatott volna magának, ha nem is lett volna rossz a szemre. Ha nem a más miséjét hallgatta, hanem maga mondta, akkor előtte mindig meggyónt.

Szertartásmestere (Paris de Grassis) is buzgóságának több bizonyítékát megemlíti. Például az 1516-os úrnapi körmeneten: „A pápa végig fedetlen fővel volt, noha többször figyelmeztettem, hogy ha a püspöksüveget nem is viseli, legalább a birétumot [négyágú fővegét] tegye fel egészségi okokból, de nem akarta.” 1519-ben vízkereszt vigíliáján a nagy hideg ellenére is részt vett a szertartáson, pedig hát ez se volt parancsolt ünnep.

1513-ban december 19-én, mikor a pápa a zsinati ülés után a „scala sanctán” át tért vissza lakosztályába, „észrevettem jámborságát, mert mikor a szent lépcsőkön, melyeket Pilátuséinak mondanak és amelyeken a nők nem is mennek föl másképpen, mint csak térden csúszva, fedetlen fővel és végig imádkozva ment fel, mikor már fent volt, még bocsánatot kért Istentől, hogy ő is nem térden csúszva ment föl”.

Mivel – mint már említettük – X. Leónak világias szórakozásai is voltak és a humanista irodalmat és a művészi alkotásokat, főként pedig a zenét is nagyon kedvelte, ráfogták, hogy a hittudomány egyáltalán nem is érdekelte, sőt hogy egyenesen hitetlen volt. Sok történetíró (például Guiccardini is) erkölctelenséggel is vádolja, de bizonyítékot természetesen nem hoz fel rá. X. Leó még mint bíboros is közismert volt feddhetetlen erkölcsi életéről. Hogy sülyedhetett volna erkölctelenségbe akkor éppen pápa korában?!

Luther és mások azt írták róla, hogy olyan kijelentést is tett, ami arra vall, hogy nem hitt a lélek hallhatatlanságában. Honnan tudta ezt Luther? Paris de Grassis, aki tudhatta, sok megjegyzését megörökítette ugyan X. Leónak, de ezek között egyetlenegy sincs, mely hitetlenségre vallana. A mantuai, modenai, firenzei levéltárakban található számtalan követjelentésben is hiába keresett Pastor csak egyet is, melyben X. Leó hitetlenségére lehetne következtetni. Láttuk, hogy nemcsak hitt ő, hanem még az Egyház legterhesebb és ráadásul nem is kötelező előírásait is mindig megtartotta.

Állítólag azt is mondta, hogy „a Krisztusról szóló mese nekünk és hozzátartozóinknak igen hasznos volt”, ami hitetlenségét és cinizmusát egyaránt bizonyítaná. Ámde ezt egy kiugrott karmelita szerzetes írta róla *először* egy gyűlöletes hangú pamfletjében majdnem száz évvel X. Leó halála után Angliában.

Ráfogták azt is, hogy lábfisztulája is erkölcstelen életének következménye volt. Matthaues Herculanus azonban éppen a szüzi tisztaságot mondja X. Leó legkiválóbb erényének. Az egykorú források hatása alatt még Gregorovius se kételkedik abban, hogy X. Leó *erkölcsös* ember volt.

Ellensége, Guiccardini, azt mondja, hogy X. Leó nem lett olyan jóságos pápa, mint várták tőle, viszont okosabb pápa lett belőle, mint gondolták. Valóban, apja, az okos Lorenzo is azt szokta mondogatni, hogy három fia közül Piero, a legidősebb, bolond, Giuliano jó, Giovanni pedig (a későbbi pápa) okos. Kiemelték róla, hogy senki se tudott annyira hallgatni, mint ő. Tudott hallgatni még annyira kedvelt rokonai előtt is.

X. Leó többnyire keveset beszélt, de majdnem mindig nevetett – mondja róla szertartás-mestere, Paris de Grassis. Okos volt tehát, de nem a jóság rovására.

X. Leó legfeltűnőbb vonása a nyájasság, a szelídlelkűség, a bőkezűség, tehát a felebaráti szeretet. Olyan tulajdonság, melyet korunkban úgyszólván egyedül értékelnek. Sajátságos, hogy X. Leót mégis még korunkban is a pápaság szegényének tartják.

„A pápa környezete – írja Pastor –, udvara, de elsősorban florenci földije, valamint az írók egész raja érthetően valósággal el volt ragadtatva attól az aranyesőtől, mely rájuk hullott. Ők a pápát egész a csillagokig emelték. Mivel maga is vidám természetű volt, X. Leó igyekezett másoknak is örömet okozni, amennyiben módjában állt. Nem törődve azzal, hogy a megajándékozott méltó vagy szűkölködő volt-e, a rendelkezésre álló eszközöket a legbőkezűbben felhasználta.”

„Az adakozásban való élvezetben – írja Geiger – igazán nagyok mutatta magát, mert távol volt tőle a látszatra való törekvés vagy a nagyizálás, amint ezt a külső szertartásosság tekintetében való közönyével is megmutatta.”

De hogy bőkezűségének oka nem a népszerűség hajhászása volt, sőt még csak a könnyelműség se, hanem egyedül a felebaráti szeretet, vagyis hogy mennyire nemes lélek volt, azt talán legjobban az mutatja, hogy ilyen túlságosan is nagylelkű adományozások aláírása előtt sokszor olyan félelem fogta el, hogy Pucci bíborosnak, pénzügyi tanácsadójának, nemegyszer valósággal könyörgött, hogy ne engedje meg gondolatlanságot elkövetni.

Nem volt a keresztény szeretet gyakorlásának olyan módja, melyet ne gyakorolt volna. Adott kolostoroknak, szegény diákoknak, zarándokoknak, száműzötteknek, vakoknak, nyomorékoknak. Így aztán érthető, hogy valahányszor elhagyta palotáját, de különösen mikor vadászott s így a környéken tartózkodott, özönlött hozzá a nép.

És nemcsak pénzt adott, hanem szeretetet is. Ilyenkor elbeszélgetett emberekkel, meghallgatta őket. A nyomorultak is érezték nyájasságát, élvezték szája mosolyát, azt az elbűvölő kedvességet, mely sajátja volt. Mindig bőven és örömmel adott s tudtul adta, hogy még többet is adna, ha lehetne. Így aztán természetesen az is előfordult, hogy többet ígért, mint amennyit adott.

Megmaradt számadáskönyvei tele vannak emberszeretete nyomaival s azt is bizonyítják, hogy nem büszke nagyúr módjára adott, hanem meg is hallgatta az embereket, el is beszélgetett azokkal, akik kértek és kaptak tőle.

Például 1520. november 18-án cornetói vadászkirándulása alkalmával csupán ezen az egy napon ilyen kiadásai voltak: 8 dukát (mai pénzben ez ezreket jelent forintban) Isten szerelmére két szegény nőnek Cornetóban; 2 dukát egy szegény embernek, akitől elloptak két zsák lisztet; 25 dukát egy nőnek, akinek leégett a háza Cornetóban; 10 dukát egy cornetói fiúnak, hogy tanulni mehessen; 4 dukát Ágoston-rendi szerzeteseknek; 7 dukát 7 halásznak; 21 szegény asszonynak egyenként egy-egy giulio; végül alamizsna fra Nicolo di Paduának. „Omnia sunt venalia” (Rómában minden eladó), jelenti haza a velencei követ s azóta ezt, mint közmondást állandóan idézik az Egyház szegényére. X. Leó nagy jóságát és emberszeretetét azonban ki emlegette vagy emlegeti? Pedig hát ez volt az egyik oka annak, hogy pénzügyi korrupció volt alatta. Vettori például azt írja X. Leóról, hogy egy kő könnyebben emelkedhetne a levegőbe magától, mint Leó együtt tudna tartani ezer dukátot. Látjuk, hogy

nemcsak fényűzésre mentek el ezek a dukátok, hanem szegény diákoknak is, meg szegény embereknek és asszonyoknak is, akiknek a háza leégett, vagy akiktől két zsák lisztet elloptak. És a fényűző Leó nemcsak a dukátokat adta nekik, hanem el is beszélgetett ezekkel a szegény emberekkel. Másképp a számadáskönyvek nem tudnának ezekről az esetekről.

Igaz, hogy a pápai háztartás a pénzes II. Gyula alatt csak 48.000 dukátba került egy évben, X. Leó alatt azonban ennek a kétszeresébe, de az is igaz, hogy a pénzes II. Gyula alatt a szegények közel se kaptak annyit, mint X. Leó alatt. Már a palota szőnyegeit, az asztali ezüstit és az ékszereket kellett elzalogosítani. Armellini bíboros, a pénzügyi szakértő, azt ajánlotta, hogy emeljék fel a só árát. X. Leó s általában az Egyház uralma alatt azonban (mert még VI. Sándor alatt is így volt) olyan szabadság uralkodott az egyházi államban, hogy az emelést el kellett ejteni a nép nagy felháborodása miatt. Ettől kezdve hasonló kísérletet nem is tettek és az egyházi állam lakóinak adója oly csekély volt és maradt, hogy még az adminisztrációs költségeket is alig fedezte.

Mikor aztán X. Leó aránylag fiatalon és elég hirtelen meghalt, bizony rengeteg adósságai is rokonai és kegyeltjei, nem pedig a nép nyakába szakadtak. Már életében is főpap-rokonai zalogosították el javadalmaikat, hogy a pápa kölcsönt kaphasson. Salviati bíboros 80.000, Pucci bíboros 150.000 dukát erejéig. Sanuto azt írja, hogy a pápa kegyeltjei és szolgálói tönkrementek anyagilag, hangosan jajgatnak is, a megboldogult pápát azonban nem okolják, hanem csak jóságos uruknak halálát siratják.

„X. Leó – írja 1520-ban a velencei Marco Minio – sosincs jelen a kasszánál, mert ő bőkezűsége miatt pénzt nem tud együtt tartani és a florenciek (földijei) egy soldót se hagynak neki.”

X. Leó *halála* is bizonyítéka mély és őszinte hitének és vallásosságának. 1521. november 29-én este ájulási rohamot kapott. Mivel már előtte is betegeskedett, nagy áhitattal egész életére kiterjedő általános gyónást végzett. Utána jobban lett, sőt még zenét hallgatni is kedve volt. December 1-jén éjjel 11 órakor azonban a szent kenet szentségét is felvette, újra meg újra megcsókolta a kezében levő feszületet és Jézus szent nevét suttogta. Ezek voltak utolsó szavai is, mert éjfélkor meghalt.

Jellemző a korra, melyben élt, és bizonyítéka annak is, mennyivel jobb volt ő, mint kora, hogy „de mortuis nil nisi bene” [a halottakról jót, vagy semmit elve] gyalázatos lábbal taposásával a halott pápát valósággal elárasztották rágalmakkal. Csak úgy záporoztak a paszkvillusok [személyeskedő gúnyiratok] és a gyűlölettől szinte eszelőssé váló gúnyversek. Rokonait és kedves embereit, akik halálával hoppon maradtak, kárörömükben maró gúnyal árasztották el. Nem lehetett elképzelni olyan bűnt, mellyel a megholtat nem vádolták volna. A pénzhiány és a sok adósság miatt a temetése se volt valami fényes. A reneszánsz pompa kedvelő papája szegényes temetésben részesült.

A közvélemény azt gondolja, hogy X. Leó élvégével, dorbézolásaival, kényelemszeretetével szorosan összefügg az, hogy Luther őalatta lépett fel. Ő azonban részint a nagystílűség hiánya, részint könnyelműsége miatt nem vette észre a dolog jelentőségét és egyszerű középkori szerzetesi viszálykodásnak (az Ágoston-rendűek és a domonkosok között) nézte a dolgot. Nem így van a dolog.

X. Leó nagyon is törődött Lutherrel és tanaival, fel is lépett idejében ellene. (Türelme és Luthert elítélő bullájának szelíd hangja mindig büszkesége lehet az Egyháznak, de elsősorban természetesen magának X. Leónak.) Nem X. Leó volt szüklátóköri, hanem azok, akik azt hiszik, hogy emberi hatalommal az egyházzsakadást meg lehetett volna akadályozni. X. Leó kényelemszerető volt, de rokonszenvesen (életművészet volt ez nála, mely egyébként éppen azoknak tetszik legjobban, akik ha a pápában látják, a legjobban botránkozni rajta). Az ő fényűzése intelligens és kulturális fényűzés volt és az emberi művészet leggyönyörűbb alkotásait köszönjük neki. Lehet-e művelt embernek ellenszenves az olyan fényűzés, mely Raffaello és társai alkotásait adta az emberiségnek s mely ráadásul – legalábbis lényegében véve – még bűn nélküli is volt?

X. Leó „élvvágya” a magasabb művészi teljesítmények élvezésében állt, ezt pedig tárgyilagossággal nem szokta „élvvágnak” nevezni. A *bűnös* élvezeteket szoktuk élvvágnak nevezni. Látjuk azonban, hogy X. Leó élvezetei mennyire bünnélküliek voltak. Gondolnánk-e X. Leó rágalalmazói arra, hogy a kor és Róma romlottságának tetőpontján a Vatikán szalonjaiban, lakomáin és ünnepein se volt jelen nő. (Annál nagyobb szerepet játszottak ugyanők kortársai, a világi fejedelmek udvarában, még X. Leó apjánál és testvéreinél és neposzainál is. Mutatják a sűrűn szereplő basztardok [törvénytelen gyermekek].) Nők helyett az írók és a művészek nyüzsögtek X. Leó udvarában.

A Mediciek élete – írja a protestáns Ranke – a művészi szép rajongó élvezete miatt bizonyos lelki ittasságban telt el. Azonban – mondom ezt már én – legalábbis X. Leóról, a Medici-pápáról elmondhatjuk, hogy csak ebben. A testi ittasságot ő nem ismerte. De az ételben is mindig mértékletes volt még a legfényesebb lakomák alkalmával is.

Az étel-italban való fényűzés vendégeinek szólt. Maga a pápa naponta csak egyszer étkezett. Ekkor sokat és jól evett. Annyira gondja volt azonban a paphoz és pápához illő önmegtagadásra és e tekintetben annyira ellenőrizte és nevelte magát, hogy időnkénti bőséges étkezése ellensúlyozására a hét három napján mindig böjtölt. Szerdán és pénteken csak böjti edeledeket vett magához, pénteken pedig nem is evett mást, mint csak főzeléket, gyümölcsöt és süteményt. De mikor nem böjtölt, akkor is fontosabb volt számára az asztalnál a zene, mint az étel. Nála társas összejövetel vonós hangszer és ének nélkül elképzelhetetlen volt. Fényűzésének másik része pedig abban állt, hogy szerette az arany, ezüst és drágakövekkel díszített művészies zeneszerszámokat.

Ami a zajos vadászatokat illeti, ezeket az Egyház papokhoz nem illőnek tartja. E tekintetben is látható X. Leó önellenőrzése és jóakarata. 1513 júliusában még, mikor egyszer Farnese bíboros vadászatra hívta meg, ezt válaszolta neki: „De jó lenne, ha nekem is megvolna az a szabadságom, ami neked és meghívásodat elfogadhatnám!” Tehát azt tartotta, hogy egy pápának szigorúbbnak kell lennie magához, mint egy bíborosnak. A pápának még az is tilos, ami azoknak megengedett.

1514 januárjában azonban már elfogadta a bíboros újabb meghívását, októberben pedig majdnem egy hónapon át vadászott. Ettől kezdve nem múlt el év, hogy e szórakozásának ne hódolt volna. Könnyű megérteni ebbéli gyöngeségét, hiszen a vadászat a legegészségesebb élvezet. Hogy nem élvvágyból vadászott, bizonyítja, hogy esőben és szélben is hódolt neki. A szabad természet ölében volt, míg vadászott, és egyúttal a nép körében, mellyel, mint láttuk, ilyenkor személyesen is bőven érintkezett. Ilyenkor gyakorolta legbővebben jóteknységét is, mert alkalma volt látnia a szegénységet.

X. Leó nagy bűnei, melyekkel a hívőket és a papságot megbotránkozta, csak ilyenek voltak: „Rómát stóla nélkül hagyta el – közli felháborodva 1514 januárjában a szörnyülködő ceremóniamester –, és ami még rosszabb, rochetum nélkül, de ami a legrosszabb: csizmában. Ez aztán igazán nem illő, hiszen így még lábcsökra se járulhat hozzá senki.” Mikor pedig mindezt szóvá tették előtte, nem szólt semmit, csak nevetett, mint aki az ilyesmivel nem törődik.”

X. Leót vadászatain a nép mindig üdviválgással fogadta, sőt az útvonalon felsorakozó gyerekek, lányok és öregek ajándékot adtak át neki. Életrajzírója, Jovius, azt írja, hogy ezeket az ajándékokat aztán a pápa olyan bőkezűen viszonozta, hogy annak a vidéknek népe, ahol vadászott, az ő vadászatait második aratásnak tekintette, mely többet jövedelmezett a konyhára, mint az igazi aratás. Számolás nélkül osztotta a pénzt, sőt a körülötte állókat barátságosan magához intette s megkérdezte, nincs-e valami anyagi bajuk. Majd az eladó lányoknak adott hozományt, majd a betegek, öregek és sokgyerekes családok adóságát fizette ki. Meghitt kamarásának, Serapicának a számadáskönyvei beszédesen bizonyítják mindezt.

La magliani vadászakastélyába akkor is szeretett kijárni, mikor nem vadászott. Jól érezte magát a csöndben és a természet ölében és örömet lelte abban, hogy ott a föld egyszerű népé-

vel, földművesekkel, pásztoremberekkel a maga emberszerető, jóságos hangján és mindig vídám kedélyével elbeszélgethetett. Egész más ember volt tehát a valóságban, mint ellenségei és a közvélemény képzeletében.

Míg IV. Jenő pápa alatt Róma még a tehénpásztorok városa volt (legalábbis a firenzeiek lenézően ezt mondták róla), addig X. Leó Rómája a világ középpontja lett, ahova mindenünnen özönlöttek a nagyra törő, a látni s élvezni vágyó, érvényesülni vagy meggazdagodni vágyó emberek.

Nem volt még egy pontja a világnak, ahol az emberek akkora szabadságot élveztek volna, a háború viszontagságaitól annyira mentek lettek volna, és ahol annyira kicsiny lett volna az adó, mint Rómában.

A város feltűnően szépült. Egymás után emelkedtek a szebbnél szebb épületek. Luigi Gradenigo velencei követ 1523-ban azoknak a házaknak számát, melyeket az Észak Olaszországból oda bevándoroltak X. Leó megválasztása (tehát 10 év óta) építettek, 10.000-re teszi. Majdhogynem akkora szám ez, mint amellyel a szovjet reklám az építések terén napjainkban dicsekszik. Csak milyen házakat építettek a kommunizmus és milyeneket X. Leó alatt! Raffaello is olyan díszes házban lakott, melyet maga Bramante épített.

Agostino Chigi volt ekkor Róma leghíresebb bankára. Olyan hatalom volt, hogy még a német császár, a francia és a spanyol király, sőt a török szultán is ajándékkal kedveskedett neki. A művészeknek majdnem éppen olyan bőkezű és nagystílusú mecénása volt, mint maga a pápa, de a szegényeknek is és egyházi célokra is sokat adományozott. Világos azonban, hogy ő nem volt olyan erkölcsös is, mint a pápa, hanem erkölcsi neki is csak olyanok voltak, mint a nem pap Medicieké vagy más uralkodóké. Neki például metresze [szeretője] volt, nem felesége.

Az állítólag hitetlen, vagy legalábbis hitközönyös pápának azonban még arra is gondja volt, hogy Chigi megjavuljon, s nem nyugodott addig, míg a bankár rá nem szánta magát, hogy szeretőjével megesküdjék. Ekkor aztán – 1519. augusztus 28-án – azzal tüntette ki, hogy tizenhárom bíborosa kíséretében maga is részt vett az esküvőn. De ekkor Rómában senki se arra gondolt, hogy még az Evangélium is azt mondja, hogy örvendezzünk akkor, mikor megkerül az elveszett bárány vagy feltámad a halott, hanem mindenki csak azon botránkozott, hogy az ország-világra szóló lakomán maga a pápa is részt vett. Chigi ugyanis ekkor úgy kitett magáért, hogy mindenki erről beszélt. (Többek közt élve hozatta hozzá a halakat a messze tengerekről. Máskor olyan lakomát rendezett, hogy az asztalnál az arany és ezüst evőeszközökön mindenkinek rajta volt a címere. Utána mindenki haza is vihette magával ajándékba.)

Mivel maga a reneszánsz erkölcstelen volt, természetes, hogy fellendülésével és a világ és műveltsége központjává válásával Róma is mindig erkölcstelenebb lett. Világos, hogy ebben az erkölcstelenségben egyes bíborosok és főpapok is részt vettek, kivált mikor közülük sokat idegen, illetéktelen hatalom kényszerített az Egyház nyakára. Világos, hogy elkerülhetetlen volt, hogy azok között is ne akadjanak ilyenek, akiket maga a pápa kényszer nélkül nevezett ki. Az olyan papoknak és főpapoknak, akik kifogásolható erkölcsük ellenére is magasra emelkednek az Egyházban, többnyire olyan kiváló tulajdonságaik vannak, melyek erkölcsi fogyatékoságukat (melyeket bizonyítani egyébként többnyire úgyse lehet) feledtetni tudják.

Ilyen volt például X. Leó korában Bibbiena bíboros, akit a pápa nagyon szeretett, mert nagy műveltségével, műértelmével, a művészetért való rajongásával, elbűvölő modorával, szeretetreméltóságával és kedvességével, nagy diplomáciai képességével és éles eszével szinte nélkülözhetetlenné tette magát. Rossz erkölcsét a pápa bizonyára nem is tudta, mert elhihetjük, hogy fürdőszobájába, mely erotikus képekkel volt díszítve, a pápát bizonyára nem vezette be. Néhány levele is elárulja, hogy nem volt feddhetetlen erkölcsű, de ezeket természetesen nem a pápának írta. (Raffaellóval azonban a legbizalmasabb barátságban volt. Ez

természetesen Raffaellóra nem szégyen, de a pápára – úgy látszik – még akkor is az, ha nem tudta róla azt, amit Raffaello bizonyára tudott, mert hiszen azt a bizonyos fürdőszobát ő illusztrálta. Milyen ég és föld különbség egy X. Leó meg egy Raffaello!)

Ez a Bibbiena bíboros egyébként már 1520. november 9-én hirtelen meghalt. Végrendelete mutatja, hogy ő se volt hitetlen s nemes érzelmek is lakoztak még az ő lelkében is. Igen sok, nem pap kortársánál tehát azért még ő is különb volt. Még ő se volt olyan ember, aki csak annak örült, hogy „a Jézusról szóló meséből” neki mennyi haszna van, azaz aki csak fejőstehénnek tekintette a vallást, melyből kényelmesen élni lehet. Az Egyház ellenségei *minden* papról ezt gondolják. Láthatjuk azonban, hogy egy pápa se volt ilyen, még VI. Sándor se, sőt még Bibbiena bíboros se.

De e reneszánsz kori Rómában nemcsak a pápák vagy akár csak a bíborosok vagy papok nem vezettek az erkölcsstelenségben, hanem még maguk a rómaiak se. Amint Párizsról mindenki, aki jobban ismeri, hangsúlyozza, hogy nem maguk a párizsi nők romlottak (azok majdnem mind zárdában nevelkednek), hanem az oda özönlő külföldiek, ugyanezt hangsúlyozzák a reneszánsz kori rómaiakról is az egykori írók. Azt is mondják, Róma se volt romlottabb, mint Velence vagy más olaszországi nagyvárosok.

Az is érdemes a megemlítésre, hogy X. Leó udvarában a rang nem számított. A római főpapok és a Szentszéknél működő diplomaták *műveltségük* szerint értékelték az embereket. A humanisták, költők, írók, tudósok, művészek egyik lényeges alkatrészét képezték a római magasabb társadalomnak. A legnagyobb koponyájú humanista, Erasmus Rotterdamus azt írta az egyik bíborosnak: „Rómát csak akkor tudnám elfelejteni, ha a Lethe vizéből tudnék inni.” Ez a fölényes, elbizakodott, egyébként pedig rideg ember attól kezdve, hogy Rómát megjárta, örök honvágyat érzett utána. „Micsoda gyönyörű szabadság – írja –, micsoda könyvkinccsek, az ismeretek micsoda bősége a tudósok között, micsoda jóleső érintkezési mód! Hol találhatunk oly sok irodalmi társaságot, hol egy és ugyanazon helyen olyan nagy és olyan sokoldalú tehetségeket!”

Befejezésül még csak azt említem meg, hogy az Encyclopaedia Britannica is lényegében véve ugyanúgy ír X. Leóról, mint mi írtunk. Elismeri, hogy vallásos volt és hogy nem volt erkölcsstelen. Csak abban különbözik tőlünk, hogy mindezt éppen csak röviden megemlíti, de a pápa jó tulajdonságaival hosszabban nem foglalkozik, míg hibáit a megérdemeltnél kissé keményebb kifejezésekkel említi. Nyíltan megírja azonban, hogy „újabb tanulmányok azt eredményezték, hogy jobb (fairer) és megtisztelőbb (more honest) véleményünk legyen X. Leóról”.

VI. Adorján (1522–1523)

A bíborosi kollégium körülbelül VI. Adorján megválasztásakor állt elvilágiasodásának mélypontján. (De világos, hogy a római műveltebb társadalom még a bíborosi kollégiumnál is sokkal mélyebben állt, hiszen ha nem így lett volna, a papság se süllyedt volna olyan mélyre.)

Ezért azok a gúnyiratok, melyek addig a pápa emlékét rágalmazták és gyalázták, nemsokára egyes bíborosokkal foglalkoztak. Amint ez vagy az a név felmerült, mint akinek legnagyobb esélye volt arra, hogy pápa legyen belőle, a pamfletek rögtön a rágalmak, gyanúsítások özönével árasztották el őket és a közvélemény elé tárták valóságos vagy vélt bűneiket, de természetesen még valóságos bűneiket is nagyítva és gyűlölettől eltorzítva. Ezt eredményezte a nagy római szabadság.

A bíborosok megoszlottak. A Medici-párt jelöltje, Giulio de' Medici a szavazatoknak csak egyharmadával rendelkezett, de a többi párt jelöltje: Farnese, Soderini, Valle vagy a spanyol Carvajal még kevésbé tudták a szükséges kétharmad részt megszerezni a szavazatokból. Mivel a megegyezésre semmi remény se volt, végül január 9-én a tizenegyedik szavazás megkezdése előtt szólásra emelkedett Medici bíboros és azt indítványozta, hogy mivel azok között a bíborosok között, akik jelen vannak, egy se lehet pápa, válasszunk meg egyet azok közül, akik nincsenek jelen. 39 választó volt jelen s ezek közül csak három volt nem olasz. Kilenc külföldi bíboros nem volt jelen. Most csak az volt a kérdés, hogy e kilenc közül kit válasszanak meg. Medici bíboros azt ajánlotta, hogy „a tortosai bíborost, egy 63 éves tiszteletreméltó embert, akit általánosan szentnek tartanak”. Valószínű, hogy ez ajánlat megtevésében nem csak a jelölt életszentségét, hanem azt is nézte az ajánló, hogy az illető V. Károly császár és spanyol király kedves embere volt.

A többi párt feje egymás után jelentette be csatlakozását, s látva, hogy a kétharmad többség már megvan, csatlakoztak a többiek is, úgyhogy néhány pillanat alatt el volt döntve a Rómában, sőt Itáliában teljesen ismeretlen VI. Adorján megválasztása. Németalföldi, utrechti származású volt, egészen egyszerű családból. Egy hajóács fia, tudós professzor, V. Károly nevelője, akit távolléte idejére nemrégén tett Spanyolországban helytartójává és tortosai püspökké. Természetesen bíborossá is tisztán a császár kedvéért nevezte ki X. Leó.

Mivel akkor még, legalábbis Hollandiában, az egyszerű embereket (akik nem voltak nemesek) csak keresztnevükön nevezték s utána genitivusban apjuk nevét tették, az új pápának még neve se volt. Úgy hívták: Adrianus Florencija, Trajecto, az utrechti Adorján, Florenc fia.

És az új pápa nem is vett fel új nevet, hanem továbbra is Adorjánnak nevezte magát, noha ez félezer év óta nem fordult már elő. Ilyen sokra becsülte alantas nevét.

Az se fordult elő már 1378 óta soha, hogy ne olasz ember lett volna a pápa. Germán származású embert pedig akkor már 461 éve választottak utoljára pápává. Sajátságos, hogy ez mégis éppen akkor fordult elő, mikor a konklávében részt vevő 39 bíboros közül csak három volt nem olasz és mikor a germánok elszakadóban voltak az Egyháztól.

VI. Adorjában azonban olyan pápát kapott a züllött, de azért (a magáé helyett) mégis állandóan a pápák és bíborosok életmódján botránkozó reneszánsz kor, akire igazán nem foghatták rá, hogy vesztegetéssel szerezte meg magának a pápaságot, de még csak azt se, hogy korteskedett érdekében, vagy akárcsak hogy szeretett volna pápa lenni.

Órá azt se mondhatta senki, hogy megszegte a választása előtt a választási feltételekre adott aláírását, sőt újabban már esküjét. Mert igaz ugyan, hogy a bíborosok most is állítottak fel választási feltételeket s ezeket mindnyájan aláírták, de hát ő nem írhatta őket alá, mert a választáson jelen se volt.

Nepotizmussal, rokonpártolással se vádolhatta senki, mert hiszen nem voltak rokonai, legalábbis olyanok nem, akiket a túl kulturált római társadalom élére lehetett volna emelni a törzslakók mellőzésével.

VI. Adorjánra senki se foghatott rá olyasmit, amiben X. Leóban annyira botránkozik még ma is a világ. Ő életében még sose vadászott, sőt még csak puska se volt kezében. Őt nem vette körül se fény, se pompa; ő nem volt zenekedvelő, annál kevésbé szokott dúdolgatni. Ő annyira nem adott fényűző lakomákat, hogy egyenesen mindig egyedül szokott étkezni. Ő nemcsak nem evett és nem nevetett mindig, mint X. Leó, hanem még mosolyogni is alig látta valaki.

V. Károly császár, aki ismerhette, hiszen tanítója volt, azt mondta, hogy császárrá választásán kívül semmi se örvendeztette meg annyira életében, mint mikor a hírt meghallotta, hogy „maitre Adrian” (Adorján mester) pápa lett.

VI. Adorján annyira szent ember volt, hogy együtt volt meg benne a hit dolgában való szigorúság és a legtökéletesebb felebaráti szeretet. Mikor például még bíboros korában utazás közben egyik szolgája megbetegedett és lázas lett, átengedte neki a maga hordozószékét és a nehéz utat lóháton tette meg, noha akkor már éppen nem volt töretlen egészségű ember.

Nagy éltszentsége és szigorúsága ellenére annyira emberi volt, hogy szülővárosához, Utrechthez, egész életén át meghatóan ragaszkodott. Mikor tortosai püspök lett, lemondott addig élvezett javadalmairól, de az utrechtiről nem. Spanyolországban a császár helytartója volt, mégis „fogságnak” nevezte ottani tartózkodását s hangsúlyozta, hogy ő nem való a spanyolok közé, annál kevésbé Spanyolországba. „Még ha pápa lennék – mondta egyszer (1517 júliusában) –, még akkor is azt szeretném, ha Utrechtben székelhetnék.” Ugyanekkor egy kis házat is vett és rendeztetett be magának Utrechtben. Nem gondolta szegény, hogy Utrechtet ő többé már nem látja meg sose, hiába vágyódik utána annyira.

VI. Adorjánról pápává választásakor, az akkor már évek óta Rómában élő németalföldi Cornelius de Fine ezt írta naplójába: „Egészen egyszerű ember, aki mindig istenfélelmével tűnt ki. Löwenben csak a tudományoknak élt. Minden tekintetben képzett, kiváló hittudós és kanonista és egészen alacsony családból származik. Három éven át igen jól kormányozta Spanyolországot. A Szentlélek választotta ki ezt a kiváló embert.”

Rómába csak március 18-án érkezett meg Studillo az első biztos hírrel róla: „Középtermetű ember őszülő hajjal, sasorral, kis élénk szemekkel, inkább sápadt, mint piros arcszínnel, kissé már hajtott a termete, de még erőteljes, különösen jók a lábai. Még mindig bíborosi ruhában jár, kevés szolgája van, szereti a magányt, a kinevezéseket igen nehezen osztogatja, se a felháborodásra, se a tréfálkozásra nem hajlamos. Megválasztása hírére az öröm semmi jelét se adta, hanem mélyen felsőhajtott. Este korán visszavonul, hajnalban kel, minden nap miséz, fáradhatatlan a munkában. Lassan beszél, többnyire latinul, nem éppen tündöklően, de azért nem is rosszul. (A római humanisták túl sokat adtak a virágos latin beszédre, számukra ez volt a legfontosabb, mindenki műveltségét ebből ítélték meg.) Spanyolul ért (olaszul nem) s néha igyekszik is magát ezen a nyelven kifejezni. Legfőbb vágya az, hogy a keresztény fejedelmeket a törökök elleni harcra egyesítse. Vallási dolgokban rendkívül szigorú. Senkinek se fog *egy* egyházi állásnál többet adni, mert alapelveként azt hirdeti, hogy a javadalmakat akarja papokkal, nem pedig a papokat javadalmakkal ellátni.”

Annyira tökéletes ember volt, hogy mikor a császár arra hivatkozott, hogy őt a bíborosok rá való tekintettel választották pápává, VI. Adorján finoman bár, de visszautasította ezt a feltevést. Noha a császár, aki Adorján megválasztásakor külföldön tartózkodott (hiszen ezért tette Spanyolországban maga helyett helytartójává Adorjánt), azt üzenté neki, hogy utoljára szeretne még vele Spanyolországban találkozni, VI. Adorján mégse várta meg, sőt – ez per sze nem készakarva történt – ugyanakkor szállt hajóra, mikor a császár kikötött Spanyolország területén. A császár azt a kérését pedig, hogy szövetkezzék vele a francia király (I. Ferenc) ellen (X. Leó olasz létére szövetkezett vele), kereken elutasította. Róla tehát senki

se mondhatta, hogy nem az Egyház, hanem a császár érdekeit képviseli, vagy hogy túlságosan politizál.

Mikor olasz területen, Livornóban, augusztus 23-án kikötött, ott őt a toscanai bíboros és az egyházi állam küldöttsége ünnepélyesen fogadta.

A bíborosok – mint akkor szokásban volt – egészen világias öltözetben jelentek meg előtte, spanyol kalapban és oldalukon fegyverrel. A pápa mindjárt megdorgálta őket érte. Mikor neki akarták ajándékozni azt a fényes asztali ezüstszerelést, mellyel a várban megvendégelték, ezt válaszolta: „Úgy látszik, itt a bíborosok úgy viselkednek, mintha királyok lennének. Szereztek magatoknak kincseket inkább a mennyország számára!”

Mikor arra kérték, hogy útközben látogasson el Pisába s Firenzébe és a római pestisveszély miatt egyelőre Bolognában állítsa fel székhelyét, ezt felelte: „Sietnem kell Rómába, Rómába!” Az ottani pestis annyira nem aggasztotta, hogy mihelyt kedvező lett a szél, azonnal hajóra szállt és a még asztalnál ülő bíborosokat nem is értesítette.

A Roccában őt körülözönlő ínségeseknek ezt mondta: „Szeretem a szegénységet és látni fogjátok majd, mit teszek értetek.”

Ostiában a kedvezőtlen szélirány akadályozta a partraszállást. A pápa azonban mindössze hat személy kíséretében elsőnek szállt csónakra és „fiatalos hévvel” minden segítség nélkül lépett a csónakból a partra. Legelőször itt is a templomba sietett. A bíborosok a kastélyban meg akarták vendégelni, de a pápa csak egyedül evett s utána azonnal ösvérre szállt, úgyhogy a bíborosok és a kíséret nagy rendtelenségben követte siető urát a nagy porban és hőségben.

Velence képviselője itt látta meg először. „Arca hosszú és halvány – írja haza –, teste sovány, kezei hófehérek, egész megjelenése tiszteletet parancsoló. Még mosolyában is bizonyos komolyság van.” „Megesküdtem volna – olvashatjuk egy másik velencei jelentésben –, hogy barát volt” (pedig VI. Adorján sose volt szerzetes).

Rómában legelőször augusztus 29-én fogadta a bíborosokat. Korán reggel, de még ekkor is misét mondott előtte. (Ezt a napi misemondást még a hajón se mulasztotta el egyszer se.) Ascanio Colonna bíboros Lelio della Valle érdekében, aki gyilkosságot követett el, kérelmet terjesztett elő. A pápa ezt felelte: „Gyilkosság alóli feloldozást nem lehet kapni, kivéve nagyon fontos okokból, de így is csak akkor, ha már azok, akik a sérelmet szenvedték, kihallgattak. Mind a két felet meg akarjuk hallgatni, mert célunk az, hogy igazság legyen még akkor is, ha a világ összedől.”

Ezután egy lovász (akit a pápa Spanyolországból hozott magával) kért a pápától egy kanonoki javadalmat. Ezt a választ kapta: „Kanonokságot csak azok kapnak, akik kanonoki kötelességeket is teljesítenek, nem pedig lovászok.”

Campeggio bíboros számára, aki szintén egyházi javadalmat kért, ez volt a pápa válasza: „Majd meglátjuk.”

Láttuk, milyen adósságban hagyta hátra X. Leó a pápai széket. A pápa halála után kilenc hónap telt el, mire utóda Rómába érkezett. Akkorra volt a pénztelenség, hogy mikor egy futárt Peruggiába kellett küldeni s útiköltségre 50 dukátra volt szükség, egy díszes gyertyatartót kellett a templomból elzalogosítani, hogy a pénzt előteremthessék. Mikor a II. Pál után maradt rendkívül értékes mitrát [püspöksüveget] akarták eladni, kisült, hogy a rajta levő drágaköveket már régebben kicserélték hamiskövekre ugyanilyen okból.

Említettük, hogy ilyenkor IV. Sixtus is, VI. Sándor is, X. Leó is megtette, hogy egyes javadalmakba olyanokat nevezett ki, akik az Egyház céljaira bizonyos összeget fizettek. VI. Adorjának is ajánlották pénzszerzésre ezt a módot. Bizonyára jobban rá is lett volna szorulva, mint az említett pápák bármelyike, ő mégis ezt választotta: „Azokat a kegyeket, melyeket adományozni fogok, *ingyen* akarom adományozni.”

Ezután azoknak a lovászoknak a serege járult VI. Adorján elé, akik addig X. Leó szolgálatában álltak, és a pápa körül térdre hullva (a térdre hullás azért volt szokásos, mert a pápa

ilyenkor mindig áldást adott s az áldást térdelve szokás fogadni) kérték, hogy ő is erősítse meg őket eddigi jól jövedelmező állásukban. A pápa nem felelt nekik semmit, csak a kezével intett, hogy keljenek fel, mert teljesen céltalan a dolog.

Mikor a rómaiak diadalívet akartak felállítani tiszteletére, megüzente nekik, hogy hagyják abba a munkát. Pogány szokás az, jámbor keresztényekhez nem illik. A római hatóságok küldöttségének ellenben részvétét nyilvánította a városban dühöngő pestis miatt. Ne veszítsék el bátorságukat – mondta nekik –, ő a maga személyét illetően kevéssel be fogja érni.

Az új pápa első rendelkezése az volt, hogy szigorú büntetés terhe alatt eltiltott minden fegyverviselést és kitiltott Rómából minden feslett személyt. Második rendeletében eltiltotta a papoknak a szakállviselést. Ez ugyanis akkor a szép külsőt jelentette. A rendelet is azzal okolta meg a dolgot, hogy inkább katonáknak, mint papoknak látszanak miatta.

VI. Adorján személyében olyan ember került a pápai székre, akivel még a humanisták és az Egyház és a pápák mai ellenségei is meg lehetettek volna és meg lehetnének ma is elégedve. A szegénység és igénytelenség nem parancs, hanem csak tanács az Evangéliumban és csak a szerzetesek tesznek rá fogadalmat. Most olyan pápát kapott az Egyház, aki nem is volt soha szerzetes, mégis megvetette a pénz, a rang, a hatalom minden előnyét, s aki nemcsak fényűző nem volt, hanem még csak kényelmes se.

Láttuk egyébként, hogy fényűzők még voltak még a reneszánsz pápák gyarlóbbjai se. Egyedül csak VI. Sándor volt az és X. Leó félig, mert ő, noha a fényt és a pompát élvezte, hiszen bölcsőjétől kezdve hozzá volt szokva s benne nevelkedett, de viszont ezt ellensúlyozta azzal, hogy a pénzt szórta az egyszerű embereknek is, és ami még ennél is több, nemcsak a pénzt, hanem a szeretetet is, továbbá, hogy a gazdagság élvezetének ellensúlyozására sokkal többet és jobban böjtölt, mint elő volt írva. VI. Adorján azonban nemcsak maga volt egyszerű és önmegtágadó (nemcsak kora hajnalban kelt, hanem ezt annak ellenére tette, hogy éjszaka is felkelt, hogy a breviárium megfelelő részét szerzetesmódra végezze el), hanem arról is gondoskodott, hogy a papok és a bíborosok is az Evangélium szellemének megfelelően éljenek s ettől a követeléstől nem riasztotta vissza se ellenségeskedés, se gyűlölet, se népszerűtlenség. (Mert a többi reneszánsz pápát is többnyire ez riasztotta vissza a papság életmódjának és erkölcsének megreformálásától.) Az Egyház naiv jóakarói (nem azonban azok, akik élettapasztalattal is rendelkeznek) ugyancsak meglepődhetnek tehát, mikor tudomásul kell venni, hogy VI. Adorján Rómában hamarosan sokkal gyűlöltebb lett, mint X. Leó (hiszen őt nem is gyűlölték, éppen ellenkezőleg, rendkívül szerették és szerethették is), s ugyanannyira gyűlölt, mint VI. Sándor.

Ennek oka ugyan elsősorban az volt, mert idegen volt (VI. Sándor is az volt), de vele kapcsolatban ez természetesen csak ürügy volt. Azok, akik addig a reneszánsz pápákban csak a rosszat látták, mert bennük csak ezt vették észre (a gyűlölet ugyanis elvakít), most egyszerre felfedezték jó tulajdonságaikat is, sőt csak ezeket látták. De ezeket most csak azért vették észre, hogy VI. Adorjánt annál jobban gyűlölhessék.

Világos, hogy voltak fogyatékoságai neki is. Természetes, hogy szeretni jobban lehet egy X. Leót, aki mindig nevet és mindenkihez kedves, aki olvasatlanul szórja a pénzt; aki széptípi Rómát és világraszóló alkotásokkal gazdagítja; aki mindent elnéz, mindent megbocsát; aki alatt a léhűtők ezrei kaptak jó állást és akivel a közvélemény irányítói, az írók, a legjobb barátságbán voltak, mert szerette társaságukat, élvezte műveiket és bőkezűen fizette alkotásaikat. Az erkölcsi magasságokat azonban nem kedvelik az emberek, sőt természetesen félnek tőlük. Ha pedig ezek az erkölcsi magasságokban élők az erkölcsi alantasságot még büntetik is (amint egy pápa, kivált a papokban, kénytelen is büntetni), akkor sok ellenséget szereznek maguknak. Az ellenségek azonban egyúttal a rágalmakat is jelentik.

Pedig a tapasztalatlan azt gondolná, hogy a reneszánsz pápákkal szerzett tapasztalatok után, az ő „élvvagyuktól” és „dorbézolásaiktól” megcsömörölve, fellélegeztek az emberek és egyenesen rajongtak az olyan pápáért, mint VI. Adorján volt, aki először azt tervezte, hogy

be se költözik a Vatikánba, hanem egy magányos, földszintes kis házat választ lakásul, s akit a rómaiak szörnyülködése eltérített ugyan e szándékától, de étkezései alkalmával olyan kis edényeket használt, mint „egy szegény falusi plébános”, „környezete olyan kevés emberből állt, amilyen kevés csak lehetséges” és mindössze két szolgálja volt, akik egyszerű emberek voltak” (Negri).

Mikor a bíborosok arra kérték, hogy lássa el magát megfelelő szolgaszeméllyel, azt felelte, hogy előbb adósságait kell kifizetnie. Mikor meghallotta, hogy X. Leó száz lovászt tartott, keresztet vetett magára és azt mondta: nekünk tökéletesen elég lesz négy is, mivel azonban mégis úgy illik, hogy annyi neki is legyen, mint egy bíborosnak, hát legyen tizenkettő.

A spanyol Blasio Ortiz azt jegyezte fel róla, hogy sose vett észre rosszat ebben a pápában, hiszen minden erények tükré. A velencei követjelentések is hangsúlyozzák, hogy egyenesen példásan jámbor életmódot folytat. VI. Adorján még a pápai széket is csak azért fogadta el, mert félt Isten haragjától, hogy a kötelesség alól kibújik.

Most azonban az emberek nem ezt látták, legalábbis nem ezt értékelték. Most egyszerre X. Leónak és elődeinek előnyeit kezdték észrevenni s azt sajnálni, hogy ma már nem úgy van, mint volt régen.

De mintha még a sors is összeesküdött volna VI. Adorján ellen. Megválasztása után majdnem egy esztendő telt el, mire Rómába meg tudott érkezni. Hiszen előbb meg kellett tőle kérdezni, hogy a választást elfogadja-e, s mire a válasz az akkori közlekedési viszonyok közt megérkezett, ahhoz is hetek, sőt hónapok kellettek. Aztán utazásához a tengeri kalózok miatt egy egész hajóhadra volt szüksége, de a pénzt rá – érthetően – nagyon nehezen tudta előteremteni. Mikor ez végre megvolt, akkor meg – mint láttuk már – a császár kérte, hogy várjon egy kicsit, mert szeretne vele találkozni. A pápa azonban annyira nem volt hibás a késedelemben, hogy még emiatt se várt tovább. Mikor megválasztása után *kilenc hónapra* végre székvárosába érkezett, akkor meg a nagy pestisjárvány bénított meg úgyszólván minden tevékenységet. Nem a pápáét, mert ő nem sokat törődött vele, hanem másokét, mert mások – például a külföldi követek – annál jobban törődtek vele.

Hatvanegyedik évében volt, mikor pápává választották, de fiatalabbnak látszott, mert jó testi erőben volt. De a sok gond, meg nem értés, keserűség, aztán a neki szokatlan éghajlat és nagy meleg (északi ember volt) úgy megtörték életerejét, hogy megérkezése után egy évre már meg is halt tehát, még ha lángelme lett volna, alkotásokra, mint pápa, akkor se tekinthetett volna vissza.

VI. Adorján Rómában példátlan gyűlölettel találta magát szemben. Először is gyűlölték, mint idegent. Évszázadok óta nem volt Rómában más pápa, mint olasz, s a nemzeti gőgöt végtelenül bántotta, hogy uruk most egy „barbár” lett. Nekik ugyanis mindenki barbár volt, aki nem volt olasz, de különösen barbárok voltak szemükben az északi germánok, akik akkor még a kultúra sokkal alacsonyabb fokán álltak és egyszerűbb életmódot folytattak, mint ők. Nem szenvedhették a pápa latin kiejtésében azokat a kemény torokhangokat, melyekben a germánok (és magyarok) latin kiejtése ma is eltér az olaszokétól. Olasz gyalázatnak tekintették VI. Adorján pápaságát.

De nemcsak lány kiejtést kívántak tőle, hanem szóvirágokkal teletűzdelt, színes, reneszánsz kori latinságot is. Ha azt, hogy a pápa olasz legyen, az olasz, a római nemzeti önérték kívánta, ez utóbbit a reneszánsz műveltség. Ez azonban hiányzott VI. Adorjánból. Nem maga a műveltség, hiszen egyetemi tanár volt s még olasz kritikusai is elismerték róla, hogy „a tudományok, különösen pedig a teológia barátja” és hogy „műveletlen papot nem tud tűrni”, hanem a humanista műveltség. Ennek VI. Adorján egyenesen ellensége volt, mert hiszen egyházellenes és léha, frivol műveltség volt.

VI. Adorjánt tulajdonképpen ezért kellett volna legjobban szeretniük még a humanistáknak is, mert hiszen elsősorban ők voltak azok, akik a reneszánsz pápákat megrótták azért,

mert az ő léha színdarabjait végignézték és szobraikat – a művészetnek tett engedményképpen – lakosztályaikba, sőt templomaikba is beeresztették.

VI. Adorján nem eresztette be őket. Neki – nagyon helyesen – előbbre való volt a hit szentsége és az erkölcsök tisztasága, mint a művészi szép. Ezért Vasari ráfogja, hogy a Sixtusi kápolnát az oda festett és faragott meztelen alakok miatt fürdőszobának nevezte és le akarta romboltatni. Ez természetesen nem igaz, legalábbis bizonyítani nem lehet. Igaz azonban az, hogy nem lelkesedett a Sixtusi kápolnában felhalmozott művészetért, s míg elődei és a mai közvélemény csak a művészetet nézte és értékelté, sőt bámulta s bámulja benne, VI. Adorján pápa egyedül csak a vallást és az illemet tartotta szem előtt.

Könnyű azonban elképzelnünk, hogy kora humanistái és művészei, akiket az új pápa új felfogása nemcsak hiúságukban, hanem megélhetésükben, vagy legalábbis jólétükben is érintett és akik hittek is az Evangéliumban meg nem is, és inkább a művészet volt az istenük, mint Krisztus, milyen végtelen göggel és lenézéssel kezelték a „barbárt” s milyen gyűlöletbe és gúnyba mártott tollal írtak róla.

Akik VI. Adorján korában írtak, humanisták voltak, tehát mindannak gyűlölői és leki-csinylői, ami Adorjánnak szent volt, a gúnyhoz és nevetségessé tevéshez pedig különösen jól értettek. Mivel pedig az emberek akkori véleményéből ma már csak arról tudunk, amit írásba is fektettek, VI. Adorjánnak csak a torzképe maradt ránk. Csak azt tudjuk róla, milyen elmaradott barbár és a modern kultúrának milyen nevetséges ellensége volt.

Az, hogy ő elődeivel ellentétben szent életű pápa volt, hogy tündökölt mindazon ére-nyekben, melyek hiányát ugyanezek a humanisták és utánuk a modern közvélemény annyira megróttá a reneszánsz pápákban, VI. Adorján elődeiben; hogy ő úgy élt, hogy mindenkinek látnia kellett, hogy valóban hisz és egyedüli életcélja az Isten országának előmozdítása, azt most a humanisták nem vették észre, mert most az éremnek a másik oldalát nézték.

Mikor a pápák kultúreberek voltak, akkor ezen botránkoztak, mert csak azt látták, hogy ez a kultúra mennyire ellenkezik a keresztény hittel és erkölcsökkel; mikor pedig aszkéta volt a pápa, akkor viszont csak azt sajnálták (dehogy sajnálták: méregbe mártott tollal gúnyolták és nevetségesé tették), hogy a pápa mennyire tisztul és mennyire elmaradott.

Világos, hogy evilági szemmel nézve IV. Sixtus, VI. Sándor, II Gyula s X. Leó Rómája és Vatikánja sokkal szebb és imponálóbb, mint VI. Adorján aszkézise és rideg egyszerűsége. Az is kétségtelen, hogy X. Leó környezetében élni, vele társalogni, tőle kegyeket kérni (és kapni) sokkal kellemesebb volt, mint VI. Adorján Rómájában és „udvarában” élni. Hiszen neki nem is volt udvara és – sajnos – az is igaz, hogy szegény VI. Adorján, látva az ellen irányuló nagy gyűlöletet, meg nem értést és rosszakaratot, mindig jobban elkülönítette magát az emberektől, sőt mindig gorombábbá vált irántuk (ez már gyarláság benne, de – sajnos – nagyon is érthető gyarláság).

Igazat azonban csak akkor adhatnánk a humanistáknak és a velük tartó közvéleménynek, ha akkor is így írtak és beszéltek volna, míg IV. Sixtus, VI. Sándor, II. Gyula és X. Leó élt, azaz míg élvezhették az ő ragyogó Rómájukat minden örömeivel s előnyével együtt. De ők (és velük a mai közvélemény is) akkor nem Róma ragyogását nézték, hanem csak romlott erkölceit és hite megfogyatkozását. Ezért aztán akkor még jobban botránkoztak, mint most VI. Adorján alatt az ellenkező miatt.

Láttuk, hogy akkor ahelyett, hogy azon a címen, hogy a pápák kultúreberek voltak, a kultúrát (ami nekik egyedül számított) szolgálták, és Rómát ragyogóvá tették, jóindulattal nézték volna őket, irántuk való gyűlöletükben még olyan hitetlenséget és erkölcstelenséget is rájuk fogtak, melyben sose voltak bűnösök s dicsérendő kultúreberek helyett mint erkölcsi szörnyetegeket állították őket az emberek elé, mert gyűlöletükben ezt csináltak belőlük.

Ezt bizony nem lehet nekik (még kevésbé a modern közvéleménynek és a mai íróknak) megbocsátani, mert annak bizonyítéka, hogy gonoszokkal, sőt képükben egyenesen a fényt, igazságot és szentséget, azaz az Egyházat ádázul gyűlölő sátánnal van dolgunk.

A velencei követ azt jelentette haza, hogy egész Rómát ijedtség, sőt rémület fogta el amiatt, amit Adorján, az új pápa, hat nap alatt tett. „Mindenki remeg” – írja ugyanő. Minden bíborosnak el kellett távolítania a szakállát, mint a világias külső jelét. Mikor az erkölcstelen élet hírében álló, de hatalmas Cibo bíboros kihallgatást kért, VI. Adorján egyszerűen nem fogadta. Ilyesmi talán még sose fordult elő.

Még feltűnőbb, hogy azzal a Medici-bíborossal, akinek VI. Adorján egyedül köszönhette pápává választását (és aki a pápai széken utóda is lett) egy cseppet se mutatta háláját. Úgy bánt vele, mint a többi bíborossal. (Mert pápaságát tehernek tekintette, nem pedig a maga érvényesülésének. Teher ránk rakásáért pedig nem szoktunk hálásak lenni.) A bíborosok fegyverviselési tilalmát is a legszigorúbban végrehajtotta.

Mikor Trivulzio bíboros arra való hivatkozással, hogy kevés a jövedelem, meglevő javadalmai mellé még egy püspökséget kért tőle, a pápa megkérdezte, mennyi a jövedelme. Mikor megtudta, hogy eléri az évi 4000 dukátot, azt válaszolta: „Nekem csak 3000 dukátom volt, mikor Spanyolországból ide utaztam.” Egyúttal mindjárt ki is adta a parancsot, hogy egy javadalomnál többet ezután senkinek se lehet adományozni.

X. Leó idejében 40 referens volt. VI. Adorján megszüntette e színekúrákat [semmi munkával nem járó, jól jövedelmező állások] s számukat, leszállította kilencre.

Ha a VI. Adorján elődei „bűneit” gúnyoló krónikaíróknak becsületes lett volna a szándékuk, akkor VI. Adorjánt égis kellett volna magasztalniuk. Miért történt ennek éppen az ellenkezője?

Mindenki jól tudta, hogy VI. Adorján trónra léptekor nemcsak pénzt nem talált, hanem még az elődje nagylelkűsége okozta adósságokat is neki kellett fizetnie. Mégis hamarosan egész Róma az új pápa piszkos fukarságát korholta, pedig nem fukar volt, hanem csak takarékos.

II. Piust kigúnyolták azért, mert félt a pestistől, VI. Adorjánt azért gyűlölték, mert túlságosan is nem félt tőle még akkor se, mikor naponta harmincan haltak meg benne a városban.

Elődeit gyűlölték azért, mert rokonaikat túlságosan szerették és gazdagították. VI. Adorjánban az ellenkezőt kifogásolták. Egyik unokaöccse, aki Sienában tanult, hozzá sietett Rómába. A pápa közölte vele, hogy azonnal vissza kell utaznia. Egyik rokona, nagy reményekkel tele, egyenesen gyalog ment hozzá Rómába. A pápa ezt megajándékozta, de egészen szerényen, utána azonban neki is mennie kellett. A rómaiak ezen is megbotránkoztak s nem elődeinek oly sokat kifogásolt emberi gyöngeségei elleni tudatos, aszketikus küzdelmet láttak benne, hanem kereszténytelen keménységet. De azért mégis szidták őt azért is, hogy környezetében csupa hollandok vannak. Pedig hát az ő hollandjai nem gazdagodtak meg környezetében.

Láttuk, hogy régebben talán senkit se gyűlölték annyira, mint a pápai udvarban levő spanyolokat. Mégis, mikor VI. Adorján (aki tudvalevőleg Spanyolországból ment Rómába) takarékosági okokból az udvarában levő spanyolok nagy részét elbocsátotta (1523. április elején) s utána a legközelebbi környezetében élők számát is leszállította, szinte példátlanul fellobbant miatta a pápa „fukarsága” elleni gyűlölet lángja. Hogy költők és bohócok helyett a szegényeket és a betegeket támogatta, azt senki se vette észre. Ekkor írta haza a ferrarai követ, hogy *soha még pápáról nem ítélték olyan kedvezőtlenül, mint VI. Adorjáról.*

Mindenki egész nyíltan szidta a pápa „fukarságát” és „pénzvágját”. Voltak, akik már egyenesen a város tökéletes tönkremenését jósolták miatta. 1523. február 25-én egy megháborodott kuriális hivatalnok egyenesen törrel támadt a pápára. Adorjánt mindez se meg nem rémítette, se meg nem változtatta. Nem tűrt javadalomhalmozást, nem tűrte a szimónia legburkoltabb formáját se, egy embernek nem adományozott egynél több javadalmat és a legnagyobb gondja volt rá, hogy ezt az egyet is olyannak adja, aki a legméltóbb reá. A papok erkölcsi kihágásait a legszigorúbban megtorolta, s ha kifogás alá estek, a legbefolyásosabb bíborosok is ugyanazon bánásmódban részesültek, mint a legalsóbb rangú kuriális hivatalnokok.

VI. Adorján eleve ellenszenvvel (többnyire jogosan) viselkedett minden elődjétől rámaradt kuriális hivatalnokkal szemben, mert a korrupció valóban elterjedt volt közöttük. Vilá-

gos, hogy nagy rendcsinálása közben előfordulhattak és elő is fordultak tévedések is, mert a korrupció természetesen nem volt olyan nagy, mint a híre. De ha igaz volt az, hogy „in Roma omnia sunt venalia” (Rómában mindenki megvesztegethető), akkor ez olyan nagy baj volt, hogy kiirtására megokolt volt a legnagyobb szigor is.

Mégis még tisztességes emberek is így írnak miatta: „Róma már nem Róma. Alig menekültünk meg az egyik pestistől, már belekerültünk egy még rosszabba (!). Ez a pápa senkit se ismer. Kegyek adományozásáról semmit se hallunk. Mindenki kétségbe van esve. Van, aki azt írja, hogy a végén még újra Avignonba vagy a messze óceánhoz, Adorján hazájába kell menekülnünk. Ha Isten nem segít, vége az amúgy is erősen veszélyeztetett keresztény államnak.”

VI. Adorján ellenében jelent meg Francesco Bernitől „Capitulum [fejezet, írás] Adorján pápa ellen” címen, 1522 őszén talán a legmerészebb hangú gúnyirat, melyet a reneszánsz kor (pedig ez igen sokat jelent) satírikus irodalma valaha produkált. Benne van az az egész düh és elkeseredés, egyúttal megvetés, amelyet a szigorú, feddhetetlen pápa reformátori tevékenysége, idegen erkölcei és környezete X. Leó udvari emberei körében kiváltott.

„A pikáns hazudozás mesterműve – írja Pastor –, tele gyűlölettel a külföldi, a művészi dolgokban barbár, a reformátor ellen.” De még a gyűlöletnél is nagyobb benne a megvetés „a nevelés holland-német barbár” ellen.

Azt írja Pastor, hogy Adorján, az idegen pápa elleni gyűlölet úgyszólván minden egykorú tudósításban megtalálható. Ez magyarul annyit jelent, hogy a feddhetetlen és a laza erkölcsök ellen fellépő pápa elleni gyűlölet még sokkal nagyobb és általánosabb volt, mint a gyarló pápák elleni. Még azok is (pedig ezek ugyancsak kevesen voltak), akik tárgyilagosak igyekeztek maradni s a pápa jó tulajdonságait is elismerték, császárpártinak (pedig láttuk, hogy annak ellenére, hogy a császár nevelője volt, mégse volt császárpárti), zsugorinak és emberkerülőnek tartották.

Ilyen, kivételesen tárgyilagosságra törekvő ember volt Gabbioneta, a mantuai ügyvivő, aki 1523. július 28-i jelentésében elismeri, hogy a pápa arca szelídséget és jóságot lehel és teljesen azt a benyomást teszi, mintha egy szerzetessel volna dolgunk, mégis ő is keserűen panaszkodik, hogy X. Leó életvidám, derűs udvara alatta mennyire megváltozott. A változást tehát nem örvendetesnek, hanem sajnálatosnak találja. „Róma tökéletesen megváltozott – írja. – A Vatikán fénye odavan. Ott, ahol máskor a legelevenebb élet folyt, alig lát az ember valakit ki- vagy bemenni.”

A pápa annyira érezte az ellene irányuló gyűlöletet és annyira ellenségektől látta magát körülveve, hogy már attól félt, hogy megmérgezik. 1523 januárjában már fel is fedezték egy élete elleni merénylet tervét. Ilyesmiről nemcsak X. Leó, hanem még VI. Sándor alatt se volt szó soha. A szent életű, a szerzetesi egyszerűségben élő, lelkiismeretes, minden emberi családságtól, sőt még a nepotizmustól is teljesen ment VI. Adorjának azonban még az életét is el akarták venni azok, akik nemrégén még a pápák fényűzése és világias életmódja miatt voltak tele felháborodással.

Most igazán nyilvánvalóvá vált, hogy nem a pápák udvarának világiassága volt az oka az erkölcsök meglazulásának, hanem éppen ellenkezőleg: az általános erkölcsi elfajulás következménye volt a pápai udvar erkölcsi lazasága is, melyen botránkoztak ugyan azok, akik az általános elfajulásnak fő okai és fő részesei voltak, de mihelyt jött valaki, aki e panaszokat komolyan vette és segíteni akart rajtuk, akkor rögtön ő lett a fő ellenség és sokkal nagyobb gyűlöletben részesült, mint azok a pápák, akiken a romlott kor romlott erkölcei többé-kevésbé meglátszottak. Ezt a kor szellemi vezetői még tűrhetlenebbnek tartották. Bajnak tartották, ha az egyháziak is idomulnak hozzájuk, de még nagyobbak, sőt egyenesen tűrhetetlenek, ha az Egyház fellép ellenük.

„Milyen sok függ attól – hangsúlyozta nagyon sokszor szegény VI. Adorján –, hogy egy ember működése milyen időben történik!” Egyszer pedig elkeseredve mondta környezetében levő holland földijének, Heczének: „Dietrich, mennyivel jobb volna, ha most is Löwenben

élnék békességben!” Láttuk, hogy hozzá hasonlóan szigorú erkölcsű elődje, IV. Jenő, szintén hasonló kijelentést tett a halálos ágyán.

Luther fellépésekor az olasz és fényűző X. Leó volt a pápa. A hitújító tehát mikor az Egyház ellen fellépett, szolgálatába állíthatta a germán nemzeti érzést, a faji gyűlöletet (az *olasz* pápa ellen) és a jogosság látszatával bíró keresztény erkölcsi érzéket egyaránt. Rögtön utána azonban szinte csoda történt: Még a pápa is germán ember lett (ami akkor már félezer éve nem fordult elő), mégpedig olyan német ember, akinek éppen olyan ellenszenves volt minden, ami olasz, mint akár magának Luthernek; aki idegennek érezte magát Rómában s onnan szülőhazája tájai és népe után vágyódott. És ez a német pápa ugyancsak utálta az erkölcsi lazaságot is és ugyancsak fellépett elődjének pompaszeretete és fényűzése ellen is, az erkölcsi lazulásnak és visszaéléseknek pedig még Luthernél is sokkal szigorúbb bírója volt.

Rómában tehát már 1522-ben, tehát Luther fellépése után már rövid néhány évre olyan gyökeres változás történt mind az erkölcsök tisztasága, mind német nemzeti szempontból, hogy – azt hihetnénk – egyszerre kivette minden baj méregfogát és a hitújítás vitorláiból a szelet. Azt hihetnénk, hogy Luther és a német pápa egyszerre a legjobb barátok lettek s VI. Adorján azért a gyűlöletért, lekicsinylésért, melyet Rómában német volta és erkölcsi tisztasága miatt kapott, annál nagyobb megértésben, szeretetben és ragaszkodásban részesült a németek és különösen a római erkölcsi lazaságot nem tűrő németek, tehát a hitújítók részéről.

Éppen az ellenkező történt. Itt is, sőt itt még jobban bebizonyult ugyanaz, ami Rómában: Valójában Németországban se az erkölcsi érzék háborgott a reneszánsz pápák és udvaruk ellen, hanem a bűn megvetésének és az erkölcsi érzéknek álarca alatt maga a bűn. A bűnnek, a Krisztus igazi Evangéliuma elleni harcnak, a gög, a lázadás, a gyűlölet szellemének jelentkezése Luther németjei körében olyan heves volt, hogy egy cseppet se tudta enyhíteni a német nemzeti szellem nagy győzelme, a pápa németté válása.

Luther és követői a német pápát éppúgy, vagy talán még jobban gyűlölték, mint az addigi olaszt. Azt pedig, hogy már nem fényűző és pompakedvelő vagy pénzéhes pápával van dolguk, hanem evangéliumi egyszerűségben élővel, egyszerűen nem vették tudomásul. Rosszakaratok miatt ezt el se hitték.

Kisült, hogy most is ugyanazzal a szellemmel volt dolga az Egyháznak, mint később a forradalmak és a proletár forradalmak idején. A tömegeket olyan emberek lázították, akik az „elnyomottak” és „ínségesek” élén tulajdonképpen csak a hatalmat akarták megszerezni. Igazi céljuk nem az volt, hogy megszűnjön az elnyomás és a nyomor, hanem az, hogy ezt ők szüntessék meg, ne pedig a régi urak s így a politikai hatalom ne az uraknál maradjon, hanem tőlük az ő kezükbe kerüljön. Luther pedig nem tiszta erkölcsöket akart Rómában a papság körében (mert hiszen azok – legalábbis relatíve – akkor is megvoltak), hanem egyszerűen ki akarta tiporni a tőle annyira gyűlölt pápák és bíborosok belét.

De nemcsak Lutherben és társaiban nem talált VI. Adorján segítőkre német hazájában, hanem még a német püspökökben és a papságban se. A papok is félték ugyanis attól a pápától, aki szigorúbb erkölcsöket akart és az erkölcsi lazaság ellen fellépett. A püspökök pedig nem mertek szembeszegülni a közhangulattal, mely természetesen nem vette észre a pápai széken történt nagy változást, nem is hitte el, mert Lutherék bőségesen gondoskodtak róla, hogy ne higgye el.

Hiába adott VI. Adorján Németországba küldött követének utasításokat; hiába ismerte el, hogy valóban van sok javítani való; Nürnbergben Chieregiatit, a német pápa követét, gyalázkodásokkal halmozták el és olyan erőszakosságoknak volt kitéve, hogy az utcán alig mert mutatkozni. „Ha a pápa – prédikálta a nürnbergi Szent Lőrinc-egyházban 1523 elején egyik ilyen Luther-párti pap – a három koronája mellé még egy negyediket is feltesz, akkor se tudja elérni, hogy én az Isten igéjétől elálljak.” (Csak éppen annak bizonyításával maradt adós az illető, hogy az Isten igéjét valóban ő képviseli, nem pedig a pápa.)

1523 tavaszán Luther és Melancthon egy piszkos és egészen alantas gúnyiratot adtak ki most már nem X. Leó, hanem a német és szentéletű VI. Adorján ellen, melyben azt állapítják meg, hogy az a torzszülött, melyet VI. Sándor uralkodása alatt állítólag Rómában találtak, senki más, mint az új pápa, VI. Adorján. Hogy az új pápa esetleg jobb is lehet, mint a régi volt, annak megvizsgálása Lutheréknek még csak eszükbe se jutott.

Olyan durván mentek neki e gúnyiratban az új pápának, hogy még a protestáns Harnack is „polémiájuk igazságtalanságáról és barbarizmusáról” ír. „A pápa – olvashatjuk e pamfletben – ist ein magister noster von Löwen [löweni mesterünk]; ebben a főiskolában koronáznak meg ilyen szamarakat.”

Aztán a „szamárság” mellé „szerényen” még azt fűzi hozzá, hogy a sátán beszél belőle.

Erasmus, aki szintén holland, sőt hajdan VI. Adorján tanára volt, néha hangsúlyozta, hogy Luther-ellenes és hívő katolikus, s noha megválasztása után VI. Adorján két levelet is intézett hozzá ez ügyben, szintén nem mert a hitújítók ellen fellépni, mert népszerűségét féltette s a hitújítókat nem merete magára haragítani.

Így aztán nem csoda, ha VI. Adorjánt a sok csalódás, keserűség már 1523-ban (szeptember 14.) sírba vitte. Utolsó leheletéig kitartott a jó mellett. Még a halálos ágyán is példát adott. Családja tagjainak csak azt hagyta, amit Spanyolországból magával hozott, de abból semmit, amit a pápa korában, Rómában szerzett. Löweni és utrecht-i javait a szegényeknek és kegyes célokra hagyta. Löweni házáat szegény diákok számára kollégiumnak. Meghagyta, hogy temetésére nem szabad többet elkölteni 25 dukátnál. A szent kenetet nagy áhítattal vette fel, s míg beszélni tudott, ő vigasztalta barátait. Békésen, jámborul és szentül halt meg, mint ahogyan élt, írja ezek egyike.

A Vatikán Borgia-tornyában volt a dolgozószozája, ahova idegenek nem léphettek be. A rómaiak a fukarságáról terjesztett híreket természetesen szentül el is hitték. Bizonyosra vették, hogy e toronyszobában tartotta azokat a „kincseket”, melyeket pápasága alatt felhalmozott. Egész hagyatéka azonban még a legkedvezőbb becslések szerint is alig érte el a 2000 dukátot.

„De mortuis nil, nisi bene.” [A halottakról vagy jót, vagy semmit!] Ezt a közmondást az egész világtörténelemben talán még sose szegték meg olyan visszataszítóan, mint VI. Adorján halála után a rómaiak. Se vége, se hossza nem volt az ellene írt gúnyiratoknak. Róma minden nyilvános helye tele volt ragasztva velük. Még azt az orvost is, aki a megboldogultat kezelte, úgy dicsőítették, mint „a haza megszabadítóját” (mert elküldte a másvilágra). Szamárnak, farkasnak, hárpíának nevezték a megholtat, Caracallához és Néróhoz hasonlították. Diadallal ünnepelték halálát. Ráfogtak e röpiratokban minden elképzelhető bünt és elvetemültséget; részegséggel és perverzításokkal is vádolták.

„A nemes pápa minden tette, egész eljárás módja és környezete – írja Pastor – a pikáns hazudozás martaléka lett és szemenszedett gyalázatossággal gúnyolták ki. Felütötte gögös fejét az általános rágalmazó nyavalya, a reneszánsz kor legnagyobb bűne.”

Vianesio Albergati irata, melyet az utána következő konklávéről írt, X. Leót úgy magasztalja, mint Itália oszlopát és százada gyönyörét, de Adorján fukarságának, keménységének és butaságának festésére nem talál elég megfelelő kifejezést. Mindenben ez a „barbár és tirann” volt a bűnös, még abban is, hogy a törökök Róduszt elfoglalták. Még évekkel később Róma német kirablása után is VI. Adorjánt gyalázta Perio Valeriano, mint „a műzszak, a művészi kifejezőmód és minden szép esküdt ellenségét”, aki ha tovább élt volna, „a gót barbárság idői” tértek volna vissza.

Egy hónappal Adorján halála után a mantuai követ a következő szonettet küldte meg urának. Nem mintha tartalmát komolyan venné, hanem hogy fogalma lehessen az elhunyt pápa elleni eszelős gyűlöletről. A küldött szonett most is megtalálható a Gonzagák mantuai levéltárában:

Perfido come il mare Adriano
Ipocrito, drudel, invido, avaro
Odioso ad ciascun, a nesun chiaro
Incantator, mago, idolatra, vano,
Rustico, inexorabil, inhumano
Falsario, traditor, ladro, beccaro,
Solitario, bestial e faruchiaro.

De ha még VI. Adorján is ilyen emberi bőrbe bújt szörnyeteg volt, ha még őt is így meg lehetett rágalmazni s még róla is ennyire elhitték a rómaiak ezeket a rágalmakat, akkor miért vehetnénk komolyan azokat, melyeket IV. Sixtusról, VIII. Incéről, VI. Sándorról, II. Gyuláról, X. Leóról terjesztettek és elhittek, s terjesztenek s elhisznek még ma is? Láthatjuk belőle, hogy ha egy pápáról a reneszánsz korban rosszat írtak, az még a legkisebb bizonyítékot se szolgáltatja amellett, hogy az mind igaz is, sőt még amellett se, hogy csak valami is igaz belőle, sőt hogy az igazság ennek nem éppen az ellenkezője.

Mikor Leó helyett egy VI. Adorján jött, ugyanazok állapították meg X. Leóról a legtöbb jót, akik addig, míg élt, rajta botránkoztak s őt tartották túrhetetlennek. Azok, akik azt állították, hogy X. León erkölcsi érzékük botránkozik, azon a pápán, aki segíteni akart a bajokon, s ami a legfőbb: nemcsak segíteni akart, hanem maga is példával járt elől, még jobban botránkoztak, azt még több bűnnel vádolták s még jobban gyűlölték, mint elődeit, akik sokkal gyarlóbbak voltak nála.

VII. Kelemen (1523–1534)

Igazi kétbalkezes, rosszul politizáló, talán a legszerencsétlenebb pápa. Pedig tekintélyes, tehetséges bíboros volt és java korában, 45 éves korában, ereje teljében lett Szent Péter utódává. Mindenki többet várt tőle, mint amit tényleg teljesített. Még abban is csalódást okozott, hogy ő is épp oly hamar meghalt, mint azok, akiket hatvanéves korukban választottak meg, bár korai halála végeredményben áldás volt az Egyháza.

Mikor még csak pápajelölt volt, megválasztásának egyik fő akadályja az volt, hogy túlságosan is a császár hívének tartották. Végül aztán azért kellett menekülnie Rómából, melyet a császár katonái teljesen kifosztottak, mert a császár ellenségeivel szövetekezett.

Ókos ember volt. Mindent annyira megfontolt és annyira igen jól akart csinálni, hogy a végén aztán mindent a legrosszabban csinált. Annyira félt mindig, hogy oktalán lépést tesz s emiatt annyira határozatlan és késlekedő volt, hogy mindig későn cselekedett és mindig ostobán. Mindig azokkal szövetekezett, akik alul maradtak. Nagy baklövést csinált a németországi hitújítás tekintetében is. Ha fő figyelmét erre fordította volna, talán még sikerült volna, ha talán nem is mindent, de nagyon sokat jóvátennie és sok kárt megakadályoznia.

Lehet, hogy a sok kudarc Isten büntetése volt, mert VII. Kelemen ugyancsak *akart* pápa lenni. Ő nem félt a magas hivatal terheitől, mint például VI. Adorján. Ő nem azért fogadta el, mert félt Isten haragjától, ha nem vállalja a kellemetlen terheket. VII. Kelemen ennél sokkal gyarlóbb ember volt.

Ő bíboros is azért lett 35 éves korában, mert nagyon akart az lenni s rá tíz évre pápa is azért lett, mert nagyon akart az lenni. Nagyon soká és nehezen tudta megszerezni a szükséges szavazatokat, de nem nyugodott addig, míg nem sikerült. Látni fogjuk azonban, hogy ő is csak gyarló volt, de nem rossz vagy bűnös ember. Nemcsak emberi gyarlóságból tört nagyra, hanem azért is, mert azt hitte – mások is azt hitték –, hogy alkalmas is és tehetséggel is bír a nagy méltóságra.

Ő is Medici-pápa (Julio de' Medici volt a neve) és nem unokaöccse, hanem nagybátyja volt a nála fiatalabb X. Leónak, Giovanni de' Medicinek, aki már pápasága első évében, 1513-ban bíborossá nevezte ki. Apja halála után született, akít a Paci-összeesküvésben meggyilkoltak.

Az Egyház ellenségei nagy kárörömmel hangsúlyozták, hogy törvénytelen származású volt. Feltűnően kiemelik ezt még azok a kiadványok is, melyeket a kommunisták adtak ki az Egyház és a papság lejáratására. (Egyik fő újításuk volt bár, hogy megszüntették a törvényes és törvénytelen születés közti különbséget, de – úgy látszik – a pápai méltóságot még ők is olyan nagynak és fenségesnek tartották, hogy ha pápa lett az, aki törvénytelenül született, akkor ők is megbotránkoztak; akkor ők se tartották mindegynek, hogy törvényesen vagy törvénytelenül születik-e valaki.)

Pedig hát VII. Kelemen pápa nem is volt törvénytelen származású, mert apja anyjával, Floretával, nem bűnös viszonyban, hanem titkos (morganatikus) házasságban élt. De tekintettel arra, hogy főrangú, fejedelmi származású volt, ha törvénytelen lett volna, az se lenne olyan feltűnő, mint mai szemmel gondolnánk, mert hiszen akkor előkelő körökben akkora volt a romlottság, hogy a bűnös viszonyt szinte természetesnek tekintették.

„VI. Sándor meg Luther” művemben megemlítem, hogy mikor 1459-ben Ferrarában II. Pius pápa előtt megjelent tisztelgésre a környék hét olasz fejedelme, mind a hét törvénytelen gyerek volt. A mi Mátyás királyunk apósa, Ferrante nápolyi király is törvénytelen származású volt. Ha pedig nagy hazafiaságunkban azt gondoljuk, hogy csak az olasz uralkodók

voltak akkor ilyen romlottak, akkor arra figyelmeztetünk, hogy a mi Mátyás királyunknak is csak törvénytelen utóda volt. Törvénytelen gyerekei még az utolsó Árpádnak, III. Endrének is voltak (hát még Károly Róbertnek!), pedig az ő koruk még nem volt annyira romlott.

VII. Kelemen megválasztása előtt is állítottak fel a bíborosok választási feltételeket ezeket, mint bíboros, az új pápa is aláírta. VII. Kelemennek, mint már pápának, legelső ténykedése az volt, hogy ezeket a választási feltételeket megerősítette, de hozzáfűzte, hogy ha szükségesnek mutatkozik, a bíborosi konzisztóriumban meg lehet őket változtatni. Ez természetes volt.

VII. Kelemen, mint bíboros, és mint a Medici-állam, Firenze, kormányzója, olyan sikerekre tekinthetett vissza, s X. Leóval szemben annyira idegenkedett minden üres szórakozástól és olyan komoly, papos életmódot folytatott, hogy kevés pápa volt még, akit olyan lelkes örömmel fogadtak, és akitől oly sokat vártak, mint tőle. A rómaiak túlradó örömét nem is követte csalódás, mert VII. Kelemenben a Mediciek örvendetes tulajdonságai is megvoltak. Ő nem volt se „barbár”, se emberkerülő. Azonnal szolgálatába fogadta a klasszikus műveltségű Gibertit és Sadoletót és bőven adta a nyilvános kihallgatásokat. Könnyen megközelíthető és barátságos volt mindenkihez és bőkezűen osztogatta a kegyeket. Addigi javadalmait, melyek évi jövedelme 60.000 dukátot tett, rögtön kiosztotta azok között, akik rá szavaztak. Ő nem olyan volt, mint VI. Adorján. Ő hálás volt azért, hogy megválasztották.

Beiktatására november 26-án óriási néptömeg jelenlétében folyt le. „Úgy látszik – írja Baldassar Castiglione –, hogy itt mindenki a legjobbakat várja ettől a pápától.”

„Tutta Firenze concorre qua” – írja haza a bolognai követ.

Velence örömmáorban úszott. A dózse azt írta, hogy a legkiválóbb férfiakat fogja Rómába küldeni, hogy Kelemen úgy tisztelje meg, mint egy földi istenséget. (Látszik, milyen pogányok voltak ekkor már az emberek.)

A híres Bembo azt a véleményét fejezte ki, hogy „évszázadok óta nem volt olyan nagy, olyan okos és olyan tisztelt pápa az Egyházban, mint amilyen VII. Kelemen lesz”.

VII. Kelemen nem volt Medici-típus, mert rokonaival ellentétben ő nagyon szép ember volt. Magas, szép termete volt, szabályos, előkelő arcvonásokkal. A jobb szemére kissé kancsal volt ugyan, de ezt csak az vette észre, aki külön megfigyelte. Életmódja mérsékelt és szigorúan erkölcsös volt. Bár az irodalom, a művészetek és zene kedvelése tekintetében ő is igazi Medici volt, közel se volt olyan sokoldalú és szellemes, mint X. Leó, de nem is volt olyan könnyelmű, élvezetvágyó, pazarló és pompakedvelő se, mint az. A túlságos fényűzést kerülte, udvari bolondok se kellett neki. Vadászni se szokott. Rendkívül pontos és kötelességei teljesítésében fáradhatatlan volt. Egyébként nagyon takarékos asztalánál ő is élvezte a zenét és az asztalnál szeretett tudósokkal, írókkal és művészekkel társalogni. Társaságában mindig volt két orvos is.

A főétkezés idején kívül alig vett magához valamit. A böjtöket mindig szigorúan megtartotta, szentmisét naponta hallgatott, de csak nagy ünnepeken mondta maga. Az egyházi ünnepeken rendkívüli méltósággal és az előírásoknak megfelelően viselkedett. Soriano azt írja, hogy „szebben és ájtatosabb testtartással, mint ő, nem is lehetett volna celebrálni” [miseszni].

Marco Foscarini, velencei követ, ki három éven át működött VII. Kelemen mellett, ezt írja róla: „Tele van igazságossággal és jámborsággal. A Segnaturában soha nem tenne semmit mások hátrányára, és ha egy kérést teljesít, nem vonja soha vissza, mint X. Leó tette. Egyházi javadalmakat nem ad el, sem szimóniában nem részes. Leó és más pápákkal ellentétben nem kíván semmi szolgálatot, mikor kegyeket osztogat, hanem azt akarja, hogy minden szabályszerűen történjék.”

A rómaiak később túlságos takarékosága miatt már fősvényességgel vádolták. X. Leó pazarlásával szemben „fősvénynek” lenni azonban inkább dicséretet jelent, mint gáncsol. Ezt bizonyítja az is, hogy alamizsnát ő is épp oly bőven osztott, mint X. Leó.

Minden baja és kudarca egyetlen veszedelmes tulajdonságából folyt: a túlságos félénkségből és az ebből folyó határozatlanságból. De viszont ez egyedül lelkiismeretessége következménye volt.

Antonio Soriano, a velencei követ, azt hangsúlyozza, hogy VII. Kelemen nem melankolikus természetű volt, mint gondolták. Azt mondja, hogy az orvosok éppen ellenkezőleg, túlságosan is szangvinikusnak mondták.

Contarini kiemeli, hogy nagyon jó ítélőképessége volt. Nagy eszméi ugyan nincsenek – mondja –, de mindenről, amit felvetnek előtte, nagyon jól tud nyilatkozni. Nagyon hidegen, nyugodtan ítelt mindenről. Tisztában volt a helyzettel, de éppen ellentéte volt II. Gyula bátorságának és erős egyéniségének. Elég volt neki egy hirtelen kapott levél vagy egy váratlan megjegyzés, hogy elhatározását megváltoztassa s ezért mindig töprengett, határozni pedig véglegesen sose tudott.

A németországi hitújítással szemben is hol túl szigorúan és semmit se engedve akart fellépni, hol pedig túl nagy engedékenységgel. Az eredmény aztán az lett, hogy itt se ért el semmit, sőt mindent elrontott.

Az ő pápasága alatt vált el VIII. Henrik angol király Aragóniai Katalintól és akarta törvényes feleségévé tenni Boleyn Annát. VII. Kelemen bölcs volt annyiban, hogy a király érzelmeinek megváltozására számított s ezért ahelyett, hogy nyíltan és kérlelhetetlenül képviselte volna az Egyház előírásait, illetve az Evangélium parancsát a házasság felbonthatatlanságáról, halogató taktikát alkalmazott s közben tanácsalanságában s attól való félelmében, hogy a király bűnös szenvedélye miatt nagy kár éri Angliában az Egyházat, taktikából, olyan engedményeket tett neki, hogy az ember elhül tőle, mikor olvassa.

Éppen az ellenkezője igaz ugyanis annak, amit a közvélemény gondol. VII. Kelemen nem túlzott merevségével hibázott, hanem éppen ellenkezőleg: túl nagy engedékenységgel, mely természetesen nem volt és nem is lehetett őszinte, mert hiszen a Szentírással ellenkező dolgot komolyan és véglegesen nem engedhetett meg sem VIII. Henriknek, sem senki másnak.

A fő baj azonban itt is a pápa kétbalkezessége, illetve szerencsétlensége („pechje”) volt. Kisült, hogy nagyon is jól számított abban, hogy a király szerelme lelohad, mert tényleg lelohadt, sőt volt szerelme irányában éppen az ellenkezőbe, a gyűlöletbe csapott át. Hamarosan meghalt még maga Aragóniai Katalin is, ami a kérdés erkölcsös megoldását végre lehetővé tette volna. Csak az volt a baj, hogy mind a király szerelmének lelohadása, mind Aragóniai Katalin halála egy kicsit később történt, mint kellett volna. Így aztán minden a lehető legrosszabbul végződött. Nemcsak a király, hanem maga az angol nemzet is elveszett az Egyház számára.

Ranke VII. Kelemen minden pápák legszerencsétlenebbjének, valamennyi közt a legszerencsétlenebbül uralkodónak nevezi és méltán. Pedig tehetséges volt és uralkodásra természetnek látszott, maga is annak gondolta magát, és láttuk, hogy kortársai is sokat vártak tőle. Nemcsak Guiccardini és Giovio, akik elfogultak voltak vele szemben, hanem mindenki kénytelen megállapítani, hogy az a szomorú sors jutott osztályrészéül, hogy örülni kellett, hogy oly korán meghalt, mert minél tovább élt volna, annál nagyobb baj származott volna belőle az Egyházra.

A tárgyilagos Reumont elismeri, hogy jámbor volt, erkölcsileg tiszta és munkaszerető, de meg kell állapítania azt is, hogy „hideg” szíve volt, „határozatlan, kislelkű és kétszínűen gyenge”. Gyengeségéhez azért kellett odatenni a „kétszínű” jelzőt, mert politikus és diplomata volt, s mint ilyen, gyöngeségét kétszínűségével akarta ellensúlyozni.

Vettori ezt írja róla: „VII. Kelemen nem volt kegyetlen, nem volt kevély, nem volt szimóniás, nem volt fukar, nem volt kicsapongó, hanem mérsékletes, egyszerű, jámbor, vallási kötelességei teljesítésében buzgó. Ennek ellenére a legnagyobb nyomort zúdította magára és Rómára, míg mások, akik tele voltak gonoszsággal, világi értelemben boldogságban éltek és haltak meg.”

Hogy a nepotizmusban bűnös volt, tekintettel arra, hogy reneszánsz kori, olasz, sőt Medici volt, szinte természetes. Nemcsak pápa akart lenni, hanem családja előmozdítója is. Ez se bűn volt benne, hanem csak emberi gyarlóság, sőt földi szempontból szép tulajdonság, mert minden értékes ember ragaszkodik családjához és büszke is rá, ha családja híres és kiváló. A Mediciek pedig azok voltak, sőt híresek még ma is, mikor már nem élnek. Hiszen művészet és Medici még ma is majdnem egyet jelent.

De VII. Kelemen e szép, de azért mégse helyes tulajdonságáért is megbűnhődött már itt a földön is. Neposza, Ippolito de Medici, akit bíborossá tett (míg Alessandro de Medici bízta Firenze uralmát, aki világi volt), nemcsak kicsapongó életmódot folytatott, hanem a végén már a bíbort is le akarta tenni és Alessandro helyett ő akart Firenze ura lenni. A pápa egyszer egyenesen „bolondos ördögnek” nevezte s állítólag korai és hirtelen halálát is a bosszúság, és az elkeseredés okozta, melyet Ippolito okozott neki. Mégis, még agóniájában is e két Medicinek a sorsa foglalkoztatta.

Mivel azonban minket a reneszánsz pápákban egyedül csak az érdekel, hogy csakugyan olyan elvetemültek és szégyenletes életűek voltak-e, mint a közvélemény gondolja; mint eddig mindig, VII. Kelemenről is azt kell megállapítanunk, hogy *nem*. VII. Kelemen se volt rossz ember, hanem csak szerencsétlen. Hogy emellett gyarló is volt, felesleges megemlítenünk. Melyik ember nem gyarló, sőt a legtöbb nem sokkal gyarlóbb-e VII. Kelemennél? Jó lenne, ha másoknak is csak az lenne a legnagyobb bűnük, hogy szerették családjukat, cselekedeteikben pedig félnének és határozatlanok voltak. Igaz, hogy aki ilyen, az nem való hatalomba, azt azonban senki se foghatja rá emiatt, hogy bűnös. Ez az Egyház baja, de nem VII. Kelemen bűne.

Nagyon tanulságos V. Sixtus pápa (1585–1590) esete. V. Sixtus egészen különleges egyéniség volt a pápai székben. Nem Habsburg-típus volt, tehát nem is olyan, amilyenek a pápák s általában az egyházas férfiak szoktak lenni. Ezek ugyanis átlag olyanok, mint a Habsburgok. Nincs gazdasági érzékük, nem tudnak a pénzzel bánni, különösen nem tudnak pénzt szerezni, nem tevékenyek, nem invenciózusak [leleményesek, találékonyak], nem harciasak, könnyű őket becsapni. Békeszeretők, megbocsátók, hiszékenyek.

V. Sixtus egészen más ember volt. Ő nem volt kétbalkezes, mint VII. Kelemen. Olyanforma volt, mint amilyen az Egyház ellenségeinek s köztük a Habsburgok magyar ellenségeinek is tetszik: nagystílusú, Übermensch-féle. Kemény, szigorú, következetes, kíméletlen, akarát minden nehézség és ellenállás ellenére is végrehajtó. Igazi kormányzó-zseni, nagy gazdasági érzékkel. Neki – a többi pápával olyan éles ellentétben – mindig tele volt a kincstára. Nagyságát mutatja, hogy noha alig pár évig uralkodott, mégis a legnagyobb és leghíresebb pápák egyike.

Azt hihetnénk ezek után, hogy meg voltak vele elégedve az Egyház ellenségei. Részben így is van. A Pallas-lexikon például ilyen értelemben, s mint lángelméről ír róla, a szellemes, de cinikus Erzsébet angol királynő pedig, aki kortársa volt, azt mondta egyszer, mikor a kezét kérték, hogy ő legfeljebb V. Sixtus pápát tarthatná méltónak arra, hogy feleségül menjen hozzá. De ezek az elismerések és kedvező megítélések inkább csak kivételek vagy az újabb történetírás eredményei (például a Pallas-lexikon cikke). V. Sixtus sorsa egyébként körülbelül olyan volt, mint VI. Sándoré. Nem a tehetséget bámulták benne, hanem azon botránkoztak, hogy lehet egy pápa ilyen kemény, ilyen harcias és ilyen tehetséges gazdasági és pénzszerző ember. Meglevő effajta tulajdonságait eltorzították, sőt őt is megtették szörnyetegnek. VI. Sándort fajtalan szörnyetegnek, V. Sixtust kegyetlen és lelkiismeretlen szörnyetegnek, aki előtt az emberélet mit se számított.

Aszkéta életű szerzetesből lett pápa és már öregkorban s akkor, mikor senki se számított már arra, hogy lesz még belőle valami. Azt mondják, hogy ravaszul betegnek tetette magát és mankóval vett részt a pápaválasztáson, hogy bíboros társai rá szavazzanak azért, mert pár hónap múlva úgyis meghal és újra választás lesz. Mikor aztán pápa lett, ott előttük azonnal ket-

tétörte a mankóját és olyan fiatal és egészséges lett, mint egy ifjú, s olyan kemény, harcias pápa lett belőle, amilyen még alig volt. Mindebből természetesen egy szó se igaz.

Az azonban tény, hogy megválasztásakor annyira elszaporodtak Rómában és az egyházi államban a banditák, hogy lassacskán már attól kellett félni, hogy még a Vatikánt és a pápát is elfogják, és hatalmukba kerítik. Voltak hatalmas pártfogók s minden eljárást szinte lehetlenné tett ellenük, hogy pártfogók a szomszédos államokban is voltak, ahova a pápa hatalma nem terjedhetett ki.

V. Sixtus látta, hogy addig, amíg ez folytatódik, Rómában rend nem lehet s ezért drákóian szigorú rendszabályokat hozott ellenük s ezeket végre is hajtotta, azaz irgalmatlanul felkötötte őket s nem irgalmazott akkor se, ha előkelő családok sarjai voltak az illetők és nagy pártfogók léptek közbe értük. (Vezetőik ugyanis úri banditák voltak.) A pápa a szomszédos államok uralkodóinál is szigorúan fellépett, követelte azoknak a főnemeseknek kiadását (mégpedig kivégzés céljából), akik a banditákkal összejátszottak.

E kivégzésekkel kapcsolatban azzal vádolják, hogy jogtalanul és igazságtalanul is kivégeztetett, sokszor egész csekélységért s e tekintetben évszázadokon át több mulatságos eset forgott közszájon annak bizonyítására, milyen könnyelműen vette el ez a pápa egy-egy ember, mégpedig előkelő ember életét, azaz hogy mennyire szentesítette nála a cél az eszközt.

Természetesen ez is mind alap nélküli rágalom volt, melyet ma már általánosan így ítélt meg a történelem s melyet már a protestáns Ranke is ilyennek ismert. Az V. Sixtus uralkodása alatt tartott törvényszéki tárgyalások jegyzőkönyvei többnyire nem maradtak fenn korunkra, de az olyan bírói eljárások, melyekről kútfők beszélnek, mind korrektek és igazságosak. Rábizonyítani egy igazságtalan kivégzést se lehet V. Sixtusra. Ez egyébként természetes is. Az igaz, hogy a római anyák még hosszú évtizedek múlva is azzal ijesztgették rakoncátlan gyermekeiket, hogy „odaadlak a Sixtusnak”, de ez csak azt bizonyítja, hogy Sixtusszal nem lehetett játszani (illik is, hogy a hatalom birtokosával, a jog képviselőjével és a bűn hivatalos megtorlójával ne lehessen), de nem azt, hogy igazságtalan volt és ok nélkül büntetett.

Világos, hogy aztán el is érte, amit akart. Rómát megtisztította a banditáktól s visszaállította a közbiztonságot. Az emberek szabadok lettek s nem kellett a gonosztevőktől rettegniük. Különösen becsületére válik az Egyház e legkatonásabb és legharciasabb pápájának, hogy háborút természetesen még ő se indított, harcot még ő se viselt. Pedig a kísértése ugyancsak nagy lehetett rá, mert ugyancsak birtokában volt mindannak, amivel győzelmes háborút lehet viselni. Pénze bővében volt és ugyancsak tudott rendet és fegyelmet tartani. Ferenc, toscanai nagyherceg, sokáig dacolt vele s nem volt hajlandó kiadni neki azt a főurat, aki az egyházi állam banditáinak fő pártfogója volt, s akinek ártalmatlanná tétele nélkül meddő lett volna a pápa minden erőfeszítése. A tetterős, kolerikus, ellentmondást nem tűrő természetű pápa mégis tudott magán uralkodni s Toscanával szemben is békés úton érte el célját, de természetesen elérte.

A legharciasabb és a harchoz legtöbb tehetséggel bíró pápa is békés pápa volt tehát; csak fenyegetett, de nem tett. Hogy annyira veszett hírét költötték és e rossz híre szinte évszázadokon át megmaradhatott, megint csak az Egyház ellenségeinek szégyene tehát, nem pedig az Egyházé, sőt még csak nem is V. Sixtusé.

Az avignoni pápák

Mivel ők is rosszhíreűek, egész röviden őket is ismertetjük. Tudvalevő, hogy az ő idejükben az Egyház nem volt független. „Fogságban” volt.

V. Kelemen (1305–1314) volt köztük az első. Nemcsak azért nem ment Rómába, mert francia volt és a francia király nyomása is ránehezedett e tekintetben, hanem azért is, mert megválasztásakor Rómában zavaros állapotok uralkodtak és különböző pártok és kiskirályok voltak az urak. Emiatt félt Rómába menni. V. Kelemen volt a XIV. század leggyöngébb pápája s ő függött legjobban a francia királytól. Azonban ő se mindig s nem annyira, mint a közvélemény ráfogta.

Halála után két évig interregnum [pápa nélküli időszak] volt. (Ez is mutatja, milyen változás volt ez időben az Egyház állapota.)

Utóda, *XXII. János* (1316–1334) mint uralkodó tehetséges volt, a pénzzel is jól tudott bánni s ezért alatta rend volt. Nagy kort ért meg. Rendkívül tevékeny szellem volt. 60 (söt egyesek szerint 80) ezer rendelkezés maradt fenn 18 éves uralma idejéből.

Utóda, *XII. Benedek* (1334–1342) a bensőség és lelki élet, a jámborság szempontjából híres. Rendkívül szigorú erkölcsű, lelkiismeretes, igazságszerető ember volt, szelíd és békeszerető. E legutóbbi már hibája is volt. A nepotizmus szelleme ellen is tudatosan védekezett. „Egy pápának – szokta mondogatni – olyannak kell lennie, mint Melkizedek (Ter 14,8) volt, akinek nem tudunk se apjáról, se anyjáról, se genealógiájáról [származásáról]”. Szigorúan fellépett a pápai udvar hivatalnokai körében terjedni kezdő nyereségvágy és megvesztegethetőség ellen, úgyszintén a lazulni kezdő szerzetesi fegyelem helyreállítása érdekében. Rómába is vissza akart menni, de ott olyan állapotok uralkodtak, hogy terve megvalósítása akkor még szinte lehetetlen volt.

VI. Kelemen (1342–1352) következett utána. Ő megint inkább tehetségéről, mint jámborságáról híres. Uralkodónak való volt s e tekintetben sikerekre is tekinthetett vissza. Széles ismeretei, kiváló emlékezőtehetsége és nagy szónoki képessége volt, emellett nagyon szelíd volt és nagy szívjóság lakozott benne. Christophe azt írja, hogy „kevés pápa volt, aki az Egyházat nagyobb tehetséggel kormányozta”. Pártul fogta az akkor fanatikus gyűlölettel üldözött zsidókat s kis országában menedéket adott nekik. Mint túl jó ember, a pénzzel nem tudott bánni. De úgy látszik, nem is akart. Mikor az elődei (a régebbi pápák) igénytelenségére figyelmeztették, ezt válaszolta: „Elődeim nem értették meg, mit jelent pápának lenni.”

Vannak szerzők, akik azt állítják róla, hogy erkölcstelen is volt. Lehetséges, mert az örökös szüzesség nem gyerekjáték s az erkölcstelenségre a jószívű emberek hajlamosabbak, mint a fukarok.

Utóda, *VI. Ince* (1352–1362) megint a jámborság embere. „Szigorú és igazságos” volt (Pastor) és XII. Benedeket választotta példaképül. Takarékos volt és ellensége a pompának. Erősen leszállította a pápai udvarban a szolgaszemélyzet számát és bíborosait is kényszerítette erre. Akik közülük erkölcsi kifogás alá estek, megróttá őket. Vigyázott, hogy a kinevezéseket méltók kapják. Ezeknek „az erény, nem pedig a születés jutalmának kell lenniük” – mondta. „Majdnem minden történetíró – írja Pastor (I., 96. o.) – dicséri VI. Incét, mint szigorú erkölcsű, komoly és jogi érzékkel bíró uralkodót, aki – ha a nepotizmustól nem is volt ment – állandóan az Egyház és a népek javán fáradozott. Egyesek egyenesen a legderekkab és legjobb avignoni pápának mondják.” Mint uralkodó azonban nem volt tehetséges. Ő is készült Rómába, de azt könnyebb volt tervezni, mint megvalósítani.

Utóda, *V. Orbán* (1362–1370). Pastor ezzel a két jelzővel tiszteli meg: „tudós és szent életű”. A francia király és a francia bíborosok minden ellenállása ellenére 1367. április 30-án útnak indult Rómába. Olyan pusztást és zavarokat talált azonban ott, hogy 1370. szeptember

27-én visszatért Avignonba, ahol nemsokára (december 19.) meg is halt. Petrarca nem tudja neki megbocsátani azt az emberi gyöngeséget, hogy Rómát végül mégis elhagyta. Mi nem ezen a gyöngeségen botránkozunk, hanem azon a lelkiemlőn lelkesülünk, hogy volt ereje Avignont elhagyni és Rómában oly sokáig kitartani. Akik olaszországi tartózkodásának történetét elolvassák, ezen csodálkoznak. Tény azonban, hogy jobb lett volna, ha még erősebb lelkű lett volna s végig kitartott volna. Ha tudta volna, hogy oly kevés ideig él még, bizonyára ki is tartott volna. De hiszen éppen azért nem tudott kitartani még tovább, mert érezte közeli végét, s erői már elhagyták. A nép egyébként V. Orbánt már rögtön halála után szentként kezdte tisztelni. Annyira puritán, igazságszerető és a nepotizmusnak még árnyékától is ment volt, hogy mikor a francia király évjárdékot utalt ki apjának (abban az időben s még utána évszázadokkal is gyakori dolog volt az ilyesmi), megtiltotta neki, hogy elfogadja.

Utóda, az utolsó avignoni pápa, XI. Gergely (1370–1378) Pastor szerint „tudományosságával, erkölcsi tisztaságával, jámborságával, szerénységével és okosságával tűnt ki”. Csak az a hibája volt, hogy a rokonait ő is a megokoltnál jobban szerette és hogy természete határozatlan s a kelletténél félénkebb volt. Ennek ellenére is ő volt az, aki a pápaság székhelyét végleg visszatette Rómába s ott minden baj, elfajulás és rendetlenség ellenére és a rómaiak és olaszok minden hűtlensége és lázadásai ellenére is végleg kitartott, tehát természetével járó határozatlanságát és félénkségét ugyancsak legyőzte. Pedig az olaszok részéről olyan gyűlölettel találkozott, hogy egy firenzei költő „papa quastamondónak”, azaz a világot tönkretévő pápának nevezte. Később még Rómát is el kellett hagynia s Anagniba költözött. Ő volt az utolsó francia pápa. Annyi nehézsége volt Rómában, hogy ha meg nem hal, talán az lett volna a vége, hogy ő is visszaköltözik Avignonba.

A között a 16 bíboros között, akik XI. Gergely halálakor Rómában voltak, s akiknek így az új pápát kellett megválasztaniuk, csak négy volt olasz, köztük kettő római. Pedig ezenkívül volt még hét másik bíboros is, akik szintén mind franciák voltak. Köztük hat Avignonban tartózkodott, mert nem követték XI. Gergelyt Rómába. Az volt a szerencse, hogy a Rómában tartózkodó francia többség két pártra szakadt. Mivel így a szükséges kétharmad többséget a franciák egyik jelöltje se tudta elérni, az olasz Bartolomeo Prignano, bari püspök jelöltségében állapodtak meg, aki így még aznap (április 8.) egyhangúan megválasztott pápa lett.

Ez a Prignano nem is volt bíboros, de viszont mint nápolyi születésű, francia alattvaló volt (akkor még nem az aragóniaiak, hanem az Anjouk uralkodtak Nápolyban). Mivel előtte hosszú időn át élt az avignoni pápai udvarban, a bíborosok jól ismerték. Tudták róla, hogy feddhetetlen erkölcsű ember, jól ért az Egyház kormányzásához és a hosszú avignoni tartózkodás alatt már egészen francia erkölcsöket vett fel. VI. Orbán néven lett pápa és 1378–1389-ig uralkodott.

„Valamennyi kortárs egyetért abban – Pastor –, hogy VI. Orbán nagy és ritka tulajdonságokat egyesített magában, nevezetesen hogy szigorú erkölcsével, egyszerűségével és mértékletességével tűnt ki.” Ezenkívül dicsérték még lelkiismeretességét és buzgóságát, mellyel egyházi kötelességeit teljesítette. Adat van rá, hogy „a Szentírást még éjszakai nyugalma közben is forgatni szokta, hogy szörből készült vezeklőruhát hordott és hogy az Egyház előírta böjtöket szigorúan megtartotta. Egész lényének alapvonása a komolyság és a szigorúság volt. Semmit se gyűlölt jobban, mint a szimóniát és az alsó- és főpapság elvilágiasodott, erkölcsstelen életét”.

„Biztos vagyok benne – írta haza megválasztása után a mantuai követ –, hogy Isten egyházát jól fogja kormányozni, sőt azt merem mondani, hogy az Egyháznak még száznál is több éve nem volt hasonló pásztora. Nincsenek rokonai, emellett éles eszű és okos.”

Csak egy nagy hibája volt VI. Orbánnak: kíméletlen volt, a jóban makacs, heves, modortalan és goromba, azaz minden volt, csak az emberekkel okosan bánni tudó nem. Különben ez a kíméletlenség, meg nem alkuvás és makacsság szükséges volt akkor, mert másképpen az akkor már elvilágiasodott papságban nem lehetett volna rendet teremteni. Az Egyház reform-

jához tehát a kíméletlenség és a meg nem alkuvás elengedhetetlen volt, tehát azt is az okosság kívánta VI. Orbántól, hogy ilyen legyen. De az eredmény – sajnos – mégis azt mutatta, hogy Orbán ebben nem volt okos.

Már koronázása után való nap keményen kikelt a pápai udvarban tartózkodó püspökök és főpapok ellen. Tudtukra adta, hogy nekik nem a pápa körül, hanem híveik körében kellene tartózkodniuk, s ezért egyszerűen *esküszegőknek* nyilvánította őket. Két hét múlva nyilvános konzisztóriumban olyan keményen ostromozta a bíborosok világias életmódját, hogy mindnyájukat ellenségévé tette. A legszigorúbban megtiltotta, hogy a pápai hivatalnokok az ügyek intézéséért ajándékot fogadjanak el. Eltiltotta azt is, hogy a bíborosok egyes uralkodóktól évjáradékokat húzzanak, mert így az Egyház szolgálatában nem lehetnek függetlenek. Kikelt a bíborosok fényűzése ellen is. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy nemcsak beszélt, hanem cselekedett is és ezt nem mézesmázosan, mint kellett volna, hanem nyersen és a legsértőbben adta tudtára az illetékeseknek.

A konzisztóriumban az egyik bíborosnak azt mondta: hallgasson; a másiknak: „Ostobákat fecsegsz”, a római főúri családból származó Orsini bíborost egyszerűen tökfejnek nevezte. Bizonyára megvult rá az oka s a bíborosok nem ok nélkül hozták méregbe. Bizonyára azt is jól tudta (hiszen említettük, hogy hosszú ideig élt az avignoni pápai udvarban), melyik bíborosnak mi volt a file mögött s ezért háborította fel annyira ostoba, cinikus vagy képmutató érvelésük. De – sajnos – az is mindig igaz marad, hogy: Szólj igazat, betörök a fejed, azaz ha igazunk van, abból még nem következik, hogy ezt mindig nyíltan meg is kell vagy meg is szabad mondanunk, ha tisztogató műveletünkben eredményt akarunk elérni.

Hogy VI. Orbán minden erélye és gorombasága ellenére is mennyire igazlelkű, még a legártatlanabb ravaszsághoz se értő, illetve becsületességében effajta csalafintaságokat mennyire nem használó ember volt, mutatja, hogy miközben a meglevő bíborosok nagy részét magára haragította, még csak arra se volt gondja, hogy a maga embereiből új bíborosokat nevezzen ki s így a maga számára a konzisztóriumban hátvédről gondoskodjék.

Így aztán a bosszút lihegő bíborosok és azok a főpapok, akiket maga parancsolt el maga mellől és kergetett vissza egyházmegyéjükbe, híveik körébe, s akik természetesen nem híveik körébe mentek, hanem ellene intrikálni, 1378. augusztus 9-én egy szenvedélyes hangú nyilatkozatot adtak ki, melyben kijelentették, hogy VI. Orbánt a római nép megfélemlítésének hatása alatt, tehát nem szabad akarattal választották meg. Eszerint nem törvényes pápa, a pápai szék tehát még üres. Szeptember 20-án valóban be is töltötték a francia királyi házból származó Genfi Róbert bíborossal, aki VII. Kelemen nevet vett fel és már származásánál fogva is bírta a francia államhatalom támogatását. Mint tudjuk, ettől fogva egész 1417-ig, tehát majdnem egy félévszázadig, a törvényes pápa mellett ellenpápa (sőt később már két ellenpápa) is szerepelt.

Világos, hogy az új pápát választók érvei hamisak voltak. Egyedül VI. Orbán és utódai voltak a törvényes pápák. De részint a nemzeti elfogultság, részint a tetszetős álérvek hatása alatt még jó emberek, sőt szentek is voltak olyanok, akik az ellenpápát gondolták az Egyház törvényes fejének.

Tagadhatatlan például, hogy VI. Orbán megválasztásakor római fegyveresek törtek be a konklávéba azt kiabálva, hogy rómaid, vagy legalább olaszt válasszanak és nagy rombolást is csináltak ott. Mikor ezeket sikerült eltávolítani, és a konklávét elzárni, akkor is olyan zaj és kiabálás (hogy rómaid válasszanak) hallatszott be kívülről, hogy a bíborosok alig értették egymás beszédét. Aznap (április 7.) késő este Róma 13 kerületének előljárói is megjelentek a konklávé ablakánál és biztosítékot kértek olasz ember megválasztását illetően, mert másképp – mondták – nem tudják lecsillapítani a felizgatott tömeget. A bíborosok azonban azt választották, hogy lelkiismeretük és az Egyház érdekei szerint fognak eljárni. Az utcai zavarok az éjszakán át is tartottak, sőt van adat arra is, hogy még a Szent Péter templom harangjait is félreverték a bíborosok megfélemlítésére.

Nem akarok e kérdéssel itt hosszasan foglalkozni, csak annak megállapítására szorítok, hogy a legkétségtelenebbül megállapítható történeti tény, hogy VI. Orbánt nem kényszer hatására választották pápává. Ha a választók kényszer hatására ijedtükben cselekedtek volna, akkor nem olaszt, különösen nem franciás erkölcsű és sokáig Avignonban lakó olaszt, hanem római választottak volna meg, mert hiszen láttuk, hogy zavargók nem olaszt, hanem római követeltek.

A választás szabadságát még olyan bíborosoknak rögtön a választás utáni időből származó nyilatkozatai is bizonyítják, akik később az ellenpápa legnagyobb hívei lettek. A megválasztott ugyanis olyan ember volt, akitől még azt is lehetett remélni, hogy Avignonba teszi vissza székhelyét. Hogy olaszt választottak, annak nem a megfélemlítés volt az oka, hanem az, hogy a francia bíborosok két pártra szakadtak s ezért egyik se tudott ott többséget szerezni.

Hogy a választásban részt vevő bíborosok VI. Orbán személyét mennyire nem gondolták a római zavargók kívánságának megfelelőnek, s így ha félelem hatása alatt választottak volna, mennyire nem őt választották volna, bizonyítja az, hogy a választás megtörténte és a konklávé zárlatának megnyílta után, mikor ismét fegyveres tömeg hatolt be oda azt kiabálva: „Rómaiak akarunk!”, a megválasztottat annyira nem tartották a bíborosok a nép kívánságának megfelelőnek, hogy ijedtükben letagadták az erőszakoskodó tömeg előtt, s azt állították, hogy Tebaldeschit választották meg (ő és Orsini volt a két római bíboros), sőt Tebaldeschi hangosan kiabálta, hogy nem ő a pápa.

Mindez azt bizonyítja, hogy a bíborosok ellenálltak a kényszernek, illetve, hogy a kényszer valójában csak a választás megtörténte után jelentkezett. Ekkor négy bíboros ijedtében az Angyalvárba is menekült, de hogy maga a választás mennyire szabad és így érvényes volt, mutatja, hogy április 10-én már ez a négy bíboros is hódolatát nyilvánította a megválasztott pápa előtt, koronázásakor, április 18-án pedig *az összes Rómában levő*, tehát a választásban részt vett bíborosok megjelentek.

A választás törvényességét bizonyítják a bíborosok ekkor írt magánlevelei is és az az adat, mely szerint még a francia d’Aigrefeuille bíboros is azt mondta a római nép zavargása miatt fejét csóváló egyik püspöknek: „Péter ideje óta senki se ült jogosabban a pápai széken, mint VI. Orbán.”

De elképzelhető-e még annál is nagyobb bizonyíték, mint hogy IV. Károly császárt éppen az a Genfi Róbert bíboros értesítette VI. Orbán pápa megválasztásáról, kit később ellenpápának választottak meg s éppen ő közölte a császárral hivatalosan azt, hogy VI. Orbán megválasztása egyhangú és kánonoknak megfelelő volt?

Sienai Szent Katalin „emberi alakot öltött ördögnek” nevezi azokat a bíborosokat, akik ellenpápát választottak. VI. Orbán keménysége és hajthatatlansága miatt (mert ő hajthatatlan maradt mindig, mint a szikla és tovább is épp oly keményen, sőt durván lépett fel minden bűn és lazaság ellen, mint azelőtt) később még azoknak a bíborosoknak egy része is az egyházszakadás útjára lépett, akik eleinte mellette maradtak.

VI. Orbán ellen kíméletlensége miatt később összeesküvést is szöttek, melyben bíborosok is benne voltak. A pápa lecsukatta, kihallgatásukkor – az akkori szokások szerint – kínpadra vonatta, majd kivégeztette őket. Ezért nem kérhőzathatjuk, mert jogosan és igazságosan járt el, és aki közhatalom birtokában van, annak sokszor kötelessége szigorúnak lenni. Már jobban kifogásolhatjuk, hogy hitvány unokaöccse részére ő is szerzett anyagi javakat. Nem ő adta neki, hanem Durazzói Károly, akivel szövetségben volt, de viszont ezt szerződésben biztosította részére. Erre a lépésre az kényszeríthette, mert bizonyára túlságosan egyedül levőnek érezte magát és sok ellenségével szemben szüksége volt megbízható támasztékra.

Nieheimi Dietrich ezt írja róla: „Orbán szakadatlanul háborúkat viselt és ezért, meg sok utazása miatt kénytelen volt nagy pénzüsségeket kiadni. Ennek ellenére szimóniával sose szennyezte be magát, hanem minden javadalmat akár a pápai kúriában, akár azon kívül min-

dig ellenszolgáltatás nélkül adományozott... Zsarolásukhoz sose adta beleegyezését... Emellett olyan magasztos felfogású volt, hogy sose panaszkodott akkor, mikor szükségben volt.”

Ezzel szemben Genfi Róbert, az ellenpápa (VII. Kelemen) annyira francia cseléd volt, hogy Anjou Lajosnak szinte az egész pápai államot odaajándékozta azzal a feltétellel, hogy VI. Orbánt elűzi. Annyira kegyetlen is volt, hogy még bíboros korában Cesena olasz város lakóit olyan kegyetlenül lemészároltatta, hogy annak az ellenszenvnek, mely a Rómába visszatérő XI. Gergelyt az olaszok részéről fogadta, elsősorban ez volt az oka. Emellett világias életű, pazarló és fényűző volt.

Clemanges Miklós ezt írja róla: „Egész uralma alatt teljesen a francia hercegek és bárók szolgája volt, az udvaroncoktól minden gyalázatot és visszaélést eltűrt, kívánságaik szerint a püspökségeket és a főpapi állásokat nagyon gyakran fiatal és méltatlan embereknek adományozta; hogy a hatalmasok kegyét megnyerje, óriási kiadásokat tett; beleegyezett minden teherbe, mellyel a papságot sújtották, sőt ezt egyenesen maga ajánlotta fel és ezáltal a papságot teljesen a világi fejedelmek hatalma alá hajtotta. Jobban is pápának látszott mindegyikük (ti. a világi hatalmasok), mint a pápa maga.”

A hét avignoni pápa közül erkölcsileg háromról közölnek a krónikások rossz híreket. Aki csak egy csepp emberismerettel is rendelkezik, tudja, hogy ez még nem bizonyíték az illető pápák tényleges rossz életéről. Kíváltk mikor látjuk a krónikaíróban az ellenszenvet, irányzatosságot, mely az olasz krónikaírók mindegyikében megvolt az avignoni pápák ellen azért, mert Róma és Olaszország helyett inkább Franciaországhoz ragaszkodtak. De okos ember az ilyen erkölcstelenségi hírekkel szemben még akkor is gyanút táplál, ha nem papok ellen irányulnak. Hát még ha a papok ellen s különösen pápák ellen!

Én zalaszentgróti voltam és Keszthelyen jártam gimnáziumba. Mindkettő kisváros, járási székhely s vagy 30 kilométerre van egymástól. Első gimnazista, tehát csak tízéves voltam s már hallanom kellett, hogy a kivételesen protestáns (mert Keszthely tiszta katolikus város) néni, akinél koszt-kvártélyban voltam, a látogatóban nála járó katolikus asszonyokkal nagy botránkozva beszéltek, hogy a szentgróti káplán a más feleségére vetette szemét, de a férj jól elagyabugyálta s hogy az a pap ezt mennyire megérdemelte.

Akkor még túl fiatal voltam a dologhoz, de érthető módon mégis megmaradt emlékezetemben, s mikor évek múlva érdeklődtem a dolog után, megtudtam, hogy éppen a szomszédunk, a tőlem is jól ismert Németh Kálmán, aki kivételesen szintén protestáns volt, csinálta ezt a botrányt.

Szentgróton azonban, ahol ismerték a szereplőket, igen hamar napirendre tértek a dolog felett, senki se háborodott fel a káplán ellen, csak mosolyogtak, de nem a káplánon. Ez a Németh Kálmán ugyanis, aki feltűnő szép, de nagyon szoknyabolond férfi volt, kikapósságával olyan sok keserűséget okozott beléje nagyon szerelmes feleségének, hogy később elmebeteg, csendes örült lett miatta. Egyszer az én húgomnak, aki lánya barátnője volt, bizalmasan ezt mondta: Lányom, ne menjen soha férjhez, mert minden férfi gazember. Hajdan és is hogy szerettem az uramat! Istenem, hogy tudtam és egy ilyen embert annyira szeretni!

Szentgróton, ahol a szereplőket ismerték, mindenki tudta, hogy a Németh Kálmánnét nem kellett korbáccsal megvédeni a káplán vagy bárki udvarlása ellen. Visszavonult, igazi jó feleség volt, aki egyenesen bálványozta az urát, maga pedig éppen nem volt annyira szép, hogy idegen férfiak ostromolták volna. Egész élete sírásból állt férje kikapós élete miatt, s mivel gazdag volt, férje a káplán inzultálásával csak azt akarta felesége előtt bizonyítani, hogy szereti.

Sokkal jobban ismerte azonban Szentgróton mindenki s természetesen maga a felesége is, semhogy a rajta való nevetésen kívül az esetnek más következménye lett volna. De azért – mint látjuk – mégis még Keszthelyen is mindenki tudott a dologról s még ott is botránkoztak rajta, illetve csak ott botránkoztak, mert ott nem ismerték a szereplőket s így nem volt semmi akadálya annak, hogy csak a pap bűnein botránkozzanak.

A következő eset pedig fővárosi tartózkodásom első éveiben történt. A ferencvárosi Fáy Gimnázium tanári szobájában az egyik tanár keserűen panaszkolt kartársainak, hogy a feleségét az egyik Bakács téri káplán (meg is nevezte) szerelmével üldözi. Természetesen nagy volt a felháborodás. Azt, hogy nem hiszi, senki se mondta, még a hittanár se. Nemcsak nem mondta, hanem még csak nem is gondolta.

Ugyanez a tanár ugyanabban a tanári szobában körülbelül egy év múlva közölte, hogy elkergette a feleségét, mert viselkedése már tűrhetetlen volt s felesége megtalált levelezéséből megállapította, hogy felesége üldözte azt a káplánt szerelmével, mégpedig eredménytelenül, nem pedig megfordítva.

Egyik Kispesten lakó tanítványomat is megpofozta a szomszédjukban lakó férfi, felesége panaszára, pedig a szép, fejlett fiú egyik legerkölcösebb és legjellemesebb tanítványom volt. Itt is az asszony volt szerelmes és még azt is megtette, hogy a fiú ölébe ült. Mivel látta, hogy hiába kísérletezik, végül bosszúhoz folyamodott. A fiú azonban olyan lovagias volt, hogy még a pofon után se tett kísérletet a valóság közlésével a férj felvilágosítására.

V. Kelemen volt az első avignoni pápa és az első rosszhírű. Talán még a rosszmájúak is elhiszik, hogy bajosan lehetett ledér életű, ha felhívjuk a figyelmüket, hogy egész pápasága alatt rendkívül szenvedő nagybeteg volt (valószínűleg gyomorrákja volt), emiatt elkerülte az embereket, néha egy hónapig se engedett maga elé senkit s többnyire megközelíthetetlen várrakban lakott. Ez az életmódja természetesen ellenszenvenessé tette azok előtt, akik állásokat és előnyöket szerettek volna tőle kérni s ellenszenvükben arra gondoltak, hogy bizonyára azért bújjik el annyira, mert titkolnivalója van, vagy mert nem akarja, hogy intim viszonyaiban zavarják.

A róla terjesztet pletykáknak tápot adott még az is, hogy egyik vérrokona: Périgord grófné (született de Foix grófnő) szép asszony volt. Nem tudom, hol van az megírva, hogy ha egy papnak valamelyik nőrokona szép, annak már őt emiatt nem is szabad meglátogatnia. A krónikaíróknak V. Kelemen elleni igazságtalansága annál nagyobb, mert Périgord grófné éppen nem volt gyakori látogatója a pápai udvarnak. (Az avignoni pápák a XIV. században éltek, tehát nem olyan régen, hogy ne lehetne ellenőrizni, kik voltak a látogatóik s mennyi ideig tartózkodtak udvarában.) Az aragóniai király követei például, noha követi jelentéseikben ugyancsak bőven közölnek még jelentéktelen pletykákat is, egyetlenegyszer se tesznek említést arról, hogy Périgord grófné Avignonban van.

Sokszor ezek a rosszmájú krónikaírók ellentmondanak még önmaguknak is. Ferreto Ferreti például, mikor arról van szó, hogy bűnös volt-e V. Kelemen a templomosok igazságtalan kivégeztésében, ezt írja: „Senki se gondolhatja, hogy egy ilyen önmérséklő és Isten előtt kedves pásztor akár gyűlölet hatása alatt, akár mások kérésére ilyen igazságtalanságot elkövetett, mert egy kifogástalan ember se vonhatja kétségbe, hogy mindenben jól és bölcsen járt el.” Ugyanez a krónikaíró máskor sok sértő dolgot közöl ugyanerről a pápáról. Úgy látszik tehát, hogy maga se hitte őket, csak olvasóinak a pletykák iránti érdeklődését akarta kielégíteni.

A második rosszhírű avignoni pápa XII. Benedek. Az ő fő rágalalmazója Petrarca. Nem ledér erkölcsökkel vádolja, hanem iszákossággal. Azt írja, hogy mindig „tele volt borral, nehézkessé tette az öregség és elnyomta az álmot”.

Egy másik forrás is azt mondja róla, hogy még udvara is a bor legnagyobb ivójának tartotta ezt a pápát s alatta s miatta keletkezett az a szólásmondás, hogy „páпамódra iszunk”. Ámde ezek a XII. Benedek pápát gyalázó források mind annyira pártemberek írásai, annyira egyoldalúak és gyűlölettől vezetettek, hogy állításaik nem lehetnek történelmi források. Petrarca, aki tudvalevőleg Laura szeretője volt, tehát semmiképpen se illetékes arra, hogy pápák erkölcsösze legyen, elsősorban mint Róma párti olasz hazafi író s XII. Benedek különösen azért volt neki annyira ellenszenves, mert a pápa igen nagy építkező volt (furcsa egy mindig részeg, álomszuszék aggastyántól) s a szép avignoni épületek Petrarca számára azt mutatták, hogy a pápaság most már talán sose megy vissza Rómába.

Ha valaki rendszeres borivó, az még nem jelenti, hogy bűnös, annál kevésbé, hogy elfajult. Ismertem olyan papot, akiről mindenki azt beszélte (még paptársai is), hogy mindennap megiszik két liter bort, de azt is elismerte róla mindenki, hogy nemcsak részegen nem látta, hanem még „spiccesen” se, sőt – úgy látszik – az igazság az volt, hogy naponta nem is két, hanem csak egy litert, vagy talán még ennél is kevesebbet fogyasztott, emellett rendkívül jámbor, buzgó ember volt, igen nagy felebaráti szeretettel és alázatossággal. Messze 80 éven felüli kort ért meg, ivásával tehát egészségének nemcsak nem ártott, hanem előnyös volt egészségére. Mégis hogy röhögte a háta mögött mindenki, s még mindennapi áldozó testvére is hogy elítélte érte!

Ha tehát XII. Benedek is rendszeres borivó lett volna, az még nem jelentene részéről erkölcsi elfajulást. Azonban történelmileg még ezt se lehet bizonyítani. Csak annyit tudunk, hogy arcőre piros volt. XII. Benedek egyébként egyenesen reformpápa volt, aki teljes erővel küzdött az akkori papi és szerzetesi erkölcszlalások ellen, s mivel e tevékenységét sokszor nyersen gyakorolta, nem szerették, sőt ellenségei voltak azok, akiket reformjai érintettek. E tekintetben egyszer még Petrarca is elárulja magát, mert azt is írja, hogy XII. Benedek önmegtartóztatásai megtisztították az udvari népet. Hogy lehet ezt összeegyeztetni azzal, hogy mindenki rajta röhögött és hogy mindig ivott és szundikált?

Hogy vele kapcsolatban mennyire rágalmakkal van dolgunk, fényesen bizonyítja a következő eset:

Nem maga Petrarca, hanem Petrarcának egy száz évvel később élő kommentátora, Girolamo Squarzafighi még bujasággal is vádolja. Azt írja, hogy mint vén kujon, beleszeretett Petrarca Selvaggia nevű testvérebe. A pápa megkérte Petrarcat, hogy vegye rá testvérét szerelme viszonzására. Mikor Petrarca undorral visszautasította e kerítést, fiútestvérüket, Gérardot, környékezte meg ugyane célból, aki révén aztán el is érte célját Selvaggiánál. Petrarca erre erkölcsi undorában otthagya Avignont és elutazott Itáliába. Selvaggia később férjhez ment egy ismeretlenhez, Gérard pedig bűne miatti lelkiismeret-furdalásai miatt belépett a Montrieux-i karthauzi kolostorba.

Az igazság az, hogy minderről maga Petrarca egy szót se ír. Nem is volt neki Selvaggia nevű testvére. Ha igen, legfeljebb törvénytelen mostohatestvére lehetett (tehát maga Petrarca volt ledér, illetve már az apja is, nem pedig a pápa). Az igaz, hogy Petrarca testvére, Gérard, később karthauzi szerzetes lett, de nem Selvaggia miatt, akiről nem is tudunk, hanem azért, mert meghalt a szeretője. (Tehát nemcsak maga a pápagúnyoló Petrarca és Petrarca apja, hanem Gérard, Petrarca testvére is olyan erkölcsű volt, mint amilyenek Petrarca az avignoni pápát lefesti.) Hogy Gérard csakugyan szeretője halála miatti kétségbeesésében lett karthauzi szerzetes, azt magának Petrarcának a leveleiből tudhatjuk meg. Látjuk tehát, mit csinált ebből Petrarca kommentátora, Squarzafighi. Pedig aljas rágalmát aztán igen sok író átvette s terjesztette tovább, ezekben rendítve meg az Egyház iránti ragaszkodást.

A harmadik avignoni pápa, akinek erkölceit kifogásolják, VI. Kelemen. Talán ő az, akiről a leghajmeresztőbb dolgokat olvashatjuk. Neuenburgi Mátyás azt írja róla, hogy „a nők bolondja” volt. Villani Mátyás szerint „érsek korában nem óvakodott a nőktől, sőt életmódjában még a fiatal főurakon is túltett. Pápasága alatt se tudott ellenni nők nélkül és ebből nem is csinált titkot. Lakosztályaiban a nagyvilági nők éppúgy nyüzsgöttek, mint a főpapok, s közöttük egy Turenne grófnő annyira bírta kegyeit, hogy igen sokat lehetett elérni közbenjárására”.

1400 körül Thomas Burton azt írja, hogy mikor gyóntatója szemére hányta erkölcstelenségét, cinikusan ezt válaszolta neki: „Mikor még fiatalok voltunk, életünk a test örömeivel, amit pedig most csinálunk, azt csak orvosi tanácsra tesszük.” Hogy pedig udvara kifogásait elhallgattassa, egy fekete könyvet olvasott fel előttük, melyből elsorolta azon pápák nevét, akik erkölcstelen életűek voltak s hiteles történelmi adatok alapján kimutatta, hogy ezek sokkal jobban kormányozták az Egyházat és sokkal több jót tettek vele, mint az önmegtágadó pápák.

Még Szent Brigitta is „amator carnisnak”, a test szeretőjének nevezi irataiban VI. Kelemen pápát, a Cronicon Estense pedig azt mondja róla, hogy „kicsapongóan” élt. Petrarca, akinek hasonló róla a véleménye, biztosít bennünket, hogy ő e tekintetben nem azt írja, amit hallott, hanem azt, amit látott.

Mindezek ellenére mégis majdnem bizonyos, hogy még VI. Kelemen is kifogástalan életű volt. Hogy mégis ilyen dehonesztáló [megszégyenítő] dolgokat írtak róla, annak az volt az oka, hogy politikai ellenségei voltak. Ez a kor már a középkori dekadencia kora volt s ekkor még az emberek politikai okokból mindenre képesek voltak. Különösen e pápa mindenre kapható ellensége volt Milánóban a ravasz Giovanni Visconti.

Maguk a krónikáírók bizonyára el is hitték már annak igazságát, amit írtak, de ők olaszok, illetve angolok voltak, akik nemzeti okokból voltak ellenségei az Avignonban lakó francia pápáknak. Nem is írhattak más, mint mendemondák, pletykák után, hiszen idegen országban laktak (Szent Brigitta is) és a legtöbb sokkal későbbi is, tehát nemcsak a helyi távolság, hanem az időbeli is alkalmas volt a mondák burjánzására. Petrarcat is nemzeti ellenszenv vezette. Szerinte az avignoni pápa, aki francia volt s az ő imádott hazájától és Rómájától távol élt, csak gonosz ember lehetett.

Azt írja, hogy nem hallotta, hanem látta azt, amit ír. De hát hogy lehet elképzelni, hogy látta a pápa erkölcstelenedéseit? Vagy akár csak a csókolózásait is? Hiszen ez még akkor se lehetséges, ha csakugyan igazak lettek volna!

Az az egy hibája megvolt VI. Kelemennek, hogy a rokonait igen szerette, de ez nem bűn, annál kevésbé elvetemültség, hanem csak emberi gyarlóság, ha pedig nem papról van szó, egyenesen szép tulajdonságnak tartják az emberek. Azok a nagyvilági nők, akiken a krónikák annyira botránkoznak, úgy szerepelnek az Apostoli Kamara számadáskönyveiben, mint „a pápa családjának hölgytagjai”.

Azért kelthettek ezek olyan nagy feltűnést, mert a pápának valóban olyan sok sógornője, unokahúga és más női hozzátartozója volt, hogy se szerük, se számuk. Ilyen volt Cécile Urgel grófnő, később Turenne Vicomte neje, aki 1346 óta valóban nagy befolyással bírt VI. Kelemen körül. Az is igaz, hogy Pierre Roeger de Beaufort az ő befolyására lett már 19 éves korában bíboros. De nem azért, mert ez az Urgel grófnő tetszett a pápának, hanem azért, mert a fiú unokaöccse volt a pápának. Egyébként hogy mennyire nem korrupcióról van itt szó, mutatja, hogy ebből a protekciós fiúból akkor, mikor már a pápa-nagybácsi régen nem élt, XI. Gergely néven még pápa is lett s minden forrás egyetért erkölcsi tisztaságának magasztalásában.

A krónikák azt is állítják VI. Kelemenről, hogy csúnya nemi betegség okozta halálát. Bizonyosan tudjuk, hogy nem az okozta. Hosszú éveken át vesekövekkel szenvedett s igen sok orvos kezelte, halálát pedig egy belső daganat felfakadása okozta.

Az említett felháborító dolgokat azért kell a mesék, illetve a rágalmak világába utalnunk, mert VI. Kelemen komoly, egykorú és hitelre méltó életrajzai csak jót és magasztalót tudnak mondani. Pedig nem gondolhatunk hízélgésre, mert ugyanezek az életrajzok is megrójják azt a hibáját, ami tényleg megvolt benne, a túlságos rokonpártolást. VI. Kelemen kiválósága annyira nyilvánvaló, hogy egyszer még Petrarca is elárulja magát s ő is kénytelen magasztalói közé állni: „VI. Kelemen – írja –, a római nyáj jelenlegi kiváló pásztora, oly nagy és legyőzhetetlen emlékezőtehetséggel bíró ember hírében áll, hogy amit akár csak egyszer is elolvasott, még akkor se tudja elfelejteni, ha akarja.” De ha csak ez a nagy emlékezőtehetség volna a kiválósága, akkor Petrarca miért írja „kiváló” pásztornak (pastor egregiusnak)?

Az avignoni pápai udvar erkölcstelenségének bizonyítására egyházellenes iratok azt hangsúlyozzák, hogy a városban úgyszólván minden második ház bordélyház volt. Ezek után természetesen nem gondolhatunk mást, mint hogy ezeket a házakat természetesen a papok látogatása tartotta fenn. Petrarca is emiatt panaszkodik, hogy míg ilyen ház Rómában csak kettő volt, Avignonban tizenegy. (Láthatjuk tehát, hogy mennyire nem minden második.)

De hogy az egyháziaknak mennyire kevés közülük volt ezekhez a házakhoz, de viszont a rágalmozó iratok szerzőinek mennyire sok, mutatja az egyik ilyen irat története. Több mű közli egy Johanna királynőtől Avignonban engedélyezett bordélyház szabályzatát. Ezek a „szabályzatok” cinikus, kitalált hamisítványok, s mint maguk a hamisítók bevallják, így keletkeztek:

Egy M. Astruc nevű orvos írt egy avignoni úrnak, hogy ha meg tudja szerezni, küldje meg neki a Johanna királynőtől Avignonban most felállított bordélyház szabályzatát.

Johanna királynő természetesen semmiféle bordélyházat nem állított fel Avignonban. Maga a pápa és az Egyház pedig annyira távol állott az effajta intézményektől, hogy – mint látjuk – a bordélyt még ezek a cinikus rágalmozók se a pápával, hanem Johanna királynóval állítatják fel. Valójában azonban nem is a királynő, hanem az avignoni városi tanács hatáskörébe tartozott a dolog. Ha tehát felállították, csak a városi hatóság állíthatta fel.

Az az avignoni úr, aki Astrucól a levelet kapta, mikor barátjánál, de Garcin úrnál volt vendégségben, az ott jelenlévő nagyobb társaság előtt felolvasta a levelet s ott a víg társaság mindjárt össze is állított egy megfelelő statútumot [szabályzatot], melybe hol az egyik, hol a másik boros cimbora iktatott bele egy-egy újabb zaftos pontot. Ezt az „alkotmányt” aztán M. Garcin elküldte Astruc orvos úrnak, aki mindjárt nyomdába is adta. Ő persze már azt hitte, hogy valódi.

Aztán utána még ki tudja, hányszor jelent meg nyomtatásban, hány embert győzött meg az Egyház és a papok romlottságáról az „eredeti” és „letagadhatatlan” dokumentum! Pedig hát a valóságban semmi mást se bizonyít, mint csak azt, hogy az Egyház ellenségei voltak ugyanakkor, mikor a pápaság rossz erkölcssein botránkoztak!

Kísérlet VI. Sándor erkölcsi szörnyeteg voltának bizonyítására

Egy hitközönyös (egyébként zsidó származású) katolikus magyar író (aki aztán 1945-ben a zsidóüldözés áldozata lett) azt a kifogásoló megjegyzést tette „VI. Sándor meg Luther” című művem ellen, hogy VI. Sándor egyes bűnei el vannak benne hallgatva.

– Mi például? – kérdeztem meglepve.

– Hát például az a perverzitása, hogy lovak üzekedését szokta nézegetni s ezáltal korbácsolta fel magában az érzékiséget.

– Ennek külön felemlítésére – feleltem – érzékizgató leírások lehető kerülésének kötelességén kívül már csak azért se volt szükség, mert akkor, mikor a nemi erkölcstelenségeket VI. Sándorról elismertem, már elismertem ezt is. Ez ugyanis nem „perverzitás”, hanem a nemiség, a minden emberben ott lakó érzékiség egyik egyszerű, természetes megnyilvánulása.

– Dehogy, felelte. Ez perverzitás, az érzékiségnek egy egész különleges megnyilvánulása, mely visszataszító és semmiképpen se természetes velejárója a nemi ösztönnök.

– Már miért lenne perverzitás vagy különlegesség?! Hát Ön még sose volt tanúja például a pesti utcán a közönség viselkedésének, mikor véletlenül kutyákat üzekedni lát? Nem látta, hogy élvezi a dolgot gyerek, felnőtt, férfi, nő, sőt öreg egyaránt? Nem látta, hogy megállnak, hogy nevetnek rajta s mennyire nem fékezi őket még az se, hogy mit gondol, aki ezt a leplezetlen örömet rajtuk meglátja? Hát talán egész Pest perverz és nemi elfajulásokban szenved, nem pedig csak gyarló és emberi e tekintetben is, mint minden másban?

– Erre aztán az író – becsületére válik őszintesége – ezt felelte:

– Csakugyan! A kutyák engem is érdekelnek ilyenkor.

– Látja – feleltem neki –, így válik nyilvánvalóvá az a tárgyilagosságihiány, ellenszenv és rosszakarat, mellyel kortársai VI. Sándor bűneit nézték, és amelyet VI. Sándor, a pápa, sőt általában minden pap iránt az emberek, ha talán nem is tudatosan, ma is tanúsítanak. Amit egyszerű emberi gyarlóságnak, vagy legalábbis az emberekben naponta megnyilvánuló, tehát közönséges bűnnek kellene tekinteni, ha papban, s kivált, ha pápában látják, egyszerre perverzitás lesz. Ilyenkor nem az jut eszükbe, hogy ez a pap épp olyan gyarló ember, mint ők; vagy hogy ez a pápa nem különb náluk (mint illenék, hogy különb legyen), hanem hogy perverz, ország-világra szóló gonosztevő, akin botránkozni kell, sőt miatta talán még a hit igazságában is megrendülni.

Pedig ha ellenszenv helyett jóakarattal ítélnénk meg a dolgot, még egyenesen VI. Sándor javára is magyarázhatnánk. Ha már ugyanis annyira gyarló volt, hogy az adódó érzéki élvezetnek nem tudott ellenállni, akkor már az egyenességnek, a képmutatás hiányának jele, hogy külsőleg se akarta magát jobbnak mutatni, mint amilyen belül volt. Annak az egészséges természetességnek a megnyilvánulása volt ez is benne, mely VI. Sándor pszichéjének egyik fő jellemvonása volt.

A lovak üzekedésének nézése akkor lenne nemi elfajulás, azaz perverzitás, ha az ilyen látványokat egyenesen hajhászná valaki, ha mesterségesen idézné elő őket s napról napra gyönyörködne bennük. Ha VI. Sándor esetében ez történt volna, akkor valóban perverzitásról kellene beszélnünk s akkor nekem az igazság miatt még az illendőség kedvéért se lett volna szabad VI. Sándorral kapcsolatban ezt a kényes dolgot elhallgatnom.

Világos, hogy mivel papról, sőt pápáról van szó, mindenki erre a legrosszabb esetre gondol. Ámde erről szó se lehet. VI. Sándorral kapcsolatban csak egyetlenegy esetről tudunk ugyanis, melyet Burkhard, VI. Sándor német származású szertartásmestere örökített meg naplójában s mely szerinte 1501. november 11-én történt.

Azt írja, hogy aznap délután egy paraszt lépett a Szent Péter térre, mögötte két fával megrakott kancával. Pápai fegyveresek azonban megállították, leszedték a kancáról terhüket, a nyeret is eltávolították, aztán odavezettek négy mént a pápai istállókból, hogy meghágják őket. A pápa pedig lányával, Lukréciaival, a Vatikán egyik ablakából nevetve nézte a jelenetet.

Eszerint tehát a pápa nem véletlenül lett volna tanúja a jelenetnek, hanem ő maga rendezte volna meg. Viselkedése tehát nagyobb rosszaságot feltételez, mint azoké az utcai járókelőké, akik véletlenül lesznek néha tanúi hasonló jelenetnek.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Burkhard naplójának hitelessége még protestáns történetírók szerint is sok helyen gyanús, és egyáltalán nem lehetetlen, hogy éppen ezek a kényes dolgokat tartalmazó részek későbbi betoldások. Ezek a kényes részek sokszor úgy át is vannak huzigálva a naplóban, hogy alig lehet tartalmukat kivenni. De tekintsük most el ettől s ezt a részt jegyük hitelesnek.

Kritikai megjegyzéseink másodikika az, hogy Burkhard naplójában vannak VI. Sándorról olyan kompromittáló részek, melyeket maga Burkhard látott, és vannak olyanok, melyeket csak hallomás után jegyzett fel. Például a VI. Sándor majd említendő hanyag celebrálásairól szóló feljegyzések, mikor a naplóíró a pápa mellett állt, feltétlenül hitelre méltók, de amiknek nem maga volt tanúja, azon nem. Mivel Burkhardban nyilvánvaló a VI. Sándor elleni ellenszenv, még azon állításaival szemben is kritikát gyakorolhatnánk, melyek a saját tapasztalatain alapulnak. Ezt azonban nem tartjuk megokoltnak, mert olyan pápa iránt, mint VI. Sándor volt, minden tisztességes papnak ellenszenvvel kellett viseltetnie. Egy pápában ugyanis már az is szégyen s így ellenszenves, ha épp oly emberi gyarlóságokkal és bűnökkel van tele, mint az átlagember. Egy papnak különbnek kell lennie, mint az átlagembernek, egy pápának még inkább.

Ami már most ezt a kancákkal való jelenetet illeti, nyilvánvaló, hogy nem maga Burkhard látta, hanem csak azt írja le, amit hallott. Láttuk azonban, hogy VI. Sándor, kivált pápasága második felében, részint spanyol volta, részint erkölcei, részint bűnös és egyik botrányt a másik után okozó s ennek ellenére tőle mégis annyira szeretett gyerekei, részint az emberekkel szinte velük születő papgyűlölet miatt Rómában olyan ellenszenvnek „örvendett”, hogy nem volt az az emberi elvetemültség, melyet rá ne fogtak s róla el ne hittek volna.

Oly féktelen volt ez a gyűlölet, hogy még ünnepélyesen eltemetni se lehetett és ismeretlen kezek még a ravatalára is gúnyverset függesztettek már az első éjjel.

(Nem bizonyítja-e ez is, hogy gyűlölöi sokkal gonoszabbak voltak, mint ő? Hiszen ő maga gyűlölni nem is tudott. Ellenfelei azonban csakugyan sátánok voltak, mert csak az ördög nem lágyul el még ellenfele ravatalánál sem.)

Amit tehát Burkhard a pápáról csak hallott, nem pedig maga látott, azt igen nagy kritikával kell fogadni még akkor is, ha ő maga elhitte.

(Hányszor, de hányszor hittem el már papokról én magam is olyan rosszat, melynek teljes valótlanságáról később meggyőződtem annak ellenére, hogy az illető papok valóban méltatlan papok voltak egyébként.)

Itt azonban szerintünk a tárgyilagosság azt kívánja, hogy magát a tényt mégis valónak fogadjuk el, hiszen látjuk, hogy Burkhard az időt is a legpontosabban közli. Az elbeszélés módjából azonban egészen kétségtelen, hogy hasonló dolog VI. Sándor életében csak ez egyszer történt. De ha csak egyszer, akkor már nem lehet szó perverz hajlamról. Hogy pedig csak egyszer történhetett, azt bizonyítja a pontosan megadott idő és a feljegyző felháborodása (ha gyakori lett volna, akkor nem kellene s lehetne közölni, hogy 1501. április 11-én történt a dolog). Ami sokszor történik, annak idejét nem jegyezzük fel aprólékos pontossággal s fel se háborodunk rajta, mert már megszoktuk. A mód azonban, ahogyan a naplóíró a dolgot előadja, már nyilvánvalóvá teszi, hogy a hír szerzőjének vagy Burkharddal való közlőjének fantáziája nagy szerepet játszott benne. Az esetleg igaz magot kiszínezte, megtoldotta, elferdítette, túlozta. Egészen bizonyos, hogy az az állati üzekedés ott a Szent Péter téren valójá-

ban nem a pápa előzetes intézkedésére, hanem véletlenül történt s az ablakból VI. Sándor és lánya csak véletlenül vették észre (ha ugyan nem teljesen költött az egész dolog).

Ha VI. Sándor mesterségesen rendezte volna meg a jelenetet, akkor miért kellett volna azt a négy mént a pápai istállókból a Szent Péter térre kivezettetnie? Nem sokkal megelőbb lett volna a dolgot bent a pápai istállóban lebonyolítani s a pápának és lányának ott nézni végig? Hiszen ott sokkal közelebbről és nyugodtabban nézegethettek volna, s a botrány, amit okoztak, az is kisebb lett volna, mert hiszen sokkal kevesebben látták volna. Lélektani lehetetlenség tehát, hogy ha a pápa rendezte volna meg a dolgot, hogy érzékiségét izgassa, akkor így rendezte volna meg.

De még Burkhard elbeszéléséből is egész jól megállapítható, hogy nem megrendezett, hanem csak véletlenül lefolyt és véletlenül meglátott jelenetről lehet szó. Tehát ugyanarról, mint amit a pesti utca közössége néha véletlenül „élvezhet”. Burkhard ugyan egész világosan azt mondja, hogy csak a méneket vezették oda a pápai istállókból. A kancák egy paraszttal voltak. Ez utóbbiak nem is ebből a célból kerültek a Szent Péter térre, sőt a paraszt fájával volt a hátuk megrakva s el is kellett a fát onnan távolítani, hogy a jelenet lehetővé váljék.

Ha azonban a pápa rendezte volna meg a dolgot, honnan tudhatta volna előre, hogy az a paraszt a két kancájával a Vatikán elé fog jönni, és hogy mikor fog odamenni. A parasztnak és két kancájának megérkezését a pápa csak az ablakból láthatta, tehát csak utána küldhetett volna parancsot a pápai istállóba a mének elővezetésére. Ámde mire a parancs odaér az istállóba s a lovászok a négy ménnel kiérnek a térre, hol lett volna már arra a paraszt és két kancája még akkor is, ha VI. Sándornak már házi telefonja is lett volna, noha nagyon jól tudjuk, hogy nem lehetett.

Ha tehát a pápa meglátja az ablakból a két kancát, legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy azokat vezettette volna be a pápai istállóba a ménekhez s aztán ő ment volna az istállóba, amely, mint zárt helyiség, emiatt is alkalmasabb lett volna a bűnös élvezetre, mint a nyilvános tér, s a bűnös élvezetet a nagy távolság se csökkentette volna, mint így a Vatikán egy távoli s ráadásul emeleti ablakából.

Ámde a dolog még így is lélektani képtelenség, mert mi szüksége lett volna a pápának a paraszt két keshedt gebéjére? Hát a pápai istállóban talán csak mének voltak? Hát nem voltak a pápai istállóban sokkal szebb, egészségesebb kancák, mint a parasztéi, melyek, ha már ilyen élvezetekre vágyott „Öszentsége” (tárgyilagosságot tettető írók így emlegetik VI. Sándort, mikor szégyenletesen mondanak róla), perverz vágyát sokkal tökéletesebben kielégítették volna, mint a paraszt gebéi. Nem is szólva arról, hogy tudnia kellett, hogy e paraszt aztán fünek-fának elbeszéli majd a dolgot, míg az istállóban csak a pápa néhány bizalmi embere tudhatott volna róla, akik talán még hallgatni is tudtak volna.

Látjuk tehát, hogy ha csak egy kissé is szemébe nézünk, milyen lélektani képtelenség az, amit Burkhard naplójában 1501. november 11-ről elmesél és hogy VI. Sándor ellenében milyen rosszakarat kell hozzá, hogy valaki Burkhard elbeszélése hitelét elfogadja. Ha az eset igaz volt, csak úgy történhetett, hogy nemcsak a kancák, hanem a mének is a téren átvonuló parasztokéi voltak, tehát véletlen volt az egész, nem pedig mesterségesen megrendezett.

Ha VI. Sándorban hasonló perverzítésra csak a legkisebb hajlam lett volna, akkor legalább e véletlen jelenet hatására utána rendszeresen rendezhetett volna hasonlókat a pápai istállóban. Effajta híresztelések azonban még pletyka alakjában se voltak, mert ha lettek volna, akkor Burkhard, aki a Vatikánban lakott, s aki, mint láttuk, az 1501. november 11-i eseményről oly megbotránkozva beszámol, ezekről sokkal inkább említést tenne.

Sokan botránkoznak azon is, hogy VI. Sándor ezt az „épületes” dolgot a lányával együtt nézte végig nevetve az ablakból. A legtöbben természetesen nem is tudják másképp elképzelni a dolgot, mint hogy a jelenetet VI. Sándor nemcsak maga rendezte, hanem egyenesen a lánya kedvéért rendezte, s természetesen ezt is egyik bizonyítékának tekintik arra, hogy valóban a lányával is bűnös viszonyban volt. Pedig hát ha VI. Sándor éppen akkor a lányával volt ott

az ablakban, akkor nem tehetett róla, hogy az is meglátta. Aki pedig azon is botránkozik, hogy a pápa így nevelte a lányát, azt felvilágosítjuk, hogy Lukrécia akkor már nem lány volt, hanem asszony, sőt éppen akkor ment férjhez már harmadszor.

Ami pedig a kettejük bűnös viszonyát illeti, hát ha a pesti utcán annál a példának felhozott kutyajelentnél nemcsak az apa, hanem vele levő fiatalasszony lánya is nevet, azaz együtt nevetnek, kinek jut eszébe emiatt „egész bizonyosan” arra következtetni, hogy ez az apa a lányával bűnös viszonyban él? S ha valakinek ez mégis eszébe jut, vajon ez az apa-e a perverz, vagy pedig inkább az, akinek effajta gyanú eszébe jut?

VI. Sándor csak úgy volt bűnös viszonyban a lányával, hogy Lukrécia ez után az április 11-i kancajelenet után (ha ugyan volt valaha ilyen jelent) két hónap múlva harmadik és utolsó férje társaságában végleg el is hagyta Rómát s utána többet atyját soha nem is látta már az életben.

Hát ennyi az igaz, kérem, VI. Sándor „gyalázatos perverzitásából”, melyet nekem a könyvből nem lett volna szabad kihagynom, ha VI. Sándor minden bűnét csakugyan el akartam volna mondani. Most, látva Burkhard elbeszélésének teljes lélektani képtelenségét, azt kell megállapítanom, hogy igazán mérhetetlennek kell lenni annak az egyház-, pápa- és papgyűlöletnek, melynek még 450 éve se volt elég arra, hogy ennek a Szent Péter téri mesterségesen megrendezett „fontos” kancajelenetnek az ostobaságát és lélektani képtelenségét észrevegye, hanem egyenesen perverzitást csináljon belőle, sőt bizonyítékot találjon benne VI. Sándornak még a lányával való vérfertőző viszonyára is.

Ha a kancajelenet igaz volt, azt VI. Sándor és lánya csak egyszer nézhette s ekkor is csak véletlenül láthatta. Tehát csak egyszerű emberi gyarlóság lehetett.

Mit ír VI. Sándorról egy olyan író, aki őt erkölcsi szörnyetegnek tartja?

Portigliotti műve

Portigliotti volt ez az író. Kezemben – sajnos – csak művének német fordítása van, mely Stuttgartban jelent meg 1923-ban, de – noha az első kiadás is csak 1922-ben látott napvilágot – ez már németben is második kiadása a műnek, a könyv tehát kapós volt. Pedig – szerencsére – éppen nem nagy stílusművészetrel van megírva. Nehéz, fárasztó olvasmány s izgató tárgya ellenére se érdekesítő. Pedig a szerző ugyancsak előad minden kényes dolgot VI. Sándor életéből s kivétel nélkül mindenütt a legszélsőségesebb álláspontot képviseli VI. Sándorral szemben. Nincs az a képtelenség, amit ő e pápáról vagy gyermekeiről el ne hinne, s mint bebizonyított történeti igazságot hirdetne.

Szerinte VI. Sándor minden pereputtyával egyetemben egy olyan erkölcsi szörnyeteg, melyet a föld se addig, sem azóta még alig hordott a hátán. Igaz róla minden. Méregkeverő is volt, számtalan gyilkosság is terheli lelkét. Igaz az is, hogy saját lányával is vérfertőző viszont folytatott, de ugyanezt tett Lukréciaival testvére, Cézár is, sőt a másik testvére Giovanni is. Ezt a Giovannit aztán szintén Cézár gyilkoltatta meg, mégpedig testvérük, Lukrécia iránti féltékenységből. De Lukrécia második férjét, Biscelii Alfonzt is Cézár gyilkoltatta meg. Szintén féltékenységből, mert a férj igen fiatal és szép fiú volt és így Lukrécia szerette.

Portigliotti még azt is megállapítja, hogy az a kis újabb János, aki VI. Sándor pápa korában született, s akinek apaságát Sándor titkos okmányban el is ismeri, a pápának a lányától, Lukréciaától, származó fia. Azt is bizonyítva látja, hogy VI. Sándor halálát is valóban méregcsere okozta, nem pedig váltóláz.

Portigliotti annyira megy a Borgiák gyűlöletében, hogy még Borgia Szent Ferencről, VI. Sándor dédunokájáról is megállapítja, hogy a legnépszerűtlenebb szentek közé tartozik. Mivel bőven idézi az egykori kútföket és igen alapos tudásúnak látszik, az olvasóra nagy meggyőző hatással lehet. Az is jellemző, hogy ezt a művet Stuttgartban a „Christliches Verlagshaus” nyomdájában nyomták, tehát protestáns felekezeti szerv vitte a német közönség elé.

Egész bizonyos, hogy akik Portigliotti művét elolvassák – mivel nem tud érdekesen írni, szerencsére, aligha olvassák el túl sokan –, azoknak 99%-a el is hisz belőle mindent. Szigorúan tárgyilagosnak mutatja magát ugyanis, és mivel mint olasz, természetesen katolikus is, még úgy is tesz, mintha egyenesen az Egyház érdekében írna. Ezzel aztán még jobban megtéveszti az olvasót. Pedig egész jól meg lehet állapítani a műből, hogy a szerzője csak tettei a katolikus világnézetet s egyáltalán nem katolikus gondolkodású. Gúnyos kifejezései, melyek nemcsak VI. Sándort, hanem a pápaságot is sértik, elárulják lelke leplezett gyűlöletét.

Portigliotti *tetszeleg* VI. Sándor bűneiben. Pedig ha lélekben az Egyház fia volna, akkor a keserű igazságokat keserűen, nem pedig kárörvendve állapítaná meg arról a római Egyháztól, mely minden egyházak anyja s mely a hit tisztaságát még a VI. Sándorok ellenére is megtartotta.

Ezen a tettetett tárgyilagosságon kívül még az is megtévesztő Portigliottiban, hogy úgy látszik, mintha szigorúan a források alapján dolgozna, tehát megállapításai a történettudomány megállapításai volnának. A felületes, átlagműveltségű olvasóra ezt a benyomást teszi. Pedig látni fogjuk, hogy a pletykákat is tudományos forrásoknak nézi és a legkisebb történetírói kritikát se alkalmazza velük szemben.

Portigliotti nem történelmi kútfővel, hanem lélektanál, pszichológiával bizonyít. Pedig meg kell állapítanunk, hogy éppen a lélektan az, amihez egészen kétségbeejtően nem ért. Egyébként is *csak* lélektanál, még ha valaki ért is hozzá, nem lehet pótolni a történelmi dokumentumokat. Pszichológiával ugyanis csak valószínűsíteni lehet valamit, de nem azt bizonyítani, hogy úgy is volt. Már az maga, hogy nemcsak a pápák történetének legnagyobb ismerője, a hívő katolikus Pastor, hanem már a protestáns Gregorovius, sőt az egyházellenes Ranke is egész más, VI. Sándorra sokkal kedvezőbb véleményen volt, mint Portigliotti, világosan mutatja, hogy az ő lélektana nem egészséges lélektan.

Törvényes pápa volt-e VI. Sándor?

Portigliotti azon a véleményen van, hogy az Egyháznak hivatalosan ki kellene jelentenie, hogy VI. Sándor nem volt pápa. Ezt ő művében indítványozta is. Hiszen – mondja – bizonyított dolog, hogy úgy vette meg a szavazatokat, tehát a szimónia bűnének elkövetésével lett pápa. A szimónia pedig az Egyházból való kiközösítés büntetésével jár. Hogy lehet hát – mondja – az Egyház pápája egy olyan ember, aki az Egyháznak attól kezdve, hogy pápává választották, nem is volt tagja? Sokkal előnyösebb lenne az Egyházra, ha kijelentené, hogy VI. Sándor idejében tíz évig a pápai szék üresen állt, mintha azt ismeri el, hogy egy évtizeden át ilyen erkölcsi szörnyeteg volt a pápája.

Portigliotti e kívánságának teljesítése azonban helytelen is lenne és felesleges is. Felesleges lenne még akkor is, ha VI. Sándor csakugyan olyan erkölcsi szörny lett volna, mint ő gondolja.

Helytelen Portigliotti indítványa, mert nem tesz különbséget a fórum externum és fórum internum, a hivatalos nyilvánosság és az ember belső lelkiismerete között. VI. Sándor is foro interno, azaz belsőleg, lelkiismeretben, elkövette a szimónia bűnét, mert azoknak a bíborosoknak, akik rá szavaztak, anyagi ellenszolgáltatást ajánlott. Ezt Pastor is elismeri, mint bizonyított történelmi tény. Ámde annak eldöntése, hogy valaki törvényes pápa-e vagy nem, a fórum externum hatáskörébe tartozik. Ez ugyanis hivatalos és nyilvános dolog. VI. Sándor pápává választása csak akkor lett volna a szimónia és a vele járó exkommunikáció miatt érvénytelen, ha a tőle elkövetett szimóniát hivatalos hatóság is megállapította volna. VI. Sándorról akkor, mikor már pápa volt, ezt hivatalosan senki se állapította meg, mert egy pápának nincs felettes hatósága. Nem feljebbvalója még az egyetemes zsinat se. A már hivatalosan pápává lett pápáról az egyetemes zsinat se állapíthat meg semmit, mert nem illetékes rá. A pápának nincs földi bírāja. Egyedül csak Krisztus, az Isten a bírāja.

A konklávé, a bíborosi testület, a pápaválasztás tartama alatt feljebbvalója a megválasztandóknak, sőt a már megválasztottnak is addig, míg törvényes megválasztását ki nem hirdették, tehát addig, míg az illető in foro externo nem lett pápa. VI. Sándorról a konklávé nem állapította meg, hogy választása szimóniával történt, azaz érvénytelen, hanem éppen ellenkezőleg; az ő megválasztását törvényesnek elfogadták, kihirdették, és hódolatot mutattak neki, mint atyjuknak és uruknak. Ezzel VI. Sándor pápává vált s maradt is mindörökre, mert utána már ember nem ítélezhetett felette (hanem ő ítélte mások felett), tehát nem is állapíthatott meg róla hivatalosan semmi olyan bűnt vagy fogyatékoságot, melynek in foro externo következményei lehettek volna.

Hogy ez a jogi álláspont, azaz hogy a csak in foro interno elkövetett bűnnek nem lehet hivatalos, jogi, tehát például állást vesztő következménye, az egyedül helyes, igen könnyű bizonyítani. Hiszen ha ezt az álláspontot elhagynánk, akkor felborulna az egész egyházi és állami rend és minden tekintély, és az engedelmisség alap nélkülivé válna. Mi lenne, ha például azok a tisztek, altisztek és katonák, akik tudnák egy tényleges tábornoknak a panamáit, megtagadhatnánk neki az engedelmisséget már akkor, mikor még csak ők tudják, hivatalosan

azonban még nem ítélték a dologról? Mi lenne, ha valaki magánúton tudná plébánosának a papi méltósággal összeegyeztethetetlen életét s ez alapon már akkor se tekintené plébánosnak, mikor bűnét hivatalosan még meg se állapították s így az illetőt plébániájától még nem fosztották meg?

Ha valaki in foro interno tudja feljebbvalójának állásával összeegyeztethetetlen bűnét, annak kötelessége adatait az illetékes hatóság elé terjeszteni, hogy a még titkos bűn nyilvánossá és hivatalossá váljék, s így az illető elveszítse azt a tekintélyt és hatáskört, melyre nem méltó. Amíg azonban ez meg nem történt, addig feljebbvaló az illető, s ha nem a személye, legalább az állása címén megilleti a tekintélyt és jár neki az engedelmesség.

Hányszor (egyenesen az esetek többségében) előfordul még az is, hogy az a bűn, mellyel valaki magában a feljebbvalóját vádolja, valójában nincs is meg, hanem csak félreértésen alapul, vagy pedig sokkal kisebb annál, semhogy állásvesztést okozhatna! Az ilyen, feljebbvalójukat magukban elítélő egyének ugyanis igen sokszor nem rendelkeznek a szükséges józan ítélőképességgel, vagy pedig egyéni sérelem, önzés, vagy túlzott ambíció zavarja meg őket s teszi őket a tárgyilagosságra képtelenné. Például én Portigliottit semmiképpen se fogadhatnám el VI. Sándornak, az embernek, tárgyilagossá bírájává.

De az Egyház részéről most utólag annak megállapítása, hogy VI. Sándor nem is volt soha pápa, hanem csak bitorló, nemcsak jogilag lenne helytelen, hanem teljesen felesleges is volna. Hogy még VI. Sándor-féle emberek is lehettek és sajnos, lehetnek még a jövőben is pápák (bár legalább pár száz évig egyáltalán nem valószínű, hogy lesznek is), azt sajnálnia kell minden egyházszerető embernek, megbotránkoznia, sőt akár csak csodálkoznia is rajta azonban tájékozatlanság, sőt gyerekeség jele. Nem azon kell csodálkoznia a józan, tapasztalt és emberismerő embernek, hogy az Egyház történetében voltak VI. Sándorok is, hanem sokkal inkább kellene csodálkoznia azon, ha nem lettek volna.

Krisztus után ezer évig a rómaiak maguk választották a pápát. A pápai szék tehát szükségképpen játéklabdája volt a római politikai áramlatoknak. Természetes, hogy mindig olyan pap kellett nekik pápának, aki olyan volt, mint ők voltak. Világos, hogy ha Rómában éppen „népi demokrácia” lett volna, az a pápa, akit ez időben választottak volna, csak „békepap” lehetett volna. Sajnos, jól tudjuk, hogy ez így lett volna még akkor is, ha maguk a rómaiak sem lettek volna kommunisták, sőt szívből utálták volna őket. Régen is így volt ez ugyanis, nemcsak ma. Még kommunisták is voltak régen is, és ha azok nem voltak, hitetlenek és gonoszok voltak akkor is. Ha ők lettek volna hatalmon, az ő emberük lett volna pápává.

De az Egyház második ezer évében is, mikor már a pápaválasztás nem csak a rómaiak joga, hanem egy nemzetek felett álló és a világ minden részéből kikerülő testület kezébe került, még mindig csak megnehezítve van a mindenkori római politikai és világnézeti áramlatok befolyása a pápaválasztásra, de nem megszüntetve. Ha például nem nálunk, hanem Rómában lett volna kommunizmus, szinte lehetetlenség lett volna a pápaválasztásnak Rómában való megtartása. De mi lenne akkor, ha majdnem mindenütt kommunizmus lenne? De még ha maradna is szabad hely a földön, ahol pápaválasztást lehetne tartani, a kommunista uralom alatt álló államok bíborosai például nem vehetnének rajta részt, mert nem kapnának útlevelet. Ha pedig az államok többsége lenne kommunista vezetés alatt, ez bizony a pápává választott egyén gondolkodásán is meglátszanék. S ha már régóta van kommunizmus, a terror és a kommunisták ravaszsága és szívós munkája már rég eléri, hogy vezető állásba csak az irántuk megalkuvó papok kerülhessenek. Így pápává is csak ilyen pap lehetne. Vissza se mernének menni hazájukba a kommunista országból való bíborosok, ha a pápaválasztáson nem kormányuk jelöltjére szavaztak volna. Kémei is lennének a pártnak a pápaválasztáson is. De olyan pápától, akit a párt, az ateista és materialista párt tett pápává, várhatnánk-e nagyobb vallásosságot és jobb erkölcsöket a VI. Sándoréinál?

Az Egyháznak és a hívőknek tehát egész a világ végéig állandóan számolniuk kell azzal, hogy még ezután is lehetnek VI. Sándorok, sőt hogy még olyan VI. Sándorok se lehetetlenek,

amilyen VI. Sándor nem a valóságban volt, hanem amilyennek Portigliotti festi az ő képzett VI. Sándorát. Mi értelme van tehát annak, hogy erről az egyről kijelentsük, hogy valójában nem is volt pápa? Hiszen lehet, hogy a második VI. Sándornak, aki sokkal rosszabb lesz az elsőnél, még szimóniát se kell majd elkövetnie, mert megfélemlített társai akkor is reá szavaznak, ha nem ígér nekik érte ellenszolgáltatást.

Hogy az Egyházat még a VI. Sándorok se tehetik tönkre, az az Egyháznak dicsősége és isteni eredetének bizonyítéka, de az, hogy VI. Sándorok is pápává lehettek és lehetnek ezután is, az az Egyháznak nem szégyene, hanem a lehető legtermészetesebb dolog. Aki ismeri a történelmet és ismeri az emberi lélek mélységeit, tudja, hogy VI. Sándorok pápává választása csak akkor lenne még kivételesen is lehetetlen, ha az Isten csodákkal kormányozná Egyházát.

Azt az ígéretet, hogy „a poklok kapui nem fognak erőt venni rajta” (Mt 16,18), csak abban az esetben lehet még a pápák magánéletére és jellemére is vonatkoztatni, ha e tekintetben csodákat várunk és tartunk természetesnek Isten részéről. De hát hogy gondolhatunk erre józan ésszel, mikor a Szentírás azt mondja, hogy „átkozott, aki *emberben* bízik” (Jer 17,5), tehát átkozott az is, aki a pápában, mint emberben bízik, azaz, aki a pápa mindenkor feddhetetlenségére és egyéni jellemére akarja alapítani az Egyházat, nem pedig az Istentől beléje áradó állandó kegyelemre és testi szemünk számára észrevehetetlen égi segítségre? Aki olyan elengedhetetlenül szükségesnek tartja, hogy a pápa személye mindig feddhetetlen legyen, az nincs tisztában a dolgokkal, főként pedig az a baja, hogy a Szentírás tilalma ellenére túlságosan is az emberben bízik és az Egyház életében sokkal fontosabbnak tartja az embert, mint szabad lenne.

Hiszen az emberek még a földön járó Istent, az őket tanítani és megváltani közbükött Istent is megölték (és megölhették), mégpedig azon a címen, hogy csaló, imosztor, lázító, azaz káros tevékenységet fejtett ki. De aki látja, hogy Isten *még ezt is megengedte*, hogy csodálkozhat azon, hogy azt is megengedte, hogy az Egyháznak egy VI. Sándora is legyen és még őt is megtúrta a pápai széken? És ha Isten megtúrta ott, miért ne tűrhetnének meg mi is? Aki tudja, hogy a sátán még Krisztust is megkísértette, sőt ő még azt is eltúrta tőle, hogy megragadja és felvigye magával a templom tetejére (Mt 4,1-10), botráncokozhat-e józan ésszel azon, ha ugyanez a sátán Borgia Rodrigót még a pápai székre is felcibálta (és képes volt felcibálni), s mikor már oda juttatta, akkor is hatalmában tartotta és parancsolni tudott neki? Hiszen ő juttatta a pápai székre is és éppen ezért juttatta oda.

Nem emberi, tehát nem a legtermészetesebb dolog-e, hogy a pápai széken VI. Sándor is legyen, mikor apostol nem 270 volt, hanem csak 12, és őket nem a római politikai áramlatok befolyása vagy a föld hatalmasaitól igen sokszor megfélemlített vagy istentelen korban élő, elhomályosodott hitű bíborosok emeltek oda, hanem maga a szívek és vesék vizsgálója, az Istenfia, mégis még az apostolok között is volt egy Júdás? De azt a Pétert is maga Jézus tette az apostolok és az Egyház fejévé, akiről, mint Isten, jól tudta, hogy hamarosan meg fogja tagadni, sőt káromkodni és esküdni fog, hogy mesterét, Jézust, azt, aki neki ezt a nagy kitüntetést adta, soha életében nem is látta. (Mt 26,58-75)

Látjuk tehát, hogy ha nem képmutatás, akkor igen nagy együgyűség, ha Portigliotti olyan meggyalázónak, sőt képtelenségnek tartja, hogy VI. Sándor tényleg pápa volt, hogy az Egyház részéről szükségesnek tartja annak megállapítását, hogy nem volt az. Nem. VI. Sándor valóban pápa volt és sajnos Ádám ivadékai már csak olyanok s olyanok is maradnak mindig, hogy ebben nemcsak semmi lehetetlenség nincs, hanem még csak csodálkozni való se. Még az olyan előljárónak is engedelmességni tartozunk, amilyen VI. Sándor volt, állása miatt még az ilyen pápát is tisztelnünk kell. Ha egy kicsit alázatosabbak lennénk, mint vagyunk, akkor nem rajta botráncoznánk, hanem magunkon s csak annyit mondanánk: Íme az ember! És ebbe az emberbe természetesen önmagunkat is beleszámítanánk.

VI. Sándor, mint pápa

Protestáns részről megbotránkoztak azon az állításomon, hogy VI. Sándor csak mint magánember volt bűnös. Mint a hit és erkölcs képviselője, azaz mint a pápa, ő is megtette kötelességét. Aki maga, mint ember, bűnös – válaszolták erre –, az nem lehet se a hit, se az erkölcs képviselője. Azt feleltük nekik, hogy valóban nem lehet. Ezért mondjuk mi is, hogy szégyen az olyan pápa, mint amilyen VI. Sándor volt. De azért mégis különbséget lehet, sőt kell is tenni a között, aki csak magánéletében bűnös, és aki hivatala ellátása közben is az.

Az a szülő, akinek magánélete bűnös, de bűneit gyermekei elől titkolja, őket jóra tanítja, bizonyára értékesebb, mint az a szülő, aki bűnei elkövetésekor a gyerekeire sincs semmi tekintettel, sőt őket is egyenesen a rosszra tanítja. Az előbbi ugyanis csak mint ember rossz, mint szülő nem, az utóbbi azonban mint ember és mint szülő, egyaránt bűnös. Világos, hogy a rossz ember is lehet jó szülő vagy nevelő, illetve a szó szoros értelemben nem is lehet az, mert hiszen bizonyos képmutatásról tesz tanúságot (melyet csak a jó szándék ment) és a gyermekek előbb-utóbb ügyis megtudják, hogy a szavakat megcáfolják a tettek, de mégis kétségtelen, hogy ha nem is jó, de mindenesetre jobb, vagy mondjuk inkább: kevésbé rossz az ilyen szülő annál, aki nemcsak maga bűnös, hanem akár tudatosan, akár nemtörődömségből még gyermekei vagy neveltjei lelkét is rombolja. Megkülönböztetésünk tehát VI. Sándorban se volt erőltetett vagy részrehajló, de igenis ilyen volt az a most ismertetett kifogás, melyet érvelésünkre cáfolatul kaptunk.

Sajátságos, hogy az igazság és a jó ellen csatázók mennyire egyformán gondolkodnak, akár protestánsok, akár katolikusok, sőt ha akár nemcsak katolikusok, hanem még olaszok is egyúttal.

Portigliotti is felháborodik azon, hogy egyes katolikus történetírók VI. Sándor hitét és legalább elméleti vallásosságát hangsúlyozzák. Ő ezt olyan magánélet mellett, mint amilyen VI. Sándoré volt, lehetetlennek tartja. „VI. Sándorban eszerint – írja – két, egymástól független egyéniség, egy emberi és egy vallásos lett volna, anélkül, hogy egymást kölcsönösen befolyásolták volna, sőt olyan ösztönzésekkel és célokkal, melyek egymással egyenesen ellentétesek voltak. Lélektani álláspontból képtelenség, de tarthatatlanságát egyébként a történelmi tények alapján is be lehet bizonyítani.”

Hogy VI. Sándorban – feleljük – két ellentétes egyéniség lehessen, az nemcsak nem képtelenség, hanem még csak nem is kivételes dolog. Hogy mennyire természetes emberi dolog az ilyesmi, mutatja, hogy már a klasszikus kor pogányai körében közmondás volt: video meliora, proboque, deteriora sequor: Látom a jót, tetszik is, mégis a rosszat teszem. Szent Pál pedig a Szentírásban egyenesen erről az emberben levő kettős egyéniségről beszél: „Gyönyörködöm elmém törvényében a belső ember szerint, de más törvényt látok tagjaimban, ellenkezőt elmém törvényeivel, mely engem rabbá tesz a bűn törvénye alá.” (Róm 7,19-23)

Hogy lenne hát lélektani képtelenség feltenni, hogy VI. Sándor is, aki oly sokszor tette a rosszat, szintén látta a jót, tetszett is neki, csak emberi gyöngeségből tette többnyire mégis a rosszat, mikor azt kell látnunk, hogy még Szent Pál is efelé hajlott s még ő is kétségbeesetten kiált fel, hogy milyen nehéz a jót nemcsak látni és szeretni, hanem tenni is?

Az olasz Portigliotti lélektani fölényeskedése és az én magyar protestáns bírálóim értetlensége láttára egyenesen a legrosszabbra kell gondolnunk. Arra, hogy ők soha életükben nem is próbáltak ösztöneik és emberi gyarlóságaik ellen küzdeni. Csak így lehet megérteni ugyanis, hogy ők az ember belsejében dülő e lelki harcnak, az ösztönös ember és a lelki, a vallásos ember küzdelmének még a lehetőségét se tudják megérteni.

Ha Portigliotti azt hiszi, hogy ha valaki tudja a jót, akkor már szükségképpen teszi is, ez annak a jele, hogy ő vagy olyan angyali tökéletességgel született emberfeletti ember, aki az

erény újtáról nemcsak soha le nem tért, hanem azért, hogy le ne térjen onnan, még csak küzdelmet se kellett soha önmagával vagy a bűnnel folytatnia (mert hiszen aki felteszi a küzdelmet, annak már az esetleges vereségek lehetőségével is számolnia kell), vagy pedig olyan moral insanityben szenvedő egyén, aki a rosszat mindig lelkiismeret-furdalás nélkül, elvből teszi: azért vétkezik, mert a bűnt tartja a jónak, mert az a meggyőződése, hogy a bűn nem bűn. Sokkal gőgösebb ugyanis annál, semhogy elismerhesse, hogy rosszat ő is tehet.

Abban igaza van, hogy az emberi gőg ezt az álláspontot képviseli és – sajnos – éppen e sátáni gőg miatt, előbb-utóbb legtöbbször be is következik az az állapot, hogy az, aki már régóta vétkezik, a hittel, a vallással, a becsületes elvekkel is előbb-utóbb szakít és elhitesi magával, hogy az, amit tesz, nem rossz, hanem jó, vagy legalábbis megengedett. Ezért a test bűnei, például a nemi bűnök után többnyire jönnek a lélek bűnei, a hitetlenség és cinizmus is. Azonban mégse *mindenkinél* jönnek, sőt akinél jönnek is, annál se azonnal jönnek. Legtöbbször az erkölcstelen ember is egy ideig (sokszor egész hosszú ideig) megőrzi a hitét s maga, sőt sokszor még mások előtt is elismeri bűnös voltát s tettei menthetetlenségét.

Kétségtelen, hogy ehhez bizonyos jólelkűség, különösen alázatosság kell, s mi és azok a történetírók, akikkel Portigliotti nem ért egyet, éppen azt állapítjuk meg VI. Sándorról, hogy ő ilyen alázatos természetű, ilyen kisebb fokú bűnöző volt, hogy benne a bűnös élet nem járt együtt a bűnös elvekkel is. VI. Sándor a bűnei miatt nem lett hitetlen, nem lett cinikus, nem lett miattuk a keresztény hitnek és erkölcsi rendnek is ellensége, mert csak bűnös ember volt, de nem volt gőgös, nem volt sátáni lélek. Sajátságos, hogy Portigliotti ilyen embert nem tud elképzelni, sőt nem tudnak elképzelni az én protestáns bírálóm se.

De láttuk, hogy Portigliotti nemcsak a lélektannal, hanem történelmi tényekkel is érvel a maga álláspontja mellett. Történelmi adatokkal is bizonyítja, hogy VI. Sándor cinikus hitetlen volt, aki előtt semmi se volt szent. Azok a történelmi adatok, melyeket annak bizonyítására VI. Sándor ellen felhoz, valóban komoly, hitelre méltó bizonyítékok, mert Burkhard naplójából valók, aki – mint mondtuk – szertartásmestere volt VI. Sándornak és azok az adatok, melyeket itt felhoz, olyan természetűek, hogy a naplóíró nem mendemondák alapján jegyezte fel őket, mint például a kancákkal való jelenetet, hanem mint szem- és fültanú. Hiszen ezek VI. Sándor templomi ténykedései közben történtek, mikor Burkhard mint szertartásmester ott állt a pápa oldala mellett. S arra se gondolhatunk, hogy talán nem emlékezett mindenre jól, hogy talán összefolytak az események emlékezetében arra, mire lejegyezte őket, mert hiszen láttuk, hogy naplóról, tehát naponkénti vagy szinte naponkénti állandó bejegyzésekről van szó.

Feljegyezte például Burkhard, hogy mikor egyszer az ünnepélyes húsvéti istentisztelet után a templomból való kivonulás közben a pápa udvari bolondja (Gabriellino volt a neve) a háta mögött komikus hangon utánozta a miseéneket, VI. Sándor ahelyett, hogy rendre utasította volna, „szívből nevetett” rajta. Erre – udvariasságból a pápa iránt – a kísérlében levő bíborosok is nevettek.

Megbotránkozva említi aztán többször is Burkhard, hogy VI. Sándor, különösen olyankor, mikor családi vagy politikai ügyek nagyon foglalkoztatták, mise alatt a templomban is hosszú traccsolásokat folytatott a mellette ülő egyik-másik bíborossal, sőt hogy kényelmesebben beszélhessen, ülve maradt, mikor előírás szerint állnia kellett volna.

Egyszer az úrnapi körmenet alatt, melyet a pápa vezetett, a fenyegető zivatar ellenére se volt hajlandó megrövidíteni a körmenet útját csak azért, hogy elhaladhasson az Oltáriszentséggel a kezében Zeno bíboros palotája előtt, melynek ablakából lánya, Lukrécia és Farnese Júlia a körmenetet várták.

1498 húsvétján a pápa olyan hanyagul áldoztatott, hogy a Szentostya eltörésekor mise közben a földre esett egy darabka. Burkhard észrevette s oda is akart szaladni, hogy felvegye, de aztán mégiscsak helyén maradt „quia non fuit remedium” (mert úgyse lehetett a dolgon segíteni). Mise után aztán Burkhard buzgón kereste a leesett Szentostya-részecskét, de már

nem találta. Egész bizonyos, hogy a pápa arra már lábaival összetaposta. Aztán Burkhard jobbnak látta nem is szólni senkinek róla, hogy botrányt ne okozzon.

A pápa az előírt szertartásokat se tartotta meg pontosan. Burkhard eleinte szólt neki érte, de mivel látta, hogy a pápa nem szívesen veszi, később nem avatkozott már a dologba.

Mikor egyszer mise alatt a diakónus igen hamis hangon énekelte el az alleluját, a pápa is és a bíborosok is élénk kacajjal élvezték a dolgot.

1496 pünkösdjén Lukrécia és Sancia (VI. Sándor egyik menyje) a pápa mellett a kanonoki stallumokban foglaltak helyet és ott természetesen úgy viselkedtek, ahogyan ilyen fiatal nők szoktak. Burkhard ezt „hallatlan és istenellenes” dolognak tartja. Azt írja róla, hogy „nagy illetlenség, gyalázat volt a nép és a mi nagy megbotrányozásunkra”. 1497. augusztus 28-án pedig igen rosszul és rendetlenül ment minden s Burkhard szerint „kéjnök (meretrices) és más alantas személyek” álltak itt is, ott is az oltár és a bíborosok között.

Mindezekből Portigliotti (de természetesen nem Burkhard) azt a következtetést vonja le, hogy VI. Sándor egyáltalán nem volt kettős természet. Nem volt hívő pap (de bűnös, gyarló ember), hanem vallási és erkölcsi felfogása, a hite is csak olyan volt, amilyen a magánélete. „Állandó kihívás minden nemesebb emberi érzélem ellen, sértő, cinikus kigúnyolása minden vallási eszmének.”

Láttuk, hogy a közölt tények történelmi valósága egészen bizonyos, tehát hogy a felsorolt dolgok VI. Sándorral valóban megtörténtek, kétségtelen. Azonban azok a következtetések, melyeket Portigliotti belőlük levon, mégis nemcsak nem helytállóak, hanem egyenesen kétségbeejtően ostobák. Megint csak azt bizonyítják, hogy Portigliotti mennyire nem ért a lélektanhoz, illetve hogy VI. Sándor iránti ádáz gyűlölete mennyire lehetetlenné teszi számára a tárgyilagosságot, sőt még a józan ész használatát is.

A felhozott esetek semmit se bizonyítanak VI. Sándor ellen, de különösen nem azt, hogy hitetlen volt s cinikus. Ne feledjük, hogy egy pap, egy pápa szinte egész életét az oltár közelében, istentisztelet közben tölti. Ha tehát eközben néha szórakozott; ha el is mosolyodik, mikor közben valami komikus dolog történik; ha néha sietni akarás vagy unalom vehető észre rajta a szent ténykedések közben; ha megjegyzéseket tesz vagy beszélget olyankor, mikor az istentiszteletben nincs tevőleges szerepe (ünnepélyes misék alkalmával a celebránsnak igen sokszor – például a Gloria, a Credo éneklése közben – nincs), az nemcsak azt nem bizonyítja, hogy ez a pap nem is hiszi a vallást vagy a misét, vagy hogy ez neki csak kenyérkereset, hanem a megszokás miatt annyira szinte szükségképpen emberi tulajdonság az időnkénti elszórakozás, hogy talán még a legszentebb pap se mondhatja el magáról, hogy e tekintetben soha életében nem hibázott.

Ismertem papot (már rég nem él, mert ilyen papok csak régen, a „feudális Egyház” korában voltak), egy megyei székhely plébánosát, aki ünnepélyes alkalmakkor az oltárnál úgyszólván mást se tett, mint a sekrestyést szidta, de a képzelhető legdurvább módon, s aki olyan ünnepélyes alkalommal, mikor az egész város és a megye tisztikara, főispán, alispán, polgármester ott ült az oltár mellett a kegyúri padban, ott az oltárnál a ministránsgyerek fülét cibálta, mikor elhibázta a ministrációt. Sőt Úrfelmutatáskor, mikor a háta mögött levő ministráns, mint ez szokás, de a gyerek nem tudta, hogy ezt ő nem szerette, felemelte a miseruha szegélyét, akkor rögtön, tehát a legszentebb pillanatban, kezében a népnek imáadására felmutatott Szentséggel, lábával hátra rúgott a ministránsfiúra, úgy, hogy az végiggurult az oltár lépcsőin.

Meg kell állapítanom Burkhard naplójára támaszkodva, hogy VI. Sándor ilyesminek még a tizedrészét se követte el soha, mert ha Burkhard még azon is megbotrányozik, hogy a beszélgetést még Úrfelmutatás *után* is folytatta, akkor világos, hogy a beszélgetést legalább az Úrfelmutatás *alatt* még VI. Sándor is mindig abbahagyta.

De evvel még nem mondtam meg, hogy miért jutott eszembe VI. Sándorral kapcsolatban ennek a papnak az esete. A tulajdonképpeni ok az, hogy nekem, aki ezt a papot közelebről nem ismertem, de magamban valósággal gyűlöltem, mert az említett és hasonló eseteket, sőt

nőügyeket is hallottam róla, feltűnt, hogy valahányszor olyan papok előtt, akik közelebről ismerték, ellene nyilatkoztam, az illetők, nem erősen bár, de mégis mindig pártul fogták s látam rajtuk, hogy az én elítélésemmel nem értenek egyet. Nemrég, halála után vagy húsz évre, összehoztam egy olyan úrral, aki annak a városnak akkor, mikor ez a pap ott plébános volt, ő a polgármestere volt; egyébként pedig az illető pap benső ismerője. Kérdeztem tőle, mi a véleménye róla. Meglepett a válasza: „Nagy tisztelője voltam neki mindig s vagyok is.”

E nyilatkozat alapján először is azt állapítottam meg, hogy azok a nőügyek, melyekről hallottam, nem lehetettek igazak. (Meg kell ugyanis jegyezni, hogy ez a polgármester feddhetetlen erkölcsű, vallásilag is művelt ember volt, egyébként pedig nagyon kíméletlen kritikus.) Utána azonnal meglepetéssel hallom tőle, hogy a plébános nőügyeiről ő is tud, s a legkisebb kétsége sincs afelől, hogy igazak is voltak, illetve voltak köztük olyanok is, melyek igazak voltak. Aztán éppen tőle hallottam a ministráns fülönfogását, illetve megrúgását is az oltárnál, mert ő látta mindezt a kegyúri padból.

– Hogy értsem hát akkor előbbi, szinte ünnepélyes hangon mondott dicsérő kijelentését? – kérdeztem.

– Igen jó ember volt, akit igen lehetett szeretni.

– De polgármester úr nem szeretetről, hanem *tiszteletről*, sőt egyenesen nagy tiszteletről beszélt, nem pedig csak szeretetről. Hogy lehet tisztelni, sőt nagyon tisztelni azt a papot, akinek nőügyei vannak, és aki még az oltárnál is dühöng?

Ösztönös ember volt mind érzékiségében, mind haragja megnyilvánulásában s ezért nagy bűnei is voltak. Ezeket azonban csökkentette az ösztönösség, mert minden meggondolás nélkül történtek. *Ezzel szemben azonban olyan jó tulajdonságai, olyan bámulatos erényei is voltak, hogy aki ezeknek tanúja volt, mint én számtalanszor az voltam, az ezek miatt – ha a megboldogult eszébe jut – nem is emlékszik a bűnökre, hanem csak nagy erényeire.*

Láthatjuk e példából, hogy VI. Sándor, akiben egy rendkívül művelt és jellemes úrtól „nagy tiszteletben” részesített pap kettős nagy bűnei, az érzékiség és a durvaság közül csak az első volt meg, s akinek durvaság helyett egyenesen az udvariasság és a finomság volt az ismertetőjele, mennyire lehetett kettős ember, azaz erkölcstelen és mégis komolyan hívő és hogy ez mennyire nem lélektani képtelenség.

Ami pedig a Burkhard feljegyezte eseteket VI. Sándornak az oltárnál való viselkedéséről illeti, láttuk, hogy ő egyenesen toronymagasan állt e tekintetben e magyar (és ráadásul attól, aki ismerte, „nagy tisztelettel” illetett) plébános fölött.

Egyenesen azt kell mondanunk, hogy ha egy olyan magánéletű pap, mint VI. Sándor, ájtatosabban viselkedett volna az oltárnál, mint VI. Sándor viselkedett, egyenesen az lenne az ellenszenves, mert álszent, képmutató természet. Éppen azért, mert hitt, tudta, hogy ő nem való az oltárhoz s különösen érezte ezt olyankor, mikor éppen bűnös volt (mert állandóan bizonyára nem volt az). E kettősségnek lett aztán a természetes eredménye, hogy a templomban igyekezett magán uralkodni, mert tisztelni akarta a szent helyet és a szent cselekményt, de mert nem tudott és nem akart képmutatószkodni, magánélete természetesen meglátszott az oltárnál való viselkedésén is.

Nekem a bűnös VI. Sándor rokonszenvesebb így, mint ha az oltárnál túl ájtatos képet vágott volna. *Az jellemtelenség jele lett volna, ez csak emberi gyarlóságának bizonyítéka.*

Olyasmiknek teljes elkerüléséhez pedig, amiket Burkhard VI. Sándorban megró, csak szentekben meglevő összeszedettség és az állandó önellenőrzésnek már a tökéletességet elérő fokozata kellett volna. Másképp egyenesen lehetetlenség ugyanis, hogy az a pap, aki szinte egész életét istentiszteletek végzésével tölti, eközben soha ne áruljon el szórakozottságot, emberi gyarlóságot, fáradságot, türelmetlenséget, szeszélyt vagy idegességet még idős korban se (VI. Sándor hetvenéves volt Burkhard naplóírása idején). Tárgyilagos és emberismerő ember nem azon csodálkozik, ha ilyesmi néha előfordul, hanem mint a tökéletesség bámulatos fokán azon, ha nem fordul elő. Világos, hogy VI. Sándor nem volt ilyen tökéletes ember.

Aki pedig különösen régi főpapoknak az ünnepélyes istentiszteletek alatti gyakori türelmetlenségét s ebből folyó gorombaságait illeti, ezeket is olyan emberi gyarlóságoknak (melyeket csak az életszentség legmagasabb fokán lehetne teljesen kiküszöbölni) tekinti az, aki tudja, hogy a főpap öreg, tehát már fáradékony és tönkrement idegzetű ember, aztán mivel mindig csak parancsol és csak hódolattal találkozik, el is van már kényeztetve; ezek a szent ténykedések hosszú órákon át tartanak (bérmálás, templomszentelés), s ráadásul legtöbbször még éhgyomorral is kell végezni, ami a fáradtságot és idegkimerültséget nagyban fokozza; mivel ilyen ténykedések alatt a pap ezek figyelmé középpontjában áll, ez szintén igen megviseli az idegzetet. Így bizony egyenesen szentnek kell lennie annak, akiből az idegkimerültség, türelmetlenség vagy hangos ingerültség alakjában még kivételesen se tört ki soha. Akkor se, mikor ügyetlenséggel, hanyagsággal vagy rendezetlenséggel találkozik, vagy éppen bosszantó véletlenek találkoznak össze. (Egy kálvinista úr, aki végignézte a közép-ferencvárosi plébániatemplom Serédi bíborostól végzett felszentelését, a türelmén és nagy erején csodálkozott. Külön csodálkozott azon, hogy kibírta, hogy közben nem kellett neki szükségére menni.)

VI. Sándor, mint egészséges, életvidám, jó idegzetű ember, mint látjuk, nem abban vétkezett a szent ténykedések alatt, hogy idegeskedett, gorombáskodott, hanem csak avval, hogy feleslegesen beszélt, illetve nevetett. Ámde ahogyan beteg, ideges ember csak tökéletes életszentséggel érheti el azt, hogy szent ténykedései közben ne legyen ideges és így türelmetlen, éppúgy egészséges, életvidám ember viszont azt nem tudja megtenni, hogy néha nem a kedélyes oldalukról fogjon fel olyan dolgokat, melyek egyébként komolyságot parancsolnának. Aki azonban ebből mindjárt hitetlenségre és cinizmusra következtet, azt nem a tárgyilagosság, hanem a gyűlölet vezeti. Tudok például két papot, akik mikor Rómában együtt, mint ez ott szokás, térden csúszva mentek fel a Scala Sanctán [Szent Lépcsőkön], szintén csak a dolog komikus oldalára gondoltak s közben majdnem megszakadtak a magukba fojtott nevetéstől. Valamely ismeretlen szemlélő bizonyára megbotránkozott volna rajta, ha meglátta volna, s talán még rosszakarat nélkül is hitetlenségükre következtetett volna. Engem is meglepett, mikor elbeszélték, de éppen azért lepett meg, mert jól tudtam, mennyire nagyon is hívők voltak egyébként ezek a „megbotránkozttatóan” viselkedő papok.

Amit VI. Sándorról Burkhardból megtudunk, szintén sokkal kevésbé megbotránkozttató, mint ezeknek az egyébként jámbor papoknak a viselkedése.

VI. Sándor meg Portigliotti tolmácsolásában is csak *mise után*, a templomból *kimenet* nevetett udvari bolondja mókáján (maga a bolond is csak ekkor mert mókázni). A hamisan énekelt alleluján – igaz – akkor rögtön és istentisztelet alatt nevetett, de hát ki az, aki ilyenkor meg tudja állni, s különösen, aki ilyenkor *mindig* meg tudja állni, hogy ne nevéssen, ha egyébként természetes, életvidám ember, s mikor az embernek már a természete is olyan, hogy akkor szeret és tud legjobban nevetni, amikor nem szabad nevetni? Ki nagyobb bűnös és különösen ki ellenszenvesebb: akiből ilyenkor kitör a nevetés, vagy az, aki e nevetés miatt egyenesen azt fogja rá a nevetőre, hogy „erkölcsi szörnyeteg”, hitetlen istentagadó, akiben semmi nemes érzelemnek még a szikrája se volt.

Hogy Burkhard, akinek ez volt a szakmája, kenyeré és mestersége, megbotránkozik, ha VI. Sándor nem tartja meg mindig pontosan a szertartásos előírásokat s ezzel kapcsolatban naplójában ilyen kifejezéseket is használ, hogy „quod fuit inconvenientissimum” (teljesen meg nem felelő volt), vagy „quod nimis absurdum fuit” (ami egyenesen képtelenség volt), vagy azt mondja róla, hogy „res inaudita! (hallatlan dolog!), az még igazán nem bizonyítja, hogy VI. Sándor ez esetekben valami nagy gonoszságot követett el. Ha ugyanis a kalaposnak minden emberen legfontosabb a kalap, a fogorvosnak a fog, a pápai szertartásmesternek a külső szertartások, az még nem jelenti azt, hogy a valóságban is ezek a legfontosabbak. Elismerem, hogy legkiválóbb szerzetesrendünkről, a Jézus-Társaságról például azt tartják papi körökben, hogy szintén nem nagyon ért a szertartások rendezéséhez, sőt azt hányják szemére, hogy az ilyenkor előírt szabályokat nem is nagyon tartja meg. Lám, mégse volt ez akadály

annak, hogy az Egyház többet köszönjön neki, mint bármely más szerzetesrendnek. Burkhard nagy botránkozásai inkább azt bizonyítják, hogy a reneszánsz korban is mennyire voltak még lelkiismeretes papok a pápai udvarban. Ha nem lettek volna, Burkhard nem botránkozna annyira.

Hogy VI. Sándor életében egyszer (vagy ha akár talán kétszer is) a földre esett Szentostya-részecsken tiport, elszörnyesztő ugyan a hívő lélek részére, magára a pápára azonban emiatt még a hívő lélek se haragudhat (csak a hitetlen Portigliotti és az Oltáriszentségben valóvalóságos jelenléte nem hívő stuttgarti protestáns olvasói). Hiszen még Portigliotti előadásából is világosan látható, hogy ezt VI. Sándor véletlenül csinálta, hogy nem tudta, hogy min tipor. Láttuk, hogy még Burkhard se figyelmeztette. Egyébként nincs olyan naponta miséző és áldoztató pap a világon, akivel ez a szomorú, de emberileg sajnós néha elkerülhetetlen szerencsétlenség életében egyszer-kétszer már elő ne fordult volna.

E sorok írójával is előfordult – mégpedig éppen karácsony napján –, hogy valaki odajött az oltárhoz áldozás körül s odasúgta, hogy egy kis Szentostya-darabka a földre esett. Első pillanatban ingerültté tett a figyelmeztetés, és amit állított, teljesen lehetetlennek tartva csak arra gondoltam, hogy mit avatkozik ez olyanba, amihez semmi köze. Ezért elhatároztam, hogy azért se hajolok le megnézni, hogy igazat mond-e, hiszen még ha igazat mond is, akkor is csak konszekrálás [átváltoztatás] előtt kerülhetett a földre az az ostarész, tehát az se baj, ha tipok rajta, hamarosan azonban mégis erőt vettem dacomon, lehajoltam, láttam, hogy igaz, felvettem, de akkor meg voltam még győződve róla, hogy nem a tölem konszekrált ostarészből való. Ma már majdnem bizonyosra veszem, hogy konszekrált ostarész volt, s ma már nem győzők eléggé hálás lenni érte az ismeretlen figyelmeztetőnek.

Az eset nagyszerűen mutatja, mennyire nem lenne hitelenség bizonyítéka még az se, ha Burkhard szót volna a pápának s ő ennek ellenére se vette volna fel azt az ostarészt. Tárgyilagos bírő-e az a Portigliotti, aki még így, mikor a pápa nem is sejtett, mert nem is sejtethet semmit, elveteműtségére és hitelenségére következtet az esetből s megállapítja róla, hogy erkölcsi szörnyeteg volt? Mi azt állapítjuk meg, hogy inkább az a gyűlölet és elfogultság, mely ebben a feltevésben és a belőle levont következtetésekben megnyilvánul, az vall erkölcsi szörnyetegre.

Ami azt a körmenetet illeti, melyet Lukrécia és Farnese Júlia várt az ablakból, szintén majdnem inkább VI. Sándor mellett, mint ellene szól. Ha VI. Sándor körmenet alatt se ijed meg a közelgő zivatartól (mely egyébként is csak közeledett, de mint látható, meg nem érkezett) s emiatt nem rövidíti meg a körmenet útját, csak becsületére válik VI. Sándornak.

Ha ezt a két szép hölgy kedvéért tette volna csupán, még az se rossz még akkor se, ha csak a szépségük kedvéért tette volna. Bizonyára szép és fiatal hölgyeket is szabad ugyanis a papnak az Oltáriszentség áldásában részesíteni. Ha valóban csak a hölgyek szépek (ami egyébként egyáltalán nincs bizonyítva), akkor is csak olyan emberi gyarlóságról lenne szó, mely a jócselekedet értékét csak csökkentette volna, de a jót azért nem tette volna rosszra.

Azonban az egyik szép hölgy a lánya volt, a másik pedig a sógornője. Farnese Júlia férje ugyanis VI. Sándor egyik unokatestvérének, Adriana di Milának a fia volt. VI. Sándor ezt az unokanővérét olyan sokra becsülte, hogy lányát, Lukréciaát, vele neveltette. Adriana együtt lakott fiával és menyével, a szépségéről híres Farnese Júliával a Zeno-palotában s innen ered a pápának Farnese Júliával való kapcsolata.

Mivel Júlia annyira szép volt, VI. Sándor pedig nem valami jámbor, a züllött és pletykás rómaiak ezt a kapcsolatot nem tudták elképzelni bűnös viszony feltételezése nélkül. Látható belőle, hogy a rómaiak is voltak olyan rosszak, mint VI. Sándor, de hogy VI. Sándor is volt olyan rossz, mint ők, s mint amilyenek emiatt őt is tartották, az már éppen nem bizonyos.

Egyébként Portigliotti VI. Sándornak egy Júliától származó törvénytelen lányáról is beszél s úgy ír róla, mintha ez történeti tény lenne. De természetesen ezt az értesülést is csak római pletykákból veszi és (láttuk, milyen rossz) lélektanával következteti. Pedig Farnese Júlia férje, Lodovico Orsini is kedves embere volt VI. Sándornak, de ő is a férjnek. A szép nő férje tehát közel se gyanakodott úgy VI. Sándorra, mint a pápát bíráló „jámbor” rómaiak.

Igaz, hogy ez se zárja még ki a feleségével való bűnös viszonyt, de kétségtelen, hogy valószínűtlenné teszi annál inkább, mert tudvalevő, hogy az Orsiniék nem voltak akárkik, sőt egy Orsini volt olyan nagyúr, hogy szép feleségének a pápával való bűnös viszonyát el ne tűrje, annál kevésbé, hogy holmi anyagi előnyökért egyenesen örömmel lássa.

Említettük, hogy Júlia testvére később pápa lett, mégpedig elismerten derék és tiszta erkölcsű pápa. Ez is testvére erkölcsi mellett szól, mert az alma nem szokott messze esni a fájától. De ez a feddhetetlen pap egyébként is aligha tűrte volna testvére ledér életmódját. De Júlia nagy szépsége is erkölcsössége mellett szól, mert a szép nők, kivált, ha még előkelő származásúak is, büszkéek is szoktak lenni s így a női önérték is megkönnyíti nekik az erkölcsösséget.

Igaz, hogy Burkhard naplója is úgy emlegeti Júliát, mint a pápa „concupináját” [ágyasát]. De ez csak azt mutatja, hogy Burkhard is elhitte a római pletykákat, de nem azt, hogy ezek a pletykák igazak is voltak. Magam is nem egy papról elhittem már hasonlót a pletykák alapján, akiről később meggyőződtem, hogy hiszékeny voltam és könnyelműen ítéltam. Pedig ez esetekben se valami példás életű papokról volt szó. Megtudtam azonban, hogy még ezek se voltak olyan rosszak, mint feltették, és mint én is elhittem róluk.

Egyszer egy nő, aki egy pappal elkövetett bűneiről vádolta magát előttem, többek között azt is mondta, hogy gyűlölte azokat, akik megrágalmazták. Mikor erre figyelmeztettem, hogy ez nem volt rágalom, hiszen maga mondta az előbb, hogy igaz volt a dolog, azt felelte: „Igen, de beszéltek rólunk igen sok olyat is, amiből egy szó se volt igaz.”

Láttuk, hogy Burkhard még azokat a nőket is, akik a Szent Péter templomban, a szentélyben a papok és az oltár között helyezkedtek el, egyszerűen „meretrixeknek” [utcanőknek] titulálja. Pedig hát, ha valaki elegáns és ki van készítve s nem is nagyon szerény, abból még igazán nem következik, hogy meretrix is egyúttal. Valószínű, hogy Farnese Júlia is csak úgy volt „concupinája” VI. Sándornak, ahogyan ezek a nők „meretrixek” voltak.

Világos, hogy ezeknek a szentélybe tolatkodó „meretrixeknek” „et alie villes personéknak”, akik „ab omni parte inter altare et cardinales steterunt”, semmi közük se volt VI. Sándor pápához. Az összefüggésből egész jól látható, hogy Burkhard se hozza őket vele összefüggésbe, mert hiszen csak a nagy zavarról és rendetlenségről panaszkodik, mely ekkor a Szent Péter templomban uralkodott. Az olvasó azonban, kivált a stuttgarti „vallásos” protestáns olvasó, egész bizonyosan a pápa és a „meretrixek” között lát összefüggést, sőt látható, hogy Portigliotti is elsősorban ilyen szándékkal idézi Burkhardból ezt a kényes szót. Egyébként pedig a falusi közbeszéd, a reneszánsz korban pedig még a művelt társaság is, igen könnyen használja ezt a sértő szót.

Portigliotti és a német fordító (egy hölgy) rosszakarata onnan is világosan látható, hogy szerinte a fent idézett esetben Lukrécia, Sancia és a vele levő szabad viselkedésű hölgyek egyenesen a „Marmorkanzelnak” [márványszószékre] mentek a pápával együtt. Ebből az olvasó nem érthet mást, mint hogy fent, a prédikálószerében, mikor a pápa az igét hirdette, akkor voltak ott mellette ezek a hölgyek. Pedig még a Portigliotti idézte részből is jól látható, hogy csak a kanonoki stallumokat [díszes padokat] akarja jelenteni ez a „Marmorkanzel”.

A kanonoki stallumokba azonban – ha éppen üresek – ma is be szokás ültetni a templomokban az előkelőbb vendéget, ha nem is éppen nőket. Itt egyedül csak az a botránkozató, hogy a pápának volt lánya és menyé, akiket nem is titkolt. Ha azonban már volt, akkor igazán nem csodálkozhatunk rajta, ha kivételesen az is előfordult, hogy a kanonoki stallumba is beültek. Az ugyanis, hogy Burkhard megbotránkozik rajta, bizonyítja, hogy nem rendszeresen fordult elő. Igaz, az is megbotránkozató, hogy a pápa, ha már lánya és menyé volt, akkor is legalább nem dugta el őket, ámde a reneszánsz korban élünk s az érem másik oldalaként ott van a pápa előnyére a természetesség, a képmutatás hiánya és az apai szeretet, ami mind erény és rokonszenves dolog.

VI. Sándor bűne csak az, hogy pápa volt, alig más

Portigliotti emberi bőrbé bújt szörnyetegnek tartja VI. Sándort, akiben a jónak még egy szikráját se tudja felfedezni. Szerinte nem a pápai széken nem ült még soha olyan ember mint ő, hanem egyáltalán is bajosan élt valaha nála elvetemültebb emberi lény a földön. Még ami vele csak kapcsolatos is, szerinte még az is mind rossz és elfajult. Mindent, amit ő tett; mindent, amiben az ő keze is benne volt, rosszra magyaráz. Tőle más, mint rossz, szinte – úgy látszik – nem is származhat. Ezért gyermekei is, sőt mindenki, aki Borgia, még ha csak távoli rokon is, szükségképpen rossz. Minden mentőkísérletet, melyet valaha a történelem VI. Sándor javára felhozott, megcáfol; minden enyhébb megítélést helytelennek, elhibázottnak tart.

Ellenben minden pletykát, mely valaha róla Rómában vagy bárhol másutt elhangzott, történelmi igazságnak vesz még akkor is, ha csak gúnyvers alakjában jelent meg (pedig akkor sokan szinte ilyen versek gyártásából éltek). Ha egy nőt a pápa közelében megláttak, mint Farnese Júlia, sőt akár, ha leánya volt, mint Lukrécia. S mindjárt röpködtek is viszonyukról a szellemes versek és epigrammák. Ha hirtelen halt meg valaki, bizonyosra vették – és Portigliotti is bizonyosra veszi –, hogy méregtől pusztult el és ez a méreg – ismét csak természetesen – csak a Borgiák mérge lehetett. Portigliotti azt is hangsúlyozza, hogy a mérgezés nemcsak Cesarétól, hanem magától a pápától is származik.

Az igazság az, hogy VI. Sándor valóban bűnös volt és szégyene Szent Péter székének. Mint pápa, nem menthető. De éppoly igaz az is, hogy csak mint pápa botránkozthat, mint ember nem. VI. Sándornak csak olyan bűnei voltak, melyekben minden átlagember benne leledzett és ma is bennük leledzik. Melyik ember nem él, vagy mondjuk világosabban így: melyik felnőtt férfi nem él nemi életet? S melyik nem él akkor is, ha nem házasodik meg? Sőt melyik nem él még akkor is, ha valamilyen ok miatt megesküdött arra, hogy nem fog élni? Azért él nemi életet még ilyenkor is majdnem minden ember, mert az ilyen eskü megtartásához egészen különleges akaraterő és önuralom szükséges (mert hiszen az onanizálás [önkielégítés] is nemi bűn), ez pedig csak kivételes emberekben van meg, de nem az átlagemberben. (Egyébként VI. Sándornak, aki sose volt szerzetes, tisztasági esküt vagy fogadalmat külön nem is kellett letennie.)

VI. Sándor tehát csak papnak, főképpen pedig pápának nem felelt meg, de mint emberen, nincs rajta semmi különösebb botránkozni való.

Nézzük csak például egyik legnagyobb bűnét, a szimóniát, azt, hogy pénzért vette meg a pápaságot. Láttuk, hogy ez a borzalmas bűne mindössze abban állt, hogy korteskedett maga mellett, igyekezett minél több bíborost arra rávenni, hogy rá szavazzon.

Mivel neki, mint bíborosnak, egész sereg igen jól jövedelmező javadalma volt, s ezek, ha pápává választják, megürülnek, egyik bíborosnak azt, a másiknak ezt ígérte oda belőle megválasztása esetére. Sajnos ez is szimónia, tehát ez is exkommunikációval jár, de mikor azt mondjuk, hogy valaki „pénzért” „vette meg” a pápaságot, egész másra, sokkal csúnyább műveletre gondolunk és elmondhatjuk, hogy ha nem papokról van szó, 100 közül ezt legalább 80 szintén megcsinálta volna, de közben eszébe se jutott volna, hogy becstelen dolgot cselekszik. Olyan 100 ember közül azonban, aki a földön valóban érvényesül is, nem 80, hanem 90 tesz meg érvényesüléséért még ennél sokkal amolyanabbakat is. VI. Sándornak tehát itt is csak az volt a bűne és semmivel se volt nagyobb bűne, mint hogy ő is csak olyan volt, mint a többi ember.

Mikor tehát Portigliotti német fordítása „Geld”-et (pénzt), sőt gúnyosan egyenesen „bares Geld”-et (készpénzt) emleget, mellyel VI. Sándor a pápaságot megvette, egyenesen

valótlant állít. Nem ily egyszerűen vette VI. Sándor a pápaságot. Kézpénzért azonban semmiképpen se vette.

VI. Sándor másik nagy bűnét, a nemi életet, nem papban szintén természetesnek tartjuk, sőt azok nagy része, akik VI. Sándoron botránkoznak, a nemi életet egyenesen szükségesnek és mindenki számára elkerülhetetlennek tartja. Az emberek tehát VI. Sándorban valójában azon botránkoznak, amit szerintük minden embernek „muszáj” tenni. Botránkozásuk azonban mutatja, mennyire nem hiszik komolyan maguk se ezt a muszájt, de még jobban mutatja, mennyire tudják az Egyházat és szolgáit gyűlölni.

Ami VI. Sándor nemi erkölceit illeti, gondoljunk csak a mi Mátyás királyunkra, akire mi egyenesen büszkék vagyunk.

VI. Sándor nemi tekintetben igen sok embernél egyenesen különb volt, mert az ő nemi élete legalább természetes és egészséges volt és mindig a faj szolgálatában állt (Portigliotti egyenesen 10 gyerekéről tud), s nemi élete következményeiről, a gyermekeiről nemcsak gondoskodott, hanem egészen különleges módon törődött velük.

A mi mai társadalmunkban azonban, különösen az értelmiség körében hányan, de hányan vannak, akik közbecsülésnek örvendenek, sőt hírnevük van (Ady Endre, József Attila, Juhász Gyula), de akik nem abban különböznek VI. Sándortól, hogy ők nem élnek nemi életet, hanem abban, hogy természetellenes nemi életet élnek. Sőt ma már egyenesen azt kell mondanunk, hogy majdnem minden modern értelmiségi egyén azt él (az is, aki nem homoszexuális), mert hiszen még törvényes házasságban is óvszereket használ, faját nem tartja fenn, tehát fajtalankodik.

És még ezek botránkoznak VI. Sándor, sőt az Egyház és a pápaság romlottságán! Még könnyebb VI. Sándort menteni másik két bűnében: a nepotizmusban és Egyházi javadalmaknak ezzel kapcsolatos eltékozlásában. A rokonok, s különösen a saját gyermekek szeretete magában véve erény, vagy legalábbis egy szép természetes tulajdonság, melyet olyan emberben, aki iránt nem viseltetünk gyűlölettel, egyenesen örömmel szemlélünk. Pedig ha valaki pápa lesz, akkor is csak ember marad, s az, ami az emberben szép, a pápában se lehet elveteműltség.

Ami pedig az egyházi vagyont illeti, azt ma se tartja tiszteletben senki, sőt ma is egyenesen irigyli mindenki, s ha módja van rá, lelkiismeret-furdalás nélkül kaparintja a kezei közé, VI. Sándor korában pedig (gondoljunk megint csak a mi „igazságos” Mátyás királyunkra!) egyenesen általános divat volt az Egyház vagyonából élni királyoknak is, államoknak is, főuraknak is, köznemeseknek is, városi polgároknak is. Kálvin János például (és az öccse is) úgy tanult ki, hogy már 10 éves korában „plébános” volt, azaz egy plébánia jövedelmét élvezte (helyette az apja). Pedig ez az apa éppen nem volt szegény ember. De protekciós volt.

Világos, hogy helytelen és elítélendő dolog, de viszont igazán érthető és természetes, ha a világias gondolkodású VI. Sándor is korának gyermeke volt, és gyerekei iránti nagy szeretetében ő se tudott ellenállni a divatnak és nekik is juttatott abból az egyházi vagyonból, melyből akkor még a Kálvin-gyerekeknek is jutott. Bizonyára azt gondolta, hogy ha a Hollós Mátyás királyok élvezhették az esztergomi érsekség jövedelmeit azon a címen, hogy 9 éves sógorukat nevezik ki érseknek, és ha a Kálvin-gyerekek már kisgimnazista korukban lehetnek majd plébánosok, illetve a papájuk zsebre teheti egy-egy plébánia jövedelmét, akkor az ő gyerekeiknek is lehet haszna az Egyházból s abból, hogy a papájuk pápa.

A maga és az Egyház ellenségeinek észjárása szerint nem volt igaza?

Portigliotti, illetve vallásos protestáns német fordítója azonban ezt a maga torzító gyűlöletében így fejezi ki: „Der Familienfanatiker” [a családőrült].

Egy protestáns, ha úgy tesz, mint VI. Sándor, példás családapa, Hollós Mátyás ugyanakkor annyira igazságos, hogy mikor meghal, meghal vele együtt az igazság is, Kálvin pedig maga a megtestesült puritánság, de VI. Sándor ugyanezen dolog miatt egyenesen szörnyeteg: Familienfanatiker! Pedig hát a gyermek- és rokonszeretethez nem kell semmiféle fanatizmus,

s láttuk s mindjárt újra látni fogjuk, hogy VI. Sándor meg a fanatizmus két olyan ellentét, mint a tűz meg a víz, vagy mint Portigliotti és a tárgyilagosság.

De Portigliotti azzal is vádolja VI. Sándort, hogy mint „Familienfanatiker”, minden pénzt elnyelt, kapzsisága az idő haladtával mindig növekedett, és hogy gyerekei fényűzését és fejedelmi kiházását biztosíthassa, bűnös úton is szerzett pénzt, a főpapi állásokat (látuk, hogy nem állások voltak ezek, hanem csak jövedelmek és címek), az egyházi felmentéseket és házassági érvénytelenségeket pénzért árulta, mint az árucikket, és a meghalt főpapok hagyatékát is lefoglalta és elharácsolta.

Ami e legutóbbit illeti, rá kell mutatnunk, hogy az egyházi javadalmak jövedelmei bizonyos tekintetben nem a papot, hanem az Egyházat illetik. Szabály például, hogy ha javadalmat élvező pap végrendelet nélkül hal meg, akkor a hagyaték csak egyharmada a rokonoké, másik harmada az Egyháze s a harmadik harmad a szegényeké. Világos, hogy ilyenkor a hagyaték sürgős lefoglalása is fontos, mert másképp a rokonok, sőt a háznép a leltározásig mindent ellop. Világos, hogy VI. Sándor effajta intézkedéseit nem jó szemmel nézték az érdekelt rokonok s dühükben kígyót-békát kiáltottak rá, de ez még nem jelenti azt, hogy igaz is volt, amit rákiabáltak és amit a római nép el is hitt.

De ha VI. Sándor e téren túlkapasokat is követett volna el (amit bizonyítani egyébként alig lehet) s például olyankor is magának, illetve az Egyháznak foglalta le a hagyatékot, mikor erre nem volt törvényes alap, mert volt végrendelet, ha nem is formailag, de lényegében még akkor is igaza volt, mert az ilyen, a teljesen a rokonok javára szóló végrendelet ellenkezett az Egyház szellemével, sőt sokszor még tételes törvényeivel is.

De ha VI. Sándor olyan törvénytelenségeket is követett volna el e téren, melyek tisztán csak pénzvágtyból és kapzsiságból folytak, még akkor is vétünk a történelmi tárgyilagosság ellen, ha e tetteit nem azoknak az erkölcsi állapotoknak a tekintetbevételével ítélünk meg, melyek között ő élt, hanem a mai rendezett jogállapotok alapján. VI. Sándor idejében erőszakosságok a hatalmasok részéről mindennaposak voltak. Tehát még ez esetben is csak abban állt volna VI. Sándor rosszasága, hogy ő se volt különb, mint akkor a többi nagyurak, sőt még a kisebb urak is.

Bizonyára nem különleges szégyene az Egyháznak, hogy még olyan pápája is volt, de csak egy, vagy legfeljebb egy-kettő, aki *csak olyan volt mint a többi akkori ember*, s nem jobb. Hogy aztán ez az egy ember ezáltal mégis olyan nagy botrányt okozott, hogy még félezer év múlva is akkora szenzáció, hogy még német fordításban is minden évben elkapkodnak belőle egy kiadást az emberek, még akkor is, ha a dolog száraz unalmassággal van megírva, az egyenesen dicsőségére válik az Egyháznak, mert mindennél jobban bizonyítja, mennyire szent ez az Egyház, a papjai pedig mennyire felette állnak az átlagembernek, de különösen az Egyház ellenségeinek. Hogy azonban ellenségei ebből mégis az Egyház ellen kovácsolnak tőkét, mégpedig sikerrel, az már nagy szégyen az Egyház ellenségei és a tőlük félrevezetettek intelligenciájára és szellemi önállóságára.

1947-ben jelentek meg Veszprém-ben Dr. Pfeifer János tollából a veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatási jegyzőkönyvei Zala megye területéről. Mivel ez az egyházlátogatás 1554-ben, tehát csak néhány évtizeddel VI. Sándor kor után történt, jól láthatjuk belőle, milyen állapotok uralkodtak akkor vagyonsbiztonság tekintetében s milyenek voltak e tekintetben a nem papok. „Kwtosi Zentpeter” községnél például ezt olvashatjuk: „Meghalt itt egy Miklós nevű plébános. Végrendeletet hagyott hátra, melyben a kegyuraknak és a püspököknek is hagyott valamit. A nagyságos Bánffy László úr azonban mindenét elvitette.”

Ez a Bánffy László az egyik legelőkelőbb és leggazdagabb magyar család sarja volt s egy cseppet se volt rosszabb, mint hasonló vagyónú és társadalmi állású kortársai. A szegény plébános, mint látjuk, még neki is hagyott végrendeletében. Mivel a Dunába igazán felesleges volt vizet hordania, ennek oka egyedül csak az lehetett, hogy ezzel akarta elejét venni, hogy a kegyúr egész hagyatékát elrabolja. Látjuk, ez se használt.

VI. Sándor az ilyen bűn századrészéért emberi bőrbe bújt, minden erkölcsi érzék híján levő szörnyeteg, Bánffyról pedig még egy bíráló megegyezést se mer tenni a bűnét megállapító egyházi jegyzőkönyv, sőt még akkor is nagyságos urazza, mikor rablását állapítja meg.

Vagy egy másik, még felháborítóbb példa ugyanezen időben *köznevesek* hasonló erkölcséről:

„Homokkomárom. Plébános nincs a rossz kegyurak Semini (Semjéni) Ferenc és János miatt, akik itt laknak és Dominaiai (Domonyai) Péter miatt, aki a közeli Szentmiklóson lakik. Ezek az Egyház pénzét és művelhető földjeit erőszakkal elfoglalták és használják. Visszatartják azt a hús köből bort is, ami a plébánosnak jár. Az Egyház malmát is birtokukba vették, a halastavat pedig elpusztították. Már a plébánost is gyötrik. Vannak itt olyan megholtak is, akiknek javait és házi felszerelését erőszakosan, sőt dühvel azonnal szétesztették maguk közt, de oly elvetemülten, hogy már akkor, mikor a holttestet a házból még ki sem vitték, fellovalt fegyveres jobbagyaikkal bekerítették a házat és éjjel-nappal őrizték.” (Hogy a rokonok semmit addig el ne vihessenek belőle maguknak.)

Bánffy főnemes volt, ezek köznevesek. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús, de a közneves – látjuk – még durvább, még gonoszabb volt. Még az is különbség a kettő között, hogy ez utóbbiak az egyházi jegyzőkönyv legalább meri megbélyegezni, míg az előbbieket nem. Fellépni s valamit tenni azonban ez utóbbiak ellen se mert vagy tartott érdemesnek az egyházi hatóság.

Ha mindezt tudjuk és tárgyilagosak akarunk lenni, akkor mindjárt nem tartanánk VI. Sándort olyan gonosznak még abban az esetben se, ha ő is ilyenformán csinált volna, mint Kutason vagy Homokkomáromban csinálták. Ez pedig egyáltalán nincs bebizonyítva.

Jellemző a tárgyilagosságot fitogtató és a történettudomány jelmezében tetszelgő Portigliottira, hogy a későbbi II. Pius pápa „Commentarii” alapján közli, hogy mikor még III. Callixtus, VI. Sándor nagybátyja volt a pápa, VI. Sándor meg még csak bíboros volt, egyszer a pápai titkár, Giovanni di Volterra egy hallatlan felmentést eszközölt ki a pápától úgy, hogy a felmentést, melyben a pápa egy megengedhető dologra adott felhatalmazást, a pápai aláírás elnyerése után kijavította erre a türehetlenre. Aki az engedélyt kapta, 24.000 aranyat fizetett érte annak, aki ezt kijárta neki. Ő aztán adott belőle a hamisítást elkövető titkárnak és Borgia bíborosnak is.

Még Portigliotti is világosan megmondja, mint látható, hogy a hamisítást Volterra titkár követte el, nem Borgia bíboros. Még csak nem is ketten. Utána mégis ismételt is VI. Sándort mondja e címen okirathamisítónak. Jegyzetben azt is megjegyzi, hogy a „Commentarii” szerzője az a szerepet, melyet Borgia bíboros az ügyben játszott, meglehetősen mellőzi. De hát ez érthető – jegyzi meg –, hiszen Borgia bíboros akkor is az Anyaszentegyház helyettes kancellárja volt, mikor II. Pius a Kommentárjait írta.

Igen, feleljük, de az esemény megírója akkor már pápa volt, tehát feljebbvalója Borgia bíborosnak, s mint láttuk már, e bíboroshoz dorgáló iratot is intézett, mert egy alkalommal frivol társaságban vett részt. El lehet tehát képzelni, hogy ugyanaz a pápa, aki ezt a csekélységet nem tűrte el Borgia bíborostól, az Anyaszentegyház helyettes kancellárjától, ezt a megvesztegethetőséget, sőt állítólag tudtával elkövetett okirathamisítást eltűrte, sőt leplezte volna? De egyébként is, ha az egyetlen történelmi forrás, a „Commentarii”, melyből az esetről tudunk, hallgat a bíboros szerepéről az ügyben, honnan tudja akkor Portigliotti, hogy a bíboros is szerepet játszott benne és milyet?

Hiszen amit Portigliotti vagy bárki más ez ügyben tud, egyedül csak a „Commentarii”-ből tudhatja. Ha tehát az hallgat róla, akkor kötelessége róla a történetírónak is hallgatni, s ha mégis beszél, nem a történetíró, hanem az egyházgyűlölő beszél, illetve rágalmoz.

Annak a lélektannak az alapján, mellyel Portigliotti történelmi adatok hiányában dolgozik, még csak valószínűnek se tarthatja a későbbi VI. Sándor bűnét e tekintetben. Az ugyanis tény, hogy e „Commentarii” írója mint pápa, meghagyta Borgia bíborost helyettes kancellári

állásában (hogy tovább is hamisíthasson és megvesztegettesse magát), sőt még dorgálást se intézett miatta hozzája annak ellenére, hogy az említett frivol társaságban való részvétel miatt intézett s *ezt* a dorgálást Portigliotti szóról szóra idézi is.

Említettük, hogy III. Callixtus, VI. Sándor nagybátyja is, az Egyház gyarlóbb pápai közé tartozik. Nem is lehetett más, hiszen ő is reneszánsz pápa, s hogy lenne méltó pápa az olyan, aki világias unokaöccsét már 24 éves korában bíborossá teszi?

Portigliotti azt írja, hogy még neki is volt egy fia. 77 éves aggastyán volt már azonban, mire 1455-ben pápa lett s három évi állandó betegeskedés után meg is halt. Az ő bűne csak a gyöngeség volt. Nem is csoda már ez olyan idős korban s betegen.

Látjuk azonban, hogy még ilyen testileg gyenge pápa is olyan magasan áll erkölcsileg, hogy nem is merik tőle még kérni se a tilosat. Még vele is olyan brévét iratnak alá, mely helyes és korrekt, s aztán az ő tudta nélkül hamisítják meg rosszra. Ilyen feddhetetlen volt a pápaság még a Borgiák korában is.

Láttuk, hogy még VI. Sándorra se lehet semmi hitelleneset vagy az erkölcsi szabályokat kijátszó rendelkezést vagy döntést rábizonyítani.

Egyébként teljesen felesleges volt a dologgal egyáltalán foglalkoznunk, mert nyilvánvaló, hogy az egész egy egészen kezdetleges kitalálás. 24.000 aranyért akkor 10.000 hold földet lehetett venni rajta, várakkal s kastélyokkal. Nyilvánvaló tehát, hogy – kivált a vallástalan reneszánsz korban – ennyi pénzt senki se fizetett egy hamis pápai felmentésért, sőt még valódiért se.

Portigliotti azt írja, hogy VI. Sándor alatt pénzért mindent lehetett Rómában kapni. De konkrét példát *csak egyet* (s látjuk mindjárt, mennyire valótlant!) hoz fel állítása bizonyítására. Azt írja (63. o.), hogy VI. Sándornál semmi akadálya se volt a házasságok érvénytelenítésének, ha a kérelmező nem fukarkodott a pénzzel. „Így történt – folytatja –, hogy Lajos, magyar királynak nápolyi Beatricével való házasságát semmisnek és érvénytelennek nyilvánította, miután kéz alatt 30.000 aranyat kapott tőle a *zavarásért*” (ezt én emeltem ki).

Mivel itt *magyar* királyról van szó, szakértők vagyunk e kérdésben és kivételesen alaposan ellenőrizni tudjuk a tárgyilagos történetíró szerepét játszó Portigliotti gúnyos stílusban előadott adatait. Az eredmény lesújtó Portigliottira, és becületet hozó VI. Sándorra.

Hát először is „Lajos” nevű magyar király nem volt, hanem volt I., vagy másképpen „Nagy” és volt II. Lajos. Nápolyi Beatricét, Mátyás király özvegyét azonban *egyik Lajos se vette el, hanem II. Ulászló*. Ilyen pontosak, alaposak és megbízhatók tehát Portigliotti adatai, mikor VI. Sándor ellen érvel s mikor annyira mutatja a jól értesültet.

Másodszor meg kell állapítanunk, hogy ha volt házasság, melyről tudni lehetett, hogy valóban semmis és érvénytelen volt, tehát ilyenén nyilvánításához nem volt semmi szükség panamára, tehát megvesztegető összegre, akkor II. Ulászlónak Beatricével való házassága ilyen volt. Ez az oka, hogy VI. Sándorról szóló könyvünkben éppen ezt meg se említettük akkor, mikor azokat a fejedelmi házasságokat vizsgáltuk, melyeket az állítólag annyira lelkiismeretlen VI. Sándor nyilvánított érvényteleneknek.

Az is tudja minden magyar ember, sőt tudja minden magyar gyerek is, hogy ha volt magyar király, akinek nemigen volt felesleges pénze, tehát nemigen vesztegethetett, akkor az ez a II. Ulászló volt, a „dobzse” László, akinek felháborító szegénységéről Petőfi még gúnyverset is írt. Tehát Portigliotti – nagy „pechjére” – ebben is éppen a céljai elérésére legalkalmasabb magyar királyt választotta ki.

Mátyás halála után nagy volt nálunk a zűrzavar, mert a nagy királynak törvényes utóda nem volt és vérrokonai se maradtak. Sokan törvénytelen fiát, Corvin Jánost akarták királynak. Rá apja igen sok kincset hagyott s az országnagyokat mind meg is esküdtette arra, hogy királlyá őt választják. Mások Ulászló cseh király hívei voltak, de a kezében levő sok vár és kincs miatt Beatrice, az özvegy se volt mellőzhető tényező. Mivel a zavarok és a pártoskodás megszüntetése nemzeti érdek volt, Bakócz Tamás azt tanácsolta Ulászlónak, hogy vegye el feleségül Beatricét. Ulászló azonban ezt még a trón kedvéért se volt hajlandó megtenni. Így

aztán az lett az érsek tanácsa, színészkedjék előtte, ígérjen neki házasságot, esküdjék is meg vele ünnepélyesen, de az esküvő előtt állítson ki egy tanukkal láttamoztatott írásbeli nyilatkozatot, melyben kijelenti, hogy az özvegyet nincs szándékában feleségül venni, őt nem tekinti feleségének, esküvője csak színlelt lesz, melyre az ország érdekében és a királyválasztással járó zavarok elkerülésére szánta rá magát. Így is történt.

Mindenki, aki csak konyít is az egyházjoghoz, sőt akinek jogi tudása nincs is, csak józan ítélőképessége van, tudja, hogy ilyen körülmények közt, ha volt valaha házasság érvénytelen, akkor Ulászlóé és Beatricéé az volt. A pápa még ha akarta volna, akkor se mondhatta volna rá, hogy érvényes.

Láthatjuk tehát, hogy Burckhard, hiába volt a pápa kamarása, mégse volt beavatva az effajta ügyekbe, mert még ha nem is volt különlegesebb szakember az egyházjogban, annyit még akkor is tudnia kellett volna, hogy ennek a házasságnak kezdettől fogva való érvénytelennek nyilvánítása nem volt visszaélés, hanem csak az igazság megállapítása.

Burckhard tehát – legalábbis ebben a kérdésben – szintén csak mendemondák, pletykák után indult, a pápáról ő is eleve készpénznek vett minden rosszat s még akkor is tág lelkiismerettel, könnyelműséggel, sőt pénzvággyal vádolja, mikor olyan ártatlan volt, mint a ma született bárány. A bűn II. Ulászló bűne volt, nem pedig VI. Sándoré.

De láthatjuk azt is, hogy még Pastor, a katolikus történetíró is, akiről sokan azt gondolják, hogy neki hivatalból a pápa mellett kell állnia, elkövet VI. Sándorral szemben igazságtalanságot. Résztint, mert védekezni akar a pápa javára való elfogultság vádja ellen; résztint, mert ő se tudja teljesen kivonni magát a VI. Sándort rágalmazó egykori irodalom hatása alól; résztint, mert ő is azt gondolja, hogy legalább Burckhardnak ő is kénytelen hitelt adni. Pastor, mint német, a magyar történelmet aprólékosan nem ismerte, s egyébként se kívánhatjuk tőle, hogy a százezernyi adatnak, mellyel dolgoznia kellett, egyenként külön-külön alaposan utánanézzon. A jelen esetben ez nem is volt lehetséges azok számára, akik magyarul nem tudnak, hacsak magyar ember nem hívta fel rá a figyelmüket.

Itt nem VI. Sándor vétkezett a házasság érvénytelenné nyilvánításával, mert hiszen ő az igazságot állapította meg, hanem II. Ulászló a házasság színlelt megkötésével (becsapta ugyanis Beatricét, hamisan esküdött és komédiát csinált az egyházi szertartásból, sőt egyenesen a templomba s az Úr oltárához ment komédiázni) és természetesen Bakócz bíboros is vétkezett azzal, hogy erre tanácsot adott neki.

Olyan magyar történetírót mégse találtam még, aki ezért Ulászlóra követ vetett volna, de annál inkább olyanokat, akik Bakócz Tamásra. Baráthosi Balogh Benedek egyenesen aljas gazembernek és sötét lelkű gonosztevőnek átkozza miatta. Pedig hát Bakócz Tamás részéről is csak gyarlóság volt ez a tanács, nem pedig gonoszság. Az ellene megnyilvánuló felháborodás ismét csak a papság elleni nagy elfogultság és igazságtalanság, illetve kálvinista részről a nagy felekezeti gyűlölet bizonyítéka, mely a benne leledzőt még legegységesebből is megfosztja.

Mi, papok, vagy vallásilag művelt katolikusok elítélhetjük s el is ítéljük, sőt a magyar Egyház szégyenének tartjuk Bakócz Tamást e tanácsért, de nem botránkozhatnak rajta a hitközönyös katolikusok vagy a kálvinisták, mert hiszen mint jogász, semmi olyat nem tanácsolt, ami az ügyvédeknel szokatlan volna vagy becstelennek számítana. Kérdem: Melyik kálvinista (vagy katolikus) és nagyon is tisztességesnek számító ügyvéd nem adna egész nyugodt lelkiismerettel ügyfelének hasonló tanácsot még akkor is, ha ezzel nem is tenne szolgálatot nemzetének és a közügynek, mint Bakócz e tanácsával tett, hanem egyedül csak ügyfele érdekét képviselné, s ráadásul nem is a büntetőtörvénykönyvbe ütköző eszközökkel. (A színlelt házasságot ugyanis nem bünteti a törvény.)

Bakócz, mint jogász, csak olyan tanácsot adott Ulászlónak, a királyjelöltnek, mely erkölcsileg nem volt helyes ugyan, de célravezető volt, s nemcsak Lászlónak, hanem az országnak is használt. Beatricét becsapta ugyan s vele elbánt, de az országnak, a közügynek használt.

De ettől eltekintve is ki ítéli el azt az ügyvédet, aki ügyfelének ellenfelét becsapja? Hiszen ma már azt tartják, hogy az ügyvéd egyenesen ezért van. Hogy mi ezen mégis megbotránkozunk és egyedül csak Bakócz Tamáson botránkozunk meg, az megint csak azt bizonyítja, milyen nagy az erkölcsi tekintélye egy főpapnak és még egy reneszánsz kori, rosszhírű főpapnak is.

De hát akkor a megbotránkozók mégis miért azt hozzák ki belőle, hogy a papok e korban mennyire romlottak voltak, illetve, hogy Bakócz Tamás mennyire romlott volt? Ugyanez a romlottság Ulászlóban, a királyjelöltben, meg se kottyán. S annak ellenére nem, hogy köztudomású róla, hogy egyébként igen jólelkű, jámbor ember volt.

Pedig ez a jámbor és köztudomásúlag jólelkű király a dologban sokkal bűnösebb volt Bakócznál, mert Bakócz tanácsán semmiképpen se érthetünk unszolást vagy rábeszélést (ha ez is volt, legfeljebb csak az ország érdekében, a fegyveres pártharcok megszüntetése érdekében történhetett volna), mert hiszen nem Bakócznak, hanem Ulászlónak volt haszna a dologból. Ő akart király lenni s az ő érdeke volt, hogy színleljen. Bakócz csak arra hívta fel a királyjelölt figyelmét, hogy így is lehet csinálni, a dolgot így lehet a legsikeresebben elintézni. Hogy aztán Ulászló él-e ezzel a lehetőséggel, az ő dolga. Hiszen neki kellett miatta színlelnie, hazudnia, hamisan esküdni, az oltár előtt komédiázni, nem Bakócznak. S Bakócz sem mint lelkiatya, hanem mint jogász adta a tanácsot. Nem azt mondta, hogy követése nem bűn, hanem csak azt, hogy célravezető.

Érdekes, hogy mégis mindenki Bakóczot ítéli el és csak őt, de őt aztán annál jobban.

Pedig a „jámbor” Ulászló ezen kívül még azt a bűnt is elkövette – pedig bizonyára mindenki elhiszi, hogy ezt már nem Bakócz ajánlotta neki –, hogy a színlelve feleségül vett Beatricével a házasságot még végre is hajtotta.

Csak az előbb hívtam fel a figyelmet arra, hogy ha egy papnak nemi bűne van, például gyereke, ami ezt bizonyítja (mert ilyesmit bizonyítani egyébként nem nagyon lehet), az még nem bizonyítja egyúttal azt is, hogy ez a pap aljas gazember, annál kevésbé azt, hogy cinikus, hogy nem is hisz, hogy a papi hivatás csak kenyérkereset részére. Rámutattam, hogy emellett még igen becsületes, jó és hívő ember és hivatásos pap is lehet az illető, s csak egy emberi gyarlóság nyilvánult meg benne, melyet megbánt és ő sirat a legjobban. (Lehet ez még akkor is, ha az a bűn ismételtelen is előfordul az illető papnál.)

Aki ezt az állításmat nem akarja elhinni, itt van II. Ulászló esete. Lám, ő is jó és vallásos ember volt. Beatrice sokkal idősebb is volt nála. Szerelmes is annyira nem volt bele, hogy még akkor se volt hajlandó elvenni, ha koronát is ad a kezével, s lám, mégis, még övele szemben se tudott magán uralkodni, s nem tudta megállni még ez a jámbor ember se, hogy vele, akiről tudta, hogy valójában nem felesége, ne vétkezzék, vagyis, hogy a színlelt házasságot valóságossá ne tegye. Pedig jól tudta, hogy ha hamisan esküdött meg vele, neki Beatrice testéhez nem volt joga.

Vajon azért járt el így a fiatal II. Ulászló, mert „aljas gazember” volt? Nem, hanem azért, mert gyarló, esendő ember volt. Ezért az ő helyében száz fiatalember közül 80-an így tettek volna. Bűn és szégyellni való lehet tehát az, ha valaki a 80 közé tartozik, de semmiképpen se aljas gazemberség. Pedig hát az, amit a papoktól megkívánunk, az örökös szüzesség, nem is az emberek 80, hanem 99%-nak akarateréjét és erkölcsi teljesítményét haladja meg. Milyen vérlázító igazságtalanság tehát itt aljas gazemberséget emlegetni és ádáz gyűlöletre gerjedni, nem pedig a bűnt egyszerű emberi gyarlóságnak magyarázni?

Portigliotti annyira „peches” ember, hogy éppen II. Ulászlónak ezt a színlelt házasságát hozza fel, mint legklasszikusabb bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy VI. Sándor érvényes házasságokat szokott kimondani érvényteleneknek, ha jól megfizették. Még külön „pech”, hogy éppen a mi Dobzse Lászlónkat teszi meg olyan fejedelemnek, akinek elég pénze volt VI. Sándor feneketlen zsákja megtöltésére. Hogy aztán ezt az Ulászlót megteszi Lajosnak, tehát még a nevét se tudja, az a harmadik „pech”, de ez már nem is tekinthető pechnek, mert

olyan történetírónál, mint Portigliotti, ez természetes. Pártember ő és egyházgyűlölő, nem pedig történetíró.

Külön említésre érdemes azonban, hogy Portigliotti, aki máskor, mikor VI. Sándorra a legmegbecstelenítőbb megállapításokat teszi, forrást és bizonyítékot nem említ, s ha igen, csak úgy általánosságban (de a megadott névből akkor is meg lehet állapítani, hogy forrása VI. Sándor-ellenes, elfogult, vagy legalábbis kritikátlan pártforrás), *most pontosan közli a forrást is, ahonnan adatát veszi: Burckhard: Liber notarum, II. kötet, 60. oldal.* Tehát ez az ő egyik legalaposabb történelmi adata. Ebből világosan láthatjuk azt is, hogy még *Burckhard is, akit pedig VI. Sándor élete legmegbízhatóbb forrásának ismertünk el, szintén mennyire megbízhatatlan, mégpedig VI. Sándor rovására.*

Jól látható, hogy ő se személyes tapasztalat vagy megbízható értesülések alapján ír, hanem mendemondákat, pletykákat és rágalmakat jegyez fel, *melyeket ő is kritika nélkül elhisz.* Még a nevét se tudja annak – noha közli, tehát azt hiszi, hogy tudja –, akiről azt állítja, hogy VI. Sándort megvesztegette. De világosan látható az is, hogy ő ennek a házassági pernek az aktáit soha nem látta, sőt még csak nem is beszélt olyannal, aki be volt avatva az ügybe, hanem annak ellenére, hogy VI. Sándor szertartásmestere volt, aki a pápa közelében élt és vele személyesen érintkezett mégis ellenségei gonosz és ostoba rágalmaiból meríti értesüléseit annak a pápának tetteiről, akit szolgált. De olyan ellenszenvvel viseltetik ő is iránta, hogy mindent, amit hall róla, el is hisz.

Láthatjuk belőle és ugyancsak becsületére válik az Egyháznak s a római Szentszéknek, s ugyancsak mutatja magas erkölcsi színvonalát, hogy ha egy VI. Sándor a pápa, olyan megbotránkozás, gyűlölet és ellenszenv kíséri, hogy még saját szertartásmestere is nemcsak nem mentegeti, hanem még ő is elhisz róla minden pletykát s emiatt még ő is rágalmazójává válik. Ez bizonyítéka ugyan a pápaság nagy erkölcsi ázsiójának, de sajnos, nagyon nem volt hasznos szegény VI. Sándor becsületének és hírnevének. De vajon volt-e akkor VI. Sándornak tényleges bűne, legalábbis a házasságok érvénytelenné nyilvánítása terén, ha bizonyítására éppen az Ulászló-Beatrice házasságot és *csak ezt* tudták felhozni?

A rágalom az ismertetett kancajelenettel kapcsolatban bizonyos. Egészen bizonyos, hogy VI. Sándor egészséges, normális, természetes ember, sőt az egészséges idegzetű, a normális, a természetes ember valóságos megtestesülése, típusa volt. Az ilyen ember pedig semmiképpen se lehet gonosztevő vagy elfajult. Az elfajultság ugyanis mindig abnormitást, a rendestől való eltérést jelent. VI. Sándornak a férfias életerő, az optimizmus és az állandó jó kedély volt fő jellemvonása még Portigliotti szerint is. Lehet-e hát akkor abnormálisan, ijesztően gonosz? Az ilyen embernek csak emberi gyarlóságai lehetnek, melyek, ha az illető történetesen pápa, lehetnek visszataszítók s megbotránkoztatók, mert hiszen akkor a pápai méltóság fennköltségéhez kell mérnünk őket, és akkor ennek megfelelő nagy erkölcsi kívánalmakkal kell fellépnünk az emberrel szemben, de semmiképpen se lehet az illető, mint ember is visszataszító.

Hogy VI. Sándor kiváló emberpéldány volt, tagadhatatlan. Érdekes, hogy képei mind hátróztottan csúnya embert mutatnak, sőt visszataszítót és ellenszenveset. Ilyen csúnya az a Pinturichio-képről vett arcképe is, melyet Portigliotti műve címképeként közöl, s mely egyébként annyira hű, hogy majdnem megszólal s nemcsak arcvonásait, hanem szinte még modorát és lelkét is megszólaltatja. A valóságban azonban VI. Sándor feltűnően szép, úgynevezett hódító férfi volt. Portigliotti még azt is megállapítja róla, hogy kivétel nélkül minden egyenes leszármazója is szép volt. Még Portigliotti mindig gyűlölködő tolla is ilyen jellemezt ad VI. Sándor külsejéről (38. o.):

„Magas, szép alak, erőtől és egészségtől duzzadó. Viselkedésmódja és beszédmódja ügyes és behízelgő, hangja kellemes, szemei ragyogók, lénye vidám, testtartása büszke.”

Láttuk, hogy az egyik követjelentés szerint még 70 éves korában is ereje és egészsége teljében volt s szinte újra kezdett ifjodni. Nem csoda, ha ezek után a lánya is a világtörténe-

lem egyik leghíresebb szépasszonya, fia pedig a férfiszépség és erő, sőt Machiavelli szerint az államférfiúi éssznek és okosságának is a megtestesülése.

Hogy ebben a nemcsak egyszerűen ép, hanem egyenesen kiváló testben teljesen ép lélek is lakott, természetes. Az állandó jó kedély az egészséges psziché legbiztosabb jele. A terhelt, az abnormis, az idegbeteg egyén ennek éppen az ellenkezője. Az ilyen ember emberkerülő, savanyú. Lehangolt, különc, visszavonuló, ingerlékeny, gyanakvó, vagy pedig szeszélyes, hol a szomorúság, hol a féktelen jókedv között hánykódik.

A terhelt ember sose jó modorú, vagy legalábbis sose *állandóan* jó modorú, mert hiszen ahhoz, hogy valaki mindig derűslelkű és mindig jó modorú legyen, az idegek, a hangulatok feletti állandó önuralom szükséges, vagy pedig az, hogy az illetőnek sose legyen rossz hangulata. Ez pedig csak igen jó idegek mellett lehetséges.

A terhelt, idegbeteg embernek az is ismertetője, hogy túlzottan és túl mélyen reagál a benyomásokra. Nem tud felejteni, nem tud megbocsátani, bánatában magába zárkózik, nem tud megvigasztalódni. Ez az oka kegyetlenségének is.

Láttuk, hogy VI. Sándor ennek éppen az ellenkezője volt. Ő nagyon tudott szeretni. Fia meggyilkolásakor nem beszél, nem eszik, nem alszik. Egészséges idegei azonban csakhamar legyőzik a lelki válságot s néhány hét múlva már éppoly vidám és kiegyensúlyozott lelkű, mintha semmi se történt volna.

Portigliotti gyűlölete ezt is rosszra magyarázza. Neki ez minden nemes érzélem hiánya, önzés és cinizmus. Ő nem tudja megbocsátani annyira gyűlölt hősének a feledést. Pedig ez az élet jogainak az érvényesülése, tehát az épség, az egészség, a normalitás jele. Az erős, az egészséges, az ideális ember, főként férfi, nem szokott egész életén át sóhajtozni és keseregni. És érző szívét, apai vigasztalhatatlan bánatát nem mutatta-e ki VI. Sándor még a rendesenél is nagyobb fokban a csapást közvetlenül követő napokban?

Portigliotti könyvének külön egy egész fejezete foglalkozik VI. Sándor nemi bűneivel. Címe: „*Der Erotiker*” [Az erotikus]. Azt írja benne, hogy VI. Sándor mindenben szörnyeteg, elfajult embertípus volt, de különösen erotikus szempontból. Mi vele szemben azt állítjuk, hogy VI. Sándor nemi élete a képzelhető legegészségesebb és legnormálisabb volt, mint ez testi egészségéből és különösen egészséges idegzetéből természetszerűleg következik is.

Itt is csak az sül ki, hogy VI. Sándor egyetlen bűne, hogy pap, sőt pápa volt. Az átlagemberben ugyanis az egészséges nemi élet nem elfajultság, hanem normalitás, az élet törvénye, sőt a faj iránti kötelesség.

De ha az, akkor ennek a nemi életnek normalisnak kell lennie és a faj szolgálatában kell állnia s családi érzelmekkel és az erre vonatkozó kötelességek teljességével kell kapcsolatosnak lennie. Mindezen kellékeket jellegzetesen megtaláljuk VI. Sándorban. Hiszen Portigliotti szerint 10 gyermeke volt. Ő, a szép, hódító férfi évtizedeken át kitar egy nő (Vanozza, gyermekei anyja) mellett még akkor is, mikor már az a nő nem fiatal. (Vanozza 40. évében volt már, mikor VI. Sándornak utolsó gyermekét megszülte.) Gyermekeivel törődik, végtelenül szereti őket, annak ellenére, hogy papi becsületének és tekintélyének éppen ez a gyermekei iránti szeretet ártott legtöbbet s éppen miatta lett ennyire veszett híre.

Az is nemi egészségét bizonyítja, de mint emberre is rokonszenves, hogy nem a ledér, nem a nagyvilági hölgyek, nem a démonok tetszettek neki, hanem a nőiesek, a szerények, a szolidak, az erkölcsösek. Vanozza például annyira szerény, annyira visszavonult egész életében, annyira szemérmes, annyira nem tüntet, nem tetszeleg VI. Sándor szerelmével, hogy alig tudunk róla valamit. Se Burckhard, se a követi jelentések soha nem beszélnek róla. Őt soha senki nem látta a pápa társaságában. Nyoma sincs annak, hogy a Vatikánba valaha belépett volna. Pedig, hogy nem lehetett egyszerű liba, mutatják azok a nagy alapítványok, melyeket a szegényeknek, betegeknek és vallási célokra tett, az a fejedelmi síremlék, melyet halála után kapott (pedig VI. Sándor akkor már rég halott volt) és azok a dicséretetek, melyekkel ezen a síremléken a kortársai nemes szívét magasztalják. Lehett-e erkölcsi szörnyeteg

az, akinek olyan hatása volt a nőkre, mint mágnesnek a vasra, de akinek mégiscsak ilyen nő tetszett meg?

Hogy mennyire normális volt VI. Sándor nemi tekintetben, bizonyítja, hogy lényegében lánya, Lukrécia is igen rokonszenvesen nőies és családias volt. Gyerekfejjel nem tudott ugyan teljesen ellenállni kora és a reneszánsz Róma mételyező hatásának, de hogy alaptermészete, az, amit szüleitől örökölt, jó volt, mutatja, hogy második és harmadik házasságába már ő is egymás után szüli a gyermekeket, sőt halálát is gyermekágy okozza 39. évében. Nem lett belőle soha öregasszony, mégis már régen egyedül Istennek és felebarátainak szolgált arra, mire meghalt. Nem csak akkor hagyta el tehát az élet örömeit, mikor őt már azok rég elhagyták. Élete utolsó éveiben már évente kétszer-háromszor is visszavonult kolostorba lelkigyakorlatra (pedig akkor még nem is voltak jezsuiták), hogy az örökkévaló dolgokkal és lelke üdvösségével foglalkozzék. Jámbor, aszketikus könyvek olvasásával töltötte szabadidejét, sőt még az asztalnál is ilyeneket olvastatott fel magának, élete utolsó két évében pedig már *mindennap* gyónt. Giovanni Gonzaga azt állítja, hogy élete utolsó tíz évében már mindig vezeklőv volt oly szépségesnek tartott testén. (Érdekes, hogy Cesare törvénytelen leánya is apáca lett. Mivel az alma nem szokott messzire esni a fájától, mégse lehettek annyira ördögi fajzatok azok a Borgiák!)

VI. Sándorról az említett, a mágnesről és a nőkről szóló hasonlatot Gaspare da Verona írja, aki VI. Sándornak, még mint fiatal, „élvágyó” bíborosnak, udvarmestere volt, tehát VI. Sándor akkori intim dolgait legjobban ismerhette. Látjuk, hogy az ő hasonlata se azt mondja a fiatal, hódító VI. Sándorról, hogy ő szaladt a nők után, hanem azt, hogy a nők őutána. Ki tudott volna így feddhetetlen maradni, kivált a reneszánsz kor hitközönyös és érzékies lelkületében? De Gaspare da Verona mégis azt mondja ezekre a VI. Sándortól mágnesként vonzott nőkre vonatkozólag, hogy „guas tamen in-tastas dimittere sane putatur: feltesszük természetesen, hogy ezeket érintetlenül bocsátja el magától”.

Nem mondjuk, hogy nincs bizonyos jóakarát is Gaspare da Verona e legutóbbi megjegyzésében. De hogy azért nemcsak a jóakarátban merül ki, látjuk abból, hogy VI. Sándornak a Vanozzák tetszettek, nem pedig a félvilági nők, akiket, mint a mágnes, vonzott. Aztán ha VI. Sándor olyan tipikus „erotiker” lett volna és egész életét olyan zabolátlan bujaságban töltötte volna, mint Portigliotti gondolja, sőt állítja, akkor nem duzzadhatott volna a férfiaságtól és életerőtől még 70 éves korában is. Akkor nem születhetett volna utóda még hatvanas éveiben is. Akkor nem kezdődött volna szinte egy újabb ifjúkor számára hetvenéves fővel, hanem akkor épp olyan kiélt, görnyedt hátú, impotens vagy perverz aggastyán lett volna, mint a XX. század „erotiker”-jei, akik – érdekes – annyira botránkoznak VI. Sándor „erotikáján”.

Ami a Cesare termeiben 1501. október 31-én lefolyó erkölcsstelen mulatságot s azon VI. Sándor részvételét illeti, melyet Burckhard közöl a naplójában, s amelynek disznó részleteit Portigliotti annyira kiemeli, szintén csak azt kell mondanunk, hogy 100 tisztességes férfi közül nem lenne 10, aki hasonló helyzetben bírt volna olyan erkölcsi erővel, hogy a társaságból eltávozott volna. Portigliottiról például semmiképpen se tudjuk feltenni, hogy eltávozott volna. VI. Sándornak tehát itt is csak az a bűne, hogy pápa létére is csak olyan volt, mint az átlagférfi.

Itt azonban újra figyelmeztetnünk kell arra, hogy Burckhard naplója e kényes részleteinek hitelességéhez kétség fér még egyes nem-katolikus történetírók szerint is. De még ha ettől eltekintünk is és autentikusnak fogadjuk el, akkor is rá kell mutatnunk, hogy Burckhard nem mint szemtanú beszél. Világos ugyanis, hogy ő maga e disznóságon nem volt jelen, tehát csakis hallomás, mendemondák után írhat.

Igen valószínű, hogy akitől hallotta a dolgot, az se volt szemtanú, mert hiszen Burckhardnak nem olyan barátai voltak, akik ilyesmiken részt vettek. Ha tehát Burckhardnak még II. Ulászló házasságáról is hamis és VI. Sándort megrágalmazó értesülései voltak, kép-

zelhetjük, mennyit adhatunk naplójára arra vonatkozólag, amik azon az október 31-i estélyen valóban megtörténtek.

Gimnazista voltam, mikor testvérbátyám az újmiséjét mondta. Szüleim szokás szerint házi ünnepséggel ünnepelték meg az eseményt, mely a nyári meleg miatt az udvarunkban felállított sátorban folyt le. Részt vett rajta az újmisésen kívül még a plébános és a káplán, nővérem és egyik barátnője (mindkettőt szép lánynak tartották). Bátyám a zenét megtiltotta, de mivel korán nyugovóra tért, távozása után odahívtak egy hárfást s az ő kísérete mellett a fiatal káplán és a két lány népdalokat énekelt a szép nyári éjszakában.

Másnap nővérem egész nap szobájába zárkózott. Az ebédnél kisírt szemekkel jelent meg. Érdeklődésemre megtudtam, hogy az egész városban azt beszélték, hogy ő ablakán „egész éjszaka ki-, beugráltak a papok”!

Ezt ugyanott beszélték, ahol az eset történt s már másnap délelőtt. Tehát időre és távol-ságra se volt szükség az elferdítéshez.

Vajon nem ilyenformán lehetett-e az igazság azzal a VI. Sándort kompromittáló botrányosan erkölcsstelen mulatsággal is?

Pedig ennek hitelességét – Burckhard miatt – még Pastor is elfogadja. De Pastor „Lajos magyar király” házassága felbontását is botrányosnak gondolja. Ez a hamis hír is Burckhard naplóján alapszik ugyanis.

Nagy bizonyítékot lát Portigliotti VI. Sándor perverz érzékisége mellett abban is, hogy mikor lányát, Lukréciaát, először férjhez adta, a nagy lakodalom végeztével új férjével hálószobájába kísérte s ott megvárta, míg a házasságot elhálják.

E vádra először azt mondjuk, hogy VI. Sándor Lukréciaát első férjétől, Giovanni Sforzáától, a férj impotensséje miatt azon a címen választotta el, hogy a házasságot soha el se hál-ták. Még ha valaki nem is hiszi el ezen állítás igazságát, akkor is sok feltenni azt, hogy VI. Sándor olyant állított, aminek ellenkezőjéről maga a szemével győződött meg.

Másodszor Portigliotti VI. Sándor e perverz viselkedését Infessura alapján állítja, de ő maga is elismeri, hogy *Burckhard, aki sokkal jobban tudhatta, mint Infessura, VI. Sándor e szerepéről semmit se tud.* Szerinte öccse, Gandia hercege és mások kísérték az új párt hálószobájába. Portigliotti erre nem tud mást mondani, mint azt, hogy azért így sincs egészen kizárva hogy Infessura is igazat mond. De ki látott olyan történetírót, aki nem azt mondta el, ami megtörtént, hanem azt, ami nincs teljesen kizárva, hogy esetleg megtörténhetett?

Harmadszor az új házásoknak ez a hálószobába való kísérése (de természetesen nem egészen olyan disznó fokban, mint Infessura állítja) fejedelmi családokban (sok magyar faluban a parasztok közt is máig is lakodalmas szokás) előírt szertartás volt, s mikor VI. Sándor harmadik fia, Gioffredo Borgia, a nápolyi király lányát, Sanciaát, elvette, szintén megtörtént. Ezt Burckhard is írja, de nem VI. Sándor, hanem a menyasszony apja, a nápolyi király és a pápai követ végezték el ezt a „kötelességet”.

Mivel Lukrécia esküvőjekor VI. Sándor volt az örömapa, látjuk, nem is lett volna benne semmi különös, ha ő is úgy tett volna, mint a nápolyi király tett lánya, Sancia férjhezmenetelekor. De mivel látjuk, hogy VI. Sándor még akkor se tette meg ezt, hanem maga helyett mással végeztette el, egyenesen nem szégyenére, hanem becsületére válik.

Amit tehát Infessura mond, azt az akkori szokás szerint VI. Sándornak csak tennie kellett volna, valójában azonban nem tette. Portigliotti pedig még Burckhard ellenkező tudósítása ellenére is úgy adja elő, mintha tette volna és e tette nem akkor általános szokás, hanem nemi elfajulásának bizonyítéka lenne, mint a mi korunkban már valóban azt jelentené.

Megannyi hallatlan vétek a történetírói tárgyilagosság s azon szabály ellen, hogy minden embert saját korába állítva kell megítélni, nem pedig a mi korunk szokásai szerint.

A homoszexualitás perverzítése a reneszánsz kor külön jellegzetessége volt, s alig van szereplője e kornak, akit ne vádolnának vele. Ráfogták VI. Sándorra is – csak egy ilyen

pletyka volt róla – *de ezt még Portigliotti se hiszi el*. Azt meg neki is észre kellett ugyanis vennie, hogy VI. Sándor jellegzetesen normális ember volt. Különösen nemi tekintetben.

A szifilisz is – mint mondtuk – jellegzetessége volt a reneszánsz kor embereinek s még sok tisztességes emberről is az van írva e korban, hogy benne szenvedett. Láttuk, hogy Luther terhére is komoly adat van e tekintetben. VI. Sándor fia, Cesare is luetikus [szifilisz] volt. *Magáról VI. Sándorról azonban még a pletykákban és a gúnyversekben sincs soha erről szó*. Lehetséges ez ilyen luessel [vérbajjal] fertőzött korban akkor, ha csakugyan egész élete fajtalanokdás lett volna s boldog-boldogtalannal, nem pedig csak kivételképpen vétkezett volna egyes szemérmes Vanozzákkal?

Portigliotti azonban csak a homoszexualitás tekintetében tudott elfogult gyűlöletén uralkodni (még az említett pletyka ellenére is), a szifilisz tekintetében már nem. Ezt minden legkisebb adat hiányában ráfogja VI. Sándorra azon a címen, hogy az időnkét nála jelentkező ájulásokat szerinte csak ez okozhatta. Természetesen mesebeszéd az egész. A szifilisznek egyáltalán nem azok az ismertetőjelei, hogy a benne szenvedők időnként minden ok nélkül elvesztik az eszméletüket, egyébként azonban nincs semmi bajuk.

Látjuk tehát, hogy VI. Sándor nemi élete az átlagos tisztességes férfiakénál nemcsak szégyenletesebb nem volt, hanem talán inkább az övéknél még különb is volt. (Igaz, a tisztességes férfiak nem bűnös viszonyban élnek, ámde ők is abban élnek akkor, ha valamilyen ok miatt nem házasodhatnak.) De más földi élvezetekben is különb volt VI. Sándor az átlagnál. Még Burckhard is elismeri, hogy nem volt ingyenc, s nemcsak alkohalista nem volt, hanem a bornak egyáltalán nem volt kedvelője. A nemi örömeknek majdnem úgy hódolt, mint az átlagos férfi, az asztal örömeinek azonban sokkal kevésbé. Bizonyára nem az állatiság, még csak nem is ösztönösség, vagy köznapiság jele. Burckhard ezt írja naplójában VI. Sándor egy ebédje után: „Prandium fuit satis feriale et sine bono vino: Az ebéd elég köznapi volt és jó bor se volt.” Úgy látszik tehát, hogy e tekintetben VI. Sándor magasabb aszketikus színvonalon volt, mint akár a Portigliottitól annyira dicsért és olyan jámbor papnak tartott Burckhard. S hogy ez az egyszerű asztal VI. Sándornál nem kivétel volt, hanem szabály, már láttuk.

Tudjuk, hogy fiai és rokonai csapásnak tekintettek magukra egy-egy pápai ebédet.

Portigliotti azonban még arról is, mint történelmi tényről beszél, hogy VI. Sándor a lányával, Lukréciaival is bűnös viszonyban volt. A bizonyítékkal természetesen adós marad. Jellemző, hogy noha maga is csak ilyen kifejezéseket használ, hogy „majdnem bizonyos”, vagy: „szinte a bizonyosság erejével mondhatjuk” stb., mégis mindig úgy beszél, mintha egészen eldöntött volna a kérdés.

Neki is legnagyobb bizonyítéka e borzalmas vádra Lukrécia első férjének, az impotenciája nyilvánosságra jutása miatt dühöngő Giovanni Sforzának gyanúsítása, hogy VI. Sándor azért választotta el tőle a lányát, mert magának akarja megszerezni. Portigliotti úgy beszél, mintha Sforza ezzel megvádolta volna a pápát.

Dehogy vádolta meg! Sforza még ezért az egyébként is csak a jövőre vonatkozó üres gyanúsítgatásért is ünnepélyes bocsánatot kért később. VI. Sándor a valóságban azért választotta el Sforzától a lányát, hogy újra férjhez adja. A tények ezt mutatják. Sőt mikor másodszor is özvegy lett, harmadszor is férjhez adta, mégpedig úgy, hogy férjével a messze Ferrarába távozott *s apját ettől kezdve soha nem is látta*. Össze lehet-e ezt a kettejük bűnös viszonyával, vagy akár csak az erre vonatkozó törekvéssel egyeztetni?

Portigliotti következtetéssel, lélektannal bizonyít. De lehet-e kútfők híján *csak* következtetéssel, *csak* lélektannal bizonyítani egy esemény valóságát még akkor is, ha a következtetés egyébként helytállónak látszik? Így csak valaminek a lehetőségét vagy valószínűségét lehet kimutatni, de nem valóságát. A történelem pedig csak a valósággal foglalkozik.

Ámde nem éppen a lélektan alapján kell-e megállapítanunk Portigliotti következtetésének egyenes képtelenségét? Ő ugyanis komoly képpel és mint bizonyosat állítja, hogy nemcsak VI. Sándor, az apa, folytatott bűnös viszonyt a lányával, hanem még fia, Cesare is, mint

testvérével, sőt szerinte ugyanezt csinálta Lukréciaival a másik testvér, a meggyilkolt Giovanni, Gandia hercege is. De Portigliotti szerint bűnös viszonyban voltak ugyanők még Sanciával, a sógornőjükkel, a harmadik testvér feleségével is. Portigliotti azt is bizonyosra veszi, hogy testvérét, Gandia herceget, Cesare gyilkoltatta meg, mégpedig azért, mert féltékeny volt rá közös szeretőjük és testvérük, Lukrécia miatt. De szerinte Lukrécia második férjét, Alfonz bisceliai herceget is Cesare gyilkolta meg szintén azért, mert a férj egész fiatal és szép fiú volt s Lukrécia vonzódott hozzá. (Sajátságos hogy azt viszont természetesnek tartja ez a féltékenységében mindenre képes Cesare, hogy ugyanezt a Lukrécia Alfonz meggyilkolása után hamarosan még a látóköréből is végleg elvigye a harmadik férj. Ezt a harmadik férjet ugyanis nem gyilkoltatta meg senki.)

Meg kell állapítanom, hogy olyan borzalmas családi állapotok, mint amilyenek Portigliotti szerint a Borgia-családban voltak, még rémregényekben se fordulnak elő, nem történelemben. Az apa is vérfertőző, a fia is az, a másik fia is az, és a lány is olyan, hogy mindezt tűri, sőt szereti. S mindezt nem is történelmi adatok, hanem csupán lélektanilag alapítja meg egy történetíró!

Portigliotti annyira megy, hogy szerinte még az a kis újabb Giovanni is, akit VI. Sándor az idézett titkos okmányban a maga fiának ismer el, noha az előbb kiállított nyilvános okmányban Cesare törvénytelen fiaként szerepel, a valóságban VI. Sándornak Lukréciaától származott fia volt. Feltevését arra alapítja, hogy ez a gyerek körülbelül akkor született, mikor Lukrécia az egyetlen, tőlünk is említett törvénytelen fia lett, és hogy VI. Sándor a titkos apasági okmányt akkor állította ki, mikor Lukrécia harmadik férjével végleg Ferrarába távozott s ennek a gyermeknek ugyanannak a nepi hercegségnek egy részét adományozta, mely Lukrécia kedves tartózkodási helye volt. E gyermek anyjának – folytatja – egyébként is igen előkelő nőnek kellett lennie, ha apja ilyen nagy szeretettel viselkedett iránta és ennyire fejedelmileg gondoskodott róla.

Mi azonban ebben is igen ügyetlennek találjuk Portigliotti lélektanát. Először is annak a titkos apasági okmányban a kiállítása nem Lukrécia Rómából való távozásakor, hanem előtte egy fél évvel történt. Másodszor egy, a Portigliottiénál sokkal józanabb lélektan alapján éppen az ellenkező eredményre jutunk, mint ő jutott.

Nem joggal következtethetünk-e ugyanis arra, hogy ha a kis Giovanni csakugyan ennyire borzalmas vérfertőzésből született volna, akkor apja ezt nem mindenáron kiemelni és sejtetni, hanem inkább elleplezni törekedett volna? Ha VI. Sándor annyira fontosnak tartotta, hogy e pápa korában született fia apaságát elismerje, akkor bizonyára nem egy ilyen borzalmas viszonyból született fiúval kapcsolatban törekedett volna erre a mindenáron való elismerésre.

Ha egy apa olyan mélyre süllyed, hogy még lányával is bűnös viszonyt folytat és az a szerencsétlenség éri, hogy e megbotránkoztató, a törvénytől ma is büntetett, akkor pedig egyenesen halállal büntetett viszonyban még látható és letagadhatatlan következménye is lett, a bajban és szégyenben bizonyára arra van a fő gondja, hogy a megbotránkoztató dolgot fedtesse, nem pedig hogy okmányt állítson ki róla, hogy ő milyen elvetemült s a fejedelmi adománnyal, melyet a gyerekek tesz, az amúgy is gyanakvó és őt mindenre képesnek tartó rómaiak figyelmét az ő borzasztó bűnére felhívja és gyanúját még külön is felkelte.

De nemcsak lélektanilag – mégpedig a Portigliottiénál bizonyára kissé helytállóbb lélektanilag – tudunk cáfolattal felelni Portigliotti borzalmas gyanújára, melyet ő nem is mint gyanút, hanem mint bizonyosnak veendő tényt ad elő, hanem történelmi adattal is. Magától Portigliottitól is megtudhatjuk ugyanis (240-241. o.), hogy Lukrécia törvénytelen gyereke, aki körülbelül akkor született, mikor VI. Sándor Giovannija, nem lehetett Giovannival, VI. Sándor fiával azonos. Hiszen maga Portigliotti is közli, hogy ennek a gyerekeknek egy egyszerű vatikáni alkalmazott volt az apja (Lukrécia egyébként nem lakott a Vatikánban), a nevét is közli (Pedro Calderon vagy más néven Perotto), sőt azt is, hogy mikor a dolog kitudódott, Cesare ezt az embert dühében azonnal leszúrta és hulláját a Tiberisbe dobatta. (Capello, velencei követ, azt mondja, hogy a gyilkosság egyenesen a pápa lábainál történt úgy, hogy az áldozat vére a pápa arcába freccsent.)

Ebből persze egy szó sem igaz, mert Burckhard, aki pedig ott lakott a Vatikánban és aki, mint láttuk, szintén sok olyant elhitt, ami nem volt igaz, csak arról tud, hogy Perotto holttestét a Tiberisből fogták ki, „ami miatt sok a szóbeszéd a városban”. Még az se bizonyos tehát, hogy Cesare gyilkolta vagy gyilkoltatta meg.

Portigliotti azonban nemcsak rendületlenül hiszi, hogy Cesare volt a gyilkos, hanem még azt is, hogy az áldozat vére valóban a pápa arcába freccsent. Ebből az esetből is látjuk, mennyire nem lehet elhinni VI. Sándorról mindent, amit róla akár követek jelentenek, mert sokszor ezek is csak római híreket jelentenek. Ami pedig akkor római hír volt és VI. Sándor ellen szólt, az majdhogynem annak a jele volt, hogy nem volt igaz.

VI. Sándornak ehhez a kis Giovannihoz fűződő feltűnő apasági elismerése és az, hogy a nyilvánosság előtt viszont fia (Cesare) ismerte el apaságát, kétségtelenül furcsa és olyan dolog, melynek különös oka kellett legyen, melyet azonban tisztázni ma már aligha lehet. Annyi bizonyos, hogy az a magyarázat, melyet Portigliotti fűz hozzá, éppen a legképtelenebb.

Voltak történetírók, köztük a protestáns Gregorovius is, akik azt állították, hogy a kis Giovanni valóban Lukrécia fia volt (de természetesen nem VI. Sándortól, hanem Perottótól). VI. Sándor tehát akkor, mikor ebben a titkos okmányban a magáénak ismeri el a gyermeket, valótlant mond, mégpedig Lukrécia becsülete kedvéért, aki éppen akkor kelt egybe előkeltő harmadik férjével, egy ferrarai Estevel. De hogy a gyermek ne bűnhődjék amiatt, hogy anyja megtagadja s így is fejedelmi ellátásban részesüljön, ezért vállalta a pápa a gyermek apaságát. Eszerint tehát VI. Sándornak pápasága idején már nem is született volna gyermeke, tehát nem is volna bizonyíték arra, hogy nemi életét pápa korában is folytatta még.

Bármilyen előnyös is ez a magyarázat VI. Sándorra és bármennyire komoly, nem katolikus történetírók is elfogadhatónak tartják, az én lélektanom ezt se tudja elfogadni! Hogy egy pápa elismeri, hogy neki gyermeke van, az olyan nagy szégyen akkor is, ha ez a pápa csak olyan kis erkölcsi igényekkel léphet fel, mint VI. Sándor, hogy lehetetlennek kell tartanom még akkor is, ha tudom, hogy VI. Sándornak a gyermekei iránti szeretete és a jövőjükre való gondoskodás mértéke minden képzeletet felülmúl.

De egyébként is ha már Cesare elismerte a gyermek apaságát, akkor már elérték mindkét célt. Annak bizonyítását is, hogy a gyermek nem azért van a Borgiák családi körében, mert Lukrécia gyermeke, hanem azért, mert testvééré, Cesaréé, és azt is, miért kapta meg a gyermek a nepi hercegséget. Hogy utólag mégis maga a pápa állt elő az apaság elismerésével, legfeljebb azzal lehetne elég elfogadhatóan megokolni, hogy mivel az a hercegség az Egyház tulajdona volt, az olyan gyermek, aki csak Cesaréé volt, a pápa halála után már elvesztette volna ezt a hercegséget. Azonban még ez se ok arra, hogy a pápa valótlánul ilyen szégyent vállaljon magára.

Egyébként is az Egyház vagyonát még a pápa törvényes fia se kaphatná meg törvényesen, nem egy olyan fia, akinek nem is volna szabad lennie.

Bár kétségtelen, hogy VI. Sándor nemi tekintetben bűnös volt, hogy kortársai még sokkal bűnösebbnek gondolták, mint amilyen volt és hogy ilyenek gondolják a forrásokat tanulmányozva azok is, akik kellő történelmi kritikával nem rendelkeznek, s különösen akik gyűlöletből ilyenekkel nem is akarnak rendelkezni, annak elsősorban VI. Sándor egyenes természetessége, a képmutatásra való képtelensége, közvetlensége, főként pedig családiassága és végtelen gyermekszeretete, tehát tulajdonképpen szép tulajdonságai az oka.

Egész VI. Sándorig (s természetesen azóta is és ma is) nők a pápai udvarból teljesen ki voltak zárva. Tudjuk, hogy pápai kihallgatásokon nők, még a legelőkelőbbek is, csak apácászzerű öltözetben jelenhetnek meg ma is. Ismét csak ki kell emelnünk, mennyire becsületére válik a pápai udvarnak, hogy ez a szokás a pápai udvarban még a romlott reneszánsz korban is megmaradt egész VI. Sándorig (s utána is újra helyreállt). Mikor például VIII. Ince, VI. Sándor elődje, testvére lánya (Peretta) esküvői lakomáján leült olyan asztalhoz, ahol természetesen ott ült ez a Peretta és a család más nőrokonai is, és amikor részint a rokoni viszony, részint a

pápa egészen aggastyán volta miatt botrányról szó se lehetett, Burckhard, a szertartásmester, mégis még ezen is mélyen megbotránczik és naplójába azt írja, hogy ez „contra normam ceremoniarum nostrarum, quae expresse prohibent mulieres sedere in convivio con pontifice: szertartásaink szabályai ellen, melyek határozottan megtiltják, hogy nők a pápa ünnepi asztalánál ott lehessenek” történt.

Látjuk tehát, hogy ezt a szabályt még a világias reneszánsz pápák is megtartották egész eddig, mert hiszen másképp Burckhard nem botránczott volna meg e csekélységen annyira.

Képzeljük most el, hogy e szigorú vatikáni külsőségek közepette egyszerre csak jön VI. Sándor a daliás, életvidám, elsőrangú társalgó szalonpápa, vele a lánya, Lukrécia, a menyé, Sancia, a sógornője, Farnese Júlia, egytől egyig elegánsak, fiatalok és szépek annyira, hogy még ma is híresek róla.

A pápa alig látható nélkülük. Úgyszólván állandóan körülötte vannak. Egyik alkalommal a templomba betelepедnek még az üres kanonoki stallumokba is. A templomi hölgyközönség ezt látva, természetesen szintén felháborodik, s hogy jobban lásson, s őt magát a pápát is láthassa, szintén előre tódul.

Az udvarias pápa tűri a dolgot, nem intézkedik ellenük, a szertartásmester pedig dühös, naplójában meretrixet ír, a papgyűlölő történetíró pedig szóról szóra érti a szót! Azt hiszi, hogy ezek mind a pápa bűntársai, azaz valóban meretrixek s véleménye alátámasztására hozza az érvelést, hogy ezt maga Burckhard írja, tehát feltétlenül igaz s még a legszigorúbb történelmi kritikát is kibírja. Azt nem hajlandó észrevenni, hogy ezen olyan pap botránczik, aki azt is hallatlannak tartja, hogy a pápa családja nőtagjaival egy asztalhoz leüljön.

Világos, hogy a külföldi követek, a reneszánsz kori, erkölcsileg rohadt arisztokrácia és értelmiség, mely ezeket a szép fiatal hölgyeket ott a pápa körül és a kanonoki stallumokban szintén látja (noha ez természetesen nem rendszeresen történt, sőt talán csak egyetlen egyszer), már még tovább megy. Ezek már nem is tudnak velük kapcsolatban másra gondolni, mint csak a legrosszabbra, s már nem látnak bennük mást, mint csak a pápa ágyasait.

Hogy a pápa lánya, menyé, sógornője az a szép, fiatal nő, az se számít. Hiszen ők nem is igen tudják, hogy kik azok a nők, rokonok-e vagy nem, csak azt látják, hogy fiatalok, szépek és nők. Addig ugyanis nőket nem láttak pápa közelében. Most, hogy már látnak, már azt is felteszik róluk, hogy a pápa bűntársai. Még akkor is, ha a pápa rokonai, sőt a lánya. Vajon mit bizonyít ez inkább: a pápa romlottságát-e, vagy az övékét?

Nemcsak akkor volt ez így. Ma is így van. Mikor az érsekújvári plébános testvérének a lánya családjával eljött a nagybátyjához látogatóba s a város főterére néző plébánia ablakában valaki meglátta a kisgyereket ölében tartó (egyébként akkor már 76 éves) plébánost, behallatszott a megjegyzés: Tartja a pap a gyerekét!

Az „a pap” úgy tántorodott el utána az ablaktól, mint akit kupán vágtak. A cinikus megjegyzés annál rosszabbul eshetett neki, mert annyira feddhetetlen volt, hogy a városban e tekintetben még csak pletykák se voltak róla soha. A rosszindulatú megjegyzéstől azonban ez se tudta megóvni. Nem a pap volt itt a bűnös, hanem az egyébként teljesen tájékozatlan megjegyzőből tört ki az állati érzékiség és cinizmus. Azonban – mint ez már emberekben szokás – a maga emberi rosszását átvetítette a papra s így botránczott rajta. Az emberek ugyanis nem a maguk rosszóságán szoktak és szeretnek botráncozni.

Ugyanez volt az eset VI. Sándorral is, csak azzal a különbséggel, hogy nála több joggal. De látjuk, hogy ilyen feltevések és megjegyzések elhangzanak akkor is, ha semmi jog vagy alap nincs rá. Ezért fogták rá arra a VI. Sándorra (aki nem volt feddhetetlen) még a vérfertőzést, a lányával való bűnös viszonyt is.

Mikor gimnazista koromban az iskolából (nyáron hétköznap is mindennap) mentünk a templomba sorban a diákmissére premontrei szerzetes tanáraink kíséretében, az egyik diák elegáns, szép anyja (vidéki földbirtokosné), aki fiai után érdeklődni jött be a városba, odament a diákságot kísérő szintén elég fiatal, szép és jó modorú igazgatóhoz és így kettesben

jöttek velünk. Züllöttebb társaink természetesen ezt nemcsak észrevették, hanem patológiai [kóros] rosszasággal trágár kifejezések kíséretében mindjárt megállapították, hogy még ma meg fog történni a bűn köztük.

Hát ugyanilyen forrásból származtak és ugyanígy ítélendők meg a rómaiak VI. Sándor elleni pletykái és feltevései Farnese Júliáról, sőt Lukréciaéről. Hogy aztán ez még ma, 4-500 évvel később is visszhangzik, sőt hitelre talál, igazán sokkal jobban szégyene az akkori rómaiaknak és a mai íróknak és olvasóknak, mint magának VI. Sándornak, mert az ő rosszaságukat sokkal jobban mutatja, mint VI. Sándorét.

Igaz, hogy VI. Sándornak sokkal jobban adni kellett volna a külsőre s gondoskodnia kellett volna róla, hogy ha már az emberek ilyenek, akkor ne adjon nekik alkalmat a megbotránkozásra még akkor se, ha ez a megbotránkozás farizeusi (pedig az ő esetében nem is volt mindig az). Ámde hogy ezzel ő nem törődött, az már nem gonoszság, hanem csak emberi gyarlóság.

Sőt – igazán becsületére válik neki – VI. Sándor még az emberi gyarlósága ellen is próbált védekezni. Pápává választásakor elhatározta, hogy gyerekeit eltávolítja környezetéből, sőt – hogy esetlegesen gyenge pillanataiban majd mást ne gondolhasson – egyenesen a távoli Spanyolországba akarta őket küldeni. Mikor fiát meggyilkolták, magába szállásakor újra elhatározta, hogy többet nem tűr maga körül gyermeket vagy rokont. Ámde a szép elhatározásokból nem lett semmi, se az első, se a második alkalommal. Hogy gyermekei szeretete elnyomta benne az Isten és az Egyház szeretetét, az egyházellenes embereknek csak rokonszenves lehet, mert ők éppen azt nem szeretik, ha valakiben az Egyház szeretete nagyobb, mint az emberi érzelmek.

Hogy ne botránkoztasson, eleinte a gyerekeit is titkolta. Vanozzának férjet szerzett, s mikor meghalt, újat (sőt harmadikat is) szerzett s tőle született gyermekei eleinte, mint törvényesek, nem pedig mint az ő gyermekei szerepeltek.

Hogy később teljesen abbahagyta a képmutatást, gyermekeit a magáéinak ismerte el, sőt a nevét adta nekik, tulajdonképpen szép és rokonszenves tulajdonsága ennek a bűnös pápának. Egyenességének és becsületes nyíltságának a jele ugyanis egyrésztől, és nagy gyermek-szeretetének másrésztől. Mindkettő szép tulajdonság.

Mindenesetre rokonszenvesebb ez a valóságos VI. Sándor, mint egy sunyi, titkos-bűnös, a világot becsapó, képmutató, vagy rideg, szívtelen, gyermekeivel nem törődő, őket az utcán felnevelkedni hagyó, természet szerinti kötelességeit nem teljesítő VI. Sándor lenne. De viszont ebből a jóból származott aztán a botrány és az Egyház szégyene, a mondhatatlanul sok és rémes pletyka.

A méregkeverő

Portigliotti méregkeverőnek, tehát tömeggyilkosnak is tartja VI. Sándort. Nemcsak a fiát, Cesarét, hanem magát a pápát is. Szerinte a pápa is mindenről tudott, sőt a fő irányító, tehát a főbűnös ebben is ő volt. Portigliotti mint történelmi tényet fogadja el, s a legbiztosabb hangon hirdeti, hogy VI. Sándor ellenségei mind az ő mérgétől pusztultak el, sőt nemcsak ellenségei, hanem még azok is – akár egyháziak voltak, akár világiak – akik gazdagok voltak s így vagyionukra áhítozott. Elfogadja igazságnak, hogy a Borgiáknak külön, speciális mérgek voltak, a cantarella, melynek az emberek „borzalmas hekatombái” [emberek tömeges pusztítása] (!) estek áldozatul. Könyvében külön egy egész fejezet szól a Borgiák mérgeről, melyben azonban – természetesen – mindenről van szó, csak a Borgiák mérgeről nem. Mert hiszen ilyesmi soha nem is volt, legalábbis egyáltalán semmit nem tudunk róla. De lehet-e a történelemben olyan méregről beszélni, amelyről semmit nem tudunk? A „Borgiák mérge” a rémregények, de nem a történelem hatáskörébe tartozik.

Olvastam például, hogy egy amerikai (vagy nem amerikai) milliárdos többek közt megvásárolta Cesare Borgiának, a fényűzésben valósággal tobzódó reneszánsz ágyát, s ha igen előkelő vendége volt, este a fülébe súgta: „Tudja-e, hol fog az éjjel aludni? Cesare Borgia ágyában!” Reggelre halva találták a vendéget. A halál oka: Szívszélhűdés.

Néhány év múlva, mikor megint volt olyan vendége, akit e nagy kitüntetésre érdemesített, a vendég ugyanígy járt. Végül gyanús lett az ágy, a rendőrségre került az ügy. Egy detektív maga feküdt bele, hogy titkát kifürkésze, de reggelre ő is halva feküdt benne.

Az eset megoldása: Az ágy olyan méreggel volt impregnálva, mely lassan és észrevétlenül hat. Cesare Borgia úgy küldte el a másvilágra gazdag vagy kellemetlen rokonait vagy barátait, hogy meghívta őket vendégnek s ez az ágy volt a vendég hálószobájában.

Világos, hogy komoly s a dologhoz csak egy cseppet is értő ember csak érdekes mesének tarthatja a dolgot s még csak nem is gondolkodhat arról, lehetséges-e, hogy van vagy volt valaha ilyen ágy.

Mit haladt a vegyészet a Borgiák kora óta! De olyan mérget, melynek egyszerű kigőzölése halált, mégpedig észrevétlen, természetesnek látszó halált, szívszélhűdést okoz, de úgy hogy aki belefekszik, eleinte semmit se vesz észre s nyugodtan elalszik, de maga a szoba levegője se lesz ártalmas az ágy kigőzölésétől, hanem csak az pusztul bele, aki az ágyban fekszik, de az is természetesnek látszó, lassú, észrevétlen halállal, s különösen, hogy ez a kigőzölés, noha ilyen kifokú és észrevétlen egyébként, azért még 4-500 év múlva se vesz erejéből s még ekkor is öl, ma se tud gyártani a vegyésztudomány.

Még ma is csak ott tartunk, hogy a legalkalmasabb, aránylag legészrevétlenebbül ható mérge az arzén. Maga Portigliotti is, miután megállapította, hogy a „cantarella” egy spanyol légynek a neve, ezt a mérget tehát a Spanyolországból jött Borgiák e rovarból főzték, arra a végeredményre jut, hogy a Borgiák mérge minden bizonnyal szintén az arzén lehetett. De ha arzén, akkor mi szükség van a titokzatos cantarellára és Spanyolországra?

Mivel Portigliotti olyan fölényes bizonyossággal beszél a VI. Sándor és fia mérgeinek áldozatul esett emberi „hekatombákról”, feszülten figyelve olvastam könyve minden sorát, hogy vajon mikor és mivel bizonyítja ezt a borzalmas állítását. *Bizonyítéknak azonban még a nyomára se akadtam.*

Burckhard semmit se tud e gyilkosságokról. Nagy néha említést tesz ugyan a Tiberisből kifogott holttestekről (például Lukrécia teherbejitőjéről), s hozzáteszi, hogy nagy találgatásokra ad alkalmat a városban, máskor azt a kifejezést is használja, hogy „megitta a kelyhet”, de a legkisebb célzást se teszi rá, hogy azt a kelyhet a pápa parancsára vagy tudtával adták.

De ha Burckhard célozna is ilyesmire, sőt határozottan állítaná, az se lenne történelmi bizonyíték, mert csak azt bizonyítaná, hogy a mendemondáknak ő is hitt. Láttuk, hogy azt is el-

hitte, hogy „Lajos” (akarom mondani: II. Ulászló) magyar király Beatricével kötött házasságának érvénytelenné nyilvánítása is pénzért történt és lelkiismeretlen volt, noha tudjuk, hogy ebből egy szó se volt igaz.

Burckhardnak ez a gyilkosságokról és mérgezésekről való hallgatása Portigliottinak is feltűnt, s mivel e naplóírónak a pápa iránti ellenszenvét ő is látja, tehát ő se tudja elképzelni, hogy VI. Sándor iránti kíméletből hallgatna, azt a megjegyzést teszi (de nem akkor, mikor e mérgezéseket tárgyalja, mert ekkor úgy tesz, mintha ezek valóságát illetően a legkisebb kétség se lenne), hogy a jó pap szemében egy-egy szertartási szabály megszegése a pápa részéről (mert ezeken annál sürűbben botránkozik) fontosabb volt, mint egy-egy gyilkosság.

Rendkívül lelkiismeretes és romlatlan papnak tartja Burckhardot, de azért azt, hogy mérgezésről nem ír, ezeken nem botránkozik, nem azzal magyarázza, hogy ilyenek nem is voltak, illetve, hogy eszébe se jutott, hogy ezekkel Cesarét, sőt – urambocsá! – még a pápát is lehetne vádolni, hanem azzal, hogy ezeket ez a lelkiismeretes és becsületes pap nem tartotta fontosaknak. S még Portigliotti beszél lélektanról! Úgy tesz, mintha a legkisebb egyházellenesség se vezetné, s látjuk, milyen megtisztelő véleménye van nemcsak VI. Sándor, hanem még a leglelkiismeretesebb papok erkölcsi érzékéről is!

Az igazság az, hogy nemcsak VI. Sándorról, de még Cesaréről se tudunk bizonyosan egy mérgezést se. VI. Sándorról lélektani alapon *éppen az ellenkezőt* kell megállapítanunk. Egészséges, életvidám, jó kedélyű, derűlátó, a bajokat, csapásokat, bántalmakat rendkívül hamar elfeledő ember minden lehet, csak gyilkos nem. De különösen nem méregkeverő. A méregkeverők típusa ennek éppen az ellenkezője.

VI. Sándorról írt művemben már láttuk, hogy még akkor se végeztette ki halálos ellenségeit, mikor jogosan és törvényes alapon tehetné volna és a kezében voltak. Nem bántotta azon bíborosok egyikét se, akik a francia király olaszországi inváziójakor pártot ütöttek ellene s egyetemes zsinatot akartak, mely pápa felett ítéljen és letegye. Ilyesmiért például az egészen feddhetetlen erkölcsű VI. Orbán pápa bizony kivégeztette az illető bíborosokat, mikor kezébe kerültek! VI. Sándor még eljárást se indított egyik ellen se, pedig kezében voltak. Láttuk, hogy nem bántotta soha azokat se, akik pamfletekben és epigrammákban rágalmazták, sőt még csak nem is nyomoztatott utánuk. Hogy lehet hát elképzelni, hogy viszont azokat, akik sose bántották, csak a vagyonukra áhítozott, ezeket oly könnyedén küldöztette a másvilágra?

Ami Cesarét illeti, ő valóban bosszúálló és kegyetlen volt, de ez se jelenti még azt, hogy egyúttal gyilkos is volt. De az ő bűne egyébként sem VI. Sándor bűne. Még bűnpártolás vagy elnézés címén se vádolhatjuk a fiú mellett az atyát is. Van több adat arra, hogy VI. Sándor minden gyermekrajongása ellenére is fellépett gyermekei hibái ellen, tehát még e tekintetben is teljesítette apai kötelességét.

Maga Portigliotti írja (248. o.), hogy mikor távollétében Lukréciaát bízta meg helyettesítésével és ez alatt meghalt a Vatikánban Caranza Péter pápai kamarás, Lukrécia rátette a kezét 8000 aranyértékű hagyatékára. Mikor azonban a pápa hazaérkezett, tételről tételre el kellett számolnia és mindent visszaadnia.

Itt említjük meg, hogy Portigliotti Lukrécia e helyettesítéseit szintén egész külön fejezetben tárgyalja s rosszakaratában ezt a címet adja neki: „Az Egyház kormányrúdjánál”. Úgy ír tehát, mintha Lukrécia ez időben a pápa helyett az Egyházat kormányozta volna, nem pedig az egyházi állam, sőt egyszerűen csak a Vatikán folyó adminisztratív gazdasági ügyeit. Burckhard csak azon botránkozik, hogy ilyenkor Lukrécia azon a címen, hogy vigyáz rá, a távollévő pápa lakosztályában is lakott.

Ha egy apa együtt laknék a lányával, tisztességes ember bizonyára akkor se szimatolna köztük bűnös viszont. Még akkor se, ha a leány szép, az apa pedig egyébként kikapós.

Most megtudjuk, hogy VI. Sándor és Lukrécia nemcsak együtt nem laktak, hanem a Vatikán viszonyait legjobban ismerő egyén még azon is megbotránkozik, hogy Lukrécia apja távollétében beköltözik a lakosztályába. Láthatjuk belőle, mennyire jobb volt a valóságos

helyzet, mint VI. Sándor rossz híre miatt még magunk is gondoltuk volna s milyen gonoszoknak kellett lenniük azoknak, akik ennek ellenére mégis vérfertőző viszonyról suttogtak.

Cesare, a férfi, a Vatikánban lakott, de Lukrécia, a nő, nem. Az ő részére apja Zeno bíboros palotáját bérelte, de nemcsak Lukrécia lakott ott, hanem a pápa említett kedves unokanővére, annak fia (Farnese Júlia férje) és családja is. Hogy Lukrécia közel se játszott olyan nagy szerepet a Vatikán életében, mint a sok pletyka után gondolnánk, bizonyítja, hogy „az egyébként annyira aprólékos Burckhard”, még Portigliotti szerint is, „csak ritkán szentel neki egy megjegyzést”. (Portigliotti, 246. o.) Lehetséges volna-e ez, ha tulajdonképpen Lukrécia kormányozta volna az Egyházat, sőt ha egyházi ügyekbe egyáltalán beleavatkozott és apjára e tekintetben különösebb hatással lett volna?

Az kétségtelen, hogy apja igen szerette. Burckhard így emlegeti: „Filia carissima”, „filia amantissima”, „Filia percara ss.d.n.pape”, azaz szentséges urunk, a pápa, „nagyon kedves, vagy nagyon szeretett”, vagy „rendkívül kedves leánya”. De hogy ennek ellenére a naplóban, tehát a Vatikán eseményeiben mégis alig szerepel ez az annyira szeretett leány, annál jobb jel VI. Sándorra.

Egyébként az is általánosan elismert dolog, hogy Lukrécia egyáltalán nem volt uralomra vagy szereplésre vágyó. Az volt benne vonzó, hogy nagyon is nőies, szerény volt.

Hogy Cesare bűneivel szemben is megtette VI. Sándor atyai kötelességét, arra is van adatunk. Egy 1501. november 12-én Rómában kelt levél például azt mondja, hogy Cesare a pápa és több prelátus jelenlétében döfte törét egy pap mellébe, s mikor a pápa „emiatt keményen megdorgálta”, mérgesen azt felelte neki, hogy ha el nem hallgat, maga is úgy jár.

Nem nagyon valószínű, hogy ez a levél ostoba mendemondánál egyebet tartalmazna.

Hogy azonban a pápa félt Cesarétól, arra más adatok is vannak. Például Capello, velencei követ ezt jelenti: „Őszentsége szerfelett szereti fiát, a herceget, de igen nagyon fél is tőle.” A Capello után következő velencei követ (Giustiniano) pedig már azt jelenti, hogy ha Cesare otthon van, a pápa még kihallgatásokat se ad, mert attól fél, hogy valami olyant talál tenni, ami fiának nem tetszik.

Mindenesetre bajos összegegyeztetni a dolgot azzal az állítással, hogy a pápa cinkosa volt fiának a gyilkosságokban és mérgezésekben, sőt ezekben ő volt fia irányítója.

Ismételjük: még az sincs bizonyítva, hogy maga Cesare volt méregkeverő. Ha ugyanis annyira semmi volt neki is, apjának is az emberélet; ha az a híres cantarella annyira biztos hatású méreg volt, s ha olyan könnyen és észrevétlenül lehetett vele a másvilágra küldeni embereket, mi az oka, hogy a Borgiák legnagyobb ellenségét, Della Rovere bíborost, a későbbi II. Gyula pápát, aki szinte emberfeletti akaraterével és tehetségével olyan veszélyes volt rájuk, nem etették meg, hogy neki nem nyújtottak kelyhet? Sőt, mint láttuk, VI. Sándor ezt a hatalmas ellenfelét még akkor se küldte a másvilágra, mikor megérdemelte volna s lázadásért és felségsértésért teljes joggal küldhette volna a vérpadra?

Az is egészen érthetetlen s nemcsak VI. Sándor, hanem Cesare büntetlenségét is bizonyítja, hogy apja halálával Cesare teljesen összeroppan. A hajdan olyan veszélyes államférfi, hogy Machiavelli az államférfiak példaképekül állította, egyszerre oly tehetetlenné válik, hogy II. Gyula, az új pápa, egész könnyűszerrel befonja, orránál fogva vezeti és olyan diplomáciai meséket hit el vele, melyeket még egy gyerek is gyanúval fogadott volna. Mindezt Portigliotti állapítja meg, s mi csak azt tesszük hozzá, hogy a naivság és a hiszékenység nem a becstelenség, annál kevésbé a méregkeverők tulajdonsága szokott lenni.

Akik méreggel telt kelyheket szoktak „jóakarattal” (mert hiszen az áldozat másképp gyanakodna s nem inná ki) nyújtani, azok maguk is mindig gyanakodnak s mindenütt ármányt sejtnek. Az apja halála után még mindig erős sereggel rendelkező Borgia Cesare pedig mindent elhisz apja és egész családja legnagyobb ellenfelének, az új pápának s naivul hagyja magát minden erőforrásából kifosztani.

Vajon mi az oka, hogy most, mikor legjobban lett volna rá szüksége, de mikor már nem élt az, aki miatt őt is annyira gyűlölték, már nem működik a kehely, már nincs cantarella, már

nem hal meg senki gyanúsán, s Cesare, akiről Machiavelli, aki állandóan érintkezik vele, azt állapítja meg, hogy „hiszékenységtől bámulatosan vezetetni hagyja magát, mások szavait megbízhatóbbaknak tartja, mint amilyenek az övéi voltak, s azt hiszi, hogy a szót, az ígéretet, amit rokonok adtak, meg is kell tartani”. (Portigliotti, 209. o.)

Portigliotti mindezt nagy örömmel jegyzi fel, mert így megállapíthatja, hogy a gyűlölt Borgia tulajdonképpen nem is volt tehetséges. Azt azonban ugyanakkor elfelejti, hogy mindez nemcsak a tehetségtelenséget bizonyítja, hanem azt is, hogy nem lehetett gonosz, legalábbis annyira semmiképpen sem, mint ő megállapította.

Aki cinikus, aki maga sose tartja meg a szavát, az lehetetlenség, hogy mások szavában viszont könnyen higgyen.

Cesare VI. Sándor halála után erős, ütőképes sereggel rendelkezik, s mégse mer cselekedni. Értsük meg: nemcsak gyilkolni s mérgezni nem mer, hanem még seregével fellépni se. Sem a pápaválasztás alatt, hogy a konklávét a maga javára befolyásolja egy olyan bíboros megválasztásával, aki az ő embere, sem akkor, mikor éppen az ő legnagyobb ellensége lett az új pápa, nem lép fel ellene, noha egy kis gátlástalansággal könnyen a helyzet ura lehetett volna még ekkor is. Mikor aztán II. Gyula hitegetésével befonta s végül örizet alá helyezi, Cattaneo mantuai követ, könnyeborult szemekkel látja, amint siratja becsapott voltát. El lehet hát hinni, hogy ez az ember a világ leghidegvérűbb tömeggyilkosa volt?

Tény – s bizonyára ezt tartja Portigliotti döntő érvek VI. Sándor mérgezései mellett –, hogy VI. Sándor halála után II. Gyula, illetve X. Leó alatt két régebbi mérgezés vádjával vád alá helyezett egyén is akadt, aki elismerte bűnét s azt állította, hogy VI. Sándor pápa egyenes parancsára adta áldozatának a mérget. Mindkét mérgekeverőt aztán kis is végezték, de VI. Sándor bűnös vagy büntetlen voltát nem tették vizsgálat tárgyává.

Nagyon téved Portigliotti, ha azt hiszi, hogy e két gonosztevő vallomása bizonyosság vagy akár csak valószínűvé is teszi VI. Sándor mérgekeveréseit. Halottat könnyű vádolni. Ezek a vallomások egyébként is olyan uralom alatt hangzottak el, mely VI. Sándorral ellenséges volt s ilyen vallomásokat örömmel hallott.

Jellemző, hogy még Portigliotti is azt kénytelen megállapítani, hogy a bűnös azért hivatkozott VI. Sándor parancsára, mert azt hitte, hogy ezzel magán segít. Jellemző, hogy mindkettő a pápa parancsára hivatkozik, még csak nem is Cesaréra. Ő ugyanis még élt (bár ő se sokáig, 1507. március 12-én halt meg Spanyolországban harctéri sebesülésben) s így esetleg az állítást megcáfolhatta volna. Aztán ha valaki csak Cesare Borgia parancsának engedelmességek, még nincs annyira fedve, mint aki magának a pápáénak. Az akkori kormányzatnak is jobban lehetett kedveskedni a pápa megrágalmazásával, mint csak a Cesarével.

Még az is nagyon kétséges, hogy maguk a kivégzett gyilkosok valóban mérgekeverők voltak-e s hogy áldozatuk valóban méregtől pusztult-e el, nem pedig természetes halállal. Akkor ugyanis kínpadra vonták az ilyen mérgekeverőket, s lehet, hogy csak ennek hatása alatt szánták el magukat a beismerő vallomásra. Hogy a kínzás folytatásától megszabaduljanak, a beismerésre annál könnyebben elszánhatták magukat, mert bizonyára azt hitték, hogy ha parancsra hivatkoznak s egyúttal még a hatalom birtokosai számára is előnyös vallomást tesznek, akkor legalábbis a haláltól meg fognak szabadulni. Mindennapi dolog egyébként, hogy gonosztevők úgy segítenek magukon, hogy holtakra hárítják bűnüket, akik már nem védekezhetnek és akiket nem lehet velük szembesíteni.

Egyébként a Borgiák mérgezéseiről szóló római híreket igen könnyű megérteni és megmagyarázni. Spanyolok voltak, nem olaszok. Rokonaik és kedves embereik is mind azok, tehát a rómaiaknak idegenek voltak, s mivel túlzottan is rokonpártolók voltak, a nemzeti ellenszenvon kívül a rómaiak irigységét is magukra vonták.

Abban az időben a spanyol erkölcs toronymagassan állt az olasz fölött. Spanyolország a szentek hazája volt, nem a mérgekeverőké. A rómaiak azonban ez utóbbit tették fel a Borgiákról, mert irigyek voltak rájuk és gyűlölték őket. Gyűlöletükben csak úgy hívták őket, hogy

„catalani”, sőt – de ez aztán már igazán mutatja a féktelen gyűlöletet – a „körülmetéltek”. Akkoriban ugyanis a Spanyolországból kiűzött zsidók és mórok elárasztották a világot (a jószívű VI. Sándor a pápai államba is befogadta őket) s a gyűlölet a Borgiákat, sőt magát a pápát is velük együtt „körülmetéltnek” tartotta. Mikor III. Callixtus, VI. Sándor nagybátyja meghalt, már akkor is olyan nagy volt a gyűlölet a tőle dédelgetett „katalánok” ellen, hogy Rómában valamennyinek a házat kirabolták, felgyújtották. S a gyűlölt „körülmetéltek” VI. Sándor alatt nemsokára újra visszajöttek és a rómaiak urai lettek. Könnyű hát megérteni, hogy minden hirtelen halált nekik s az ő titokzatos mérgeknek tulajdonítottak.

Pedig hát világos, hogy csodás hatású mérgek nincsenek. Akkor még kevésbé voltak, mint ma. Hogy régen gyakori volt a hirtelen halál, akár egyedül a vakbélgyulladásal is meg lehet magyarázni. Ha nem operálják ugyanis, halált okoz, mégpedig görcsökkel megelőzött halált. Ma előbb-utóbb majdnem minden második ember átesik a vakbél-operáción. Mivel régen még nem eshetett át rajta, világos, hogy belehalt, s világos, hogy mivel halála hirtelen jött s nem tudták az okát, mérgezésnek tulajdonították, kivált, ha az illető politikai szerepet is játszott vagy gazdag is volt.

Nézzük csak hazánk történelmét. Mátyás esztergomi érseknek akarja a 9 éves Estei Hippoloitot, felesége unokaöccsét. A pápa azt válaszolja, hogy kinevezése megbotráncokozást keltene, hisz mindenki az ősz és érdemes kalocsai érseket tartja erre az állásra méltónak. Nemsokára rá hirtelen meghal az ősz és érdemes kalocsai érsek. Nálunk mindenki azt beszélte, hogy Beatricéék tették el láb alól, hogy Hippolitnak utat csináljanak. Hiszen Beatricéék is olaszok voltak, sőt ő maga egyenesen spanyol származású.

Maga Mátyás király is hirtelen hal meg. Itt is mérgezésről beszélnek, sőt nyomtatásban is olvastam még azt is, hogy *a jezsuiták* mérgezték meg. (Nem is voltak még akkor jezsuiták.)

II. Lajos elesik a mohácsi csatában. Nálunk még ma is azt a hírt terjesztik (illetve csak ma terjesztik, mert régebben még senkinek se jutott eszébe), hogy Ferdinánd, akinek számára II. Lajos halálával megürült a magyar és cseh trón, tetette el láb alól. (Akkor azt beszélték, hogy Ferdinánd vetélytársai, a Zápolyák voltak a gyilkosok.)

Bocskai hónapokon át betegeskedett, de mivel halála mégis elég hirtelen és váratlanul jött, mivel kancellárja, Kátay, katolikus volt, ráfogták, hogy ő mérgezte meg, természetesen a Habsburgok megbízásából. A kálvinista hajdúk össze is aprították érte.

Bethlen Gábor halálát is mérgezésnek tulajdonították az erdélyi protestánsok. Ezzel meg Bercsényit, Miklós őst gyanúsították csak azért, mert nagy katolikus volt.

Mikor Zrínyi Miklóst, a költőt, szétszaggatta a vadkan, sokan azt hitték s hiszik még ma is, hogy még a vadkant is Bécsben bérelték fel rá, akarom mondani, hogy nem is a vadkan agyara, hanem egy Bécsből küldött orgyilkos golyója végzett vele.

Mikor a reformkorban az ellenzék egyik vezére, a kálvinista gróf Kendeffy (az idősebb Andrássy Gyula apósa) ereje teljében, hirtelen meghalt, az erdélyi protestáns magyarság szintén bécsi mérreg után szimatolt, sőt oly bizonyosra vette a dolgot, hogy lázadás lett volna belőle, ha az orvosok s ezek alapján még az ellenzék protestáns vezérei is meg nem cáfolják a dolgot. De azért most is szentül hisz benne nem egy kálvinista „hazafi”. Sőt még katolikus is.

Aztán tudvalevő, hogy Széchenyi István se öngyilkos lett Döblingben, hanem orgyilkos golyója oltotta ki életét, akit természetesen a nemzet ellenségei béreltek fel. Végül a második világháborút megelőzőleg Teleki Pál se öngyilkos lett, hanem Hitler ügynökei tették el láb alól. (Még a Teleki család tagjai is ezt írták Nyisztor Zoltánnak, mikor Telekiről szóló cikkét megköszönték neki.)

Az igazság azonban, az, hogy a felsorolt sok eset közül egyetlenegy sincs, melyre vonatkozólag a méregre vagy a gyilkosságra általában még csak alapos gyanú is lehetne, s nincs egyetlen magyar történelem, mely a gyilkosságot a felsorolt esetek bármelyikében még csak mint komoly lehetőséget is, megemlítené. Egész bizonyosan mondani lehet, hogy Teleki is önkézével vetett véget életének.

Még az se bizonyíték, ha maga az áldozat mondja, hogy megmérgezték. Hiszen Széchenyi Pál, az udvar és Rákóczi közt közvetítő nemes lelkű kalocsai érsek is azt hitte, hogy megmérgezték. Ámde az érsek éppoly idegbeteg volt, mint a nagy Széchenyi István, s annak ellenére, hogy ő maga ezt hitte, senki se hiszi el neki. *Ezzel* a mérgezéssel még azok a Habsburg-gyűlölők se gyanúsították meg soha az udvart, akik II. Lajost, Zrínyi Miklóst és Széchenyi Istvánt velük tetetik el láb alól.

De hogy ez az annyira elterjedt és hitt mérgezési vád nem is a Borgiákra, hanem még általában a reneszánsz kori olaszokra vonatkoztatva is mennyire légből kapott és hogy a mérgezések a valóságban mennyire ritkaságok voltak még e korban is és még Itáliában is, mutatja egy névtelen szerzőnek Olaszország ma is egyik legnagyobb, a reneszánsz korban pedig Róma után legnevezetesebb városának, Firenzének, bűnügyeiről ugyanott 1801-ben „Descrizione dei delinquenti stati dannati a morte in Firenze con i nomi e cognomi dei medesini e con is lore delitti” címen kiadott műve.

Ebben a szerző egyenként és név szerint tárgyalja a Firenzében 1328–1759-ig gyilkosság miatt halálra ítélt egyéneket. Ki hinné, hogy e nagy olasz városban, mely a reneszánsz kori romlottság fő székhelye volt, *több mint 400 év* alatt, a reneszánsz kort is beleértve, *mindössze csak hat egyént ítélték halálra* azért, mert áldozatait megmérgezte. És e hat között is csak egy volt olyan, aki nemcsak egy, hanem több embert is megmérgezett.

Láthatjuk belőle, mennyire ellenkezik a valóság a hiedelemmel. De láthatjuk azt is, hogy mily kevés lehet igaz a Borgiák „rémtettei” közül is. Az a Borgia Cesare, aki apja halála után már annyira nem tudott mérgezni, aligha érthetett jobban e veszedelmes mesterséghez atyja halála előtt se. S ha még ő se értett hozzá, vagy még neki se volt hozzá elég tág lelkiismerete, gondolhatjuk, mennyire nem lehetett derűlátó, víg kedélyű, oly könnyen feledni és megbocsátani tudó atyjának.

VI. Sándort, mondják Portigliotti és társai, nem lehet menteni. Persze hogy nem lehet, mondjuk mi is. De *csak mint pápát*, nem lehet. Csak azt nem lehet mondani róla, hogy pápának is megfelelt és hogy méltó utóda volt Szent Péternek vagy tiszteletreméltó helytartója Krisztus Urunknak. Ebben az értelemben csakugyan nem lehet tisztára mosni VI. Sándort.

De igenis, lehet, sőt az igazság érdekében kötelesség is menteni, mint embert. Ő pápának és Krisztus helytartójának pocsék volt, de az átlagember erkölcsi színvonalát ő is megütötte. Voltak tulajdonságai, melyekben talán valamivel rosszabb volt még az átlagembernél is, de ezzel szemben volt nem egy olyan tulajdonsága, amelyben sokkal jobb volt az átlagembernél. De – érdekes – éppen ezek a tulajdonságai azok, amelyek bűnössé tették, mint pápát. De a bántalmak békével tűrése, a bűntudat s az ebből folyó alázat és megbocsátás, mint pápában is rokonszenves benne. Ez még mint pápának se válik szégyenére.

Így aztán az igazság az, hogy aligha volt még VI. Sándornak olyan gyalázója, akinek kevesebb lett volna a bűne, mint neki, tehát aki jobb ember lett volna nála. Mivel semmi okunk sincs annak feltételezésére, hogy Portigliotti sokkal jobb lenne, mint általában az írók szoktak lenni, róla se igen tehetjük fel, hogy jobb ember volt VI. Sándornál. Vajon milyen torz életrajzot kellene róla is írni, ha benne is gonoszságnak bélyegeznék még gyermekei iránti szeretetét is és miatta nem jó apának, hanem „Familienfanatiker”-nek neveznék? Ha róla is minden pletykát kritika nélkül, sőt egyenesen mohó örömmel elhinnénk, sőt még a bűnre való leghalványabb célzásokat is történelmi tényekként kezelnénk, ha minden tettét a gyűlölet torzító szemüvegén át néznénk, s egyedül csak ellenségei szavát hallgatnánk meg akkor, mikor életét megírnánk?

Portigliotti ezt tette VI. Sándorral és a stuttgarti „evangélikusok” ezt siettek német nyelvre is átültetni.

A reneszánsz kori Egyház történelmének tanulságai

A közöltek után először is kétségtelen, hogy az Egyház (vagy akár a pápa, vagy akár udvara) közel se volt soha még a reneszánsz korban se annyira romlott, mint a közvélemény gondolja. Általánosan elfogadott dolog még egyházi részről is, sőt még magában a katolikus apologetikában is, hogy a XVI. századi hitújításnak az Egyház is oka volt, mert tele volt romlottsággal, papsága erkölcstelen volt.

Nem igaz. Az Egyház és a papság ez időben is csak annyiban és annyira volt romlott, amennyiben és amennyire ez akkor természetes és magától értetődő volt. Láttuk, hogy egy cseppet se jobban, sőt talán még annyira se. A kor, a társadalom volt romlott, nem az Egyház. Hogy pedig a társadalom romlottsága a papságon is meglátszott, azaz hogy akkoriban a papok közt is több volt a romlott, mint más korokban, az az adott körülmények közt magától értetődő. Csak csodával lehetne megakadályozni, hogy a papság romlott társadalomban is épp oly feddhetetlen legyen, mint máskor. Isten pedig tudvalevőleg nem csodákkal kormányozza a világot, még az Egyházat se.

Ha csoda történik, az különleges dolog (sőt az Egyház ellenségei el se ismerik, hogy egyáltalán történhet), de ha nem történik, az természetes, azt tehát nem kell kiemelni, sőt beszélni se szokás róla. A reneszánsz kori pápák és papok romlottságáról is megokolt tehát beszélni, mint az Egyház különleges nagy szégyenén, s e mint hallatlan dolgon sópáncodni pedig egyszerű képmutatás.

Világos, hogy a pápaságnak és a papságnak is bűne volt abban, hogy Luther és társai feléphettek és fellépésüknek sikere volt. Ez azonban csak annyiban világos, mert minden ember bűnös, tele van gyarlóságokkal, néha még gonoszszággal is, tehát a papi emberek és a pápák is tele vannak. „Totus mundus in maligno positus est” („...az egész világ a gonosz hatalmában van”) – mondja a Szentírás (1Jn 5,19). Sőt még azt is mondja, hogy „átkozott, aki emberben bíz” (Jer 17,5). Így tehát természetesen az is átkozott, azaz pórul jár, felsül, csalódik, aki egy papban vagy pápában bíz, vagyis hitét egy pápa vagy egy szentnek tartott ismerős pap vagy szerzetes kiválósága és erényei miatt vallja.

Ember nem lehet magával soha megelégedve, tehát a papság se és az emberekből álló és emberektől kormányzott Egyház se. Senki és sose mondhatja, sőt még csak nem is gondolhatja azt magáról, hogy miatta az ő személyi kiválóságai miatt terjed és virágzik az Evangélium; hogy miatta jók az emberek, mert ő olyan jó példát ad nekik és olyan buzdón, lelkesen és példaadóan hirdeti nekik az Evangéliumot, hogy jobban már nem is lehetne.

Az igazság az, hogy az Evangélium hirdetése mindig csak többé-kevésbé kielégítően történik és az emberiség történetének megfelelően vannak emelkedések és süllyedések, virágzás és hanyatlás, fénykor és elfajulás, dekadencia kora és ez mindig így lesz.

A keresztes háborúkban a férfiak százezrek hagyták el a családi tűzhelyet és a hitvesi ágyat és emiatt erkölcsi téren nagyobb kísértéseknek voltak kitéve, mint mindennapi életükben. Akkor még szervezni se tudtak úgy, mint ma; az állami bevételek se voltak olyan nagyok s ezért a keresztesek az éhség és fázás, a terep és a térkép nem ismerése miatt is embertelen szenvedéseknek voltak kitéve. Mindez a sok és embertelen szenvedés meggyengítette a hitüket. Ezen kívül megismerték a nem keresztény népeket is és ezek életmódja és erkölcei is romboló hatással voltak rájuk.

Ez a hitben és erkölcsben állandóan lanyhuló irányzat utána folytatódott századokon át, míg a XV.-ban az antik római-görög műveltség, irodalom és művészet reneszánsza egyenesen pogány életfelfogással és erkölcsökkel telítette a társadalom művelt, tehát vezető elemeit. Mivel akkoriban még irodalommal úgyszólván csak a papság foglalkozott, természetes, hogy az új, a hitre és keresztény erkölcsökre annyira káros irányzat a papság viselkedésén és erkölcein nagyon meglátszott.

Sajnálatos dolog ez, de az Egyházra nem lehet szégyen, mert hiszen az adott viszonyok szinte szükségszerű következménye volt. Ami magától értetődő, az sose lehet szégyen. Az a papság, melynek a hitben kételkedő, cinikus és léha erkölcsű tanítói voltak (márpedig a XV. században már sokszor ilyen tanítói voltak), mely már ifjúkorában ilyen légkörben nőtt fel; mely tanítóitól cinizmust hallott és tanult s amely – mivel akkor ez volt a haladás és haladására, modernségére, felvilágosultságára akkor is mindenki büszke volt – le is nézte az „elmaradottakat”, azaz a régimódi, hívő és ájtatos népet és papokat, ez a papság semmiképpen se lehetett olyan átütő erejű és az Evangélium számára hódító papság, mint amilyennel az Egyház a népvándorlás korában rendelkezett s mely évtizedek alatt egész népeket tudott megnyerni az Evangéliumnak.

Ennek – sajnos – így kellett lennie s – emberi számítás szerint – azt kell mondanunk, hogy a jövőbe még sokkal jobban így lett és lesz. A könyvnyomtatás, majd a mozi, rádió és televízió felfedésével az Egyház helyett ezek lettek már a tömegek irányítói. A templomi szószék hatása ma már ennek egy századrészával se ér fel. De ma már az iskolákban se az Egyház nevel, hanem az állam, mégpedig hitközönyösen, ha nem egyenesen egyházellenesen.

Egyenesen lehetetlenség az is, hogy valaha a sajtó, rádió, színház vagy mozi az Egyház kezébe kerüljön. Még csak arra se gondolhatunk, hogy akár csak észrevehető mértékben is (például egynegyed részben). Mindegyik üzleti vállalkozás ugyanis, üzlettel pedig az Egyház nem foglalkozik, s ha ma az Evangélium érdekében kénytelen ezt is megpróbálni, érthető, hogy e téren az igazi üzletemberekkel versenyezni sose tud.

Még ha a tőkésje és a tehetsége épp úgy meg is volna hozzá, mint az üzletembereknek (pedig természetesen az sincs meg), akkor se versenyezhetne velük, mert az érzékcsiklandozó, erkölcstelen, könnyelmű, szenzációéhes cikkek, riportok, regények, színdarabok, mozi-előadások és televízióadások az érdekesek; ezek tetszenek, ezek vonzzák a közönséget, ezek járnak nagy jövedelemmel, az Egyház pedig ezen a téren erkölcsi okokból se versenyezhet az üzletemberekkel.

Igaz, hogy ma magán a papságon nem látszik meg a modern hitközöny és laza, kereszténytelen erkölcsi felfogás, sőt elmondhatjuk, hogy a papság soha, talán még a középkorban se állt olyan magas erkölcsi színvonalon és soha se volt körében kevesebb erkölcsi visszaélés, mint napjainkban. Ennek oka a műveltségi színvonal nagy emelkedése (mennyivel nagyobb műveltségű egy pap ma, mint a középkorban volt!), a nevelési eszközök és módszerek nagy fejlődése és a közlekedési eszközök tökéletesülése (ma az Egyház, a pápa és a püspök sokkal jobban ellenőrizni tudja papjait, mint a középkorban, ma már nincs olyan eldugott falusi plébános, akit ne lehetne majdnem úgy ellenőrizni, mint a központban levő papot). A reneszánsz korban azonban még nem így volt. Ma már az új keresztényellenes, tudományos vagy művészi irányzatok se érintik úgy a papságot, mint még a középkor végén, hiszen akkor még a papság úgyszólván egyedül képviselte a tudományosságot és a kultúrát, tehát annak el-fajulásai is jobban meglátszottak rajta, mint ma.

Világos azonban, hogy az új társadalmi irányzatok, például a XVIII. század második felében az istentelen bölcsélet és a szegényszeretet (humanizmus) divatja, majd a francia forradalom eszméi; a szabadság, egyenlőség és testvériség, a XIX. század első felében a nemzeti eszmének a vallás elé helyezése, második felében a marxizmus, a XIX. század első felében a faji eszme, jelenleg pedig a kommunizmus (legalábbis azokban az államokban, melyekben ez van uralmon s ezért az eszmét államilag kényszeríti mindenki lelkére), ma is meglátszanak a papságon is. A francia forradalom idején voltak forradalmi papok, később nálunk voltak negyvennyolcas papok, voltak nyilas érzelmű papok, voltak földosztó papok és vannak „békepapok”.

Nem lehet ez szégyen az Egyházra, mert természetes dolog. Hiszen a pap is kora gyermeke, arra is hatással van, amit tanáraitól tanul, az újságban olvas, s így szinte a levegővel szív magába. Ha a XV. század folyamán a hitbeli cinizmus, a kereszténység lekicsinylése, az

antik pogány kultúráért való lelkesedés és az Evangéliumok egyszerű stílusának, sőt puritán erkölcsének lekicsinylése volt a koreszme, a haladás ismertetőjele és a divat, ennek abban a korban még jobban meg kellett látszania a papságon, mint jelenleg meglátszana. Hiszen egész addig a papság adta a társadalomnak a szellemi irányítást, elsősorban a papok voltak a tudományok művelői. A pap tudott latinul, tehát a latin és görög klasszikusokat elsősorban ő olvasta.

Addig az emberek lenézték a pogány klasszikusokat, mert mindent vallási szempontból néztek és ítélték meg. Most imponálni kezdtek nekik, bámulták őket, lelkesedtek értük. Ha azonban az írókban a szép stílus és nyelvezet fontosabbá válik, mint a tartalom, az burkoltan már annak bizonyítéka is volt, hogy a tartalom (amely az egyszerű stílusban írt Evangéliumban kereszténységet jelentette) igazságában is kételkedtek.

A Luther és társai fellépését megelőző korban tehát semmi más nem történt, mint hogy az Egyház és a papság a hitbeli és erkölcsi hanyatlás, a hullámvölgy állapotában volt. Mi van ebben szégyen az Egyházra vagy a papságra? Mindig voltak erkölcsileg hanyatló korok a történelemben és mindig is lesznek. Ezen emberi erő nem segíthet, hiszen csoda kellene hozzá.

Az lett volna a szégyen és akkor lett volna a hitújítók felháborodása és ezen alapuló hírverése jogos, ha nem átlag az emberek, hanem csak a papok váltak volna hitben cinikusokká és erkölcsökben feslettekké vagy legalábbis ezek a bajok az ő soraikban gyakoribbak vagy nagyobb fokúak lettek volna, mint a világiak körében. Még akkor is igazat adnék a megbotránkozóknak, ha a papság nem romlottabb, hanem csak épp oly romlott lett volna, mint az akkori értelmiség, a pápai udvar épp oly hitetlen és feslet lett volna, mint az akkori királyi udvarok.

Ha azonban csak annyi az igazság, hogy a papokon is meglátszott a kor romlottsága; ha ők se voltak kivételek az általánosan érvényesülő szabály alól; ha ők se voltak ekkor már olyan buzgók és feddhetetlen erkölcsűek, mint évszázadokkal előbb, a középkor közepén, de azért természetesen ők ekkor sem voltak annyira cinikusok és annyira laza erkölcsűek, mint a kor nem pap tudósai, a humanisták vagy a művészek; a főpapok pedig nem annyira, mint a főurak, akikkel hasonló társadalmi helyzetben voltak és akik köréből többnyire kikerültek, akkor már se botránnyról, se szégyenről nem lehet szó, mert hiszen ez volt a természetes folyamata s csoda nélkül nem is lett volna lehetséges, hogy a dolog másként legyen.

A reneszánsz korban a pápák, püspökök, papok és szerzetesek között alacsonyabb volt az erkölcsi színvonal, mint máskor és mint napjainkban, de viszont köztük ekkor se volt annyi erkölcsi visszaélés, mint ugyanakkor a hasonló társadalmi állású nem-papok között. Ez az igazság.

De hát akkor mi van ezen megbotránkozni vagy akár csak csodálkozni való? Csak nem gondoljuk gyermekes naivsággal azt, hogy akit egyszer pappá szenteltek, az attól kezdve már nem vétkezhet?

Az igaz, hogy nem volna szabad többé vétkeznie. De hát vétkezni nemcsak a papnak, hanem annak se volna szabad, akit nem szenteltek pappá. De ha a nem papok mégis vétkeznek, s ezen nem csodálkozunk, mert hiszen emberek, miért botránkozunk annyira azon, hogy a papok között is vannak olyanok, akik vétkeznek, mikor jól tudjuk, hogy ők is emberek? Nem lehetetlen kívánság-e az, hogy a pap ne legyen ember, vagy legalábbis ebben a tekintetben ne legyen olyan, mint a többi ember?

Azt megkívánhatjuk tőle, hogy jobb legyen, mint a többi ember, azaz hogy kevesebbet és kisebбекet vétkezzék, mint azok, akiknek pásztor, vezére és tanítója a jóban, de azt nem, hogy abszolút, azaz még kivételesen se vétkezzék egyikük se soha, vagy hogy egy romlott korban se vétkezzék többet, mint egyébként, mert ezzel emberfelettit, lehetetlent kívánunk tőlük.

Ez csak akkor volna lehetséges, ha a papok erre különleges kegyelmet kapnának Istentől. De hogy nem kapnak, és hogy ezt maga Krisztus Urunk is tudomásul vette, bizonyítja, hogy még 12, tőle személyesen kiválogatott apostola közül is az egyik Júdás lett, sőt még az is, aki nem lett Júdás, sőt a Mester egyenesen az apostolok fejévé tette, megtagadta és hamisan es-

küldött (Mt 26,72.74, Mk 14,71), hogy „nem ismerem azt az embert” (Jézust). S ezek után mégis vannak olyan emberek, akik azon csodálkoznak, hogyan lehettek a reneszánsz korban gyarló pápák is?!

Ha tehát nem vagyunk együgyű, naiv gyerekek, természetesnek, magától értetődőnek kell tartanunk, hogy voltak, vannak, és mindig lesznek is rossz papok, és hogy vannak korok, melyekben többen vannak és lesznek ilyenek, mint máskor. Csak az nem magától értetődő, csak az nem természetes, ha a papok nem állnak híveiknél (a pápák pedig a papoknál) magasabb erkölcsi színvonalon. (Kivételesen – természetesen – még ez is előfordulhat, de nem szabályként.)

Az csakugyan megbotránkoztató lenne és még a hitbeli kételkedésre is jogos okot adhatna, ha a papok minden korban és bármilyen körülmények között (tehát jelenleg és a reneszánsz korban) se lennének vagy lettek volna különbek híveiknél; ha köztük is épp oly gyakoriak és közönségesek lennének vagy lettek volna a bűnök, mint azok között, akik csak hívők, nem pedig papok, sőt talán még nem is hívők. Ez esetben csakugyan kételkedhetnénk az Evangélium igazságában, mert kétségtelen, hogy a papok jobban ismerik az Evangéliumot, többet foglalkoznak vele, jobban az Egyház hatása alatt állnak, mint mások. Ha tehát ennek mégse lenne látható rajtuk semmi eredménye, akkor nemcsak a papban, hanem magában az Evangéliumban, magában a hitben is bajnak kellene lennie. Jobb volt-e azonban a reneszánsz kori papság, mint a többi akkori művelt ember? Erre a kérdésre mindenképpen igennel kell felelünk. Ezt még az is bizonyítja, hogy kortársaik, de különösen a humanisták, az akkori írók, annyit szidták, gyalázták, gúnyolták őket, és annyira botránkoztak rossz erkölcsükön.

Ez ugyanis annak a jele, hogy többet vártak tőlük és a papságban való állítólagos csalódásuk csak újabb keletű volt. Ha ugyanis a papok már évszázadok óta mindig egy színvonalon álltak volna a többi műveltebb vagy jobb módú emberrel, például a földbirtokosokkal, ügyvédekkel vagy orvosokkal, akkor ezt az embereknek már meg kellett volna szokniuk s így megbotránkozásukra végül már nem lett volna ok. Az utcán robogó autó láttára csak addig szaladtak oda az emberek az ablakokhoz, míg újdonság volt, ma azonban már rég oda se néz senki. A papok rossz erkölcsin való felháborodás tehát annak bizonyítéka, hogy a panasz a reneszánsz korban még újabb keletű volt. Az emberek ilyesmihez akkor még nem voltak szokva.

De vajon a reneszánsz kor után száz, kétszáz év múlva, sőt még ma is, azaz ötszáz évvel utána is nem botránkoznak-e az emberek a rossz papon épp úgy, mint Luther idejében, sőt talán még jobban? S az Egyház ellenségei nem ma is azt mondják-e, mint akkor, hogy ti. jó pap nincs is és a papoknak minden csak üzlet? S ezt ma is éppen nem rezignálva mondják, mint amibe bele kell nyugodni, mert mindig így volt s nem lehet rajta segíteni, hanem mint újságot, mint még ma is egészen új, szokatlan dolgot, melybe nem lehet beletörődni. Ezzel azonban tulajdonképpen nem azt ismerik-e el, hogy a papság tulajdonképpen mindig példakép volt?

Mivel azonban azt nem mondhatják, hogy a papok nem jobbak, mint a nyáj, melyet kormányoznak, de viszont az ellenük érzett ellenszenv miatt megelégedésüket nem fejezhetik ki irántuk, arra a lehetetlen álláspontra helyezkednek, hogy a papoknak nemcsak az átlagembernél jobbaknak, hanem abszolút jóknak kell lenniük. Mivel ezt természetesen nem találhatják meg, felháborodnak. Ezt meg is tehetik mindig, mert ez a kívánságuk természetesen sose fog teljesülni, mert nem is teljesülhet.

Ez a papokkal való elégedetlenség azonban teljesen Evangélium-ellenes. Az Evangélium azt mondja, ne tudja a jobb kezed, mit csinál a bal (Mt 6,3). Azaz ne légy öntelt, ne légy elbizakodott, ne légy sose megelégedve magaddal. Aki tehát nem magával, hanem másokkal nincs megelégedve, az nem evangéliumi lelkületű ember.

Hát még mennyire nem az, aki éppen a pásztoraival, éppen a tanítóival, éppen azokkal nincs megelégedve, akiktől tanulnia, akiket követnie kellene? Aki nem tanulni akar tőlük, hanem ő akarja őket tanítani? Aki felcseréli a természetes szerepet: birka, de pásztor módra viselkedik. Ő pásztoránál jobban tudja, hol van jó fű, tehát hol kell legelni.

De nemcsak mindent jobban tud, tehát okosabb pásztoránál, hanem jobbnak is tartja magát nála. Azok bűnösök, ő nem. Azok önzők, azok mindent pénzért, mindent érdekből tesznek, ő nem. Azok tele vannak bűnökkel, ő nem. Igaz, hogy azt külön nem mondja, hogy ő nem. De hát a papkritizálás, sőt a papok életén és önzésén való egyenes felháborodás nem foglalja-e már ezt is magában akkor is, ha külön nem hangsúlyozzuk? Nem szokott lustasággal vádolni mást, aki tudatában van annak, hogy ő is lusta; nem vigyázza a lányát az az anya, aki tudatában van annak, hogy ő is ringyó, vagy legalább fiatal korában az volt.

De még ha lehetségesnek tartjuk is bűnei tudatában levő anya részéről is gyerekének korholását szülői kötelességből és nevelési szempontból, a papok erkölceinek korholását a hívők részéről még akkor se tarthatjuk helyesnek. A hívők ugyanis bizonyára nem nevelői a papoknak, nem is szólva arról, hogy nem szemben, hanem a hátuk mögött korholják őket, tehát magának a papnak megjavulását nem is szolgálhatják vele, de annál inkább csökkenthetik a hitet azokban a hívőkben, akik beszédüket hallják.

De az az anya, aki a maga bűneinek is tudatában van, ha nevelési célból korholja is bűne-ért a lányát, a saját büntudata feltétlenül szelídebbé teszi a hangját és mérsékli korholása hevesességét. A papok életét, erkölceit, önzetlenségét kifogásoló emberek azonban olyan felháborodott hangot használnak, olyan hevesen kelnek ki ellenük, olyan éles elítélést, sőt megvetést tanúsítanak irántuk, hogy viselkedésüket nem érthetjük másként, mint úgy, hogy a maguk viselkedését feddhetetlennek gondolják.

Sajátságos ez a papellenes pszichológia. A legtöbb férfi az mondja (s úgy látszik, nemcsak mondja, hanem ez meggyőződése is), hogy a teljes nemi önmegtartóztatás lehetetlen. Nemcsak neki, hanem minden férfinak lehetetlen. Ha nagyon firtatjuk a dolgot, legfeljebb azt ismeri el a tárgyilagosabbja, hogy esetleg vannak kivételek is, de azok ideg- és véralkata elüt az átlagemberétől.

Érthetetlen, hogy ugyanezek mégis mikor például arról beszélnek, hogy a plébánosuknak gyermeke van, ezt olyan felháborodással, magukból annyira kikelve mondják s ezt a tényt annyira összeegyeztethetetlennek tartják azzal, hogy az illető plébános higgye is azt, amit hirdet; hogy papi állása ne csak pénzért űzött mesterség legyen részére; hogy lehetetlen, hogy ők még ezek után is megtartsák a bűnt, templomba járjanak, egyházi célra adományt adjanak, különösen pedig, hogy ők ilyen papnál akár csak a halálos ágyukon is meggyónjanak, hogy önkéntelenül is arra kell gondolnia mindenkinek, hogy ők az örökös szüzességet nemcsak lehetségesnek, hanem nagyon is könnyűnek gondolják.

Milyen a logikájuk az ilyen embereknek? Józan eszű ember felháborodhat-e azon, ha a pap se tudja megtenni azt, ami lehetetlen, vagyis ha az, ami képtelenség, még a papnak se sikerül? Ez természetes dolog, nem pedig felháborító. A papok ellensége legfeljebb azt tudhatja meg belőle, hogy az ő plébánosa is normális ember (olyan, mint ő). De mi van ezen felháborodni való? Ki háborodik fel azon, ha az, aki már régen nem evett, éhes, és aki éhes, az étel után néz, s ha másképp nem lehet, bizony sokszor még a másét is megeszi?

De hát akkor miért vállalkozott rá? – kérdik ezek a botránkozók nem kevésbé felháborodva. Bizonyára azért – feleljük –, mert akkor még nem volt elég tapasztalt és nem hitte el, hogy az, amire vállalkozott, lehetetlen. Felháborodni bizonyára ezen se lehet, kivált mikor a felháborodó egyébként maga is nem győzi hangsúlyozni, hogy ennek a papnak valóban most, mikor a lehetetlenséget állapítja meg, van igaza, nem pedig akkor, mikor még ideális lelkiültű volt és elhitte, hogy lehetséges.

Akár az ideálisnak, akár a kiábrándultnak és az élettapasztalatokkal telítettnek van azonban igaza, annyi mindenképpen bizonyos, hogy ha valaki (még ha pap is az illető) nemi ösztöneinek egyszer enged (egy törvénytelen gyermek ugyanis csak ezt, tehát csak egy engedést bizonyít), az az illető papban csak egy nagyon is érthető gyöngeség állapítható meg, nem pedig olyan dolog, ami miatt a mennyezetig kell ugrálni dühünkben és azt gondolni, hogy mivel ez megtörtént, most már én nemcsak a templomba járás és a bűntök alól vagyok egyszer s

mindenkorra felmentve, hanem még az alól is, hogy akár csak életem utolsó órájában is magamba szálljak s bűnbánatot tartsak a magam bűnei felett.

Arról ugyanis, amin, ha egy pappal kapcsolatos, annyira felháborodok, saját tapasztalomból tudnom kellene, hogy nem égbekiáltó bűn, nem ördögi gonoszság, nem a pap hitelenségének, vagy önző, érdekesember-voltának bizonyítéka, hanem csak emberi gyöngeségének, mely nemcsak a pap legőszintébb hitét nem zárja ki, nemcsak annak nem bizonyítéka, hogy neki a papi hivatás csak kenyérkereset, hanem még az illető pap idealizmusával, sőt önfeláldozó önzetlenségével is nagyon szépen összeegyeztethető. (Természetesen vannak olyan papok is, akiknél cinizmussal kapcsolatos.)

Ha egy papnak gyermeke van, arról tudjuk, hogy vétkezett. Ez azonban még egyáltalán nem bizonyítéka annak, hogy nem hiszi, amit tanít (hát ha valaki éhségében felfalja a másét, ezt csak akkor teheti meg, ha hitetlen?); nem bizonyítja, hogy önző, hogy mindent csak pénzért csináló ember (hát ha valaki éhségében azt is felfalja, ami nem az övé, azaz ösztönei követelésének bizonyos adott esetben nem bír ellenállni, arról semmi jogunk sincs feltételezni, hogy rendes körülmények közt például a szegénynek is ad, sőt esetleg gyakorol még nagylelkűséget is, ha van miből?). Nem bizonyítéka ez annak se, hogy az illető pap rendszeresen erkölcstelen (mert az emberek az ilyen papról mindig ezt gondolják). Mindez egyedül csak azt bizonyítja, hogy ebben az egy esetben feledkezett meg magáról, mégpedig talán csak azért, mert annyira erős volt a kísértés, hogy szinte képtelen volt neki ellenállni, illetve észrevette magát, a bűn talán már meg is történt, de ezt a magáról való megfélekedést aztán talán egész életében bánja.

Az természetesen nem igaz, hogy az érzékiségnek nem lehet ellenállni. Igaz azonban az, hogy vannak esetek, mikor az ellenállás csakugyan majdnem lehetetlen. Ezért kell kerülni az alkalmakat. De ezek az alkalmak néha akaratumk ellenére, hirtelenül és váratlanul is adódnak. Még ekkor is lehetne ugyan ellenállni, de a lehetőségesség meg a valóság között bizony igen nagy a különbség. Aki ismeri az életet, tudja, hogy ha a bűn és a felelősség alól nem is mentesíthetünk egy papot se, aki nemi téren elbukik, vannak olyan esetek, mikor sokkal inkább részvétünk lehet irányában, mint elítélésünk, mikor a bukás oka sokkal inkább a szerencsétlenség, a tapasztalatlanság, a véletlen, az alkalom, a bűntárs volt, mint maga a papi vétkező.

Az undok farizeizmusnak milyen felháborító foka tehát, mikor olyan férfiak, akiknek egész élete, minden szava és minden gondolata az erotika körül forog; akik e tekintetben soha még meg nem tagadták magukat; akik törekvése sose az alkalmak kerülése, hanem megszerzése, és akik sose voltak még csábítottak, hanem mindig csak csábítók; szerető részvét helyett felháborodnak, botránkoznak és semmiképpen se tudják megérteni, hogy lehet, hogy még egy papnak is gyereke van, s ezt nem tudják másképpen elképzelni, mint csak úgy, hogy az a pap sokkal rosszabb, mint ők, mert ők nem tettek tisztasági fogadalmat, de a pap igen; ők nem vállalkoztak arra, hogy az igazság és a szentség hirdetői és képviselői legyenek, mint a pap. Beszédükkel és viselkedésükkel azt a benyomást keltik, mintha az bosszantaná őket, hogy még mindig vannak olyan emberek, akik mernek nemi önmegtágadásra vállalkozni. Hiszen másképp nem haragudnának rájuk annyira.

Ha valaki ilyen szent dologra vállalkozik, az nem bűne az illetőnek, hanem érdeme. Még akkor is, ha tettei később nem mindig vannak összhangban hivatásával. Ezen már csak azért se botránkozhatunk meg, mert hiszen emberben a gyarlóság magától értetődő. Maga a Szentírás mondja, hogy „átkozott, aki emberben bízik” (Jer 17,5). Amit ember csinál, amit ember képvisel, sose lehet tökéletes. Tehát nemcsak nem botránkoztató, hanem természetes dolog a pap bűne. Aki emberektől követeli, hogy angyalok legyenek, az lehetetlent kíván. Lehetetlent pedig csak rosszakarató ember kívánhat.

A papnak már az Ószövetségben is a saját bűnei engesztelésére is kellett bemutatnia áldozatot. Tehát Isten már a papság megalapításakor (már akkor is, mikor még a papok kötelességei közé nem tartozott a nemi önmegtartóztatás is) eleve feltételezte, s így mint magától

értetődő dolgot vette számításban, hogy bűnei a papnak is vannak és mindig lesznek. Nem megbotránkoztató, hanem vigasztaló ez a bűnös emberre. Így nem kell kétségbeesnie a maga sok és nagy bűne miatt.

Ha arra kell gondolnom, hogy annak a papnak is vannak bűnei, akinél gyónok és akinek a saját bűneimet bűnbánattal elismerem, annak engem nem a gyónástól kell elriasztania, hanem azt számomra könnyebbé kell tennie. Isten végtelen szentsége előtt férfiak s különösen azok, akik nem szoktak gyónni, tehát vallástalanok (és a papokat szokták szidni), mennyire idegesek, mennyire rettegnek, mikor valami okból mégis gyónnak (emiatt ők sokszor még hazudnak is és nem vallják be azt, amit különösebben szégyellnek). Annak jele ez, hogy ők a papot túlságosan is jónak gondolják. Másképp csak nem kellene szégyellniük azt annyira, amit – szerintük – a pap is épp úgy elkövet, mint ők, sőt – ők legalább az állítják – még jobban. Ez a különlegesen nagy szégyen és idegesség – éppen ellenkezőleg – annak a jele, hogy éppen ezek az emberek a valóságban a papot még büntetlenebbnek gondolják, mint kellene. De hát akkor miért szidják őket, mégis mint bűnösöket oly dühvel?

De ha a papok is vétkeznek, sőt még azt is elismerik, hogy ez sok esetben majdnem elkerülhetetlen, akkor miért kötelezik magukat örökös tisztaságra, és miért beszélnek úgy, mintha ők ezt valóban meg is tartanák? – mondják milderre az emberek. Azért vállalkoznak rá – felelem nekik –, mert az egész erkölcs és a lelki élet alapja az önmegtágadás, és illő, hogy ebben a papok az emberek előtt járjanak.

Ha azonban az Egyház a papoknak előírja a teljes nemi önmegtartóztatást, ebből csak akkor következhetne az, hogy ez kivétel nélkül mindig meg is történik, ha a papok megannyi arkangyalok volnának. Mivel ők csak emberek, világos, hogy az előírás megvalósítása is sokszor csak emberi módra történik: gyarlón, botlások, visszaélések, sőt bűnök közepette. Ebből azonban nem következik, hogy akkor töröljük el a tilalmat, hanem, hogy egész földi életünk folyamán állandóan küzdjünk minél tökéletesebb és tisztább megtartása mellett.

A földi élet szakadatlan küzdelem és az Egyház neve is küzdő Egyház itt a földön. Ezért itt a bűnökön és a visszaéléseken nem felháborodnunk kell, hanem küzdenünk ellenük. Aki felháborodik rajtuk, képmutató (vagy ostoba), aki azonban nem küzd ellenük, az cinikus, gonosz, kárörvendő, ördögi.

A bűnös pap az okos és jó embert nem felháborítja, hanem elszomorítja, meg azonban nem lepi, mert hiszen tudja, hogy a földön vagyunk, nem pedig a mennyországban. A föld a küzdelem helye, a küzdelem, a harc pedig nem lehetséges sebesülések, sőt sokszor halál nélkül. Aki ezen csodálkozik, képmutató, vagy pedig még a fogalmakkal sincs tisztában.

Ha valaki egy papról tudja, hogy gyereke van (pedig hát ezt ugyancsak bajosan tudhatja), vagy papot például csókolózni látott (ugyancsak kevesen láttak még ilyesmit), annak még nem kell (nem is szabad) arra gondolnia, hogy ez a pap maga se hiszi az Egyház tanait, hogy a papság nála csak kenyérkereset; hogy nemcsak ebben az egy esetben, hanem mindig erkölestelenkedik s titkon röhög azokon, akik mégis gyónnak és perselybe tesznek és önmegtágadást a pap is épp úgy nem gyakorol soha, mint ahogyan ő nem; hanem arra is gondolnia kellene, hogy hátha ez a pap csak most vétkezett először és utoljára; hogy az is lehetséges, hogy ez is csak azért történt, mert éveken át tartó sikeres küzdelem után most végre egyszer elragadta a szenvedély és olyan nagy volt a kísértés, hogy legyőzése felülmúlta erejét, de ez neki fáj a legjobban; hogy utána olyan bűnbánat fogja el miatta, hogy kedélybeteg lett tőle és vigasztalhatatlan; hogy utána rögtön elmegy gyónni, mert bűnben a világ minden kincséért se mondana misét vagy gyóntatna (nem is szabad); hogy miközben meggyónja, majdnem elsüllyed szégyenében; hogy különféle önmegtágadásokat gyakorol miatta és szab magára büntetésül érte, vagy legalábbis utána így tesz egy jó darabig, míg csak ő is el nem fásul és el nem veszti bizalmát és lelkierejét épp úgy, mint azok, akik önmagukból indulva ki, ugyanilyen lelkiállapotban vannak, csak azzal a különbséggel, hogy ők mindig ilyenek voltak vagy sokkal hamarabb lettek ilyenek, mint a pap, akit annyira elítélnék s azt teszik fel róla, hogy

még rosszabb, mint ők; akik elhitetik magukkal, hogy a pap, mikor papnak ment, már akkor is erkölcstelen volt s így tisztán csak a kényelmes (!) élet reményében ment papnak.

„Sokak üdvösségére, de sokak romlására is tétetett ez a gyermek – mondja már a kis Jézusról az Evangélium. – Jelnek tétetett, melynek ellene mondanak.” (Lk 2,34) Két évezred óta más se történik, mint ennek a mondásnak a beteljesülése. Azóta mást se látunk, mint az ennek a jelnek való ellentmondást.

Mihelyt a fiú serdülő korba és vele a középiskola felsőbb osztályaiba vagy mint ipari tanuló a műhelybe kerül vagy dolgozni jár, társai előtt már titkolnia kell, hogy ő imádkozni is szokott, hogy templomba is jár, hogy nővel még nem volt dolga, hogy hisz a papoknak, sőt – urambocsá! – néha még gyónni is elmegy. Társai körében olyan terror nyilvánul meg ugyanis mindezen nekik tűrhetetlen dolgok ellen, hogy lehetetlenség, hogy valaki a rossz közszellemmel és annak terrorjával sokáig dacolhasson. Így aztán vagy alkalmazkodik a többséghez és elromlik ő is, vagy félszeg hamupipókévé válik, akit gúnyolnak és lekicsinyelnek és akinek nincs többé társasága. Így van ez és így volt mindig mindenütt: iskolában, egyetemen, műhelyben, gyárban, katonaságnál, hajón a matrózok között. Erkölcstelen beszédek, tényleg megtörtént és költött szerelmi kalandok elbeszélése és a vele való dicsekvés, a papok szidása s azok bűneinek állandó tárgyalása, káromkodás, éjszakai közös mulatások.

Talán Isten létének, a másvilágnak, a vallás tanai igazságának, különösen pedig a katolicizmus igazságának a legmeggyőzőbb bizonyítéka éppen ez. Mert az ellenmondás elsősorban, sőt azt mondhatnám, egyedül a katolicizmus ellen irányul. Se zsidók, se mohamedánok, se protestánsok nem gyűlölik a papjaikat, sőt rokonszenvesek nekik; ők papjaikhoz, felekezetükhöz még akkor is ragaszkodnak, ha egyébként tele vannak a legrútább bűnökkel. Ha a papokat szidják, ők is mindig és csak a katolikus papokat értik rajtuk és katolikus társaik (iskolában, gyárban, katonaságnál, orosz fogságban, tengeri hajón, kocsmai mulatás közben stb.) mindig együtt szidják velük a saját papjaikat s versenyeznek velük vagy talán még felül is múlják őket a gyónás és a papi nőtlenség elleni gúnyolódásban és támadásokban.

Ha nincs Isten, ha nincs másvilág; ha csak az anyag természetes fejlődésének eredménye a világ s az ember semmi más, mint csak tökéletesült állat; az anyagnak, mely egyedül létezik, legtökéletesebb alakja, fejlődésének csúcspontja, akkor hogyan lehet megmagyarázni ezt a féktelen és annyira általános katolikus- és papgyűlöletet? Akkor miért nyugtalanok az emberek, mikor gonoszok? Akkor miért kell minden áron meggyőzniük magukat arról, hogy a papok még bűnösebbek, még többet vétkeznek, mint ők; hogy a papok maguk se hiszik azt, amit tanítanak; hogy ők mindent csak érdekből, pénzért tesznek, s utána jókat röhögnek, hogy még mindig vannak buta emberek, akik elhiszik, sőt még pénzt is adnak nekik érte? Akkor miért nyugtalanítja, idegesíti az embereket, ha kivételesen valakiben hitre és erkölcsre találunk, s miért kell az illetőnek gyűlöletük miatt a kuckóba húzódnia s titkolni azt a jót, ami van benne? Az anyag részéről ez a viselkedés teljesen érthetetlen még akkor is, ha még oly tökéletesedett anyag.

Az én tanítványaim körében nem garázdálkodhatott olyan szabadon a sátán, mint másutt, hiszen olyan bizalommal voltak hozzám, hogy – mint a mindjárt idézendő egyik levélből látható – még gyónáson kívül is bűnbánóan megvallották még onániáikat [önkielégítéseiket] is, sőt alig volt köztük olyan, aki ilyen bizalommal négyéves diákoskodása alatt legalább egyszer meg ne ajándékozott volna. Az is előfordult, hogy a diákoktól zsúfolt iskolafolyosón, tehát nyilvánosan kezét akartak csókolni, s ráadásul olyanok, akik bűnbánók voltak s bizony már elég viharos múlt állt mögöttük és sportban, testi erőben kiválóságok voltak.

Pedig, mivel fővárosi, sőt kültelki proletárfiúk voltak s ezt olyan időben tették, mikor a kézcsoúk már éppen nem volt divatban még a szülők iránt se, ez egész különleges tisztelet jele volt.

Mégis még nálam is mindennapos volt, hogy az órák közötti tízpercekben a lelki beszámolólok azok számára, akik ezt szerették volna, azért voltak szinte lehetetlenek, mert az illető-

ket társaik gúnnal árasztották el, sőt azzal vádolták őket, hogy nem a maguk dolgait tárgyalják, hanem „spiclikednek” s társaik bűneit árulják be nálam.

Tehát még az én tanítványaim körében is szinte szabály volt, hogy azok, akik rosszak voltak, illetve – mert teljesen és mindig rosszak még a rosszak se voltak – épp akkor a sátán uralma alatt álltak, a többiek részére is szinte lehetetlenné tették a maguk lelki életének ápolását.

Egyik évben néhány fiú, aki arrafelé lakott, ahonnan én mentem az iskolába, minden reggel elibém szokott kanyarodni, hogy az úton beszélgessenek velem. Csak később tudtam meg, hogy társaik még ezt is oly fontosnak, olyan nagy eseménynek tartották, és olyan ellen-szenvvel kísérték, hogy állandóan ezt tárgyalták; az illetőknek csúfneveket adtak miatta és gúnyolódtak jámborságukon, illetve „hízlegésükön” és „spicliségükön”. S ezt olyanok is tették, akik máskor ugyanezt a „bűnt” maguk is elkövették, mert hiszen említettem, hogy legalább időnként mindegyikük ilyen jó, illetve ilyen „hízlegő” és ilyen „spicli” volt. Egész tanácstalanokká tette őket, mikor minden terror ellenére még a tornatanár kedvence, a legfelsőbb osztály legkiválóbb sportfiúja s egyébként is éppen nem jámbor típus, egy indulatember, aki káromkodni is szokott, szintén a kísérom közé szegődött.

Hogy lehet ezt a sajtóságos közszellemet, ezt a legjobb meggyőződésük ellenére való állandó berzenkedést, dacot, öntudatlan ellenszenvet, a jó e tudatos, illetve öntudatlan gyűlöletét és állandó üldözését megmagyarázni, ha az ember csak tökéletesedett anyag, az egész erkölcsi élet és törvényvilág csak a természet fejlődésének terméke s tulajdonképpen semmi általános kötelező ereje nincs?! Minek és mitől van akkor ez a titokzatos nyugtalanság, ez az érthetetlen idegeskedés azokban, akik ezen erkölcsi törvény ellen cselekszenek?

Egy volt tanítványom, munkásfiú, jólelkű, becsületes, azon meggyőződés alapján, amit az iskolai hittanból szerzett, kálvinista anyját is megtérítette, de a hivatalos áttérésre nem kerülhetett sor, mert katolikus, de szociáldemokrata apja ezt nem tűrte. Mikor azt mondtam, hogy nem kell ezt épp az apjának is megtudni, lehet ezt titokban is csinálni, azt felelte: Nem tetszik ismerni az én apámat. Ha megtudná, mennünk kellene mindkettőnknek (egyetlen gyerek volt), mert nem tűrne meg bennünket tovább a házban. Tehát nemcsak gyűlölet élt ebben a katolikus munkásban a saját vallása ellen, hanem ráadásul ekkora gyűlölet. Mivel lehet ezt megmagyarázni, ha csak anyag van, természetfeletti nem létezik s az ember is csak az anyag fejlődésének eredménye? Miért kellett akkor ennek a katolikus munkásnak annyira nem tűrnie azt, hogy kálvinista felesége katolikus legyen?

Egyik úri tanítványomnak a testvére kadét [tisztjelölt] volt. Tüzér. Még a Horthy-korban, mikor még a vallást az állam is hivatalosan védte. Nemcsak jellem volt ez a kadét és nemes lelkű, hanem legtehetségesebb is valamennyi társa között. Azonkívül rendkívül szép fiú is, és lovaglásban, vívásban, sportban, testi erőben és ügyességben is az első társai között.

Ő nem volt félszeg, nem is volt hajlandó a hamupipőke-szerepet vállalni, mint átlag a jók szokták, hanem nyíltan volt vallásos, nyíltan kelt vallása és „a papok” védelmére s ezt is tehetségesen csinálta. Nem is maradt alul se az érvekben, se a birkózásban, verekedésben, ha arra került a sor (mert természetesen mindig arra került).

A vége azonban az lett a dolognak, hogy (a második világháború vége felé volt) már úgy kiéleződött társaival a helyzet, hogy menekülnie kellett közülük s társai még utána is löttek a sötét éjszakába. Szökésének még katonai eljárás is lett volna a következménye, de „szerencsére” akkor már úgyis szétzüllött minden s jöttek az oroszok és a kommunizmus. (A sors iróniájaként – sajnos, igen sokszor ez az emberi sors – hamarosan ez az ideálisan jó fiú is elromlott. Ha társai, elkeseredett ellenségei, megtudták volna, micsoda kárörvendést csaptak volna miatta! Talán még jobban örültek volna a hírnek, mint annak, ha azt hallják, hogy egy papnak gyereke van!)

Jellemzésül még csak egy 17 éves, testileg is kiváló tanítványomnak levelét idézem, akit az államvasutak északi főműhelyének tanonciskolájában tanítottam három évig, s akinél azt hittem, mert úgy láttam, hogy nevelésem eredménytelen volt:

„Kedves Jó Főtisztelendő úr!

Először is bocsánatot kérek hosszadalmas levelemért, de kötelességemnek tartottam ilyen hosszan írni, mert úgy éreztem, hogy evvel tartozom.

Most visszatérek arra az időre, mikor tanítani kezdett minket a főtisztelendő úr, mert mikor bekerültem a műhelybe, szinte gyűlöltem a papokat, sajnos ezt az otthoni nevelésnek köszönhetem.

Mint már múltban is említettem, apám és nagynéném evangélikus vallású, úgyhogy míg ide nem kerültem, teljesen a ő hatásuk alatt álltam, kb. a második év elején kezdtem a katolikus vallás igazságait részben megismerni. Ezt ők is észrevették, és több ismerősömnek kezdtek panaszkodni, hogy mostanában mennyire megváltoztam, hogy a vitatkozásnál soha nem engedek, már ti. a vallással kapcsolatban.

Mikor pedig először mentem el javulni (ezen a „javuláson” a fiú olyan kihívóan viselkedett, hogy kénytelen voltam kidobni), még azt is mondták, hogy azért hívja el a főtisztelendő úr a fiúkat a lakására, mert biztos, hogy homoszexuális hajlamai vannak, persze az ellenkezőjéről meggyőzni őket nem sikerült.

Persze azt szintén apámnak köszönhetem, hogy erkölcsi alapom oly „biztos”, ugyanis apámnak szenvedélye az erkölcstelen képek és írások gyűjtése, mikor pedig otthon volt, az volt a szórakozása, hogy ezeket a képeket elővette, és magyarázni kezdte őket bátyám és az ő harsogó nevetése között.

Mivel hogy bátyám így eldurvult és ilyen rossz lett, természetes, hogy ez rám se maradt hatás nélkül, az a hatalmas akció, amit otthon megindítottak ellenem, teljesen eltörpült mellette az a kis reakció, a hittan.

A bátyámnak köszönhetem, hogy önfertőző lettem. Kb. egy fél évig vétkeztem rendszeresen kéthetenként 3-szor, 4-szer. Körülbelül 3 és fél hónapja teljesen elhagytam a sport miatt. (Látjuk tehát, hogy még levelében is valóságos gyónást végez. Olyan titkát fedi fel, melyet apja vagy bátyja előtt bizonyára nem fedett fel. Bizonyára ezzel akarta kifejezni – apja viselkedésével oly éles ellentétben – a pap iránti tiszteletét.)

Ezután, hogy az erkölcstelenségre való nevelés tökéletes legyen, elláttak mindenféle jó könyvekkel, Vaszary Gábor, Forró Pál, Mereskovszki és a többi jó írók könyveivel, persze azok se voltak rám hatás nélkül.

És hogy ezek után még mindig nem mentem el nőkhöz vétkezni, ezt köszönhetem elsősorban a hittannak, másodsorban a természetemnek, mert utálok őket; nem azért, mert nem tudnám társaságukban megállni a helyemet, mint más fiú, hanem mert hízelegnek, engedékenyek, alattomosak és ragadnak; ha nőre nézek, mindig a macska és a kígyó jut eszembe.

A mostani időszakú eseményekkel kapcsolatban elkerülhetetlen otthon a politikai vitatkozás, melybe a vallás is belekerül. Természetesen most jobban fel vagyok készülve, mint két évvel ezelőtt és látóköröm ezen a téren nagyon kibővült, ezért most még fölényben én vagyok, mert lehet, hogy később, mikor már sokat elfelejték, ők kerekednek felül, de ettől az Isten őrizzen meg.

Ezek után főtisztelendő úr beláthatja, hogy nem ígérhetem meg, hogy rendszeresen fogok templomba járni és a jó úton maradni, de azt, hogy áttérjek más vallásra (mert már erről is szó volt) – látjuk, milyen jó evangélikus ez a fiait erkölcstelen képekkel és írásokkal mesterségesen rontó apa –, ha nem tudom mit lehet vele megváltani, még akkor se tenném meg, ezt egyszer és mindenkorra megígérem.

Most pedig búcsúzom a főtisztelendő úrtól és köszönöm, hogy olyan sok szép és élvezetes hittanórát tetszett szerezni, melyet elfelejteni sose fogok.

Utoljára pedig bocsánatot kérek azokért az év közben elkövetett neveltelenségekért és pimaszságokért, melyekkel a főtisztelendő úrnak sokszor kellemetlenkedtem.

Budapest, 1940. VI. 5-én

Egy nagyra becsülő tanítványa
(teljes aláírás)”

Hogy ezzel a fiúval mi lett azóta, nem tudom. Sajnos, majdnem bizonyos, hogy ma már ő is olyanforma, mint apja, bátyja és a többiek. Az ember ugyanis esendő, sőt rosszra hajló és az ördög és emberi segítőitársai nem hiába működnek oly hevesen és buzgón. Hiszen látjuk, hogy a rendes misére járást már akkor se ígérte, mikor még hittanra járt, pedig hát ez még a legkönnyebb a katolicizmusban.

Mindezek után most már könnyű megérteni, miért van olyan rossz híre a reneszánsz pápáknak; miért csak a rosszat tudjuk róluk, a jót nem, s miért tudunk róluk olyan rosszakat is, melyeket sose tettek; miért hittünk és hiszünk el róluk minden rosszat, és miért tartjuk őket sokkal rosszabbaknak, mint a valóságban voltak, még mi jó katolikusok, sőt papok is?

Az ugyanis általánosan elfogadott dolog még az Egyházban is, sőt a katolikus apologetikában is, hogy a papság a Luther fellépését megelőző időben rendkívül romlott volt s ezzel oka volt a hitújítók fellépésének, különösen pedig annak, hogy ez a fellépés olyan sikerrel járt. Pedig hát láttuk, hogy se a pápák, se a papok vagy szerzetesek a reneszánsz korban se voltak egy cseppet se rosszabbak annál, mint ami az adott viszonyok közt természetes volt. Hiszen semmi más nem történt, mint csak az, hogy mivel e korban a társadalom, a közszellem (de különösen az értelmiség) sokkal romlottabb volt, mint régebben, emiatt a papság erkölcsi színvonala is alacsonyabb lett. Hogy romlottabb társadalomban a papság is romlottabb, az nem olyan dolog, amiről külön beszélni kell, annál kevésbé miatta felháborodni. Ha nem így lett volna, arról kellene beszélni, sőt azon csodálkozni.

Hogy ekkor az emberek állandóan a papok és a pápák bűneiről beszéltek; hogy minden képzelhető rosszat feltettek róluk; hogy azt állították, hogy IV. Sixtus és II. Gyula homoszexuális volt, VI. Sándor pedig még a saját lányával is bűnös viszonyban volt, mindez még semmit se bizonyít. Legfeljebb azt, hogy az akkori romlott embereket mennyire bántotta romlottságukért a lelkiismeret még akkor is, mikor ők erre nem is gondoltak.

A pápákra és a bíborosokra elsősorban azért fogtak rá még az övékénél is nagyobb romlottságot. Láttuk, hogy az imént közölt levél írójának még saját fiait is demoralizáló apja én-rám is rám fogta a homoszexualizmust, noha engem soha életemben még messziről se látott, fiától pedig, aki ismert, rólam csak jót hallott. Bizonyára mindenki egyetért velem abban, hogy a gyanú igazi oka az volt, hogy az illető apa maga volt erkölcsileg romlott; hogy erkölcstelen kép- és iratgyűjteménye volt s ezt még fiai előtt se titkolta, sőt virtuskodott vele előttük.

Hogy még előtte ismeretlen papokról se tudott jobbat feltenni, sőt azokat még magánál is rosszabbaknak gondolta, noha semmi köze se volt hozzájuk, mert hiszen ő maga „evangélikus” volt, evvel csak azt bizonyította be, mennyire a katolikus papok képviselik a földön azt a „jelet, melynek ellene mondatik”, azaz hogy mennyire bele van oltva minden ember lelkébe, hogy van örök bíró és tőle felállított erkölcsi törvény, melyet minden embernek tiszteletben kell tartania s ha mégse törődik vele, mennyire bántja érte a megmagyarázhatatlan, titkos nyugtalanosság.

„Non est pax impiis: nines lelki békéjük a gonoszoknak.” (Iz 48,22; 57,21) Ezért kell a bűnös embernek állandóan a katolicizmust és a papokat gúnyolnia; ezért érti a papokon mindig csak a katolikus papokat; ezért nem unja meg és nem tudja abbahagyni a gúnyt és a gyalázkodást egész életén át, mert minél jobban bebizonyítja a papok önzését és hitványságát, ő maga annál kevésbé hiszi s lelkiismerete annál nyugtalanabb tőle, lelki békéje annál jobban hiányzik miatta.

Láttuk, hogy olyan pápa egy se volt, aki annak az Egyháznak a tanait, melynek feje, képviselője és hirdetője volt, nem hitte volna. Még VI. Sándor is hitt. Még ő is csak emberi gyarlóságból vétkezett, nem pedig cinizmusból vagy hitelenségből, sőt még ő is egyenesen olyan erkölcsi magaslatra emelkedett, hogy hivatalosan és nyilvánosan elismerte bűnös voltát. Azt írta a külföldi udvarokba, hogy meggyilkolt fia sokkal hitványabb volt, mint ő, de ő nem a fia bűneit vette észre, hanem csak a magáéit. Mikor tudnak a papok kifogásolói erre az erkölcsi magaslatra emelkedni?

Nagyúrnak sokkal nehezebb megalázkodnia, mert hiszen mindig csak parancsol s csak hízelgést hall. Hát még milyen nehéz lehet egy pápának megalázkodni, például gyónni, s kivált akkor, ha szégyenletes gyónnivalói vannak, mint VI. Sándornak! S VI. Sándor mégis szokott gyónni, mégpedig nagyon buzgón és ájtatosan (s természetesen mikor gyónt, akkor mindig meg is javult, hiszen másképp szentségtörés lett volna a gyónása).

Nemcsak a halálos ágyán tette ezt meg, hanem máskor is. Azt legalábbis tudjuk, hogy fia meggyilkolása után hosszabb ideig megjavult, úgyszintén akkor is, mikor rádőlt a Vatikán. Hol vannak ettől a papgúnyolók? Pedig ők sokszor csak egyszerű munkások, akiknek a gyárban mindenki parancsol, tehát hozzászokhattak volna már a megalázáshoz. *Önként* mégse, tudják rászáni magukat egyszer se, még a halálos ágyukon se. Ők csak akkor tudnak megalázkodni, ha „muszáj”.

Láttuk, hogy a VI. Sándor után legrosszabb hírű X. Leó szintén szokott gyónni, sőt ő *minden* misemondása előtt meggyónt. Láttuk azt is, mennyivel szigorúbban és többet bőjtölt, mint amennyi elő volt írva. Pedig neki még az se lett volna bűn, ha még az előírt bőjtöket se tartotta volna meg, mert az egyházi törvények alól felmentést adhat a pápa, világos tehát, hogy önmagának is adhatna. Nem illenék ugyan, de viszont nem volna visszaélés, annál kevésbé hitetlenség bizonyítéka. De X. Leóról, erről a legelpuhultabbnak tartott pápáról, erről az elkényeztetett nagyúri gyerekről nemcsak azt tudjuk, hogy erősen bőjtölt és gyakran gyónt, hanem még csak arra sincs megbízható adat, hogy az örökös szüzesség ellen vétkezett volna akár csak egyszer is.

A többi pápáról sincs erre adat, legalábbis pápa korukból nincs. Egyedül csak VI. Sándor a kivétel, de pápa korában még róla is csak valószínű ez, de nem biztos. Ezzel szemben tudjuk, hogy VI. Sándor évésben-ivásban még az átlagnál is sokkal mértékletesebb volt; hogy bátor volt, hálás és jellemes (például meghalt pápa-nagybátyjához akkor, mikor már megszűnt a hatalma, sőt egyenesen veszélyes volt rokonszenvet nyilvánítani iránta); hogy olyan szólás- és sajtószabadság volt alatta Rómában, ami párját ritkítja a világtörténelemben; hogy nem volt bosszúálló; hogy békében, sőt fölénytelennel tudta tűrni a bántalmakat s még azokat se büntette, akiket törvényesen küldhetett volna a verpadra. Milyen szép és vonzó tulajdonságok.

Elmondhatjuk továbbá, hogy még VI. Sándor se adott senkinek felmentést az isteni törvény alól vagy a Szentírás ellenére, például még ő se bontott fel egyetlen házasságot se. Még ő is csak akkor állapította meg róluk az érvénytelenséget, mikor valóban azok voltak.

Hogy törvénytelen gyermek nem lehet pap, az csak egyházi törvény, mégis fölmentést kért alóla fia, Cesare számára, mikor azt tervezte, hogy egyházi pályára adja. Igaz, hogy az apa ekkor még nem volt pápa, de már bíboros volt, mégpedig a bíborosok egyik leggazdagabbika és legtekintélyesebbike.

Hogy a pápai udvar reneszánsz kori „hírhedt” korrupciója mennyivel kisebb volt a feltettnél, annak ez feltűnő bizonyítéka. De bizonyítja ezt az is, hogy Medici Julio, a későbbi VII. Kelemen pápa is felmentést kért a törvénytelen származás alól, mikor pap lett, pedig hát később még azt is bebizonyította, hogy nem is volt törvénytelen származású, mert apja törvényes (bár titkos) házasságban élt anyjával.

Láttuk, hogy nemcsak a rosszabb reneszánsz pápák voltak sokkal kevésbé rosszak, mint a hírük után gondolnánk, hanem nagyon sokan voltak közöttük, akiknek egyéni élete egyenesen olyan volt, mint a legjobb papoké még akkor is, ha nem a reneszánsz kort vesszük irányadónak (IV. Jenő, III. Callixtus, II. Pius, VI. Orbán). Láttuk továbbá, milyen szent életű bíborosok is voltak a reneszánsz kori pápai udvarban, mégpedig seregestől. Nálunk Magyarországon is ugyanebben a korban hogy kimagaslott önzetlenségével a vértanúhalált halt Tomori Pál kalocsai érsek, aki még érsek korában is mindig Ferenc-rendi csuhában jelent meg a királyi udvarban és minden jövedelemét a török elleni védekezésre költötte.

A pápák sokkal jobbak voltak, mint amilyeneknek Dante költeménye lefesti őket, mert hiszen ő tisztán a maga politikai szempontjából ítél felettük. Dante olyan pápákat tesz a po-

kolba, akik a mai elfogulatlan történetírás szerint nemcsak a pokolba nem kerülhettek, hanem erkölcsileg toronymagasan álltak Dante fölött is. Petrarca is sokkal nagyobb fokban elkövette azokat a bűnöket, melyekért a pápákat és az egyháziakat elítéli. Hát még Boccaccio!

Igen, akadtak erkölcsstelen pápák is, de csak kivételesen. Akadtak köztük fényűzők, szenedélyeik (például a harag) uralma alatt állók; olyanok, akik, hogy pénzzavaraikon enyhítse- nek, nem nézték mindig azt, hogy csak méltók kapják az egyházi javadalmakat. Előfordult, hogy ők is kétszínűek, sőt rosszhiszeműek voltak a diplomáciában. Természetes ez, mert hiszen egyenesen csoda lenne, ha velük ez sose fordult volna elő.

Nem ezen kell tehát csodálkoznunk, hanem azon, hogy ennek ellenére is mennyivel jobbak voltak e tekintetben is, mint ugyanezkor a világi uralkodók. Nézzük meg, milyen erkölcsi színvo- nalon álltak ugyanezkor a castiliai, az aragon, a portugál, az angol vagy a francia királyok! Mi- lyen volt János Zsigmond és anyja, Izabella királyné! Milyen a spanyol „Katolikus” Ferdinánd!

Láttuk, hogy még a jámbor dobzse Ulászló is kapható volt a Mátyás özvegyével való színlelt, tehát őt becsapó házasságra, de azért mégis elhálta vele ezt a házasságot is! Láttuk, hogy még az utolsó Árpádnak, a jámbor III. Endrének is volt törvénytelen gyermeke, pedig felesége is volt, s nem is csak egyszer házasodott. Láttuk, hogy még nemzeti büszkeségünk, Mátyás király is kétszeri házasodott, mégis csak törvénytelen gyermeke volt! Láttuk, hány- szor szegte meg királyi szavát, hogy adót nem fog kérni! Láttuk hogy adót, mégis nemcsak kért és kapott, hanem később egész rendszeres lett nála, hogy kétszer-háromszor annyit haj- tott be az országon, mint amennyit megszavaztak neki. S mégis egyenesen „igazságos” lett a mellékneve, annyira természetesnek tartotta jó tulajdonságai mellett a hibáit is mindenki. Láttuk, hogy akik ezt szóvá tették előtte, egyszerűen lecsukatta őket (Vitéz Jánost, Várad i ka- locsai érseket). Láttuk, hogy úgy választották királlyá, hogy tekintettel fiatal korára, rende- letei csak akkor lesznek törvényesek, ha nagybátyja, Szilágyi Mihály is (akinek köszönte megválasztását) aláírja őket. Mátyás mégis Szilágyi Mihály megkérdezése nélkül adta ki ren- deleiteit, mikor pedig Szilágyi Mihály ez ellen morgott, őt is egyszerűen lecsukatta.

Láttuk, milyen botrányos nepotizmust űzött a mi „igazságos” Mátyásunk! Mint tette 9 éves idegen sógorát esztergomi érsekké. Mi mégis Mikszáth vezetésével az Egyházon meg a papokon röhögtünk a kilencéves primás miatt, nem pedig Mátyást ítéltük el érte s nem róla állapítottuk meg, hogy nem volt igazságos.

Mátyás királyról is tudjuk, hogy fényűző volt, nemcsak X. Leóról. De míg X. Leó fényűzése miatt egyenesen az Egyháztól szakadtunk el, mert azt tőle olyan nagy bűnnek tartottuk, hogy mi- atta még az Egyháztól való elszakadást és a kereszténység egységének megbontását is megokolt- nak gondoltuk, annak ellenére, hogy ennek a nagy pápai fényűzésnek Raffaello Madonnáit, stanzáit és loggiáit és a mindenkori emberi művészet legnagyobb aloktásait köszönjük, addig Má- tyás fényűzésére egyenesen büszkék vagyunk. Belőle nemzeti önéretet csináltunk s ma is büszkén emlegetjük, hogy a visegrádi királyi palota olyan fényes volt, hogy láttára ijedtében elfelejtette királya üzenetét s csak hebegni tudott a nem tudom melyik külföldi követ.

Hogy Mátyás palotájának szökőkútjai ünnepeken nem vizet, hanem bort lövelltek, azt se elítélő pazarlásnak találjuk, hanem az is nemzeti büszkeségünk. Ugyanakkor a pápai pazarlá- sokon hogy fel tudunk háborodni, és hogy meg tudjuk érteni, hogy ebből szükségképpen egyházszakadásnak kellett következnie!

Pedig hát Mátyás pazarlásából mi haszna van ma a művészettörténelemnek? Vajon Má- tyás kálváriáját lehet-e Michelangelo Mózeséhez vagy Raffaello Madonnáihoz hasonlítani?

Hogy imponáló egyéniségű, nagytehetségű, Szent Péter-templomot építő és Michelange- lót foglalkoztató II. Gyula pápa szenedélyes természetű is volt egyúttal, azt nem tudjuk megbocsátani, sőt még azt se tudjuk megérteni (pápáról lévén szó), hogy lehetséges az ilyes- mi, de a mi Mátyás királyunkban egyenesen tetszik, hogy ha mérges volt, úgy üvöltött, mint az oroszlán s hogy egyszer állítólag még a kalocsai érseket is megpofozta. Ennyire tetszés szerint kormányozható a mi lelkesedésünk és felháborodásunk és annyira könnyen tarthatjuk

a kedvencünkben még erénynek is azt, ami számunkra egyenesen felháborító abban, aki nekünk ellenszenves (és a pap, a pápa természetesen mindig ellenszenves, mert hiszen Krisztus képviselője).

Igen, a reneszánsz korban a bíborosok között is fordultak elő erkölcsi lazaságok, sőt láttuk, hogy még felháborító dolgok is. Ez természetes, hiszen csoda lenne, hogy köztük – s olyan romlott korban, amilyen a reneszánsz kor volt! – ilyesmi még kivételképpen se fordult volna elő. Ne felejtjük el azonban, hogy ugyanakkor milyen volt a világi Mediciek, Forzák Farnésék, Colonnák, Orsiniek, Gonzagák, Esték, Savelliek, Urbinók és Malatesták erkölcsi színvonala. Így mindjárt erkölcsi büszkeség lesz a bíborosok életéből, nem szégyen. Pedig világos, hogy mindent relatíve kell értékelnünk és megítélni. Hát, még ha nemcsak a bíborosok salakját, hanem a javát is nézzük!

Láttuk, hogy Zrínyi Miklós, a költő, rabszolgákkal kereskedett, a szigetvári hős pedig jobbágykínzó és becstelen volt. Balassa Bálint, a költő, kínoztatta török foglyait, hogy a váltásdíjat hamarabb megkapja értük. Wesselényi, a jobbágyvédő, szekér elé fogatta és kegyetlenül botoztatta jobbágyságait, és valósággal tenyésztette a törvénytelen gyerekeket.

Láttuk, milyen emberek voltak a Bocskaiak, Bethlen Gáborok, Rákóczi Györgyök, a Thökölyek, a Martinovics Ignácok, a Wesselényi-összeesküvők (mégpedig nemcsak a főurak, mert a köznemes-tagok többsége egyenesen csirkefogó volt), a Kossuthok, Görgeik, Batthyány Lajosok, Petőfik, Perczelek. Mindezt tudva ugyancsak büszkék lehetünk még leggyaralóbb főpapjainkra is.

Világos, hogy a középkor végén, a hitújítást közvetlenül megelőző időben, a társadalom megdöbbentő romlottsága közepette volt sok rossz pap és szerzetes is. Ilyen légkörben csoda lett volna, ha nem lett volna. Mivel az adott viszonyok között ez természetes, tulajdonképpen nem is kellene róla még beszélni se. Ki csodálkozik ugyanis azon, hogy csodák nem történnek? Ha történnek, azon kell csodálkoznunk. De ezek alapján csak nem gondolhatja józan ésszel valaki, hogy akkor nem is voltak jó papok és jó szerzetesek is, és hogy a papok és szerzetesek akkor nem is voltak jobbak, mint a híveik, különösen pedig azok, akik tele voltak az ellenük való panaszokkal?

Mindenkinek, aki Luther vagy Kálvin műveit olvassa, feltűnik (s különösen a mai félhitetlen lutheránusoknak és kálvinistáknak tűnik ez fel), hogy micsoda erős hit volt ebben a Lutherben és ebben a Kálvinban! Vajon kitől kapták, ki nevelte beléjük? Nem az akkori, tehát a reneszánsz kori, papok és szerzetesek? De lehetett-e ilyen erős hitet kapni erkölcsstelen vagy akár csak erkölcsileg lanyha papoktól; olyanoktól, akik maguk se hittek abban, amit hirdettek, s akiknek élete azt mutatta, hogy nekik az egész vallás csak üzlet volt?

Olaszország volt a reneszánsz, tehát az erkölcsi romlottság központja, de még Olaszországban is elsősorban Firenze. S ebben a romlott Firenzében és a reneszánsz korban működött Savonarola, a híres domonkos szerzetes, aki a romlottság közepette nemcsak romlatlanul élt, hanem szerzetében egyenesen visszaállította az eredeti, rendkívül szigorú fegyelmet. S ennek nem az lett a következménye, hogy a szerzetesek otthagyták ezt a szigorú kolostort, hanem az, hogy csak úgy özönlöttek oda mindenünnen, úgyhogy ebben a szigorú kolostorban rövidesen több százra rúgott a szerzetesek száma. Mint láttuk, még X. Leó udvari bohóca is ezek sorába lépett. Bizonyára nem e kor papjainak romlottságára bizonyíték mindez?

De Luther szerzetében, az Ágoston-rendüeknél is két irányzat volt e korban s ezek egyikét observánsoknak nevezték. Ezek a régi szabályok szigorú megtartásának hívei voltak. Eleinte Luther is ezek közé tartozott és semmi nyoma sincs annak, mintha ezek számban és befolyásban kevesebben lettek volna, mint a másik tábor, a kevésbé buzgóké.

Luther a maga szerzeteskoráról ezt írja: „Komoly szerzetes voltam. Szüzességben és önmegtartásban éltem. El nem vettem volna egy fillért se a prior [előljáró] engedélye nélkül. Imádkoztam szorgalmasan éjjel-nappal.” Luther nem úgy írja ezt, mintha ebben ő elütött volna szerzetestársaitól. Nem is lett volna lehetséges ez a jámborság egy *romlott* kolostorban.

27 éves volt és már 5 éve szerzetes, mikor Rómában járt. *Gyalog ment oda*. Mivel ez se volt a többiek szokásától elütő dolog, ez is mutatja, mennyire nem népcsalásban állt az akkori szerzetesi élet. „Rómában – írja – esztelenségemben végigjártam az összes templomot és katakombát; hittem mindazokat a hazugságokat, melyeket ott előadtak.”

Szó se volt tehát népcsalásról, mert Luther olyan volt, mint az átlagpap és az átlagszerzetes. Nemcsak hitt, hanem hitének megfelelően élt is. Ha azok, akik Luthert – a nagy kritikus és okos Luthert – a kolostorban nevelték, nem lettek volna maguk is hívők és az élet is, amit náluk Luther látott, nem lett volna e hitnek megfelelő, teljes élet is, amit náluk Luther látott, nem lett volna e hitnek megfelelő, teljes lehetetlenség, hogy még ötévi szerzetesi élet után is ennyire hívő lett volna ez a rosszra hajló, szenvedélyes és erős kritikai hajlamú ember.

De láttuk, hogy II. Pius idejében is mennyire sokan elhagyták a pápa szavára otthonukat, hogy részt vegyenek a keresztes hadjáratban. Kapisztrán is akkor élt és őt is százezrek követték s a harcban is ennek megfelelően viselkedtek; hiszen győzelmet arattak. Lehetséges lett volna-e mindez, ha csupa olyan papjaik lettek volna, akik ágyasságban és csak a pénznek éltek?

„VI. Sándor meg Luther” című művemben kimutatom, hogy még VI. Sándor, a pápaság botránya, az erkölcsileg legelfajultabb pápa se volt rosszabb a már „evangélikussá” vált Luthernél, a pápák bűneinek ostorozójánál, aki abban a meggyőződésben volt, hogy a pápaság elfajulása olyan nagy fokú, hogy még magával az Egyházzal való szakítást is szükségessé teszi. E mű protestáns olvasói egyenesen úgy látták, hogy VI. Sándor sokkal jobb volt, mint Luther.

Kálvinról ugyanezt nem gyanútlanabb ember, mint Voltaire állapította meg. „*Essay sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations depuis Czarlemagne jusqu' a nos jours*” című művében (1756. tome trosisieme, 119-122. o.) ezt írja:

„Servet Mihály olyan jóhiszemű volt, hogy a Dauphinében levő Viennéből, ahol egy ideig tartózkodott, írt Kálvinnak a Szentháromságról. Levélben vitatkoztak. Kálvin a vitatkozásról áttért a sértegetésekre, a sértegetésekről pedig arra a teológusi gyűlésre, mely minden gyűlés legkérlelhetlenebbje.” (Valóban így van ez, de csak akkor, ha ez a teológia lutheri, kálvini vagy marxista ideológia, azaz ha nem áll evangéliumi alapon.) Kálvin árulás útján megszerezte annak a műnek az íveit, melyet Servet titkon kinyomtatott. Ezeket elküldte Lyonba azokkal a levelekkel együtt, melyeket tőle kapott. Olyan eljárás, mely egymagában egyszer s mindenkorra becstelenné tenné az emberi társadalom szemében. Az ugyanis, amit becsületnek hívunk, sokkal szigorúbb törvény, mint a világ összes országgyűléseié.

„Kálvin egy megbízottját küldte ki Servet vádolására. Milyen szerep egy apostol számára! Servet, aki tudta, hogy Franciaországban irgalmatlanul megégetnek minden újítót, megszökött azalatt, míg perét előkészítették. Szerencsétlenségére Genfen át vitt az útja. Kálvin ezt megtudta, feljelentette, letartóztatata. Mivel azonban Genfben olyan jogszolgáltatás volt életben, melyet utánozni kellene minden államban, s amely szerint a feljelentőt együtt kell lecsukni a vádlottal, Kálvin a feljelentést egyik tanítványa útján tette meg, aki a háziszolga szerepét töltötte be mellette.”

„Miközben ellensége bilincsekben volt, ő – mint a gyávák szoktak, mikor felülkerekednek – az inzultusok és a sértegetések özönét zúdította rá. Végül a bírakra gyakorolt nyomás és azon tekintély felhasználásával, melyet azokra gyakorolt, akik irányítása alatt álltak és azt hirdetve, és hirdettetve, hogy Isten követeli Servet Mihály kivégzését, elevenen megégetette és örült kínhalálának ő, aki ha a lábát Franciaországba tette volna, maga is ugyanabban a megégetésben részesült volna; ő, aki oly erélyesen emelte fel szavát a vallásüldözések ellen.”

„Ami még növeli felháborodásunkat és részvétünket, az az, hogy Servet azokban a műveiben, melyeket nyilvánosságra hozott, nyíltan elismeri Jézus Krisztus örök istenségét. (Ez meg azt bizonyítja, hogy maga Servet is álnok, nem őszinte ember volt.) Kálvin, hogy elveszthesse, a szerencsétlennek néhány olyan titkos levelét adatta elő, melyeket jóval régebben írt barátainak, s amelyekben meggondolatlan kifejezéseket használt.”

„Az emberek a hibáik mellett gyakran jó tulajdonságokkal is bírnak. Kálvin e keménysége a legnagyobb önzetlenséggel párosult. Halálakor nem maradt utána több vagyon, mint mindössze százhusz arany értékű. Fáradhatatlan munkássága megrövidítette életét, de adott neki helyette nagy nevet és tekintélyt.”

„Luthernek is vannak olyan levelei, melyeknek szelleme egy cseppet se békésebb vagy nagyobb szeretetről tanúskodó, mint Kálvinéi. A katolikusok nem tudják megérteni, hogy lehet, hogy a protestánsok ilyen embereket tekintenek apostolaiknak. A protestánsok azt felelik erre, hogy ők nem imádkoznak azokhoz, akiket reformátorokul elfogadnak; hogy ők nem lutheránusok, zwingliánusok [svájci reformátor tanainak követője] vagy kálvinisták; hogy ők az ősegyház dogmáinak követői; hogy ők egyáltalán nem szentesítik Luther vagy Kálvin szenvedélyeit, és hogy az ő jellemük keménysége a protestánsok szemében nem teheti hitelvesztettebbé tanaikat, mint VI. Sándor és X. Leó és a vallásüldözések kegyetlenségei a katolikusok szemében nem cáfolják meg a római vallást.”

Látjuk tehát, hogy Voltaire a végén ugyancsak jóvát teszi azt, amit előbb Kálvin ellen felhozott s ugyancsak tudunkra adja, hogy ő – katolikus létére – lélekben melyik tábor mellett van s melyiknek ad igazat.

Vegyük egy kissé logikai bírálat alá Voltaire érvelését. Annál érdemesebb megtennünk, mert kétségtelen, hogy ez az érvelés nagyon helytállóan látszik, és mert azt is jól láthattuk belőle, mennyivel könnyebb helyzetben vannak azok, akik az Egyház ellen érvelnek, mint maga az Egyház, mikor az érvelések helytelenségének kimutatására vállalkozik. Mennyivel könnyebb az emberek lelkében zavart okozni, mint utána az okozott zavart megnyugtatóan eloszlatni. Ezért nagy a bűne a konkolyhintőknek.

Azt mondják a protestánsok – s látjuk, hogy a katolikus és annyira okos Voltaire-t is meg tudják vele győzni –, hogy ők nem Luther vagy Kálvin követői, hanem az ősegyház hitéhez tértek vissza.

Voltaire nem veszi észre, hogy a római Egyház is azt állítja, hogy az ősegyház hitét ő hirdeti? Ha tehát a protestantizmus ugyanezt mondja magáról, az még semmit se jelent. Be is kellene tehát bizonyítani, hogy kinek van igaza. Mert nem hisz ám mindenki olyan könnyen, mint Voltaire! Pedig nemcsak nem kell, hanem nem is volna szabad ilyen könnyen hinni. Mert hiszen állítólag Luther is az ősegyház hitét állította vissza, meg Kálvin is, meg az unitárius Servet is és az anabaptista Münzer is, de mindegyik szerint más és más volt az, amit az ősegyház hitt. Mindegyikük tana tehát nem lehet egyszerre az ősegyház tana. Mi a valószínűbb tehát, hogy Krisztus tanai nem romlottak meg (nem is ronthatja meg az ember azt, amit Isten alapított) s így a római Egyház képviseli az őskereszténységet, vagy pedig az, hogy az újítók közül valamelyik, de még csak azt se tudhatjuk, melyik?

De egyébként is, még ha a protestáns vallásnak adunk is igazat, mivel a protestantizmus újjáalakított, reformált kereszténység, két alapítója van: Krisztus, az alapító és Luther vagy Kálvin vagy Sevet vagy Münzer, az újjáalapító. Ha Krisztus nem lenne Isten, egyenesen azt kellene mondanunk, hogy az újjáalapító még fontosabb, mint az alapító. Például a ciszterciata rend se más, mint megreformált, újjáalakított Benedek-rend. Mégse mondja senki, hogy a ciszterciaták alapítója Szent Benedek, hanem mindenki az újjáalakítót, a reformátort, Szent Róbertet, mondja rendalapítónak. Emberi alapítója tehát a protestantizmusnak is Luther vagy Kálvin még akkor is, ha azonosnak tartjuk az őskereszténységgel és igazi alapítójának Istent, Krisztust tartjuk. (De ezen a véleményen már csak azért se lehetünk, mert isteni alapítású vallás nem romolhat meg.)

De az újjáalapító, a reformátor semmiképpen se lehet olyan ember, mint amilyenek Voltaire az imént Kálvint lefestette. Különösen nem akkor, ha egy vallás, ha a keresztény Egyház újjáalapításáról van szó. Ha már Isten az Evangéliumban található világos ígérete ellenére („veletek vagyok minden nap egész a világ végezetéig” (Mt 28,20), „a pokol kapui nem fognak erőt venni rajta” (Mt 16,18)) mégis megengedte, hogy Egyházában ne csak az emberek

romoljanak meg, hanem még maga a tan, a hitrendszer és az erkölcsi szabályok is, akkor egészen kétségtelen, hogy a reformálásra, az újjáépítésre nem olyan embereket választ ki, mint amilyenek Voltaire Kálvint lefesti, és mint amilyenek Luthert is mondja. A protestantizmus is mindig így fogta fel a dolgot s a reformátorokhoz nem imádkozott ugyan, de mindig példaképeinek tekintette, és vallásos tiszteleten részesítette őket.

De a leghamisabb és leglogikátlanabb mégis Voltaire azon kijelentése, hogy ha VI. Sándor és X. Leó erkölcsi és az inkvizíció bűnei a katolikusok szemében nem cáfolják meg a római Egyház igazságát, akkor a protestánsok is egész nyugodtan hihetnek vallásuk igazságában akkor is, ha Luther és Kálvin erkölcsi kifogás alá esnek is.

Ez az érvelés kétségbeejtően logikátlan. Pápája ugyanis már több mint 260 és már Voltaire idejében is 220-nál több volt az Egyháznak, de Lutherjük csak egy van az „evangélikus” és Kálvinjük is csak egy van a „református” „öskeresztényeknek”. Luther vagy Kálvin az ő alapítójuk vagy legalábbis újjáalapítójuk volt, VI. Sándor vagy X. Leó azonban csak egy-egy kivétel a pápák végláthatatlan seregében, akiket azonban az Egyház szégyell.

Szégyene azonban nem nagy, mert a pápák harmadfél-százados embertömegében csak külön isteni csoda által lenne lehetséges az, hogy kivételesen egy-egy Luther- vagy Kálvin-féle ember is ne keveredjék közibük.

A világtörténelemből jól tudjuk, hogy sokszor a pápaválasztás nem is volt szabad (sőt egyenesen azt mondhatnánk, hogy teljesen szabad régen nem is volt soha) és sokszor csak azért lett az a pápa, aki lett, mert a császár, a francia király vagy egy bandavezér, aki akkor Rómában a fegyveres hatalmat kezében tartotta, azt akarta, hogy ő legyen. Ez – sajnos – az emberiség történetében már csak így van s azt is jól tudjuk, hogy a „deus ex machina” (isteni beavatkozás) nemcsak a profán, hanem az egyháztörténelemben se szokott szerepelni, hanem csak a színdarabokban, még azokban is csak akkor, ha a szerzőjük tehetségtelen.

Isten nem azzal mutatja meg, hogy az Egyházat ő kormányozza, hogy állandó csodáival, természetfölötti beleavatkozásaival mindig gondoskodik róla, hogy püspökké, vagy legalábbis római püspökké csak egészen szent emberek lehessenek (hiszen erről még maga Krisztus Urunk se gondoskodott, mert hiszen még a tőle kiválasztott apostolok között is volt egy Júdás és az első római püspökké is csak olyan embert tudott kiszemelni, aki megtagadta), hanem azzal, hogy annak ellenére, hogy volt idő, mikor uralkodók és bandavezérek, sőt Teodóra és leányai döntötték el, hogy ki legyen a pápa, vagy a választók azt tartották, hogy pápának az való, aki gazdag és fényűző, az Egyház és a pápaság mégis megvan, a rábizott Evangélium, hit- és erkölcsstan is romlatlanul megvan, az Egyház és a pápaság pedig ma szeplőtlenebb és nagyobb erkölcsi tekintélynek örvend, mint bármikor valaha.

Éppen most olvasom Szent Teréz önéletrajzát s egy olyan fejezetet találok benne, mely semmi olyat nem mond ugyan, ami azok előtt, akik az evangéliumi szellemet ismerik, ne volna magától értetődő, de mégis pompás cáfolata Voltaire érvelésének. Ezt írja: „Azt hallottam, hogy egyik volt rendfőnökünk (mert mikor meghalt, már más rendtartományba tartozott), akivel érintkezésben voltam, és akinek én nem egy hasznos alapításért tartoztam köszönettel, meghalt, sok erénnyel ékeskedő egyén volt. Mikor megtudtam, hogy meghalt, ez nekem nagy nyugtalanságot okozott, mert aggódtam üdvösségéért. Húsz évig volt ugyanis előljáró. Olyan dolog, ami bizonyára nagy félelemre ad okot. Nekem ugyanis az a véleményem, hogy lelkek irányításával foglalkozni igen nagy veszéllyel járó dolog.” (Obras Escogidas de la santa madre Teresa de Jesus, 305. o.)

Ha azonban – a hivatalával járó felelősség miatt – még egy egyszerű szerzetesfőnök is olyan nehezen lehet büntelen, milyen nehezen üdvözülhet akkor az egész Egyház feje, a pápa?

A jó Voltaire azonban – Szent Terézzel éppen ellenkezőleg – azt gondolja, hogy ha valaki pápa, annak – csak azért, mert pápa – legalábbis olyan szent embernek kell emiatt lennie, mint egy vallásalapítónak vagy (bocsánat) újjáalapítónak. Azt hiszi, hogy az csak természetes, hogy az Egyházban mindig a pápa a legszentebb keresztény. A pápát az egyszerű papok s

még inkább az egyszerű hívők jellemében és erkölcsi tisztaságban legfeljebb csak utánozhatják s megközelíthetik, de el soha nem érhetik. Ezzel szemben Szent Teréz, aki tudvalevőleg az Egyház egyik leghíresebb és legtekintélyesebb aszketikus írója is egyúttal, éppen az ellenkező véleményen van. Ő, ha valaki pápa, egyenesen attól fél, hogy elkárhozik, mégpedig azért, mert pápa volt. Az üdvösségre nagyobb veszéllyel jár ugyanis, ha valaki előljárói hivattalal bír.

Az a domonkos rendfőnök, akiről Szent Teréz beszél, nem az egész Egyház, hanem csak egy szerzet s annak is csak egyik rendtartománya felett állt, és noha sok erénnyel tündöklő férfiúnak ismerte, Szent Teréz mégis tisztán azért, mert főnöki hivatalt töltött be, egyenesen attól retteg, hogy elkárhozott.

Érthető is ez, bármilyen különösnek látszik is a Voltaire-eknek és általában a kereszténység szellemét nem ismerőknek. Üdvözölni ugyanis alázatossággal, engedelmisséggel, a mások alázas szolgálataival, nem pedig parancsolással lehet. Ezért mennek azok szerzetbe, akiknek az üdvösség előbbre való, mint a földi érdekek. Ott lemondanak nemcsak a nemi élet örömeiről, a vagyonról és a fizetésről, de a címről és a rangról is; nem viselik főnemesi címüket vagy nemesi előnevüket (a jezsuiták még doktori címüket, a karmeliták pedig még családi nevüket se), úrnak se hagyják magukat szólítani, sőt a jezsuiták külön kötelezik magukat még arra is, hogy egyházi kitüntetésre, például püspökségre se törekssenek. Világos, hogy pápaságra még kevésbé. Pedig hát szentnek lenni, üdvözülni bizonyára akarnak. A szerzeteséletben a legfontosabb az engedelmisség. A szerzetesek a kolostorból az utcára csak a házfőnök engedélyével mehetnek ki, leveleiket a házfőnök kapja meg, az bontja fel stb.

Aki azonban házfőnök, vagy egyenesen tartományfőnök lesz, az annak ellenére, hogy szerzetes, mégis pénzzel rendelkezik, mégpedig sokszor igen sok pénzzel, mert hiszen ő gondoskodik a kormányzása alatt álló összes rendtag ruházatáról, ételmezéséről, a kolostor karbantartásáról; ő alkalmazza a személyzetet, ha van ilyen; ő fizeti őket, ő ad munkát iparosoknak, ő fizeti az adót stb. Mindezt nem lehet elkerülni, mert hiszen emberek vagyunk, testünk is van és annak is vannak szükségletei. A főnök azonban ezáltal a szerzetesség úgyszólván minden aszketikus előnyétől meg van fosztva. Lemondott a vagyonról, pénzről s a vele járó tekintélyről, befolyásról, érdekről, hízelgésről és mégis pénzzel kell foglalkoznia, az azzal járó tekintélyt és befolyást bírnia, a vele járó hízelgést, alkalmazkodást, tiszteletadást élveznie. Alázatosságra, engedelmisségre tett fogadalmat s engedelmisség helyett mégis parancsolnia kell.

Világos, hogy így sokkal nehezebb üdvözülnie, mert sokkal nehezebb az erényekben és a tökéletességben haladnia, mint ha megmaradt volna egész életén át egyszerű szerzetesnek, akinek nincs semmije, akitől nem függ s ezért nem is fél senki, akinek mindig engedelmeskednie kell, s akire ezért – legalább az e világ fiai – rá se néznek (pedig hát úgyszólván mindenki e világ fia).

Igaz, a pápa nem szerzetes, sőt még a papok se azok, de viszont a pápa és a papok is keresztények, épp úgy az üdvözülés az egyedüli céljuk és ők az üdvösséget és az üdvözülésben a boldogság nagyobb fokát természetesen ugyanazon eszközökkel érhetik el, mint a szerzetesek. Egy pápának tehát nehezebb üdvözülnie, mint egy püspöknek, és egy püspöknek is nehezebb, mint egy papnak. Ezért voltak és vannak püspökök is, akik lemondanak méltóságukról, és szerzetbe mennek, ezért volt még pápa is – Szent Celesztin –, aki e célból a pápai székről is lemondott s ezért tett így még V. Károly császár is, pedig a német császárok egyik leghatalmasabbika volt.

Egy jó pap tehát nem akar püspök, annál kevésbé pápa lenni. És ebben nincs semmi ellentmondás. Egész más ugyanis az anyagi és egész más a lelki világ, sőt a kettő körülbelül éppen ellentéte egymásnak. Üdvösséget az utóbbi ad, de viszont a földi életet nem ez irányítja. Még az Egyházban se. Itt a földi életben Krisztus Urunk érzékelhető, tehát anyagi jelekhez kötötte még a kegyelmet, a lelki erőt is, látható főt helyezett egyháza fölé és látható vezetőkkel, előljárókkal látta el.

Az az Egyház, melyben csak maga Krisztus parancsol, csak ő tanít, csak ő irányít, nem Egyház. Kényelmes az ilyen Egyház tagjának lenni, mert a gyakorlatban azt tesszük benne, amit akarunk. Jézussal ugyanis itt a földi életünkben nem tudunk beszélni, illetve bármire rá foghatjuk, hogy Ő sugalmazta. Azért nem engedte meg Krisztus Urunk, hogy „a mennyei papnak” gyónjunk (mint a protestánsok szoktak), mert a mennyei papnak igen könnyű gyónni. Az előtt nem nehéz bűneinket elmondani, az mindig feloldoz bennünket, az a válás után az újracházasodást is megengedi (noha az Evangélium a legszigorúbban és egymás után háromszor-négyszer is tiltja), mert annak azt adunk a szájába, amit akarunk. Ellenben a látható pap igen kellemetlen, mert az ránk olvassa az Evangéliumot s tudunkra adja, hogy abból nem engedhet, mert hiszen az Evangéliumnak az Egyház és a pápa is csak szolgálja, nem pedig ura.

Ez a lelki és testi világ közti ellentét és a kettő közti állandó összeütközések a legnagyobb akadályai a tökéletesedésnek és a lelki előrehaladásnak. Ez az oka, hogy kell lenni olyan szerzeteseknek is, akik a szegénységre tettek fogadalmat, mégis pénzzel kell vesződniük és a pénzzel járó befolyást kell „élvezniük”, akik alázatosságra tettek fogadalmat, mégis, mivel főnökök, mindig parancsolnak; akik arra kötelezték magukat, hogy egész életükön át más ellenőrzése alá vetik magukat s mégis nekik kell ellenőrizniük másokat.

De persze nemcsak szerzetesek vannak ilyen helyzetben. Ugyanígy vannak mások is, ha talán nem is ilyen feltűnő fokban, mert hiszen nemcsak a szerzetesek vannak kötelezve a tökéletességre való törekvésre s nemcsak az ő céljuk az üdvözülés, hanem minden keresztényé. Pl. a munkaadó, a szülő, a tanár is mindig parancsol, pedig üdvözülése szempontjából neki is sokkal hasznosabb volna, ha engedelmeskedne s hagyná, hogy neki parancsoljanak. De hát nem lehet, mert ha így tenne, abból alkalmazottainak, tanítványainak, gyermekeinek lenne kára. Úgy van ugyanis rendjén, hogy a szülő, a tanító, a munkaadó legyen az irányító, ne pedig a gyermek, a tanítvány, az alkalmazott.

Az Egyházban is szükség van püspökökre és pápára, de egyéni lelki szempontból, a püspökök és a pápa tökéletesedése, lelki értéke és üdvözülése szempontjából sokkal jobb lenne, ha ők is nem püspökök, nem pápák, hanem csak egyszerű hívők, sőt ártatlan gyermekek lennének, azaz ha még a felnőtté válás előnyeiről is lemondanának. „Bizony-bizony mondom nektek, ha nem lesztek olyanok, mint ezek a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3). Könnyebb tehát üdvözülni a gyermeknek (illetve a gyermeki lelkülettel bírónak), mint a felnőttnek; az alkalmazottnak, mint munkaadójának; az egyszerű hívőnek, mint papjának; az egyszerű papnak, mint püspökének és a püspöknek, mint a pápának.

Ez a könnyebben üdvözülés természetesen nem azt jelenti, hogy azok, akiknek a földön nincs rangjuk, akiknek itt az engedelmisség a sorsuk, ezen a címen jobbnak tartásuk magukat előljáróiknál s esetleg talán még titkon le is nézzék őket, mint náluk gyarlóbbakat. Hiszen ha így tennének, akkor már nem lennének olyanok, mint a kisdedek. Akkor nem lennének alázasok, azaz csak külsőleg lennének rang nélküliek és engedelmesek, de nem lélekben, nem lelkületben.

S valóban az esetleges elbizakodottságukat meg is cáfolják a tények. A pápának körülbelül 25%-a szentté van avatva. A püspököknek talán még egy százaléka se. A pápák tehát átlag sokkal jobbak voltak, mint a püspökök. De tekintettel arra, hogy a papok száma két-háromszázszor annyi, mint a püspököké, aránylag szent pap is sokkal kevesebb van, mint szent püspök. Még feltűnőbben kevesebb a szentté avatott papok száma, ha a szerzeteseket nem számítjuk közibük. De a szentté avatott egyszerű szerzetes is aránylag kevesebb, mint a szerzetesfőnök, azaz az olyan szerzetes, aki szerzetes létére is parancsolt és vagyont kezelt. De a szentté avatott egyszerű papok vagy szerzetesek száma is aránytalanul több mint az egyszerű hívőké, pedig egyszerű hívő, azaz laikus ezerszer annyi volt és van, mint pap.

Ezen ellentmondás egyszerű magyarázata az, hogy magában véve könnyebb ugyan üdvözülnie a pap irányítását alázatosan elfogadó hívőnek, mint az őt irányító, neki lelkileg parancsoló papnak és ennek a papnak is, könnyebb, mint a még őt is irányító, neki parancsoló,

öt ellenőrző püspököknek, s ennek is könnyebb, mint az egész Egyházat irányító, az Egyházban, sőt a földön mindenkinek parancsoló, tehát az engedelmességet gyakorolni senki irányában se kénytelen pápának (bár Isten gondoskodott róla, hogy ő is megalázkodjék, ő is engedelmeskedjék, mert neki is van gyóntatója és a gyóntatója előtt neki is meg kell alázkodnia, annak neki is engedelmeskednie kell), de az is kétségtelen, hogy a hívek javából lesz pap, a papok javából püspök, a püspökök javából a pápa és a szerzetesek javából lesznek az előljárók, a házfőnökök és a rendfőnökök.

Aki azonban lelkileg kiváló, az tudatában van annak, hogy olyan állást tölt be, mely magában véve akadály a erényekben való előhaladásnak s így nem előmozdítja, hanem akadályozza az üdvözülést. Ezért először is nem törekszik rá, hogy előljáró, hogy pap, illetve püspök vagy pápa lehessen, sőt egyenesen arra törekszik, hogy ne legyen. (Assisi Szent Ferenc például még pappá se engedte magát felszentelni.) Ha pedig Isten akarata mégis az lett, hogy az legyen, akkor állandóan törekszik is arra, hogy állásának lelki hátrányait ellensúlyozza.

„Aki nagyobb közületek, legyen a ti szolgátok” – mondja az Evangélium (Mt 20,26, Mk 10,43) és ezt természetesen sose felejtje el az evangéliumi lelkületű „nagyobb”, tehát az előljáró, a parancsoló, a püspök, a pápa se. Világos azonban, hogy ez az alázatos evangéliumi lelkület nemcsak a „nagyobbakat” kötelezi, hanem a kisebbeket is, sőt azokat még jobban. Krisztus szavait semmiképpen se lehet úgy érteni, hogy aki pedig kisebb közöttetek, az legyen elbizakodott és gögös és viselkedjék úgy, mintha ő lenne a nagyobb.

Ha még a nagyobbak is úgy kell viselkednie, mintha ő volna a kisebb, még inkább így kell viselkednie annak, aki valóban kisebb. És természetesen ez az alázatos viselkedés akkor is kötelező a kisebbre, ha a nagyobb nem viselkedik úgy mintha kisebb volna, hanem él hatalmával (köteles is élni vele, csak arra kell vigyáznia, hogy okosan és az evangéliumi szellemnek megfelelően, azaz alázatosan éljen vele), sőt még akkor is, ha hatalmával visszaél. (Hiszen az alattvaló is visszaél azzal, ha előljárója alázatos, tehát úgy viselkedik, mintha ő volna a kisebb s az evangéliumi szabály ennek ellenére is érvényben van.)

Ezért az Egyház mindig a tekintélytisztelet, az engedelmesség, a megalázkodás híve volt és az is lesz mindig, ha csak az Evangélium szellemével szembe nem kerül, ami pedig lehetetlen, mert Krisztus ígéretével ellenkezik. Mivel pedig az ember természete olyan, hogy amit belül gondol vagy érez, azt külső viselkedésével is mutatja, az Egyház liturgiájában, az oltárnál, az istentisztelet alatt is kihangsúlyozza nemcsak az Isten, hanem helyettesei, az emberi előljárók iránti tiszteletet és hódolatot is.

Társadalmunk azonban ma már annyira nem evangéliumi lelkületű, hogy ez a kihangsúlyozás nem felemelő hatással van rá, hanem ellenszenvet kelt benne. Annyira a forradalmak „szabadság” és „egyenlőség” jelszavának hatása alatt áll ma már társadalmunk, hogy neki a nagyobbak elleni dac, önérzet és szembeszegülés tetszik, nem pedig a megalázkodás és engedelmeség. Ezért nemcsak protestánsok, hanem katolikusok és a legkisebb katolikusok: a napszámosok és a konyhalányok is a legnagyobb ellenszenvvel néznek például bérmáláskor egy főpapi misét vagy falusi bérmálást, mely alatt a püspök, a főpap, olyan sok kézcsókot, hajlongást, tiszteletnyilvánítást, tömjénezést kap a papoktól. Ugyanezt a szegény parasztok és napszámosok nem teszik az „urakkal”, hanem még az is ellenszenves nekik, ha látják, hogy a papjaik teszik.

Hogy az apostolok utódának jár a tisztelet, mégpedig a földön legnagyobb tisztelet, sőt ez a tisztelet jár minden előjárónknak is; hogy ezt az Evangélium szelleme, sőt egyenesen a társadalom fennmaradása kívánja meg; hogy minden lázadás, minden forradalom, minden „szabadság” éveken át tartó háborúkkal, tehát tömeggyilkossággal, létbizonytalansággal, élelmiszerhiánnyal, sorban állással, éhséggel és fázással, inflációval, pénzelértéktelenedéssel jár, arra nem gondolnak, mert a szabadság eleinte természetesen kellemesebb, mint az engedelmeség, s ígát lerázni kellemesebb mint viselni.

Ennek a dacnak a szelleme, ez a „nagyobbak” gyűlölete és ellenszenvvel nézése, ez a „nem szolgálók”, nemcsak evangéliumellenes, hanem igazi ördögi tulajdonság. Igazi ördögi módon vezeti is félre az embereket.

Az unitárius Servet Mihály is akkor kezdett el eretnek érzületű lenni, mikor fiatal korában 1530-ban Bolognában jelen volt V. Károly császár és VII. Kelemen pápa találkozásánál. Felháborította az emberimádás; hogy a császár térdet hajtott a pápa előtt egymás után háromszor is, és nemcsak a kezét, hanem még a lábát is megcsókolta s ezt a pápa eltúrte, sőt megkívánta tőle. A konyhalányoknak és a falusi tsz-tagoknak is azért annyira ellenszenves a papok bérmáláskori hajlongása a püspök előtt s különösen az, hogy a püspököt még meg is tömjé-nezik. Mert hiszen – mondják – a püspök is ember, s önmagukból indulva ki, ők azt el se tudják képzelni, hogy ez a hódolat önkéntes legyen és meggyőződésből, tehát szívesen történjék, nem pedig kényszerből.

Pedig hát az Evangélium parancsának teljesítése, a keresztény lelkületnek megfelelő dolog történik az oltárnál akkor, mikor a papok ott a püspök előtt hajlongnak. Ha ugyanis az Evangélium azt kívánja, hogy mégis szolgátok legyen, aki nagyobb közöttetek (például nem főpap, hanem csak pap, sőt konyhalány és tsz-tag), az valóban szívesen és meggyőződésből legyen szolgálja annak, akit Isten nagyobbá tett, fölébe helyezett.

A papoknak tehát nem azért kell hajlonganiuk a püspök előtt, mert kénytelenek, s mert félnek a püspöktől, hanem azért, mert az Evangélium szolgálói, s ami ennek megfelelően lelkület eltölti, azt külső szertartásokkal is kifejezik. Hisznek az apostoli hatalomban, elismerik annak hatályát felettük s természetesen nem gyűlölettel látják, hogy ez a hatalom valóban létezik, hanem őszinte örömmel veszik tudomásul.

De ha valaki azt nem is tudja elhinni, hogy a papoknak a püspök előtti hajlongásai önkéntesek s őszinték, azt még neki is el kell hinnie, hogy V. Károly császárnak VII. Kelemen pápa előtti hajlongásai, sőt térdhajtásai és lábcsokjai csakis őszinték lehettek. Azt ugyanis senki se vonhatja kétségbe, hogy földi hatalom szempontjából a császár több volt, mint a pápa; a császárnak több pénze, több katonája, nagyobb hatalma volt, mint a pápának. Hiszen véletlenül éppen ez a császár volt az, aki még a császárok közt is az egyik leghatalmasabb volt, VII. Kelemen pápa pedig – csak az imént mutattunk rá – még a pápák közt is talán a leggyöngébb és legtöbb megalázást szenvedő egyházfő volt, és később ez a pápa lábát csókolgató császár ugyancsak el is bánt a pápával.

Mikor tehát Servet Mihály, aki akkor még ráadásul csak taknyos gyerek volt, azt látta, hogy ez a hatalmas császár mégis térdet hajt a pápa előtt és még a lábát is megcsókolja, ezen nem megbotránkozni, hanem épülnie kellett volna; nem evangéliumelleneset kellett volna benne látnia, hanem nagyon is evangéliumit. Ekkor valóban a pápának, Krisztus földi helytartójának szolgálja lett az, aki földi szempontból, anyagi erő tekintetében nagyobb volt nála.

Servet Mihálynak tehát, mikor mindezt látta, meg kellett volna szégyenülnie s arra kellett volna gondolnia, hogy én taknyos gyerek gyerek létemre mennyivel gögösebb, mennyivel kevélyebb, mennyivel kevésbé evangéliumi vagyok, mint ez a hatalmas császár. Az tud megalázkodni, de én nem; az szót fogad az Evangéliumnak, de én nem.

De persze ennek belátásához is önismeret és alázatosság kellett volna; az az alázatosság, melyet olyan fontosnak tart az Evangélium, és ami Servet Mihályból annyira hiányzott. Ezért – hogy mégis ő legyen a jó és a helyes érzületű – Servet Mihály helyette Isten dicsőségét féléttette a pápától és a császártól s ennek nevében ítélte el az „emberimádást”.

Pedig hát a fél térdre ereszkedés még nem imádás jele (más, nem pápa előtti szertartásokon is előfordult; például az aranysarkantyús vitézek is fél térdre ereszkedtek a magyar király előtt, mikor vitézzé avatta őket), a lábcsok pedig már csak azért se jelenthetett imádást, mert hiszen Istennek nincs lába. A lábcsok csak a nagyobb *tisztelet* jele, mint a kézcsók, de nem az imádásé. Abból a meggondolásból keletkezett, hogy ha szüleinknek és más jótévőinknek is

kezet csókolunk, akkor az Egyház fejét és Krisztus földi helytartóját legalábbis lábcsök illeti meg. Nem azért, mert Isten, hanem éppen azért, mert csak ember.

A püspök megtömjénezésében pedig már csak azért se kellene emberimádást látni konyhalányoknak és tsz-tagoknak, mert hiszen minden temetésen látják, hogy a pap még az ő hozzártazóit, tehát parasztok és napszámosok holttestét is részesíti ebben a megtiszteltetésben, pedig hát még egy konyhalány és egy proletár is több mint egy holttest, még ha császár holtteste is, mert egy élő összehasonlíthatatlanul több mint egy halott. Megalázkodni, a más tekintélyét s különösen felettünk való hatalmát elismerni azonban sokkal nehezebb, mint a bálványimádáson felháborodni, kivált mikor ezt éppen csak hogy írni-olvasni tudó proletár létükre vagy – mint akkor Servet Mihály – éretlen gyerek létünkre állapítjuk meg püspökökben, császárokban és pápákban.

Az Egyház tehát az Evangélium és a keresztény alázatosság, nem pedig a szolgálalkúság és hízégs szellemének megfelelően jár el, mikor nagy tiszteletet ad és kíván meg azok iránt, akik Isten akaratából nagyobbak lettek közöttünk. Ez a tisztelet azonban még nem jelenti azt, hogy előjáróinkat egyúttal mindjárt szenteknek is tartsuk, még ha Krisztus földi helytartói is.

Aki igazi evangéliumi lelkületű, az jóknak tarja őket, mert az csak a maga hibáit és bűneit kutatja és látja, nem pedig másokét, de különösen nem előjáróiét, akiknek bírálatára különösen nem illetékes. A jó gyermek nem bírálja szüleit, sőt még csak eszébe se jut, hogy nekik is lehetnek bűneik. (Meggfordítva már nem mondhatjuk, mert a jó szülő vagy előljáró igenis köteles gondolni arra, hogy gyermekeinek, alattvalóinak esetleg vannak bűneik s e tekintetben köteles ellenőrizni őket.)

A jó keresztény se egyházi, se világi előjárói esetleges bűneire egyáltalán nem is gondol. Figyelme ebbe az irányba nem terjed ki, mert itt olyan dologról van szó, melyben ő nem illetékes. Semmi köze hozzá. Ha észreveszi őket, csak neki kellemetlen, mert a segítség nem esik hatáskörébe, viszont megnehezíti számára az evangéliumi parancs teljesítését; az engedelmességet, szeretetet és alázatosságot. Egyébként pedig láttuk, hogy – legalábbis az egyházi előjárók tekintetében – nemcsak az elvek, hanem a tények is a tisztelet mellett szólnak: A pápák között tényleg aránylag többet avattak szentté, mint a püspökök között, a püspökök között többet, mint a papok között, a papok között többet, mint a hívők között.

Azt azonban – ha aszketikus műveltséggel rendelkeznek – még a verebek is csiripelik, hogy a legjobb keresztényeket nem a pápák között kell keresnünk, azaz hogy Voltaire érvelése a képzelhető legkezdetlegesebb és leglogikátlanabb. Azt mindenki elvárhatja, hogy a legjobb lutheránus Luther, a legjobb kálvinista Kálvin legyen, de azt semmiképpen se, hogy a legjobb katolikus, nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is, a pápa legyen, a legjobb pap a püspök, a legjobb hívő a pap és a legjobb szerzetes a házfőnök vagy tartományfőnök legyen. Krisztus Urunk se a legjobb apostolt (Szent Jánost) tette az Egyház fejévé.

Csodálom, hogy azt Voltaire nem tudta. Pedig a dolog annyira világos, hogy még neki is meg lehet magyarázni. Azt bizonyára még ő is tudja, hogy ha egy fiú azzal a szándékkal megy papnak, hogy püspök legyen (még akkor is, ha az a fiú gazdag grófi csemete), abból nem lesz jó pap. Pedig hát ha egy püspök szükségképpen nagyobb erényességet jelentene, mint egy pap, akkor nemcsak szabad volna a püspökségre törekedni, hanem egyenesen kötelező volna.

Emlékszem rá, hogy kisgimnazista koromban egyszer naivságomban, illetve gyarlóságomban, neve napjára azt kívántam a veszprémi papnevelőben levő bátyámnak, hogy valamikor ametisztgyűrű legyen majd az ujján. Utána milyen keményen megdorgált érte! (Nem is került sose gyűrű az ujjára, hanem helyette a vértanúság koronája a fejére. Hatvanéves korában az orosz kommunista terrorsapatok gyilkolták meg. Bizonyára sokkal evangéliumibb sors, mint az ametisztgyűrű, azaz az apáti vagy préposti méltóság.)

De a hármaskoronáról még inkább ezt kell mondanunk, mint a főpapi gyűrűről. Bizonyára még Voltaire-nek se volna rokonszenves például az az olasz fiú, aki azzal a szándékkal

menne papnak, hogy belőle pápa legyen s élete céljának ezt tekintené. Ez nagyravágyás, hiúság, önző, földies gondolkodás jele volna. De ha a pápai méltóság elérése egyúttal életszentséget is jelentene, akkor nemcsak nem kifogásolhatnánk, hanem egyenesen dicsérnünk kellene azt a fiút, aki pápa akar lenni. A pápák jobbak, mint a papok, de nem azért, mert pápák, hanem azért, mert püspökké a legjobb papokat teszik, bíborosok még a püspökök közül is a legkiválóbbak lesznek s még a bíborosok közül is a legkiválóbbat szokták pápává választani.

Csak azért azonban, mert valakit pápává választottak, még nem lesz jobb, mint a többi pap vagy akár a többi keresztény, sőt ezen a címen egyenesen rosszabbnak kell lennie náluk. Az életszentséghez ugyanis elsősorban önismeret kell, ez pedig meg van nehezítve egy nagyúrbán, akinek mindenki bókol, de a kellemetlen igazat senki se meri neki megmondani. Az önismerethez alázatosság kell, de viszont mindenkinél nehezebb alázatosnak, tehát evangéliumi lelkületűnek lennie annak, aki mindenkinél nagyobb úr s akinek még császárok is a lábát csókolják; aki mindig csak parancsol és akinek sose kell engedelmeskednie.

Ezért elmondhatjuk, hogy száz szentéletű pápa közül legalább 90 nem pápa korában lett szent életűvé, hanem ennek ellenére maradt meg annak. A legtöbb életszentsége azonban bizonyára inkább csökkent, mint emelkedett papasága óta. E megállapításunkat az emberi lélek ismerete és a tények logikája követeli.

Kálvin és Luther jellemtelenségével szemben tehát VI. Sándor és X. Leó bűneire hivatkozni még akkor is kétségbeejtő logikátlanúság volna, ha e két pápa valóban olyan rossz lett volna, mint Voltaire és a protestánsok gondolják. Voltaire eme érvelése első pillanatra mégis milyen meggyőző erejű volt, viszont annak kimutatásához milyen hosszú okoskodásra volt szükség, hogy az érv logikátlan! Voltaire öt sorban meg tudott győzni bennünket, mi azonban még öt oldalon se tudtuk kimutatni, hogy nincs igaza. Ennyivel könnyebb valakit bebiztosítani, mint a bebiztosítottat tisztára mosni. Ezért nem versenyezhet a földön a jó a rosszal sose és ezért van az Egyház mindig alul ellenségeivel szemben, mikor a közvéleményt kell katolikusossá tennie.

De Voltaire az Egyházzal szemben nemcsak a rossz pápákkal, hanem a vallásüldözésekkel, az inkvizícióval is érvelt. Erre befejezésül már csak egészen röviden válaszolunk.

A protestantizmusnak a tőle gyakorolt vallásüldözések örök szégyene marad mindig, mert a protestantizmus a vallásszabadság alapján áll, tehát velük alapelvét pofozta meg. A katolicizmusnak azonban nem lesz szégyenére az inkvizíció mindaddig, míg egyedül üdvöztetőnek tartja magát. Akinek igaza van, annak nemcsak szabad, hanem kell is igaza szolgálatában az „adminisztratív eszközöket” (így nevezte a kommunista propaganda a maga terrorját) is felhasználni, ha módja van hozzá, például az Egyháznak, ha az állam kínálja neki ezeket az eszközöket.

Huszonötöt kellett volna verni arra a papságra, amely hitte, hogy, az amit hirdet, egyedül üdvöztető, mégis ölbe tett kezekkel nézte volna, hogyan vezetik félre és viszik a kárhozatba híveit a báránybőrbe bújt farkasok: a Voltaire-féle tetszetős és igaznak látszó érvekkel dolgozó hamis próféták.

Hisz-e komolyan a pokolban az, akinek csak egy szavába kerülne, hogy a rábízott emberek félrevezetését megakadályozza, mégse mondaná ki ezt a szót azon a címen, hogy köteles tiszteletben tartani az emberek meggyőződését, meg hát hogy ő a felebaráti szeretet alapján áll? Ez az ember beszélhetne szeretetről?

Az emberi élet csak annak számára lehet előbbre való az örök kárhozat elkerülésénél, aki ebben az örök kárhozatban komolyan nem hisz. S Voltaire az Egyház, illetve a papság milyen nagy bűnének tartja, hogy abban, amit hirdetett, komolyan hitt! De hiszen éppen ez a baj, mert Voltaire-t és társait éppen ez bántja. Így ugyanis nehezebb megnyugtatni az ő hitetlen, de mégse hitetlen lelkiismeretüket.

Ha a papság ezt a meggyőződéséből folyó kötelességét lelketlenül gyakorolta volna, az valóban szégyene volna. „A katolikus hit igazsága” című művemben, a harmadik kötetben az

adatok tömegével bizonyítom azonban, hogy a katolikus Egyházban még az inkvizítoroknak se kell felebaráti szeretetet tanulniuk a hitújítóktól vagy Voltaire-től.

Pedig hogy az inkvizíció nem a vallási meggyőződést, hanem a rosszaságot üldözte, azt még Voltaire-ből is be tudjuk bizonyítani. Éppen azok az adatok, melyeket ő hozott fel, bizonyítják ugyanis legjobban, hogy ha például Kálvin az inkvizíció kezébe került volna és megdühödött volna, személyében mennyire gonosz és jellemtelen ember bűnhődött volna. Azt pedig szintén Voltaire mondja, hogy Luther se volt külön Kálvinnál. Láttuk, hogy Servet Mihály is álnok volt.

Láttuk, hogy csak azzal tudja őket menteni, hogy VI. Sándor meg X. Leó se volt náluk külön. Láttuk, milyen gyenge érv ez. Pedig ráadásul még ez se igaz, mert legalábbis X. Leó egyenesen toronymagasan állt a két hitújító felett. Olyan jellemtelenségeket azonban, mint amilyeneket Kálvinról hozott fel Voltaire, VI. Sándorról se tud a történelem. Mi éppen az ellenkezőt bizonyító adatokat hoztuk fel a pápaság e szégyenéről. De ha még Kálvin és Luther is ennyire gyarló, sőt Voltaire szerint egyenesen jellemtelen, becstelen emberek voltak, a tudateretnekeket, akiket néha az inkvizíció megbüntetett, bajosan gondolhatjuk náluk jobbaknak, még kevésbé ártatlanoknak.

A pápák túlságos politizálása és háborúi

Nemcsak azt hányják szemükre a reneszánsz pápáknak, hogy nem tartották meg az erkölcsi törvényeket, világias életet éltek és fényűzek voltak, hanem azt is, hogy nem főpapok, hanem világi uralkodók módjára viselkedtek, elsősorban azoknak is tartották magukat, intrikáltak, diplomatizáltak, szövetségeket kötöttek, háborúkat viseltek s politikai és – ami a leg-tűrhetlenebb – hadi ellenfeleikkel szemben is felhasználták a főpap lelki fegyverét, az exkommunikációt.

Erre a kifogásra a válaszuk az, hogy aki a politizálást, diplomatizálást vagy védekező háborúk folytatását a pápákban kifogásolja, s az a meggyőződése, hogy nekik ezektől tartózkodniuk kellett volna, az tökéletesen félreismeri a helyzetet. A reneszánsz kori pápák, még ha szentek is lettek volna, akkor is kénytelenek lettek volna politizálni, diplomatizálni, szövetségeket kötni, s bizony önmaguk védelmére háborúkat is viselni. Mindezt megtiltani nekik olyan lett volna, mint valakinek megtiltani a lélegzést, s mégis azt kívánni tőle, hogy éljen.

A pápaságnak az Egyháznak állama volt, Olaszország közepe az övé volt. Még annak idején, még a magyarok bejövételénél is régebben, Kis Pipin adta neki „Szent Péter iránti tiszteletből s hogy bűnei bocsánatát elnyerhesse”, azért, hogy a fejedelmekkel, a földi hatalommal szemben függetlenségét biztosítsa.

A reneszánsz korban a XV. század folyamán az egyházi állam déli szomszédja a nápolyi királyság volt, melyet ez időben az Anjouk ellenében az aragóniai dinasztia szerzett meg magának, de az Anjouk se maradtak le róla. Tőle északra ott volt a Viscontiak, majd Sforzák hatalmas Milánója, melyet viszont a francia király akart ismételten megszerezni s időnként meg is szerzett. Ebben viszont neki a német császár volt az ellenfele, akinek – különösen, ha tehetségesebb vagy hatalmasabb volt – mindig az volt a vágya, hogy ne csak Németországnak, hanem Olaszországnak is ura legyen s így a pápaságot is hatalmában tartsa. Érthető ez a törekvése, mert hiszen nemcsak német, hanem római császár is volt, sőt az egész keresztény világ világi feje. Amint a pápának mindenki alattvalója volt lelkiekben, még a császár is, úgy a császárok is arra törekedtek, hogy világi tekintetben nekik is mindenki alattvalójuk legyen, még a pápa is.

Elméletben szép volt ez a törekvés, sőt még igazságosnak is látszott, csak azt hagyta figyelmen kívül, hogy a lelki hatalom egész más természetű, mint az uralkodói hatalom. Az Egyház hatalma, a lelki hatalom, nem e világból való s ezért kényszeríteni nem tud. A császár alattvalója volt a pápának, de vajon a pápa tudta-e kényszeríteni a császárt, vagy akár tud-e kényszeríteni akár csak egy proletrárt vagy konyhalányt is, hogy például böjtöljön, templomba járjon, felbonthatatlan házasságban, erkölcsösen éljen, gyerekei születését ne akadályozza stb.?

Ha a császárt és a fejedelmeket nem is, de az egyszerű embereket régen tudta kényszeríteni az Egyház, ez csak azért volt, mert az állam adott neki hozzá segítő kezét. De még így is csak részben sikerült a kényszerítés, mert hiszen még a böjtök megtartását és a templomba járást, az eretnekséget és a káromkodást is csak részben lehet ellenőrizni, a gyermekáldás elleni bűnöket és a titkos erkölcstelenséget még kevésbé. A császár azonban, ha Olaszországnak s vele Rómának is ura lett volna, bezzeg tudta volna kényszeríteni a pápát arra, hogy vele erkölcsi tekintetben kivételt tegyen, sőt még arra is, hogy akár magukat a keresztény tanokat is megváltoztassa. Hiszen akkor vethette volna börtönbe a pápát, mikor akarta, éhezethette volna, kínpadra is vonathatta volna, sőt ki is végeztethette volna.

Ha mindettől a közvéleménytől való félelem vissza is tartotta volna, akkor is megtehetette volna ezt titokban. Ha pedig később mégis rebesgették volna visszaéléseit, akkor is letagadhatta volna és „megcáfolhatta” volna a dolgot, hiszen az államhatalomnak a hírközlés eszközei is

rendelkezésre állnak és az idegen, például az egyházi forrásból származó ellenhírközlés megakadályozására is rendelkezésre állnak az eszközök. Az ellenfél rágalalmazására, lejáratására és erkölcsi tönkretételére is.

Láttuk, hogy a kommunista állam, illetve diktátor (Sztálin, nálunk Rákosi Mátyás) minden különösebb nehézség nélkül még azt is el tudta érni, hogy maga a vádlott ellenforradalmár vagy főpap magasztalja a diktátor, sőt maga a kommunista rendszer fennkölt erkölcsi igazságát, feddhetetlenségét, sőt hozzá, méltatlanhoz való rendkívüli jóságát és vetette meg és becsmérelte a saját maga és elvei becstelenségét.

Betöltheti-e azonban az állam fegyveres hatalma alatt Istentől rendelt szerepét a pápaság? Lehet-e így független tanítója az emberiségnek? Megőrizheti-e ilyen körülmények között tekintélyét és hitelét az emberek előtt s így kívánhat-e tőlük meggyőződésből származó, tehát önkéntes tiszteletet és engedelmességet?

Pedig ebben a tekintetben a pápaságnak nemcsak a császártól kellett félnie. A francia király is nemcsak Milánóban és Észak-Olaszországban akarta a lábát megvetni éppen a szóban forgó XV. században, hanem a nápolyi királyságot is ismételten el akarta hódítani az aragóniai dinasztiaától. Ha azonban Rómától északra is és délre is ugyanazok a franciák uralkodnak, maradhatott-e akkor a pápa a maga ura és az Egyház független? Ha pedig a pápa a francia király házikáplánja lett volna, a germán népek, sőt az olaszok és a spanyolok is előbb-utóbb nem szakadtak volna-e el tőle és nem alkottak volna-e külön nemzeti egyházakat?

De nemcsak a német-római császár és a francia király túl nagy hatalma volt veszélyes az Egyházra. Az egyházi állammal északra Velence is határos volt. Nagy gazdagsága és összeköttetései miatt ez is volt majdnem olyan hatalmas, mint a császár vagy a francia király. Hiszen tudjuk a magyar történelemből is, hogy a mi királyaink se tudtak vele elbánni, sőt többnyire alulmaradtak vele küzdelmükben.

A pápának Velence túl nagy hatalma se volt kívánatos, mert éppen a szóban forgó XV. század folyamán talán egy esztendő se volt, hogy a pápai állam ezt vagy azt a jelentős városát Velence el ne foglalta és törvénytelenül hatalmában ne tartotta volna. S ha Velencének még ezt is szabad volt megtennie csak azért, mert ő erősebb volt, akkor a pápának még védekezés és a magáé megtartása miatt se volt szabad talán szövetségeket kötnie és háborúkat viselnie, mert ez nem illett az Egyház fejéhez és az Evangélium képviselőjéhez?

Igen, az Evangélium azt mondja, hogy ha valaki el akarja venni az ingedet, add oda neki még a köntösödet is, és ha kényszerít valaki, hogy menj vele akaratod ellenére száz lépésnyire, menj el vele ötszáz lépésre. (Mt 5,40-41)

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ami a pápáé volt, az nemcsak az övé volt, sőt elsősorban nem az övé volt, hanem az Egyházé, Szent Péteré, Krisztusé. A Krisztus jogaiból, az Egyház szabadságából és hiteléből pedig nem engedhetett a pápa és nem engedhet senki, még az egyszerű hívő se, mert hiszen itt nem önzésről van szó, hanem elvekről, az Istenről, s milliók üdvösségéről. Ha a Krisztus inge van rám bízva s annak átengedését kérik tőlem, akkor bizonyára nem azt mondja az Evangélium, hogy adjam oda még a köntösét is, hanem azt, hogy haljak meg védelmében.

De nemcsak a nápolyi király (akár aragóniai volt, akár Anjou) és Velence akart állandóan terjeszkedni az Egyház függetlenségét biztosító pápai állam rovására, hanem a szintén hatalmas Milánó, Firenze, Genua, Ferrara, Urbino és társai, sőt saját leghatalmasabb alattvalói is. (Látni fogjuk majd, hogy még ezek a kis parányi hatalmak is erősebbek voltak hadilag, mint a pápa. Ennyire nem volt a pápa (még a reneszánsz pápa se) elsősorban világi fejedelem s annyira elhanyagolta a fegyvergyakorlást.)

Ezek hol egyike, hol másika ellen is állandóan védekeznie kellett a pápának, mert ezek is hol a nápolyi királlyal, hol a franciákkal, hol a milánói herceggel, hol Velencével, hol Firenzével szöveterkeztek a pápa ellen, persze mindig abból a célból, hogy valamit elfoglaljanak tőle vagy a már elfoglaltat megtarthassák.

A pápa nem anyagiakat védett, nem önzéséről tett tanúságot, mikor védte és megtartani törekedett a magát. Hiszen ami az övé volt, az függetlenségének záloga volt, függetlenségét pedig köteles volt védelmezni.

Lelki hatalmát, Isten földi országát védte anyagi eszközökkel, de másképpen azt nem lehet védeni itt a földön. De egyébként is nemcsak ilyen területi foglalások voltak a háború okai, hanem az illető államokban történt állami túlkapasok is az Egyház ellen, például a főpapi kinevezésekben az állami önkény s a pápa beleszólási jogának semmibevevése.

Majd hozok fel sok példát erre vonatkozóan, de hogy megérthessük, miről van szó, elég arra hivatkoznom, hogy a mi Mátyás királyunk is azzal kényszerítette rá a pápát Estei Hippolitnak, az ő 9 éves és magyarul nem is tudó sógora esztergomi érseki kinevezésének jóváhagyására, hogy ha a pápa nem enged, akkor az apostoli kettős keresztet átalakítja hármásra, azaz elszakad az Egyháztól.

Világos, hogy effajta hajlamai nemcsak a mi Mátyás királyunknak voltak, hanem másod-, sőt egész harmadrendű kis olasz fejedelmecskék és szabad városok vezetői se voltak különbek. De mivel ezek nem voltak olyan messze, mint Mátyás király országa, s ezért az Egyházra veszélyesebbek és egyúttal gyöngébb ellenfelek is voltak mint Magyarország Mátyás alatt, a pápa velük való viszályaiban többnyire nem jóváhagyta az ilyen 9 éves Hippolitikák kinevezését, hanem fegyverrel próbálta megvédeni a jogot és az igazságot és az ezekkel a tőlünk annyira elítélt háborúkkal és szövetezésekkel sokszor előbb-utóbb sikerült is neki.

Mivel hadserege nem volt (láthatjuk belőle, mennyire pápa, nem pedig világi fejedelem módjára viselkedett), még ezeket a kis ellenségeit is mással volt kénytelen leveretni, olyanokkal, akik szintén (de más okból) ezen államok ellenségei voltak, és a pápa ebből a célból szövetséget volt kénytelen kötni velük.

Persze többnyire a szövetségesei se voltak különbek, mint ellenségei, mert ők se az Evangélium kedvéért, hanem a maguk érdekei kivételére kötöttek szövetséget az Egyházzal. Így aztán mindennapos dolog volt, hogy aki ma szövetséges volt, az holnap ellenség lett és megfordítva. Nagyon tévednek azonban azok, akik azt hiszik, hogy azt, akivel háborút viselt, azonnal exkommunikálta a pápa, vagyis hogy ezzel kezdte az ellenségeskedést.

Az exkommunikáció fegyveréhez a pápák csak ritkán és a legvégső esetben folyamodtak, csak olyankor, mikor az ellenfél gonoszsága túlságosan felháborító volt (a túl hatalmas ellenfelet, például a császárt, a francia vagy a spanyol királyt még ilyenkor se volt tanácsos kiközösítéssel sújtani).

Természetesen előfordulhatott az is, hogy aki szövetséges volt, néhány év múlva exkommunikált lett, az exkommunikált pedig szövetséges. Nincs ezen semmi csodálkozni való, annál kevésbé botrányos dolog, mert hiszen nem az Egyház változott meg, hanem az Egyház ellensége, illetve szövetségese, s ezért kellett előbb büntetni, utána pedig jutalmazni. Az Egyház nem engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy szövetséget csak gáncs nélküli lovagokkal köt, mert hiszen akkor sohase lett volna szövetségese. Hol vannak a gáncs nélküli lovagok, különösen hol vannak ilyenek a politikában, s még inkább a reneszánsz korban, Machiavelli korának politikájában és a zsoldosvezérek között? Hol van az megírva, hogy azt, hogy a gonoszt leverje, csak angyalnak szabad megengedni? Nem is szólván arról, hogy verekedéshez nem is értenek az angyalok, legalábbis annyira nem, mint a gonoszok.

Addig tehát, míg a pápai állam megvolt, egyenesen képtelenség volt azt kívánni a pápától, hogy ne politizáljon, ne diplomatazáljon, még védekezés céljából se viseljen soha háborút, szövetséget se kössön, hanem csak imádkozzék. De különösen képtelenség ezt a reneszánsz korban kívánni, mikor a pápának az akkori uralkodók személyében megannyi kéjencsel, machiavellistával, erkölcsi nihilistával, a megtestesült önzéssel, nagyravágyással, cinizmussal, ravaszsgal, tudatos, mesterséges hazudozásokkal, állandó intrikálásokkal volt dolga.

Abban az időben ez a csak imádkozás rövidesen az emberiség gúnykacájának tárgyává tette volna a pápaságot és vele az Egyházat, a pápát pedig az uralkodók játéklabdájává, szere-

tőik és törvénytelen gyermekeik kiszolgálójává. Akkor valóban olyan mélyre süllyedt volna az Egyház, mint ahogyan ellenségei – szerencsére tévesen – ma is felteszik róla. Akkor valóban a főpapok többsége lett volna elfajult, mert hiszen mindegyiket ezek a kéjencek és machiavellisták nevezték volna ki irántuk való kegyük bizonyítására. Milyenek lehettek azonban azok a papok, akik ilyen emberek kegyét bírták?

A legtöbb nem katolikus (sőt még a nem vallásosan nevelt katolikus is) olvasmányai hátása alatt a pápákat, különösen a középkori pápákat, mint valami keleti kényurakat képzei el, akiknek szeme intésére fejek hullanak a porba. (Hogy is képzelhetné őket másnak, mikor azt látja, hogy a pápának még a császárok is a lábát csókolgatják, IV. Henrik szőracsuhában és a téli fagyban mezítláb vezekel előtte, Barbarossa pedig féltérdre ereszkedve tartja neki a kenyelvasat, mikor lóra száll?)

Az igazság az, hogy még a középkorban se volt könnyebb senkivel se elbánni, mint egy pápával. A pápaság akkor is csak lelki hatalom volt ugyanis, tekintélye nem a fegyvereken nyugodott s ezért majdnem mindig büntetlenül lehetett meggyalázni, mint magát Krisztus Urunkat lehetett. De maga a pápa tettekkel gyakorolta Krisztus ellenségszeretétét is és azt a parancsát, hogy ha megütnek a bal arcodon, tarts oda a jobbat is (Mt 5,39).

Akinek mindez újság, sőt hihetetlen, azt csak VIII. Bonifác sorsára figyelmeztetjük, akit Szép Fülöp megpofoztatott, a halálba hajszolt s még a holttestét is temetetlenül hagyta, s mindezért – noha a középkorban történt – nemcsak nem bűnhődött, hanem az Egyház gyenge képviselőit, akiknek ezért rajta elégtételt kellett volna venniük, még arra is rá tudta kényszeríteni, hogy a pápát nyilvánítsák eretneknek, aki megérdemelte ezt a bánásmódot, s végül mégis eltemetett holttestét is kiszórják a templomból. Elvben Szép Fülöp is megcsókolta volna a pápa lábát, csak VIII. Bonifácra ráfogta, hogy nem pápa, hanem eretnek. Ma azonban már minden történetíró tudja, hogy VIII. Bonifác pápa Szép Fülöpnél sokkal igazhitűbb, tisztább erkölcsű és becsületesebb ember volt.

Aztán nem kellett-e menekülnie VII. Kelemennek is Rómából, mikor V. Károly császárral összekülönbözött, s nem járt volna-e ő is úgy, mint VIII. Bonifác, ha el nem menekül? Aztán nem ment-e könyörögni VI. Pius pápa is II. Józsefhez Bécsbe, s vajon volt-e valami eredménye könyörgésének? Bécsben pedig nem mutatta-e be előbb cenzúrára a prédikációját a császár hatóságainak, mielőtt elmondta?

Ugyanezt a VI. Piuszt később Napóleon tartotta börtönben, ott is halt meg és sokáig az ő holttestét is temetetlenül hagyták. Az istentelen lapok „utolsó Piusnak” csúfolták. De Napóleon is annyira nem bűnhődött emiatt, hogy utána utódát, VII. Piuszt csak azért, mert világi uralmáról nem volt hajlandó lemondani, szintén évekig tartotta börtönben s ott az agg és beteg egyházfőt hihetetlenül gyalázatos bánásmódban részesítette.

A pápa hosszú éveken át tartó szenvedései és megaláztatásai alatt nem akadt egyetlen egy uralkodó vagy hatalom, mely fel mert volna szólalni mellette.

Annyira nem volt kivétel pápák megalázása a középkorban se, hogy Canossát megelőzően VII. Gergely is elcsapatta püspökeivel IV. Henrik, Canossa után pedig VII. Gergely pápa is menekülés közben, idegen országban halt meg. Láttuk, hogy nemcsak hűbérését, a nála mindig nagyobb hatalommal bíró nápolyi királyt, hanem még pár ezer emberrel rendelkező bandavezéréket se tudott megfékezni a pápa. Még ezek is nemegyszer megalázták.

Hogy a pápaság elleni gyűlöletet sikeresen fokozhassák, az Egyház ellenségei a reneszánsz pápákat sokkal nagyobb uraknak, sokkal hatalmasabbnak tüntetik fel, mint a valóságban voltak. Mindenki azt hiszi, hogy a pápák régen a világ urai voltak, akik királyokat tehettek le és csaphattak el tetszésük szerint.

Hogy mennyire éppen ellenkezőleg volt a dolog, már csak abból is mindenki tudhatná, hogy az embereknek mindig az anyagi erő és az ezt biztosító pénz imponált és volt irányadó, de sohase az erkölcs. Így volt ez még a középkor legvallásosabb századaiban is, hogyne lett volna tehát így a már vallástalan reneszánsz korban! Hogy mennyi volt a pápák jövedelme,

azzal majd külön foglalkozunk. Hogy túl sok nem lehetett, azt adatok nélkül is könnyű bizonyítani.

Papnak csak az engedelmességek, az ad tiszteletet és az fizet, aki akar. Világos, hogy a pápának is. Hiszen lelki hatalom. Nem lehetett tehát ez a hatalom sohasem túl nagy, de túl pénzes se. Az emberek többségét mindig az anyagi érdek irányította és az is fogja irányítani. Becsület, erkölcs, másvilág is mindig befolyással van rá, volt és lesz, de ez a befolyás mindig háttérben volt és lesz, az anyagi befolyás, az érdek, a haszon s még inkább a kényszer mellett.

Aki csak lelkiekkel tud fizetni, kényszeríteni pedig semmire se tud, az sohasem lehet a földön se olyan gazdag, se olyan hatalmas, mint az, akinek végrehajtói, katonái, fegyverei, börtönei, hóhérai vannak. Igaz, a reneszánsz kor pápáinak is volt állama, voltak katonái is, börtönei és hóhérai is, de ezek, mivel a gazdájuk a pápa volt, sohasem félelmetesek, mint a földi királyokéi. De a pápai állam sohasem volt akkora egyébként se, hogy ennek alapján a pápák a világ urai lehettek volna. Hiszen a pápai állam még akkor se volt soha akkora, mint Olaszország (tehát Magyarország) egyharmada, amikor a legnagyobb volt. Hadserege még háború alatt se haladta meg a 10.000 főt még akkor se, mikor legnagyobb volt.

Hogy pedig katonái milyen harciasak, milyen félelmetesek lehettek, sejthetjük abból, hogy az olasz azt a fogalmat, amit az „anyámasszony katonája” fejez ki magyarul, úgy nevezik, hogy „soldado del papa”, a pápa katonája. Kell-e ennél jellemzőbb és csattanósabb bizonyíték arra, hogy a pápák elsősorban mindig pápák, mindig papok, mindig lelki hatalom voltak és maradtak, mindig az Evangéliumnak megfelelően viselkedtek és ezért a karddal való bánásmóddhoz sohasem értettek, de nem is akartak érteni úgy, mint a fejedelmek vagy a világ fiai?

A pápai erő, az Angyalvár, a franciák római inváziója idején és a legvilágiasabb pápa, VI. Sándor uralkodása alatt is, noha ő a pápák között is még legjobban volt főpap helyett uralkodó, olyan „pompás” hadiállapotban volt, hogy már ostroma megkezdése előtt magától bedőlt. A reneszánsz pápáknak még olyan zsoldosvezérek is hosszú éveken át tartó és külföldi szövetséges nélkül meg nem oldható bajokat tudtak okozni, akik mindössze 4-5.000 főnyi sereggel rendelkeztek.

De a pápával nemcsak idegen fejedelmek és tőle független olasz városok tudtak éveken át dacolni és neki mérhetetlen bajt, gondot okozni, hanem még saját alattvalói: a Colonnák, Orsiniek, Savelliek, Malatesták és társaik is. A reneszánsz kor ugyanis a feudalizmus, a kis-királyok kora volt. Az országok egyes részeit hűbérurak, oligarchák bírták, akik belügyekben teljesen függetlenek voltak hűbéruruktól, ha pedig az gyenge vagy tehetségtelen volt, akkor vele is büntetlenül szegülhettek szembe. Még inkább meg lehetett ezt tenni a pápával, aki elsősorban mégis lelki ügyekkel és az Egyház kormányzásával volt elfoglalva, s mivel a lélek embere volt, egyébként se értett úgy a kényszerítéshez, a fegyelemtartáshoz és szigorú büntetéshez, mint a földi urak.

Ezek az oligarchák, ha tehetségesek voltak, akkor természetesen nagyravágyók is voltak s ilyenkor mi sem volt könnyebb, mint szövetségbe lépniük a pápával majdnem mindig ellenséges lábón álló nápolyi királlyal, vagy a magukat Észak-Olaszországba befészkelte franciákkal, vagy Velencével, vagy a Viscontiak, vagy Sforzák uralma alatt álló Milánóval, vagy Firenzével vagy Ferrarával s mindjárt büntetlenül dacolhattak hűbérurukkal, a pápával, gonoszkodhattak, sértegethették, gúnyolhatták, területükön az Egyház szabadságát lábbal tapodhatták, s ha hosszú évek múltával a pápának szövetségesei segítségével sikerült is legyűrnie őket, akkor se bűnhődhettek. Ebbe ugyanis a békekötéskor a nápolyi király, Velence vagy Firenze nem egyezett bele, mert becsületbeli kötelességének tartotta s presztízsnak tekintette, hogy volt (és leendő) szövetségesét megvédje. S ha így volt ez még akkor is, ha a pápa politizált, szövetséget kötött, háborút viselt és győzött, gondolhatjuk, mi lett volna, ha csak szorosan az Egyház ügyeivel törődött volna és politikával elvből nem foglalkozott volna!

Nem kényúr volt a pápa, akit mint hatalmast, ellenszenvvel kell nézni, hanem – mint általában a földön a jó képviselői szoktak – legtöbbször olyan, gyengesége miatt többnyire

szenvedő fél, akivel a gonoszok szabadon visszaélhettek, s aki ezért részvétükre érdemes, nem pedig irigyelnünk kell.

Ne feledjük, hogy még IV. Henrik is, akivel Canossát járatott VII. Gergely, mielőtt Canossát járt, talpnyaló püspökeivel *egyszerűen letette a papát* (ezért kapta az exkommunikációt, de ezért már igazán meg kellett kapnia). De viszont rögtön Canossa, azaz vezeklése és feloldozása után is már kedve volt újra úgy gőgösködni, hogy a pápa követét egyszerűen nem is fogadta. Igaz, hogy utána menekülnie is kellett egypárszor, de viszont a pápának is menekülnie kellett, sőt menekülés közben halt meg, „számkivetésben”. Pedig VII. Gergely egyik legnagyobb pápája az Egyháznak, szentté is van avatva és olyan időben volt pápa, mikor az Egyház tekintélye a legnagyobb volt. Képzhetjük hát, milyen megalázásokban részesültek a reneszánsz kor pápái, mikor már az értelmiség előtt a papság gúny és megvetés tárgya volt, tehát „átka” sem sokat számított.

Azt nemcsak IV. Henrik, aki az Egyház fénykorában élt, tette meg, hogy térdet hajtott a pápa előtt és a lábát csókolta. Ezt megtette és megteszi ma is minden katolikus uralkodó. A gonoszok és hitványak is és természetesen megtették azok az olasz kiskirályok is, akik közül egyiknek-másiknak a pápával való felháborító viselkedését mindjárt ismertetjük. Ámde ne feledjük, hogy mindez csak külsőség volt s nem ezek számitanak, hanem a tettek.

Ahogy IV. Henrik canossai megalázkodása tulajdonképpen a pápa becsapása és közönösleges képmutatás volt, melynek csak azért vetette magát alá, mert ezáltal feloldozást szerzett az exkommunikáció alól, ezzel pedig megmentette trónját: épp úgy a reneszánsz kor uralkodói és oligarchái is a pápa előtti külső hódolatot csak azért teljesítették, mert ez akkor szokás volt, megtagadása az akkor még hívó tömegek haragját zúdította volna rájuk, melyet – uralkodói bölcsességük azt mondta – kár lett volna magukra vonni. Maguk a hódolók az egészet csupán külsőségnek tekintették, s éppen nem akadályozta őket abban, hogy utána néhány hónap múlva ellenpápák állításával ne kísérletezzenek, sőt lélekben akár még maga a hódolat idején is ne tápláljanak ellenséges terveket az Egyház fejével szemben.

Ugyanekkor azonban azt is meg kell mondanunk, hogy ekkor még majdnem mindenki hitt (Petrarca, Boccaccio, Lorenzo de Medici, sőt még Machiavelli is megtért és meggyónt a halálos ágyán), tehát a fejedelmek is.

A hitük azonban többnyire csak akkor érvényesült, mikor már elhagyta őket a hatalom, azaz a halálos ágyukon. Egyeseknél természetesen előbb is.

Mikor például I. Ferenc francia király VII. Kelemen pápával találkozott (s természetesen ő is térdet hajtott előtte és lábsókra járult hozzá, előtte azonban exkommunikálni kellett), a kíséretében levő francia főurak titokban egymás után kérték az exkommunikáció alóli feloldozásukat. Látszik belőle, mennyire komolyan vették s mennyire hittek, tehát mennyire nem őszinte volt az a fölény, mellyel gonoszokdásuk idején ezt a büntetést fogadták.

Ez a pápa előtti hódolat (még királyok és császárok részéről is) egy nagyon szép, fontos és meghatározó eszmét fejez ki. Nem felemelő-e, ha a fegyver, a földi hatalom birtokosai, azok, akik élet-halál urai, így megalázzák magukat az eszme, a lélek, a védtelen Evangélium képviselője előtt s elismerik fölényét? Ebből természetesen a logikus következményeket is levonni, tehát cselekedeteinkben is az Evangélium szolgáinak lenni és mindenben szerinte igazodni már egy kissé nehezebb dolog. Nem csodálkozhatunk tehát, ha a valóságban legtöbbször csak külsőség volt, de nem igazi, benső hódolat Krisztus előtt, de tagadhatatlan, hogy azért így is szép dolog, meghatározó és felemelő.

Mindjárt meglátjuk, hogy ezzel a látszathódolattal szemben milyenek voltak a cselekedetek, azaz mi volt a valóság. Ennek bemutatására annál inkább szükség van, mert az Egyházon kívül állók, sőt ma már többnyire még a belül állók is, a fejedelmeknek ezt a pápa iránti hódolatát nem felemelőnek tartják, hanem – mivel az Egyház s általában minden földi hatalom iránt ellenszenvvel viseltetnek – visszatetszik nekik, túlzottnak tartják, sőt emberimádást lát-

nak benne. Tanulságos tehát látnunk, hogy nemcsak emberimádást nem foglalt ez magában, hanem még a legelemibb tiszteletet sem.

Aki itt azt mondja, hogy úgy kellett a pápáknak, minék kényszerítették még a szuveréneket is emberi önérzetük ilyen ellenszenves megtagadására, azt figyelmeztetjük arra, hogy nem a pápák kényszerítették az ilyesmit (honnan vették volna hozzá az erőt?), hanem az uralkodók adták ezt nekik önként. Mikor például III. Frigyes császár II. Pál pápával találkozott, midőn a háromszoros térdhajtást és a lábcsókot már teljesítette, még külön kifejezte azt az óhaját is, hogy a pápa lóra szállásakor a kengyelvasat is szeretné tartani, amit legnanói verebégye után Barbarossa Frigyes teljesített III. Sándor pápának.

De ha mégis kényszerről lehet szó, akkor is nem a pápa, hanem a közvélemény és az évszázados szokás, főképpen pedig az akkor még mindenki (még ezekben az önző és hitszegő, machiavellista uralkodókban is) meglévő vallási meggyőződés okozta a kényszert, nem pedig a pápa. Mivel pedig a hódolat Krisztus földi helytartójának, tehát az Evangéliumnak, az Egyháznak szólt, világos, hogy a pápának örömmel kellett néznie, de örömmel minden igazi kereszténynek is, akit a sátáni góg és az Evangélium elleni gyűlölet nem vakított el.

Lássuk tehát a túlságosnak látszó külső hódolattal szemben, melyet az emberekben akkor még meglévő hit követelt, a kiábrándító valóságot, melyet viszont az emberi szenvedélyek, a góg, a dac, az anyagiasság, az egyéni és a nemzeti önzés okozott.

Mikor III. Callixtus nagy energiával kereszties háborút hirdetett az akkor veszedelmesen terjeszkedő s már Konstantinápolyt is elfoglaló török ellen, Ragusa dalmát város nemcsak megtagadta (meg merte tagadni) az erre a célra összegyűlt pénz kiszolgáltatását az e célból ott megjelent pápai megbízottaknak, hanem kereszties háború helyett ugyanakkor egyenesen *szövetséget kötött* Mohamed szultánnal. A pápa mégse exkommunikálta érte a város lakóit, hanem csak megfenyegette őket vele (1457. december). (Pastor, I., 725. o., harmadik kiadás)

Mikor X. Leó hirdetett a török ellen kereszties háborút, Velence azt válaszolta, hogy ő nem készülődhet a török ellen, mert kereskedelme miatt a törökkel jóban kell lennie. Ha azonban a háború már megindult, akkor ő is részt vesz majd benne.

A pápa mindenütt nagy könyörgő körmeneteket rendelt el, hogy a tömegek érdeklődését és áldozatkészségét felkeltse. Velencében nem a várost, hanem az ottani patriarchát bízta meg e körmenetek megrendezésével, hogy a város mondhassa a töröknek, hogy nem ő rendezte őket, hanem a pápa. A város azonban a patriarchának se adott engedélyt a körmenet megtartására. A pápa ezt is eltűrte. Nemsokára azonban még azt is megtudta, hogy a város titokban megújította a békét a szultánnal.

Azt a pápa akkor még nem tudta, hogy Velence – hogy a törököknek kedvükben járjon – egyenesen értesítette őket a kereszténység készülődéséről és a készülődés minden mozzanatáról. Ma azonban a történetírás már ezt is tudja. (Pastor, IV. kötet, I. rész, 162. o.)

Piccinino tehetséges zsoldosvezér a nápolyi király és a milánói herceg titkos támogatásával az öreg III. Callixtus pápa alatt egymás után kerítette hatalmába az egyházi állam várait és városait. A pápa nem rendelkezett akkora fegyveres erővel, hogy vele szemben országa integritását megvédhesse. Utóda, II. Pius, hogy ezzel a Piccininóval el tudjon bánni, azzal kezdte uralkodását, hogy unokaöccsével, Antonio Piccolominivel el akarta vetetni Ferrante, a nápolyi király, egyik törvénytelen leányát (láttuk már, hogy maga Ferrante is törvénytelen gyerek volt). Erre Ferrante és a vele szövetséges milánói herceg tudtára adták Piccininónak, hogy megvonják tőle támogatásukat. Erre Piccinino visszaadta a pápának az elfoglalt városokat, de ekkor se ingyen, hanem 10.000 dukát lefizetése ellenében. A felszólítás természetesen azért történt, mert a tervezett házasság egyúttal a pápa politikai támogatását is jelentette Ferrante és a nápolyi herceg részére. De viszont ezzel elvesztette az Egyház Nápoly és Milánó ellenfeleinek politikai támogatását.

A pápa katonailag (s így politikailag is) olyan jelentéktelen tényező volt, hogy fő gondja az volt, hogy az Anjouk és az aragóniaiak, vagy a franciák és a német császár közötti szövet-

ségben eltalálja, hogy jelenleg melyik az erősebb fél és ahhoz csatlakozzék. Ha ugyanis számítását ebben elhibázta, mint VII. Kelemen mindig elhibázta, akkor esetleg még Rómából is menekülniük kellett, mint VII. Kelemennek kellett. Az aggastyán VIII. Incének már egyenesen arra kellett gondolnia, hogy a nápolyi király elől újra Avignonba menjen.

Nemcsak az egyháziak áldozatkészségét, hanem egyúttal elnyomott voltát is mutatja, hogy a II. Piustól a török elleni védelemre összehívott mantuai kongresszuson – melyen a világiak a legnagyobb közönyt, sőt rosszakaratot tanúsították a kereszténység ügye iránt – a pápa azt indítványozta, hogy a papok ajánlják fel három évre jövedelmük tizedrészét, a világiak egyharmincad részét és a zsidók egyhuzad részét. A papokat tehát még a zsidóknál is jobban igénybe akarta venni. A világiak azonban nemcsak azt tartották természetesnek, hogy az egyháziak háromszor annyit adjanak, mint ők, hanem még ennyit se akartak megajánlani. (Mikor pedig nagy kelletlenül végül mégis megajánlották, láttuk Raguzában, hogyan teljesítették.) Luther és társai azonban mégis amiatt panaszkodtak, hogy Németországból *minden pénzt Rómába visznek*.

Velencében egyenesen olyan törvény volt, hogy nemcsak papot, hanem azt, *akinek a rokonságában pap van, se lehet a tanács tagjává választani*. II. Pál pápa, aki velencei volt és igen nagy barátja földijeinek, szóvá tette, milyen nagy megszegés ez a papságra, mert hiszen így még a hitetlenek se bánnak vele. Ezt a rendelkezést tehát azonnal el kell törölni. De Velencének esze ágában se volt eltörölni. Valóban, ilyen törvényt még a kommunisták se hoztak sehol. Ellenben egy katolikus olasz város, melynek követei a pápa lábát csókolták, hozott. Ugyanakkor a valóságban azonban csak olyan úr volt a pápa, hogy mikor e törvény eltörlését követelte, rá se hederítettek.

A nápolyi király a pápa hűbérese volt. A pápa nevezte ki királlyá, azonban majdnem mindig a pápa legnagyobb ellensége volt és lehetett. Mivel sokkal nagyobb sereget tartott mint a pápa, a pápának valósággal állandóan hízelegnie kellett neki. A hűbéri adót pedig sokszor még akkor se fizette, mikor nem voltak rossz viszonyban. Az aggastyán VIII. Incét valósággal gyalázta és gúnyolta, pamfletet adatott ki ellene, melyben rágalomokkal árasztja el. A pápa keserűen panaszkodott a francia követnek, hogy ő mindent eltűrt Ferrante királytól, hogy őt az elnézés csak még elbizakodottabbá tette. A hatalmak azonban tétlenül nézik az ő gyalázását. Kénytelen elhagyni Olaszországot, mert Ferrante ellen lehetetlenség fellépnie, ha mindenki cserbenhagyja. Az egyházi állam kis hadereje és oligarcháinak megbízhatatlansága miatt, akik az ő bajainak csak örülnek, semmit se tehet. De a pápa szerencsére utána hamarosan meg is halt és így nem következett újabb Avignon.

Ugyanez a Ferrante II. Pál pápával még azt is megtette, hogy azzal fenyegette meg, hogy ha nem áll melléje, a törökkel fog szövetekezni. Ferrante apja (Alfonso) meg többek között azt hányta III. Callixtus pápa szemére, hogy alacsony származású. Ez az Alfonso, mikor 1456 őszén megürült országa legfontosabb érseksége, a sarragosai, oda az unokáját akarta tenni, de olyan unokáját, aki nemcsak az ő törvénytelen fiának (Ferranténak) a fia volt, hanem magának Ferranténak is törvénytelen ivadéka, s ráadásul csak 11 éves volt. Mivel a pápa itt nem engedett addig, míg Alfonso élt, betöltetlen maradt a fontos érseki szék, mert természetesen Alfonso se engedett, s a pápának nem volt ereje ahhoz, hogy Alfonsóval szemben törvényes jogait gyakorolni tudja.

Alfonso halála után viszont azt követelték a pápától, hogy II. János aragóniai és navarrai király fiát nevezze ki, s ráadásul ez is csak gyerek volt még és ez is törvénytelen gyerek. (Ilyenek voltak az akkori királyok; láttuk, hogy ugyanekkor e tekintetben VI. Sándort kivéve, milyen feddhetetlen erkölcsű volt az összes pápa, legalábbis már pápa korukban, de milyen sokan voltak köztük olyanok is, akik mindig.)

E második követelés megtagadásához már nem volt ereje a pápának, ezért megelégedett félmegoldással: érsek lett a gyerek, de addig, míg megnőtt, csak évi 10.000 dukátot kapott a jövedelemből, az egyházmegyét pedig helyette a pápa unokaöccse, a későbbi VI. Sándor pá-

pa kormányozta, tehát szintén nem megfelelő ember, s most már nem a király, hanem a pápa hibájából. Világos ugyanis, hogy akkor, mikor a királyi udvarok fattyúkkal voltak tele, a pápák se lehettek arkangyalok.

Nem szabad ezen csodálkoznunk, mert emberileg nézve – kivált ilyen romlott korban s mikor az Egyház ennyire nem volt a maga ura – szinte lehetetlenség, hogy csak a királyok legyenek önzők és erkölcsileg elfajultak vagy gyöngék, a pápák azonban soha, még kivételképpen se.

Alfonso például, mikor a pápa ellenállt követeléseinek és nem egyezett bele törvénytelen fia szintén törvénytelen fiának 11 éves korában érsekké tevésébe, szemére hányta, hogy ő is már pápasága első évében bíborossá tette két unokaöccsét. Sajnos, a szemrehányás nem volt alaptalan. Mégse mondhatjuk azonban azt, hogy kettejük közt csak annyi különbség volt, hogy Alfonso tizenkilenc volt, a pápa pedig egy híján húsz.

A pápa unokaöccsei ugyanis nem voltak törvénytelen származásúak, sem éretlen gyerekek, mert már harminc felé jártak. Másodszor a pápa illetékes volt, a jogát gyakorolta kinevezésükkel, mert hiszen az Egyház feje volt és egyházi dologban intézkedett, míg Alfonso király jogot bitorolt.

Harmadszor láttuk, III. Callixtus pápa erkölcsileg mindig, egész életében feddhetetlen volt, a rokonpártolásra pedig szinte rá volt kényszerítve, ugyanis a bíborosi testületet erőszakosságukkal a királyok töltötték meg olyan emberekkel, akik mint bíborosok, mindig az illető királyok emberei s a pápa ellenségei maradtak s királyuk kívánságára nemegyszer még azt is megtették, hogy ellenpápákat választottak, akkor a pápa egyenesen rá volt kényszerítve arra, hogy ő is gondoskodjék magáról ellenségeivel szemben olyan bíborosok kinevezésével, akikről tudhatja, hogy sohase állnak majd ellenségei mellé, mert hiszen érdekeik azonosak, mert családja tagjai.

Hogy aztán ezek között a bíborossá lett páparokonok között is akadtak olyanok, akik csak pápa nagybátyjuk mellett voltak, de nem az Egyház mellett és nemegyszer erkölcsökkel is szégyent hoztak nagybátyjukra, az ebben a korban, mikor alig volt főrangú ember, aki ne lett volna kicsapongó, emberileg elkerülhetetlen volt.

A pápa rokonai bűneit természetesen nem tudta és nem is tudhatta előre. De ilyesmit utólag is csak pletykákból lehet megtudni, pletykákat pedig nem szokás elhinni, kivált mikor legközelebbi hozzátartozóinkról van szó, s mikor a bajon segíteni gyakorlatilag már úgyse lehet. Bíborosokat méltóságuktól nyilvánosan megfosztani, kivált titkos és ellenőrizhetetlen dolgok miatt nem lett volna okos dolog. Láttuk, VI. Orbán hogy pórul járt érte, de maga az Egyház még nála is jobban.

Azon se csodálkozhatunk, ha akadtak olyan pápák is, akik azokból az egyházi javadalmakból, melyek akkor már gyakorlatilag a főurak és uralkodók szabad prédája és rablása tárgya voltak, néha a maga rokonainak is juttatott, és lelkiismeretét azzal nyugtatta meg, hogy az Egyház vagyona még így is jobb helyen van, mint egyébként lenne, mert ők ezt az egyházi vagyont, legalábbis addig, míg a rokonpápa él, nem használják egyházellenes célokra. (Sajnos, a pápa nagybácsi halála után előfordult, hogy ezek is az Egyház ellen használták, de ez náluk mégis ritkábban fordult elő s még az is haszon volt, hogy legalább azt lehetett róluk tudni, hogy *egyelőre* (míg pápa rokonuk él) nem fogják az Egyház ellen felhasználni.)

1457 októberében egyébként Alfonso király szeretője, a szép Lucrezia di Alagno Rómában járt. Olyan fényes kísérettel és pompával jött, mint egy királyné. Alfonso azt állította, hogy csak platonikus szerelem köti hozzá. A pápa ha ezt nem is hitte el, sokkal kisebb úr volt annál, Alfonso meg sokkal nagyobb, semhogy Rómában szóba se állhattak volna vele s ezzel Alfonsót még jobban magukra merték volna haragítani.

Komoly hírek vannak arról, hogy Lucrezia azért ment Rómába, hogy a pápát megkérje, hogy ismerje el a király második feleségének (mert természetesen még a főfeleség is élt). Tudjuk, hogy Hesseni Fülöp ezt el tudta érni Luthernél, világos azonban, hogy Lucrezia, il-

letve Alfonso nem tudta elérni a pápánál. Még a reneszánsz pápánál se. Tőle még azt is zokon vesszük, hogy egyszerűen miért nem dobta ki ezt a Lucreziát. Bizonyára ezt is megtette volna, ha mint pápa, csak feleannyi hatalommal és anyagi erővel is bírt volna, mint a pápaság ellenségei felteszik.

III. Callixtus Alfonso irányában abban, ami hatalmában állt, úgy megalázta magát, hogy még unokaöccsét, a későbbi VI. Sándort is (aki pedig ugyancsak tudott tárgyalni és embereket megnyerni) elküldte Nápolyba, hogy Alfonso kegyét magának megszerezze, de sikertelenül. Alfonso nem „bocsátott meg” a pápának. A pápa 1458 júniusában, tehát élete utolsó évében, így nyilatkozott róla: „Mióta Alfonso Nápolyt megszerezte magának, az Anyaszent-egyháznak nem volt nyugalma. (Pedig említettük, hogy a nápolyi király hűbérese, tehát adófizetője volt a pápának. Azt hihetné tehát az avatatlan, hogy a pápa valóságos kényúr volt felette. Adót is inkább csak kellett volna fizetnie, mint tényleg fizetett. Időnként természetesen fizetett is.) Szakadatlanul gyötörte Márton pápát is, Jenőt is, engem is. Ezért ha Alfonso meghal, utódomat meg akarom szabadítani ettől a szolgaságtól. Minden erőmből megakadályozni töreksem, hogy Don Ferrante, a király törvénytelen fia megtarthassa a nápolyi királyságot.” (Azt ugyanis hűbérura, a pápa adományozta. A dolog vége aztán az lett, hogy mégis Ferrante lett a nápolyi király és a pápák többnyire támogatták is az Anjoukkal szemben, akik szintén jogot formáltak Nápolyra. Ezzel azonban a hatalmas francia királyt, az Anjouk rokonná tették ellenségükké. Láttuk, hogy Ferrante mégis nemcsak erkölcsstelen életű volt és törvénytelen ivadékokkal épp úgy el volt látva, mint apja, hanem a pápa és az Egyház ellen is épp annyit vétkezett, mint az.)

De persze a többi uralkodó se volt sokkal különb a nápolyi királynál. III. Callixtus 1455-ben lépett trónra s életét a török elleni védekezésre fordította, mert ekkor már Konstantinápoly is az iszlám kezére került. Sikerült is elfogadtatnia a keresztény uralkodókkal az e célra megszavazott tized engedélyezését, de annak ellenére, hogy – mint láttuk – elsősorban a papok fizették, a pápa a nagy Franciaországból még 1457 márciusáig se kapott meg belőle egy fillért se.

A pápa panaszára, mely természetesen az egész keresztény világ tudomására jutott, végül VII. Károly (akinek nemi élete egy cseppet se volt kevésbé züllött, mint akár Alfonsóé, akár Ferrantéé) megengedte, hogy az ő országában is szedhetik a tizedet a keresztes háborúra. A pápa minden addigi bosszúságát elfeledve 1457 májusában külön köszönő iratot intéz hozzá emiatt, sőt az aranyrózsával tünteti ki. (Így kellett a pápának hízelegnie és magát megaláznia ez életüket kéjelgésekben töltő királyok előtt, ha el akart náluk valamit érni. Pedig ha találkoztak vele, úgy hajtogatták előtte a térdüket és csókolták a lábait, hogy a rosszmájú nézők egyenesen emberimádást láttak benne, melyet természetesen a „gögös” pápa szerintük annak a „túl nagy” földi hatalomnak alapján „kényszerített ki” belőlük, melyet a hívek adományai-ból befolyt pénz tett számára lehetővé.)

A pápa és a király szerződést kötöttek, hogy a befolyt pénzen egy flottát állítanak ki. Hiába volt azonban a dicséző bréve és az aranyrózsa (pedig a pápa bizonyára csak azért adta mindkettőt, mert jól tudta, mennyire olajoznia kell a király jóindulatát), a király utána hamarosan mégis megtiltotta annak a pénznek az országból való kivitelét, mely a keresztes háborúra összejött. Még felháborítóbb volt, hogy VII. Károly azt a hadiflottát, melyet a pápával kötött szerződés alapján kiállított, szintén nem engedte a török ellen kifutni, hanem visszatartotta, s később ellenségei, az angolok és Nápoly ellen küldte (melynek koronájára, mint említettem, az Anjouk is vágyakoztak, hiszen Alfonso tőlük hódította el). A párizsi egyetem – világos, hogy a király iránt való talpnyalásból – a pápa keresztes háborújával szemben az egyetemes zsinathoz fellebezett (hogy ezen a címen a királynak joga legyen addig nem fizetni), egyes elfajult főpapok pedig, (sőt még az egyik francia bíboros is) tiltakozást adtak be VII. Károlyhoz a pápa azon vakmerősége ellen, hogy a francia egyházat a király engedélye nélkül „megadóztatja”.

Annak szemléltetésére, hogy milyen „túlságosan” nagy úr volt a pápa és mennyire „túl hatalmas”, lássunk egy pápai állambeli oligarcha családot, Rimini urait, a Malatestákat. Sigismondo volt a család feje. Pastor azt írja róla, hogy „nemcsak a korareneszánsz legijesz-tőbb jelensége ő, hanem minden idők egyik legrettenetesebb fejedelme”. Épp olyan elfajult volt, mint amilyen bátor és sokszor a szerencse is kedvezett neki. Egyesítette magában a kényúr Machiavelli kívánta feltételeit: egy személyben volt oroszlán és róka. De tehetséges és nagystílu is volt. Nemcsak pártolta a tudományokat és a művészeteket, hanem ő maga is tudós, költő és bölcselő volt.

Rajta is láthatjuk azonban, hogy a műveltség még nem kezesség arra, hogy valaki jelle-mes és jó erkölcsű is legyen. „Nincs az a szörnyűség – írja Pastor –, amit ez a kihívó pogány el ne követett volna vagy elkövetni képes ne lett volna.” Ennek a vérszomjas kéjencnek, aki az egyik feleségét megölte, a másikat kirúgta, semmi se volt visszaszító. Családja körében és családján kívül a leggyalázatosabb gazzetteket követte el. Említettük már, hogy még Ró-bert nevű fia ellen is perverz merényletet kísérelt meg.

Az özöző, nagyravágyó és tehetséges Sigismondo Malatesta felhasználta a pápa hadi gyengességét és elfoglalta a pápai állam egyes részeit. II. Pius, aki egész életét épp úgy, vagy még jobban a török elleni küzdelemnek szentelte mint III. Callixtus s ezért nemzeti szem-pontból is hálánkra érdemes, mindenekelőtt békét akart létrehozni a keresztény államok kö-zött, mert addig, míg egymással harcoltak – pedig mindig ezt tették, sőt még a pápai állam ellen is állandóan támadásokat intéztek, valahányszor alkalom volt rá, az pedig majdnem mindig volt – nem lehetett szó a török elleni kereszties hadjáratról. A pápa a mantuai értekez-leten nagy nehezen elérte, hogy ezt kimondták. Ekkor haragította magára Sigismondo Mala-testát, mert a békével együtt járt, hogy az addigi erőszakos foglalásokat is mindenkinek vissza kell adnia. (Addigi pártfogói Malatestát ebben nem merték már pártul fogni.)

A keresztény béke azonban csak egész rövid ideig tartott (sőt sohase jött valójában létre), sőt az egyházi államnak még újabb ellensége is lett a tehetséges és ezért nagyravágyó Piccinino zsol-dosvezér személyében, aki mind több részt foglalt el a pápa országából s így a pápa kénytelen volt háborút viselni ellene. A Malatesták erre a pápa baját azonnal felhasználták arra, hogy a régebben elfoglalt s kénytelen-kelletlen visszaadott egyházi területeket újra elfoglalják, termé-szetesen az egyházi állam hatalmasabb szomszédainak helyeslésével, sőt titkos támogatásával. Hiszen ők is mindig foglalni akartak és foglaltak, s így érdekük volt, hogy a pápa gyöngye legyen.

II. Pius nagy eréllyel lépett fel, de természetesen nemcsak maga. Ahhoz ő „gyenge le-gény” volt, hogy akár csak olyan kis féluralkodókkal is, mint a Malatesták voltak, egymaga szembeszálljon. A milánói herceget hívta segítségül, akivel ekkor szövetségben volt. Ugyan-ekkor Sigismondo Malatestát exkommunikálta, hűtlensége miatt még hűbérét, Riminit is el-vette tőle s bűneiért (fajtlanság, gyilkosságok, békebontás, erőszakosságok, jogtiprások stb.) megindította ellene a bírói eljárást.

Malatesta, a tipikus reneszánsz kori pogány gúnyolódott a pápán és büntetésén. Miköz-ben jóízűen evett-ivott és lakmározott, mulatótársaitól nevetve kérdezgette, hogy lehet az, hogy ha az embert exkommunikálják, akkor is épp úgy ízlik neki a jó étel és a jó borok, mint azelőtt. Egyébként az egyházi szertartások gúnyolása már régebben kedvelt szokása volt. Egyik éjszakai orgiájáról hazatérőben például tintát öntetett a templom szenteltvíztartójába s aztán másnap reggel röhögve figyelte tréfája következményét a hívek arcán.

Szeretőjének, Isottának, akit később feleségül is vett, mint istennőnek állíttatott kápolnát és síremléket. A kápolna tele van az „I” és „S” betű (Isotta és Sigismondo) különféle kombi-nációival.

A milánói herceg, a pápa szövetségese semmit se tett Malatesta ellen, a pápa azonban öt-ezer embert fogadott. Az Egyház feje nemcsak soha fegyvert nem ragadott, még II. Gyula sem, hanem saját katonasága se volt soha, hanem időnként, ha szükséges volt, fogadott né-hány ezer zsoldost, ha ugyan volt rá pénze (legtöbbször kölcsönt vett fel ilyenkor). Ezek szá-

ma azonban még rendkívüli esetekben se érte el a 10.000-et. A pápa seregét azonban a tehetséges és vakmerő Malatesta, aki a pápával ellentétben természetesen maga harcolt, sőt úgy küzdött, „mint egy dühös medve” (a Malatesták címerében egyébként elefántok vannak), rögtön teljesen szétverte. Malatesta egyébként Piccininótól is kapott ekkor 16.000 dukátot. Velence is rendkívül örült a pápa vereségének, mert lekenyerezésül Malatestától már ő is megkapta rablása egy részét, Monte Marcianót, hiába tiltakozott ellene a Szentszék.

A pápának az volt a szerencséje, hogy Federigo di Urbino személyében most véletlenül ő is tehetséges vezért talált (ritkaság volt az ilyesmi), aki aztán Sinigagliánál Malatestát teljesen tönkrevverte. Oly tehetséges és elvetemült ember azonban, amilyen Malatesta volt, nem adta meg magát könnyen sorsának. Velencéhez folyamodott, mely titkon eddig is pénzzel támogatta. Most, hogy vereséget szenvedett, Velence még kevésbé merete nyíltan és katonailag támogatni. Csak közbenjárt érte, hogy kedvezőbb békét eszközöljön ki számára a pápánál. A pápa azonban – igen bölcsen – nem akarta elszalasztani a jó alkalmat arra, hogy evvel a gonosztevővel végleg elbánjon.

Aztán Malatesta Federigo di Urbinót próbálta megkönyékezni és ígéretesekkel megvesztegetni, hogy a pápát elárulja. Ez se sikerült. Federigo nemcsak becsületes volt, hanem a tehetséges hadvezér azon tulajdonsága is megvolt benne, hogy a megvert ellenségnek nem hagyott békét, hanem tovább üldözte és szorongatta. Így aztán – de csak azért, mert a pápa a nagy pénzáldozaton kívül, melybe neki ez a háború került, még nagyon szerencsés is volt – végül sikerült legyűrni ezt a veszedelmes zsarnok családot, mely akkor már húsz éve volt réme az Egyháznak és szomszédainak. A legnagyobb hasznot azonban itt is Velence aratta, mert a már említett Monte Marcianón kívül Sigismondo öccse, Domenico, pénzzavarukban 4.000 dukátért még Cerviát is eladta neki s Velence közben még Ravennát is hatalmába kerítette.

A Malatesták azonban még most is és még így is csak részben bűnhődtek, mert megalázva és hatalmukban megbántva bár, de mégis Rimini urai maradtak. Nemcsak Velence, hanem még Milánó és Firenze is közbenjárt ugyanis értük, s a pápa velük szemben nem volt annyira független, hogy kérésüket megtagadhatta volna. Meg kellett ugyan alázniuk magukat az Egyház előtt, bűneiket nyilvánosan megtagadniuk és a pápának továbbra is adót fizetniük, de Sigismondo nemcsak vérpadra, hanem még a börtönbe se került, sőt mint bűnbánó, megkapta az exkommunikáció alóli feloldozást is. A pápa azonban még ilyen kis győzelmet is ritkán ért el lázadó alattvalóival vagy hatalmaskodó szomszédáival szemben. Például Piccinino még annál is sokkal kevésbé bűnhődött, mint Malatesta. Mindezek láttára képzelhető-e nagyobb igazságtalanság, sőt komikum, mint a pápát azért kárhozatni, hogy miért kötött katonai szövetségeket és miért viselt háborúkat?

II. Gyula az egyik leghatalmasabb pápa volt s egyébként is kemény, szigorú, katonás ember, akitől mindenki félt. 1507. február közepén mégis ezt mondta XIII. Lajos francia király a firenzei követnek: „Tudtára adtam a pápának, hogy ha ő a genuaiakat pártul fogja, én Giovanni Bentivogliót azonnal visszaküldöm Bolognába (tehát a pápai államba). Ez nekem csak egy levelembe kerül és Bentivoglio még 100.000 dukátot is fizet nekem érte. Tény, hogy a Rovere-pápa parasztoktól származik (természetesen ez se volt igaz, hanem csak annyi volt belőle való, hogy ősi nemesi családja nem volt gazdag), ezért bottal kell a háta mögött lenni az embernek.”

Ugyanezzel a II. Gyula pápával Katolikus Ferdinánd spanyol király úgy bánt, hogy mikor 1507 júniusában Nápolyból Savonába hajózott, a pápa Ostiába ment, hogy a királlyal találkozhasson. A király azonban elhajózott Ostia mellett anélkül, hogy ott kiszállt volna s egyenesen Savonába ment, ahol aztán 1507 júniusában találkozott és kibékült XII. Lajossal, akivel addig ellenséges viszonyban volt, hogy együtt bánjanak el a pápával. Nemcsak háborúról tárgyaltak, sőt elsősorban nem arról, hanem *ellenpápa* felállításáról.

1508 májusában Ferdinánd a nápolyi alkirályhoz intézett iratában azzal fenyegetőzik, hogy összes alattvalóját elvonja a pápa iránti engedelmességtől és egyszerűen megparancsol-

ja az alkirálynak, hogy azokat, akik olyan pápai bullákkal jelennek meg nála, melyeken nincs rajta a királyi „placet” [jóváhagyás], egyszerűen köttesse fel. Olyan hallatlan dolog ez, hogy a történétírók régen azt hitték, hogy az egész irat egy későbbi, protestáns forrásból származó hamisítvány. Ma azonban már semmi kétség se lehet felőle, hogy az irat valódi s teljesen egyezik azokkal az értesülésekkel, melyeket a történétírás Katolikus Ferdinánd lelkületéről és eljárás módjáról bír. (Mikor például egyszer azt mondták neki, hogy V. Károly császár felháborodva panaszkodott amiatt, hogy becsapta, Katolikus Ferdinánd ezt válaszolta: Nem egyszer csaptam be, hanem már számtalanszor.) Ferdinánd megtette azt is, hogy megjelent pápai bullákat egyszerűen elsikkasztott, hogy alattvalói meg ne tudják tartalmukat. 1509. augusztus 31-én pedig olyan rendeletet adott ki, hogy aki a pápától vagy követétől olyan rendelkezést eszközöl ki, mely az inkvizíció ellen szól, halállal büntetendő. (Pastor, III., 625. o. jegyzet)

De a demokrata rendszerű olasz köztársaságok – úgy látszik – még nagyobb és gögösebb urak voltak Krisztus földi helytartójával szemben – akinek külsőleg egyébként a lábait csókolgatták – mint az uralkodók, még akkor is, ha a félelmes egyéniségű II. Gyula volt ez az égi helytartó. Mikor például II. Gyula Pisani velencei követ előtt kikelt az ellen, hogy a köztársaság milyen illetéktelenül beleavatkozik az ő egyházi joghatóságába és hozzáfűzte, hogy a Signoria ezt az eljárását még meg fogja bánni, a követ azt válaszolta, hogy „Szentséged ezt csak akkor tudja majd megvalósítani, ha előbb nagyobb erőre tesz szert”.

II. Gyulát ez a lekicsinylő megjegyzés rendkívüli indulatba hozta s ezért ezt válaszolta a követnek: „Nem fogok nyugodni addig, míg magukat megint olyan egyszerű halászsokká nem teszem, mint amilyenek azelőtt voltak.” „Mi pedig – válaszolt neki Pisani – a szentséges atyát, ha nem vigyáz magára, egy kis falusi plébánossá fogjuk tenni.”

Pastor azt írja, hogy ilyen hangnem használatának nincs párja a diplomácia történetében. Valóban. Ne feledjük ugyanis, hogy a velencei követ ezt nem a pápa háta mögött mondta, mint a francia király az ő előbb idézett kihívó megjegyzését, hanem a pápa szemébe.

Pedig II. Gyula Velencét egyébként annyira értékelte, hogy egyszer azt mondta, hogy „si quella terra non fusse, bisognaria farne un'altra” (ha nem lenne, ki kellene találni helyette egy másikat). Azonban II. Gyula nem engedett az Egyház jogaiból és az igazságból. Újra meg újra felszólította Velencét, hogy adja vissza azokat a területeket, melyeket az egyházi államból elfoglalva tartott. Mivel minden felszólítás hasztalan volt, interdictum [egyházi tilalom] alá vetette a várost, vezetőit pedig exkommunikációval sújtotta. A velenceiek eleinte ezen is úgy gúnyolódtak, mint Sigismondo Malatesta, s mint cinikus és csak a pénzt értékelő kalmárok szoktak.

Bosszújukban annyira mentek, hogy ők (és a franciák) voltak azok, akik II. Gyula homoszexualizmusáról a híreket terjesztették. (Hogy mennyit lehet az effajta híresztelésekre adni, mutatja, hogy még az aszkéta VI. Adorjánt is megrálgalmazták vele ellenségei.)

A dózse fia azt mondta: „Inkább küldünk ötven követet segítségért *Konstantinápolyba*, mintsem teljesítsük azt, amit a pápa kér.” Valóban, még a szultánhoz is küldtek követet megkérdezni, hogy szükség esetén számíthatnak-e segítségére. Végül azonban mégiscsak visszadták a pápának a bitortolt területeket, megalázkodtak, követeket küldtek hozzá feloldozásukat kérni, noha követeik, mint exkommunikáltak, csak éjszaka léphettek be a városba. Ekkor aztán a pápa is megenyhült, ő is sokban engedett és megtörtént a kibékülés.

A kemény és harcos pápa ilyen sikereket ért el. De mivel a legtöbb pápa nem volt harcos, se kemény, még Machiavelli is azt írja: „Azelőtt (II. Gyula uralkodása előtt) még a legkisebb főúr is azt hitte, hogy a pápai hatalmat megvetheti, most pedig még a francia király előtt is tekintélye van.” Az emberek ugyanis ilyenek. Csak az erő imponál nekik.

De a reneszánsz pápák nemcsak olyan értelemben nem voltak kényurak, hogy nemcsak a hatalmaskodásra, hanem még legelemibb jogaik és méltóságuk megvédéséhez se volt meg a szükséges anyagi erejük, hanem még olyan értelemben se, hogy ilyesmire nem is törekedtek. Nem volt kívülük még egy olyan uralkodó a világtörténelemben, akinek országában olyan nagy szabadság lett volna, és ahol az uralkodó az alattvalóival a hatalmát annyira kevésbé

érezte volna, mint a pápa. Erre röviden már eddig is rámutattunk akkor, mikor az egyes pápák uralkodását külön-külön tárgyaltuk.

Tudvalevő, hogy az íróknál, művészeknél gögösebb, különködőbb, elbizakodottabb emberek nincsenek. Szabó Dezső például egyik barátomnak (papnak) azt mondta, hogy ő többnek érzi magát, mint csak írónak. Én ismerem jól az írókat, mondta, mert köztük éltem, de azt elmondhatom, hogy náluk hitványabb, jellemtelenebb, piszokabb embereket nemigen láttam. Nem tarthatom tehát magamra megtisztelő dolognak azt, hogy én is író vagyok, hogy én is közbük tartozom.

Hatványozott fokban áll ez a megállapítás a reneszánsz kor íróira, a humanistákra. Ezek hiúságukon, erkölcstelenségükön és jellemtelenségükön kívül még rendkívül anyagiasak is voltak, s természetesen annál inkább, minél kisebb tehetségűek voltak.

Rómában és általában a pápai államban olyan szabadság volt, hogy a humanisták nemcsak pogánykodhattak, trágárkodhattak s gúnyolódhattak a legszentebb dolgokon, főként pedig a papokon, hanem még a pápákon is szabadon bosszút állhattak nemcsak rágalmak terjesztésével s gúnyiratok kiadásával, hanem komoly történelmi műveikben is. A reneszánsz kori Egyháznak és a pápaságnak elsősorban emiatt van olyan rossz híre még ma is. II. Pál alatt már annyira mentek, hogy mivel túlságos pogánykodásuk miatt az Egyház már nem támogathatta őket eléggé, egyenesen összeesküvést szőttek a pápa ellen és börtönbe kellett őket vetni.

Igaz, hogy az államhatalomnak ebben az időben még sehol se voltak az alattvalók szabadságát annyira korlátozó rendszabályai, mint ezt a mai államokban láthatjuk, ámde ezeket a rendszabályokat bőségesen pótolta az uralkodók önkénye, machiavellizmusa, egyéni bosszúállása. Ki mert volna például Riminiben a Malatestákat, hanem például Milánóban a Viscontiak bűneit ostorozó gúnyiratokat kiadni még akkor is, ha olyan bűnöket ostoroztak volna, melyek tiszta igazságok voltak, nem pedig rágalmak? Ezek az idők a brávók [bérgyilkosok] alkalmazásának kora voltak, a törrel való ledöfések kora, amikor bosszút állhatott és állt is ellenségein mindenki, aki a kellő hatalommal rendelkezett hozzá. Világos azonban, hogy attól egy humanistának se kellett félnie, hogy a pápa is leszúrhatja majd őket felfogadott brávókkal. Ezért a pápa s általában a papok ellen az írók szabadon, vagy legalábbis sokkal szabadabban gonoszkodhattak, őket bátrabban rágalmazhatták s gúnyolhatták, mint más, tágabb lelkiismeretű hatalmasokat.

Híres (és tehetséges) humanista volt Francesco Filelfo s emellett teljesen a pénz rabja. Még a költeményei is pénzről és ajándékokról szólnak. Minden új pápát elárasztott hízogó s egyúttal mindjárt támogatást kérő költeményekkel, s ha nem kapott értük semmit, vagy kapott, de nem eleget, a becsmérő és gúnyiratok özönét zúdította rájuk. II. Piust (a még nála is nagyobb és tehetségesebb humanistát) még halála után is olyan gyalázatos becsmérésekkel árasztotta el, hogy a bíborosi kollégium felháborodásában végül kénytelen volt börtönbe zárni. (Világos, hogy akkor így se maradt sokáig börtönben.)

Mikor IV. Sixtus pápa lett, őt is elárasztotta kérő levelekkel. Mikor ezek nem használtak, panaszkodni kezdett, végül fenyegetőzni. Lehet, hogy a pápa valóban megijedt tőle, mert 1474-ben meghívta Rómába s ott egyetemi tanár lett. Jellemző, hogy Filelfőnek rendkívül tetszett Rómában minden, „a város, az éghajlat, a bőség és az elegancia, főként pedig az a hihetetlen szabadság, melyet ott élveztek az emberek”. („Et quod maximi omnium faciendum videtur mihi, incredibilis quidem hic libertas est.”)

Olyan szólásszabadság volt IV. Sixtus alatt, hogy 1482-ben Paolo Toscanella a Szent Péter-templomban az egész pápai udvar jelenlétében a leghevesebb módon kikelt a pápa, a pápa rokonsága és a bíborosok ellen és valóságos bűnlajstromot olvasott fel ellenük. A pápa semmit se tett ellene. Pedig láttuk, hogy ő teljesen feddhetetlen erkölcsű volt, de viszont az igaz volt, hogy rokonai már nem voltak ilyenek és sokan a bíborosok közül se, még akkor se, ha ő nevezte ki őket. Hát mikor fejedelmi nyomásra kellett őket kineveznie!

Jacobus Volaterranus beszéli el ezt a dolgot, s azt mondja, hogy sokan örültek ennek a kemény és szabad szájú beszédnek, a pápa pedig, mikor részleteit is elbeszélte neki, nevetett. (Bizonyára azt akarta jelteni ez a nevetés, hogy megérdemelték, úgy kellett nekik.) A dolog egyetlen következménye az volt, hogy utána rendelet jelent meg, hogy ezután az ilyen beszédek szövegét előzőleg be kell adni.

IV. Sixtus annak a teljesen pogány jellegű római akadémiának a működését is újra engedélyezte, melyet II. Pál akkor, mikor már az ellene való összeesküvésig fajult, betiltott. Még azokat a humanistákat is szolgálatába vette, akik az összeesküvésben is benne voltak. Ezek aztán épp olyan szellemben folytatták működésüket, mint azelőtt. Az elnök, Platina, a pápai könyvtár igazgatója lett s IV. Sixtus megbízta a pápák történetének megírásával. A mű el is készült, tele gyűlölettel és rágalomokkal azon pápák ellen, akik nem szerették a humanistákat vagy nem szerették őket annyira, hogy még pogánykodásukat és frivolságukat is megbocsáttatták volna nekik.

De nemcsak a pápai állam hűbérurainak volt oly nagy szabadságuk, hogy szabadon függetleníthették magukat a pápa uralma alól (vagy az íróknak, hogy szabadon frivolkodhattak és rágalmozhattak a pápákat és a papságot) vagy a művészeknek, hogy meztelen testekkel festhették tele még a templomokat is, hanem az egyszerű embereknek is. Ők is védelmet találtak a visszaélések ellen a reneszánsz pápák alatt is. II. Gyula például legnagyobb hadi elfoglaltsága közepette 1507. január 7-i kelettel Bolognából brevét küld a cesenai és bertinorói kormányzónak ilyen szöveggel: „A bertinorói várór egy ottani polgárnak elvette a fáját és más módon is megkárosította. A polgár panaszt emelt a pápánál. Ezennel szigorú parancs adatik, hogy az illetőt kártalanítsák és a várnagyot és a többi bűnöst megbüntessék.”

*

Luther azt írja, hogy mikor ő Rómában járt, ott szerzetesektől azt hallotta, hogy ott egy olyan hármaskorona (regnum mundi) van, hogy az árát egész Németország összes fejedelmével egyetemben se tudná megfizetni. Mindebből annyi igaz, hogy II. Gyula pápa Caradosso milánói aranyművessel valóban egy olyan drágakövekkel ékesített tiarát csináltatott, hogy 200.000 dukátba került. 200.000 dukát akkor iszonyú összeg volt, de nem a nagy és gazdag Németország, hanem még a mi kis erdélyi vajdáink is a lajbijuk [mellényük] zsebéből könnyedén ki tudták volna fizetni, feltéve, hogy kálomisták [kálvinisták] voltak. (Bethlen Gábor, Rákóczi György. Az ő egy-egy támadásuk Magyarország ellen ennek az összegnek a kétszeresébe került. S míg II. Gyula tiarája nem használt ugyan az olasz népnek, de nem is ártott, sőt az ötvösöknek munkát adott, Bethlen és Rákóczi György támadásai nemcsak semmit nem használtak (lásd „A magyar nemzet új történelmé”), hanem akkor, mikor az összes magyarok száma mindössze másfél millió volt, ezrek halálával és milliós értékek pusztulásával jártak akkor, mikor ugyancsak kevés volt az értékünk.)

Az is jellemző, hogy ezt a pompás tiarát éppen olyan pápa csináltatta, aki magánéletében nem volt fényűző. Azt akarta e drága tiarával külsőleg is kifejezni, hogy Krisztus helytartója az első ember a földön és hogy a lelki hatalom *nagyobb* az anyagnál, a fegyveresnél. Ezt bizony akkor hangsúlyozni is kellett, mert láttuk, hogy a valóságban mennyire *kisebb* volt a pápa hatalma a fejedelmekénél s még magának II. Gyulának is milyen megalázásokat kellett tőlük eltűrnie. Láttuk, hogy ő kapta a legnagyobb durvaságot a diplomácia egész történetében. Azt is érdemes megjegyeznünk, hogy noha majdnem minden pápa állandó pénzzavarokkal küzdött, éppen az a pápa hagyott maga után teli kincstárt, aki a tiarájára 200.000 dukátot költött.

Luther 95 pontja között ilyeneket is találunk: „A búcsúkkal szerzett kincsek manapság azok a hálók, melyekkel az emberek kincseit össze lehet halászni. Az a pápa, akinek több pénze van, mint a Grassusok leggazdagabbjainak, miért nem építi föl a maga Szent Péter-bazilikáját inkább a maga pénzén, mint a szegény hívein?”

Vagy: „Ha a pápa annyi lelket ki tud szabadítani a tisztítóhelyről pénzzel azon ürügy alatt, hogy bazilikát akar építeni, akkor miért nem szabadítja ki onnan őket tisztán szeretetből?”

Tetszetős és meggyőző érvek, akár a marxisták érvei és szólamai, de épp oly hazugok, álnokok és gonoszak is, mint azokéi. Hogy a pápák mennyire nem voltak irigylendő Krózusok még a reneszánsz korban se, annak bebizonyítására majd külön vizsgálat alá vesszük pénzügyeiket. Annyit már most is megmondunk, hogy X. Leó fényűző volt ugyan, de tele is volt adóssággal úgy, hogy – mint láttuk – rokonai és kegyeltjei nem győzték tartozásait fizetni. Utóda, VI. Adorján egyenesen aszkéta volt és szerzetesi egyszerűségben élt (még olyan jókat se evett vagy ivott, mint Luther) s mégis olyan szegény volt, hogy megválasztása után csak félévi késéssel tudott megérkezni Rómába, mert a költséget nem tudta előteremteni az utazásra. A pápa mesés gazdagságát emlegetni tehát közönséges népcsalás.

De ha igaz lett volna Luther állítása, hogy a pápát szinte felvetette a sok pénz s azt se tudta, mit csináljon vele, akkor is igen könnyen meg tudott volna felelni Luther érvelésére, hogy a búcsút miért nem *ingyen* adja híveinek. A búcsút s általában a lelki kegyelmeket a pápa, ha akarja se adhatja ingyen, mert Isten se adja így, a pápa pedig csak Isten akaratának végrehajtója. Az üdvösséget mindenkinek *magának* kell megérdemelnie (még az önfeláldozó, mindenre kapható anya se végezheti el fia helyett) és önfeláldozással, önzetlenséggel, az Isten iránt tettekben nyilvánuló szeretettel lehet megérdemelni. A szeretet megnyilvánulásának egyik fajtája az anyagi áldozat (azt a pénzt, melyet élvezetre, kényelemre költhetnék, önmegtagadással, Isten iránti szeretetből az ő dicsőségére áldozom). Ezt mindenkinek magának kell megtennie, s ahogyan nem teheti meg helyette az anyja, épp úgy nem teheti meg helyette a papja s természetesen a pápa se.

Szép, ha egy igen gazdag plébános nem kér a híveitől egy fillért se, hanem maga épít nekik egy fényes templomot, de viszont nem okos és nem rendjén levő dolog. Ez ugyanis annak a jele, hogy a faluban egyedül csak a plébános önfeláldozó, csak egyedül ő viseli szívén Isten ügyét, a hívei ezzel mit se törődnek. Ez plébánosunknak se válnék dicsőségére.

A pápa Luther idejében se kényszerített senkit arra, hogy a Szent Péter-templom építésére adjon. Igen sok ellensége és rágalmozója van és volt az Egyháznak, de azt mégse mondta még soha senki, hogy Luther fellépése előtt olyan világ volt, hogy mikor a búcsút hirdették, azt mindenki köteles volt elnyerni, azaz adakozni. Búcsút akkor is csak az nyert, aki akart, még akkor is, ha egyébként szolga, például jobbágy volt.

Furcsa, ha valakinek az fáj, ha az emberek mégis adakoznak, furcsa, ha valaki (például a jelen esetben Luther) jobban félti a szegények pénzét, mint ők maguk, ha ők maguk azt állapítják meg, hogy tudnak adni, Luther pedig azt állapítja meg róluk, hogy nem tudnak. Furcsa, hogy Luther még azt se tudta, hogy az emberi természet nem olyan, hogy még akkor is azt állapítja meg magáról, hogy van miből jótékonykodnia, mikor a valóságban nincs, hanem éppen ellenkezőleg: még akkor is azt mondja, hogy nem tud adni, mikor tudna.

Azt megtehetette volna a pápa, hogy pénzadomány helyett imádsághoz, böjtöléshez, a felebaráti szeretet gyakorlásához kötötte volna a búcsú elnyerésének feltételeit, azt azonban nem, hogy teljesen ingyen, azaz ellenszolgáltatás nélkül adta volna a lelki kincseket, mert akkor becsapta volna a híveket. „A mennyek országa erőszakot szenved és az erőszakosak ragadják el” (Mt 11,12) – mondta Krisztus Urunk, s azt is mondta, hogy aki a bűnéért börtönbe került, azt ki nem eresztik onnan, míg meg nem fizette értük az utolsó fillért is (Mt 5,25-26).

A szó szoros értelmében ingyen tehát nem adhatta a pápa a búcsút. De miért ne adhatta volna egyebek között anyagi, tehát pénzadomány ellenében is, mikor a pénzt Isten dicsőségére kérte a hívektől s valóban arra is adta, mert annak ellenére, hogy X. Leó nyakig volt az adósságban, senki se tagadhatja, hogy a Szent Péter-templom mégis valóban felépült és igen jó anyagból épült (nem úgy mint a londoni protestáns Szent Pál-templom), ma is megvan, ma is a világ legnagyobb és legfényesebb temploma és a világ legelső művészi alkotásaival van tele. A pénz felhasználásában tehát nemcsak becsületesek, hanem okosak és nagystíliek is vol-

tak ezek a pápák. Michelangelókkal, Raffaellókkal és Bramantékkal ugyanis kevés mecénásnak volt valaha is alkalmuk és módjuk alkotni. Talán csak nem azt akarják Luther és az Egyház ellenségei mondani, hogy jobb lett volna, ha az akkori „szegény” nép inkább elzabálta és elidőgálta volna azt a pénzt, amit az akkori pápák olyan művészek foglalkoztatására adtak (ha már valakinek maga az Isten dicsősége nincs ennyire fontos), mint amilyen Raffaello és Michelangelo volt?

A mi pápáink olyan kifogástalanok, hívők, okosak és előrelátók voltak még a romlott reneszánsz korban is, hogy Luther és elvtársai igazságosan még a legkisebb kifogást se emelhetik ellenük. A búcsút ugyanis akkor is nemcsak pénzadománnyal lehetett megnyerni, hanem az adományon kívül még imádkozni, templomokat látogatni és böjtölni is kellett hozzá. A tények rosszakarató meghamisítása tehát az, ha a búcsú elnyerésének feltételeként csak a pénzt emlegetjük, sőt azt mondjuk – mert az Egyház ellenségei valóban ezt mondják, sőt még a protestáns hittanórákon is ezt tanítják –, hogy a búcsút pénzért „árulták”.

Aztán azt se tagadhatja senki (az ellenkezőt nem is állította soha senki), hogy az *nem* is volt megszabva, hogy *mennyit* kell adni a Szent Péter-templomra, hogy valaki a búcsúban részesüljön. Kell-e ennél világosabb bizonyítéka annak, hogy nem a pénzzel lehetett elnyerni, hanem azzal az önmegtagadással, annak az áldozatnak a meghozatalával, melyet a pénzről való lemondás minden ember számára jelent. Világos tehát, hogy nem a pénz összege volt az irányadó, hanem a lemondás, az áldozathozatal nagysága.

Ezért a búcsút a szegény éppúgy, sőt esetleg jobban megnyerhette, mint a gazdag. Áldozni kellett, de nem volt megállapítva, hogy mennyit. Lehetett valaki olyan gazdag, hogy egy arany nem volt neki akkora áldozat, annak felajánlásához nem kellett neki akkora önmegtagadás, mint a szegénynek egy garas felajánlásához. Ki hozhat fel ez ellen jogosan akár csak a legkisebb erkölcsi kifogást is?

De természetesen a szegénynek is áldozatot kellett hoznia, mert ingyen annak se adhat Isten semmit. Ez ellenkeznék az igazságossággal. Akkor egy-két garast fizettek egy napi munkáért, tehát néhány garast odaadni is áldozat volt a szegénynek. Mai pénzben ez 20-30 forintnak felel meg. Valóban, ennél kevesebb összeget ma nemigen nevezhetünk érezhető áldozatnak még a napi munkájából élő ember részéről sem. Csak az az áldozat, amit megérünk. Egy forintot ma nem érzünk meg, annál kevésbé például 10 fillért.

A reneszánsz kor pápái annyira feddhetetlenek voltak azonban még ebben az annyit kifogásolt búcsúhirdetésben is, hogy nemcsak azt nem szabták meg, mennyit kell adni, hanem még az is kivétel nélkül minden búcsúhirdetésben benne volt, hogy akinek nincs pénze, az adomány nélkül is megnyerheti a búcsút úgy, hogy csak a többi feltételt teljesíti (imádság, böjt, templomok felkeresése). Ezért a búcsúhirdetők – szolt az utasítás – senkit se utasítsanak el, mert a pápa célja a búcsú hirdetésével nemcsak a Szent Péter-templom építése, hanem elsősorban a hívek üdve. Tehát szinte túlzásba vitték a lelkiismeretességét és annak hangsúlyozását, hogy itt elsősorban nem pénzről van szó.

Hiszen olyan szegényt a gyakorlatban alig lehet elképzelni, akinek még egy fillérje (mai pénzben akár egy forintja) se volt. Ennyit ugyanis a koldusok is tudtak adni, ha akartak. A pápa tehát ezektől még azt se kívánta, hogy akarjanak. (Isten azonban kívánta.)

Ezek után most már kellő véleményt alkothatunk magunknak Luther előbb idézett pontjai alantas demagógiájáról. Pedig milyen igaznak, hatásosnak és meggyőzőnek látszottak első olvasásra! Demagógia-voltuk kimutatásához azonban ilyen hosszú idő kellett! Ki várja azonban ezt, s ki áldoz az igazság megismerésére ilyen hosszú időt? Ezért az Egyház sohase tud versenyezni a demagógokkal, akár protestantizmust képviselnek, akár marxizmust, akár hitlerizmust.

Ennek kapcsán azonban vizsgáljuk meg most nagyjából azt is, milyen gazdag volt az a Luthertől Krózusnak mondott pápa, azaz lássuk egy kissé a reneszánsz pápák pénzügyeit.

A pápák általában véve nem tudtak bánni a pénzzel. Szomorú és az Egyházra igen sok hátránnyal járó dolog ez, de viszont lelki szempontból nem rossz jel, mert inkább a jó, inkább

a lelki embereknek szokott ez hátrányuk lenni. Krisztus Urunkat például bajos lenne az anyagiakkal jól bánni tudó tőkepénzesnek elképzelni (egy protestánt már sokkal inkább). Jézust még akkor se, ha a pénzt munkával szerezte és takarékossgal őrizte volna meg. A földi helytartójában se tarthatjuk tehát szegénynek, ha nem pénzes ember. Pedig hát pénz nélkül az Egyházat se lehet itt a földön eredményesen kormányozni. Nem szegény tehát a pénztelen pápa, csak baj. Épp ezért a pénzes se szegény, mert a nem baj nem szegény.

Túl sok jövedelműnek bajosan képzelhetjük a pápát. Neki ugyanis csak az ad, aki akar és a reneszánsz korban is csak az adott (láttuk, hogy akkor se lehetett ráparancsolni az emberekre, hogy köteles mindenki elnyerni a búcsút, annál kevésbé, hogy kötelező a Szent Péter-templomra való adakozás). Aki pedig csak egy cseppet is ismeri az embereket, jól tudja, hogy náluk a gyakorlatban az, ami nem kötelező, nincs, de különösen nincs akkor, ha pénzről, ha anyagiakról van szó.

A pápáknak tehát sok pénzük nem is lehetett, legalábbis aránylag, a világi fejedelmekhez viszonyítva. Igaz, hogy olyan világi fejedelem nem volt, akinek mindenki alattvalója volt, mint a pápának, hisz a királyok csak egy-egy ország felett uralkodtak, de viszont nekik nem az fizetett, aki akart. Így aztán az eredmény az lett, hogy a pápa felé, aki az egész akkori keresztény világ felett uralkodott és hatásköre kiterjedt minden keresztény országra, a pénz csak annyira „özlöngött” minden országból, hogy a tényleges jövedelme csak körülbelül egy kisebb akkori ország uralkodóját érte el.

Szinte hihetetlennek látszó állítás, mert hiszen a pápának magának is volt egy kisebb állama és neki, mint az Egyház fejének a jövedelme ehhez még ráadás volt. Azonban mégis így volt. A pápának az egyházi államtól jövedelme ugyanis alig volt. Ott adót alig fizettek. Amit fizettek, még az adminisztrációs költségekre se volt elég. Ott az emberek a pápát olyan nagy úrnak tartották, hogy úgy illik, hogy az alattvalói éljenek öbelöle, ne pedig ő az alattvalóiból. (Ilyenformán voltunk mi is Habsburg királyainkkal, akik mindig római császárok is voltak.) Sehol se volt olyan alacsony az adó, mint a pápai államban (utána pedig a Habsburgok országában). Mivel pedig a pápának, mint az Egyház fejének, tehát mint lelki hatalomnak a bevétele *önkéntes* jellegű volt, a végeredmény bizony az volt, hogy összes jövedelme se rúgott többre évi 400-500 ezer forintnál.

A mi Erdélyünk egészen kis ország volt, s ráadásul még a töröknek is adót kellett fizetnie. Mégis a mi Bethlen Gáborunknak és Rákóczi Györgyünknek nem hiába kálvinisták (tehát skótok) voltak, megvolt az évi 400-500 ezer forintnyi jövedelmük, tehát körülbelül ugyanannyi bevétellel rendelkeztek, mint az a római pápa abban a reneszánsz korban, akiről és mikor protestáns ellenfelei azt hitték és azt híresztelték, hogy pénz tekintetében minden királyt zsebre tehet és olyan hármaskorona van a fején, hogy az árát egész Németország minden fejedelmével egyetemben se tudná kifizetni.

S a pápáknak nemcsak a jövedelmük volt aránylag rendkívül kevés, hanem – mint lelki emberekhez illett is, hogy ők ne legyenek skótok, s ne arról legyenek ismertek, hogy nem a lélekhez, hanem az anyaghoz, a pénzhez értenek – a pénzzel se tudtak jól bánni s még azt se tudták Bethlen és Rákóczi módra okosan megtakarítani, amivel rendelkeztek. Csak két reneszánsz pápának volt pénze: II. Pálnak (aki velencei volt és kereskedőcsaládból származott) és II. Gyulának, aki a 200.000 forintos tiarát készítette. (Előttük – az avignoni pápák között – még XXII. János volt a pénzes, utánuk pedig V. Sixtus.) A pénzes pápák tehát kivételek voltak.

XXII. János után 700.000 arany maradt. A mi I. Rákóczi Györgyünk után is maradt legalább ennyi. Egy pápánál azonban ennyi pénz annyira szokatlan és annyira mesésen nagy számított, hogy 18 millióról beszéltek. II. Pál hagyatéka még ennél is kevesebb volt. Utóda, a mindig szegény IV. Sixtus azonban ezt is igen sokra tartotta.

Pápasága elején behívta a bíborosokat elődje kincseskamráiba s örömmel mutatta nekik a sok csillogó drágaságot. Mindjárt meg is esküdött nekik, hogy ezt mind a török elleni háborúra fordítja. Készpénz azonban ekkor is mindössze csak 7000 dukát maradt II. Pál után, meg kötelezvény 100.000, 60.000, 80.000, és 30.000, összesen tehát 270.000 dukátról. A drágasá-

gok értékét vagy félmillióra becsülték. Az összes hagyaték tehát itt se volt több annál a 700.000 dukátnál, mely XXII. János után maradt, tehát semmiképpen se haladta meg a kálvinista Rákóczi sárospataki kincseinek értékét.

Pedig semmi nyoma sincs annak, hogy az állítólagos depozitumokban [letét, szerződés] levő 270.000 dukát valaha előkerült volna. De a félmilliónyi ékszer is aránytalanul kevesebb lehetett, mert noha Sixtus megesküdtött a bíborosoknak, hogy az egészet a török elleni védelemre fogja fordítani és a bíborosok mindent lepecsételtek és megőrzésre átadtak az Angyalvár parancsnokának, Sixtus bizony nem tudott valami sok pénzt adni a török elleni háborúra s emellett még egész pápasága alatt rendkívül pénztelen is volt mindig.

Régi szokás az már, hogy akinek sok pénze van, annak pénzét tízszerezésre teszik a valószínűsnek (a Rákócziaknál is nem több százezer, hanem több millió aranyról beszéltek), ha pedig ékszerekről van szó, mivel az is csillog, ami csak aranyozott, az emberek mindent színarany, gyémánt és rubintnak néznek.

Fiatal koromban én is szentül meg voltam győződve róla, hogy a főpapok aranyláncot viselnek. Hogyne gondolhatta volna ezt mindenki, mikor 30-50-100 ezer hold földjük volt? Most pedig már tudom, hogy az a lánc, ami a nyakukban lóg, nemcsak nem mindig arany, hanem talán addig még főpap se volt, akinek a nyakláncra tényleg arany lett volna, nem pedig aranyozott ezüst (de azok a hosszú nyakláncok, melyeket hölgyek viseltek akkor, mikor még divat volt, valóban aranyból voltak, nem pedig csak aranyozottak). Az én nővérem is ilyet kapott vőlegényétől nászajándékkul.

A mi főpapjaink azonban, akiket gazdagságukért annyira irigyeltek és fényűzésükért annyira elítéltek, annyira egyszerűek voltak, hogy az esztergomi bazilika kincstárának leltárából a legnagyobb meglepetéssel azt látom, hogy ott Mátyás király kálváriáján kívül más, tényleg aranyból levő kincs nincs is, ellenben még olyan főpapi *gyűrűk* is vannak ott, melyek csak aranyozva vannak. Pedig hát a jegygyűrűje úgyszólván még egy cigánynak is valódi arany, hiszen egészen kis mennyiségű arany kell hozzá.

A sátán már az avignoni időkben elterjesztette azt a hírt, hogy a pápák mérhetetlenül gazdagok, de nagy fényűzésük és pazarlásuk miatt még a Dárius kincse se volna nekik elég. Ekkor a pápaság elleni izgatást még hatásosabbá tette, hogy mivel az Egyház francia hatás alatt állt, a pápa azt a pénzt, melyet a németekből és az angolokból „kiszipolyozott”, a franciáknak, azaz a németek és az angolok ellenségeinek hizlalására fordítja. Ezek tehát tulajdonképpen a saját ellenségüket erősítik akkor, mikor a pápának áldoznak. Így használták fel nemcsak az irigységet és a gőgöt, hanem még a hazafiságot is az Egyház meggyűlöltetésére.

Az 1376-ban összeült londoni parlament külön „bill”-ben [törvényjavaslatban] állította össze azokat a sérelmeket, melyek az angol népet az Egyház részéről érik. Ezek a sérelmek olyan számosak voltak, hogy a Billnek „hosszú” bill lett a neve. Többek közt az van benne, hogy azok az illetékek (taxák), melyeket a britek a pápai kúriának fizetnek, az angol király bevételeinek ötszörösére rúgnak.

Elmondhatjuk, hogy ekkora hazugság aligha hallatszott még el parlamentben és olyan rosszindulatú demagógiát még aligha üztek valaha ember vagy intézmény ellen, mint ekkor az angol parlamentben a pápaság ellen. Csoda-e hát, hogy rá 150 évre még egy olyan szörnyetegnek is, mint VIII. Henrik volt, sikerült az angol népet az Egyháztól elszakítania?

Annyira ostoba volt ez a füllenés, hogy még maga a hosszú bill is megcáfolja, mert ugyanitt azt is olvashatjuk sérelemként, hogy a „papai kollektor” évente 20.000 márkát küld a pápának. Olyan szerény kis összeg ez, hogy a legélesebb ellentétben van az előbbi münchenhauseni állítással (mert csak nem hihetjük el, hogy az angol király egész évi jövedelme csak 4000 márka volt?!), de az ezután következővel is. De – mint látjuk – a bill ezt a kis összeget is épp oly sérelmesnek, sőt túrhetetlennek jelzi, mint a hatványra emelteteket.

„A kereszténység egy fejedelme se oly gazdag, hogy azoknak a kincseknek akárcsak egy negyed részét is magáénak mondhatná, melyeket itt gyalázatos módon az országból kihurcol-

nak” – folytatja a hosszú bill. (Láttuk, hogy az igazság az, hogy még a mi kálvinista erdélyi fejedelmek is bírtak legalább annyi kincessel, mint amit a pápák nemcsak Angliából, hanem az egész keresztény világból „kihurcoltak” és a pápák közül az a néhány, aki a pénzt legjobban meg tudta takarítani, tényleg bírt.)

„A pápa azért hajt be az angol klérustól (látjuk, de egyébként is természetes, hogy csak a papok fizettek a pápának) illeteket és segélyeket, hogy azon franciákat váltson ki az angol fogságból vagy Lombardiában háborút viseljen rajtuk.” (Azt persze elleplezik, hogy a pápa akár Lombardiában, akár másutt csak akkor viselt háborút, ha ugyan ilyenkor is viselt, ha szomszédai kirabolták, s mert ezt mindig mégse nézhette szótlantul, vagy pedig ha az iszlám ellen kellett védeni a kereszténységet.)

Ez a hosszú bill még Anglia minden szerencsétlenségéért, még a dögvészért és az akkor még időnként előforduló éhségért is a pápát tette felelőssé.

De nemcsak az angol parlament beszélt így. Még a neve után olasz Ágoston-rendű szerzetes, Luigi Marsigli is így ír Párizsból egyik barátjának 1375. augusztus 20-án: „Avignon minden féltelen költsékezésének nem elégségesek Szent Péter és Pál felajánlásai, de nem volna elég még az se, amit Krózus halmozott fel Lídiában vagy Cézár ajándékozott Rómának, vagy amit ugyanott Néró tett tönkre.”

Tehát az ilyen – egész a neveltségességig túlzó – rágalmatokat még szerzetesek is elhitték s még akkor is, ha nem németek vagy angolok voltak. Az ember ugyanis akkor is gyarló, ha szerzetes és ha francia vagy olasz is. Egyébként pedig tudjuk, hogy ekkor már a szerzetesek is kezdtek elvilágiasodni. Ezért nem vették észre, hogy az avignoni pápa elvilágiasodása sincs egy cseppet se nagyobb fokú, mint az övék.

Jellemző az is, hogy mindezt ez a szerzetes Párizsból írja, nem pedig Avignonból, tehát nem írhat tapasztalatból, hanem csak hallomásból, más hozzá hasonló hiszékeny és gyarló emberek elbeszélése után.

1372 októberében Kölnben szövetkeztek az apátságok, hogy a XI. Gergely pápától tervezett tizedfizetetésnek ellenszegülnek. Még ebben a hónapban a bonni és más káptalanok is kedvet kaptak hasonló nyilatkozatokra. Novemberben a mainzi papság követte a példát. De az idősebb István bajor herceg és fiai már 1367-ben felszólítást intéztek országuk papságához, hogy „tudomásunkra jutott, hogy a pápa a klérusra járadékokat és nagy adókat vetett ki. Ez romlást hozna a kolostorokra. Ezért ezennel szigorúan megparancsoltatik nekik, hogy semmiféle adót vagy kirovást ne fizessenek, mert országuk szabad ország és a fejedelmek nem engedik meg, hogy az országba ilyen szokást behozzanak, ezt vagyoni vagy személyi büntetéssel sújtják, mert a pápának az ő országukban nincs joga parancsolni”.

Az ellentmondások ebben a rendeletben is világosan mutatják a rosszakaratot. Anyagi romlásuktól féltik a kolostorokat, mikor köztudomású (legalábbis az Egyház ellenségei állandóan azt hangoztatják), hogy e korban már a fő baj a kolostorok *túl nagy* gazdagsága volt. De jóra egyébként is a szegény is tud adni, ha akar, s kitől várhatjuk ezt leginkább, ha nem a kolostorok lakóitól? Végül aztán maga a rendelet is elárulja, hogy csak vallástalanságról és fejedelmi gőgről van szó, nem pedig jelentős összegekről.

Abban a korban, melyben a püspökök bandériumokat kiállító feudális nagyurak, sőt igen sokszor független fejedelmek voltak (éppen legjobban Németországban), a pápának lehetetlenség volt apostoli egyszerűségben élnie. De még ha maga abban élt is (mert sok pápa még ekkor is abban élt), külsőleg ezt akkor se tehetette. A pápai udvart, a testőrséget, a tisztviselőket, kamarásokat akkor is fenn kellett tartani. Különösen sokba kerültek azonban a követségek, mert az utazás akkor igen hosszadalmas és költséges volt s az akkori rossz közbiztonsági viszonyok miatt fegyveres védelemről is gondoskodni kellett. Márpedig a pápai követek különböző okokból állandóan jártak itt is, ott is. Aztán a pápai állam védelmére zsoldosokat is kellett tartani, ami megint óriási kiadást jelentett stb.

Hogy mennyi volt igaz az előbb idézett mesékből az avignoni pápai kúria mesés gazdagságáról, láthatjuk abból, hogy mikor 1417-ben végül sikerült megszüntetni az egyházszakadást s Baselben megválasztották V. Mártont, a pápai kincstár olyan üres volt, hogy egy magánembertől kellett ezer aranyat kölcsönvenni a pápa koronázásának költségeire. (Pastor, I., 211. o.)

II. Pius nem tudta mitévő legyen, mikor XI. Lajos francia király azzal fenyegetőzött, hogy zsinatot hívat össze a pápa ellen (sőt erre állítólag meg is esküdött), ha az ő Nápolyra való igényei ellenében továbbra is kitar Ferrante mellett. Otto de Carretto milánói követ 1462. március 12-i jelentésében (Francesco Sforzához) azt írja ekkor, hogy „a pápa mindenkit kiküldött a teremből és azt mondta neki: Ottó úr, Ön hű szolgája urának. Mivel az ő ügyei jelenleg a legszorosabban összefüggenek az enyémmel, egész titokban a következőket közlöm Önnel és aztán kérem a tanácsait”.

A pápa aztán közölte a követtel válságos helyzetét. Többek közt, hogy pénzügyi forrásai kimerültek, ezért nem várhatja meg XI. Lajos támadását. „Világi és egyházi bevételei évente nem rúgnak többre, mint összesen 150.000 dukátra.” (Pastor, II., 114. o.)

Ilyen „Krözusok” voltak tehát a valóságban a reneszánsz pápák, akiknek azért nem akartak fizetni még szerzetesek se, mert azt hitték, hogy úgy is fölveti őket a pénz, és mert nem akartak vizet önteni a Dunába.

II. Pius utóda, II. Pál, mint említettük, a legpénzesebb pápák közé tartozott. Már családja is gazdag volt, bíboros korában is ő volt a leggazdagabb s X. Leó mellett ő volt a legfényűzőbb pápa is. Számadáskönyvei, melyek ma is megvannak, tele vannak azoknak a segélyeknek a tételeivel, melyeket a török elől menekülteknek juttatott. Van még olyan név is, melyben 30.000 dukátra rúgtak ezek a segélyek. Gonzaga bíborosnak 1471. január 17-i keltezésű leveléből, melyet Pastor talált meg, tudjuk, hogy „jövödelmeinek évi egynegyedét, 50.000 dukátot ő is hajlandó volt a török elleni háborúra adni”.

Ez adatból tehát megtudjuk, hogy még ennek az anyagilag kivételesen jól álló, kereskedőcsaládból származó s az anyagiakhoz jól értő pápa évi jövödelme is csak 200.000 dukát volt. Volt azonban ebben az időben a pápáknak a pápai állam timsóműveiből is vagy 100.000 dukátos évi jövödelme. Ezt II. Pál uralkodása elejétől fogva a török háborúra ajánlotta fel teljes egészében. De a pápa egész bevétele még ezzel együtt is csak évi 300.000 dukátra rúgott, tehát így is sokkal kevesebbre, mint I. vagy II. Rákóczi György, vagy Bethlen Gábor kálvinista erdélyi fejedelmeké.

II. Pál utóda, IV. Sixtus uralkodásával kapcsolatban Pastor ezt írja: „Az általánosan elterjedt vélemény, hogy II. Pál nagy pénzösszegeket hagyott hátra, igen hamar csalódnak bizonyult. Kincsekben és ékszerekben nem volt ugyan hiány, de vert pénzekben általános csodálkozásra csak 7000, más adatok szerint csak 5000 dukátot találtak. Hiába tartóztatta le a pénzügyi tisztviselőket a bíboros-camerlengo, nem lehetett belőlük semmit kivenni. Ugyanakkor azonban jelentkeztek a régebbi pápák hitelezői és követelték a fizetést. Sixtus elődei gyöngyei és értéktárgyai eladásával elégitette ki őket. De egyes bíborosok, mint Estouteville, is érvényesítettek ekkor régi követeléseket.” „Mindeme nehézségek ellenére a török elleni flotta felszerelése folytatódott. A számadáskönyvek tanúsága szerint IV. Sixtus az 1471/72-es években 144.000 aranydukátot fordított erre.”

Látjuk tehát, hogy egyrészt a pápák bevételei annyira alacsonyak voltak, hogy a félrevezetett közvélemény alig hiszi el (mindjárt könnyű elhinni azonban, ha arra figyelmeztetünk, hogy a pápák bevételei *önkéntes* adományokból származtak), másrészt még ebből a kevés jövödelemből is milyen nagy összegeket adtak jótékony célra.

Így aztán mindjárt nem találjuk annyira megbotránkoztatónak azt se, hogy néhány reneszánsz pápa pénzért is adott el egyes egyházi javadalmakat, méltóságokat. Ezek ugyanis éppen azok a pápák voltak, akik a török ellen legtöbbet áldoztak (III. Callixtus, IV. Sixtus, VI. Sándor, X. Leó), vagy pedig az egyházi állam elrabolt részeit próbálták visszaszerezni és a

zsoldosok fizetésére kellett a pénz, mint III. Callixtus, IV. Sixtus, VI. Sándor, II. Gyula, X. Leó alatt.

Igaz, hogy ezeket a háborúkat nem mindig maguk a pápák, hanem sokszor érvényesülésre törekvő, többnyire méltatlan neposzaik viselték, úgyhogy sohase törtek volna ki, ha ezek a neposzok nem lettek volna, ámde az is tagadhatatlan, hogy a neposzok is az Egyház függetlensége érdekében vagy az Egyház jogai megsértésének megbüntetésére folytatták ezeket a háborúkat. Az öreg, beteges és a sértések lenyeléséhez már hozzászokott pápa eltúrta volna a rablásokat vagy sértéseket, így azonban, hogy voltak fiatal és tetterős neposzai, nem túrta, s természetesen csak helyeselhetette és még kölcsönvett pénzzel is támogatta az Egyház jogai megvédésére indított kísérleteket.

Sokszor pedig a pápának akarva, nem akarva még akkor is, mikor nem voltak tetterős neposzai, háborút kellett viselnie. Például mikor a császárok vagy a nagyravágyó francia királyok hódító hadjáratokra mentek Olaszországba, vagy például mikor az Anjou- és az Aragóniai-ház a nápolyi királyságért küzdött egymással. Mivel ennek a királyságnak a pápa volt a hűbérura, a vetélytársak közül egyikhez feltétlenül csatlakoznia kellett, ez pedig a másik elleni háborút jelentette. Ha a pápa rosszul ítélte meg az erőviszonyokat, s ahhoz csatlakozott, aki alulmaradt, az egyenesen végzetes következményekkel lehetett függetlenségére. Sokszor tehát egyenesen kénytelen volt háborúskodni és háborúját a végsőkig folytatni.

Azt se tagadhatjuk, hogy ez a háború az Egyházért folyt, nem pedig a pápának vagy a pápa családjának magánérdekeiért. Az is tagadhatatlan, hogy a pápa neposzai is az Egyház érdekeit védtek ilyenkor. Hiszen mert a pápa rokonuk volt s vele nyertek vagy buktak ők is, addig, míg az a pápa, aki rokonuk volt, élt, ők nem is harcolhattak másért, mint az Egyházért. Ha új, tőlük idegen pápája lett az Egyháznak, már lehetett nekik idegen, sőt egyénileg akár káros is az új pápa s így az Egyház érdeke, ámde akkor már nem is kaptak az Egyháztól sem erkölcsi, sem anyagi támogatást.

Egyébként rá kell mutatnunk, hogy úgyszólván sohase fordult elő, hogy a pápa halála után neposzai tartani tudták volna magukat abban a hatalomban, melyet pápa nagybátyjuktól kaptak, tehát a neposzuralomból emiatt úgyszólván sohase lett kára az Egyháznak, s nagyobb bajok sohase keletkeztek miatta.

Még Cesare Borgia is, akit pedig Machiavelli valóságos übermenschnek tartott, milyen hamar összeomlott apja, VI. Sándor halála után! Egyenesen úgy viselkedett, mint egy gyámoltalan gyermek. Hogy hagyta magát becsapni és hogy kiszolgáltatott mindent, ami a kezében volt! Bizonyára hozzájárult ehhez az is, hogy azt a váltólázat, melyben apja meghalt, ő is megkapta, s így a legvalóságosabb helyzetben nem lehetett esze, akarata és energiája teljes birtokában. De bukása annyira gyors és feltűnő, hogy az ember önkéntelenül is arra kénytelen gondolni, hogy bizonyos fokú becsület és az Egyház iránti tisztelet is szerepet játszott engedékeny viselkedésében.

Mármost csodálkozhatunk-e rajta, ha ezek a reneszánsz pápák, mikor a török elleni háborúra annyira kellett a pénz, vagy mikor az egyházi állam (tehát az Egyház függetlensége) kárára terjeszkedő szomszédai, vagy a hódítani jövő francia királyok, vagy az aragóniai dinasztia ellen folytattak élet-halál küzdelmet (akik többnyire még ellenpápa állításával, tehát egyházszakadás előidézésével is fenyegetőztek), szorult helyzetükben ők is megtették néha azt, hogy egyes egyházi javadalmakat annak adtak, aki pénzt, illetve több pénzt kínált érte. Igaz, hogy az egyházi javadalmak azért voltak, hogy az Egyház érdekeit szolgálják, ámde azt szolgálták így is, sőt még jobban, mintha a pápa csak azt nézte volna, hogy a kinevezendő főpap a legméltóbb legyen.

Kisebbség baj ugyanis, ha egy-egy püspökség birtokosa egy főúri csemete vagy protekciós alak lesz, aki soha nem is látja híveit, csak a püspökség jövedelmét veszi fel (de viszont a jövedelem egy részéből helytartót tart a helyszínen, aki esetleg a legbuzgóbb ember és a legeredményesebben ellátja a távollevő protekciós püspök dolgát), mint ha a török előzőnöl egy

egész keresztény országot s ott a kereszténységet teljesen kiirtja. Kisebb baj, ha ezt a pápa esetleg néhány főpapi javadalom jövedelmének „eladásával” akadályozza meg. Hát még mekkora baj az, ha egyházzsakadás keletkezik, mert a pápával szemben győzött uralkodók ellenpápát tudnak állítani!

A püspökségek méltatlanoknak való adományozása csak részleges bajt okoz, mert kisebb területre, csak egy-egy egyházmegyére terjed ki. A baj időtartama is mulandó, mert csak a kinevezettek haláláig (sokszor még addig se) tart, ellenben a törökveszély vagy az egyházzsakadás az egész Egyházat sújtja, századokig tarthat, sőt végleges is lehet. Egyébként a császárokkal, a francia királyokkal, Ferrantéval, Milánóval, Velencével is többnyire azért háborúskodott a pápa, mert az egyházi javadalmakat ők adták el. Mi nagyobb baj tehát, az-e, ha kivételesen és ideiglenesen – nagy anyagi szükségéi idején – az Egyház feje ad el egyházi javadalmakat, hogy ezáltal meg tudja védeni az Egyház függetlenségét, hogy képes legyen az Egyház függetlensége elleni merényletek visszaverésére, vagy ha eltűri, hogy ugyanezeket az egyházi javadalmakat a világi uralkodók adják el? Kényszerhelyzet volt ez tehát, s mint ilyen, csak kivételesen fordult elő és közel se volt olyan felháborító erkölcsi lazaság, mint az avatatlan és az Egyház iránt egyébként is rosszakaratú közvélemény gondolja.

De lássunk még néhány adatot a pápák jövedelmének nagyon is mérsékelt voltára. Látjuk, hogy II. Gyula az anyagiakkal legjobban bántó pápák egyike volt, akinek halálakor tele volt a pápai kincstár. Hogy mennyi pénz maradhatott utána, azt nem lehet tudni, írja Pastor. Annyi azonban bizonyos, hogy XXII. János óta egy pápa se hagyott annyi pénzt utódjára, mint ő. Ámde láttuk, hogy XXII. János után is csak 700.000 forint maradt, de viszont 16 millióról beszéltek. Hogy nem lehetett ennél több II. Gyula hagyatéka se, láthatjuk onnan, hogy utóda, X. Leó már két év alatt teljesen elköltött mindent. Neki már ekkor kölcsönből kellett élnie. Pedig a Vatikán svájci gárdája, mely ekkor keletkezett, eleinte (1506. január) még csak 150 főből állt. Később is csak 200-ra emelték. Világi uralkodóknak, köztük még a mi Rákóczi Ferencünknek is, nem ekkora testőrsége volt. Hogy például az alacsony származású s nem fényűző Bethlen Gábornak mennyi testőre lehetett, csak sejtethetjük onnan, hogy csak azok a „palotás vitézei”, akiket Újtordán letelepített, 332-en voltak.

De a reális érzékű, fősvénynek tartott és jól gazdálkodó II. Gyula pápa jövedelmét is csak 200.000 forintra becsüli 1510-ben a pénzügyekhez kétségtelenül jól értő velencei követ. Ehhez szerinte még 150.000 forint rendkívüli bevétel járul. A kettő együtt is csak 350.000 forint. Ennyi évi jövedelme még egy német választófejedelemnek is volt, de a tekintélyesebbeknek, például a bajornak és szászoknak, ennél természetesen sokkal több.

Marino Giorgi 1517-ben X. Leónak csak az egyházi államból származó jövedelmét becsülte 420.000 forintra, de ebben természetesen minden, a sóbányák és a salétromtermelés jövedelme is benne van. Ehhez jöttek volna még az egyházi forrásból származó, tehát a szorosán vett pápai jövedelmek.

Hihetetlen mindez, mert hiszen éppen X. Leó volt a legpénztelenebb, pénzügyi tekintetben a leghanyagabb, legkönnyelműbb pápa. Hiszen éppen X. Leóval kapcsolatban említik, hogy az adók olyan csekélyek voltak alatta, hogy még az állami adminisztráció költségét sem fedezték. (Pastor, IV. kötet, I. rész, 369. o.)

Nehéz elhinni, hogy a mindent kedélyesen felfogó és semmit se ellenőrző X. Leó több jövedelmet tudott volna összehozni, mint közvetlen elődje, a szigorú, takarékos és mindennek utánanéző II. Gyula. Ha így lett volna, akkor X. Leó se lehetett volna annyira pénztelen, hiszen ő se tékozolt, csak bőkezű volt. Akkor nem mondhatták volna róla, hogy három pápa jövedelmét költötte el: a magáét, elődjéét és utódjáét. (Elődje ugyanis sok pénzt hagyott rá, ő pedig utódjára adósságot hagyott.)

Mikor az anyagilag jól álló II. Pál pápa trónra lépett, a nála tisztelgő olasz államok és városok követeivel így állapotok meg a török elleni háborúra fizetendő segélypénzek összegében: a pápa és Velence ad 100.000-100.000 forintot, a nápolyi király 80.000-et, Milánó

70.000-et, Firenze 50.000-et, Modena 20.000-et, Siena 15.000-et, Mantua 10.000-et, Lucca 8.000-et, és Montferrat 5.000-et.

Ezeknek az államoknak és városoknak állandó követeik voltak Rómában, tehát mindenképpen ismerték a római viszonyokat. Előttük titkok nem lehettek. Mivel fizetésről volt szó, az is egész bizonyos, hogy a pápa jövedelmét inkább többre, a magukét inkább kevesebbre tették a valóságosnál. Az is egész kétségtelen, hogy a pápától aránylag nagyobb hozzájárulást kívántak, mint amennyit maguk adtak. Hiszen láttuk, hogy azt határozták, hogy a papok jövedelmük egy tizedét, a világiak csak egy harmincadát adják, s még a zsidók is csak egy huszadát. Ennek ellenére mégis azt látjuk, hogy Velence egymaga ajánlott fel annyit, mint amennyit a pápától kívántak, de a nápolyi király, a pápa hűbérese is majdnem annyit, Milánó szintén majdnem annyit, még Firenze város egymaga is a felét. Ezek a megajánlások végleg eldöntik annak a megállapításnak az igazságát, hogy a pápa jövedelme nagyon mérsékelt lehetett s nem Olaszország, hanem egy nagyobb olasz város is sokkal több pénzzel rendelkezett, mint ő.

*

Befejezésül még egy igen fontos dolgot kell megtárgyalnunk. Fejtegetéseink közben bizonyára igen sok olvasónknak jutott eszébe a következő: belátom, hogy a pápáknak, ha akartak, ha nem, politizálniuk kellett, sőt a háborúskodást se kerülhették el. Minderre az adott viszonyok között egyenesen rá voltak kényszerítve. Kötelesek lettek volna azonban az adott viszonyokat megváltoztatni. Vajon ezt miért nem tették meg?

Nem lett volna szabad a pápának megvárnia, hogy a viszonyok úgy alakuljanak, hogy belőle világi fejedelem legyen. A pápáknak nemcsak védeniük nem kellett volna az egyházi állam integritását, hanem az Egyháznak Kis Pipintől még elfogadnia se lett volna szabad az egyházi államot. Minden bajnak ugyanis az volt az oka. Így a pápák, mint a világi fejedelmek nem lehettek Szent Péter méltó utódai és Krisztus Evangéliumának igazi hirdetői.

Igaz, hogy állam nélkül a pápák nem lehettek volna függetlenek a fegyveres erővel és nagy jövedelmekkel bíró uralkodóktól s így nemcsak azt nem tudták volna megakadályozni, hogy az uralkodók az egyházi javadalmakat el ne ragadozzák, rokonaiknak és kegyeltjeiknek ne adják, sőt teljesen világi célokra ne használják, hanem még azt se, hogy az erkölcsi törvényeket lábbal ne tapodják, sőt sokszor még a templomot is latrok barlangjává ne változtassák. Amde ennek is egyedül csak az volt az oka, hogy az Egyház gazdag volt, hogy nemcsak a pápa maga volt uralkodó, hanem a püspökök is fejedelmek, vagy legalábbis feudális nagyurak voltak, tehát nagy anyagi hatalmat, erőt jelentettek.

Természetes, hogy ez a földi hatalom s erő nem volt közömbös a világ fiai előtt. Természetes, hogy irigyelték az egyháziaktól, s mivel akkor még a tömegek nagy vallásossága miatt nyíltan és teljesen elrabolni nem merték, legalábbis áluton és leplezve (például, hogy a másodszületett fiúkat papnak küldték) igyekeztek maguknak ezt a vagyont megszerezni.

Ha azonban az Egyház – az Evangélium szellemének megfelelően – úgy mint maga Krisztus, szegény volt, szintén szegény maradt volna, ha a pápák és a papok – úgy mint Krisztus és az apostolok – nem akartak volna és el se fogadtak volna vagyont és földi hatalmat, hanem gyalog jártak volna, mint ők, nem palotákban laktak volna, hanem kunyhókban, sőt sokszor egyenesen hajléktalanok lettek volna, mint ők, akkor senki se irigyelte volna őket. Akkor nem kellett volna politizálniuk, annál kevésbé fegyvert ragadniuk és háborút viselniük.

Az, hogy a pápa háborúi védekező háborúk voltak, nem elég. Krisztus képviselőitől és az Evangélium hirdetőitől ennél többet várunk. Tőlük azt kívánjuk, hogy még védekezésül se ragadjanak fegyvert, hanem tartsák meg az Evangéliumot, és ha megütötték őket az egyik arcukon, védekező háború helyett tartották volna oda válaszul a másikat is, és ha azt követelték volna tőlük, hogy adják oda vagyonuk felét, adták volna oda az egészet. *Ilyen* papságnak lett volna becsülete még a gonoszok előtt is. Ilyen Egyház ellen nem támadtak volna eretneksé-

gek, tehát ilyen Egyháznak nem is lett volna szüksége fegyverre vagy anyagi hatalomra. De inkvizícióra se.

Elismerjük – folytatódik a hatásos érvelés –, hogy a középkori pápáknak az adott helyzetben valóban politizálniuk és diplomatizálniuk kellett, sőt még a háborúkat se kerülhették el. De kétségtelen, hogy csak azért volt mindez, mert az Egyház is világi, földi, anyagi hatalom lett, vagyont, országot szerzett, melyet természetesen irigyeltek tőle a világ fiai és el akarták tőle ragadni. Így lett az Egyház története a pápák, püspökök és papok küzdelme a földi hatalomért s ezért volt ez a küzdelem erőszakos, sőt sokszor véres is.

Maradt volna csak meg az Egyház lelki hatalomnak, lett volna csak országa nem e világból való, vetette volna csak meg a papság az anyagi javakat és élt volna egyedül csak a mennyek országáért, szívlelte volna csak meg Krisztus szavát, aki a szegényeket mondta boldogoknak, a gazdagokra pedig „jaj”-t kiáltott (Lk 6,20-26), valósította volna csak meg az evangéliumi jelszót, hogy „aki nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok” (Mt 20,26) és ha mint Mestere, úgy élt volna a pap és a főpap is azért, hogy szolgáljon, nem pedig hogy szolgálta magát, akkor mindjárt nem kellett volna politizálni, annál kevésbé kardot rántani, illetve – mivel kardot azért így se rántott a papság – nem kellett volna zsoldosokat fogadni, akik helyette fegyvert ragadjanak. Így nem lett volna olyan sok százezer forintra szüksége s így nem kellett volna híveit megadóztatni, illetve – mert híveit azért így se adóztatta meg – nem kellett volna híveitől pénzt kérnie, illetve elfogadnia.

Ha a pápák, a püspökök és a papok olyanok lettek volna, mint az apostolok voltak vagy maga Krisztus, akinek nem volt hova fejét lehajtsa, aki ott hált, ahova befogadták és azt evett, amit adtak neki, akkor az Egyház is szeplőtlen maradt volna mindig és a papokat még a rossz emberek se rágalmazhatnák (legfeljebb bolondoknak tartották s kigúnyolták volna őket, de hát kigúnyolták Krisztust is, tanait pedig már akkor is bolondságnak tartották az akkori művelt pogányok). Akkor most nekünk nem kellene történelmi apologetikát írunk s arra keresnünk adatokat és érveket, hogy miképpen lehet kimagyaráznunk azt a sok szennyet, ami a századok folyamán az Egyház képviselőire tapadt (illetve sokkal inkább rájuk fogták, mint valóban rájuk tapadt).

Nemcsak a marxisták vagy bármilyen ateisták és nemcsak a protestánsok vagy bármilyen eretnekek, hanem még a katolikusok, sőt (kivált a fiatalabb) papságnak jó része is egyetért evvel az érveléssel, legalábbis annyiban, hogy jobbnak tartanak, ha egyházi állam sohase lett volna, de feudális püspöki javadalmak se lettek volna soha, vagyis ha az Egyház anyagi hatalommal nagy, az emberek irigységét felkeltő vagyonnal sohase bírt volna, azaz, ha csak lelki téren működött volna, ha világi hatalomra nemcsak nem törekedett volna, hanem azt el se fogadta volna, ha ellene öntudatosan védekezett volna.

Hiszen minden rossz, ami az Egyház kétezer éves története folyamán előadta magát, mind innen volt. A szegény, a nélkülöző pap nem lett volna csábító, vonzó hatással, tehát nem lettek volna rossz, hivatás nélküli papok. Szegény püspökségért nem tülekedtek volna másod és harmadszülött fiaik részére a főnemesi családok, tehát méltatlan püspökök se lettek volna. Akkor az uralkodók se törődtek volna azzal, hogy ez lesz-e a pápa vagy az. Az Egyház tehát független lett volna és vele teljesen szabad lett volna minden pápaválasztás is. Akkor senki se mondhatta volna, hogy az Egyház megromlott, hogy a kereszténység már nem az, ami az apostolok idejében volt. Így azonban bizony voltak, akik ezt mondták, és ráadásul olyan sikerrel mondták, hogy milliók csatlakoztak hozzájuk, mondtak búcsút a régi, de földi hatalommal rendelkező Egyháznak s annak minden pénze, hatalma, fegyvere, zsoldosa, inkvizíciója és hóhéra se tudta őket ebben megakadályozni.

Milyen okosnak és megdönthetetlennek látszik ez az érvelés! Nem csoda, hogy még papok közt is vannak hívei. Pedig mennyire nem okos, sőt mennyire korlátolt és ostoba és mennyire csak látólag önzetlen és nemes. Ha az Egyház, ha a pápaság a most előadott érvelés

álláspontjára helyezkedett volna, nem elősegítette, hanem tönkretette volna az Evangéliumot, mert ő maga akadályozta volna meg, hogy kovásza az egész társadalmat átjárja.

Testből és lélekből állunk. A kettő itt a földön egymástól elválaszthatatlan és a kettő együtt teszi az embert. A testnek is megvannak a maga törvényei és a léleknek is. Egyik is érvényesülni akar, a másik is. A kettő egymással ellentétes törvényekkel bír, mindegyik más irányban jelentkezik. A kettő közül a lélek a magasabb rendű. A földi élet nem más, mint a lélek és az anyag (a test) örökös küzdelme. A test mulandó, a lélek örök. Isten csupán lélek. A Szentírás a lélek embereit Isten fiainak, a testéit a világ fiainak nevezi (pl. Lk 20,34-36 stb.).

A föld elsősorban a testé. Itt a test uralkodik, annak törvényei érvényesülnek. Hiszen testünk élete megszűnésével megszűnik földi életünk is, sőt a látszat az, mintha vele mi magunk is megszűnnénk. Világos tehát, hogy mindent elkövetünk testünk jólétére, kézzel-lábbal kapálózunk megszűnése ellen s mindent elkövetünk, hogy ez meg ne történjen, illetve minél később történjék meg.

Mindegyikünkben természetünknel fogva bennünk van a létfenntartás ösztöne s a léten itt természetesen testünk létét értjük. Ebből folyik az önzés, mindannak féltő, erőszakos érvényesítése, ami testi életünkkel összefügg, a haláltól való félelem, az annak minél további elodázására való törekvés. De természetesen nemcsak magától a haláltól félünk, hanem mindattól, ami vele összefügg: a betegségől is, az éhségtől és nélkülözéstől is, a fázástól is, jövedelmünk leszállításáról is, a kevesebb kenyértől is, a szegénységtől is.

Sőt mivel nem állatok vagyunk, hanem emberek, mert lelkünk is van, féltjük a becsületünket is és ezért védekezünk a rágalmazás ellen is, tekintélyre, befolyásra, hatalomra, az embertársaink feletti uralomra is törekszünk és azon vagyunk, hogy többek legyünk náluk s az emberek is, illetve közülük is minél többen nekünk szolgáljanak. Ezért pénzt, erőt is gyűjtünk, meg előnyöket is, és féltékenyen vigyázunk rá, hogy ami a mienk lehet, az ne legyen a másé, minél több legyen a mienk és minél kevesebb a másé, és ami a mienk, azt senki meg ne csorbíthassa, senki tőlünk el ne vehesse. A primitív ember ezt ütéssel, esetleg lopással, gyilkolással akadályozta meg, a kultúremler ésszel, ravaszsággal, intrikákkal, áskálódással, embertársai kizsákmányolásával, a tömegeknek a saját céljaira való megszervezésével, politizálással, diplomatizálással.

A test törvényei elleni küzdelemre szólít fel bennünket Megváltónk, mikor azt mondja: Boldogok a szelídek, boldogok a szegények, boldogok, akik sírnak, boldogok, akiket rágalmaznak és üldöznek s különösen akik mindezt szívesen tűrik az igazságért, a mennyek országáért, a lélek üdvösségéért. Boldogok, akik nem tülekedtek, akik nem akarnak többek lenni másoknál, akik nem akarnak mások fölébe kerülni. (Mt 5,5-12)

Ellenségeden ne bosszút állj, hanem szeresd! Ha megütnek egyik arcodon, ne visszaüss, s ha nem üthetsz vissza, ne bosszút forralj s várd az alkalmat, mikor adhatod vissza a kölcsönt, hanem tartsd oda ütésre a másik orcádat is. (Mt 5,39)

Természetes, hogy mindezek nem könnyű dolgok, mert hiszen az élet törvényeivel való szembeszegülést jelentik, s ezért majdnem elérhetetlenek, de legalább törekednünk kell rájuk, sőt egész életünket erre a küzdelemre kell szentelnünk. Aki szót fogad a Megváltónak s olyan kincsek gyűjtése helyett, melyeket a rozsdá és a moly megemész és a tolvajok kiássák és ellopják (Mt6,19-20; Lk 12,33), azaz földi, anyagi kincsek gyűjtése helyett egész életét e küzdelem szolgálatába állítja, az lassacskán meg is tudja változtatni anyagi természetét s később már testben él angyali életet.

Világos, hogy Krisztus Urunk ezeket a követeléseket nem azért állította elélnk, hogy mint majdnem lehetetleneket, ne vegyük őket komolyan, vagy csak mint egyes kiváltságos lelkek számára valókat tiszteljük ugyan, de lehetőségeinket felülmúlóknak tartjuk őket, hanem hogy minden ember, illetve minden keresztény ezekért és ezeknek éljen s a megvalósításukra való törekvésnek szentelje egész életét. Ha pedig mindenkinek kötelessége, mennyivel inkább kötelességük a papoknak, főpapoknak, elsősorban pedig az Egyház fejének, a pápának.

„Az én országom nem e világból való” – mondta Krisztus Urunk (Jn 18,36). Ez azt jelenti, hogy az én híveimnek nem e viláგért kell élniük. De különösen nem e viláგért kell élniük azoknak, akiket híveim pásztoraiul rendeltem s azt a rendeltetést szabtam eléjük, hogy ebben az anyag és törvényei, az állati ösztönök elleni küzdelemben, híveimet vezessék, hitüket, reményüket erősítsék, a küzdelemben ellankadni, elkedvetlenedni ne hagyják.

Ezt természetesen csak úgy érhetik el, ha példát adnak nekik, tehát ha az emberek látják rajtuk az önzetlenséget, a szegénység szeretetét, az alázatosságot, a bántalmak békével tűrését, az embereken való uralkodás helyett az emberek szolgálását, ha nemcsak az anyag előnyeit, a pénzt, gazdagságot, erőt, fegyvert, a testi élvezeteket, hanem a lelki önzést, a hiúságot, a dicsőségvágyat, a hírnevet, a kitüntetések, a dicsérgetéseket és a megtiszteltetéseket is átengedik másoknak.

Ahogy Krisztus nem kapott mást a földön az emberektől, mint rágalmozást (lázító, csaló, királyságra törő, imosztor), sőt kínhalált, épp úgy híveinek, de elsősorban papjainak, hívei vezetőinek is ilyeneknek kell lenniük: a föld, a test, az anyag előnyeit át kell engedniük másoknak szeretetből, hitből és a másvilág és a lélek örök uralmának reményéből, a szenvedést és az üldözést pedig szívesen fogadniuk.

Mindennek így kell lennie, mert abból, hogy „az én országom nem e világból való” (Jn 18,36) természetesen következik. Ámde ha a mennyek országa nem is e világból való, kétségtelen, hogy addig, míg itt a földön van, addig e világon van, ez a világ pedig a föld, az anyagi világ. A papságnak itt a földön az anyagi világban kell képviselnie és terjesztenie a mennyek országát, ennek meghódítania az egész emberiséget, mégpedig az alatt az idő alatt, míg itt a földön, míg a testben él. Ha már a test elvált a földtől, akkor már megszűnik az Egyház világa. Ez ugyanis már az az idő, mikor „már senki se munkálkodhat” (Jn 9,4), mert ekkor már késő. Ha már kidőlt a fa, azon az oldalon marad, amelyikre esett. A másvilágon már nincs Egyház. Ott már nincs is szükség rá.

A papság működésének tere tehát e földi világ, az anyagi világ. Azokkal az emberekkel van dolga, azokat kell Krisztusnak és a lélek törvényei szerint való életnek, a test törvényeivel való szembeszállásnak megnyernie, akiknek lelke a testbe van zárva, akik nem szakadhatnak el teljesen az anyagtól, nem vethetik meg teljesen törvényeit, tehát ösztöneiket, mert hiszen akkor elpusztulnának. Isten akarata pedig nem ez.

Bizonyos fokban tehát a keresztyénynek és a papnak is kell követnie ösztöneit: neki is kell ennie és innia (természetesen nem bort), neki is kell ruházkodnia (de természetesen nem divatbábnak lennie), neki is kell aludnia, pihennie (de nem kényeskednie). Talán ha mérsékelten és finoman is, de talán még szórakoznia is. Hiúnak és nagyravágyónak nem szabad ugyan lennie, de neki is vigyáznia kell a külső becsületére is, mert ha túri, sőt törekszik rá, hogy gazembernek tartsák, akkor követi ugyan az Evangéliumot, hogy örüljete, mikor rágalmoznak benneteket, de viszont lehetetlenné teszi, hogy a hívek becsüljék s így hallgassanak rá.

A pap a gyermekek között, az iskolában, sőt a hívek közt a templomban és az egyház-községben se követheti teljesen az Evangélium szavát, hogy „aki nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok” (Mt 20,26), mert ha itt is aláveti a maga akarát tanítványai vagy hívei akaratának és engedi, hogy minden úgy legyen és úgy történjék, ahogyan azok akarják, akkor ő maga dicséretesen követi ugyan az Evangéliumot, de viszont papi munkájának nemcsak eredménye nincs, hanem ő az oka annak, hogy esetleg még az a kis jó is eltűnik közülük, ami működése megkezdése előtt bennük volt.

Ezek a meggondolások, ezek az Evangélium tanácsa és a reális élet közti ellentétek nehezítik meg legjobban a Krisztust őszintén követni akaró jóember életét és veszik el kedvét sokszor Krisztus igazi követésétől.

Az Evangélium azt mondja neki, hogy ha úr, akkor is viselkedjék szolgaként, az állása viszont azt kívánja tőle, hogy úrként viselkedjék. Aki vezető, annak vezetnie kell, de viszont nem vezethet az, aki nem akar vezetni, hanem azt akarja, hogy őt vezessék, mert az evangéli-

umi szellemnek megfelelően mindenkinél tudatlanabbnak, ügyetlenebbnek, vezetésre alkalmatlanabbnak tartja magát.

Az ilyen emberek úgy próbálnak magukon segíteni, hogy elmennek szerzetesnek s fogadalmat tesznek arra, hogy vagyonuk nem lesz, sőt még fizetésük se, és mindenben alávetik magukat előljárójuk akarátának (mint említettem, még abban is, mikor mehetnek ki az utcára). A nem szerzetes pap pedig úgy, hogy nem törekszik arra, hogy az egyházi pályán emelkedjék. Ámde az ilyen papból is lehet püspök (sőt illik is, hogy éppen belőle legyen), a szerzetesből pedig előljáró (s úgy illik, hogy a legjobb szerzetesből legyen az, tehát abból, aki legjobban fél tőle, hogy előljáró lesz belőle) s így engedelmség helyett nemcsak egész életében parancsolnia kell és tekintélyt tartania, hanem még vagyonkezeléssel és pénzekkel, mégpedig nagy pénzekkel is foglalkoznia kell. Így aztán bizony nehéz a pénzt megvetni és mások szolgáláivá lenni. Pedig ez ekkor is kötelesség.

De ezt a szinte megoldhatatlan kettősséget nemcsak az egyén, hanem maga az Egyház életében is tapasztaljuk amiatt, hogy az Egyház nem e világból való ugyan, de e világban van, azaz nemcsak lélekből, hanem anyagból is álló emberekkel van dolga. Sőt, mivel csak ez az anyag látható belőlük, s mivel az anyag törvényei, az ösztönök még erőszakosak is, míg a lélekéi csak sugallatok alakjában jelentkeznek (amit az emberek, különösen a megélhetés gondjai alatt szinte állati sorban élő emberek, alig vesznek észre), a látszat sokszor az, mintha az Egyháznak *csak testből* álló emberekkel volna dolga.

Az Egyház, s így az egyháziak, az Egyház vezetői, emiatt anyagiakkal is kénytelenek foglalkozni. Az a parancs, illetve tanács tehát, hogy szeressük a szegénységet, magára az Egyházra, mint testületre, mint intézményre semmiképpen se vonatkozhat. Ha a pénzt, az anyagi javakat nemcsak az egyén, a pap, a pápa, hanem maga az Egyház is úgy tekintené, mint piszkot, mint rá nézve tilosat, melyet ő köteles átengedni a gonoszoknak (mert hiszen a jó embereknek nem engedheti át, mert azok épp úgy tesznek, mint ő s ezért szintén menekülnek tőle), akkor először is nem lenne egyetlenegy temploma se, mert templomot nem lehet malasztból, se lelki erényekből felépíteni, nagy, impozáns templomot pedig még bankműveletek nélkül se. Akkor a hívők, kivált télen, legfeljebb kis csoportokban egyes jó emberek magánházaiiban jöhetnének össze, de ott is fűtetlen helyiségben, mert tüzelőt is csak pénzért lehet kapni. De még így is mellőznünk kell azt a nehézséget, hogy az ilyen igazi hívőknek házuk se lehetne, mert hiszen azt se építhet vagy vehet magának az, aki éveken, sőt évtizedeken át nem gyűjtötte rá a pénzt. Ez a pénzgyűjtő lelkület pedig merő ellentéte az Evangéliumnak. Hiszen aki a pénzt gyűjti, gyűjtése közben állandóan látnia kell maga körül a szegénységet és nélkülözést, mely mellett ő nem mehet el szódtlanul, mikor itthon vagy a bankban pénze van. Ha pedig a jó kereszténynek nincs saját háza, hanem a lakása csak bérlet, akkor a háztulajdonos (s még inkább az állam, ha kommunizmusban vagyunk) nem tűrné, hogy lakása az istentisztelet helye legyen s így oda állandóan tömegek járjanak.

De ez a templomnélküliség még a legkisebb baj lenne, mert hiszen az evangéliumi lelkületnek nincs feltétlenül szüksége templomokra. Istent nemcsak templomban lehet imádnia annak, aki lélekben és igazságban imádja és akinek ez a lényeg. Ennél sokkal fontosabb az, hogy az anyagiakkal, a pénzzel egyáltalán nem foglalkozó Egyháznak nemcsak templomai, hanem iskolái sem lennének. A hívők gyermekei akkor csak állami, tehát nem vallásos alapon álló iskolába járhatnának. Hogy így nem lehetnének hívő falvak, városok és társadalom, hanem csak hívő egyének, kétségtelen.

Gyermekeik vallásos nevelésével így csak a szülők foglalkozhatnának, márpedig kétségtelen, hogy olyan vallásos szülők, akik gyermekeikre oly erős hatással tudnak lenni, hogy közböcsíteni tudják az iskola, a tanárok, a barátok, a gyár, a társaság, a szórakozóhelyek, a sajtó, mozi, rádió, televízió ellentétes szellemét, csak kivételesen vannak (száz között talán öt). De így a papok is csak egyéneként tudnának foglalkozni a gyerekekkel (a „szocializmust építő” vallástalan állam még így se engedte meg nekik), tehát az ő hatásuk se terjedhet-

ne ki a tömegekre. Így tehát a társadalomból csak egy kis töredék (a lakosság mindössze egy-két százaléka) lenne keresztény. A viszonyok és körülmények nem engednék, hogy több legyen.

Missziói még kevésbé lehetnének ennek a pénzt megvető s azzal elvből nem foglalkozó Egyháznak. Hiszen ahhoz, hogy idegen országokba is küldjön apostolokat az Evangélium terjesztésére, ahhoz még több pénz kell, mint iskolák alapításához. Hiszen csak a hajójegy ezrekbe kerül Kínába, Dél-Amerikába vagy a Csendes-óceán szigeteire, és a hithirdetőnek, ha már kijutott, akkor is állandóan kell küldeni a pénzt, mert ha magának kell megkeresnie ott a kenyerét, akkor nem marad ideje az Evangélium hirdetésére, s csak azért, hogy ott keresse a kenyerét, ne pedig itthon, igazán fölösleges volt idegen világrészbe küldeni. De ha a megélhetéséről állandóan gondoskodunk, az se elég, mert mit kezdhet a hithirdető hithirdetői állomás, templomocska, iskola s benne tőle fizetett személyzet nélkül? Mindezek felállítására pedig pénz, mégpedig sok pénz szükséges. Az elvből szegény Egyház tehát a kereszténységnek külső országokban való terjesztésének lehetőségétől is elvből, tehát egyszer s mindenkorra meg van fosztva.

Nem is lehet tehát azon vitatkozni, hogy az a kívánság, hogy az Egyház elvből szegény legyen, pénzzel ne foglalkozzék, azt el se fogadja, hanem a vele járó hatalommal együtt engedje át azoknak, akik annak élnek, azaz az evangéliumellenes lelkiületűeknek, egyszerű ostobaság, sőt képtelenség. Illetve nagyon is okos dolog, csak nem az Egyház, hanem a sátán szempontjából. Éppen olyan, mint ha valakit elküldünk például Kecskemétre üzenettel, de útiköltséget nem adunk neki, sőt összekötözzük vagy megsebezük a lábát vagy másképpen tönkretesszük, hogy ne tudjon elmenni. Ha Krisztus emberek számára alapította az Egyházat és az emberekhez küldte a „jó hírrel” az apostolokat, akkor nem tilthatta meg nekik, hogy e céljaik megvalósítására pénzt elfogadjanak, sőt még azt se, hogy céljuk minél hathatósabb előmozdítására pénz, s minél több pénz szerzésére ne törekedjenek. Nem a pénz az, ami rossz, hanem az a lelkiület, mely a pénzhez s a vele járó hatalomhoz ragaszkodik.

Világos, hogy ez az engedmény nem azt jelenti, hogy az Egyház képviselői rúgják fel az Evangéliumot és a pénzszerzést tekintsék életük céljának, hanem azt, hogy a pénzszerzést is eszköznek tekintsék céljuk, az Isten országa elérésére, de közben folyton vigyázva, magukat állandóan nevelve és ellenőrizve, hogy az eszköz céllá ne váljon és a szegénységet szerető lelkiület, a „lelki szegénység”, a lélekben szegénység (amit az Evangélium előír) mindig megmaradjon.

A gazdag is lehet ugyanis lélekben szegény, sőt annak is kell lennie. Az Evangélium emberének lehet pénze, de nem lehet a pénz rabja. Viszont a szegény is lehet lélekben a pénz rabja s lehet élete célja a pénz, amint a legtöbb szegény épp úgy (esetleg még jobban) ilyen is, mint ahogyan a gazdagok ilyenek.

Nem az a fontos tehát, hogy tényleg van-e pénze, sok pénze valakinek, hanem az, hogy a pénz-e az élet célja, jobban szereti-e a pénzt, mint amennyire fél a bűntől, illetve mint amennyire szereti Istent és felebarátját. Aki a pénzt megbecsüli, megkeresi, megszerzi s céljaira felhasználja, s mivel élete célja Isten szolgálata, elsősorban az Evangélium terjesztésére és Isten országának a földön való megvalósítására és a felebarát szeretete szolgálatában a nyomor enyhítésére adja, az evangéliumi lelkiületű és lélekben még akkor is, ha – mivel valami nagy-szabású vallásos vagy szociális intézmény létesítésére szánja – milliói vannak a bankban.

Helyes volt tehát, ha a középkor elején az Egyház elfogadta Kis Pipin adományát, az egyházi államot, s Kis Pipin is azzal, hogy adta, valóban előmozdította bűnei bocsánatát, azaz Isten előtt kedves dolgot tett. Azt az anyagi erőt (s a vele járó földi befolyást, hatalmat) ugyanis, ami az övé volt, önzetlenül odaadta Krisztusnak, hogy vele az ő Evangéliumát szolgálja és Isten országát a földön előmozdíthassa. A vagyon jövedelmével ugyanis az Egyház számára vallásos és szociális intézmények alapítását tette lehetővé, pápai állam, mint anyagi erő létesítésével és ennek az Egyház szolgálatába állításával pedig lehetővé tette, hogy a gonoszok ezt a vagyont ne rabolhassák el tőle, az Egyházat ne nyomhassa el, működésében ne

béníthassa meg a gonoszok vagy gyarlók kezében lévő anyagi erő, hanem az Egyház rendelkezék olyan ellensúllyal, mellyel az ellene törő gonoszokat féken tartja s szabadságát és függetlenségét ellenükben biztosítja. Biztosította is több mint ezer éven át, s hogy nem tudta mindig és teljesen biztosítani, annak csak az volt az oka, hogy ez az anyagi erő nem volt olyan nagy, mint kellett volna, mert a gonoszok anyagi ereje ennél mindig sokkal nagyobb volt.

Nem igaz, hogy az Egyház függetlenségét enélkül is lehetett volna biztosítani. Mert ha most lehet, abból nem következik, hogy régen, az ököljog és a fegyveres erőszak korában is lehetett volna. Mai, haladott társadalmunkban sokkal többet számít már a jog, a törvény és az igazság, mint évszázadokkal ezelőtt számított. Ma már a közvélemény nagy hatalma, melynek a sajtó és a rádió ad hathatós hangot, sok mindent lehetetlenné tesz már, amit régen még többé-kevésbé büntetlenül tehettek a gonoszok.

Azonkívül ne feledjük, hogy a pápaság ma már többé-kevésbé független ugyan egyházi állam nélkül is, de csak azért, mert ma már nem közéleti, nem politikai tényező (a két fogalom nagyjában ugyanaz). Ma a pápaság már nem szólhat bele a közélet, az állami élet irányításába, mint hajdan. Ma már az Egyház nem közéleti hatalom. Hiszen még csak a Nemzetek Szövetségének se tagja.

Addig, míg pápai állam volt, a pápaság politikailag is a legfőbb hatalom volt. Nemcsak olyan mérvben volt ugyanis az, amennyi a pápai állam fegyveres és anyagi erejével járt együtt, hanem annál sokkal nagyobb. Akkor a pápaság játszotta a nemzetközi életben azt a szerepet, melyet most a Nemzetek Szövetsége játszik. Azt is el kell ismernie mindenkinek, hogy sokkal sikeresebben játszotta, mint ez a mai nemzetközi szervezet.

A Nemzetek Szövetsége nem áll vallásos alapon, de vezetői nem is katolikusok: a szovjet hivatalosan is nyíltan, sőt agresszíven istentelen, az Egyesült Államok és Anglia külsőleg protestáns, a valóságban hitközönyös, a 600 milliós Kína istentelen, a 400 milliós India pogány. A katolikus Franciaország csak 40 milliós, ma már csak másod- vagy harmadrendű szerepet játszik, s hivatalosan ő is vallástalan s különösen az volt régebben, még ezelőtt egy évtizeddel is. Még ő is egész a legújabb időkig sokkal inkább egyházellenes, mint egyházi érdeket képviselt. A katolikus és 50 milliós Olaszország nemzetközi szerepe még Franciaországénál is kisebb s a politikai hatalmat fele részben ott is egyházellenes elemek tartják kezükben.

Igaz, hogy a középkorban még nem volt vallástalanság, a protestánsok is hittek még ezelőtt két évszázaddal is. Ámde nem azért volt-e ez, mert a pápaság nem vonult a szegénységbe és a katakombákba, hanem közéleti és politikai tényező is volt? Ne feledjük ugyanis, hogy a földön az eszmék sorsát is a politikai hatalmak döntik és döntötték el és fogják eldönteni mindig. Helyes lett volna-e, ha az Egyház erről a hatalomról s arról a közéleti befolyásról, mely vele jár és melyet egyedül csak ez a hatalom tud biztosítani, ahelyett, hogy az Evangélium szolgálatába állította volna eleve, önként lemondott volna azon veszélyek miatt, melyekkel a hatalom és a közéleti befolyás az evangéliumi lelkelet szempontjából tagadhatatlanul jár?

Az olyan Egyház papjainak, mely gazdag és hatalmas, valóban nehéz az evangéliumi lelkeletűeknek megmaradniuk, de a kérdés megoldása nem az, hogy eleve kitérek a harc elől. Hiszen a földön *küzdő* Egyház van, tehát a harc a földi élet lényege.

A helyes megoldás az, hogy vigyázok arra, hogy magamat a hatalom veszélyeitől megóvjam, azaz lélekben akkor is szegény és hatalom nélküli, alázatos és szelíd legyek, mikor a valóságban erőszakos, büszke és hatalmaskodó is lehetnék. A Szentírás is azt mondja, hogy „boldog az az ember, aki vétkezhetett volna és mégse vétkezett, tehetett volna rosszat és mégse tett”. (Sir 31,10)

Az az Egyház, az a pápaság, mely csak akkor tud alázatos, szelíd, szerető szívű lenni és lélekben szegény lenni, ha meg van fosztva minden olyan eszköztől, mely az ellenkezőt lehetővé teszi számára: azaz csak akkor, ha eldobja magától az anyagi hatalmat s vele mindazokat az előnyöket, melyeket az Evangélium tekintetében és az embereknek Krisztus igája alá vetésében ez jelent, szegénységi bizonyítványt állít ki magáról.

Krisztus igazi követői nem azok, akik csak akkor tudnak szegények lenni lélekben, ha a valóságban is azok, hanem akik a hatalom birtokában is ilyenek, mert a vagyont és a vele járó hatalmat csak azért szereztek meg maguknak, tartják szilárdan a kezükben és védik a sátán dühe ellenében, mert tudják, hogy enélkül a társadalom egészét vagy többségét nem lehet keresztény szelleművé tenni vagy ilyennek megtartani. Krisztus igaz követői a hatalomban is tudnak lélekben szegények, alázatosak, szelídek, másoknak szolgálók és Krisztusnak mindenben engedelmeskedők lenni, ők emiatt kezükben tartják a hatalmat s így irányítják a közéletet, de egyénileg nem élvezik, sőt tehernek tartják. Csak azért ragaszkodnak hozzá, és mint eszközt azért nem engedik ki a kezükből, hogy segítségével a társadalmat és a közszellemet kereszténynek megtarthassák.

De nemcsak akkor tett az Egyház okosan, mikor a pápai államot elfogadta, hanem akkor is, mikor püspökei részére is elfogadta a feudális nagybirtokokat és a velük járó közéleti befolyást. Ezzel a püspökök evangéliumi életét megnehezítette ugyan, de lehetetlenné semmiképpen se tette. Hány szent volt például a gazdag középkori püspökök között, de még azok között a pápák között is, akik államfők is voltak és politizálni is kénytelenek voltak. Még szentek is vannak köztük (VII. Gergely, V. Szent Pius, XI. Ince).

Hátránya is volt ennek a gazdagságnak és közéleti befolyásnak, de a hátrányai először nem szükségképpeniek voltak, hanem a papok gyarlóságaiból folytak, másodsor pedig az előnyök még így is bőségesen kárpótolták a hátrányokat. Csak az imént láttuk, hogy a pápák, még a reneszánsz pápák is, többnyire mennyire evangéliumi lelkületűek voltak!

Közéleti tényező, az egész társadalom életét általánosan irányító faktor [tényező] csak akkor lehet a kereszténység, ha vezetői hatalom birtokában vannak, azaz közéleti tényezők is egyúttal. Pedig hát az Egyháznak arra kell törekednie, hogy az egész társadalom életét irányító tényező legyen. Hogy ne csak egyes kivételesen jó egyének éljenek törvényei szerint és az Evangélium szellemében, hanem az egész társadalom, hogy a hitetlenek, a cinikusok legyenek a kivételek az emberi társadalomban, ne pedig a vallásosak.

Ezt szegény, befolyás nélküli, katakombákban élő, megvetett, illetve ismeretlenségben élő papsággal nem lehet elérni. Így még elterjedni se tudott volna a kereszténység soha. Ha a papság Nagy Konstantin milánói ediktuma [rendelete] után is csak szabaddá lett volna és csak a katakombákból jöhetett volna a föld felszínére, de nem lett volna a császár és udvara is keresztény, ha nem az Egyház püspökei lettek volna a császár, a legfőbb közéleti hatalom tanácsadói s vele a közélet irányítói, hanem a papság továbbra is megmaradt volna tisztán a lelkiek mellett, azaz a közélet irányítására nem lett volna világi befolyása is és így az emberek érvényesülése is nem tőle függött volna, a pogányok zöme sohase tért volna meg, vagy ha – mert akkor ez közszellem, divat volt – meg is tért volna, mindig megmaradt volna lanya, hitközönyös kereszténynek. Így pedig az európai társadalom képe egész más lett volna s a keresztény középkor sohase alakult volna ki.

De nem alakult volna ki Európában az a keresztény közszellem se, mely még ma is erősen érezhető. Hiszen ez is a középkor maradványa, azé a középkoré, melyben a papság gazdag s ezért közéleti tényező volt. Még a protestánsoknak ezelőtt kétszáz évvel még meglévő erős hite is tisztán ebből a középkorból származott, ennek öröksége volt.

Állításunk igazságát igen könnyű bebizonyítani. Az emberek zöme kétségtelenül kényelmes, önző is, félnék is, gyarló is, főként pedig sohase jár más utakon, mint a többség. Az átlagember nyájember. Amely társadalomban csak az elit keresztény, amelyben csak azok az Egyház tagjai, akik csakugyan megvetik a gazdagságot és a dicsőséget, és csakugyan oda tartják a bal arcukat is annak, aki a jobb arcukon már megütötte őket, az a társadalom zömében sohase lesz keresztény, tehát abban sohase alakulhat ki keresztény közszellem.

Először, mert a keresztény alázatossággal, szerénységgel és hallgatagsággal szükségképpen együtt jár az ismeretlenség is, tehát az emberek többsége nem is tudná, hogy vannak. De akik tudnának is róluk, azokra se lennének vonzók, mert az átlagember nem szereti azokat,

akik különcök, akiknek a viselkedése olyan, hogy az átlagembernek nem való, tehát rá inkább elriasztó, mint vonzó, főként pedig, mert az ilyen kereszténység révén nem lehet érvényesülni, nem lehet magasra emelkedni, karriert csinálni, vagy legalábbis állást kapni és megélni. Az átlagembernek pedig ez az életcélja. A vagyon, a hatalom, a hírnév, az erő az, ami az átlagembert vonzza, ami neki imponál, nem pedig a szegénység és az ismeretlenség, ha még olyan szép erényekkel is párosul.

Ma is ott, ahol eleven egyházközségi élet van, ahol zsúfolt a templom, ahol egy-egy úrnapi vagy feltámadási körmenet közéleti esemény a városban, melyben mindenki részt vesz, mely alatt minden ablak ki van világítva, ahol az egyházközségeknek cserkészcsapata, külön labdarúgó csapata és külön fúvószenekara van, ahol külön egyházközségi gyermeknyaraltatás van, ahol minden évben különvonat viszi tagjait a búcsújáráhelyre, ahol ez is közéleti esemény, melyről utána egy hétig beszélnek és tárgyalják élményeit, ahol van külön gyermek, ifjúsági, férfi és női egyesület, van rendszeres szegénysegélyezés, sőt munkaközvetítés is, sőt még az országgyűlésbe is mindig az egyházközségek katolikuspárti jelöltje kerül be képviselőnek, sőt még a miniszterelnök is e pártból kerül ki (mint Hollandiában és részben Belgiumban, Ausztriában és Olaszországban is), ott sok ember katolicizmusa csak felszínes ugyan, de viszont a komoly hitéletet élő emberek száma is nagy, de legalábbis a halálos ágyán majdnem minden ember meggyónik.

Miért? Mert az ilyen egyházközség közéleti tényező is. Nemcsak a másvilágért és csak a lelkek világában van, hanem evilágért és evilágban is, azaz mert ott a földi eszközök is a lélek és a másvilág szolgálatába vannak állítva, az átlagemberre pedig csak ezekkel lehet hatni. Világos, hogy az ilyen egyházközségben a pénz és ennek forrása, az egyházi adó is fontos és nagy szerepet játszik, mert hiszen nélküle nem lehetett volna valósággá mindaz, amit elsoroltam.

Viszont hogy mindezeknek az *ellenkezője* mennyire összefügg a templomok elnéptelenedésével, az Egyház iránti közönnyel és vallástalansággal, különösen a felnőtt fiatalok körében, azt nem kell külön magyaráznom. Egy jóakarató tanítványom, aki 20 éves korában Erdélyből került a fővárosba, szomorú dolgokat beszélt az ottani hitélet pangásáról. A városban, ahol lakott, az oláhok görögkeletiek, a magyarok reformátusok voltak. Az iskolában a tanulók egyharmada se volt katolikus, ezért a katolikus hittan nem is volt az órarend keretében, hanem délután, s így miatta külön kellett az iskolába bemenniük. (Persze be se mentek volna, ha az Egyház nem lett volna ott is közéleti tényező s így nem lettek volna erre rákényszerítve.) De a tisztelendő urat is (egy ferences atyát), aki maga is többnyire későn érkezett az órára, megkérték, hogy előbb hazamehessenek, amit az sokszor meg is engedett. Úgy látszik, neki se volt sok vagy érdemesebb mondanivalója.

Ez az ifjú, míg Erdélyben lakott, imádkozni természetesen alig szokott, templomba nem járt. Mikor egyszer magamba szálltam – mondta – és elmentem a vasárnapi misére, kiábrándultam s még jobban elment a kedvem, mert láttam, hogy mások se jártak. A templom üres volt s csak egy-két öreg néni lézengett a padokban.

Az ilyen Egyház bizony nem vonz, pedig ha nemcsak lelkiületben akar szegény lenni, hanem arra törekszik, hogy a valóságban is ilyen legyen, akkor az Egyház csakis ilyen, testileg-lelkileg szegény lehet. A tömegeknek nem kell, csak néhány hősnek, hős és tömeg pedig ellentétes fogalmak. Így tehát nem is lehetnek sokan vallásosak.

De hogy az Egyház hatalma s befolyása is milyen fontos az emberek szemében, itt van erre is egy példa. Maglódon (Pest környékén) – úgy látszik, a túl nagy egyházi adó miatt – századunk első felében tömeges (40-60 főnyi) aposztázia [hitehagyás] történt. Mivel a falu fele lutheránus, ezek a hitehagyottak is azok lettek. Rá 20-30 évre egy derék ősnemes katolikus székely ember (gyógyszerész) megpróbálta őket visszatéríteni. Ekkor már többnyire a sír szélén álltak az illetők, egyesek jóvá is tették bűnüket, de mások, akik húzódoztak a visszatérés terhes formaságaitól, azt hozták fel mentségükre, hogy hiszen még a kormányzó úr is protestáns már (Horthy). Tehát még annak is, hogy kálvinista embert választottak az ország

kormányzójává, ennyire nagy befolyása volt még a maglódi falusiaknak az Egyházhoz való ragaszkodására is.

Mi lenne hát belőlünk, ha még mi magunk is arra az álláspontra helyezkednénk, hogy pénze, földje, hatalma (tehát az átlagember szemében tekintélye) ne legyen az Egyháznak, hogy járjanak gyalog még a püspökök is, lakjanak nádfödeles kunyhóban, éljenek alamizsnából és fő gondjuk arra legyen, hogy világi szempontból ne legyen befolyásuk és tekintélyük! Ez a püspököknek lelkileg valóban jót tenne. A híveknek is, akik mindezt látnák. Igaz azonban az is, hogy akkor az emberek 90 százaléka minderről nem is tudna, mert éppen az igénytelenség, az ismeretlenség, a szerénység, a szegénység s a csönd, meg az átlagember gyarlósága és nemtörődömsége azt eredményezné, hogy az emberek átlag minderről nem is igen tudnának, tehát nem is dicsérhetnék, aki pedig megtudná, nem érdekelné. Azt gondolná, hogy mindez nem tartozik rá, neki ehhez semmi köze. Hogy utánozhatná is őket, sőt kellene is őket utánozni, az alig jutna eszébe valakinek.

Ugyancsak a Horthy-korban történt, hogy egy „evangélikus” katonatiszt (őrnagy s így már idősebb ember) bejelentette a katolikus vallásra való áttérési szándékát lelkészénél. „De őrnagy úr – mondta neki a lelkész –, hát Ön nem tudja, hogy a kormányzó is hittestvére Önnek, meg a miniszterelnök úr is (Gömbös) s ez utóbbi ráadásul még katona is? Nem gondolta meg Ön lépése következményeit?!”

Erre aztán a vitéz őrnagy úr úgy megijedt, hogy második jelentkezése már elmaradt, azaz megmaradt továbbra is „evangélikusnak”. Képzeltük tehát, mi lenne itt egy teljesen szegény és befolyás nélküli Egyház esetén!

Erre sokan azt mondják, hogy nem is baj, ha ilyen értéktelen emberek nem lesznek tagjai az Egyháznak. Ezekkel az Egyház semmit se vesztené. Az első keresztények ilyeneket fel se vettek volna, mert akkor kitüntetés volt kereszténynek lenni, az Egyház tagjának lenni. Azokkal a tömegekkel se veszített volna az Egyház, akik azért nem lettek volna tagjai, mert nem volt gazdag és hatalmas. Az Egyháznak nem szabad megtagadni az Evangélium szellemét azért, hogy több hívőt szerezhessen. Az Evangélium nem tömegcikk és nem is szabad azzá lennie. Nem baj az, ha kevés a keresztény, ha ez a kevés annál kiválóbb. Hiszen éppen az volt a baj, hogy az Egyház eltért az Evangélium szellemétől és világi, evangéliumellenes befolyás alá került, hogy a tömeget nézte, nem a minőséget, mert hatalmas akart lenni, nem pedig keresztény.

Minderre azt felelem, hogy a vád csak akkor lenne igaz, ha a vagyon és a vele járó hatalom lehetetlenné tenné a lelki szegénységet s általában az evangéliumi szellemet. Láttuk azonban, hogy nem lehetetlenné teszi, hanem csak megnehezíti. Nem a vagyonról, hatalomról és a vele járó lelki előnyökről kell tehát az Egyháznak lemondania (mert hiszen ez az Evangélium terjesztéséről való gyakorlati lemondást jelentené), hanem a hitet, a reményt, és az evangéliumi szellemet kell a papságban növelni, hogy a vagyonnal és hatalommal együtt járó kísértéseknek nagyobb lelkierővel és önfeláldozással tudjon ellenállni. Hogy ez az ellenállás lehetséges, azt már bebizonyítottuk (így is voltak szent pápák és szent püspökök). Jézusnak is voltak gazdag és befolyásos tanítványai (Arimateai József, Nikodémus, Zakeus, a kafarnaumi százados stb.).

Aztán az átlagembert, a tömegeket se szabad annyira lenézni s egyszerűen azt állapítani meg, hogy rájuk nincs is szükség az Egyházban, vagy ők nem érdemlik még a velük való törődést. Krisztus Urunk nemcsak azt a vagy 5 százaléknyi embert hívta meg az Egyházba, aki már jónak is születik és úgyszólván mentes a szenvedélyektől, hanem az átlagembert is, sőt elsősorban azt.

Ne feledjük, hogy aközött az 5 százaléknyi igen jó és áldozatos lélek között is nem egy van, aki azelőtt átlagember volt s azóta emelkedett oly lelki magaslatra, mióta a kegyelmet befogadta lelkébe. Sose fogadta volna be azonban, ha az Egyház nem lett volna elterjedt, közismert, hatalmas, gazdag, befolyással bíró közéleti tényező, amely gyarló korában is im-

ponált már neki, vagy anyagi eszközei, hatalma és befolyása lehetővé tették számára, hogy megismertesse magát vele.

Először majdnem mindenki tucatember, tehát csak az az Egyház tudja megnyerni, melynek kényszerítő ereje is van vele szemben, vagy amelytől anyagi előnyt, földi támogatást is remélhet. De ezek gyermekeiből, akik e révén megismerték az Egyházat, illetve befolyása alá jutottak, már erényhősök és szentek is lehetnek, sőt néha nemcsak a gyermekeik lesznek ilyenek, hanem már ők maguk is. Az átlagember se szükségképpen marad meg végleg s mindig átlagembernek. De ha az Egyházzal még csak nem is hall (pedig a szegény Egyházzal nem hall), akkor hogy ismerkedjék meg tanaival és jusson befolyása alá?

Az én olyan volt tanítványaim között, akikből Isten segítségével a legnagyobb katolikusokat tudtam csinálni, azaz akikre a legnagyobb és legtartósabb hatással volt az a kereszténység, melyet tőlem az iskolában tanultak, feltűnő sok volt az olyan, aki sohase járt volna hittanra, ha arra az akkor még nálunk a közéleti és politikai életre befolyással bíró Egyház rá nem kényszerítette volna.

A legtöbb államban (Anglia, sőt még Olaszország is) már ezelőtt száz évvel se volt hittan az iskolákban, vagy ha volt, az járt rá, aki akart. Nálunk is sokan kifogásolták már, hogy miért kötelező a hitoktatás. Ha az Egyház nem jelentett volna nálunk hatalmat, nálunk is már régen nem lett volna iskolai hittan, legalábbis nem mindenkire kötelező hittan. Egyik ma is legértékesebb és legmeggyőződésebb igazi evangéliumi lelkületű tanítványom anyja zsidó volt, apja istentagadó és papgyűlölő katolikusnak született szociáldemokrata.

Egy másiknak az apja olyan vad kálvinista volt, hogy addig, míg hozzám nem került, egyenesen református hittanra járt, mert apja beíratáskor azt hazudta, hogy fia református és ott elhitték.

Mondta, hogy milyen dühösen és elkeseredve jelent meg először a katolikus hittanórán, mikor kitudódott, hogy a törvény szerint oda kell járnia. Ez meg is halt volna katolikus hitért, az előbbi pedig meg is térítette mind zsidó anyját, mind papgyűlölő katolikus apját (ez utóbbinál csak a halálos ágyán ért célt, addig nem).

Ezek mind egyedül csak annak köszönhették hitüket (mely pedig erősebb volt és többet ért, mint száz közül kilencven vallásos katolikus szülő gyermekéé), hogy az Egyháznak nálunk vagyona, hatalma s vele közéleti befolyása is volt. Az egész tulajdonképpen a középkori feudális Egyház még meglevő maradványa volt. Látjuk tehát, hogy haszna is volt annak a hajdani feudális Egyháznak, mégpedig mekkora!

Addig, míg az Egyház tényleg feudális volt, vagyis a középkorban, nemcsak istentelenek (legalábbis olyanok, akik hirdették istentelenségüket) nem voltak, hanem még protestánsok, nem katolikus keresztények se. S hogy ez nemcsak külső dresszura és a félelem eredménye volt, azt láthatja mindenki, aki a középkorból származó leveleket, végrendeleteket, vagy más történelmi dokumentumokat olvassa, sőt mint rámutattam, ezt bizonyítja még a régi protestánsok nagy hite is. Ráműtattam, hogy akkor, mikor még a pápák világi uralkodók voltak, még a cinikuskodó Boccacciók, Petrarácák, Erasmusok, Machiavellik, sőt a reneszánsz kori tirannusok is hittek. Bizonyítja a halálos ágyukon való viselkedésük. S mindezt a feudális hatalommal bíró Egyháznak köszönhették.

Még a következő érvelés helyességét se fogadhatom el: Nem azt kívánjuk mi, hogy az Egyház menjen vissza a katakombákba, azaz papjai és hívei extráskodjanak, éljenek egészen elkülönülve a társadalom átlagától, legyenek teljesen szegények és mondjanak le minden közéleti befolyásról, hanem csak azt, hogy az Egyház ne legyen feudális, a püspökök mondjanak le százezer holdjaikról. Lehet és legyen helyette egyházi adó és szerezzék az Egyház ebből a forrásból azt a pénzt, melyre az Evangélium hirdetése és terjesztése és a társadalomnak az Evangélium kovászával való átjárásához valóban szüksége van. Csak egyházi állam ne legyen, se az Egyháznak birtokai.

Olyanformán legyen, mint az Egyesült Államokban, ahol az Egyház sohase volt feudális, földjei sohase voltak, ahol a püspökség sohase volt közéleti méltóság, az Egyház és a papság egyedül az egyházi adóból él, köztiszteletnek örvend, így is nagy pénzek felett rendelkezik s a templomok látogatottabbak, a katolikus élet virágzóbb, a papi hivatások száma több, mint bárhol másutt.

Hiszen lassacskán úgyis mindenhol ilyenformán van már – feleljük. Hol közjogi méltóság már a püspök? Hol vannak már a püspöki százezer holdak? Feudális Egyház ellen tehát fölösleges dörögni, mert azt már semmiféle hatalom vissza nem hozhatja, mert eltörölte a fejlődés. A feudális Egyház ma már a történelemé.

Semmiképpen se igaz azonban az, hogy ennek örülni kell, hogy az Egyház és az Evangélium szempontjából a mai állapot jobb, mint a régi volt. Nem. A feudális Egyházban nemcsak mindenki katolikus volt és vallásos katolikus, mégpedig egyszerű és művelt ember egyaránt, hanem maga az állam, a hatalom és a közélet is katolikus volt. Még az alkotmány is, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás is. És éppen azért volt így, mert az Egyház földi hatalom is volt.

Ma azonban – kivált a példának felhozott Egyesült Államokban – nemcsak a közélet, sajtó, rádió, mozi áll teljesen vallás nélküli alapon, hanem a lakosság több mint fele hivatalosan is felekezeten kívüli, az iskolákban még önkéntes hittan sincs, a katolikus iskolákat pedig egy fillérrel se támogatja az állam. Nagyjából így van ez abban az Angliában, Párizsban, sőt Franciaországban és egész Latin-Amerikában is, ahol hajdan feudális Egyház volt, ahol hajdan mindenki gyakoroló katolikus volt s a hirtelen haláleseteket kivéve senki se halt meg a szentségek felvétele nélkül.

Kétségtelen, hogy legfeljebb a nagyvárosokat kivéve ma is így lenne ez Latin-Amerikában is, ha ma is meglennének még feudális és közéleti méltóságot jelentő püspökei. Hiszen nálunk a legtöbb katolikus faluban még az én fiatal koromban is így volt. Ellenben Latin-Amerikában éppen falun vannak vallásilag a legkétségbeejtőbb állapotok: ott előkelőség és gazdagság jelének számít, ha a gyermeket megkeresztelik, s még inkább, ha a házasságot templomban is megkötik.

A feudális Egyháznak csak hátránya volt: az, hogy irigyelték a papokat és különösen a főpapokat (meg azt a nagy tiszteletet, amit a pápának még az uralkodók is megadtak). De ezt az irigységet és a belőle folyó gyűlöletet mesterségesen keltették fel és szították azok (a marxista munkásvezérek), akik maguknak akarták megszerezni (s így meg is szerezték) azt a hatalmat és befolyást, mely azelőtt a papság kezében volt és az Evangélium érdekeit szolgálta, most pedig az istentelenségét.

A középkori nép azonban (sőt még az újkori is egészen körülbelül 1750-ig) nem irigyelte a főpapi palotát, négyesfogatot, a bakon ülő díszruhás hajdút, a bérmláskor a püspök elé lovagoló bandériumokat, a díszkapukat, a csillogó pásztorbotot és drágakövektől ékes püspöksüveget, hanem élvezte.

Ünnepi érzést, mindennapi gondoktól való felszabadulást jelentett számára, mikor látta. Hiszen azok a főpapok, akik fényűzők voltak, éppen ezzel érveltek és joggal mutattak rá arra, hogy ez a tekintély fenntartását és a főpásztorával találkozó hívőssereg ünnepi hangulatának emelését szolgálja.

Aki nem hiszi, hogy az igazi kereszténységgel és az evangéliumi szellemmel mennyire összeférnek a főpapi ezer holdak, közéleti befolyás, fény és pompa, az olvassa el a leghíresebb katolikus regényt, a Manzoni írta „A jegyesek”-et. Nem irányzott regény ez az Egyház javára, hiszen Manzoni közvetlenül a francia forradalom után, az értelmiség elvallástalanodásának idején élt. Ő maga is hitetlen lett. Protestánsból megtért feleségét nem ő térítette meg, hanem volt protestáns felesége tette újra katolikussá őt is. De hogy kora szelleme, az Egyház elleni rosszmájúság mennyire működött benne ennek ellenére is, mutatja az a kedvtelés,

mellyel a falusi plébános, Don Abbondio gyarlóságait kigúnyolja (pedig ebben a plébánosban is csak gyarlóságokat talál, nem pedig bűnöket).

Mégis micsoda vallásos az olasz nép ebben a regényben! Hogy tiszteli a papságot és az mennyire meg is érdemli ezt a tiszteletet! Milyen finom még az egyszerű nép lelkiismerete is! A nép mennyire igazi keresztény! *Még az ellenszerezetet is mennyire gyakorolja!* Gazdag és feudális papsága még erre is hogy megtanította!

Ennyire igazi keresztény volt ez a gazdag papság! S amit Manzoni erre vonatkozólag ír, azt részint történelmi dokumentumokból, részint saját személyes tapasztalásából merítette.

Borromei Károly volt „A jegyesek” idejében a milánói érsek. Nem Borromei Szent Károly, hanem csak Borromei Károly, a szentnek egy közeli rokona. De micsoda szent még ez a szentté nem avatott Borromei érsek is! (El se tudjuk képzelni, milyen lehetett az, akit szentté avattak. Mert a regényben szereplő érsek szentté avatásáról még ma sincs szó.)

Pedig hát ugyancsak nagy úr volt ez a regényben szereplő milánói érsek, mert nemcsak nagy közéleti személyiség volt, akivel még a hasonlóan előkelő világi gazember se mert szembeszegülni, sőt erre még csak gondolni se. Nemcsak óriási főpapi jövedelemmel rendelkezett, hanem hazulról is dúsgazdag volt, hiszen a Borromeiek főrangú dúsgazdag család voltak.

De a regény olyan tökéletesnek, annyira evangéliuminak, a gyarló Don Abbondiónak olyan okos és olyan evangéliumi leckéket adó, minden szegényt annyira pártul fogó, annyira önzetlen, annyira jó, megbocsátó, alázatos, annyira tökéletes főpapak festi ezt a feudális érseket, hogy az ember szíve repes tőle, mikor olvassa. Ha nem lett volna annyira gazdag és előkelő, a gazember, „innominato”, nem félt volna tőle. Így azonban még meg is tért hatására még ő is.

És milyen ünnep volt a nép számára, mikor ez az érsek a körébe érkezett és a fényt és pompát, mely körülvette, mennyire nem irigyelte tőle senki! Nem azért nem, mert egyénileg jó és kiváló volt, hanem azért, mert főpap volt, s mint ilyen, tisztelet övezte, s mint ilyenhez tartozott hozzá a fény, gazdagság s pompa, mely a nép mindennapi, egyhangú életébe is derűt és ünnepet vitt.

Ezeknek az egyszerű, igaz kereszténnyé nevelt embereknek eszükbe se jutott, hogy miért szegények ők és miért gazdag az érsek. Ha másképp lett volna, ezt furcsállották volna. És ezek az akkor még többnyire analfabéta emberek voltak az okosak, nem a mai „felvilágosult” proletárok.

Hiszen mindenki nem lehet gazdag, még a többség se. (Ki szolgálná akkor a gazdagot, és honnan lenne akkor a nagy jövedelme?) De a földi élet a keresztény számára egyébként is olyan, mint a színdarab. Nem az a fontos benne, milyen szerepet játszik valaki, a királyét-e vagy a szolgáét, hanem hogy jól játssza-e a szerepét.

Ez a keresztény tömeg még csak nem is gondolt arra, hogy egy érsek bűnös ember is lehet. Nem is kutatta, mert hiszen nem azért élünk, hogy a más bűneit kutassuk (és különösen nem az előljáróinkét), hanem a magunkét. A tökéletességben csakis így haladhatunk előre, nem a mások megítélésével, megszólásával, rágalmozásával, a tekintélytiszteltet rombolásával. Az egyházi tekintély rombolása különösen sátáni bűn, mert ezzel az emberek hitét és erkölceit is romboljuk.

És csodálatos, hogy ezeknek az egyszerű jóembereknek mennyire igazuk is volt. Az érsekük protekciós gyerek volt, főrangú származású és egymás után ketten is lettek a családból érsekek (a másik, a nagybátyja, még bíboros is volt, és mint afféle protekciós csemete, már húszas éveiben lett bíboros) és mégis mindketten ennyire méltók, ennyire szent életűek voltak. Aki közülük többre vitte és még fiatalabban vitte többre, tehát még protekciósabb volt, még szentebb volt, mint a másik. Bár ahogyan Manzoni ezt a másikat leírja, el se tudjuk képzelni, hogyan lehetett a nagybátyja még nála is szentebb.

Pedig az Egyházban éppen nem ritkaság, hogy a nagyúri származású főpapok még méltóbbak, mint az egyszerű eredetűek. Ott van például a két Medici-pápa. Annyiban is hasonlítanak a Borromeiekhez, hogy ők is ketten vannak: X. Leó és VII. Kelemen, ők is egymás után következtek a pápai széken, mint a Borromeiek a milánóin. Ők nem voltak szentek, mint a Borromeiek, sőt a pápák leggyarlóbbjai közé tartoznak. *De ahhoz képest, hogy Mediciek voltak, még velük is nagyon meg lehetünk elégedve.*

Ők is sokkal jobbak voltak, mint a Mediciek szoktak lenni. Még velük is bizonyítani tudjuk, hogy a papok „rossz erkölcssein” csak azért szoktunk botránkozni, mert tőlük túl sokat várunk, a tisztséget, melyet betöltenek, igen nagy tiszteletben részesítjük, mert nem elégszünk meg azzal, hogy erkölcsaik jobbak legyenek a világiakénál, hanem azt követeljük tőlük, hogy kivétel nélkül mindnyájan abszolúte feddhetetlenek, azaz mindnyájan arkangyalok legyenek. Még azt se bocsátjuk meg nekik, ha az előéletük foltos, azaz ha akkor voltak bűneik, mikor még nem voltak papok (VIII. Ince, II. Gyula, II. Pius).

X. Leó elkényeztetett Medici-gyerek léteire sohase volt erkölcstelen (legalábbis ezt bizonyítani róla senki se tudja), s nemcsak pápa, hanem ifjúkora is feddhetetlen. Emellett leereszkedő, nyájas, barátságos volt mindenkire, rendkívül jó szíve volt. Mivel szeretett jól enni-inni, kárpótlással sokkal többet böjtölt, mint elő volt írva, tehát mint az egyszerű származású és ezért falusi plébánosoknak megmaradt papok átlag szoktak böjtölni, olyan lelkiismeretes pap volt, hogy valahányszor misét mondott, mindig külön meggyónt.

A közvélemény azonban minderről semmit se tud. Az csak azt tudja róla, hogy miközben Luther Németországban az Egyház alapjait döngette, ő csak evett-ivott és dőzsölt, még a másvilágban se hitt és nagyúri módon fényűzésre fecsért el a szegényeknek lelkük üdvösségére adott filléreit. Láttuk, hogy Voltaire azt állítja, hogy a protestánsok épp oly joggal hozzátják fel a katolicizmus igazsága ellen X. Leó *botrányos* életét, mint ahogyan a katolikusok Luther és Kálvin bűneire joggal hivatkozhatnak, hiszen például Kálvin példátlan jellemtelenségének bizonyítására ő maga hoz fel megdöbbentő adatokat.

VII. Kelemenre, a másik Medici pápára senki se foghatta rá, hogy nem törődött az Egyház ügyeivel. Hiszen éppen az volt a legnagyobb baj, hogy túlságosan is törődött, hogy annyira lelkiismeretes volt, hogy agyongyötörte magát miatta és ezért sohase tudott idejében határozni. Erkölcsileg az ő élete is teljesen feddhetetlen volt. Ő nem pazarolt, hanem egyenesen túl takarékosnak tartották. Ő nem volt fényűző, nagyon megnézte, mire adja ki a pénzt. Enni-inni se szeretett. Neki csak az volt a bűne, hogy félnék volt, nagyon meg lehetett ijeszteni, meg hogy mindig aggályoskodott, mindig attól félt, hogy helytelenül intézkedik, éppen emiatt valóban mindig ügyetlenül, politikálatlanul járt el. Emiatt a legnagyobb megvetéssel írnak róla. Pedig hát az ügyetlenség nem bűn, hanem szerencsétlenség, amiért tulajdonképpen részvét, tehát jóakarát járja. VII. Kelemenre ugyanis még csak azt se mondhatjuk, hogy tehetségtelen volt, mert bíboros korában ügyes, tehetséges embernek gondolták.

De nemcsak Olaszországból és nemcsak a pápai székekkel kapcsolatban mondhatunk jót a feudális főpapokról. A legtöbbet és legnagyobbat építő főpap nálunk Magyarországon is Eszterházy Károly egri püspök volt. Ugyancsak feudális volt, hiszen gróf volt és Eszterházy, s részint büszkeségből, részint tréfából azt írta magáról, hogy „dominus Papae et Mundy” (Mundy volt ugyanis a neve az inasának, Pápa városa pedig az Eszterházyak birtoka volt). Nemcsak ő volt az, akitől Egerben minden monumentális, ami ott van, származik, hanem ő építette a pápai nagytemplomot is, sőt állítólag nem kevesebb, mint még száz más templomot. Nemcsak gazdag püspökségének minden jövedelmét adta vissza az Egyháznak, hanem még magánvagyonát is, mely (mivel a legvagyonosabb magyar mágnáscsaládból származott) ugyancsak sok volt. De nemcsak mint építő és nagyúr volt nagy ez az Eszterházy Károly, hanem mint pap is. Csak az Evangéliumnak élt és olyan gróf és püspök volt egy személyben, aki mindig a falvakat járta s ilyenkor a gyóntatószékbe is beült és ott órákon át törődött egyszerű hívei lelki ügyeivel, buzdította, vigasztalta őket.

De tudvalevő, hogy Pécs leghíresebb püspöke is báró Szepessy Ignác volt. Ott áll a szobora a székesegyház előtt, míg más pécsi püspökök nem kapták meg ezt a kitüntetést.

I. Ferenc korában is egyedül csak báró Andrássy rozsnói püspök szállt szembe az egyházellenes állami abszolutizmussal, illetve csak ő volt annyira hajlíthatatlan derekú, hogy még püspökségéről is le kellett mondania.

Egyébként ugyanezt tette III. Károly idejében már a váci püspök is. Érdekes azonban, hogy ő is mágnás volt (báró Althan). Ugyanakkor egy másik, egy világi Althan volt a császár legbizalmasabb embere. De azt is érdemes megemlíteni, hogy az orosz Vörös Hadsereg magyarországi bevonulása idején is csak egy arisztokrata püspök volt, a győri (báró Apor), és éppen ez volt a magyar püspöki karból az egyedüli, aki a női erény védelmének vértanúja lett ezekben az azok számára, akik megérték, örökké emlékezetes, szomorú időkben.

Az se tanulság nélküli, hogy csak egy főpapunk volt, aki Habsburg-főherceg volt: Károly Ambrus hercegprímás és esztergomi érsek, Ludovika királynénak (akiről az ismert katonai akadémia volt elnevezve) a testvére. Ez, mint fő protekciós, már húszas éveiben a magyar katolikus Egyház feje lett, de annyira nem volt méltatlan, hogy már húszas éveiben meg is halt, mert a kolerás betegeket meglátogatta a kórházban s ott – úgy látszik – túlságosan is nem félt tőlük.

Mert hiszen ha jobban félt volna a haláltól, ha nem ért volna ott hozzájuk, például nem simogatta volna őket, bajosan kaphatta volna el, mert a kolera bacilusai nem a levegő által terjednek s ezért nem is olyan könnyű a kolerát elkapni. (Jellemző, hogy éppen ez a pap főherceg és éppen olyan korban, mikor úgyszólván minden művelt ember vallástalan volt, ennyire a legnemesebb értelemben vallásos volt. Az anyja például, aki természetesen nem volt Habsburg, már annyira más lelkületű volt, hogy mikor utána eljött Esztergomba fia sírját meglátogatni, ott azt jajveszékelt, hogy „a papok megölték a drága fiamat”. Úgy látszik, azt értette rajta, hogy miért vitték el kolerakórházba látogatni, vagy ha magától ment, miért engedték oda.)

Az Egyház – hogy újra felvegyük érvelésünk fonalát – nem mondhat le a vagyonról, mert templomokat, iskolákat, kórházakat csak pénzből lehet emelni s pénzzel lehet fenntartani. Mivel pedig nevelni csak iskolában és csak az iskolák tízezreinek építésével és üzemben tartásával lehet, az Egyháznak sohase lehet elég vagyona és elég pénze ahhoz, hogy hivatását kellőképpen teljesíteni tudja. Ha az Evangéliumot nemcsak az emberek egy kis töredékének, hanem egészének akarja hirdetni, azaz ha minden embernek meg akarja adni a lehetőséget arra, hogy a kereszténységet megismerhesse, szellemét magáévá tehesse, rengeteg pénzre van szüksége. Minden katolikusnak, de különösen minden papnak úgy kell tehát vigyáznia erre a vagyonra, ennek a pénznek minden fillérjére, mintha a maga vagyona, a maga pénze volna, sőt még annál is sokkal jobban.

De az Egyháznak közéleti befolyást, hatalmat is szabad szereznie, sőt ennek megszerzésére és minél nagyobbá tételére is szabad, sőt kell törekednie. Ez nem az Egyház megromlása, hanem egy olyan követelmény, mely az Evangélium szellemével, illetve terjesztésének kötelezettségével együtt jár. Csak természetesen arra kell vigyázni és a papságnak e tekintetben magát állandóan ellenőriznie kell, hogy ez a hatalom, ez a befolyás ne a pap vagy az Egyházat szolgáló hívő hatalma és befolyása legyen, hogy az emberek ne éljenek vissza vele, ne szerezzenek belőle *egyéni* előnyöket, ne használják fel egyéni hatalmuk és befolyásuk érvényesítésére.

Azért kívánatos az egyházi hatalom és közéleti befolyás, mert ha az Egyház szolgálói logikátlanságukban összecserélik az egyéni befolyást és a hatalmat, az egyéni alázatosságot és a szerénységet az Egyházzal, mint testületével s ezen az alapon visszavonulnak a közügyektől és a politikai élettől, ezzel nem Krisztust, nem az Evangéliumot, hanem egyéni kényelmüket szolgálják, s csak azt érik el vele, hogy az Egyház, az Evangélium, a hit, a jó, az erkölcs lesz

hatalom és befolyás nélküli a földön, az Egyház szorul ki a közéletből, az lesz szolgálásra, ismeretlenségre és tehetetlenségre kárhozhatóva.

Az Egyház ellenfelei, a rosszak, nem hirdetnek ugyanis szerénységet és alázatosságot, annál kevésbé gyakorolnak. Nekik az Evangéliummal éppen ellenkezők az elveik és céljaik s ezeknek megfelelően egész más a viselkedésük is. De nekik az Egyház iránti akár tudatos, akár önkéntelen ellenszenv is mindig tulajdonságuk. Visszavonult, hatalom és befolyás nélküli papság és Egyház mellett hamarosan minden állam eljut oda, hogy az iskolákban nincs hittan (sőt helyette sokszor egyenesen tudatos egyházellenes nevelés van), viszont katolikus iskolák felállítása meg tilos, a katolikus sajtó is tilos, a katolikus egyesületek is tilosak, a szerzetesség is tilos, sőt előfordult, hogy a papi ruha viselése is tilos volt (ez volt még a legkisebb baj, mert ez csak külsőség s nem a ruha teszi az embert, tehát a papot se), sőt még a papi nőtlenség is tilos volt. (Ez már nagyobb baj, mert az Evangélium szellemének tilalmát jelenti, hiszen az erkölcsi tisztaság, tehát végeredményben az önmegtágadás ajánlása helyett ennek megvetésével egyenlő.)

Mindez a katakombás Egyház visszatértét jelenti. Nem olyan értelemben ugyan, hogy lopva és a föld alatt lehet csak templomba menni, hanem olyan értelemben (ami még rosszabb, mint a katakombák világa volt), hogy lehetne ugyan templomba menni a föld felett is, de még annyian se mennének, mint a katakombák korában, akkor ugyanis csak üldözés volt, de megvolt, sőt annál mélyebb és erősebb volt a hit, ekkor pedig a hit becsülése és szükséglete hiányozna a lelkekből. Ami pedig nincs, ami hiányzik, ami ismeretlen fogalom, amikről az emberek 90%-a nem is tud és sohase hallott, az nem is lehet se csekély, se mély, se erős, se gyenge, se buzgó, se lagymatag, mert hiszen a semminek nem lehet fokozata.

Az Egyháznak azért is szüksége van közéleti befolyásra (és hatalomra, mert enélkül közéleti befolyás nincs), mert az emberekre ez van hatással legjobban. Az Evangélium szellemétől még át nem itatott ember, az átlagember, ösztönei irányítása alatt áll. Nemcsak állati ösztönök vannak ugyanis (önfenntartó, fajfenntartó ösztön), hanem magasabb rendűek, a lélekkel összefüggők is (érvényesülési vágy kulturális síkon, ambíció, dicsőségvágy, szereplési vágy stb.).

Ha az Egyház nem közéleti tényező, akkor nemcsak hívei alsóbb ösztöneinek kielégítését akadályozza (ami az Evangélium szelleme miatt kötelessége, és ami már úgyszólván nagy akadálya annak, hogy szélesebb tömegek lehessenek híveivé), hanem még magasabb rendű ösztöneikét is. Akkor a fiatalság nemesebb szórakozást (sportkörök, cserkészcsapat, egyesület, társas élet stb.) se találhat keretében, a felnőtt pedig érvényesülési lehetőséget, tehetségei, ambíciói kielégítését nem.

Ha a földművelő, nem szerezhet általa állami támogatást, ha iparos vagy kereskedő, bevőkört, ha értelmiségi, érvényesülési lehetőséget (a községi életben szereplést, a politikai életbe való bekapcsolódást s esetleg képviselői mandátumot stb.), ha diák, állást vagy egyetemi felvételt stb. Az ilyen Egyház csak néhány ütődött, különcsége miatt a normális emberek között magát jól nem érző vagy az élet csalódásaitól megtört, többnyire idősebb ember, illetve nő menedékhelye lesz, melynek a kívülállókra természetesen semmi vonzó hatása nincs, lenézés, lekicsinylés a sorsa, ha ugyan egyáltalán ismerik, s tudnak róla, hogy létezik.

A papságnak tehát kötelessége elkövetnie mindent, hogy az Egyház már itt a földön hatalom legyen. Hiszen ha ezzel nem törődik, sőt mivel azt hiszi, hogy ezzel evangéliumi szelleméről tesz tanúságot, logikátlanságában egyenesen ellene küzd, akkor egyenesen fő célját (Isten országának elhozását) a földre akadályozza meg ő maga.

Mivel azonban köztudomású és az Evangélium is figyelmeztet bennünket arra, hogy a gazdagság, a hatalom és a befolyás nagyon veszélyes dolog, hogy nagyon akadályozza a keresztény tökéletesség megvalósítását és vele végső célunk, az örök boldogság elérését, és mivel így az Egyház igen könnyen elvesztheti a révén azt, amit a vámon nyer, mert amennyit hatalma és befolyása használ, annyit, sőt sokkal többet árt a hatalommal és befolyással bíró

papság elvilágiasodása, a hatalommal könnyen együtt járó önzése, irigysége, kényelemszerete, ennek mindig tudatában kell lennünk, állandóan vizsgáljunk meg magunkat, nem jelentkeznek-e ezek a hátrányok és elburjánzásukat meg kell akadályoznunk.

Önérettel mondhatja magáról az Egyház, hogy ez az önvizsgálat megtörténik és mindig is megtörtént. Igaz, hogy majdnem épp ily igazsággal mondhatnánk azt is, hogy nem történik meg és sohasé történt meg, de ez nem az Egyház szégyenének megállapítása, mert hiszen olyasmit ismertünk el vele, ami emberek közt elkerülhetetlen s így természetes. Hiszen mi hangsúlyoztuk az előbb, hogy „átkozott, aki emberben bízik” (Jer 17,5) és azt is a Szentírás mondja, hogy ember nem lehet jó, és hogy ha azt mondjuk, hogy nincs bűnünk, önmagunkat csaljuk meg és igazság mibennünk nincsen (Szent János) (1Jn 1,8), meg hogy a jó is hétszer botlik napjában (Péld 24,16). Csak a gonosz dicséri magát és csak az van magával megelégedve. Az igazi jó az, aki azt mondja: Atyám, bocsáss meg nekem, szegény bűnösnek.

Képmutató, álnok és ravasz ember tehát az, aki ezt a megállapításunkat, hogy a papság mindig védekezett a hatalom és befolyás lelkiileg káros és romboló hatása ellen, úgy érti, hogy mindig *sikerrel* védekezett. Ez ugyanis képtelenség, képtelenséget, lehetetlenséget pedig senki se várhat a földi, a küzdő, az emberekből álló és emberektől vezetett Egyháztól. Világos tehát, hogy a mi megállapításunkat se lehet jóhiszeműen így értelmezni.

Azt mondtam, hogy az Egyház mindig tudatában volt a gazdagság, hatalom és befolyás lelki veszélyeinek és mindig küzdött e veszélyek ellen. Világos, hogy nem eredménytelenül, de az is világos, hogy sohasé teljes eredménnyel. A középkor legvallásosabb korszakában is voltak visszaélések s azok a jövőben is mindig lesznek. Annak a vádnak a rosszhiszeműségére azonban, hogy Luther fellépte előtt az Egyház teljesen megromlott, tisztán külső formásokban merült ki és egyszerűen a papság és szerzetesek üzleteivé, pénzszerzési forrásaivá vált, kétségtelen. Hogy ez mennyire nem igaz, azt a pápaság reneszánsz kori történetével kapcsolatban bőszégesen bebizonyítottuk.

Láttuk, hogy csak egy pápa volt erkölcstelen, de az se cinizmusból, hanem emberi gyarlóságból. Ő is hitt, bűneiért időnként őt is bántotta a lelkiismeret, többször bűnbánatot is tartott. A rosszak mellett voltak igen szép tulajdonságai is, a hitnek és erkölcsnek ő se volt rossz sáfára és a katolikus dogmák és erkölcsi szabályok alól ő se adott senkinek kivételt. Királyoknak se. Minden házasság érvénytelenítése az igazságnak megfelelő volt. Még azokat a csupán egyházi törvényeket is megtartotta, melyek alól, mint pápa, felmenthette volna magát. Vasárnapi misét ő se mulasztott soha, pénteken nem ette meg a húst, s láttuk, hogy az ő fia is felmentést kért a törvénytelen származás akadályától, mikor pap akart lenni, pedig nem is lett pap. VII. Kelemen pápa is felmentést kapott törvénytelen származása alól, mikor pap lett, pedig később kisült, hogy nem is volt törvénytelen származású.

Láttuk, milyen erős hitet kapott még Luther és Kálvin is az Egyháztól, illetve azoktól a papoktól és szerzetesektől, akik oktatásban részesítették őket, pedig abban a korban állítólag minden pap és szerzetes züllött volt. Hogy mennyire nem volt mindegyik az, még az a nagy felháborodás és gúnyolódás is bizonyítja, amelyben a papságnak és a szerzeteseknek ekkor a humanisták részéről részük volt. Az ember ugyanis nem szokott azon gúnyolódni és felháborodni, ami már megszokott és általános. A humanistákon egész jól látható, hogy ők ezt még egyáltalán nem szokták meg, pedig hát akkor már legalább száz éve tartott az erkölcsök meglazulása a papság körében.

Az Evangélium szelleme, tehát az, hogy ha maga az Egyház gazdag és ennek megfelelően befolyásos is, az egyéneknek, a papoknak, a szerzeteseknek, maguknak a főpapoknak, bíborosoknak, pápáknak, szegény lelkületűeknek (lelkiileg szegényeknek), alázatosoknak, engedelmes lelkületűeknek, a pénzt megvetőknek és nagyravágyás ellen küzdőknek kell lenniük, mindig megvolt, mindig uralkodott az Egyházban. Nemcsak a szerzetes novíciusokat, hanem a növendékpapságot is mindig arra oktatták a szemináriumokban (Luther korában is és a reneszánsz korban is), hogy szeressék a szegénységet, neveljék magukat az engedelmes-

ségre, az alázatosságra, hogy ne parancsolásra, hanem szolgálatra törekedjenek s mindig voltak szép számmal olyan papok, akik ezt az oktatást komolyan is vették s az evangéliumi eszményeket életükben meg is valósították.

Nem hiszem, hogy az Egyháznak kétezer éves történetében csak egy papja is lett volna, aki az igazságnak megfelelően azt mondhatta volna, hogy őt a szemináriumban arra tanították, hogy igyekezék majd minél több pénzt és minél nagyobb rangot, befolyást szerezni (még akkor is lehetetlen ez, ha azért mondták volna neki ezt, hogy aztán a megszerzett pénzzel majd kolostorokat alapítson, vagy legalább halála után az Egyházra hagyja), vagy hogy arra törekedjenek, hogy mindegyikükből bíboros, vagy legalábbis püspök legyen. Egy papnövendéknek még Luther idejében is csak akkor lehetett arról ábrándoznia, hogy pápa lesz belőle (még ha olasz papnövendék volt is az illető), ha *értéktelen* papnövendék volt és nevelőire (a spirituálisra) nem hallgatott. Ezért effajta ambícióiról, mint gyarlóságát elárulókról és evangélium-ellenesekről, társai előtt bizonyára még a leggyarlóbb papjelölt is hallgatni szokott, mert tudta, hogy ezzel csak gyarlóságáról tesz tanúságot, társai előtt a becsületét rontja, mert elárulja mennyire nem papi a lelkülete.

Többet mondok: az Egyház kétezer éves története alatt bizonyára még olyan pap se volt egy se, akinek figyelmét papnövendék korában fel ne hívták volna arra, hogy az effajta ambíciók, mint önző, evangélium-ellenes lelkület jele ellen, állandóan küzdenie kell. Hogy ilyen szellemben nevelték, arról még Horváth Mihálynak, a 48-as „hazafias” miniszternek az életrajzából is meggyőződhetünk, pedig ő a papság szintén egyik elvilágiasodási korszakában élt s neki a nevelés nem is használt, hiszen később egész sereg gyereke lett. (Kossuth csinált belőle püspököt, de ő is csak címzetes püspököt tudott belőle csinálni.)

Minden pap, még a legvilágiasabb is tudja, hogy ha püspökségre vagy pápaságra, tehát arra törekszik, hogy az Egyház hatalmából és befolyásából egyéni haszna is legyen, ezzel rossz papi lelkületéről tesz tanúságot, és hogy ezzel örök üdvösségét akadályozza. Ezért aligha van olyan pap, aki legalábbis fiatalabb korában legalább némi kísérletet tényleg ne tett volna arra, hogy az érvényesülés vagy nagyravágyás ellen küzdjön. Hogy aztán ez a küzdelem nem sikerült s később teljesen abba is hagyta, az nem meglepő, mert az Evangélium szellemét meg is valósítani, még papnak se gyerekjáték, hiszen majdnem emberfeletti dolog.

Ha tehát a reneszánsz korban (vagy akár ma is) nagyon sok papot látunk nagyravágyónak, törtetőnek, önzőnek, kényelmesnek, meggazdagodásra törekvőnek, az szintén természetes dolog s egyáltalán nem bizonyítéka annak, hogy az Egyházból kihalt az Evangélium szelleme, és hogy ez azért van, mert a papokat nem tanítják, nem is buzdítják ennek az emberfeletti nehéz evangéliumi szellemnek az életben való megvalósítására. Hogy a papoknak egész serege van (kivált a szerzetesek közt), akik ezt a szellemet életükben meg is valósítják, azt mindenki tudja, aki a papokat nem csak rágalomból ismeri, hanem közléről is és napról napra látja őket.

De bizonyítja ezt az a nagy tisztelet is, melyben a papság a hívek részéről részesül. Köztudomású, hogy ez sokkal nagyobb, mint amit a protestáns lelkészség kap a maga híveitől.

Olyan túlaradó ez a tisztelet, hogy a protestánsok egyenesen megbotránkoznak rajta és vele kapcsolatban „emberimádást” emlegetnek, illetve a katolikus nép nagy butaságát és elmaradottságát. Vajon lehet-e egy nép annyira elmaradott, hogy pénznek élő és erkölcstelen életet élő papokat részesítsen vallásos tiszteletben? Kivált mikor az ilyen pap falun nem is leplezheti el titkos dolgait, mert hiszen ott mindent tudnak egymásról az emberek (papról sokszor még azt is tudják, ami nem történt meg, hanem csak látszat vagy rémlátás).

Az Egyház tehát mindig hangsúlyozta a *maga* befolyása és hatalma és a papság *egyéni* hatalma közti különbséget. Az első szükséges és az emberek és az Evangélium javát szolgálja, a második emberi gyarlóság, melyből bűn is lehet és a pap kárhozatát is okozhatja, de mindig akadályozza működése eredményét. Ezt minden pap tudja is, hiszen lelki nevelésük alfája [kezdeté, alapja].

A test és lélek ellentétes természetével és ellenkező céljaival a kettő közti küzdelem már adva is van, mégpedig nemcsak az egyén, hanem az Egyház életében is. A családapá nem követheti az Evangélium szavát, nem oszthatja ki pénzét és vagyonát s nem követheti szegényen Jézust, mert gyerekei vannak és azokról gondoskodnia kell. Legalább egy tag a szerzetesházban se szakadhat el az anyagiaktól, tehát nem lehet szegény teljesen, mert valakinek ott is kell törődnie az anyagi ügyekkel, ragaszkodnia a pénzhez és ahol lehet, megfognia. Hogy „aki nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok” (Mt 20,26; Mk 10,43-44), azt is csak lelkiületben tarthatja meg ez a szerzetes, de tetteiben nem, mert hiszen parancsolnia kell a többieknek, tekintélyt kell tartania előttük, sőt a mulasztókat büntetnie, s vannak olyan tagok is, akikkel egyenesen kérlelhetetlennek kell lennie.

Így van maga az Egyház is. Ha hivatását be akarja tölteni, a pénzt, az anyagi eszközöket, a földi hatalmat és befolyást is fel kell használnia. Ha ettől tartózkodna, úgy tenne, mint az az ostoba ember, akire nagy munka vár, el is akarja végezni, de nem eszik, Amerikába akar jutni, de nem ül se hajóra, se repülőgépre. Azért nem eszik, mert a sok evés csökkenti a munkaképességet (az eszébe se jut, hogy az evés nem azonos a *sokat* evéssel), hajóra vagy repülőre pedig azért nem ül, mert az egyszerűséget kedveli s ezért jobb szeret gyalog járni, vagy mert annyira önzetlen, hogy még a hajójegy árát is jóra, az Evangélium ügyének előmozdítására akarja adni (közben elfelejti, hogy az Evangélium ügyének sokkal többet használhatna, ha nem adná még a hajójegy árát is jótékony célra).

Így van az Egyház is az anyagi javakkal és az ezekkel járó közéleti befolyással. Le kellene ezekről mondania, ha még oly előnyök is célja elérésére, ha magukban véve bűnök volnának és lehetetlenné tennék a papság evangéliumi életét. A cél ugyanis nem szentesíti az eszközt s a papságnak még az Evangélium terjesztésénél is előbbre való célja, hogy az Evangélium megvalósítására példát mutasson. Ha a papság az Egyház vagyonát, befolyását és a vele járó előnyöket élvezzi és eszköz helyett célnak tekinti, ha nem az Evangélium ügyét igyekszik előmozdítani, hanem a maga érvényesülését, a kereszténység ügyét még úgy se mozdítja elő és természetesen még annyit se tud használni az Evangéliumnak, mint a minden földi dologról lemondó, vagyon nélküli Egyház használni tudna.

Ámde a vagyonnal rendelkező és közéleti befolyással bíró papságnak éppen nem kell szükségképpen világias életűnek, kényelmesnek, nagyravágyónak, hiúnak, önzőnek, irigynek, intrikálónak vagy akár csak gyarlóbbnak lennie, mint a szegény papnak. A vagyon és a hatalom csak kísértést jelent és veszélyt hozhat a papságra, de nem szükségszerűséget a rosszra.

Mikor az Egyház hatalmát és közéleti befolyását szükségesnek tartjuk s ezért védjük, nem tagadjuk meg az Evangéliumot. Most is halljuk és tudomásul vesszük, hogy „könnyebb átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak a mennyország kapuján” (Mt 19,24, Mk 10,25, Lk 18,25). (Csak megjegyezzük, hogy a „tű fokán” itt nem a tű fokát kell érteni, hanem a jeruzsálemi templom egyik ilyen nevű keskeny kapuját, melyen a tevék csak ügyelbajjal tudták magukat átriszálni, de át tudták.) Elismerjük, hogy a gazdag nehezebben tud üdvözülni, mint a szegény, és természetesen elismerjük azt is, hogy ez a gazdag papra is épp úgy vonatkozik, mit az olyan gazdagokra, akik nem papok.

Ugyanakkor azonban rá kell mutatnunk az érem másik oldalára is, arra, hogy nemcsak a gazdagságnak, hanem a szegénységnek, a nyomornak is vannak az üdvözülés szempontjából hátrányai is, nemcsak előnyei. Nem véletlen, hogy a szentek majdnem mind nemesi családból származtak, és – mint már rámutattunk – még a papszentek is inkább a püspökök, mint az alsópapság soraiból és szent szerzetesei is inkább a szerzetesfőnökök, mint az egyszerű szerzetesek soraiból kerülnek ki.

A szegénység is akadályozza a lelki felemelkedést, nemcsak a gazdagság. Az életszentiséghez intelligencia is kell, nemcsak akaraterő, sőt kell hozzá nemes értelemben vett önérték is. Az értelmi képzettség és az önérték pedig nem a szegénységgel jár. Aki az utcán nő fel,

nehezebben lehet belőle szent, tehát nehezebben üdvözülhet is, mint az, akinek fiatal korában volt biztos, nyugodt családi köre, s ott gondos nevelésben részesült. Szinte lehetetlen lelki emberré fejlődnie annak, akinek folyton azért kell aggódnia, mit fog holnap maga és mit ártatlan gyermekei enni, hogy lesz-e télre tüzelőjük, vagy nem dobják-e ki őket a lakásból.

A nyomor egyenesen állati tulajdonságokat fejleszt ki az emberben. Az ilyen emberben úgy elhatalmasodik a düh és az elkeseredés, hogy teljesen kiszorítja onnan a szeretetet és a nemesebb érzelmeket. Az ilyen ember még jobban kénytelen a pénz rabja lenni, mint a gazdag. Emiatt a legtöbb szegény *lelkileg* még annyira se szegény, mint ahogyan a gazdag nem az. Aztán a szegénységgel együtt járó tömegszállások milyen melegágyai az erkölcstelenségnek! Mennyivel nehezebb erkölcsi tisztaságát megőriznie annak a fiúnak-lánynak, aki már tíz éves korában mindent tud, mert mindent lát, mert csak egy szobájuk van, sőt sokszor még egy sincs, hanem csak egy konyha, de éjszakára még oda is ágyrajárók járnak!

Az olyan pap se tud híveivel úgy törődni, minden ügyüknek úgy utána járni, gyónóival olyan szívesen és nyugodtan foglalkozni, akinek állandó anyagi gondjai vannak s még a betevő falatja sincs biztosítva. De neki is nehezebb erkölcsi tisztaságát megőriznie, ha lakása neki is csak olyan kicsi van, hogy kénytelen egy szobában hálni azzal a nővel, aki háztartását vezeteli és gondját viseli.

Csak azért, mert gazdagon nehezebb üdvözülni, mint szegényen, még nem követelhetjük, hogy az Egyház maga is legyen szegény s vele befolyás nélküli. Még akkor se, ha ez nem járna szükségképpen együtt azzal a hátránnyal, hogy a szegény Egyház nem is gondolhat arra, hogy az egész társadalmat, annak közszellemét is kereszténnyé tegye. Egyébként is a gazdag Egyháznak éppen nem kellene egyúttal gazdag papságot is jelentenie.

Bizonyos rosszakarat van még abban is, hogy az emberek nem egyházi, hanem mindig papi vagyonról, papi birtokról, papi hatalomról és papi befolyásról beszélnek. Az egyházi vagyon a hívek vagyona is, nemcsak a papoké, a vele járó befolyás az ő befolyásuk is, ha katolikusnak tekintik magukat, ha közösséget vállalnak az Egyházzal, ha az ő ügyét a maguk ügyének tekintik. De az embereknek nemcsak az egyházi birtok papi birtok, hanem még a katolikus lap is „papi újság”. Szerintük az a papoknak való, azok olvassák, nem pedig a katolikusok. Úgy látszik, hogy szerintük katolikusán gondolkodó, az Egyház ügyei iránt érdeklődő emberek a papokon kívül nincsenek is.

Az a vagyon, melyről itt szó van, nem a papoké, hanem az Egyházé. Annak, mint láttuk már, feltétlenül szüksége is van rá, sőt sokkal többre lenne szüksége, mint amennyi van vagy volt neki. Vigyáznunk kell tehát minden filléjére, akár papok vagyunk, akár csak hívők (de természetesen tényleges hívők, akiknek van katolikus meggyőződésük és katolikus, evangéliumi lelkületük). Ezt a vagyont a mi áldott őseink adták az Egyháznak, adták „Szent Péternek”, hogy vele azt a sok bűnt, melyet az átkozott pénz utáni hajszában elkövettek, kiengeszteljék és – mint Kis Pipin is várta – általa „bűneik bocsánatát elnyerjék”. Ugyanerre nekünk is szükségünk van, nemcsak őseinknek. Hol van azonban az a pénz, az a vagyon, amit mi adtunk „Szent Péternek”?

S itt is láthatjuk, mennyivel jobbak még ezek a vagyon miatt állítólag elvilágiasodott, elromlott papok is, mint azok, akik gáncsolják őket! Talán nemcsak nem volt, hanem nincs is olyan pap, aki végrendeletében jóra, egyházi célra pénzt ne hagyja. Ami az Egyházé vagy az Egyházé volt, azt régen is többnyire papok adták, ma pedig különösen.

Bakócz Tamás reneszánsz főpap volt s tele vagyunk panaszokkal, sőt felháborodással világiassága miatt. Pedig – egy kis túlzással – az egész mai magyar egyházi vagyon szinte fele részben tőle származik. Ő adta az esztergomi főkáptalan vagyonának tekintélyes részét s ő adta az egri főkáptalan 100.000 holdját, a tiszapolgári mamutbirtokot is. Pedig a dúsgazdag Erdődy grófok is tőle kapták vagyonukat, sőt részben még a Pálffyak is. Láttuk, hogy Széchenyi György érsek is milyen fölénnyel mutatott rá arra, mikor szemére hányták, hogy roko-

nainak (a mai Széchenyi grófoknak) milyen sokat hagyott, hogy az Egyháznak és jótékony célra mennyivel többet adott, mint rokonainak.

Minden Istené s így is kell legyen. Így is van, mert minden neki engedelmeskedik, minden az ő szent akarata végrehajtója. Az anyag törvényei például vaskövetkezésséggel érvényesülnek, mert ezek a törvények Isten törvényei. Csak egy teremtménye van Istennek: az ember (meg az angyalok), aki csak akkor engedelmeskedik Istennek, ha akar, de – sajnos – többnyire nem akar. Ezért üdvözülni az, aki akar és ezért kárhozik el, aki nem akar neki szolgálni. S az emberrel együtt az az anyag, az a pénz, az a fegyver, az az erő, az a hatalom se szolgálja Istent, amely az emberé, mellyel az ember rendelkezik. Csak az Egyház vagyona kivétel, de még ez se teljesen, mert a rossz ember, a rossz papok még ebből is sokat fordítanak Isten helyett a maguk céljaira, sőt esetleg még bűneikre is.

A föld, a világ, az anyag emberei azért irigylik annyira az Egyháztól a vagyont, az anyagi erőt, mert ezt *maguknak* szeretnék megszerezni. Ők, a materialisták, az anyagiak, a lelkek világát és az eget szívesen átengedik az Egyháznak, vagy mint ők mondják: a papoknak, de hogy még a pénzből, az anyagi erőből, a fegyverből, a hatalomból, a befolyásból is legyen valami „a papoké”, azt nem tűrik. Mint a sátán általában szokta, ravaszul egyenesen azzal érvelnek, hogy az Evangélium, Isten igazi szolgálata kívánja azt, hogy a papok a pénzt, az anyagi erőt, a hatalmat nekik engedjék át. S érvelésükkel hány embert megtévesztenek! Újabban még egyes fiatal papokat is. Az Egyház történetében eddig minden eretnek ezzel értelt (s milyen sikerrel!).

Napóleon 1811-ben az egyházi bizottság előtt ezt a kijelentést tette: „A pápától nem tagadom meg a lelki hatalmat, mert azt Krisztus Jézustól kapta. De Krisztus nem adott neki *világi* hatalmat.”

Igen meggyőzőnek látszó érv, mert valóban nem adott. Nem is adhatott, mert az magának Krisztus Urunknak se volt. „Ha e világból való volna az én országom, harcra kelnének szolgálaim, hogy kezébe ne adassam a zsidóknak. De hát az én országom nem innét való” – mondta Pilátusnak. (Jn 18,36)

De ha Jézus maga nem adott világi hatalmat földi helytartójának, ebből még egyáltalán nem következik, hogy más, például egy földi uralkodó se adhatott neki, azaz egy olyan valaki, akinek volt földi hatalma, mert országa e világból való volt. Ha egy jogállamban még egy olyan vénkisasszony végrendeletét is tiszteletben tartják, aki vagyont a macskáira hagyja, akkor bizonyára szent és tiszteletben tartandó Kis Pipin rendelkezése is, aki annak egy részét, ami az övé volt, az egyházi államot, Szent Péter utódára hagyta.

Ha Kis Pipin nem okosan járt el, mert ártott a pápaságnak azzal, hogy e világból való országot is adott neki, abból sem következik az, hogy mi végső rendelkezését megszeghetjük s azt a vagyont, melyet ő az Egyházra hagyott, mi másra fordítjuk. Azonban még csak azt se mondhatjuk, hogy nem volt célszerű Kis Pipin rendelkezése. Éppen ellenkezőleg. Senki se hagyta még vagyont olyan helyes és okos célra, mint ő.

A lelki hatalom természeténél fogva s így magában véve nem rendelkezik anyagiakkal, de hol van az megírva, hogy nem is szabad neki rendelkeznie, és hogy az anyagnak nem is szabad a lélek embereit szolgálnia, hanem csak a föld urait, az önzőket és a gonoszokat? Nem a jóérzékünk, sőt a józan eszünk kívánja-e, hogy a rendelkezésükre álló anyagiakkal elsősorban azokat támogassuk, azok céljait mozdítsuk elő, akik nem az anyagnak élnek, ezért vele nem is rendelkeznek és ezért a test és vér emberei a legkönnyebben el tudják őket nyomni és áldásos tevékenységüket akadályozni, sőt sokszor egyenesen lehetetlenné tenni?

Hogy ez az anyag, ez a vagyon árt a lélek embereinek, mert akadályozza őket a lelkeségben? Hát a test embereinek nem sokkal jobban árt, őket nem viszi még náluknál is sokkal több bűnbe?

Árthat az anyag a lélek embereinek is, de nem kell szükségképpen ártania. Ha a vagyont a lélek embereinek kezébe juttatjuk, sokkal több a valószínűsége annak, hogy jó kezébe ke-

rül és a jót fogja erősíteni, mint ha azoknak adjuk, akik a pénznek élnek, akiknek annak megszerzése az életcéljuk. A vagyon a papoknak árthat, de az Evangéliumnak, a jónak használhat, s annak szüksége is van rá, mert az Egyház nem e világból való ugyan, de e világban van s a testben élő embereket akarja üdvözíteni, akikhez azért csak az anyag révén lehet hozzáférni, templomok, iskolák, kórházak, szeretetintézmények által és akiket megközelíteni is csak közlekedési eszközökkel lehet, melyeket csak az tud használni, akinek pénze van és meg tudja fizetni a viteldíjat.

El se lehet képzelni nagyobb képmutatást, mint az Evangéliumot szeretni és helyeselni, de viszont egy fillért nem adni rá, s amit mások adtak s adnak rá, azt is elkobozni azon a címen, hogy ez a papoknak s így végeredményben az Evangéliumnak is árt. Az igazság az, hogy valóban árthat, de még bizonyosabb az, hogy nemcsak árthat, hanem használhat is. Sőt míg ártani csak árthat, mert nem szükségképpen árt, használni bizonyosan használ. Az például, hogy a pápa földi uralkodó is volt egyúttal, sokkal kevesebbet ártott a pápaság lelkiségének, mint az avatatlanok gondolnák.

Nem hiszem, hogy lenne józan ítélőképességű ember, aki Krisztus Urunk Pilátusnak mondott, fent idézett szavait úgy magyarázná, hogy mivel az ő (Jézus) országa nem e világból való, nemcsak neki magának nem állhatnak rendelkezésére a föld javai, és ha kell, fegyveres szolgál, hanem ha látták volna kiszolgáltató helyzetét olyan emberek is, akiknek országa e világból való s így fegyveres hatalommal is rendelkeztek, emiatt azoknak se lett volna szabad segítségére sietni és az elfogására, megkínzására és meggyilkolására küldött fegyvereseket szétverni, hanem minden ellenállás nélkül kellett volna nézniük megkorbácsolását és kínhalálát.

Hiszen az Isten éppen azért adta a fegyveres hatalmat e föld urai kezébe, hogy megvédjék vele a jót és az igazat és megtorolják vele a gonoszág visszaéléseit. Ha az uralkodók vagy a föld más urai fegyverükkel megvédik az Egyházat ellenségeivel szemben, vagy mikor erre nincs szükség, azok, akiknek rendelkezésükre állnak a föld javai, pénzüket az Egyház rendelkezésére és az Isten országa terjesztésére fordítják, a fegyver és pénz megnemesül, egy nála felsőbbrendű cél szolgálatába áll s így a legszentebb hivatást tölti be.

Akik ezt a pénzt, vagyont vagy országot rabolják el, nemcsak rabolnak, hanem még szentségtörést is elkövetnek, mert azt az anyagi hatalmat viszik vissza újra a bűn, vagy a legjobb esetben az emberi gyarlóság szolgálatába, melyet mások, náluk nemesebb, jobb emberek már megszenteltek, már a lélek, a másik világ szolgálatába állítottak.

Hogy az is előfordul, hogy ugyanezt a vagyont az Egyház emberei is a maguk emberi gyarlóságai szolgálatára fordítják, az – emberekről lévén szó – a legtermészetesebb dolog, s ezen nem úgy kell segíteni, hogy az ilyen vagyont elraboljuk, hanem úgy, hogy mindent elkövetünk, hogy a gyarló, az emberi mindig kevesebb legyen az Egyházban.

A vagyon elrablásával nem az egyháziak gyarlóságát akadályozzuk meg (mert hiszen nemcsak a gazdag, hanem a szegény pap is lehet gyarló), hanem azt, ami eddig csak kivételként, csak részben és ideiglenesen szolgált emberi gyarlóságot, teljesen átengedjük az emberi gyarlóságnak, sőt sokszor a bűnnek, példátlan ostobasággal azt gondolva, hogy a vagyon, a fegyver, a hatalom csak a gonoszok kezébe való, adjuk tehát oda teljesen a gonoszoknak és állítsuk teljesen a bűn szolgálatába.

A bűnösök azt még csak hajlandók lennének eltűrni, hogy a papok papoljanak. Hiszen lelkiekről papolnak s híveiknek csak azt az eget ígéretik, mely őket nem érdekli. Ha azonban az Egyház még a pénzt is magának követeli, még annak egy részt is Isten szolgálatába akarja állítani, azt már nem tudják tűrni. (Pedig hát e nélkül nem lehet a föld Isten országa.) Ez végtelenül dühösíti őket. A pénz ugyanis erőt, hatalmat ad, még fegyvereseket is lehet rajta fogadni, ők pedig csak ettől félnek, a szavaktól még nem.

Ezért olyan gyűlölt nekik az inkvizíció és ezért rágalmazták el annyira és olyan sikerrel, hogy még a katolikusok is azt hiszik, hogy ez volt a világ legkegyetlenebb törvényszéke s az

Egyház minden intézménye közt ezt lehet a legkevésbé menteni. Még papok is vannak, akik azt hiszik, hogy nem lehet menteni. Szerintük az Evangéliumot nem lehet fegyverrel terjeszteni. Ebben mi is egyetértünk velük. De hogy védeni se szabad fegyverrel, abban már nem.

Minden gonosz gyűlöl, aki pedig gyűlöl, az előbb-utóbb harap, rúg, kést ránt és öl. Ezért a gonoszt (még akkor is, ha még csak iskolás gyerek s mint ilyen rontja, gúnyolja, terrorizálja a jókat) csak hatalommal, anyagi erővel, bottal, sőt sokszor csak fegyverrel lehet féken tartani és romboló munkájában megakadályozni. Azt az Egyházat, illetve azt a papságot, melynek a jó emberek kínálják ezt az anyagi erőt, a botot és fegyvert, vagy ha nem kínálják is neki (mert ma már nem kínálják), de (hívei politikai megszervezésével) meg tudná magának szerezni s mégse szerzi meg, nem lehetne semmivel se menteni. Legfeljebb együgyűséggel, hogy a sátán képmutató beszédének oly könnyen és ostobán bedőlt. Vagy pedig azzal, hogy a másvilágban, azaz abban, amit hirdet, igazán és komolyan maga se hisz.

A józan ész feltételezve lehetetlen, hogy egy pap tudja, hogy aki Isten akaratával szegül szembe, elkárhozik, s az emberek rosszra csábítását, noha módjában állna, mégse akadályozza meg, hanem ölbe tett kezekkel tűri azon a címen, hogy ő a szeretet vallásának hirdetője.

Akik elkárhoznak, nem azért fogják majd szidni a papokat, hogy még erőszakot is alkalmaztak, hogy az ő elkárhozásukat megakadályozzák és ennek lehetővé tételére megszerezték maguknak a szükséges anyagi eszközöket, hanem azért, hogy erre nem fordítottak akkora gondot, mint szükséges lett volna.

A gonoszok – ezt az Evangélium is világosan megmondja – a maguk nemében sokkal okosabbak az Evangélium híveinél. Ők nemcsak önzésük és féltékenységük, hanem okosságuk miatt is mindennél jobban kényesek arra, hogy az anyag, a pénz és a vele járó befolyás, hatalom, erő és fegyver az ő kezükben legyen. A királyokra azért haragudtak annyira és azért haragszik rájuk ma is minden forradalom, mert azt a hatalmat, mellyel rendelkeztek, többnyire az Egyháznak is szolgálatába állították. E gyűlölet miatt alig van már hatalomban katolikus uralkodóház. Amelyik még hatalmon van, már 400-500 éve (a hitújítás idején) szakított az Egyházzal és hatalmát azóta ellene fordította. (Anglia, Svédország, Norvégia, Dánia, Hollandia uralkodóházai mind protestánsok. Belgium dinasztíája is csak száz éve lett protestánsból katolikussá, a katolikus Luxemburg nagyhercegi családja pedig még ma is protestáns, a görög királyi ház görögkeleti, de nemrég még az is protestáns volt.)

Minden forradalom legádázabban gyűlölte azonban a Habsburg-házat, mely legjobban volt katolikus és legjobban azonosította magát mindig az Egyházzal, legjobban állította hatalmát és fegyvereit Krisztus szolgálatába. Ezért az Egyház ellenségei még jobban gyűlöltek és gyűlölnek ma is, mint magát az Egyházat.

Az Egyház ugyanis (még ha volt és van is anyagi hatalma és befolyása) lényegében mégiscsak lelki hatalom, az anyagi erő nem tartozik hatáskörébe, nem is tud vele hatásosan bánni, s így nem fenyegetheti és nem veszélyeztetheti saját területükön az anyag, az anyagi erő, a fegyver világában az e világ embereit. De a Habsburgok fegyvereit a bőrükön érezték a gonoszok, az eretnekek és a forradalmárok, velük nem lehetett mindig büntetlenül szembe szállni, mint az Egyházzal, a papok imádságával és papolásaival lehetett.

Ezért aztán a gonosz nemcsak megsemmisítette őket, hanem meg is rágalmazta, még a becsületüket is elvette. Még akárhány katolikus, sőt még némely pap is azt gondolja még ma is, hogy a jót védi akkor, mikor a Habsburgokat gyűlöli. Olyan sors, mint az Egyházé, ezért tulajdonképpen irigylendő. Örüljete és örvendezzete, mikor gyűlölnek és rágalmaznak benneteket. Ne feledjétek, hogy így tettek már a prófétákkal is, elsősorban pedig a Megváltóval, a földön megjelent Istennel. A jó sorsa mindig ez volt a földön.

Az Egyház támogatásán kívül példátlan dicsősége a Habsburgoknak, hogy nemcsak soha támadó háborút nem indítottak, hanem 400 éves magyar uralmuk alatt nagy hatalmuk ellenére egyetlenegy se akadt köztük még olyan se, aki az Evangélium ugyancsak nehéz parancsát, hogy „azoknak, akik házasságban élnek, parancsolom nem én (Szent Pál), hanem az Úr, hogy

az asszony férjétől el ne válják, ha pedig elválík, maradjon férj nélkül vagy béküljön meg férjével. A férj se bocsássa el feleségét”. (A korintusiakhoz írt első levél, 7,10-12)

Habsburg- királyaink mind példás házaseletet éltek. Akik nem voltak feleségükkel szerencsések (mint I. József, II. József és Ferenc József), vagy pedig ők maguk voltak túlságosan érzékiesek a jó és szép feleség mellett is (II. Lipót), azok se váltak el s nem kerestek az Evangélium ellenére még feleségük életében új feleséget. I. Ferenc négyszer, I. Lipót háromszor házasodott, de mindegyik csak azért, mert felesége meghalt s Ferenc mind a négynek, Lipót mind a háromnak példás férje volt.

A Habsburgok ebben is mindig engedelmeskedtek az Egyháznak és uralkodni tudtak ösztöneiken. A hitvesi hűségben és a házassági eskü megtartásában is példát adtak alattvalóiknak. Soha nem is volt szükség arra, hogy a pápa szorítsa rá őket e tekintetben a Szentírásnak való engedelmességre. Más elkényeztetett nagyurakat még a pápai parancs se tudta az előírt erkölcsi korlátok közé szorítani, sőt az angol VIII. Henrik még tömeggyilkosságokat is rendezhetett miatta büntetlenül (megint látjuk belőle a pápák nagyon is kicsi hatalmát) és népét is minden nagyobb nehézség nélkül magával tudta vinni az Egyháztól való elszakadásba.

De nemcsak a katolikus dinasztikiákat gyűlöli a sátán, hanem az Egyházat is, ha anyagi ereje van, ha politikailag is hatalom és tényező. Ezért tudta elterjeszteni azt a jelszót, hogy a papok ne politizáljanak és ezért tudta elhívetni a közvéleménnyel, hogy a papság politizálása az egyik legnagyobb csapás, ami egy országot érhet. Majdnem mindenki osztja ezt a felfogást, mert mindenki azt tapasztalja, hogy a politika olyan piszkos mesterség, mely a papságnak nem való, mert beszenyzezi vele reverendáját.

Pedig hát éppen ezért kellene azt kívánni, hogy a papság is minél jobban politizáljon. A politika ugyanis semmi más, mint az állam ügyeinek, a közügyeknek az intézése. Ha ez piszkosan és felháborító korrupcióval történik, azt az állam polgárai érzik és keserülnek meg legjobban, s ezért mindent el kell követniük, hogy megszüntessék. Ennek elérését nagyban elősegíti, ha az Egyházat, ha a papságot nem zárjuk ki a közéletből, ha neki politikai, közéleti befolyást engedünk. Aki a kereszténységet értékeli, sőt másvilági és földi üdvét egyaránt tőle várja, annak szemében ez magától értetődő. De láttuk, hogy enélkül nem is lehet komolyan gondolni arra, hogy az Evangélium szelleme az egész társadalmat átjárja.

Amelyik pap nem politizál, azaz a közélettől távol tartja magát, a politikába nem avatkozik, azaz a földi hatalmat átengedi a föld fiainak, a gonoszoknak, az vagy azért teszi ezt, mert együgyű, szimplex ember, aki el is hiszi azt, amit gonosz, de nála sokkal okosabb és ravaszabb emberek az Egyház kárára a maguk érdekében hirdetnek, vagy pedig azért, mert félnék és kényelmes ember. Az ilyen pap olyan tagja a „küzdő Egyháznak”, aki nem küzd. Lehet-e azonban jó az ilyen? Az ilyen papot nem bántja senki, nem rágalmazzák, sőt dicsérik, de békéjét és nyugalomát a Krisztus ügye elárulása, magára hagyása árán vásárolja meg. Kényelmes, hűtlen szolgálja.

Az Egyházat közéleti szerephez, politikai hatalomhoz juttatni, illetve ezért küzdeni, a legerhesebb, leghálátlanabb, legnagyobb áldozatokat kívánó evangéliumi feladat, mert a szellemi harcra vonulást jelenti a nyugalmas, békés élet helyett. Az ilyen embernek (mert ez természetesen nemcsak a papnak, hanem minden katolikusnak is kötelessége) ki kell magát tennie a Krisztus ellensége, a sátán dühének, oda kell mennie a szellemi arcvonalba, hol még elkeseredettebb és még jobban életre-halálra megy a küzdelem, mint a testi harctéren, mert hiszen itt is a győzelemért, a hatalomért harcolnak. Azért, hogy a földön a hatalom Krisztus kezébe kerüljön-e vagy megmaradjon, mint eddig, a sátánéban. A sátán pedig erős ellenfél, főként pedig elkeseredett és mindenre képes, minden eszközt felhasználó ellenfél. Nemcsak gyűlölettel küzd, hanem becstelen eszközökkel is. Gyűlöl, piszkít és rágalmaz. Bizony igen nagy áldozat egy pap, sőt általában egy finomlelkű, tisztességes ember részéről, ha effajta küzdelembe belebocsátkozik. Talán a legnagyobb és legkegyetlenebb áldozat, amit a

jóért hozni lehet, de mégis mindenkinek kötelessége meghozni, mert Istenért mindent fel kell áldoznunk.

Gróf Zichy Nándor volt Magyarországon a katolikus politika megalapítója. Valójában azonban Molnár János, a pap volt mellette a szellemi vezető. Mivel akkor még az egész magyar sajtó a zsidók kezében volt s akkor még a zsidók a mainál is sokkal egyházellenesebbek voltak, nem volt Molnár Jánosnál, „Molnár apát”-nál ismertebb és gyűlöltebb ember Magyarországon. Minden lap az ő karikatúráival volt tele, minden népgyűlés (szociáldemokrata és kormánypárti úri gyűlés egyaránt) az ő gyalázásától volt hangos. Mindenki azt hitte, hogy Magyarországon ez a Molnár apát a legrosszabb, az igazi kereszténység szellemétől legtávolabb álló, az egyéni hatalomra legjobban vágó pap. De a legellenszenvesebb pap mindenképpen ő volt.

Prohászka püspök naplójának nyilvánosságra kerülése óta azonban megtudtam, hogy Zichy Nándor azt szokta mondogatni, hogy csak egy pap cölibátusáért merném a kezemet tűzbe tenni: a Molnár Jánoséért. Meglepő állítás, illetve éppen nem meglepő.

Mi tudjuk, hogy a papságnak nem az alja, hanem a java politizál, ha ez a politizálás valóban az Egyház érdekében történik, azaz ha a pap „klerikális” politikát képvisel. Nem elfajulás ez a pap részéről, annál kevésbé az evangéliumi szellem megtagadása, hanem annak szolgálata, mégpedig a legáldozatosabb szolgálata, még a békés, nyugalmas, kényelmes élet feláldozása, a külső becsület kockáztatása és a rágalmak vállalása árán is. Aki minderre vállalkozik, aki még a gonoszok ádáz gyűlöletét is vállalja Krisztusért, az csak igazi, jó pap lehet. Még tiszteletreméltóbb, ha olyan ember vállalkozik rá, aki nem is pap, csak meggyőződéses és okos, igazi katolikus.

Háború és béke

Ebből a szempontból is meg kell tárgyalnunk az Egyház és a történelem viszonyát, mert ez mindennél fontosabb szempont és ma már ezt mindenki el is ismeri. A szociáldemokráciának már az első világháború előtt a háború, e felháborító tömeggyilkosság ellen való mennydörgés volt a fő érve az érvényben levő társadalmi rend és egyben az Egyház ellen, mely „a háborút megengedi”. Már az első világháborút megelőzőleg voltam olyan orvosi várószobában (természetesen zsidó orvos várószobája volt), melynek falai tele voltak ragasztva olyan plakátokkal, melyeken emberóriások az embertörpéket lapáttal hányták be az ágyútorkokba, az aláírás pedig ez volt: *Addig a papok imádsága mind hazugság, amíg ezt lehet.*

Az első világháború utáni években pedig hajnalonként éveken át minden nap egy villamoson szoktam utazni néhány művezetőfélének látszó, intelligensebb munkással, akik a Fővárosi Elektromos Művekbe utaztak s akik közül egy, nyilvánvalóan szociáldemokrata, már idősebb és az állandó méregtől és elégedetlenségtől egészen sovány, rosszcárú ember ingerült beszéde – nyilvánvalóan azért, mert látta, hogy én, a pap is hallom – majdnem mindig oda lyukadt ki: Hiszen a *papok megáldották a háborút.*

De nem kellett várni a világháború utánra. Már a háború tartama alatt is ugyancsak nyilvánult ez a türelmetlenség és felháborodás a „tömegmészárlás” ellen. Nem is csoda, hiszen majdnem az egész világon folyt a háború s teltek-múltak az évek s csak nem akart vége lenni. Nálunk különösen az „Az Est” című lap – a Népszavát természetesen nem számítva –, de minden más lap is, melyet zsidók szerkesztettek és irányítottak – s melyik magyar lapot nem irányították és szerkesztették akkor még zsidók? –, burkoltan bár, de állandóan a háború ellen izgattak s ugyancsak jelentős mértékben hozzá is járultak ahhoz, hogy a frontunk idő előtt összeomlott.

Mi se természetesebb ugyanis, hogy ez a hang a tömegeknek tetszett s ugyancsak nehezen lehetett volna olyan embert előkeríteni, aki azt merte volna mondani, hogy a lapnak nincs igaza, s különösen, aki ezt érvekkel is alá tudta volna támasztani.

Aki a tömeggyilkosság ellen beszélt, aki sokallotta már azt a mérhetetlenül sok és már teljesen értelmetlennek látszó szenvedést, aminek a tömegek akkor ki voltak téve és segíteni akart végre rajtuk, s aki – mert a dologgal már ez is természetszerűleg vele jár – egyúttal azok ellen mennydörgött és azok ellen hívott fel népbosszúra, akik e mérhetetlen szenvedéseknek okai voltak, természetes, hogy a milliók szívéből beszélt és részükről csak tetszésre és hálára számíthatott. Ezért folytatott a bolsevizmus is „békeharcot” és alakított „békefrontot” a harmadik világháború ellen s ezért volt neki is sikere.

Nagy Lajosnak, a Fehér megyei kis Gyuró falucska kálvinista lelkészének „Jelek és próféciák” című, az első világháború alatt (1917-ben) megjelent kis műve, mely véletlenül került kezembe, mást sejtető címe ellenére is egyedül a háború ellen izgat, csak a háborún botránkozik s természetesen a tiszta kereszténység nevében.

„A lélek készített mindezeknek mással való közlésére – írja a „Béke az olvasónak” című bevezetésében. – Az események fürgetegében megroppant lelkek erősítésére és irányítására adom közre könyvemem, melyben a meghamisított Isten-eszme átkáról és a hamisítatlan Isten-eszme nyomán megépíthető boldogabb jövőndőről van szó.” „A hazug Isten-eszme felszíthatja a háború tüzét, az igazán beépített Isten csendet parancsol a zajgó óceánoknak.” Láthatjuk tehát, hogy a háborút a téves Isten-eszméből, tehát a téves vallási felfogásból eredezteti.

„Talán még most is vannak, akik nem így gondolkoznak. Talán, mert kevésbé kutatták az írásokat, vagy mert így gondolkozni tiltja most faji virtusuk, nemzeti érzésük s azt gondolják, hogy így gondolkozni: bűn.”

„Anélkül, hogy rossz lennék magyarnak, rossz lennék embernek, elmondom hitvallásomat Istenről is és a háborúról is. A názáreti mester tanított így gondolkodni és így beszélni. Ha valakinek tisztább képe van e viszonyról s azt örök nagymesterünk, élettanítónk igéivel tudja támogatni, elfogadtatni s az érző, a gondolkodó, a cselekvő emberre nézve életigazsággá tenni, szívesen fogadom el azt a véleményt. Ám addig vallom azokat, amiket könyvemben elmondok: Itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segítjen.”

Mint látjuk, hívő ember ez a kálvinista lelkész. Erről könyve folyamán is állandóan tanúságot tesz, de könyvéből az is kitűnik, hogy Csizmadia Sándorral, a szociáldemokrata marxista agitátorral (aki természetesen protestáns hittestvér) érintkező viszonyban van, sőt vele – a vallástalansági dolgokat kivéve – elvtársnak is érzi magát, vagyis a háborúról való felfogását is ő a szociáldemokrata plakátokról tanulta. Úgy látszik, hogy ő is és már 1917-ben is arra a meggyőződésre jutott, amit a bolsevista uralom alatt oly sok protestáns vezető férfiú hangoztatott, hogy ti. a bolsevizmus pacifizmusa miatt ateizmusa ellenére is keresztényebb, mint „a keresztény egyházak” eddig voltak.

„Az ember az Isten nevével szentté avatja a háborút, hogy annak leple alatt azután minden förtelmet elkövethessen, amely förtelmek magukban véve az örök szegényen és örök gazság bélyegét nyomják elkövetőikre – írja Nagy Lajos, a kálvinista lelkész. – Ó, élet és halál szabados ura, te szent, te nagy háború – kiált fel gúnyosan –, könyörülj rajtam!” Úgy tesz tehát, mintha Isten helyett a háború vált volna Istenné.

Krisztus „új igéit nem értették meg mi sem, akiknek pedig 2000 esztendőn keresztül folyton hirdették a karácsonyi Evangélium”. (Csak a katolicizmust kellett volna érteni és akkor a karácsonyi Evangéliumot is értették volna kezdetől fogva.)

„Háborús imádságainkban is az Istent, ezt az egységes Istent, a minden népek Atyját szétdarabolni, széttépni akarjuk, mikor minden nemzet s millió és millió imádságban az ellenség elpusztításáért, kiirtásáért könyörög. Annyi pogány imádság, mint napjainkban, talán az egész világtörténelem leforgása alatt nem hagyta el az emberek szívét.

Háborút is folytatni, de meg Evangéliumot is hirdetni – abszurdum.

Ha azt kérdezzük, hogy ha Jézus volna a népek világi fejedelme, belevinné-e a népek millióit világháborúba, bizonyára azt kapjuk feleletül, hogy: nem. S ha azt kérdezzük, hogy Jézus fogna-e fegyvert embertársára, bizonyára azt kapjuk feleletül, hogy: nem.

S ha azt kérdeznénk, mit csinálnának a földi uralkodók Jézussal, ha a földön újra megjelenne, mint bármely nemzet ácsmesterének szép, fegyverfogható, szálas gyermeke, feleletül bizonyára csak azt mondhatjuk, hogy: besoroznák katonának s csatasorba állítanák őt is és ha saját lelkének parancsát követve – amelyre Isten által köteleztetett – embertársára fegyvert fogni nem akarna, ha békességet prédikálna s talán megáldaná még az ellenséget is, egyszerűen fejbe lőnék.” (Nem olyan bizonyos, hiszen Nagy Lajost, e sorok íróját se lőtték föbe, sőt még csak felelősségre se vonták azért, amiért – *háború tartama alatt!* – mindezt írta, sőt megengedték neki, hogy ki is nyomassa és terjeszthesse is. Ilyen szabadság és ilyen sajtószabadság volt a Habsburgok alatt! De bezzeg a bolsevisták uralma alatt nem írhatta volna, hogy a háború a bolsevisták részéről és részére is bűn, s ha titkon mégis megtette volna, azok bizony menten föbe lőtték volna.)

„Nem tartózkodom kijelenteni, hogy nagy szegylene és roppant nagy gyengesége a fennálló kereszténységnek, hogy az Isten-eszmével, annak munka- és fogalmi körével kétezer esztendei igehirdetés és istenmagyarázás kapcsán is annyira nem tudott tisztába jönni, hogy még afölött is nagy viták folynak, hogy az Isten akarta-e ezt az örületes vérfürdőt, az Isten keze mozdul-e meg akkor, mikor a gyújtókanóc már százakat, ezreket jegyzett halálra, hogy az Isten haragja tombol-e a gránát tüzében, a srapnel [repszgránát] borzalmaiban!?

Hogy az Istent kétezer esztendősen istenmagyarázás után is mily hatalmas ködréteg fedi, annak bizonyosságául elég volt a világháború, amely a szeretet Istenét a gyűlölség és a borzal-

mak istenévé avatta s amely az egységes Isten-eszmét megtépte, megbízta, darabokra, nemzet szerinti részekre osztotta.

Teológusok vitáznak a Jézus ajakáról oly természetesen ömlő szavak fölött, hogy az Isten atyánk-e vagy hóhéruk, a szeretet lelke-e vagy valami hisztérikus hatalom, akinek állati öröme telik a vérivásban? Laikusok meg hiteroppanva hajtogatják: nincsen Isten, nincsen Isten.

S én még csak csodálkozni sem tudok a sok hiteroppanáson. A ma kereszténysége se adott többet és jobbat, mint amit az elmúlt századok adtak, ti. azt, hogy az Isten-eszmét az államhatalmak szolgálatába lökte s nem hagyta meg a maga fönségében, szennyes államérdekektől menten, értelmetlenül. Meg kell tehát az Isten-fogalmat tisztítanunk olyan vonásoktól, amelyek diszharmoniót keltenek az Isten-képen.

Amit vétett és rontott a papság a háború ideje alatt az államok szolgálatában az Isten-eszme és az azon alapuló és épülő békés nemzeti eszme fejlődése ellen, mint a túlhajtott és hazugul beállított nemzeti érdekek kürtösei, harsonása (mert mi tagadás, de a papság minden országban erre a szerepre vállalkozott), mindazt helyrehozni, pótolni kell az igaz Istent szolgálva és a názáreti mester példáját és tanítását követve a béke helyreálltával.

Ennek az Istennek a megélése megteremtheti majd Közép-Európát és megteremthet majd minden olyan mozgalmat, társulást és szövetséget, amely az Örök-béke jegyében születik meg.

Ha Jézus háborújára gondolok, eszembe jut mindannyiszor Tolsztoj Bolond Ivánja, amelyben az van elmondva, hogy egy lélekben is keresztyén államot megtámadunk s az ellenség a magát fegyverrel nem védő lakosság közt előbb pusztít, kegyetlenkedik, majd látva a hősi bátorságot, az isteni szelídséget, mellyel állják a barbár kezek gyilkos tetteit, megbor-zadva cselekedetétől, riadva menekül a megtámadott országból.”

„Így mondom imám (írja Nagy Lajos): Te tudod, Uram, hogy jó vagyok embernek, jó vagyok magyarnak... Ha Rólad s az emberben rejlő Isten-képről van szó, éltem se drága – ha máglyára kell is azzal mennem –, de ölni, jaj, ne kívánd tőlem, mert sebet, erősen vérző sebet ütöz szívemen s lelkem csalódva fordul el tőled, ki az örök szeretet jegyében léptél szívembe. A Te utaid, tudom, nem az én utaim. Annyit azonban megengedtél mégis, Uram, látni a Te bús magyar zsoldáros prédikátorodnak, hogy Te ilyesmit nem is kersz tőlem, se senkitől, s hogy az a véráztatta út nem a Te utad.”

Kis háborúellenes könyve végén aztán „Hegyi beszéd” közöl a „bús magyar prédikátor”, mely 50 pontból áll. A 37. így szól: „Bizony mondom néktek: Nagyobb hősök voltak azok, akiket öntáborukban lőttek föbe, mert fegyvert fogni nem akartak”. 38.: „Tudták, hogy mit cselekszenek, de azt szabadon és öntudatosan cselekedték. Példát is láttak rá: a Názáreti-ben”. 39.: „Ezek hősök, ezek vértanúk. Az ő vérük a földet és lelkeket gazdagon meg fogja termékenyíteni”.

A végeredmény tehát ez: El kell dobni a harctéren a fegyvert. Még akkor is, ha föbe lőnek érte. Ez a hősiesség! Ez az igazi vértanúság!

A második világháború után már a bolsevizmus lett a béke és a háborúellenesség zászlóhordozója. Propagandája a kommunista országokat „a békétábor országainak” nevezi, a kapitalista országokat pedig imperialistáknak és háborús uszítóknak. Szerinte a bolsevizmus mindig és mindenütt csak a békét védi. Az 1956-os magyar szabadságharcot is csak azért tiporta el s egyedül csak azért tette Budapestet romhalmazzá, hogy Magyarország egy újabb háború veszedelmes tűzfészkevé ne lehessen. Hol a bacilusháború ellen küzd (melyet természetesen alkalmaznak), hol az atomrobbantások megtiltásáért. Jelvénye a békegalamb.

Az istentelenséget terjesztő bolsevik iratokban Isten léte ellen a fő érv mindig a háború. Leginkább a háború az, amit Isten létevel nem tudnak összeegyeztetni. De nemcsak maga a bolsevizmus, hanem általában a modern, XXI. századi irodalom is, s benne a ma legismertebb, legfelkapottabb, legtehetségesebbnek tartott írók a háborúval kapcsolatban írnak a legtöbbet s olvasóikat legjobban megzavarót a vallásos világnézet, főképpen pedig az Egyház ellen. Ezek az érvek nagyjából azonosak Nagy Lajosnak fentebb idézett érveivel és nézőpontjaival.

Mielőtt ezek vizsgálatába kezdenénk, legelőször arra kell rámutatnunk, hogy teljesen elhibázott dolog és téves mind Nagy Lajosnak, mind a bolszevizmusnak, mind a modern íróknak az az állítása, hogy a háború vagy társadalmunk akármely más kirívó bűne a *kereszténység csődjét jelenti*. Hogy a világ, a társadalom, ma, kétezer éves kereszténység után is lényegében képmutatáson és csaláson alapszik s időnként vagy akár állandóan is tömegmészárlást folytat, sőt akár még az is, hogy ezt a tömegmészárlást hősiességnek s erénynek tünteti fel, egy cseppet se lehet meglepő annak számára, aki az Evangéliumok s így a kereszténység szellemét ismeri.

Krisztus sohase mondta azt, hogy az ő fennkölt tanai meg fogják hódítani az emberiség többségét. Igaz, hogy igéjét a kis mustármaghoz hasonlította, melyből fa lesz (Mt 13,31-32; Mk 4,31-32; Lk 13,19) és kovászhoz, melynek ereje az egész tésztát átjárja, melybe beleteszik (Lk 13,21), de ez be is teljesült annyiban, hogy tanai az egész Római Birodalmat, sőt Európát hamarosan meghódították s jelenleg is a kereszténység a világ legerterjedtebb vallása. (Pogány ma is több van még, mint keresztény, de a pogányság nem egy vallás, hanem a nem-keresztények gyűjtőfogalma.) De hogy Krisztus Urunk az ő tanainak kovászát nem úgy értette, hogy valaha minden ember, vagy akár csak az emberek többsége is igazi keresztény, azaz keresztény lelkületű és büntelen lesz, az egészen nyilvánvaló, hisz ennek éppen az ellenkezője az, amit az Evangélium nem győz állandóan hangoztatni.

„Nem nagyobb a szolga uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn 13,16; 15,20) Ezzel világosan megmondja, hogy az emberek többsége nemcsak igazi keresztény nem lesz soha, hanem egyenesen gyűlölni és üldözni fogja azt, aki igazi keresztény. Krisztus a rosszat, a bűnt, a keresztényellenes lelkületet mindig úgy hívja, hogy: „a világ” vagy „ez a világ”, tehát más-képpen így is mondhatnánk: a közélet, a társadalom, a közfelfogás, az emberek többsége, átlaga.

Ha e világból valók lennétek, mondta tanítványainak, szeretne benneteket a világ. Mivel azonban nem e világból valók vagytok, gyűlöl benneteket a világ. (Jn 15,19) Továbbá: Az emberek jobb szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak valának. (Jn 3,19)

Az Evangéliumok állandóan hangsúlyozzák, hogy az emberek többsége mindig a kereszténység elveivel ellenkezőleg fog élni. Az Evangélium tehát maga előre bejelenti a csődjét. Mit hűhóznak tehát annyira ellenségei, mikor látniuk kell, hogy ez így is van!

Isten teremtett olyan lényeket is, mint ő. Ezek az angyalok és az emberek. Ezért mondja az Írás, hogy az embert saját képére teremtette. Az embernek (s angyalnak) is épp úgy van esze, mint az Istennek, és az ember is – akár az Isten – épp úgy azt teheti, amit akar (tehát az Isten akaratával ellenkezőt is tehet). Ha azonban már az Isten ilyen lényeket teremtett, akkor bele kell nyugodnia, hogy ezek a lények rosszak is lehessenek, ha akarnak.

Sajnos, látjuk, hogy akarnak is. Még az angyalok tekintélyes része is vétkezett. Maguk az emberek pedig annyira vétkeznek, hogy magát Istent is, aki megváltásukra, felvilágosításukra a földre jött, megölték. Nem tanultak tőle, hanem azt hívén, hogy ők maguk okosabbak nála, őt akarták ők tanítani. De nemcsak okosabbaknak, hanem jobbaknak is tartották magukat nála, s megállapították, hogy csaló, lázító, izgató, istenkáromló, vallástalan stb. Ezen az alapon ítélik felette s a legnagyobb emberi büntetésre, a halálra, mégpedig a jöttmentek, a csöcselék halálára, a keresztre feszítésre tartották érdemesnek.

S ha azt látjuk, hogy Jézus egész küldetése ebben végződött, miért nem mondjuk nemcsak az Egyházzól, hanem Jézusról magáról is, hogy hiába jött, hogy csődöt mondott? Azért, mert Jézus nem azért jött, hogy külső sikert arasson. Még csak azért se, hogy az Ő megváltása után most már mindenkinek *muszáj legyen* üdvözülni, hanem csak azért, hogy ez most már mindenki számára *lehetséges* legyen. Aki itt muszájról beszélne, az azt árulná el, hogy azt se tudja, miről van szó. Az ember szabad akarata lehetetlenné teszi a muszájt. Arra tehát, hogy *minden* embert a valóságban is megváltson, azaz hogy mindenki igazi kereszténnyé legyen, Krisztus Urunk nem is törekedhetett. Ezt a dolog természete kizárja.

De azt is kizárja maga a dolog természete, hogy az Egyház mindenkit igazi kereszténnyé tudjon tenni valaha. Ez a józan észből és az ember természetéből (a szabad akaratból) egy-

aránt következnek. De láttuk, hogy Krisztus kijelentéseiből is. „A világ” mindig világ, tehát az Evangélium *ellensége* marad s az igazi, a lélekben is keresztények mindig az a „kisdéd nyáj” maradnak, aminek Jézus mondta őket.

Csak arról lehet tehát szó, hogy az Evangélium kovásza az emberek kisebb vagy nagyobb arányát járja át, de arról, hogy az evangéliumi tökéletes szeretet és büntelenség magának a világnak, azaz magának a társadalomnak, a tömegeknek, az átlagembernek legyen ismertetőjele, soha. Még az is egészen világosan benne van az Evangéliumban, hogy lesznek idők, mikor egyenesen uralkodni fog a földön a rossz, mikor az Antikrisztus országa lesz a földön s lámpával kell majd keresni egy-egy igazat.

Látjuk tehát, hogy az emberek rosszasága, kereszténytelensége, a gyűlölet, a bűn és a gonoszság elharapózása miatt a kereszténység s az Egyház csődjéről beszélni vallási analfabétizmus. Ami természetes, az nem lehet se szegény, se kétségbeesésre okot adó dolog. Pedig hogy a földön a rossz uralkodik, azt az Evangélium természetesnek mondja. Hiszen a rosszat azonosítja „e világgal”.

Mikor megállapítjuk, hogy mindez természetes és magától értetődő, akkor természetesen nem azt mondjuk, hogy így is van rendjén. Csak a tényt állapítjuk meg. Az embernek az a rendeltetése, hogy azért éljen, hogy ne ez a világ, hanem Isten országa uralkodjék a földön, azaz hogy mindenki igaz keresztény legyen.

Ez elméletben természetesen lehetséges is, de hogy a gyakorlatban sohase lesz így, az is bizonyos. Az ellenségszeretet (Mt 5,44), a nem hétszer, hanem hetvenhét-szer való megbocsátás (Mt 18,22-23), a kövel való megdobásnak kenyérral való visszadobással viszonzása, ha megütnek bennünket a jobb arcunkon, bosszú helyett a bal arcunknak is a megütésre való felkínálása (Mt 5,39) nem tömegcikk. Ádám meg Éva ivadékainak mindig a gyarlóság lesz az ismertetőjele, nem pedig a hősiesség vagy a tökéletesség.

Ha valaki tehát azért, mert látnia kell, hogy ez így van, a kereszténység csődjéről beszél, az nincs tisztában a fogalmakkal. Aki azt hiszi, hogy az Evangélium itt a földön tudja megvalósítani az Isten országát, az nem értette meg az Evangéliumot. Az Evangélium azt monda, hogy „a világ” (a földi élet, az emberi társadalom, a közfelfogás) ellensége s mindig is ellensége marad az Isten országának s itt a földi életben átlagban bizony mindig a rossz győz a jóval szemben. Ezért nemcsak fizikailag, hanem lelki szempontból is „küzdelem az ember élete a földön és nehéz iga van Ádám fiain” (Jób 7,1) s a földön az erény éppen ennek a küzdelemnek vállalásában áll, de e küzdelemben a győzelem bizony legtöbbször csak a halál után a másvilágon következik el.

Mikor maga Krisztus Urunk is elbukott, illetve Ő maga is hagyta magát elbukni ebben a küzdelemben, hogy lehet akkor meglepődni, sőt megbotrátkozni és a kereszténység csődjéről beszélni azért, mert sokszor, sőt legtöbbször az Egyház se győz már itt a földön?! Csak azok botrátkoznak ezen, akikben gyakorlatilag nagyon gyöngye a másvilágban való hit és azért mindent már ebben a világban akarnak elintézni. Ami a másik világban intéződik csak el, az számukra nem is elintézés. Pedig hát a kereszténységben minden a másvilágra van alapozva, s aki erről megfeledez, az logikai alaphibát követ el, ítéletei és megállapításai tehát szükségképpen helytelenek.

Maga Krisztus Urunk se tudta se meggyőzni, se megjavítani a farizeusokat. Hogy lehetne hát szegylene vagy csődjé az Egyháznak, hogy ő se tudja meggyőzni, annál kevésbé megjavítani korunk farizeusait? Hogy tűrhet az Isten annyi bűnt, mint amennyit például napjainkban a társadalomban látunk, s különösen hogy tűrhet el olyan hosszú éveken át tartó tömegmészárlásokat, mint amilyeneket keresztény emberek rendeztek napjainkban már kétszer is egymás után? Ez csak azok számára megoldhatatlan kérdés, akik teológiai analfabéták.

Nem hányhatjuk szemére Istennek, hogy miért adta bele az anyagba az atomhasadás mérhetetlen energiáit, hiszen csak áldhatjuk érte, mert hiszen a föld szén- és olajkészlete fogytával lehetetlen számunkra az élet, ha ezeket az energiákat nem adta volna. Ha pedig már Isten ezeket az energiákat összekötötte az anyaggal, azt se tilthatta meg az embereknek, hogy

atom- és hidrogénbombákat fedezzenek fel, ha már észet adott nekik. De azt se akadályozhatja meg, hogy ezeket a bombákat alkalomadtán le is dobják, ha egyszer szabad akaratot is adott nekik, tehát azzal a képességgel is „megáldotta” őket, hogy még a teremő Isten akaratával is szembeszegülhetnek, *ha akarnak*. A hidrogénbombákon szörnyűkődőket legfeljebb itt arra figyelmeztetjük, hogy ezek felfedezését azoknak a természettudományoknak újabb kori rohamos fejlődése tette lehetségessé, mely tudományoknak a középkorban való elhanyagolását éppen ezek a botránkozók az Egyháznak oly nagy fölénnyel hányják szemére.

Ismételt világháborúk tömegmészárlásainak ténye és atom- és hidrogénbombák robbantásainak borzalma és az Isten létének igazsága egyáltalán nem áll olyan ellentétben egymással, mint ez a kommunisták s általában a hitetlenség vagy a Nagy Lajos-féle kálvinista lelkészek feltüntetik. Először is, mint vitán felül álló igazságot, meg kell állapítanunk, hogy *se az atombombák robbanásait, se általában a háborúkat nem Isten akarta vagy akarja. Egyetlenegy háború se volt még a földön, melyet az Isten akart volna. Ezeket mind az Istenrel szembeszegülő, tehát a rossz ember akarta*, Istennek pedig türnie kell, ha már embert, tehát szabad akaratral is bíró lényt teremtett.

Nemcsak az történik ugyanis, amit Isten akar, hanem történhet és történik is olyasmi is, *amit az Isten határozottan nem akar*, amit tilt, de mégis megtörténik, mert az ember akarja. Hiszen Isten minden bűnt tilt s mégis sokkal több bűn történik a földön, mint jó. Hogy ez lehetséges, nem szégyen Istenre, tehát nem teszi lehetetlenné az Istenben való hitet. (Világos ugyanis, hogy olyan Isten, akinek valamit szégyellenie kell, tehát aki nem feltétlen úr mindenben, nem lehetséges.)

A bűn lehetségessége azért nem sérti Isten egyedüli fölségét, mert ha Isten úgy akarta volna, nem történhetne más, mint csak az, amit ő akar. Akkor ugyanis nem teremtett volna olyan lényeket, akiknek szabad akaratuk van, tehát megvan még az a képességük is, hogy még teremőjük akaratával is szembehelyezkedhetnek. Egyszerűen nem kellett volna teremteni ilyen lényeket (angyalt és embert) és el lett volna intézve a dolog, sohase történt volna és sohase történne olyan, ami nem jó, amit Isten nem akar. Sohase lenne tehát háború se. Az élettelen természetben és a növény- és állatvilágban például sohase történik bűn, ott mindig Isten akarata érvényesül.

Isten azonban mégis teremtett angyalt és embert is, így lehetővé tette, hogy legyenek ördögök és legyenek bűnös, tömegmészárlásokat rendező és hidrogénbombákat hajigáló emberek is.

Isten szeretetének végtelensége az oka, hogy így történt. Aki ugyanis szeret, az ad, és aki végtelenül szeret, az mindent ad, ami csak lehetséges. Isten tehát annyit adott teremtményeinek, amennyi csak lehetséges volt, tehát nemcsak életet és létet, hanem értelmet és az akarat szabadságát is. Ennél többet adnia nem volt lehetséges, mert magán kívül még új isteneket is nem teremthetett. Teremtett Isten képtelenség ugyanis és két isten is az.

Olyan lényeket nem teremthetett, akiknek nemcsak értelmük és szabad akaratuk van, hanem e két tulajdonságuk még épp úgy végtelen is, mint az ő értelme és akarata végtelen. Ő tehát a teremtményeinek csak véges értelmet és véges akaratot adhatott, de ezt viszont úgy, hogy *ezáltal meg kellett engednie azt a lehetőséget, hogy ezek a teremtményei a tőle kapott önálló akaratit lehetőséget vele szemben is felhasználhassák, tehát hogy ezután az is történhessék, amit ő nem akar; tehát rossz is*.

E lehetőség megengedése elengedhetetlen feltétele a szabad akaratú lények megteremtésének, amit viszont Isten végtelen jósága, szeretete követel. Az olyan szabad akarat ugyanis, mely szabad, de azért mégse szabad, játék a szavakkal s nem egyeztethető össze Istennel, aki maga az igazság.

Ez a lehetőség aztán hamarosan azt eredményezte, hogy az angyalok nagy részéből hamarosan ördög lett, az emberek közül pedig már az első is szembeszegült Istennel, a későbbiek pedig atombombák gyártására és – sajnos – alkalmazására is használják az eszüket s milliós szám gyilkolják egymást, noha Isten megparancsolta nekik, hogy ne öljenek.

Mindezek ellenére mégis jót adott Isten az embereknek és szeretetét gyakorolta irántuk akkor, mikor ész és szabad akaratot adott nekik. Az emberi ész ugyanis nemcsak atombombák gyártására lehet felhasználni, hanem jóra is, sőt jól tudjuk, hogy még magukat az atomhasadás törvényeit is fel lehet használni jóra, sőt éppen ezzel fogjuk megmenteni az emberiséget a kipusztulástól a föld energiakészletének elfogytával.

A szabad akaratot se csak rosszra lehet felhasználni, hanem jóra is. Tisztán az embertől függ, hogy mire használja s Ádám ivadékai között nemcsak gonosztevők és tömeggyilkosok vannak, hanem hősök és szentek is. Amilyen nagy baj a bűn, éppen olyan nagy, vagy talán még nagyobb jó a jó.

Érdemes volt tehát Istennek embert teremtenie. Míg ugyanis az értelem és szabad akarat nélküli lények élete öntudatlan és véges, addig az Isten képére és hasonlatosságára teremtett embereké és angyaloké (természetesen a rossz angyaloké és a rossz embereké is) végtelen. Ezért a jók részt fognak venni Isten időben és intenzitásban végtelen dicsőségében s ez olyan nagy dolog, hogy csak azért, hogy teremtményeit még ebben a jóban is részesíthesse, Isten végtelen szeretetében még azt a lehetetlennek látszó dolgot is érdemesnek tartotta megengedni, hogy ne csak az történjék, amit ő akar, hanem az is megtörténhessék, amit a rossz emberek és a rossz angyalok akarnak, tehát a bűn is.

Végtelenséget, örökkévalóságot Isten az anyagnak nem adhat, hanem csak a szellemeknek, vagyis hozzá hasonló (a maga képére és hasonlatosságára teremtett) értelmes és szabad akaratú lényeknek. Szeretetének végtelensége kívánta tehát, hogy ilyen lényeket is teremtsen. Ámde az ilyen lények megteremtésével szükségképpen együtt jár annak a lehetőségnek megengedése is, hogy ne csak az történhessék, amit Isten akar, hanem az is, amit ezek a lények akarnak, természetesen akkor is, ha esetleg rosszat akarnak. Ezért lehetséges, és mint látjuk, sajnos valóság is a bűn és ezért lehetett valósággá a modern világháborúk tömegmészárlása is. De a dolgot így megvilágítva látjuk azt is, mennyire nevetségesek Nagy Lajos és marxista elvarátaai fent idézett „teológiai” fejtegetései.

Mivel azonban ennek a mérhetetlenül sok bűnnek, sőt egyetlen egy bűnnek lehetségessége is összeegyeztethetetlen Isten fönségével, hatalmával s azzal, hogy ő az egyedüli úr, ha ez a bűn megtorlatlanul marad vagy megtorlása nem olyan fokú, mérvű és természetű, mint amilyen Isten végtelen fönségének megfelel, *ezért kell lenni pokolnak*. A bűn örök, végtelen büntetése is szükségszerűség tehát s így lehetetlen, hogy pokol ne legyen. Ha ugyanis Isten büntetés nélkül hagyná a bűnt, akkor szeretete végtelen lenne ugyan, de nem lenne mindenható és úr mindenképp felett. Ha ugyanis, mivel Istenhez hasonló, azaz szabad akaratú lények teremtése esetén elkerülhetetlen dolog az, hogy bűn, tehát Isten akaratával ellenkező dolog is ne történjen, az már semmiképpen se lehetséges, hogy ez ne csak *ideiglenesen* történjék, hanem végletes állapot legyen és hogy Isten végtelen hatalmának és az igazságnak megfelelően, tehát *végtelenül* meg ne torlódjék.

Isten ideiglenesen szeretetből eltűrheti, hogy akaratával ellenkező dolog, tehát rossz is történjék, de csak ideiglenesen, semmiképpen se véglegesen és se végtelen hatalma, se végtelen igazságossága nem tűrheti azt se, hogy ez az ideiglenes fonákság is büntetlenül maradjon. De ezen ideiglenes rossz büntetésének is végtelennek kell lennie, mert ideiglenes csak annak a büntetésének lehet, akinek a bűne is véges, de nem azé, aki a végtelennel száll szembe.

Olyan nagy dolog az Istennel való szembeszegülés lehetősége, hogy az ember el se tudja hinni, hogy még az is lehetséges, vagyis hogy Isten még azt is megengedheti, hogy ne az történjék, amit ő akar, hanem az, amit gonosz teremtményei. Ajánlom ezt azok figyelmébe, akik a poklot nem tudják összeegyeztetni Isten végtelen hatalmával és szeretetével. Ne feledjék, hogy ugyanők azok, akik azt meg Isten hatalmával nem tudják összeegyeztetni, hogy ne az történjék, amit ő akar, hanem amit mi.

Az emberi ész csak annyit lát be, hogy így kell lennie, másképp nem lehet. Csak azt látja, hogy ha Isten szeretete végtelen, akkor értelmes és szabad akaratú bíró, tehát örökkévaló

lényt is kellett teremtenie. Ha viszont ilyen lényt is teremtett, akkor nem tehetette, hogy ne engedje meg a bűnt. De a bűnt se engedheti meg, mert ez meg szentségével és mindenhatóságával ellenkezik.

Majdnem azt mondanánk, hogy Isten szeretete mégiscsak végtelenebb, mint mindenhatósága, mert ha az egyiknek a rövidebbet kell húznia, akkor a mindenhatósága, nem pedig a szeretete húzza a rövidebbet. De hát világos, hogy ezt se mondhatjuk, mert kisebb vagy nagyobb *végtelen nem* lehetséges. Ezért Isten szeretete sem lehet nagyobb, mint hatalma. Ezért tulajdonképpen a véges emberi értelem számára megmagyarázhatatlan titokról van szó. Nem ellenkezik a dolog az ember értelmével, hanem csak felülmúlja. Az emberi értelem csak annyit lát, hogy a dolog másképp, mint ahogy van, nem lehet, és hogy úgy van a legjobban, amint van.

A legbizonyosabb azonban az, hogy ha már a bűn lehetőségének megengedését Isten szeretetének végtelensége követeli, akkor ellensúlyul az engedménnyel szemben kisebb, mint az örök büntetéssel, tehát a pokollal, végtelen szentsége és mindenhatósága semmiképpen se elégedhet meg. Mivel noblesse oblige [a rang kötelez]: még az ember méltósága is ilyen nagy büntetést követel, nemcsak Isten végtelensége. Ha egyszer már Istennek ilyen fontosság teremtésményei vagyunk, ha egyszer hozzá hasonlónak teremtettünk, ha egyszer olyan lények vagyunk, hogy a végtelenséggel szembeszállni is képességünk és lehetőségünk van, ha olyanok vagyunk, mint az Isten, mert örökkévalók vagyunk, ha a jutalmunk az Isten parancsai iránti engedelmségért végtelen, akkor az Isten akaratával való szembeszegülésért a büntetésünknek is végtelennek kell lennie.

Sőt azt kell mondanunk, hogy büntetésünknek még inkább örökké tartónak kellene lennie, mint jutalmunknak. Jutalmunk végtelensége is a dolog természetéből következik ugyanis, mert hiszen ahogyan az igazság örök, éppúgy öröknek kell lennie az értelemnek is, mely ezeket az igazságokat fel tudja fogni s velük táplálkozik. Ezen az igazságon azonban csak legfeljebb jólesően elámulunk, de nem képedünk el miatta, nem rémülünk meg tőle. Attól azonban, hogy a világon nem mindig, sőt többnyire nem az történik, amit Isten akar, hanem sokszor az, amit ő nem akar, hanem mi, tehát hogy mi még győzhetünk is Isten ellen, habár csak ideiglenesen is, egyenesen elképeszt és megrémít bennünket. Olyan hihetetlenül nagy dolognak látszik előttünk ez, hogy sokan talán el se akarják hinni s ezt a borzalmas igazságot ily nyíltan kimondva eddig még nem is hallották.

De ha így van és ez a borzalom mégis lehetséges, szabad-e valakinek kételkednie abban, hogy a büntetése is elképesztő és borzalmas lesz? Van-e természetesebb dolog, mint az, hogy aki ezt az Istenre ennyire hihetetlenül meggyalázó dolgot elő merete idézni, annak örökre kell bűnhődnie. S lehet-e ebben kételkedni különösen azoknak, akik nem is tudják Isten létével összeegyeztetni, hogy ember Istennel még szembe is szegülhessen s hogy még az is előfordulhasson, hogy nem az történik, amit Isten akar, hanem az, amit az ember és sokszor éppen egy egészen műveletlen s földhöz ragadt ember, akiről még embertársai is fitymálva és leki-csinylően beszélnek?

Furcsa ellentmondás: Az ember először azt nem akarja elhinni, hogy lehessen olyan Isten, aki az emberféregtől eltűri, hogy vele dacoljon, utána pedig azt nem akarja elhinni, hogy ez az Isten végül aztán ezt az emberféreget mégis megbünteti és hogy olyan módon és fokban bünteti meg, ahogyan ez Istenhez való és ahogyan az isteni természet követeli.

Nemcsak az történik tehát a földön, amit Isten akar, sőt igen sokszor történik még az is, amit Isten semmiképpen se akar. *A háború természetesen ezek közé a dolgok közé tartozik.* Háború azért volt és van, mert az ember – Isten szigorú parancsával szemben és ellenére – akarta és akarja, Isten pedig ezt eltűrte és eltűri, mert kénytelen eltűrni, ha egyszer már teremtett szabad akarattal bíró, magához hasonló lényeket.

*

Ennyiben tehát rendben lenne a dolog. Semmiképpen sincs azonban rendben annyiban, hogy állítólag még a katolikus Egyház se viselkedett a háborúkkal szemben olyan elítélőleg, sőt nem viselkedik velük szemben még ma se úgy, ahogyan ilyen nagy rosszal szemben kellene viselkednie. Az Egyház kiszolgált minden háborút s nemcsak ellene nem prédikált, hanem még buzdította is híveit a benne való részvételre. Erre a letagadhatatlan tényre tessék kielégítő választ adni, mondja Nagy Lajos, mondják marxista elvbarátai s az ő hírverésüktől megtévesztet milliók.

Mielőtt a dolog érdeméhez kezdenék, bevezetőben szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a tábori papok (vagy legalábbis az Egyház szellemében működő, tehát a „bigott”, az „ultramontán”, a „jezsuitizmust” képviselő katolikus tábori papok) szerepe egész más és egész más is volt mindig, mint Nagy Lajos és a marxisták gondolják. A katolikus pap (legalábbis az a pap, aki valóban az Egyház képviselője, tehát a „klerikalizmust” és a „jezsuitizmust” képviseli, nem pedig a nacionalizmust vagy egyes divatos szellemi áramlatokat), sohasem volt háborús uszító, ha csak az a háború kifejezetten nem vallási célú volt, például mint a keresztes háborúk, vagy az iszlám elleni, vagy a protestantizmus elleni *védekező háborúk*.

A nemzeti és politikai háborúkban nem azért fogadja el az Egyház a tábori papi intézményt, hogy vele a háborút, mint ilyet szentesítse. Nem azért küld a háborúba papokat, hogy a katonákat a harcra lelkesítse – a pap ilyenkor legfeljebb a kötelességteljesítésre lelkesíthet –, hanem azért, hogy híveinek a baj és szenvedések közepette is mellettük álljon, vigasztalja őket, ott is hirdesse nekik az Evangéliumot, legfőként pedig, hogy *a jó halálra előkészítse őket*, azokat, akiket kötelességük halálveszélynek tesz ki. Világos, hogy ezt az Egyház olyan háborúban is megteheti, sőt olyan háborúban is kötelessége megtenni, amelyet egyébként rossznak tart és elítél.

A hazugságról azt hirdetni, hogy igaz, a rosszra azt mondani, hogy jó, akkor se szabad, ha megölnének bennünket miatta. Ha azonban nagy jó eléréséről vagy nagy rossz megakadályozásáról van szó, megengedi a keresztény erkölcsstan, hogy *hallgassunk*, azaz hogy a rossz ostromozásától vagy a jó dicséretétől egyelőre tartózkodjunk.

A fegyveres állam, kivált háborúban (mikor a létéről van szó), nem tréfál. Ha a tábori pap a háború ellen beszélne, kivált kint a harctéren, azonnal beléje fojtának a szót és föbe lövetnék. Az Egyház ha ilyenkor nem hallgatna, csak azt érné el vele, hogy bezárnák templomait, nem alkalmaznának tábori papokat, tehát életük legválságosabb pillanataiban nem állhatna hívei mellett. Ez esetben még vértanúinak, a főbelövetett tábori papoknak felemelő példája se hatna termékenyen, mert – mivel háborúban minden hírforrás az állam ellenőrzése, sőt rendelkezése alatt áll (a fasiszta és bolsevik diktatúrákban még akkor is ott áll, ha nincs háború) – az emberek nem is tudnának ezekről a tömeges vértanúságokról. Amennyiben pedig tudnának, gyűlöletes, rágalmozó beállításban tudnának róluk. Nem a keresztény hit, erkölcs és az igazság vértanúinak, hanem aljas, nemzetietlen hazaárulóknak, elfajult embereknek és a *klerikális nemzetköziség bitang hazátlanjainak tartanak őket*, akiket minden jó hazafinak kötelessége megvetni.

A hazafias mámor nem tűr se felvilágosítást, annál kevésbé tűr el ellenzéket. Ilyenkor az emberek okoskodást nem tűrnek, csak lelkesedést, s minden ember olyan egzaltált, mint egy dürgő fajdkakas. Ilyenkor a pap számára legokosabb dolog, ha hallgat s félreáll s tisztán a felebarátai szeretet gyakorlására szorítkozik, szorosan csak az Evangéliumot hirdeti (de természetesen a jelenlegi háborúra nem alkalmazza) és a szentségek kiszolgáltatásával foglalkozik.

Ami a fegyverek annyit emlegetett állítólagos megáldását illeti, én ilyesmiről nem tudok, noha védekező, igazságos háborúban ennek se lenne semmi erkölcsi akadálya. Én csak arról hallottam, hogy a mi közös haditengerészetünkben az újonnan vízre bocsátott hadihajókat meg szokták áldatni. A hadihajókon természetesen ágyúk is vannak, de a hajó megáldása bizonyára mégse azonos a fegyverek megáldásával. Itt is rosszakarató, rágalmozó hírveréssel van dolgunk.

Megáldhatja s megokolt is, hogy megáldja a pap a harcba induló katonákat is, hogy Isten óvja életüket minden bajtól, de ezt ismét csak rosszakarattal lehet *a fegyverek* megáldásának nevezni még akkor is, ha e megáldott katonák vállán természetesen fegyver is van. Nekem áldás közben eszembe se jutna a vállukon a fegyver. Lehet, hogy mások nemcsak az embereket látnák, hanem a fegyverüket is, de ilyenkor viszont embert nem is látni, csak fegyvert, az elfogultságnak és rosszakaratnak kétségbeejtően nagy foka.

Nagy Lajosnak a háborúval kapcsolatos eszmei és erkölcsi zűrzavarát látva és ezzel kapcsolatban az Egyház szerepének elítélését és rosszállását hallva önkéntelenül is az jut eszembe, milyen sokat vesztett és milyen nagy bünt követett el az emberiség, mikor a Luther- és Kálvin-féle hamis prófétákra hallgatott. Amit ugyanis az Egyház 2000 éves története folyamán a háborúkkal kapcsolatban tett vagy mondott, s ahogyan ilyen alkalmakkor viselkedett, *amiatt sem szégyelleni, sem helyreigazítani valója nincs*. Mint mindenben, ebben is bebizonyította, hogy az igazság oszlopa és erőssége és az emberiségnek Istentől rendelt hivatalos és tévedhetetlen tanítója. Az embereknek – még a Luthereknak, Kálvinoknak, Nagy Lajosoknak, Csizmadia Sándoroknak és egyéb marxistáknak is – csak rá kellett volna és kellene hallgatniuk s egyszerre meghonosodna a földön az örök béke, s nemcsak világháborúk és tömegmészárlások nem lennének, hanem még lelki gyötrődések és lelki válságok se. Akkor nemcsak külső, hanem még belső béke is volna.

Az eszmei és erkölcsi zűrzavar fő oka e téren az, hogy Nagy Lajos és szektás vagy marxista elvbarátai, mint széles látókörű, fanatikus emberek, vakok. Ők a fegyvert, az emberölést általában bűnös és tilos dolognak tartják s eszükbe se jut, hogy azt is nézzék, ki ellen irányul az a fegyver és ki az, akit megölnék. Tagadhatatlan ugyanis, hogy vannak jó és vannak rossz és vannak se jó, se rossz, tehát átlagemberek, s kétségtelen, hogy van néminemű kis különbség aközött, hogy fegyverünkkel a gonosz embert öljük-e meg s ráadásul éppen akkor és éppen azért, mikor és mert rosszat akart tenni, vagy pedig a jó, vagy legalábbis a se jó, se rossz embert.

Ha Nagy Lajos és elvbarátai azt gondolják, hogy még a gonosz embert se szabad megölni, még akkor se, ha azt kellene megakadályoznunk, hogy gonoszkodhasson, például másokat megölhessen, akkor igen nagy tévedésben vannak. Hogy ilyenkor szabad, sőt *kell* is ölni, az a józan észből következik. Akiket pedig Isten ezzel a fontos és annyira szükséges adománnyal, a józan ésszel nem áldott meg, vagy megáldott, de buta, szektás rajongásuk miatt ők maguk nem engedik az eszüket érvényesülni, sőt talán már egészen megfosztották már magukat tőle, azok megtudhatják a Bibliájukból.

Igaz, hogy ez a Biblia azt mondja, hogy az élet és halál ura egyedül az Isten, de ugyanez a Biblia azt is mondja, hogy annak az Istennek, aki az élet és halál egyedüli ura, vannak a földön helyettesei is, akik épp úgy urai az életnek és a halálnak, mint ő, s Isten akarata, hogy az ő nevében és akaratából emberek is rendelkezhessenek az emberek életével. Ez a Biblia mondja, hogy engedelmeskednünk kell a világi hatalomnak és hogy ez a világi hatalom Isten akaratából viseli a kardot (amellyel tudvalevőleg ölni szokás és lehet) és ezért a gonoszok, akik nem engedelmeskednek neki önként, kénytelenek neki engedelmeskedni rettegésből.

A józan ész pedig azt mondja, hogy nem maga a fegyver bűn vagy rossz, hanem az, aki használja, az ember. De az ember se szükségképpen bűnös, ha használja, mert lehet a fegyvert még jóra is használni, lehet tehát használatával még érdemeket is szerezni. El lehet pusztítani vele például a vadállatokat is, tehát lehet vele az ember életét megvédeni. Lehet aztán vele olyan állatokat elejteni, amelyek minket ugyan nem bántanának még akkor se, ha nem lenne fegyverünk, de mi ezzel szerzünk táplálékot, húst, esetleg éhező embereknek. Az olyan Egyház tehát, amely kereken megtiltana a fegyver használatát, sőt még érintését is, mint ezt egyes, magukat igen jóknak tartó emberek kívánják, igen együgyű, igen ostoba Egyház lenne.

De éppily ostoba az a kívánság is, hogy az Egyház legalább azt tiltsa meg, hogy valaki a fegyverét ember ellenében használja. A fegyvert ugyanis sokszor ember ellen is lehet hasz-

nálni, sőt sokszor még kötelesség is ellene használni. A tilalom okos és megokolt lenne akkor, ha nem lennének rossz emberek is, ha nem lennének gyilkosok is. Ezt elfelejteni azonban olyan együgyűség, mely megfoszt attól a jogtól, hogy éppen az ilyen ember adjon másoknak tanácsokat s köztük éppen annak az Egyháznak, mely azért van, hogy ő igazítson minket útba.

Világos, hogy ha valaki életünkre tör, nem kötelességünk fegyverrel védeni magunkat. Megtehetjük azt is, hogy alázattal hagyjuk, hogy megöljön. Egy öregtől szép is ez, egy paptól vagy szerzetestől talán még akkor is szép, ha nem öreg, de azt mondani, hogy bűnt követünk el, ha a fegyverrel ránk támadó ellen fegyverrel védekezünk, semmiképpen se lehet.

Még azt is, hogy szebb nem védekezni, mint védekezni, csak abban az esetben mondhatjuk, ha az eset jó alkalom a türelem, a szeretet, a megbocsátás gyakorlására és az embereknek való példaadásra, mint például Krisztus Urunk csinálta elfogatásakor, mikor Szent Péter kirántott kardját visszaparancsolta hüvelyébe. (Mt 26,-52-54; Mk 14,47; Lk 22,49-51; Jn 18,10-11) Ilyen esetben keresztény lelkület jele, tehát nagyon ajánlatos a bántalmat és igazságtalanságot békével tűrni s nem védekezni. Ugyanezt kell mondanunk akkor is, ha a dolgot nem látja és nem is tudja meg ugyan senki, tehát példaadásról nem lehet szó, de a halált nem rémületből vagy gyávaságból fogadjuk el (mint ez majdnem minden ilyen esetben történik, ha megtörténik), mert ez esetben nemcsak nem szép, hanem egyenesen ellenszenves dolog lenne, s világos, hogy erkölcsi értéke se lenne, hanem a türelem, a megbocsátás szellemében és gyakorlására, főképpen pedig azért, mert tudjuk, hogy ha mi halunk meg, akkor ez nekünk az örök üdvösséget jelenti, míg ha mi öljük meg támadónkat, az rá nézve a poklot jelenti, míg ha életben marad, még megtérhet, akkor hősi fokban gyakoroljuk a felebaráti szeretetet, s ha ennek a halálveszély idején is így, ahogy mondtam, tudatában vagyunk, akkor még kötelességük is így tenni. Ez a keresztény ellenségszeretet.

Azonban nemcsak ahhoz, hogy valaki így cselekedjék, hanem még ahhoz is, hogy ilyen válságos pillanatban ilyesmi eszébe jusson, hősök kelljenek. Azok pedig nem teremnek minden bokrban. Hasonló helyzetben 1000 eset közül 999-ben azért nem védekezik valaki, mert rémületében elvesztette lélekjelenlétét, az pedig minden, csak nem imponáló, dicsérendő vagy vonzó dolog. Ez ügyefogyottság, s ha a keresztény szeretetet ügyefogyottságnak gondoljuk, akkor szintén igen nagy tévedésben vagyunk. A szeretet hősiesség és erő, nem pedig ügyefogyottság.

Gyakorlatilag tehát száználmas ügyefogyottság, ha fegyverrel kezünkben tétlenül várjuk, hogy a gonosz ember megöljön bennünket. Nemcsak azt kell mondanunk tehát, hogy szabad védekezni, hanem azt is, hogy jobb, ha mi öljük meg a támadónkat, mint ha hagyjuk, hogy ő öljön meg minket.

Aki más életére tör, elvesztette a jogot ahhoz, hogy az a más tiszteletben tartsa az ő életét. A legnagyobb erkölcsi magaslatra azonban akkor emelkedünk, ha erősek és ügyesek is vagyunk, lélekjelenlétünk is tökéletes, ha egyáltalán nem gyulladtunk be a halálveszélyben s mégis – *illetve éppen ezért* – feláldozzuk az életünket és elfogadjuk önként a halált azért, hogy támadónk ne most haljon meg, mikor elkárhozik, hanem a mi hősi önfeláldozásunkkal alkalmat adjunk neki egy esetleges későbbi megtérésre.

Vannak azonban még olyan esetek is, mikor *még ezeknek a keresztény hősöknek is* inkább az ölést kell választaniuk, mintsem a megbocsátást és mikor éppen a szeretet kívánja ezt tőlük. Igen, *vannak esetek, mikor szeretetből kötelességünk ölni*. Ha ugyanis a gyilkos csak engem fenyeget, akkor szerethetem őt jobban, mint magamat, sőt szép tőlem, ha őt jobban szeretem, mint magamat, ha azonban az illető *másokat akar megölni*, nem engem, akkor már a szeretet hőséne is kötelessége ölni s éppen annak legjobban kötelessége. Csak kettő között választhat ugyanis, vagy ő öli meg a gyilkost, vagy pedig a gyilkos öli meg az ártatlant.

Jézus visszatétette Szent Péterrel a kardját, mellyel *az ő életét* akarta megvédeni, de bizonyára nincs olyan épeszű nazarénus, aki azt állítaná, hogy Jézus akkor is visszatétette volna

vele azt a kardot, ha nem őt, hanem más valakit akartak volna ártatlanul megölni. Sőt bizonyára azt is megengedi minden nazarénus, hogy ez esetben maga Jézus is kardot rántsön, ha lett volna nála s ha nem lett volna nála, ezt nem érdemének tulajdonította volna, hanem végtelenül sajnálta volna, hogy szorongatott felebarátjának nem tudott miatta segítségére lenni.

Ha egy fegyveres rendőr gyilkosokat lep meg garázdálkodásuk közben, bizonyára sokkal kényelmesebb lenne számára a nazarénus erkölcs, melynek alapján megállapítaná, hogy ölni semmiképpen se szabad s úgy csinálna, mintha semmit se vett volna észre, eloldalogna onnan. Így ugyanis se „strapálni” nem kellene magát, se becses életét kockáztatnia. De ez bizonyára minden lenne, csak nem szeretet és nem kereszténység. Vannak esetek tehát, mikor a szeretet és nemeslelkűség kívánja, hogy öljünk.

Nem szabad ölni, igaz. De az is igaz, hogy mindig voltak, ma is vannak és úgy látszik, mindig lesznek is olyan emberek, akik ölnek. Mivel pedig az emberi gonoszság miatt nem lehet elkerülni, hogy ölés, gyilkolás ne legyen, csak kettő között választhatunk: Kik haljanak meg fegyvertől, a gyilkosok-e vagy az ártatlanok. A nazarénus és pacifista erkölcsök szerint, melynek értelmében kardot használni, ölni semmiképpen se szabad, tehát még a gyilkosok ellenében sem, a jók fognak meghalni (mert a gonoszok fűtyülnek az erkölcsökre s ők a gyilkos eszközöket akkor is használni fogják, sőt éppen akkor és azért fogják használni legjobban, ha a jók és a hivatalos hatóságok még őkellenük se használják), viszont a gyilkosok szabadon fognak garázdálkodni.

Arra a kérdésre tehát, hogy Jézus fogna-e fegyvert, ha a földön járna, azt kell felelnünk, hogy bizonyos esetekben feltétlenül fogna. Azt ugyanis csak nem tehetjük fel róla, hogy ha rendőr volna és rablógyilkos bandák garázdálkodását fedezné fel, annak ellenére, hogy kezében a fegyver, süket lenne az életveszélyben levő védtelen nők és gyermekek rémes jajveszékelésére és semmit se csinálna érdekükben. (Ha ugyanis csinálna valamit, az az adott helyzetben csakis fegyverhasználat, tehát gyilkolás – de természetesen a gonoszok gyilkolása – lehetne.)

De ha nem volna rendőr a foglalkozása a földön járó Jézusnak, hanem mint polgári férfi hallaná a gyilkosoktól fenyegetettek jajveszékelését, akkor is lehetetlen feltennünk, hogy nem csinálna semmit megmentésük érdekében. Pedig ha csinálna valamit, az az adott helyzetben ekkor se lehetne más, mint a fegyverhasználat, a bűn megakadályozása, a jogtalanul megtámadott ember megvédése. Ha pedig azért nem segíthetne a jajveszékelőkön, mert nem lenne fegyvere, akkor feltétlenül fegyver után nézne vagy legalább olyan embereket keresne, akiknek van fegyverük s így tudnak ölni.

Így azonban már ő is elkövetné a gyilkosságot, legalább lélekben.

Sőt, ha csak azért hívná mást a gonosztevők ártalmatlanná tételére, mert ő maga nem akar „gyilkolni”, csak ellenszenvesé tenné magát vele. Akkor ugyanis képmutató farizeus lenne, aki mást kér meg annak elkövetésére, amit maga nem tenne meg, mert bűnnek tartja.

Az a háziasszony, aki a szomszédasszonyt kéri meg a csirke nyaka átmetszésére, bizonyára nem azért jár el így, mert neki nagyobb az erkölcsi érzéke, hanem egyedül csak azért, mert gyávább, mert rosszabbak az idegei (feltéve, hogy nem csak affektál). Se a gyávaság, se a rossz idegzet azonban nem érdem, annál kevésbé erkölcsi érzék jele.

Látjuk tehát, hogy Krisztus Urunk is ölné, ha a földön járna s látjuk azt is, hogy éppen emiatt az Egyház se mondhatja, hogy ölni egyszerűen és minden körülmények között tilos, tehát semmiképpen se engedhető meg. Az igazság az, hogy vannak olyan esetek, mikor megengedhető, sőt mikor becsületből és felebaráti szeretetből egyenesen kötelező.

Vannak esetek, mikor nem ölni hitványság és lelkiismeretlenség.

De éppen emiatt nem mondhatja az Egyház azt se, hogy *minden* háború is feltétel nélkül és minden körülmények között tilos. Azok az esetek ugyanis, melyek az egyének életében az egyének bűnei miatt előfordulnak, előfordulnak a közösségek, az államok és a nemzetek életében is, mert az egyén bűnei igen sokszor egész közösségek bűneivé válnak.

Az Egyház nemcsak az egyénnek, hanem egy közösségnek se mondhatja, hogy nem védekezhet, ha megtámadják. Egy nemzetől, egy országtól se követelheti, hogy türelmesen elszenvedje, hogy kirabolják vagy kiirtsák, vagy az emberi élet feltételeitől megfosszák.

Ha a társadalom keresztény lenne, az emberek pedig jók lennének, ilyesmi nem fordulhatna elő. De mindnyájan nagyon jól tudjuk, hogy a társadalom mennyire nem keresztény és az emberek mennyire nem jók s ezért támadó és igazságtalan háborúk mennyire előfordulnak. Ha tehát az Egyház azt tanítaná, hogy még védekezni se szabad, akkor a gonoszoknak fogná pártját és csak a bűn diadalát tenné lehetővé.

Ha nem egyedek, hanem közösségek a támadók (tehát a gyilkosok és rablók) és közösségek a védekezők is, akkor még inkább elmondhatjuk, hogy védekezni nemcsak szabad, tehát megengedett; hogy a védekezés egyenesen felebaráti kötelesség, tehát hősiesség, s így nemcsak megengedhető, hanem ajánlandó és dicsérendő. Ha ugyanis nem a magunk, hanem honfitársaink életét és vagyonát védjük, akkor feltétlenül önzetlenségünkről teszünk tanúságot és a felebaráti szeretetet gyakoroljuk. (Természetesen, ha önként tesszük, nem pedig azért, mert másképp főbe lőnek bennünket.)

Az Egyház tehát mondhatja, kell is mondania (mondja is), hogy az imperializmus bűn, hogy a hódító háborúk, a támadó háborúk tilosak, de nem mondhatja azt, hogy a védekezés is tilos, azaz hogy minden háború szükségképpen bűn. Ha tehát valaki egy háborúban való részvételt erkölcsi kötelességként állítja be s ezen a címen buzdít is rá, abból még egyáltalán nem következik, hogy elárulja vagy meggyalázza az Evangéliumot és meghamisítja az isteneszmét. Lehetnek esetek, mikor egy háborúban való részvételre való buzdítás nagyon is evangéliumi. Nem a háború az, ami bűn tehát, hanem a gonosz, az igazságtalan háború. Egy háborúban való részvétel lehet jó, sőt kötelesség is.

Ha szörnyülködik valaki, hogy holttestek ezreit kell látnia és vérben, embervérben kell gázolnia, igaza van és jogosan szörnyülködik. De az okos ember és az erkölcsi érzékkel bíró ember itt nem áll még meg, hanem azt is megnézi, kik fekszenek ott holtan és kiknek a vére ömlik. Ha békés, ártatlan, Istenünknek szolgáló, honfitársainkat szerető és védő embereké az a kiontott vér, és azok a holttestek az égbe kiáltanak bosszúért és elrémítik, felháborítják és szintén megtorlásra ösztönzik a becsületes embert.

Ha azonban gyilkosok, rablók, gonosztevők, más életére törő, az emberiség és az Isten ellenségei fekszenek ott vérbe fagyva, ha veszedelmes fanatikuskok, érvekkel meg nem győzhető felforgatók az áldozatok, akkor is elszomorodik, sőt el is rémül a becsületes ember, de nem azok „bűnén”, akik a már vérbefagyott áldozatokat megbüntették és az igazságnak, becsületnek és erkölcsnek velük szemben érvényt szereztek, hanem amiatt, hogy a földön annyi gonosz van s a gonoszok olyan vakmerők, hogy még támadni merészelnek, hogy fegyverrel törnek a rend, az igazság, a becsület és az ártatlanság ellen s így csak fegyverrel lehet ellenük védekezni. Egyúttal azonban ilyenkor az a jóleső és felemelő érzés is eltölti, amit minden józan eszű becsületes ember akkor érez, ha igazságszolgáltatást lát s örvendetesen tapasztalja, hogy az eszme és az igazság győzött, nem pedig a hazugság és a bűn.

Említettük, hogy Isten az, aki az állam kezébe a fegyvert adja, s ha adja, világos hogy azért adja, hogy használja is. Világos, hogy nem okkal, ok nélkül, hanem végszükség esetén, akkor, mikor már más eszköz nem használ a gonoszság ellen (amelynek természetével jár az erőszakosság s így erőszak nélkül megfékezni se lehet).

Az állam azért van, hogy védje az igazságot és a jót, s természetesen hogy a maga eszközeivel, tehát erőszakkal, fegyverrel védje. Nagy tévedés azt gondolni, hogy az igazságot és a jót csak szellemi eszközökkel, szellemi fegyverekkel lehet és szabad védeni. Hiszen köztudomású, hogy a tévely és a rossz mindig heves és erőszakos és ő az anyagi, az erőszakos eszközöket is felhasználja a maga uralma megszerzésére. Mi lenne tehát az igazságból és a becsületből, ha a jó viszont elvből tartózkodnék az erőszak használatától és tilos is volna neki? Kivált, mikor az ember már természeténél fogva is rosszra hajlik s a tilosat sokszor akkor

is kívánja, sőt teszi is, ha nem akarja, míg a jóra még erőszakkal is nehezen tudja magát rászánni?

Akkor lenne tehát körülbelül egyenlő fegyverekkel vívott a küzdelem, ha a rossz és a tévely, melynek úgyis már természetében van az erőszak s a kíméletlenség, nem használna fegyvert, hanem csak a jó és az igazság használna. De ha megfordítva csinálunk, akkor szinte lehetetlenné tesszük az igazság és a jó földi győzelmét, melyről mint láttuk, az Evangélium még így is azt jósolta, hogy a földön mindig a gyengébb fél, a kisebbség lesz. Látjuk is, hogy így is van.

Az államnak tehát Isten elsősorban azért adta a fegyvert, hogy az igazság s a tévely, a jó és rossz küzdelmében az igazságot és a jót támogassa vele. Az igazság és a jó érdekében tehát még a támadó háború is megengedett, sőt bizonyos szempontból még kötelező is az államra. S ezt a harcot annál inkább ajánlhatjuk neki, mert úgyse kell attól félnünk, hogy emiatt majd túl gyakoriak lesznek a jó és az igazság érdekében indított támadó háborúk. Nem.

Tapasztalataink alapján szinte azt mondhatnánk, hogy a fegyvernek és az erőszaknak természeténél fogva a rossz vagy a tévely mellett és az igazság ellen van a helye, hiszen az anyagi erő és minden, ami anyagi, szinte természeténél fogva ellensége úgyis az igazságnak és a jónak.

A fegyver használata, a háború, gyakorlatilag körülbelül egyet jelent a pénzzel, az anyagi áldozattal, az ember pedig pénzt, fáradságot, anyagi értékeket csak ugyanezek kedvéért, csak pénzért, csak élvezetekért, csak anyagi előnyökért, csak ösztönei kielégítésére szokott áldozni.

Ha eszmékért, ha a jóért, ha az igazságért áldozunk, tehát ha érte harcolunk, ha érte indítunk igen sok pénzbe, fáradságba és anyagi áldozatokba kerülő, sőt még emberéleteket is kívánó háborút, akkor már legyőztük az anyagot és szellemi és erkölcsi régiókba emelkedtünk. Ritka az ilyen ember, de talán még ritkébb az ilyen állam s ezért tiszteletre kell gerjednünk, ha néha-néha ilyesmivel is találkozunk a történelemben.

A kereszténység tanai szerint nem az élet a legfőbb érték, hanem az *örök élet*. Elsősorban nem azért élünk, hogy az egészségünket ápoljuk és életünket minél hosszabbra nyújtsuk és minél gondtalanabbá és élvezetekkel minél teljesebbé tegyük, hanem azért, hogy az örök életet megérdemeljük vele, tehát – mert ez vele egyértelmű – hogy az erények gyakorlásában és az igazság és a jó szolgálatában töltsük el.

Egyházi és világi előljáróinknak tehát joguk van ahhoz, hogy minket arra buzdítsanak, sőt talán még hogy arra is kényszerítsenek, hogy anyagi és erkölcsi értékeinket, sőt életünket is az igazság és a jó szolgálatára és védelmére áldozzuk. Ha *ezért* állítana csatasorba bennünket az állam, akkor nem mészárszékre küldene, hanem *emberhez méltó* feladattal bízna meg bennünket és emberre megtisztelő kötelességek teljesítését követelné meg tőlünk.

Ha tehát tömegmészárlás van és patakokban folyik a vér, az igazak, a társadalom javának vére, végtelenül elszomorító és az emberi rosszaságnak elrettentő bizonyítéka. De ebből még egyáltalán nem következik, hogy ez a lesújtó megállapítás mindkét félre egyaránt vonatkozik. Lehet, hogy a vérontás az egyik fél részéről egyenesen tömegmészárlás és az emberi állatltság, sőt sátániség elrettentő megnyilvánulása, a másik fél részéről pedig ugyanezen küzdelem a jónak, a nemesnek olyan magas színvonalú, annyira önzetlen és eszményi szolgálata, hogy látása felemel és megfátódásunkat érdemli meg.

A politikai és nemzetek közötti küzdelemben (kivált a ma háborúiban) természetesen nem ilyen feltűnő és ennyire éles a két fél szerepe közti különbség. De a legtöbbször ezekben is megállapítható, melyik a támadó és melyik a védekező fél, melyiknek az oldalán van az igazság s melyikén a kapzsiság és a bűnös szenvedélyek. Legtöbbször olyan bonyolult azonban a háborút kiváltó okok sorozata – különösen mikor egy világháborúról van szó –, hogy alig lehet azt mondani, hogy ennek a félnek igaza van, ennek pedig nincs. Az igazság legtöbbször az, hogy van, amiben az egyiknek van igaza, van, amelyikben a másiknak. Az pedig – már csak az ilyenkor szokásos propaganda-hadjárat miatt is – átlagban egészen bizonyos,

hogy mindegyik fél meg van győződve a maga igazáról. Ekkor azonban már egyiket se mondhatják bűnösnek.

Mivel pedig ha a háború már kitört, akkor ugyanis mindenképpen indulnia kell a harctérre annak, akit odarendelnek, azért pedig, hogy mennünk kell, nem mi vagyunk a felelősök, gyakorlatilag azt kell a leghelyesebb eljárásnak mondanunk, ha a pap is és a magánember is elfogadja, hogy az ő nemzetének van igaza s így szívesen, meggyőződésből, vagy legalábbis kötelességteljesítésből s nemzete, a közösség iránti szeretetből, melyben él, vesz részt a háborúban. A ma diplomáciája egyébként is annyira titkos, hogy a magánember úgyszólván nem is ítéltet bizonyosan arról, kinek van igaza s kinek nincs.

Legokosabb tehát s annak a tiszteletnek is, melyet az Evangélium a törvényes felsőbbiség iránt megkövetel, legjobban ez felel meg, sőt csak ez egyeztethető össze vele, ha bízunk annyira államunk vezetőiben, hogy nem gondoljuk őket tömeggyilkosoknak, sőt még rablónak sem, ha nemcsak jobbakkak, hanem még okosabbakkak se tartjuk magunkat náluk (a nemzetek nem polgáraik legeggyűbbjeit s talán nem is leglelkiismeretlenebbjeit szokták a vezetéssel megbízni). Ezért nemcsak azért megyünk a harctérre, mert másképp föbe lőnek bennünket, hanem előljáróink iránti bizalomból, engedelmségből és kötelességteljesítésből is, főként pedig honfitársaink iránti szeretetből. A keresztény katona nem azért harcol, mert gyűlöli s lenézi az ellenséget, hanem azért, mert tiszteli vezetőit, bízik bennük, honfitársait pedig szereti és kész értük még életét is feláldozni.

Ha tehát azt kérdik tőlünk, mit csinálna Jézus, ha ma élne s természetesen őt is besoroznák katonának s ha háború ütne ki, őt is harctérre vinnék, semmiképpen se azt feleljük, amit Nagy Lajos kálvinista lelkész s vele, mint félrevezetett, majdnem mindenki, hogy megtagadná a háborúban való részvételt, sőt a fegyvert se fogná meg, hanem – mint a szeretet vértanúja – vállalná azt a föbelövést, melyet ezért a hadvezetéstől kapna. Mi a kérdésre azt feleljük, hogy bevonulna Jézus is katonának, menne a harctérre is és ott vitéz katonaként viselkedne.

Jézus semmiképpen se viselkedne úgy, mint a mai vallásilag és erkölcsileg műveletlen s természetesen mindig a dolog könnyebb végét választó tömeg (az egyetemet végzett tömeg is) s vele a népszerűség-hajhászó Nagy Lajosok is gondolják. Feltétlenül semmiképpen se tagadhatná meg a fegyverfogást, mert mint Isten, végtelenül bölcs s így tudna különbséget tenni aközött, hogy gyilkosok, rablók, népámítók és sátánilag a bűnre izgatók ellen fog-e fegyvert vagy ártatlanok, vagy talán esetleg éppen azok ellen, akik a becsület és az igazság védői.

Nagy Lajosék azonban nem tudnak, vagy nem akarnak különbséget tenni. Ők nem azt állítják, hogy Jézus csak akkor nem fogna fegyvert, ha *igazságtalan* háborúba kényszerítenék, hanem azt, hogy ha bármilyen háborúba, tehát mellékes, hogy milyenbe kényszerítenék. Szerintük tehát igazságos s így megengedhető vagy esetleg dicsérendő háború nincs is.

Úgy látszik, szerintük nemcsak azt a rendőrt kell elítélni, aki ittasságában vagy fenyegetéskedésből ont vért a fegyverével, hanem azt is, aki rablógyilkosok ellenében használja a fegyverét az igazságtalanul megtámadottak védelmében. Szerintük nemcsak a támadó, az imperialista háború bűn, hanem az is, hogy egy szerződészegő, az emberiség törvényeit lábbal tipró, lelkiismeretlen imperialista hatalmat támadna meg a Nemzetek Szövetsége azért, hogy bűneit megtorolja és a jövőben lehetetlenné tegye. Nekik az ilyen háború is tömeggyilkosság, tehát tilos, hiszen látjuk, hogy nem tesznek kivételt s egyszerűen azt jelentik ki, hogy Jézus *minden* háború esetén megtagadná a fegyverfogást, szerintük tehát nincs igazságos és jogos háború. Nekik minden háború egyaránt tilos.

A fegyveres megtorlás szerintük még akkor is bűn, ha gyilkosokat, rablókat vagy lélekmergező felforgatókat sújt. Ezek garázdálkodását a jóknak tűnniük kell. Szerintük nemcsak önvédelemből nem szabad ölni, hanem mások élete, vagyona vagy erénye megvédése céljából se.

Hogy azonban Jézus mennyire másképp gondolkodott, azt láthatjuk onnan is, hogy földi életében kevés embert dicsért meg annyira, mint éppen azt a kafarnaumi *századost* (Mt 8,5-13; Lk 7,3-10), aki katona volt, tehát fegyverre volt és természetesen emberek ellen viselt

fegyvert az oldalán. Nyoma sincs az Evangéliumban annak, hogy Jézus ettől a századostól akár csak később, megtérése után is, azt kívánta volna, hogy hagyja abba „bűnös” mesterségét és válasszon más, tisztességes emberek számára is tűrhető pályát.

De nem tagadhatná meg a korunkban élő Jézus háborúban a fegyverforgatást azért se, mert effajta viselkedésével azt adná tudtunkra, hogy ő annak az államnak vezetőit, melynek polgára, egyszerű gonosztevőknek, tömeggyilkosoknak tartja. Ez azonban merőben ellenkezik az igazi keresztény lelkületével s azokkal az elvekkkel, melyeket Jézus földi élete folyamán állandóan hangoztatott. Jézus megfizette az adót, mikor kérték tőle s azt mondta, adjátok meg a császárnak, ami a császáré. (Mt 22,21; Mk 12,17; Lk 20,25) Pedig a császár (Tibérius) ekkor egy neki idegen népből származott és hódító volt. Alapjában véve lehet, hogy nem volt ugyan gonosz ember (vannak, akik annak is tartják), de kétségtelenül sokszor kegyetlen volt, a kegyence pedig, aki helyette valójában uralkodott, gonosz is volt.

Ha tehát Jézus mégis ilyen tisztelettel beszélt még erről a császárról is és nemcsak az adó megfizetését, hanem még a neki, mint császárnak kijáró tiszteletet is annyira hirdette iránta, nem lehet mással magyarázni, csak azzal, hogy a keresztény alázatosság, engedelmesség és felsőbbtség tisztelet azt kívánja, hogy előljáróinknak sohase akarjunk bírái lenni, hanem alázatos tisztelői, s ha alattvalóknak születünk, akkor tudjunk *engedelmeskedni*. Akkor ne akarjunk okosabbak lenni, mint előljáróink, vezetőink tetteit tehát ne bíráljuk.

Akit Isten a vezetéssel megbízott, az a felelős mindenért. Nekünk egyedüli kötelességünk, hogy engedelmeskedjünk. Világos, hogy a bűnben nem, mert inkább engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek, de háborúban ez alapon a fegyverfogást megtagadni csak akkor lehetne, ha minden fegyverfogás, minden háború szükségképpen és már magában véve rossz lenne. Ez pedig – láttuk – téves felfogás.

Ha tehát Jézus ma élne, háború törne ki és őt is a harctérre vinnék, *teljesítené kötelességét*. Mivel nem uralkodó, nem is köztársasági elnök, nem is tábornok lenne, hanem közkatonna, még csak eszébe se jutna, hogy az ő Istentől rendelt előljárói nem elég okosak, még kevésbé az, hogy ő jobban tudná az államot kormányozni náluk. Még kevésbé jutna eszébe, hogy az ő törvényes feljebbvalói önzők, gonoszok, lelkiismeretlenek, alattvalóikat tömeggyilkosságra kényszerítő mészárosok, tehát neki kötelessége *bírálni* tetteiket, ellenük szegülnie s társait erre igaztatnia.

Ha valaki – enyhén szólva – furcsának találja a harctéren lövöldöző, aknákat vető, ágyukat emberekre elsütő, sőt talán rájuk a levegőből bombákat ledobó Krisztust, figyelmeztetjük, hogy ha ezt furcsállja, nézze meg az érem másik oldalát is, azt is, hogy ha mindez nem is illik hozzá, az mindenestre illik hozzá, hogy alázatos és engedelmes polgár, vitéz és kötelességteljesítő katona, előljáróit tisztelő és bennük bízó, őket nem bíráló, hozzájuk megható ragaszkodással ragaszkodó alattvaló legyen, ez pedig háború esetén manapság csak akkor lehetne, ha mint katona, a harctéren úgy viselkednék, mint ahogyan a jó katonának kell.

Ha Jézus alattvaló és előljárója azt parancsolja neki, hogy öljön s természetesen azért öljön, mert azok, akiket ölnie kell, az ő honfitársainak életére és vagyonára törnek, sőt az igazság és a jó esküdt ellenségei, akkor Krisztus mint jó keresztény, ezt bizonyára el is hiszi neki, mert szerény, alázatos, tekintélytisztelő és kötelességtudó s nem tartja magát sem okosabbnak, sem jobbnak, mint előljárója. Sőt mivel Isten annak kezébe tette le a vezetést, éppen ellenkezőleg, őt tartja magánál okosabbnak, jobbnak, tehát vezetésre alkalmasabbnak is.

Hogy a háború rossz, tehát mindenképpen tilos, Jézus a katona, csak abban az esetben gondolhatná, ha minden háború rossz volna és embert ölni semmiféle körülmények közt se volna lehetséges, megengedett. Ezt azonban semmiképpen se gondolhatná, mert hiszen köztudomású, hogy a rossz emberek gyakran ölnek, s ha viszont a jó embereknek semmiképpen se volna szabad ölniük, a végeredmény az lenne, hogy a rosszak szabadon garázdálkodhatnának, rabolhatnának és gyilkolhatnának. Az államhatalom éppen azért rendelkezik a fegyverrel, hogy ezt megakadályozza.

Hogy tehát háborúban (akármilyen háborúban) részt venni tilos, se okos, se jó ember nem mondhatja. Annál kevésbé izgathatja a többi embert akkor, mikor már a háború folyik, arra, hogy tagadja meg az engedelmességet. Okos és jó ember ilyenkor csak arra az álláspontra helyezkedhet, hogy vannak ugyan lelkiismeretlen államférfiak is és igazságtalan háborúk is, de hogy a miénk ilyen-e, annak megítélésére én nem vagyok illetékes. Ellenkezőleg, az önfegyelem, az előljáráim iránt kötelező tisztelet, bizalom és engedelmesség egyenesen azt követeli tőlem, hogy mivel ők a mi háborúnkat igazságosnak, megokoltnak, védekezőnek, jó ügy érdekében kikényszerítettnek mondják, ezt én nekik elhiggyem, s ezen az alapon ne csak kötelességből, hanem meggyőződésből és lelkesedéssel vegyek is benne részt.

Ha nem így lenne a dolog – ez egyébként ilyen lelkülettel eszembe se juthat –, a felelősség nem az enyém. Nekem, mint alattvalónak, a kötelességem nem a bíráló, hanem az engedelmesség. Egy állam, egy közösség nem akkor virul, ha az alattvalók tudálékoskodnak, bírálgatnak, gyanakodnak, mindent jobban tudnak s mindegyikük vezetni akar s senki se engedelmeskedni, hanem akkor, ha egyet akarnak, fegyelmezni tudják magukat s engedelmeskednek. Ha így teszek, azért senki se vonhat felelősségre, se engemet nem bánthat miatta soha a lelkiismeret, de ha azok dolgába avatkozom, akik a dolgokért felelősek s alattvaló és közember létemre én akarok vezetni és én akarok dönteni, mi a helyes és mi nem, akkor főnök s így bűnös szerepet játszom.

Ami Tolsztoj Bolond Ivánjának példás, jámbor viselkedését illeti, gyakorlati szempontból semmit se jelent, mert ilyen jámbor nép sohase volt és nem is lesz. Ehhez a keresztény tökéletesség legnagyobb foka kellene, mely sohase lesz megtalálható *tömegekben*. A közfelfogás még kívánatosnak se tartja ezt: ellenkezőleg, lekicsinyli azokat, akik így viselkednek és éppen azok kicsinylik le legjobban, akik egyébként az Egyház szemére hányják, hogy miért „engedi meg” a háborút. De nemcsak a gyakorlatban lehetetlen Tolsztoj Bolond Ivánja, hanem még elméletben se fogadható el minden esetben helyesnek.

Tolsztoj is arra az álláspontra helyezkedik ugyanis, mintha minden háború és minden fegyveres harc szükségképpen rossz lenne. Tehát ő se tesz különbséget igazságos és igazságtalan harc, támadó és védekező háború között. Hisz látjuk, hogy még a védekezést is bűnnek tartja. Pedig hát láttuk, hogy ilyen esetben nem a magunk élete, vagyona vagy jogai védelmében harcolunk, hanem mások életéért, vagyonáért vagy jogaiért, akiket gonosztevők támadtak meg.

A védekező, tehát igazságos háborúban is ez történik. De mondhatjuk-e, hogy ez esetben is ideális, vagy akár csak tűrhető viselkedés, ha mi, akiknek kötelességünk lenne védeni a jót, az igazat és fegyverrel kellene védenünk, mert hiszen a gonoszok is fegyverrel törnek ellene, noha erősek, fiatalok és férfiak vagyunk, mégis szó nélkül hagyjuk lemészárolni nemcsak magunkat, hanem azokat is, akiknek a védelmét ránk bízta? Csak nem mondhatjuk józan ésszel és tiszta lelkiismerettel, hogy ezt kívánja tőlünk Krisztus Evangéliuma és a szeretet?!

Minő lelki dekadencia jele, hogy Tolsztoj azt gondolja, hogy a gonosztevőket, a gyilkosokat még gonoszságuk gyakorlása s gyilkolásuk közben is szeretnünk kell, tehát tulajdonképpen gondoskodnunk kell arról, hogy büntetlenül és szabadon gyilkolhassanak, de az azok iránti szeretet kötelességéről, akiket gyilkolnak, nem akar tudni? Hogy az ő legyilkolásukat is kötelességünk akadályozni és hogy elsősorban ez a kötelességünk, az nem jut eszébe?

*

Eszerint tehát nyugodjunk bele abba, hogy háborúk, hogy rémes tömeggyilkosságok mindig lesznek, hogy ez vele jár az emberi természettel járó rosszassággal, melyen mi nem segíthetünk? Nem, ebbe nem szabad belenyugodnunk. Az emberiség nevelhető s ezért különösebben a talán legfontosabb földi kérdésben el is kell követnünk mindent, hogy neveljünk is. Semmiképpen se úgy kell azonban nevelnünk, és semmiképpen se azoktól a módszerektől kell várnunk az eredményt e téren, amelyeket Nagy Lajos és a marxista békepropaganda alkalmaz.

Igaza van Nagy Lajosnak, hogy *csak keresztényeknek kell lennünk s egyszerre meg lesz oldva minden és sohase lesz többet háború.* De láttuk, hogy az a módszer, melyet ő ajánl és azok az érvek, melyeket ő alkalmaz, valójában nem keresztények. Hogy is lehetnének azok, mikor lényegükben azonosak a marxizmus módszereivel, melynek elvei merőben ellenkezőek a kereszténység elveivel.

Csak az Egyházra kellene és kellett volna mindig hallgatni s gyökeresen meg volna oldva ez a kérdés. De viszont az Egyház által ajánlott, egyedül eredményre vezető módszer olyan nehéz, annyira húsba-vérbe vág s olyan nagy önmegtágadásba kerül, és éppen a protestantizmus és a marxizmus életelveivel olyan merőben ellenkező, hogy a gyakorlatban mindkét rendszernek egész életfelfogása éppen az ellenkező hangsúlyozásában és gyakorlati alkalmazásában áll. *Akik legjobban kiabálnak a béke után, a gyakorlatban éppen azok zárják ki legjobban megvalósulását.* A kérdés gyökeres és igazi megoldását ez a mondás fejezi ki:

Pax parit divitias,
Divitiae superbiam,
Superbia contemptum,
Contemptus bellum,
Bellum paupertatem,
Paupertas humilitatem
Humilitas pacem.

Azaz:

A békeidőkben meggazdagodnak
az emberek,

A jólét, a gazdagság, büszkévé teszi őket,

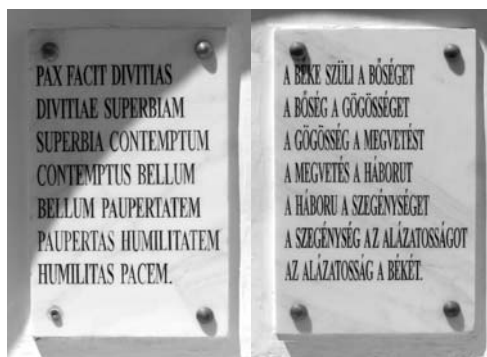
A büszkeség felkelti bennük embertársaik megvetését,

A megvetésből verekedés, azaz háború lesz,

A háború elszegényíti őket.

A szegénység alázatossá teszi őket,

Az alázatosság békét szerez nekik.

Erdélyben, Tordán, az ótordai református templom falán is látható. (Fotók: Kuslits Károly)

Aztán újra következik a már lejátszódott folyamat, mert az emberek a béke következtében újra meggazdagodnak, a gazdagság ismét büszkévé, a büszkeség ismét egymás megvetőivé teszi őket, a megvetés előbb-utóbb újra kirobbantja a háborút, a háború újra elszegényíti őket, a szegénység ismét alázatossá teszi őket, az alázatosság pedig újra megszerzi nekik a békét. Erre újra ismét meggazdagodnak, ismét büszkévé lesznek s így tart tovább az örök körforgás.

Mi okoz tehát háborút? *A kevélység.* Mi szerzi meg a békét s mivel lehet kiküszöbölni a háborút? *Az alázatossággal.*

Mi jellegzetesen békeellenes és így lényegében és magában véve is már gonosz? Az iszlám például. Az egész mohamedanizmus ugyanis maga a megtestesült kevélység, tehát szinte azonos a háborúval, az örökös harccal, de mindenképpen együtt jár vele.

Ha a kereszténységre azt lehet mondani, hogy a nőiesség vallása, az iszlámról azt kell mondanunk, hogy a férfiasság. A nő az iszlámban semmi, minden a férfi, mégpedig a gögös, az erős, a harcias, az Allahért és az ő prófétájáért állandóan háborút viselő, ereje teljében levő férfi.

Egy álló harc, egy álló háború az iszlám egész története. A mohamedán férfigögnök, a férfiero istenítésének természetes velejárója a nő jogtalansága, a férfi többnejűségének sza-

badsága (pedig a józan ésszel ellenkezik, mert hiszen a nők száma nem sokszorososa a férfiakénak, hanem egyenlő vele) és a rabszolgaság megengedett volta.

Az iszlám tehát nem csak a gyöngé nőt nézi le azért, mert gyenge, hanem a férfit is lenézi, ha gyenge. Az erős férfiak rabszolgákká, jogtalanokká, adás-vevés tárgyává tehetik nemcsak a gyerekeket és a nőket, hanem azokat a férfiakat is, akiket legyöztek, akik gyengébbnek bizonyultak, mint ők. De a mohamedán góg lenézi azokat is, akik nem azt a vallást hiszik, melyet ő tart igaznak. Neki nemcsak a gyenge nő és a gyengének bizonyult (mert rabságba került) férfi nem ember, hanem a rája, a „hitetlen” se. Láttuk, mikor a törököket tárgyaltuk, hogy e tekintetben a mohamedán góg még a külsőségekben is tobzódott. Keresztények a török városokban nem lakhattak az utcafronton, kivált nem főútvonalon, hanem eldugott udvarok mélyén s házaik nem lehettek olyan szépek s olyan jól építettek, mint az „igazhitűeké”.

Ha a keresztény igazhitűvel találkozott, le kellett szállnia lováról és kitérnie útjából. Ha a török kereszténynek írt, vallási kötelességének tekintette, hogy a levelet szidalmakkal tüzdeldje tele.

A mohamedán elméletben nem is veszi tudomásul, hogy a gyaur létezik s még a legszegényebb török vagy arab is félrenéz az utcán még ma is, ha kereszténnyel találkozik. Ha pedig egy mohamedán kereszténnyé lesz (egyébként ritkább, mint a fehér holló), mielőtt nyilvánosságra jut a dolog, már elmenekül idegen országba, de menekül egész rokonsága is, mert valamennyiüket kiirtják még ma is.

A mohamedánnak még az is gőgre ad alkalmat, hogy az egy Istent ismeri. Mohamedán és fanatikus szinte azonos fogalmak, a fanatizmus pedig szinte azonos a kevélységgel, az elbizakodottsággal. Az alázatos ember sohase fanatikus és a fanatikus ember sohase alázatos. Hiszen aki a maga vélt igazában annyira elbizakodott, hogy még érveinket meghallgatni se hajlandó, éppen az hívjuk fanatikus embernek.

A mohamedán férfi gőgje a családban nemcsak neje, illetve nejei irányában érvényesül, hanem gyermekei irányában is. Mivel a gyerek is gyöngé, neki sincs joga erős apjával szemben. Nemcsak gyakorlatilag van ez így, hanem elméletben is. Az iszlámban még az elméleti jog is az erős mellett van. Az is az erőset védi, nem a gyengét.

A kereszténység mindennek merő ellentéte. Azért volt oly elkeseredett ellensége egyike a másíknak. A dolog természetéből következik, hogy a kettejük háborújának csírája nem a keresztény alázatossága volt, hanem a törökök gőgje. A támadó fél kettejük háborújában mindig az iszlám volt.

Ha nem is ennyire klasszikusan tisztán, de lényegében véve a pogányság, például a hajdani római vallás is épp úgy a góg vallása volt, mint az iszlám. A római polgár gőgje is köztudomású. Ott is férfiuralom volt, rabszolgaság és többnejűség. Ott is lenézték a gyöngeséget, imádták az erőt, megvetették az alázatosságot. A keresztények alázatossága nemcsak vonzó nem volt számukra, hanem ellenszenvet keltett bennük.

Jellegzetesen a kevélység vallása (s különösen az volt, míg korunkban a megalázás nem érte őket) a *modern* pogányoké, a japánoké. A japánok vallása úgyszólván nem áll másból, mint a haza imádásából: az ősök és a császár tiszteletéből. De az őseit bizonyára olyan nép tiszteli elsősorban, mely büszke az őseire s fajára. A büszkeséggel azonban együtt jár a más hazában élők és a más fajhoz tartozók lenézése, megvetése. Ennek természetes következménye a gyűlölet s így a háború, annak pedig a tönkremenés. Mindig győzni ugyanis nem lehet, s ha igen, akkor az emiatti elbizakodás rejti magában a romlás csíráját.

Ugyanezt kell mondanunk a pogány ősmagyarok vallásáról is. Gőgjük, férfiasságuk s ebből folyó állandó harcaik ki is pusztították volna őket, ha még idejében keresztényekké nem lettek volna.

Jellegzetesen a kevélységen alapuló, tehát a rosszból eredő vallás és így szükségképpen szintén a háborúk s tömeggyilkosságok csírája a protestantizmus is. Ez is büszkeségből keletkezett. Alapítói is, követői okosabbnak és különbnek tartották magukat, mint a régi Egyház

vezetőit. Megállapították róluk, hogy megrontották a kereszténységet. Több gyűlölet például kevés író műveiben van felhalmozva, mint Lutheréiban, nagyobb fanatizmust pedig kevés író műveiben találhatunk, mint Kálvinéiban. Hogy Luther a világ egyik legtermékenyebb írója volt, annak oka is elsősorban a régi Egyház és vezetői iránti mérhetetlen gyűlölete. Egymást is érték a zavarok, utcai harcok, villongások, majd háborúk mindenütt, ahol a protestantizmus jelentkezni kezdett.

A protestáns szellemi rabszolgaságban, a papok szolgaságában élők tartotta a katolikust. Pedig tud-e ember valamit jobban gyűlölni, mint a rabszolgaságot? Világos, hogy ebből a féktelen gyűlöletből vallásháborúk lettek. A protestáns a kiskorúság állapotának tekintette azt az időt, melyet a népek a katolikus Egyházban töltöttek, mikor még a papoktól hagyták magukat vezetettetni, mikor még nem azt hitték, amit akartak vagy amit a maguk felnőtt eszével láttak jónak, hanem amit a papok írtak nekik elő, mikor még a papok döntését fogadták el arra vonatkozólag, hogy mi bűn és mi nem az, mi igazság és mi nem az, mikor a papokat egyenesen Isten helyetteseinek fogadták el és feltárták előttük bűneiket és alázatosan tőlük várták feloldozásukat, mikor még a papok akarata nehezedett rá családi életükre s hosszú évtizedeken át, életük végéig kénytelenek voltak a megutált asszony oldalán élni és a papoktól tiltott újabb szerelemről lemondani.

Lehet-e valamit jobban utálni, mint ezt s így csoda-e, ha a nagy gyűlöletből, a nagy ódiumból [gyalázatból] nagy háborúk vagy nagy tömeggyilkosságok keletkeztek és ezek mindaddig eltartottak, míg csak a protestánsok vallásuk tanaiban komolyan hittek, azaz hitközönnyök nem lettek!

A középkori Egyházban még az uralkodók is elfogadták, illetve kénytelenek voltak elfogadni ezt az Egyháztól rájuk kényszerített szellemi és erkölcsi „rabszolgaságot” s még a nemzetek se voltak szuverének, mert még rájuk is nehezedett a pápaság nemzetközi „igája”. Nem túrték hát tovább és a kevélység itt is gyűlöletet szült, a gyűlölet pedig háborúkat.

A forradalmak (köztük az első, a nagy francia forradalom) még jobban tisztán kevélységből születtek, ezeket még inkább tisztán a gyűlölet szította. Minden forradalmár elvből gyűlöl s ismertetőjele az erőszak. Nem csoda hát, hogy vérbe borították Európát. A forradalmak először „a zsarnok” gyűlöletében álltak, s rajtuk először csak az abszolutista, később azonban már az alkotmányos uralkodókat is értették. Világos ugyanis, hogy a kevélység mindig nagyobb lesz. A forradalmi szellem először csak az olyan uralkodókat tekintette türhetetlen zsarnoknak, aki alattvalóinak semmi beleszólást nem engedett a közügyek intézésébe. Később már az alkotmányos uralkodót is sértőnek találta a maga emberi önértetére csak azért, mert hatalmát nem a néptől, hanem Istentől származtatta, őseitől örökölte, nem pedig választás által kapta.

Később ez a gyűlölet az uralkodókon, a zsarnokokon kívül már az uralkodó osztályokra is áterjedt. Nem túrték kiváltságos osztályt. Mivel a polgárság, sőt a jobbagyság is kevély lett, gyűlölte, mert irigyelte a nemességet. A nemesség e gyűlöletre hízelgéssel felelt. Egykor irodalma sincs úgy tele a köznépek való kedveskedéssel, mint a XVIII. és XIX. század, tehát a forradalmak korának irodalma, pedig e kor írói még majdnem mind a nemesség fiaiból kerültek ki. E kor favoritjai az egyszerű emberek. Az irodalomban ők szerepelnek, az ekkor írt költői művekben mindig ők a jók és az urak a gonoszok, s a költői igazságszolgáltatásban jóságuk mindig megkapja jutalmát, az urak gonoszsága pedig büntetését.

Mivel azonban evés közben jön meg az étvágy, nemcsak a kapzsiság lesz nagyobb, minél több a már összegyűjtött pénze valakinek, hanem az önérzettel, a kevélységgel is ugyanígy vannak Ádám fiai. Az egyszerű nép is annál kevélyebb lett és annál jobban nőtt gyűlölete „kizsákmányolói” iránt, minél jobban kedveskedtek nekik ezek a kizsákmányolók. Hamarosan már nem egyenrangú akart lenni az urakkal, hanem egyenesen az urak ura: munkásuralomra, proletárdiktatúrára tört. Világos, hogy ez is mind gyűlölet közepette, háborúk, tömegmészárlások és véráradat kíséretében történt.

De mielőtt ide jutottunk volna, előbb még a *nemzeti* forradalmak kora következett. Először ugyanis nem a munkás, nem a proletár, nem a földnélküli lett kevély, hanem csak a jó módú polgár és a jó módú telkes jobbágy gyűlölte a nemesi kiváltságokat. Mivel ezek első lázadása folytán a francia nép lett híres, ennek révén – mivel melléje még éppen egy katona lángelméje is akadt (Napóleon) – felkelt a francia népben a büszkeség, a „gloire”, a „grande nation” büszke öntudata s ez borította pár évtizedre vérbe és tette tömegmészárlás színhelyévé egész Európát. Világos, hogy ennek egyedüli oka is a francia nemzeti kevélység, a magát más népeknél különbnek tartás és a Napóleon lángelméjével aratott sikerek miatti elbizakodottság, a belőle folyó gyűlölet és a fegyverrel megtámadott más népek természetes viszontgyűlölete volt.

A francia példaadás hatására itt is, ott is felébredt a kis népekben is a nemzeti büszkeség s vele az őket állítólag elnyomó népek gyűlölete. Ugyanez a nemzeti büszkeség volt az is, mely Olaszországot egységessé tette, de az összes németet, sőt az összes szlávot is egy nagy birodalomba akarta és akarja egyesíteni, hogy diktálhasson más népeknek. Mindegyik nép büszke ugyanis, mindegyik nép több, nagyobb és hatalmasabb akar lenni a másiknál, és gyűlöli azokat a népeket, melyek nagyratörése útjában állnak. Arra tanítják őket, hogy ez a gyűlölet nemzeti erény és hazafias kötelesség.

Világos, hogy mindez ugyanannyi háborút, vérfürdőt, tömegmészárlásokat jelent. S hogyan lelkesednek értük még ma is azok, akik egyébként nem győznek utálkozni a háborúk miatt s nem győzik ostorozni az Egyházat, hogy mindezt megengedi, sőt meg is „áldja”. Az, hogy ők engedik meg, ők lelkesednek érte, ők idézik elő, tehát valójában ők áldják meg mindezt, nem pedig az Egyház, eszükbe se jut. Ők maguk is kevélyek ugyanis, ezért tartják magukat túl okosoknak, ezért lépnek fel az Egyházzal szemben az engedelmes hívő és tanuló helyett az oktató, sőt ostorozó szerepében, s miközben békét hirdetnek s követelnek az Egyháztól, nem is sejtik, hogy éppen ez az ő egyházellenes lelkületük (gőgjük) az, ami azonos a háborúval s azt mindig okozza.

Ez a nemzeti és faji gőg és a vele járó gyűlölet a tetőfokát érte el aztán Hitler fajelméletében és antiszemitizmusában, mert az Egyházzal már még gyökeresebben szakítva és szembezegülve mint a XIX. századi, a hazaszeretetből vallást csináló nemzeti eszme, már nyíltan ostorozta a kereszténység alázatosságát, s nyíltan hirdette, hogy ami a fajra előnyös, az megengedett, tehát jó is. Nem csoda aztán, ha a világ eddig legnagyobb és legborzalmasabb háborúját és a vele járó pusztulást robbantotta ki.

Hitler és a hitlerizmus valóban a gőg és a vele járó gyűlölet paroxizmusa [heve] volt, mert nemcsak gyakorolta, hanem még nyíltan hirdette is ezt a gőgöt, mint a nemzeteket fel-emelő nagy tettek csíráját, s nyíltan károsnak bélyegezte a kereszténységet alázatosságot hirdetése miatt s így a férfiasságot, a bátorságot és a nemzeti öntudatot letompító, kiölő, gyávaságot szülő passzivitása miatt.

Nyíltan hirdette azt is, hogy a nemzet (tehát a nemzeti büszkeség) érdekében minden megengedett. Egyedül az erkölcsös, ami a fajt nemesíti és nemzeti sikerekhez vezet, bűnös és tilos minden, ami az ellenkezőt eredményezi. Világos, hogy eszerint a háború is csak akkor tilos, ha nem sikerül.

Ebben a sátáni elvben azonban már benne is van a végső nemzeti kudarc, tehát még a szerintük is bűnös cselekedet, a megengedettnek tartott nemzeti háború, mert a siker elbizakodottá tesz, mámort szül, mely mindig többet akar, mindig előbbre tör, egész addig, míg csak a végső nemzeti és faji katasztrófa be nem következik. Ennek szükségképpen be is kell következnie, mert világos, hogy örökké s mindig győzni nem lehet.

De talán még a hitlerizmusnál is jobban azonos a gyűlölettel s így az örökös antibékével, a háborúval, a marizmus-bolsevizmus rendszere. (Elrémítő sátániságába az is nagyszerűen beleillik, hogy emellett éppen ő nevezi magát „béketábornak”, bár még ebben is elárulja magát, mert még a békééért is „harcot” folytat, még effajta állítólagos tevékenységét is „békeharcnak” nevezi.)

Nyíltan hirdeti, hogy munkásuralomra, proletárdiktatúrára tör, tehát nem egyenlőnek akarja a munkást a hajdani úrral és a jelenlegi értelmiséggel, hanem többnek. A munkának kell parancsolnia és az értelmiségnek engedelmeskednie, a munkásnak vezetnie és az értelmiségnek a vezetést elfogadnia.

Ez a munkásgőgnek (annak a superbiának [dölyfnek], mely szükségképpen magával hozza az ódiomot [megvetést], az pedig a bellumot [háborút]) már olyan imádata, mely nyíltan kimondja, hogy a munkáserőnek még az igazsággal szemben is érvényesülnie kell, s mely az igazsággal szemben egész nyíltan az erő, a hatalom a gőg álláspontján áll. Mivel munkás több van, mint úr vagy mint értelmiségi, tehát a munkás erősebb, mint ők, legyen büszkébb is és ereje tudatában ragadja magához a hatalmat és uralkodjék.

Az igazsággal, a józan ésszel ellenkezik ez a gőg, mert hiszen világos, hogy az ész, a tudás, a műveltség, a szellemi munka vezet és ennek engedelmeskedik a test és a fizikai munka. A szellemi munkás, a tervező irányít s a testi munkás engedelmeskedik, végrehajtja, amit az előír. Így jönnek létre a hasznos alkotások.

Ki látott azonban olyan állatot, melyben azok az irányítók, melyben azok a hatalom birtokosai, akiknek *kisebb* a műveltsége és tudása? A munkásállam is becsüli a tudást és a műveltséget, sőt azt mondja, hogy még többre értékeli, mint az úri régi állam, de azért benne mégis a fizikai munkások a vezetők és a szellemi munkások a vezetettek. (Ez a fonákság aztán – mert fejük tetejére nem lehet állítani a dolgokat – az oka a marxista gazdasági élet kudarának, mert világos, hogy nem lehet jólét az olyan országban, melyben a munkás vezet, de azért természetesen mégse az vezet s nem lehet rendben az olyan társadalom szénája, melyben senki se ott van, ahol a természetes helye lenne.)

De a marxista-leninista társadalomban még a logikátlanságban is logikátlanság, még az igazságtalanságban is igazságtalanság van, mert noha közösen az ipari, a városi munkásságé és a parasztságé benne az uralom, kisebb száma s így ereje ellenére is az elsőség a munkásságé benne, nem pedig a parasztságé. Milyen címen? – kérdezzük. Erre aligha lehet mást választani, mint hogy azért, mert a városban lakó ipari munkásság értelmesebb, mint a falusi parasztság s így a vezetésre nála alkalmasabb.

De hát ha ez számít, akkor – feleljük rá – miért nem az értelmiség a vezető elem, hiszen az még az ipari munkásságnál is műveltebb, értelmesebb és így vezetésre alkalmasabb? (Hiszem még magát az ipari munkásságot is ez vezeti a gyárakban még a marxista társadalomban is.) Ha pedig a marxista államban csak azért nem az értelmiség, hanem a munkásság az úr, mert számban több, tehát fizikai erőben többet jelent, akkor a proletárállamban is miért nem a munkásságnak az a része, mely több, azaz a falusi munkás, az agrárproletár az úr az ipari proletár felett? Hogyan, hogy míg az értelmiség és az ipari munkásság közti viszonylatban csak a szám számított, a minőség nem, az ipari munkásság és a parasztság közötti viszonylatban viszont egyszerre a minőség, a műveltség dönti el a kérdést s mindjárt nem számít a szám? (Az igazi ok az, hogy a városi proletárságot meg lehetett szervezni, illetve előbb lehetett megszervezni és mindig jobban meg lehet szervezni, mint a parasztságot, ezért a hatalmat ténylegesen a városi munkásság kerítette kezébe. Emiatt és nagyobb műveltsége miatt is a parasztságnál sokkal kevélyebb lett a gyári munkásság és tisztán az erősebb, a beatus possidens [boldog birtokos] jogán lett a parasztsággal szemben és annak nagyobb száma ellenére is úr. Az igazi ok tehát – minden elmélet, igazság és méltányosság ellenére – megint csak egyedül az erőben, az önzésben, a büszkeségben van.

A marxizmus mindig pacifista volt, mindig gyűlölte a háborút, de viszont mindig az osztályharc (tehát az osztályháború) alapján állt. A gyűlöletet is mindig nyíltan hirdette s mit se tiltott és tilt annyira, mint az osztályellenségnek való megbocsátást. A proletárnak, a munkásnak, a dolgozónak gyűlölnie kell az osztályellenséget (így nevezi a nem-munkást, a polgárt, a burzsoát), hiszen aki ellenség, azt a dolog természetéből kifolyólag gyűlölni kell. Ha senkit se volna szabad gyűlölni, akkor senkit sem volna szabad ellenségnek tekinteni.

A marxista munkásnak öntudatosnak, büszkének *kell* lennie. Ha nem az, nem öntudatos munkás, de különösen nem marxista. Azt is nyíltan hirdeti a marxizmus, sőt éppen ez a lényege, hogy az öntudatos, a büszke munkás gyűlöl is és gyűlölnie is kell, sőt az egész marxista propaganda egyetlen célja, hogy ezt a gyűlöletet (az osztályellenség, az urak, a kizsákmányolók iránt) soha ki ne engedje aludni a munkás szívéből. A megelégedett munkás szerinte osztálya legnagyobb ellensége, mert megnyugszik kizsákmányoltságában s így nem igyekszik magán segíteni. Nem szabad tehát engedni, hogy elégedett legyen, hogy az osztályellenség elleni gyűlölet lelohadjon benne. Ameddig pedig osztálygyűlölet tombol, addig nincs és nem is lehet béke. Addig mindig háború lesz.

A marxizmus szerint bűnös munkás nincs, de büntelen munkaadó sincs. Minden kapitalista szükségképpen önző, lelketlen, telhetetlen, kizsákmányoló és igazságtalan. Ha lenne e szabály alól kivétel – kérdés, hogy akár csak ezt is elismerte-e valaha egy marxista –, azt a munkások előtt el kell hallgatni s állandóan a tőkésék bűneire és javíthatatlanságára kell irányítani a figyelmét.

Világos, hogy ez az intézményes, ez az elvből kötelező és állandó, soha meg nem szűnő gyűlölet szükségképpen kirobbantja a munkások és a tőkésék közti, a szocialista és a tőkés rendszerű államok közti ádáz háborút. Minden marxistának ez is az egyedüli célja, de ez a tudat éppen nem akadályozza, hogy azért a háború elleni harcban is ő ne legyen egyúttal a vezető. Hiszen mikor a háborút gyűlöli, akkor is az osztályellenséget gyűlöli. Az ő elmélete szerint ugyanis a munkásosztály háborút nem is okozhat, minden háborút az Egyház (vallásháborúk) és a tőkésék okoztak és okoznak. Ezt „a végső” nagy háborút, mely le fog zajlani a munkások és a tőkésék közt, a világforradalom e nagy háborúját is természetesen a tőkésék okozzák, mert makacsul ragaszkodnak a munkások kizsákmányolásához (nem lehet ez másként, hiszen a jó, megértő, a munkás igazának önként engedő tőkés nem is lehetséges) s így a munkásoknak maguknak és erőszakkal kell kivívniuk jogukat és végső felszabadulásukat, illetve uralmukat.

De ha ezt a végső, nagy háborút nem a tőkésék, hanem a munkások maguk okozták, akkor se bántja őket érte a lelkiismeret. Akkor is büszkén vállalják érte a felelősséget, mert ez a háború dicső háború lesz (lám, tehát szerintük is van megengedett, sőt dicső háború!) s ami a fő, ez lesz a végső háború. Érdemes egy háborút megvívni azért, hogy biztosíthassuk magunkat, hogy háború többet soha ne legyen. Mivel „ez a harc lesz a végső”, ezt a háborút tulajdonképpen a békéért fogják vívni, tehát ez az egyetlen háború az, mely megengedett.

Csak azt felejtik el a marxisták, hogy a háborúra már eddig is nemegyszer ezzel a jelszóval lelkesítettek. Petőfi már 1848-ban is azt hitte, hogy a végső szabadságharcot vívják s ő örömmel esik el majd e harcban, mert érdemes volt. Azóta száz év telt el s még mindig hol vagyunk a békétől, a végső, az utolsó harctól és a világszabadságtól?

A nemzeti államokat is azzal lelkesítették annak idején, a XIX. században a harcra, hogy ez lesz a végső, mert kivívják vele szabadságukat, vagy nemzeti egységüket s többet aztán háború ügyse kell.

Az olaszok kivívták az „Unita Italia”-t s utána nem lett többet háborújuk? Hitler egy általa hozta össze a világ összes németjét s nem utána lett csak az igazi háború, milliós német városok romhalmazzá bombázása s végül egész Németország összeomlása az egész világ gyűlölete és jóleső megelégedése közepette? A kommunizmusnak is sikerült egy államba egyesítenie a világ összes, akár katolikus, akár pravoszláv szlávjait s béke lett utána? A marxista államot is sikerült megalapítania Leninnek és Sztálinnak s hozzákapcsolnia a fél világot, megvan már 50 éve s vele eljött talán a földre a béke? Nem csak ezzel kezdődött el igazán a háború s van miatta még békében is „hidegháború”? Nincs-e még mindig hátra a végső harc, a döntő, a nagy? Nem erre költi-e már évtizedek óta a pénzét az egész világ s nem láthatja-e előre mindenki, hogy nem béke lesz belőle, hanem általános pusztulás?

Sor került volna-e korunk első nagy világháborújára, ha a XX. század nem találja ki a vallás fölét, a vallás elébe, sőt a vallás helyébe tett nemzeti eszmét, melynek az Egyház soha-

se volt híve. Nem is lehetett, mert a nemzeti büszkeségen és azon a vele szükségképpen együtt járó és mindig háborút okozó gyűlöleten alapult, melyet egyik nép a másik, a szomszédja ellen táplált s melyet mesterségesen keltettek fel és szítottak benne? Vajon lett volna-e második világháború Hitler faji gyűlölete és gőgje és a kommunizmus osztályharca nélkül, s vajon kellene-e a harmadik, mindent elpusztító világháborútól rettegnünk, ha Marx és Lenin hívei nem „építenék” „a szocialista társadalmat” és nem készülének a végső harcra, mely meghozza a végső békét és a földi mennyországot, mely szerintük csak harc, tehát a büszkeség, a gyűlölet árán érhető el?

Eddigi tapasztalataink alapján azt kell mondanunk, hogy ha a marxizmus megvívna ezt a „végső” harcát és győzelemmel vívna meg, csak utána következne még a legnagyobb és legelkeseredettebb harc és háború azért, hogy az emberek lerázzák magukról a szocializmust, ezt a minden addiginál elviselhetetlenebb igát és tűrhetetlenebb kizsákmányolást az államkapitalizmus részéről. Nincs tehát nagyobb csalás, mint az, hogy e „végső” harc győzelmes megvívása kiküszöbölne a földről a háborút.

Hogy tudná a földről a háborút kiküszöbölni éppen az a rendszer, melynek alapja a gyűlölet? Én még nem láttam s nem is tudok elképzelni olyan *békét*, melyet *gyűlölet* hozott a világra. A gyűlölet csak háborút hozhat, a gyűlölet végeredménye és szükségyszerű következménye mindig az emberölés. Az egyének gyűlölete egyének megölésével, a közösségek, társadalmak vagy társadalmi osztályok gyűlölete tömeggyilkosságokkal, tehát háborúkkal jár. Békét csak a szeretet, a megbocsátás, az alázatosság hozhat. Az egyének szeretete, megbocsátása és alázatossága az egyének békéjét, a közösségeké a tömegek, a nemzetek, társadalmak és társadalmi osztályok békéjét.

*

Hogy embernek embertől való kizsákmányolását megszüntethessük, ahhoz nem elegendő a kapitalizmus megszüntetése. Ehhez az emberi természet megszüntetése, illetve megváltoztatása volna szükséges. Ha ez lehetséges, legfeljebb a kereszténység és a tőle hirdetett, de az emberektől oly nem szívesen hallgatott keserves önmegtagadás által lehetséges, de legkevésbé az embereknek hízelgő, őket szenvedélyeik és ösztöneik szabad kiélésére buzdító marxizmus és ateizmus által.

A tőkés nem azért zsákmányolja ki a munkást, mert tőkés, hanem mert olyan ember, akinek ez a lehetősége megvan. A munkás nem azért nem zsákmányol ki senkít, mert munkás, hanem azért, mert olyan ember, akinek nincs ehhez lehetősége. Ha lehetősége van hozzá, ő épp úgy megteszi, sőt mivel a tőkésnél műveletlenebb, még jobban megteszi, mert az önmérsékléshez még kevésbé ért.

Miért kellett a marxista államokban végül még szigorúbbnak lenni a munkásokhoz, mint amilyen szigorú a tőkés volt hozzájuk s miért kellett még „társadalmi ellenőroket” is létesíteni? Mert másképp a munkások állama ráfizetéssel termelt volna, azaz mert másképp a munkások zsákmányolták volna ki a saját államukat. Az a munkás ugyanis, aki kevesebbet termel, mint amennyiért felveszi a munkabért, kizsákmányolja a munkaadóját, a jelen esetben a saját munkásállamat, a saját proletárdiktatúráját.

De még inkább kizsákmányolnák és kizsákmányolták ezt a munkásállamot, tehát végeredményben a munkásságot a munkásvezérek, tehát azok, akik a munkásállamot irányítják. A tőkés és a szocialista társadalom közt ugyanis csak az a különbség, hogy míg abban a tőkés ezren vannak, addig az utóbbiban egy kézben van minden tőke, az államkapitalizmus kezében. Itt az államé az a tőke, amely a munkát finanszírozza s így a munkásoknak a munkához lehetőséget ad. Ebben a társadalmi formában is vannak tehát olyan emberek, akiknek megvan a lehetőségük ahhoz, hogy kizsákmányolhatják a tömegeket, ha akarják.

Hogy ezzel a lehetőséggel ezek is élni fognak, egészen kétségtelen. Láttuk, hogy a kizsákmányolásra való törekvés tulajdonképpen benne van az emberi természetben, ha megvan

hozzá a lehetőség. Hiszen ez a kizsákmányolásra való hajlam tulajdonképpen azonos az önfenntartó ösztönnel. Igaz, hogy annak elfajulása, túlzásba vitele, ámde hol az az ember, aki mindig és mindenben mértéket tud tartani és semmit se visz túlzásba?

Azért, mert ha valaki munkás fiának született, még nincs bebiztosítva a kizsákmányolásra való törekvés lehetősége ellen. Hiszen maguk a tőkésék között is nem egy (kivált a kapitalizmus legjellegzetesebb hazájában, az Amerikai Egyesült Államokban) fiatal korában még munkás volt s a tőkésék alkalmazottai, a művezetők és a mérnökök, akik által a munkások kizsákmányolását végrehajtják, szintén többnyire munkások gyermekei.

Sőt többet mondok: Sehol sincs akkora lehetőség a munkás kizsákmányolására, mint éppen a kommunista államban, azaz az államkapitalizmusban. A tőkés államban, sőt már a középkori feudális államban is, a munkás vagy a jobbágy az államnál kereshetett oltalmat munkaadója kizsákmányolása és igazságtalanságai ellen (köztudomású, hogy a barokk kori államokban az uralkodók a polgárok és a jobbágyok természetes szövetségesei voltak a nemesség ellenében) s a XX. század legelejétől kezdve a bíróságok, a sajtó és közszellem hatására már szinte hivatalból voltak mindig a kisemberek mellett az állammal, földesurakkal és munkaadókkal szemben például kártérítési perekben, bérvitákban, nyugdíjak, kegydíjak megítélésében stb., a kommunista államban azonban az állam a munkaadó, mely önmaga ellen legfeljebb csak a látszat kedvéért s időnként dönt, mikor érdeke, hogy a közvéleményt túlságosan ne ingerelje.

A tőkés társadalomban továbbá sok kapitalista volt, akik egymással versenyeztek s ezért egymás bűneit leleplezték s már csak önreklámozásból is igyekeztek jó munkaadók lenni, szociális szellemben egymáson túltenni. A kommunista államban csak egy munkaadó van, az állam, melynek nem kell senkivel versenyeznie s melynek nincs vetélytársa, aki bűneit leleplezhetné.

A tőkés társadalomban végül van szabad sajtó, sőt a munkáságnak vannak külön lapjai, melyeknek egyetlen célja a tőkésék túlkapasainak leleplezése és pellengérré állítása. A kommunista államban azonban nemcsak a bíróságok, a rendőrség van az állam (tehát a tőke) kezében, hanem még a sajtó is. Csak azt lehet megírni, amit az állam megengedett és úgy, ahogyan az állam, tehát a tőke előírja.

Ha tehát igaz az (pedig elsősorban a marxizmus tanítja, hogy így van), hogy az ember, ha módjában áll, azaz ha tőke van a kezében és szabadságában áll másokat dolgoztatni a maga céljaira, szükségképpen kizsákmányolóvá válik, akkor világos, hogy a munkásvezéreknek, a kommunista állam vezetőinek, akik egy egész ország munkásait dolgoztatják, sokkal nagyobb lehetőség van kezükben a kizsákmányolásra. Nekik még a kizsákmányolás ellenőrzése, a rendőrség, a nyomozás, az igazságszolgáltatás, sőt még a sajtó és a rádió is a kezükben van. Mi fékezi tehát őket?

Hát ha mindehhez hozzávesszük még azt is, hogy ezek a munkásvezérek, akik az egyetlen kézbe kerített óriási tőkét s vele az államhatalmat, a sajtót, a rádiót, a televíziót és a társadalom összes ellenőrző eszközét is kezükben tartják, egyúttal elvből istentelenek is, tehát másvilági felelősségre vonásukban és ellenőrzésben se hisznek, önmegtagadást se ismernek, hanem az ösztönök szabad kielétele alapján állnak, s végül *legalábbis nálunk, Magyarországon, úgyszólván kivétel nélkül éppen abból a zsidó fajból kerültek ki*, mely jellegzetesen tőkés faj és már évezredek óta a mások dolgoztatásával és kizsákmányolásával foglalkozik, ebben mindenki másnál nagyobb gyakorlata van, ehhez mindenki másnál jobban ért, ehhez mindenki másnál jobban hozzá van szokva.

Várhatjuk-e, sőt egyáltalán elihetjük-e hát akkor, hogy éppen a proletárdiktatúrában, az istentelen alapon álló és zsidóktól vezetett államkapitalizmusban lesz az, hogy végleg megszűnik a kizsákmányolás és eljön a földre az örök béke, a megelégedés és a szeretet?

Hogy mennyire nem így lesz, megmutatta a mi proletárdiktatúránk és az ellene eleven erővel kitört 1956-os szabadságharc és ellenforradalom.

De mutatta az is, hogy „kizsákmányolók” állama meg merte magának engedni azt a fényűzést, hogy általános és titkos szavazással vehetett részt mindenki az állam ügyeinek intézésében, de abban a munkásállamban, melyben már mindenkinek megelégedettnak kellett volna lennie, annyira féltek a tömegek igazi akarátának megnyilvánulásától, hogy csak *szavazni* lehetett (de azt kellett is), de *választani nem*, mert csak azokra lehetett szavazni, akikre azok, akik a tőkét és vele a hatalmat kezükben tartották, előírták és megengedték. Ez a szavazás a törvény szerint titkos volt, de valósággal kinézték azt, aki titkosan mert szavazni. Volt például egy ismerősöm, aki olyan ellensége volt ennek a munkásállamnak, hogy minden éjszaka töltött revolverrel várta azt a rendőrséget, mely el fogja hurcolni, de szavazáskor azért ő is rájuk szavazott. Rájuk löni – úgy látszik – mert volna, de szavazáskor a fülkébe bemenni még ő se mert. Ehhez ugyanis még ennél is nagyobb bátorság kellett volna.

A kizsákmányolók állama mindig közölte és közli a nyilvánossággal azoknak a kereskedelmi szerződéseknél a pontjait, melyeket külön államokkal kötött, hogy a közvélemény ellenőrizhesse, hogy vezetői kizsákmányolják-e vagy nem. A munkásállam mindig csak a tényleget közölte, hogy gazdasági szerződést kötött s hogy hány évre, de azt sohase, hogy milyen feltételekkel. Még a kényesebb híreket is csak akkor közölték, mikor már Moszkvából megjött rá az engedély s az utasítás, hogy milyen alakban kell közölni s hogyan kommentálni.

Ezt minden szenzáció alkalmából világosan észre lehetett venni. Mikor ugyanis valamely nyugati rádióadásban meghallottuk, mindig legalább egy fél napig várunk kellett rá, mire a mi rádióink is végre hírt adott róla. Pedig hát rendes körülmények között előbb kellett volna hallanunk a mi rádióinkban, mert a szenzáció ránk, illetve Oroszországra vonatkozott, tehát ott előbb kellett volna tudni, mint nyugaton. Az is feltűnt – mert éveken át jártam el ez időben az esztergomi kaszárnyák előtt –, hogy a munkásuralom idején egymás után raktak vasrácsot a kaszárnya azon ablakaira is, melyekre a kizsákmányolók állama nem tartott még szükségesnek vasrácsot rakni, tehát a katonák szabadsága elé korlátokat állítani.

Aki elhiszi, hogy a kommunista államban nem lesz már kizsákmányolás és hogy megjön majd az örök béke, az gondoljon vissza azokra az időkre, mikor Sztálin halála után kissé több szabadságot adtak a népnek panaszai kifejezésére. Míg addig újságban, rádióban csak azt lehetett hallani, hogy milyen szabad és boldog mindenki, most egyszerre kiszült, milyen rab, boldogtalan és kizsákmányolt mindenki.

Tessék elővenni az akkor megjelent kommunista újságokat. Tele vannak a munkás kizsákmányolás olyan elképesztő eseteivel, amilyeneket még kitalálni is gyenge lett volna a költői képzelőtehetség. De az még ekkor se volt benne egyik újságcikkben se, hogy a bűnösöket, a hatalmukkal visszaélőket meg is büntetik. Még a szabadságharc leverése utáni időben is, mikor állítólag már kijavították a Rákosi-rendszer hibáit, tele volt a rádió „Válaszolunk hallgatóinknak” című műsora ilyen egymást érő túlkapások és kizsákmányolások eseteivel, melyeket a rádió elítélt és megszegényített ugyan, de sohase említette azt, hogy megbüntették vagy meg fogják büntetni azokat, akik elkövették.

Látjuk tehát, milyen végzetes csalódásban élnek azok a naivak, akik megengedhetőnek tartják a munkásság végső harcát a tőkés társadalom ellen azon a címen, hogy ez a harc valóban a végső lesz s ez a háború az utolsó. Az igazság ugyanis az, hogy csak ez lenne az igazi harcok és háborúk kezdete. Hiszen láttuk, hogy még az orosz és a kínai kommunizmus is feneketlenül gyűlölte egymást és ádáz „ideológiai” harcokat folytatott egymással.

*

Bűn nélkül nem jöhet létre háború, még védekező, még az igazságos háború se, mert az, hogy az egyik félnek igaza van, azt jelenti, hogy a másiknak nincs, és az, hogy az egyik csak védekezik, azt jelenti, hogy a másik támadott. A háború tehát mindenképpen bűn, a gyilkosság terére átment gyűlölet. A háborúk csak akkor küszöbölődnek ki a földről, majd ha a gyűlölet is kiküszöbölődik, ez pedig nem történhet meg addig, míg el nem jön a földre a tőkéletes

szerepet, melyben az ellenség szeretete is benne foglaltatik, s amíg meg nem jön a becsülete az alázatosságnak, a szerénységnek, az igénytelenségnek és megbocsátásnak, mégpedig nemcsak egyéni viszonylatban, hanem a közösségek, a nemzetek, a fajok és a társadalmi osztályok közötti viszonylatban is.

Ma ez nemcsak gyakorlatban nincs meg, hanem még elméletben se. Még az utána való törekvés is teljesen hiányzik. Ma az alázatosságot, a szerénységet, az igénytelenséget, a megbocsátást legfeljebb az egyéneknek ajánljuk (a marxizmus még az egyéneknek se ajánlja), de a közösségeknek, a nemzeteknek, a fajoknak, a társadalmi osztályoknak egyenesen az ellenkezőt, a büszkeséget, az öntudatot, az önérzetet, a nagyravágyást és a dicsőségvágyat, sőt a gyűlöletet és a soha meg nem bocsátást hirdetjük, számukra egyenesen ezt tartjuk erénynek.

Például hirdette-e valaki valaha nálunk, hogy szeresd az osztrákot, a csehet vagy a román, sőt megtűrtük volna-e, hogy valaki ezt hirdesse? Vajon eltűrtük-e, hogy valaki dicsérje őket s történelmi összeütközéseink folyamán legalább egyes esetekben azt állapítsa meg, hogy nekik volt igazuk?

A „hazafias” nevelésünk egyik legfontosabb követelménye, ennek pedig elengedhetetlen kelléke, hogy *magyar* önérzetre, *magyar* büszkeségre, a magyar szeretetére és az ellenség gyűlöletére tanítsunk. S ezt azok is így teszik, sőt sokszor éppen azok teszik legjobban, akik egyébként a háború legnagyobb ellenségei, akik legjobban botránkoznak a tömeggyilkosságok lehetőségén s akik az Egyház és a papok legnagyobb és legfelháborodottabb ostromlói amiatt, mert állítólag megáldják a fegyvereket és megengedik a háborúkat.

Ugyanazok az emberek, akik botránkoznak az Egyházon és illetékeseknek érzik magukat arra, hogy e téren való „bűneit” megállapítsák, hogy lelkesednek pogány, vad őseink Európa pusztító rablóhadjáratain, milyen büszkék még arra is, hogy Isten ostorainak nevezték őket! Még az Egyházra is haragudnak még azért is, mert a keresztény hitre térítette és az ok nélküli, a kenyérkeresetszámba menő harcokról leszoktatta őket! Milyen büszkén vállalják a még nálunk is nagyobb „Isten ostorával”, Attilával való rokonságot is!

A dolog egyébként érthető. Mindennek van szép és rossz oldala, s minden attól függ, melyiket nézzük a kettő közül. Mikor az Egyház iránti ellenszenvükről van szó, akkor csak a háború borzalmasságát, csak a tömeggyilkosságot látjuk. Akkor azzal a háziasszonnyal rokonszenvezünk, aki még a csirke nyakát se tudja elvágni, és azzal a nazarénussal, aki még a fegyvert se hajlandó megfogni. Akkor nem vagyunk hajlandók még igazságos és igazságtalan, támadó és védekező háború közt se különbséget tenni, akkor szörzsalhasogatásnak, sőt farizeizmusnak tekintjük még ezt a különbségtevést is és azt követeljük az Egyháztól, hogy *minden* háborút tiltsa el s Istennel szállunk perbe mindazért a gyűlöletért, bosszúállásért és gőgért, mely a háborúban megnyilvánul, s még azt is szemére hányjuk, miért teremtett ilyen embert. (Pedig hát ő nem ilyen embert teremtett, aki ha akar, rosszat is tehet s ilyen ember teremtése éppen Isten részéről volt a legnagyobb áldozat, tehát a legnagyobb szeretet jele.)

Mikor tehát az emberek a háborút gyűlölik, úgy vallásoskodnak, hogy még ebben is gyűlölködnek. Gyűlölik az Egyházat és a papokat, akik szerintük nem állnak hivatásuk magaslatán. Azt követelik, hogy a kereszténység ne csak hirdesse a szeretetet és a megbocsátást, hanem legyen ereje ahhoz is, hogy ezt a tömegekre rá is kényszerítse. Olyat kívánnak tehát tőle, amihez még Istennek sincs és nem is lehet ereje, mert hiszen önmagát hazudtolná meg vele, mert hiszen akkor olyan szabad akarátú embert teremtett volna, akinek még sincs szabad akarata.

Ezt csak a bolsevizmus tudta megtenni, melyben a munkásság parancsolt, de azért mégse az parancsolt, ahol a munkásságé voltak a termelőeszközök, de azért mégse azé voltak, ahol megszűnt örökre embernek embertől való kizsákmányolása, de azért mégse szűnt meg, ahol volt sajtószabadság, vallásszabadság, szólásszabadság, gyülekezési szabadság és mégse volt, és amely olyan „választásokat” rendezett, melyeken nem lehetett *választani* s melyek titkosak voltak ugyan s melynek számára ellenség volt, akit gyűlölni kell és ki kell irtani azt, aki használni merte a fülkét, azaz titkosan szavazott. Szégyene is volt ez még a bolsevizmusnak is.

Az emberek még akkor is, mikor állítólag a háborút gyűlöli, valójában az Egyházat és a papokat gyűlölik, s mivel a gyűlölet elválaszthatatlan a göggtől, a kevélységtől, ezt is göggel teszik. Fát tesznek tehát a háború tüzére, mikor azt mondják, hogy oltani akarják. Nem *tanulnak* az Egyháztól, hanem bírálják s oktatják, nem tanácsot kérnek tőle, hanem ők adnak neki tanácsot. Így aztán világos, hogy semmire se mennek, s nem kevesebb, hanem több, s nem enyhébb, hanem mindig véresebb lesz a háború. A háború ellen ugyanis szeretettel és alázatossággal kellene küzdeni, nem gyűlölet és ellenszenv felkeltésével. A magunk bűneinek észrevevésével, nem pedig a mások bűneire való rámutatással, tehát mások meggyűlöltetésével.

A háborút tehát azért ítélik el és azért utálják annyira az emberek, mert ellenkezik a szeretettel és a szeretet vonzó és szép. Szép és kötelesség utálni a vérontást, a gyűlöletet, a tömegmészárlást. Ez a szeretet szép oldala. Van azonban ugyanennek a szeretetnek egy másik, kevésbé vonzó oldala is, és mivel ezért lelkesedni nagyon nehéz, megvalósítani pedig még sokkal nehezebb, ezt az oldalát az emberek éppen úgy utálják, mint amennyire szeretik a másikat, s hogy eme utalat, ellenszenv, irtózás miatt ne kelljen szégyenkezniük, hogy ne bántsa őket miatta a lelkiismeret, azért mert nem gyakorolják, a szeretetnek ezt az oldalát ők észre se veszik vagy – mivel ezt nem tehetik – úgy tesznek, mintha ez nem tartozna hozzá a szeretet-hez, a háború ellenszeréhez. Nem hajlandók észrevenni és tudomásul venni, hogy enélkül az ellenszenves dolog nélkül nincs szeretet, tehát mindig lesz háború.

Az alázatosság, szerénység, igénytelenség, lemondás, önmegtagadás, megbocsátás, ellenszenvszeretet az ellenszenves oldala ennek a békét hozó szeretetnek, mert ezek gyakorlása nélkül nem lehet kiirtani a háborút. Az Egyház azért ajánlja és hirdeti ezeket az ellenszenves erényeket, hogy ne legyen háború, hogy a tömeggyilkosságokat – melyek a technika haladásával mindig tömegesebbek, mindig ádázabbak lesznek, tehát kiküszöbölésük is mindig szükségsebb lesz – meg tudja szüntetni a földön.

Az alázatosság, a megbocsátás, az engedés az elismerése annak, hogy mi gyöngébbek, sőt rosszabbak vagyunk, mint ellenfelünk stb., csak annyiban szép és követendő dolog, mert képes megszüntetni a háborúkat, azaz a „törvényes” tömeggyilkosságokat, magukban véve azonban ezek az erények éppen nem szépek a bűnökkel teli ember és a tömegek szemében. Ezért nem is ilyen szép, hanem egyenesen visszataszító néven nevezik s úgy hívják őket, hogy gyávaság, tehetetlenség, öntudat- és önérzethiány, gyámoltalanság, férfiatlanság, együgyűség, ütődöttség, beata simplicitas [boldog bárgyúság]. Van-e aki ilyennek akarja a gyermekét s nem mindenki arra törekszik-e, hogy ne ilyen legyen, s ha ilyesmikre hajlamokat talál benne, nem az-e nevelése célja, hogy kiirtsa őket belőle?

Az embereknek még csak eszükbe se jut, hogy ezek a tulajdonságok erények is lehetnek s hogy lehetnek még olyan emberek is, akik törekednek rájuk. Átoknak, fogyatékoságoknak tartják ezeket az emberekben, melyek gátolják az élet örömeinek kiélvezését. Azt tartják (és úgy is van), hogy az ilyen emberek sorsa a kulisors és arra vannak kárhóztatva, hogy kizsákmányolják őket azok, akik az e „fogyatékoságokkal” ellentétes „erényekkel” megáldva születtek. A marxizmus is azért ellensége a vallásnak, s ezért gondolja, hogy jót tesz az emberiséggel akkor, ha a vallásosságot kineveli belőle.

De ha ezt kell mondanunk még az egyénekről is, mit mondjunk akkor, ha közösségekről, nemzetekről, fajokról, társadalmi osztályokról van szó? Azt már csak igazán nem ajánlhatjuk a magyarnak, hogy mint nemzet és mint faj is legyen alázatos, szerény, igénytelen, béketerő, engedje át a földet és a föld örömeit más nemzeteknek és más fajoknak s legyen Krisztus Evangéliumnak megfelelően („aki nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok” (Mt 20,26)) az osztrákok vagy a csehek vagy a románok szerény, önfeláldozó szolgája?

Vagy csak nem mondhatjuk a munkásnak és a főlnélkülinek is, hogy legyen alázatos, legyen szerény, legyen igénytelen és szeresse a gazdagot, ismerje el nemcsak azt, hogy annak többhöz van joga a földön, mint neki, hogy alkalmasabb az uralkodásra, mint ő, mert műveltebb is, sőt még bűne is kevesebb van annak, mint neki, tehát hogy még jobb is, mint ő? Pe-

dig hát a nemzetek közti háborúkat és az osztályok közötti belső háborúkat, a forradalmakat, felfordulásokat csak így lehetne elkerülni.

Az emberek tehát botránkoznak a háborún és botránkoznak az Egyházon, hogy miért nem tudta még most se kiküszöbölni a földről, de e kiküszöbölés egyetlen orvosságát még jobban utálják, mint magát a háborút s a keserű orvosság hirdetéséért még jobban ellenségei az Egyháznak, mint azért, hogy nem tudja megakadályozni a háborút.

Nagy a baj, de még keservesebb az orvosság, mint maga a baj, s ezért az orvosság bevétele helyett inkább arra haragszunk, aki az orvosságot ajánlja. De közben azért is állandóan szidjuk, hogy miért van orvosunk már 2000 év óta, ha még mindig betegek vagyunk.

Ott van például Nagy Lajos a pacifista kálvinista lelkész. Láttuk, hogyan ostorozza a háborút, hogy jajveszékel s beszél miatta a kereszténység, sőt az istenhit csődjéről. Ugyanakkor ugyanezen művében minden háborúk egyik legnagyobb gonosztettének azt tartja, hogy „egy buta kozákdárda kiolthatta a legnagyobb lángelmének, Petőfi Sándornak életét”. Mikor továbbá arra gondol, ami egy magyarnak drága, akkor „Petőfi lelke, vörössipkás hősök, Világos, hol huszárok könnyeznek, Arad, a nemzeti Golgota, Turin, a nemzet búcsújáró helye” jut eszébe. „Szent, olthatatlan lánggal lobog a lelke, ha ez emlékek körülfonták.”

Tehát utálja, átkozza a háborút, botránkozik rajta, szid miatta isteneszmét, Egyházat, társadalmat, mindenkit, s *ugyanakkor legszentebb eszményei a legnagyobb háborús uszítók.*

Ha pacifisták vagyunk, ha elítéljük a háborút, akkor nem legjobban Petőfit kell sajnálnunk azért, mert ő is háború áldozata lett, hanem azt kell mondanunk, hogy ha a magyar szabadságharc alatt volt valaki, aki megérdemelte, hogy egy buta kozákdárda kioltsa életét, akkor Petőfi volt az, mert 48-ban ő volt a leggonoszabb háborús uszító. Például így idézte fel azt a háborút, melynek aztán maga is áldozata lett:

Föl hazám, föl nemzetem, magyar nép!
Lépj a síkra gyorsan és egyszerre,
Mint a villám, oly váratlanul és
Oly erővel *törj ellenségedre!*

Hol az ellen, kérdezed? Ne kérdezd!
Mindenütt van, ahová tekintesz,
S legnagyobb és legveszélyesebb az,
Ki mint testvér simul kebleinkhez.

Köztünk van a legnagyobb ellenség,
A cudar, az áruló testvérek!
S egy közülük százakat ront el, mint
A pohár bort az egy cseppnyi méreg.

A halálos ítélet rájok!
Százezerszer sújtson bár a hóhér,
Bár a házak ablakán foly is be
Az utcáról a kiáradó vér!

Könnyű bánni külső elleninkkel,
Ha kivesznek e belső bitangok...
Félre most, lant... futok a toronyba,
Megkondítom a vészharangot!

(Petőfi: A nemzethez)

S kik azok az elvetemült gonoszok, akik ellen Petőfi oly eszeveszett gyűlölettel izgat, kik azok, akik Petőfi szerint ennyire megérdemelték a halált?

Akik 48-ban nem akartak szabadságharcot, tehát ellene voltak a háborúnak, a tömeggyilkosságnak.

Szaporán ide, kedvesem, ajkaidat,
S te fiú, szaporán ide a poharat!

Mire elfogy a bor, mire csattan a csók,
Jeladásra emelhetik a lobogót.

Haloványul a *gyáva* szavamra... dalom
Viharodnak előjele, forradalom!
(Petőfi: Forradalom)

„Jöjj el végre, valahára,
Te határozó, te nagy óra,
Melyben e hon sorsa fordul
Akár rosszra, akár jóra.
Folyamodjunk ahhoz, ami
Hozzánk illik, merészséghez,
Dobjuk el már azt a kockát,
Ha fekete, ha fehér lesz!

Várjatok. Még csak néhány perc,
És kockánk eldobva léssen,
S vagy olajág vagy pedig kard
Lesz a magyar nép kezében.
*Kardot és nem olajágot,
Kardot a nemzet kezébe!
Legyen szabadság először,
És azután legyen béke.*

...

Vedd elő és köszöröld ki,
Magyar nemzet, régi kardod,
Melyet eddig a zsarnokság
Veled együtt fogva tartott;
Vedd elő és mosd le róla
A szennyet hír-, dicsőséggel,
*Mosd le róla hevenyén a
Vörös rozsdát vörös vérrel!*

*De mielőtt sikra szállunk,
Mondjunk el egy imádságot.
És mi legyen az imádság?
Egy nagy átok, egy vad átok!
Átkozzuk ki őseinket
A nyugtató föld ölébül,
Miért hagytak fiaiknak
Szolgaságot örökségül!*

(Petőfi: Jöjj el végre, valahára...)

Szégyeneljük szolgáságunk éjét,
Zsarnokok, rátok száll haragunk,
S a reggeli imádság fejében
Istenünknek vérrel áldozunk.

(Petőfi: 1848)

Vagy nem tanultad még meg, óh világ,
Gyűlölni méltóképpen a királyt?
*Óh, hogyha szétönthetném köztetek
Azt a szilaj, veszett gyűlöletet,
Mitől keblem, mint a tenger, dagad!
Akasszátok föl a királyokat!*

(Petőfi: Akasszátok föl a királyokat!)

...S az ellenség kiomló vére lészen
A vörös tenger, melyen átmegyünk!

(Petőfi: Vesztett csaták, csúfos futások!)

Szilaj lelkesedés
Foly bennem, mint tűzár,
A vérszag és a füst
Megrészegíte már,
Előre rontok én,
Ha élek, ha halok!
Utánam katonák,
Utánam, magyarok!

(Petőfi: Csatában)

*Küldd elénk, te koronás haramja,
Légióként bérszolgáidat,
Hogy számodra innen a pokolba
Holttestökből építsünk hidat.*

(Petőfi: Az erdélyi hadsereg)

Mit szóljunk hát ezután Nagy Lajos, kálvinista lelkész pacifizmusához és háborúgyűlöletéhez? Mivel könyvét egy világháborúban részt vevő nemzethez írta, mégpedig e világháború harmadik évében, akkor tehát, mikor már azok is ijesztően megunták ezt a háborút, akik az elején talán még lelkesedtek érte, nem arra kell-e gondolnunk, hogy csak azoknak akart hízelegni, akiknek nagyon terhes volt már a keserves kötelesség, de ami magát az elvet illeti, teljes káosz volt a fejében. Hiszen miközben „finom” lelkiismeretében és „igazi” keresztyén-ségében megremeg a háborúnak még a gondolatától is, ugyanakkor elárulja, hogy legfőbb nemzeti eszménye és követendő példaképe egy olyan ember, aki azt a lángelmét, melyet mi is elismerünk benne, nemzetének tömeggyilkosságra való uszítására használta fel és éppen ő volt az, *aki valóban még az isteneszmét is meghamisította kedvéért, vallást csinált a véres mámorból és szentségtörően olyan „imádságokat” emleget, melyek vérben fogant és gyűlöletben feloldható átkok.* Vajon így lehet számüzni a földről a háborút?! A katolikus Egyháznak sohasem volt eszménye Petőfi, az Egyház tehát mondhatja, hogy ellensége minden háborúnak. De nem mondhatta ezt Nagy Lajos, kálvinista lelkész!

Ady, a kálvinista hittestvér is nagy ideálja Nagy Lajosnak. Pedig akkor, mikor könyvét írta (1917-ben), még egyáltalán nem volt ez az Ady általánosan elfogadott nagy költő. Ezért Nagy Lajos „sokaktól meg nem értett poétának” nevezi, akit ő természetesen kivételesen már akkor is megértett.

De itt is csak azt kell mondanunk, hogy megint csak azok a sokak voltak a háború ellen- ségei, akiknek Ady nem tetszett, akik Adyt nem értették meg, nem pedig az, aki megértette. Ahogyan ugyanis Ady a főpapokat és a mágnásokat gyűlölte és ahogyan a proletárokat és a nincsteleneket uszítani tudta ellenük, az szintén egyenlő a forradalommal, a belső háborúval, mégpedig olyan ádázzal és olyan véressel, mint amilyen vérese, vérlázító és ádákok Ady- nak ide vonatkozó versei, noha legalább annyira pazarolta és legalább olyan gögösen szórta a pénzt, mint a legdekadensebb mágnásfiúk. Ady ezeket a verseit nem idézzük újra, mert már idéztük. De lehet-e nagyobb ellentét, mint ezt az Adyt jólesően megérteni, de ugyanakkor a vérontás és a tömeggyilkosságok ellen hangulatot csinálni?!

De Turin, a száműzött Kossuth lakóhelye is „a nemzet búcsújáráshelye” Nagy Lajosnak, a búcsújárását egyébként babonaságnak és bálványimádásnak tartó kálvinista lelkésznek. Tiltakozik az isteneszme meghamisítása ellen, de ugyanakkor babonás bálványimádásban részesíti s legfőbb hazafias és emberi eszményképévé teszi azt a Kossuth Lajost, aki Krisztus jelszavát, melynek megtartásával egyedül lehetne száműzni a földről a háborút: „Ha megdobnak kövel, dobd vissza kenyérrel!”, így becstelénített meg: Ha megdobnak kövel, dobd vissza mennykövel!”

Miközben Nagy Lajos nemes lelke és igazi kereszténysége egész hevével tiltakozik mindennemű háború ellen, nemzetét ahhoz a Kossuthhoz küldi vallásos búcsújárásra, aki 1848. szeptember 24-i manifesztumában szintén meghamisította az isteneszmét a háború érdeké- ben, s a népet, melyet Istenhez hasonlít, így uszítja a fegyverragadásra:

„A magyarnak neve a földön annyit fog tenni, mint szegyen s gyalázat neve, az Isten el fogja e népet átkozni, hogy a levegő méreggé váljék, mikor beszívja, hogy kezei alatt a termőföld ne teremjen mást, mint hitvány kórót, hogy a forrásvíz búzhődjék meg, mikor ajká- hoz veszi, meg fogja őt Isten átkozni és alamizsna helyett arcul csapandja őt az idegen faj és leszen saját hazájában vándor koldus, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember. Hiába imádkozik Istenhez, neki a vallás nem adand vigasztalást.” (És mindez akkor „történend” meg, ha a nemzet nem kezd hozzá azonnal a tömeggyilkossághoz, a háborúhoz.) „Isten, kinek teremtését *gyávasága* által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit ezen a világon, sem a másikon...”

A proklamáció így kezdődik: „A mindenható Isten, a szabadság, a népek istenének nevé- ben. Ámen.”

Kossuth tehát valóban meghamisította az isteneszmét és egy háború megindítása nevé- ben és érdekében hamisította meg. Vallásosságot csinált a tömeggyilkosságból, s mivel a val- lásnak prófétái vannak, ő is fölcsapott prófétának is. Vízioi vannak s jövődől. Megjósolja, hogy „Jellasics beütéséből Magyarországra ennek szabadsága fog következni”. „Mintha nyitva volna szemeim előtt a fátum [végzet] könyve, s hiába hunyom be előtte szememet, a világosság átcikáz lelkemen, mint a világosság a sötétségben.”

Természetesen hamis próféta volt, mert éppen az ellentéte következett be annak, amit megjövendölt, nem világosság, hanem sötétség cikázott át lelkén, mert az ő háborúja után csak „Világos” és a Bach-korszak sötétsége következett. Sötét, sátáni fanatizmusában annyira megy, hogy felszólítja a magyar nőket, hogy ássanak Veszprém és Fehérvár között már előre egy „irtózatossírt”, hogy beletemetthessük majd a nemzetet, ha gyáva lesz, vagy az ellensé- get, ha bátor.

A háború miatt utálkozó és a kereszténység csődjét emlegető kálvinista lelkész pedig, aki soha, de soha többé nem akar háborút, még védekezőt és igazságost se, ugyanakkor nemzeti búcsújárást vezet e nagyemberhez, hogy jót, nemeset és igazat tanuljon tőle. Lehet ennél két- ségbe ejtőbb ellentmondást és logikátlanságot elképzelni?!

A mi Szovjetunió vezette „békefrontunk” is elől járt a Kossuth-kultuszban. Kossuth volt még a rádió adóállomása is (a fiókja meg Petőfi), „Kossuth-díjakat” adományozott, Kossuth- bankó volt a pénze, Kossuth-címer a címere (amíg volt!), ha nem „Vörös Csillagok”, akkor

„Kossuth”-ok voltak a termelészövetkezetei. Még a Kossuthnak azt a szellemes „vallásos” mondását is, hogy „ha megdobnak kövel, dobd vissza mennykövel”, a kommunista párt egyik legelső funkcionáriusától, Kiss Károlytól hallottam először, az októberi magyar szabadságharc után 1957. május 10-i magyar „országgyűlési” beszédében. Kiss Károly természetesen egyetértett Kossuth e mondatával. Tehát a kommunisták is csak így folytatták odaadó és soha el nem lankadó harcukat az imperialisták háborús uszításai ellen a béke érdekében.

De hogy is lehettek volna következetesebbek e téren Nagy Lajos kálvinista lelkésznel éppen ők, akik úgy voltak békepártiak, hogy ugyanakkor az *osztályharc* alapján álltak, állandóan az *ellenség* elleni „éberségre” figyelmeztettek s marxista alapelvük az volt és végig az is maradt, hogy a tőkést, a burzsoát, a régi urakat gyűlölni, mégpedig ádázul és soha meg nem bocsátóan és a proletárszív minden gyűlöletével gyűlölni kell. Ők így akarták megszüntetni a háborút.

Ha én arra törekszem, hogy valakivel ne verekedjek, akkor bizonyára nem gúnyolom, nem sértegetem, nem gyalázom, nem rágalmozom állandóan, hanem dicsérem, kedveskedek neki, vagy legalábbis hallgatok, tehát nem ingerlem. Ha azonban állandóan ellene beszélek, s másokat is ellene izgatok, ha – csak úgy lehet – egy-egy pofont minduntalan lekenek neki, ha állandóan harcra készülök és izgatok ellene, akkor világos, hogy ebből – ha még úgy békéről papolok is – előbb-utóbb élet-halál harc lesz egész addig, míg egyikünk a porondon nem marad.

Világos, hogy a kommunista párt is, melynek *ellensége* van, s melynek egész életcélja és létjoga az ellensége elleni harcra való készülődés és e harc megvívása, józan ésszel vagy becsületes jóhiszeműséggel nem beszélhet világbékéről és háborúellenességről, s ha mégis ezt teszi, csak az lehet vele a célja, hogy „az ellenséget” elámítsa, a harcra készülődésről leszoktassa, visszatartsa tőle s így, ha eljön a döntő óra, könnyebben elbánhasson vele.

De ha már elbánt vele, akkor se lehet szó világbékéről s a háborúk végleges megszüntetéséről, mert hiszen Oroszországban (s nálunk is) már „győzött” a kommunizmus s ez a kommunizmus nemcsak a külső ellenségtől fél, azaz az „imperialistáktól” s köztük Amerikától, hanem a *belső* ellenségtől is. Mikor éberségre figyelmeztet, elsősorban mindig erre a belső ellenségre gondol. Világos tehát, hogy a győzelem nem azt jelenti, hogy az ellenség már végleg megsemmisült, hanem csak azt, hogy bujkálásra kényszerült, hogy nem mer nyíltan fellépni, hanem aknamunkát folytat.

De még ha „az ellenség” végleg meg is semmisült volna, akkor is mindig keletkezik újabb ellenség az elégedetlen proletárokból s azokból a kommunistákból, akiket megbántottak, akik csalódtak a pártban, akik kiábrándultak, akiknek megváltozott a felfogásuk.

Egy olyan rendszer, mely a büszkeségen és a vele szükségképpen együtt járó gyűlöleten alapul, sohase lehet el ellenség nélkül. Ha nincs neki, csinál magának. Könnyű is ez neki, mert a büszkeség a másik emberben is felkelti a büszkeséget, s természetes, hogy a gyűlölet gyűlöletet szül. A gyűlölet meg akarja alázni azt, akit gyűlöl, sőt meg akarja semmisíteni. (A kommunizmus a teljes gyűlöletet és az ellenség végleges megsemmisítését hirdeti.) Világos, hogy amíg ez meg nem történt, szükségképpen harc van. Ha megtörténik már, akkor megkezdődik a másik folyamat: a visszavágás. A legyőzött ellenfél készülődése a harcra. Világos ugyanis, hogy az a legyőzés, melyet teljesnek mondunk, nem fizikailag vagy mennyiségtanilag teljes. Ha alapos, akkor a legyőzött ellenfélnek hosszú idő kell az erőgyűjtésre, ha nem volt elég alapos, akkor rövidebb, de előbb-utóbb újra elérkezik a harc ideje s ez így folytatódik a végletekig.

Joggal, ellentmondás nélkül csak olyan eszmeáramlat beszélhet a békéről, mely nem ismer ellenséget s híveinek se engedi meg, hogy ismerjenek. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha eszményképünk az alázatosság, a másoknak való szolgálat, nem pedig a mások feletti uralom. Ha nem ismerünk ellenséget, mert ha van is, barátunknak tekintjük és azt is szeretjük, azaz ha emberfeletti emberek vagyunk. A háborút a földről csak a katolikus Egyház tudná

számúzni. Az is csak tudná, de nem tudja, mert láttuk, hogy az ellenségszeretet a tömegeknek magas, és az Evangélium hangsúlyozza, hogy az emberi társadalom ezért mindig ellensége lesz az Evangélium szellemének.

De míg a túlzott hazafiség, a kommunizmus, a fajelméletek, a forradalmak, elméletileg, lényegüknél, tartalmuknál, alapelveiknél fogva *szükségképpen* ellenségei a békének és harcot, háborút okozók s így nevükben a békéről beszélni és a háborúkon botránkozni fonák illogikum [nem logikus] és hazug következetlenség, addig az az igazi kereszténység, melyet a katolicizmus képvisel, s melyet az emberi gyarlóságok okozta elferdítésektől szükségképpen megóv az Egyház tévedhetetlen tanítói hivatala, a katolikus hit egysége, változtathatatlansága és az eretnenségekkel szemben való meg nem alkuvása, elméletben csakugyan azonos az örök békével.

Hogy gyakorlatilag is azonos legyen vele, csak attól függ, hogy a társadalom gyakorlatilag is katolikus legyen és az Egyházra hallgasson. Addig azonban, míg a nagyravágyást, a dacot, a sikert, az imponáló tetteket bámuljuk és ünnepeljük a történelemben és az emberek nagyságát ezek szerint mérjük, amíg lekicsinyeljük az alázatosságot, az igénytelenséget és a megbocsátást s nem erénynek tartjuk, hanem egyszerűen csak a kisstílűség, a tehetségtelenség és az emberi alóbbrendűség megnyilvánulásának, amíg a Habsburgi Lipótnak ellenszenves nekünk az, hogy nem merje a háború felelősségét vállalni s lelkiismeretességében mindig tanácsadóira hallgatott, hogy nem volt nemzeti érzelmű, amíg a sovíniszta, a nagyravágyó, a tettekre kész, a mindenáron nagyot tenni akaró uralkodó az eszményképünk, addig valójában háborúpártiak vagyunk akkor is, ha ennek nem vagyunk tudatában s mennydörgünk a „tömeggyilkosságok” ellen.

Ne feledjük, hogy háború addig mindig lesz, míg ellenség lesz, ellenség pedig mindaddig lesz, amíg gyűlölet lesz. Majd ha nem lesz *nemzeti* ellenség és nem lesz *osztályellenség*, majd ha nem lesz nemzeti gyűlölet és osztálygyűlölet, majd ha a tömegeknek nem hízelnék s ha hozzájuk szólunk, a saját maguk, nem pedig ellenségeik hibáira mutatunk rá, majd ha a hazafiak nem abban látják hazafias kötelességüket, hogy honfitársaiknak csak erényeit látják és magasztalják és más népeknek, például a szomszédaiaknak nemcsak a bűneit ostorozzák, majd ha önkritikára neveljük nemcsak az egyéneket is, még a földnélkülieket és a munkásokat is és arra szoktatjuk őket, hogy mindig önmagukban keressék a bajok forrását, akkor majd kevesebb lesz a földön a háború, mert kevesebb lesz a gyűlölet és nagyobb az alázatosság.

Ne felejtjük el, hogy az, aki mikor a magyaroknak beszél, akkor az osztrákot vagy a románát szidja, mikor a munkásokhoz szól, akkor a tőkés, urak, mikor a földnélküliekhez, akkor a földbirtokosok bűneit hánytorgatja és ostorozza, az valójában háborús uszító, mert gyűlölet, tehát háború magvát hinti el. Pedig ne feledjük, hogy ma még mindenki ezt teszi ez az eljárás tulajdonképpen azonos a közéleti szerepléssel és a politizálással.

Ne feledjük, hogy a Habsburgok elsősorban azért olyan ellenszenvesek nekünk, mert ők ennek éppen az ellenkezőjét csinálták, tehát tulajdonképpen azért, mert a békéért és a háború ellen munkálkodtak. Ők a nemzeti eszme és Petőfi és Kossuth ellenségei is ezért voltak, s őket ezért lehetett olyan nehezen rávenni még a török elleni háborúra is. Ők azt akarták, hogy az alattvalóik elsősorban keresztények legyenek.

*

Sokan a mondottakra ezt válaszolják: Igen, háborúk oka volt a pogány és a mohamedán gőg és a protestáns önértzet, de épp úgy, sőt még jobban háborúk oka volt az „egyedül üdvözítő vallással” járó még nagyobb önértzet s a vele szükségképpen együtt járó eretnekgyűlölet is. Az Egyház is irtó hadjáratot indított a középkorban a katharok, a valdiak és a husziták ellen, tehát még támadó háború oka is volt. Támadó háborúk voltak a keresztes háborúk is, melyeknek oka szintén egyedül az Egyház és a katolikus vallásosság volt. De egyébként is sohase volt annyi harc, háború és fegyveres vetélkedés, mint abban a középkorban, melyben a társadalom teljesen az Egyház irányítása alatt állt.

Erre az „igazságra” válaszunk a következő:

Igaz, a katolikus középkorban is szinte állandóan harcoltak, ámde mégse esett el vagy sebestült meg a középkor egész *ezer* éve alatt annyi ember, mint az egyaránt pogány alapon álló Hitler és Sztálin párharcában, tehát a második világháború néhány éve alatt. A középkorban szinte mindig harcoltak, de nyíllal (a középkor utolsó századaiban, mikor már puskapor és ágyú is volt, a társadalom már éppen nem állt az Egyház irányítása alatt). Ha akkor a sereg 20.000 főből állt, akkor már igen nagy sereg volt és egy-egy „hadjárat” csak hetekig, legfeljebb hónapokig tartott. Egyenesen hallatlan dolog volt, ha még télen is harcoltak.

Aztán akkor még becsületből harcoltak, szigorúan lovagi szabályok betartásával. Akkor még nem gyűlöltek az ellenséget, vagy legalábbis nem úgy gyűlöltek, mint ma. Akkor az ellenfelek paroláztak egymással s tömegharcok helyett sokszor párviadaltokat vívtak, mely a közösségek sorsát is eldöntötte. Akkor megtartották a lovagi és hadi szabályokat, ma pedig már egyenesen oda jutottunk, hogy még a hadüzenetet is csak a háború megkezdése után küldik el (hadüzenet nélkül támadta meg Hitler az oroszokat is és Hollandiát is és a japánok is Amerikát), mert a meglepetés rendkívüli nagy hadászati előnyeiről nem hajlandók holmi becsület kedvéért lemondani.

Kétségtelen tehát, hogy az Egyház vezetése alatt álló középkori közösségek háborúi egész mások voltak, mint a magukat az Egyháztól már szinte teljesen függetlenített mai államokéi és mozgalmakéi s ez a nagy különbség éppen nem az Egyház szegényére van.

Másodszor, nem tagadhatja senki, hogy a középkorban a sok harc nem azért volt, mert akkor még a társadalom az Egyház vezetése alatt állt, hanem éppen ellenkezőleg, azért, mert az emberek még akkor se álltak teljesen az Egyház vezetése alatt. Hogy az emberek teljesen az Egyházra hallgattak, még sohase fordult elő, még a középkorban se. Láttuk, hogy maga az Evangélium mondja, hogy ez nem is lesz meg soha. „A világ” mindig rossz lesz, s természetesen az volt a középkorban is. A szellem, az emberi lélek szabad, *az volt a középkorban is*, mert azt csak irányítani lehet, de nem kényszeríteni. Ezért volt a középkorban is még sok rossz.

Az Egyház a büszkeséget, a belőle folyó gyűlöletet és verekedést sohase tudja az emberiség egészéből kiirtani, de még az átlagából se. Hogy tudta volna hát kiirtani a középkor első felében, mikor hívei újonnan megtért barbárok voltak, akiknek apái még szinte félállatsorban voltak, még öserő élt bennük s izmaik csak úgy feszültek az energiáktól? Akkor úgy ficánkoltak a népek, mint ahogyan a kiscsikók ma is ficánkolnak s mint ahogyan a legények is virtusosabbak s hamarabb kapnak a kés után, ha megsértik őket, mint a 40-50 éves emberek.

Nagy felületesség vagy logikátlanság lenne a kezdő középkor embereinek vad féktelenségét az Egyháznak tulajdonítani, mint oknak, de nagy igazságtalanság még az is, ha az Egyházat vonjuk felelősségre azért, mert a középkorban olyant tapasztalunk, ami természetes és az Egyháznak még azt is szemére hányjuk, miért nem tudta megváltoztatni a természetet.

Hogy az Egyház a középkor eleji népek e bár természetes, de mégis bűnös ficánkolásának mennyire ellene volt, mutatja, hogy a párviadalt, tehát azt az eljárást, ha valaki karddal szerez magának igazságot, egyenesen kiközösítéssel (az Egyház ellenségeinek kifejezőmódjával szólva: Egyházi átokkal) sújtotta és sújtja még ma is és így még szigorúbban bünteti, mint a rablógyilkosságot, melyet nem sújt ilyen büntetéssel. (Éppen azért volt ez a rendkívül szigorú büntetés, mert az Egyház ezeket a bűnökben nem férő középkori *csikókat* nevelni akarta. A rablógyilkost nem kellett exkommunikálni, mert enélkül is megvetették, de a párba-jozót nem vetették meg.)

Aztán milyen becsületére válik a középkori Egyháznak a jus asili (a menedékjog) és a treuga Dei (az Isten békéje) meghonosítása. Ha az ellenségtől üldözött gyengébb fél (még akkor is, ha bűnös, sőt akár rablógyilkos volt az illető) templomba vagy kolostorba menekült, védve volt. Oda nem követhette üldözője, mert oda fegyverrel nem volt szabad senkinek belépnie.

A treuga Dei pedig azt jelentette, hogy ha az Egyház, híveinek ez a bölcs és jóságos anyja egyelőre teljesen nem tudta megszüntetni akkor még vad hívei között a fegyverrel szerzett elégtételt, legalább visszaszorítani, mérsékelni próbálta. De ezt nem csak próbálta, hanem meg is tudta valósítani. Az advent négy hete és a böjt negyven napja alatt szünetelt minden harc és párviadal, de szünetelt máskor is minden szerda estétől hétfő reggelig (tehát hosszabb ideig volt tilos, mint nem) s az Egyház e vadul féktelen népek közt is olyan lelki fegyelmet tudott meghonosítani, hogy mikor például szerda este megszólalt a harang, jelezve „az Isten békéje” kezdetét, nem volt olyan kérges szívű és olyan ádáz gyűlöletű ember, aki (legfeljebb azt sziszegve: Megállj, gazember, majd hétfőn folytatjuk!) ne halasztotta volna el bosszúját s vissza ne tette volna kardját a hüvelyébe.

Az Egyház a legsötétebb középkorban is hirdette, hogy irtózik a vértől (ecclesia abhorret a sanguine). Pap soha nem vett részt olyan törvényszékben, mely halálos ítéletet hozott. A pap számára még akkor is, mikor inkvizítor volt és valakiről azt kellett megállapítania, hogy makacs eretnek, s így át kellett adnia megbüntetésre a világi hatóságnak, az volt a szabály, hogy egyúttal kérnie kellett ezt a világi hatóságot, hogy halállal azért ne büntesse az illetőt. Papjainak valóban azt írja elő, amit a nazarénusok követelnek. Fegyvert nem foghatnak, s ha emberhalált okoztak, még ha önvédelemből vagy véletlenül történt is (például ha autójukkal valakit halálra gázolnak), irregulárisává válnak s addig míg ez alól feloldozást nem szereznek, nem szabad az oltár elé lépniük, tartózkodniuk kell minden papi működéstől.

Ide tartozik az is, hogy ha fegyveres egyén (például rendőr, katona) gyónik, előbb le kell a kardját csatolnia s csak úgy mehet be a gyóntatószékbe. Úgyszintén, mikor az Úr asztalához járul, akkor is. Ezzel akarja jelezni az Egyház, hogy néha fegyverre is szükség van ugyan, de az a fegyver mégiscsak olyan dolog, ami nem való a bűnbánónak, annál kevésbé a szentáldozáshoz járulónak az oldalára. Legalább e szent pillanatokban legyünk külsőleg is békések s felejtjük el, hogy olyan rossz emberek is vannak, akik miatt egyeseknek egyébként fegyvert is kell viselniük.

Ami már most az Egyház „támadó” háborúit illeti, a válótlant, a hazugságot, a bűnt, a rosszat, az Isten elleni lázadást *támadni* is szabad, sőt kell is, és (nem ugyan az Egyháznak, mert hiszen fegyvere az Egyháznak nincs is, hanem az államnak) ezeket fegyverrel támadnia is szabad, sőt kötelessége. Hogyne volna ez szabad, sőt hogyne lenne kötelesség, mikor a rossznak, a hamisságnak, a bűnnek már természetéhez tartozik, hogy ő maga mindig gyűlölettel, tehát fegyverrel támad?

A bűn sokkal nagyobb baj, mint a halál, mert a bűn büntetése az *örök* halál. A bűn megöli azt, akinek egyébként örök élete lehetett volna, de a fegyver csak azt az életet veheti el, melyet a halál egyébként is és szükségképpen elvesz mindenkitől. Különbség tehát csak az időpontban van. És ha az államnak joga van emberek életét elvenni és erőszakkal támadni azokra, akik egy másik ember életét, sőt esetleg csak a vagyonát elveszik, vajon nem kötelessége-e azokra is fegyverrel támadni s esetleg azok életét is elvenni, akik Isten és az igazság ellenségei s felebarátaikat örökkévaló javuktól fosztják meg mételyezésükkel, sőt izgatásukkal? Nem azt jelenti e megállapításunk, hogy mégiscsak megengedett a háború, hanem azt, hogy nem támadó háború ez, hanem védekező, mert hiszen ekkor is *védelmiül* használjuk a fegyvert, ezért, mert megtámadták az igazságot, felléptek a jó ellen. Ha senki se támadott volna, nem lett volna szükség fegyverhasználatra.

Ugyanezt kell mondanunk az Egyháznak az eretnokségek ellen indított háborúira, illetve egyes államoknak hasonló célból az Egyház helyeslésével, sőt buzdításából indított háborúira. Ezekben se volt sohase az Egyház támadó fél. Mindig az eretnekek támadtak. Hiszen addig egységes volt a keresztény nép, a keresztény társadalom s az Egyház csak ezt az egységet, ezt a feldúlt békét *védte*. Azok ellen kelt fel ő is, akik ellene már felkeltek.

Ne mondja azt se senki, hogy az eretnekek nem fegyverrel, hanem meggyőződéssel és lelki érvekkel léptek fel, tehát az Egyháznak is szellemi fegyverekkel kellett volna védekezni, mert a középkorban s általában egész addig, míg a vallás még jelentős tényező volt a közélet-

ben, az eretnekségek kivétel nélkül mindig erőszakosan, véres zavargásokkal, utcai harcokkal jelentkeztek. Ezek a középkori eretnekek (de még a maiak is, kivált míg újak) mindig kihívók, mindig elbizakodottak, mindig gyűlölködők, mindig harciasak, mindig fanatikusok. Aki azt hiszi, hogy a középkori állam jámbor, imádkozó tömegre támadt fegyverrel, mikor eretnekek ellen harcolt, az egyáltalán nem ismeri azt a kort és sohase tanulmányozta egykori kútforrások alapján.

A katarok és valdiak például legalább olyan elbizakodott, gögös és fanatikus tömegek voltak, mint a mohamedánok. Az Egyház egyáltalán nem fegyverrel kezdte a harcot ellenük. (Erre vonatkozólag igen érdekes és meggyőző adatokat hozok fel „A katolikus Egyház igazsága” című művem III. kötetében az „Inkvizíció” című fejezetben.) Először hitszónokokat és szenteket küldött felvilágosításukra. Fegyverre csak akkor került sor, mikor már mindenkinek látnia kellett, hogy ezek nemcsak eretnekek, hanem forradalmárok és felforgatók is (sőt a kor durvaságának és műveletlenségének megfelelően sokkal vadabb felforgatók voltak, mint a mai kor forradalmárai) s a megtorló harc nem a hívők gyűlölete, hanem elkeseredése miatt volt sokszor olyan véres.

Aztán hogy nevezhetnénk a huszitizmus elleni harcot is támadó háborúnak! A huszitizmus nem annyira vallási mozgalom volt, mint inkább cseh nemzetiségi harc a németek ellen. Mivel nekünk Csehország szomszédunk, mi magyarok ezt különösen nagyon jól tudjuk, mert hiszen nemcsak a németek ellen, hanem ellenünk is irányult.

A husziták (ezek az állítólagos ártatlan védekezők) híres és fanatikus bátor harcosok voltak, akik korukban egy olyan *egészen új harcászati módot* fedeztek fel, mely hosszú időn át diadalmas volt, s mely nevezetes a hadtörténelemben. Aki így tud harcolni, az bajosan lehetett szenvedő fél. Hogy mennyire nem voltak olyan *védekezők*, akikre rájuk kényszerítették az igazságtalan harcot, mutatja, hogy utána még évszázadokon át Európa legjobb harcosai ők maradtak, akik mint zsoldosok, abból éltek, hogy pénzért eladták magukat idegen hadviselőknél, kenyérkeresetük volt az állandó háború, s készek voltak bármely ügyért vérüket ontani, ha megfizették őket. Mutatja, mennyire mások voltak ezek az eretnekek, mint amelyeneket mai védőik gondolják őket.

Ugyanilyen fanatikusok (fanatikus körülbelül pontosan a békés ember ellentétét jelenti) voltak a francia kálvinisták is. Ezek is szinte tomboltak a gögben (Franciaország legelőkelőbb és leggazdagabb nemesi és főnemesi tartoztak közbük), dacoltak a királlyal, államot képezték az államban, külön sereget és hajóhadat tartottak, szövetségesei voltak királyuk és hazájuk ellenségeinek, évtizedeken át harctérré tették Franciaország területét. Velük szemben már csak azért se lehetett támadó fél lenni, mert hiszen egyéniségük és egész viselkedésük olyan volt, hogy csakis ők lehettek a támadók.

A Szent Bertalan-éj nem az Egyház, hanem az a Medici Katalin csinálta, aki a lehető legrosszabb katolikus volt s talán még Istenben se hitt. Igaz, hogy vérengzését nem hajthatta volna végre a francia katolikusok megfelelő gyűlölete nélkül, ámde ezt a gyűlöletet is csak az a sok szentségtörés, tömeges gyilkosság, gúny, fölény és kihívás okozta, amelyet a hugenottáktól akkor már évtizedek óta kellett szenvedniük. Ez is visszaütés, ez is védekezés volt s éppen azért volt annyira véres, mert már túl sok volt a rováson, mire kirobbant.

Hogy a török elleni háborúk is, melyre az Egyház lelkesített, szintén védekező háborúk voltak, nem kell magyaráznunk. Az iszlámnak annyira lényegéhez tartozott a támadó háború, hogy őt el se lehet képzelni védekező szerepben. Legfeljebb a mai Törökországot, de nem a régit, amely ellen az Egyház buzdított háborúra.

Ugyanezt kell mondanunk a keresztes háborúkról is, hiszen azok is az iszlám elleni háborúk voltak. Ezeket az a gyűlölet és embertelen bánásmód és azok a tengeri kalózkodások robbantották ki, melyeknek a Szentföldre zárandókló keresztények állandóan áldozatai voltak. Igaz, hogy azért indították őket, hogy a Szentföldet keresztény kézre juttassák, ámde a következmények (hogy az iszlám utána egész Európa meghódítására indult és keletről és

nyugatról – Spanyolországon át – egyaránt ostromolta a kereszténységet), mutatják, hogy a keresztes háborúkban mennyire a kereszténység volt az, aki védekezett.

Ugyanígy vagyunk az inkvizíciós üldözésekkel is. Az Egyház itt is védekező fél volt. A középkori eretnokségek fenyegették az Egyház és a keresztény társadalom egységét, s egyébként is olyan tanokat hirdettek (például a házasság tilos voltát és hogy a bűnös előjárónak nem kell engedelmessé válni), melyek politikai és erkölcsi anarchiát eredményeztek volna. Ezek ellen *védekezett* az Egyház az állam fegyverével, de csak akkor, mikor már a maga szellemi és erkölcsi fegyverei hatástalanoknak bizonyultak. *Soha az inkvizíció nem büntetett zsidót vagy mohamedánt azért, mert nem volt hajlandó keresztény lenni.* Az inkvizíció csak azokat a zsidókat és mohamedánokat nyomozta, akik keresztények lettek s titkon mégis zsidók vagy mohamedánok maradtak s így próbálták megrontani és elerőtleníteni a keresztény társadalmat. Ez is védekezés volt tehát, nem pedig támadás.

Említettük már, hogy az ún. *ellenreformáció katolikus-protestáns vallásháborúit is mindig a protestánsok kezdték, nem a katolikusok.* A harmincéves háborút megelőző években a protestánsok voltak azok, akik megalakították a maguk fegyveres unióját a katolikusok ellen, s a katolikusok, noha – mint az események hamarosan megmutatták – erősebbek voltak náluk, mégiscsak a már létrejött fegyveres szövetség elleni védekezésül alapították meg a maguk ligáját. A harmincéves háborút magát is protestánsok, a cseh protestánsok robbantották ki s rámutattunk már, hogy a katolikus Habsburg császár még akkor is hajlandó lett volna velük alkudozni, tehát a kihívást békésen elintézni, mikor már tanácsosait egyszerűen kiszórták az ablakon. Még ezek után is csak azért tört ki a háború, mert a protestánsok még ezek után se voltak hajlandók szóba állni katolikus urakkal.

A harmincéves háborúnak a katolikusokra teljes győzelemmel végződő első fázisának befejeztével, a fehérhegyi csatával is csak azért nem lett vége a vallásháborúnak, s a harc csak azért tartott még utána egy teljes negyedszázadig, mert a győzelmes II. Ferdinánd minden, a protestánsoktól addig elrabolt birtokot visszakövetelt a katolikus Egyháznak, ők azonban a már megszerzett koncot semmiféle körülmények között se voltak hajlandók visszaadni, illetve visszaadásába belenyugodni. Bizonyára senki se mondhatja azt, hogy II. Ferdinánd követelése vérlázító vagy elfogadhatatlan volt. De azt is, hogy a protestánsokra kihívó vagy támadó jellegű volt. Kétségtelen, hogy ez is csak védelem volt a katolikus Egyház részéről, a magáénak védelme a rablók ellen.

Hogy aztán a végén még ezt se sikerült elérnie az Egyháznak, annak az volt az oka, hogy voltak nagyravágyó és tehetséges német protestáns fejedelmi személyek, akik ezt az alkalmat felhasználták tehetségük érvényesítésére és hírnév, dicsőség és természetesen vagyon és országok szerzésére. Legfőképpen pedig azért, mert a svédek nagytehetségű királya, Gusztáv Adolf ugyanezen alkalom felhasználásával elhagyta hazáját, átkelt a tengeren és átjött Németországba hódító, igazi „imperialista” háborúban dicsőséget, országokat és a császári koronát megszerezni. Mindenkinek el kell ismernie, hogy a harmincéves háborúban nem a katolikus Egyház volt az, amely támadó háborút vezetett. Ha csak tőle függött volna, sohase lett volna harmincéves háború, s ha már ki is tört, semmiképpen se tartott volna el harminc évig.

Visszavágásként protestáns részről semmiképpen se mondhatják tehát azt, hogy ha protestáns részről volt vallási gyűlölet, volt katolikus részről is, hogy ha a protestánsok megvetették a katolikusokat azért, mert szerintük megrontották a kereszténységet s e megvetésből keletkezett gyűlölet okozta a háborút, épp oly, sőt még több joggal mondhatják a túloldalon, hogy viszont a katolikusok meg megvetették a protestánsokat, mint eretnekeket, hogy a katolikusok, mint az egyedül üdvözítő Egyház vélt tagjai, ők voltak büszkék, gőgösek, kevélyek, hogy az ő kevélységük is gyűlölettel járt s ez a gyűlölet is háborúval.

Csak az a kevély, csak az a gőgös ugyanis, aki *jogtalanul* tartja magát nagyra. A jogos kevélység nem kevélység, hanem önértzet, az igazság öntudata, mely nem gyűlöletet kelt, hanem nemesít. Minden igazság egyedül üdvözítő, mert hiszen minden, ami tőle eltér, s még in-

kább, ami vele ellenkezik, csak hamisság lehet. A katolikusnak tehát, ha a vallását igaznak tartotta, egyedül üdvözítőnek is kellett tartania. Ha tehát ő eretneknek, helytelenül cselekvőnek tekintette azt, aki az egyedül üdvözítő Egyházon kívül állt s makacsul nem is akart ennek az Egyháznak tagja lenni, nem igazságtalanul ítélte el ezeket a felebarátait, nem kevély, nem gögős volt velük szemben, hanem csak igazságszeretetéből vezettette magát s csak a józan eszére hallgatott. Világos, hogy ez nem kevélység, hanem önrzet volt és az igazság kötelező szolgálata. Ez nemesítette, felemelte a katolikusot, nem pedig gyűlöletet keltett benne és gyilkosságra ösztönözte.

Ellenben a protestáns nem mondja és sohase mondta azt, hogy a protestantizmus egyedül üdvözítő, tehát – mert a kettő egyet jelent – nem mondta soha azt, hogy igaz. Nem is mondhatta, hiszen ahol igazság van, ott nincs és nem is lehet *szabadság*. Az igazság kényszerítő erővel bír, a protestantizmus pedig hitbéli és lelkiismeretbéli *szabadságot* hozott. És éppen e szabadság miatt protestáns Egyház nincs is, csak az egyedül üdvözítő Egyház ellen különféleképpen protestáló felekezetek vannak.

Világos tehát, hogy a protestantizmusban igazságról és egyedül üdvözítésről szó se lehet. Ha ennek ellenére mégis lenézi a katolikusot, világos, hogy ezt nem az igazság szolgálatában teszi, mely felemel és nemesít, hanem saját vallási elveivel is ellentétbe jutva gögből, kevély-ségből, melyet bosszant az, hogy valaki azt meri hinni, hogy azt az igazságot, melyet ő csak keres, már bírja is. Ebből a gögből gyűlölet fakad, az pedig háborút és gyilkosságot okoz, az igazság-öntudatból azonban lelki béke, nyugalom és szeretet származik. Az egyik támad, a másik legfeljebb védekezik, de azt is szeretetből teszi, hogy a tévely terjedését megakadályozza, vagy hogy a tőle bírt igazságot másoknak is tulajdonává tehesse.

Ezt az elméletet, ezt az „a priori” [tapasztalatot, tényeket mellőző] okoskodást, az „a posteriori” [tapasztalaton alapulót] is ugyancsak bizonyítják a tények. Ha a katolikusok, az egyedül üdvözítő Egyház követői épp úgy, sőt még jobban gyűlölték az eretnekeket, mint azok a régi Egyház híveit, mi az oka, hogy a katolikusoknak 1600 körül Németországban – noha ők voltak az erősebbek – mégse jutott eszükbe, hogy az eretnekség ellen fegyveres ligát alakítsanak? Hogyan, hogy ez nekik csak akkor jutott eszükbe, mikor már az eretnekek meg-alapították a maguk unióját s így már *védekezniük* kellett?

Mi az oka, hogy Csehországban nem a katolikusok dobták ki az ablakon az eretnekeket, noha a hivatalos hatalom az ő kezükben volt, hanem megfordítva történt? Mi az oka, hogy a harmincéves háború alatt nem a katolikus spanyol király vagy egy nagyra törő olasz fejedelem ment fegyverrel hódítani a német protestánsok közé vagy a katolicizmust kiirtott és eltiltító eretnek skandinávokat ment el móresre megtanítani, hanem ugyanezt egy protestáns svéd király próbálta meg a katolikusokkal? Pedig hát például egy Medicinek is lett volna ehhez annyi pénze és hatalma, mint a kis és akkor még elmaradott Svédország királyának! Pedig ami a vakmerőséget, a hadi tehetséget vagy a kalandorhajlamot illeti, mint az olasz condottierek [zsoldosvezérek], spanyol hidalgók [köznemesek], Napóleon, Mussolini vagy Hitler példája mutatja, ez a déli katolikus népek között is megvan legalább annyira, mint a nyugodt és hideg protestáns északiak között.

Különösen pedig mi az oka annak a feltűnő jelenségnek, amire már oly sokszor rámutatunk, hogy a XVI. században, a hitújítás korában, mikor még az eretnekség fenyegette pusztulással az egyedül üdvözítő Egyházat, nem keletkeztek vallásháborúk? Hogy nem a fegyver, hanem csak a könny és az imádság volt a katolikusok fegyvere az eretnekség göggyével, gyűlöletével és forradalmi zavargásaival szemben? Hogy a katolicizmus egész Skandináviából, Németországból, Lengyelországból, Csehországból, Magyarországból és Erdélyből úgyszólván minden látható ellenállás nélkül pusztult ki s vallásháborúk, olyanok, melyeket fegyverrel vívtak, csak a XVII. században, akkor keletkeztek, mikor már nem az egyedül üdvözítő Egyház, hanem az eretnekségek létét fenyegette veszély?

Ha pedig ezen érvünkre valaki azt feleli, hogy ez a katolicizmus híveinek tehetetlensége, együgyűsége és gyámoltalansága miatt történt, ez pedig nem lehet dicsősége az Egyháznak, azt válaszoljuk, hogy dehogyan nem. Ez az együgyűség, gyámoltalanság a katolicizmus következménye. Hát nem látja, hogy itt Tolsztoj Bolond Ivánjának az esetével van dolgunk, hol a regény szereplői igazi keresztények voltak s mint ilyenek, azért dicsők, mert ők csak sírni és imádkozni tudtak, nem emeltek fegyvert a támadók ellen, hanem inkább túrték, hogy kipusztítsák őket, mintsem ők is fegyverrel védekezzenek. Nem látja, hogy ez az a lelkiület, melyet az Evangélium lehel s mellyel egyedül lehetne kiküszöbölni a földről a tömeggyilkosságokat? Nem látja, hogy ez az az alázatosság, mely meghozza a békét s mely ellentéte annak a gyűlöletnek, mely viszont szükségképpen magával cipeli mindig a háborút?

Az egész emberiséget ilyen alázatossá tenni sohase lehet, mert ezt tömegben csak az Isten angyalai és szentjei az égben tudják megvalósítani. Látjuk azonban, hogy részben a földön is meg lehet ezt csinálni s hogy az Egyház állandóan csinálja is és hogy működésének eredménye meg is látszik a hívein.

Aki nyitott szemmel nézi a történelmet, észre kell vennie, hogy az alázatosság és vele a béke mennyire együtt jár azokkal, akiket ez az Egyház vezet és akik erre az Egyházra hallgatnak. Hogy ez a tömegre, a világra nem vonzó, hanem egyenesen ellenszenvesen hat, hogy a világ nem azt veszi észre benne, ami eszmei és felemelő, hanem csak azt, ami hátrányos, ti. hogy a földön többnyire bukással jár s ami ellenszenves, hogy ti. gyámoltalanságnak látszik, s hogy itt a földön nem azok győznek, akik alázatosak és fegyvert ragadás helyett csak sírnak és imádkoznak, természetes.

De ezt nem nézhetik le azok, akiknek tetszik Tolsztoj Bolond Ivánja és akik amiatt keseregnek, miért rendeznek az emberek egymás között állandó vérfürdőket. Ha valakinek nem kellene vérfürdők, meg kell becsülnie az alázatosságot s a fegyver helyett az imádságot és a könnyeket, mert csak ezek vagy a vérfürdők között választhat. Béke tehát csak akkor lesz a földön s a háborúk kiküszöbölését csak akkor lehet elérni, ha megértjük, megbecsüljük és követjük a katolikus Egyházat. Ha hozzászoktatjuk magunkat, hogy nem az erő és nem a siker minden, hanem az alázatosság és a türelem is valami, és ha belátjuk, hogy a könny és az imádság erősebb fegyver, mint a fegyver. Még akkor is, ha a fegyver hidrogénbomba.

*

Ráműtöttem már, hogy még a legvilágiasabb pápának is mennyire kicsiny volt mindig a hadserege és a földi hatalom és uralom mindig mennyire mellékszerepet játszott tulajdonképeni hivatása mellett. De nemcsak ez válik a pápák becsületére s nemcsak ez bizonyítja, hogy az Egyház mindig a béke képviselője volt a földön, hanem még azt is meg kell állapítanunk, hogy az Egyház, ha kénytelen volt földi hatalmat is birtokolni, mindig meglátszott rajta, hogy nem neki való, hogy ő nem a nyers erő, hanem a szellem birtokosa, hogy nem a harc, hanem a béke embere, hogy a szó szoros értelmében úgy állt rajta ez a szerep, mint a tehénen a gatyá.

Lehet-e csattanósabb cáfolatot elképzelni arra az állításra, hogy az Egyház a középkorban elfajult s a pápák inkább voltak világi uralkodók, mint lelki vezetők és rendszeresen viseltek háborúkat saját híveik ellen, mint azt, melyet maga az olasz nyelv szolgáltat? Az olasz nép, mely a maga bőrén tapasztalhatta a pápai hadsereg, a papi uralomvágy s az imperializmus mibenlétét és a papi „harcias” szellemet és háborúskodást, e téren szerzett tapasztalatait a következő módon örökölte meg:

Ha Kőrösi nagy olasz-magyar szótárát a „pápa” címszónál kinyitjuk, a következő sajátos olasz kifejezőmódokat találjuk és tanulhatjuk meg: „Soldato del papa” annyit tesz, mint „gyöngye katoná, anyámasszony katonája”. Gondolhatjuk belőle, milyen harciasak és erőszakosak voltak a pápa katonái és milyen sokat szenvedhetett tőlük az olasz nép! Aztán: „Soldati del papa ce ne vuol sette a sbarbare una rapa: A pápa katonái közül hétnek kell összefogni, hogy a földből egy szál répát kihúzzanak”.

Látjuk tehát, hogy az Egyház hadserege nem volt valami rémes hadsereg se az ellenség-re, se annak a földnek a népére, melynek területén hadjáratot vezetett. Lehet-e józan ésszel még csak gondolni is arra, hogy ezzel a hadsereggel *harcias* lehessen valaki s *támadó* hadjáratokat vezessen, sőt lehetett-e ilyen hadsereggel sikerrel még csak védekezni is? Ugyancsak láthatjuk belőle, hogy Krisztus katonái nemcsak támadni nem szoktak, hanem még a fegyveres védekezéshez se értenek. A pápa katonái egész lelki alkatukkal s ebből folyó viselkedésükkel szótlanul is szinte ordították, hogy a béke fejedelmének a katonái. Olyan hatalom szolgálatában állnak, melynek nem a harc a kenyeré, sőt a harc a természetével ellenkezik.

Hogy pedig azt a megbocsátást és ellenségszeretetet, mely az Evangélium lényege: melyet Tolsztoj Bolond Ivánja csak a regényben gyakorolt, de még ott is a „bolond” jelzőt kapta miatta, de amellyel egyedül lehet elkerülni a háborúkat és lehozni a földre az örök békét és amelyet oly keserves valóságosan is gyakorolni a gyarló embernek, a papok maguk mennyire gyakorolják a valóságban is, arról éppen a napokban volt alkalmam meggyőződni egy olyan volt Horthy-ezredes szájából, aki a kommunisták tököli internáló táborából épp ekkor szabadult ki.

Az a pap – mondta –, akivel ott együtt volt és akit pribékjei törvénytelenül még kegyetlenül össze is vertek (amit az ezredessel nem tettek meg), rabtársainak nagy titkon misét mondott azokból a mazsolaszemekből kisajtoltt borral, melyeket a raboknak hazulról küldött kalácsból szedtek ki. Ez a pap mise után mindig azt mondta: „Imádkozunk ellenségeinkért, öreinkért s azokért, akik minket ide juttattak.” S a rabok imádkoztak, pedig az egyik ör akkor is olyan vágott gumibotjával az egyik rab karjára, hogy a csont is eltörtött tőle (gipszkötésbe tette utána az orvos).

A Habsburgok az a fél évezreden át a világ történelmében meghatározó szerepet játszó uralkodóház, mely talán valamennyi dinasztia között a legjobban volt katolikus és amelynek történelmi szerepén legjobban látszik is az a keresztény alázatosság, mellyel együtt jár a háborútól való irtózás és a béke szeretete. De nemcsak ezt tapasztaljuk rajtuk, hanem a krisztusinak másik ismertetőjelét; a gyűlöletet, az agyonrágalmazottságot, az üldözést is. Ahogyan Krisztust nem szenvedhette és nem szenvedheti a világ, épp úgy nem szenvedheti a Habsburgokat se. Elmondhatjuk róluk azt is, hogy a világtörténelem legellenszenvesebb uralkodóháza. Az emberek ugyanis jobb szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak valának.

A Habsburgok alázatosságában és békeszeretetében is csak az ellenszenveset látja a történetírás, a nyálkásságot, a nemtörődömséget, a passzivitást, a határozatlanságot, a nagyvonalúság hiányát, a tanácsosuralmat, a tehetetlenséget. Azaz olyanformán van velük, mint az olasz nép a pápa katonáival. Azt senki se vette és veszi észre bennük, hogy *nem azoknak a tulajdonságai, akik háborúkat szoktak indítani és háborúkat szoktak vezetni*. S kell-e egy uralkodóházban ennél becsebb tulajdonság?

Az is elkerülte bírálóik figyelmét, hogy a Habsburgok annak ellenére, hogy állítólag nélkülöztek minden nagyvonalúságot, minden olyat, amivel nagy tetteket lehet végrehajtani, a világ figyelmét magukra irányítani és dicsőséget szerezni s erre a dicsőségre soha nem is vágyakoztak, tehát annak ellenére, hogy nagyravágyással, szenvedélyeikkel vagy gyűlöletükkel valaha is vérbe borították volna a világot, a keresztény civilizációnak mégis legnagyobb hatalommal bíró és hatalmukat legtovább megtartani tudó vezetői maradtak. Ezzel tehát még arra is példát adtak minden utánuk következő hatalomra és parancsolásra vágyó embernek, hogy még földi hatalmat szerezni és megtartani is lehet alázatossággal és békeszeretettel és éppen ezzel lehet legjobban.

Egy család se szerzett még a világtörténelem folyamán annyi országot és uralkodott oly sokáig fajlag egymástól elütő népek egész konglomerátumán, melyet fegyverrel, melyet hódítással, melyet nagyravágyásból szereztek volna. Ők is ontottak az országokért rengeteg vért és viseltek értük nagyon sok háborút, *de nem megszerzésükért, hanem megtartásukért*. Ők

nem azért háborúskodtak, hogy új országokat szerezzenek, hanem csak azt védték, ami már az övék volt.

Ezt nem számíthatjuk bűnüknek, mert hiszen ha még ezzel se törődtek volna, akkor csakugyan megérdemelnék, hogy lenézzük őket tehetetlenségükért. Igaz, hogy az Evangélium azt mondja, hogy ha megütnek a jobb orcádon, tartsd oda a balt is és ez a mi esetünkben azt jelentené, hogy ha a szomszédod el akar tőled venni egy országot, adj oda neki helyette kettőt (kivált ha olyan sok van belőlük, mint a Habsburgoknak volt). Ámde ne feledjük, hogy akkor, mikor az egész világtörténelem *hódításokból* áll s a legtöbb hódítónak (Napóleonnak, Nagy Frigyesnek, Gusztáv Adolfnak stb.) *még ezt is* megbocsátjuk, akkor kissé bosszantó képmutatás a Habsburgoknak viszont még azt is szemükre hányni, mert nem adták oda a hódítóknak szó nélkül még a magukét is.

Főképpen pedig ne feledjük el, hogy az országok régen se voltak az uralkodóknak egyszerűen csak olyan tulajdonai, mint a földbirtokosoknak a földje, *s ezért az uralkodóknak a közösségek, a nemzetek iránt is voltak kötelességeik s különösen voltak effajta kötelességei a Habsburgoknak, akik eszmei alapon álltak, s amit maguknak tartottak meg, azt a katolikus erkölcsnek és igazságnak tartották meg, amit pedig elvesztettek, azt a katolicizmusnak vesztették el. A magukét védeni tehát nemcsak joguk, hanem kötelességük is volt, mert hiszen egy eszmét védték vele.*

A Habsburgok közmondásos „tehetségtelenségét” mindjárt nem nézzük le akkor, ha ezt a „tehetségtelenséget” a háború és béke szempontjából nézzük. Pedig van-e ennél fontosabb szempont? Áldottnak kell mondanunk ugyanis azt a „tehetségtelenséget”, mely a tömeggyilkosságoktól kíméli meg az embereket és a béke áldásaival ajándékozza meg őket. Világos, hogy ilyen nagy áldása nem lehet egyszerűen csak a tehetségtelenségnek. Ahhoz ugyanis még a hülyének is van esze, hogy ha megütik, ő is visszaüt, mert ehhez nem is ész kell, hanem csak életösztön, az pedig megvan mindenkiben, még a hülyében is egész addig, amíg csak él.

Ahhoz se kell tehetség, hogy valaki gögös és elbizakodott legyen, ha van mire, sőt éppen a tehetségtelenség nagyon is gyakori megnyilvánulása, hogy még akkor is büszke és elbizakodott, ha nincs mire. Egyébként is képtelenség feltenni, hogy egy olyan család, mely tagjainak tehetségtelenségéről hírhedt, félezer éven át tudjon megtartani kezében egy olyan méltóságot (a német-római császárságot), mely az egész keresztény társadalom urát és legfőbb vezetőjét jelentette s amelyet *minden egyes esetben külön választással* kellett megszerezni.

S csakugyan ha egyenként nézzük ezeket az alázatos, nagyravágyás nélküli, tehát szürke és tehetségtelen tucatembereknek látszó Habsburgokat, azt látjuk, hogy szinte egytől egyig az átlagot meghaladó tehetségűek s szinte kivétel nélkül nagy műveltségűek voltak. Tekintsünk most el II. Józseftől és II. Lipóttól, akiknek nagy tehetsége közismert (II. Lipót is mint Toscana nagyhercege már a magyar és császári trónra való kerülése előtt egész Európában közismert volt, mint filozófus fejedelem és a tőle kormányzott Toscanát a „felvilágosultság” korában mintaállamnak tartották), mert ez a két Habsburg császár nem volt jellegzetes, nem volt vallásos Habsburg. (Jellemző azonban, hogy a békeszeretet még bennük is megvolt.) Nézzük csak a család jellegzetes, vallásos s ezért tehetségtelennek tartott tagjait.

Láttuk, hogy mind *I. Ferdinándról*, mind *I. Lipótról* szinte közmondás volt udvari körökben, hogy több volt a fejükben, mint akármelyik tanácsadójukéban vagy miniszterükéban. (Láttuk, hogy V. Károlyról is ezt tartották.) *Miksa* olyan tehetség volt, hogy korszakalkotó dolgokat vártak tőle. Látjuk, mennyire édig magasztalja Coxe, a protestáns lelkész. A vége aztán az egésznek az volt, hogy „csak” a „béke császára” lett belőle. (De talán ez is csak valami.)

Rudolf közismerten *tudós* császár volt. A cseh ipar nagyon sokat köszön neki. *II. Mátyásról* se mondhatjuk, hogy tehetségtelen volt, hiszen bátyjával szemben ő egyezett meg Bocskaiékkal. *II. Ferdinánd* az egyik legtehetségesebb Habsburg. *III. Ferdinánd* még mint hadvezér se volt utolsó, ifjabb testvére, Lipót, pedig egyenesen elsőrangú vezér volt.

I. József korán meghalt, de Lovina naplójából tudjuk, hogy az átlagosnál ő is tehetségesebb volt. III. Károly, mint szintén Lovina naplójából megtudhatjuk, mind a sportban, mind a tudásban meghaladta az udvar bármely főnemesi apródját. Mária Terézia egyenesen a legtehetségesebb Habsburg volt.

I. Ferenc sok testvére között még a legkisebb tehetségű volt, de ő is tehetségesebb volt az átlagnál, mert hiszen olyan testvérek között volt az utolsó, mint József nádor, Károly, aki még Napóleont is megverte, és Sándor, aki halálát is vegytani kísérletezés közben lelte.

V. Ferdinánd szerény, alázatos és beteg ember volt, de ő is nagy műveltségű s különösen a botanikában volt nagy tudása. Ferenc József szellemi nagysága s különösen bámulatos emlékezőtehetsége (ebben majdnem minden Habsburg kiváló volt) közismert. Rudolf trónörökösnek és Ferenc Ferdinándnak az átlagot messze felülmúló tehetsége szintén általánosan elismert. Rudolf könyveket is írt. IV. Károly is tehetségesebb volt az átlagnál. Mutatja ezt különféle kísérlete is. Fia, Ottó, az átlagnál szintén sokkal tehetségesebb és műveltebb ember.

Mindebből láthatjuk, hogy ha ezek ellenére a Habsburgok mégis a nagyravágyásról és nagy tervek hiányáról, egyhangú uralkodásukról, a tanácsosaikra való túlságos hallgatásukról és békeszeretetükről voltak híresek, az nem folyhatott egyszerűen csak a „tehetségtelenségéből”, hanem kereszténységükből, alázatosságukból és békeszeretetükből, azaz katolicizmusukból.

A Habsburgok azért voltak „tehetségtelenek”, mert az uralkodók „tehetségesség” körülbelül egyenlő a háborúkkal, a Habsburg-féle „tehetségtelenség” pedig a keresztény békeszeretettel. Amelyik uralkodó igazi keresztény és békeszerető, az szükségképpen olyan értelemben „tehetségtelen”, mint a mi Habsburgjaink azok voltak. Ha ellenben más uralkodók nem lettek volna olyan tüneményesen „tehetségesek”, mennyivel kevesebb háború, tömeggyilkosság és szenvedés lett volna a földön!

Korunkban nemcsak az uralkodók számítanak már, sőt elsősorban már nem ők számítanak. Ma már nem az ő „tehetségességük” okozza a háborúkat, hanem másoké. Ha a francia enciklopédisták, ha Voltaire, Rousseau, Mirabeau, Robespierre, Danton, Dumouriez, Marat nem lettek volna olyan nagy tehetségek és olyan jó szónokok (vagy ha a nagy tehetségük mellé ők is keresztények is lettek volna, mint a Habsburgok), nem lett volna francia forradalom, s az a sok vérfürdő, ami vele járt, mind elmaradt volna. (Pedig ki meri azt mondani, hogy akkor a sajtószabadság, a törvény előtti egyenlőség és a népképviselői rendszer is elmaradt volna? Ez mind akkor is meglett volna, csak vérfürdők, éhínségek (és assignaták [rossz pénz]) nélkül, lassú haladás eredményeként, alig néhány évtizeddel később. Még inkább ezt kell mondanunk a mi 48-as vívmányainkról.)

Ha Napoleon nem lett volna annyira tehetséges, vagy a tehetsége mellé ő is olyan keresztény is lett volna, mint nagy ellenfele Károly, a Habsburg-főherceg, akkor a napóleoni háborúk is elmaradtak volna. Ha Garibaldi, Manzini, Cavour és társaik nem lettek volna annyira tehetségesek, vagy ha azok lettek volna, de olyan keresztények is egyúttal, mint a Habsburgok, akkor Olaszország egész XIX. századi élete se lett volna csupa háború, forradalom és izgalom. S talán olyan nagy baj lett volna, ha Olaszország nem is egyesült volna egy állammá? Erre az egyesülésre csak az olasz nemzeti büszkeségnek volt szüksége, semmi másnak. Hiszen az olaszok akkor voltak a kultúra zászlóvivői és akkor alkottak nagyot, mikor még apró államokra oszlottak. Ha megmaradtak volna apró államoknak, akkor Mussolinijük se lehetett volna s így nem tehetett volna – éppen azért, mert akkor már egy államot alkottak – valamennyiüket tönkre.

Ha Marx nem lett volna olyan tehetséges, nem lett volna marxizmus, nem lettek volna már századok óta állandóan elégedetlenek és forradalmakat csinálók a proletárok. S még csak azt se igen mondhatjuk, hogy akkor most nyomorognának s szabadon zsákmányolnák ki őket.

Ha Hitler nem lett volna olyan tehetséges, vagy ha az iskolában a Habsburgokat nem lenézni, hanem utánozni tanították volna (mert az osztrák iskolákban se így tanítottak) s így a tehetsége mellé, mint a többi osztrák, ő is keresztény is lett volna, nem pusztult volna el és

nem ment volna tönkre Ausztriával együtt egész Németország s a büszke poroszok közül nem pusztultak volna el milliók az orosz pusztaságokon és bányákban.

Ha a cár nem pravoszláv, hanem katolikus lett volna (s vele együtt természetesen az oroszok is), akkor Oroszországban a vallásosság nem lett volna formáság, a cár uralma nem lett volna önkényuralom s a forradalommal és az igazgatóssal szemben az ő uralma és az orosz nép lelke is ellenállóbb lett volna.

Ha Lenin és Sztálin nem lett volna annyira tehetséges, és ha igen, legalább keresztény is lett volna s megtudta volna, hogy a gyűlölettel (az osztálygyűlölettel) szükségképpen együtt jár a háború és a vérfürdő, béke pedig nincs alázatosság nélkül (azon alázatosság nélkül, melynek ők olyan nagy gyűlölői voltak, hiszen *öntudatos* proletárt akartak), akkor nem lett volna második világháború s nem kellene rettegnünk a harmadiktól és az egész emberiség pusztulásától.

Ha Kossuth és Petőfi nem lett volna annyira tehetséges, nem lett volna nálunk se szabadságharc s természetesen mi se vesztettünk volna vele semmit, sőt előbbre lennénk (hiszen amit ők csináltak, az tökéletes leveréssel végződött).

Az Evangélium ellenségének, a világnak, a tucatembernek és a történetíróknak, a Mirabeau-knak, Dantonoknak, Robespierre-eknek, Napóleonoknak, Kossuthoknak, Petőfiknek, Hitlereknek, Marxoknak, Lenineknek és Sztálinoknak csak az erő, az öntudat, a siker imponál. Az alázatosságot ők lenézik. Hogy emellett mégis békepártiak, csak azt mutatja, mennyire logikátlanok és mennyire nem keresztények.

Meg kell tanulnunk, hogy ha békét akarunk, akkor nem az öntudatot, nem a szabadságot, nem az elbizakodottságot, még csak nem is a nemzeti önérzetet kell élesztenünk az emberekben. Akkor nem az ellenséget kell szidnunk, gyaláznunk előttük, hanem önismeretre és alázatosságra kell őket nevelnünk. Ha csakugyan nevelünk, nem is tehetünk mást, mert hiszen öntudatra, büszkeségre, elbizakodottságra, gyűlöletre nem kell *nevelni*. Az jön magától, sőt nem is kell jönnie, hiszen már anyánk méhéből hozzuk magunkkal a világra. Hiszen lényegében mindez azonos az állati életöszttel.

Ha örök békét akarunk a földön, akkor meg kell tanítanunk az embereket arra, hogy az alázatosság nem szükségképpen *erőtlenység, ügyefogyottság, tehetségtelenség és elesettség*, hanem lehet tudatos, önneveléssel szerzett erény is, melyet minden erény között a legkeserveesebb, de a legérdemesebb is megszerezni, mert hiszen tőle függ, hogy ezután is gyilkolni fogják-e egymást Ádám ivadékai, vagy pedig eljön végre közibük a béke uralma.

Ha pedig a tökéletes béke uralmát emberek között lehetetlennek kell mondanunk, akkor legalább kevesebb lesz köztük a gyűlölet és a vele járó háború és tömeggyilkosság. A háború megszűnését ne úgy akarjuk elérni, hogy szidjuk az Egyházat és a papokat, hogy miért engedik meg (ennek a szidásnak is a kevélység az oka), mintha bizony megengednék s mintha bizony a háborúskodók tőlük kérdeznék, megengedik-e, hanem hallgatunk az Egyházra, s nem lenézzük az alázatosságot, az egyszerűséget és a megbocsátást, hanem tiszteljük és utánozni próbáljuk. De különösen tiszteljük a hatalom *alázatos* birtoklóit, például a Habsburgokat.

Ne lenézzük őket azért, hogy ők országaikat „csak” házassággal szerezték, nem pedig vérrrel, hanem tiszteljük inkább őket érte. Az ő házassági sikereiket látva még önbizalmunk is növekszik, mert az ő történetükből láthatjuk, hogy nemcsak vitézséggel, tehát háborúkkal, hanem alázatossággal, kereszténységgel, békeszeretettel is lehet boldogulni még a földön is és még anyagi téren is. A Habsburgok fél évezredes római császársága pedig megtanít bennünket arra, hogy országokat nemcsak szerezni, hanem megtartani is lehet békeszeretettel, sőt azzal jobban, mint háborúkkal.

Még V. Károlytól, a legtehetségesebbnek és kivételesen legharciasabbnak tartott Habsburgtól is azt írja Ludwig Pfandl (Juana la Loca), hogy „*a háború szinte mindig hitetlenek és eretnekek ellen folyt*” (95. o.) és hogy „Károly sohase kereste a háborút vagy az ellenségeskedést Franciaországgal, nem is lehet hibáztatni ezekkel a háborúkkal kapcsolatban, hanem

kénytelen volt vállalni egyiket is, másikat is csupán azért, mert Miksa unokája és örököse volt”.

Fiaról, a leggyűlöltebb és legerágalmazottabb Habsburgról, II. Fülöpről, akiről pedig mindenki azt hiszi, hogy hódító háborút folytatott a kálvinista Németalföld ellen, azt írja, hogy olyan tépelődő természetű volt, hogy mire valamire végre el tudta magát szánni, arra már mindig elkészt.

Bizonyára nem zsarnokok, és nem gonosz emberek szoktak így csinálni!

Ej, ha Napóleon, Kossuth, Hitler, Sztálin is ilyen tépelődő ember lett volna! De sok háború elmaradt volna akkor!

„Minél jobban felkutatjuk – írja ugyanő (104. o.) – annak a németalföldi nagy felkelésnek az okait, melyet Montigny és az Orániai *gazemberei* szítottak, annál jobban kislül, hogy nem szellemi mozgalom gyümölcse volt, hanem ravasz hitszegés műve.”

Pedig ezt a németalföldi „szabadságharcot” még ma is milyen tisztelettel tárgyalja a történelem s milyen gyűlölettel Németalföld „kegyetlen” elnyomóját, II. Fülöpöt!

„Mindaz a gyűlölet, hazugság és rágalom – folytatja Pfandl –, amelyet csak ördög tanyájává vált örült emberi agyak kiszelni tudnak, mint zavaros áradat öntötte el már élete folyamán ezt a spanyol uralkodót, hogy nevének megbecstelenítését ellepje. És ez eltartott századokon át. És miért? Nemcsak azért, mert az a szerencsétlenség jutott osztályrészéül, hogy olyan *hitvány árulók*, mint egy Orániai Vilmos, Montigny és Pérez Antal, ártatlan áldozata legyen, hanem azért is, mert a Gondviselés egészen páratlan küzdelem középpontjába állította. Mert a római katolicizmusnak a német, román és angolszász hitújítással való ádáz küzdelme idejében ő volt az élkatolikus. Végül, mert az ellenségek egész világa állt vele szemben, mely annak a kornak jellegzetességeként *nem* mindig harcolt *tisztességes* fegyverekkel.”

Hogy e II. Fülöpre annyira megtisztelő és ellenségeire annyira lesújtó nyilatkozatokat kellően értékelni tudjuk, csak azt emelem ki, hogy Pfandl – ha ugyan egyáltalán katolikus – művei után értékelve egyáltalán nem látszik katolikus alapon álló tudósnak.

Látjuk tehát, hogy a legzsarnokabbnak tartott s ezért leggyűlöltebb Habsburg is valójában aljas és gazember s ezért mindenre képes ellenségeinek naiv és ártatlan áldozata volt, akik – hogy gaztetteik ki ne süljenek – gondoskodtak áldozatuk kellő megrágalmazásáról is.

A mi Habsburgjaink egész 400 éves uralma alatt nem tudok felfedezni egyetlen támadó háborút. Velünk, magyarokkal szemben például mindig védekezők, mindig a megtámadott fél voltak. A mi részünkről se szeri, se száma nem volt a felkeléseknek. Mikor erejük külföldön le volt kötve, mi itthon mindig hátra támadtuk őket (s természetesen *már akkor is mindig hadüzenet nélkül*; lásd különösen Bethlen Gábort), úgyhogy ők előre bizonyosan tudhatták, hogy ha bajba kerülnek, a magyar protestánsok mindig növelni fogják bajaikat. *Nekik azonban olyankor, mikor erejük nem volt lekötve, s így minden nagyobb kockázat nélkül megcsinálhatták volna, sohase jutott eszükbe, hogy visszaadják a kölcsönt, ők rohanjanak meg előre bennünket, tegyenek alaposan tönkre s így elvegyék egyszer s mindenkorra a kedvünket és a lehetőséget egy újabb felkeléstől.*

A balul végződött Wesselényi-összeesküvés után rászánták magukat a nagy költségre és sereggel szállták meg az országot, de akkor is csak védekezésre szorítottak s még ekkor is nemcsak igazságtalan magyar birtokelkobzásokat nem foganatosítottak, hanem mint láttuk, lassacskán még azoknak a kálvinista és lutheránus gazdag köznemesi családoknak a vagyonát is mind visszaadták, akiknek tagjai hűtlenségükért és a törökkel való cimborálásért a lefejezést is bőségesen megérdemelték volna és akik nagy részét a törvényszékek halálra is ítélték, csak a „tehetségtelen” Habsburgok nem hajtották végre az ítéleteket. Pedig hát *ez* a fontos, nem pedig a csak elméleti ítélet.

Thököly hívei közül is hányan bűnhődtek? Úgyszólván egy se. Pedig hát Thököly ugyancsak kudarcot vallott, s ha a gyűlölet és a bosszú meglett volna, akkor ugyancsak lett

volna lehetőség a törvényes büntetésre. Rákóczi híveivel is ugyancsak alkalmuk lett volna elbánni s ők helyette a szatmári békét adták nekik és a nemzetnek. Még 1849-ben is csak azért volt némi megtorlás, mert a felkelést egy *nem* osztrák és egy *nem* katolikus német (Haynau) verte le.

Még a „pogány” törökkel szemben is mennyire látszik ezeken a Habsburgokon a békeszeretet! Montecuccoli Szentgotthárdnál megveri a pogányt, de azért ők utána mégis azonnal békét kötnek. Itthon nálunk úgy felháborodnak ezen az örült békeszereteten, hogy a Wesselényi-összeesküvés tör ki miatta és a törökkel való cimborálás lesz belőle.

Még a Magyarország felszabadulását eredményező háborúban is a török volt a támadó fél. Az jött Bécs ellen. Még ennél is elképesztőbb, hogy Lipót még a Bécs ellen támadó törökökön vívott nagy győzelme után is újra békét akar kötni a kihívó ellenféllel, s hogy mégse lett belőle semmi, igazán nem rajta múltott. Az igazság tehát az, hogy *Lipót kiüzte ugyan Magyarországról a törököt, de részéről még ez se volt támadó hadjárat.* Ő ekkor is felajánlotta a békét s a török volt az, aki nem fogadta el.

Láttuk, hogy mikor a gazdag spanyol örökség családja számára való megtartásáról volt szó, akkor is mennyire nem készült ennek megvédésére Lipót. Láttuk, hogy valósággal közbotrány volt az udvarban, hogy noha a vak is látta már, hogy háború tör ki az örökség miatt, mert a franciák elhódítják tőle, mégse tett még a védőháborúra se semmi előkészületet.

Mikor pedig, mivel nem volt fiú utóda, még a család osztrák birtokállományát is veszély fenyegette, III. Károly se háborúval felelt a veszélyre, még csak katonai felkészüléssel se, hanem a Pragmatica Sanctióval. Nem hadseregeket toborzott, nem fegyvereket vett, katonákat képzett ki, tehetséges hadvezéreket szerződtetett, hanem idejét, pénzét és energiáját arra fordította, hogy azokat az uralkodókat, akik részéről lánya örökségét veszély fenyegette, jogai elismerésének aláírására bírja. Ez sikerült is neki, s azt hitte, nyugodtan hajthatja álomra fejét, mert lánya örökségét, ha sok költséggel, akadállyal és fáradsággal is, de mégiscsak biztosítani tudta.

Ezek az ellenfelek azonban, miközben az okmányt, a Pragmatica Sanctiót aláírták, egyúttal seregeket is szerveztek és készülődtek a fegyveres küzdelemre s az aláírási komédiát is csak azért csinálták, hogy a Habsburg, mely nagy műveltsége és esze ellenére annyira ostoba volt, hogy hitt az emberi becsületben, maga ne készülődjék a háborúra. Mikor aztán az utolsó Habsburg a fejét örök álomra hajtotta, egy olyan lányt hagyott hátra, akinek az örökségét elismerte, garantálta, aláírta, sőt fegyveres megvédelmezésére is kötelezettséget vállalt mindenki, de a valóságban mégis az örökség elorzására ragadott fegyvert mindenki, ő maga pedig ott állt a bajban hadsereg és pénz nélkül, csupa aggastyán tanácsadókkal (mert apja megszokta és megszerette és nem volt szíve fiatalabbakkal felváltani őket) és olyan hadvezérekkel, akiket lustaságuk, jellemtelenségük vagy legalábbis tehetetlenségük miatt atyjának élete végén büntetésül börtönbe kellett vetnie.

Az a történetírás és irodalom pedig, mely e becstelen és esküszegő ellenfelek legbecstelenebbjének, Nagy Frigyesnek, kinek egész élete csupa támadó háborúból állt, dicsőítésétől hangos (mert becstelensége – hála tehetségének és szerencsésének – teljes sikerrel járt) s mely míg Nagy Frigyesnek tökéletesen megbocsátja a tömeggyilkosságokat, de – mint a tömeggyilkosságok elítélője és a béke barátja – azért a fegyvert nem érintő nazarénusokért is lelkesedik és Tolsztoj Bolond Ivánjában még azt a nemzetet is rokonszenvvel kíséri, mely akkor is hagyja magát lemeszárolni, mikor már rátört a vad és becstelen ellenség, ennek a történetírásnak a Habsburg számára Nagy Frigyes okosságával ellentétben csak gúnyja és lenézése van csak azért, mert – mivel hitt az emberi becsületben, az adott szó szentségében és mert békeszerető volt – tömeggyilkosságok helyett ésszel, érveléssel és az igazság ellenére is fegyverrel intéztek el, mégpedig sikerrel.

Ez a siker nekik annyira imponál, hogy megbecsülésük és rokonszenvük nem afelé irányul, aki hitt az emberi becsületben s ezért fegyver kiküszöbölésével akart elintézni politikai

dolgokat, de az emberi gonoszság miatt pórul járt, hanem azok felé, akik a háború hívei voltak, a becsülettel nem törődtek, benne nem hittek, de viszont a küzdelemben ők maradtak felül.

Hogy utána Mária Terézia elvesztett Sziléziája visszaszerzésére megindította a hétéves háborút, bizonyára egy tárgyilagos ember se számítja *támadó* háborúnak s nem mutat rá diadallal arra, hogy lám, azért mégiscsak indítottak támadó háborút még a Habsburgok is. De ha valaki rosszakaratában még ezt is *támadó* háborúnak minősítené, azt figyelmeztetjük, hogy *még a hétéves háborúban is Nagy Frigyes volt a támadó fél, nem Mária Terézia*. A porosz király ugyanis tudva, hogy támadni mindig előnyösebb, mint védekezni (erkölcsi okok pedig őt sohase feszélyezték), most se várta meg, míg Mária Terézia megtámadja, hanem megelőzte és ő támadott (persze most is hadüzenet nélkül) s e józan ésszel senkitől se várható meglepetéssel nagy hadászati előnyöket is szerzett ezáltal magának.

Hogy a hétéves háború is eredménytelenül végződött és Szilézia mégiscsak végleg a porroszoké maradt, ahhoz megint csak nagyban hozzájárult Mária Terézia lelkiismerete és ebből folyó békeszeretete. Még így is annyira bántotta ugyanis az, hogy háborút viselt (ezt lelki naplója bizonyítja) és annyira sajnálta alattvalóit a háború okozta szenvedések miatt, hogy ez is nagyban hozzájárult, hogy nem aknázza ki Nagy Frigyes kimerültségét, hanem Szilézia elvesztésébe belenyugodva megkötötte vele a békét.

Tudvalevő, hogy Mária Terézia idejében a Wittelsbachok uralkodó ágának kihaltával Bajorország is a Habsburgok öröksége lett. Hogy az örökség még törvényesebb legyen, az akkor még csak trónörökös II. József még a mellékági várományost is rávette – természetesen nem ingyen – az őt illető jogról való lemondásra. Mivel azonban a Habsburgok ellenségei miatt még így is háborúval kellett volna megszerezni ezt az örökséget, Mária Terézia, trónörökös fia nagy bosszúságára, inkább lemondott Bajorországról, mintsem háborút viseljen miatta.

Utána I. Ferenc szintén csak *védekezett* Napóleon ellen. Hogy utána az egyes nemzeti szabadságharcokban is *nem* a Habsburgok voltak *a támadók*, a dolog természetéből következik. Olyan hosszú békeidőt pedig sohase ért még meg hazánk, mint amilyen hosszúban Ferenc József alatt volt része.

Ami az első világháborút illeti, itt Ferenc József látszik a támadó félnek, hiszen ő üzenté meg a háborút Szerbiának. Ez is csak látszat azonban s a tényleges támadóként Szerbiát, illetve a pánszlávizmust kell megbélyegeznünk. A nemzetiségi eszme az, amely felelős ezért a békebontásért és így az egész világháborúért.

Ferenc Ferdinánd meggyilkolása támadás volt Szerbia részéről. Kihívás, melyre felelni kellett. S a hívás annál követelőbb volt, mert hiszen egy kis Balkán-állam követte el egy 50 milliós nagyhatalom ellen. Aki elolvassa a gyilkosságot megelőző évek szerb sajtóját és ugyanezen évek követi jelentéseit Belgrádból, az napnál világosabban látja, hogy a gyilkosság nem véletlen volt, hanem tervszerűen kiszámított izgatás és régóta folyó nemzetiségi politika eredménye, mely mögött Oroszország állt és melynek a háborút előbb vagy utóbb, de szükségképpen ki kellett robbantania. *Nem azért lett háború, mert Ferenc József monarchiája akart újabb szláv területeket hódítani, hanem azért, mert a szlávok – orosz bujtogatás és védelem mellett – akarták elhódítani a monarchia szláv területeit.*

A gyilkosság tetteseinek nyomozása napnál világosabban kiderítette, hogy a bűntényt Szerbiában állami támogatással tervezték meg és hajtották végre. Világos, hogy ezt egy független állam nem tűrhette, ha pedig egy nagyhatalom tűrte volna el egy parányi kis szomszédjától, akkor csak kétségbeejtő gyöngeségét árulta volna el vele. Ez a türelem azonos lett volna a gyáva tehetetlenséggel s még jobban háborút robbantott volna ki, mint az erélyes fellépés. Ezzel a monarchia csak szarvat adott volna a szerb irredentizmusnak.

Egyébként az ultimátum elküldésével még egyáltalán nem volt eldöntve a háború. Ki gondolt akkor még arra, hogy Szerbia követelésünket a gyilkosok megbüntetésére vissza meri majd utasítani? Akkor még mi nem tudhattuk ugyanis, hogy Szerbia mindent Oroszország biztatására és segítő ígéretének birtokában tesz. Emlékszem, hogy akkor én magam is, mint

21 éves papnövendék bizonyosra vettem, hogy nem lesz semmi, „mert a végén mi úgyis mindig engedünk”. Sajnos most nem így lett, mert a katasztrófát még engedményekkel se lehetett elkerülni, s ha lehetett volna, az nem elkerülés, hanem csak néhány évre való elhalasztás lett volna.

A Habsburgok egész történetén jól látható tehát, mennyire békeszeretők azok, akik igazi katolikusok és hogy a Habsburgok mennyire igazi katolikusok voltak ebben az annyira fontos tekintetben is. Látjuk azonban azt is, milyen igazságtalan hozzájuk a történelem.

A békéhez alázatosság kell, a büszkeség pedig háborút okoz. A büszkeségnek azonban van rokonszenves oldala is, mert hiszen erőt, s legtöbbször sikert is jelent, az pedig imponál az embereknek. Az alázatosság ezzel szemben rendszerint a gyöngeséggel szokott együtt járni, a gyöngye nemzet és a gyöngye uralkodó pedig minden, csak nem rokonszenves. Az átlagember pedig nem is sejt, hogy még tudatos keresztény alázatosság is lehetséges. Ezért lettek a Habsburgok ellenszenves alakjai a történelemnek. Ez azonban egyoldalú szemlélet, mégpedig a rossznak, a kereszténytelenségnek a szemlélete.

Van ugyanis olyan alázatosság is, mely nem a gyöngeség természetes kísérője, hanem a szeretet, a lelki béke és a kereszténység bámulatos és legszebb erénye, a béke hordozója és egyedüli feltétele. Az igazi keresztény akkor is alázatos, ha hatalmas uralkodó s így nagy anyagi erő birtokában van. A Habsburgok ilyen szempontból voltak alázatosak s ha ez még a tucaterben is erény, az uralkodóban s még inkább egy egész uralkodóházban valóságos áldás az emberiségre, mert a béke záloga.

Népek vezetői, Hitlerék és Sztálinok, ebben utánozzátok a Habsburgokat s áldásai lesztek az emberiségnek, mert kiküszöbölték a földről a háborút.

Mint a Habsburgokban általában, minden igazi keresztényben észrevehető hogy természeténél fogva nem alkalmas a háborúra még akkor se, ha az igazság és a jó érdekében vívja, tehát ha a benne való részvétel érdemszerző. A tanítványaim közül például, noha elméletben a kommunizmus legmegalkuvóbb ellenségei voltak, mégiscsak alig egynéhányról tudom, hogy fegyverrel is részt vett az 1956-os szabadságharcban. (Érdekes, hogy egyik éppen legszegényebb, legproletárabb tanítványom tette meg ezt, aki diák korában olyan szegény volt, hogy egyszer panaszkodott, hogy a cipője olyan rossz, hogy állandóan attól kell rettegnie, hogy kettéválk, ami ott az iskolában s nagy diák léte reppen kénytelenesen kínos helyzetbe hozta volna.) Szerettem volna, ha tanítványaim nagyobb számban vettek volna részt e vallásos és hazafias szempontból egyaránt dicséretes szabadságharcban, de másrésről mégse tartom szégyennek, hogy a fegyvert inkább másoknak engedték át. Rossz jel is ez rájuk, meg jó is.

De azt is tapasztaltam, hogy aránylag többen harcoltak fegyverrel a protestánsok is, mint a katolikusok. Katolikusok még akkor se ragadtak fegyvert, ha maguk voltak a megtestesült „reakció”, protestánsokat viszont olyanokat is tudok, akik érdekből beléptek a pártba s októberben mégis olyan tevékenyen részt vettek a fegyveres harcokban, hogy utána menekülniük kellett. Azt is hallottam s tapasztaltam magam is, hogy a szabadságharcosok tekintélyes része olyanokból került ki, akik a kommunizmus tizenkét éve alatt vallásilag közönyöseké és erkölcstelenekké váltak.

Egyik főhadiszállásukról, a Corvin áruházból ütközet előtt sokan mentek be a Szent Rókus templomba bűneikre (ami mutatja, hogy hívő és vallásilag is művelt egyének voltak) feloldozást kérni, de voltak köztük olyanok is, akik (szabadságharcosok és szabadságharcosnők) a harc és a hősi halál előtti éjszakát egymással szerelmi mámorban (vagy mondjuk ki magyarul: fajtalankodásban) töltötték. Szégyen ez arra a szent célra, amelyért küzdöttek, de lélektanilag könnyen megmagyarázható.

Azokban, akik nem állnak vallási alapon, a hazafiság is csak mámor (hiszen ha gondolkodnának, akkor másvilágban nem hívné, bajosan áldozhatnák életüket eszmékért), meg hát a szerelem is mámor. Egyik se gondolkodik, sőt mindegyik elveszi az észét (ezért van szükség

a harcban a hazafiság mellé még rumra is). Ugyanígy volt ez 48-ban is, mely egyenesen katolikusellenes szabadságharc volt (bár ennek nem volt tudatában minden résztvevője).

Szaporán ide, kedvesem, ajkaidat,
S te fiú, szaporán ide a poharat!

Mire elfogy a bor, mire csattan a csók,
Jeladásra emelhetik a lobogót.

(Petőfi: Forradalom)

vagy:

„El azért a nagyobbik kancsóért!”
Ma piros bor, holnap majd piros vér...
„Eszem azt a szádat, be csókra áll!”
Ma meleg csók, holnap hideg halál!...

(Petőfi, Milyen lárma, milyen vígalom!)

Ez is csak azt mutatja, hogy noha fegyverrel és gyilkolással néha jót is lehet tenni, sőt néha talán még kötelesség is vele élni, de azért a fegyver forgatása mégse a jók foglalkozása. A harc jobban illik azokhoz, akik bűnösök s ezért sokszor még akkor is a nem keresztény lelkiületűek tűnnek ki benne, mikor az a harc a jóért folyik.

Tartalom

MÁGNÁSOK, FÖLDOSZTÁS	5
A magyar mágnások	5
A mágnások elleni gyűlölet okai	7
A „mágnás gőg”	13
A mágnások „elnemzetietlenedése”	15
A mágnások erkölcsi	19
A kifogásolható mágnások	35
A földosztás	49
Izgatás, rágalmazás és gyűlöletkeltés	51
Pária volt-e a gazdasági cseléd?	63
Szükséges-e a földbirtokrendezés?	77
A HABSBURGOK	93
A Habsburg-gyűlölet	95
Habsburgi Rudolf	108
A Babenbergekk „elvetemültsége”	117
A morvamezei ütközet	121
Az Árpád-vérű Habsburgok	131
Rudolf utódai	135
I. Albert, első Habsburg királyunk (1437-1439)	143
V. László (1452-1457)	149
Az V. László utáni osztrák Habsburgok 1526-ig	171
A spanyol Habsburgok	177
A magyar vér Habsburgjainkban	187
A RENESZÁNSZ PÁPÁK	195
A közvélemény rosszakaratú elfogultsága az Egyház képviselői iránt	197
A reneszánsz pápák jellemének és erkölcsének ismertetése	201
V. Márton (1417–1431)	201
IV. Jenő (1431–1447)	205
V. Miklós (1447–1455)	209
III. Callixtus (1455–1458)	215
II. Pius (1458–1464)	221
II. Pál (1464–1471)	231
IV. Sixtus (1471–1484)	237

VIII. Ince (1484–1492)	249
VI. Sándor (1492–1503)	257
III. Pius (1503)	265
II. Gyula (1503–1513)	267
X. Leó (1513–1521)	279
VI. Adorján (1522–1523)	295
VII. Kelemen (1523–1534)	307
Az avignoni pápák	313
Kísérlet VI. Sándor erkölcsi szörnyeteg voltának bizonyítására	323
Mit ír VI. Sándorról egy olyan író, aki őt erkölcsi szörnyetegnek tartja?	
Portigliotti műve	327
Törvényes pápa volt-e VI. Sándor?	328
VI. Sándor, mint pápa	331
VI. Sándor bűne csak az, hogy pápa volt, alig más.	339
A méregkeverő	355
A reneszánsz kori Egyház történelmének tanulságai	361
A pápák túlságos politizálása és háborúi.	385
Háború és béke	433

ISBN 963 8283 16 5

9 789638 283160